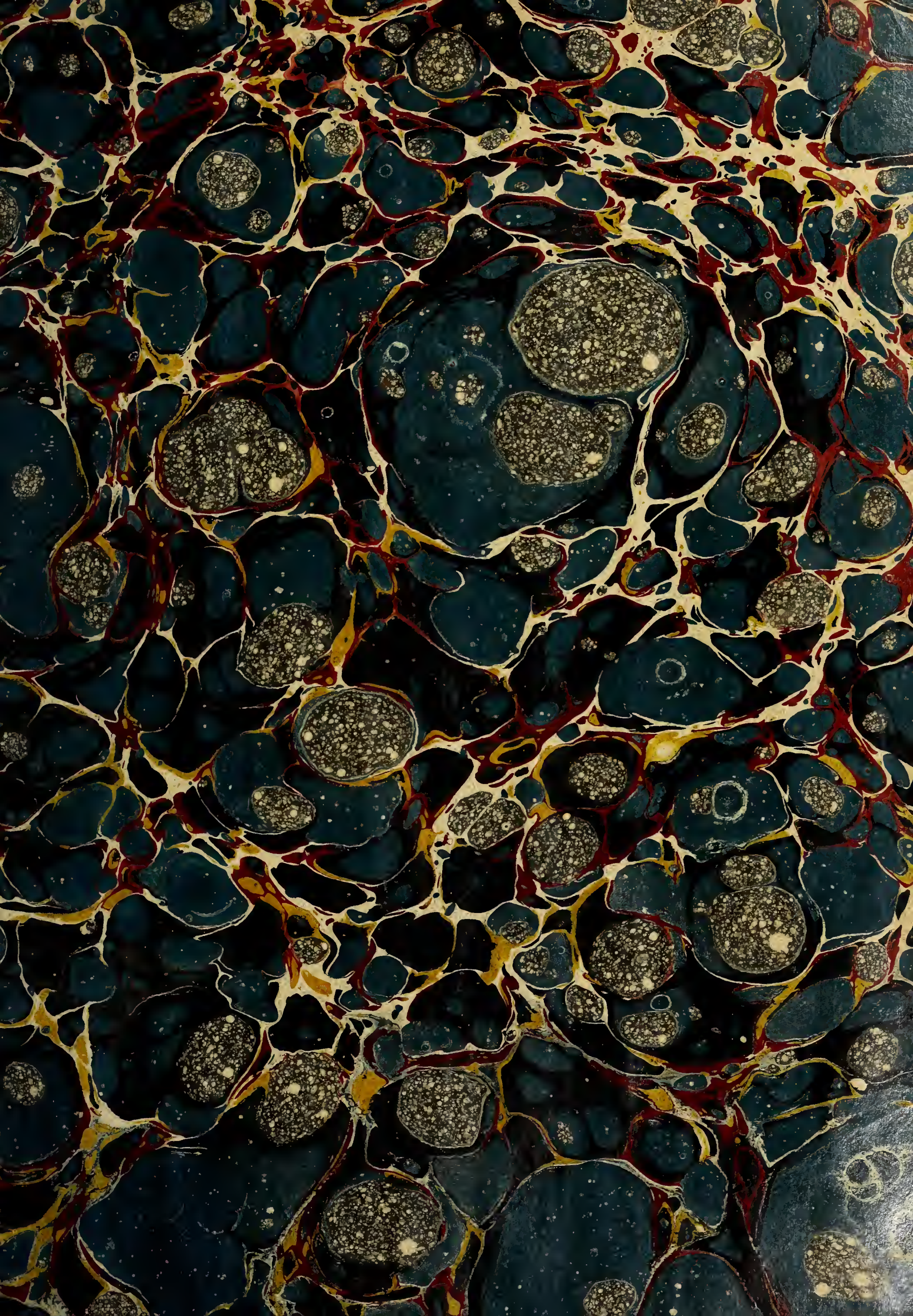


IGNAT. IAC. MADER HALÆ. TIROL.



CORN. JANSENII
LEERDAMENSIS,
S. Th. Doct. & Prof. Lovaniensis,
EPISCOPI IPRENSIS,
TETRATEUCHUS
SIVE
COMMENTARIUS
IN SANCTA JESU CHRISTI
EVANGELIA,
EDITIO NOVA
Cui accessit in margine Sacer Textus.



LOVANII,
Typis GUILIELMI STRYCKWANT sub aureâ Lampade 1699.
Cum gratia & Privilegio.

AD LECTOREM.

TETRATEUCHUM Evangelicum Reverendissimi D. CORNELII JANSENII, quem Deus nuper ineffabili consilio, ut terris eum tantum ostenderet, ad Episcopatum Iprensem evexit, & subitò retraxit, tibi, Lector, damus.

Opus, fateor, non in typos ab Authore destinatum, sed Scholasticis tantùm dictatis concinnatum. Verùm discipulorum ardor, & incomparabilis Viri eruditio, tot aliis jam scriptis probata, & hîc sibi par, expressit, ut typis evulgarem. Aliorum Commentarii mole fortassis ampliores, sed fallor, si doctrinâ & veræ pietatis fructu: quem illi cum cortice suo, multisque ad ornatum magis quàm ad gustum foliis, totamque arborem præbent, noster purum putum nucleum, sine putaminum supervacuis. Inspice, ipse etiam mecum dices, & astrictam brevitatem tam opulentam, & (quod rarissimum) luculentam admiraberis.

APPROBATIO CENSORIS.

COmmentarius hic Reverendissimi & Eximii Domini CORNELII JANSENII in Sancta JESU Christi Evangelia genuinum Scripturæ Sacræ sensum exponit, & summam eruditionem, doctrinamque solidissimam, ex Sanctorum Patrum scriptis potissimùm depromptam complectitur. Quamobrem prælo dignissimum censeo. Datum Lovanii die 10. Maii anno 1639.

JACOBUS PONTANUS, *S. Theol. Doctor, Apostol. ac Regius Librorum Censor.*

REVERENDISSIMI ET EXIMII

D. CORNELII JANSENII

S. T. D. EPISCOPI IPRENSIS

E L O G I U M,

Ex Bibliotheca Belgica Clar. V. VALERII ANDREÆ, Dessselii, J. U. D. & Professs. Regii Lovanii.



ORNELIUS JANSENIUS, Leerdamensis apud Batavos honestis Catholicisque natus parentibus anno Domini 1585. die SS. Simonis & Judæ sacro, ab ipsa propè infantia specimen memoriæ atque ingenii singularis exhibuit. Nam Ultrajecti iis dans operam artibus, quibus erudiri atque informari ad humanitatem puerilis ætas solet, cæteros longo post se relinquens intervallo, eorum velut dux ac præceptor ad summa quæque properabat. Missusque inde Lovanium ad Gymnasium, quod ab insigni domûs nomen Falconis retinuit, disciplinis Philosophicis ita gnaviter feliciterque incubuit, ut studii biennalis decurso stadio, cæteris commilitonibus, in Academico quatuor Pædagogiorum concursu, ingenii palmam ac prærogativam loci facilè præripuerit. Pari felicitate palæstræ deinde Theologicæ nomen dedit, hæsitque lateri JACOBI JANSONII, gentilis sui, viri in omni pietatis ac scientiæ genere verè eximii, quem ut parentem observabat, & apud quem penè filii loco erat. Hinc visendæ Galliæ cupido incessit, ingenii ampliùs excolendi ac linguarum potissimùm causâ & Lutetiæ Parisiorum in celeberrimo illo scientiarum Artiumque omnium theatro, aliisque Galliæ Academiis annos ipsos duodecim versatus fuit, vimque illam ingenii sui omnibus palàm notam fecit, omniumque præsertim eruditorum, atque adeò ipsius Sorbonæ, in se studia animosque convertit, mirantium, & quærentium identidem, undè, quis, qualisve Theologus ille esset JANSENIUS. Eoque factum est, ut Lovanium velut postliminio reversus sæpius de

gra-

graviſſimis fori interioris quæſtionibus è media Gallia conſuleretur. Hic enim ſupremo in Theologia Magiſterii titulo an. 1617. donatus, Profeſſorque Ordinarius, brevi quoque tempore eam de ſe opinionem apud Academicos omnes excitavit, ut præ JANSENIO alius magis idoneus non fuerit judicatus, qui nomine ejuſdem Academiæ bis legatus in Hiſpanias mitteretur. Ubi quâ prudentiâ ac dexteritate ſeſe geſſerit, tum apud Regem Catholicum, tum in Academiis Salmanticenſi ac Valliſoletana, feliciſſimus utriuſque legationis eventus docuit. Anno 1630. ad Sacrarum Litterarum Profeſſionem Regiis auſpiciis promotus fuit, annoque poſt quinto ad Cathedram Iprenſem nominatus, eodem nimirum die, quo natus, ac vertente anno, eodem ſimiliter die, in Epiſcopum conſecratus, annum tunc agens primum ſupra quinquageſimum. Verùm, ut ſunt fluxæ ac caducæ res humanæ, vix anno cum dimidio in ea dignitate exacto, digniſſimus ille vitâ longiori Præſul cum ſumma omnium conſternatione ac mœrore extinguitur anno 1638. pridie Nonas Maii. Vir certè fuit, ut de cæteris ejus virtutibus, de pietate ac religione in Deum, de vitæ modeſtia morumque diſciplina, comitate atque affabilitate nihil dicam, vel maximè prudentiâ conſpicuus, quippe qui hoc unum in primis cavebat, ne quid ageret vel loqueretur, quod aut reprehenſum aut revocatum optaret. Certabat in fæcundiſſimo illo ſcientiæ omnifariæ pectore ingenium cum judicio, labor cum induſtria conſtantiaque; ut qui nullum ſibi labi aut perire tempus pateretur, quo non aut legeret, aut notaret, aut diſceret aliquid, ut ſummum quinas aut quaternas, ſæpè etiam pauciores horas ſomno indulgere ſolitus. Unum ferè è SS. Patribus vitæ ſuæ ducem, ſtudiorumque magiſtrum delegerat Auguſtinum; cujus opera omnia ferè decies, libros verò de Gratia divina & libero arbitrio pluſquam tricies à capite ad calcem, decerptis & in adverſaria per claſſes diſtributis, quæ in rem videbantur, evolverat, atteſtante hoc de eo LIBERTO FROMONDO S. T. Doctore, & JANSENII in Cathedra Lovanienſi ſucceſſore, dum præfatur ad Criſin ſuam, quam repoſuit Cauſæ deſperatæ Gisb. Voëtii, pro eodem JANSENIO Scripſit verò JANSENIUS

Orationem de interioris hominis reformatione.

Alexipharmacum, civibus Silvæ-ducenſibus propinatum adverſus Miniſtrorum ſuorum faſcinum.

Spongiam Notarum, quibus Alexipharmacum aſperſit Gisb. Voëtius.

Tetrateuchum, ſive Comment. in IV. Evangelia.

Pentateuchum, ſive Comment. in V. libros Moyſis.

Analecta, ſive Comment. in Proverbia &c.

COR-



CORNELII JANSENII IN SANCTA JESU CHRISTI EVANGELIA COMMENTARIUS.



PRÆFATIO.



Vangelium Græca vox est, lætum faustumque nuntium significans. Apud Homerum, & alios etiam pro præmio, quod lætum adferenti nuntium dari solet, usurpatur: apud Xenophontem pro sacrificio ob lætum nuntium oblato. Verùm significationis istius primæ generalitas usu Ecclesiastico ita contracta est, ut per excellentiam tantum usurpetur pro illo nuntio, quo nullum lætius, optabilius, ac jucundius humano generi adferri potuit, de incarnato Dei *Filio & nato Salvatore mundi, qui damnatam humanam naturam ab æterna morte liberando, salutem æternam ei suâ morte procuravit. Sæpe tamen non pro ipsa re, sed pro doctrina seu historia, tale nuntium complectente, sumitur: quæ usurpatio huic loco propria est. Ut meritò Eusebius, l. 1. Præparat. Evangel. cap. 1. dixerit,* Evangelium *vocari, quod faustam cælestium, maximorumque bonorum, amicitiæ scilicet divinæ omniumque cæterorum inde dependentium præsentiam per Christum allatam humani generis universitati annuntiat. Unde suavißimis epithetis paßim dicitur* Evangelium regni, *Matth. 4. v. 23.* Evangelium gratiæ, *Act. 20. v. 24* Evangelium pacis, *ad Rom. 10. v. 15.* Evangelium gloriæ beati Dei, *1. ad Tim. 1. v. 11.*

EVANGELISTA *verò quamvis dicatur ab* Evangelio, *usus tamen Ecclesiasticus obtinuit, ut qui in Scripturis* Evangelistæ *dicuntur, ii vulgò numquam, & contrà, qui in Scripturis numquam, ii vulgò semper* Evangelistæ *nomi-*

nominentur. Scriptura quippe Evangeliſtas *vocat eos, qui Evangelium iſtud ſupradictum prædicando nuntiârunt: unde Act.* 21. *v.* 8. *Philippus Evangeliſta dicitur, & Paulus hortatur Timotheum* 2. *Tim.*4. *v.* 5. opus fac Evangeliſtæ. *Vulgò verò eos Evangeliſtas tantùm vocamus, qui Evangelicam hiſtoriam, Spiritu Sancto calamum dirigente, ſcripſerunt.*

*Multi quidem, ut Lucas initio Evangelii ſui teſtis eſt, olim conati ſunt res à Chriſto Domino geſtas, & Evangelium iſtud ſcripto hominibus patefacere: hinc eſt enim Evangelium ſecundùm Apoſtolos apud Aug. lib.*1. *cont. Adimantum c.* 17. *Manichæis familiare, & aliud Nazaræorum, ſecundùm Petrum, apud Theodoret. l.*2. *Hæretic. fabularum: itemque ſecundùm Andream, ſecundùm Jacobum, ſecundùm Thomam, ſecundùm Matthiam, de quibus Innocentius Epiſt.* 3. *& Ambroſ. Præf. in Lucam: nec non ſecundùm Ægyptios, quo Clemens Alexandrinus uſus eſt, ut ipſemet teſtatur lib.*3. *Stromat. c.*6. *item ſecundùm Hebræos, apud Theodoretum ſuprà: ſecundùm Judam Iſcariotem, apud eumdem lib.*1. *Hæreticar. fabul. denique ſecundùm Philippum, ſecundùm Bartholomæum, &c. Scripſit & Baſilides Evangelium, apud Ambroſ. ſuprà. Sed ex tanto Evangeliorum numero Eccleſia non niſi quatuor probavit, quia non niſi quatuor divino ſpiritu ſcripta reperit: nam, ut Aug. ait lib.*1. *de conſenſu Evangeliſt. cap.*1. *Scriptores illi ſuis temporibus non tales erant, quibus narrantibus credi oporteret. Quædam etiam ſcriptis ſuis fallaciter indiderunt, quæ Catholica atque Apoſtolica regula fidei & ſana doctrina condemnat. Ut idcircò meritò dixerit Ambroſ.* Eccleſia, cum quatuor Evangelii libros habeat, per univerſum mundum Evangeliis redundat: hæreſes, cum multa habeant, unum non habent.

Atque hujus quidem quaternarii numeri ratio tametſi à divina voluntate precipuè pendeat, quia tamen naturas ipſas rerum in myſteriorum diſpenſatione ſolet attendere, hinc eſt, quod appoſitè numerum iſtum obſervatum fuiſſe notet Irenæus lib. 3. *c.* 11. *& poſt ipſum Aug. c.* 2. *lib. citat. Cum enim quatuor ſint partes orbis terræ, per hujus univerſitatem Evangelii gloriam & Chriſti Eccleſiam dilatandam eſſe ipſo ſui numeri Sacramento quodammodò declararunt. Hinc eſt, quod illuſtris ille currus gloriæ Dei, quo divina Majeſtas apud Ezechielem vehebatur, à quatuor animalibus tractus fuit, & ab iiſdem illis quatuor animalibus Dei gloria Apoc. c.* 4. *celebratur. Quæ ad hoc ipſum à Deo oſtenſa & adhibita fuiſſe, ut quatuor iſtos Evangeliſtas, tanquam quadrigam Dei, Verbi incarnati gloriam per univerſum orbem vecturos eſſe ſignificarent, à pleriſque antiquis Patribus unanimi conſenſu animadverſum eſt, ut videre licet apud Irenæum, loco cit. Aug. lib.*1. *de conſenſu Evangel. c.* 6. *Hieron. Prolog. in Matth. Gregorium Homil.* 3. *in Ezech. & alios.*

Et quamvis ferè Græci per aquilam velint ſignificatum eſſe Marcum; &

per

per leonem, Joannem, quia hæreticis timorem incutit: verisimilior tamen Gregorii & aliorum sensus est, qui hominem tribuunt Matthæo, quia ab humana Christi generatione cœpit; leonem Marco, quia per clamorem Joannis in deserto rugientis exorsus est; Lucæ vitulum, quia à sacrificio Zachariæ; aquilam Joanni, quia à divinitate Verbi. Meritò tamen Aug. lib.1. de consensu Evan. c.6. notat, in hac animalium & Evangelistarum comparatione non tam initia librorum, sicut hîc factum cernimus, quàm totam scribentium intentionem ac scopum fuisse ponderandum. Itaque longè rectiùs ipse sentit, per leonem, tanquam regiæ dignitatis indicem, Matthæum significatum esse, quia regiam Christi personam maximè commendavit; nam & leonis de tribu Juda statim generationem texit, & Magi eum tanquam Regem quæsierunt, & Herodes tanquam Regem occidere voluit: per vitulum, Lucam; nam à sacerdote Zacharia incipit, & cognationem Mariæ atque Elisabeth commemorat, & sacerdotii primi Sacramenta, circa infantem impleta describit: per hominem, Marcum, quia cum neque stirpem regiam, neque Sacerdotalem operationem, cognationem, aut consecrationem enarraverit, tamen in humanis Christi operibus recensendis occupatus fuit: per aquilam, Joannem, quia totus pæne in inculcanda Christi divinitate versatur, & super nubila, inquit, humanæ infirmitatis volans, lucem incommutabilis veritatis acutißimis ac firmißimis oculis intuetur.

Ex his duo tantùm fuerunt Apostoli, primus & ultimus, qui scripserunt ea, quæ viderunt; duo Apostolorum discipuli, & ideo tamquam filii amplectendi, ut velut in medio constituti utroque ab iis latere munirentur, ut Aug. ibid. c. 2. qui eis propterea scribendi Evangelii auctoritatem divinâ providentiâ tributam esse notat, cum non nisi audita scripserint; ut intelligeremus, ad percipiendum, annuntiandumque Evangelium nihil interesse, utrum Dominum in carne apparentem discipulatu famulante secuti sint, an ex aliis comperta crediderint.

Causas autem scribendi alias alii habuerunt. Generales fuerunt omnibus. Una, ut auditoribus esset quasi commonitorium eorum, quæ vivâ voce perceperant, ne vel à bonis oblivioni traderentur, vel à malis corrumperentur, aut secùs quàm dicta fuerant exponerentur. Hanc adfert Lucas c.1. v.4. Ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem. *Nam sicut necesse fuit ad confirmationem fidei Evangelium prædicari, ita contra hæreticos scribi, inquit D. Thom. in Præf. Catenæ. Altera fuit, ut non tantùm præsentibus vivi, sed & absentibus mortui, maximèque posteris, scripto prædicarent. Singulorum proprias causas in singulis daturi sumus, sicut & annos quibus scripserunt. Hîc nosse satis est, eos scripsisse eo ordine temporis, quo collocati sunt, primùm Matthæum, mox Marcum, inde Lucam, ultimò Joannem.*

IN

NOTA. Ubi asteriscus * ponitur, ibi designari verba Textûs.



IN EVANGELIUM JESU CHRISTI SECUNDUM MATTHÆUM.



PRÆFATIO.



Matthæus, ex Publicano Apoſtolus, Evangelium ſcripſit ſermone Hebraïco ; ſic enim tradit Papias, Apoſtolicis temporibus viciniſſimus, apud Euſeb. lib. 3. Hiſt. Eccl. cap. ult. & mox Irenæus lib. 3. cap. 1. & poſt illos plerique alii, Athanaſ. in Synopſi, Cyrillus Catecheſi 14. Auguſt. lib. 1. De conſ. Evang. cap. 2. Hieron. multis in locis : nam lib. de Scriptoribus Eccleſ. poſt Euſeb. lib. 5. c. 10. teſtatur Pantænum, Stoïcæ ſectæ Philoſophum, in Indiam prædicandi causâ profectum, reperiſſe Evangelium ſecundum Matthæum, Hebraïcis litteris ſcriptum, & Alexandriam ſecum detuliſſe : & ibidem, in Matthæo, aſſerit ipſum Hebraïcum haberi uſque ad ſuam ætatem in Cæſarienſi Bibliotheca, quam Pamphilus Martyr ſtudioſiſſimè confecerat, & ſibi ipſi à Nazaræis, qui in Beroea urbe Syriæ hoc volumine utuntur, deſcribendi facultatem fuiſſe conceſſam. De quibus Nazaræis & Epiphanius in fine Hæreſis

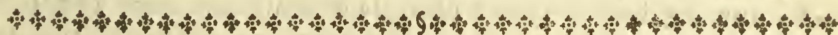
29. *Est*, inquit, *penes Nazareos Evangelium secundùm Matthæum Hebraicè scriptum, & quidem absolutissimum : hoc enim certissimè, prout Hebraïcis litteris initio scriptum est, in hodiernum tempus usque conservant.* Hæc Epiphanius. Ex qua constanti Veterum sententia constat, quàm immeritò hoc nonnulli Recentiores in dubium revocent, eo potissimùm argumento nixi, quòd ipsa nomina Hebraïca hîc exponantur, ut *Emamanuel*, id est, *nobiscum Deus : Eli, Eli, lama sabachtani*, id est, *Deus meus, &c.* Idem enim videmus factum in veteri Testamento, ut Genesis 35. V.18. & Exodi 15. v.16. nec tamen propterea negandum est, illa scripta Hebraicë : nam non auctoris scribentis, sed interpretis, hujusmodi inrerpretationes esse solent; nec ullum absurdum est, unum verbum obscurum aliis clarioribus etiam in eadem lingua explicari. Prodiit præcedenti sæculo idem Evangelium Hebraicè à Sebastiano Munstero, tamquam à Judæis acceptum, itemque aliud à Joan. Tilio, Episc. Briocensi; sed apud peritos meritò suspecta sunt. Tertium edidit Elias Hutterus in suo novo Testamento dodecaglotto; sed ab ipsomet ex Græco versum fuit, sicut & Evangelium secundùm Marcum. Quis autem Evangelium Matthæi in Græcam linguam verterit, non constat. Athanasius in Synopsi putat Apostolum Jacobum versionis illius auctorem. Theophylactus Præfat. in Matth. auctorem facit Joannem; sed August. lib. 1. de consensu cap. 2. rectiùs istud incertum esse tradit.

Scripsit illud Matthæus ante omnes alios Evangelistas, ut apud omnes in confesso est, suis potissimùm popularibus, Judæis videlicet; non solùm exposcentibus, ut Chrysost. in Matthæum tradit, sed etiam injungentibus eidem idipsum Apostolis, ut Epiphan. Hæresi 51. cùm scilicet jam brevi profecturus esset ad gentes Evangelio imbuendas : quod anno octavo post Christi ascensionem contigisse volunt.

COR-



CORNELII JANSENII IN SANCTA JESU CHRISTI EVANGELIA COMMENTARIUS.



CAPUT PRIMUM.

E*Vangelium* Jesu Christi *ſecundùm Matthæum.* Id eſt, Hiſtoria Evangelica, ſeu de Evangelio per Chriſtum annuntiato, prout à Matthæo ſcripta eſt. Non enim per hujuſmodi verbà ſignificatur, aliud eſſe Evangelium quod à Matthæo; aliud, quod à Marco ſcriptum eſt: ſed alium ſcriptionis ſeu contextûs hiſtorici auctorem ejuſdem Evangelii. Deus enim à pluribus rem tanti momenti ſcribi voluit, ut hoc ipſum, quod plures diverſis temporibus atque locis, non congregati neque mutuò colloquentes, uno quaſi ore cuncta pronuntiant, ſit maxima veritatis demonſtratio, ut ait Chryſoſt. Homil. 1. in Matth. Neque eam impedit nonnulla in parvis quaſi diſſonantia, ſed maximè juvat. Nam ſi ex toto & in omnibus conſonarent, & cum nimia diligentia atque cura, uſque ad tempus & locum, & ſingula æqualiter verba concurrerent, nemo inimicus credidiſſet unquam, quin communi ad decipiendum conſilio congregati, Evangelium quaſi ex humana quadam conſpiratione condidiſſent. Porrò titulos iſtos non ab authoribus, ſed ab Eccleſia appoſitos eſſe, indicat tum ſimilitudo titulorum in omnibus quatuor, tum diſſimilitudo in

lingua Græca ac Latina, tum quòd sacri Scriptores non soleant extra textum titulos apponere, sed textui subinde per modum præfationis aliquid simile affigere, ut videmus factum in Isaia, Marco, & Apocalypsi: præter quæ tamen alii tituli adjecti sunt. Nec vero hoc authoritatem Evangeliis detrahit: nam neque scribentibus se hoc divinitùs scripsisse crederemus, nisi nos Ecclesiæ attestantis moveret auctoritas, de quo videte August. adversùs Manichæos lib. contra Epistolam Fundamenti cap. 3. & 4. & de utilitate credendi cap. 14.

1 Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham.

℣. 1. * *Liber generationis*, id est, catalogus, seu enarratio genealogiæ aut seriei Majorum Christi. *Liber* enim Hebræis generaliter significat Scripturam, quâ quid enarratur. Unde tribuitur epistolis, 3. Reg. 21. ℣. 8. libello repudii, Deuteron. 24. 1. & instrumento emptionis, Jerem. 10. quorum nullum est liber. Est itaque hæc brevis epigraphe seu inscriptio non totius Evangelii, quasi ab initio historiæ totum librum ita nominasset, sed ejus tantùm, quod proximè dicturus est, præfatiuncula, cui similis est Gen 5. ℣. 1.

Jesu: est proprium nomen Verbi incarnati: Christi Cognomen est, non dignitatis, Græcè idem planè significans quod Hebraicè משיח, *Messias*, & latinè *Unctus*: quo cognomine vocatus est, tum ut distingueretur ab aliis eodem nomine *Jesu* olim vocatis; tum ut significaretur esse ille antonomasticè *Christus* dictus, seu *Unctus*, quem & Reges & Sacerdotes & nonnulli Prophetæ suâ unctione, veluti quâdam dedicatione, ad sua officia, tanquam summum Regem, Sacerdotem atque Prophetam præfigurarunt. Unde factum est, ut illud cognomen *Christi* nostro *Jesu*, qui oleo justitiæ & Spiritu S. præ omnibus participibus suis singulariter unctus est, ita soli competat, ut nemo nisi ille intelligatur, quando nudè exprimitur.

* *Filii David, Filii Abraham.* Id est, nepotis, Hebraismo usitatissimo. Maluit tamen *filium* quam *nepotem* dicere, quia propter David & Abraham Christus ex aliis natus est, non contrà. Unde etiam illorum duorum dumtaxat meminit, quòd his potissimùm duobus promissio esset facta de Christo ex ipsis nascituro. Davidem præposuit quòd recentior, & honorificentior, celebrior, Judæisque gratior esset Davidicæ promissionis memoria, ut Chrysostomus & ejus discipuli. Regni enim perpetuitas Christo, tamquam successori Davidis, erat addicta. Unde passim, & cæcorum & vulgi & puerorum acclamantium more, Filius David vocabatur, ut patet Matth. 12. & 21. & alibi: Illud autem *Filii* secundo loco referri potest vel ad Christum, ut significetur utriusque esse filius; vel ad Davi-

Davidem, ut significetur David, & consequenter etiam Christus, esse filius Abrahæ. Quod posterius Hebræorum consuetudini congruit, qui in texendis genealogiis solent nomen *filii* ad proximum referre. Vide 1. Reg. 1. v. 1. & passim.

2. * *Abraham genuit Isaac.* Ab Abraham incepit, præter missis anterioribus, quia Abrahæ primò promissiones de posteritate gentis Israëliticæ, & de Christo datæ sunt. Unde prætermittit Ismaël, cæterosque filios Abrahæ, sicut & Esau, filium Isaac: & tamen dicit Jacob genuisse * *Judam & fratres ejus*, quia fratres erant simul parentes totius populi Israëlitici, & capita populi Dei, & columnæ regni Christi.

2. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autē genuit Judam & fratres ejus.

3. * *Judas genuit Phares & Zaram.* Meminit utriusque, eo quòd illustriorem duorum populorum figuram gererent, Judaici & gentilis ex quibus regnum Christi coalesceret, de quo vide dicta ad cap. 38. Genes. Quod in Esau locum non habuit: nam ille venditis primo genitis se ultrò à populo Dei segregavit, & potiùs carnalium ac reproborum figuram gessit.

3. Judas autem genuit Phares, & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram.

4. * *De Thamar.* Exceptâ Mariâ Virgine, quæ prætermitti non poterat, quatuor tantùm fæminas intexuit huic genealogiæ, quæ vel meretrices, vel adulteræ, vel incestæ, vel alienigenæ eraet: idque tum ne populus gentilis & peccatores cuiquam contemnendi & à Christi populo alieni viderentur, ex quibus ipse nasci voluisset; tum quia illas tantùm tangendas judicavit, quæ novo accidente ideoque figurâ ad assumptionem populi gentilis & peccatores pertinente, viris suis fuissent conjunctæ, omissis matrimoniis ordinariis: quas figuras breviter explicatas vide apud Theophylactum.

4. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5. * *Salmon autem genuit Booz de Rahab.* Illa ipsa scilicet quæ antè meretrix fuerat, etsi tum desiisset. Nam quòd quidam Rabbini, quos etiam aliqui novatores studio contradictionis imitati sunt, pro meretrice vertunt hospitam seu cauponarium, contra proprietatem linguæ Hebraicæ faciunt ubi זונה *Zonah* semper meretricem significat: & ita verterunt LXX. & Apostolus ad Heb. 11. v. 31.

5. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Jesse. Jesse autem genuit David Regem.

* *Obed genuit Jesse*: alias, *Isai*, ut alibi vocatur; est enim idem nomen. Ita abjectæ conditionis fuit; ut David filius ejus ex contemptu vocaretur à Saüle filius Isaï 1. Reg. 28.

* *Jesse genuit David Regem.* Emphaticè bis consequenter regem vocat, & quidem inter omnes solum, quia scopus ejus erat ostendere Christum, juxta promissa Prophetarum & Gabriëlis Archangeli, esse hæredem regni illius perpetui, quod primò omnium Davidi promissum

missum fuerat. Porrò inter Salmonem & David non intercedunt nisi tres personæ, Booz, Obed, Jesse: sic enim numerantur quoque lib. Ruth. cap. ult: & 1, Paralip. 2. ac denique Luc. 3. Ut meritò reprehendendus videatur Lyranus, qui hîc interserit tres Booz ejusdem nominis, eo motus argumento, quòd à capta Jericho usque ad nativitatem Davidis fluxerint anni 366. ut liquet ex 3. Reg. 3. v. 1. ubi dicuntur fluxisse quadringenti octoginta anni ab egressu ex Ægypto usque ad quartum annum Salominis. Detrahe enim ab initio quadraginta annos vagationis in deserto, & quatuor annos regni Salomonis, & septuaginta vitæ David, restabunt 366. anni, quos putat Lyranus nimis multos esse, quàm ut à quatuor illis viris conficerentur. Sed in ista longævitate, quoniam Moyses, Aaron, Maria vivebant usque 120. annos, Caleb anno octogesimo vitæ ita vegetus erat, ut in juventute; nihil mirum, eos serô generare potuisse.

6. David autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Uriæ.
7. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abias autem genuit Asa.
8. Asa autem genuit Josaphat. Josaphat autem genuit Joram. Joram autem genuit Oziam.
9. Ozias autem genuit Joatham. Joatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.
10. Ezechias autem genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amos autem genuit Josiam.

6. * *David autem Rex genuit Salomonem, ex ea quæ fuit Uriæ.* Fuerat antè Uriæ uxor, tunc autem sua. Quod quidem ita duabus de causis expressit: unâ, ne Salomon ex adulterio natus crederetur: alterâ, ne propter adulterium Dauidis & homicidium Uriæ suspicaretur quis rescissam esse promissionem Davidi factam.

* *Joram genuit Oziam:* qui *Ozias* & *Azarias* dictus est. Verum istud quidem est, sed eo sensu, quo Christus dicitur filius David, multis scilicet interjectis. Nam iste Joram geuuit immediatè Ochoziam, Ochozias Joam, Joas Amaziam, Amazias denique genuit hunc Oziam, seu Azariam, ut ex diversis locis lib. 4. Reg. patet, & breviter 1. Paralipom. 3. ℣. 11. & seqq. Tres itaque prætermissi sunt, non quòd cæteros hîc expressos impietate superaverint; pejores enim fuerunt Salomon & Manasse, imò Joas & Amazias inter bonos numerantur: sed partim quòd Evangelistæ certi mysterii causâ propositum fuerit tres generationum tesseradecades texere, ut Hieron. & Auctor operis imperfecti apud Chrysost. tetigerunt; partim quòd Joram uxorem duxisset, filiam Achab, cui Deus per Eliam prædixerat omnem ejus posteritatem esse delendam. Unde filii ejus ex semine Achab nati, usque ad quartam generationem, non quidem morte naturali, sed civili condemnati, ex serie parentum Christi ejiciuntur. Purgatâ verò labe familiæ gentilis & maledictæ ad interitum, inquit Hilarius, in quarta generatione consequenter origo numératur.

11. Jo-

11. * *Josias genuit Jechoniam.* Confusio aliqua est in nominibus hujus *Jechoniæ* & fratrum ejus. Sciendum igitur, *Jechoniam* istum vocatum fuisse vero nomine à pareetibus *Eliacim*; sed cùm Pharao Nechao Josiam patrem ejus in Mageddo occidisset, & reperisset Joachaz fratem juniorem hujus Eliacim, esse à populo constitutum Regem loco Josiæ, deposuit eum, & loco illius constituit Regem hunc Eliacim, tamquam seniorem, & vocavit nomen ejus *Joakim* (per ק K & מ M) ut hæc patent 4. Reg. 23. in fine, & 2. Paralip. 36. in principio. Habuit itaque varia nomina, *Eliacim*, *Joakim*, & *Jechonias*, quod tamen non potest inveniri nisi hoc loco. Hic igitur Eliacim, Joakim seu Jechonias (rectiùs Jekonias) habuit filium nomine Joachin per (ה H & נ N) qui patri undecim annos successit in regnum. Quod cùm ipse tenuisset per tres menses ac decem dies, abductus est à Nabuchodonosor in Babylonem. Hic vocatur etiam Jekonias, 1. Paralipom. 3. ℣. 16. & aliquoties in Jeremia.

11. Josias autem genuit Jechoniam, & fratres ejus in transmigratione Babylonis.

* *Et fratres ejus.* Fratres istius primi Jechoniæ seu Eliacim fuerunt *Joachaz*, qui alio nomine dictus est *Sellum*, ut Hieron. in trad. Hebraicis super Paralip. ac ductus est à Pharaone captivus in Ægyptum: regnauitque, ut diximus, pro Josia patre suo. Alter fuit *Mathanias*, qui 4. Reg. 24. ℣. 17. vocatus est *Sedecias*, ac regnavit post Eliacim seu Joakim, & filium ejus Joachin. Tertius denique omnium primo genitus *Johanan*, qui videtur esse mortuus ante Josiam, Patrem omnium, & non regnasse, de quo 1. Paralip. 3 ℣. 15.

* *In transmigratione*, id est sub, seu circiter transmigrationem * *Babylonis.* Nam omnes ante transmigrationem nati sunt & adulti, sive primam intelligas, post occisum Joakim; sive secundam sub filio ejus Joachin, tribus mensibus post; sive tertiam, sub Sedecia post undecim annos: quæ tres transmigrationes indicantur 2. Paralip. 36. ℣. 6. 10. & 18.

12. * *Et post transmigrationem Babylonis*, id est, postquam transmigrassent, * *Jechonias genuit Salathiel.* Salathiel enim in ipsa captivitate, non post illam solutam, genitus est. Porrò Jechonias, qui hîc secundo loco nominatur, non est idem ille, qui primo loco sed filius prioris, ut sentit Ambros. in Lucam, & Hieron. Vocatusque fuit, ut diximus, Joachin, ac per tres menses tantùm ante transmigrationem regnavit: sed abductus in Babylonem post annos triginta septem ex carcere eductus & honorificè habitus est, teste Jeremiâ cap. ult. ℣. 31. quo tempore Salathielem gignere potuit,

12. Et post transmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.

13. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor,

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Jacob.

potuit. Ex his constat suppressam hîc esse unam generationem : debuisset enim interseri, Jechonias, vel rectiùs Jekonias (id est, Eliacim seu Joakim) genuit Jechoniam (id est Joachin, quod Epiphanius Hæresi 3. quæ est Epicureorum, Num. 8. putat esse factum Scriptorum vitio, August. verò lib. 2. de consensu Evang. cap. 4. certi mysterii causâ.

* *Salathiel autem genuit Zorobabel.* Idem asseritur Esdræ 3. ℣. 2. & 8. itemque Aggiæ 1. ℣. 1. & 12. Unde quod 1. Paralip. 3. v. 19. Zorobabel dicitur esse natus ex Phadaia, fratre Salathiëlis, de alio Zorobabel intelligi debet, qui ibidem habet alios & patrem, & filios, quàm ille, de quo hîc agitur. Quod sanè verius est quàm id, quod Hieronymus in tradit. super Paralip. dicit Phadaia & Salathiel ibi esse idem nomen : nam Phadaia expresè numeratur, tamquam persona distincta à Salathiële. Unde non est mirum, quòd uterque habuerit filium nomine Zorobabel.

16. Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.

16. * *Jacob genuit Joseph, virum Mariæ:* id est maritum, non concubitu, sed nexu matrimonii, seu affectu, ut August. 23. contra Faustum cap. 8. * *de qua*, seu ex qua, * *natus est Jesus, qui vocatur*, seu cognominatur, * *Christus*, seu Messias : nempè non quilibet, sed qui antonomasticè & simpliciter Messias seu Christus dicitur, tamquam proprio cognomine.

Sed hinc emergit gravis difficultas, quomodo rectè executus sit Evangelista id, quod sibi proposuerat, librum seu catalogum generationis Christi, cùm genealogia Joseph ad ipsum non pertineat, sed *Mariæ.* Respondet Hieron. hîc & Ambros. initio libri 3. in Lucam, & ferè omnes veteres, eo ipso, quo Josephi genealogia texitur, etiam beatæ *Mariæ* Virginis stirpem, & consequenter Christi, sufficienter indicari : cogebatur enim ex lege viro de eadem Tribu nubere. Quod intelligendum est non de lege generali conjugii in populo Judaico ; manifestum est enim viros etiam justos sæpiùs duxisse uxores alterius Tribus, quomodo David duxit Michol, filiam Saul, de Tribu Benjamin & Jojada Pontifex duxit Josabeth filiam regis Joram de Tribu Juda. 2. Paralip. 22. & omnes Tribus Israël jurârunt Judic. 21. se non daturos filias suas Benjamitis, quasi antè fuisset hoc usitatum : sed intelligendum est de speciali lege, quæ statuit Num. ult. ut feminæ hæredes, hoc est, quæ carent fratribus, de eadem Tribu maritos accipiant, ut sic hæreditates Tribuum non permiscerentur. Jam verò B. Virginem caruisse fratribus, & hæredem patris fuisse, etsi ex nulla Canonica Scriptura constet

ſtet, tunc tamen notum vulgatumque eſſe potuit. Cui quidem reſponſioni multi acquieſcunt; ſed revera non plenè ſolvit nodum. Eſto enim non potuerit extra ſuam tribum virgo nubere, hinc non concluditur, eam vel prolem ejus Chriſtum eſſe filium David, quod ſibi Matthæus initio propoſuerat: nam potuit nubere in eadem quidem tribu, ſed in alia familia, quàm David. Itaque dicendum eſt beatam Virginem vi legis, Num. ult. nubere coactam fuiſſe viro non tantùm ejuſdem tribûs, ſed & familiæ, hoc eſt cognato ejuſdem tribûs: ſic enim lex iſta expreſſa eſt in textu Hebr. Num. ult. v. 7. *Omnis filia hæreditans hæreditatem*, id eſt, hæres patris, propter defectum fratrum *uni de familia tribûs patris ſui erit in uxorem.* Ratio quoque legis adjuncta v. 8. *ut hæreditas permaneat in familiis*, idem apertè conficit. Nam in prima terræ promiſſæ diſtributione, quam Joſue fecit, hæreditates non ſolùm ſecundùm tribûs, ſed etiam ſecundùm familias diſtributæ fuerunt. Hinc enim toties repetitur in lib. Joſue, quòd hæc ſit poſſeſſio cujuſque tribûs per cognationes & familias ſuas, ut videre licet c. 15. v. 1. 2. & ſeq. capitib. paſſio. Unde & filiæ Salpha ad nupſer unt filiis patrui ſui, id eſt, propinquiſſimis cognatis, *& manſit*, inquit Scriptura, *poſſeſſio quæ erat illis attributa, in tribu & familia patris earum.* Cùm ergo Matthæus profitetur ſe catalogum generationis Jesu texere & perducit eam uſque ad Joſeph, eumque nominat virum Mariæ, de qua natus eſt Jesus & non tamen ex Joſeph ſatis inſinuat Joſephum jure propinquitatis fuiſſe maritum virginis, adeoque cognatum ex eadem tribu atque familia David, prout apertè aſſerit Theophylactus: imo ſe non amplius recedere à majoribus Jesu, quàm neceſſe ſit, ad hoc, ut ex juſtis cauſis loco Mariæ recenſeat Joſeph, hoc eſt ſolum patrem Joſeph, ſcilicet Jacob, eſſe diverſum. Neque enim poterant Joſeph & Maria eſſe frater & ſoror, lege vetante tale matrimonium: avum autem Mathan eundem eſſe utriuſque, hoc eſt eſſe cognatos proximos ſeu patrueles, nepotem & neptem.

Cur ergò, inquies, non recenſuit apertè majores matris ejus, cùm propter ipſam ſolam Chriſtus dicendus ſit ex ſemine David? Cauſæ juſtæ fuernt: una quia, ut Hieron. ait non eſt conſuetudinis Scripturarum, ut mulierum in generationibus ordo texatur: unde, ut Auguſt. 23. cont. Fauſt. c. 8. propter virilem ſexum erat mariti honoranda perſona. Sed quia extant exempla, etſi rara in contrarium, ut patet 1. Paral. 2. v. 15. & 16. de genealogia Joab & fratrum ejus, hinc alia ratio fuit, ne juſta daretur cauſa rejiciendi Chriſtum, dum putarent eum, quem publicâ opinione patrem ejus credebant, non eſſe de fa-

milia David, ex qua Chriſtus erat naſciturus. Denique ut conſtaret Jeſum non ſolùm Dei promiſſione aut donatione, ſed jure ſucceſſionis eſſe legitimum regni Davidici hæredem. Chriſtus enim erat proles Joſeph, non quidem ex eo genita, vel adoptata, vel ſolâ vulgi opinione, ſed revera, utpote ex propria uxore, tamquam carne ſuâ & proprio fundo, virtute Spiritûs S. nata.

17 Omnes itaque generationes ab Abraham uſque ad David generationes quatuordecim: & a David uſque ad tranſmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à tranſmigratione Babylonis uſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim.

17. * *Omnes itaque generationes*, id eſt, omnes perſonæ generantes ac genitæ, * *ab Abraham uſque ad David* incluſivè * *quatuordecim*. Nam generationes ſeu actus generandi non ſunt niſi tredecim, ut ex repetitione verbi *genuit* patet. * *Et à David*, excluſivè (jam enim ſemel numeratus fuerat) * *uſque ad tranſmigrationem Babylonis*, id eſt, Jechoniam patrem, ſeu Joakim, incluſivè, * *generationes* ſeu perſonæ * *quatuordecim: & à tranſmigratione Babylonis*, id eſt, à Jechonia filio, ſeu Joachin, patre Salathiëlis (nam pater ejus jam numeratus fuerat in 2. teſſeradecade) * *uſque ad Chriſtum*, incluſivè, * *generationes* ſeu perſonæ * *quatuordecim*. Subdit tam accuratè ſummam generationum, ut ſignificet ſe non oblivione, ſed deſtinato conſilio aliquos excluſiſſe ex iſta ſerie neque quidquam à quoquam eſſe addendum vel detrahendum, ſimulque juxta Chryſoſt. Homil. 4. initio, & Theophylactum, ut triplicem populi Judaici ſtatum indicaret, ſub Judicibus, ſub Regibus, & ſub Ducibus ſeu Sacerdotibus: ſub quibus omnibus cùm nihil profecerit in virtute, opportunè poſt omnes Filium Dei veniſſe, ad alium populi ſtatum inchoandum; idque congruenter ad ipſas naturas rerum decimâ quartâ generatione, quia decimus quartus dies eſt Medicis maximè criticus, ad magnas mutationes indicandas.

18. Chriſti autem generatio ſic erat: Cum eſſet deſponſata mater ejus Maria Joſeph, antequam convenirent, inventa eſt in utero habens de Spiritu S.

18. * *Chriſti autem generatio*, ſeu conceptio, * *ſic erat*: Non eſt epilogus præcedentium, ut quidam, ſed præfatio ſequentium, ne quis, ratione Joſeph, putaret Chriſtum eſſe filium David.

* *Cum eſſet deſponſata mater ejus*: id eſt, promiſſa tamquàm ſponſa, inquiunt quidam, quibus favet proprietas verbi Græci μνηστευθείσης, & acceptio conjugis de qua v. 20. Sed rectiùs *deſponſata* dicitur, tamquam ſponſa tradita & recenter nupta: nam & Luc. 2. v. 5. dicitur Joſeph iviſſe *cum Maria deſponſata ſibi uxore* in Bethleem, & hîc v. 20. vocatur *conjux* prout hoc urget Aug. l. 1. De nup. c. 11. Et ſanè niſi eo tempore, quo jam gravida noſci poterat, fuiſſet vera conjux, atque ita tradita viro, ut ſine infamiæ nota cognoſci potuiſſet, non ſatis fuiſſet conſultum honori & famæ Virginis, ne ſtupri

in

in domo patris perpetrati rea putaretur, & juxta legem Deut. 22. v. 12. lapidaretur; nec authoritati Christi, ne tanquam spurius à Judæis rejiceretur; nec Joseph idoneus fuisset custos, ac testis integritatis Virginis, cui tamquam marito, adeoque zelotypo in causis istis, pro uxore maximè creditur. Nam præter adjutorium in educanda prole, istæ præcipuæ erant illius conjugii causæ, ab Hieron. & Ambros. initio lib. 2. in Lucam, & aliis passim, notatæ. Unde pulchrè Ambros. Maluit Christus, inquit, aliquas de suo ortu, quàm de matris pudore, dubitare: sciebat enim teneram esse Virginis & lubricam famam, nec putavit ortûs sui fidem matris injuriis adstruendam. Satius quippe erat Josephi filium, quàm inhonestæ mulieris, videri. Alia ab iisdem causa & pene ab omnibus tangitur, Orig. Homil. 1. in diversos, Basil. Hom. de humana Christi generat. Ut mysterium conceptûs & partûs diabolum lateret: quæ desumpta est ex Ignatio Epist. ad Ephes. Quomodo autem vera sit, non satis liquet.

* *Antequam convenirent*: non in domum, propter causas jam dictas, sed conventione maritali, quæ sic honestè & verecundè denotata est. Datur enim ratio, cur dimittere voluerit. Ergo, inquit Helvidius apud Hieron. postea convenerunt, & hinc illi, qui dicuntur fratres Christi; sed imperitè. Nihil enim aliud significat Evangelista, quàm gravidam fuisse ante conventionem seu concubitum, qui more naturali præcedere solet: ut sic indicaret novitatem mysterii, intactum interim relinquens, quid postea consecutum sit. Ita rectè dicitur virga Aaronis ante plantationem floruisse, cùm tamen postea plantata non fuerit. Nam, ut Ambros. lib. De instit. virginis c. 5. consuetudo Scripturæ est, ut causam, quæ suscepta est, adstruat, incidentem differat.

* *Inventa est*. id est, inopinatè reperta est à Josepho, qui maritali curâ omnia observabat.

* *In utero habens*, id est, esse gravida, Græca phrasi: quod cùm observari non possit, nisi aliquot mensibus post conceptum, omnino manifestum est, post reditum ex domo Elisabeth hoc contigisse.

* *De Spiritu Sancto*, id est, non viri, sed Spiritûs S. operâ. Quod referendum est ad solum verbum, *habens*, non ad, *inventa est*: nondum enim Joseph hoc invenerat. Tribuitur autem Spiritui S. ille conceptus non Patri aut Filio, etsi non minus operati fuerint, quia fuit ingens bonitatis, beneficentiæ. & fœcunditatis, seu vivificationis opus, cujusmodi Spiritui S. appropriari solent.

19. * *Joseph autem vir ejus cum esset Justus*: id est, quia erat 19. Joseph autem vir ejus.

 justus

cum esset justus, & nollet eam traducere, voluit occulté dimittere eam.

justus, non illa justitiâ vulgari quæ quarta virtus est cardinalis; nam illâ salvâ traducere potuisset: sed illâ justitiâ, quæ virtutes omnes maximeque charitatem, benigniratem, & mansuetudinem comprehendit.

* *Et nollet eam traducere*, non è parentum domo in suam, ut quidam; hoc enim suprà rejecimus, sed *traducere*, græcè παραδειγματισαι, id est, exemplum statuere, publicæ scilicet infamiæ per accusationem, vel criminis divulgationem.

* *Voluit occulte dimittere eam*, id est, à suo consortio ac domo ablegare. Causam reddunt Orig. Homil. 1. in diversos Basil. & alii nonnulli post illos, quòd se ejus consortio censeret indignum, quam de Spiritu S. concepisse invenerat. Rectiùs dicerent, dimittere voluisse, quòd hinc propter sanctissimos Virginis mores, inde propter indubitata prægnantis indicia hæsitaret de re, cujus mysterium nesciebat, ut insinuat Hieron. & apertè docet Auctor Operis imperfecti. Sed longè verius est dimittere voluisse, quòd nihil aliud quàm adulteram crederet, vel certè oppressam, cui se noverat non esse commixtum, ut loquitur Aug. Epist. 45. & repetit Serm. 10. de verb. Domini: quod idem apertè sentit Chrysost. Dimittere ergo talem voluit, ne fortè adulteram fovendo, vel criminis partìceps vel certè nimis stultè patiens videretur: occultè tamen, ut ejus famæ consuleret: quamvis enim accusare licuisset, non tamen tenebatur. Nam, ut Ambros. Ser. 7. in Psal. 118. etiam ab accusationis severitate justi persona aliena est: & ideo commendatur ejus justitia, quòd nihil penitùs ex furiosa illa passione zelotypiæ tentaverit, ut pulchrè expendit Chrysostomus.

20. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens: Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est.

20. * *Hæc autem eo cogitante* id est cùm hæc animo solum volveret curarum pleno: quo ipso indicatur magnitudo virtutis ejus, quòd ne quidem cuiquam mœroris causam indicaverit, nec adversùs uxorem in verba, querelasque, vel facta proruperit. Nec verò Virgo ipsa suspicionem dissipat, quia quis maritus de tali innocentia uxoris, nisi Deo monente, credidisset? Itaque *ecce*, rem scilicet novam; quod ferè illa voce in Scripturis indicari solet *Angelus Domini apparuit*: significari videtur per species imaginationi impressas quasi modo corporeo colloquentem, aparuisse. *In somnis*: tunc enim mens ab externarum rerum tumultu ac distractione, libera magis idonea est ad cælestes revelationes accipiendas. Hoc autem Deus ita facit, ut simul homo intelligat. esse non satagentis animi cogitationem, sed divinam illuminationem, quod sopore quodam, qui verbis explicari non potest, discerni testatur S. Monica lib. 6. Confess. c. 13.

Dicens

* *Dicens*, colloquendo ſcilicet cum eo more hominum, inquit Auguſt. in Enchir. c. 59. hoc eſt, non vocibus in aure, ſed vocum ſimilitudinibus in imaginatione formatis.

* *Joſeph filii David.* Blandientis eſt & conſolantis, quia ſuſpicio juſta fuerat; & ſimul Davidis meminit, ut attentior fieret ad id, quod de Meſſia ex familia David naſcituro diceretur. * *Noli timere.* Timuerat enim, ne adulteram retinendo, Deum vel ſapientum judicia offenderet.

* *Accipere Mariam conjugem.* Græcè παραλαβεῖν, aſſumere, ſcilicet conſtanter, ac retinere in vitæ ſocietate: jam enim, ut Chryſoſt. ait, eam mente repudiaverat.

* *Quod enim in ea natum eſt*, id eſt, quod conceptum atque formatum eſt. Per id tamen, quod *natum* dicit Baſilius inſinuatum putat, quòd Chriſti caro non, ut cæterorum, paulatim fingendo formata, ſed ſtatim abſoluta fuerit.

* *De Spiritu ſancto eſt.* Græcè, *ex Spiritu ſancto eſt*, id eſt, non de ſubſtantia Spiritûs S. ſed ex operatione poteſtatis ejus: qui proinde non ejus pater, ſed creator eſt, ut latiùs Aug in Enchir. cap. 38. & 39. Et propterea cùm *natum in ea* dicit, virginem id egiſſe in ordine naturæ ſignificat, quod matris eſt: cùm *de*, vel, *ex Spiritu ſancto*, miraculo ſuppletum eſſe, quod patris eſt, atque adeò non timendum ſibi eſſe, ſed gratulandum. Et hæc de præteritis: mox autem prædicit futura, ut ex eorum eventu præterita vera eſſe credat.

21. * *Pariet autem filium.* Ut vera Mater, non ut canalis, per quem tranſeat, ſicuti aliqui hæretici noſtri, & olim Valentinus apud Tertul. lib. de carne Chriſti cap. 20. ex eo colligebant, quod diceretur in eâ natus. Sed naſci in aliqua ſignificat veram conceptionem; ex aliqua, verum partum.

21. Pariet autem filium: & vocabis nomen ejus JESUM: ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum à peccatis eorum.

* *Et vocabis nomen ejus Jeſum*: cælitùs impoſitum ut etiam cælitùs conceptum & mirabilem futurum intelligas, inquit Chryſoſt. Nam quibus à Deo nomen ante nativitatem impoſitum fuit, ſemper admirabiles inventi ſunt, ut Iſaac, Salomon, Cyrus, Baptiſta.

* *Ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum*: nempe omnes prædeſtinatos in vitam æternam, ſeu omnes filios promiſſionis, qui ipſum fide & charitate tamquam Regem ac Dominum complexuri ſunt. Salvabit autem non ab imperio gentium, & ab hoſtibus viſibilibus, ſed * *à peccatis eorum* tam quæ fecerant, quàm quæ facturi eſſent, ne faciant, & conſequenter ab omnibus cauſis peccatorum, diabolo & concupiſcentiâ eis dominante, & effectis eorum, morte, mor-

mortalitate, omnique miseriâ. Per hæc ergò verba significat filium istum non tantum hominem, sed & Deum futurum, qui solus talem salutem à peccatis adferre potest. Ex qua nominis istius *Jesus* etymologia, quam ipse Angelus tradit, manifestum est, nomen illud significare *salutem* vel *salvationem*, ac proinde falsum esse commentum Osiandri, qui voluit nomen Jesus esse idem cum nomine Dei tetragrammato, insertâ litterâ ש *schin*, & scribendum יהשוה *Jcheschou*: nomen enim istud fictitium est, neque prorsus quidquam significat. Nomen ergò Jesus idem est cum nomine יהושע *Jehoschuagh*, quod Græci, LXX. Philo, Josephus per *Jesus* tradiderunt, Latini *Josue*, & salvatorem significat. Sed post Babylonicam captivitatem, quando lingua Hebraica in usu vulgari esse desiit, & Syriaca inolevit, pronuntiatio ejus mutata fuit, & loco יהושע Hebraicè, dici vulgò cæpit ישוע. Quod ex eo apertissimum est, quod Jesus ille, filius Josedech, typus veri nostri Jesu, cùm ab Aggæo c. 1. v. 1. & à Zacharia semper vocetur יהושע, tamen in lib. Esdræ & Nehemiæ, qui eodem vixerunt sæculo, semper vocatur ישוע, ut patet Esdræ 2. v. 2. & c. 3. v. 2. 8. & 9. item Nehemiæ 7. v. 1. & in eodem libro sæpiùs. Imò & Josue, filius Nun, alter clarissimus typus Salvatoris, qui sexcenties vocatur in Scriptura יהושע, tamen Nehemiæ 8. v. 17. dicitur ישוע. Nimirum hi libri post captivitatem Babylonicam scripti sunt. Ex quo usu Syriaco factum est, ut Salvator noster etiam vulgò non יהושע sed ישוע vocaretur: sic enim etiam in titulo Crucis, qui Romæ adservatur, etiamnùm scriptum est, ut oculatus testis Pagninus tradit. Quod ergo Judæi Salvatorem nostrum nominant ישו sine ע in fine, duabus ex caussit fit; partim ex contemptu, ne Salvatorem ipso nomine fateantur, ut declarat Elias in Thisbi: partim ex usu linguæ Thalmudicæ, in qua, ע, pronuntiatu difficillima, sæpè facilitatis causâ absorbetur: partim denique fit à recentioribus Judæis ad blasphemandum Salvatorem. Nam isti tres characteres ישו per abbreviationem apud ipsos significant ימה שמו וזכרו, *jimmàch schemò vezichrò, Deleatur nomen ejus & memoria ejus.*

22. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam, dicentem:

22. * *Hoc autem totum factum est.* Verba sunt non Angeli, ut vult Schola Græcorum, sed Evangelistæ. * *Ut adimpleretur quod &c.* non quasi res istæ contigerint propter prophetias, cùm prophetiæ potiùs præmissæ fuerint, quia Deus res istas facere constituerat, sed quia, postquam Deus easdem res per Prophetas prædixerat, simul fidem suam ipso rerum eventu volebat liberare.

23. Ecce Virgo in utero habe-

23. * *Ecce virgo in utero habebit*, id est, uterum geret, seu concipiet.

Virgo

Virgo autem hîc in Hebreo vocatur emphaticè duplici titulo, tum quòd העלמה significet non solam virginitatem, sed simul ætatem, quæ scilicet & virgo sit & viris abscondita, & non modò corpore, sed & aspectu casta sit, ut latiùs ostendit Hieron. in Tradit. Hebr. super Genes. & in cap. 7. Isaiæ, tum quòd ה demonstrativum præfixum gerat, quô significetur illa singularis virgo, quam universæ generationes respiciunt. Conantur quidem hunc locum illudere Judæi, quòd scilicet virgo ex viri congressu conceptura dicatur & quod loquatur de filio Achaz nasciturо, Ezechia scilicet; sed absurdè. Cùm enim Propheta signum liberationis Achaz se daturum promittat, adeoqne novum & inauditum, hinc tamquam ridiculum hoc exploserunt antiqui Patres Hieron. & Chrysost. tum hîc, tum in Isaiam. Ezechias autem filius Achaz jam tum natus erat, cùm Isaias hoc prædiceret, ut ex ætate, quâ regnare cœpit, & annis, quibus regnavit pater, facilè colligitut 4. Reg. 16. v. 2. & ibid. c. 18. v. 2. Prædicit ergo promittitque Isaias non tam soli Achaz, quàm domui David, quæ hoc expertura erat suo tempore, & tunc, tamquam à Deo veracissimo & immutabili promissum, certum tenere & credere debebat, non minùs ac si signum fuisset oculis præsens virginem scilicet manendo virginem esse concepturam filium.

bit, & pariet filium: & vocabunt nomen ejus Emmanuel: quod est interpretatum, Nobiscum Deus.

Et vocabunt Hebraicè וקראת, *& vocabis*, ut scilicet virgo, vel domus David: quæ quia universam Christi Ecclesiam comprehendit, meritò mutavit Matthæus numerum: nam ut ibidem Hieron. non tam verborum ordinem, quàm sensum, Scriptores sacri in citando sequi solent.

**Nomen ejus Emmanuel*, id est *nobiscum Deus*: quô significatur, filium istum non solùm benevolum nobis & propitium futurum peccatis nostris, neque etiam in umbris tantùm arcæ ac tabernaculi aut templi adfuturum, ut olim; sed per Incarnationis mysterium Deum in humana carne apparituram, & cum hominibus conversaturum, ut notat Chrysost. *Vocari* ergo usitatâ Scripturæ phrasi usurpatur pro esse: quo modo Isaiæ 9. v. 6. dicitur: *vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus, &c.* ut significet quòd re verâ erit talis. Et de Ecclesia dicitur Isaiæ 62. v. 4. *Non vocaberis derelicta, sed vocaberis voluntas mea in ea.*

24. * *Exurgens autem Joseph*, &c. id est mox paruit Angelo. Significatur ergo directè prompta Josephi obedientia, ad solam monitionem in somnis factam; indirectè magnitudo virtutis Virginis, de quâ tam citò crederet rem tam incredibilem, quòd concepisset ex Deo

24. Exurgens autem Joseph à somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit

25. Et

conjugem suam.

25. Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: & vocavit nomen ejus JESUM.

25. * *Et non cognoscebat eam.* Hebraica est & honesta phrasis, carnalem commixtionem ab eis removens, cujusmodi est Gen. 4. v. 1. 17. 25. & alibi passim. Ut alienor sit expositio Epiphanii hæresi 78. rejecta à D. Hieron. qui putavit, quòd non cognoscebat sanctitatem Virginis.

* *Donec peperit filium suum.* Ergò, inquit Helvidius, cognovit eam, postquam peperit: sed bene & ex professo ostendit Hieron. lib. adversûs eum condito, & Chrysostomus hîc, hujusmodi adverbia *donec usque*, & similia, id quod dubium est exprimere; id quod certum, relinquere, quia ad propositum non pertinet. Dubium enim esse poterat, utrùm cognovisset statim à desponsatione, quando conjugum fervet amor. Hoc negat per illud insinuans multò minùs postea virum justum attigisse templum Dei, Spiritus S. sedem, Domini sui matrem. Sic Isaiæ 46. v. 4. *Usque ad canos ego portabo*: & cap. 22. v. 14. *Si* hoc est, non *dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini* Vide ad Corinth. 5. & 2. Reg. 6. v. ult. * *Primogenitum* id est qui primò ei natus fuit, seu ante quem nullus alius; etsi simul sit unigenitus, id est, etsi nulli alii subnascantur: nam ex primò genito non sequitur alios esse secundò aut tertiò genitos, ut volebat idem Helvidius, & manifestum est ex lege primogenitis Deo offerendis: nec enim usque ad secundò genitos exspectabatur: de quo latiùs ibidem Hieron. Primogenitum autem dicere maluit quàm unigenitum, ut ex hoc ipso consecratus esse Deo intelligeretur.

CAPUT SECUNDUM.

1. Cum ergo natus esset Jesus in Bethleem Juda in diebus Herodes regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Jerosolymam.

1. * Cum ergo natus esset *Jesus in Bethleem Juda.* Græcè τῆς Ἰουδαίας Judææ Utrumque accipiendum propriè & strictè sicut v. 22. est enim & alia Bethleem in tribu Zabulon, Josue 19. v. 15.

* *In diebus Herodis*: illius, qui dictus est Herodes primus, magnus, Ascalonita, Antipatri scilicet filius, natione Idumæus, religione Proselytus.

* *Regis*: fuit enim & alius Herodes, non Rex, sed Tetracha Galilææ, hujus filius, Antipas dictus, occisor Baptistæ & irrisor Christi in passione, de quo & infrà c. 13. v. 1. & Lucæ 3. v. 1. Vocat autem absolutè Regem, scilicet non solùm Judææ, sed & omnium regionum ei adjacentium; quia fuit & tertius Herodes, Agrippa dictus, nepos hujus, Rex tantùm Traconitidis, Galilææ & Itureæ. qui Jacobum Apostolum

Apostolum occidit, Actor. 13. Accuratè igitur loci nativitatis Christi ac temporis meminit, ut indicet impletas esse prophetias Micheæ de loco, de quo v.6. & Patriarchæ Jacob de tempore, cùm scilicet ablatum esset sceptrum de Juda, & translatum ad Herodem alienigenam, de quo diximus Genes. 49.

* *Ecce Magi venerunt:* quâ connexione & voce, * *ecce* indicat statim ab ortu Salvatoris Magos advenisse: unde etiam adhuc in Bethleem eum invenerunt. Ut mirum sit, Epiphanium hæresi 30. n. 29. statuere adventum eorum post biennium à natali. Porrò *Magus* ex propria vocabuli significatione distinguitur à *Malefico*. *Magi* enim sunt, ut Hieron. in cap. 2. Daniëlis, qui de singulis philosophantur. *Malefici*, qui sanguine utuntur, & victimis, & sæpè contingunt corpora mortuorum. Qui igitur naturalis Philosophiæ apicem assecuti erant, *Magi* dicebantur. Sed paulatim gliscente curiositate, & ad vanitates superstitionesque delabente, nomen *Magi* in malam partem accipi cœpit: sicut etiam contigit in nomine Sophistæ, Astrologi, Tyranni. Fuit autem sapientibus Persiæ peculiare, ut *Magi* dicerentur; sicut apud Græcos dicebantur *Philosophi*; apud Indos *Brachmanes* aut *Gymnosophistæ*; apud Babylonios *Chaldæi*; apud Ægyptios *Hierophantæ*; apud Gallos *Druidæ*. Hinc teste Cicerone lib. 1. de divinat. apud Persas Rex esse nemo poterat, nisi qui Magorum disciplinam, scientiamque antè percepisset. Quia igitur stellâ duce usi sunt, & honoris causâ videntur Magi vocari, hinc verius est, non fuisse ex infami illo maleficorum genere, ut videntur voluisse quidam: sed ut Hieron. sup. suæ gentis Philosophiæ maximèque Astrologiæ dediti.

Unde autem venerint, magna disceptatio est. Evangelium dicit venisse *ex Oriente*. Hinc tota Græcorum Schola, Clemens Alexandr. lib. 1. Stromat. Basilius homil. de humana Christi generat. Chrysostomus & Theophilactus hîc, Cyrillus lib. 4. in Isaiam, & alii, sentiunt ex Perside venisse; quibus favet nomen Magi, quod Persis proprium, & modus adorandi cum muneribus: valde autem repugnat regionis distantia ad trecenta circiter milliaria, & temporis brevitas. Hinc alii verisimilius tradunt ex Arabia venisse, Justin. contra Triphonem, Tertull. contra Judæos cap. 9. & Epiphan. in doctrina compendiaria: quidquid rideat hîc Calvinus, qui dicit eos ex Occidente & Meridie fecisse Orientem. Nam Tacitus & Chronographi passim statuerunt Judæam ab oriente respicere Arabiam: & Scriptura testis est Genes. 25. Abraham separasse filios concubinarum ad plagam Orientalem, qui tamen in Arabia habitarunt.

Nec multùm abierunt ab hac ſententia, qui ex Chaldæa veniſſe volunt. Moti ſunt partim loci propinquitate, & muneribus illis thure, myrrha & auro, quibus abundat Arabia, partim loco Pſalmi: *Reges Arabum, & Saba dona adducent.* Ubi Reges Arabum videntur indicare Orientem, Inſulæ Occidentem, Æthiopes Meridiem, Tharſis Septentrionem. Ex quo eodem loco videtur manaſſe communis multorum Patrum ſententia, quòd Reges, hoc eſt, Reguli ſeu Principes, & Primores gentis ſuæ fuerint. Ita enim ſentiunt Theophil. Baſil. locis citatis & alii poſteriores multi. Quò faciunt theſauri & adoratio novi Regis, quaſi legatio ad ipſum; hæc enim Principum tantùm eſſe ſolent.

2. Dicentes: Ubi eſt qui natus eſt Rex Judæorum? vidimus enim ſtellam ejus in Oriente, & venimus adorare eum.

2. * *Ubi eſt qui natus eſt Rex Judæorum?* Id eſt, qui non factitius ex hominum electione, ſed nativitate ipsâ Rex eſt. Ita multi. Simpliciùs videtur: ubi eſt ille celeberrimus & ex vaticiniis exſpectatus Meſſias Rex (ut patet ex v. 4.) qui jam natus eſt? Non enim ut dubii, ſed de re certa loquuntur: neque ignarum hoc nuntium fore ſuſpicabantur.

Cauſam autem ſuæ ſcientiæ indicant: * *Vidimus enim ſtellam ejus*, hoc eſt, certum indicem nativitatis ejus. Cùm ergo ex ea jam natum eſſe colligant, certè non apparuit, niſi ipſo natali ejus die. Cumque non dicant, *vidimus ſtellam quandam novam, &c.* ſed, *vidimus ſtellam ejus*, colligitur eos loqui de aſtro aliquo noto, quod ex antiqua traditione Judaici Regis naſcituri vel nati eſſet inſigne. Unde Græcè ſignificantiſſimè eſt αὐτοῦ τὸν ἀςέρα, *iſtud aſtrum ejus:* quod videtur ſupponere, non eſſe Judæis ignotum, quod ſibi innotuerat. Itaque meritò plerique veteres ſenſerunt, eos fuiſſe inſtructos ex prophetia Balaam, quæ non ſolùm in Judæa, ſed in Oriente, unde ipſe oriundus erat, traditione percrebuerat, imo, ut Orig. etiam ſcripto ab ipſo tradita perſeveraverat. Prædixerat enim Num. 24. v. 17. *Orietur ſtella ex Jacob, &c.* Ita docet Origenes hom. 13. & 15. in Num. Ambr. l. 2. in Luc. Euſeb. lib. 9. de demonſt. Evang. cap. 1. Baſil. ſup. & alii non pauci. Cùm ergò aſtrorum contemplationi, tamquam Philoſophi, eſſent dediti, ſtellaque, ut ait Leo ſerm. 1. de Epiphania, illuſtrior cæteris, pulchriorque ſideribus, intuentium in ſe oculos animoſque converteret, & quemadmodum ſupra Bethlehem, ita tunc juxta Euſebium, perpendiculariter Judææ immineret, Deo intellectum juvante intellexerunt hanc eſſe ſtellam illam celebrem, quam prædicari audiverant.

* *In Oriente:* non quòd ſtella fuiſſet fixa in Oriente, ſed nos in Oriente conſtituti vidimus eam, & propterea de nativitate certiſſimi, *veni-*

venimus adorare eum, id eſt, ut honoremus eum cum gratulatione, ſubmiſſione, muneribus, ſicut erga tantum Regem decet, qui juxta prophetiam de iſta ſtella, ſalvabit omnes filios Seth, id eſt, univerſum orbem.

3. * *Audiens autem Herodes*, talem adventûs cauſam, * *turbatus eſt*, ſuſpicatus regnum à ſe invaſum periclitari. Fuit enim zeloſiſſimus pro regno ſuæ familiæ ſervando; ut quem Joſephus teſtatur, omnes de ſtirpe regia, id eſt, Machabæorum ſuſtuliſſe. * *Et omnis Hieroſolyma*, maxima ſcilicet pars, * *cum illo*. Quo indicari videtur, eam non lætitiâ, ut par erat, aut rei tantùm novitate turbatam, ſed ſimili turbatione atque Herodes, ut ſcilicet carnali adulatione ei complacerent, quia recenter eum in legitimum Regem acceptaverant.

3. Audiens autem Herodes rex, turbatus eſt, & omnis Jeroſolyma cum illo.

4. * *Et congregans omnes Principes Sacerdotum.* Ita vocantur etiam 2. Paralip. 36. v. 14. qui tamen 1. Paralip. 24. vocantur *Principes ſanctuarii*, & *Principes familiarum ſacerdotalium*, ſcilicet viginti quatuor, ſecundum numerum familiarum: & Num. 3. v. 32. Eleazar ſimplex Sacerdos vocatur *Princeps Principum Levitarum*. Quod ſignum eſt, non ideò hîc vocari Principes Sacerdotum, quòd tempore Herodis penè annui eſſent Pontifices, & ita eſſent plures functi ſummo Pontificatu.

4. Et congregans omnes principes Sacerdotum, & Scribas populi, ſciſcitabatur ab eis, ubi Chriſtus naſceretur.

5. * *Et Scribas.* Iſtos ſubinde vocare ſolent Legis peritos: nam quem Marcus 12. v. 28. *Scribam* nominat, Matthæus 22. v. 35. vocat *Legis Doctorem*, ſeu Legis peritum, Græcè νομικόν. Et Eſdras, qui ſæpiſſimè dicitur Scriba, idem lib. 1. c. 7. v. 6. vocatur *Scriba velox*, id eſt, exercitatus & promptus in lege Dei: & v. 11. *Scriba eruditus in ſermonibus & præceptis Domini, & cæremoniis ejus in Iſraël*; adeoque *Scriba legis Dei cæli doctiſſimus*. Ex quo patet, *Scribas* iſtos dictos eſſe non à ſcribendo, quòd eſſent Scriptores, ſeu Notarii publici, ſed potiùs à Scripturis ſacris, quòd eorum eſſet profeſſio Scripturas, aliaque ſcripta Eccleſiaſtica adſervare, ſcrutari, populo lectitare, exponere, dubia ſolvere. Unde Eſdræ Scribæ officium ibidem explicatur v. 10. quòd paraſſet cor ſuum ut faceret & doceret in Iſraël præceptum & judicium: & Matth. 17. v. 20. ac Mar. 12. v. 35. attribuitur Scribis, quòd docerent Eliam venturum, & Chriſtum eſſe filium David; Chriſtuſque ipſe ad eorum officium alludens, vocat Matth. 13. v. 52. *Scribam doctum in regno cælorum*. Ex quo liquet, cur dicat hic *Scribas populi*; quia populum docebant legem Dei. Unde eadem de cauſa Herodes * *ſciſcitabatur ab eis, ubi Chriſtus naſceretur*, id eſt, naſci deberet juxta Scripturarum oracula: & ipſi reſpondent, * *in Bethlebem Judæ*, eo quòd Michæas Propheta diceret:

5. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Judæ: Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam.

6. Et tu Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſraël.

6. * *Et tu Bethlehem &c.* Magna eſt diſſenſio Prophetæ & Evangeliſtæ in hoc teſtimonio recitando. Quam enim Propheta vocat *Bethleem Ephrata & parvulam*, Matthæus nominat *terram Judæ & nequaquam minimam* inter duces, quos ille non nominat. Hieron. in Michæam accuſat ignorantiam & negligentiam Scribarum, & Evangeliſtam vult poſuiſſe, ut illi recitârant. Alii volunt, memoriâ lapſos eſſe ſubinde Evangeliſtas in teſtimoniis allegandis. Sed Evangeliſtæ accuſatio impia eſt, Scribarum ſupervacanea. Itaque rectiùs dixerimus, quòd Evangeliſta Scribarum verba recitet, qui Regi imperito non verba Prophetæ obſcuriuſcula protulerint, ſed ſenſum. Propheta enim dixit, *& tu Bethlehem Ephrata*, quia alio nomine *Ephrata* vocabatur, ut clarè dicitur Gen. 48. v. 7. Scribæ verò explicationis causâ, * *& tu Bethlehem in terra Juda*, quia erat & alia Bethlehem in tribu Zabulon, ut ſupra. Propheta dixit, *Parvula* ſeu *minima es*, quod Scribæ intelligentes vel per interrogationem eſſe dictum, vel per ironiam, clariſſimo ſenſu expreſſerunt, * *nequaquam minima es.* Pro *in millibus*, hoc eſt chiliadibus, in quas diviſa erat quæque tribus jam à temporibus Moyſis, juxta conſilium Jethro, Exod. 18. Scribæ poſuerunt, * *in principibus*, quia vox Hebraica utrumque ſignificat, inquit Janſenius & Maldonatus. Sed uterque fallitur: numquam enim אֶלֶף *Eleph*, id eſt *Mille*, ſignificat Principem, ſed אלוף *Alluph.* Alii Principes civitatis intelligunt, ſed genus maſculinum in Græco repugnat. Itaque Scribæ reddiderunt Principes ſeu Chiliarchas pro chiliadibus, ſeu millibus, quibus præſunt, claritatis ſcilicet causâ per metonymiam, ut ita tangerent radicem, cur non ſit minima, nempe natalibus Principum ſeu Chiliarcharum, qui jam ex ipſa prodierant multi, Abeſan, Booz, Iſaï, David, ſed maximè ipſe Meſſias. Unde hoc explicantes Propheta & Scribæ, addunt, * *ex te enim exiet dux*, ille videlicet exſpectatus, quem Meſſiam expreſſit Chaldæus, * *qui regat*, Græcè ποιμανεῖ; nempe uti Paſtor gregem, non modò cum benignitate, ſed & poteſtate: quod Propheta dixerat מושל *Moſchel*, dominator, ſeu qui dominetur. * *Populum meum Iſraël* ſcilicet univerſum, non tantùm carnalem Iſraël, ſed maximè ſpiritualem, ſeu omnes electos.

7. Tunc Herodes clàm vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tempus ſtellæ, quæ apparuit eis.

7. * *Tunc Herodes clam vocatis Magis:* clam, ne quiſquam conſcius eſſet, quid ex eis quæreret, & ſic inſidiæ pateſcerent, ac puer abſconderetur.

* *Diligenter didicit ab eis tempus ſtellæ, quæ apparuit*, id eſt, perquiſivit, quo tempore apparere cœpiſſet, ut Syrus explicat, ut ſcilicet ita ex notitia tàm loci, quàm temporis puerum deprehenderet, ſi fortè à Magis falleretur.

8. *Et*

8. * *Et mittens ipſos in Bethlehem.* Comites è ſuis nullos addidit, tum quòd perfectè Magorum ſinceriati ſimplicitatique fideret : tum ne qua fraudis ſuſpicio oriretur parentibus pueri (paſſim enim tamquam tyrannus timebatur) & fidentiùs eum peregrinis proderent.

9. * *Et ecce ſtella, quam viderant in Oriente :* id eſt, quam ipſi in Oriente conſtituti viderant. Ex quo colligitur, in reliquo itinere non apparuiſſe, multò minùs itineris fuiſſe ducem ; hoc enim in primis fuiſſet vel ſuprà Herodi vel hîc lectori inſinuatum. Chryſoſt. tamen & Baſilius, locis ſuprà citatis, & plures veteres, ſtellam toto itinere præceſſiſſe volunt, & Hieroſolymis diſparuiſſe, ut Judæos conſulere cogerentur, & conſulendo res publicè innoteſceret.

* *Antecedebat eos :* tamquam viæ dux, à Septemtrione in Auſtrum progrediendo.

* *Uſque dum veniens ſtaret ſupra, ubi erat puer :* loco nativitatis imminens, & immobili ſuo ſtatu eum indicans, ne in ipſo loco operosè inquirere, & rem omnibus propalare cogerentur. Ex quibus apertè ſequitur, non fuiſſe aſtrum iſtud unum ex cæteris aſtris, in cælo conſtitutis contra Nyſſen. hom. 1. de Chriſti incarnat. non fuiſſe cometam communem : fuiſſe terræ valde vicinum, habuiſſe motum valde irregularem. Unde Theophylactus ſtellam vocat virtutem divinam : alii Angelum fuiſſe putant. Credibile eſt habuiſſe formam ſtellæ, & ab Angelo motum & ſtatum ei inditum.

8. Et mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite & interrogate diligenter de puero : & cum inveneritis, renunciate mihi, ut ego veniens adorem eum.

9. Qui cum audiſſent regem, abierunt: & ecce ſtella quam viderant in Oriente, antecedebat eos, uſque dum veniens, ſtaret ſupra, ubi erat puer.

10. * Itaque *gaviſi ſunt gaudio magno valde*, id eſt maximo, quòd re penè deſperatâ itineris labor non eſſet irritus.

11. * *Et intrantes domum :* nempè ſpeluncam ſeu ſtabulum. Nam in eodem illo terræ foramine, ut Hieron. epiſt. 17. cælorum conditor natus eſt, viſus à paſtoribus, demonſtratus à ſtella, adoratus à Magis : & hæc communior eſt antiquorum doctrina, etſi Theophyl. diſſentiat.

* *Invenerunt puerum cum Maria matre ejus.* Quo indicari videtur, nullos præterea adfuiſſe, neque Joſeph quidem, ne fortè eum Chriſti patrem putarent, Chriſtum omni ſatellitio fuiſſe deſtitutum Virginemque, tamquam quæ ſine infirmitate pepererat, nutricis aut alterius ope domi non indiguiſſe. Itaque, non obſtante tantâ omnium rerum abjectione & ſolitudine, * *procidentes*, id eſt, humi proſtrati, ut mos eſt Orientalibus, * *adoraverunt eum.* Neque hoc honore contenti, * *apertis theſauris ſuis*, ſeu theſaurorum thecis, quos de induſtria hanc ob cauſam ſecum tulerant, * *obtulerunt ei munera*; quia Orientales ſine muneribus accedere aut adorare Reges non ſolent, ſicut etiamnum apud nonnullas gentes in uſu eſt : * *aurum, thus, & myrrham.* Singuli omnia,

10. Videntes autem ſtellam gaviſi ſunt gaudio magno valde.

11. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus, & procidêtes adoraverunt eum: & apertis theſauris ſuis obtulerunt ei munera, aurum, thus & myrrham.

quidem dona, quibus patria eorum affluebat: nam, ut Poëta Georgic. c. 2.

Solis est thurea virga Sabæis.

Idem testatur Plinius lib. 12. natur. hist. qui tantam in Arabia aromatum ubertatem tradit, ut vix alia ibi ligni genera in usu sint, quàm odorata, quibus & ignem vulgò foveant. De auri argentique copia res notissima est: quæ confirmantur ab Ezech. 27. v. 22. Non sine mysterio tamen ista munera fuisse oblata, quidquid rideat solitâ impudentiâ hoc loco Calvinus, unanimi consensu à veteribus omnibus animadversum est, sive Magi hoc divinitùs illustrati intellexerint, ut verisimile est, sive non. Breviter id expressit Juvencus à S. Hieron. commendatus:

Thus, aurum, myrrham Regique, hominique, Deoque
Dona ferunt.

Aurum enim, quod Regibus tributum penditur, Regiæ dignitati convenit: *Thus* apud omnes gentes (exceptis hæreticis nostris) adoletur Deo: *Myrrhâ* condiuntur corpora mortuorum, ne putrescant: unde humanitatem mortis participem, corruptionis expertem indicabat. Tropologicè, *Aurum* offerimus, opes omnes pro Christo calcando, *Myrrham* membra, passionesque mortificando; *Thus*, ea quæ sursum sunt, sapiendo, ut Bernardus serm. 3. de Ephiphan. Gregorius verò hom. 10. in Evang. *auro* sapientiam, *thure* orationem, *myrrhâ* mortificationem significari tradit.

12. Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

12. * *Et responso accepto*; nempè divino oraculo, ut ex Græco patet. Neque enim ex responso sequi putes, quòd Magi antè dubitantes simile quid petierint. Undè pulchro ordine paulatim ad altiora provecti sunt. Nam dum spectandis sideribus vacabant, sidere ad cognitionem Christi manu ducti sunt: mox Prophetarum instructi vaticiniis per homines; denique, post oblata munera, eruditi sunt ab ipso Deo. * *Ne redirent ad Herodem*; ut & seipsos & puerum periculo eximerent. * *Per aliam viam reversi sunt in regionem suam.* Non enim propter itineris commoditatem, sed ex promisso rediissent Jerosolymam. Ubi plerique veteres significatum notant; per aliam disciplinam, quàm quâ venimus, redeundum esse ad patriam cælestem: de quo Gregor. hom. citatâ. Latè verò & appositè ad mores disserit de tota hac historia Adamus Sasboldus in quadam Homilia seu Concione de hac re.

13. Qui cùm recessissent, ecce Angelus Domi-

13. * *Qui cum recessissent, ecce Angelus Domini, &c.* Non statim à discessu apparuit, sed interjectâ totâ historiâ purificationis, imò rever-

versionis in Nazareth, ut videtur indicare Lucas 2. v. 39. Unde rectè notat D. August. lib. 2. de cons. Evang. c. 5. sic unumquemque Evangelistam contexere narrationem suam, ut tamquam nihil prætermittentis series digesta videatur. Tacitis enim iis, quæ non vult dicere, sic ea, quæ vult dicere, illis, quæ dicebat, adjungit, ut continuò sequi videantur. Non tamen negat alia intercessisse.

ni apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge & accipe puerum, & matrem ejus, & fuge in Ægyptum, & esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum.

* *Surge & fuge in Ægyptum:* ut ibi esset extra Herodis imperium, & ut per Christi præsentiam Ægyptus, diis falsis deditissima, & in ea tota gentilitas, jam tum ad veram pietatem præpararetur. Et sic intelligendum videtur, quod ait Cyril. Catechesi 10. & Athanas. ser. contra omnes Hæreses, Christum in Ægypto idola manu facta dissolvisse, & demolitum idololatriam: non autem quòd idola casu corruerint, ut multi fabulantur: de quo Hieron. initio cap. 19. in Isaiam. Significatur autem hâc fugâ, regnum Dei à Judæis ad gentes transferendum, & in fine mundi à gentibus ad Judæos reversurum. * *Futurum est enim, &c.* Fugâ igitur periculum declinari vult, non omnipotentiâ dissipare, ut sic ostenderetur assumptæ naturæ veritas, ut servaretur decretæ dispensationis ordo, quo venerat cedere, non resistere malo: ut exemplum & auctoritatem fugæ præberet justis. Fugit itaque, inquit Fulgentius serm. 5. non formidine humanâ, sed dispensatione divinâ; non necessitate, sed potestate, ut cedat tempori, non Herodi.

14. * *Qui surgens accepit puerum nocte:* eâdem scilicet, quâ oraculum acceperat. Ut ex eo doceretur, quanta promptitudo & obedientia ac simplicitas divinis mandatis, cùm de illis constat, præstanda sit: & quanta paupertas eorum fuerit, quibus nec sarcinæ multæ componendæ, nec repetenda debita, nec opes aut res familiaris committenda, utpotè qui omnibus istis oneribus erant liberi.

14. Qui consurgẽs, accepit puerum & matrem ejus nocte, & secessit in Ægyptum:

15. * *Et erat ibi:* habitans, ut traditur, intra Heliopolim, & Babylonem Ægyptiam, hoc est Cairum: ubi locus etiamnum apud Saracenos celebris est. De cujus fonte & arbusculis balsami, & cæteris, vide Crocardum in fine descript. Terræ sanctæ & Adrichomium fol. 47. in descript. Engaddi.

15. Et erat ibi usque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum.

* *Usque ad obitum Herodis.* Quot annos, valde incertum, aliis quinque, aliis sex, aliis novem, aut pœnè decem tribuentibus: sed hæc pendent ab anno nativitatis ejus, de quo alibi.

* *Ut adimpleretur.* Ut, eventum, non causam significat: nec enim in Ægyptum fugit, ut prophetia impleretur, sed ex fuga evenit, ut impleretur prophetia Oseæ 11.

Ex

* *Ex Ægypto vocavi filium meum.* Tribus modis prophetia impleri dicitur; Primò, cùm fit id, quod ad litteram significatur, qui modus non habet hîc locum: certum est enim Prophetam litteraliter loqui de populo Israël, quem Deus eduxit ex Ægypto. Secundò, quando fit id, quod sensu mystico per litteram seu historiam figuratur: sicut ea, quæ litteraliter dicuntur de Salomone 2. Reg. 7. v. 14. & de agno Exodi 12. *Os non comminuetis, &c.* implentur verè in Christo, allegoricè per illa significato. Tertiò, quando fit aliquid planè simile de quo non minùs aptè prophetia dicitur, quàm de quo revera dicta fuit: sicut diceremus in patre filium diligente, impleri illud Maronis:

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Hunc ultimum modum putant aliqui hîc maximè locum habere: sed revera secundus non minùs propriè locum habet, ut Hieron. latè in illum locum Oseæ. Fuit enim populus Israël, tamquam filius primogenitus dilectus à Deo, verus typus filii naturalis Christi Domini, non solùm filiatione, patrisque dilectione, sed & nativitate in terra Canaan, fuga in Ægyptum, peregrinatione & educatione in Ægypto, reditu in Judæam: ut immerito Julianus Augustus fraudis arguerit Evangelistam, quasi Christo tribuentem, quòd de Israël dictum fuerat.

16. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valdè, & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus ejus, à bimatu & infrà, secundùm tempus quod exquisierat à Magis.

16. * *Tunc Herodes*, post purificationem & fugam in Ægyptum, **videns, quoniam illusus esset à Magis:* per novos scilicet rumores de nato Messia, & iis, quæ in die purificationis Hierosolymis contigerant, forsan excitatus. Ante enim non advertit sibi impositum, sive quòd aliis implicaretur negotiis, sive quod huc usque credidisset, ipsos spe frustratos, præ pudore non fuisse ausos regredi. Itaque fraude deprehensâ, simulata pietas in apertam erupit crudelitatem. * *Occiditque omnes pueros*, nempè masculos: neque omnes omninò, sed * *à bimatu*, id est, à pueris duorum annorum, ut Syrus transfert, incipiendo, * *& infra*, qui scilicet minoris essent ætatis, quàm duorum annorum; eosque non omnes iterum, sed, * *secundùm tempus quod exquisierat à Magis*; hoc est, natos usque ad diem apparitionis stellæ, quam Magi expresserant. Quo indicat, non esse occisos illos, qui recenter à triginta vel quadraginta diebus essent nati. Stella enim indicium erat Messiæ jam nati, ut etiam Magi dixerant, non nasciturі. Itaque per hanc expositionem evanescit difficultas, quæ multos torsit. Putaverunt enim illud, (*secundùm tempus*) referendum esse ad bimatum, & inde compulsi sunt dicere, stellam ante biennium circiter apparuisse Magis, vel Magos post biennium à Christo nato venisse, quod videtur placuisse Epiphanio. Sed utrumque est inconveniens: referendum est enim ad verba, *& infrà.*

Cur

Cur ergo, inquies, occidit bimulos, si stella à quinque aut sex septimanis tantùm apparuerat? Resp. majoris cautionis & severitatis causâ tempus extendit, ne fortè ante exortum stellæ esset natus Messias, vel grandior esset cæteris. Nam eadem de causa etiam locum extendit, occidendo omnes, qui erant * *in omnibus finibus Bethlehem.*

17. * *Tunc adimpletum est, quod dictum est, &c.* Multi hoc impletum volunt juxta tertium modum suprà positum, scilicet quia tunc hoc aptè dici potuit de istis pueris, quod ad litteram dictum erat de decem tribubus, vel certè de duabus Judæ & Benjamin, in captivitatem abducendis. Sed rectiùs dixerimus secundum adimpletionis modum hîc indicari, quia calamitas illa figura fuerit illius calamitatis, quæ pueris istis, imo quæ omnibus Christi Martyribus evenit, quos Rachel, id est, Ecclesia mater, deplorat. Itaque

17. Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicentem:

18. * *Vox*, scilicet ploratus & ululatus magni, * *audita est in Rama.* Interpres Græcus & Latinus juxta Septuaginta accepit, ut nomen proprium: est enim civitas in tribu Benjamin juxta Gabaa, in confinio tribûs Judæ & Benjamin, Judic. 16. v. 13. ut significetur luctum utrique tribui, quæ postea confusæ fuerunt, fuisse communem, & eo usque auditum ululatum. Hieronymus accepit ut appellativum, significans *in excelso*, id est, vox alta audita est, sicut clamor ire in cælum dicitur.

18 Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolari quia non sunt.

* *Rachel plorans filios suos.* Rachel mater fuit Benjamin, & in Bethlehem sepulta, termini autem tribûs Judæ & Benjamin circa Bethlehem concurrunt, & utraque illa tribus post captivitatem mixtim habitavit, ut patet 2. Esdræ c. 11. Itaque metonymicè per Rachel, prolium suarum amantissimam, significatur tota regio Bethlehem, seu matres Bethlehemiticæ & Benjamiticæ. Quòd autem mortua mater plorans inducitur prosopopœia est, Prophetis & Poëtis familiaris, & ad effectus movendos efficacissima, qui in Tragœdiis suis mortuorum, aut diversarum urbium manes lamentantes inducunt.

* *Et noluit consolari*, id est, consolationem accipere super filiis suis, propter doloris magnitudinem: * *quia non sunt*, id est, quia non inveniuntur, hinc scilicet sive captivitate in exteras regiones, sive morte translati in sinum Abrahæ. Nam veteres omnes, qui de istis infantibus tractant, summo consensu eos Martyres Christi faciunt, Ireneus lib. 3. c. 18. Gregor. hom. 4. in psalm. 36. circa med. & hom. 3. in diversos, Hilar. Theophyl. & alii, in Commentariis: & ita sentit Ecclesia, quæ eos *flores Martyrum* nuncupat. Fuisse numero quatuordecim millia legunt Æthiopes in Missa, quam sibi relictam

lictam à Matthæo dicunt, & Græci notant in Calendario.

19. Defuncto, autem Herode ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto,

19. * *Defuncto autem Herode*, internâ febri, voracitate, intestinorum exulceratione, prurigine corporis intolerabili, colicâ, podagrâ, ventriculi inflammatione, verendorum putredine, vermibus, fœdissimâ tentigine, nervorum contractione, asthmate, fœtore denique intolerando, ut testis est Josephus lib. 1. de bello Judaic. c. 21. & maximè 17. Antiquit. c. 18. * *Apparuit Angelus*: aliquot mensibus tamen à morte Herodis. Nam Archelaus, qui hîc dicitur regnasse in Judæa, non obtinuit Judææ præfecturam, nisi postquam Cæsar de testamento Herodis constituisset, & ipse Româ esset reversus.

20. Dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem ejus, & vade in terram Israël: defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri.

21 Qui consurgens accepit puerum, & matrem ejus, & venit in terram Israël.

22. Audiens autem quod Archelaüs regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illo ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ.

20. * *Defuncti sunt enim.* Pluralis pro singulari: nam de solo Herode loquitur, ut patet ex vers. 19. * *Qui quærebant animam pueri*, id est, vitam ejus auferre. Itaque Joseph, accepto puero & matre ejus,

21. * *Venit in terram Israël*: in ejus scilicet limites, seu in fines tribûs Simeonis ac Dan, qui Ægypto proximi sunt.

22. * *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa*, id est, in sorte tribûs Juda & Benjamin, in qua est Bethlehem: distinguitur enim à Galilæa & à terra Israël. Regnasse porrò dicitur, id est, præfuisse regiâ potestate, non tamen regio nomine, & quia statim à morte Herodis à militibus saltem Rex salutatus fuit. Nam Herodes, testamento quidem reliquerat Archelao regnum, sed Cæsar Augustus, cujus beneplacito testamentum subjecerat, constituit eum Ethnarcham (id est gentis Principem) dimidiæ partis regni Herodis, hoc est Judææ, Idumææ, & Samariæ, regnum etiam pollicitus, quàm primùm tali honore se dignum redderet. Alterum dimidium regni in reliquos duos filios Herodis partitus est, Antipam scilicet qui & postea Herodes cognominatus est, creans Tetrarcham Galilææ & Pereæ: Philippum verò Batameæ, Traconitidis, & Auranitidis, cum parte domus Zenodori, ut vocabatur, quemadmodum horum testis est Josephus 17. Antiq. cap. 3. Itaque Joseph.

* *Timuit eo ire*: in Judæam scilicet ac Bethlehem, territus, ut videtur, regio nomine, quod Archelaus affectabat, & crudelitate ejus, propter quam Viennam Galliæ à Cæsare relegatus fuit, ut Joseph ibid. cap. ult. denique ne ex habitatione Bethlehem refricaretur Archelao facti memoria. Itaque * *secessit in partes Galilææ*, inferioris, in qua est Nazareth, quia Antipas, cui illa cesserat, mitioris erat ingenii.

23. Et veniens habitavit in civitate, quæ vocatur Nazareth: ut adimpleretur

23. * *Et veniens habitavit.* Pleonasmi sunt, Hebræis familiares, ut cùm dicunt, *surgens abiit*, *respondit dicens*, & similia. * *In Nazareth.* Oppidum in monte situm, Lucæ 4. v. 29. in tribu Zabulon prope

montem

montem Thabor, ad Occidentem, ubi Christus conceptus, & educatus est. * *Ut adimpleretur*, id est, ex quo factum est, ut adimpleretur. * *Quod dictum est per Prophetas*. Pluraliter loquitur, ut Hieron. observat, quia apud nullum Prophetam reperitur hoc testimonium,* *quoniam Nazaræus vocabitur*; sed tantùm res illo testimonio significata, hoc est, sicut idem Hieron. hoc nomen exponit, quia sanctus Dominus futurus, & ab omni pollutione separatus, prædictus est, quod significatur nomine *Nazaræi* seu *Nazir*, ut exposuimus Num. 6. Sed difficultatem adfert, quòd Christus *Nazaræus* vulgò dictus est, prout in medio scribitur, per צ *Tzade*, non per ז *Zain*, hoc est, נצרי *Notzeri*, ut testatum facit titulus Crucis, teste Pagnino, & ita nomen *Nazareth* debere scribi ex veterum Hebræorum Commentariis probat: unde & Græcè scribitur Ναζωραῖος, non Ναζαραῖος. Itaque rectiùs dixerimus *Nazaræum* vocandum Christum, quia prædictus est ab Isaia futurus flos seu germen, c. 11. v. 1. Hebraicè נצר *Nétzer*, unde civitas vocatur נצרת *Netzáreth*, Syriacè נצרת *Natzeráth*. Ex quo loco Isaiæ, teste Hieron. ibidem, eruditi Hebræorum testimonium illud desumptum putant: vel etiam quia Christus passim humani generis custos, & servator prædictus est, à נצר, *Natzar*, *custodire*. Unde & illud נצר, *Nétzer*, de quo suprà, id est, flos seu germen aut planta tenera ita vocatur, quòd accuratè ab injuriis custodiatur. Itaque Evangelista voluit odium istius nominis, propter quod Christus, Joan. 1. v. 46. & Joan. 7. v. 41. & Christiani postea contempti sunt, in honorem convertere, nec impedire debere, quò minùs Messias crederetur, etiamsi Galilæa & Nazareth, tamquam habitationis loco venerit, eo quòd hoc ipsum sit Prophetiis maximè consonum.

quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur.

CAPUT TERTIUM.

1. IN *diebus autem illis*, quibus habitabat adhuc Christus in Nazareth. Contigit autem hoc facilè viginti, & ampliùs annis post historiam proximè narratam, reditum scilicet ex Ægypto. * *Venit Joannes Baptista*: ita dictus ab officio divinitus delegato baptizandi pœnitentes, & præparandi ad Christum Dominum, ut esset ejus præcursor, ne, si subitò Christus & inexspectatus populo imparato se objecisset, facilè repudiaretur. * *Prædicans*, pœnitentiam scilicet & baptismum: * *in deserto Judææ*, id est, in regione saltuosa, in qua habitabat Zacharias, inquit Beza in hunc locum, ut ita odio Eremitarum desertum Joannis in locum habitatum convertat. Sed errat: tum quia desertum hoc erat circa Jordanem, ut Evangelistæ indicant: ha-

1. In diebus autem illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judeæ.

bitatio autem Zachariæ erat in montanis, in civitate Judæ, Lucæ 1. quæ montana à Jordane remotiſſima ſunt. Unde Jerem. 33. v. 13. opponuntur montana Judææ campeſtribus, ſcilicet circa Jordanem, ut occidens orienti: tum quia tota antiquitas tradidit, Joannem in vera eremo ſolitariam duxiſſe vitam, & prædicaſſe, ideoque Eremitarum eſſe Principem, de quo Chryſoſt. hom. de Joanne Baptiſta, & Hom. 1. in Marcum, & Hieron. epiſt. ad Euſtoch. & ex ſolo victu ac veſtitu ejus ſatis manifeſtum eſt.

2. Et dicens: Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cælorum.

2. * *Et dicens*, id eſt, componens prædicationem ſuam in hanc ſummam totius Evangelii ſecuturi: unde & Chriſtus idem prædicavit. * *Pœnitentiam agite.* Græcè μετανοεῖτε, quod Beza vertit *reſipiſcite*, ut ſignificet dolorem tantùm, quo corrigatur, quod perperam factum eſt, & excludatur omnis pœnalis actio pro delendis omnibus peccatis. Sed contrarium indicat paſſim Scriptura, ut infrà c. 11. v. 21. in cinere & cilicio *pœnitentiam egiſſet.* Vide 1. ad Corinth. 9. v. 10. & 11. Jonæ 2. Unde & hîc, præter dolorem & vitæ mutationem, etiam confitentur peccata & baptizantur.

* *Appropinquavit enim regnum cælorum*, id eſt, in proximo jam eſt non regnum terrenum, quod hactenus affectatis & exſpectatis, ſed feliciſſimum regnum cælorum ſeu cæleſte, cujus nemo ſine pœnitentia particeps fit. Hoc regnum eſt idem, quod regnum Dei, ſeu Chriſti vel Meſſiæ in homines: nec eſt aliud, quàm quo Deus ſeu Meſſias per doctrinam Evangelii, & Spiritum ſanctum cordibus infuſum, hoc eſt per cognitionem & amorem deſtructo diaboli dominio, perfectè regnat in animis omnium electorum. Itaque unum & idem eſt hujus vitæ & futuræ, ſed ibi per felicitatem æternam completur, quod hîc inchoatum eſt. Nova igitur atque hactenus inaudita fuit hæc prædicatio, & prædicationi veteris Teſtamenti prorſus oppoſita. Ibi enim veſtimentorum mutatione & lotione jubentur ſe præparare, Exodi 19. hîc animi mutatione, & pœnitentiâ: ibi omnia terrorem, mortiſque comminationem ſpirant, hîc amorem & rei feliciſſimæ promiſſionem: ibi bona carnalia, regnumque terrenum, hîc ſpiritualia & regnum cæleſte. Nam quamvis & vetus Scriptura præceptis morum ſanctiſſimis plena ſit, finis tamen, quò referantur, occultus eſt, inquit Aug. 19. contra Fauſtum c. ult. hoc eſt, ut ibidem explicat, quamvis & ibi non ſolùm ſanctitatis, ſed & præmii ejus, reſurrectionis ſcilicet mortuorum, & æternæ vitæ fiat mentio, hoc tamen non ſolùm non fuit præmium veteris Teſtamenti, ſed potiùs novi. Quod etiam non fuit apertè revelatum & prædicatum, niſi in novo: nam ori illius, & præ-

curſoris

curſoris ejus, nominandum ſervabatur, quem Regem ad regendos, & Sacerdotem ad ſanctificandos, fideles ſuos univerſus ille apparatus veteris Teſtamenti parturiebat eſſe venturum, ut ibidem Aug. Idem apertè docet Hieron. epiſt. 129. ad Dardanum & Chryſoſt. hîc.

3. * *Hic eſt enim*, cui non ſuopte impetu, & præſumptione ad prædicationem illam proſiliit, ſed, * *qui dictus eſt*, ſeu prædictus, * *per Iſaiam dicentem: Vox clamantis*, ſcilicet Dei, auditur * *in deſerto:* ita ſcilicet, ut Joannes ſit ipſa vox clamantis Dei. Nam ipſe Joan. 1. v. 23. dicit: *Ego vox clamantis*, *&c.* Et ita communiter obſervant antiqui, Joannem eſſe vocem Dei, Verbi ſcilicet prænuntiam, ſicut ipſe Chriſtus eſt Verbum Dei, ut Epiphan. hæreſi 69. & Ambroſ. in Lucam. Poſſet tamen intelligi *vox clamantis*, ſcilicet præconis, auditur, vel etiam juxta Hebræa, *vox clamans*, palàm ſcilicet & liberrimè auditur. Adfert hoc Iſaias velut probationem, ad ſignum, quòd tempus conſolationis Jeruſalem jam adveniſſet, quia ſcilicet jam auditur vox præconis, quia Regem conſolatorem præcedit. * *Parate viam Domini*, id eſt, expeditam reddite, omnia tollendo impedimenta, ne quid adventum ejus impediat. * *Rectas facite ſemitas ejus*, viarum ſcilicet obliquitates, & aſperitates ad rectitudinem, æqualitatemque redigendo, ut Regibus adventantibus fieri ſolet. Eſt enim continua metaphora, ab humano more ſumpta, quo ſicut paratur Regibus via, auferendo ſaltus, & impedimenta, & ſordes, & ornando tapetibus, ita Chriſto paranda dicitur, tollendo veteris vitæ peccata, ac vitia, & novæ vitæ virtutibus abſque hypocriſi animum imbuendo. Eò enim tendit tota prædicatio Joannis: Pœnitentiam agite, & facite fructus dignos pœnitentiâ, tamquam quibus paretur via Chriſto venienti. Quòd & non ſolùm voce, ſed & factis, totaque vitæ compoſitione prædicaret, ut verum Chriſti præconem decet.

3 Hic eſt enim qui dictus eſt per Iſaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deſerto: Parate viam Domini: rectas facite ſemitas ejus.

4. * *Habebat veſtimentum*, non pellem cameli, ſed * *de pilis camelorum* contextam, adeoque vilem, aſperam & rudem, pœnitentiæ congruam: quam Anſelmus hîc vocat *cilicium camelinum*. A quo, ſicut ab omnis auſterioris vitæ inſtituto, cùm hæretici tamquam à colubro abhorreant, nolunt hîc aliquid particulare Joanni adſcribi: ſed Magdeburgenſes volunt fuiſſe uſitatum veſtimenti genus hominis montani; David Chytræus fuiſſe undulatam veſtem, ſimilem ei, quam dicimus à camelis *Camelot*. Sed eos refutat Chriſtus ipſe, minimè delicatum & mollem veſtitum ejus commendans, Matth. 11. v. 89. * *Et zonam pelliceam*, id eſt, non pretioſam, ſed coriaceam, ut ſpiritu ità & habitu Eliam referens. * *Circa lumbos ſuos.* Quo ſignificatur partim libi-

4 Ipſe autem Joannes habebat veſtimentū de pilis camelorum, & Zonam pelliceam circa lumbos ſuos: eſca autem ejus erat locuſtæ & mel ſilveſtre.

libidinis refrænatio, partim accinctio, seu præparatio ad opus, juxta illud, *sint lumbi vestri præcincti*. Unde & apud Ethnicos discinctum esse, mollis, ignavi, solutique hominis indicium erat.

* *Esca autem ejus locustæ*. Græcè ἀκρίδες; quas aliqui olim apud Theophylactum nuces, aut poma silvestria esse voluerunt: probabilius alii esse summitates herbarum, Græcis etiam ἀκρίδες dictas, quod acriter tuetur Isidorus Pelusiota lib. 1. epist. 132. Sed longè est verius id, quod veteres tradunt, fuisse veras locustas, scilicet insecta illa nota, quæ nisi fuissent in cibos usurpata, non ponerentur inter animalia munda, Levit. c. 11. Unde Hieron. lib. 2. contra Jovinianum, *Orientales*, inquit, *& Lybiæ populus, quia per desertum & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est*. Et Plinius lib. 6. c. 30. addit Æthiopes quosdam locustis tantùm vivere, fumo & sale duratis in annua alimenta. Ut absurda meritò videri debeat quorumdam hæreticorum audacia, qui ex locustis cancros marinos fabricant, quibus, licet contra legem, Evangelicâ libertate uteretur.

* *Et mel silvestre*, id est, quod in sylvis, in arborum truncis, & rupibus ab apibus agrestibus fieri solet, & satis magna fuisse Samsonis & Jonathæ exempla, Judic. 14. v. 8. & 1. Reg. 14. v. 26. probant. Amarissimum fuisse tradit Isidorus loco citato; sed qui probaverunt, verisimiliùs hoc negant: est enim insipidius quidem, dulce tamen ut mel. Vestitus ergo asperrimus, & victus erat vilissimus, pœnitentiæ, cælestisque regni prædicatori congruus.

5. Tunc exibat ad eum Jerosolyma, & omnis Judæa, & omnis regio circa Jordanem;

5. * *Tunc exibat ad eum Jerosolyma*; mirâ istâ vitæ sanctitate, pœnitentiæ exemplo, promissionis novitate, & miraculis nativitate ejus in memoriam revocatis, excitata: plus enim, ut Chrysost. resonabat ejus conversatio, quàm vox. * *Et omnis*, id est tota, *Judæa*, magna scilicet ejus pars. * *Et baptizabantur ab eo*, tamquam profitentes hoc signo se similiter intus à peccatis ablui velle per pœnitentiam, quam prædicabat. Unde disponebantur hoc signo quodam præcursorio ad baptismum Christi facilè recipiendum. * *Confitentes peccata sua*, id est, non tantùm confitentes se esse peccatores, ut ferè hæretici volunt, sed exponentes sigillatim peccata sua: hoc est enim confiteri peccata, sicut & Act. 19. v. 18. fecisse leguntur, nempè in signum veræ pœnitentiæ, quæ sigillatim damnat crimen, & damnando quasi exspuit, & animum relevat. Unde ritus ille particularis hujusmodi confessionis fuit etiam in veteri Lege usitatus, ut clarè colligitur ex Num. 5. v. 7. & Levit. 5. v. 5. & 18. ut illis locis notavimus.

6. Et baptizabantur ab eo in Jordane, confitentes peccata sua.

7. Videns autẽ multos Phari-

7. * *Videns autem multos Pharisæorum & Sadducæorum*. Tres erant præci-

præcipuæ ſectæ apud Judæos, ut Joſephus lib. 2. de bello Jud. c. 7. *Eſſeni*, omnium probiſſimi, *Phariſæi* & *Sadducæi*. *Phariſæos* dictos quidam volunt quaſi פורשים, *Poreſcim*, id eſt, Interpretes legis. Sed illi potiùs dicuntur Scribæ, qui non omnes erant Phariſæi. Dicuntur ergo *Phariſæi*, quaſi diviſi à cæteris, propter vitæ ſanctimoniam aſcititiam & ſuperſtitionem, ſive hoc deducas פרץ, *Paráiz*, ut Hieron. in quæſt. Hebraicis in cap. 38. Gen. ſive potiùs à פרש, *Paráſch*, ut Epiphan. initio Panarii, dicuntur enim Hebraicè פרושים, *Peruſcím*, Hieron. in cap. 8. v. 11. Iſaiæ auctorem *Phariſæorum* facit Hillel, ſicut Scribarum Sammai, qui, inquit, non multò priùs quàm Chriſtus Dominus naſceretur, orti ſunt in Judæa. Sed de Scribis res certa eſt, longè fuiſſe antiquiores, imò jam ab Eſdræ temporibus viguiſſe, ut ſupra dictum eſt. *Phariſæos* autem & *Sadducæos* conſtat jam inde à temtempore Machabæorum fuiſſe ſectas formatas, ex Joſepho 13. Antiq. c. 9. & 18. Dicti ſunt autem ſive à Tſadoc, ſectæ principe, ſive quaſi צדיקים, *Tzaddikím*, id eſt *juſti*, quòd de juſtitiæ perfectione gloriarentur. Inter eos hæc erat differentia, teſte Joſepho, locis cit. & 18. Antiq. c. 2. quòd *Phariſæi* certiorem legalium rituum notitiam profiterentur, traditionibus viverent, fatum admitterent, ita tamen, ut libertatem in pleriſque non deſtruerent: animam ſentirent eſſe immortalem: bonas in alia migrare corpora, malas perpetuis plecti pœnis. *Sadducæi* contra nihil fato tribuebant, omnia hominis libertati: animarum præmia & pœnas, corporum reſurrectionem, ac ſpiritus omnes, itemque traditiones negabant. Sadducæi pauci erant, ſed ferè ditiores. Unde & divites Sadducæis adhærebant; populus Phariſæis, apud quem tanta erat eorum authoritas, ut quamvis obloquerentur Pontifici aut Regi, fidem tamen iis haberet. Nam quidquid ad ſolemnes precationes & cultum divinum pertinebat, juxta eorum præſcriptum fieri ſolebat: uſque adeò, ut cùm Sadducæi magiſtratum, licet inviti, ſuſciperent, mox Phariſæorum decretis aſſentirentur; niſi facerent, non ferendi à populo. Iſtæ igitur ſectæ confluebant ad baptiſmum Joannis; magis fortaſsè, ut populo ſuum ſanctitatis ſtudium probarent, quàm Deo. Ita enim ſolent hypocritæ ſe ſanctis adjungere: quibus proinde Joannes dicebat.

ſæorum, & Sadducæorum, venientes ad baptiſmum ſuum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonſtravit vobis fugere à ventura ira?

* *Progenies viperarum*. Vipera ſerpentum nocentiſſima eſt, ut ex Act. 28. liquet, de cujus natura multi multa philoſophantur. Plinius lib. 10. c. 62. Ariſtot. lib. 5. c. ult. Hiſt. animal. miſcent & fabuloſa quædam: Ambroſ. lib. 5. in Hexaem. c. 7. ex Baſil. hom. 17. in Hexaem. Unde alii reſpici putant ad invidiam, & calliditatem, ut Aug.

&

& Gregor. alii ad animum homicidam, eo quòd viperæ fœtus matres suas, uterum perrumpendo, occidant, ut faciunt mali Doctores, maximè hæretici. Generaliter itaque *progeniem viperarum* vocat Hieron. in c. 30. Isaiæ pessimorum parentum pessimos filios, homicidarum scilicet homicidas, invidorum invidos. Non enim est hæc laus à pœnitendi prudentiâ petita, ut putavit Ambros. lib. 2. in Lucam; sed gravissima est increpatio. * *Quis demonstravit vobis &c.* id est, quomodo fieri potest cùm viperæ potiùs quàm homines sitis, justorumque persecutores, & justitiæ simulatores, ut aliquis vobis monstraverit, seu persuaserit, ad remedium à pœnis æternis, quas vel non creditis, vel justitiæ præsumptione non timetis, huc esse vobis recurrendum? Admirantis enim verba sunt rei novitatem ac difficultatem. Sed si tamen vero pœnitentiæ dolore tacti sitis,

8. Facite ergo fructum dignū pœnitentiæ.

8. * *Facite fructum dignum pœnitentiæ*, seu *pœnitentiâ* hoc est qui decet veram pœnitentiam, seu animi resipiscentiam. Fructus illi sunt peccatorum detestatio, lachrymæ ex corde expressæ, affectuum malorum, morumque correctio, & in primis virtutum studia peccatis contraria, ut Greg. Hom. 20. in Evang.

9. Et ne velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

9. * *Et ne velitis dicere intra vos*, id est, nolite cogitare & stultâ istâ cogitatione ac fiduciâ vos seducere: * *Patrem habemus Abraham*, id est, ut Joan. 8. dicunt, v. 32. *Semen Abrahæ sumus*: & v. 39. *Pater noster Abraham est*; cui scilicet à Deo promissio facta est, & hereditas salutis filiis danda: hoc enim adfertur velut causa securitatis contra venturam iram, cùm Deus non frangat fidem suam. Errabant, eo quod de carnalibus filiis hoc intelligerent, cùm filii Abrahæ fiant imitatione fidei: contra cujusmodi cogitationes etiam agit Apost. ad Rom. 9. vers. 6. & sequentibus.

* *Dico enim vobis, quoniam Deus est potens de lapidibus istis*, quos coram cernitis, *suscitare filios*: sicut olim Adamum ex terra, Evam ex ejus latere, Isaac ex emortuis corporibus Abrahæ & Saræ, qui ratione sterilitatis, Isaiæ 51. v. 1. comparantur petræ, unde Judæi excisi sint: * *Abrahæ*. Dativus est, id est, quos Abrahæ promisit, ut iis conferendo promissam benedictionem, liberet fidem suam vobis pereuntibus. Verisimile tamen est alludi simul ad vocationem gentium, quæ duræ erant instar lapidum, & colendo lapides lapidibus factæ erant similes: sic enim intellexerunt magno consensu veteres, Hier. Ambr. Theoph. in hunc locum, post Iren. lib. 4. c. 16. Clem. Alex. serm. ad Gentes, Orig. Hom. 6. in Exod. & 4. in Jerem.

10. Jam enim securis ad radi-

10. * *Jam enim securis*. Securim intelligit Hieron. prædicationem Evan-

Evangelicam, Greg. Chriſtum, qui conſtet ex humanitate, velut manubrio; divinitate, ut ferro. Sed cùm tota oratio ſit tropica, totus potiùs contextus intuendus eſt, quam ſingulæ partes. Itaque concludit alterum emendationis impedimentum, ſpem ſcilicet differendi ſupplicii. Jam enim ſecuris poſita eſt, non ad ramos, ut ſuperflua decidendo leviùs caſtigentur, ſed * *ad* ipſam *radicem* arborum, ut funditus excidantur & pereant. Significat enim jam imminere cervicibus extremum & irreparabile excidium, non ſolùm Judæis inferendum per Titum & Veſpaſianum, vel per tranſlationem Evangelii ad Gentes ut quidam intelligunt, ſed etiam ſingulis hominibus infligendum per æternam damnationem. Hoc enim eſt, quod ſequitur:

cem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum: excidetur & in ignem mittetur.

* *Omnis ergo arbor*, ſeu homo, etiamſi nepos, aut filius carnalis fuerit Abrahæ, ſi ſterilis bonorum operum, * *excidetur*, jam jam (Græcè eſt ἐκκόπτεται, *exciditur*) ex hac vita ſcilicet per mortem. * *Et in ignem mittetur* inextinguibilem, v. 12. ſeu ſupplicii æterni. Dicitur hoc jam poſt adventum Chriſti fieri magis, quàm ante; quia nunc palàm cœpit in toto mundo prædicari. Scripturæ autem phraſi res tunc fieri dicitur, cùm palàm innoteſcit. Hinc antea ignorantia & infirmitas magis veniam, ſuppliciique diminutionem ac dilationem merebantur.

11. * *Ego quidem baptizo, &c.* Non cohærent hæc immediatè præcedentibus, ſed dicta ſunt à Joanne, ut reſponderet populo, cogitanti eum eſſe Chriſtum, ut patet Lucæ 3. v. 15. & 16. negat enim hìc ſe eſſe Chriſtum, aſſerendo ſe tantùm eſſe præcurſorem ejus, qui ei pararet viam.

11. Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt, cujus non ſum dignus calceamenta portare: ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni.

* *Ego enim baptizo vos in aqua*: id eſt, nudo elemento tango corpus, nec ad animum penetro, ut remiſſionem peccatorum conferam: non tamen profanâ lotione, ſed, * *in pœnitentiam*, id eſt, in profeſſionem pœnitentiæ, quòd ſcilicet pœnitemini de peccatis veſtris & ablutionem eorum deſideratis.

* *Qui autem poſt me venturus eſt.* Græcè ἐρχόμενος, *venit*, tempore præſenti, ut etiam eſt Latinè apud Marcum: id eſt, Ille, cui ut Lucifer orienti ſoli viam paro, & qui jam jam poſt me in proximo adeſt, * *fortior me eſt*; id eſt, virtute & efficaciâ me longè præſtantior, utpotè qui ipſa corda penetrabit, & auferendo peccata ſalutem dabit. Diſtantiæ verò magnitudinem indicans, addit: * *cujus non ſum dignus*, ſi ſcilicet naturæ conditionem ſpectes, * *calceamenta portare*. Sanctiorem enim locum ingreſſuri ſolebant Judæi calceamenta deponere. Exodi 3. v. 5. & Joſuë 3. v. 15. ſicut hodie Turcæ; Græcè eſt ὑποδήματα, quod multi *ſandalia*, ſeu *ſoleas* interpretantur plantis ſubligari ſolitas.

tas. Alii Evangeliſtæ dixerunt *corrigiam calceamentorum ſolvere.* Sed idem exprimunt diverſa comparatione ; nempè indignum eſſe , cui vel extremum & viliſſimum miniſterium ejus committatur. Nam , ut ſæpiſſimè inculcat Auguſt. in libris de conſenſu Evangeliſt. apicibus verborum non eſt liganda veritas, quaſi iiſdem omninò verbis, quo res dicta fuerit , narrari debeat ; cùm in omnibus ſignis verborum non ſit niſi ipſe animus inquirendus. Nam ex hac ipſa Evangeliſtarum diverſitate ſalubriter diſcimus , nihil aliud eſſe quærendum , quàm quid velit ille , qui loquitur , ut ait lib. 2. c. 12.

* *Ipſe vos baptizabit :* id eſt, tinget largiter, non ſolùm corpus , ſed animam ; nec ſolâ aquâ, ſed * *ipſo Spiritu ſancto*, cordibus infuſo. Cùm autem ſit bonorum omnium fons Spiritus ſanctus , hoc nomine , ut Chryſ. hìc notat, inſinuantur omnes illi magnifici effectus ejus, peccatorum remiſſio, regeneratio, renovatio, juſtificatio, adoptio, jus cæleſtis hæreditatis : ut ita intelligamus , quanta eſt differentia inter corpus & animam, aquam & Spiritum ſanctum, apparatum rei & rem ipſam , tantum eſſe diſcrimen inter baptiſmum Joannis & Chriſti.

* *Et igni.* Illud (*&*) videtur eſſe exegeticum, ſeu explicativum, non copulativum, q.d. hoc eſt igni, ſive Spiritu ſancto, qui igni ſimilis eſt vi & efficaciâ , conſumens peccata , illuminans tenebras , accendens amore charitatis, & ſurſum rapiens. Unde Chriſtus : *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi ut accendatur ?* Simul tamen alludit ad viſibilem ejus apparitionem, in Pentecoſte futuram , ut Cyril. Catech. 17. Hieron. hìc, & alii communiter : imo ut ſatis indicat ipſe Chriſtus, Act. 1. v. 5. Proinde qui per *ignem* intelligunt ignem judicii, ſeu examinis divini, ut Hilarius, vel gehennæ futuræ, ut Theoph. Antioch. lib. 1. & Baſil. lib. 5. contra Eunom. vel purgatorium , ut Hieron. hìc & Greg. vel tribulationem , minùs videntur textui congruere.

12. Cujus ventilabrum in manu ſua : & permundabit aream ſuam, & congregabit triticum ſuum in horreū, paleas autem cōburet igni inextinguibili.

12. * *Cujus ventilabrum in manu ſua.* Promiſerat Chriſtum fore Salvatorem , nunc prædicit & Judicem. *Ventilabrum* eſt vannus. Aug. in Pſalm. 92. vocat *Palam*, inſtrumentum ſcilicet, quo, vi agitationis & venti, paleæ à frumentis ſecernuntur. Hinc Iren. lib. 3. c. 28. & Tertul. lib. de fuga in perſecut. cap. 1. volunt ſignificari perſecutionem, quæ * *aream* Dominicam , id eſt , Eccleſiam , ſeu confuſum acervum fidelium eventilat & purgat, non faciens, ſed indicans * *paleas*, id eſt eos, qui inſtar palearum leves ſunt, & ex Eccleſia vi hujuſmodi tempeſtatis evolant. Sed rectiùs per *ventilabrum* intelligas diſcretionem illam extremi judicii , ut Aug. in Pſalm. citat. & alibi ſæpiùs , quâ ſeparabuntur etiam corporali loco boni & mali. * *Et congregabit triticum,*

ticum, id est eos, qui fuerint humilitate depressi, sinceritate candidi, virtutibus fœcundi, pietate & constantiâ contra ventos tentationum & persecutionum graves, * *in horreum*, sive regnum cælorum. * *Paleas autem*, id est, malos Ecclesiæ, ex eodem scilicet semine verbi & baptismo natos, eâdem pluviâ doctrinæ alitos, iisdem Sacramentis colligatos, sed virtutis inanes, operibus bonis steriles, quique, ut aptè Basil. in Reg. brevior. resp. 257. instar palearum non sibi, sed frumento Domini utiles sunt, * *comburet igni inextinguibili*, hoc est æterno: quo indicat simul & pœnarum, & punitorum æternitatem.

13. * *Tunc*, cùm scilicet ita Joannes homines suâ prædicatione & baptismo ad pœnitentiam & ad ipsum Christum, jam jam propinquum, præparasset, * *venit Jesus à Galilæa*, nimirùm Nazareth, natali loco, ubi hactenus privatus vixerat, * *in Jordanem*, id est, eam regionem Jordanis ac Judææ, ubi baptizabat Joannes: * *ut baptizaretur ab eo*, & hac occasione ipse Christus manifestaretur in Israël, in tanta hominum affluentia (quam causam dat ipse Joannes sui baptismi, Joan. 1. v. 31.) & ut magisterium ejus erga genus humanum coram tanta turba cælesti voce declararetur.

> 13. Tunc venit JESUS à Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo.

14. * *Joannes autem prohibebat eum*: id est arcebat, vel baptizare renuebat, idque tum propter personæ excellentiam, tum ne putaretur indigere pœnitentiâ, sicut cæteri. * *Dicens, ego a te debeo baptizari* non debito præcepti, sed indigentiæ. Græcè est enim χρείαν ἔχω, id est, indigeo, opus est mihi baptizari, non baptismo aquæ, quem necdum temporis ratio postulabat, sed Spiritûs sancti & ignis, quem supra prædicaverat, idque quia illo baptismo ab originali labe ablui indigueat, & à quotidianis ablui indigebat. * *Et tu venis ad me*. Emphaticè legendum, * *tu ad me?* Nempè Dominus ad præcursorem? Agnus sine macula ad peccatorem?

> 14. Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?

15. * *Jesus autem dixit, &c. Sine modò*: id est, permitte me baptizari: quo verbo, *sine*, non tam improbat, quàm approbat recusationem Joannis; sed addens, *modò*, significat hoc fieri debere temporariâ quâdam dispensatione, ut observat Nazianzen. Orat. 39. Causam a item subjecit: * *sic enim*, cedendo scilicet delatis honoribus, inferioribus nos submittendo, & in similitudine signorum similitudinem carnis peccati magis magisque adimplendo, * *decet nos*. Græcè πρέπον ἐστὶν, *decorum est*, seu convenit nobis justitiæ scilicet magistris (se enim & Joannem videtur comprehendere, nisi malis de se solo pluraliter loqui) * *adimplere*, non solùm docendo, sed in primis faciendo * *omnem justitiam*, id est, quidquid justum, virtuti consentaneum, Deoque gratum, etiamsi

> 15. Respondens autem JESUS dixit ei: Sine modò: sic enim decet nos implere omnem justitiã. Tunc dimisit eum.

etiamsi non debeat, id est, non necesse sit fieri. Fuit autem hoc justum, seu justitiæ virtutique consentaneum, multis ex capitibus. Primò, ut sic exemplo suo humilitatem quàm efficacissimè commendaret, quod passim à Patribus notatum est: ut aquas purificatione suâ purificaret, inquit Naz. Orat. 34. & eis vim regenerandi daret, ad baptismum scilicet eas destinando: ut medicus ægris similis factus, ægrotis eò esset gratior, quo familiarior: ut homines ad suum baptismum invitaret: ut Joannis baptisma tamquam à Deo institutum comprobaret: ut testimonium de cælo in baptismo ei redderetur: denique ut per descensum columbæ Spiritûs S. adventum in baptismo fidelium significaret, inquit Hieron.

16 Baptizatus autem JESUS, confestim ascendit de aqua, & ecce aperti sunt ei cæli: & vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se.

16. * *Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua.* Illud, *confestim,* referendum est magis ad illud, *& ecce aperti &c.* quam ad, *ascendit*: ut sit sensus, statim, cùm à baptismo ascendit, vidit cælos apertos. Indicat id Marcus, cùm dicit, *statim ascendens de aqua vidit.*

* *Et ecce*, rem scilicet admiratione dignam, *aperti sunt ei cæli.* Ei, scilicet Christo, tùm quia propter ipsum, tùm quia ipse Christus est, qui vidit cælos apertos, ut apertè dicit Marcus. Ipse quoque est, qui vidit Spiritum descendentem, ut hîc Matth. juxta Interpretem nostrum, qui vertit, * *super se*: nimirum ut ipse Christus redderetur certus signo externo de sua ad munus Evangelicum vocatione. Cæli ergò ei aperti sunt, id est, scissi, σχιζόμενοι, ut est Græcè apud Marcum, non revera, quia fuisset superfluum, nec solâ intellectuali visione, ut latè Origen. lib. contra Celsum, nec solâ imaginariâ, sicut, juxta Hieron. hîc, Ezechiel cælos apertos vidit, sed sensibili visione, sicut columba & vox fuerunt sensibiles, quia scilicet in supremo aëre, vel æthere similitudo profundi hiatûs visa est, idque ut è cælo omnia proficisci viderentur.

* *Et vidit*, Christus scilicet, ut ex Marco diximus. Non tamen negatur etiam vidisse alios. Nam & Joannes vidit, quia hoc ei signum datum fuerat, Joan. 1. v. 33. & cæteri etiam adstantes, ut illo signo auctoritas Christi & magisterii ejus propalaretur. * *Spiritum Dei descendentem sicut columbam:* id est, corporali specie columbæ, ut ait Lucas: Quo potiùs videtur significari corporalis similitudo columbæ, quantum ad figuram ac descensum, ut communiter auctores sentiunt, quàm veram columbam, ut videtur putasse August. lib. de agone Christi cap. 22. tametsi aliis locis docere videatur fuisse columbæ speciem. Nam adhibita tantummodò fuit ad significandum (ad quod sufficit columbæ species) sicut & linguæ igneæ in Pentecoste. Unde simili phrasi dicuntur apparuisse non veræ linguæ igneæ, sed linguæ tamquam ignis. Descendit ergò Spiritus, sicut columba, non quod

loco motus fuerit, qui est ubique, vel Christum tunc tantùm inhabitare cœperit, qui eo semper plenus fuit: sed ut eo symbolo præsentia Spiritûs sancti in Christo & in baptismo fidelium significaretur. Per columbam autem ad exprimendas columbinas proprietates ipsius Spiritûs sancti, quas in Christo & baptizatis operatur. Exprimit eas Cyrillus latè Catech. 17. breviter Tertul. lib. de baptismo cap. 8. quia animal est simplicitatis & innocentiæ, quod etiam corporali, inquit, felle caret. Latiùs hæc deducit Cyprian. lib de unitate Ecclesiæ. Adde quia mundum, benignum, mansuetum, fœcundum, summo affectu pullos prosequens. Denique sicut in figura olim in aquis diluvii per columbam reconciliatio humano generi annuntiata est, ita & nunc in aquis baptismi eamdem ob causam apparuit, ut observavit ibidem Tertull. & Ambros. hìc.

17. Et ecce vox de cælis dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

17. * *Et ecce vox de cælis.* Unde & columba: ut utrumque symbolum alterius significationem juvaret: vox quidem indicando, quid sibi vellet columba; columba verò, ad quem spectaret vox: unum oculis, alterum auribus, ut Filius Dei auditu conspectuque monstraretur (inquit Hilarius can. 2.) quia fide dignissimus, qui audivit & vidit. Adde, ut sic Trinitatis mysterium inciperet baptismo aperiri: Pater in voce, tamquam Verbi genitor, Filius in carne, Spiritus sanctus in columba, ut annotârunt Ambros. & alii, qui contra Arianos scripserunt.

* *Dicens, hic est Filius meus dilectus:* Græcè per articulos emphaticos, ille filius meus, ille dilectus. Nam primò significat se loqui de filio, non quovis, sed naturali, unico, æterno, coæquali, ut expendit S. Leo serm. de transfigur. Secundò verò esse dilectum, tamquam unigenitum, hoc est, charissimum, ut vertitur Marci 9. v. 6. * *In quo mihi complacui.* Græcè ἐν ᾧ εὐδόκησα, *in quo complacui.* Phrasis est Scripturæ propria & frequens, ex Hebræo רצה, *ratzah*, orta. Nec aliud significat quàm affectum benignum ac propensum erga alium: quasi dicat clariùs, qui mihi singulariter placet & acceptus est, in quo nihil displicet; ita scilicet, ut amor meus ab ipso, & propter ipsum, etiam in alios diffundatur, utpote per quem mihi alii placere poterunt, & ego aliis placari.

CAPUT QUARTUM.

1. Tunc Jesus ductus est in desertum à Spiritu ut tentaretur à diabolo.

1 TUnc * *Jesus ductus est.* Marcus *expulsum*, Lucas *actum* dicit, quo indicatur impetus & efficacia Spiritûs agentis Filios Dei. * *A Spiritu*; sancto scilicet, ut addit Syrus, quia ille præcesserat, & quia

quia cum articulo & absolute Spiritus dicitur. * *in desertum*, tamquam locum tentationi commodissimum ac destitutum humano subsidio, quo machinæ tentationum dissipentur. Fuit autem desertum Judææ, quod postea hinc *Quarentana* dictum est à Christianis. * *Ut tentaretur a diabolo. Tentare* propriè est experiendi causâ explorare, ut sciat vel ipse, qui tentat, vel qui tentatur, vel alii. Ita tentare solet Deus, ut aliquoties ex August. diximus. Diabolus ulteriùs habet scopum inducendi ad peccatum: unde ipsius tentatio est sollicitatio ad peccandum. Utroque modo Christus tentari voluit, qui sciebat se superari non posse. Causæ non ipsum, sed nos spectabant. Primò, ut nobis diabolum vinceret, & discipulis conculcandum traderet, inquit Hieron. epist. 8. ad Demetriadem. Unde August. in Psalm. 90. p. 2. Ideo tentatus est Christus, ne vincatur à tentatore Christianus: & Christus ipse hac de causa dicit, *Confidite, ego vici mundum.* Secundò, ut modum vincendi traderet jejunio, oratione, Scripturarum meditatione. Tertiò, ut ostenderet, inquit Ambr. 4. in Lucam, diabolum ad meliora tendentibus invidere; & nunc magis est cavendum, ne mysterii gratiam deserat mentis infirmitas. Quartò, ut doceret, eos, qui alios debent instituere, sibi a tumultu conversationis carnalis esse recedendum, & precibus vitæque puritati insistendum.

2. Et cum jejunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, postea esuriit.

2. * *Et cum jejunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus*: hoc est, quadraginta dies integros & naturales. *Noctium* fit mentio, ut à Judæorum jejunio distingueret, qui illud noctu solvebant: *quadraginta* autem, ne novi Testamenti legislator Moyse, & reipublicæ collapsæ renovator Eliâ esset inferior, quorum uterque quadraginta dies jejunaverat. Non excessit quadragenarium numerum, eò quòd numerus ille serviat pœnitentiæ & afflictioni præsentis vitæ, ut declarat Aug. lib. 2. de consens. Evang. c. 4. & mysticum aliquid continere tradit Ambr. lib. 4. in Luc. Unde & quadraginta dies pluit sub Noë, quadraginta annos Israëlitæ pœnas luerunt in deserto, quadraginta dies exploratur terra promissionis. Num. 13. quadraginta dies à resurrectione Christus in terra manet. Plura vide apud Ambr. Hinc est, quòd ex Apostolica traditione Ecclesia etiam hunc numerum jejunio consecravit, non quidem, ut totos quadraginta dies omni cibo abstineamus, sed juxta Nazian. Orat. in sanctum lavacrum, ad virtutum nostrarum modulum jejunium attemperando.

* *Et postea esuriit.* Non igitur antea, divinitate naturæ humanæ infirmitatem sustentante. Postea verò esuriit, non necessitate, sed voluntate eâdem, quâ & passus est: idque ut hominem verum & infirmum

firmum intelligamus, inquit Iren. lib. 5. c. 21. Deindè, inquit, esuriit, ut haberet diabolus, ubi congrederetur objectâ infirmitate naturæ. Sic enim & nos non solùm per concupiscentias, sed per naturales necessitates tentare solet. Fames itaque Domini pia fraus fuit, ut in quo diabolus majora metuens jam cavebat, famis specie lactatus tentaret ut hominem, inquit Ambros. lib. 4. in Luc.

3. * *Et accedens tentator.* Ille scilicet, cujus officium est tentare. Accessisse autem corporeâ formâ, eâque humanâ, suadent tum verbum *accedendi*, tum illa cum Christo colloquia. Indicatur consequenter, foris non intus illas fuisse Christi tentationes, sicut & primi hominis.

3. Et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.

* *Dixit, si Filius Dei es.* Notant communiter antiqui, dubitasse diabolum, utrùm iste esset Christus Filius Dei. Chrysost. cum suis putat allusisse ad vocem, quam audisset suprà in baptismo, *Hic est filius meus, &c.* Alii aliundè suspicatum hoc esse, ut ex vitæ sanctitate, ex prodigioso jejunio, Joannis testimonio, vocibus Prophetarum: sed quia superbissimus erat, quidquid de ejus divinitate opinatus fuerat ipso fastu superbiæ, in dubium venit ex tanta naturæ infirmitate. Itaque quasi consulens ejus necessitati, & simul adulando pungens, * *Si filius Dei es*, cur sic tamen affligeris, cùm sit remedium ad manum? * *Dic*, id est, jube solo imperio tuo omnipotenti, non precibus, * *ut lapides isti panes fiant*; convertendo eos scilicet non in cibum delicatum, sed in panes, ut necessitati succurras. Quod si fecisset, certùm putabat indicium, eum esse Deum: si in tanta necessitate non fecisset, sive nolendo, sive quia non posset, non esse Deum. Ubi pulchrè Ambr. Artificem diaboli disce astutiam: sic tentat, ut exploret; sic explorat, ut tentet. Econtrà Dominus sic fallit, ut vincat; sic vincit, ut fallat. Nam si convertisset creaturam, proderet creatorem, & simul in varia peccata laberetur. Nam propter famem diffidere divinæ providentiæ, & ita morem gerere diabolo, ut potentiam suam intempestivè ostentet, nullâ Dei gloriâ vel proximi utilitate id postulante, gulæ simul & vanitatis vitium est. Nihil enim, inquit Ambr. pro diaboli arbitrio nec contemplatione panis faciendum est. Quod Christus significare volens respondit:

4. * *Scriptum est:* nempè in Scriptura illa divinitùs inspirata, quæ per excellentiam intelligitur in similibus locutionibus. * *Non in solo pane vivit homo:* id est, non solo pane vitam sustinere potest homo quilibet, multòque magis Filius Dei. * *Sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei*; id est, sed quâcumque tandem re Deus eum voluerit ac jusserit sustentari, utpotè cujus voluntate & jussu etiam ipse panis alit. Alii enim

4. Qui respondens dixit: Scriptum est: Non in solo pane vivit homo sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.

enim sine pane, ut Moyses & Elias; alii novo cibo, ut mannâ; alii aliter à Deo sustentati sunt. Itaque his verbis Christus eludit dæmonem, neque asserens neque negans se Filium Dei, vincitque eum non potentiâ sed prudentiâ; non ut Filius Dei, sibi succurrendo, sed ut homo infirmus, fiduciam in Deo collocando: tentationi non cedens, sed ei velut clypeum Scripturas objiciens. Simulque docet ita domitam esse oportere cupiditatem voluptatis, ut nec fami cedendum sit, inquit Aug. lib. de vera Relig. c. 38.

5. Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, & statuit eum super pinnaculum templi.

5. * *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem*: id est, Jerusalem, ut Lucas, quæ propter templum, & olim arcam, & verum Dei cultum ibi vigentem *sancta* dicitur.

* *Et statuit eum super pinnaculum templi*: id est, super fastigium, quod erat peribolus quidam, seu lorica circumdans tectum superiùs planum, ne quis decideret, quemadmodum de omnibus tectis præscribitur Deuteron. 22. v. 8. Græcè dicitur πτερύγιον, id est, pinna seu ala, quia ab ædificiis extabat instar alæ.

6. Et dixit ei: Si filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptũ est enim: Quia angelis suis mandavit de te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

6. * *Et dixit ei, si Filius Dei es, mitte te deorsum*: ut scilicet non solùm sic pateat te esse Filium Dei, sed etiam in populosa civitate homines, te videntes sine casu volare, credant esse Filium Dei sibi promissum. Ubi observant Hieron. & Ambros. semper diaboli voces eò tandem tendere, ut sicut ipse superbiâ cecidit, etiam homo deorsum præcipitetur. *Scriptum enim est*: Quia Scripturis & fiduciâ in Deum se Christus defenderat, ex utroque capite laqueum ei struit: qu. d. quia ita pendes à Dei providentiâ, ex Scripturis conceptâ, ut ne fame quidem urgente te adjuvandum dubites sine pane, ecce præcipita te hinc, ut ostendas te Dei providentiæ & verbis fidere. Ipse enim dixit: * *Quia Angelis suis mandavit de te*, id est, præcepit custodiam tui. * *Et in manibus tollent te*: quasi gestando manibus, quemadmodùm res charas solemus, ne fortè impingas in aliquem lapidem & cadas. Abutitur Scripturâ: promittit enim Spiritus sanctus securitatem & custodiam à malo justis, hoc est, in justitia ambulantibus, non autem tentantibus Deum, & ipsa mala sibi accersentibus. Itaque rursum Christus, dissimulans se esse Filium Dei, perversamque Scripturæ interpretationem (quam, ut Ambr. lib. 4. in Lucam, August. & alii Patres passim notant, hæretici à diabolo didicerunt) verâ redarguens, ait:

7. Ait illi Jesus: rursum scriptum est: non tentabis Dominum Deum tuum.

7. * *Non tentabis Dominum Deum tuum*: Experimentum volendo capere potentiæ, bonitatis, fidelitatis, sapientiæ, aut alterius attributi divini, non ut in necessitate prosis alicui, sed inde ut scias. Contingit hoc, cùm quis sine necessitate, præsumendo de Dei auxilio, se periculo

culo exponit, vel ex periculo per miraculum educi cupit, quando aliter potest. Oritur hoc peccatum ex radice curiositatis: tentare enim est velle experiri seu cognoscere, quamvis simul possit adesse affectus vanæ gloriæ vel alius malus finis. Unde hæc secunda tentatio Christi non fuit propriæ vanitatis, aut ostentationis, aut ambitionis, tametsi multi recentiores hoc velint, sed curiositatis, ut Aug. lib. de vera Relig. c. 38. Non enim, inquit, ut se de fastigio templi præcipitaret, urgebat, nisi causâ tantùm aliquid experiendi, scilicet an Deus esset habiturus curam ejus.

8. * *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde.* Montem Quarentanæ, non multùm à Jerosolymis dissitum, nonnulli fuisse asserunt, qui inde *Mons diaboli* dictus sit. Porrò Auctor serm. de tentationibus Christi & jejunio apud Cyprian. putat hanc assumptionem, sicut & secundam, contigisse in spiritu, sicut Ezechiël fuit in Jerusalem: sed veriùs alii communiter volunt corporaliter contigisse, non quasi pedibus Christus iverit, ut nonnulli sentiunt, sed quòd verè corporaliter translatus fuerit, ad eum modum, quo Habacuc in Chaldæam, Philippus in Azotum. Qui enim se crucifigi voluit à membris diaboli, non est mirum, si se ab ipso diabolo permisit transferri, ut Greg. hom. 16. in Evang. Et hoc postulat verbum *assumendi* & *statuendi*. 8. Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde: & ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum.

* *Et ostendit ei omnia regna mundi:* non in imaginaria visione, indignum enim videtur, quòd diabolus sensus internos Christi commoverit: sed visione corporali, ad hoc enim delectus fuit mons excelsus valdè, ut latissimè pateret prospectus. Ostendit ergò digito demonstrando pleraque regna & singulas mundi plagas, ut Auctor operis imperfecti. Et quia Lucas addit: *In momento temporis*, videtur indicari simul fuisse modum ostendendi diabolo proprium, ut scilicet arte quâdam species distantissimarum rerum apparere fecerit, quod & homines instrumentis quibusdam faciunt, vel præstigio oculis repræsentaverit. Nam simul etiam ostendit * *gloriam eorum:* id est, quâ re unumquodque regnum excelleret, objiciendo scilicet quasi in theatro opes & magnificentiam uniuscujusque, vires, populorum frequentiam, regum pompas & fastum, adorantium obsequia, & similia.

9. * *Et dixit ei: hæc omnia tibi dabo.* Addit Lucas, *quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa.* Qui enim extorquere non poterat, an esset Filius Dei, seipsum fingit Filium Dei, ideòque tamquam hominem jam utcumque deprehensum impudentiùs tentat. Unde nec addit apertè, *si Filius Dei es*; tametsi occultè eodem tendat, nempè ut, si fortè Filius Dei sit, rei absurditate percussus se prodat; sin autem non sit, gravissimâ omnium tentatione superbiæ ad peccatum gravissimum 9. Et dixit ei: hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.

 idolo-

idololatrix perducatur. * *Si cadens*, in faciem ſcilicet, adorantis ritu, * *adoraveris me*, veluti tantorum regnorum & gloriæ largitorem.

10. Tunc dicit ei Je[illegible] Vade Sata[illegible] [illegible] ſcriptum eſt [illegible] [illegible] & illi ſoli [illegible] ſervies.

10. * *Tunc*, cùm apertè divinitatem cum Dei Patris injuria affectaret, * [illegible] *ei : Vade Satana* ; id eſt, apage hinc adverſarie omnis juſtitiæ : ſimul enim imperat & increpat, declarando apertè, quis ſit. Eſt autem Hebraicè שָׂטָן, *Satan*, Syriacè סטנא, *Satana*, Græcè Σατανᾶ, idem quod adverſarius : quo nomine antouomaſticè vocatur ſpiritus malignus, quando palàm oppugnat ; quando autem fraude ac dolis, ferè vocatur *diabolus*.

* *Scriptum eſt enim : Dominum Deum tuum adorabis* : nempe curvatione, vel caſu corporis, ſicuti petis. Hoc enim ſibi propriè vult hæc adoratio verbo Hebraico : ſed quando Deo tribuitur, involvit ſimul interiorem adorationem Deo dignam. In Deut. c. 6. v. 3. eſt תירא, *tira, timebis* : unde ſenſum, non verba citat, quia poſtulabat Satanæ petitio. Adde, quòd timoris & reverentiæ pars magna ſit adoratio : & in Scripturis ſub timore Dei omnis ejus cultus comprehenditur. * *Et illi ſoli ſervies* : Græcè λατρεύσεις, ſervitute ſcilicet, quâ Deus ſolus colitur, & quam tu flagitas : hoc enim ſignificat Græca vox, ſi non ſignificatione ſaltem uſu Scripturæ, ut notavit Aug. 15. contra Fauſt. c. 9. & lib. 10. de civ. cap. 1.

11. Tunc reliquit eum diabolus: & ecce Angeli acceſſerunt & miniſtrabant ei.

11. * *Tunc reliquit eum diabolus* : repulſus illo imperio, & detectis inſidiis cognitus tamquam Satan. Reliquit autem, magis ambiguus ex illa reſponſionum moderatione, quàm antè.

* *Et ecce Angeli acceſſerunt*, viſibili ſpecie, * *& miniſtrabant ei* ; cibum ſuppeditando, aliaque exhibendo miniſteria, quæ à ſervis domino, in magna rerum neceſſitate & locis inviis conſtituto, adferri poterant. *Angeli* autem dicit, non *Angelus*, qui miniſterio ſuffeciſſet, ad excellentiam Chriſti indicandam, cui Angeli ſerviunt.

Porro in hiſce Chriſti tentationibus notanda ſunt. Primò, illas eo ordine contigiſſe, quo Matthæus recenſet, non quo Lucas, qui tentationem præcipitii ponit tertiam. Nam Matth. utitur particulis ordinem indicantibus, *iterùm*, &, *tunc reliquit eum* : & ipſe ordo tentationum diaboli talis eſſe ſolet, ut levioribus graviores ſuccedant; iiſque verbis, *Vade Satana*, veriſimile eſt diabolum diſceſſiſſe, quæ tamen non niſi in monte dicta ſunt. Secundò, tribus iſtis tentationibus omnium criminum fontes, hoc eſt, omne tentationum genus comprehendi. Unde Lucas ait, conſummatam fuiſſe omnem tentationem, ut notavit Ambroſius : fines enim tentationum ſunt fines cupiditatum, quia cauſæ tentationum, inquit, cauſæ cupiditatum ſunt. Sed non omnes eodem modo hoc explicant. Ambr. lib. 4. in Lucam putat his tribus tenta-

tentationibus indicari concupiſcentiam carnis, jactantiam & ambitionem, alii communiùs concupiſcentiam carnis, ambitionem & avaritiam. Sed rectius Auguſt. lib. de vera Relig. cap. 38. & alibi ſæpiùs, vult indicari tres vitiorum omnium fontes, concupiſcentiam carnis, id eſt, quæ in carne, ſeu quinque ſenſibus carnis perficitur, curioſitatem, quæ in intelligentia, & ſuperbiam, quæ in voluntate: quibus iiſdem & primi Parentes tentati & dejecti ſunt; & indicantur breviter ab Apoſtolo Joanne, dum illam generalitatem exprimens dicit: *Omne quod eſt in mundo aut concupiſcentia carnis eſt, aut concupiſcentia oculorùm* (qui principatum habent in cognoſcendo) *aut ſuperbia vitæ.* Tertiò, datur hìc in capite typus tentationum & modi reſiſtendi membris: nam, juxta Apoſtolum, Jacobi 4. ſi reſiſtunt diabolo, fugiet ab eis, ut mox aſperis læta ſuccedant. Ne autem torpeſcant ſecuritate, rectè addit Lucas, * *receſſit uſque ad tempus*, quia diabolus ſemel victus, inſtauratâ pugnâ redire ſolet.

12. * *Cum autem audiſſet Jeſus, quod Joannes traditus eſſet:* non ab Herode in carcerem, ſed ipſi Herodi à Phariſæis. Signum hujus eſt, quòd Chriſtus hâc causâ* *ſeceſſit*, ſcilicet ex Judæa, ub Phariſæi magnâ præſtabant auctoritate * *in Galilæam*; quæ erat ditionis Herodis, tàm ſuperior ſcil. Galilæa, quàm inferior, ut ex Joſepho conſtat. Non ergò fugit Herodem, cùm potiùs ad ipſum magìs acceſſerit, ſed Phariſæos. Illi enim invidiâ ſtimulati gloriæ ejus, videntur ſuggeſſiſſe Herodi, jam contra Joannem exacerbato, ut eum extra ditionem ſuam caperet, prætextu perturbationis Reipublicæ, ut Joſephus 18. Antiq. c. 7. Nam Phariſæos cooperatos eſſe neci Joannis indicat clarè Chriſtus infrà c. 17. v. 12.

12. Cùm autem audiſſet JESUS quòd Joannes traditus eſſet, ſeceſſit in Galilæam:

13. * *Et habitavit in Capharnaum:* ſæpiùs ibi converſando. Fuit autem *Caphernaum* emporium celeberrimum, ab Oriente cinctum Jordane, à Meridie mari ſeu lacu Geneſaret; unde vocatur * *maritima:* hominibus affluentiſſimum, luxu diffluens; * *in finibus Zabulon & Nephtalim.* Non quòd pertineret ad utramque tribum, ſed quia apud mare illud Galilææ concurrebat terminus Meridionalis tribus Nephtalim, in qua ſita erat Caphernaum, & Orientalis tribus Zabulon.

13. Et relicta civitate Nazareth, venit, & habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon & Nephtalim:

14. * *Ut adimpleretur*, per prædicationem ejus, * *prophetia Iſaiæ.*

15. * *Terra Zabulon & terra Nephtalim via maris:* id eſt, quæ eſt via, ſeu in qua eſt via, juxta mare Galilææ, & verſus mare Mediterraneum. Refertur enim hoc ad tribum Zabulon, quæ tota terminabatur, ab Oriente mari Galilææ, & ab Occidente Mediterraneo. * *Trans Jordanem:* reſpectu ſcilicet Orientalium populorum Arabum & Chaldæorum, adeoque reſpectu tribûs Ruben & Gad: nam reſpecta Palæſtinæ

14. Ut adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam prophetam.
15. Terra Zabulon, & terra Nephtalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium,

lestinæ potiùs erat cis Jordanem. * *Galilæa gentium.* Refertur hoc ad tribum Nephtalim, quæ Galilæa Superior, itemque Gentium dicta fuit, quia in ea Hiram Regi Tyri Salomon viginti civitates dederat: sive, ut indicat Josephus lib. 3. de bello Judaïco c. 2. quòd multis alienigenis Gentibus esset cincta, tamquam extrema terræ Promissæ.

16. Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: & sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.

16. * *Populus*, scilicet ille jam dictus utriusque Galilææ, superioris & inferioris; omnia enim ista per appositionem tamquam unus nominativus sunt: * *qui sedebat in tenebris*, ignorantiæ rerum divinarum & peccatorum: * *Vidit lucem magnam*, ipsum Deum in carne versantem, & prædicationem Evangelii, inde radios incipientem spargere per totam Judæam, ut Judæi conqueruntur Luc. 23. v. 5. Idem autem Hebraico more repetit sequenti hemistichio, in quo * *umbra mortis*, Hebraicè uno verbo עלמות, *ghalmaveth*, significat tristissimam rerum & quasi impendentis mortis imaginem.

17. Exinde cœpit Jesus prædicare, & dicere: Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cœlorum.

17. * *Exinde*, à tempore scilicet Joannis traditi, cùm præcursor jam suo esset functus officio, * *cœpit Iesus prædicare*, palàm scilicet, assiduè, ubique: nam & ante per intervalla nonnihil prædicaverat. * *Pœnitentiam agite*, *&c.* de quo supra. Utitur autem eàdem formulâ, ut confirmaret prædicationem Joannis, utpotè qui tamquam legatus non suo, sed alieno nomine prædicaverat.

18. Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare, (erãt enim piscatores)

18. * *Ambulans autem Jesus &c. vidit duos fratres.* Ter vocatos esse Petrum & Andream nonnulli volunt: primò quidem Joan. 1. v. 39. & 42. Ubi non ad inhærendum Christo, sed tantùm ad videndum ubi habitaret, vocati sunt, ut August. Tract. 7. in Joannem. Deinde vocati sunt Lucæ 5. v. 10. & 11. ubi tamen nolunt aliqui esse vocatos propriè, sed tantùm eos, *relictis omnibus*, id est, non abdicatis sed desertis, quemadmodum mulier Samaritana reliquit hydriam, postea reditura, secutos fuisse Christum reverentiæ causâ ad certum spatium. Sed hoc durius videtur: unde rectiùs dixerimus, hanc tertiam vocationem Matthæi esse eandem cum ea, quam describit Lucas; sic tamen, ut Matthæus, itemque Marcus omittant miraculum captorum piscium, Petrumque & Andream attonitos vocaverit Christus post discessum filiorum Zebedæi. Itaque Jesus * *vidit eos mittentes rete in mare.* Non vidit inter ambulandum, sed postquam in navi Petri docuisset, ut narrat Lucas. Pro *Reti* autem Græcè est ἀμφίβληστρον, quod est rete jaculum, seu jaculatorium, quod scilicet se in jactu circumquaque in rotundum spargit.

19. Et ait illis: venite post me & faciam vos fieri Piscatores hominum.

19. * *Et ait illis*, attonitis de captura piscium: * *venite post me*, id est, sequimini me, ita scilicet, ut relicto piscationis officio, ad quod subinde reverti soletis, ad sustentationem vitæ, indivulsè disciplinatui

meo

meo inhæreatis. Jam enim antè crediderant, Joan. 1. sed in Apostolos formandi erant.

**Et faciam vos fieri piscatores hominum:* id est, formabo vos quantumvis rudes & impolitos, ut idonei sitis piscandis hominibus, ut scilicet è mundo, procelloso veluti mari, qui per affectus immersi sunt, doctrinâ velut reti, in Ecclesiam velut navem, & inde in cælum custodiendi transferantur, ut latius explicat hanc allegoriam Christus Mat. 13. v. 43. Solet enim salvator, occasione captatâ à corporalibus rebus ad spirituales, à terrenis ad cælestia sermonem & mentes hominum attollere, ut in Samaritana quoque contigit.

20. * *At illi continuò:* ad auditam vocantis vocem. Nam antè miracula quidem viderant, docentem audiverant, sed non vocantem, **relictis retibus*, sub quibus comprehenduntur omnia, quæ officii sunt piscatorii, utpotè ad quæ & quorum usum reliqua omnia instrumenta referuntur, * *secuti sunt eum*; indivulsè ei adhærendo, ut ex ejus præscripto viverent.

20. At illi continuò relictis retibus secuti sunt eum.

21. * *Et procedens inde*, pusillum scilicet ut Marcus: nam paululum Jacobus & Joannes discesserant à Petro & Andrea, à quibus vocati fuerant ad adjuvandum, ut narrat Lucas: * *vidit alios duos fratres reficientes retia sua*, vel usu trita, vel ex illa quoque captura piscium rupta: quamquam illa potiùs videantur fuisse retia Petri. Quia autem allegorica fuit ista piscatio, sic & hæc refectio retium: significatur enim, primùm quidem fuisse missum rete Evangelicum in mare à Petro, ut totus orbis fide Christi caperetur: sed quia ex piscium copia hæreses & scissuræ erant secuturæ alios fuisse necessarios, qui retia reficerent, & contra hæreses Ecclesiam defenderent. Unde & Joannes ad sarciendam Ecclesiæ integritatem Evangelium suum scripsit.

21 Et procedens inde, vidit alios duos Fratres, Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem ejus, in navi cum Zebedæo Patre eorum, reficientes retia sua: & vocavit eos.

22. Illi autem statim relictis retibus & patre, secuti sunt eum.

23. * *Et circuibat Jesus totam Galilæam:* quia hominibus frequentissima erat, ut Josephus lib. 3. de bello Judaïco cap. 2. dicat: Civitates in Galilæa crebræ sunt, ubique multitudo vicorum propter opulentiam populosa, ut, qui sit minimus, supra quindecim millia colonorum habeat. * *Docens in Synagogis eorum*, id est, locis ad circumcisionem, legis explanationem, concionem, precesque destinatis. Undè distinguntur à *Templo*, quod sacrificiis dedicatum, & unicum tantum erat Jerosolymis; *Synagogæ* verò in singulis civitatibus, ut est Act. 15. v. 21. Imò in una erant plures, ita ut quidam dicant Jerosolymis, propter populi affluentiam, fuisse quadringentas octoginta. Hinc Judæi, destructo Templo, & consequenter ablatis sacrificiis, nunc non habent nisi Synagogas, sicut & hæretici.

23. Et circuibat Jesus totam Galilæam, docens in Synagogis eorum, &

* *Præ-*

Prædicans Evangelium Regni: & sanans omnem languorem & omnem infirmitatem in populo.

* *Prædicans Evangelium regni*, tamquam faustum appropinquantis Regni nuntium, ut dictum est c. 3. v. 2. * *Et sanans omnem languorem & omnem infirmitatem*: Græcè est πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, hoc est, *omnem morbum & languorem*: μαλακία enim, quam noster vertit *infirmitatem*, significat ægritudinem, quâ aliquis subinfirmus est, languendo potiùs quàm decumbendo. Sanavit igitur omnia Christus, ut ita simul corporibus & animis mederetur, & maximè ut quemadmodum Chrys. ait, Evangelium & legem novam adferens auctoritatem sibi legationique suæ conciliaret claritate signorum. Hinc igitur,

24. Et abiit opinio ejus in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes malè habentes, variis languoribus, & tormentis comprehensos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos, & paraliticos, & curavit eos:

24. * *Abiit opinio ejus*. Græcè ἡ ἀκοή, auditio seu fama ejus, vulgata est. * *In totam Syriam*, quæ comprehendit multas vastas regiones, Idumæam, Palestinam, Cælesyriam, Phœniciam, Syriam Damasci, Syriam Antiochiæ, Mesopotamiam, & alias, ut latiùs Plinius. Nam termini ejus sunt ab Orientè Babylonia, ab Occidente mare Mediterraneum, ab Aquilone Cilicia, à Meridie Ægyptus. Unde * *obtulerunt ei* undique scilicet ex tota Syria, exciti famâ, * *tormentis comprehensos*, id est, torminibus seu maximis cruciatibus obnoxios: unde indicant sævissimos illos morbos, qui maximis affligunt doloribus: * *& lunaticos*, id est, qui certis Lunæ mutatiónibus malè habent, quales ferè epileptici, cui morbo subinde se dæmones miscent: * *Et paralyticos*, id est, qui membrorum paralysi seu dissolutione laborant. Tangit Evangelium non omnes morbos sigillatim, sed aliquos eorum, qui ferè incurabiles sunt. Itaque

25. Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & de Jerosolymis, & de Judæa, & de trans Jordanem.

25. * *Sequebantur eum turbæ de Galilæa & Decapoli*. Regio est decem comprehendens civitates, quarum maximam vocat Josephus lib. 3. de bello Jud. cap. 10. Scythopolin seu Bethsan. Partim autem ultra, & maximè cis Jordanem sita erat, quia præcipuæ ejus urbes erant in Galilæa. * *Et de Judæa*, strictè accpta, prout comprehendit terram tribûs Judæ & Benjamin: * *Et de trans Iordanem*, regionibus scilicet tribûs Ruben, Gad, & dimidiæ tribûs Manassis trans Jordanem sitis. Itaque enumeratione designat universam terram, quæ filiis Israël à Josue tradita fuit.

CAPUT QUINTUM.

1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem, & cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus,

1. VIdens * *autem Iesus turbas, ascendit in montem*. Multi putant diversum esse sermonem istum ab eo, quem cap. 6. describit Lucas propter apparentem multarum circumstantiarum differentiam: sed rectiùs Ambrosius in Lucam, Chrysostomus, Theophylactus, & alii, eumdem fuisse putant, à quo non abhorret Augustinus lib. 2. de consensu Evangelist. cap. 19. in fine. Itaque hic videtur ordo fuisse rei gestæ,

gestæ, ut scilicet juxta Matth. Christus videns turbas, ut eas declinaret, in montem ascenderit, & ibi noctem orando trans egerit; mane verò facto multos discipulos ad se vocaverit, & ex eis duodecim Apostolos constituerit, prout narrat hæc Lucas dicto c. 6. v. 12. & seqq. Deinde descendens cum illis è vertice montis, stetit in loco ejusdem montis *campestri*, ut Lucas, hoc est, aliquanto inferiori & magis æquabili, turbarum capaci, ubi post edita rursus signa curationum quidem sedit, ut Matth. & partim ad discipulos, ut hic initio dicitur, partim ad turbas concionem istam habuit, ut ex c. 7. v. 28. patet. Itaque * *ascendit in montem*, turbas vitandi, orandi, Apostolos creandi causâ, ac denique ut altissimam perfectionem vitæ Christianæ traderet. * *Et cum sedisset*, pro dignitate magistri, * *accesserunt ad eum discipuli*, id est, propiùs cinxerunt, quàm cæteri.

2. * *Et aperiens os suum*, quasi reclusis sapientiæ cælestis fontibus, tamquam magna & seria, & divina mysteria, quæ hactenus tacuerat, prolixè traditurus. Hæc enim omnia insinuat ista phrasis. * *Docebat eos*, quidquid scilicet ad perfectum Christianæ vitæ modum pertinet, ut August. lib. 1. de sermone Domini in monte. Est enim hic sermo summa perfectionis Evangelicæ seu novæ Legis. 2. Et aperiens os suum docebat eos, dicens:

3. * *Beati*. Aptissimum exordium Doctori sapientiæ, tradere, in quo sita sit beatitudo. Hanc enim velut finem omnium omnes omninò appetunt, sed in quo sit sita, & quibus mediis obtineatur, miserrimè hallucinantur. Porrò beati hìc infrà pronuntiantur, non qui re ipsâ, sed spe beati sunt, quia rectissimâ viâ ad beatitudinem tendunt. Quâ de causâ ratio singulis subjecta futuram vitam spectat: quamvis verum sit, quòd præmia singularum beatitudinum etiam in hac vita inchoentur. 3. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum Cælorum.

* *Pauperes spiritu*. Duæ interpretationes hìc celebres sunt. Una per *Pauperes spiritu* intelligit humiles, qui non habent inflatum spiritum, quasi vacui & inopes præsumptione atque inflatione: superbi enim dicuntur inflati, quasi vento seu spiritu distenti. Ita Aug. lib. 1. de serm. Dom. in monte c. 2. & alibi sæpiùs, & ante ipsum Tertul. lib. de patientia c. 11. Hilar. can. 2. Chrysost. Theophyl. in Matth. & alii non pauci. Secunda exponit *Pauperes*, ut sonant, inopes scilicet divitiarum non tamen quoslibet; non enim pauperes solâ necessitate, vel etiam qualibet voluntate, quâ & Crates Philosophus abjecit divitias: sed *Spiritu*, id est, voluntate à S. Spiritu afflatâ, seu voluntate spirituali, non carnali. Ita S. Bernard. serm. de festo omnium Sanct. Unde Basil. in Regulis breviorib. resp. 205. *Pauperes spiritu* dicit esse, qui pauperes facti sunt propter doctrinam Domini dicentis: *Vade, vende omnia*,

nia, &c. vel qui paupertatem quomodocumque oblatam ex voluntate Dei moderantur. Quibus addi poteſt & tertium genus pauperum, qui, etſi affluant divitiæ, cor iis non apponunt: ſed affectu pauperes divitias non amant ſed adminiſtrant, parati omnibus exui propter Dominum. Hæc interpretatio magìs textui congruit, tum quia vox Greca πτωχοὶ propriè *Mendicos* ſignificat; tum quia Lucas eis opponit *divites habentes conſolationem ſuam.* Utraque tamen ſibi valdè vicina eſt: nam, ut Aug. proprius vermis divitiarum eſt ſuperbia, quæ ex iis ferè oriri ſolet. Ex quo fit, ut meritò tales pauperes Spiritu, etiam ſimul humiles eſſe intelligantur. Et hinc eſt, quòd Hieron. & Hilar. utramque expoſitionem conjunxerunt. Qui enim ex animo & profundè imbibit ſe pauperem eſſe, hoc eſt, ut Hilarius, nihil penitus, non ſolùm externas divitias, ſed nec corpus nec animum eſſe ſuúm, ſed Dei, ille profectò ſimul ſpiritu pauper ſeu humilis eſt. * *Quoniam ipſorum eſt*, ſcilicet etiam nunc in præſenti, eo quòd certa ſpe jure quodammodo ac debito mox perſolvendo poſſident, * *Regnum Cælorum:* quod præter divitias quandam eminentiam glorioſam omnium & abundantiam complectitur; & ideo rectè opponitur depreſſioni & paupertati. Nam quamvis regnum cælorum comprehendat præmia omnium beatitudinum, diverſis tamen nominibus exprimitur pro exigentia cujuſque beatitudinis.

4. Beati mites: quoniam ipſi poſſidebunt terram.

4. * *Beati mites:* id eſt, manſueti ſeu alieni à vindicta, rixis, & contentionibus, quæ ex jactura bonorum hujus mundi concitari ſolent. Beati ergò pronuntiantur mites, ita ſcilicet, ut in judiciis divinis ſuſtinendis non obmurmurent Deo, & placitâ morum ſuavitate hominum improbitatibus cedant, ut Auguſtinus. * *Quoniam ipſi poſſidebunt terram*, Chryſoſt. terram hujus vitæ intelligit, quæ contentionibus amitti ſolet: ſed quia futuram vitam ſpectant hæc omnia, rectiùs intelligas cùm Aug. ſtabilitatem hæreditatis perpetuæ, ſeu terram novam futuræ vitæ: quæ quidem eadem eſt cùm regno cælorum, ſed hîc *terra* vocatur varietatis causâ, & quia congruit mitibus, qui hâc terrâ excludi ſolent. Terra verò cæleſtis non eſt bellatorum ſpolium, ſed longanimiter & manſuetè omnia tolerantium ſperata hæreditas, ut Baſil. in Pſalm. 33.

5. Beati, qui lugent: quoniam ipſi conſolabuntur.

5. * *Beati qui lugent* Poſſet & hîc addi *Spiritu*, id eſt, luctu ſancto, non carnali, deflendo ſua & aliena peccata, contemptum Dei, fratrum periculum, ut Baſil. in Regulis brevior. reſp. 194. vel etiam & maximè * *qui lugent*, id eſt, qui non in proſperis vel voluptatibus, ſed in calamitatibus hujus mundi patienter vivunt, egentes, anguſtiati, afflicti, quemadmodum Paulus ſe vixiſſe dicit *in labore & ærumna, in vigiliis*

giliis multis, in frigore, & nuditate, &c. * *Quoniam ipsi consolabuntur*, nempe in futuro, quando absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, & fugiet dolor ac gemitus. Luctuosus enim ille rerum præstantium status non tam est beatitudo, quam via ad beatitudinem, quia prosperis plures quàm adversis franguntur.

6. * *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam.* Lucas dicit simpliciter: *Beati qui tunc esuritis*, & mox: *Væ vobis qui saturati estis.* Quæ omninò intelligenda videntur de esurie & satietate corporali. Et tamen Matthæus addendo * *Iustitiam*, intelligit esuriem metaphoricam, id est, ardens desiderium omnis justitiæ & virtutis. Et ita intelligunt Matth. omnes veteres Interpretes hujus loci Hilar. Ambros. Hieron. August. Unde vero sensu videtur utrumque posse conjungi, ut Lucas esuriem, Matth. causam ejus expresserit; quasi Christus dixisset: Beati, qui propter justitiam veram famem & sitim tolerant, sive voluntariis se jejuniis macerando, sive ab aliis illatam amore justitiæ tolerando. Unde Paulus 2. ad Cor. 11. v. 12. de fame, & siti, & jejuniis multis se commendat, sicut & 1. ad Cor. 4. v. 11. * *Quoniam ipsi* in futuro, * *saturabuntur*, expletâ fame ac siti corporali, quam passi sunt, & expletâ illâ esurie ac siti justitiæ, propter quam passi sunt, quia in cælo plenâ ex omni parte justitiâ donabuntur. Hanc saturitatem pulchrè describit Isaias c. 65. v. 17.

6. Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

7. * *Beati misericordes*: id est, qui ex animo miseriis alienis, sive corporalibus, sive spiritualibus, condolent & subveniunt: q. d. Contra mundi opinionem beatius est magìs dare, quàm accipere. * *Quoniam ipsi misericordiam consequentur*: gratuitâ scilicet Dei bonitate, ab omnibus vicissim miseriis ac malis in cælo liberati.

7. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

8. * *Beati mundo corde*: Græci, Chrysost. ac Theophyl. & alii ferè intelligunt commendari puritatem à venereis, quæ cor maximè hebetant & inquinant: Hilar. & August. aptiùs omnem ab omnibus vitiis puritatem, atque simplicitatem, utpote quibus purgatur oculus cordis seu mentis, ut purissimum illud lumen æternæ veritatis contemplari possit. Hoc enim tamquam præmium promittitur. * *Quia ipsi Deum videbunt.* Undè August. tàm in hanc quàm sequentem beatitudinem putat esse effectum virtutum præcedentium, quia & mundant cor ad vivendum Deum, & tumultus concupiscentiarum sedando reddunt pacificum.

8. Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9. * *Beati pacifici*: Græcè, εἰρηνοποιοὶ, id est, *pacem facientes*, non solum in seipsis, qui scilicet omnes animi motus rationi subjectos habent, & edomitas carnales concupiscentias, ut exponit August. sed etiam, & inprimis aliis, hoc est qui eos, qui à se vel inter se vel à Deo

9. Beati pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur.

dissident, sibi, aliis, Deo conciliare studeat: q.d. qui paci conciliandæ operam dant. * *Quoniam filii Dei vocabuntur.* Non est enim Deus dissensionis, sed pacis, utpotè qui per Christum pacificavit sibi omnia. Undè peculiariter Deus dicitur ab Apostolo *Deus pacis*, Christus ab Isaia, *Princeps pacis*. Duplex autem Hebraismus est, *filii*, pro, *similes*, ut patet infrà v. 5. & *vocabuntur*, pro, *erunt*: non tamen simpliciter erunt, sed ita manifestè, ut hoc etiam ab omnibus cognoscatur & prædicetur, quod propriè est futuri sæculi. Sumus enim nunc quidem Filii Dei, sed nondum apparuit quid erimus, Joan. 3. v. 2. Quia verò is, qui moribus ita dissimilis est aliis, hoc est mundo, ferè in eorum offensionem incidit, hinc ultimò addit Christus:

10 Beati, qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

10. * *Beati qui persecutionem patiuntur*: non quomodolibet; nam & latrones & hæretici gravissimam patiuntur: sed * *propter justitiam.* Cùm enim faciat Martyrem non pœna, sed causa, mors sceleratorum non est fidei gloria, sed pœna perfidiæ, ut August. Præcedentes itaque beatitudines in actionè, hæc in passione consistit, ideoque perfectissima est. Faciliùs est quippe justa agere, quàm propter justitiam etiam persecutionem pati. Hoc enim præter malorum tolerantiam etiam constantissimam justitiæ persecutionem denotat. * *Quoniam ipsorum est regnum cælorum*: Nihil enim aptiùs, quàm ut iis, qui instar peripsematis conculcati sunt, detur regni & quidem cælestis exaltatio. Idem autem regnum promittitur primis & ultimis: sed primis, hoc est, pauperibus, propter divitias regni; ultimis, propter exaltationem & gloriam. August. autem idcirco in octava beatitudine ad caput rediri putat per iteratam promissionem regni cælestis, quia persecutio consummatum perfectumque ostendit & probat. Breviter itaque & clarè omnes istæ beatitudines ita in summam contrahi possent: Beati, qui spretis mundi divitiis, honoribus, voluptatibus, atque commoditatibus mundi, justitiam, misericordiam, cordis munditiam, ac pacem cum Deo & hominibus sectantur & faciunt, tanto animi ardore, ut omnes persecutiones hâc de causâ toleratas æquanimiter ferant: consequenter enim ac jure hæreditatis stabiliter possidebunt regnum cælorum, perfusi gaudio, pleni ac saturi omnibus bonis, liberi ab omnibus malis, facie ad faciem videntes Deum, tamquam filii ejus cum Patre suo regnantes. Ex his patet, sicut paulatim crescunt virtutes beatitudinibus designatæ, ita & crescere præmia: omnes esse concatenatas, omnes quoque ad salutem necessarias; atque ita esse omnes in certò gradu præcepti, & non tantùm consilii: idem denique præmium pro diversis gradibus variè nominari. Quo modo autem respondeant donis Spiritus S. vide latè August. lib. 1. de serm. in monte c. 3. & 4.

11.

11. * *Beati estis.* Non est nova hîc beatitudo, sed applicatio superiorum ad præsentes discipulos. * *Cum maledixerint:* Græcè ὀνειδίσωσιν, id est, probris, convitiis, & contumeliâ præsentes affecerint. * *Et persecuti vos fuerint:* non verbis, sed factis inferendo vim. * *Et dixerint omne malum adversum vos:* absentium famæ & honori detrahendo. Ita hæc tria membra distinguit Aug. l. 1. c. 5. * *mentientes:* si enim vera dicantur, non sunt beati, sed dupliciter miseri. * *Propter me:* referendum est non ad *mentientes*, sed ad tria persecutionum genera jam dicta. Utrumque autem & *mentientes*, & *propter me*, addi propter hæreticos, notat ibid. August. utpote qui volunt de persecutionibus & famæ turpitudine gloriari, cùm & vera dicantur, quando de illorum errore dicuntur, nec propter Christum ista patiantur: non enim, inquit, sequitur Christum, qui non secundùm veram fidem & Catholicam disciplinam Christianus vocatur.

11. Beati estis cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me:

12. * *Gaudete & exultate &c.* id est, non solùm animo non frangamini, sed etiam ita gaudete, ut etiam exteriùs per exultationem erumpat. * *Quoniam merces vestra copiosa est:* quia sicut fides omnem rationem superat, ita merces pro persecutionibus fidei reddenda omnem captum rationis excedit. Sic enim, tribus scilicet modis suprà dictis, * *persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.* Hoc addit, ut ne novum quid sibi accidere putent: ut se talibus viris præmio, sicut & persecutione, æquandos intelligant: ac denique ut in eorum locum se successuros in prædicanda veritate sciant: quorum officium ut proinde explicet, adjungit:

12. Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis, sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.

13. * *Vos estis*, seu esse debetis, quemadmodum Prophetæ, * *sal terræ*, id est, vice salis toti orbi. Salis autem est rebus insipidis saporem dare, & à corruptione servare, absumendo humores noxios. Unde est symbolum sapientiæ, quæ partim in intelligentia, partim in affectu seu moribus sita est. Itaque significat eos totius orbis insulsam corruptissimamque vitam condire debere doctrinæ, sapientiæ, & maximè morum exemplo. * *Quod si sal*, cujus est condire omnia, * *evanuerit*, id est, fatuum factum fuerit, amissâ illâ acrimoniâ, * *in quo salietur?* Id est, quo alio sale sal condietur? Non enim datur sal salis; q. d. Si vos totius humani generis magistri erroribus mundi & cupiditatibus rerum sæcularium infatuati fueritis, amissâ illâ igneâ sapientiæ & charitatis vi, quâ instar salis urere debetis, per quos tandem alios poterit vobis doctrinæ veritas & morum integritas reparari? * *Ad nihilum valet ultra*, hoc est, ut clariùs Lucas, nec in terram nec in sterquilinium utile est; quia sal corrumpit sterquilinium, & terram reddit sterilem, cùm aliæ res corruptæ ad ultimum valere soleant. * *Nisi ut*

13. Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.

 mittatur

mittatur foras., scilicet in plateas: * *& conculcetur ab hominibus*, quibusvis prætereuntibus. Optimi enim corruptio pessima, prout optimè & simili sensu declaratur Ezech. 15. de ligno vitis. Unde Aug. doctores hæreticos, qui maximè omnium sunt sal infatuatum, cimicibus comparat, quia vivi pungunt, mortui fœtent.

14. Vos estis lux mundi. Non potest civitas abscondi supra montem posita.

14. * *Vos estis lux mundi.* Eodem tendit comparatio *Lucis* & *Salis.* More enim Syrorum, ut à S. Hieron. in c. 18. Matth. notatur, & ex c. 13. Matth. manifestius est, multas ejusdem rei similitudines congerit. Utraque verò respicit doctrinam & mores: *Sal* tamen præcipuè mores, *Lux* doctrinam. Vos ergò * *estis lux mundi*: ad dispellendas, ut Hilar. ignorantiæ tenebras, & ad scientiæ divinæque cognitionis lumen invehendum. *Lux* autem *estis*, non naturâ suâ lucens; quomodo Christus se *Lucem mundi* vocat, Joan. 8. v. 13. & Joannes negatur esse lux. Joan. 1. v. 8. sed lux ab alio accensa, instar lucernæ, ut hìc statim sequitur.

* *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Tertia similitudo, Scripturis frequens, quâ Ecclesia, cujus præcipua & lucidissima pars Apostoli sunt & præpositi ejus, comparatur civitati constructæ in monte: de qua vide Isaiæ 60. v. 14. & maximè Ezech. 40. v. 2. & seq. Itaque deest hìc prima pars similitudinis, videlicet, Vos estis, seu esse debetis, similes civitati supra montem positæ. * *Quæ abscondi non potest*: hoc est, quæ occultari non debet: imò etiamsi velit, non potest. Non enim tam laudat discipulos hisce comparationibus, quàm eos sui officii admonet, ut declarat Hilar. in Psal. 118. Significat itaque eos non debere, sive desidiâ, sive persecutionum metu, suo deesse officio, veritatis prædicationem substrahendo tenebris hujus mundi, sed doctrinâ, prædicatione, & morum exemplo hominibus ita debere prælucere, ut ab eis doctrinæ veritatem & morum integritatem hauriant: propterea quòd eo fine in tam alto statu collocati sint, ut omnium oculi in eos conjiciantur. Explicant & applicant istas similitudines accuratiùs duo versus sequentes.

15. Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.

15. * *Neque accendunt lucernam.* Declarat hìc, cujusmodi lux sint. Sancti enim maximeque prædicatores *Lucerna* dicuntur, quia non ex seipsis lucent, uti Deus, sed aliundè à Deo scilicet, accenduntur, & extingui possunt, inquit August. epist. 120. c. 3. Non accendunt autem lucernam, & * *& ponunt eam*: id est, ut ponatur * *sub modio*, seu vase occultanda, & nemini luceat, * *sed* potiùs * *super candelabrum*, in edito scilicet loco, ut omnibus lucem præbeat. Proindè cùm vos hujusmodi lux mundi & lucerna sitis, & hujusmodi civitas in monte conspicua:

16. * *Sic*

16. * *Sic luceat lux vestra*, doctrinâ scilicet Evangelii à vobis divulgandâ, ut non tantummodò voces sonantes audiant, sed * *ut videant opera vestra bona*: doctrinæ consona, id est, ut cernant vos sibi prælucere non tantùm verbo & linguâ, sed opère & veritate. Proindè illud, *ut*, eventum vel consequentiam, non finem intentionis significat: vel si finem, certè non ultimum (hoc enim vetatur c. 6. v. 11.) sed per quem transeatur ulteriùs. Nam ne videretur finem constituisse in laudibus hominum, ut gloriam ab eis captent, addit ulteriùs, * *& glorificent Patrem vestrum &c.* ut hoc ipsum, inquit Aug. quòd homo per bona opera placeat hominibus, non ibi finem constituat, ut hominibus placeat, sed referat hoc ad laudem Dei: ut propterea placeat hominibus, ut in illo glorificetur Deus, qui auctor est bonorum operum. Itaque hisce duobus versibus condemnantur tria hominum genera: primò otiosi, qui abscondunt talentum suum: secundò qui verbis, non factis prædicant: denique, qui suam ex prædicatione gloriam quærunt. Ut autem eos doceat, quid debeant docere, & quomodo moribus prælucere, superando scilicet Scribas & Pharisæos tàm legis observatione, ut vers. 20. & passim toto capite, quàm interpretatione, ut v. 21. 27. & 31. & alibi, hinc utitur aptâ præoccupatione exempli sui.

16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est.

17. * *Nolite putare, quoniam veni solvere legem aut Prophetas*: id est, ut eas solvam, sive transgrediendo mandata, sive prorsus abolendo doctrinam legis. Sumitur autem lex pro quinque libris Moysis, maximeque pro lege morali, quam toto hoc capite explicat. * *Non veni solvere, sed adimplere.* Adimplevit autem eam quadrupliciter. Primò non solùm eam docendo ut Pharisæi, sed etiam faciendo. Tangitur hic modus v. 19. Secundò, legem interpretando, & quod minus habet addendo: unde toties dicit, *Ego autem dico vobis &c.* Utrumque modum adimplendi tradit hîc Aug. & Basil. in Moral. reg. 43. Tertiò, adimplevit legem, gratiam adimplendi legem hominibus dando: plenitudo enim legis est dilectio, sine qua impleri nullò modo potest. Dilectionem autem seu charitatem Christus diffudit per Spiritum S. in cordibus nostris. Tradit hunc modum sæpiùs Aug. maximè lib. 17. cont. Faust. c. ult. Quartò, adimplevit legem & Prophetas, exhibendo per adventum suum, ea quæ per utrosque figurata & prophetata fuerant. Lex enim ceremonialis tota erat figura futurorum: unde futura exhibendo, præsentia non tam abolevit quàm implevit. Ita hîc Hilar. & Aug. lib. 19. cont. Faust. c. 7. & 8. Uterque hic adimplendi modus breviter indicatur à Christo, Joan. 1. *Gratia & veritas per Christum facta est.* Gratia enim pertinet ad charitatem, veritas ad prophetiarum impletionem.

17. Nolite putare quoniam veni solvere legem, aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere.

18. * *Amen*

18. Amen quippe dico vobis, donec transeat cælum & terra, jota unum, aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant.

18. * *Amen quippe dico vobis:* id est, verè seu in veritate dico. *Amen* enim est vox hebræa, significans *verè*, hoc est, non jurationem, sed affirmationem simplicem, seu asseverationem eorum, quæ dicenda sunt, quando præponitur orationi, sicut hîc & alibi frequentissimè; vel confirmationem eorum, quæ dicta sunt, quando postponitur, idque sive simpliciter, sive per modum optantis, ut c.6.v.13. Unde LXX. pro eo dicunt subindè γένοιτο, id est, *fiat*. Evangelistæ Græcè scribentes, & omnes Interpretes, Syriacus, Latinus, Arabs eam vocem retinuerunt. Ob sanctiorem enim auctoritatem servata est antiquitas, inquit Aug.lib.2.de doctr. Christiana c.11. Vide plura in c.27. Deut.v.15. ex Hier. epist.137. * *Donec transeat*, id est, pereant seu dissolvantur in consummatione sæculi firmissimæ orbis partes, * *cælum & terra. Iota unum*, quæ minima est alphabeti littera, * *aut unus apex*, id est, unum punctum seu etiam summum litteræ alicujus fastigium, * *non præteribit à lege*, id est, neglectum & infectum non peribit ex lege, * *donec*, id est, quin, * *omnia fiant*, & impleantur, quæ scilicet ante mundi consummationem adimpleri debent. Quo tropico loquendi modo ostendit, inquit Aug. ad effectum etiam minima quæque perduci, sive promissa, sive prædicta; sive figurata, sive præcepta. Et quod de lege, idem de Prophetis intelligi debet.

19. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum: qui autem fecerit, & docuerit hic magnus vocabitur in regno cælorum.

19. * *Qui ergo solverit*, id est, transgressus fuerit perfectâ transgressione mandati, * *unum de mandatis istis minimis*, id est, etiamsi minimum fuerit. Aug. refert ad superiora mandata, scilicet legis: Chrysost. & alii commodiùs ad inferiora, quæ scilicet mox ex lege traditurus & perfecturus est: hoc enim probat ratio v. 20. subjecta: sub illis tamen & alia similia intelligi debent. * *Et docuerit sic homines*, sicut ipse solvit, inquit hîc Aug. hoc est, qui solvendum docuerit, exemplo scilicet & verbo alios transgressionem docens, quemadmodum Pharisæi docebant; * *minimus vocabitur in regno cælorum:* id est, nullius pretii erit in Ecclesia, sive potiùs in cælo, quia ab eo excludendus est. * *Qui autem fecerit:* non addit *unum de istis minimis*, sed *fecerit*, mandata scilicet, omnia, quæ traditurus sum, * *&* simul ea * *docuerit:* hic non solùm in regno erit, sed in eo * *magnus vocabitur:* seu erit, quia major eo, qui docet, & non facit, vel qui facit & non docet, vel qui nec facit nec docet.

20. Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plus quàm Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum

20. * *Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra:* id est, nisi vestra mandatorum observatio accuratior fuerit eâ, quam sive docent sive præstant Scribæ & Pharisæi, etsi habeantur illi doctores peritissimi legisque observantissimi, non poteritis esse salvi. Excessus autem iste justitiæ ad tria ferè capita revocari potest: Primò, ut non tantùm

tantùm opus externum ſed & affectus internus conformetur legi. Nam, ut Iren. lib. 4. c. 27. lex per corporalia erudiebat animam, conſequenter ſcilicet docens etiam interna reformanda: Chriſtus autem contrà, per interna etiam corpus emendari docuit: Secundò, ut etiam ea, quæ lex neceſſitate permiſit, v.g. repudium, caveamus: Tertiò, ut lex non tantùm ſecundùm verborum corticem, ſed ſecundùm legiſlatoris intentionem obſervetur: quæ tria ex ſubjecta Chriſti interpretatione colliguntur.

21. * *Audiſtis quia dictum eſt*, id eſt, quod præceptum fuerit, * *antiquis* Patribus, legem accipientibus à Deo: *non occides*, quo nihil ampliùs vetari intelligebant Phariſæi, quàm verum externumque homicidium; & hæc erat Scribarum & Phariſæorum juſtitia.

21. Audiſtis quia dictum eſt Antiquis: non occides, qui autem occiderit, reus erit judicio.

* *Qui autem occiderit, reus erit judicio.* Ut totus hic locus plenè intelligatur, ſciendum eſt, tria genera judiciorum ſeu tribunalium fuiſſe apud Hebræos: unum trium-virûm ſeu trium Judicum, alterum viginti trium, tertium ſeptuaginta virorum, quod hîc dicitur græcè *Synedrion*, & voce in Syriacam deflexâ *Sanedrin*. Primum de cauſis minoribus judicabat, ut de furtis, rapinis, &c. ſecundum de capitalibus: tertium de rebus graviſſimis, ut de Republ. de falsâ doctrinâ, de ſummo Pontifice. Ita diſtinguunt Judæi in lib. Sanedrin c. 1. atque ejus rei veſtigia extant apud Joſeph. 14. Antiquit. c. 17. & alibi. Ad hæc duo poſtrema membra judiciorum Chriſtum alludere manifeſtum eſt. Itaque *reus erit judicio*, id eſt, reus erit, ut in judicio cauſa ejus diſcutiatur, inquiunt multi, utrum ſcilicet ſciens, an caſu perpetraverit. Illi enim volunt hanc eſſe differentiam *Judicii*, & *Concilii*, & *Gehennæ*, quòd in Judicio daretur locus defenſioni, ideoque incerta eſſet tàm damnatio, quàm damnati pœna: in Concilio, quia majoribus cauſis reſervatur, certam volunt ſignificari damnationem; etſi incertum adhuc ſupplicium: in Gehenna verò damnationem & ſupplicium eſſe certa. Ita ferè Auguſt. & multi poſt ipſum. Sed certum eſt hæc tribunalia non fuiſſe diſtincta certitudine reatûs aut pœnarum, ſed utriuſque gravitate. In omnibus ſiquidem tribunalibus diſcuſſio criminis neceſſaria eſt, eoque accuratior, quo cauſa eſt major: non enim accuſatio damnando reo ſufficit. Rectiùs ergò, *reus erit judicio*, id eſt, reus erit, ut judicetur ſeu condemnetur. Pœna quippè mortis certiſſima multis legibus homicidæ, Exodi 21. & Levit. 24. conſtituta eſt, quæ à judicibus mutari non poterat.

22. *Ego autem dico vobis.* Non minori auctoritate quàm Moyſes dico vobis, tamquam legiſlator novæ legis, & verus Interpres veteris. Non enim ſe opponit hîc vel Moyſi, vel Deo, ſed Scribis & Phariſæis, legem

22. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit judicio. Qui autem dixe-

rit fratri suo, Raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue: reus erit gehennæ ignis.

legem interpretantibus, quorum interpretationem hîc rejicit non tamquam falsam, sed tamquam imperfectam. Nam, ut Aug. 19. lib. cont. Faust. c. 23. quia non intelligebant homicidium nisi peremptione corporis humani, per quam vitâ privaretur, aperuit Dominus, omnem iniquum motum ad nocendum fratri, in homicidii genere putari, quod clarè patet ex v. 27. & 28. ubi simili planè modo declarat etiam concupiscentiam mulieris esse mœchiam. Itaque ego dico vobis: *Quia omnis*, sive læsus sive non læsus, **qui irascitur fratri suo*, irâ scilicet illâ vulgari, quæ nudè tendit in vindictam, ex malevolentia expetendam, **reus erit judicio*, id est, capitis erit reus, judicio non humano, sed divino. Vult enim significare, etiam iram seu solam voluntatem nocendi seu occidendi esse tantum crimen, tantâque dignum pœnâ, quantâ Pharisæi putabant homicidium. Itaque nihil opus est addere id, quod Græcus & multi Interpretes addunt ad *irascitur*, scilicet εἰκῆ; id est, *sine causa*. Nam quantacumque fuerit irascendi causa seu injuria, numquam licet irasci fratri seu homini, hoc est ei malè velle; sicut nec licet umquam velle mœchari. Non enim agitur hîc, vel de primis motibus iræ, sed de deliberata, vel de ira, quâ quis irascitur vitio fratris: hæc enim dilectionis est, non acerbitatis, ad corrigendum, non ad nocendum ab hominibus Sanctis, Apostolis, ipsoque Christo adhibita.

**Qui autem dixerit*, supple iratus irâ jam dictâ. Explicat enim Christus gradus iræ seu motuum tendentium ad homicidium. * *Raca*: nonnulli apud August. putant deduci à Græco ῥάκος, id est, *pannus*, ut significet pannosum. Ipse August. verisimilius putat esse interjectionem, quâ indignantis animi motus exprimatur. Sed *Raca* vox est Syriaca, quæ in Thalmud scribitur per Jod & pronuntiatur, ריקא, *Rica* vel *Reca*, deducta ab Hebraico ריק, *Rik*, id est, *vacuus*, inanis scilicet fortunarum vel cerebri. Unde est genus convitii levioris, quo exprobratur alicui vel inanitas, seu levitas morum, ut vult Basil. in Regulis brevioribus 51. vel potiùs fortunarum. Et ideò Judic. c. 11. v. 3. ריקים. *Recim*, vocantur inopes, & 2. Reg. c. 6. v. 20. scurræ. Ita sentit Angelus Caninius & Hieron. hîc. Hanc vocem Evangelistæ noluerunt vertere, non tam quod esset interjectio, quàm quod vel esset usitatissima, vel gratiam vertendo amitteret. * *Reus erit concilio.* Græcè τῷ συνεδρίῳ, id est, Concilio Sanedrin, septuaginta scilicet Senatorum seu maximo. Loquitur accommodatè ad consuetudinem juris Judaici & Scribarum, significans tantum esse crimen divino judicio, ut à tribunali gravissimo & pœnâ in eo usitatâ castigari mereatur.

**Qui autem dixerit*, iratus, **fatue* fatuitate illâ naturali, sed maximè morali:

morali: quo modo in Scripturis omnes peccatores vocantur *fatui*, & sal suprà dicitur *infatuari*. Et hoc magis propriè est esse fatuum, & Græcè μωρόν, ut patet 1. Corinth. 1. 20. Significatur ergò convitium gravissimum in moribus. * *Reus erit*, divino judicio, * *gehennæ ignis*, id est, supplicii æterni, cui pœnæ nullam æqualem infligit ullum Concilium humanum. Porrò *Gehenna* dicitur hebraicè גיהנום *Ge Hinnòm*, vel plenè, ut est Josue 15. v. 8. & ibid c. 18. v. 16. גיבן-הנום, *Ge ben Hinnòm*, id est, *Vallis filii Ennon*, à possessore scilicet, contractè verò Gehenna. Vallis enim erat, ut scribit Hieron. in v. 28. c. 10. Matth. propè Jerusalem, ad radices montis Moria, aquis Siloë irrigua, & nemorosa, in qua erat idolum Baal, seu Moloch, cui filios suos comburendo immolabant. Ne autem vagitus exaudiretur, pulsabant tympanum, quod Hebraicè dicitur תוף, *Thoph*, unde locus est etiam dictus *Tophet*, Isaiæ 30. v. ult. Hinc propter dirum illud puerorum supplicium, & quia locus erat abominabilis, & jam à temporibus Josiæ contaminatus, ut est 4. Reg. 23. v. 10. pro pœnis æternis usurpari cœpit, vel primùm à Christo Domino, ut videtur velle Hieron. vel potiùs etiam antè: jam enim tempore Christi videtur appellatio ista fuisse usitata. Ex hac ergò peccatorum pœnarumque gradatione manifestum relinquit Christus, quantum delictum sit, quantâque pœnâ dignum homicidium re ipsâ perpetratum, verbera & minæ: & quantopere Christianorùm justitia plusquam justitia Scribarum & Pharisæorum abundare debeat. Hoc ut pleniùs exequatur, non solùm non irascendum fratri, sed nec ullam animi ægritudinem adversus fratrem, id est, proximum, servandum tradit, idque ex vi ejusdem præcepti, *Non occides*. Addit itaque.

23. * *Si ergo offers munus tuum*: q. d. Cum tanta sit habenda cura fraternæ dilectionis, ut neque verbulo neque ullo interno motu violanda sit, si contigat te esse offerendo sacrificio accinctum (neque enim sacrificium jam inchoatum abrumpi jubet:) * *& ibi*, etiam stans coram Deo, & proximus alteri, * *recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te*, causam scilicet justam conquerendi & expostulandi tecum, hoc est, quòd fratrem in aliquo offenderis, dicendo ei vel *Raca*, vel *fatue*, vel simile quid: nam si ipse te offendit, jam non frater habet aliquid adversum te, sed tu aliquid habes adversus fratrem, ubi non est opus ab eo veniam postulare, sed tantùm dimittere. Ita Aug.

23. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te:

24. * *Relinque ibi munus tuum ante altare*: id est, abrumpe omnem moram, etiam ante oblationem sacrificii, multò magis ante omnia alia negotia. * *Vade prius reconciliari*, *&c.* id est, cura, ut prius in gratiam cum fratre redeas, & eo facto offer sacrificium tuum Deo, quia jam ei gra-

24. Relinque ibi munus tuum ante altare, & vade priùs reconciliari fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum.

gratum erit. Intellige hæc quidem præstanda re ipsâ, sed juxta naturam præcepti affirmativi, cùm scilicet prudentiæ ratio, tempus & locus ita permittunt. Alioquin cùm ita fieri vel non expedit, vel non potest, tunc animi præparatione scilicet non motu corporis, sed dilectionis affectu id ipsum præstandum est, ut latiùs Augustinus.

25. Esto consentiens adversario tuo citò, dum es in via cum eo: ne fortè tradat te adversarius judici & judex tradat te ministro, & in carcerem mittaris.

25. * *Esto consentiens adversario tuo. Adversarius* iste multis modis exponitur. Plerique antiqui, ut Clemens Alexandrinus 4. Stromat. Tertul. lib. de anima cap. 25. & alii intelligunt diabolum: idem Tertull. ibid. ethnicum, Basil. in Reg. brevior. resp. 222. eum, qui nobis conatur aliquid tollere: alii conscientiam, alii carnem, alii Deum, alii legem Dei, quod Augustini est & multorum aliorum. Spectando scopum præsentis loci, verisimillimè videtur dici cum S. Hilar. & Hieron. quòd Christus pergat in inculcando concordiæ studio, adhibendo parabolam hominum coram judice litigantium. Ubi expeditissimum est, maximeque consultum, ut, qui offendit alterum, cum eo statim etiam in via ad judicem pergendo transigat, antequam ad eum veniat: nam ille ex officio nullâ est usurus misericordiâ, sed tantùm justitiâ. Itaque *esto consentiens*, seu compone, transige, *cum adversario*, Græcè ἀντιδίκῳ, id est, cum colligatore tuo, quem offendisti, & qui habet aliquid adversum te, * *dum es in via cum eo*, id est, dum res adhuc in hac vita pendet: * *ne forte*, vitæ scilicet cursu finito, * *tradat te adversarius judici*, Deo scilicet, hoc est, ne propter ipsum in manus Dei viventis incidas: * *& judex tradat te ministro*, executori sententiæ diabolo, & angelis ejus, * *& in carcerem mittaris*, locum supplicii; sive infernum sive purgatorium, pro qualitate delicti.

26. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.

26. * *Non exies inde donec solvas novissimum quadrantem.* Quadrans dicitur quarta pars assis: Lucas autem c. 12. v. ult. vocat *novissimum minutum*, cùm tamen minutum sit dimidia pars quadrantis, quia quadrans continet duo minuta, ut est Marci 12. v. 42. Sensus tamen eodem redit: Parabolicè enim significat, quòd ibi summo juris rigore sit agendum, &, ut August. quod nihil relinquetur impunitum, sive culpa illa pœnas æternas postulet, de quibus explicat hoc August. sive tantùm temporales, de quibus Cyprian. epist. 52. Neque enim asserit Christus ultimum illum quadrantem umquam persolvi posse, nec etiam negat.

27. Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis.

27. * *Audistis &c. Non mœchaberis.* Quo præcepto mœchiam, hoc est, illegitimum concubitum tantùm opere perpetratum vetari, non desiderium ejus, putabant Scribæ & Pharisæi. Apertè enim dicit Josephus 12. Antiquit. c. 13. loquens de Antiocho Ephiphane: Voluisse tantùm, ac non etiam perfecisse sacrilegium, non videtur res digna sup-

ſupplicio. Hæc ergò erat juſtitia Phariſæorum minor: perfecit eam Chriſtus, declarando etiam internos motus eo præcepto prohiberi.

28. * *Quia omnis, qui viderit mulierem*, quamcumque non ſuam, ſive uxorem alterius, ſive non. Sub viſu autem, tamquam frequentiore peccati illius porta (quia, ut Græcè ἐκ τοῦ ὁρᾶν τὸ ἐρᾶν) omnis ſenſus intelligitur. Nam, ut Clemens Alexan. lib. 3. Pædag. c. 11. ante totum corpus corrumpuntur oculi. Laſcivis enim aſpectibus & verſatilibus, ac tamquam conniventibus oculis intueri nihil eſt aliud, quam oculis mœchari, cùm per eos cupiditas prima ineat pugnæ præludia. Nec tamen ſimpliciter vidiſſe culpa eſt, ſed * *ad concupiſcendam eam*, id eſt, inquit Auguſt. hoc fine, hoc animo, ut eam concupiſcat: quod jam non eſt vel videre, vel titilari delectatione carnis, ſive in anima ſive etiam in corpore, ſed plenè conſentire libidini: talis enim concupiſcentia deliberata, affectata, & procurata eſt. Unde * *jam mœchatus eſt eam in corde ſuo*, id eſt, jam animo commiſit adulterium ſeu flagitium (ſpecies enim pro genere ponitur) & coram Deo, ubi voluiſſe eſt feciſſe, ſtupri reus eſt. Et quaſi auditor quæreret, quid de oculis faciendum, quorum aſpectu tam facilis ad concupiſcendum lapſus eſt? Reſpondet Chriſtus:

28. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, jam mœchatus eſt eam in corde ſuo.

29. * *Quod ſi oculus tuus dexter*, eoque carior, magiſque neceſſarius, * *ſcandalizat te*, id eſt, offendiculo tibi fuerit, ſeu occaſio, ut impingas & cadas in peccatum; ſcandalum enim eſt propriè impedimentum in via, quo impingitur: * *erue eum*, id eſt, etiam erue, ſi neceſſe fuerit, potiùs, quàm te in peccatum pertrahat. Eſt enim elegans exaggeratio à Chirurgis deſumpta, qui unum membrum malunt præſcindere, quàm totum corpus perire. Sed ſcandalum aliter ſemper vitari poteſt, membra ſcilicet non eruendo vel abſcindendo, ſed à ſuis operibus continendo. Hâc igitur parabolicâ exaggeratione docet, nihil homini ita delectabile, carum ac neceſſarium eſſe debere, quin, ſi occaſio ruinæ fuerit, abjici & contemni debeat, ſive fuerint ipſi uſus oculorum ac manus dexteræ, ut quidam recentiores ſignificari volunt, ſive conſiliarius monſtrans iter in rebus divinis, tamquam oculus, & adjuvans, tamquam manus, ut Auguſt. ſive quicumque nos arctiſſimâ familiaritate contingunt, quamvis utiliſſimi & maximè neceſſarii, amici, parentes, liberi, uxor, &c. ut Hieron in comment. Hilar. can. 4. in Matth. Athanaſ. & alii communiter: cujus abſciſſionis doctrina pulchrè traditur Deut. 13. v. 9. & ſeq.

29. Quod ſi oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eum, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum mẽbrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam.

30. Et ſi dextera manus tua ſcandalizat te, abſcinde eam, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum mẽbrorum tuorum, quàm totũ corpus tuum eat in gehennam.

31. * *Dictum eſt autem*: Non addit, * *antiquis*, quia in eodem præcepto mœchiæ explicando pergit, quatenus reſpicit etiam uxorem propriam. * *Quicumque dimiſerit uxorem*. Quo loquendi modo indicat, legem

31. Dictum eſt autem: Quicumque dimiſerit uxorem ſuam, det ei libellum repudii.

legem nemini præcepisse, sed potius permisisse dimissionem. Præcepit autem, ut in illo casu * *det illi libellum repudii*, id est, scedulam seu instrumentum, quo testetur se eam repudiasse seu dimisisse, ut consequenter alteri posset nubere. Formula apud Romanos erat, *Res tuas tibi habeto, res tuas tibi agito, conditione tuâ non utar.* Apud Judæos ferè talis, *Ego N. ex animi mei consensu & sine ulla coactione repudiavi, ut fiat libera & Domina sui ipsius ad abeundum & nubendum omni viro, cui voluerit, &c.* Causa permittendi hanc dimissionem erat, ne alioquin uxores occiderent: libelli verò, ut in dissidium animus præceps libelli conscriptione refractus absisteret. Hæc enim mora temperabat furorem viri, dum cogitaret, eam jam liberè posse alteri nubere, nec ad se posse reverti. Deinde ut hâc occasione illi, qui libellum scriberent, concordiam suaderet: quas causas dat Aug. contra Faustum c. 26. & lib. 1. de serm. Dom. in monte. Alia causa fuit, ut petulantia mulierum frænaretur, & libertas virorum, ne vel illæ fugientes se dimissas dicerent, vel hi passim dimitterent, & mox reciperent.

32. Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui dimiserit uxorem suā excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissā duxerit, adulterat

32. * *Ego autem dico: quia omnis, qui dimiserit uxorem*, id est, à toro & habitatione in perpetuum separaverit, sive aliam duxerit, sive non, * *facit eam mœchari.* Non ait *mœchatur*, quia nuda talis dimissio non est mœchia, sed est uxori causa, quantum in se est, ut mœchetur, eo quòd dimissæ sit facilis in mœchiam lapsus, quia manet uxor dimittentis. * *Exceptâ fornicationis causâ.* Nam fornicariam dimittens, non facit eam mœchari, sed ipsa se fecit mœcham, & privavit jure conjugii. Et quamvis aliæ nonnullæ repudii causæ sint, rectè tamen Christus solam excepit fornicationis causam, quia illa est propria causa divortii respectu matrimonii: reliquæ sunt generales, & Christianum à quavis societate liberant. Illa semel perpetrata causa perpetua est etiam post pœnitentiam; (fit enim repudium in pœnam, & non tantùm in correctionem uxoris:) hæ sunt tantùm temporales, quamdiu durant.

* *Et qui dimissam duxerit.* Respondendum hîc putant id, quod præcessit, *exceptâ fornicationis causâ*: quasi illa, quæ justè propter fornicationem dimissa fuerit, possit ab altero viro duci. Sed absurdum hoc est: sic enim ejus conditio esset melior, quàm quæ injustè esset dimissa. Itaque hoc nullo modò repetendum est, sed generaliter sensus est: Qui quacumque ex causa, sive justa, sive injusta duxerit dimissam, * *adulterat*, quia permanet uxor illius, qui dimisit. Hâc ergò lege perfecit Christus veterem; primò, quòd omni tempore repudium, quo sive potestas sive permissio nubendi alteri traditur, prorsus tollat: secundò, quòd uxorem adulteram non occidi jubeat, ut lex vetus, sed dimitti sinat: tertiò, quod dimissio permittatur non qualibet vulgari ex causa, si quoquo modo displiceret viro, ut olim, sed solâ causâ fornicationis,

33. * *Iterum audiſtis &c. Non perjurabis*; ſive falſum jurando, ſive non complendo quod juraveris. Aliud præceptum perficit, quod illis verbis in Decalogo non habetur, ſed videtur reſpicere ad v. 12. c. 19. Levitici. Ad ſenſum verò etiam in Decalogo comprehenſum eſt, ubi generaliter vetatur, ne aſſumant nomen Domini Dei ſui in vanum: quo præcepto videntur Scribæ cenſuiſſe, quod nihil niſi perjurium vetaretur. * *Reddes autem Domino juramenta tua*: id eſt, id, quod juramento promiſeris ſive homini ſive Deo, * *reddes Domino*, id eſt, in honorem Domini, tamquam Domino debitum, cui fidem tuam obſtrinxiſti. Putant aliqui eſſe deuteroſin Scribarum & Phariſæorum, ſed ſatis apertè habetur ſenſus hujus mandati Num. 3. v. 3.

34. * *Ego autem dico vobis, Non jurare omnino*, nempè neque falſum neque verum; ſupple, quantum in te fuerit, ſeu ſine neceſſitate, aſſumendo ſcilicet nomen Dei per juramentum in vanum. Videtur enim explicare ſenſum iſtius ſecundi præcepti Decalogi, declarando per illud non ſolum perjurium, ſed & ſuperfluum juramentum prohiberi. Et ita præcepti eſt ipſa explicatio: non enim eſt juramentum aliquod ex ſe bonum, quaſi ad honorandum Deum, ſed aſſumendo dumtaxat, ut neceſſarium, ut Auguſt. hoc loco. Unde idem lib. de mendac. cap. 5. Intelligendum eſt, inquit, illud, quod poſitum eſt, *omninò*, ad hoc poſitum, ut, quantum in te eſt, non affectes, non ames, ut quaſi pro bono cum aliqua delectatione appetas jusjurandum, ſcilicet nullis aliis circumſtantiis id veſtiendo. Sic enim nudè per ſe jurare velle, etiam verum, malum eſt. Rationem idem reddit hoc loco, & alibi ſæpiùs, ne aſſiduitate jurandi ad perjurium per conſuetudinem delabaris. Ita & Ambroſ. ſerm. 14. in Pſal. 118. Voluit te non jurare, ne perjures; & Baſil. in Pſal. 14. Sed hæc ratio cautelæ convincit potiùs eſſe conſilii quàm præcepti. Quomodo autem etiam præceptum ſit, & tamen non incidatur in errorem Anabaptiſtarum & Pelagii apud Auguſt. epiſt. 88. & 89. qui juramentum omninò illicitum putabant, jam ſuprà indicavimus.

33. Iterum audiſtis, quia dictũ eſt antiquis: non perjurabis: reddes autem Domino juramenta tua.

35. * *Neque per cælum*; ſupple, *juraveris*, ut ſequitur. Hæc eſt explicatio illius *omninò*, ſcilicet nullo genere juramenti, non tantùm per Deum, ſed neque per creaturas. Unde Hilarius can. 4. Hieron. Theophil. & alii hoc loco, putant etiam præcedentibus verbis juramenta per creaturas, tamquam ſuperſtitioſa ac Deo injurioſa, prohiberi: ſed oppoſitio v. 37. aliud poſtulat. Itaque verius eſt, aliam Phariſæorum corruptelam hîc referri, contemnentium juramenta per creaturas, ut patet infra cap. 23. v. 16. 18. & 22. & ex rationibus, quæ tum hîc tum illo capite adferuntur à Chriſto: omnes enim eò tendunt, ut oſten-

34 Ego autem dico vobis: non jurare omnino, neque per cælũ, quia thronus Dei eſt.

oſtendant non ſuperſtitionem talium juramentorum, ſed potiùs religionem eorum, quod ſcilicet jurando per creaturas etiam per Deum juretur. Itaque * *neque per cælum, quia thronus Dei eſt*, id eſt, veluti thronus gloriæ ejus, * *Et terra ſcabellum*, id eſt, veluti ſcabellum ejus. Atque ita refertur ad Deum juramentum, & per Deum illi inſidentem fit, quod declarat Chriſtus infrà citat. cap. 23. Locus autem, quem hîc citat Chriſtus, eſt Iſaiæ 66. v. 1. quo ſignificatur non ſeſſio Dei corporalis, ſed metaphoricâ iſtâ locutione ſignificatur immenſa ejus & incomprehenſibilis magnitudo ac præſentia, implens cælum & terram, & regens omnia.

35. Neque per terram, quia ſcabellum eſt pedũ ejus: neque per Jeroſolymã, quia civitas eſt magni Regis:

35. * *Neque per Jeroſolymam, quia civitas eſt magni Regis*, qui illam ſibi peculiariter in locum adorationis & cultûs ſui delegit.

36. Neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.

36. * *Neque per caput tuum juraveris*: quaſi hoc magis eſſet tuum, quàm cælum & terra, aut Jeroſolyma. Hoc juramenti genus forſan à Latinis & Græcis, inter quos verſabantur Judæi, didicerant: nam apud hos uſitatiſſima jurandi formula eſt, per caput, *Νὴ τὴν κεφαλήν*. *Per caput hoc juro*--- ut eſt apud Virgil. Æneid. 9. Quibus formulis caput in pignus fidei deponitur, in quod Deus vindictam exerceat, ſi fallat, tamquam in rem quæ maximè ſit ipſius jurantis. Hanc falſam opinionem tollit, dicendo: * *Quia non potes unum capillum facere album aut nigrum*; producendo ſcilicet capillum album aut nigrum, vel rectiùs, ut Hilarius & Chryſoſtomus mutando album in nigrum, aut contrà. Hoc enim quamvis artificio & applicando activa paſſivis ab homine fieri poſſit, non tamen nudâ hominis poteſtate aut arbitrio, ſed ſubſidio creaturarum, & maximè ipſius Dei: quaſi diceret, quia caput nullo modo tuum eſt, ſed Dei, utpote qui ſummam in eo habet poteſtatem creandi, vivificandi, mutandi colores capillorum per ætates: unde rem alienam in pignus deponere & devovere non potes.

37. Sit autem ſermo veſter, eſt, eſt; non, non: quod autem his abundantius eſt, à malo eſt.

37. * *Sit autem ſermo veſter, Eſt, eſt; Non non.* Multis modis hæc verba exponuntur. Alii enim volunt hîc commendari, ut ſemper vera loquamur, ut Auguſt. in Enchir. cap. 17. & 22. nimirum ut ſic non jurantibus credatur: q. d. Sermo veſter * *Eſt*, id eſt, affimativus, ſit * *Eſt*, ſeu verus, & negativus ſit, * *non*, ſeu talis, qualis negatur. Alii intelligunt de promiſſionibus: q. d. Cùm aliquid affirmaveritis, non fiat: & ſic dedocebitur, vel mendacium vel inconſtantia. Sed certum eſt, improbari hîc juramenta. Itaque veriſimilius eſt præſcribi, ut, cùm aliquid aſſerendum eſt, ſimpliciter dicatur, *Eſt, eſt*, id eſt, etiam, etiam; & cùm negandum, *Non, non*, ſine adjectione ullius juramenti; & duplicatio ſerviat ſolùm pro majori aſſertionis val negationis fide. Vel certè juxta Apoſtolum Jacobum c. 5. v. 12. hæc verba intel-

intelligenda ſunt. Ille enim hanc Chriſti doctrinam iiſdem penè verbis inculcat, ſed hoc modo, juxta textum Græcum : *Sit veſtrum Etiam, etiam, & veſtrum, non, non*; hoc eſt, veſter ſermo affirmativus ſit ſeu exprimatur ſimpliciter ſine juramento per *etiam*, & veſter negativus per, *non* : ut ſic, quemadmodùm ait Auguſt. hic, ſe non jurationibus crebris, ſed morum probitate commendet, & ſermo noſter omni juramento credibilior habeatur.

* *Quod autem his abundantius eſt* : id eſt, juramentum, quod ſimplici affirmationi & negationi adjicitur. Non enim agit hîc de verbis ferè æquivalentibus, *verè*, *certè*, *in veritate*, *amen*, *&c.* * *A malo eſt*. Non dicit, *malum eſt*; quia, ut Auguſt. notat juramenti bonus uſus eſſe poteſt : ſed *à malo*, ſcilicet infirmitate ejus, cui cogimur jurare; vel generaliùs, *à malo*, id eſt, à vitiis hominum originem habet, qui mendaces experti, vel ſine juratione non credunt, vel jurandi conſuetudine ſe volunt fide dignos reddere. Si enim defuiſſent mendacia & fallaciæ, nullo opus eſſet juramento in hominibus. Per hoc ergò, quòd à malo eſt juramentum, inſinuatum voluit, ne quiſquam, inquit Auguſt. ſicut bonum (ſeu per ſe) appetat juramentum, ſed refrænet ſe, quantum poteſt, ut non eo utatur niſi neceſſitate. Itaque legem hîc Chriſtus non ſolvit, ſed adimplet, quia admonitio non jurandi, conſervatio eſt à peccato perjurii, inquit idem 19. contra Fauſt. c. 25.

38. * *Audiſtis, quia dictum eſt, Oculum pro oculo*; ſupple, *erues &c.* Lex talionis hæc eſt, omnium gentium judicio æquā, quia per eam ſtatuitur juſta vindicta. Fuit enim, ut Auguſt. ibid. lex iſta non fomes, ſed limes furoris, ne quis ſcilicet ampliorem vindictam expeteret, quàm jure deberetur : ita ut ſenſus quodammodò legis eſſet : Non injuſtè vindicabis. Itaque Phariſæorum juſtitia minor erat, & pacis quædam inchoatio, non excedere vindictæ modum, ut plerumque fieri ſolet. Sive autem Phariſæi hoc ita intellexerint, ut quidam volunt, quaſi liceret cuique privato homini hujuſmodi vindictam lege moderatam animo ulciſcendi ſe expetere (cùm tamen prohibitum eſſet, Levit. 19. v. 18.) ſive quod nihil de pacifica injuriarum perpeſſione docerent; perficit hanc legem Chriſtus ipſas radices omnis omninò vindictæ, & diſſolvendæ concordiæ exſcindendo.

38. Audiſtis quia dictum eſt : Oculū pro oculo, & dentem pro dente,

39. * *Ego autem dico vobis, non reſiſtere malo* : id eſt, animo tam eſſe alieno à vindicta etiam juſta expetenda, ut ne quidem reſiſtatis malo, ſcilicet homini inferenti injuriam, vel, ut Auguſt. malo, quod infertur, quo minùs aliud irrogetur. Hoc eſt enim, quod ſequitur, ut idem notat : * *Sed ſi quis te percuſſerit*, Græcè ῥαπίσει, id eſt, palmâ ſeu apertâ

39. Ego autem dico vobis, non reſiſtere malo : ſed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram;

apertâ manu percusserit. * *In dexteram maxillam*, id est, *in alteram*, ut habet Lucas: nulla est enim vis in dextera, nisi quòd sequatur consuetudinem loquendi, non cædendi, cùm sinistra sit magìs ictui exposità. Nisi fortè per dexteram, quæ ictu averso, ideoque magìs contemptibili percuti solet, majorem injuriæ gravitatem indicet. * *Præbe illi & alteram*; id est, animo paratus sis etiam alteram potiùs obvertere, quàm alapam reddere aut vindicare. Ita legem patientiæ legi talionis opponit, ut hæc injuriam pro injuria illata reddat, illa accipiat.

40. Et ei, qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.

40. * *Et ei, qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere*: id est, qui tibi litem intendit, ut vestem interiorem tollat.* *Dimitte ei & pallium*, id est, exteriorem. Lucas commodiori ordine dicit: *Qui aufert tibi vestimentum* (Græcè pallium) *etiam tunicam noli prohibere.* Quo indicatur, sensum hîc & ibi esse, qui unam vestem tibi vult tollere, dimitte ei & alteram. Sub quo membro intelliguntur omnia, de quibus judicio contendi potest, ut à nostro jure in jus illius transeant, qui contendit. Docet enim, ut quilibet temporale, etiam necessarium, ut sunt vestes, potiùs auferri nobis sinamus, quàm pro eo lite contendamus. Quod idem tradidit apertissimè Paulus 1. ad Cor. 6. v. 7. *Quare non magìs injuriam accipitis? Quare non magìs patimini?* Ratio est, quia jactura temporis, tranquillitatis animi, pacis & charitatis, quæ litibus amarissimis amitti solet, omni detrimento temporali gravior est.

41. Et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo & alia duo.

41. * *Et quicumque te angariaverit mille passus*: id est, qui coëgerit te ire secum unum milliare. *Angariare* enim à Persis manasse dicitur, apud quos Postæ seu Cursores *Angari* dicebantur, quibus jus erat, sicut & nunc Turcis, quoslibet sive equos, sive homines ad cursum rapere, persolutâ mercede. Unde *Angariare* est cogere ad currendum, vel ferendum. * *Vade cum illo & alia duo*, scilicet millia passuum, seu milliaria, duplum nimirum pro simplo reddendo. Nam ut observat August. Christus in his exemplis gradatim videtur progredi. Minùs est enim in sinistra quàm dextera percuti: æquale, unam vestem tollenti alteram dimittere: gravius, cum cogente ad unum milliare, duplum ire. Quo indicatur, sive aliquanto minùs quàm jam fuit, sive tantumdem, sive amplius quisque improbus in te esse voluerit, æquo animo esse tolerandum.

Porrò sub his tribus injuriæ generibus omnes omninò comprehenduntur. Sub primo omnia, quæ corpori ignominiosè inferuntur, adeoque etiam omnes contumeliæ, & honorum jacturæ: sub secundo omnia opum dispendia: sub tertio omne genus tyrannicæ coactionis & servitutis. Ex his quædam restitui possunt, quæ Christus negligenda præscripsit; alia non possunt, sed in his vindictæ solatium

quæri

quæri solet. Alapam enim reddendo nihil homini restituitur, sed, ut hîc August. tumidus animus talia fomenta desiderat; sanum autem firmumque ista non juvant. Itaque hâc doctrinâ suâ vult Christus animum hominis esse infractum, & omnibus incommodis temporalibus superiorem: idque eo fine, ut in dilectione fraterna immobilis manens nullis injuriis vel jacturis ab ea divellatur. Ex hac ergò regula metienda sunt exempla hîc prolata, ut videlicet hæc præcepta patientiæ semper in præparatione cordis serventur, non semper in facto. Sic enim animo præparati & compositi esse debemus, ut non solùm nullam vindictam expetamus, sed hæc omnia, imò longè graviora æquanimiter patiamur, si proximi tamquam infirmi salus ita postulet: exteriùs autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus bene velle debemus, ad operandam in eis correctionem atque concordiam, ut loquitur, & latiùs docet Aug. epist. 5. ad Marcellin. Hinc nec Christus, nec Paulus in maxilla percussi præbuerunt alteram, sed potiùs prohibuerunt. Servarunt enim ista præcepta in corde, non opere; eorum scopum, non litteram: sicut & servat pater castigans filium, & Respublica occidens malos. Multi enim mali benignâ asperitate plectendi sunt, ut fiant boni, & velut ægroti etiam inviti dolore sanandi sunt. Unde hîc locum habere posset generaliter illud August. Dilige, & fac quod vis. Et hactenus quidem præcepta innocentiæ: nunc sequuntur beneficentiæ. Nam, ut Aug. lib. de morib. Eccles. c. 6. justitia erga proximum duobus perficitur, si nemini noceas, & quibuscumque potueris, consulas. Itaque

42. * *Qui petit à te da ei:* hoc est, quisquis ille fuerit, qui petit, ut patet ex Luca, qui dicit: *Omni petenti te tribue*, id est, omni verè indigenti, sive amicus fuerit, sive inimicus; sive cognatus, sive alienus, sine studio scrutandi, ut est apud Clementem Romanum in Constitut. Apostolicis lib. 3. c. 4. Vetat itaque personarum, non vetat paupertatis & charitatis haberi rationem: nam & charitas non est inordinata. Unde & hoc præceptum ex scopo charitatis, cujus promptitudo petitur, metiendum est, ut scilicet detur, cùm vel necessarium proximo vel expediens fuerit, & justum id, quod petitur. Unde August. Omni petenti te dabis, quamvis non semper id, quod petit, dabis, sed aliquando aliquid melius dabis, cùm petentem injustè correxeris. *Et volenti mutuari à te*, id est, à volente mutuum petere, etsi fortè præ verecundia nondum audeat petere. **Ne avertaris*, id est, ne te avertas, voluntate aut vultu tetricum aut difficilem te exhibendo: benignitatem enim saltem & facilitatem postulat, si fortè re ipsâ mutuum dare non possis.

42. Qui petit à te, da ei: & volenti mutuari à te, ne avertaris.

43. Audiſtis quia dictum eſt: Diliges proximũ tuum, & odio habebis inimicum tuum.

43. * *Audiſtis quia dictum eſt, diliges proximum tuum.* Præceptum hoc habetur Levit. 19. ubi Hebraicè רע, *Reagh*, transfertur *amicus.* Unde Judæi videntur ſub eo ſolùm intellexiſſe Judæum, tamquam ſanguine proximum, & cum quo ei erat ejuſdem Reipublicæ legum & religionis communicatio, & eſſe debet amicitia. Hinc à contrario inferebant, * *& odio habebis inimicum tuum.* Sub quo vel quemlibet inimicum intelligebant, vel, ut aliqui malunt, alienigenam, eò quòd inimicos Judæos ſatis expreſsè juberentur diligere, Exodi 23. v. 4. Unde & hic v. 47. indicatur eos fratribus, id eſt, Judæis, ſigna dilectionis exhibuiſſe. Utrovis modo Phariſæi hoc intelligerent, hoc nuſquam lex dicit, inimicos generaliter, vel etiam alienigenas, eſſe habendos odio, tametſi erga illos nominatim ſigna amicitiæ non poſtularet. Corrigit itaque intellectum Chriſtus, præſcribens etiam inimicos quoſcumque diligendos: & Lucæ 10. 29. & 37. declarat etiam alienigenas ſub proximis comprehendi, de quo vide dicta Levit. 19. v. 18. Auguſt. tamen paſſim vult etiam poſteriorem partem, de habendis odio inimicis, verè in lege contineri. Et juxta hunc ſenſum dicendum erit, hanc eſſe vocem non jubentis juſto, ſed permittentis infirmo, ut reſpondet lib. 1. de ſerm. Domini in monte cap. 21. Et ita Chriſtus adimpleſſet legem, addendo præceptum de diligendis inimicis: vel potiùs dicitur tunc, ſicut & nunc præceptum fuiſſe, ut imitando Deum, cui quidam odibiles ſunt, odio habeamus inimicos, nempè quatenus tales, hoc eſt, odio habeamus id, quod in eis malum eſt & inimicum, ſeu iniquitatem ejus. Hoc cùm Phariſæi malè intelligerent, ferebantur in odium hominis, non vitii. Unde Chriſtus intulit id, quod omninò non noverant.

44. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos: & orate pro perſequẽtibus, & calumniantibus vos.

44. * *Ego autem dico vobis, diligite inimicos veſtros:* ut ſcilicet ſic eos cogeret intelligere, quomodo poſſent unum eumdemque hominem & odiſſe, propter culpam, & diligere propter naturam: ut ſcilicet illud, quod in eo rectè odimus, arguamus, id eſt, vitium, quo poſſit illud, quod in eo rectè diligimus, id eſt, humana natura, emendato vitio liberari, ut latiùs Aug. lib. 19. cont. Fauſt. c. 24. Et hoc eſt, quod Pſal. 138. v. 22. dicit, *Perfectò odio oderam illos:* quod odium eſt, inquit ibid. Aug. ut nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas. Tali ergo dilectione, *Diligite inimicos veſtros,* nempè quia & illi proximi ſunt, ejuſdem ſcilicet naturæ rationalis ſocietate, & beatitudine ſeu ſocietatis æternæ capacitate. Nec ſatis eſt animo diligere, ſed * *benefacite his qui oderunt vos:* opere ea beneficia præſtando, quæ in veſtra ſunt poteſtate. Neque hoc ſatis adhuc, ſed * *orate pro perſequentibus & calumniantibus vos:* linguâ ſcilicet & precibus conferendo

rendo ea beneficia, quæ in aliena sunt potestate. Ita perfectè implebitur illud 1. Joan. 3. *Non diligamus verbo neque linguâ,* tantùm scilicet *sed opere & veritate.*

45. * *Ut sitis filii Patris vestri :* id est, ut hîc operibus declaretis, vos esse filios, non degeneres : nemo enim inimicos diligit, nisi jam adoptione sit filius; vel certè Hebraismus est, *ut sitis filii*, id est, ut sitis similes operibus, sicut statim declaratur. Et hæc est filiatio imitationis, quâ & nos dicimur filii Abrahæ. * *Qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos :* id est, amicos & inimicos suos maximis illis afficit beneficiis, quæ omnium temporalium beneficiorum fontes sunt. Ut hinc admoneamur, inquit hîc Aug. quantâ liberalitate inimicis ex præcepto ejus ea præstare debeamus, quæ nos non creavimus, sicut ipse, sed de muneribus ejus accepimus.

45. Ut sitis filii patris vestri, qui in cælis est : qui solem suum oriri facit super bonos & malos: & pluit super justos & injustos.

46. * *Si enim diligitis eos, qui vos diligunt :* id est, amicos tantùm quæ particula exprimitur versu sequenti : * *Quam mercedem habebitis ?* Id est, quid præclari facitis, ut mercedem habeatis ? Scilicet apud Deum; ille enim utrosque diligendos præcipit. Unde qui inimicos excipit, declarat se non genuino charitatis amore diligere etiam amicos, sed sicut Publicani se diligunt, ex naturali scilicet in diligentes propensione, vel propter seipsos, quia se sentiunt ab iis diligi. Unde addit : * *Nonne & Publicani hoc faciant ?* Genus hominum lucri propriique commodi ita studiosum, ut omnem exuisse videatur humanitatem, adeoque à promerenda, scilicet à Deo, mercede omnium judicio alienissimum. Erant autem *Publicani* conductores publicorum vectigalium : apud Romanos similes equitum Romanorum, & ornamentum Reipublicæ ut loquitur Cicero Oration. pro Plantio; apud Judæos verò infames, avari, populo invisi, & pro publicis perditisque peccatoribus passim habiti, eo quòd nullâ religionis habitâ ratione suam operam locarent alienigenis Romanis, non tam conducendo ab eis vectigalia, quàm colligendo ea, quæ Romani conduxerant : atque ita tyrannicæ illius oppressionis erant adjutores, cùm Judæi se liberos prorsus putarent. Unde Christo proposuerunt odiosissimam illam quæstionem, utrùm liceret Cæsari tributum solvere.

46 Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis ? nonne & publicani hoc faciunt ?

47. * *Et si salutaveritis* ; verbo, complexu, osculo, ut erat moris: quæ omnia verbo Græco ἀσπάσησθε significantur, & sub illis synecdochicè omnia officiosæ humanitatis signa comprehenduntur. * *Fratres vestros tantum*, id est, consanguineos : nam *Fratrum* nomine omnes Hebræos vocabant, ut patet Rom. 9. v. 3. * *Quid ampliùs facitis?*

47. Et si salutaveritis fratres vestros tantùm, quid ampliùs facitis ? nonne & Ethnici hoc faciunt ?

Quàm ſcilicet cæteri, quibus præſtare debetis, vel quid amplius, id eſt, quid eximium præſtatis? * *Nonne* & *Ethnici*, Gentes à Dei cultu & legibus alienæ, **Hoc faciunt* ? Non charitatis quidem, ſed ex naturæ bonæ nondum extinctæ penitus reliquiis: per quæ indicat, legem Dei à filiis Dei aliquid amplius poſtulare.

48. Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & pater veſter cæleſtis perfectus eſt.

48. * *Eſtote ergo vos*, à Gentibus ſcilicet à Deo ſelecti, ut ſitis Gens ſancta, & qui Publicanis virtute & mercede præſtare debetis, **perfecti*, iſtâ dilectionis & beneficentiæ amplitudine, quæ amicos & inimicos, gratos & ingratos, fratres & alienos, complectitur.. Non enim agit de conſiliis Evangelicis, ſed de illa perfectione charitatis jam dicta, quæ magna ex parte præcepti eſt. * *Sicut & pater veſter perfectus eſt. Sicut*, ſimilitudinem ſignificat, non æqualitatem. Neque enim Dei perfectio præſcribitur homini, ſed tanta, quantam meditatione & exercitatione bonorum operum aſſequi poſſunt homines, inquit Baſil. lib. 1. contra Eunomium.

CAPUT SEXTUM.

HActenus de ipſis operibus juſtitiæ: nunc de fine operum, ut in utroque abundet juſtitia diſcipulorum Chriſti, pluſquam juſtitia Phariſæorum, qui peſte humanæ laudis corrupti, omnium bonorum operum fructum & mercedem amittebant. Itaque

1. Attendite ne juſtitiam veſtrã faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrẽ veſtrum qui in cælis eſt.

1. * *Attendite*, id eſt, meritò attendite, quia homini jam bene viventi difficile eſt, inquit hîc Aug. non ſurrepere ſordes aliquas de his rebus, quæ ipſas noſtras bonas actiones comitari ſolent, veluti eſt laus humana. * *Ne juſtitiam veſtram faciatis*, id eſt, opera juſtitiæ: Græcè *eleëmoſynam*. Sed rectius cum Aug. lib. de perfect. juſtitiæ c. 17. acceperis generaliter, ut deinde tres juſtitiæ illius generalis partes, Jejunium, eleëmoſynam & orationem exequatur. **Coram hominibus ut videamini ab eis*; id eſt, hoc animo, hoc fine, ut ab eis videamini, ſeu ut hominibus placeatis, ibi ſcilicet finem propoſiti veſtri collocando. Nam benè vivere, ut homines videant opera noſtra bona, & inde glorificent Patrem noſtrum, qui in cælis eſt, ipſemet Chriſtus præcepit cap. præcedenti v. 16. Quo ſenſu & Paulus, qui dixerat; *Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſervus non eſſem*: Idem 1. ad Corint. 16. dicit: *Ego per omnia omnibus placeo, ſed ut ſalvi fiant*, hoc eſt, inquit Aug. loco cit. in hac opera, quâ hominibus placeo, non hominibus, ſed Deo placeo: quia hoc non appeto, ut hominibus placeam, ſed ad id refero, ut me imitentur, quos ſalvos fieri volo. Nam ipſe Deo placere non poſſet, qui non ſe iis, quos ſalvos fieri vellet, præberet imitandum. Imitari autem illum, qui ſibi non pla-

placuerit, nullo pacto quisquam potest. Itaque vetat hic, ne humanam laudem, velut finem, seu velut pro operum nostrorum mercede quæramus. Hinc enim addit, * *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem:* tum quia Patri non placet nisi vera justitia. Justitia autem tali inanitate vitiata non est justitia, sed vanitas: tum quia propter illum non laborastis: æquum est autem, ut cui quisque laborat, ab eo mercedem accipiat. Itaque hujusmodi opera non dicit esse damnatione plectenda, seu fructu caritura, quia, ut August. alia quæcumque iniquitas in malis operibus exercetur, ut fiant: superbia verò etiam bonis operibus insidiatur, ut pereant.

2. * *Cum ergo facis eleëmosynam.* Sub qua comprehendit omnem benevolentiam vel dandi vel cognoscendi; sicut sub Jejunio universam corporis castigationem, & sub Oratione omnes regulas sancti desiderii, ut August. lib. de perfect. just. cap. 8. * *Noli tuba canere ante te:* id est, noli sic velle innotescere. Sive quòd ille tunc esset mos Pharisaicus, tubâ pauperes convocare; quòd cùm rectè fieri posset ipsi ostentationis causâ faciebant: sive quòd alludat generaliter ad morem congregandi tubis populum, cùm aliquid publicè faciendum est, aut ad comœdias, cùm in theatrum prodeundum. Unde addit, * *sicut hypocritæ faciunt. Hypocritæ* enim dicuntur propriè, qui in theatro alienam personam simulando, exprimunt quod non sunt. Unde in vitâ humanâ, quisquis se vult videri id, quod non est, hypocrita est, inquit August. Simulat enim justitiam, & non exhibet, histrioni similis. * *In vicis*, seu plateis publicis, * *Et Synagogis.* Intellige vel conventicula generaliter, vel Synagogas propriè dictas: sic tamen, ut non intelligatur tubâ in ipsis Synagogis cani, sed in areis quibus cingi solent. Notat enim tantùm loca populi concursu frequentata. * *Amen dico vibis, receperunt mercedem suam,* nempè quam spectaverunt laudem humanam. Illa enim non appeti à rectè faciente, sed subsequi debet rectè facientem; ut illi proficiant, qui etiam imitari possunt, quod laudant, non ut hic putet aliquid eos sibi prodesse, quem laudant, inquit hîc Aug. lib. 2. cap. 2. Quo pacto igitur facienda eleëmosyna, si non sic?

2. Cum ergo facis eleëmosynã noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amẽ dico vobis receperunt mercedẽ suam.

3. * *Ut nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua.* Tropum esse manifestum est, sed diversissimè explicatur. Alii enim apud August. per *sinistram* intellexerunt infideles: alii inimicum, alii uxorem, quæ tenacior esse solet in dandis eleëmosynis. August. ipse intelligit appetitionem laudis humanæ, quæ non debeat se miscere *dextræ*, id est, conatui implendi præceptum Dei. Satis enim indicat Christus, in operibus hypocritarum, qui laudem venabantur, sinistram fuisse con-

3. Te autem faciente eleëmosynam, nesciat sinistra quid faciat dextera tua,

conſciam operis dexteræ. Chryſoſtomi tamen expoſitio homil. 19. & Theophilacti videtur valde opportuna, ut non tam metaphorica, quàm hyperbolica ſit locutio : q. d. uſque adeò eleëmoſynarum veſtrarum teſtes effugite, ut, ſi ſiniſtra manus haberet oculos, videre tamen non poſſit, quid dextera faceret. Cum qua convenit interpretatio Ambroſ. lib. 1. Offic. cap. 30. qui vetari tradit, ne etiam propinquiſſimi conſcii ſint, ne dum hic mercedem quæris jactantiæ, illic remunerationis fructum amittas.

4. Ut ſit eleëmoſyna tua in abſcondito : & pater tuus, qui videt in abſcondito, reddet tibi.

4. * *Ut ſit eleëmoſyna tua in abſcondito*, id eſt, prorſus occulta, Deo ſoli & conſcientiæ tuæ cognita. Quo ſenſu cautela iſta humanæ eſt infirmitatis, ut videlicet quantum in ſe eſt, homo ſecretum quærat, non publicum, ne titillatio humanæ laudis obrepat. Intellige tamen, niſi Dei gloria, fratrum ædificatio, aut neceſſitas aliud poſtulet. Præceptum eſt autem, ut numquam eleëmoſynam, etiam quando fieri debet, aut nullum omninò opus beneficentiæ appetitu humanæ laudis operemur. Non enim eſt culpa, benefacientem videri, ſed velle videri. * *Et pater tuus, qui videt in abſcondito, reddet tibi :* ſupple ex præcedentibus, *mercedem tuam :* ubi addunt Græca, ἐν τῷ φανερῷ, *in propatulo*, ſeu *palam*, quod Lucas dicit, *in reſurrectione mortuorum*, id eſt, in ultimo judicio. Ut hac oppoſitione indicet eos, qui humanam fugiunt gloriam, non ſolùm cumulatiſſimam illam mercedem & gloriam à Deo, ſed & humanam ab hominibus, quàm hypocritæ venantur, longè auctiorem, ſpectante totâ coronâ humani generis, conſecuturos. Et hæc de primo juſtitiæ genere.

5. Et cum oratis, non eritis ſicut hypocritæ, qui amant in ſynagogis & in angulis platearum ſtantes orare, ut videantur ab hominibus : amen dico vobis, receperunt mercedē ſuam.

5. * *Et cum oratis.* Hoc eſt ſecundum juſtitiæ genus, quod ſpectat Deum. A quo ſimiliter excludit appetitum laudis humanæ, quam affectant hypocritæ, qui * *amant in Synagogis*, quò populus maximè confluit, * *Et in angulis platearum*, ubi propter platearum concurſum à multis & à diverſis partibus ſpectari poſſunt, * *ſtantes orare*, quia iſte ſitus magis ſpectabilis eſt : vel, *ſtantes*, quaſi immobiles & mente rapti in Deum. * *Ut videantur ab hominibus.* Nec enim videri nefas eſt, inquit Auguſt. ſed ideò hoc agere, ut videaris, & conſequenter lauderis. Nam & Apoſt. 1. ad Timot. 1. v. 3. vult nos orare in omni loco, multò magis in loco ad hoc dedicato ; & Publicanus orabat ſtans, & Salomon coram univerſo populo : ſed amare iſta, id eſt, affectato ſtudio frequentiam quærere, idque, ut per hoc hominibus placeas, hoc vetatur, quia tales * *receperunt mercedem ſuam.* Unde non eſt, quod de juſtitia Dei conquerantur, ſi non detur eis alia à Deo: hoc enim eis datum eſt, quod quæſiverunt. Quo pacto ergò orandum ?

6 * *Tu*

6. * *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum*, id eſt, locum ſecretiorem. Nam de corporali loco hîc agi, patet ex oppoſitione cùm *Synagogis* & *angulis platearum*. Qui tamen ipſe locus ne hominum oculis pateat, * *clauſo oſtio ora Patrem in abſcondito*, id eſt, fuge omninò conſpectum hominum inter orandum, idque animo & intentione magìs quàm corpore. Non enim hîc damnari putes preces publicas, quas univerſa commendat Eccleſia & Scriptura; ſed ex intentione Chriſti præceptum iſtud, ſicut & præcedentia moderanda ſunt. Quid enim juvat ſecretum quærere, ſi ideò quæras, ut hominibus ſecretò orare videaris? Itaque ſcopus orationis corrigitur, ne fiat inanis gloriæ ab hominibus aſſequendæ cupiditate, & ut ab illis videaris, ſed & ut ſoli placeas Deo. Et hinc eſt, quod Aug. hic & Ambroſ. de inſtitut. ad Virgines cap. 1. per cubiculum metaphoricè intelligunt ſecretum conſcientiæ, quo homo jubetur coram Deo eſſe contentus, nihil ab hominibus ulteriùs affectando, etiam tunc, quando in publico orat. * *Et Pater tuus, qui videt in abſcondito, reddet tibi*, id ſcilicet, quod poſtulaſti, inquit Ambroſ. in Pſal. 40. in fine: ſed rectiùs intelligas cum Chryſoſt. mercedem, quæ orationi rependitur in vita futura. Hoc enim poſtulat conformitas hujus locutionis cum v. 1. & maximè 4. Unde idem ipſe notat, non dici, *donabit*, ſed *reddet*. Debitorem ſe tibi quippe, inquit, conſtituit: merces enim ex juſtitia debetur merito, cujus correlativum eſt. Ex quo patet, quàm perperam Calvinus hoc loco, ex mercede precibus promiſſa colligat, quidquid mercedis paſſim Scriptura promittit, id non tamquam debitum ſolvi, ſed gratuitum eſſe.

6. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio, ora patrem tuum in abſcondito: & pater tuus qui videt in abſcondito reddet tibi.

7. * *Orantes autem nolite multum loqui.* Græcè βαττολογεῖν, quod eſt non ſimpliciter multùm loqui, ſed nugaciter & futiliter verba profundere, idem, quaſi necdum dictum eſſet, ſine cauſa repetendo, more Batti illius Poëtæ: quamquam hîc pro inani multiloquio uſurpetur. * *Sicut Ethnici faciunt*, tamquam utile ſcilicet ad exauditionem. Putabant enim, quòd affectatâ illâ verborum copiâ & cultu partim Deus velut ignarus inſtrueretur, ut indicat v. 8. partim ut tamquam judex homo verbis adduceretur in ſententiam, ut inquit hîc Aug. Cùm enim Ethnici linguæ potiùs, quàm animo mundando ſtuderent, nugatorii hoc ſtudii genus etiam ad Deum prece flectendum transferre conabantur. Non ergò improbat preces quantumvis longas, cùm ipſemet in oratione pernoctaverit, & ſemper orare juſſerit: nec quantumvis repetitas, cùm ipſe ter eundem ſermonem dixerit: ſed fiduciam in iſta inani Ethnicorum garrulitate: hoc eſt enim quod ſequitur, * *Putant enim quod in multiloquio ſuo*, id eſt, per iſtam

7. Orantes autem nolite multum loqui, ſicut ethnici, putant enim quòd in multiloquio ſuo exaudiantur.

istam futilem affectatamque multiloquentiam, * *Exaudiantur*: cùm opus sit pietate, non verbositate, inquit Aug. ferm. 48. de diversis, nec docendus Deus, sed fervido desiderantis ac diligentis affectu invadendus est: qui quo sæpiùs & prolixius in Deum sive gemitus sive verba, etiam eadem, & sæpissimè repetita, eructaverit, tanto oratio fructuosior est.

8. Nolite ergo assimilari eis, scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

8. * *Nolite ergo &c. Scit enim Pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum*; id est, antequam explicetis: quibus verbis utrumque vitium Ethnicorum excludit. Nam & bonitate Pater noster est, ne putetur ut judex multiloquio esse flectendus, ut velit; & scit omnia, antequam ipsi dicamus, imò sciamus, ne putetur docendus, ut sciat.

Cur igitur oramus, inquies, si Deus necessitatem nostram sciat? Ut te rogatorem esse memineris, inquit Hieron. non narratorem. Aliud est enim instruere ignorantem, aliud rogare scientem, sive solo gemitu cordis, sive etiam additis verbis.

Sed cur etiam rogatur, si tamquam Pater etiam dare velit? Respondet optimè Aug. quia oratio reddit hominem capacem ad accipiendum. Oratio enim est conversio mentis in Deum, quâ conversione serenatur & purgatur ab inclinatione & cupiditate rerum temporalium: & ita fit capacior spiritualium. Excitatur enim orando, & exercetur, & augetur animi desiderium. Tanto autem cælestia dona sumimus capaciùs, quantò & fideliùs credimus, & speramus firmiùs, & desideramus ardentiùs, inquit idem epist. 121. cap. 8. Atque hæc est causa, cur Deus nolit multa nisi rogatus & rogantibus dare. Postulando enim indigentia nostra suadet humilitatem; accipiendo Dei beneficentia gratitudinem.

9. Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum.

9. * *Sic ergo vos orabitis.* Non ait, *his verbis*; nam nec Christus umquam his verbis orasse legitur, sed aliis, Matth. 26. Joan. 17. &c. & Apostoli Act. 1. 24. Actor. 4. 24. & seqq. sed *sic*, id est, hâc formulâ; primò scilicet, quantum ad res petendas, quia omnia omninò petenda complectitur, ut Cyprian. lib. de orat Dominica. Ut idcircò Tertull. lib. de orat. cap. 1. vocaverit *totius Evangelii Breviarium.* Hinc August. epist. cit. c. 12. Liberum est aliis verbis, eadem tamen orando, dicere, sed non debet esse liberum alia dicere. Secundò, quantum ad ordinem petendi: ordine enim pulcherrimo id quod supremum in affectu hominum esse debet, hoc præcedit, inferiora sequuntur. Tertiò, quia nulla in eo battologia, sed brevitas incomparabilis, ut scilicet non agmine verborum, ut ibid. Tertull. Deum adeundum putemus, sicut Ethnici faciebant.

* *Pater noster, qui es in cælis.* Prooemium est, non petitio, in quo latet

latet divina quædam Rhetorica ad conciliandam Dei benevolentiam : est enim appellatio extremæ bonitatis, pietatis, & potestatis, ut Tertull. suprà. Nam *Pater* vocatur, tamquam fons omnium beneficiorum, creationis, regenerationis & maximè adoptionis per Baptismum, quæ comprehendunt omnia reliqua. Est enim hæc oratio renatorum propria, non Judæorum aut Infidelium, ut notavit Tertull. & Cyprian. lib. de orat. Dominica, & August. serm. 48. de diversis. Et quamvis Christus ferè soleat Patrem vocare primam personam, nihil tamen incommodi est, si etiam tota Trinitas, utpotè æqualiter omnium beneficiorum fons, intelligatur à nobis. Undè virtute est summæ laudis, atque dignationis Dei, summæ gratiarum actionis, & summæ fiduciæ compellatio. Qua de causa Cyprian. Hoc nomine, inquit, nemo nostrum auderet attingere nisi dignationis ejus, & bonitatis ubertas id permisisset. Est enim hæc vox, *Pater*, Novi Testamenti & amoris Dei propria, sicut, *Dominus*, Testamenti veteris & timoris. Undè simul his verbis & charitas erga Deum excitatur; quid enim carius filiis quàm Pater? Et supplex affectus, & impetrandi præsumptio, & cura, ne tanto Patre indigni simus, quæ notavit Aug. hìc. * *Noster* dicitur, ut moneamur mutuæ fraternæque charitatis, in qua, ut Ambros. lib. 1. de Cain & Abel cap. 9. & humilitas major, & fructus uberior, dum dives & pauper se sub eodem Patre fratres esse cognoscunt: & qui singuli orant pro omnibus, etiam omnes orant pro singulis. * *In cælis.* Non quòd non ubique sit, sed quòd ibi majestas ejus eluceat & gloria. Undè omnium gentium opinio quasi à natura insita est, quod Deus in cælo habitet, inquit Aristot. lib. 1. de cælo. Itaque cælis præsidens omnia etiam subjecta significatur suo imperio regere & providentiâ continere. Atque ita in verbis istis summam Patris potestatem refricat, ad præstandum postulata, reverentiam ingerit, mentemque à terrenis elevatam cælis affigit, inquit Chrysost. Per *cælos* August. intelligit corda justorum, sed sensu, ut videtur, mystico.

* *Sanctificetur nomen tuum.* Prima petitio & filiorum cura est gloria Patris. Nam nomen Dei est Deus ipse, qui nominatur majestas & auctoritas ejus. Petimus, ut illud sanctificetur, non quasi in se ipso non sit semper sanctum, sed, inquit hìc August. ut sanctum habeatur ab hominibus, hoc est, ut illis innotescat Deus; ut non existiment aliquid sanctius, quod magis offendere timeant. Fit hoc autem non solùm Deum cognoscendo, & voce celebrando, sed & vitæ integritate velut sanctum habendo. Sic enim è contrario nomen Dei blasphemari & pollui dicitur, cùm sine reverentia tractatur, & velut

ſordidum contemnitur ſive vitâ ſive voce. Suſpenſivâ autem enuntiatione non dicentes, ſanctificetur in nobis, in omnibus dicimus, inqui-Tertull. hoc eſt, petimus, illud, non â nobis vel Chriſtianis tantùm, ſed in omnibus gentibus ſanctificari, ſeu gloriam ejus in univerſo mundo clareſcere & celebrari.

10. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra.

10. * *Adveniat regnum tuum:* non illud, quo dominatur Deus univerſæ creaturæ; hoc enim habuit à conſtitutione mundi: nec aliud regnum ſpirituale, quo in cordibus credentium & Sanctorum regnat in mundo, de quo Lucæ 17. dicitur, *Regnum Dei intra vos eſt*; nam hoc petitur petitione primâ, & ex parte etiam tertiâ: ſed regnum intelligitur illud perfectiſſimum, de quo dicit: *Venite benedicti, percipite regnum &c.* quo ſcilicet poſt reſurrectionem deſtructo peccato, morte, diabolo, omnibuſque adverſariis, Deus tranquilliſſimè in corpore & animo glorioſiſſimè regnaturus eſt. Itaque hic quaſi apprecantur filii patri ſuo regnum pacificum, & victoriam adverſus omnes inimicos. Et quamvis hoc omninò adventurum ſit, voluit tamen Chriſtus, ut iſtud peteremus: partim ut tamquam filii affectum noſtrum oſtenderemus, ut, quod ſemel venturum eſt, citò veniat, velut optantes maturiùs regnare, & quaſi feſtinantes ad ſpei noſtræ complexum, inquit Tertull. lib. de Orat. cap. 3. partim ut, deſideria noſtra ad illud excitando, nobis adveniat, atque in eo nos quoque regnare mereamur, ut Aug. epiſt. 121. Itaque ſicut olim Sancti poſtulabant adventum Chriſti in carnem, ita nunc in regnum ſuum, & conſequenter in judicium. Unde Tertull. ibid. Votum Chriſtianorum confuſio nationum; exultatio Angelorum. Tacitè itaque monemur tam ſanctæ eſſe converſationis, ut digni ſimus ſtare ante conſpectum Judicis Dei, venientis in regnum ſuum. Ut itaque non temerè hoc petiiſſe videremur, ſtatim ſubjungitur modus parandi ſe adventui & regno ejus.

* *Fiat voluntas tua*, non ea, quâ omnia, quæcumque voluit, Dominus fecit in cælo & in terra; hæc enim efficax voluntas Dei ſemper impletur: ſed ea voluntas intelligitur, quæ in præceptis Dei ac conſiliis declaratur. Fiat ergò illa voluntas tua, ſcilicet in, & à nobis, ut nos obediamus præceptis tuis, faciendo non voluntatem noſtram, aut carnis, aut mundi, aut diaboli, ſed tuam. Ita hîc Aug. & ſæpè alibi. Petitur itaque hîc lux & gratia noſcendi & adimplendi omnia præcepta Dei, ſine qua fieri nullo modo poſſunt; & conſequenter petitur id, quod Tertull. ſignificatum putat, ut etiam voluntatem noſtram divinæ voluntati conformare poſſimus in adverſitatibus perferendis, quæ nobis à Divina voluntate accidunt: hoc eſt, enim

unum

unum ex præceptis Dei. * *Sicut in cælo & in terra* : id eſt quemadmodum ab Angelis in cælo, ita etiam ab hominibus hîc in terra. Ita Chryſoſt. & Auguſt. hoc loco, qui tamen plures alios ſenſus adfert, ut ſcilicet petatur impleri illam voluntatem Dei, ita in carne noſtra, quæ adhuc legi peccati ſervit, ſicut jam fit in ſpiritu : vel ita à peccatoribus, ſicut à Sanctis; vel ita ab Eccleſia, ſicut à Chriſto: quorum aliquos etiam tetigerunt Cyprian. & Tertull. ſed videntur magìs eſſe myſtici, quàm litterales. Et hactenùs petivimus ea, quæ ſpectant gloriam Dei, & conſequenter noſtram : nunc quæ directè ſpectant nos, tametſi conſequenter gloriam Dei, tamquam finis ultimus, qui à nullis votis noſtris excludi debeat.

11. * *Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie*. Per *Panem* nonnulli veteres intellexerunt ſolum Chriſti corpus, quia ſuperſubſtantialis vocatur, ut Hieron. & ex profeſſo Ambroſ. lib. 5. de Sacram. cap. ult. Sed non excludi cibum corporis, ſuadet tum genuina vocis ſignificatio; tum quòd corpus Chriſti nondum eſſet in Sacramento inſtitutum, quando hæc oratio tradebatur. Unde alii volunt panem corporalem tantùm peti : ſed quia oratio iſta perfectiſſima eſt, non eſt veriſimile ea eſſe prætermiſſa, quæ animæ ſuſtentandæ neceſſaria ſunt. Itaque veriſimiliùs videtur, nomine *Panis* Hebraicâ ſynecdoche primariò omnem cibum corpori neceſſarium ſignificari, à parte, quæ excellit, inquit Aug. totum ſignificando. Sed ſicut ſub cibo corporis intelliguntur omnia corpori ſuſtentando neceſſaria, ut plerique notant, ita valde congruum videtur, ut ſub eodem intelligatur omnis cibus, qui ad animam in hac peregrinatione ſuſtentandam requiritur, maximèque corpus Chriſti, quia eodem *Panis* nomine uſitatiſſimè vocatur, & ſpeciebus ejus tegitur : ut ita ſit quaſi duplex ſenſus, unus litteralis, & alter quaſi myſticus, ſed æquè principaliter intentus. Et hinc eſt, quòd vix ullus veterum corpus Chriſti excluſerit, utpotè qui verè ſit panis filiorum; ſicut & hæc oratio filiis propria eſt. Plerique autem utramque expoſitionem conjunxerunt, ut Tertull. lib. de Orat. Cyprian. de orat. Dominicâ, Theophilact. hîc, Aug. ſæpiſſimè; ut ſermone 9. de diverſis, ubi dicit : Sanè duobus modis intelligenda eſt iſta petitio, ſive pro neceſſitate carnalis victûs, ſive etiam pro neceſſitate ſpiritualis alimoniæ : item ſerm. 48. de diverſis, epiſt. 121. c. 11. Libro verò 2. de ſermone in monte c. 7. expreſsè dicit : ſi quis etiam de victu corporis neceſſario, vel Sacramento Dominici corporis iſtam ſententiam vult accipere, oportet, ut conjunctè accipiantur omnia tria, ut ſcilicet quotidianum panem ſimul petamus & neceſſarium corpori, &

11. Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie.

Sacramentum visibile, & invisibile verbum Dei. Dicitur autem *noster*, id est, nobis necessarius, non solùm pauperibus, sed & divitibus: illis, ut habeant; his, ut non amittant. Quod enim eis non deest, misericordiæ Dei est, non potentiæ ipsorum, inquit Aug. serm. 48. * *Supersubstantialem:* Græcè ἐπιούσιον, de quo verbo magna contentio est. Videtur autem derivari ab οὐσία, id est, *substantia*, sicut περιούσιος, ὁμούσιος, & similes derivationes, ut sit panis ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἁρμόζων, id est, panis substantiæ nostræ conservandæ idoneus, vel sufficiens, vel necessarius, prout interpretati sunt plerique Græci, Suidas, Theophil. hîc, & Basil. quæst. 252. inter breviores. Unde Syrus transtulit *panem sufficientiæ nostræ*, vel ut alii vertunt, *indigentiæ*, seu *necessitatis nostræ*, id est, panem non voluptatis aut luxus, sed necessitatis. Nam, ut Aug. citat. serm. 48. impudentia est, ut ab eo petas divitias; non est impudentia, ut petas panem quotidianum. Aliud est, unde superbias, aliud unde vivas. Et hinc est, quòd ille panis vocatur Lucæ 11. *quotidianus*, id est, quo substantia nostra indiget quotidiè; nam ejus explicatio est * *Da nobis hodie*. Hoc autem Aug. solet exponere pro toto præsentis vitæ tempore: sed nihil obest, quin pro præsenti etiam die accipiatur, ut ita Christus doceat, inquit Cypr. diurnum cibum petere, nec in longum desideria petitionis extendere, juxta id, quod expressè infrà c. ult. prohibet, sollicitum esse de crastino.

12. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris

12. * *Et dimitte nobis debita nostra. Peccata* dixit Lucas. Unde & infrà c. 18. v. 14. & seq. per debita illa pecuniaria significata sunt peccata seu offensæ, quia hominem apud Deum reum & pœnæ debitorem constituunt. Hæc ergò dimitti nobis petimus, hoc est, eorum culpas deleri, ita ut Deus nobis propter ea non amplius offensus maneat: sicut hoc patet ex conditione sequenti, quæ non de castigationis, sed offensarum remissione loquitur. Et ita exponit Aug. tum hîc tùm alibi passim: nam pro pœnæ remissione potiùs ultimâ petitione deprecamur.

Itaque hæc oratio est quotidiana quædam mundatio baptizatorum à peccatis levioribus: ut ita semper memores vivant & infirmitatis suæ, quâ peccatis obnoxii sunt, ne in superbiam efferantur; & paternæ misericordiæ, ne desperent.

* *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris:* id est, illis, qui in nos peccando nos offenderunt: non enim agitur vel de pecuniæ vel pœnæ remissione, sed injuriarum. Nam qui dimissâ peccati offensâ, quâ læsus est, tamen emendat verberibus eum, in quem potestas datur, vel coërcet aliquâ disciplinâ, eleëmosynam præstat, non solum injuriam dimittendo, sed etiam eamdem pœnâ plectendo, ut Aug. in

Enchir.

Enchir. c. 72. Non enim ordo vel charitatis vel justitiæ hac oratione tollitur, sed odium & vindictæ cupiditas; ut scilicet suavitas animi erga fratrem in quotcumque & quantiscumque delictis semper salva maneat, sine vindictæ amaritudine, etiam adversùs inimicos. Illud autem, *sicut*, non habet hîc vim accuratæ similitudinis, nec est regula dimissionis (non enim Deus nos, sed nos Deum in dimittendo imitari debemus, cùm nobis ille incomparabiliter plura dimittat, juxta parabolam Matth. 18.) sed est conditio quædam præparatoria, & æquissima, ut patet hîc ex v. 14. Unde Lucas dixit: *Siquidem & nos dimittimus*, idest, quandoquidem & nos dimittimus, æquum est, ut & tu dimittas nobis. Unde Cypran. Certâ nos conditione & sponsione constrinxit, ut sciremus, impetrari non posse quod pro peccatis petimus, nisi & ipsi paria faciamus. Similia habet Aug. serm. 48. de diversis c. 9. Itaque statuit hanc legem Christus, ut, quia nos quotidianâ peccatorum remissione indigemus, esset quasi fortissimum quoddam vinculum, imò necessitas conservandæ fraternæ dilectionis, quandoquidem pro humana infirmitate prorsus sine offensis aliquibus intercurrentibus esse non posset. Unde qui non dimittunt, & mentiuntur Deo, & suam de se sententiam dicunt.

13. * *Et ne nos inducas in tentationem*: id est, ne nos induci sinas efficiendo scilicet ne tentationi succumbamus. Non ergò petitur, ne tentemur, sed ne tentationi consentiamus. Tentari enim plerumque utile est, ut probemur, ut exerceamur, ut nos ipsos cognoscamus, ut in humilitate contineamur: *qui enim non est tentatus, quid scit?* Eccl. 34. 9. Efficit hoc Deus duobus modis: partim tentationes juxta vires hominis moderando, ut possit sustinere; partim suâ novâ gratiâ animum roborando, ut resistat. Inducit autem Deus in tentationem, id est, induci patitur eum, quem suo auxilio deseruerit. Itaque hoc petimus, inquit Aug. epist. 121. cap. 11. ne deserti Dei adjutorio alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti, nempe aut luce carendo, quâ peccatum tentationisve fallaciam cognoscamus, aut dilectione justitiæ, quâ peccati blanditiis aut cruciatibus resistamus: de quo Aug. l. 2. de peccat. mer. c. 19. 13. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Amen.

* *Sed libera nos à malo*. eâdem illâ tentatione, inquit Aug. cit. serm. 48. c. 13. ut sic adversativa particula repetat idem affirmativè, quod præcesserat negativè; quo modo intellexit & Tertull. Et hòc sensu non erunt nisi sex petitiones. Sed Cyprian. & idem August. tum lib. 2. de serm. Dom. in monte, tum alibi sæpiùs, statuit septem petitiones. Nec enim ullo modo necesse est, ut adversativa semper idem repetat, quod præcessit.

Porrò

Porrò malum restrictè alii intelligunt diabolum, velut præsidem & artificem tentationum, ut eum Tertull. vocat: incertum est enim, an *malum* sit neutrum, an masculinum. Aug. l. 2. de pecc. mer. c. 4. intelligit ipsam concupiscentiam; internum omnium tentationum fontem: ubi pulchrè tres ultimas petitiones distinguit; quasi diceremus, dimitte nobis ea, in quibus sumus abstracti à concupiscentia: adjuva, ne abstrahamur à concupiscentia: aufer à nobis concupiscentiam. Rectiùs cum eodem August. *malum* generaliter intellexerimus, sive diabolum, ne infestet; sive concupiscentiam, ne titillet; sive mortalitatem universam, ne nos affligat. Nam ut idem epist. illa 121. illud ultimum *libera nos &c.* tam latè tamque evidenter patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione constitutus in hoc gemitus edat, in hoc lachrymas fundat, hinc exordiatur, in hoc immoretur, ad hoc terminet orationem. Comprehendimus enim, ut loquitur Cyprian. adversa cuncta, quæ contra nos in hoc mundo molitur inimicus: quod ubi diximus, nihil remanet, quod ultra adhuc debeat postulari. Unde non complebitur plenè hæc petitio, nisi in resurrectione mortuorum.

Ex his patet, cùm oratio sit interpres desiderii, hâc oratione omnia omninò desideranda postulari, idque prorsùs eo ordine, quo desideranda, non quo exequenda sunt. In desiderando autem primum est finis, deinde media. Finis omnium est Deus: in quem fertur affectus noster dupliciter, vel ipsius gloriam in seipsa diligendo, vel nos in ipso Deo. Primò itaque petitur sanctificatio nominis ejus, ut scilicet gloria ejus in universo mundo clarescat: deinde ut regnum ejus adveniat, id est, gloria ejus completa, & ad gloriam istam perveniendo nos in ipso, & cum ipso regnemus. Ad istum verò finem aptamur, per se quidem bonis velut mediis ad consecutionem ejus utilibus; per accidens verò carendo malis, velut à beatitudine nos prohibentibus. Itaque inter media primum & proximum est gratia Dei, & meritum hominis, quæ petuntur eo ipso quo petitur, ut fiat voluntas Dei: subserviunt illis omnia, quæ ad sustentationem sive corporis sive animæ pertinent, & in pane quotidiano postulantur. Mala verò, quæ nos à consecutione finis prohibent tria sunt: primum & maximè omnium peccatum; deinde peccati tentatio; denique universa vitæ præsentis pœnalitas, velut omnium tentationum & peccatorum seminarium. Hæc tria prohibentia eodem planè ordine removeri petimus tribus ultimis petitionibus. Nam in illis tribus deprecamur mala, sicut in quatuor primis precamur bona: ita tamen, ut ea tria, quæ in æternum permansura sunt, præmittantur, ultimum verò sit panis quotidianus,

dianus, qui soli temporali vitæ competit. Vide de illis Aug. lib. 2. de serm. in monte cap. 10. & D. Thom. 2. 2. q. 83. art. 9.

14. * *Si enim dimiseritis hominibus*, id est, æqualibus, conservis, longè minora in vos peccantibus, * *dimittet & vobis Pater*, nempè si adsint & cætera necessaria: sic enim affirmativæ promissiones & propositiones intelligi debent. Redditur autem istis verbis ratio istius modi orandi, *Sicut & nos dimittimus &c.* ut indicaret, nullum esse promptiorem dimissionis consequendæ modum, quàm dimittendo; & contrà, nullâ re arctiùs peccata retineri, quàm iræ atque odii reservatione. Imò, ut Aug. hîc, si in ista pactione mentimur, totius orationis nullus est fructus. Unde adjicit.

14. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum: dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra.

15. * *Si autem non dimiseritis &c. nec Pater dimittet vobis peccata vestra.*

15. Si autem non dimiseritis hominibus: nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.

16. * *Cum autem jejunatis.* Præmisit orationi eleëmosynam, nunc ei velut alteram alam, quâ in cælum volet, adjungit jejunium, sub quo omnem corporis afflictionem comprehende. Excludit ab eo similiter omnem jactantiam, quæ in sordibus luctuosis eò periculosior est, quò sub nomine servitutis Dei decipit. Itaque * *Nolite fieri tristes* id est, tetrici vultu, severitatis sanctitatisque simulatione scil. * *Sicut hypocritæ*: qui videntur exteriùs agere, quæ temperantiæ sunt, cum tamen inani gloriæ studeant. * *Exterminant enim facies suas.* Græcè ἀφανίζουσι, quod Chrysost. exponit *corrumpunt*, meliùs Syrus *deturpant*, Hilar. *conficiunt*, id est, nativum & vegetum colorem obscurant ac perdunt affectato pallore tristique vultûs severitate. * *Vt appareant hominibus jejunantes*: id est, ut omnibus conspicuum sit & constet eos jejunare. Non enim tam arguit hîc simulationem jejunii, quàm ostentationem. Hanc ergò ut caveas, cùm jejunas.

16. Cùm autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes, exterminant enim facies suas ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam.

17. * *Vnge caput tuum & faciem lava*: id est, studiosè dissimulate jejunare hilaritatem potiùs præferendo, quemadmodum qui se ungunt & lavant. Est enim locutio metaphorica ab usu Orientalium & Palestinæ sumpta: ubi, sicut hîc notat Hieron. diebus festis ungebant caput, in luctu verò unguentis & lotione abstinebant, cujus usus exempla videre licet in Ruth cap. 3. 3. & clarissimè in Judith cap. 10. 3. Unde David 2. Reg. 12. 20. post luctum lotus unctusque dicitur. Itaque qui per *unctionem* intelligunt Chrisma, per *lotionem* Baptismum, ut Basil. serm. 1. de jejun. vel unctionem Christi, qui caput est, & ablutionem à peccatis, ut Ambros. lib. de Elia & jejun. c. 10. mysticos sensus adferunt.

17. Tu autem cùm jejunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava.

18 Ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo, qui est in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

19. * *Nolite thesaurizare vobis thesauros*, id est, opes terrenas congerere, * *in terra*, seu super terram, scil. in hoc mundo peritura: * *ubi ærugo* (Græcè *comestura*, quæ latiùs patet ærugine) * *& tinea demolitur*,

19. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo, & tinea demolitur:

& ubi fures effodiunt, & furantur.

litur, quia illa erodit metalla, hæc absumit vestes, in quibus magna pars divitiarum posita est. Quòd si quid forsan istas corruptiones evadat, tamen * *fures effodiunt*, seu perfodiunt, terram & parietes, quibus occultantur, *& furantur.*

20. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo: ubi neque ærugo neque tinea demolitur; & ubi fures non effodiunt, nec furantur.

21. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuũ.

20. * *Thesaurizate autem vobis thesauros*, non perituros vel periculis obnoxios, * *in cælo*, & apud Deum scil. per bonorum operum frequentationem, maximèque eleëmosynarum elargitionem. Dat enim hîc rationem tutò collocandi & asservandi thesauros etiam terrenos, si quos habuerint, ne eos largiendo perdere viderentur.

21. * *Ubi enim est thesaurus tuus*, id scilicet, quod maximè instar thesauri tibi charum est, * *ibi est & cor tuum:* hoc est eò totus cordis affectus confluit, seu eo tota cordis cogitatio, omnis amor, timor, spes, metus, ira, tristitia occupabitur. Nam, ut Aug. 13. Confess. c. 9. Pondus meum amor meus, eo feror, quocumque feror. Quâ proverbiali locutione significatum Christus voluit, indignum esse, ut cælestis animus, qui Patrem invocat Deum, ac cæli hæres est, curis terrenis in terram deprimatur, & cum auro ibi defosso etiam cor defodiatur, ut Basil. hom. in divites avaros.

22. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex: totum corpus tuum lucidum erit.

* *Lucerna corporis tui est oculus:* id est, oculus corporalis toti corpori est instar lucernæ, quâ illustratum corpus, omniaque membra ritè fungantur officio suo. * *Si oculus fuerit simplex*, id est, purus & sanus, nullis humoribus perturbatus, * *totum corpus tuum lucidum erit*; quia singula membra sua fruentur luce, ut munia sua ritè peragant.

23. Si autem oculus tuus fuerit nequam: totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt: ipsæ tenebræ quantæ erũt?

23. * *Si autem fuerit nequam*, (Græcè πονηρός, id est, malus seu vitiosus, cæcitate scil. lippitudine, aliisve sordibus obscuratus,) * *totum corpus tuum tenebrosum erit*, quia singula membra, velut in tenebris palpantia, erunt erroribus obnoxia.

Si ergo lumen, quod in te est, scilicet ipse oculus, qui corpori est instar luminis, * *tenebræ* sunt, seu in tenebras versus fuerit, * *ipsæ tenebræ quantæ erunt?* Id est, quanta erit caligo reliqui totius corporis, omni omninò alio lumine destituti? Hic est cortex sermonis istius parabolici, in quo *oculus* significat, juxta Ambr. ser. 14. in Psal. 118. conscientiam: vel, quod ferè idem est, juxta Chrysost. mentem hominis, quam paulò antè cor vocaverat, ex intellectu scicilet & voluntate constantem. Quæ si munda fuerit, à terrenorum cupiditatibus libera, in cælum tantùm erecta, totum corpus reliquorum affectuum & actionum erit justitiæ luce fulgens: sin fuerit avaritiâ, aliisve terrenis cupiditatibus excæcata, omnia tenebris peccatorum involventur. Aug. per *oculum* intelligit intentionem, quæ si simplex & recta fuerit, soli Deo, non temporalibus thesauris, aut bonis intenta,

tenta, quidquid ex ea & secundùm eam operamur, bonum esse necesse est, & malum, si mala est. Intellige, si aliundè non sit defectus.

24. Nemo potest duobus Dominis servire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut unum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo servire & mammonæ.

24. *Nemo potest duobus Dominis servire.* Proverbium est vulgò tritum, & experientiâ plerumque verum: quo indicatur, fieri non posse, ut quis pari affectu duobus dominis serviat, quia ferè moribus & indole discrepant, & contraria imperare solent. Et hinc fit, quòd amor servi non possit in eos dividi: sed * *unum ex his odio habebit, & alterum diliget*: & consequenter illi morosè, huic promptè obsequetur: aut, si neutrum istorum eligat, quemadmodum ferè servi seu mancipia solent, * *unum* eorum * *sustinebit*, id est, imperium ejus patienter feret, ei tamquam Domino adhærens, ut legunt Græca: * *& alterum contemnet.* Hâc ergò proverbiali locutione occurrit tacitæ & communi avarorum cogitationi, qui putant se cælum & terram simul posse lucrari, cordis partem in cælestia & terrena dividendo. Itaque applicans ad propositum Christus, * *non potestis Deo servire & Mammonæ.* Vox est Syriaca, significans omnia, quæ ad rem pecuniariam pertinent, & nomine divitiarum continentur, ut Hieron. hîc & Epist. 22. ad Eustoch. Vox autem sine interpretatione relicta est, ut magìs conveniret prosopopœia, quasi dominus esset aliquis, cui avari tamquam Deo suo serviunt, cujusmodi Poëtæ Plutum fingunt. Unde & Apostolus ad Eph. 5. v. 5. avaritiam *idolorum servitutem* vocat. Non dicit autem, Non potestis habere Deum & Mammonam seu divitias, sed non potestis utrisque servire. Habere enim divitias, si eis imperes ac domineris, utendo eis, ut Deus jubet, sine vitio est: sed servire eis, hoc est, eis cor apponere & toto affectu animi ita subjectum esse, ut, quidquid ad eas accumulandas & conservandas cupiditas jubeat, hoc fiat, istud verè vitiosum est, & impossibile ut cum Dei servitute consistat, quia hæc prorsus opposita jubet, ut scilicet erogentur & contemnantur.

25. Ideò dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca: & corpus plus quã vestimentum.

25. * *Ideo*, quia scilicet cor non est in thesauris figendum, Mammonæque serviendum, sed soli Deo: * *Dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis:* non quasi anima manducet, sed quod manducando in corpore conservetur: vel certè *Anima* more Hebraico pro vita temporali sumitur, ut Job 2. v. 6. quæ scilicet manducando producitur, & fame extinguitur. Itaque Christus cùm servitutem divitiarum exclusisset, simul excludit sollicitudinem pro rebus necessariis, quâ avaritia plerumque velari solet, & cor terrenis curis implicari, atque à Dei servitute divelli, & ad avaritiam disponi. Non vetat autem laborem pro necessariis, vel etiam diligentiam, quæ laudabilia sunt, sed sollicitudinem. Græcè μεριμνᾶν, id est, anxiam

illam ſollicitudinem, quâ animus in diverſa diſtractus ſe vexat, & cum quodam metu non aſſequendi totus in eo poſitus eſt, ut ſibi de neceſſariis proſpiciat, nihil pendens à divina providentia. Talis ſollicitudo plerumque plura congerit, quàm neceſsè ſit,& præpoſtera eſt, tempus præoccupans, ut indicatur verſ. ult.& ſoli ſibi ſeu diligentiæ atque induſtriæ ſuæ fidit, nihil Deo, ut v. 31. 32. Et quia hæc pro neceſſariis ſollicitudo corruptis hominum moribus maximè uſitata eſt, hinc in toto Evangelio nullus animi affectus tanto ſtudio ac tot argumentorum machinis à Chriſto oppugnatur & evellitur.

* *Nonne anima plus eſt quam eſca* ? Hæc prima ratio eſt à majori: q. d. nonne vita eſt præſtantior, quàm id, quo alitur vita? & corpus, quàm id, quo tegitur corpus? Supplendum eſt autem: Deus verò dedit illa majora, ergò dabit & minora, quibus ipſemet vitam ſuſtentari & corpus tegi voluit.

26 Reſpicite volatilia cæli, quoniam non ſerunt, neque metunt, neque congregant in horrea: & Pater veſter cæleſtis paſcit illa. Nonne vos magis pluris eſtis illis?

26. * *Reſpicite volatilia*; quæ longè minorem, quàm terreſtria videntur victui quærendo diligentiam adhibere. Addit autem * *cæli*, ut diſtinguat à domeſticis, quæ ab hominibus aluntur, * *quoniam non ſerunt, &c.* id eſt, non adhibent ne quidem illum laborem ac diligentiam, quam vos ex Dei inſtituto adhibetis, & tamen * *Pater veſter*, cùm volatilium non ſit niſi creator & dominus, * *cæleſtis*, qui ſcilicet omnia terrena, ſicut & ipſum cælum ac terram, habet in poteſtate, * *paſcit illa*, providentiam ſuam ad illa etiam minuta protendens. * *Nonne vos magis pluris eſtis illis?* Id eſt, nonne vos, qui ad imaginem illius creati eſtis, in filios adoptati, & propter quos creavit reliqua, præcellitis volatilibus, & conſequenter fidere debetis vos ab eo eſſe paſcendos? Cùm ex inſtituto ejus ſeratis & metatis? Eſt enim hæc ſecunda ratio efficaciſſima à minori.

37. Quis autem veſtrum cogitans poteſt adjicere ad ſtaturam ſuam cubitum unum?

27. * *Quis autem veſtrum cogitans*, id eſt, anxiâ illâ ſollicitudine ſe excrucians; eſt enim idem verbum Græcè quod ſupra verterat *ſollicitum eſſe*; * *poteſt adjicere ad ſtaturam ſuam cubitum unum?* Cùm potiùs ſollicitudo ſtaturam rodendo minuat. Perficit argumentationem hanc Lucas, *Si ergò neque quod minimum eſt poteſtis, quid de cæteris ſolliciti eſtis?* Ex quo patet tertiam hanc rationem peti à minori ad majus: & conſequenter non poſſe referri ad id quod ſequitur de veſtimento, ſicut Aug. retulit, quia veſtimenta multò minora ſunt. Sed potiùs referri debet ad id, quod præceſſit verſ. 25. de totius vitæ conſervatione in corpore per victum: q. d. cum id, quod minimum eſt, uno ſcilicet cubito majores fieri veſtrâ anxietate non poſſitis, multò minùs vitam veſtram ſuſtentabitis tali veſtrâ ſollicitudine. Sic ergò à victu generatim tractato deſcendit jam ad veſtimenta.

28. * Et

28. Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent.

28. * *Et de vestimento quid solliciti estis?* Cùm longè minoris necessitatis sit quàm victus. Porrò quemadmodum supra à volucribus, ita nunc à floribus exemplum divinæ sollicitudinis petit, ut istâ quartâ ratione velut à minori ad majus efficaciùs eorum excutiat sollicitudinem. Itaque * *considerate lilia*, in quibus singularis est pulchritudo ac decor, & in primis foliorum ordinatissimè assurgentium quasi amictus, quo vestiuntur. Addit autem * *agri* quia illa totum debent divinæ providentiæ, hortensia verò aliquid humanæ curæ. * *Quomodo crescunt*: id est, quâ pulchritudine floris, quâ foliorum gratiâ velut vestium assurgunt? Non enim de incremento magnitudinis loquitur, quod potiùs victui responderet. * *Non laborant*, ad assequendum indumentum, ùt solent viri: * *neque nent*, ut solent mulieres: hoc est, sollicitudine prorsùs vacua sunt. Non enim, ut Chrysost. hom. 25. opus prohibuit, sed sollicitudinem, sicut & suprà de satione.

29. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis.

29. * *Dico autem vobis, quoniam nec Salomon*, pulchritudinis ac decoris studiosissimus, potentiâ, sapientiâ, opibus præcellens omnibus, quibus excogitantur ea, quæ ad vestitum pertinent. * *In omni gloria sua*, id est, etiam tum, cùm in fastigio gloriæ suæ fuit, * *coopertus est*, seu amictus, * *sicut unum ex istis*, tantâ scilicet vestium pulchritudine & gratiâ. Quod enim sericum, inquit Hieron. quæ Regum purpura, quæ pictura textricum potest floribus comparari? Quanta veritatis & falsitatis, tanta vestimentorum & florum differentia est, inquit Chrysost. hom. cit. quia scilicet naturam divinæ providentiæ artificium hominum curâ & industriâ imitatur, & non assequitur.

30. Si autem fœnum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos, modicæ fidei?

30. * *Si autem fœnum agri*, id est, herbam agrestem, rem scilicet abjectissimam, * *quod hodie est*, in rerum naturâ, * *cras*, seu tantillo pòst, * *in clibanum mittitur*, ad succendendum furnum, * *Deus sic vestit*, tanto scilicet pulchritudinis excessu: * *quanto magis vos* propter quos & flores, & mundum universum condidit, & quos in æternum secum vivere voluit, * *modicæ fidei?* Qua increpatione radicem anxiæ illius sollicitudinis succidit: differentia enim ista ex parva fide oriri solet. Nam ut magna fiducia in Deum ex magna fide de providentia ipsius nascitur, ita diffidentia ex ejus defectu.

31. Nolite ergo solliciti esse, dicentes: quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?

31. * *Nolite ergo* talium scilicet exemplorum cogitatione de divina providentia muniti ac stabiles, * *solliciti esse*, æstibus cogitationum discruciari & jactari, ita ut penuriæ timor in hujusmodi anxias cogitationes vos conjiciat, * *dicentes: Quid manducabimus*, &c.

32. Hæc enim omnia gentes inquirunt. scit enim Pater vester, quia his omnibus indigetis.

32. * *Hæc enim omnia gentes*, quæ vel Deum rebus humanis præesse non credunt, ideoque inquit Chrysost. meritò timent & despe-

 rant,

rant, quasi neminem habeant gubernantem, vel sublimiora ejus bona nesciunt, * *inquirunt:* id est, hoc unum agunt, ut tamquam propriâ industriâ toto animi studio & sollicitudine res isti vitæ necessarias parent. Hæc est ratio ab iis petita, à quorum moribus Dei filios convenit esse dissimillimos. * *Scit enim* tamquam omniscius, * *Pater vester*, ideoque benignissimus, & affectu in filios suos tenerrimo, * *cælestis*, ideoque ad præstandum potentissimus. Tangit enim breviter tres causas, ex quarum defectu oriri solet diffidentia de aliquo, scientiam, voluntatem, & potestatem: * *Quia his omnibus*, cibo, vestitu, potu, habitatione, & similibus, * *indigetis*, ut ita juxta Chrysost. quam ob causam plerique maximè auxii esse solent, vos è contrario magis sollicitudinem abjiciatis, quia nempè necessaria sunt, seu quia his indigetis.

33. Quærite ergo primum regnum Dei, & justitiam ejus: & hæc omnia adjicientur vobis.

33. * *Quærite ergo*, Græcè ζητεῖτε δὲ, *quærite autem*, quia est oppositio respectu illius, *Hæc enim omnia gentes inquirunt:* quaré dicitur. Sed vos è contrario * *quærite primùm*, id est, ante omnia, ita scilicet ut illa prima cura sit, ibique finis constituatur, propter quem omnia faciamus, quæcumque facimus. Non enim vetat omninò quæri temporalia necessaria, cum ipsemet dici jusserit, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie:* sed potiùs dicendo, *primùm* significavit, quòd hæc posteriùs quærenda sint, non tempore, inquit Aug. sed dignitate, hoc est, propter aliud, nempè * *regnum Dei:* illud scilicet, quod in Oratione Dominica petimus, ut adveniat: q. d. Illud unicum studete, ut participes possitis esse illius beatissimi regni Dei. * *Et justitiam ejus*, non regni seu βασιλείας, quia est femininum, Græcè sed αὐτοῦ, id est, Dei; quærite justitiam, quâ non coram hominibus, sed coram Deo justi sitis per fidem & observationem mandatorum ejus: quam justitiam idcirco cum regno quærendam docet: quia non aliâ ratione regnum Dei quæri debet aut obtineri potest. * *Et hæc omnia*, temporaliter necessaria, * *adjicientur vobis*, sine vestra sollicitudine, non veluti merces, sed instar auctarii, quod rebus pretiosis, dum emuntur, adjici solet; sicut luculentè in Salomone patuit 3. Reg. 3. v. 13. Idcircò ergò non dixit, quærite secundò illa tametsi propter aliud quæri possint, sed dixit, *adjicientur*, ne, inquit August. cum ista quærimus, illinc avertamur: vel ne duos fines constituamus, ut & regnum & ista necessaria propter seipsa quæramus. Hoc enim propriè quæritur, quod propter se quæritur. Qui autem necessaria propter regnum quærit, non illa sed regnum quærit. Jubet itaque, ut ista non quæras, isto sensu, non ut non accipias, sed potius ut abundantius accipias, quemadmodum observavit Chrysost.

34. * No-

34. * *Nolite ergo solliciti esse.* Conclusio est ex omnibus præcedentibus : q. d. Propter hæc omnia, quæ dicta sunt, de cura Dei circa ista necessaria, nolite solliciti esse, * *in crastinum*, seu de crastino. Per quod intelligit Chrysost. superflua : sed *crastinum*, ut notat Hieron. sumitur Hebraicâ phrasi pro futuro tempore. Non quasi vetaretur omnis provisio in futurum, sicut humano more fieri solet, ut hîc Aug. latiùs disputat ; nam & Christus loculos videlicet ad servandum in futurum, habuit, & Joseph frumenta in septennium providit : sed vetatur, ne præsenti tempore earum rerum curâ & sollicitudine torqueamur, quæ juxta rectam rationem in futurum differenda est. * *Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi*, seu de seipso. Est prosopopœia, quâ diei tribuitur, quod hominibus convenit, ut observat Chrysost. hom. 23. Significat autem futurum tempus opportunum fore, ut ea, quæ pro illo curari debent, procurentur : vetat enim ne inutiliter miseri simus ante diem, & ideò bis miseri. Illa quippè præpostera cura ex eo nasci solet, quod homo non cogitet esse Deum, qui singula suis temporibus curet, ideoque vult suâ sollicitudine antevertere, totumque quasi ex industria sua suspendere, ut in iis clarè patuit, qui ex simili diffidentiâ manna servare volebant in aliquot sequentes dies, Exod. 16. v. 20. * *Sufficit diei unicuique* * *malitia sua* : id est, afflictio, quàm ultrò secum fert, & quæ ei in procurandis rebus necessariis debetur : ideoque non est opus eam anticipatis futuri temporis molestiis augere.

34. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi, sufficit diei malitia sua.

Ex quibus patet, nolle Christum hominibus excutere omnem diligentiam vel provisionem rerum futurarum, quasi vellet nos alitum more vivere. Nam Prov. 6. v. 6. mittit nos ad formicas, ut de futuro discamus esse solliciti, & alioquin nec serere nec plantare liceret: sed tantùm tollit sollicitudinem illam timidam diffidentem Deo, ac discrutiantem animos, adeoque anticipatam ac præposteram, qualis est gentium & hominum, qui non credunt aut fidunt quicquam paternæ Dei providentiæ.

CAPUT SEPTIMUM.

POst interpositam toto præcedenti Capite doctrinam de vitandâ laudis humanæ cupiditate, rerumque terrenarum anxiâ sollicitudine, redit hîc ad doctrinam de dilectione proximi, & ad resecandum aliud vitium Pharisaïcum, quo solent homines sinistrè interpretari dubia, calumniari recta, exaggerare levia, sibi peccantibus parcere, alios severè condemnare, excolantes verè culicem & camelum glutientes. Itaque

1. * No-

1. Nolite judicare, ut non judicemini.

1. * *Nolite judicare.* Non prohibet quodlibet judicium, quo peccata aperta vel condemnantur, vel castigantur, vel corripiuntur, vel vituperantur. Hoc enim judicium & exercuit Petrus adversus Ananiam, & Paulus in fornicarium, & Christus erga Pharisæos; dum toties eos objurgat, & væ minatur, unde & Joan. 7. v. 14. dicit, * *Justum judicium judicate*: sed vetat judicium malignum ac temerarium. Unde Hieron. hîc non prohibuit judicare, sed docuit. Itaque vetamur malignum, hoc est condemnationis judicium proferre de dubiis. *Judicium* enim pro sententia, & *Judicare* pro condemnare sumitur. Dubia autem illa Aug. revocat ad duo capita. Primum, cùm incertum est, quo animo quidque factum est: sunt enim quædam facta media, quæ ignoramus quo animo fiant, cum bono & malo fieri possint: de quibus temerarium est judicare, maximè condemnando. Alterum, cùm incertum est, qualis futurus sit, qui nunc malus apparet, & ita reprehendimus, quasi sanitatem ejus desperemus. Unde & Paulus simile judicium de rebus dubiis vetans ait: *Noli judicare ante tempus*: quia scilicet dubia suo tempore, quando erunt certa & manifestata, judicabuntur. * *Ut non judicemini*, ab hominibus, inquiunt aliqui, id est, ut non contingat vobis idem ab aliis. Sic enim plerumque fieri solet, ut severi aliorum censores severè ab aliis censeantur. * *In quo enim judicio judicaveritis, &c.* Generalior tamen & etiam verior erit sententia, si de judicio Dei intelligatur, ut ferè intelligunt veteres, Aug. Chrysost. & alii. Itaque, * *ut non judicemini*, id est, ut non incidatis in severissimum judicium Dei.

2. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini: & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.

2. * *In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini.* An ergò temerè & inique judicabimur à Deo, si temerè & iniquè judicaverimus? Respondet Aug. tum hîc tum Epist. 49. q. 4. nos eodem judicio judicari, quia temeritas, quâ punimus alium, eadem ipsa nos punit, quia scilicet illa ipsa est causa punitionis. Sed quia Christus non tam identitatem causæ judicii nostri quàm comparationem utriusque judicii instituit, vulgari loquendi modo ad vulgum usurpato magis congruere videtur, ut eodem judicio judicari dicamur, quo judicavimus, nempè vel excusationis vel condemnationis: ut scilicet si candidè benignèque alios censuerimus, Deus vicissim benignè de nobis judicet, sin severè condemnaverimus, Deus nos condemnet, & severè tractet. Unde similiter intellige, quod sequitur: * *Et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Hinc Aug. l. 21. de Civit. c. 11. objicientibus pro peccato temporali pœnam non debere esse æternam, respondet: *eamdem* dictam esse *mensuram*, non propter æquale temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali, hoc est, ut qui mala

mala fecerit, mala patiatur. Significat enim quòd talem ſe Deus exhibebit, qualem ſe aliis exhibuerint, aut benignum, aut ſeverum.

3. * *Quid autem vides feſtucam, &c.?* *Feſtuca* minima ligni particula eſt, *Trabs* magna: unde *Feſtuca* minora vitia ſignificat, *Trabs* ingentia. Tota enim locutio, ſicut & præcedens, adagialis eſt, tempore Chriſti uſitata; ſicuti ex eo patet, quòd utraque crebrò in antiquorum Judæorum libris occurrat. Itaque reprehendit hîc aliquod vitioſiſſimum judicii & Judicum genus, qui occulatiſſimi ſunt, ut in aliis delicta levia videant, graviſſima in ſeipſis non videant: Neque tantùm ea vident, ſed etiam corrigere & corripere volunt, quibus ait:

3. Quid autem vides feſtucam in oculo fratris tui: & trabem in oculo tuo non vides.

4. * *Aut quomodo*, id eſt, quâ fronte dicis: * *Sine ejiciam feſtucam*, &c. id eſt, permitte à me ſanari vitium tuum. Qui enim corripit alterum, ſimilis eſt ejicienti feſtucam ex oculo: hic enim corpus, ille animum corrigere ſtudet. * *Et ecce trabs*, id eſt, cùm tamen tu gravioribus labores. Quod genus hominum rectè vocat *Hypocritas*, id eſt, ſimulatores, ſive quia prætextu emendationis condemnationem tantùm & confuſionem alterius quærunt (ſi enim ex dilectione correctionem quærerent, potiùs graviora in ſe corrigerent:) ſive, ut Aug. quia accuſare vitia, officium eſt bonorum virorum & benevolorum; quod cùm mali faciunt, alienas partes agunt, ſicut hypocritæ: ſive denique quia ex aliena reprehenſione ſanctitatis opinionem venari ſtudent, cùm minimè ſancti ſint.

4. Aut quomodo dicis fratri tuo: ſine ejiciam feſtucam de oculo tuo: & ecce trabs eſt in oculo tuo?

5. * *Ejice primum trabem de oculo tuo*, id eſt, corrige prius in te ipſo graviora. * *Et tunc videbis*, ſeu videre poteris, * *ejicere feſtucam*, &c. id eſt, tunc purgatus omninò idoneus eris, qui aliorum peccata corripias, & corrigas, quia, ut Aug. videbis ea oculis columbæ, id eſt, cum animi ſimplicitate ac dilectione. Multa enim diſſimulabis, bene interpretaberis, excuſabis, tolerabis: denique ex propriæ infirmitatis conſideratione cum humilitate & fructu argues. Sed ne quis putaret hoc dilectionis beneficium quibuſlibet vitioſis eſſe præſtandum, prudentiam ſimplicitati miſcendam eſſe docet. Itaque

5. Hypocrita, ejice primùm trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere feſtucam de oculo fratris tui.

6. * *Nolite dare Sanctum canibus, &c.* Multi operosè diſtinguere conantur *Sanctum* & *Margaritas*, *Canes* & *Porcos*: atque inde ſententia iſta in diverſos ſenſus trahitur. Verior & ſimplicior videtur ſenſus Aug. lib. 2. de ſerm. Dom. in monte: ut una eademque res & *Sanctum* & *Margarita* dicatur, doctrina ſcilicet Evangelica & cæleſtium myſteriorum theſaurus: *Sanctum* quidem, quia divina ſunt, quæ non debent corrumpi, *Margaritæ* verò, quia pretioſa, quæ non debent contemni. Similiter iidem dicuntur *Canes* & *Porci*, immundi ſcili-

6. Nolite dare ſanctum canibus, neque mittatis margaritas veſtras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus ſuis, & converſi dirumpant vos.

ſcilicet homines, non tamen quilibet, ſed qui vel latrando, ut canes, oppugnant & lacerant veritatem, vel conculcando, ut porci, eam contemnunt. Canis enim præterquam quòd ſit immundiſſimus, utpote etiam voraciſſimus puditiſſimorum cadaverum, turpiſſimè ſalax, reſorbens vomitum ſuum, inſuper præ coleræ magnitudine in quoſlibet latrat: porci verò, præter ſordes, conculcant cibum, & invadunt eum, qui porrigit, niſi dederit.

* *Nolite ergo Sanctum*, id eſt, cæleſtia Evangelicæ veritatis documenta & myſteria, maximè nuda, * *dare canibus*, id eſt, hominibus immundis latratoribus & oppugnatoribus eorum, ut Clemens Alex. 2. Strom. c. 1. Ubi fit alluſio ad ritum veteris legis, in qua vetitum erat carnes ſanctas, ſeu Deo conſecratas, immundis, maximè canibus dare. Idem autem Scripturæ more docet ſequenti hemiſtychio: * *Neque mittatis* ſeu projiciatis, * *margaritas veſtras*, id eſt, eumdem illum cæleſtis ſapientiæ theſaurum, inſtar margaritæ pretioſum, * *ante porcos*, ſeu contemptores ejus. Hanc enim porcorum iſtorum conditionem mox explicat. * *Ne forte conculcent eas pedibus*; quo contemptus & rei pretioſæ profanatio ſignificatur, dum ſacra, quæ eis non placent, adverſantur, irrident, blaſphemant. * *Et conversi dirumpant vos*, convitiis lacerando, verbis, factiſque perſequendo. Solent enim hujuſmodi convertere averſionem à doctrina in ipſum Doctorem. Duplex hîc ergo tangitur præcepti ratio, nempe ne doctrina exponatur profanationi, & Doctor perſecutioni. Ubi meritò quæritur, An ergò Chriſtus dederit Sanctum canibus, qui Judæis reſiſtentibus & contemnentibus ſæpè prædicavit? Reſpondet Aug. Chriſtum non dediſſe Sanctum canibus, ſed eis, qui capere poterant, & ſimul aderant, quos propter immunditiam & malitiam, aliorum negligi non oportebat.

7. Petite, & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulſate, & aperietur vobis.

7. * *Petite & dabitur vobis.* Lucas c. 11. ſubjungit iſta Orationi Domicicæ: unde videtur Chriſtus hîc perficere orandi modum quem ſupra tradiderat. Chryſoſt. verò putat modum tradi, quo difficilia præcepta Chriſti hactenus tradita impleri poſſint, nempè petendo ad ea, quæ deſunt nobis, adjutorium Dei. * *Petite itaque & dabitur vobis*, id eſt, certiſſimè exaudiet vos. Intellige, ſi nec in rebus petendis, nec in modo petendi defecerimus: nam cum illa limitatione intelligendum eſt id, quod mox additur.

8. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, invenit: & pulſanti aperietur.

8. * *Omnis enim qui petit accipit* &c. Porrò de rebus petendis dicitur 1. Joan. 2. 5. v. 15. *Quodcumque petierimus, ſecundum voluntatem ejus audit nos*: id eſt, ſi petamus & bona & ad ſalutem utilia. Si enim vel mala petimus, vel bona infima & fragilia, vel ut ea in concupiſcentias

centias nostras insumamus, non est mirum, si petimus & non accipimus, Jacobi 4. v. 3. Unde August. initio epist. 34. Bonus Dominus, qui non tribuit sæpè quod volumus, ut, quod malumus, tribuat. Modus petendi tangitur ab Aug. lib. de nat. & grat. c. 17. Deus dat omnibus affluenter, inquit, utique his omnibus, qui sic petunt, & tantum petunt, quomodo, & quantum res tanta (cælestis scilicet sapientia) petenda est. Ubi per, *sic petere*, Aug. intelligit ibi, quod Apostolus Jacobus c. 1. quem explicat, nempè ut postulet in fide nihil hæsitans, id est, magnâ & humili fiduciâ: per, *tantum petere*, orationis instantiam ac perseverantiam. Nam, ut idem ait serm. 5. de verbis Domini cap. 5. cùm aliquando tardiùs dat Deus, commendat dona, non negat. Diu desiderata dulciùs obtinentur; citò autem data vilescunt & contemnuntur. Hanc orationis instantiam quàm maximè orantibus necessariam esse indicat hîc Christus illâ inculcatione, *petite*, *quærite*, *pulsate*. Nam quamvis Tertull. lib. de præscript. cap. 8. & Aug. lib. 2. de sermone Domini in monte cap. 21. illa tria operosè distinguant; alii quoque exponant, *petite* orando, *quærite* rectè vivendo, *pulsate* perseverando; alii, *petite* fide, *quærite* spe, *pulsate* charitate: idem tamen Aug. lib. 1. Retract. c. 19. tradit, longè melius ad instantissimam petitionem omnia referri. Hoc enim ostendit v. 11. ubi eodem verbo *petendi* cuncta concludit.

9. * *Aut quis est ex vobis homo?* Græcè, *Num quis est ex vobis homo?* Nempè quamvis immitis & malus. Opponit enim hominem naturâ jam depravatum benignissimo & omnis malitiæ experti Deo, ut impetrandi facilitatem probet non solùm à minori, sed etiam à contrario, ut ex v. 11. patet. * *Quem si petierit filius suus panem*, sustentationi utilem, * *numquid lapidem porriget ei?* Rem scilicet vitæ sustentandæ noxiam? Idem judicium de pisce & serpente. Pulchrè autem lapidem pani, piscem serpenti opponit. Colore enim & figurâ nihil similius, naturâ & usu nihil dissimilius: & plus probat, quàm propositum postulabat, nempè non solùm Deum petentibus opem laturum, sed etiam bona daturum, sicut mox v. 11. concludit.

9. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem nunquid lapidem porriget ei?
10. Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei?
11. Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis pater vester qui in cælis est, dabit bona petentibus se?

12. * *Omnia ergo.* Unde hoc inferatur, non omninò patet. Lucas cap. 6. v. 31. subjungit hoc illi sententiæ, quæ præcessit hîc cap. 5. v. 42. *Qui petit à te, da ei*, & reliquis de dilectione proximi, cum quibus optimè cohæret: ut scilicet Lucas hîc ordinem dictorum Christi servaverit, non Matth. Augustinus verò vult hoc orationi subnecti, quasi Christus traderet modum impetrandi, nempe faciendo aliis, quod nobis fieri volumus. Posset tamen non ineptè dici cum Chrysost. & discipulis ejus, esse epilogum & compendium omnium, quæ hisce

12. Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis. Hæc est enim lex, & Prophetæ.

tribus capitibus dicta sunt. * *Quæcumque vultis.* Propriè hic, *Velle*, accipiendum est, non vulgariter. *Voluntas* namque propriè, inquit Aug. lib. 2. c. 22. de serm. Domini in monte, non est nisi in bonis: nam in malis, flagitiosisque factis *Cupiditas* propriè dicitur, non *Voluntas.* Hoc ut significarent aliqui, addiderunt olim textui Latino, *bona*, sed non est opus. Sensus est enim: omnia, quæ rectâ & rationabili voluntate vultis ab aliis præstari, * *Et vos facite illis:* quia hoc est diligere proximum, sicut seipsum. Græcè & Syriacè, *Sic & vos:* nam propter disparitatem personarum patris & filii, mariti & uxoris, &c. sæpè non eadem, sed similia cum proportione aliis præstanda sunt. Hanc regulam in veteri lege Tobias c. 4. v. 16. præscribit filio: quam & Philosophi agnoverunt. Propter cujus observationem Alexander Imperator dicere solebat, sibi placere Christianos. Tradit eam Christus velut legis compendium, tum quia facillima est: quod enim erga se rectum & æquum sit, fieri homo facillimè videt; quod verò erga alium, propter obscurationem cupiditatum & philautiæ, non ita facilè videt; tum verò, * *Quia hæc est lex & Prophetæ*, id est, hæc est summa & velut compendium doctrinæ, quam lex Moysis & Prophetæ per valde varia præcepta de proximo diligendo tradunt. Quo sensu non repugnat ei, quòd infrà cap. 22. v. 40. ad duo præcepta dilectionis Dei & proximi lex & Prophetæ referuntur, quia ibi additur, *universa lex*, quod hîc non additur, ut observat August.

13. Intrate per angustam portam: quia lata porta, & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam.

13. * *Intrate per angustam portam.* Hîc sequuntur non tàm præcepta nova, quàm exhortatio generalis ad servanda superiora præcepta, usque ad finem capitis. Per *portam* autem & *viam* idem intelligit, non quidem hanc vitam, ut Basil. q. 241. inter breviores, sed rationem instituendæ vitæ cujusque. Arcta quidem & angusta porta intelligitur via virtutis, tum quia terminis divinæ legis, maximæque Christianæ, hactenùs traditæ circumscripta est, ita ut neque ad dexteram neque ad sinistram vagari hominem sinat, ut ulli omninò cupiditati satisfaciat: tum quia incessu difficilis est, non propter se, cùm sit maximè connaturalis, sed propter pronitatem corruptæ naturæ in omnia sensibilia, à quibus difficillimè refrænatur: tum denique quia unica omninò est, à qua nequidem latum unguem fas est deflectere. Quia verò omnes cupiditates per diversissima genera vitiorum in corruptelas feruntur, sive per excessum sive per defectum, hinc dicitur: * *Lata porta & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem*, id est, via iniquitatis, * *& multi sunt qui intrant per eam;* & consequenter tendunt ad perditionem æternam. Major enim hominum pars viæ facilitate capitur, & libentiùs facit id, quod lubet, quàm id, quod licet. Unde quasi admirabundus Salvator adjicit:

14.

14. * *Quàm angusta porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam:* pauciores, qui ingrediuntur; paucissimi, qui ingressu ad finemusque perseverant, ut Hieron. notat tum hîc tum lib. 2. cont. Pelag. Nulli enim Philosophi, Hæretici, Turcæ, Ethnici eam inveniunt; nulli mali Catholici ingrediuntur; pauci boni ad finem usque perveniunt. Via verò spatiosa inventu facillima est, quia non alio opus est ductore quàm errore & à via recta deflexu, qui infinitis modis fieri potest. Eamdem doctrinam lumine naturæ viderunt Ethnici, & expresserunt partim per litteram Pythagoræ bicornem, partim per facilem descensum Averni,

14. Quàm angusta porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam: & pauci sunt qui inveniunt eam!

Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor.

Quia verò viam illam inventu difficilem, & à paucis inveniri dixerat, ut meritò dux aliquis quæri deberet, aptissimè subjungit, non à quolibet eam esse quærendam.

15. * *Attendite*, seu diligenter cavete, * *à falsis Prophetis*, qui se duces angustæ viæ offerunt, &, ut Aug. qui promittunt sapientiam cognitionemque veritatis, quam non habent, & se plerumque paucitate commendant. Significantur autem præcipuè Hæretici, qui vocantur Pseudoprophetæ, nomine apud Judæos usitato: quia quòd apud gentem illam usurpabant Pseudoprophetæ, hoc Hæretici apud Christianos. Utrique enim se à Deo missos clamitant, cùm à seipsis veniant: utrique venditant verba Dei, cùm sua prædicent mendacia. Ad utramque fraudem indicandam addit: * *Qui veniunt*, à seipsis scilicet, non missi à Deo, juxta illud Jerem. 23. v. 21. *Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant:* * *ad vos*, docendos viam veritatis, * *in vestimentis ovium*, id est, ementitâ simplicitate & habitu veri doctoris veritatis, ut scilicet minùs à veris ovibus timeantur, quemadmodum aliquando fecisse lupum tradit fabula. Hæc autem sunt ea, per quæ se esse oves simplicibus suadent, nempè nominis Christiani extrinsecus superficies, ut Tertull. de præscr. c. 4. pellis mansueta, ut Cyril. Catechesi 4. dulces sermones, Rom. 16. v. 13. spiritus justitiæ & sanctimoniæ, 2. Corint 11. v. 15. v. g. jejunia, eleëmosynæ, orationes: rursum perpetua Christi & Evangelii inculcatio, densissima Scripturarum citatio, de quibus pulchrè Vinc. Lirinensis in suo Commonitorio c. 35. & 37. * *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Quia reverà scopus eorum non est alius, quàm proprii compendii causâ gregem Domini lacerare, & à veritate abductos discipulos post se trahere, quò in æternum exitium præcipitentur, de quo vide

15. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces:

vide Actor. 20. v. 29. & seq. Quod ergò symbolum ad eos dignoscendos in tantâ similitudine?

16. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?

16. * *A fructibus eorum cognoscetis eos*: id est, à doctrina, inquit hîc Calvinus, examinatâ ad verbum Dei: sed absurdè. Agitur enim hîc de discernendis Pseudoprophetis, id est, de ipsa, quam docent, doctrina discernenda: absurdum autem doctrinam ex doctrina probari. Itaque Aug. hîc & omnes veteres unanimiter intelligunt opera; eaque non qualia & ab hypocritis fieri possunt, jejunium, eleëmosynæ, orationes, ut patuit sup. cap. 6. v. 1. & seqq. nam, ut idem Aug. talia opera sæpè ad vestitum ovium pertinent, quibus Pseudoprophetæ decipiunt simplices, sed maximè illa, de quibus Paulus ad Galat. 5. v. 19. & 22. Nam quamvis subinde etiam illa bona opera conantur simulando exprimere, plerumque tamen improbitas in verbis aut factis erumpit, si attentiùs observentur, ut notat hîc D. Thomas; & maximè, ut Theophil. produntur successu temporis: nam nemo diu potest fictam ferre personam. Hoc autem maximè apparet, cùm cœperint aliquibus tentationibus ea ipsa vel subtrahi, vel negari, quæ isto velamine consecuti sunt, vel consequi cupierunt. Tunc enim necesse est, ut appareat, utrum lupus in ovina pelle sit, an ovis in sua, inquit Aug. l. 2. c. 12. de serm. Dom. in monte.

17. Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor malos fructus facit.
18. Non potest arbor bona malos fructus facere neque arbor mala bonos fructus facere:
19. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur.
20. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.

17. * *Sic*, quemadmodum scilicet de tribulo & ficu dictum est, * *omnis arbor bona*: intellige fructiferam, quædam enim arbor nec bonos nec malos fructus profert. Sub *arbore* etiam frutices accipiendi sunt Hebraico more, qui illa omnia uno nomine vocant: nam tribulus propriè non est arbor. Itaque omnis arbor bona non ex foliis, sed ex fructibus cognoscitur: quia si bona est, * *Fructus bonos facit*; si *mala*, *malos*. Nec enim aliter in rebus naturalibus fieri ullo modo potest, ut vel bona malos, vel mala bonos, vel utravis utrosque promiscuè ferat. Applicatio similitudinis istius difficilis est: si enim symbolicè per *arborem bonam* & *malam* intelligas hominem bonum & malum, potest bonus mala opera, malus bona proferre: sin doctorem verum & falsum, potest Hæreticus etiam docere vera. August. rem facile expedit plerumque per arborem bonam & malam intelligens voluntatem bonam & malam, à quibus opera tanquam fructus procedunt: nunquam enim illa malos, hæc bonos fructus facit. Ita ipse lib. de gratia Christi c. 10. lib. 2. de nuptiis & concupiscentia c. 26. lib. 1. contra Julian. c. 8. & latè lib. 4. c. 3. & sæpiùs alibi. Quibus locis ferè refutat Manichæos, qui arborem bonam & malam vocabant naturas bonas & malas: itemque Pelagianos, qui conjugium intelligebant arborem bonam, unde non posset homo nasci cum pec-

cato

cato originali tamquam fructus malus. Quæ Augustini interpretatio, licet universaliter verissima sit, non tamen satis apparet, quomodo Christi propositum spectet, qui vult signum dare, unde cognoscantur, non voluntas bona aut mala, sed Pseudo-prophetæ à veris Prophetis, ut patet ex conclusione v. 20. tamen utrique possunt esse voluntatis malæ. Itaque sequendo filum sermonis Christi, *arbor bona* videtur esse Propheta seu Doctor verus, *mala* falsus. Dat ergò signum dignoscendi eos non mathematicum, sed vulgare, neque de singulis operibus, sed de plerisque loquitur. Nam propter duplicem in homine voluntatem non est in omnibus arborum & hominum quærenda similitudo, quod Christus ipse declaravit in Pharisæis c. 23. v. 2. & 3. qui vera docebant, malè vivebant. Vel ergò significat, ita ferè fieri solere, ut falsi Prophetæ non diu sub ovina pelle lateant, sed fructibus sese prodant, contraque naturam fieri, si veri doctores malè vivant: vel certe intelligenda sunt hæc formaliter, ut loqui solent, hoc est de doctoribus veræ & falsæ doctrinæ, ut talibus. Nullo enim modo fieri potest, ut vera & casta doctrina malos fructus proferat, vel falsa bonos, sive in ipso prædicante, sive in auditoribus, si doctrinæ conformiter vivant. Monet ergò non ad folia, verborum ornatum, speciem sanctitatis &c. sed ad fructus, quos docendo & doctrinæ conformiter vivendo proferunt, esse respiciendum. Sic enim omnes hæreses, maximè nostri temporis, etiam à vulgo deprehendi poterunt.

Sed quasi quæreret aliquis, Qui sunt ergò illi fructus boni? Subjungit Christus:

21. * *Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine*, id est, qui me Dominum honorificè compellat, & verbis me & Evangelium meum crepat: nam ista sæpè ad arborum folia & ovium vestimenta pertinent. * *Intrabit in regnum cælorum*, quia, ut Hilar. regnum cælorum sola verborum officia non obtinent. * *Sed qui facit voluntatem Patris mei*, & consequenter meam, id est, qui observat mandata, quæ partim in recta fide, partim in operibus justitiæ posita sunt. Dicuntur ergò hæc adversus eos, qui nomen Christi habent, facta non habent, inquit Aug. sive rectè credant, sive non credant. Nunc contra eos, qui etiam in mirabilibus quibusdam factis fiduciam collocant.

21. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum.

22. * *Multi dicent mihi in illa die*, singulari, terribili, & quæ nemini ignota erit, quâ scilicet erit intrandum in regnum cælorum. Significatur enim dies judicii, quæ antonomasticè *illa dies* vocari solet, ut patet 2. Timoth. 1. v. 12. & ibid. c. 4. v. 8. * *Domine, Domine*. Hîc repetitio ista vehementiam significat ex terrore venientem, versu verò

22. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?

verò præcedenti tantùm frequentiam. * *Nonne in nomine tuo*, id est, auctoritate, commissione, & virtute tuâ, * *Prophetavimus*, id est, docuimus, inquiunt aliqui: sic enim *prophetare* subinde sumitur. Unde tali sensu Hæretici vocantur falsi prophetæ. Sed hîc videtur sumi propriè pro, futura prædiximus, vel ex afflatu spiritus tui mysteria protulimus. Nam adfertur hîc tanquam miraculum, quod in nomine seu virtute Christi fieri solet, sicuti sunt & reliqua, quæ hîc sequuntur, * *Dæmonia ejicere, virtutes multas facere*, id est, multa effecta virtutis seu potestatis divinæ, quæ non sunt alia, quàm multiplicia miracula: quod enim per partes dixerat, generaliter concludit. Intelligi autem debent veræ prophetiæ, veræ dæmonum ejectiones, veræ virtutes, & miracula. Non enim necesse est, ut mentiri intelligantur, qui ista sive voce sive cogitatione dicturi sunt: nam omnia ista ab improbis fieri posse, exemplo Balaam & Caiphæ & filiorum Scevæ, & aliorum patuit. Unde Basil. in Moral. reg. 7. vocat ea dona spiritualia, quibus occulto Dei consilio ornari sinuntur improbi. Sed vanam istorum fiduciam esse, si fidei non adsit vita proba, declarat Christus.

23. Et tunc confitebor illis: quia nunquam novi vos, discedite à me, qui operamini iniquitatem

23. * *Et tunc*, quod antè patientiâ dissimulaveram, * *confitebor illis*, id est, disertè ac palàm profitebor: * *quia numquam*, ne tunc quidem, cum illa signa faceretis, meamque causam agere videremini, * *novi vos*: ut meos seu pro meis. Plerique enim veteres observant *Noscendi* verbum in Scripturis sæpè pro dilectione & approbatione usurpari: atque ita competit vel solis prædestinatis, quo pacto dicitur 2. ad Timoth. 2. v. 19. *Cognovit Dominus, qui sunt ejus*: vel omnibus justis, quos Deus ex regula suæ justitiæ justos facit, juxta illud Psalm. 1. *Quoniam novit Dominus viam justorum*, nempe qui approbat, diligit & facit eam. Unde Aug. serm. 23. de verbis Domini c. 10. Non novit illos, qui omnia novit? Quid est ergò, *Non novi vos?* Improbo vos, reprobo vos, in arte mea non vos agnosco, ars mea nescit vitia, & judicat vitia: nescit faciendo, judicat arguendo. * *Discedite à me*, in ignem scilicet æternum, quibuscunque tandem gratiis & quantiscunque miraculis fulseritis. Est enim eadem sententia cum illa terribili voce, *Ite maledicti in ignem æternum*: quæ tamquam turbo Dominicæ indignationis, & veluti tempestas erumpens super caput impiorum veniet, Jer. 23. v. 20. & 29. * *qui operamini iniquitatem*, id est, *operarii iniquitatis*, ut habet Lucas c. 13. qui scilicet in vita iniquitatibus addicti fuistis, & adhuc voluntatem addictam geritis. Non enim significat eos adhuc tunc iniquitatem operari. Hæc est ergò ratio, cur non noverit eos, quia aversatur eos.

24. * Om-

24. * *Omnis ergo* : q. d. Cùm ergò tanta ſit neceſſitas fructuum, non foliorum; factorum, non verborum, ut ab illa ultima tempeſtate illæſi eſſe poſſitis. Eſt enim velut epilogus totius concionis, apta nexaque ex præcedenti ſimilitudine, exhortans ad præcepta ſua facienda, non audienda vel credenda tantùm. * *Omnis ergo*, *Qui audit & facit verba mea hæc*, id eſt, doctrinam hanc: quo ſignificat iſtum ſermonem omnibus præceptis, quibus Chriſtiana vita formatur, eſſe perfectum, ut & Aug. obſervat initio lib. 1. de ſerm. Dom. in monte. * *Similis eſt viro ſapienti*, id eſt, prudenti, prudenterque rebus ſuis proſpicienti, in eo, quòd * *ædificat domum ſuam ſuper petram*, id eſt, in ſolidiſſimo & immobili fundamento, ita ut inde domus etiam fiat immobilis contra omnis generis tempeſtates, quæ vel deſuper irruant, ut * *pluvia*, vel tentent fundamenta, ut * *flumina* inundantia, vel in latus ingruant, ut * *venti* : à quibus impulſa talis domus * *non cecidit*, id eſt, everti tempeſtatibus iſtis non potuit. * *Fundata enim erat ſuper petram*, veluti ſuper firmiſſimum fundamentum. Quæ ſimilitudo ſic reddenda eſt, ut *audire* & *facere* ſit quaſi ædificare ſuper petram. Non enim, inquit Aug. quiſque firmat quod audit, vel percipit, niſi faciendo. Nam per facta non auribus, aut labiis, aut intellectu tenus, ſed mirabili modo profundiſſimè ipſi animo incorporatur veritas & doctrina: ita ut poſtea homo adverſus omnis generis tentationes ac tempeſtates undecunque irruentes ſit inſuperabilis. Audire verò (ſub quo & credere tantùm intelligitur) & non facere, ſeu non obedire mandatis Dei, eſt quaſi ædificare domum * *ſuper arenam*, hoc eſt, fluxo fallacique fundamento niti: quod nullam homini ſtabilitatem dare poteſt adverſus irruentes tentationes ac perſecutiones, maximèque illam poſtremam noviſſimi diei tempeſtatem. Nam ad illam etiam reſpici ſuadet id, quod ſequitur, * *& fuit ruina illius magna*, quia æterna, & abſque ulla ſpe redintegrationis. Hic videtur maximè obvius & ſimplex ſimilitudinis iſtius ſenſus, quem eleganter & latè proſequitur homil. 25. Quamvis plerique alii antiqui magis particulatim, ſed valde diverſis modis, ſingulas parabolæ iſtius partes applicuerint. Nam Auguſtino *petra* eſt Chriſtus; *pluvia* caliginoſæ ſuperſtitiones; *venti*, rumores hominum; *flumina*, carnales concupiſcentiæ. Hilario *petra* ſimiliter Chriſtus eſt; *pluvia*, blandæ voluptatum illecebræ, quibus primùm fides rimis patentibus immadeſcit; *flumina*, graviorum cupiditatum motus; *venti*, tota diabolicæ poteſtatis vis. Theophil. & alii aliter.

28. * *Et factum eſt, &c. admirabantur turbæ* græcè ἐξεπλήσσαντο: *obſtupeſcebant*, * *ſuper doctrina ejus*: tùm quia doctrina tam nova, clara, ſublimis,

24. Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, aſſimilabitur viro ſapienti, qui ædificavit domũ ſuam ſupra petram.
25. Et deſcendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat ſuper petram.
26. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificavit domum ſuam ſuper arenam:
27. Et deſcendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna.
28. Et factum eſt: cùm conſummaſſet Jesus verba hæc, admirabantur turbæ ſuper doctrinæ ejus.

mis, divina, rationi consentanea, atque auditoribus satisfaciens: tum quia modus docendi tam inusitatus, ut sequitur.

29 Erat enim do[cens e]os sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum, & Pharisæi.

29. * *Erat enim docens eos sicut potestatem habens*, Græcè ἐξουσίαν, *auctoritatem*, id est, potestatem & jus dicendi. Non enim quasi ex alterius præscripto, sicut Moyses & Prophetæ loquebantur, * *hæc dicit Dominus*, sed velut αὐτοκράτωρ legislator de pœnis & præmiis, de vita & morte decernebat, *ego dico vobis*. Ita Chrysost. Adde, quia intrepidè loquebatur, quia magnâ spiritûs efficaciâ dicendique gravitate pollebat, ut non tam dicere quàm dicta pectoribus, & cum dictis terrorem atque amorem imprimere videretur, * *& non sicut Scribæ eorum & Pharisæi:* quorum doctrina erat de cultu tantùm externo, non interno, de rebus minutissimis, plerumque supervacaneis, ut infrà c. 23. & Marci 7. de quæstionibus scrupulosis & stultis, de genealogiis interminatis, de argumentis sæpè fabulosis. Modus docendi sine ulla majestate, sine spiritus efficacia, torpidus, elumbis, jejunus, ac frigidus, ita ut si quis etiamnum eorum dicta audiat, vel scripta legat, somniantes vel nugantes audire videatur, aut legere.

CAPUT OCTAVUM.

1. Cùm autem descendisset de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ:

1. *Cum autem descendisset de monte, &c. ecce leprosus veniens.* Commodè post prædicationem ac doctrinam signorum offertur occasio, ut per virtutum miracula, præteritus apud audientes sermo firmaretur, ut notat Hieron. maximè quia dixerat Evangelista quòd erat docens, quasi potestatem habens: iste enim erat præcipuus miraculorum Christi scopus. Ut propterea præclarè dixerit Aug. lib. De utilitate credendi c. 14. Ille adferens medecinam, quæ corruptissimos mores sanatura esset, miraculis reconciliavit auctoritatem, auctoritate meruit fidem, fide contraxit multitudinem, &c. Lepra autem pertinacissimæ scabiei genus est; sed Judaica in nonnullis erat distincta à lepra nostrate, de quibus diximus ad c. 13. Levit. * *Adorabat eum*, accidendo scilicet ad genua, ut Marcus & Lucas notant: quamquam & Deum agnovisse Chrysost. & Auctor Operis imperfecti velint, & satis clamant verba ejus:

2. Et ecce leprosus veniens, adorabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare.

2. * *Domine, si vis, potes me mundare:* id est non est opus, ut roges, ut cujusquam sive hominis sive medicaminis opem adhibeas. Potestas curandi in solâ tuâ voluntate sita est, cui totum negotium submitto. Quæ sanè oratio & brevissima est, & modestissima, & maximæ fidei; & ideò

3. Et extendens Jesus manum tetigit eum, dicens: volo, mundare. Et confestim mundata est lepra ejus.

3. * *Extendens Jesus manum*, ut virtus vivificæ carnis ejus ostendere-

deretur: nam, ut ait Victor Antiochenus in Marcum, Verbum indivulſam cum carne ſocietatem ſe habere perſuaſum volens, pleraque miracula & ſigna per corporis miniſterium edidit: quam doctrinam & Cyrillus Alexand. & alii poſt ipſum tradiderunt. * *Tetigit eum*, ut oſtenderet ſe tamquam legiſlatorem non eſſe ſubjectum legi, quæ leproſum tangi vetabat; ut hom. 26. Chryſoſt. In hoc ipſo tamen ſcopum legis, non litteram ſpectabat. Nam vetabat hoc lex, non ut leproſi non ſanarentur, ſed ut tangentes non inquinarentur. Ipſe autem contactu ſuo non fiebat immundus à lepra, ſed maculam abſtergebat. Quia ergò dixerat leproſus, * *ſi vis*, reſpondit Chriſtus, * *Volo*: quia dixerat, * *potes me mundare*, reſpondet ei, * *Mundare*, id eſt, eſto mundus: eſt enim imperativus, ut ex Græco patet. * *Et confeſtim*, quia nihil eſt medium inter opus Dei & Præceptum. Voluntas enim Dei poteſtas eſt, inquit Ambroſ. initio lib. 5. in Luc. qui pulchrè notat tres hæreſes in paucis verbis refutari: *Volo*, enim dixit, propter Photinum, *Imperat* propter Arium, *Tangit* propter Manichæum.

4. * *Et ait illi Jeſus: Vide*, ſeu cave, * *nemini dixeris.* Ita oſtendens, inquit Chryſoſt. hom. 28. quàm eſſet alienus ab aura gloriæ, pompaque jactantiæ: ſimul docens nos, ut Ambroſ. loco cit. non vulganda noſtra beneficia, ſed premenda, ut non ſolùm à mercede abſtineamus pecuniæ, ſed etiam gratiæ ſeu favoris. * *Sed oſtende te Sacerdoti*: ut per eum communioni hominum reſtituaris, juxta legem Levit. 14. v. 2. * *Et offer munus, quod præcepit Moyſes*: id eſt ſacrificium, ibidem præſcriptum, ſub quo totus purificationis ritus compræhenditur, * *In teſtimonium illis.* Jungendum videtur non cum *præcepit*, ſed cum *offer* & *oſtende*: q. d. ut hæc oſtenſio & oblatio illis teſtimonium dicant tum innocentiæ meæ, quem calumniantur legis adverſarium, tum poteſtatis meæ, quâ leproſus mudatus eſt: ut ita vel in me credant vel iſto ipſo teſtimonio ſint inexcuſabiles, munus velut mundati accipiendo, & tamen non credendo in eum, cujus miraculum probaverint: quas rationes tangit Hieron. & Chryſoſt.

4. Et ait illi Jeſus: vide, nemini dixeris: ſed vade, oſtende te Sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyſes, in teſtimonium illis.

5. * *Cum autem introiſſet Capharnaum, acceſſit ad eum Centurio*: id eſt, centum militum Præfectus. Unde Gentilem fuiſſe vult Aug. ſer. de verbis Dom. c. 2. quia jam erat Gens ſub Romanis, quod & Auctor imperfecti ſentit homil. 22. & ſatis colligitur ex v. 10. & magis Lucæ 7. v. 5. Quo pulchrè adumbratum fuit, gratiam ex Judæis, velut leproſis, id eſt, partim ſanis, partim languidis, ad gentes paralyſi decumbentes & morti proximas cumulatiore fructu eſſe transferendam Chriſto corpore abſente, majeſtate præſente ut Aug. ibid. Nam

5. Cùm autem introiſſet Capharnaum, acceſſit ad eum Centurio, rogans eum,

quòd hìc dicitur, *accessit, rogans*, & *dicens*, intellige non per seipsum, sed primò per seniores Judæorum, deindè per amicos, ut ex Lucæ 7. exponit Aug. lib. 2. de cons. Evang. c. 20. & lib. 33. contra Faust. c. 7. & 8.

6. Et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, & male torquetur.

6. * *Domine puer meus*, id est servus, ut Lucas, ne filium intelligeremus, * *jacet in domo paralyticus*, omnibus scilicet undique artubus fluidis, & ad consistendi officium agendique corruptis, ut solent esse paralytici. * *Et male torquetur*, quod fieri solet in paralysi subita, nam lenta dolore caret.

7. Et ait illi Jesus: Ego veniam & curabo eum.

7. * *Et ait Jesus illis*, id est, Judæis, ejus nomine venientibus: * *Ego veniam*, scilicet etiam ad servum, ut nos doceat non magnos colere & præterire mendicos. Cùm verò hoc fuisset renuntiatum Centurioni:

8. Et respondens Centurio ait: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum: sed tantùm dic verbo, & sanabitur puer meus.

8. * *Respondens Centurio*, nempè rursum non per se, sed per amicos, quos submisit, cùm non longè abesset Christus à domo, ut clarum est ex Luca, ait: * *Domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum*, id est, vel domum intres. Dicendo autem se indignum, præstitit dignum, non in cujus parietes, sed in cujus cor Christus intraret, inquit Aug. serm. citat. * *sed tantùm dic verbo*, id est impera, dic unicum verbulum. Quâ phrasi agnoscit summum ejus imperium, summamque solius jussus efficaciam, ut meritò putari possit, Christum non solùm ut Messiam Judæorum, sed ut verum Deum agnovisse.

9. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic: Vade, & vadit; & alii, Veni & venit; & servo meo, Fac hoc & facit.

9. * *Nam & ego*, quamvis *homo sum*, non Deus, uti tu, & * *sub potestate constitutus*, id est, alteri subjectus, Tribuno aut Cæsari, non omnibus imperans, sicut tu, tamen quia sum * *habens sub me milites*, id est, quia non nullam in quosdam milites potestatem habeo, * *Dico huic: vade, & vadit, &c.* id est, multa solo jussu facio. Argumentum enim petit a minori, quasi diceret, inquit Aug. loco cit. homo sub potestate, jubendi habeo potestatem, quid tu non possis, cui omnes serviunt potestates? Ex quibus verbis patet incomparabilis fides istius Gentilis, sicut profundissima humilitas ex v. 8. & humilitas erga servum, modestiaque supplicandi ex v. 6.

10. Audiens autem Jesus miratus est, & sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israël.

10. * *Audiens Jesus miratus est*, id est, in modum mirantis se vultu habuit, & locutus est: quemadmodum iratus dicitur Deus, effectu scilicet non affectu, quia tranquillo judicio facit id, quod irati solent. Nam, ut August. lib. 1. contra adversarium Legis & Prophetarum cap. 7. quisquis miratur, inopinatum atque improvisum sibi esse significat quod miratur: Jesu autem nihil erat inopinatum, utpote qui ipsam Centurionis fidem in ipso fecerat. Itaque, inquit Aug. id, quod mirandum aliis commendabat, mirando, (id est, miran-

rantis modo modo se habendo) laudabat. Nam, ut idem ait lib. 1. de Genesi contra Manichæos c. 8. tales motus ejus non perturbati animi sunt signa sed docentis magistri.

* *Et dixit : Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israël :* ex quo scilicet & cui ego prædicavi. Non enim agitur de Patriarchis, Joanne Baptista, Beata Virgine, sed de populo, in quo versabatur. Græcè expressiùs, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, *nec in Israël,* hoc est ne quidem in Israël, qui scilicet ab infantia Scripturas de Christo edoctus est, ideoque fide debebat antecellere. Quæ oppositio apertè probat, Centurionem fuisse gentilem : unde ex tanta ejus fide, veluti specimine & præludio quodam, transit hìc ad prænuntiandam vocationem Gentium.

11. * *Dico autem vobis, quod multi,* qui erant sine Christo hospites testamentorum, promissionis spem non habentes : * *Ab oriente & occidente venient,* id est, ab omnibus mundi plagis : sub præcipuis enim comprehendit reliquas. * *Et recumbent,* scilicet ad mensam cælestem, ubi cibus justitia, ubi potus sapientia, inquit Aug. illo serm. 6. c. 4. Nam Christus more Scripturæ usitato quietem & gaudium æternæ beatitudinis sub convivii typo exprimit, ut clarè Lucæ 22. v. 29. & 30 * *Cum Abraham, Isaac & Jacob,* quibus promissio regni cælestis sub typo terræ Chanaan facta est, * *in regno cælorum :* ut cum illis, tanquam Patribus suis ejusdem consortes fiant beatitudinis, quia fidei imitatio faciet eos filios.

11. Dico autem vobis, quòd multi ab Oriente & Occidente venient & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Jacob in regno cælorum:

12. * *Filii autem regni :* id est, indigenæ, quia in regno Judaico, quod erat typus regni cælestis, nati, & consequenter ad ipsum regnum cælorum primi vocati, & quodammodo destinati : quia, ut Apost. ad Rom. 9. v. 5. illorum adoptio erat filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa. * *Ejicientur,* seu expellentur, * *in tenebras exteriores.* Infernum intelligi non est dubium. Vocatur *Tenebræ*, quia locus tenebrosissimus : tum respectu lucis corporalis, quia vel vis illuminandi ab igne inferni penitus abest, ut vult Basil. in Psal. 28. vel certè, si ad aliquid lucet, hoc eis tormento est, non solatio, ut Greg. 9. Mor. c. 39. aliàs 48. tum etiam respectu lucis spiritualis, quia, ut Aug. in Psal. 6. est ibi summa mentis cæcitas, in quam qui traditur, ab interiori Dei luce penitùs secluditur : quod nondum fit, dum in hac vita est. Et hâc de causâ putat Aug. vocari infernum *tenebras exteriores,* quasi dicas extimas, seu extremas, id est, profundissimas, tanquam à regni cælestis luce remotissimas. Quanquam veri sit valde simile, simul ad hoc respici, quod passim in Scripturis cæleste regnum sub typo cœnæ describatur, Luc. 14. v. 16. Apoc. 19. v. 9. Cœna autem multo lumine celebrari solet :

12. Filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores : ibi erit fletus & stridor dentium.

ut meritò inde pulsi, in tenebras exteriores pelli dicantur, tanquam extra cœnam regni positas, ut sic opponantur luci domesticæ, ex qua ejiciuntur. Ne verò suaves aliquas veluti nocturnas tenebras suspicaremur, addit: * *ibi erit flectus*, qui signum est summi doloris, tristitiæ & perturbationis: * *Et stridor dentium*, signum maximi horroris, vel certè furoris & iracundiæ. Nam Græcum βρυγμὸς, etiam *fremitus* transferri possit, ut patet Actor. 7.v.54. ubi dicitur ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας, id est, stupebant seu frendebant dentibus, nempe ex rabie. Non desunt tamen, qui hîc duplex gehennæ tormentum indicari volunt: fletus ex calore; stridoris dentium ex frigore, idque ex Job 29.v.19. ubi Commentarius Hieronymo attributus hoc docet. Sed res ista incerta est.

13. Et dixit Jesus Centurioni: Vade & sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer in illa hora.

13. * *Et dixit Jesus Centurioni*, in amicis, quos ad Jesum miserat: * *Vade*. Hebraismus est, quo conceditur id, quod petitur, Judic.11. v.38 .1.Reg.17.v.37. & alibi passim. * *Et sicut credidisti* me absentem solo verbo puerum sanare posse, * *fiat tibi. Et sanatus est puer in illa hora*, hoc est, protinus illo ipso temporis momento, ut clariùs expressit Syrus.

14. Et cùm venisset Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem, & febricitantem:

14. * *Et cum venisset Jesus*. Non dicit *post hæc*, &c. nam ista tota historia & cætera usque ad finem Cap. 9. contigisse videntur ante sermonem Domini in monte, utpote qui habitus fuit ad duodecim Apostolos jam electos, ut patet Lucæ 6. cùm tamen Matthæus hîc tantùm Cap. 9. eligatur. Est igitur omissorum recapitulatio. Cùm venisset ergò * *in domum Petri*, quæ Marci 1. v. 29. dicitur *Simonis & Andreæ*: vel quia eorum fuerat, jam enim reliquerant omnia; vel quia patris eorum erat; vel denique, quia spectaret ad socrum Petri, & in ea solerent hospitari. * *Vidit socrum ejus jacentem & febricitantem*, id est, ita graviter febricitantem, ut decumberet. Et cùm rogassent eum pro ea, ut narrant alii.

15. Et tetigit manum ejus, & dimisit eam febris, & surrexit, & ministrabat eis

15. * *Tetigit manum ejus, & surrexit*, id est, ut Marcus, *elevavit eam, apprehensâ manu ejus*: * *Et dimisit eam febris*: ipso scilicet carnis contactu vivificæ, & imperio, ut Lucas addit, fugata. * *Et ministrabat eis*: prandium scilicet Jesu & discipulis à Synagoga redeuntibus. Quo significat non solùm liberatam à febri, sed præter morem vulgaris medicinæ subitò etiam vires ei fuisse restitutas.

16. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & ejiciebat spiritus verbo: & omnes male habentes curavit:

16. * *Vespere autem facto*. Addit Marcus c. 1. v. 32. *Cùm occidisset sol*, videlicet quia erat sabbatum ibid. v. 2. ut ita indicaret eos ipso die abstinuisse à ferendis ægrotis, quod propter festivitatem non licere sibi crederent. Vespere autem sabbatum finiebatur, Levit.23. v.33. * *Omnes male habentes curavit*, singulis scilicet imponens manus suas, ut Lucas adiddit.

17. * *Ut*

17. * *Ut adimpleretur quod dictum est*, &c. id est, ita ut adimpleretur. Eventus enim ex sanatione consecutus, non finis sanandi indicatur. * *Ipse infirmitates nostras accepit*, id est, abstulit. * *Et ægrotationes*, seu morbos nostros, * *ipse portavit*, id est, asportavit. Plerique putant ea, quæ de peccatis dixit Isaias, tanquam quæ Christus in cruce tulit, Matthæum sensu accommodatitio ad corporis infirmitates transtulisse. Sed nihil obstat, quo minùs Isaias de utrisque, id est, tam de peccatis quàm corporis morbis, intelligatur, cùm hi sint illorum effectus: ut hic sit Prophetæ sensus: *Ipse infirmitates nostras*, tam corporis quàm animi, totâ vitâ & maximè in cruce * *tulit*, pro iis patiendo, & consequenter * *abstulit & ægrotationes*, seu dolores nostros, * *ipse* eodem modo * *portavit*, & consequenter asportavit. Neque enim aliâ de causâ satisfaciendo tulit, quàm ut auferret; quod plenissimè in Sanctis suis in ipsa etiam corporum resurrectione præstabit.

17. Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: ipse infirmitates nostras accepit: & ægrotationes nostras portavit.

18. * *Videns autem turbas multas*. Et tacitè causa trajectus redditur, ut nempe multitudinem humanamque laudem, tot miraculis adhærentem, fugeret. Cumque eum abire paratum videret Scriba quidam, ait:

18. Videns autem Jesus turbas multas circum se jussit ire trans fretum.

19. * *Sequar te, quocumque ieris*, id est, paratus sum instar discipuli tibi adhærere, & quocumque volueris sequi. Ad cujus non tam verba quàm animum, * *Dicit Jesus: Vulpes*, animalia licet hominibus invisa & noxia, * *foveas habent*, in quibus commodè lateant, dormiant, foveantur ab aëris injuriis, & iisdem de causis * *volucres cæli nidos*; Græcè κατασκηνώσεις, *umbracula*, propriè ex frondibus & ramis, ut sunt avium nidi. * *Filius autem hominis*, id est, ego seu Christus, Græcè est τοῦ ἀνθρώπου, genere masculino. Undè apud Justinum q. 66. inferebant, Christum ex hominibus concubitu natum. Verùm est Hebraïsmus seu periphrasis Hebraïca, quâ simpliciter indicare solent hominem, ut patet Psal. 8. v. 5. & Job 25. v. 6. *Filius hominis vermis*. Sed tamen cum quadam efficaciori expressione humanæ miseriæ, utpote cui magìs obnoxius est, qui longâ serie ex homine misero miser nascitur. Et hâc de causâ nemo in Evangeliis vocavit Christum Filium hominis, nisi ipse seipsum: commendans nobis, tum quid misericorditer dignatus sit esse pro nobis, inquit Aug. lib. 2. de consensu Evang. c. 1. nempè magnum illud incarnationis & exinanitionis suæ beneficium: tum etiam se esse illum, quem Prophetæ carnem assumpturum prædixerant, eoque ipso nomine, Dan. 7. v. 13. Filium hominis appellaverant, ut notat Theodoret. in illum locum & Epiphan. Hæresi 57. num. 8. * *non habet*, ne tantillum quidem

19. Et accedens unus scriba, ait illi: Magister, sequar te, quocumque ieris.

com-

20. Et dicit ei Jesus: Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.

commodi aut proprii, * *ubi caput reclinet* : ex itineribus lassus, aut somno oppressus: q. d. inquit Hieronymus. Quid me propter divitias & sæculi lucra sequi cupis, putans me miraculis quæstum facere, cùm tantæ sim paupertatis, ut ne hospitiolum quidem habeam, nec proprio utar tecto? Augustinus tamen quæst. 5. in Matth. putat eum miraculis commotum voluisse sequi Christum, propter jactantiam, quam significavit Christus per volucres cæli: finxisse autem discipuli obsequium, quem dolum significaverint vulpes. Utrumvis verum sit, hâc responsione tacitè eum taxat, & à proposito deterret, nempe ut se mutatis moribus sequeretur.

21. Alius autem de discipulis ejus ait illi: Domine, permitte me primum ire, & sepelire patrem meũ.

21. * *Alius autem de discipulis*, id est, jam vocatus ad discipulatum ejus, * *ait illi : Permitte me primum sepelire patrem meum* : id est, senectuti ejus inservire usque ad sepulturam, inquiunt aliqui, quasi pater adhuc vixisset. Sed rectiùs Chrysost. & August. serm. 7. de verb. Dom. intelligunt verè mortuum fuisse, & à sepeliendo hunc prohibitum, quia Christus, inquit August. quando parat homines Evangelio, nullam excusationem vult interponi carnalis hujus temporalisque pietatis. Amandus est enim generator, sed præponendus creator. Nam ideò Lucas adjecit : * *Tu autem vade, & annuntia regnum Dei* : quasi diceret Christus, Ego ad Evangelium te voco, quod majus est, quàm id, quod parentibus vis impendere, cùm non desint alii, qui opportuniùs id officium parenti impendent. Itaque

22. Jesus autem ait illi: Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.

23. Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus.

22. * *Sequere me*, omnibus postpositis mihi individuus adhære, * *& dimitte mortuos*, quantum ad animam, * *sepelire mortuos suos*, id est, sibi similes, corpore scilicet mortuos: q. d. Tu cælesti vitæ dedicatus vitam annuntia, mortui animâ mortuorum curam gerant.

24. & ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus, ipse vero dormiebat.

25. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, & suscitaverunt eũ, dicentes: Domine, salva nos perimus.

24. * *Et ecce motus magnus factus est in mari* : id est, lacu Galilææ, idque non fortuitò, sed ipso Christo faciente, ut ita discipuli compellerentur ad invocandam opem Dei, ad Christi potentiam, suæque fidei infirmitatem agnoscendam. His enim de causis solet Deus etiam tentationes justis probandi causâ excitare. * *Ipse verò dormiebat:* vero quidem somno, ad probandam naturæ susceptæ veritatem, sed tamen voluntario: ne, si eo vigilante contigisset tempestas, vel non timerent discipuli; vel eo invito contigisse, vel ab eo non posse sedari suspicarentur. Ipsis verò immodicè trepidantibus dicit:

26. Et dicit eis Jesus: quid timidi estis, modicæ fidei? Tunc surgens, imperavit ventis & mari, & facta est tranquillitas magna.

26. * *Quid timidi estis?* id est, Quid tantò timore consternati estis? Unde Marci 4. v. ult. additur Græcè, *quid sic*, vel *adeò timidi estis?* Arguit enim non quemlibet timorem, sed eum, qui fidem opprimit, pacem turbat, fiduciam in Deo minuit: ex quo clamabant, ut habet Lucas, Græcè, *Præceptor, Præceptor*, itemque, *perimus*, id est, actum est

eſt de nobis. Unde cauſam tanti timoris taxans, vocat eos * *modicæ fidei:* quâ vel non crederent; vel non fiderent ſe à dormiente poſſe liberari. Fides enim hîc vel credulitatem vel fiduciam poteſt ſignificare, & in utraque infirmi erant.

* *Tunc ſurgens imperavit ventis & mari.* Græcum ἐπετίμησε ſignificat *increpavit*, ut eſt apud Luc. quod apud Marcum dicitur *comminatus eſt:* quæ omnia propriè in creaturis ratione præditis locum habent. Hîc autem tantùm ſignificant vocem ejus, quâ quaſi imperando & increpando dixerat, *Tace & obmuteſce*, fuiſſe efficacem, ita ut ventus & mare auctoritati & voluntati ejus obediverit, ut ſequitur, non quidem ſentiendo, ſed motum ex imperio impreſſum ſuſcipiendo & ſequendo. * *Et facta eſt tranquillitas magna*, ne veſtigio quidem turbationis reliquo, ut poſt tempeſtatem fieri ſolet.

27. * *Porro homines mirati ſunt*, tam diſcipuli, ut Luc. quàm ii, qui erant in aliis navibus, quas Marc. adfuiſſe dicit c. 5. v. 36. * *Dicentes: Qualis eſt hic?* q. d. Profectò longè alius eſt, & major, quàm hactenùs eum exiſtimavimus, nempè Dominus ventorum & marium, utpotè quæ arbitrio ejus ſubjacent. Præclarus typus eſt hæc hiſtoria rerum futurarum, quem Auguſt. tum alibi ſæpiùs, tum in Pſal. 25. expoſuit. Tropologicè enim ſtagnum hæc vita eſt; tempeſtas, tentatio; Jeſus dormiens, fides ſopita; evigilatio, invocatio; tranquillitas, liberatio. Allegoricè Tertull. lib. de Baptiſmo c. 12. navicula eſt Eccleſia, mare ſæculum, fluctus perſecutiones & tentationes, ſomnus Domini patientia. In fine Sanctorum precibus excitatus ſæculum compeſcet, & ſuis reddet tranquillitatem.

27. Porrò homines mirati ſunt dicentes: qualis eſt hic, quia venti & mare obediunt ei?

28. * *Et cum veniſſet in regionem Geraſenorum.* Græcus hic legit Γεργεσηνῶν, id eſt, *Gergeſenorum*, ſeu *Gergeſæorum*, qui fuerunt populi à quinto filio Chanaam procreati, Gen. 10. v. 16. *Gergeſa* verò, ut Hieron. de locis Hebraicis, civitas fuit trans Jordanem, juncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manaſſe. Hæc, inquit, eſſe nunc dicitur *Geraſa*, urbs inſignis Arabiæ, quam ſuo tempore dicit fuiſſe viculum ſupra mare Tiberiadis. Idem confirmat in Abdiam ſub finem. Syrus hîc, & Græcus apud Marcum & Lucam legunt *Gadarenorum*, à civitate *Gadara*, quam propterea multi eandem cum *Garaſa* eſſe putant. Sed falluntur: nam & Hieron. ibid. & Joſephus lib. 2. de bel. Jud. cap. 19. apertè diſtinguunt. Utraque tamen erat trans amnem Jordanem, & non procul ab invicem diſſita. Unde ab utravis eadem regio nunc *Garagenorum*, nunc *Garadenorum* dicitur. * *Occurrerunt ei duo habentes dæmonia*, ſeu Dæmoniaci. Marcus & Lucas non niſi unius meminerunt, nempè quia unus erat vel ſævior cæteris, vel, ut Aug. lib. 2. de

28. Et cùm veniſſet trans fretum in regionem Geraſenorum, occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, ſævi nimis, ita ut nemo poſſet tranſire per viam illam.

de consensu Evang. c. 24. personæ alicujus famosioris, de quo facti hujus fama latiùs præclariusque fragaverat.

**De monumentis exeuntes* : in quibus habitabant. Monumenta enim Judæorum erant extra civitatem, ne præsentiâ eorum polluerentur, ac ferè in montibus & desertis locis, 4.Reg.23. v. 16. Idque vel in speluncis, ut sepulchrum Abrahæ fuit; vel instar cubiculorum spatiosorum in rupibus excisa, ut Christi Domini. Eò loci dæmoniacos illos dæmones adegerant, ut scilicet dignum esset principe mortis habitaculum; ut tanto major esset horroris ac sævitiæ species; ut denique errorem illum pernitiosum hominibus persuaderet, animas hominum in dæmones commutari, ut notat Chrysost. hom. 28. Nam hoc sensisse Plotinum & Platonicos tradit Aug. lib. 9. de civit.c.11. & Origeni adscribit Hier. epist. 59. & Tertull. idem Aug. hæres. 86. **Sævi nimis*, id est, valde. Sævitiam eorum latiùs describit Luc. c. 8. & Marc. c.5. Quomodo verò tropologicè peccatores in sepulcris habitent, & sæviant, vide latè tractantem Chrysostomum hom. 29. in fine.

29. Et ecce clamaverunt, dicentes: Quid nobis, & tibi, Jesu fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos?

29. **Et ecce clamaverunt, dicentes: Quid nobis & tibi?* id est, Quid tibi molesti sumus, ut rebus nostris te interponas, aut nobis molestus sis? Sunt enim verba expostulantium & conquerentium, cum eo, quem non lædebant, sed venerabantur, quia præcipiebat eis exire, ut Luc. & Marc. Phrasis est usitata Hebræis, & Scripturis frequens, ut infrà c.27.v.19.& 2.Reg.16.v.10. & alibi. **Jesu fili Dei.* Nam, ut alibi dicit Lucas, c. 4. v. 41. Dæmones sciebant eum esse Christum, tametsi antea in deserto jejunantem non cognovissent. Sciebant autem cum per quædam temporalia divinæ virtutis effecta, & occultissimæ signa præsentiæ, quæ angelicis sensibus etiam malignorum spirituum potiùs, quàm infirmitati hominum possunt esse conspicua: quæ quando paululum supprimenda judicavit Christus, & aliquanto altiùs latuit, dubitavit de illo dæmonum princeps, ut explicat Aug. lib. 9. de civit. c.21. Christus enim tantum eis innotuit, inquit, quantum voluit: tantum autem voluit, quantum oportuit. **Venisti huc ante tempus torquere nos?* Tum quia tormentum est dæmonibus, eos relinquere, quos affligunt: tum quia metuebant, ne in abyssum relegarentur, ut Lucas ait, ubi præter supplicium, quod ubique circumferunt, privarentur grassandi in homines licentiâ. Ideòque dicunt, *ante tempus*, id est, magnum judicii diem, ut Aug.lib. 8.de Civit. c.23. quo æternâ damnatione unà cum hominibus puniendi sunt.

30. Erat autem non longe ab illis grex multorum porcorum pascens.

30. **Erat autem non longe ab illis*, nempè partim circa montem, ut Marcus,

Marcus, partim in ipso monte, ut Lucas, * *grex multorum porcorum pascens*: sive spectaret ad Gentiles, erat enim Gadara urbs Græcanici instituti, ut testatur Joseph. 7. Antiquit. c. 13. sive etiam ad Judæos. Porcus autem & similia immunda animalia comedere quidem Judæis vetitum fuit, non autem alere, Gentibus vel exercitui Romano vendere, lardo ad unctiones plaustrorum &c. uti, sicut satis colligitur ex Deuteron. 14. v. 21. & in mulis atque asinis manifestum est.

31. * *Dæmones autem rogabant eum*, ut constaret illos ne tantillum quidem posse, nisi permittente Deo: * *Si ejicis nos hinc, mitte nos*, non extra regionem, ut Marc. hoc est, extra illum districtum, ubi hominibus, sibi longâ consuetudine notis, maximè nocere possent, nec etiam in abyssum, ut Luc. sed * *in gregem porcorum*: tum ut vel sic odium ac rabiem suam in homines effunderent: tum verò ut homines porcorum jacturâ consternati, vel exasperati, ut colligitur ex v. ult. prædicationem Christi respuerunt.

31. Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si ejicis nos hinc mitte nos in gregem porcorum.

32. * *Et ait illis: Ite*, sicut petitis. Est enim permittentis, ut ex Græco constat, quanquàm alioquin & jubentis esse posset. Annuit itaque petitioni dæmonum, non ut pœnas homines darent neglectæ legis, quòd porcos alerent, ut putat Jansenius in Concordia; nam suprà patuit esse falsum: sed ut esset testimonium, verè dæmones egressos esse: ut constaret ipsis liberatis beneficii magnitudo, tum liberationis ex tanta multitudine dæmonum, tum conservationis ex illo furore & strage, qui similem in se exercuissent, nisi Deus vetuisset; ut fama miraculi latiùs spargeretur in gloriam Christi; ut convincerentur Sadducæi, negantes esse spiritus, quod Hilarius notavit; denique, ut Augustin. tractat. 9. in epist. Joan. ut ostenderet diabolum in eis dominari, qui vitam porcorum gerunt. * *Et ecce impetu abiit totus grex per præceps.* Græcè, κατὰ τοῦ κρημνοῦ, *è præcipitio*, id est, ex abrupto loco se præcipitârunt: quem sensum Syrus indicat vertendo, *totus grex iste rectè contendit sursum in rupem, & corruerunt* * *in mare*, videlicet ex scopulis, mari Genesareth imminentibus, se præcipitantes.

32. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos: & ecce impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis.

33. * *Pastores autem fugerunt*: spectaculo territi, & ut rem Dominis & civitati nuntiarent, quò constaret se esse extra damni culpam.

33. Pastores autem fugerunt: & venientes in civitatem nunciaverunt omnia, & de eis qui dæmonia habuerant.

34. * *Et ecce tota civitas*, miraculo & damno inspectato excita, * *exiit obviam Jesu*, quem ex pastoribus intellexisse videntur versus civitatem tendere. Causa verò adjungitur, * *Et viso eo rogabant eum, ut transiret*, seu discederet, * *à finibus eorum.* Hujus petitionis rationem petit Hieron. ex humilitate, quâ se præsentiâ Domini indignos judicabant; sicut & Petrus, quando dixit, *Exi à me &c.* Sed veram

34. Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu, & viso eo rogabant, ut transiret à finibus eorum.

causam indicat Lucas, *Quia magno timore tenebantur*, ne scilicet gravioribus forsan afficerentur damnis, sive aliorum animalium, sive etiam ipsius vitæ suæ, ad præsentiam tantæ sanctitatis & potestatis. Similem timorem indicabat Sareptana 3. Reg. 18. v. 18. Timor igitur iste etsi reverentiam quamdam & submissionem erga Christum haberet conjunctam, carnalis tamen fuit, cui amor agnoscendæ ab eo veritatis prævalere debuisset. Mysticè tractat hanc historiam latè Hilar. can. 8. in Matth. & Ambros. lib. 6. in Luc. in fine.

CAPUT NONUM.

1. Et ascendens in naviculam, transfretavit, & venit in civitatē suam.

1. ET *ascendens in naviculam transfretavit*, scilicet lacum Genesareth, rediens in oppositam ripam, unde venerat. Itaque Garasenis facilè acquiescit, docens reipsâ id, quod verbis præscribit cap. 10. non esse prædicandum invitis, & nolentibus prædicationem recipere. **Et venit in civitatem suam* : non Bethlehem, ut putavit Sedulius, nec Nazareth, ut Hieron. sed Capharnaum, ubi Paralyticum istum sanatum fuisse clarè indicat Marc. c. 2. v. 1. & consentit Chrysost. quæ vocatur **sua*, quia in ea frequentiùs commoratus est.

2. Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Et videns Jesus fidem illorum, dixit Paralytico: confide fili: remittuntur tibi peccata tua.

2. **Et ecce offerebant ei Paralyticum.* Causam & modum Matthæus tacet, sed exprimit Marcus. Cùm enim non possent eum offerre illi, præ turba, quæ ad januam stabat, per tectum supernè apertum eum demiserunt. Itaque **videns Jesus*, ex isto conatu, & facto tam inusitato, **fidem illorum*, offerentium, ut Hieron. & ex narratione omnium Evangelistarum, maximè Lucæ, videtur colligi. Hæc enim tum ad plenam sanitatem corporalem, tum ad pœnitentiam peccatori impetrandam, prodesse potest. Fidem tamen ipsius paralytici etiam adfuisse colligit Chrysost. ex eo, quòd ita sese offerri passus est. Porrò Fides hîc videtur non solùm assensum in id, quod de Christo credendum erat, sed simul fiduciam impetrandi, quæ ex Fidei firmitate solet nasci, comprehendere. Cui potiùs, quàm charitati offerentium, aut patientiæ paralytici, tribuitur hîc & alibi sanitas, non quod excludantur, sed partim quia Fides prima est ordine, partim quia ei proprium est impetrare id, quod credit & sperat, partim denique ut ita Fides in Christum commendaretur. **Dixit paralytico : Confide fili*, id est, bono animo & magnâ fiduciâ esto : id enim quod petis impetrabis. **Remittuntur tibi peccata tua*, hoc ipso dicto, quo ea remitti pronuntio. Unde Græcus dictum factum indicans legit ἀφέωνται, *remissa sunt tibi peccata tua*, hoc est, causa sublata est, per quam morbus inflictus fuerat. Ex quo satis colligitur, paralyticum istum, cùm sanitatem à Christo tamquam pœnitentiæ publico præcone ambiret, concepisse

cepiſſe ſimul anteactæ vitæ pœnitentiam, ſive ei propter fidem offerentium aut propriam data fuerit, ſive non.

3. * *Et ecce quidam de Scribis*, de Legis & Scripturarum peritiâ ſibi placentibus, quæ peccatorum remiſſionem paſſim Deo tribuunt, * *dixerunt intra ſe*, in corde ſcilicet, id eſt, cogitabant: * *Hic blaſphemat*, nempè in Deum, contumelioſè in Deum loquitur, ſibi arrogando, quod Deo proprium eſt, & ideò ejus majeſtati derogando. Livor & malevolentia in deteriorem partem verba Chriſti rapiebant. Non enim dixerat, *remitto*, ſed *remittuntur*; quod intelligi poterat, à Deo, ut eſſet non efficientis, ſed afferentis.

3. Et ecce quidam de ſcribis dixerunt intra ſe: hic blaſphemat.

4. * *Et cum vidiſſet Jeſus*: non conjecturis, ſed quaſi oculis perſpexiſſet, * *cogitationes eorum*; ita facto ipſo ſuam divinitatem & ſe non blaſphemare probans, * *Dixit: Ut quid*, &c.

5. * *Quid eſt facilius dicere*, &c. Si nuda verba ſpectes, æquè facilè eſt utrumvis dicere: ſi rem, longè difficiliùs eſt dimittere peccata, quàm corpori etiam propriâ authoritate ſanitatem dare, juxta illud Aug. tract. 72. in Joan. Juſtificatio impii majus eſt opus, quàm cælum & terra. Itaque * *quid facilius eſt dicere*, ita ſcilicet, ut dicentis authoritas non periclitetur, neque mendacii argui poſſit. Nam dicere, * *dimittuntur tibi peccata*, obſcuræ veritatis eſt, quæ credi debeat, ut videri non poſſit, etiam tum quando verè dimittuntur. Dicere verò, * *ſurge & ambula*, mox palpabilem requirit probationem ſanitatis conſequentis: alioquin temeritatis ac mendacii confeſtim ex re ipſa arguetur. Non ergò Chriſtus hîc aſſerit aut probat ſanationem corporalem eſſe difficiliorem remiſſione peccatorum: ſed ex veritate aſſertionis de re viſibili, ubi effectus mox adeſſe debet, probat ſibi etiam eſſe credendum, aſſerenti inviſibilem remiſſionem, quam quivis facilè jactare poſſet ſine periculo convincendæ falſitatis. Nam, ut Chryſoſt. hom. 30. alterum horum latet, alterum patet. Quod quamvis minus ſit in ſe, eſt tamen manifeſtius, ut illud majus ac inviſibile reddatur certius & confirmatius. Hunc ſenſum poſtulat id, quod ſequitur.

4. Et cùm vidiſſet Jeſus cogitationes eorum dixit: ut quid cogitatis mala in cordibus veſtris? 5. Quid eſt facilius, dicere: dimittuntur tibi peccata tua: an dicere: ſurge, & ambula?

6. * *Ut autem ſciatis*, &c. id eſt, ut id, quod latet, ac temerè dictum à me arbitramini, ex eo quod oculis patet etiam verum eſſe intelligatis: * *Tunc ait paralytico*. Verba ſunt non Chriſti, ſed Evangeliſtæ, quibus ſignificat Chriſtum ſubitò, relictis quaſi Scribis, ad paralyticum ſe convertiſſe. Unde quamvis deeſſent, ſenſus perfectè conſtaret. * *Surge & tolle lectum tuum*: ut quod erat teſtimonium infirmitatis, fiat probatio ſanitatis: * *& vade in domum tuam*, ne phantaſticum putetur id quod factum eſt. Unde ad faciendam teſtatiſſimam fidem,

6. Ut autem ſciatis, quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: ſurge, tolle lectum tuũ & vade in domum tuam.

7. * Sur-

7. Et surrexit, & abiit in domũ suam.

8. Videntes autem turbæ timuerunt, & glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

7. * *Surrexit, & abiit in domum suam.*

8. * *Videntes autem turbæ timuerunt*, Græcè, ἐθαύμασαν, *admiratæ sunt* sed admiratione timori adjunctâ. Nam, ut Lucas 5.26. *Stupor apprehendit omnes, & repleti sunt timore*: quod fieri solet, quando subitò maxima opinio & reverentia de aliquo concipitur, sicut simili de causa 3.Reg.c.3.v.28. dicuntur timuisse Salomonem. * *Et glorificaverunt Deum*, ejus benignitatem laudibus celebrando, * *Qui*, seu quia, * *dedit potestatem talem*, remittendi scilicet peccata, & visibilibus istis miraculis confirmandi * *hominibus*, homini, per enallogen numeri. Unde non videtur quicquam sublimius homine, seu occultum illud incarnationis Dei mysterium agnovisse.

9. Et cùm transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine. Et ait illi: sequere me Et surgens, secutus est eum.

9. * *Et cum transiret inde Jesus*, versus mare scilicet, ut indicat Marcus 2. v. 34. * *Vidit hominem sedentem in telonio*, id est, in domo, quò adferuntur vectigalia, occupatum scilicet negotiis officii Publicanorum. Nam τελώνης ad verbum significat emptorem, seu redemptorem publicorum vectigalium, & τελώνιον locum, vel etiam mensam, ubi colliguntur. * *Matthæum nomine.* Marcus & Lucas vocant *Levi*, binominis enim fuit: sic tamen, ut post Christi discipulatum usitatius fuisse videatur *Matthæus*, antè *Levi*; illud fortasse à Christo impositum, hoc à parentibus. Unde Hieron. notat cæteros Evangelistas, propter verecundiam & honorem Matthæi, noluisse eum nomine appellare vulgato; quod Matthæus ipse ex humilitate fecit, sicut c. 10. se Publicanum vocat, ut nomen suum & infame officium indicando perpetuum relinqueret suæ gratitudinis, divinæque benignitatis, & gratiæ, ac potestatis monumentum. * *Et ait illi*, cui jam tot miraculis innotuerat: * *Sequere me*, meo discipulatui indivulsè inhærendo, qui, ut Chrysost. miraculorum jam famâ perdomitus, & ut Hieron. majestate divinitatis occultè in humana facie relucente tractus, potenti denique gratiâ persuasus, & proinde non irrationabiliter, sicut Julianus Augustus & Porphyrius calumniabantur. * *Et surgens, secutus est eum.* spretis & lucris & periculis, quæ ipsi, totique familiæ imminebant, quò rationes vectigalium non confectas relinqueret, inquit Basil. in Regulis fusiùs disputatis, resp. 8. Unde promptissimæ obedientiæ exemplum extollit Chrys. Et hæc quantum ad animum. Antequam tamen omnibus reipsâ se abdicaret, Christum domo & splendidis epulis excepit, quasi sic suis valediceret. Nam

10. Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani & peccatores venientes, discumbebant cum Jesu & discipulis ejus

10 * *Discumbente eo in domo*, ipsius Matthæi, qui, ut Lucas, fecit ei convivium magnum, quod modestiæ causâ Matthæus tacet. Hoc autem sicuti de bonis suis fecit, ita & potuit rationes admini-

ſtrationis ſuæ Domino permittente reddere. * *Ecce multi Publicani & peccatores diſcumbebant cum Jeſu*, ſive invitati à Matthæo, ſive ultrò exemplo ſequentis Matthæi & Chriſti humanitate tracti, quia Marcus ait: *Erant enim multi qui ſequebantur.* Peccatores autem quia diſtinguuntur à Publicanis, videntur homines fuiſſe vitæ apertè improbæ & infamis.

11. * *Et videntes Phariſæi*, id eſt, cùm intellexiſſent poſt convivium (patet enim Phariſæos non interfuiſſe) * *dicebant diſcipulis ejus*, tamquam minùs inſtructis ad ſubornandam accuſationis malitiam, reddendamque ſui facti & magiſtri rationem. Accuſandi enim non admonendi causâ iſtâ dicebant, non ad inſtruendos, ſed alienandos à Magiſtro diſcipulos. * *Quare cum Publicanis & peccatoribus manducat Magiſter veſter?* Et vos cum illo? Hoc enim addit Lucas. Magiſtrum tamen præcipuè impetebant, tamquam qui perperam ſuos verbis & factis inſtrueret, nec habendum eſſe virum ſanctum, qui peccatorum conſortio gauderet. Quos ipſi Phariſæi videntur vitâſſe, non eo animo, quo vitari debent, nimirum ne communicans ſuperbo induat ſuperbiam, & tangens picem inquinetur ab ea, hoc eſt, ne mores eorum familiaritate addiſcantur, vel etiam ne ipſi peccatores in improbitate roborentur: ſed ex faſtu & errore, ne ſicuti juxta legem contactu rei immundæ, ita etiam peccatis inquinarentur. Unde Dominus veram converſationis ſuæ cum illis cauſam aperiens,

11. Et videntes Phariſæi; dicebant diſcipulis ejus: quare cum publicanis & peccatoribus manducat Magiſter veſter?

12. * *Non eſt opus*, inquit, * *valentibus medicus*, quatenus ſcilicet rectè valent; & ideo vos, tamquàm qui ſanos vos eſſe creditis, non frequento: q. d. Medicus ſum peccatorum, non ſocius; non ut foveam peccata, ſed ſanem; atque ita laude, non reprehenſione dignus. Niſi fortè quis eo nomine medicum accuſet, inquit Nazianz. Orat. 36. quòd morbo ſe inclinet, fœtoremque ſuſtineat, ut ægrotis ſanitatem donet. Unde ex Scripturâ factum ſuum probans,

12. At Jeſus audiens, ait non eſt opus valentibus medicus, ſed malè habentibus.

13. * *Euntes diſcite*, id eſt, ite, ac diſcite, non tam ſcientiâ quàm affectu & opere, quid ſibi velit illa Dei per Prophetam ſententia, & tunc ſcilicet accuſate me. * *Miſericordiam volo, & non Sacrificium:* id eſt, magìs volo, quàm ſacrificium, ut legit Aug. lib. 20. contra Fauſt. c. 16. Patet ex eo, quod ſequitur, *& ſcientiam Dei pluſquam holocauſta.* Ex quo etiam patet per *Sacrificium* intelligi holocauſta, id eſt, externa ſacrificia. Nam, ut Aug. lib. 10. de civit. c. 5. nihil aliud hîc, niſi ſacrificio ſacrificium prælatum oportet intelligi, ſcilicet externo Religionis ſacrificio internum miſericordiæ, juxta illud Apoſt. ad Hebr. 13. v. 16. *Talibus enim hoſtiis promeretur*, id eſt, placatur, aut delectatur, *Deus.* * *Non enim veni.* Ratio datur versûs duode-

13. Euntes autem diſcite quid eſt: miſericordiam volo, & non ſacrificium. Non enim veni vocare juſtos, ſed peccatores.

duodecimi, non decimi tertii: q. d. Proprium officium meum eſt, eſſe medicum: non ergò miremini, ſi cum ægrotis verſer. Non enim in mundum miſſus ſum, ac * *veni vocare juſtos, ſed peccatores*, ubi exponit ut antè, juſtos utique ſanos, peccatores autem appellavit ægrotos, inquit Aug. de nat. & grat. c. 19. Græcus hîc atque etiam Latinus apud Lucam addit *ad pœnitentiam*: quod tamen ſatìs indicatur per verbum, *vocare*, ſi propriè ſumatur. Vocatio enim juxta Apoſt. ad Rom. 8. v. 30. præcedit ad juſtificationem. Eſtque illud primum beneficium, quo homo invitatur à tenebris ad lucem, à peccatis ad Deum, id eſt, ab ægritudine ad ſanitatem, propter quòd Chriſtus in mundum venit, aliàs non venturus, & quo jam juſti non indigent.

14. Tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli Joannis dicentes: quare nos & phariſæi, jejunamus frequenter, diſcipuli autem tui non jejunant?

14. * *Tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli Joannis*, à Phariſæis ſubornati, ut per os eorum, jam æmulatiunculâ aliquâ adverſus Chriſti diſcipulos laborantium, reſponſum Chriſti refellerent: nam Marcus & Lucas indicant Phariſæos ſimul acceſſiſſe. * *Dicentes: Quare nos & Phariſæi jejunamus frequenter?* Jejuniis non ipſius Legis, quæ ab omnibus obſervabantur, ſed ſpecialibus, magiſtrorum juſſu vel inſtituto ſuſceptis. Unde Phariſæus ille: *Jejuno bis in Sabbato*, id eſt, quâcumque hebdomadâ. * *Diſcipuli autem tui non jejunant?* Plus ſignificare volunt, quàm dicunt, quod Lucas expreſſit, cùm eos dixiſſe notat, *Diſcipuli tui edunt, & bibunt*, id eſt, indulgent genio, cum Publicanis & peccatoribus manducando. Nam hâc de causâ vocatus fuit ipſe Chriſtus *homo vorax, & potator vini*, infrà c. 11. v. 19. Itaque ſenſus calumniæ eſt: Convivia tua cum peccatoribus excuſas, prætextu miſericordiæ; cur ſaltem diſcipulos tuos non doces perfectionem, quam nos profitemur? Sperabant enim Phariſæi ſic fore, ut vel diſciplinam Joannis omnibus probatam damnare cogeretur, vel ſuam, quibus urbaniſſimè reſpondet:

15. Et ait illis Jeſus: numquid poſſunt filii ſponſi lugere quamdiu cum illis eſt ſponſus? Venient autem dies cum auferetur ab eis ſponſus: & tunc jejunabunt.

15. * *Numquid poſſunt filii ſponſi lugere?* Sponſum ſe opportunè vocat, quia ſic ab eorum magiſtro vocatus fuerat, Joan. 3. v. 29. Filii autem Sponſi, Græcè υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, *filii thalami nuptialis*, dicuntur phraſi Hebraicâ (ſicut *filii lucis*, *tenebrarum*, *regni*, *&c.*) qui ad Thalamum nuptialem pertinent, id eſt, qui Sponſo velut comites honoris gratiâ dati familiariſſimè adhærent, cujuſmodi triginta dati fuerunt Samſoni, Judic. 14. & vocantur *amici*, ac *pronubi*, v. ult. Hi ergò non poſſunt * *lugere*, id eſt, indecens eſt, ut in ſordibus ac luctu, ſeu in actionibus triſtitiæ verſentur, quamdiu durant tempora nuptialia, quæ lætitiæ plena ſunt: q. d. hæc indulgentia diſcipulorum meorum tempori congruit.

* Ve-

* *Venient autem dies, cum auferetur ab eis Sponsus*, per mortem scilicet vel assumptionem in cælos: * *et tunc jejunabunt*, id est, lugebunt, seu luctuosis incumbent actionibus, sicut factum indicant Acta Apostolorum. Et hinc est, quòd commodè ante dies ablationis Sponsi nostri Quadragesimam jejunamus, ut notat Aug. serm. 74. de diversis c. 3. Eademque de causa Feria 6. & Sabbato olim jejunare solebant, ut idem epist. 86. & Clem. Rom. lib. 5. constit. Apostolicar. c. 17. Ut autem non solùm ex temporis ratione, sed etiam ex magno artificio sic cum suis discipulis agendum intelligerent, duas addit similitudines ex veste & utribus.

16. * *Nemo autem*, nisi insipienter agere velit, * *immittit commissuram panni rudis*, id est, insuit frustum panni adhuc impexi, & impoliti, prout à fullonibus prodit, * *in vestimentum vetus*, id est, ad reparandam detritam vestem ac laceram. Nam illa talis commissura seu pannus ille rudis * *tollit plenitudinem à vestimento*, scilicet veteri, id est, tollit integritatem, sed id, quod adhuc plenum, & integrum erat in veste veteri, * *& pejor*, seu major ac restauratu difficilior, * *scissura fit*. Cùm enim pannus ille rudis sit durus, ac fortis, vestimentum autem vetus tritum ac penè putridum, mox laceratur. Addit Lucas aliud incommodum, *Alioquin & novum rumpit*, scilicet vestimentum, quia Lucas præmiserat, hanc commissuram, seu hoc frustum panni novi vulsum fuisse ex vestimento novo. Hinc omninò similis est comparatio de vino, & utribus: nam vini novi & bullientis violentia disrumpit utres vetustate infirmos, & penè putridos, & utraque pereunt. Iste est cortex utriusque parabolæ, quâ significat juxta Chrysost. homil. 30. & Theophil. etiam se imprudenter facturum, si discipulis suis adhuc infirmis, & veteri assuetis homini, grave & rigidum vitæ genus imponeret: periculum enim fore, ne & hujusmodi institutum sine fructu periret, & tyrones novæ vitæ austeritate territi desperatione quâdam resilerent à virtutis perfectioris via, quam sectari ceperant, & ita pejores fierent ex eo ipso, quo meliores fieri debuerant.

16. Nemo autem immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem ejus à vestimento & pejor scissura fit.

17. * *Sed vinum novum in utres novos mittunt*, qui vim vini ferant, ne fervescente musto rumpantur. * *Et ambo conservantur*, vinum & utres: q. d. Simili modo cùm innovati fuerint discipuli mei Spiritus sancti gratiâ, vis rigidioris disciplinæ eis committenda erit, eamque cum fructu ferent: nam, ut Aug. serm. 186. de tempore, carnalitas, vetustas est: gratia novitas, spiritualia non capit carnalis, quanto homo meliùs fuerit innovatus, tanto ampliùs capit quod verum sapit.

17. Neque mittunt vinum novum in utres veteres, alioquin rumpuntur utres & vinum effunditur, & utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt, & ambo conservantur.

18. * *Hæc eo loquente ad eos, Ecce princeps unus accessit.* Marcus *Archisy-*

18. Hæc illo loquente ad eos

ecce princeps unus accessit, & adorabat eum dicens, Domine, filia mea modo defuncta est: sed veni, impone manum tuam super eam, & vivet.
19. Et surgens Jesus, sequebatur eum, & discipuli ejus,

chisynagogum, Lucas c. 8. *Principem synagogæ*, quod idem est, vocat, nomine Jairum. Erant hujusmodi Præfecti Synagogæ, ad quos spectabat populi convenientis lectionis Scripturarum, prædicationis, &c. moderatio, ut patet Actor. 13. v. 15. & Lucæ 13. v. 14. * *Et adorabat eum*, genuflexione, vel corporis prostratione, ut Marcus & Lucas. * *Dicens: Domine filia mea modò defuncta est.* Marcus ait, *in extremis est*; Lucas, *& hæc moriebatur*, id est, animam agebat: quo significat uterque nondum fuisse modò defunctam, postea enim defuncta nuntiabatur. Itaque vel utrumque dixit Jaïrus sub disjunctione, & Matth. solùm alterum expressit, vel, ut Aug. l. 2. de consens. Evang. c. 28. alii posuerint, quid dixerit Jaïrus, Matthæus verò brevitatis causâ quid voluerit, atque cogitaverit: illi verba, hic voluntatem, cui debent verba servire, eò quòd certum sit, eum saltem audito suorum nuntio de morte ejus hoc cogitasse & voluisse.

20. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti ejus.
21. Dicebat enim intra se: Si tetigero tantum vestimentū ejus, salva ero.
22. At Jesus conversus, & videns eam, dixit: Confide, filia, fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora.
23. Et cùm venisset Jesus in domum principis, & vidisset tibicines & turbam tumultuantem, dicebat:
24. Recedite: non est enim mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum.

20. * *Et ecce.* Interponitur hic alia historia, quâ confirmaretur fides vacillantis Jaïri, & ostenderetur, numquam à benefaciendo otiosum fuisse Christum, quæ quia accuratiùs tractatur à Marco, eò explicationem ejus remittimus.

23. * *Et cum vidißit Jesus tibicines*, quia ut Ambr. lib. 8. in Luc. mos erat Gentium ad luctum tibicines adhibere, ad quorum modos histriones canebant funebria carmina, tundebant pectora, & ejulabant, ut Lucanus in dialogo de luctu. Unde Ovid. 4. Fast.

Cantabat mœstis tibia funeribus.

Hoc autem à Gentibus ad Judæos videtur fluxisse: vide Jerem. 9. v. 17. & 18. Unde hîc addit, * *& turbam tumultuantem*, id est, multitudinem miserabili lamentatione deplorantem puellæ mortem. Nam Marcus dicit *tumultum*, *&* (hoc est) *flentes*, *& ejulantes multùm*: & Luc. *Flebant autem omnes, & plangebant illam*. Turbis igitur istis * *dicebat:*

24. * *Recedite*, cum toto illo luctûs & planctûs apparatu: * *Non est enim mortua puella*: scilicet sicut vos putatis, ut in morte maneat, sicut cæteri mortui, neque sit spes reviviscendi: * *Sed dormit*, quia mox expergefactam videbitis, quam lugetis ut mortuam: somnus igitur est, non mors. Unde quod multi dicunt, *Non est mortua*, quia omnia vivunt Deo, non videtur huic loco convenire: sic enim nullus mortuus diceretur, cùm tamen aliquid peculiare videatur Christus de hac puella dicere, quod non de omnibus. Unde nec illo modo dicitur hîc puella *dormire*, quo omnes mortui, Dan. 12, v. 2. vel peculiariter Sancti dicuntur in morte dormientes, propter spem futuræ resurrectionis; sed potiùs ad illum planè modum, quo Joan. 11. v. 11. dicit

dicit Christus: *Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut à somno excitem eum.* Quod cùm non intellexissent, addit, *mortuus est*, indicans se eum à mortuis velle suscitare. Usus est autem hîc isto loquendi modo eadem de causa, quâ mox præcepit, ut nemo sciret, videlicet ut hâc urbanâ ambiguitate minus miraculum turbis innotesceret: * *Et deridebant eum*; quia ignari istius consilii divini, & apud quos de vera morte puellæ nulla erat dubitatio.

25. *Et cum ejecta esset turba.* Ut pompam & inanem gloriam declinaret apud turbam, secreti continendi nesciam, patrem tamen & matrem puellæ, ut Marc. *& eos, qui secum erant*, id est, ut explicat Luc. Petrum & Jacôbum & Joannem tanquam testes assumpsit secum. * *Et tenuit manum ejus.* Addunt alii, cùm dixisset, *Puella surge*, ut ipso quodammodò gestu, & voce ageret tanquam cum dormiente, quem manu & voce excitare solemus. Unde eâdem facilitate, quâ è somno excitata * *surrexit*, ut Marcus, *ambulabat, & jussit illi dari manducare*, ne phantasma putaretur. Quamvis autem, eodem teste, vehementer illis præciperet, ut nemo id sciret, calcandæ scilicet inanis gloriæ studio, & documento; tamen quia fugientes sequi solet,

25. Et cum ejecta esset turba, intravit: & tenuit manum ejus. Et surrexit puella,

26. * *Exiit fama hæc in universam terram illam.* Galilæam scilicet ubi contigit, omnibus rem tam stupendam & inexpectatam eo magis certatim divulgantibus. Addit hoc, ne quis à se miraculum confictum putet, cujus testis fuit tota regio.

26. Et exiit fama hæc in universam terram illam.

27. * *Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci*, accepto miraculi istius rumore in spem sanitatis erecti, * *dicentes: Miserere nostri*: quâ voce indicant se de potestate ejus non dubitare, sed tantùm gratuitam poscere voluntatem: q. d. Velis tantùm, quia potes, * *Fili David*, ille scilicet Davidi ex Davide promissus & expectatus. Nam quamvis eo tempore multi essent ex Davide procreati, hoc tamen peculiariter Messiæ cognomen & periphrasis fuit: atque ita est hæc luculenta fidei & fiduciæ professio. Distulit eos tamen, donec

27. Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes: Miserere nostri, fili David.

28. * *Venisset domum*, scilicet in Capharnaum, ubi domicilium elegerat: idque tum, ut fides eorum augeretur, vel probaretur, tum ut ostentationem fugeret, doceretque fugiendam. * *Et dicit eis*, ut examinaret naturam fidei illorum, & imitandam proponeret tanquam sanitatis eorum causam, quâ magìs quàm eorum miseriâ permotus fuisset: * *Creditis quia hoc possum*, non precibus meis impetrare, ut Prophetæ, sed * *facere vobis?* Id est meâ auctoritate & potestate præstare? Hanc enim penes se esse significat. Fides igitur, quam postulat, non est de voluntate faciendi, multò minùs de facto jam exhibito.

28. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis Jesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Utique, Domine.

hibito : non enim dicit : Creditis me hoc velle facere, vel me factu-rum, vel me fecisse ? Qualem fidem Hæretici postulant de remissione peccatorum : sed, Creditis, quia hoc possum facere ? Est enim fides de divina virtute sua, quæ fides non est fiducia, sed verus mentis assensus, qui tamen per fiduciam conjunctam solet operari. Unde cùm dixisset, * *utique*, id est, indubitanter credimus, respondit eis :

29. Tunc tetigit oculos eorum, dicens : Secundum fidem vestram fiat vobis.

29. * *Secundùm fidem vestram fiat vobis* : id est, Si sic creditis, habeat hæc fides per fiduciam, quam clamando & sequendo professi estis, effectum suum.

30. Et aperti sunt oculi eorũ : & comminatus est illis Jesus, dicens : Videte ne quis sciat.

30. * *Et aperti sunt oculi eorum* : quantum ad effectum videndi, hoc est, viderunt. Periphrasis est videndi Hebræis familiaris, etiam cùm oculi non solùm patent, sed neque visu carent : sic enim primorum parentum, & Agar, Gen. 20. v. 19. oculi aperti dicuntur, quando adverterunt. Vide infrà c. 20. v. 33. & Joan. 9. v. 10. & seqq. sæpiùs. Sic & aures dicuntur aperiri, vel patere, quando surdi audiunt, ut Marci 7. v 35. Utriusque exemplum Isaiæ 35. v. 5. * *Et comminatus est illis, dicens: Videte ne quis sciat:* Græcè ἐνεβριμήσατο, acriter & cum fremitu quodam interminatus est. Unde Joan. 11. v. 33. exponitur *infremuit*.

31. Illi autem exeuntes, diffamaverunt eum in tota terra illa.

31. * *Illi autem exeuntes diffamaverunt eum in tota terra illa*, id est, factum divulgarunt, & famam sparserunt. Ubi observat S. Greg. 19. Moral. c. 14. aliàs 18. hac in re Christum servis se sequentibus exemplum præbuisse, ut ipsi quidem virtutes suas occultare desiderent, & tamen, ut alii proficiant, prodantur inviti. Occultentur ergò bono studio, inquit, necessitate publicentur : ut eorum occultatio sit custodia propria ; publicatio sit utilitas aliena. Hujusmodi igitur præcepta Christi non videntur fuisse vera præcepta, ad seriò obligandum imposita, sed efficacis tantùm desiderii sui declaratio, quòd scilicet nullo inanis gloriæ studio teneretur. Unde alii non peccarunt, virtutem ejus ex gratitudine debitâ laude prosequendo.

32. Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum dæmonium habentem.

32. * *Egreßis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem* : id est, mutum à Dæmone possessum. Non enim illud, *mutum*, referendum est, ad dæmonium, sed ad hominem, cujus lingua non naturaliter, sed dæmonis maleficio ligata significatur ex eo, quòd ejecto dæmone loquebatur. Lucas tamen ipsum dæmonium vocat mutum c. 11. v. 14. scilicet effectivè, quia faciebat mutum : nam varii dæmones tardis nocumentis, & vitiis delectantur. Loco *mutum*, Græcè est κωφὸς, quod vulgò magìs surdum, quàm mutum significare notat Hieron. sed in Scripturis indifferenter usurpari. Hic mutus ab aliis offertur, quia mutus eum verbis orare non poterat,

ut

ut Chryſoſt. nec ab eo fidem exigit, quia muti ſimul & ſurdi eſſe ſolent. Tractat allegoricè quatuor iſta miracula S. Hilar. can. 9. juxta quem Filia Principis ſignificat Synagogam, Hæmorroiſſa Gentes, ſicut intelligit & Hieron. Rurſum aliâ figurâ duo cæci ſignificant Scribas & Phariſæos, inquit Hilar. dæmoniacus Gentes. Vide eum latiùs. Senſu tropologico Hæmorroiſſa eſt anima, multo tempore concupiſcentiis & vitiis diffluens, quam ſanare non poſſunt Medici, Lex Moyſis, aut Philoſophi, ſed tactus fimbriæ, ſeu fides Incarnationis. Filia Principis duodennis eſt anima initio converſionis peccans, quæ facilè ſanatur, ſi Princeps, id eſt, Paſtor Eccleſiæ, pro ea ſatagat. Duo cæci & mutus totius humani generis ſignificant ſtatum, cui primò oculi per fidem aperiri debent, ut deinde in Dei laudes lingua ſolvatur.

33. * *Et miratæ ſunt turbæ*, quia videlicet * *numquam apparuit ſic in Iſraël*, id eſt, nemo unquam in Iſraël fuit, qui tantâ imperandi auctoritate, tantâ celeritate & facilitate tam varia & immedicabilia morborum genera ſanaret: non enim ad ſolum ejecti Dæmonii miraculum, ſed ad præcedentia reſpiciunt. Atque hæc erat ſimplex & candida turbæ, nullis invidiæ ſtimulis agitatæ, confeſſio.

33. Et ejecto dæmonio, locutus eſt mutus, & miratæ ſunt turbæ, dicentes: Numquam apparuit ſic in Iſraël.

34. * *Phariſæi autem*, livore cæci, cùm facta negare non poſſent, malitioſè calumniando, * *dicebant: In principe dæmoniorum*, id eſt, ope Principis, ac præcipui dæmonum, hoc eſt, non divinâ virtute, ſed pacto & arte magicâ cum ſummo dæmone, * *ejicit dæmones*, inferiores. Calumniam iſtam acerbiſſimam accuratè refellit Chriſtus cap. 12. Nunc autem eâ contemptâ pertranſit benefaciendo & exercendo legationem Evangelicam ſuſceptam, circuitque * *omnes civitates & caſtella*, Græcè κώμας, *Pagos*, id eſt, erga magnos & parvos nemine neglecto. In quo circuitu

34. Phariſæi autem dicebant: In principe dæmoniorum ejicit dæmones.

35. Et circuibat Jeſus omnes civitates, & caſtella, docens in ſynagogis eorum, & prædicans Evangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem.

36. * *Videns turbas*, id eſt, miſeriam turbæ non modò corporalem, ſed maximè ſpiritualem, * *miſertus eſt eis*; Græcè ἐσπλαγχνίσθη, id eſt, internis viſceribus ſummo affectu & commiſeratione ſuper malis eorum indoluit, * *quia erant vexati*, id eſt, variis afflicti malis: * *Et jacentes ſicut oves, non habentes paſtorem*: quæ hac illac oberrando temerè vagantur, nec paſtorem, nec cauſam, nec gregem ſciunt quærere. Significat ergò Judaicum populum per diverſa vitiorum & errorum genera oberraſſe, ideoque diverſis malis à Dæmonibus afflictum, nemine curam gerente ſalutis eorum. Itaque

36. Videns autem turbas, miſertus eſt eis: quia erant vexati, & jacentes ſicut oves non habentes paſtorem,

37. * *Tunc dicit diſcipulis: Meſſis quidem multa*, ſcilicet populi Judaici: nam in illis à Prophetis ſeminatum fuerat, inquit Aug. ſerm. 42. de Sanctis c. 1. Unde Joan. 4. v. 35. de eodem populo dicit, *Re-*

37. Tunc dicit diſcipulis ſuis: Meſſis quidem multa, operarii autem pauci.

giones jam albas esse ad messem, id est, eos maturos esse, quia doctrinam salutis & Evangelicam accipiendo, incorporarentur Christo, & ex Synagoga in Ecclesiam velut horreum transferrentur, quia finis legis Christus. Et hinc est, quòd respectu Judæorum non dicuntur Apostoli seminare (utpote quòd respectu Gentium eis magis competebat) sed metere Joan. 4. v. 38. * *Operarii autem pauci:* id est, messores, qui operam suam collocent, ut messis in aream Ecclesiæ devehatur, id est, qui eis Evangelium regni, à Lege adumbratum, prædicent: solus enim erat Christus & Joannes, quia necdum Apostoli missi erant.

38. Rogate ergo Dominũ messis, ut mittat operarios in messem suam.

38. * *Rogate ergo dominum messis.* Seipsum tacitè indicat, inquit Chrysost. quanquam verisimilius est indicari Patrem, cui sua Christus transcribere solet. * *Ut mittat.* Ipsius est enim mittere: nam cui se ingerunt, non legitimè ab ipso missi, falcem in alienam messem mittunt, & sacrilegii rei sunt, ut omnes Hæretici. * *Operarios in messem suam,* qui re ipsâ scilicet non nomine tenus, tales sint, fideles & idoneos, quia ipse tales non solùm mittit, sed & facit.

CAPUT DECIMUM.

QUod igitur Dominum rogandum esse dixerat, mox Christus ultrò, non expectatis precibus, ex profusione ingenitæ pietatis ipse facit, mittendo scilicet operarios in messem suam. Nam

1. Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immũdorum, ut ejicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem.

1. * *Et convocatis duodecim discipulis,* qui hactenùs non nisi discipuli fuerant, continui auditores doctrinæ, & spectatores operum, nunc eos mittere incipit ad colligendam messem, ad quod verbo & exemplo formaverat, atque ita hâc missione eos Apostolos fecit, &, ut Luc. cap. 6. v. 13. etiam Apostolos nominavit; q. d. Missos, quia generaliter in universum missi sunt: quamvis ex etymologia etiam aliis competat, sicut cæteris Septuaginta duobus discipulis hoc tribuunt nonnumquam veteres. Ut autem hæc missio non esset potestate vacua, vel eorum doctrina novitate contemptibilis, vel prædicationis, tanquam legationis divinæ, potestas arrogata videretur, miracula velut sigilla commissionis & auctoritatis appendit. Nam * *dedit illis potestatem spirituum immundorum*, id est, super spiritus immundos, nempe * *ut ejicerent eos.* Vocantur *immundi*, non naturâ, sed vitiis, quia omni immunditiâ delectantur: horrent & infectantur sanctimoniam, ex quo à divina puritate ceciderunt. Hæc autem potestas ejiciendi spiritus, curandique infirmitates non erat inhærens Apostolis, sicut Christo, sed stabiliter addicta, & assistens ex divina voluntate, quò conciliaretur eis, tanquam Legatis, reverentia, auctoritas,

ritas, Fides ex miraculis, quæ deerat ex ingenio, eloquentiâ, opibus, pompâ, comitatu.

2. * *Duodecim autem Apostolorum.* Duodecim non casu, sed Divino consilio electi sunt, ut satis indicatur Actor. 1. v. 26. 21. & ult. Rationes tangunt veteres: primam, ut, quia duodecim tribus typus erant Ecclesiæ, ex omnibus Gentibus colligendæ, duodecim etiam Apostoli, quasi alii duodecim Patriarchæ, & Patres eam generarent, ut indicat Iren. lib. 4. c. 38. & Theophil. hîc, imò ipse Christus infrà c. 19. v. 28. Alteram sæpiùs tangit Aug. ut in Psalm. 59. & alibi, quia duodenarius constat ternario, in quaternarium ducto: Apostoli autem Trinitatem in quatuor orbis partes erant prædicaturi. * *Nomina hæc sunt.* Nominatim recensentur, ut constaret tum Divinæ electionis ratio infirma mundi eligentis, tum firmitas testimonii ipsorum, quod de rebus maximis toti orbi reddere debebant.

2. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc: Primus, Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater ejus.

* *Primus Simon:* non ætate, quia senior erat Andreas, ut Epiphan. Hæresi 51. numer. 19. nec vocatione, quia idem Andreas imperfectâ vocatione, scilicet ad credendum, prior vocatus fuit, Joan. 1. v. 40. & 41. perfectâ verò ad Apostolatum simul cum Petro, Matth. 4. v. 18. Nec etiam solâ necessitate numerandi primus ponitur; sic enim qui sequitur, secundus dici debuisset: neque casu, quia utique ponitur Petrus in Evangeliis primus, cæterorum verò ordo mutatur. Itaque primus authoritate, & electionis dignitate, sicut Judas semper collocatur ultimus: quasi diceret, & omnium Apostolorum primus, id est, præcipuus & quasi vertex Simon, inquit Chrysost. in cap. 1. Actor. Et ex hoc loco desumpta videtur vox *Primatus Petri*, quam usurpat Aug. tractat. ult. in Joan. & alii Veteres. Unde Beza, cæteris impudentior, hac voce perstrictus, audet suspicari ab aliquo Primatus Papæ fautore vocem *Primus* fuisse additam, * *Qui dicitur Petrus*, ut distinguatur à Simone Chananæo, * *& Andreas frater ejus.* Matth. Apostolos recensendo sex binarios per copulativam efficit: unde videtur eos ita binos enumerare, sicut à Christo conjugati & bini missi fuerant ad prædicandum, Marci 6. v. 7. Hinc fratres conjungit, ad significationem concordiæ.

3. * *Jacobus Zebedæi:* supple filius, ut ab alio Jacobo distinguatur. Dictus est etiam *Major*, propter ætatem; occisus est ab Herode Actorum 12. * *Et Joannes frater ejus. Philippus*, nomen Græcum, sicut & *Andreas*, à Judæis usurpatum fuit, eo quòd Gentibus per multas annorum centurias fuissent mixti: * *& Bartholomæus*, quasi dicas *filius Ptholomæi*, vel potiùs *Pholmai*, quod habetur 2. Regum 3. v. 3. * *Thomas*, Syriacum est ab Hebraica radice, significante gemellum, nam תאם

*3. Jacobus Zebedæi, & Joannes frater ejus, Philippus. & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus publicanus, Jacobus Alphæi & Thadæus,

Taàm

Taàm ſignificat *geminare* : Græcè dicitur *Didymus*, Joan. 20. v. 24. * *Et Matthæus Publicanus*, quondam ſcilicet : nam humilitatis causâ ſuperabundantem Chriſti gratiam prædicat, uti peccatum abundaverat. Eadem de cauſa ſe Thomæ poſtpoſuit, cùm alii præponant, * *Jacobus Alphæi*, ſcilicet filius. Dictus eſt *Minor*, Marci 15. v. 40. quia junior, cujus mater erat, ut ibidem, & Joan. 19. v. 25. Maria Cleophæ, ſoror matris Domini; unde & à Paulo ad Galat. 1. *Frater Domini* vocatur. Vitâ fuit ſanctiſſimus, Jeroſolymorum Epiſcopus, auctor unius ex Epiſtolis Catholicis. Hujus frater * *Thadæus* vocatus eſt etiam proprio nomine *Iudas*, ut utrumque conſtat ex initio Epiſtolæ, quam ſcripſit : unde à Luca vocatur *Iudas Iacobi*. Dictus eſt etiam à Græcis hîc *Lebbæus*, quaſi dicas corculum, ita ut trinominis fuerit juxta Hieronymum.

4. Simon Chananæus, & Judas Iſcariotes, qui & tradidit eum.

4. * *Simon Chananæus :* non à terra *Chanaan*, ſeu *Chananæa*, repugnat etiam orthographia, tam Latina, Hebraica, quam Syriaca; ſed à *Cana*, oppido vel vico Galilææ, ut Hieron. unde rectiùs fortaſſe *Cannæus* diceretur. Hoc autem nomen quia ſecundùm etymologiam Hebraicam denotat zelum, nam קנא *Kannè* ſignificat *zelari :* hinc à Luca c. 6. & Act. 1. vocatur *Simon Zelotes :* quamvis Scaliger velit Zelotem eſſe dictum, quia à ſecta Zelatarum, de quibus apud Joſephum, ad Chriſtum converſus fuit. * *Et Iudas Iſcariotes*. Ita vocatum volunt Hebraicè, alii à marſupio, alii à mercede venditi Chriſti, alii à ſtrangulatione per anticipationem, alii à tribu Iſſachar; ſed horum pleraque meræ chimeræ ſunt. Veriſſima videtur illa & ſimpliciſſima opinio, quæ ut Hieron. ab urbe deducit, nempe Carioth, in tribu Juda, Joſue 15. v. 25. & Jerem. 48. v. 24. & 41. quaſi dicas, איש קריות, *Iſch Kerioth*, *virum Carioth*, id eſt, Cariothenſem: nam hâc formâ exprimunt Hebræi ſæpè ſua patronymica, ut *viri Bethlehem*, *Anathoth*, pro Bethleemitis, Anathotitis, 1. Eſdræ 2. v. 26. & ſeq.

5. Hos duodecim miſit Jeſus, præcipiens eis, dicens : In viam gentium ne abjeritis, & in civitates Samaritanorum ne intraveritis.

5. * *Hos duodecim miſit Ieſus*, tanquam Legatos altiſſimæ legationis annuntiandi regni cælorum, * *præcipiens eis*, *dicens*, hoc eſt, & mandata, tanquam inſtructionem legationis, dedit in hæc verba : * *In viam gentium*, id eſt, ad Gentes ducentem, * *ne abieritis*, prædicandi ſcilicet causâ, quia nondum ſalutis omnibus publicandæ tempus erat; quod tamen poſt reſurrectionem eis præceptum eſt, infrà c. 28. v. 19. quia juxta ſapientiſſimam Dei ordinationem oportebat Judæis, tanquam filiis regni, & ad quos Meſſiæ promiſſio facta erat, primùm loqui Verbum Dei : cùm verò repellerent illud, & ſe indignos judicarent æternæ vitæ juſtiſſimo judicio, oportebat converti ad Gentes, ut explicat Paulus Act. 13. v. 46. * *Et in civitates Samaritano-*

ritanorum ne intraveritis : eadem de causa. Nam & illi verè Gentiles erant, utpote in Judæam ex Chaldæa translati, ut patet 4. Reg. 17. v. 24. & seqq. sed quia propter cultum nonnullum veri Dei, & Messiæ expectationem, Joan. 4. v. 20. & 25. medii videbantur inter Judæos & Gentes, hinc distincta fit eorum mentio.

6. * *Sed potius ite ad oves, quæ perierunt domus Israël* : id est, Gentis Israëliticæ, sub qua totam illam nationem comprehendit; quæ vocantur *oves pascuæ Dei*, Psal. 73. v. 1. quia populus à Deo peculiariter electus : *perditæ* autem, quia universum genus humanum in Adam perditum fuit, & sicut ovis erraverat, Isaiæ 53. & peculiariter illo tempore Judæi erant vexati & jacentes, sicut oves non habentes Pastorem, ut sup. c. 9. Hîc ergò districtus figitur isti legationi. Unde eadem ex causa & sensu Christus à Paulo ad Rom. 13. v. 8. vocatur *minister circumcisionis*: & ipsemet infrà c. 15. v. 24. se non venisse profitetur, nisi ad oves domûs Israël.

6. Sed potius ite ad oves, quæ perierunt domus Israël.

7. * *Euntes autem prædicate*. Hîc explicatur summa legationis, * *quia appropinquavit regnum cælorum*, ut scilicet per pœnitentiam ad illud vos præparetis, ut supplet Marcus c. 6. v. 12. Hoc autem comprehendit veteris vitæ detestationem, & assumptionem novæ. Vide de hac suprà dicta c. 3. v. 2.

7. Euntes autem prædicate, dicentes : Quia appropinquavit regnũ cælorum.

8. * *Infirmos curate*, &c. His verbis actum jubendo, simul dat potestatem confirmandi miraculis, tanquam sigillis, legationem seu missionem suam : nec non ipsa quoque mandata legationis, hoc est, prædicationem suam; utraque enim erat valde nova. Simul autem indicat, miracula esse debere non tam curiosa vel terribilia, ut Moysis, quàm beneficia : ut ita prædicatio eorum fieret non tremenda, vel onerosa, sed beneficiis tam spiritualibus quàm corporalibus gratissima. Itaque * *gratis*, id est, nullis meritis vestris aut pretio, sed merâ Dei gratiâ, * *accepistis*, potestatem illam, ideoque * *gratis date*: non potestatem ipsam, quæ ab eis dari non poterat, sed effectus illius potestatis, sanitatem, &c. His ergò verbis jactantiam simul & avaritiam convellit, simulque tangit radicem, cur spiritualium istorum donorum venditio sit illicita, quia scilicet potestas illa talis est, quæ nullo humano labore, sed solâ Dei gratiâ haberi potest. Ideoque magna ei fit irreverentia, si ad vile pretium, contractusque humanos deprimatur. Quamquam hisce verbis etiam acceptio munerum, quæ ex gratitudine Apostolis offerrentur, vetari videatur, quia indecora est, & gratia Dei sic ad quæstum videtur verti : unde Giësi ea de causa reprehensus est. Porrò sententia generalis est, ideoque tum ad alia spiritualia Dei dona, tum peculiariter ad ipsam prædicationem Apostolorum

8. Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones ejicite : gratis accepistis, gratis date.

stolorum referri potest, ut refert Basil. in c. 8. Isaiæ. Non enim, inquit, sermo Evangelii venialis est, ut verba Pythonum. Unde præcidens omnem venditionis & negotiationis causam ac prætextum,

9. Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris:

9. **Nolite*, inquit, *possidere*. Græcum κτήσησθαι, & Syriacum תקנון *Tekenun* verti potest *comparare*, scilicet in viaticum; & hoc magis cum Luca & Marco convenit, qui dicunt, *Ne tuleritis in via* & quia sequitur, * *in zonis vestris*, id est, loculis, ex zona itinerantium & militum pendere solitis. * *Aurum, neque argentum, neque Pecuniam*. Græcè χαλκὸν, *æs*: tres enim pecuniæ species, etiam vilissimam ex ære, vetat

10. Non peram in via, neq; duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: dignus enim est operarius cibo suo

10. * *Non peram in via*, Græcè πήραν εἰς ὁδόν, *peram in viam*, id est, peram viatoriam, ad recondendum cibum, continens pro contento; & sub *pera* etiam poculum intelligitur, * *neque duas tunicas*, id est, vestimenta: unum, quo induti sitis, & aliud futurorum timore, ne fortè sit opus, ut notat Hieron. hîc, & Aug. libro de consensu Evang. c. 30. Nam si necessitas postularet, duobus vestimentis indui potuisse, patet exemplo Christi, qui duobus indutus fuit, Joan. 19. v. 23. * *Neque calceamenta*, nempè duplicia, sicut de tunicis dictum est. Ita Cajet. & Maldon. & olim cecinit Juvencus Poëta: vel veriùs fortassis vetat non calceamentis indui, sed non possideri seu portari calceamenta in viam; curam scilicet prohibens, inquit Augustinus, quâ ideò portanda cogitantur, ut non desint. Et hoc videtur esse, quod Lucæ cap. 22. dicitur, eos missos *sine sacculo, & pera, & calceamentis*, id est, sine provisione in futurum, & tamen nihil eis defuisse. Hinc Marci 6. v. 9. permittuntur non portare, sed *indui sandaliis*, id est, soleis, quæ solas plantas tegerent: quibus & Petrus indutus fuisse indicatur Græcè, Actor. 12. v. 8. Quamquam ὑποδήματα, quæ hîc *calceamenta* vocantur, reverà nihil aliud sonent Græcè, quàm quasi subligacula, quia subligantur. Multi tamen putant hic vetari calceos, qui totum pedem tegant, tamquam mollitiei vel curæ carnis testimonium; permitti verò sandalia, quæ solas plantas. Cujus diversitatis mysticam dat rationem Aug. ut scilicet nec occultaretur Evangelium, nec terrenis commodis inniteretur: & per duas tunicas intelligit vetari duplicitatem. * *Neque virgam*. Marcus ait, *nisi virgam tantùm*: Sed Matth. per *Virgam* intelligit arma defensiva, aut offensiva, juxta illud, *reges eos in virga ferrea*: nam Divinæ providentiæ ac tutelæ prædicatoribus armorum usus non convenit. Unde Ambros. *Virgam* vocat ulciscendi instrumentum doloris, & in verbis humilitatem doceri tradit, lib. 6. in Lucam. Marcus verò permittit baculum itinerantium, quo se sustentent, qui Hebraicè proprie

priè dicitur משענת, *misgenéth*, vel משען, *misghnan.* Aug. putat Marcum intelligere *Virgam* metaphoricè, pro potestate sumendi necessaria à discipulis seu auditoribus: Matthæum verò propriè, q. d. Ne minimas quidem res in futurum necessarias providete. Nam omnium datur una generalis ratio: * *Dignus est enim operarius cibo suo*, id est, alimento, quo sustentetur in opere gratis administrato. Unde *Cibus* pro omnibus sustentationi vitæ necessariis, tamquam pars pro toto, sumitur, quorum provisionem prohibuerat. Atque ita satìs clarè indicat, cur eos omnia ista possidere ac ferre noluerit, non quasi non essent necessaria, inquit Aug. loco citato, sed quia sic eos mittebat, ut demonstraret, ab eis ista sibi deberi, quibus Evangelium annuntiarent, tamquam stipendia militantibus, tamquam fructum vineæ plantantibus, tamquam lac gregis pastoribus, ut scilicet ita essent & expediti ab impedimentis omnibus ad prædicationem, & securi de sustentatione. Lucas pro cibo *Mercedem* ponit, non ut significet sustentationem esse adæquatum pretium operis, sed esse operi gratis facto debitam, eoque magìs, quo opus est nobilius & magìs gratuitò exhibetur: sic enim & majoris meriti est, & magìs debetur sustentatio, utpote ex justitia & ex gratitudine, nempe ut operarius in opere, nullius rei temporalis consideratione maculato, vel pretio compensabili possit subsistere. Unde Aug. libro de Pastoribus c. 2. Non ergò est, inquit, venale Evangelium, ut pro temporalibus prædicetur; si enim sic vendunt, magnam rem vili vendunt. Accipiunt ergò sustentationem necessitatis à populo: mercedem dispensationis à Deo. Non enim redditur quasi merces illis, qui sibi in charitate serviunt, sed tamquam stipendium, quo, ut possint laborare, pascantur. Hæc ille. Itaque hoc agebat Christus cum discipulis, quod Apostolus apertiùs dixit, 1. ad Cor. 9. v. 14. *Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Ubi tamen mox adjiciens: *Ego autem nullo horum usus sum*, utique ostendit potestatem datam, non impositam necessitatem. Atque ita facilè intelligitur, & præcepta ista non isti unicæ legationi Apostolorum fuisse posita, ut quidam putant, sed perpetua; & tamen sine eorum violatione Paulum potuisse manuum labore vivere, & Apostolos à mulieribus ali, ne gravarent populum, & Christum Dominum loculos circumferre, in quibus id, quod populus dabat, asservaretur. Ex iis, quæ hactenus diximus, satìs intelligitur, hæc Christi præcepta non ad istam unicam & primam missionem Apostolorum pertinere, ut multi recentiores volunt, sed etiam ad illam universalem in totum orbem. Nam veteres penè omnes non aliter intelligunt, quàm hîc informari

virum Apoſtolicum & perfectè à Divina providentia ſuſpenſum.

Quia igitur ſic inſtitutis occurrere poterat, an quivis promiſcuè ſuſtentationis causâ eſſet adeundus, præoccupat Chriſtus:

11. In quamcumque autem civitatem aut caſtellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus ſit: & ibi manete donec exeatis.

11. * *In quamcumque civitatem aut caſtellum*, id eſt, vicum aut pagum, * *intraveritis*, prædicandi causâ, non inquirendum vobis de hoſpitio meritorio, aut quis dives aut opulentus, ſed * *quis in ea dignus ſit*, hoſpitio veſtro, qui ſcilicet morum integritate, beneficentiâque ſpem præbeat promptæ hoſpitalitatis. Famâ hoc inquiri vult, inquit Hieron. ne prædicatoris dignitas ſuſcipientis infamiâ deturpetur, atque ita, ut Ambroſ. lib. 6. in Lucam, mutandi hoſpitii neceſſitudiniſque violandæ cauſa non ſuppetat. * *Et ibi manete, donec exeatis*, ſcilicet illâ civitate aut caſtello; quod Lucas clariùs dicit, *Nolite tranſire de domo in domum.* Alienum eſt enim, ut idem Ambr. à prædicatore regni cæleſtis, curſitare per domos, & inviolabilis hoſpitii jura mutare: nam levitatis vel appetentiæ menſæ lautioris ſpeciem habet, & hoſpes primus contriſtari aut offendi ſolet.

12. Intrantes autem in domũ, ſalutate eam, dicentes: Pax huic domui.

12. * *Intrantes autem &c. ſalutate eam*, ut humanitate hoſpitis animum præveniatis, * *dicentes: Pax huic domui.* Formula ſalutandi eſt Hebræis uſitata, inquit Hieron. *Pax tecum:* quæ ſubinde ſignificat adventum eſſe pacificum, ſine animo bellandi aut nocendi, ut patet Gen. 43. v. 23. & Judic. 6. v. 23. Plerumque verò per eam omnia læta proſperaque imprecantur, ſicut Latini dicendo *Ave* & *ſalve.* Pax enim eſt omnium deſideriorum finis: Chriſtus autem vulgi verbis intelligi cupit Evangelicam, quam prædicabat, & æternæ vitæ pacem.

13. Et ſi quidem fuerit domus illa digna, veniet pax veſtra ſuper eam: ſi autem non fuerit digna, pax veſtra revertetur ad vos.

13. * *Et ſi quidem fuerit domus illa digna*, pace Evangelicâ, quam fueritis apprecati. Lucas ait, *ſi fuerit ibi filius pacis*, id eſt, dignus pace, ſicut dicitur *filius mortis*, id eſt, morte & ſupplicio dignus. Dignum autem intelligit Aug. lib. de correct. & gratia cap. 15. per prædeſtinationem Divinam. Quo pacto enim Evangelicâ pace jam dignus fuerit ante annuntiatam pacem? Si igitur digna domus fuerit, id eſt, talis, quam Deus ad pacem ſecum præordinaverit: * *Veniet pax veſtra ſupra eam*, id eſt, proderit domui, quia Deus effectum dabit verbis veſtris. * *Si autem non fuerit digna, pax veſtra revertetur ad vos*, id eſt, inquit Auguſtinus, vobis proderit hæc prædicatio, non autem illi. Quo ſenſu hæc dicta erunt vel ad conſolationem annuntiantium pacem, dum viderint apud multos optato effectu carere verba ſua: vel ut S. Remigius in Catena, ad explorationem dignæ domûs ſeu hoſpitis: q. d. ſalutate, offerendo pacem. Si domus fuerit digna pace Evangelii, quam annuntiatis, & conſequenter hoſpitio veſtro, acceptabunt eam, Deo effectum benedictionis præſtante: ſin

ſin minùs, vos ex illa repulſa nullum patiemini detrimentum.

14. * *Et quicumque non receperit vos, neque audierit ſermones veſtros.* Unum eſt explicatio alterius: unde Lucas ſolùm dicit, *Quicumque non ſuſceperint vos*, non admittendo ſcilicet prædicationem Evangelicæ pacis, pœnitentiæ, & regni cælorum. * *Excutite pulverem de pedibus veſtris.* Quod Aug. quæſt. 7. ſuper Matth. juberi putat, vel ad conteſtationem terreni laboris, quem pro illis inaniter ſuſcepiſſent; vel ut oſtenderent, uſque adeò ſe ab ipſis nihil terreni lucri quærere, ut etiam pulverem de terra eorum ſibi non paterentur adhærere: quas duas rationes & Chryſoſt. tangit. Proximè tamen videtur, hoc fieri in ſignum anathematis ac maledictionis eorum, utpote cum quibus, velut maledictis, nec pulverem quidem velint habere communem. Hoc eſt enim quod Luc. 10. ait, *Etiam pulverem*, ſcilicet rem viliſſimam & minimam: qui quia addit, *extergimus in vos*; id eſt, contra vos, & quia Paulus & Barnabas ad litteram hoc obſervantes, Act. 13. v. 51. dicuntur excuſſiſſe pulverem pedum in eos, id eſt, contra eos; manifeſtum eſt, hanc ceremoniam adhiberi, quemadmodum Marc. ait, *in teſtimonium*, & ut Lucas c. 9. *in teſtimonium ſupra illos*, nempe rebellionis & condemnationis eorum, atque ita ad terrorem rebellium: talis enim actio ſignificatior eſt, quàm verba. Unde ne putetur eſſe inane terriculamentum, adjicit:

14. Et quicumque non receperit vos, neque audierit ſermones veſtros: exeuntes foras de domo, vel civitate, excutite pulverem de pedibus veſtris.

15. * *Tolerabilius erit terræ Sodomorum, &c. quam illi civitati.* Quia illis pœnitentia ac promiſſio regni cælorum & ſalutis æternæ non fuit prædicata, nedum miraculis ac virtutibus confirmata: hæc tantam liberalitatem Dei non Fide tantùm, ſed nec audientiâ dignatur, quæ impietas ſine dubio eſt graviſſima: unde eadem illa ratio tangitur, c. 11. v. 23. & 24.

15. Amen dico vobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum in die judicii, quàm illi civitati.

16. * *Ecce ego mitto vos.* Putant quidam hæc non eſſe dicta Apoſtolis in hac prima miſſione, eo quod ſine periculis & perſecutione fuerit: ſed refelluntur ex Luca c. 10. v. 3. ubi certum eſt de prima miſſione agi. Itaque etſi non fuerint in illa paſſi perſecutionem, præmoneri tamen & præmuniri eos decuit ſimul & ſemel adverſus ea, quæ & tunc contingere poterant, & poſtmodum ad Gentes miſſis contigerunt. Itaque * *ecce ego*, qui novi quid faciam, qui luporum rabiem arcêre, ſiſtere, moderari, & in utilitatem patientium convertere ſcio: * *mitto vos, ſicut oves:* quibus nihil imbellius, ſimplicius, innocentius, magìs inerme, & ab omni præſidio defenſionis imparatum. Explicare enim videtur verſum decimum, quomodo mittantur ſine virga. * *In medio luporum:* quibus nihil eſt rapacius & ovibus magìs infeſtum. Significat enim hâc phraſi, tum luporum ſeu perſequen-

16. Ecce ego mitto vos ſicut oves in medio luporem. Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ.

quentium undique circumdantium multitudinem; tum persecutionum futurarum crudelitatem, tum defensionis impotentiam & imparitatem.

* *Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.* Græcè ἀκέραιοι, quod hoc loco videtur à κέρας deduci, quasi diceres *sine cornibus*, hoc est, placidi: est enim epithetum animalium, quæ natura non armavit cornibus ad injuriam depellendam. Cum quo reipsa convenit, si transferas cum aliis, *synceri*, vel *innocentes*. Nam antiqui unanimiter volunt hìc significari innocentiam ad non inferendum malum. Sensus est ergò: Cùm velut oves mittamini inter lupos, ovis verò valde stolida sit, arma vestra erunt prudentia & simplicitas; prudentia serpentis, ut insidias & mala caveatis; columbæ simplicitas, ut nemini noceatis; ita scilicet, inquit Nazianzenus orat. 19. ut nec prudentia in versutam improbitatem, nec simplicitas in stoliditatem degeneret, sed ex ambabus una absoluta virtus fiat. Nam, ut Tertull. c. 2. lib. contra Valentinianos, nocentissimi, qui non sunt simplices; sicut stultissimi, qui non sapientes seu prudentes. Simili ferè modo Hilarius lib. de Synodis significari dicit serpentinam prudentiam, columbæ simplicitate temperandam; & columbæ simplicitatem prudentiâ serpentis instruendam, ut fiat simplex sapientia, & sapiens simplicitas. Serpens enim cùm se hominibus exosum quasi naturâ sentiat, numquam fidit, sed magnâ semper sollicitudine & insidias eorum cavet, & actus declinat. Addunt veteres ferè omnes, Aug. quæst. 8. super Matth. & lib. 2. de doctrina Christiana c. 16. Hieron. Chrysost. Theophyl. hìc, Ambros. lib. 3. de Fide c. 6. quod serpens totum corpus capiti, ubi vita est, custodiendo objiciat, & per angustias se coarctando vetustatem exuat: ita inquiunt in persecutione luporum caput, id est Christum, seu Fidem Christi esse custodiendam, & per angustam portam ad vitam esse intrandum. Sed quia ad eandem serpentis prudentiam pertinet, venenum in persequentes jaculari, hæc malitia per columbæ simplicitatem temperanda est: quam in eo sitam esse ferè conveniunt, quod nemini omninò, sive homini, sive bestiis noceat: usque adeò, inquit Aug. ut nullum omninò animalium necet, non solùm grandium, contra quæ vires non habet, sed nec minutissimorum quibus etiam perparvi passeres aluntur. Imò nec nocentibus nocent, nec direptoribus nidi se opponunt, læsæ redeunt, de ipsis lædentibus benè merentur, felle carent. Addit pulchrè idem Aug. serm. 19. de diversis, quòd societate gaudent, ubique simul volant, simul pascuntur, charitatem servant, gemitibus amoris murmurant, osculis filios generant, amant etiam quando de

nidis

nidis rixantur. Quæ facilè est applicare. Hic ergò genuinus videtur loci sensus. Nam cùm simplicitas columbina quid sibi vellet satis omnibus esset manifestum, obscurior verò serpentina prudentia, statim illam explicans Christus, adjicit:

17. * *Cavete autem ab hominibus:* q. d. In eo vos prudentiam illam adhibere volo, ut caveatis ab illis, quos jam lupos nominavi, hoc est, ut cautè prospiciatis, quibus vos credatis, ut eorum insidias declinetis, quia homo homini lupus erit. * *Tradent enim vos* examinandos, judicandos, puniendos, * *in conciliis* Græcè εἰς συνέδρια; unde Sanedrin supremum Judæorum Concilium dictum est: * *Et in synagogis suis flagellabunt vos.* Synagogæ etiam propriè erant Judæorum, quæ intelliguntur hìc esse publicæ totius populi Judaici conciones.

17. Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, & in Synagogis suis flagellabunt vos:

18. * *Et ad præsides ducemini*, qui propriè erant Romanorum: unde Cyrinus, Pilatus, Festus, &c. erant Præsides Cyriæ vel Judææ. * *In testimonium:* hoc est, ut ita hâc occasione martyres seu testes sitis, * *illis & Gentibus*, id est, Judæis & Gentilibus: testes, inquam, tum Evangelicæ veritatis verbo & facto (intelligent enim non esse rem inanem, pro qua tam constanter mori parati sitis;) tum justæ condemnationis eorum in die judicii.

18. Et ad præsides & ad reges ducemini propter me, in testimonium illis, & gentibus.

Et quia homines rudes atque idiotæ meritò rogare poterant, quid Regibus & Conciliis essent responsuri, cogitationem illam prævenit.

19. * *Cum autem tradent vos*, quia ignari quid à Judicibus quærendum sit, * *nolite cogitare:* Græcè μὴ μεριμνήσητε, ne anxiâ sollicitudine distracti cogitetis; de quo verbo diximus c. 6. v. 25. unde Luc. 12. v. 11. *Nolite solliciti esse.* Eodem Græco verbo ac sensu dicit Marc. 13. v. 11. *Nolite præcogitare*, scilicet illâ anxiâ ac diffidenti sollicitudine. Noc enim vult esse negligentes defensionis, sed securos ac fidentes Deo. * *Quomodo aut quid loquamini*, id est, quid in defensionem allaturi sitis, & quomodo hoc dicturi: quorum illud ad sapientiam, hoc ad oris elocutionem pertinet, & de utroque qui causam dicunt, auxii esse solent. Unde quod hìc simpliciter dicitur: * *Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini*, Luc. 21. v. 15. distinctè utrumque promittitur, his verbis, *Ego dabo vobis os*, id est, facundiam oris, *& sapientiam*, id est, rationibus vos instruam.

19. Cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

20. * *Non enim vos estis, qui loquimini*, id est, non vos eritis, qui loquemini præsentia pro futuris, * *sed Spiritus Patris vestri*, & consequenter meus, * *qui loquitur*, seu loquetur, * *in vobis*; non quasi ipsi non essent locuturi, sed quia Spiritus S. & constantiam dicendi inseret; & rationes suggeret, & verba dictando ipsam linguam diriget, ut ipsi loquantur. Quo sensu dicitur ad Rom. 9. *Non volentis, neque curren-*

20. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.

currentis, ſed miſerentis eſt Dei. Non quaſi homo non velit, & currat, ſed quia Deus miſerendo, & hominis voluntatem præparando facit, ut homo velit & currat, ut Aug. in Enchir. c. 32. q. d. Ergò, cauſa non eſt veſtra, unde nec vos anxii ſitis; mea eſt, meum erit ejus patrocinium.

Et hactenus quidem contra perſecutiones externorum eos præmuniit; nunc contra domeſticas, quæ niſi prædicatæ fuiſſent, ſimplices animos maximè perturbare potuiſſent.

21. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & inſurgent filii in parentes, & morte eos afficient.

21. * *Tradet frater fratrem in mortem, &c.* nempè infidelis fidelem: quia in iis, quorum diverſa eſt fides, nullus affectus etiam naturalis fidus erit. q. d. Ea quæ aliis præſidio & ſolatio eſſe ſolent, effectus naturæ & vinculum ſanguinis, in majoris miſeriæ acceſſionem ceſſura ſunt vobis ac diſcipulis meis. Nam, ut notat Tertull. c. 9. Scorpiaci, mixtim de perſecutionibus Apoſtolorum ac cæterorum loquitur. Itaque

22. Et eritis odio omnibus, propter nomen meum: qui autem perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit.

22. * *Eritis odio omnibus hominibus*, id eſt, omni hominum generi, Judæis & Gentibus, viris & feminis, Principibus, populo, conſanguineis, extraneis, non propter culpam aliquam, ſed tantummodò * *propter nomen meum*: hoc eſt, propter nomen Chriſti creditis, prædicatis, & profitemini, ſeu quia Chriſtiani eſtis, ut explicatur 1. Petri 1. v. 14. & 16. *Nomen* enim hìc fidei, cultûs, ac profeſſionis eſt ſymbolum. Tacitè autem eos hoc verbo conſolatur, quia ut ibidem indicatur, honoris & gloriæ & virtutis Dei eſt, pro illo nomine pati. Undè pleniùs conſolando adjicit: * *Qui autem perſeveraverit uſque in finem*: non in bonis operibus, de hac enim perſeverantia propriè non agitur hoc loco, ſed in iſta tolerantia perſecutionum: Græcè enim eſt ὁ ὑπομείνας, id eſt, ut vertitur Marci 13. v. 13. *qui ſuſtinuerit*, ſcilicet adverſitates illas conſtanter, nec umquam uſque ad finem mortalis hujus vitæ ceſſerit. Unde Tertullianus eo modo legens loco citato Scorpiaci, quid ſuſtinendo, inquit, niſi perſecutionem, traditionem, & occiſionem? Nec enim aliud eſt *ſuſtinere in finem*, niſi pati in finem. * *Salvus erit*, æternæ vitæ ſalute. Non enim cepiſſe, ſed perfeciſſe, virtutis eſt, qùia ſola in benè cœptis perſeverantia coronatur.

23. Cùm autem perſequentur vos in civitate iſta, fugite in aliam. Amen dico vobis non conſummabitis civitates Iſrael. donec veniat Filius hominis.

23. * *Cum autem perſequentur vos.* Hæc eſt altera pars prudentiæ ſerpentis ſcilicet inſidiis perſequentium ſe ſubſtrahere per fugam. * *Cum ergò perſequentur vos in civitate iſta*, non ſinendo ibi Evangelium prædicari, * *fugite in aliam*: tum ut ipſis perſecutoribus conſulatis; tum ut periculum declinetis, quod non eſt ultrò accerſendum, tum verò ut in alia ſpargatis Evangelium. Quando ergò non eſt

est alia manendi ratio, sive charitatis sive justitiæ, tum fuga licita, imò præcepta est: undè hoc *præceptum* vocat Nazian. Orat. 1. contra Julianum, quæ est numero tertia, & Athanas. pro fuga ista. Noluit enim Christus, ut Apostoli statim primo se prælio morti objicerent, sed longè latèque conarentur fidem spargere. Nam cùm Evangelium ipsum, seu fructus ejus, propter quem aliquando non est fugiendum, postulat, ut fugiamus, tunc fugere non timiditas, ut Athanasio exprobabant Ariani, sed pietas est: non fugere verò non fortitudo, sed pertinacia. Multo verò sæpiùs licita est fuga, etsi non præcepta: unde Augustinus Epist. 180. dicit subindè, quòd istis verbis Christus fugam suis sive præcepit sive permisit. Atque ita ex hoc loco collegerunt Sancti citati, & sentit Ecclesia, licitam esse fugam in persecutione, non solùm Apostolis in prima illa missione, sed etiam in alia & aliis. Nam illa verba, *fugite in aliam*, Apostolis quidem occasione primæ missionis dicta sunt, sententia tamen eorum generalis est, ideoque à citatis generaliter intellecta, contra Chrysost. Theophil. Hieron. ac Tertull. qui eam ad primam Apostolorum missionem restrinxerunt. Patet enim etiam ex Actibus Apostolorum eos persecutiones fugisse. Unde Tertulliani sententia, opinantis illicitam esse fugam, reprobata est. Quomodo autem non repugnent isti permissioni alia Christi verba, improbantis mercenarium, qui vidit lupum venientem, & fugit, & de aliis istius quæstionis anfractibus, vide præclarè disputantem August. epist. hac de re scriptâ ad Honoratum, quæ est 180. Nam pro diversitate temporum, personarum, obligationum fuga nunc illicita, nunc licita, nunc præcepta est. Sed quia Apostoli cogitare poterant, quò tandem ituri essent, si ubique persecutiones fugerent, addit: * *Non consummabitis*, id est, non absolveritis pererrando omnes * *civitates Israël donec veniat*, post resurrectionem suam immortalis * *Filius hominis*, qui vos aliâ legatione ad Gentes missurus est. Ita Beda, & inclinat Chrysost. Sed, quia adventus Christi ferè poni solet pro illo notissimo adventu ad judicium, aptior videtur sententia Hilarii Can. 10. qui per illud, *fugite in aliam*, concedi fugam intelligit in civitates Gentium; & ne mirarentur suos Judæos à se posse deseri, præmonet plenam Judæorum conversionem suo adventui ad judicium deberi. *Non consummabitis* igitur *civitates Israël*, id est, non perducetis ad Fidem & Evangelii perfectionem Israëlitas, *Donec veniat Filius hominis*, scilicet ad judicium, quo tacitè futuram Judæorum incredulitatem insinuat.

24. * *Non est discipulus super magistrum, &c.* Proverbiales sententiæ

24 Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum.

tiæ erant inter Judæos, non solùm tunc, sed etiàm postea usitatæ: unde reperiuntur etiamnum in Thalmud, Tractat. de Benedictionibus c. 9. in Commentariis Aben-Esræ super Oseam. Significatur illis hoc loco, non quales discipuli & servi esse soleant; sæpè enim magistros ac dominos suos superant, sed quali conditione contenti esse debeant: q. d. Nolite vos melioris conditionis putare, quàm ego fui, qui calumnias, persecutionem, mortem evangelii causâ patior.

25. Sufficit discipulo, ut sit sicut magister ejus, & servo, sicut dominus ejus. Si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus?

25. * *Si patrem familias*, me scilicet familiæ hujus vestræ, totiusque Ecclesiæ, veluti domûs meæ, caput, patrem ac dominum, * *Beelzebub vocaverunt*: à בעל *Baal*, id est, *Dominus*, (quo nomine Gentes Orientales ferè Deos suos appellabant) & זבוב *Zebub*, *Musca*, quasi diceres *Dominum Muscarum*. Erat famosum idolum Accaronitarum, 4. Reg. 1. ita dictum, quòd vel propter aspersum victimarum sanguinem esset muscis plenum, vel potiùs quòd adversus muscarum infestationem invocaretur. Nam simili ratione Plin. lib. 10. nat. hist. c. 28. Cyrenaici Achorem Deum invocant, muscarum multitudine pestilentiam adferrente, quæ protinus intereunt, postquam litatum est illi Deo. Ubi in *Achore* vestigia apparent *Accaronis*. Et Clem. Alex. in Protreptico testatur, Eleos Jovi Απομύιῳ, Romanos autem Herculi Apomio, id est, muscarum depulsori, sacrificasse; quem Pausanias in Arcadicis Myagrum vocat. Quæ omnia planè idem sunt, quod Beelzebub. In detestationem hujus spurcissimi idoli, inquit Hieron. Principem dæmonum eodem nomine videntur appellasse, & ignominiæ causâ ipsum Christum, tamquam qui pietatis esset hostis, instar Beelzebub, vel qui Beelzebub, operâ ad pellendos dæmones uteretur.

—* *Quanto magis domesticos ejus?* Vos scilicet vobisque similes quos humanitatis causâ *domesticos* potiùs, quàm *servos* vocari notat Chrysost. sicut & Joan 15. v. 15.

26. Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertum, quod non revelabitur; & occultum, quod non scietur.

26. * *Ne ergo*, *&c.* quia communis erit vobis & mihi, discipulis & magistro, servis & domino conditio, * *timueritis eos*, ut propter convitia & persecutiones ab Evangelii mei prædicatione desistatis. * *Nihil enim est opertum, quod non revelabitur, &c.* Et istæ adagiales locutiones sunt, usu vulgi tritæ: unde & Christus iis in diversis locis & propositis usus est, ut patet Luc. 12. v. 2. Præsenti autem loco sic aptandæ sunt, ut contineant rationem, cur timere non debeant hominum convitia, probra, & blasphemias: q. d. Brevi apparebit, post propagatum Evangelium, etiam in hoc mundo, ut Chrysost. vel certè in die judicii, ut Hilar. & Hieron. innocentia & virtus vestra, persecutorum impietas, & omnium rerum veritas, quæ vulgò tem-

temporis filia dicitur, *Nihil enim opertum, &c.* Quæ cùm ita sint, *ne timueritis*, sed potius liberè constanterque,

27. * *Quod dico vobis in tenebris*, id est, privatim & inter domesticos parietes, * *dicite in lumine*, id est, palàm in lucem proferte: * *& quod in aure auditis*, id est, quod secretis colloquiis quasi in aurem vobis insusurratum fuit, * *prædicate super tecta*; id est, publicè clarâ voce omnibus prætereuntibus divulgate. Loquitur enim juxta morem Palæstinæ, ubi in tectis planis ambulare & colloqui etiam cum transeuntibus poterant.

27. Quod dico vobis in tenebris dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.

Cùm ergò adversus infamias eos sic munivisset, nunc etiam adversus mortem, omnium terribilissimum,

28. * *Et nolite timere*, timore scilicet illo præpostero, quo à libertate credendi, vel confitendi, vel prædicandi fidem meam decidatis, * *eos, qui occidunt corpus*, partem viliorem, miseriarum seminarium, brevi spontè moriturum, & gloriosiùs ipsis invitis reparandum; * *animam autem*, partem digniorem, * *non possunt occidere:* quia nec naturalem ejus vitam auferre possunt, cùm immortalis sit, neque supernaturalem, quia est ipse Deus. * *Sed potius*, nempe si aliquis timendus est (mavult enim alioquin suos Christus agi amore quàm timore) * *timete eum, qui potest animam & corpus*, id est, totum hominem, irrecuperabiliter scilicet & viventem * *perdere.* Plus est enim ita perdere quàm occidere: carnales quippe homines mallent more brutorum corpore & animâ occidi, quàm viventes perdi. * *In gehennam.* Græcè ἐνγεέννῃ, *in gehenna*, id est, à Deo verâ vitâ animæ separatum æternis corporis & animæ suppliciis addici. Itaque, ut Chrysost. notat, non promittit eis liberationem à morte, sed velut adamantinos reddit, atque ipsâ morte superiores. Ne verò putarent per tantam persequendi, imò & occidendi, licentiam impiorum, se à Dei providentia esse derelictos, mox adjicit:

28 Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.

29. * *Nonne duo passeres.* Græcè δύο ςρουθία *duo passerculi*, * *asse veniunt?* Unus enim præ vilitate vix invenit pretium. Græcè est diminutivum ἀσσάριον, quòd Euthymius vult esse minimi oboli genus: alii dimidium assis, quem testatur Plinius lib. 33. percussum lege Papiriâ. Porrò *Assis* erat ærei nummi genus, quorum decem valebant denarium, scilicet argenteum. Sed aliquando asses ita minuti fuerunt cusi, juxta Budæum l. 5. de Asse, ut non nisi sextantem aut unciam appenderent, qui alioqui librum æris continebant. * *Et unus ex illis*, id est, ne unus quidem eorum, * *non cadit super terram*, id est, humi cadit. Hebraica periphrasis pro, perit, scilicet ut aves occisæ in terram cadendo solent. * *Sine patre vestro*, id est, sine ejus

29. Nonne duo passeres asse væneunt, & unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro.

ſcientia, voluntate ac decreto. Significat enim, inquit Aug. l. 5. de Geneſi ad lit. c. 21. viliſſimas corruptibilis mundi, abjecti ſimaſque particulas divinâ providentiâ regi. In voce autem, *Patre veſtro*, vis argumenti à minore, quod Chriſtus v. 31. applicat, tacitè augetur, quia paſſerum non eſt pater.

30. Veſtri autem capilli capitis omnes numerati ſunt.

31. Nolite ergo timere: multis paſſeribus meliores eſtis vos.

30. * *Veſtri autem*, non ſolùm vita, ut paſſerum, ſed * *capilli*, Græcè efficaciùs καὶ αἱ τρίχες, *&*, ſeu *etiam*, *capilli*, qui abjici & contemni ſolent, * *numerati ſunt*, id eſt, velut numeratos & cuſtodiæ ſuæ concreditos habet, ne vel unus eorum pereat. Quo ſingulariſſimam & planè mirabilem Dei de hominibus, maximeque illis, quorum non tantùm creator, ut paſſerum, ſed & pater eſt, curam inculcat, ne vel timeant irruentes perſecutiones, vel aliquid ſibi ſine Dei nutu accidere poſſe ſuſpicentur, cùm * *multis* ſeu infinitis, * *paſſeribus meliores*, id eſt, pretioſiores ſint apud Deum Patrem ſuum.

32. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo qui in cælis eſt.

32. * *Omnis ergo, qui confitebitur me*, id eſt, qui, abjecto pudore & timore, atque amore temporalium, mihi doctrinæque meæ liberè, ingenuè, conſtanter, teſtimonium perhibuerit, * *coram hominibus*, hoſtibus ſcilicet fidei veritatem extorquentibus. Nam ultrò fidem publicare, non tam eſt confiteri Chriſtum, quàm profiteri, quod non perinde neceſſarium eſt, vel laudabile.

Confitemur autem Chriſtum, non ſolùm quando verbis profitemur Chriſtum eſſe Deum, ſed etiam cùm quamlibet doctrinæ Chriſti partem confitemur: imo cùm facto quoque à præceptorum ejus obedientia vi perſecutionum avelli non poſſumus. Non minùs enim Chriſti Martyres ſive teſtes ſunt, qui propter virtutis chriſtianæ profeſſionem, ore vel opere factam, moriuntur, ut Joannes Baptiſta & ſimiles, quàm qui confitendo, quòd ſit Meſſias aut Deus. Hinc factum, ut apud Cyprianum & alios antiquos, qui profeſſionem Fidei ſuæ coram perſecutoribus ediderant, vocarentur *Confeſſores*, & ipſæ profeſſiones Fidei *Confeſſiones*, ſi non ſequeretur mors.

* *Confitebor & ego eum*, id eſt, viciſſim agnoſcam eum publicè pro meo, * *coram Patre meo*; ſupple in die judicii: ideo enim addit Marcus 8. v. 38. *cum venerit Filius hominis in gloria Patris ſui.*

33. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo, qui in cælis eſt.

33. * *Qui autem negaverit me*: negando ſcilicet ore vel me Chriſtum, vel ſe Chriſtianum, vel quamcumque doctrinæ meæ partem: vel facto à virtute qualibet, aut ab obedientia mea vi perſecutionis recedendo, etſi corde credat. Unde Marcus non ſolùm dicit, *qui me*, ſed addit, *qui verba mea confuſus fuerit*, id eſt, erubuerit. Quo verbo utitur ibi Chriſtus, quia, ut Tertull. cap. 9. Scorpiaci, ſciebat à confuſione vel maximè formari negationem, mentis ſtatum in fronte conſiſtere; priorem eſſe pudoris, quàm corporis plagam.

Porrò ne mirarentur Apoſtoli, qui fieri poſſet, ut princeps pacis Chriſtus & Evangelium pacis tot perſecutiones adverſus ſe concitare poſſet, cùm Prophetæ paſſim tranquillitatem & abundantiam pacis futuram prædicent, præoccupat objectjonem Apoſtolorum:

34. * *Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram.* Quo indicat ſe loqui de terrena in rebus infimis pace, quam ſcilicet ſolam mundus novit & æſtimat pacem, ut quoquo modo in rebus & commerciis temporalibus etiam cum vitiis concordes agant: nam ſæculi pax & lætitia non eſt aliud, quàm nequitia impunita, ut alicubi Aug. * *Non veni pacem* hujuſmodi * *mittere, ſed gladium*, id eſt, bellum, diſſenſiones, ac ſeparationes, quorum gladius eſt inſtrumentum & ſignum. Ad hoc autem ſe veniſſe dicit, quia eorum occaſio, non cauſa fuit. Nam illa ex prædicatione cæleſtis doctrinæ, cui multi nollent acquieſcere, ita vidit conſecutura, ac ſi idcircò veniſſet; quia etſi prævideret, tamen venit. Sic enim Chriſtus dicitur Lucæ 2. v. 34. *Poſitus in ruinam multorum.* Similis locus eſt Joan. 9. v. 39. Quamvis etiam propriè ad hanc diſſenſionem faciendam veniſſe dici poſſit quatenus fidelis ab infideli diſſentit ac ſeparatur. Unde de tali ſeparatione intelligi poteſt id, quod ſequitur:

34. Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere ſed gladium.

35. * *Veni enim ſeparare hominem*, filium ſcilicet, *adverſus Patrem ſuum, &c.* Exprimit autem tria paria domeſticæ conjunctionis, ſub quibus omnes conjunctiſſimi naturæ & ſocietatis gradus intelliguntur: ut ſciant omnes concordiæ nexus & affectus quantumvis impotentes Fide & Religione ſuâ diruptum iri, tam ab iis, qui non credent, pertinaciter repugnando Fidei, quàm ab iis, qui credent conſtanter ſibi per quorumlibet contemptum adhærendo.

35. Veni enim ſeparare hominem adverſus patrem ſuum, & filiam adverſus matrem ſuam & nurum adverſus ſocrum ſuan:

36. * *Et inimici hominis* erunt *domeſtici ejus*, quia alter alteri propter Fidem contrarius erit, infidelis fideli & conſequenter fidelis infideli; inimicum enim eſſe relativum eſt. Verba ſunt Micheæ Prophetæ c. 5. de temporum ejus calamitatibus dicta, quæ Chriſtus accommodat propoſito ſuo. Quia verò duriſſimum videbatur id quod dixerat, ſe veniſſe, ut etiam conjunctiſſimi à ſe invicem diſſiderent, rationem ſubjicit. Nam

36. Et inimici hominis domeſtici ejus.

37. * *Qui amat patrem aut matrem plus quam me*, id eſt, qui eos mihi prætulerit, ita ut propter ipſos me, doctrinam meam, aut præcepta mea verbis aut factis negare malit, * *non eſt me dignus*, id eſt, non eſt dignus nomine, diſcipulatu, promiſſis meis: Lucas enim ait, *non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Non ergò amorem parentum vetat, ſed ordinat, ut ſcilicet in neceſſitatis & comparationis articulo, quo vel parentes vel Chriſtus deſerendus eſt, inferior potiori cedat: tunc

37. Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non eſt me dignus: & qui amat filium aut filiam ſuper me, non eſt me dignus.

enim, inquit Hieron. odium in parentes pietas est in Deum; de quâ re latiùs Aug. epist 89. versus finem. * *Et qui amat filium aut filiam, &c.* Crescit gradatim oratio: longè enim potentior est parentum in liberos, quàm in parentes liberorum affectus, quos tamen omnes affectus amori suo jubet cedere. Imò verò nec ille est * *me dignus.*

38. Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus.

38. * *Qui non accipit*, id est, qui non parato animo suscipit & amplectitur * *crucem suam*, id est, quamcumque afflictionem & cruciatum, etiam ipsum supplicium crucis, omnium durissimum & ignominiosissimum, sibi divinitùs destinatum. Videtur enim alludere ad crucem, quam ipse humeris portaturus erat: q. d. Qui non est paratus mecum etiam crucifigi: hoc enim sibi videtur velle id, quod adjicit, * *& sequitur*, id est, imitatur, * *me*, tam in cruce ferenda, quàm ferendi modo; ut scilicet patienti, æquo, imò libenti animo, & justitiæ causâ propter Deum ferat. Multi enim ut fures & latrones crucifiguntur & crucem ferunt sine fructu.

39. Qui invenit animam suam, perpet illam: & qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.

39. * *Qui invenit animam suam*, scilicet in hoc mundo, ut alibi additur, id est, qui invenerit seipsum, negatione scilicet nominis mei, seu qui nolendo crucem suam sibi destinatam accipere, seipsum salvum in hoc mundo morti & rebus adversis eripuerit, * *perdet eam*, id est, in futuro in æternum seipsum perditurus est. * *Et qui perdiderit animam suam*, scilicet in mundo, id est, qui vitæ temporalis jacturam fecerit &, ita carnalium hominum oculis seipsum perdiderit, * *propter me:* addit Marcus 8. v. 35. *& Evangelium*, quod suprà Matth. 5. v. 10. dixerat, *propter justitiam*; Martyrem enim Christi facit non pœna, sed causa. * *Inveniet eam:* Marc. 8. & Lucas 9. *salvam faciet eam:* id est, seipsum salvum lucrifaciet in futuro.

Eædem vel similes sententiæ repetuntur Matth. 16. Marc. 8. Luc. 9. & 17. & Joan. 12. simili sensu: in quibus *Anima* non potest accipi pro vita corporis, quia etiam qui in futuro perdunt animam suam, vitâ corporis vivent. Itaque alii accipiunt pro animæ salute, sive corporali sive æternâ. Nos commodissimè accipi posse judicavimus per synecdochen pro toto homine, phrasi apud Hebræos & in veteri Testamento usitatissimâ, ut patet Levit. 5. v. 1. 2. 5. &c. Et hâc de causâ sæpè in novo Testamento, ubi nos legimus *teipsum*, *seipsum* & similia, translatio Syriaca usitato suo idiotismo legit *animam suam*, vel *animam tuam*, ut patet infra cap. 22. v. 39. Et cap. 27. v. 40. *Salva temetipsum*, legit *Salva animam tuam.* E contrario verò id, quod Matth. cap. 16. v. 26. dicitur, *Animæ verò suæ detrimentum patiatur.* Lucas proprietatem Hebraicam explicans dixit, *Se au-*

autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat. His igitur sententiis vinculum, quod nos arctissimè devinctos tenet, & Christi amorem impedit, disrumpit, perversum scilicet amorem sui, quem usque ad mortis ipsius contemptum perducit. Alioquin enim hoc non esset amare se, sed odisse; non invenire, sed perdere. Nam, ut Aug. tract. 15. in Joan. si malè te amaveris, tunc odisti; si malè oderis, tunc amasti.

40. Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum, qui me misit.

40. * *Qui recipit vos.* Post tot prædictas calamitates, & odium omnium, hoc tandem solatii loco adjicit, austeritatem præceptorum spe temperans promissionis, inquit Hieronymus, ne scilicet ab omnibus prorsus se deserendos esse vererentur. Itaque his verbis partim significat, quantam eorum esset habiturus curam, qui ipsiusmet personam sustinerent, partim spe præmii domos eis totius orbis aperit, inquit Chrysost. quod ipsum latè deducit Homil. 36. quia * *qui vos*, tamquam Legatos meos, * *recipit* hospitio, honorificè, humaniter, benignèque tractatos, * *me recipit*, id est, perinde reputabo, ac si in personam meam esset collocatum, ut clariùs explicat Matth. 23. v. 40. Honorem enim Legato ut tali exhibitum sibimetipsis Reges exhibitum putant. * *Et qui me recipit, recipit eum, qui misit me*, id est, Deum Patrem, qui honorem mihi à se misso impensum sibi præstitum putat. Neque verò honorifica tantùm, sed & fructuosa eis erit ista hospitalitas. Nam

41. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet.

41. * *Qui recipit Prophetam*, id est, doctorem Evangelii, de quo hîc sermo est, * *in nomine Prophetæ*, eo nomine seu titulo, quod est Propheta, seu annuntiator Verbi Christi ac Dei. Nam his verbis retorquet intentionem hominis in Christum ac Deum, ut clarè indicat Marcus c. 9. v. 40. ut scilicet non maneat in ipsa persona Prophetæ & justi, multò minùs hæreat in aliis mortalibus caducisque considerationibus, ut quia Judæus, affinis, cognatus, potens, eloquens, doctus. * *Mercedem Prophetæ accipiet*, id est, talem, inquit Chrysost. qualem ipse Propheta, quia scilicet eum ut talem diligit, & Prophetæ officio cooperatur. Nam opus, quo alterius operi, sive bono sive malo, communicamus, sicut illius naturam imbibit, ita & illius præmium accersit, aut supplicium. Unde mox idem extendit ad eum, qui recipit quemlibet * *justum in nomine justi*, id est, eo nomine, quòd justus est, seu intuitu justitiæ & pietatis. Et quia non omnium est, Prophetas aut justos seu spectatissimæ virtutis viros hospitio recipere, & magnis afficere beneficiis, ad infimos & ad infima beneficia descendit.

42. Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis, calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli: amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

42. * *Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis*: scilicet qui in me

me credunt, ut exprimitur cap. 18. v. 6. vel fratribus meis, ut cap. 25. hoc est ex infimis inter fideles, & contemptissimis. Quo simul indicat id, quod Apostolus docet ad Galat. 2. v. 10. quamvis ad omnes bonum operari debeamus, maximè tamen ad domesticos Fidei. * *Calicem aquæ frigidæ*, vel aliquod abjectissimum ministerium exhibuerit: *Frigidæ* enim dicit, ut observat Hieron. ne & in calida, paupertatis ex penuria lignorum occasio quæreretur. * *Tantum in nomine discipuli*, quod Marcus dicit cap. 9. *In nomine meo, quia Christi estis*: hoc est ergò, mei intuitu, seu eo tantùm nomine, quia Christianus est, qui Christi doctrinam sectatur, aut profitetur, sive justus ille sit sive injustus. Unde Hilar. in fine Can. 10. putat significari, quòd probitatem obsequentis, fallentis de se probra non lædunt, eo quòd mercedem suam à dantis Fide, non autem sumentis mendacio consequatur. Itaque illud, *tantum*, etiam ad præcedentia referri potest. * *Amen dico vobis*, id est, asseveranter dico, ne cui hoc incredibile videatur, * *non perdet mercedem suam*, quæ pro divina scilicet liberalitate tali operi reposita est: magis enim Deus ad effectum dantis, quàm ad rei datæ magnitudinem respicit.

CAPUT UNDECIMUM.

1. Et factum est cum consummasset Jesus, præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde ut doceret & prædicaret in civitatibus eorum:

1. * CUm consummasset Jesus præcipiens, id est, cùm finem fecisset præcipiendi, seu instruendi & ordinandi, ut est Græcè, pleraque enim non fuerant præcepta propriè dicta, sed instructiones & prædictiones: * *transiit inde*; ab Apostolis, periculum legationis facturis, se separando. Hoc enim factum esse indicatur Lucæ 9. v. 6. 10. nimirum ut sic inciperent sine cortice natare, & ne præsentia sua eorum auctoritatem minueret, aut miracula obscuraret. * *Ut doceret & prædicaret*, etiam ipsemet, non solùm per Vicarios suos, * *in civitatibus eorum*. Quidam ad Apostolos referunt: quasi diceret, in omnibus civitatibus, ubi Apostoli prædicassent: sed hoc duriùs, & significat Lucas loco cit. Apostolos potiùs ad Christum rediisse. * *Eorum* igitur, id est, Judæorum: refertur enim ad id, quod remotè præcessit, atque ex narrationis serie & sensu satis intelligi datur, eo quòd jusserit Apostolos ad oves domus Israël pergere.

2. Joannes autem cum audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis:

3. Ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

2. * *Joannes autem cum audivisset*. Videtur hæc historia non narrari ordine suo, eo quòd ex Lucæ 7. v. 18. verisimiliter videatur contigisse ante missionem duodecim Apostolorum. Legationis hujus causam indicat interrogatio ista:

3. * *Tu es, qui venturus est, an alium expectamus?* Ex qua colligit Tertull. Joannem de Christo certum esse desiisse, ut loquitur c. 8. lib.

lib. de præscript. deficiente scilicet in eo spiritu prophetiæ, post totius spiritûs translationem in Dominum, ut c. 10. lib. de Baptismo. Sed, ut rectè dicit Ambrosius lib. 6. in Luc. aut insolentiæ fuisset, antea ei divina tribuere, quem nescias, aut de Dei Filio dubitasse perfidiæ est. Hieron. ponderat, non dici, *Tu es, qui venisti*, sed *qui venturus es*, scilicet ad inferos, quò Joannes mox erat descensurus; ut scilicet scire posset, non utrum esset Messias, sed utrum & inferis Christum deberet nuntiare. Cum quo consentiunt Gregorius Homil. 1. in Ezechiël. & illi, qui dubitasse volunt apud Ambros. lib. 6. in Lucam, utrum esset moriturus. Sed longè rectiùs Hilarius can. 11. & Chrysost. Homil. 37. in Matth. sentiunt, Joannem nullo modo de Christo dubitasse, sed potiùs discipulos ejus, putantes forsan, quod Joannes modestiæ causâ Christum ita prædicasset, & sibi prætulisset. Nam eos adversus Christum aliquid, ut Hieron. loquitur, mordacitatis ac livoris habuisse, & pro magistro suo fuisse æmulatos, satis patuit suprà c. 6. v. 26. ubi dicunt, *Ecce hic baptizat*, Christus scilicet *& omnes veniunt ad eum*: quasi dicerent, nos deserimur, ad illum turba confluit. Unde ex Lucæ 7. v. 18. constat, hanc legationem eâ occasione contigisse, quòd discipuli Joannis narrarent ei miracula Christi, cum quadam scilicet æmulatione. Itaque ut eorum infirmitati & ignorantiæ consuleret, illam ipsam in se suscipit, ut ita ipsi liberiùs interrogarent: *Tu es qui venturus es?* Græcè ἐρχόμενος, tu ne es ille venturus? Id est, ille, qui à gente Judaica, juxta vaticinia Prophetarum, expectatur venturus, scilicet Messias? Sed quia in illa ipsa hora; ut testatur Lucas, multa miracula patrâsset Jesus non tam verbis quàm factis, quæstionem solvere, eosque convincere voluit, eo quòd minùs esset obnoxium calumniæ. Respondit igitur:

4. **Euntes renuntiate Joanni*; prudenter dissimulans id, quod Joannes fecerat, ne vel incredulitatis, vel ignorantiæ eos insimulando, difficiliùs se instrui paterentur: * *Quæ audistis*, de me narrari. Nam quòd hìc dicitur, * *mortui resurgunt*, non viderant ipsi, sed recenter factum audiverant, * *& vidistis*, scilicet ista, quæ tunc facta fuisse Lucas tradit.

4. Et respondens Jesus ait illis: euntes renunciate Joanni quæ audistis & vidistis:

5. * *Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt, &c.* Alludit ad locum Isaiæ 35. v. 5. & 6. ubi ad litteram hæc miracula, & simul per ea spiritualis à vitiis liberatio per Christum futura significatur. * *Pauperes Evangelizantur.* Græca phrasis, pro *pauperibus Evangelizatur*, id est, Evangelium seu promissio regni cælorum pauperibus prædicatur; maximè enim mirabile, pauperibus promitti regnum. Et hoc vaticinium ex Isaiæ 16. v. 1. citat: q. d. Respondete Joanni ea, quæ Prophetæ

5. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt mortui resurgunt pauperes evangelizantur;

phetæ de Messia prædixerunt, vos vestris oculis vidisse compleri. Porrò pro, *pauperes*, textus Hebraicus & Vulgatus legunt עֲנָוִים, *Ghanavim*, *mansueti*: quod Lxx. verterunt *pauperes*, propter summam vicinitatem utriusque vocabuli עֲנָוִים, *Ghanavim*, & עֲנִיִּים, *Ghaniim*, in lingua Hebraica, sicut & significationis: nam pauperes, nempe non solùm opibus, sed maximè spiritu & animo, qui scilicet iis non apponunt cor, simul mansueti & humiles esse solent, & propterea magis capaces prædicationis regni cælorum: divites verò feroces ac superbi; ut propterea Aug. Homil. 13. & alibi sæpiùs dicat, Vermis divitiarum superbia.

6. Et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me.

6. * *Et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me*, id est, qui nulla re offensus fuerit ex me, quò minùs mihi tamquam salutis authori credat & adhæreat. Nam utinunc, ita & olim alios aliud in Christo offendit, nascendi ex muliere abjectio, crucis ignominia quasi stultitia, conversationis humilitas, doctrinæ severitas, &c. quâ de causâ Christus dicitur *Lapis offensionis*. & *Petra scandali*, 1. Pet. 2. v. 8. & *positus in ruinam multorum*, Luc. 2. sed non credentibus. Notat autem Hieron. tacitè Christum notasse discipulos Joannis, tanquam scilicet qui essent scandalizati in ipso, quasi non eâ severitate viveret, quâ Joannes, ut patuit etiam suprà c. 9. v. 14.

7. Illis autem abeuntibus, cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne: quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?

7. * *Illis autem abeuntibus*, ne Joannem coram discipulis laudando assentator videretur, * *cœpit dicere ad turbas*; quæ non intelligebant mysterium hujus legationis, & ex ea facilè suspicari poterant Joannem, qui olim, Joan. 1. & 3. magnificum Christo perhibuerat testimonium, mutâsse sententiam, aut certè in Christo fuisse scandalizatum, ac cœpisse dubitare. * *Quid existis in desertum videre?* q. d. Quid causæ fuit, quòd ante certatim, relictis domibus atque oppidis, in desertum spectatum currebatis? An ut spectaretis * *arundinem vento agitatam?* Quæ scilicet cujuslibet venti impulsu huc illuc fluctuat, id est, hominem arundinis instar levem, & in sententia inconstantem? q. d. Nequaquam; sed omnes vel hoc ipso facto unanimiter judicastis, esse hominem, ut vitæ severitate, ita & mentis constantiâ admirabilem. An ut spectaretis,

8. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regũ sunt.

8. * *Hominem mollibus*, vestimentis, * *vestitum?* Id est, qui deliciis vestium aut ciborum enervatus mollem quoque mentem gerat, vel qui luxûs cupiditate antea alicui adulari soleret? q. d. Nullo modo id sentiistis de Joanne. * *Nam qui mollibus vestiuntur*, id est, qui vestium, totiusque vitæ luxum sectantur, non in desertis quærendi sunt, ubi omnia inculta, austera & squallida, sed * *in domibus Regum sunt*, id est, sectantur Principum palatia. Longè ergò abesse judicastis à Joanne omnem levitatis & inconstantiæ suspicionem,

9. Quid ergò * *exiſtis ? videre Prophetam ?* Hîc tandem exprimit, quid ſenſerint Joannem eſſe; nam, ut eſt infrà c. 12. *Omnes habebant Joannem ſicut prophetam.* Itaque prudenter Chriſtus præmunit turbas, ex propria earum opinione, quam ne quis velut popularem contemneret, ipſe primùm comprobat, dicendo, * *etiam dico vobis;* quia tamquam Propheta nemine indicante Meſſiam cognovit, & poſt ſe venturum prædixit. Deinde ex ſua ſententia addit: * *Et plus quam Prophetam.* Ratio eſt: * *Hic eſt enim, de quo ſcriptum eſt, &c.* q.d. quia tantus eſt Joannes, ut non ſolum prophetaverit, ſed tanquam de nobiliſſimo Propheta ab aliis prophetatum eſt.

9. Sed quid exiſtis videre? Prophetam? Etiam dico vobis & plus quàm prophetam.

10. * *Ecce enim ego mitto Angelum meum,* non naturâ, ſed miniſterio, id eſt, nuntium illum antonomaſticè præclariſſimum, miraculosâ ſcilicet conceptione, circumciſione, vitæ puritate & auſteritate inſtar Angeli admirabilem. Unde eum Angelum, non hominem fuiſſe exiſtimatum, tradit Euſeb. lib. 9. de demonſt. Evang. c. 5. * *ante faciem tuam*, id eſt, propriè, ante te. Nam ſicut ſex menſibus ante Chriſtum conceptus & natus eſt, totidem circiter ante prædicare cœpit. * *Qui præparabit viam*, prædicatione Baptiſmi & pœnitentiæ, & regni cælorum appropinquantis, juxta dicta c. 3. v. 3. * *Ante te.* Græcè ἔμπροσθέν σου, coram te, in conſpectu tuo. Quâ repetitione, *ante faciem tuam*, &, *ante te*, videtur fieri alluſio ad duplicem hominum conſuetudinem: unam quâ Regi venturo quiſpiam præcurrere ſolet, qui vias & hoſpitium parari curet, ut præcognitus Rex majori cum pompa recipiatur: alteram, quâ nobiliſſimus aliquis jam jam venientem præcedit, qui ſecedere de via jubens, Regem jam præſentem oſtendit. Utroque officio Joannes functus eſt, & ex utroque capite oritur, quòd dicitur eſſe plus quàm Propheta, quia jam olim prophetatus, vitaque purus, inſtar Angeli, Chriſtum regem non, ut cæteri prophetæ, è longinquo vaticinatus, ſed mox venturum nuntiavit, Matth. 3. v. 11. & venientem præſentemque digito oſtendit, *Ecce Agnus Dei, &c.* Joan. 1. v. 38. & ſuis manibus baptizavit.

10 Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

11. * *Non ſurrexit inter natos mulierum*, id eſt, non eſt exortus inter homines, ex muliere non virgine natos: nam mulier hîc pro corrupta ſumitur ut notant Hieron. hîc & Ambroſ. in pſalm. 43. itemque lib. 5. in Lucam. Major enim, inquit, fuit iis, quibus æqualis eſſe poterat ſorte naſcendi. Cum quo reipſa convenit id, quod alii dicunt, inter eos, qui communi ſorte naſcendi per concubitum prodeunt. Quamquam nullum ſit incommodum quocumque modo natos intelligere, quia comparatio non fit niſi cum viris, iiſque Prophetis

11. Amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum major Joanne Baptiſta: qui autem minor eſt in regno cælorum, major eſt illo.

phetis veteris Testamenti non cum B. Virgine aut Apostolis, aut Christo, qui ad novum pertinebant. * *Major Joanne Baptista*, Lucas 7. v. 28. addit, *Propheta*, & hoc in Matth. supplet Hilarius Can. 11. Non surrexit ergo major Propheta, sive scilicet spectes munus prophetandi, utpote cui licuit Christum mox venturum prædicere, & monstrare præsentem; sive cætera prædictionis ejus, conceptionis, sanctificationis in utero, nativitatis, & sanctissimæ conversationis privilegia, ut latiùs expendit Chrysost. Quòd si nullus Propheta eo fuerit major, qui tamen erant maximi, ergò nullus omninò. Negando igitur quemquam majorem, permittit ei aliquem esse æqualem, ut notat August. lib. 2. contra adversarium Legis & Prophet. cap. 5. & Hieron. hîc. Quamquam quia verba ista sunt declaratio illius, quòd esset plùs quàm Propheta, negativa ista videatur tacitè affirmativam insinuare.

* *Qui autem minor est in regno cælorum major est illo*, Non pauci veterum sic intelligunt, qui minimus est in cælo, sive homo sive Angelus, utpotè jam triumphator cum Deo existens, major est illo, qui adhuc corruptibile corpus gerens, consistit in prælio. Aliud est enim, inquit Hieron. victoriæ coronam possidere, aliud adhuc in acie dimicare. Et ita istud, *in regno cælorum*, cum præcedentibus jungi debet. Sed quia non videtur iste sensus multùm facere ad propositum Christi, verisimilior esse videtur, quem tradit Hilar. Can. 11. Chrysost. & Theophyl. hîc, qui jungunt ea verba cum sequentibus, hoc modo: Ille, qui inferior est Joanne Baptistâ, tum ætate, tum opinione vestrâ, major est illo, virtute, potestate, divinitate, majestate, claritate, inquit Aug. initio Tract. 13. in Joan. ubi hunc sensum præferre videtur, etsi utroque modo jam dicto dixisset, rectissimè intelligi posse, lib. illo 2. cont. advers. Legis superiùs cit. * *In regno cælorum*, id est, in Ecclesia justorum, sive terrena sive cælesti: vel etiam *in regno cælorum*, annuntiando, quòd Joannes primus quidem, sed nequaquam tantâ efficaciâ & fructu, quanto Christus prædicavit. Sic ergo Christus summâ cum modestia, ne sibi Joannem prætulisse videretur, confirmat ipsius Joannis de se testimonium, quòd suprà vidimus cap. 3. v. 11. Et regni cælorum sic intellecti factâ mentione, sicut, hoc est, suprà c. 3. v. 2. exposuimus, valde aptè subjungit Christus.

12. A diebus autem Joannis Baptistæ usque nunc, regnum cęlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.

12. * *A diebus autem Joannis Baptistæ*, id est, à quo tempore ipse primus prædicatione suâ vexillum erexit, ad regnum cælorum, velut bravium certaminis, rapiendum, * *usque nunc*, quo ego in eadem prædicatione succedo, *Regnum cælorum vim patitur*, id est, vis illi infertur,

tur, ſeu vi factâ invaditur & extorquetur aliis alios certatim conantibus antevertere. Unde Lucas dicit c. 16. *Omnis in illud vim facit*, id eſt, omnes vi & eruptione factâ illud diripere conantur. Itaque ſignificatur partim ardor ac ſtudium properantium ad diripiendum illum theſaurum regni cælorum propalatum; partim multitudo confluentium; partim quòd illi, qui à regno prorſus alieni videbantur, ut Gentiles, Publicani, & Peccatores, deturbatis hæredibus & filiis regni tamquam ignavis, in illud irruerent, & quaſi aliis debitum ſibi raperent. Poſtremam hanc conſiderationem latè ponderat. Hilarius Can. 11. & ſecutus eſt Nazian. Oratione 40. omnes autem tres Ambr. in fine lib. 5. in Lucam. * *Et violenti rapiunt illud*, id eſt, & qui talem vim inferunt regno, illi obtinent ac diripiunt illud. Sed quia talis violentia non poteſt inferri regno, niſi quis etiam ſibimetipſi vim inferat: hinc conſequenter indicatur eos, qui ardore regni cæleſtis aſſequendi violentiam naturæ inferunt, omneſque vitioſas refrænant cupiditates, regnum illud vi iſtâ factâ velut violentos prædatores invadere, inquit Auguſt. lib. 2. quæſtionum Evangel. quæſt. 37. quæ eſt expoſitio multorum antiquorum, Irenæi lib. 4. cap. 72. Baſilii lib. de vera Virgin. & in princ. Prov. Hilarii hîc, & aliorum poſt ipſos.

13. * *Omnes enim Prophetæ*, ſeu Prophetarum ſcripta, * *& lex*, Moyſis, * *uſque ad Joannem prophetaverunt*, id eſt, uſque ad Joannis prædicationem ſuo functi ſunt munere, prophetandi ſcilicet ſeu prædicandi, promittendi & obſcuris figuris adumbrandi Chriſtum, & regnum ejus. Finis enim legis totius Chriſtus. Relinquitur hîc tacitè ſupplendum id, quod Lucas ſupplet c. 16. v. 16. *Ex eo verò tempore regnum Dei annuntiatur*, id eſt, jam non futurum eſſe, ſed appropinquâſſe nuntiatur, omniaque cæleſtia de Chriſto myſteria propalantur. Sic ergò datur optima ratio, cur à Joanne ac deinceps regnum cælorum vim pateretur, quia ſcilicet poſt Joannem Chriſtus jam & regnum ejus palàm omnibus prædicatur & præſens ſiſtitur.

13. Omnes enim prophetæ & lex, uſque ad Joannem prophetaverunt:

14. *Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias*, non perſonâ, ſed officio, quia ſcilicet ut Angelus interpretatur, Lucæ 1. v. 17. præceſſit Chriſtum in ſpiritu & virtute Eliæ, convertendo ſcilicet corda filiorum ad Patrem, ſive, ut Auguſt. Tract. 4. in Joan. quia præceſſit in eodem ſpiritu vis Eliæ, quod enim Elias ſecundo adventui, hoc Joannes primo fuit, & ſecundum præfiguravit. *Qui venturus eſt*, juxta Malachiæ vaticinium & Scribarum veſtrorum doctrinam, Lucæ 17. v. 10. q. d. Non eſt, quòd propterea putetis regnum Dei & Meſſiæ nondum adveniſſe, eo quòd Elias nondum apparuit, quia Joannes ipſe eſt Elias. Additur ab aliis, *ſi admittitis*; partim ut ſignificet

14. Etſi vultis recipere, ipſe eſt Elias qui venturus eſt.

nificet ab eorum arbitrio pendere, quod esset ipsis Elias, quia ad Deum, sicut Elias, ipsos conversurus esset officio præcurrendi, si vellent credere; partim ut indicet sermonem esse parabolicum, adeoque figuraliter tantùm verum, eo quòd esset vera & viva figura Eliæ, spiritu, virtute, prædicatione, præcursione, totoque officio: ut sic quasi benevolè ipsos invitet ad attendendum & intelligendum, & æquo animo accipiendum, id quod diceret. Unde addit:

15. Qui habet aures audiendi audiat.

15. * *Qui habet aures audiendi*, id est, intelligendi, * *audiat*, id est, diligenter attendat & perpendat id, quod dico: mysticum enim erat, inquit Hieron. & egens intelligentiâ. Est familiare Christi epiphonema, quo continetur exhortatio ad audiendum, similis illi: *Qui legit, intelligat: qui potest capere, capiat.* Simul autem indicat, non omnes habere illas aures, de quibus loquitur, id est, donum illud Dei, quo auditur id, quod dicitur. Quod donum subinde consistit in intelligentiâ eorum, quæ dicuntur, ut in hoc loco, quæ sæpè ex voluntatis rectitudine proficiscitur: plerumque verò, quando de rebus faciendis Christus loquitur, consistit in obedientia. Unde August. lib. de bono persever. cap. 14. Aures audiendi ipsum est donum obediendi. Et Baruch cap. 2. v. 31. utrumque complectens, ait: *Dabo eis cor, & intelligent; aures, & audient.*

Et hactenus quidem laus Joannis, quæ tacitè tendebat eò, ut Joanni de se jam olim testificanti crederent, nec sententiam mutâsse suspicarentur. Sed cùm Pharisæi Joannem spernerent, ut Lucas indicat c. 7. v. 30. hinc Christus ad increpandam duritiam eorum, omnibus modis inflexibilem, convertitur.

16. Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt:

16. * *Cui autem similem æstimabo generationem istam?* id est, cui rei comparabo hoc hominum genus, Scribas & Pharisæos, tam præfractos & contumaces? * *Similis est pueris &c.* id est, similiter agitur, seu simile quid accidit in hoc hominum genere, ac si pueri, ludentes in foro, in duos se choros dividant, alteri alteris * *coæqualibus*, ætate scilicet seu coætaneis & sociis, acclament & pervicaciam morositatemque exprobrent:

17. Cecinimus vobis, & non saltastis: lamentavimus, & non planxistis,

17. * *Cecinimus vobis*, Græcè ηὐλήσαμεν, *tibiâ cecinimus*, nempe læta, tripudioque congruentia. * *Et non saltastis*, id est, non estis provocati ad lætitiam. * *Lamentavimus*, id est, lugubria seu funebria cecinimus: alludit enim ad morem Judaicum, in funebribus usitatum, ut suprà c. 9. vidimus, * *& non planxistis*, id est, non estis provocati ad luctum & planctum: q. d. Tanta est morositas vestra, ut neque læta neque tristis cantio vobis placeat. Juxta quam expositionem non est necesse, ut revera fuerit talis puerorum lusus, sicut quidam volunt, de quo

nihil

nihil certi constat: sed potest esse efficta, ut sæpè fieri solet, comparatio. Quam Christus ipse mox eleganter applicat, sed ita, ut Joannes & ipsemet respondeant pueris, frustrà præcinentibus, propter simplicitatem, scilicet & innocentiam: Joannis verò austeritas lamentationi, Christi facilitas cantui.

18. * *Venit enim Joannes, neque manducans, neque bibens*, id est, tantâ vivens austeritate ac temperantiâ, ut absque cibo & potu vitam sustinere videretur. Atque ita totius vitæ severitas ac pœnitentiæ, tamquam luctus, prædicatio erat lamentationi similis, eò tendens, ut Judæos ad pœnitendum, velut ad lugendum, traheret. * *Et dicunt, dæmonium habet*, id est, dæmonis virtute fert rigorem illum.

18. Venit enim Joannes neque manducans neque bibens, & dicunt dæmonium habet.

19. * *Venit Filius hominis manducans & bibens*, id est, communi cum hominibus conversatione, more cæterorum, promiscuo cibo & potu vivens; supple, ut isto facili vivendi genere & comitate, velut læriori cantu, Judæos ad virtutem ac Deum provocaret; qui non fuerant Joannis austeritate commoti. * *Et dicunt*, humanitatem vertentes in contumeliam & calumniam: * *Ecce homo vorax & potator vini*, qui scilicet delitias suas ponit in vino & conviviis. * *Publicanorum & peccatorum amicus*: q. d. nebulonum & perditorum hominum socius, & consequenter illis similis. * *Et justificata est sapientia*, Dei scilicet, id est, sapientissima Dei providentia, quæ in hoc duplici modo consulendi pervicaciæ Judæorum eluxit, probata & laudata est, seu justa declarata. Videntur enim hæc verba respondere illis Lucæ: *Omnis populus audiens, & Publicani justificaverunt eum*, id est, laudaverunt & glorificaverunt eum. * *A filiis suis*, scilicet sapientiæ, hoc est, idiotismo Hebraico à sapientibus, nempe Apostolis, inquit Hieron. vel potiùs generaliùs ab omnibus, quotquot verè in hoc populo sapientes fuerint, sive Apostoli, sive Publicani, sive populus, qui scilicet isti consilio Dei, vel meæ prædicationi crediderunt.

19. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Et justificata est sapientia à filiis suis.

20. * *Tunc cepit exprobare*, id est, ingratitudinem objicere, & probris afficere, quòd scilicet beneficia illa plurimarum virtutum seu miraculorum sine fructu pœnitentiæ, quem spectabat, percepissent. Lucas 10. v. 13. indicat hæc esse dicta, cùm ad prædicandum discipuli mitterentur: sed quia hæc exprobratio optimè cohæret præcedentibus de duritia Judæorum, & Matth. addit, *tunc* videntur bis fuisse dicta, de quo Aug. l. 2. de consensu Evang. c. 23.

20. Tunc cœpit exprobrare civitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus quia non egissent pœnitentiam.

21. * *Væ tibi Corozain. Corozain, Bethsaida, Capharnaum*, tres fuerunt urbes præcipuæ Decapoleos, sibi valdè vicinæ: inter quas *Corozain* erat in dimidia tribu Manasse, in ulteriori Jordanis ripa; *Capharnaum* è regione ejus, in citeriori ripa, in tribu Nephtalim; *Bethsaida* verò,

21. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis: olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent.

verò, unde orti erant SS. Petrus & Andreas, in tribu Zabulon, quæ tres tribus circa ingressum Jordanis in lacum Genesareth, sunt conterminæ: omnes sunt in ripa istius lacus Genesareth, omnes florentes opibus, omnes ex hac Christi comminatione ita funditùs eversæ, ut Corozain tantùm ruinæ supersint; reliquarum vix septem domus aut tuguria. * *Quia si in Tyro & Sydone.* Et hæ conterminæ sunt Galilææ, in tribu quidem Aser, sed numquam à Judæis possessæ, ideoque Gentiles & idololatræ, in littore maris mediterranei, mercimoniis totius orbis opulentissimæ, ideoque delitiis, Deique contemptu plenæ, de quibus vide Isaiæ 23. & Ezech. 26. & 27. Unde quia vicinæ, impietate, & vitiis nobiles, ideoque Judæis detestabiles, ut eos magìs pungat Salvator, asserit eas tamen a Corozain & Bethsaida impietate superari: quia si in illis * *facta essent virtutes*, id est, miracula; sub quibus universam prædicationem suam, quam confirmabant comprehendit: * *olim*, id est, jam diu simul ac factæ essent, non cum tanta dilatione, * *in cilicio & cinere pœnitentiam egissent*, id est, magnæ humilitatis pœnitentiam. Ille enim erat vetus pœnitendi & lugendi ritus, ut induerentur cilicio, quod hîc Græcè & semper Hebraicè vocatur *Saccus*, veste nempè vili, rudi, asperâ & carnis afflictivâ, ad testandum dolorem & simul vindictam sceleris, & aspergerentur *cinere*, in humiliationis suæ testimonium. De his in Scripturis passim sermo est, & Gentiles etiam ritum illum imitati sunt Jonæ 3.v.6. Ex quo apertum est, pœnitentiam aliquid aliud inferre, quàm novam vitam, ut hæretici contendunt.

In his autem verbis docet Aug. lib. de bono persev. cap. 9. altiùs nobis mysterium prædestinationis ostendi. Si enim quæritur, cur ergò non est Tyriis & Sidoniis cum tot virtutibus prædicatum, si credidissent & egissent pœnitentiam? Respondet eod. lib. 14. quia alto illo prædestinationis judicio non erant à perditione separati. Quia enim ut crederent, inquit, non erat eis datum, etiam unde crederent est negatum, hoc est, ut infrà explicat, si tales, uti Tyrii, altiore Dei judicio à perditionis massa non sunt gratiæ prædestinatione discreti, nec ipsa eis adhibentur vel dicta divina vel facta, per quæ possent credere, si audirent utique talia, vel viderent.

22. Veruntamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis

22. * *Verumtamen dico vobis, Tyro & Sidoni remißius erit*, id est, tolerabiliùs seu mitiùs punientur, quia, ut Hieron. Tyrus & Sidon naturalem tantummodò legem calcaverant, Judæi verò & naturalem & scriptam, ac tot prædicationes Christi & miracula contempserant. Nam illa eorum infidelitas ac duritia non de ignorantia, sed de libera voluntate veniebat, ut Aug. ibid. c. 9.

23. * *Et*

23. * *Et tu Capharnaum numquid uſque in cælum exaltaberis ?* Lucas & Græca etiam hîc legunt ſine interrogatione, *uſque in cælum exaltata es*, nempè opibus, gloriâ (erat enim cæteris longè præcellentior) itemque præſentiâ meâ, prædicatione, miraculis. Cum interrogatione verò legendo ſenſus eſt : Numquid putas te ſemper ſublimem divitiis & gloriâ in cælum evehendam ? Locutio enim eſt hîc hyperbolica. * *Uſque in infernum deſcendes.* Græcè χαλαβιβαϛήσῃ, *deprimeris, vi proſterneris* : quo quamvis urbis quoque deſolatio, maximè tamen æterna civium damnatio ſignificatur, cujus magnitudinem mox attexit, * *quia ſi in Sodomis*, quæ ſcelerum & ſuppliciorum omnibus exemplum fuerunt celebratiſſimum, * *factæ fuiſſent* illæ *virtutes*, *fortè manſiſſent uſque in hanc diem:* Græcè eſt, ἔμειναν ἄν, *utique manſiſſent*, vel *manere potuiſſent.* Similis planè locutio cum ea v. 21. *pœnitentiam egiſſent:* ubi Interpres illud *an*, reliquit intactum. Unde illud, *fortè*, vel eſt ſuperfluum, & erit plena aſſertio, tamquam de re ſecundùm Dei præſentiam certò futurâ : vel ſumi debet, ut reſpondeat Græcæ particulæ potentiali, quatenus ſignificet, non certò eos interituros fuiſſe, ſed manere potuiſſe uſque in præſentem diem, nempè quia tot miraculis incitati egiſſent pœnitentiam. Et ſic vulgari modo de futura eorum permanſione & pœnitentiâ fuiſſet locutus, ad indicandam iſtâ comparatione maximam Judæorum obſtinationem.

23. Et tu Capharnaum, numquid uſque in cælum exaltaberis ? uſque in infernum deſcendes; quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, forte manſiſſent uſque in hanc diem.
24. Veruntamen dico vobis; quia terræ Sodomorum remiſſius erit die judicii, quàm tibi.

25. * *In illo tempore*, quo exprobrabat civitatibus illis, * *reſpondens Jeſus*, id eſt, in verba prorumpens, * *dixit:* Phraſis eſt Hebræis frequentiſſima, juxta quam, *reſpondere*, ſumitur ut Hebraicum ענה, *Ghanáh*, pro ſermonem ordiri vel proſequi, etiamſi nemini jam locuto reſpondeatur ; maximè ſequente verbo *dixit*, ut videre licet non ſolùm hîc, ſed cap. 17. v. 4. & cap. ult. v. 5. & Lucæ 14. v. 3. * *Confiteor tibi*, id eſt, laudo & gratias ago ; nam hoc ſenſu verbum *confitendi* eſt in Scripturis uſitatiſſimum, maximè in Pſalmis. * *Pater, Domine cæli & terræ.* Pulcherrimâ interpunctione, inquit Athanaſius lib. 3. contra Arianos, differentiam Patris ac Domini docuit. Nam & Patrem ſuum dixit, & creaturæ Dominum, ut conſtaret eum à tempore indutæ carnis Patrem ſuum quoque Dominum appellare; quod idem notat Ambroſ. l. 5. de Fide cap. 3. * *Quia abſcondiſti hæc*, id eſt, quòd abſconderis hæc myſteria regni cælorum prædicata, * *à ſapientibus & prudentibus*, hujus mundi, id eſt, eis, qui ingenio, doctrinâ, & ſapientiâ ſæculari pollent, ſcilicet Scribis, Phariſæis, Capharnaitis. Abſcondit autem, non illuſtrando mentem illorum internâ gratiâ, ut credant & intelligant & convertantur. * *Et revelaſti ea*, ſeu quòd revelaveris ea, infuſo Spiritus ſancti lumine, * *parvulis*

25. In illo tempore reſpondens Jeſus dixit: Confitebor tibi Pater Domine cæli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & revelaſti ea parvulis.

Græcè

Græcè νηπίοις, *infantibus*, id eſt, idiotis, qui nullâ ſæculi ſapientiâ aut prudentiâ clari ſunt, & inſtar infantium ac ſtultorum contemnuntur: nam opponuntur ſapientibus, de quibus dixerat. Unde Apoſtolus idem conſilium Dei explicans, eos vocat *ſtulta, ignobilia*, & *contemptibilia mundi*, 1.adCor. 1.v.27.&28. Oſtendit igitur Chriſtus his verbis ſtatûs inferioris homines citiùs quàm Scribas, Phariſæos & divites hujus ſæculi crediſſe, & credituros eſſe, ut ait Amb. ſerm. 17. in pſalm. 118.

26. Ita Pater: quoniam ſic fuit placitum ante te.

26. * *Ita Pater.* In Luca vertitur, *etiam Pater.* Eſt autem modus loquendi, quo Chriſtus vehementer aliquid confirmare ſolet, ut patet Lucæ 11. v. 51. & ibid. c.12 v. 5. q. d. Planè Pater, ſic feciſti; & rectiſſimè, * *quoniam fuit placitum ante te*, id eſt, quia ſic placuit tibi, cujus beneplacitum eſt lex omnis æquitatis: ita docens nos, abjecto omni faſtu & meritorum præſumptione, in ſcrutando iſto ſecretiſſimo illuminationis unius & excæcationis alterius, electionis & rejectionis conſilio, non ad rationes humanas, ſed ad Patris beneplacitum recurrere, & illi humiliter acquieſcere. Ne verò poteſtatem revelandi parvulis myſteria à ſe removiſſe videretur, mox occurrit:

27. Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo. Et nemo novit Filium niſi Pater: neque Patrem quis novit, niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare.

27. * *Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo*, omnium rerum imperium ad diſpenſatio meæ quoque voluntati ac beneplacito tradita eſt à Patre, nempe per hypoſtaticam humanitatis cum divinitate unionem, ut ſcilicet tamquam Salvator, omnia inſtauraret, ut indicat Iren. lib. 4. c. 37. & clarè tradit Athanaſius in illud, *Omnia mihi tradita ſunt, &c.* Intellige igitur tradita tamquam homini, cui Deitas juncta eſt in unitate ſuppoſiti. Qui ſenſus involvit alium, quem ſecutus eſt Hilar. Can. 11. & Aug. lib. 3. contra Maximinum c. 12. quòd omnia ei tamquam Filio Dei tradita ſint à Patre per æternam generationem. Gignendo enim ei, quem genuit de ſubſtantia ſua, tradidit omnia, quæ habet in ſubſtantia ſua. Sed hoc non omnibus perſpectum eſt. Nam * *nemo novit Filium*, id eſt, me eſſe Filium, divinam ſcilicet meam generationem, naturam, majeſtatem Patri æqualem, * *niſi Pater*, qui genuit. Addunt hîc nonnulli, *& cui voluerit Pater revelare:* ſed non debet addi, tum quia jam præceſſit, quòd Pater revelat parvulis myſteria; tum maximè, quia hoc involvitur in eo, quod ſequitur, * *& cui voluerit Filius revelare:* quia dum revelat Filius, etiam per Filium revelat Pater, tamquam per Verbum ſuum, ut obſervat Aug. l.7. de Trinit. c.3. Si enim, inquit, hoc Verbum, quod nos proferimus, & ſeipſum oſtendit, & illud, de quo loquimur, quanto magìs Verbum Dei, per quod facta ſunt omnia,

omnia. Proinde tam Pater quàm Filius revelant, & consequenter omnia prorsus mysteria etiam à Patre, sed per Filium revelantur, tamquam per mentis nostræ lumen, ut idem explicat in quæst. Evang. lib. 1. q. 1. Proinde & in traditione omnium, & in mutua illa cognitione ostendit se Patri prorsus æqualem. De Spiritu S. nihil expressè dicit, sive quòd illa ultima verba, *Et cui voluerit, &c.* etiam ad illum referenda sint, utpotè cui Filius omnia divinitatem tradendo revelet; sive quòd propter inseparabilitatem, unitatemque Trinitatis, ea, quæ singulis personis tribuuntur, etiam cæteris convenire intelligantur, ut August. lib. 1. de Trinit. c. 8. 9. & Basil. lib. 5. contra Eunomium. Unde alibi dicitur, *& nobis revelavit Deus per Spiritum suum.* Cùm ergò tantus sim,

28. * *Venite*, non pedibus, sed affectibus fidei, spei, & charitatis, * *ad me*, tamquam ad eum, cui omnia tradita sunt, hoc est, tamquam ad fontem omnium bonorum, revelatorem omnium mysteriorum, * *omnes qui laboratis*, sub jugo veteris hominis, molestiarum perpessione afflicti & fatigati, nempe ut novum induendo non laboretis, * *Et onerati estis*, oppressi scilicet onere seu jugo peccatorum concupiscentiarum, miseriarum hujus vitæ, ac denique veteris Legis: nam & isti oneri seu jugo videtur jugum suum, id est, Evangelicum mox opponere, juxta Hilar. & Theophyl. * *Et ego reficiam vos*, id est, refocillabo & recreabo à molestiis. Græcè est ἀναπαύσω, requiem & liberationem ab oneribus illis tribuam: unde mox vertit nomen inde deductum, * *invenietis requiem.* Fiet autem hoc eo quo sequitur, modo: 28. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.

29. * *Tollite jugum meum*, id est, suscipite Legem meam, seu Evangelium, quod annuntio, excusso totius veteris hominis jugo. Nam ut Augustinus sermone 9. de verbis Domini cap. 1. Jugum illud tollere & ferre non est aliud, quàm piè vivere in Christo: cujus doctrina, seu Evangelium, sicut & Lex Dei, & imperium hominis, vocantur in Scripturis *Jugum*, Psalm. 2. v. 2. Jerem. 2. v. 20. Genes. 27. v. 40 quia subditos per modum jugi, quod bobus imponitur, subjicit & continet. * *Et discite à me*, id est, disciplinam meam subite. Videtur enim esse explicatio ejus, quod immediatè præcessit; & ratio subditur: * *quia mitis sum, & humilis corde*, id est, quia non sum iracundus, aut arrogans, instar tyranni, qui quemquam repellam, sed benignitate, mansuetudine & humilitate cuivis expositus. Communior tamen interpretatio est maximè Aug. serm. 10. de verbis Dom. & libro de vera Virginitate c. 35. *Discite à me*, id est, exemplo meo, non mundum fabricare, vel in eo mirabilia facere, sed * *quia* 29. Tollite jugum meum super vos & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde: & invenietis requiem animabus vestris

mitis sum, id est, quod mansuetus ac placidus, minimè morosus aut difficilis sum, * *& humilis*, non verbis tantùm aut gestibus, externâque specie, sed *corde*, totoque animo. Duas istas exprimit virtutes, tum quia inter eas summa cognatio, & non minima sunt jugi Christi pars: tum quia ad suscipiendum, ferendumque jugum maximè prærequisita, (superbia enim jugum Christi velut abjectum maximè aversari solet, asperitas & impatientia etiam susceptum excutere:) tum quia mortalibus, quibus mors poculo superbiæ propinata atque transfusa est, tam magnum & arduum est esse parvum seu humilem, ut nisi à tanto magistro disci omninò non possit; unde humilitas propriè virtus Christi & Christianorum: tum denique quia nullæ virtutes magìs præstant refectionem seu requiem, quam jam promiserat. Unde effectum earum explicans, addit: * *Et invenietis requiem*, non corporibus, sed * *animabus vestris*. Nihil enim inquietius asperitate & superbiâ: nam sicut ista radix est & princeps omnium omninò cupiditatum ita quoque omnium bellorum ac tumultuum, quibus mundus, major & minor, intus & extra perturbatur. Ne verò nomine jugi, quod molestum esse solet, deterrerentur, docet suum esse alterius rationis.

30. Jugum enim meum suave est, & onus meum leve.

30. * *Jugum enim meum. Jugum* & *Onus* idem sunt, Lex videlicet Christi, *suave est* Græcè χρηστὸν, id est, *blandum*, seu *commodum*, scilicet non asperitate molestum, ut juga jumentis esse solent, neque grave, ut onera, sed * *leve*, id est, portatu facile. Mira sanè doctrina, cùm præcepta Christi sint difficillima, & perfectiora præceptis Legis, & omnibus, qui piè vivunt, persecutiones promittantur. Rationem tamen reddit Nazianzenus Orat. 42. quia spes & merces molestiis hujus vitæ longè uberior est. Sed amplius voluit Christus. Rectiùs igitur Aug. serm. 9. de verbis Domini, hoc dictum esse docet propter tres rationes. Prima est, quia Christus suos exoneravit sarcinis seu onere innumerabilium observationum, quod erat revera grave jugum duræ Judaicæ cervici convenienter impositum, ut idcircò S. Petrus dicat Act. 15. v. 10. *Quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus*. Secunda est, quia loco illius jugi non nisi facilitatem simplicis Fidei, bonæ Spei, & sanctæ Charitatis imposuit, hoc est, non nisi solam bonam voluntatem. Nihil enim tam facile est bonæ voluntati, quàm ipsa sibi; & hæc sufficit Deo. Nam, ut latiùs explicat epist. 45. Ibi labor est, ubi multa quæruntur & diliguntur, quibus adipiscendis atque retinendis voluntas non est satis, quia consequentem non habet facultatem. Justa verò vita, cùm volumus adest, quia eam ipsam plenè velle justitia est. Nec plus aliquid perficiendum justitia requirit,

quàm perfectam voluntatem. Vide, si labor est, ubi velle satis. Unde divinitus dictum est, pax hominibus bonæ voluntatis. Ubi pax, ibi requies; ubi requies ibi finis appetendi, & nulla causa laborandi. Hæc ibi. Tertia est & præcipua, præcedenti affinis, quia, ut idem lib. de nat. & grat. c. 69. *Omnia levia sunt charitati*, vel potiùs ipsa charitas est ipsum jugum, quod leve est. Christi enim præceptum seu jugum non est aliud, nisi ut diligamus Deum & proximum: & ipse venit, non jam legem ac timorem sed ipsam dilectionem in cordibus nostris diffundere per Spiritum S. Quidquid autem amatur, dulcessit amantibus, nec sentiunt quòd laborant: imò tunc ab eis plus laboratur quando à labore prohibentur, ut ait serm. 47. de diversis c. 1. Et hoc sensu dicit S. Joannes epist. 1. c. 5. v. 3. *Mandata ejus gravia non sunt.* Gravia enim sunt timori, levia amori, & quidquid propter illa toleratur.

CAPUT DUODECIMUM.

1. In illo tempore abiit Jesus per sata sabbato: discipuli autem ejus esurientes, cœperunt vellere spicas & manducare.

1. * IN *illo tempore abiit Jesus per sata Sabbato. Sabbat* seu *Sabbaton* (nam utroque modo Hebraicè, & exinde Græcè dicitur) propriè significat cessationem seu quietem & ulteriùs diem quieti à Deo destinatum, nempe septimum hebdomadæ, in quo nihil operis fieri poterat, non solùm servilis, sed neque necessarii ad parandos cibos, quia præveniri poterat, Exodi 35. v. 3. quâ severitate observabatur etiam dies expiationis, Levit. 23. v. 30. 31. Extensum est inde vocabulum ad omnia cætera festa, ibidem v. 32. quibus non ab omni opere, ut die septimâ, sed à servili tantùm cessabatur: quæ differentia videtur notari Levit. 23. v. 3. collato cum versu 7. & 8. Denique per catachresin *Sabbaton* pro tota hebdomada usurpatur: unde Feria secunda, tertia, &c. Hebræis dicitur secunda & tertia Sabbati, id est, hebdomadæ, 1. ad Cor. ult. v. 2. & Marci ult. v. 2. Nisi sensum esse velis, prima, secunda, &c. post Sabbaton. Hoc loco videtur intelligi *Sabbaton* propriè dictum, quo cibos parare non liceret: nam inde est orta quæstio, & Christi responsio satis indicat, discipulos aliquid fecisse, quod extra necessitatem non licuisset Sabbato. Sed Lucas c. 6. vocat illud Sabbaton *secundo primum*, quod verbum infinitas peperit sententias. Quibus omissis, omnium videtur probabilissima S. Chrysost. initio Homil. 40. quâ dicitur secundo primum seu bis solemne, eò quòd Sabbaton & aliud Festum concurreret in eundem diem. Cùm autem hoc contigerit eo tempore, quo segetes habebant spicas, necesse est consequenter incidisse hoc Sabbaton in primum vel ultimum diem Azymorum, qui erant si-

m liter etiam Festi, vel in diem Pentecostes. Nam quòd Jansenius in Concordia, Franc. Lucas & alii putant, etiam ratione incidentis Neomeniæ potuisse esse duplex, falluntur, quia Neomenia non erat Festum in populo, sed tantùm in templo, ut diximus Levit. 23. Multò verò magis fallitur Maldonatus, dum putat non potuisse spicas haberi nisi in Festo Pentecostes, eo quòd tunc Deut. 16. v. 9. falx in messem mitteretur. Est enim certissimum, manipulum spicarum offerri solitum, tamquam primitias messis inchoatæ, secundâ die Azymorum, hoc est, in Festo Paschatis, Levit. 23. v. 10. & 11. & locus Deut. expresse refutat ipsum Maldonatum: nam neque tunc fruges meti incipiebant, sed septem septimanis antè: neque primitiæ segetis seu frugum tunc offerebantur, ut ipse videtur putare, sed panum ex frugibus jam demessis, Levit. 23. v. 17.

* *Discipuli autem esurientes*, sive quòd præ populi concursu nec spatium habuissent manducandi, Marc. 3. v. 20. sive quòd audiendi Salvatoris aviditate nec de necessariis fuissent solliciti: * *Cœperunt vellere spicas.* Permittebat hoc expresse Lex in agris alienis, Deut. 23. v. ult. quod etiam Sabbato Iren. vult licuisse, lib. 4. c. 20. etsi tunc non liceret metere. * *Et manducare.* Quòd austerioris vitæ indicium esse notat Hieron. utpotè non præparatas epulas, sed cibos simplices quærentium.

2. Pharisæi autem videntes, dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere sabbatis,

2. * *Pharisæi autem*, qui potiùs carpendi quàm discendi causâ sequebantur, * *Dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere Sabbatis:* nempe vellendo & confricando spicas, cibum parare, hoc enim licebat quidem aliis Festis, Exodi 12. v. 16. non tamen Sabbatis, ut suprà diximus. Discipulos autem arguunt, sed impetunt magistrum: quasi dicerent, ex factis discipulorum tuorum patet doctrina tua.

3. At ille dixit eis: non legistis quid fecerit David, quando esuriit, & qui cum eo erant:

3. * *At ille dixit eis: Non legistis*, vos, qui de scientia Legis inflati me & discipulos accusatis, * *quid fecerit David*, quem non audetis reprehendere, utpotè vir secundum cor Dei, * *quando esuriit ipse, & qui cum eo erant*, supple *esurierunt*, hoc est, cum simili necessitate premerentur: nam excusatio ista petitur ex necessitate, quæ non habet legem. Unde Marc. 2. v. 25. dicit, *quando necessitatem habuit.* Cùm autem Christus hìc dicat, eos, qui cum ipso erant, esuriisse; & Lucas addat, eum dedisse panem iis, qui cum ipso erant; & David ipse dicat, se condixisse pueris in illum & illum locum: necesse est dicere, aliquos fuisse comites Davidis, non quidem præsentes, sed certo loco condictos, ut ita concordent verba David cum Achimelech, 1. Reg. 21. v. 1. 2. Nam quamvis David posset dici mentitus, ut vult Jansenius, non tamen mentitus dici potest Christus.

4. * *Quomodo intravit in domum Dei*, atrium ſcilicet circumdans tabernaculum. Nam hoc fuiſſe ibi ſatis patet ex loco 1. Reg. cit. etſi arca non eſſet ibi, ſed in Gabaa, 1. Reg. 7. v. 1. 2. Reg. 6. v. 3. * *Et comedit panes propoſitionis*, id eſt, propoſitos: Hebraicè *Panes facierum*, ita dictos, quod duodecim panes in tabernaculi parte ſeptemtrionali coram facie Domini, id Sancto Sanctorum habitantis, erant ſemper propoſiti, ut ſignificaretur duodecim tribus à Deo ſemper ali. * *Quos non licebat ei edere*, prohibente ſcilicet expreſsè lege communi, Levit. 24. v. 9. Ne verò dicerent, ei tamquam Regi & Prophetæ forſitan id licuiſſe; addit: * *Neque his, qui cum eo erant*. Primum itaque argumentum & excuſatio diſcipulorum petitur à majori, ſeu longè graviori facto David, quod tamen non fuit peccatum. Sequitur nunc ſecunda:

4. Quomodo intravit in domum Dei, & panes propoſitionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, niſi ſolis ſacerdotibus?

5. * *Aut non legiſtis in lege*, Moyſis, non ſolùm referente, ſed & expreſsè jubente offerri ſacrificia, & conſequenter mactari, excoriari, purgari animalia, ligna ferri, ignem accendi; quæ omnia in ſe ſpectata opera ſunt ſervilia Sabbatis prohibita: & ita * *Sabbatis* (quæ maximè præ cæteris feſtis obſervationem requirebant) * *Sacerdotes* (quos maximè decebat Sabbatum colere) * *in templo* (ubi maximè coli oportebat) * *Sabbatum* non ſolùm non obſervant, ſed * *violant*, externâ ſcilicet ſpecie; & ea faciendo, quibus, niſi Dei cultus excuſaſſet, violabantur. * *Et ſine crimine ſunt*, tranſgreſſæ ſcilicet legis de ſanctificando Sabbato. Unde Judæorum traditio, in templo eſt Sabbatum.

5. Aut non legiſtis in lege, quia ſabbatis Sacerdotes in templo Sabbatum violant, & ſine crimine ſunt?

6. * *Dico autem vobis, quia*, ſeu quòd, * *templo major eſt hic*. Græcè ὧδε, *in hoc loco*, utpotè Dominus Templi: cui ut miniſtrent, & regnum Dei propaganti cooperentur diſcipuli mei, ſpicarum grana comedent: q. d. Si templi miniſterium excuſat, ergo multo magis mei, qui dignior ac ſanctior templo ſum.

6. Dico autem vobis, quia templo major eſt hic

7. * *Si autem ſciretis*, &c. id eſt, quod ſi animo impreſſum haberetis, quid ſibi velit iſta Dei ſententia, *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*, id eſt, magis probo, quàm ſacrificium; phraſi Hebræis uſitatâ qui quod poſtponunt, hoc negant. Sub ſacrificio autem tamquam præcipuo omnem externum Dei cultum comprehendit, etiam obſervationem Sabbati, * *numquam condemnaſſetis*, Legis Dei tranſgreſſæ, * *innocentes*. Itaque non tam arguit eos ignorantiæ ſpeculativæ, quàm practicæ, quæ à voluntate pendet: hoc eſt, taxat inhumanitatem & immiſericordiam eorum, quòd homines terentes obvias aliquod frumenti ſpicas, ut eo tam crudo cibo famem urgentem pellerent, judicarent eſſe profanatores Sabbati. Tertia eſt iſta excuſatio, quam ſequitur quarta:

7. Si autem ſciretis, quid eſt: Miſericordiam volo, & non ſacrificium: numquam condemnaſſetis innocentes.

8. *Do-

8. Dominus enim est filius hominis etiam sabbati.

8. * *Dominus est enim.* Nova hæc est ratio, cur innocentes sint, & non condemnandi, quia * *Dominus est Filius hominis, etiam Sabbati*, id est, Filius hominis, quo inspectante & consentiente hæc agunt, est Dominus etiam Sabbati, utpotè naturâ Deus, Creator, & institutor omnium rerum, Legislator etiam Sabbati: qui proinde potest pro libitu rigorem ejus moderari, dispensare, penitùs abrogare, & violatores à peccato eximere. Itaque sicut quatuor modis purgat discipulos suos, ita quatuor modos interpretandi positivas leges tradit, nempe ut cedant vel legi naturæ, vel alteri legi magis particulari, vel humanitati ac dilectioni proximi, vel denique authoritati legitimæ dispensantis aut abrogantis.

9. Et cum inde transiisset, venit in synagogam eorum.

9. *Et cum inde transiisset venit in Synagogam eorum*, non eodem die, sed alio Sabbato, ut ait Luc. 6. v. 6.

10. Et ecce homo manum habens aridam, & interrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare, ut accusarent eum.

11. Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo, qui habeat ovem unam, & si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit & levabit eam?

10. * *Et ecce homo manum habens aridam*, id est, emortuam, & ita inutilem ad opus, * *& interrogabant eum, &c.* non ut discerent, sed ut carperent eum, vel violati jam Sabbati, si licere affirmaret & sanaret; vel violati antea in vellendis spicis; vel certè inconstantiæ aut inhumanitatis, si negaret. Porrò Marcus & Lucas dicunt Christum interrogasse Pharisæos: *Utrùm liceret Sabbatis benefacere, an malefacere.* Quod intellige Christum fecisse, ut quæstionem jam sibi ab eis propositam aliâ quæstione solveret. Indicat enim quòd qui non benefecerit, & non salvaverit proximum laborantem, quando potest, censeatur malefecisse eumque perdidisse. Per se autem est manifestum, non licere malefacere vel perdere hominem: unde relinquitur esse benefaciendum curando. Quòd cùm declarasset similitudine ovis, cui ipsimet fatebantur die Sabbati posse præstari beneficium liberationis ex fossa, concludit primò particulatim respondendo ad quæstionem Pharisæorum.

12. Quanto magis melior est homo ove? Itaque licet sabbatis benefacere.

12. * *Quanto magis*, Græcè πόσῳ οὖν, quanto igitur * *melior est homo ove?* Et consequenter quanto magìs misero homini in Sabbato beneficium curationis conferre licet, si licet misero animali? Deinde generatim respondet ad quæstionem, * *itaque licet Sabbatis benefacere*, curationem scilicet & cujusvis alterius rationis beneficium proximo afflicto præstare. Verùm ut non verbis tantùm ineptiam refelleret, sed facto multò maximè.

13. Tunc ait homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est sanitati sicut altera.

13. * *Tunc ait homini*, nempè, ut Marcus 3. v. 5. addit, cùm eos *cum ira*, id est, vultu ad indignationem composito, respexisset, & simul *contristatus* esset, seu condoluisset animo super cæcitate cordis eorum, qui livore cæci res apertissimas in quæstionem vocabant, * *extende manum, &c.* q. d. Non ego te tango, non inspuo, sed solo

verbo

verbo ſano: nimirum, ut, ſicut hoc notat Athanaſ. Hom. de ſemente, omnis calumniæ umbra evaneſceret. Loqui enim nec ipſi quidem, qui quæſtionem loquendo propoſuerant, vetitum eſſe, vel cogitare audebant. Et hæc eſt cauſa, cur refutationis evidentiâ confuſi, neque mutire auſi coram populo, conſilium * *perdendi*, id eſt, occidendi illum, agitârunt. Chriſtus verò noluit contendere cum illis potentiâ, vel miraculis ſe defendere, ſed tamquam infirmus infirmis exemplum præbens,

15. * *Receſſit inde*, id eſt, declinavit eorum inſidias, ac ceſſit furori, & nihil acerbatior continuando ſuam in benefaciendo facilitatem, omnibus expoſitam, * *curavit omnes*, qui ſequebantur:

17. * *Ut adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam*, qui ſcilicet prædixit Regem Chriſtum non vindictâ promptum, non pompâ, faſtuque ſæculari nobilem; non vulgi contemptorem, non urbes & vicos implentem ſtrepitu & tumultibus, ut ſolent Reges, ſed patientiâ, manſuetudine, humilitate, beneficentiâ in pauperes, & contemptu mundi fore commendatum, hoc enim ſibi vult prophetia ſequens:

18. * *Ecce puer meus quem elegi*, q. d. Attendite conditiones pueri (Hebraicè ſervi) mei, qui ratione carnis, quâ formam ſervi accepit, & ratione miniſterii ei impoſiti, ſervus meus eſt, quem præ omnibus creaturis elegi, ut eſſet mihi filius, & regnum meum in hominibus reſtauraret. Videntur enim eſſe verba gloriantis de tali ſervo, cujuſmodi ſunt & Job 1. v. 8. & cap. 2. v. 3. * *Dilectus meus, in quo complacuit animæ meæ*, ſeu mihi, id eſt, quem totis viſceribus diligo: vide dicta in fine c. 3. * *Ponam ſpiritum meum ſuper eum*, id eſt, dabo ei non de ſpiritu meo, ſicut cæteris, quaſi ad menſuram, ſed ſpiritum meum ſeu plenitudinem ſpiritûs mei, ut ſcilicet cum omnibus donis ſuis requieſcat ſuper eum, tum in conceptione, tum viſibiliter in baptiſmo: & illo plenus, * *judicium gentibus nuntiabit*, hoc eſt, id, quod juſtum & rectum eſt, Legem ſcilicet meam Evangelicam, tanquam Legiſlator prædicabit, non Iſraëli tantùm, ſed univerſis * *gentibus*, idque non ſtrepitu verborum tantùm, uti Moyſes, ſed illam ſpiritu illo ſuo ſcribendo in cordibus eorum. Modus autem annuntiandi illius judicii hic erit:

19. * *Non contendet*, id eſt, non litigabit cum adverſariis ſuis, * *neque clamabit*, contentiosè ſcilicet & iracundè, * *neque audiet aliquis in plateis vocem ejus*, nempè murmurationis & querelæ de perſecutoribus, ut vult S. Thom. in Comment. alii autem intelligunt vocem jactantiæ & oſtentationis in circulis platearum: alii prodigioſum illud ſilentium in Paſſione. Quamquam Hebraicâ repetitione videatur

14. Exeuntes autem Phariſæi conſilium faciebant adverſus eum, quomodo perderent eum,

15. Jeſus autem ſciens, receſſit inde: & ſecuti ſunt eum multi & curavit eos omnes:

16. Et præcepit eis ne manifeſtũ eum facerent.

17. Ut adimpleretur quod dictũ eſt per Iſaiam Prophetam dicentem:

18. Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam ſpiritum meum ſuper eum, & judicium gentibus nuntiabit,

19. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus:

tur

tur idem significari; quod in præcedentibus, scilicet summa Christi in voce & moribus modestia, placiditas, & suavitas, sine vi ac tumultu regnum propagantis.

20. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium:

20. * *Arundinem quassatam*, id est, concussam, jam frangi ceptam, * *non confringet* omninò, veluti contemnens illam præ vilitate, * *& linum fumigans*, Syrus *lucernam*, id est, ellychnium lucernæ, vicinum extinctioni, utpotè flammâ jam amissâ, in quo scilicet restet adhuc aliqua scintilla spei reparandi lumen, * *non extinguet* penitus, sed fovebit potiùs, ut ardeat. Quibus metaphoris significatur incredibilis Christi humanitas & mansuetudo, sive quòd Judæos persecutores, calamo quassato, propter perditam integritatem, & lino fumiganti, propter lumen amissum, comparatos non contriverit nec extinxerit, ut vult Aug. lib. 20. de civit. c. 30. & Chrysost. hîc Homil. 41. sive quòd imbecilles, semifractos, & Fidei lumine semiextinctos, in quibus adhuc aliquid esset bonæ fidei reliquum, non contempserit, sicuti reges solent, nec iracundè oppresserit, sed potiùs mansuetudine toleraverit, foverit, ac promoverit. * *Donec ejiciat ad victoriam judicum*, id est, donec efferat seu proferat judicium illud novissimum, quo adverssarios suos vincat: ita consequenter Aug. vel potiùs, ut illud, *donec*, non tam significet limitationem temporis, quàm rei: q. d. donec mansuetudine suâ hoc efficiat, ut illud judicium, seu Evangelium, quod nuntiavit, & cui mundus magnoperè reluctabitur, tamquàm ubique vincat & obtineat.

21. Et in nomine ejus Gentes sperabunt.

21. * *Et ita gentes*, Evangelio scilicet subactæ, * *in nomine ejus sperabunt*, id est, ab ipso salutem expectabunt, & eum velut suæ salutis authorem colent. Quo sensu convenit cum Hebræo, in quo legitur, *Legem ejus insulæ expectabunt*, id est, Gentes insularum, à continente scilicet Judææ remotissimæ, Evangelium istud avidè suscipient, salutis assequendæ causâ, utpote cujus capitalis doctrina est, non aliud nomen esse sub cælo datum hominibus, in quo oporteat eos salvos fieri, Act. 4. v. 12. Totum hunc locum citavit Matth. partim ex Hebræo, partim ex LXX. quædam omittendo, quædam quoad sensum aliter reddendo, ut proposito suo magis conveniebat.

22. Tunc oblatus est ei dæmonium habens cæcus & mutus, & curavit eum, ita ut loqueretur, & videret.

22. * *Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus & mutus*: non naturæ vitio, sed dæmonis maleficio. Unde factum est, ut, cum * *curasset eum*, scilicet à dæmonio (nam Lucas 11. ubi idem narrat, ait, *Cum ejecisset dæmonium*) * *loqueretur & videret.* Idem efficit spiritualiter dæmon in hominibus, occupat scilicet ut Aug. notat l. 1. Quæst. Evang. q. 4. visum & linguam, ne credat, fidemque confiteatur, aut det laudem Deo. Quo expulso, primò Fidei lumen aspi-

aſpiciunt, inquit Hieron. deinde in laudem Dei tacentia priùs ora laxantur.

23. * *Et ſtupebant omnes turbæ.* Cauſam ſtuporis indicat Marcus in ſimili miraculo c. 1. v. 27. quia ſcilicet *in poteſtate ſpiritibus immundis imperabat.* Hoc enim ita mirabile eſt, ut propterea plerumque, cùm Chriſtus dæmones ejiceret, eandem admirationem Evangeliſtæ notaverint, ut patet etiam Lucæ 9. v. 44. Unde & hîc incipiunt inde dubitare, utrùm non eſſet * *Filius David*, ille ſcilicet promiſſus Davidi Meſſias. Nam ex hujuſmodi operibus Chriſtum agnoſcendum ſatis indicavit ſup. c. 11. v. 5. ex Iſaia.

23. Et ſtupebant omnes turbæ: & dicebant: Nunquid hic eſt filius David?

24. * *Phariſæi autem*, odio & invidiâ excæcati, * *audientes*, tam honorificas de Chriſto voces, magicis incantationibus rem tribuunt, quaſi per inſignem, & * *Principem*, ſeu præcipuum dæmonem Beelzebub, talia exerceret, de quo vide dicta c. 10.

24. Phariſæi autem audientes dixerunt: Hic non ejicit dæmones niſi in Beelzebub principe dæmoniorum.

25. * *Jeſus autem ſciens cogitationes eorum*, id eſt, mentem, ex qua prodirent illa verba, nempè ad avertendum ab ipſo & ab Evangelio, & à ſalute populum: niſi ſignificatum velit, ſolâ cogitatione hoc dixiſſe Phariſæos. * *Dixit eis: Omne regnum, imo * omnis civitas vel domus*, ſeu privata familia, * *diviſum contra ſe*, id eſt, inteſtinis diſſidiis diſtractum, * *deſolabitur, & non ſtabit*, id eſt, neceſſe eſt, ut brevi pereat, neque perſiſtere poteſt. Quam generalem propoſitionem omninò experientiâ & omnium hominum judicio veriſſimam, applicat regno Satanæ ſubſumendo.

25. Jeſus autem ſciens cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum diviſum contra ſe, deſolabitur, & omnis civitas, vel domus diviſa contra ſe, non ſtabit.

26. * *Et ſi Satanas*, pro, *ſed ſi*, vel, *itaque* ſi Satanas, juratus ſcilicet hominum adverſarius, & propterea ſtudioſiſſimè tyrannicum regnum in homines propagare ſtudens, meo miniſterio * *Satanam ejicit*, vi ſcilicet & invitum, ut homines prorſus diabolicæ poteſtati erepti reſtituantur Deo; ſicut me videtis facere; * *adverſus ſe diviſus eſt*, id eſt, pugnis belliſque unus ab altero diſſidebit, dum hic lædere homines, ille liberare volet. * *Quomodo ergo ſtabit regnum ejus?* Cùm ipſemet illud deſtruat, cujus conſervandi propagandique ſimul peritiſſimus & avidiſſimus eſt. Quando ergò ex colluſione aliqua dæmoni dæmon cedit, quod aliqui contra hanc primam Chriſti rationem objiciunt, tunc non inviti ejiciuntur, ſed ſponte exeunt; nec eripiuntur homines dæmoni reſtituti Deo, ſed tum ipſi, tum alii erroribus implicati arctiùs poſſidentur, & ita non ſunt inter ſe diviſi dæmones, ſed animo ſtudiiſque colligati.

26. Et ſi Satanas ſatanam ejicit, adverſus ſe diviſus eſt: quomodo ergo ſtabit regnum ejus?

27. * *Et ſi ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii veſtri in quo ejiciunt.* Hæc eſt ſecunda ratio, in qua per filios intelligunt recentiores ferè exorciſtas Judæorum: de quibus Actor. 19. v. 14. & Joſephus lib. 8. Antiq.

27. Et ſi ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii veſtri in quo ejiciunt? Ideo ipſi judices veſtri erunt.

Antiq. c. 2. quos per Salomonem institutos refert. Plerique tamen veteres, ut Athanas. Tractatu de communi essentia, Hilar. Chrysost. Theophyl. hîc, quod magìs probat & Hieron. per filios intelligunt Apostolos ac discipulos suos gente Judæos, qui jam dæmones expulerant; & ita argumentum erit à concessis, ut explicat Chrysost. q.d. Expulsionem dæmonum in Apostolis ac discipulis meis tanquam opus divinæ virtutis commendatis, cur ergò in me traducitis? Hoc enim signum est, non personam ex operis iniquitate, sed opus ex personæ odio condemnari. * *Ideo ipsi Judices vestri erunt*, condemnantes vos invidiæ in me, & blasphemiæ in Deum, ex hac ipsa vestra inconstantia. Quamvis Hieron. eo ipso hoc referat, quòd eos Judices futuros velit, cùm sedebunt super sedes duodecim judicantes tribus Israël.

28. Si autem in spiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei.

28. * *Si autem ego in spiritu Dei*, seu per Spiritum Sanctum Dei cooperantem, * *ejicio dæmones, igitur pervenit in vos*, non regnum Beelzebub seu diaboli, cui vos me cooperari dicitis, sed * *Regnum Dei*, de quo cap. 3. v. 2. dictum. Sensus est, ergò verum est id, quod Joannes Baptista, Apostoli mei, & ego prædicavimus, appropinquasse scilicet & venisse regnum Dei, destructo regno diaboli, quia tot miraculs Spiritus Dei prædicationem nostram veram esse testatur.

29. Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa ejus diripere nisi priùs alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiet.

30. Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecum, spargit.

29. * *Aut*, id est, alioquin, nisi hæc vera sint, * *quomodo potest quisquam intrare in domum fortis?* Tertia ratio petitur à comparatione duorum inter se bellantium: in qua *domus* intelligitur arx munita, quam alter eorum custodit, * *vasa* arma quibus confidit, idemque suppellex universa in spolium victoris cessura. *Fortis* igitur parabolicè est diabolus, quia non est potestas super terram, quæ comparetur ei Job 14. & quia, ut August. q. 5. lib. 1. quæst. Evang. nemo ab illo se potest suis viribus eripere, sed per gratiam Dei: *domus ejus* est hic mundus, in quo dominabatur, vel, quod in idem redit, regnum ejus: *vasa* sunt arma, quibus utitur ad tuendum regnum suum, voluptas, tentatio, consuetudo, &c. vel potiùs ipsi homines infideles, quos tanquam vasa & suppellectilem suam possidet, & quibus utitur ad voluntatem suam, ut explicat Hieron. hîc Basil. lib. de Spiritu S. c. 8. & Iren. diversis locis lib. 3 c. 8. & lib. 5. c. 21. Hos ergò tamquam spolia nemo ei eripere ac diripere potest, transferendo illos à vitiis ad virtutem atque in regnum Dei. * *Nisi priùs alligaverit fortem* illum, id est, nisi ademerit ei priùs potestatem impediendi voluntatem credentium, à sequendo Deo & obtinendo regno ejus: q.d. Hæc autem omnia videtis me tanquam fortiorem fecisse ac facere prædicatione virtutis, miraculis, dæmonum ejectione. Constat igitur me Spiritu

Dei,

Dei, qui ſolus Principe dæmoniorum fortior eſt, ejicere dæmonia, & fracto regno ejus regnum Dei conſtituere. Quæ cùm ita manifeſta ſint,

* *Qui non eſt mecum*, credendo me in Spiritu Dei iſta facere, & regnum ejus adducere, atque ita hærendo mihi ille hâc ipsâ indifferentiâ & incredulitate * *contra me eſt*, hoc eſt, ſtat à partibus adverſarii, quia tam manifeſta Dei opera à Deo removeat. Quod idem ſequenti hemiſtichio repetit. * *Et qui non congregat mecum*, id eſt, qui colligit homines, ſed non mecum, ſeu non ita, ut adhæreat mihi, ſed ſibi, ut Phariſæi & omnes hæretici, ille * *ſpargit*, quia ſeparat illos à Deo. Unde iſta ſententia etiam à reliquo textu avulſa generaliter vera eſt. Quiſquis enim non eſt Chriſti ac Dei, neceſſariò eſt mundi ac diaboli, quia nihil niſi peccatum à Chriſto ac Deo ſeparat. Itaque his verbis tollit Chriſtus illam medietatem, quam quidam etiam olim parvulis non baptizatis, itemque adultis tribuerunt, quâ putabant aliquos neque cum Chriſto, neque tamen cum adverſario ejus, hoc eſt diabolo eſſe poſſe: contra quos urget hanc ſententiam Auguſt. lib. 1. de peccat. merit. & remiſſ. cap. 28.

31. * *Ideo dico vobis*, cùm ſcilicet apertiſſimum jam factum ſit, me non diabolicâ virtute ejicere dæmones, * *omne peccatum & blaſphemia* (ſuppleri debet ex ſequentibus * *contra Filium hominis* commiſſa; non enim agitur de quolibet alio genere peccatorum vel blaſphemiarum:) * *remittetur hominibus*, id eſt, facile remitti poteſt, quia faciliùs obtineri poteſt ſpiritus pœnitentiæ. * *Spiritus autem blaſphemia*, quæ ſcilicet à vobis committitur, id eſt, blaſphemia contra Spiritum S. ſeu quâ blaſphematur Spiritus S. ut exprimunt Marc. & Luc.

31. Ideo dico vobis: Omne peccatum & blaſphemia remittetur hominibus, ſpiritus autem blaſphemia non remittetur.

Quæ ſit autem iſta *Spiritus blaſphemia*, & quis ſenſus loci, quæſtio ita difficilis eſt, ut Aug. Serm. 11. de verbis Domini c. 5. dicat fortè nullam in omnibus S. Scripturis eſſe difficiliorem. Hinc eſt, quòd ipſe ſæpiùs de iſto loco diſputans, ſubinde ſententiam mutaverit. Nam cùm lib. 1. de Serm. Domini in monte c. 22. putaſſet blaſphemiam Spiritûs eſſe, per malitiam & invidiam oppugnare fraternam charitatem, tamen lib. 1. Retract. c. 19. addendum putat, ſi in hac tam ſcelerata mentis perverſitate finiverit hanc vitam. Unde poſtea non quinquies mutavit opinionem, ut ei quidam recentior imperitè imponit, ſed ſemper eò inclinat, ut hæc blaſphemia Spiritûs S. ſit perſeverantia in nequitia cum deſperatione indulgentiæ Dei, ut loquitur in fine expoſitionis inchoatæ in Epiſt. ad Rom. hoc eſt, ut eam vocat Sermone cit. cap. 12. & in fine Epiſtolæ 50. impœnitentia finalis, ſeu duritia cordis uſque ad finem vitæ. Unde paſſim

 docet,

docet, ſciri non poſſe, utrum illa commiſſa ſit ante vitæ finem. Cauſa potiſſima, quæ ad hanc opinionem induxit Aug. eſt, quia clarè dicitur hîc, peccatum numquam remitti, & quòd omnis alia blaſphemia remitti poſſit. Itaque ſic jungit Aug. iſta verba præcedentibus, non quaſi Judæi iſta dicendo jam commiſiſſent illam Spiritûs blaſphemiam; ſed ne pœnitentiam repellendo, quam Chriſtus prædicabat, & propter quam miracula faciebat, perſeverandoque in peccatis eam committerent, ut ait in illa Expoſ. inchoata Ep. ad Rom.

Sed quia Marcus clarè notat, hæc ideò à Chriſto eſſe dicta, quia dicebant Judæi, * *Spiritum immundum habet*, per quem ſcilicet operatur iſta miracula: hinc textui congruentior videtur interpretatio multorum veterum, Hieron. Chryſoſt. & Theophyl. in hunc locum, Athanaſii Tract. in iſtum locum, & aliorum, qui blaſphemiam iſtam Spiritus dicunt eſſe, quâ manifeſta opera Spiritûs Sancti, hoc eſt divinæ bonitatis & gratiæ, quæ Spiritui Sancto appropriantur, tribuuntur Beelzebub ſeu ſpiritui immundo. Hoc eſt enim Deum facere diabolum, ut ait Athanaſius. Quod fortè indicare voluit & Chriſtus ſuprà quando dixit, *Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt*. Iſtiuſmodi ergò blaſphemia * *non remittetur*, quia difficilè remittetur, ut Chryſoſt. & plerique recentiores poſt ipſum, nempè quia extremæ eſt malitiæ: adeoque id oppugnat ac tollit directè, quo ad pœnitentiam perducendi ſumus, divinam ſcilicet bonitatem; propter quam offenſam pœnitendum eſt. Unde rariſſimè (ſi tamen unquam) Deus talibus ſpiritum pœnitendi impertit. Explicans autem clariùs ea, quæ dixiſſet Chriſtus, addit:

32. Et quicunque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contrà Spiritum ſanctum, non remittetur ei, neque in hoc ſæculo, neque in futuro.

32. * *Et quicumque dixerit verbum*, offenſivum & blaſphemativum, ſeu contumelioſum, * *contra Filium hominis*, id eſt, qui humanâ offenſus ſpecie atque infirmitate, de Filio hominis infra dignitatem ſentit ac loquitur, ut vocando eum *voracem, vini potatorem, &c.* * *Remittetur ei*, id eſt, facilè ei dabitur venia. Eſt enim aliqua excuſationis ratio, vel ignorantia latentis divinitatis, vel converſatio iſta tam promiſcua cum vulgo & peccatoribus, vel ſimile quid. * *Qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum*, eô quô expoſuimus modô, * *non remittetur ei neque in hoc ſæculo, neque in futuro*, id eſt, numquam, ſeu, ut exponit Marcus, *non habebit remiſſionem in æternum, ſed reus erit æterni delicti*. Non quòd remitti non poſſit agenti pœnitentiam, ſed quòd vel difficilè & raro, vel fortaſsè nunquam actu remittatur à Deo, propter malitiæ enormitatem, ut ſuprà dictum. Quæ ſententia & ad alia nonnulla enormia contra divinitatem vel fraternam charitatem peccata forſan extendi poteſt; ſicut propter hunc locum

variæ

variæ blaſphemiæ contra Spiritum S. enumerantur, etſi ſcopus Chriſti non ſit de illis loqui. Porrò quia dicitur, *neque in hoc ſæculo, &c.* rectè Auguſt. colligit lib. 21. de civit. c. 24. & lib. 6. contra Julian. c. 15. non veraciter hoc poſſe dici, niſi eſſent, quibus, etſi non in iſto ſæculo, tamen in futuro peccata remitterentur. Quod non eſt aliud, quàm ſtatuere ignem purgatorium poſt ſæculum, ſicut etiam ex iſto loco colligit Gregor. 4. Dialog. c. 39.

33. * *Aut facite arborem bonam*, id eſt, aut ſtatuite me eſſe bonum, * *& fructum ejus bonum*, aut contrà &c. q. d. Aut me ex operibus, quæ improbare non poteſtis, abſolvite, aut opera ex me, quem vituperatis, damnate. Oſtendit enim argumento, ut Hieron. vocat, ineluctabili, ex naturis rerum petito, abſurdam & aſyſtatam eſſe eorum calumniam, quòd opera tam magnifica & benefica laudare cogerentur, auctorem verò damnarent. * *Siquidem ex fructu*, tamquam notiori, * *arbor cognoſcitur.* Nam, ut ſupra dixerat cap. 7. *Omnis arbor bona bonos fructus facit, &c.* Sed radicem notans tantæ perverſitatis, nempe inveteratam & hæreditate tranſmiſſam malitiam,

33. Aut facite arborem bonam, & fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, & fructum ejus malũ: ſiquidem ex fructu arbor agnoſcitur.

34. *Progenies*, inquit, *viperarum*, de quo c. 3. * *Quomodo poteſtis*, ſive poſſetis, * *bona loqui*, de me & operibus meis, * *cum ſitis mali*, animo ſcilicet invidiâ tabeſcente pleni. Significat autem non tam impoſſibilitatem quàm difficultatem, ſeu id, quod naturâ comparatum eſt fieri; ſicut & Jeremias, cùm dixit, *Si mutare poteſt æthiops pellem ſuam, &c.* Quem ſenſum magis declarat familiari proverbio: * *Ex abundantia enim cordis*, ſive boni ſive mali, * *os loquitur*, id eſt, loqui ſolet bona vel mala. Nam

34. Progenies viperarum, quomodo poteſtis bona loqui, cum ſitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur.

35. * *Bonus homo de bono theſauro*, qui eſt idem quod abundantia cordis, hoc eſt cumulus bonorum affectuum & cogitationum in corde inſtar theſauri reconditus, * *profert bona*, veluti fructum arbori congruentem.

35. Bonus homo de bono theſauro profert bona: & malus homo de malo theſauro profert mala.

36. Sed ut ſciatis, quale judicium de iſtis blaſphemiis ferendum ſit, * *Dico vobis, quoniam omne verbum otioſum:* eſt enim argumentum à minori. *Verbum* autem *otioſum*, Græcè ἀργόν, quaſi ἀεργόν, quod nihil efficit, eſt verbum fruſtrà prolatum, hoc eſt, ut Hieron. quod ſine utilitate loquentis dicitur & audientis, vel, ut Greg. Paſtoralis curæ p. 3. Admonit. 15. & Homil. 6. in Evang. quod ratione juſtæ neceſſitatis aut intentione piæ utilitatis caret. In quem ſenſum aptè dicit Ambroſ. l. 1. offic. c. 2. Tacere noſſe quàm loqui difficilius eſt. Scio namque loqui pleroſque, cùm tacere neſciant. Rarum eſt tacere quemquam, cùm loqui ſibi nihil prodeſt. * *Reddent rationem de eo*, id eſt, exigetur de eo ab eis ratio, etſi forte reddere non poſſint: otioſum enim eſt quod ratione caret.

36. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otioſum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.

37. * Ex

37. Ex verbis enim tuis justificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.

37. * *Ex verbis enim tuis*, id est, nam etiam ex solis verbis, & non tantùm ex operibus, * *justificaberis*, seu justus pronuntiaberis, & declaraberis: Non enim hic agitur de interna justificatione, sed de opposita condemnationi, quæ sequitur, * *& ex verbis tuis condemnaberis*; prout judicis examen de unoquoque feret.

38. Tunc responderunt ei quidam de Scribis & Pharisæis, dicentes: Magister, volumus a te signum videre.

38. * *Tunc*, cùm stupere, flecti atque erubescere debuissent, nam admirantis esse notat Chrysost. * *responderunt ei quidam*, diversi ab iis quorum jam calumniam refutaverat: * *Magister, volumus à te signum videre, de cælo*, inquit Lucas, cujusmodi fuerunt status Solis sub Josuë, tonitrua sub Samuële, raptus Eliæ, descensus ignis, &c. id est, petimus miraculum aliquod insigne, quo cælestis magisterii tui authoritatem asseras, ac te Dei, non Beelzebub virtute facere, quæ facis: quasi verò ea, quæ fecisset, non essent majora, & eis, quæ peterent, calumniari non possent. Quibus Christus:

39. Qui respondens ait illis: Generatio mala, & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ.

39. * *Generatio mala & adultera*, id est, genus hominum adulterinum ac degener, quod Daniël dicit c. 13. v. 56. *Semen Chanaan & non Juda*: * *signum quærit*, nempè *tentantes*, ut addit Lucas, id est, causa probandi potentiam meam, & ita calumniandi, non verò veritatem cognoscendi & credendi. Et ideo ad petitionem ejus, * *Signum non dabitur ei*, de cælo scilicet cujusmodi petit, sed de terra. Hoc enim sibi vult, quod sequitur, * *nisi signum Jonæ Prophetæ*, id est, sed signum in Jonâ præfiguratum, scilicet Resurrectionis. Nam, *nisi*, in Scriptura sæpè non est exceptivum, sed adversativum, ut ad Galat. 2. v. 16. Objicit Judæis hoc idem signum multis aliis locis, ut infrà c. 16. v. 4. & Joan. 2. v. 10. nempè quia erat instar omnium certissimum, gravissimum, maximum, quod nec Satanas, nec hominum, nec Angelorum quisquam imitari potest, soli Deo possibile, nunquam visum, auditum, aut factum, quo maximè declarata fuit divinitas ejus, & ipse esse Filius Dei in virtute, ut Apostolus ad Rom. 1. v. 4. denique cujus pondere infidelitas Judæorum ita erat opprimenda, ut necessariò ejus prædicationi vel crederent, & pœnitentiam agerent, vel post quadraginta annos, tamquam post quadraginta dies perirent.

40. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.

40. * *Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti*, seu in viceribus balenæ, * *tribus diebus, ac tribus noctibus*, supple, ac deinde vivus evomitus est; ut hoc signo probaretur esse Propheta, missus à Deo ad prædicandam pœnitentiam. Hunc enim scopum spectare Christum probat v. 41. * *Sic & Filius hominis in corde terræ.* Hebraismus pro, in medio seu intimo terræ, quia cor in medio animalis. Apostolus ad Ephes. 4. v. 9. hoc vocat *in inferioribus*, seu infimis partibus terræ: per quod & sepulchrum pro corpore Christi, & limbus pro ejus anima

anima ſignificatur. Unde Tertull. l. de anima cap 55. *Cor terræ* vocat receſſum intimum & internum,& in ipſa terra opertum,& intra ipſam cavatum & interioribus adhuc abyſſis ſuperſtructum. **Tribus diebus & tribus noctibus.* Et iſta eſt Hebraica, Scripturiſque frequens, periphraſis trium dierum naturalium , qui die & nocte , ſeu luce & tenebris conſtant : q. d. fuit ibi per tres dies naturales , nempe ſynecdochicè totum ponendo pro parte quia fuit ibi parte diei ſextæ , toto Sabbato cum ſua nocte præcedente , denique nocte Dominicæ. Ita Hieron. ac diverſis locis Aug. ut lib. 1. quæſt. Evang. q. 7. Epiſt. 49. q. 6. & alibi. Ut proinde quæri non debeat , quomodo ibi per tres dies ſeu luces , & rurſum per tres noctes etiam pro parte fuerit , cùm non poſſint inveniri niſi duæ luces , & duæ noctes , & adhuc non integræ ; ſed tantùm , quomodo ibi fuerit per tres dies naturales. Rurſus autem hìc ſuppleri debet quantum ad ſenſum , ac deinde reſurgam vivus , & ita declaratus Filius Dei prædicabo huic nationi pœnitentiam , ad quadraginta dies (diem pro anno ſumendo) & Jeroſolyma ſubvertetur. Hoc enim poſtulat ſimilitudo Chriſti cum Jona , cujuſmodi plures ſimilitudines proſequitur Cyril. Catecheſi 14. & Aug. cit. Epiſt. 49. q. 6. Sed

41. Viri Ninivitæ ſurgent in judicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam : quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plus quàm Jonas hic.

41. * *Viri Ninivitæ ſurgent in judicio* , id eſt , reſurgent reſumptâ carne in die judicii extremo : ſignificatur enim judicium cum mortuorum reſurrectione fore conjunctum , ut obſervat Auguſt. lib. 10. de Civit. c 5. **Et condemnabunt eam* , non quia & ipſi judicabunt , ſed quia ex ipſorum comparatione iſti meritò damnabuntur, inquit ibid. * *Quia egerunt pœnitentiam* , Ninivitæ , non Judæi. * *Et ecce plus quam Jonas hic.* Græcè ὧδε , *hoc loco* , id eſt, aliquid amplius & præſtantius eſt hoc loco apud hanc generationem, quàm Jonas fuit: ſupple, quo tamen prædicante non agunt nec agent, viſo etiam ſigno reſurrectionis , pœnitentiam. Utitur autem neutro genere ac tertiâ perſonâ, modeſtiæ causâ. Porrò exceſſus iſtius comparationis conſiſtit in eo, quod Jonas erat ſervus , extraneus , à balena , mortis umbra , evomitus , nullo miraculo clarus , everſionem urbis paucis diebus prædicans : Chriſtus verò Deus ac Dominus , gente cognatus , è morte infernoque redivivus, innumeris miraculis & prophetiis commendatus, regnum cælorum tot annos per ſe ſuoſque prædicaret : & Jonæ tamen Ninivitæ barbari & idololatræ pœnitentes crederent , Chriſtum verò Judæi prophetiis inſtructi impœnitentes occiderent.

42. Regina Auſtri ſurget in judicio cum generatione iſta , & condemnabit eam : quia venit à finibus terræ audire ſapientiā Salomonis , & ecce plus quàm Salomon hic.

42. * *Regina Auſtri* , quæ in auſtro dominabatur. Quæ denominatio ab integra mundi plaga videtur majeſtatem Reginæ & amplitudinem regni ejus indicare. Eſt autem periphraſis Reginæ Sabæ,quam Joſephus

Joſephus l. 8. Antiq. c. 5. vocat Reginam Ægypti atque Ægypti atque Æthiopiæ, quæ in Auſtro ſita ſunt. Non enim eſt iſta Saba Arabiæ, unde Sabæi thure nobiles, ſed Saba Æthiopiæ Regia, quam Cambiſes, Perſarum Rex, à ſorore ſua vocavit Meroën, ut idem 2. Antiquit. c. 5. Meroën enim eſſe caput Æthiopiæ teſtis eſt Plin. lib. 2. c. 73. Et hinc eſt, quod Iſaiæ 43. v. 3. Ægyptus, Ætiopia & Saba conjunguntur. Nam & id, quod ſequitur, * *venit à finibus terræ*, planè indicat, imperium ejus valdè fuiſſe remotum à Judæa. Porrò ſingula verba hîc augent pondus comparationis, quòd ſcilicet *Regina Auſtri*, id eſt mulier, gentilis, potiſſima, regni curis diſtracta, & remotiſſimis orbis partibus, iter difficillimum arripuerit, ſolùm ut audiret ſapientiam terrenam hominis mortalis: Judæi Dei cultores, Legis doctores, ipſam Dei ſapientiam, ultrò ad ipſos in carne viventem, invitantem, & abſcondita cæli myſteria depromentem ſpernerent. Unde hanc Reginam tamquam peregrinam & incognitam geſſiſſe typum Eccleſiæ gentium, tradit Hier. in Pſal. 121.

43. Cum autem immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiē & non invenit.

43. * *Cum autem immundus, &c.* Hoc tandem addit, ad terrendos ingratos & impœnitentes illos animos pœnæ etiam hujus vitæ magnitudine, ut patet ex applicatione Chriſti v. 45. q. d. Sed idcircò ſic agetur cum hac perverſa natione, ſicut agitur cum dæmoniacis, ſeu potiùs cum iis, quorum animam diabolus poſſidet. Nam, * *cum immundus ſpiritus exierit ab homine*, baptiſmi ſcilicet vel divinæ gratiæ virtute fugatus, * *ambulat per loca arida*, Luc. *inaquoſa*, id eſt, arentia ac deſerta, & proinde habitationi prorſus inepta: * *quærens requiem*, ut ſcilicet alicubi commodam habitandi ſedem inveniat. Loquitur enim in toto illo cortice parabolæ anthropopathῶs, id eſt, humano more. Inſinuat autem diabolum non quieſcere, donec ſanctificatum aliquem inveniat, quem inhabitet, eo quòd omnis alia inhabitatio ei ſqualleat.

44. Tunc dicit: Revertar in domum meam, unde exivi. Et veniens invenit eā vacantem, ſcopis mundatam, & ornatam.

44. * *Tunc dicit: Revertar in domum meam, unde exivi.* Majori enim fervet odio adverſus eos, è quorum animis per Dei gratiam pulſus eſt. * *Et veniens, invenit eam vocantem*, id eſt, vacuam ſpiritu Dei, diviniſque occupationibus. Unde Baſilius in Pſal. 44. & Nazian. Orat. 39. exponunt otioſam ac deſidem; ſic enim aditus præbetur diabolo: imò * *ſcopis mundatam & ornatam*, id eſt, paratiſſimam, & invitantem ſuo ornatu ad ingreſſum talis hoſpitis, cui otium, gratiæ neglectus, & omnis immunditia veluti ornamenta placent.

45. Tunc vadit & aſſumit ſeptē alios ſpiritus ſe-

45. * *Tunc vadit & aſſumit*, ne ſcilicet iterum expellatur * *ſeptem alios ſpiritus ſecum*, id eſt, multos, numerum certum ponendo pro incer-

incerto, ut etiam Isaiæ 4. v. 1. Exprimit tamen illum numerum septenarium, ut opponantur septem spiritibus virtutis, de quibus Isaiæ 11. v. 2. & Apoc. 1. v. 4. * *nequiores se.* Quo indicat septuplo nequiores aliis fieri, & diabolo magis obnoxios, qui gratiâ excidunt. Ex qua consideratione August. dixit epist. 137. Non sum expertus pejores, quàm qui in monasteriis ceciderunt: optimi enim corruptio pessima. Et sic Deo ingratitudinem, & perfidiam vindicante, * *fiunt novissima hominis illius pejora prioribus*: tum propter acriorem dæmonum incursionem, tum propter majorem erroris firmitatem, ejusque expugnandæ difficultatem, * *quia ingressi habitant ibi.* Ita Nazianz. orat. cit. Pleniùs explicat sensum loci S. Petrus epist. 2. c. 2. v. 20. 21. & Christus ipse Joan. 5. v. 14.

cum nequiores se, & intrantes habitant ibi: & fiunt novissima hominis illius pejora prioribus. Sic erit & generationi huic pessimæ.

* *Sic erit & generationi huic pessimæ.* Hæc est applicatio parabolæ, quàm variis modis exponunt veteres. Verisimilis est, quam dat ex Hilario, ut videtur can. 12. Judæos à dæmone liberatos fuisse, cùm datâ lege ab idololatria extracti, divinoque cultui dedicati, per Prophetas exulti sunt: sed cùm non inveniret diabolus in Gentilibus illam requiem, quam quærebat, sive quòd jam ante illos possideret, sive quòd postea per Fidem Christi ab illis pelleretur, repetit Judæos, Christi contemptu optimè paratos, & illos immissis spiritibus erroris, mendacii, blasphemiæ, odii, excæcationis, & impœnitentiæ arctissimè possidet.

46. * *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus & fratres stabant foris*: non elatione, quasi dedignarentur ingredi, & audire prædicantem, ut aliqui voluerunt, sed ut S. Lucas quia præ turba ingredi non poterant. *Fratres* autem dicuntur hìc non naturâ, quia nullos habuit, nec gente, quia sic omnes Judæi adstantes fratres erant, nec ex prima uxore Joseph, ut quidam Græci putaverunt: sed cognatione, quia de una familia; sicut Abraham & Loth dicuntur fratres, Gen. 13. v. 3. & Sara dicitur soror Abraham, Gen. 20. v. 12. Unde infrà c. 15. v. 55. Jacobus & Joseph, Simon & Judas dicuntur fratres ejus, cùm tamen Jacobus & Joseph essent filii Mariæ Cleophæ, ut patet Matth. 27. v. 56. collato cum Joan. 19. v. 25.

46. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus & fratres stabant foris, quærentes loqui ei.

47. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te.

* *Quærentes loqui ei.* Quæ causa fuerit tam importunæ interpellationis alii aliam conjectant: Chrysost. ac Theophyl. vanitatem, ut scilicet tanti viri viderentur cognati: Auctor imperfecti instinctum diaboli, ne Christus visis carnalibus fratribus crederetur Deus: recentiores, ut caperent eum tanquam in furorem versum. Sed omnia ista à pietate saltem matris ejus aliena sunt. Importunitas interpellationis potiùs suadet fuisse sollicitudinem de salute ejus, ut vel indicarent ei consilium inimicorum de perdendo eo, de quo v. 14.

vel ut ſpecie evocationis elaberetur, ne in ipſa apprehenderetur concione. Et hinc eſt, quòd potiùs evocant eum per aliquem, quem ſubmiſerant, ut Marcus narrat, quàm quod aliquis eorum conaretur intrare.

48. At ipſe reſpondens dicenti ſibi, ait: quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei?

48. * *At ipſe dicenti*, ſeu nuntianti, * *ait Quæ eſt mater mea &c.* non quòd faſtidiret matrem, aut puderet eum cognationis ſuæ, ſed ut Ambr. quòd paternis ſe miniſteriis ampliùs, quàm maternis affectibus, debere cognoſceret. Cæleſtia enim negotia carnis & ſanguinis affectui præferenda ſunt. Unde

49. Et extendens manum in diſcipulos ſuos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei.

49. * *Extendens manum in diſcipulos ſuos, ait: Ecce mater mea &c.* id eſt, ſpiritualem iſtorum cognationem carnali præfero, quanto ſpiritus præſtantior eſt carne. Nam & ipſa B. Virgo magìs beata & dilectior mater ejus fuit, quia mente quàm quia carne tulit, ut ipſe indicat, Lucæ 11. v. 28.

50. Quicunque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis eſt, ipſe meus frater, & ſoror, & mater eſt.

50. * *Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei:* in quo numero & ipſam S. Mariam incluſit. Itaque & maternum nomen, quia terrenum erat, in comparatione cæleſtis propinquitatis abjecit; & quo rurſum conſortio generali Virgo illa cum cæteris Sanctis cohæreret, oſtendit, inquit Aug. epiſt. 38. * *Ipſe meus frater & ſoror & mater eſt*, id eſt, ipſum & fratris & ſororis & matris loco habeo, & affectu diligo. Nova quippe ſpiritus nativitas, ſicuti novæ & præſtantioris cognationis vinculum adfert, ita & majoris mutuæ dilectionis incentivum. Quamquam Gregor. Hom. 3. in Evang. ſingula magìs myſticè explicando, fratrem & ſororem fieri unumquemque in utroque ſexu velit credendo, matrem prædicando, quia Chriſtum auditorum mentibus infundendo quaſi parit. Allegoricè verò idem & Hieron. atque Hilar. ſignificatum putant Synagogam & populum Judæorum, Chriſto in Eccleſia docente præ turbis gentium credentibus non intrare, eoſque à Chriſto non agnoſci.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

1. In illo die exiens Jeſus de domo; ſedebat ſecus mare.
2. Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam aſcendens ſederet: & omnis turba ſtabat in littore:
3. Et locutus eſt eis multa in pa-

1. * IN *illo die, &c. Locutus eſt eis multa in parabolis*, id eſt, obſcurè ſub comparationum & ſimilitudinum involucris. Parabola enim Græcè eſt propriè comparatio; ſed uſu Scripturæ ſæpè ſumitur pro ſermone obſcuro qui aliud ſonat, aliud innuit, cujuſmodi ſunt ænigmata & allegoriæ. Cauſa utendi parabolicis iſtis ſermonibus datur v. 13. Modus ita docendi Syris maximè familiaris eſt, & ad hoc utilis, quòd res per exempla ſenſibilia jucundiùs irrepant animis hominum, moveant efficaciùs, hæreant tenaciùs; obſcuritas autem reddat auditores attentes, & ad intelligendum curioſos. Unde Aug. 12. contra Fauſt. c. 7.

&

& alibi ſæpiùs tradit obſcuritatem illam ænigmatum, in Scripturis adhiberi, propter exercitationem quærentium, & delectationem invenientium. Qua de cauſa & Chriſtus poſt parabolam de ſeminante, quâ varietatem auditorum in iſta turba confluente indicaverat, familiari ſuo epiphonemate omnes ad diligentem animadverſionem excitat.

9. * *Qui habet aures audiendi audiat*, id eſt, deſideret, conetur que intelligere & dijudicare, ex quo genere auditorum ſit, & ita ſatagere, ut inter optimos ſit. Aures enim audiendi hîc eſt donum intelligendi & obediendi: vide dicta c. 11. v. 14. Dicendo autem, *Qui habet aures*, indicat non omnes habere, nempe quia non omnibus dantur, ut eſt Deut. 24. v. 4. Unde & ipſe Chriſtus explicans, cur * *eis*, id eſt turbis,

10. * *In parabolis* loqueretur: hoc eſt, ita obſcurè, ut non intelligerent, cùm ſibi, hoc eſt diſcipulis ſuis, ita non ſoleret loqui, reſpondet:

11. * *Quia vobis*, credentibus & intelligendi, obſequendique cupidis, * *datum eſt*, ſingulari Dei dono, * *noſſe myſteria regni cælorum*, id eſt clarè, ſine obſcuritatum involucris, audire & intelligere arcana, ad regnum cælorum pertinentia. Non enim hîc loquitur de præceptis Evangelicis, quæ quia omnes noſſe debent, omnibus etiam turbis clariſſimè expoſuerat c. 5. 6. 7. * *Illis autem*, nempè non credentibus, ſeu non habentibus aures audiendi, utpote vel prodigia ſectantibus, vel ſciendi tantùm, non obediendi curioſis, vel irridentibus, vel etiam calumniantibus, * *non eſt datum.* Significat ergò iſtis verbis, cauſam iſtius diſcretionis pendere à gratuita gratia Dei, penes quem æquitatis tam ſecretæ ratio eſt, & excellentia poteſtatis, cùm utriſque dare potuiſſet myſteriorum cognitionem, & utriſque negare. Sed tamen volens indicare, in iſta doni iſtius diſcretione habitam fuiſſe aliquam rationem præcedentis diſpoſitionis, etſi reſpectu primæ gratiæ nulla fuerit, adjicit:

12. * *Qui enim habet* id, quod habere debet, ſive fidem, ſive diſcendi ſtudium, ſive obedientiam, ſive bonum uſum donorum Dei præcedentium (generalis eſt enim hæc ſententia) * *Dabitur ei*, magis atque magis, * *& abundabit:* Græcum etiam exponi poteſt redundabit, abundanter affluet; ita ut continuis donorum incrementis ad ſummam perfectionem perducatur. Reverà enim ſic Deus non modò cum Apoſtolis, ſed cum omnibus electis agit, ut paulatim eos, jam benè utentes primis donis, continuâ beneficentiâ cumulet. E contrario autem * *qui non habet*, id, quod habendum eſt, ut ſuprà dictum eſt, * *& quod habet auferetur ab eo*, id eſt, etiam ſi quid habet reliquum,

rabolis, dicens: Ecce exiit qui ſeminat, ſeminare.
4. Et dum ſeminat, quædam ceciderunt ſecus viam, & venerunt volucres cœli, & comederunt ea.
5. Alia autem ceciderunt in petroſa, ubi non habebant terram multam: & continuò exorta ſunt, quia non habebant altitudinem terræ.
6. Sole autem orto æſtuaverunt: & quia non habebant radicem, aruerunt.
7. Alia autem ceciderunt in ſpinas: & creverunt ſpinæ, & ſuffocaverunt ea.
8. Alia autem ceciderunt in terram bonam: & dabant fructum aliud centeſimum, aliud ſexageſimum, aliud trigeſimum.
9. Qui habet aures audiendi, audiat.
10. Et accedentes diſcipuli dixerunt ei: quare in parabolis loqueris eis?
11. Qui reſpondens, ait illis: quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum: illis autem non eſt datum.
12. Qui enim habet, dabitur ei & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.

quum, eo quoque in pœnam privabitur, ſicut videmus hoc Chriſtum exponere infrà c. 25. v. 28. 29. Sæpiùs eſt enim uſus hâc ſententiâ, utpote proverbiali, & vulgi non ſolùm ſermone, ſed & uſu agendi tritâ. Veriſſimum eſt enim ditioribus magis dari, pauperibus ſemper auferri.

13. Ideo in parabolis loquor eis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt.

13. * *Ideo ergò in parabolis loquor eis, quia videntes*, oculis corporis miracula mea, * *non vident*, oculis cordis, quid ſibi velint, innuant & ſuadeant. * *Et audientes*, apertiſſima verba mea corporis ſenſu, * *non audiunt*, cordis aſſenſu, inquit Aug. de bono perſeverantiæ c. 14. Quod ipſe Chriſtus explicat, dum addit: * *neque intelligunt.* Significat igitur, ſe eis in pœnam incredulitatis obſcurè loqui: q. d. Quia clariſſimis miraculis, quæ vident, & ſermonibus apertiſſimis, quos audiunt, nolunt credere & obedire, juſto judicio eis per parabolas loquor. Qui enim videre nolunt, cùm poſſunt, Deo puniente, etiam cùm volunt, videre non poſſunt. Nam, ut Aug. de nat. & grat. c. 22. prævaricatorem Legis dignè lux deſerit veritatis, quâ deſertus utique fit cæcus, & plus neceſſe eſt offendat, & cadendo vexetur, vexatuſque non ſurgat; & ideò tantùm audiat vocem Legis, quò admoneatur implorare gratiam Salvatoris.

Sed difficultas oritur ex Marco & Luca, qui per particulam finalem dicunt Chriſtum eis in parabolis loqui, *Ut videntes non videant, &c.* Cui reſpondetur, Matthæum cauſam ſupplicii meritoriam, alios non cauſam finalem, ſed eventum exprimere: q. d. Ex quo fiet, ut videntes adhuc minùs videant. Quamquam non deſint, qui etiam finem ſignificari velint. Sicut enim verum eſt, Deum quoſdam propter peccata velle damnare, & reipsâ damnando nolle etiam, ut ſalvi fiant: ita etiam verum eſt, propter peccata quibuſdam obſcurè loqui, ne Dei myſteria intelligant. Idque in quibuſdam, quia non vult illis dare gratiam convertendi, atque ita eos converti, & ſalvos fieri, quos juſto judicio jam ad interitum mox inferendum adjudicavit; in quibuſdam verò, ut ſalvi fiant. Nam aliquibus, per miſericordiam Dei, ipſa cæcitas in ſalutis occaſionem vertitur, ut ſcilicet quemadmodum ait Aug. q. 14. ſuper Matth. cæcitate ſuâ ſibi diſplicentes, & ſe dolentes, atque ex hoc humiliati, ad confitenda peccata converterentur, veniamque mererentur: ſicut nonnullis uſque ad Deicidium excæcatis poſt Paſſionem contigit. Quorumdam enim ſuperbia debet ipsâ cæcitate, & peccatis inde conſequentibus, edomari & frangi. Porrò ne cui mirum videretur, ſic puniri populum, qui tantâ aviditate Meſſiam promiſſum videre atque audire cupiebat, probat hoc prædictum à Propheta, dicente:

14. * *Aſſ-*

14. * *Auditu audietis, &c.* Loquitur autem Isaias per Imperativum, * *audite audientes, & nolite intelligere:* partim quia Imperativus idiotismo Hebraico sæpè pro futuro usurpari solet, ut patet cap. 23. v. 32. *Et vos implete mensuram Patrum:* & clarè Psalm. 36. v. 27. *Declina à malo, & fac bonum:* partim ad significandum, quod ab irato ac deserente Deo in pœnam ipsis continget id, quod ipsimet facturi sunt. Ut sit quasi prolatio justæ sententiæ: Omninò fiat sic, *Audite audientes, &c.*

14. Et adimpletur in eis prophetia Isaïæ dicentis: auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis.

15. * *Incrassatum est enim* &c. Et hæc omnia per Imperativum in Hebræo expressa sunt, *Cor incrassa, aures aggrava, oculos claude.* Itaque Hebræa, sicut & Joan. cap. 12. v. 40. & Paulus ad Rom. 11. v. 8. indicant, cæcitatem, & cordis duritiam, & similia infligi ab irato Deo: LXX. verò in Isaia & Matth. hîc, & Lucas Actor. 28. v. 26. qui omnes eundem locum allegant, significant illas ipsas pœnas culpabiliter à populi libertate proficisci, hoc est, ut August. ait quæst. illâ 14. ipsos causam fuisse, ut Deus illis oculos clauderet &c. Nam, ut idem ait lib. 5. contra Julian. cap. 3. Cæcitas cordis & peccatum est, quo in Deum non creditur; & pœna peccati, quâ cor superbum dignâ animadversione punitur; & causa peccati, cùm mali aliquid cæci cordis errore committitur. Quibus verò modis hujusmodi pœnæ fiant à Deo, latiùs diximus in cap. 9. Exodi de obduratione Pharaonis. Differre autem videtur obduratio cordis à cæcitate cordis, quòd illa sit quædam impotentia, ne moveatur ad bonum; hæc impotentia, ne videat bonum, quod agendum est. Sunt enim aliquid amplius, quàm simpliciter nolle moveri, vel nolle videre. Cæcus, inquit Aug. de nat. & gratiâ c. 51. putat quod vult videre, sed non potest: & lib. 1. contra Julian. imperf. Quis volens cæcus est corde, cum nemo velit cæcus esse vel corpore? Itaque obduratio est causa cæcitatis: est enim duritia seu firmitas affectuum in malo, seu in amore rerum temporalium. Affectus quippe terrenis rebus immersi & ebrii cor cæcum ad divina faciunt. Quod clarè videtur indicare hoc loco. Nam causam reddens, cur videntes non videant, * *incrassatum est enim*, inquit, * *cor populi*, id est, crassum & pingue redditum, Hebr. *impinguatum est.* Quâ metaphorâ significat, quòd sicut cor nimiâ pinguedine hebetatur & suffocatur; nam ut Hier. Epist. 2. *Pinguis venter non gignit mentem tenuem:* ita animus & affectus terrnis delitiis immersus & impinguatus, stupidos & cæcos reddat ad res divinas. * *Et auribus graviter audierunt*, id est, difficulter audierunt, quasi semi-surdi ad divina mandata. Hebraicè *aures aggrava* seu *aggravatæ sunt*, scilicet quasi sordibus oppletæ: quæ rursum nihil

15. Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos suos clauserunt: ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos.

hil aliud ſunt, quàm terreni affectus, quibus fit, ut vel audire tædeat res divinas, nedum obedire. * *Et oculos ſuos clauſerunt:* ne ſcilicet attenderent & intelligerent in Meſſia, in operibus & verbis ejus id, quo corrigerentur, ſed potiùs id, quo magìs perverterentur, id eſt, ultrò excæcaverunt ſe malitiâ ſuâ. Nam cæcitas ſeu impotentia illa videndi oritur, ut diximus, ex affectu ſtabiliter averſo à divinis ad terrena. * *Ne quando videant oculis.* Hebraicè eſt, *ne fortè* quomodo & Luc. reddit Actor. 28. quo ſignificatur, vel ſimpliciter illum eſſe effectum craſſi, pinguiſque, & cæci cordis, efficere ſcilicet, ut in poſterum non videant oculis, &c. vel certè eos hoc ipſum affectare, ne quid **videant*, *audiant*, *intelligant*, quo à rebus amatis abſtrahantur, & * *convertantur* ad Deum, & per juſtificationem * *ſanentur* à Deo. Nam illum eſſe quorumdam affectum patet ex pſalm. *Noluit intelligere, ut bene ageret*, id eſt, ne benè ageret: & Auguſt. de ſe lib. 8. Confeſſ. cap. 7. At ego adoleſcens miſer valde etiam petieram à te caſtitatem, & dixeram, da mihi continentiam, ſed noli modò: timebam enim ne me citò exaudires, & citò ſanares à morbo concupiſcentiæ, quem malebam expleri quàm extingui.

16 Veſtri autem beati oculi quia vident, & aures veſtræ, quia audiunt,

16. * *Veſtri autem beati oculi*, nempe corporales, * *quia vident*, me & opera mea: vident, inquam, corpore ſentiendo, & mente intelligendo. Nam quia diſcipuli hîc præferuntur Judæis, neceſſe eſt includere viſionem mentis ſeu intelligentiam, juxta v. 13. & quia mox iidem diſcipuli præferuntur Prophetis, neceſſe eſt non excludere viſionem corporalem. Idem judicium de auribus, quibus audiunt.

17. Amen quippe dico vobis, quia multi Prophetæ & juſti cupierunt videre quæ videtis & non viderunt, & audire quæ auditis, & non audierunt.

18. Vos ergo audite parabolam ſeminantis.

19. Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod ſeminatum eſt in corde ejus: hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt:

17. * *Quia multi Prophetæ, & juſti*, deſiderio futuræ redemptionis flagrantes, * *cupierunt videre*, oculis ſuis præſentia quæ credebant futura, Salvatorem ſcilicet mundi, & opera ejus, * *& non viderunt:* ſed ut Apoſtolus ad Hebr. 11. à longè aſpexerunt & ſalutarunt. * *Et audire, quæ auditis*, me ſcilicet regni cælorum myſteria pandentem.

19. * *Omnis, qui audit verbum regni*, id eſt, ſi quis audit prædicationem de regno cælorum, ſeu Evangelii, * *& non intelligit*, id eſt, non curat intelligere, ſeu non meditatur illud, & fovet corde velut in terra recondens, ut fructum ferat; culpa enim hîc notatur: * *Venit malus*, Græcè, ὁ πονηρὸς, *ille malus*, antonomaſticè, nempe diabolus immutabiliter malus, qui per volucres cæli aptè ſignificatur, tum propter locum, in quo verſatur, tum propter velocitatem, ſuperbiam, & perpetuam ſedulitatem, quâ inſidiatur ſemini, * *& rapit*, procuratâ oblivione, vel detorto in alias curas animo, * *quod ſeminatum eſt*, per aures, * *in corde ejus: Hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt*, qui ſignificatur portione illâ terræ, juxta viam publicam ſitæ, & pedibus

dibus prætereuntium calcatæ atque induratæ. Dicitur hîc homo seminatus, non sicut semen, quod paulò ante dicebatur seminatum, sed sicut ager semine conspersus: unde & sata dicuntur agri, qui seruntur. Significatur itaque cor istius hominis esse instar viæ publicæ peccandi consuetudine induratum, nullo fructificandi desiderio velut aratro scissum ac præparatum, ideoque semen verbi Dei auribus, non animo recipiens.

20. * *Qui autem super petrosa seminatus est*, id est, qui significatur per terram inter petras excipientem semen, eo sensu, quo versu præcedente, * *Hic est, qui verbum*, auditum, * *continuo cum gaudio accipit*, id est, mox ut audivit prædicationem, delectatus illius veritate, pulchritudine, rectitudine, in animum recipit, probat, credit, & in opera nonnulla velut herbam erumpit. Hoc enim sibi vult, quòd in parabola dicitur *continuò exortum*, quia ad illam primam delectationem, veluti teporem Solis, mox gestit verbis factisque fructum aliquem polliceri.

20. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est, qui verbum audit, & continuò cum gaudio accipit illud:

21. * *Non habet autem in se radicem*, id est, profundum & constans propositum, quod Apostolus ad Ephes. 3. v. 17. vocat *non esse in charitate radicatum & fundatum:* quòd optimè significatum fuit semine non habente terram multam, seu quod intus latentibus petris solâ superficie terræ tegebatur. Nam illa affectio pietatis superficialis est, neque intima cordis ipsius penetralia seu affectus mutati sunt, sed instar saxorum duri manent: & ideò * *est temporalis*, id est, ut Lucas, ad tempus credit, quamdiu scilicet nihil eorum tangitur, quæ inveteratis & intimis ac illis profundis cordis affectibus diligit. Unde * *facta tribulatione & persecutione propter Verbum*, id est, propter Fidei vel justitiæ professionem, veluti ad æstum Solis humore consumpto, * *continuò scandalizatur*, id est, etiam solo timore amittendi quæ diligit offenditur, ac deserit Fidem aut justitiam. Nam ut æstus Solis herbas humore & radicibus destitutas enecat, radicatas maximè promovet: ita persecutio infirmos dejicit, firmos perficit.

21. Non habet autem in se radicem, sed est temporalis, facta autem tribulatione & persecutione propter verbum, continuò scandalizatur.

22. * *Qui autem seminatus est in spinis*, id est, terrâ spinosâ figuratus, in quo ex parte terræ nihil deerat: neque enim vel prorsus induratus erat, sicuti primus; neque prioris vitæ vitiis tamquam petris plenus, ut secundus. * *Hic est, qui verbum audit:* supple, & intelligit, atque in animum immittit, ut profundas radices agat. Præfertur enim hic præcedenti, neque germinatio, aut radicatio, aut culmus aliquis, sed solus ei fructus deest. Nam * *sollicitudo sæculi istius*, id est, rerum quarumlibet, ad hoc sæculum pertinentium: nam Marcus dicit, *circa reliqua concupiscentiæ*. Sub his comprehenditur quidquid anxii homines in hoc

22. Qui autem seminatus est in spinis, hic est, qui verbum audit, & solicitudo sæculi istius, & fallacia divitiarum, suffocat verbum, & sine fructu efficitur.

mundo quasi innocenter consectantur; præter regnum Dei, ut honores, splendores familiæ, lites pro temporalibus, voluptates, quas expressit Lucas; etiam divitiæ: sed quia istæ generalissimum publico hominum studio quæsitum & minimè agnitum impedimentum sunt, hinc speciatim addit: * *& fallacia divitiarum*, id est, fallaces & seductrices divitiæ, quia blandâ spe promittunt id quod præstare non possunt, quietam scilicet beatitudinem, cùm tamen curis in acquirendo & conservando præsentem maximè turbent, futuram plerumque auferant. Porrò hæc omnia spinæ sunt, quia sollicitudo rerum divinarum delinit animam, serenat, colligit. * *Suffocat verbum*, quia totus affectus, vigor & conatus animæ in illa derivatur, & ita obruitur atque extinguitur affectus vitæ melioris.

23 Qui verò in terram bonam seminatus est, hic est, qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centesimū, aliud autem sexagesimum, aliud verò trigesimum

23. * *Qui vero in terram bonam seminatus est. Bonam* vocat non naturâ tantùm, sed & cultu, id est, quæ & pinguis, & aratro subacta, & petris spinisque purgata est. Hæc item triplex est, sicut & infructuosa. Nam omnis quidem fructum adfert, sed * *aliud centesimum, aliud sexagesimum, & aliud trigesimum*. Græcè est ὁ μεν, in genere masculino, quod referri potest vel ad *verbum* seu *sermonem*, vel ad *hominem*. Contextus congruentior videtur, si ad hominem seminatum seu semine conspersum referas. Noster retulit ad verbum, tanquam ad granum seminatum, quod in quibusdam fert fructum centesimum &c. Græcè clariùs, *centum, sexaginta, triginta*; supple, pro uno grano, quod sparsum fuit. Quo indicatur, quòd quemadmodum fertilitas terræ pro soli & cultus diversitate diversa est, ita ut una centuplum reddat, alia minus (numerus enim certus pro incerto ponitur) ita & profectus hominum in ferendis perseveranter fructibus bonorum operum. Quæ diversitas, quia non solùm apparet in singulis electis cujuscumque status, sed etiam in statibus ipsis hominum, hinc est, quòd multi Patres, ut Hier. hîc & epist. ad Ageruchiam, Athan. epist. ad Ammon Monachum, & alii, centesimum fructum attribuant Virginibus, sexâgesimum Viduis continentibus; trigesimum castis nuptiis. Aug. verò lib. 1. Quæst. Evang. quæst. 9. centesimum assignat Martyribus, sexagesimum Virginibus, trigesimum conjugatis. Alii alias diversitates aliis modis applicant, quos vide enumeratos apud Aug. lib. de sancta Virgin. c. 45.

24. Aliam parabolam proposuit illis dicens: Simile factum est regnum cœlorum homini qui seminavit bonū semen in agro suo.

24. * *Simile factum est regnum cælorum homini*, id est, simile quid agitur in regno cælorum, ac si homo seminaret semen bonum, & inimicus clam zizania super-seminaret. Quem loquendi modum Evangeliis familiarissimum explicuit Marc. 4. v. 26. cùm dicit, *Sic est regnum Dei, quemadmodum si jaciat homo sementem, &c.* In cujusmodi

modi phrasibus *Regnum cælorum* aut *Regnum Dei* intelligitur esse ipse populus regnaturus, hoc est, Ecclesia ad regnandum in cælis destinata. Aptè autem jungitur hæc parabola præcedenti, ne quis putaret, bonum illud semen ita fructuum fertile futurum, ut nihil haberet mali seminis, unde zizania nasci possent, admixtum. Sed hæc est differentia utriusque parabolæ, quod ibi semen Christi est verbum Dei, hîc verò homines, in quibus fructificat verbum Dei: ibi via & loca saxosa & spinosa sunt eadem quæ zizania. Explicuit autem parabolam ipse Christus, ita ut in ea ipsemet sit seminator boni seminis, *ager* mundus, id est, Ecclesia per totum mundum fusa: ut Aug. serm. 18. de verbis Dom. c.9. & ex professo lib. ad Donatistas post Collationem c. 6.

25. * *Cum autem dormirent homines*, id est, clam, tempore sibi opportunissimo, cum negligentiùs agerent Prælati, vel etiam cùm mortui essent Apostoli, ut Aug. q. 12. in Matth. * *Inimicus superseminavit zizania*, id est, diabolus Hereticos in medio Fidelium, qui aspersis pravis erroribus, falsisque opinionibus, præcedente Christi nomine, superseminantur, & corporaliter Fidelibus mixti sunt. Quamquam omnes omninò malos per zizania intelligat quæst. cit. * *& abiit*: quia per hæreses diabolus fit occultissimus, inquit idem: omnes enim fallacias suas proponit ex Scripturis sub nomine Verbi Dei.

25. Cùm autem dormirent homines, venit inimicus ejus, & superseminavit zizania in medio tritici, & abiit.

26. * *Cum autem crevisset herba, & fecisset fructum suum, tunc apparuerunt & zizania.* Quo pulchrè significatur, quòd cum homines proficere cœperint in Spiritu Dei, tunc incipiant malos sentire, & Hæreticorum errores cognoscere, ut Aug. ibid. & aliis locis notat.

26. Cum autem crevisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania.

27. * *Accedentes autem servi patris familias:* non Angeli, sed homines boni, quibus offensis tantâ malorum & Hæreticorum multitudine, suboritur voluntas eos de rebus humanis auferendi, dicendo:

28. * *Vis, imus, & colligimus ea?* Quibus respondetur,

29. * *Non*: idque non ut Ecclesiastica negligatur disciplina, & cesset vindictæ medicinalis, & charitatis serveritas, sed, * *Ne forte colligentes zizania*, seu malos, * *eradicetis simul & triticum.* Quod periculum subest, quando zizania tritico ita sunt similia, ut certò dignosci non possint, ut notet hîc Heron. Itemque, ut Aug. quando est periculum schismatis, & ne zizania infirmum triticum secum in perniciem trahant. Cùm autem metus iste non subest, sed omninò de frumentorum stabilitate certa securitas manet, satis insinuatur, non debere dormire severitatem disciplinæ, de quo vide latiùs lib. 3. contra Epist. Parmeniani c. 2. Itaque

27. Accedentes autem servi patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania?

28. Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei, Vis, imus, & colligimus ea?

29. Et ait: non: ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum.

 30.* Si-

30. Sinite utraque crescere usque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus: colligite primùm zizania & alligate ea in fasciculos ad comburendum: triticum autem congregate in horreum meum.

30. * *Sinite utraque crescere usque ad messem*, id est, consummationem sæculi, ut scilicet interea vel ipsi Deo inspirante corrigantur, vel saltem proficiant alii ex occasione & comparatione, & exercitatione alieni erroris. * *Et in tempore messis dicam messoribus*, id est, Angelis, quia eorum ministerio finis adferetur rebus mortalibus, mundus ardebit, mortui suscitabuntur. * *Colligite primùm zizania*, separando malos à bonis, qui in regno Christi, per totum mundum sparso, hoc est Ecclesia, velut scandala & offendicula bonorum tam moribus quàm doctrinâ permixti fuerunt, * *& alligate ea in fasciculos*, ut non confusè, sed pro modo perversitatis suæ uniuscujusque erroris pertinacia puniatur, inquit Aug. quæst. illâ 12. cit. Unde serm. 39. de Sanctis, *Alligate in fasciculos*, id est, inquit similes cum similibus, fures cum furibus, homicidas cum homicidis, &c.

31. Aliam parabolam proposuit eis dicens: simile est regnũ cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit in agro suo:

31.* *Simile est regnum cælorum grano sinapis.* Regnum cælorum hîc alii volunt esse Christum, alii fidem Christi, alii Ecclesiam, alii Evangelium, seu doctrinam Evangelicam; quod cæteris verisimilius est. Quanquam in hujusmodi locutionibus tantùm significetur in regno cælorum, seu in regno Christi, simile quid accidere atque in semine, in grano sinapis, in fermento &c. ut jam v. 24. diximus. Hic ergò regnum cælorum ratione doctrinæ Christi seu ipsa doctrina Evangelica comparatur grano sinapis. Conditiones ejus mirificas breviter tangit Plinius lib. 19. c. 8. in fine: Acerrimum sapore ignei effectus, ac saluberrimum corpori sinapi. Latiùs autem exequitur lib. 20. cap. 22. Virtutem ejus, ad plerosque morbos curandos. Ex proprietatibus ejus Aug. quæst. Evang. l. 1. q. 11. consideravit fervorem, & quòd venena expellat: Hilarius Can. 13. quòd sit acre semen, mole minimum, cujus virtus pressuris accenditur, nempe quia tritum vim suam exerit, sicut Evangelium persecutionibus. Quamvis ista vera sint, Christus tamen ipse similitudinem explicat in eo sitam esse:

32 Quod minimum quidem est omnibus seminibus, cum autem creverit, majus est omnibus oleribus, & fit arbor, ita ut volucres cæli veniant, & habitent in ramis ejus.

32. * *Quod minimum quidem sit in omnibus seminibus*, id est, unum ex minimis omnium; nam semen rutæ & alia nonnulla minora sunt; * *Cum autem creverit, majus est omnibus oleribus*, id est, maximum omnium, seu unum ex maximis omnium: ita scilicet, ut fiat * *arbor*, id est, arbuscula. Lignescit enim stipes ejus, & in locis maximè calidis longè supra humanam assurgit: ita ut * *volucres cæli habitent in ramis ejus*, non tam nidulandi causâ, ut quidam transtulerunt (neque enim nidos in eis faciunt:) sed potiùs insidendi & versandi; multum enim delectantur granis ejus. Alteram similitudinis partem supprimit Christus: quasi diceret, ita & doctrina Evangelica in mundo seminata inter omnes doctrinas abjectissima erit & minima, quantum ad

pompam

pompam eloquentiæ, rationum naturalium apparatum, sæcularem prædicantium authoritatem, utpotè Judæis scandalum, Gentibus stultitia. Sed semel sparsa non ebulliet in folia & herbas, sicut doctrina Philosophorum, quæ nihil mordax aut vividum habet; sed crescet in arborem firmam, longè latèque fusam, quia firmitate, soliditate, celebritate, æternitate, & sectantium multitudine omnes omninò doctrinas superabit: ita ut volucres cæli, id est, Reges & Principes, vel quicumque ad cælestia subvolare volent, sub umbra ejus victuri sint. Idem ergo significat hæc parabola, quod illa Danielis de lapide, qui crevit in montem implentem universam terram. Propriè enim hîc significatur Evangelii progressus à parvis initiis in prodigiosam magnitudinem. Efficacia verò ejus indicatur sequenti parabolâ, quâ eadem doctrina similis dicitur.

33. * *Fermento, quod mulier abscondit*, seu miscuit, quia pinsere ferè erat mulierum officium, ut indicatur etiam Levit. 26. v. 26. * *In farinæ satis tribus.* Satum mensuræ genus, Heb. סאה, *Seah*, tria faciebant Ephi, & tantùm unicâ vice pinsi solebat, ut patet Gen. 18. v. 6. Significatur ergò, quòd, sicut modicum fermenti ingenti massæ farinæ mixtum suo sapore universam pervadit, in se convertit, acore elevat, levem reddit, & sapidam: ita Evangelium quamvis humile occultâ vi universum orbem afficiet, & in suam naturam convertet. Singula singulis applicat Aug. lib. 1. quæst. Evang. q. 12. ut mulier sit sapientia, fermentum dilectio, quia fervere facit & excitat: sata tria, cor, anima & mens, vel tria hominum genera, Noë, Daniël & Job, id est, Ecclesiarum Præpositi, continentes & conjugati. Plures alios sensus vide apud Hieron.

33. Aliam parabolam locutus est eis. Simile est regnum cælorũ fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum.

34. * *Hæc igitur omnia in parabolis locutus est.* Causam videtur Marc. indicare, cùm addit, *prout poterant audire.* Quo non significatur, Christum se attemperasse captui ipsorum, aut ut faciliùs pararentur ad mysteriorum captum, ut quidam intelligunt, sed potiùs, sicut ipse Christus suprà latè indicavit, prout digni erant: ut scilicet qui posset capere caperet, & ad interrogandum suscitaretur, in cæteris verò sub parabolarum cortice cælestis doctrina sine profanatione lateret: ita ut hâc ratione.

34. Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas: & sine parabolis non loquebatur eis:

35. * *Impleretur quod dictum erat per Prophetam*, qui typum gerebat Christi Domini, sive David ille fuerit, sive Asaph, cui attribuitur Psalmus ille 77. * *Aperiam in parabolis os meum.* Quo significat ea, quæ in Psalmo illo narrantur, tanquam in populo Hebræo gesta, esse typos & parabolas rerum futurarum, absconditaque continere Sacramenta ut Hieron. hîc, imò Apostolus 1. ad Cor. 10. v. 11. in quo

35. Ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: aperiam in parabolis os meum eructabo abscondita à constitutione mundi:

36 Tunc dimissis turbis, venit in domum, & accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes: edissere nobis parabolam zizaniorum agri

ipso parabolico loquendi modo indicatur Christus ei similis futurus; * *Eructabo abscondita à constitutione mundi.* Idem significatur quod præcedenti hemistichio, id est, instar scaturiginis ore meo profundam mysteria regni cælestis, quæ nemini ab initio creationis mundi patefacta sunt.

37. Qui respondens ait illis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis.
38. Ager autem est mundus. Bonum verò semen hi sunt filii regni. Zizania autem, filii sunt nequam.
39 Inimicus autem, qui seminavit ea, est diabolus. Messis verò, consummatio sæculi est. Messores autem Angeli sunt.
40. Sicut ergò colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in consummatione sæculi.
41. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno ejus omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem:
42. Et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dentium.
43. Tunc justi fulgebunt sicut sol, in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

44. Simile est regnum cęlorum thesauro abscondito in agro: quem qui invenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit universa quæ habet, & emit agrum illum.

45 Iterum simile est regnum cęlorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas.

45. Inventa autem una pretiosa margarita abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam.

44. * *Simile est regnum cælorum thesauro.* Duabus præcedentibus parabolis significata fuit virtus, & efficacia Evangelicæ doctrinæ; duabus sequentibus ejus pretium. Itaque thesaurum absconditum Hieron. putat esse Verbum Dei absconditum in carne. Aug. duo Testamenta, vel congruentiùs ad præcedentia, eadem doctrina & sapientia Evangelica de regno cælorum, quia inæstimabilis pretii est; * *Abscondito in agro:* quia revera à sæculo in mysterio abscondita fuit, per typos tantùm & parabolas in veteri Testamento significata, & revelata postremis temporibus. * *Quem qui invenit homo abscondit*, id est, absconditum esse scivit, tacuit, nemini aperuit, ne scilicet sibi præriperetur. Quo significatur, thesaurum illum Evangelicum inventum, non esse jactanter ostentandum, sed in corde procul ab humanis laudibus, ut Gregor. custodiendum. * *Et præ gaudio illius*, insperatè inventi, * *Vendit universa, quæ habet, & emit agrum illum*, id est, omnium libenter jacturam facit, ut illum obtineat. Quo indicatur, thesaurum illum cum omnium omninò rerum charissimarum, etiam ipsius vitæ, jacturâ esse comparandum & servandum, si aliter obtineri non potest. Conformiter planè ad illud Lucæ 14. v. 33. *Qui non renuntiat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Eòdem omninò spectat parabola sequens de margarita, prout utrumque declarat Basil. in Reg. 8. fusiùs disputata. Omnibus enim studiis, curis, amoribus & rebus pretiosissimis, ut sunt thesaurus & lapides pretiosi, cælestis illa sapientia de regno cælorum assequendo præferenda est. Unde, quia multi ab ista animi fortitudine deficiunt, ne quis putaret omnes, qui inveniunt thesaurum illum, etiam re ipsâ regnum cælorum assequi, aptè subjungit aliam parabolam:

47. Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti;

47. * *Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare.* Sagena hæc est Evangelica prædicatio, ut August. serm. 21. de diversis c. 3. vel, (quod in idem redit) ut idem serm 5. cap. 2. & alibi sæpissimè contra Donatistas, est ipsa Ecclesia, quæ instar sagenæ seu retis mittitur * *in mare*, id est, inquit, in hoc sæculum, fluctibus seu tentationibus turbulen-

bulentum, tempestatibus periculosum, naufragiis molestum, ubi se invicem homines quasi pisces devorant. * *Ex omni genere piscium congreganti*, quia tam bonos quàm malos congregat Fide, Scripturis, Sacramentisque Christianis, quibus inclusi indiscretè in mundo, velut mari, natant.

48. * *Quam, cum impleta esset*, cùm scilicet plenitudo Gentium intraverit, * *educentes, & secus littus sedentes*, quia educetur Ecclesia ex fluxis & instabilibus sæculi hujus undis ad stabilem illum immortalis vitæ statum, velut in littus, * *elegerunt bonos in vasa. Vasa* sunt Sanctorum sedes, & beatæ vitæ magna secreta, quò non omnes perveniunt, qui Christiani appellantur, ut idem Serm. 121. Reliqua in parabola manifesta sunt.

52. **Ideo*, quia intellexistis mysteria, & pretium eorum, ne putetis vos vobis tantùm debere sapere: Nam * *omnis Scriba doctus*, id est, doctor Evangelicus, qui benè constitutus est, * *in regno*, Græcè ad regnum, *cælorum*: hoc est ad mysteria regni cælorum prædicanda, * *Similis est homini patrifamilias*, id est, similis esse debet bono patrifamilias, qui non sibi soli reservat, sed * *profert de thesauro*, penuario scilicet, id est, non vivit in diem, sed ex annona, quam diu antè collegit ac reposuit, profert convivis * *nova & vetera*, id est, omnium ciborum genera, ut omnium necessitati & palato faciat satis. Quo significatur doctorem regni cælestis ex scientiæ thesauro, jam ante longâ meditatione, contemplatione, exercitatione præparato, proferre auditoribus pro cujusque captu & statu omne doctrinæ, exemplorum, ac parabolarum genus, adeoque consequenter tam ex veteri quàm ex novo Testamento, nova scilicet mysteria veteris Scripturæ testimoniis illustrando, ut passim Christus facit. Nam istud hîc simul esse insinuatum, quidquid improbet Calvinus, docent unanimiter veteres, Hilar. Hieron. Chrysost. Euthymius in hunc locum, Iren. lib. 4. c. 21. Aug. quæst. 16. in Matth. Athanas. & alii.

54 Cùm autem venisset * *in patriam suam*. Triplex erat Christi patria, Bethlehem, ubi natus est, Capharnaum, ubi frequenter versatus, de quo suprà c. 9. v. 1. & Nazareth, ubi educatus, quam hîc intelligi ex Luca patet c. 4. v. 16. * *Docebat eos in Synagogis eorum*, id est, Synagoga: neque enim plures videntur fuisse in tantillo oppidulo: nisi per *Synagogas* ipsos conventus hominum intelligas, quo modo Concio, & Ecclesia dicuntur ipse populus: * *Ita ut mirarentur & dicerent: Unde huic sapientia hæc*, cum scilicet litteras non didicerit, ut est Joan. 7. v. 15. * *& virtutes*, id est, miracula, seu potestas patrandi tam mirabilia?

48. Quam cum impleta esset, educentes, & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt.

49 Sic erit in consummatione sæculi: exibunt angeli, & separabunt malos de medio justorum.

50. Et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus, & stridor dentium.

51. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: etiam.

52. Ait illis: Ideò omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova & vetera.

53. Et factum est, cum consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde.

54 Et veniens in patriam suam docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur & dicerent: Unde huic sapientia hæc, & virtutes?

55. *Nonne

55. Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria, & fratres ejus, Jacobus, & Joseph, & Simon, & Judas?

55. * *Nonne hic est fabri filius?* Marci c. 6. v. 3. dicunt, *nonne hic est faber?* Vel qui tamquam fabri filius etiam faber putabatur, ut Aug. lib. 1. de consensu Evang. c. 42. vel, ut verisimile, quia verè fabrilem simul exercuit. Hilarius hîc fabrum ferrarium fuisse putat, alii murarium: Justinus, Author antiquissimus, Dialogo cum Triphone clarè dicit, eum aratra & juga boum confecisse, hoc est fuisse lignarium. Cui consentit Ambros. serm. quodam de Nativitate, & Author operis imperf. Unde ille apud Sozomenum lib. 6. c. 2. arcam ligneam fabricat Juliano ad mortem. Ex quo patet, illam & tunc, sicut & nunc est, publicam fuisse opinionem. Unde & nonnulli volunt, quia tractant fabrilia fabri, eum sub jugi & aratri symbolis Evangelium suum proposuisse, Matth. 11. v. 29. & Lucæ 9. v. ult. * *Nonne mater ejus dicitur Maria*, nullo scilicet dignitatis aut honoris titulo illustris aut nota, * *& fratres ejus*, id est, cognati, Hebraismo valde usitato, * *Jacobus*, qui c. 10. v. 3. dicitur *Alphæi*, scilicet filius, & Marci 15. Jacobus Minor, unus scilicet ex Apostolis; & * *Joseph*, Jacobi jam dicti frater, ut est cap 27. v. 56. Ubi similiter constat, utrumque fuisse filium Mariæ, quæ Joan. 19. vocatur Cleophæ, scilicet filia, ut Hieron. lib. contra Helvidium; erat enim uxor Alphæi. Quamquam probabile sit, Alphæum & Cleopham eundem esse, cujus uxor Maria fuerit, mater omnium, qui hîc nominantur. * *Et Simon.* Eusebius lib. 3. hist. c. 10. ex Hegesippo tradit & istum fuisse filium Cleophæ, fratris Josephi, mariti Mariæ Virginis: * *Et Judas*, Lucæ 6. v. 16. vocatur *Jacobi*, scilicet frater; sicut & ipsemet se vocat initio Epistolæ suæ. Itaque quatuor isti, *Jacobus*, *Joseph*, *Simon*, & *Judas* fratres erant, filii Mariæ, uxoris Cleophæ, aliàs Alphæi, fratris Joseph.

56. Et sorores ejus, nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista?

56. * *Et sorores ejus*, id est cognatæ, non ex materno genere, sed paterno, ut indicat Aug. quæst. 17. in Matth. hoc est patrueles, neptes scilicet Josephi (qui putabatur pater ejus) ex fratribus aut sororibus. Nam, ut Hieron. loco cit. Miraris, inquit, si errant in fratribus, qui errant in patre? Eodem modo æstimentur & fratres, quo æstimatus est pater.

57. Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis: non est propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua.

57. * *Et scandalizabantur in eo*, id est, offendebantur educationis & prosapiæ humilitate, seu impingebant in eum, velut in lapidem offensionis, ita scilicet, ut propterea non crederent eum esse Messiam: fortè & malis artibus, ut aliàs factum est, sapientiam illam & virtutes tribuebant. *Jesus autem dixit eis: non est Propheta sine honore nisi in patria, &c.* Familiaritas enim contemptum parit, & pluris æstimantur peregrina quàm domestica: denique quia, ut Hieron. propemodum naturale est, cives civibus invidere, dum gloriam contribulis suam confusionem putant.

58. * Et

58. * *Et non fecit ibi virtutes multas.* Paucos enim tantùm infirmos curasse notat Marc. c. 6. v. 5. * *Propter incredulitatem eorum.* Miraculis enim Christus fidem solebat prærequirere, ut suprà c. 9. v. 28. & alibi passim. Usque adeò, ut, si qui increduli aut curiosi illa peterent, nunquam faceret, ut patet in Herode, Lucæ 23. in Pharisæis, Matth. 12. & in Hæreticis etiam hodie, qui cùm ea maximè videre velint, minimè vident, quia ex incredulitate ea petunt. Et hæc est ratio, cur Marcus dicat, *Non poterat ibi virtutem ullam facere*, nempe quia miraculis indigni erant, & res incongrua.

58. Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

CAPUT DECIMUM-QUARTUM.

1. DE morte Joannis dicemus Marci 6. de multiplicatis verò panibus Joan 6. ubi accuratiùs ista narrantur.

1. In illo tempore audivit Herodes Tetrarcha famam Jesu:
2. Et ait pueris suis: hic est Joannes Baptista: ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo.
3. Herodes enim tenuit Joannem, & alligavit eum: & posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui;
4. Dicebat enim illi Joannes: non licet tibi habere eam.
5. Et volens illum occidere, timuit populum quia sicut prophetam eum habebant.
6. Die autem natalis Herodis, saltavit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi.
7. Unde cum juramento pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo.
8. At illa præmonita à matre sua, da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ.
9. Et contristatus est rex: propter juramentum autem, & eos qui pariter recumbebant, jussit dari.
10. Misitque & decollavit Joannem in carcere.
11. Et allatum est caput ejus in disco, & datum est puellæ, & attulit matri suæ.
12. Et accedentes discipuli ejus tulerunt corpus ejus, & sepelierunt illud: & venientes nuntiaverunt Jesu.
13. Quod cum audisset Jesus, secessit inde in navicula, in locum desertum seorsum: & cum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus.
14. Et exiens vidit turbam multam, & misertus est eis, & curavit languidos eorum.
15. Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: desertus est locus, & hora jam præteriit: dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas.
16. Jesus autem dixit eis: non habent necesse ire: date illis vos manducare.
17. Responderunt ei: non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces.
18. Qui ait eis: afferte mihi illos huc.
19. Et cùm jussisset turbam discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, aspiciens in cælum benedixit, & fregit & dedit discipulis panes, discipuli autem turbis.
20. Et manducaverunt omnes & saturati sunt. Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos.
21. Manducantium autem fuit numerus, quinque millia virorum, exceptis mulieribus, & parvulis.

22. * *Et statim Jesus compulit discipulos ascendere*, eo quòd inviti ab eo divellerentur, tum propter se tum propter ipsum, eo quòd nox instaret, & nullæ essent naves quibus sequi posset. Idcircò autem verisimiliter eos abesse Christus voluit, partim ne facilè cum turbis conspirarent, cogitantibus eum in Regem tollere, ut narrat Joan. c. 6. v. 15. partim ut expeditiùs turbæ dimitterentur (ut hîc indicatur) discipulis jam profectis, partim ut solus oraret, & denique ut sequenti miraculo pararet viam.

22. Et statim compulit Jesus discipulos ascendere in naviculam, & præcedere eum transfretum, donec dimitteret turbas.

23. * *Et dimissa turba*, id est, cùm verbis valedixisset, & abire jussisset, tametsi ibi totâ nocte manserint, & eum expectaverint, ut patet Joan. 6. v. 22. & seqq. * *Ascendit in montem*, ut vim turbæ fugeret, volentis eum creare Regem, ibid. * *Solus orare*, id est ut

23. Et dimissa turba ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto solus erat ibi.

ibi

ibi solitarius oraret. Secessum & solitudinem amat oratio: unde & Christus plerumque montes & deserta quærit.

24. Navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus: erat enim contrarius ventus.

24. * *Navicula autem*, in qua discipuli erant, * *in medio mari* Genesareth, id est, in profundo, * *jactabatur fluctibus*. Notat periculi magnitudinem: * *Erat enim contrarius ventus*, quem Christus ipse post discessum eorum videtur suscitasse, ad probandam eorum fidem ac constantiam.

25. Quartâ autem vigiliâ noctis, venit ad eos ambulans super mare.

25. * *Quarta autem vigilia noctis*, quæ est postrema noctis pars, appetente scilicet diluculo, diciturque *Vigilia matutina* Exodi 24. v. 24. Nox enim tota in quatuor partes dividebatur, quæ Latinis dicebantur Vigiliæ, Græcis verò & Hebræis Custodiæ, eo quòd quater, singulis ternis horis, vigiles seu custodes mutarentur, juxta disciplinam militarem. Itaque totâ penè nocte cum tenebris, vento, fluctibus luctati fuerant, * *Venit Jesus ambulans super mare*, adhuc fluctibus turbidum ac furens. Ex quo colligitur, quòd mare non cesserit vestigiis ejus, hoc non provenisse ex aliqua consolidatione undarum, instar glaciei, ne diffluerent, sed potiùs ex eo, quòd gravitatem corporis impediret, ne pro natura sua deorsum vergendo, aquas finderet. Quo viso discipuli

26. Et videntes eum super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes: quia phantasma est. Et præ timore clamaverunt.

26. * *Turbati sunt*. Nimis brutam ignorantiam & crassum stuporem hoc vocat Calvinus in Harmonia; sed ipsemet refutat se, in Joannem scribens: Fieri, inquit, non potest, quin consternatio nos invadat, viso spectro. Nam Evangelista notat, eos putasse, quòd corpus grave ambulans super mare, quod præ nocturnis tenebris non dignoscebant, esset **phantasma*, id est, spectrum seu illusio diabolica: cujusmodi etiam iis, quibus apparent, subinde nocere solet. Cùm igitur clamavissent, confusâ scilicet & incertâ voce, quod magni timoris indicium fuit,

27. Statimque Jesus locutus est eis, dicens: habete fiduciam: ego sum: nolite timere.

27. * *Statim locutus est Jesus*. Ubi enim summè periculum crevit, Dei auxilium adesse solet. Nam in ista historia speculum datur, quomodo Deus Fideles suos tentare, probare, in extremum periculum ac timorem adducere, ac denique liberare solet, ut pulchrè & latiùs expendit Chrysost. Hom. 15. in Matth. * *Habete fiduciam* in me præsentem. Quia verò eum in tenebris non dignoscebant addit: * *Ego sum*, non spectrum: nam, ut Hieron. ex voce sibi notâ poterant eum agnoscere. Itaque * *nolite timere*, sive à spectro, sive à mari. Simul autem cum voce pacem animosamque fiduciam animis infudit. Ille enim solet esse effectus vocis Dei loquentis, non tantùm significare, sed cum dicto etiam efficere; apparendo timorem, loquendo afferre tranquillitatem: spectra è contrario.

28.*Re-

28. * *Respondens autem Petrus, dixit: Domine, si tu es.* Multis modis reprehenditur hîc à Calvino Petrus, infirmæ Fidei, inconsiderationis, temeritatis, stultitiæ. E contrario Hieron. Hilar. Chrysost. Theophyl. hic, & Aug. serm. 13. de verbis Dom. extollunt Fidem Petri, & ardentissimam charitatem. Itaque quòd dicit, *Si tu es,* non de Christi virtute dubitat, sed de persona; nam & spectrum poterat effigiem & vocem ejus mentiri. Proindè ex modestia non dicit, Veni ad me, sed ex magnitudine fidei de Christo dicit, * *Jube*, ita scilicet ut res ipsa sequatur; nam & hoc spectrum jubere poterat: ex ardore verò dilectionis addit, * *me venire ad te*, id est, non vanitatis, non ostentationis causâ, sed ut tibi adsim, te clariùs cognoscam, venerer, amplectar, tecum eam. Nam Christus videbatur navem prætereundo, iter reliquum pedibus velle conficere, Marc. 6. v. 48.

28. Respondens autem Petrus dixit: Domine si tu es, jube me ad te venire super aquas.

29. * *At ipse ait, Veni:* non ut stultitiam Petri experientiâ redargueret, ut Calvinus garrit, sed ut Christus se verum dixisse probaret, & Petri fidem charitatemque commendaret. * *Et descendens Petrus* eò quòd efficaciam jubentis ex infusa animi securitate sensisset, & tentanti aquæ non cederent: ideò enim non dicitur prosiliisse in aquam, sicut fecit Joan. 21. sed descendisse.

29. At ipse ait, Veni. Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquam ut veniret ad Jesum.

30. * *Videns vero ventum validum*, oculis scilicet ab adjutore in periculum deflexis, * *timuit*; cùm tamen jam esset Christo propinquior: sed, ut Chrysost. Hom. 51. hæc est humanæ naturæ conditio, ut, difficilioribus nonnumquam superatis, succumbat in minoribus. Itaque * *cùm cœpisset mergi*, metum sequente diffidentiâ, diffidentiam periculo submersionis, * *clamavit dicens: Domine, salvum me fac.* Nam pericula magna excitare solent sopitam Fidem ac dilectionem. Hæc enim verba sunt nihil dubitantis de auxiliatoris potestate: & ideò, reviviscente ejus Fide,

30. Videns verò ventum validum, timuit, & cum cœpisset mergi clamavit dicens: Domine salvum me fac.

31. * *Continuo Jesus extendens manum apprehendit eum*: & iterum ambulare cœpit super aquas, tantum scilicet spatii revertens, quantum à navi ad Christum ambulaverat, prout notat Cyrill. Catechesi 5. Ut ergò sciret non à ventis, sed à Fidei imbecillitate periculum provenisse, addit Christus:

31. Et continuò Jesus extendens manum apprehendit eum, & ait illi: modicæ fidei, quare dubitasti?

* *Modicæ fidei, quare dubitasti?* Non de potentia jubentis quia alioqui non invocasset eum; sed quare animo fluctuasti? Græcè ἐδίστασας, id est, cur huc illuc animus tuus impulsus fuit? Significatur enim, fiduciam, & consequenter Fidei vigorem ex furentis maris metu remissiorem factum, sicut contingere solet iis, quibus animus nunc in periculi magnitudinem, nunc in auxilium Dei defigitur, quamvis de potentia Dei nihil speculativè dubitent.

32. Et cum ascendissent in naviculam, cessavit ventus.

32. * *Et cum ascendissent in naviculam.* Unde quod Joan. dicit, *Voluerunt eum accipere in navem*, sic intelligendum, ut non excludatur acceptio, sed tantùm ut voluerint accipere, tamquam diu cum ipso navigaturi, cùm tamen navis statim ad terram appulsa fuerit, ut ibidem dicit; quod tertium erat miraculum: quartum verò, quòd * *cessavit ventus.*

33 Qui autem in navicula erant, venerunt, & adoraverunt eum, dicentes: verè Filius Dei es.

33. Quibus moti dixerunt ii, qui in navicula erant, * *vere Filius Dei es:* non adoptione, ut vir justus, sed naturâ, qualem te prædicas. Sic enim intellexerunt Christi verba etiam Judæi, & hac de causa eum Joan. 10. lapidare voluerunt, & Joan. 19. secundùm legem suam mori debere dixerunt. Allegoricè, mixto sensu morali, tractat historiam totam Aug. Tract. 25. in Joan. sed latè & ex professo toto serm. 22. de divers. Navicula enim est Ecclesia; fluctus, tentationes & adversitates; discipulorum pavor, conturbatio Fidelium; sed Jesus, cùm solus à resurrectione sua in monte sit, ambulat super omnes tumores, fluctus, & Principatus hujus mundi, in fine tranquillitatem suis allaturus. Supplet nonnulla qu. 15. l. 1. quæst. Evang.

34. Et cùm transfretassent, venerunt in terram Genesar.

34. * *Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesar.* Confundunt hanc terram nonnulli cum terra Gerasenorum de qua c. 8. v. 28. sed certum est eos falli. Nam *Gerasa* erat trans Jordanem; *Genesar* cis Jordanem, prope Bethsaïdam, Hebraicè dicitur *Genereth*, Latinè molliùs *Genesar* vel *Genesareth*. Estque tum civitas, tum terra, protensa juxta lacum, eodem nomine appellatum, naturâ & pulchritudine admirabilis, prout eam describit Joseph. l. 3. de bel. Jud. c. 18.

35. Et cùm cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè habentes.

36. Et rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent. Et quicumque tetigerunt salvi facti sunt.

36. * *Et rogabant, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent*, id est, ut vel istâ minimâ facillimâque accessione ad Christum, se sanari permitteret. Superstitione implicitos eos vocat Calvinus hîc, eo quòd ad tactum vestis restringerent Christi gratiam: cùm potiùs Christi gratiam Fidei magnitudine ad vestes extenderent. Unde cùm Christus miraculis suis non soleat superstitionem confirmare, ut hic, & Matt. 9. v. 22. similem tactum vestis etiam voce laudaverit; firmum manet argumentum, pro cultu Crucis Domini & reliquiarum, quem Calvinus hinc stabiliri metuebat.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

1. Tunc accesserunt ad eum ab Jerosolymis Scribæ, & Pharisæi dicentes:

1. * TUnc accesserunt Scribæ & Pharisæi ab Jerosolymis: tanquam qui ibi cæteris sanctiores atque doctiores haberentur, & ideo gloriæ Christi magìs inviderent. Nam alioqui, ut Chrysost. & Theophyl. notant, per omnia loca dispersi habitabant, eo quòd plerique essent Levitæ. Cùm ergò Christum non possent carpere, carpunt disci-

discipulos, non de transgressione Legis Dei, sed de traditione seniorum, seu majorum violatâ. Nam illarum contemptus redundabat in Pharisæos, qui eis succedebant, & similium traditionum erant architecti. Et hæc fuit ratio, cur acriùs eas tuerentur, quàm Leges Dei. Caput autem accusationis erat.

2. Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? non enim lavant manus suas cum panem manducant.

2. * *Non enim lavant manus suas, cum panem manducant*, id est, inter manducandum. Non enim loquuntur de vulgari illa lotione, quæ ante cibum civilis honestatis causâ adhiberi solet, sed de religiosa seu superstitiosa, quâ, ut Marcus ait, non comedebant, nisi crebrò laverint manus, scilicet tam ante, quàm inter comedendum: item quandocumque redirent ex foro, ubi versabantur in omni hominum genere. Eamdem curam adhibebant, ut ex Marco patet, calicibus, urceis, æramentis, id est, vasis æreis, lectis, seu thoris, in quibus accumbebant mensæ, hoc est, omnibus instrumentis convivii, nimirum, ne vel ipsi vel illa vasa quidpiam fortè tetigissent, quo ipsi immundi fierent; idque non juxta Leges in Levitico præscriptas; quibus sufficiebat mundari, quando reipsa fiebant immundi, sed juxta traditiones scrupulosas, & superstitiosas superadditas. Itaque Christus accusationem graviori accusatione ut clavum clavo pellit.

3. Ipse autem respondens ait illis: quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit,

3. * *Quare & vos transgredimini mandatum Dei:* quod longè gravius est facto discipulorum meorum: * *propter traditionem vestram*, id est, studio servandæ traditionis vestræ? Quâ indicat & quanti essent faciendæ illæ traditiones, utpote repugnantes Legi Dei: & præposterum Pharisaicæ pietatis studium. Hujusmodi traditiones vocantur à Judæis Lex oralis, ut distinguatur à Lege scripta. Authores earum ipsi statuunt Moysen in monte Sinai, qui tradiderit eas Josuë; hic LXX. Senibus; isti synedrio magno, à quo eas Rabbini acceperint: sicut hæc patent ex Aben Ezra, Jarchi Rabbi Bechai, & aliis in c. 4. v. 14. Deuter. Quo specioso titulo quibuslibet commentis posterorum auctoritatem conciliàrunt. Nam revera Authores plerarumque [illegible] tionum istarum erant recentiores quidam Akiba, Simeon, Hillel, [illegible]i, qui aliquanto ante Christum natum vixerunt, ut patet ex Hieron. Epist. 151. ad Algasiam q. 10. Epiphan. Hæresi 15. & 33. Quanti eas traditiones seu deuteroseis fecerint & olim & nunc, ex eo liquet, quòd passim eas vocant fundamentum Legis scriptæ, & religionis Judaicæ, ut loquitur Aben Ezra Præfat. in Legem Moysis, & R. Bechai in libro כד הקמח *Cad Hakkemach*, id est *Cadus Farinæ*. Imò expressis verbis eas præferunt Verbo Dei, & Bibliis, ut patet in Codice Juris ipsarum בבא מציעא, *Baba Mezia*, & in Thalmud Jerosolymitano Codice Berachot ubi hujusmodi deuteroseis collectæ sunt.

sunt. Denique in libro Eruvin statuitur pœna mortis iis, qui transgrediuntur verba scribarum. Et alibi dicunt: qui credit verbis Sapientum, perinde est ac si crederet ipsi Deo; cùm tamen pleraque vel prorsus frivola ac turpia sint, qualia recenset Hieron. epist. cit. quædam apertè contraria præceptis Dei, ut quæ Christus hìc tangit. * *Nam Deus dixit:*

4. Honora patrem, & matrem & qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur.

4. * *Honora patrem & matrem.* Quo non solùm honor in verbis, gestibus, & officiis deferendis præcipitur, sed vel maximè in vitæ necessariis ministrandis, si hoc exigat imbecillitas, ætas, penuria, ut hic notat Hieron. Hoc enim *Honor* in Scripturis significare solet, ut patet tum ex oppositione v. 5. tum ex 1. ad Timoth. c. 5. v. 3. 17. * *Et qui maledixerit patri vel matri*, id est, vel solo verbo læserit, nedum factis, * *morte moriatur*, id est, omninò absque ulla spe veniæ moriatur.

5. Vos autem dicitis: quicumque dixerit patri, vel matri: munus quodcumque est ex me, tibi proderit.

5. * *Vos autem dicitis*, veluti traditione vestrâ interpretantes legem de honorandis parentibus: * *Quicumque dixerit patri vel matri*, egentibus, & postulantibus subsidium necessarium: * *munus quodcumque est ex me, tibi proderit.* Locus perobscurus facile decem modis ab auctoribus exponitur. Prætermissâ sententiarum varietate, duæ cæteris præferendæ videntur. Una facillima, & textui Latino, qui adjicit verbum *est*, satis congruens. *Munus quodcumque* intellige Sacrum, Marcus enim legit *Korban*, quod sexcenties in Pentateucho vertitur *Oblatio.* Itaque Korban seu oblatio quæcumque, * *ex me*, offeretur in cultum Dei: illa * *tibi proderit*, perinde ac si tibi dedissem. Particeps enim eris fructus, tum corporalis, inde comedendo, tanquam ex epulo sacro, tum maximè spiritualis. Altera magis conformis est textui Græco, Syriaco, & translationi Hebraicæ, itemque ipsi textui Latino S. Marci, in quibus omnibus deest verbum *est*; & maximè antiquis, Origeni in Matth. qui dicit eam ex quodam Hebræo didicisse; Chrysostomo & discipulis ejus, Hieron. & aliis in hunc locum. * *Munus* igitur, seu oblatio, Deo scilicet jam devota & consecrata, * *quodcumque est ex me, tibi proderit*, id est, quidquid ex me tibi prodesse possit, & tu à me expectare. Græcè, *id, quo ex me juvari possis*; Syriacè, *id, quo juvaberis*, seu *juvaveris ex me*: q. d. Id, quod petis à me, jam Deo consecratum est, non potest in alios usus verti, quàm sacros. Sic enim deterriti parentes nolebant illud à filiis accipere. Hic sensus eo convenientior videtur, quòd in hodiernum usque diem extent vestigia hujus traditionis sic intellectæ in Thalmud, Cod. Nedarin c. 11. prout eam exponunt Maimonides in Comment. & Rabbi Nissim, qui addit, hujusmodi votum non posse irritum fieri. Porrò

in

in utroque sensu oratio est defectiva, & supplenda hoc modo: Culpâ caret, aut legi satisfacit de honorandis parentibus. Juxta utramque etiam oblatio liberorum cedebat in lucra Sacerdotum, quorum plerique erant Scribæ & Pharisæi.

6. * *Et*, ita secutus traditionem vestram, * *non honorificabit patrem suum &c.* id est, non observabit præceptum Dei, jam dictum, sed sinet parentes prætextu voti egestate consumi. Sunt enim hæc verba Christi, non Pharisæorum.

6. Et non honorificabit patrem suum, aut matrem suam: & irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.

7. * *Hypocritæ*; duplici titulo, & quòd volentes videri divinæ legis vindices, eam traditione suâ irritam facerent, & quòd prætextu cultûs Dei consulerent avaritiæ suæ: * *Bene prophetavit de vobis Isaias*, quia exactissimè opera vestra & ejus prophetia conveniunt.

7. Hypocritæ; bene prophetavit de vobis Isaias, dicens:

8. * *Populus hic labiis me honorat*, id est, ore me colit, laudat, celebrat, invocat, sub quo omnis externus cultus intelligitur: * *Cor autem eorum longè est à me*, quia contraria voluntati meæ cogitat, id est, misericordiâ, charitate, cæterisve virtutibus, quibus verè color, vacuus est.

8. Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longè est à me.

9. * *Sine causa autem colunt me*. Græcè μάτην, *frustra, inaniter*, seu, ut est apud Marcum c. 6. v. 7. *In vacuum*; tum quòd frivolus esset ille cultus; tum quòd veri cultûs non assequerentur finem, qui est cor, non labia formare, Deumque propitium reddere: * *Docentes*, id est, toti vacantes ad sequendum, aliosque docendum, * *doctrinas & mandata hominum*. Græcè & Syriacè, *doctrinas, mandata hominum*, seu quæ sunt mandata hominum. Quod pressè & propriè intelligendum est, id est, mandata humano spiritu efficta, quæ videlicet vel frivola sunt, nihil conferentia ad observationem mandatorum Dei, in quibus verus Dei cultus situs est (cujusmodi erant tot lotiones Pharisaicæ) vel etiam mandatis Dei adversantur, ut illud de Korban. Hæc enim duo spectare Christum patet ex Marco, qui pro ratione utrumque tangendo subjicit: *Relinquentes enim mandatum Dei*, ecce contrarietatem, *tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum, &c.* ecce frivolas traditiones. Quibus observandis tantum impendebant studium, ut propter illas Dei mandata negligerent, ut à Marco ibid. v. 9. & hîc v. 1. & 6. notatur. Neutrum habet locum in traditionibus Ecclesiæ, quas ex hoc loco Hæretici imperitè carpunt: tum quòd à Spiritu Dei, Ecclesiam dirigente, instituuntur; tum quòd ad accuratiorem mandatorum Dei custodiam, interioremque cultum promovendum faciunt; tum quòd nullo modo eis adversantur, nec studio tuendi illas Dei mandata negliguntur. Hactenùs igitur ad hominem: nunc directè facti discipulorum rationem reddit:

9. Sine causa autem colunt me docentes doctrinas, & mandata hominum.

10. Et convocatis ad se turbis dixit eis: Audite, & intelligite.

11. * Non

11. Non quod intrat in os, coinquinat hominem: sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

11. * *Non quod intrat in os coinquinat hominem*: Græcè κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, *communicat hominem*, ſicut aliquoties eſt Latinè apud Marcum. *Commune* autem vocabant Judæi immundum, propter Legem aut traditionem aliquam, ſibi ſolis datam, eâ ratione, quòd res iſta cæteris nationibus eſſet communis, nec ab ullis niſi à ſe vitaretur, ut hîc notat Hieron. Itaque, * *nihil, quod intrat in os*, quantumvis ſordidum, & vetitum etiam à Deo, quibuſcumque manibus, ſive lotis ſive illotis, ſumptum, * *coinquinat hominem*, naturâ ſcilicet ſuâ, ita ut hominem reddat ingratum Deo. Hæc enim erat perſuaſio Phariſæorum, quòd manus pollutæ polluerent cibum, cibus hominem. Rationem dicti Chriſti dat Paulus 1. ad Timoth. 4. v. 4. *Quia omnis creatura Dei bona eſt*, & omnia munda mundis. Non ergò negat, id, quod intrat in os, poſſe coinquinare hominem, vel propter intemperantiam, ut fit in ebriis; vel inobedientiam, ut in primis Parentibus; vel ſcandalum juxta Paulum 1. Cor. 8. Ut proinde abſurdè hoc adferatur ab Hæreticis contra delectum ciborum * *Sed quod procedit de ore*, id eſt, de homine, ut Marcus, idque per Synecdochen. Utitur tamen, *ore*, ad ſervandam anthiteſin, & quia de comedendo ſermo erat. Non ſignificat autem, quidquid procedit ab ore, hoc eum coinquinare; nam & ſputa & laudes Dei ab eo procedunt: ſed nihil coinquinare, niſi quod procedat ab homine, ſeu quod homo ex ſe proferat corde, ore, opere. Quæ verba cùm ſubverterent ſcrupuloſas illas lotiones Phariſaicas, imo & diſcipulis viderentur delectum ciborum Lege præſcriptum tollere, addunt:

12. Tunc accedentes diſcipuli ejus, dixerunt ei: ſcis quia Phariſæi audito verbo hoc ſcandalizati ſunt?
13. At ille reſpondens ait: omnis plantatio quã non plantavit Pater meus cæleſtis eradicabitur.

12. * *Scis, quia Phariſæi audito verbo hoc ſcandalizati ſunt*, id eſt, offenſi ſunt?

13. * *At illi reſpondens, ait: Omnis plantatio*, id eſt, planta ſeu germen, * *quam non plantavit Pater meus, eradicabitur.* Chryſoſt. cum ſuis de doctrina & dogmatibus intelligunt: Auguſt. verò q. 17. l. 1. quæſt. Evang. de effectibus animi, ut concupiſcentia: rectiùs Hieron. (quamvis res ferè in idem redeat) de hominibus qui dicuntur plantatio Dei, vel diaboli ratione affectuum bonorum vel malorum. Unde populus Dei vocatur *Germen plantationis novæ.* Iſaiæ 60. v. 21. *Vinea electa, &c.* Idem igitur ſignificatur, quod Matth. 3. v. 10. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, &c.* Subintelligendum autem relinquit, tales plantationes eſſe Phariſæos. Unde ſubjungit:

14. Sinite illos: cæci ſunt, & duces cæcorum: cæcus autem ſi cæco ducatum præſtet, ambo in foveam cadunt.

14. * *Sinite illos*, agere ut volunt: nolite de eorum offenſione & ſcandalo eſſe ſolliciti, tametſi ſint ut duces ac doctores populi. Nam * *cæci ſunt*, qui non intelligunt apertiſſimam veritatem: * *& duces cæcorum*, id eſt, qui tamen ſe duces ſeu doctores cæcorum profitentur.

tur. Quo notat cæcitatem illam, sui ipsius ignaram, ex superbia & obstinata malignitate provenire; & ideo scandalum talium, ex veritate sumptum, potiùs esse permittendum, quàm veritas relinquatur, ut Greg. Hom. 7. in Ezech. Sed quia etiam discipuli illis verbis, *Non quod intrat in os, &c.* turbati fuerant, eo quòd viderentur esse contraria doctrinæ Legis atque traditionis, quam à puero imbiberant: unde & clarissima verba tamquam * *parabolam*, id est, sermonem parabolicum & figuratum, explicari petunt, putantes eum, ut solet, obscuritate parabolæ aliquid significare voluisse, inquit Aug. ibi contra Faust. c. 13. Hinc Salvator eorum scandalum tanquam infirmorum non contemnit, sed rationem reddit, cum aliqua tarditatis increpatione.

15. Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam istam.

16. At ille dixit: adhuc & vos sine intellectu estis?

17. * *Non*, Græcè οὔπω, *nondum*, * *intelligitis*, tamdiu scilicet de vera sanctitate & pollutione à me instructi, * *quia omne, quod in os intrat, in ventrem vadit?* Supple, ut Marcus addit, *Et non intrat in cor ejus*; & consequenter cor seu animam non potest coinquinare, * *& in secessum emittitur?* Quo significat, si quid sordium aut immunditiæ fortassis esset in cibo, hoc ipsum velut fœces secerni, relictâ in corpore puriori substantiâ. Unde Marcus ait, *Purgans omnes escas*, id est, hac sui emissione separans fœces & immunditias ab eo, quod mundum remanet. Et ita evanescit argutula quorundam & antiqua calumnia, arguentium, olim Christum velut ignarum Physicæ, quia non totum emittitur in secessum.

17. Non intelligitis, quia omne, quod in os intrat in ventrem vadit, & in secessum emittitur?

18. * *Quæ autem procedunt de ore.* Marcus, *quæ de homine exeunt*, seu proficiscuntur, veluti cogitationes, verba, facta, quorum singulorum mox exempla profert, * *de corde exeunt*, id est, ex animo seu affectu, & libero arbitrio hominis proficiscuntur, veluti cardine & fonte omnis coinquinationis & sanctitatis: & idcirco * *ea coinquinant*, seu coinquinare possunt * *hominem*, sicut & sanctificare.

18. Quæ autem procedunt de ore de corde exeunt, & ea coinquinant hominem:

19. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ.

20. Hæc sunt, quæ coinquinant hominem: non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem:

21. * *Et egressus inde*, ex terra Genesar, * *secessit in partes Tyri & Sidonis*, id est, in territorium Phœniciæ, non prædicandi causâ, sed partim latendi, & ita quiescendi causa, ut indicat Marc. 7. v. 24. partim istâ secessione præludium & figuram editurus, quòd Apostolis ad Gentes esset transeundum, cùm à Judæis repellerentur. Tyrus enim & Sidon nunquam in Hebræorum potestatem venerant. Et hinc est, quod inde egressa est

21. Et egressus inde Jesus secessit in partes Tyri & Sidonis.

22. * *Mulier Chananæa*, Marcus vocat *Syrophœnissam*, id est, ex Phœnicia Syriæ: nam erat & alia Phœnicia in Libya, de qua Plinius l. 5. c. 4. *Chananæa* dicitur, quia ex stirpe Chanaan, cujus Sidon erat primogenitus, Gen. 10. v. 15. Unde tribus Aser, cùm non delevisset Sido-

22. Et ecce mulier Chananæa à finibus illis egressa clamavit, dicens ei: Miserere mei Domine fili David: filia mea male à dæmonio vexatur,

Sidonios, dicitur habitasse in medio Chananæi, Judic. I. v. 31. 32. * *Clamavit, dicens ei: Miserere mei, fili David*, ille scilicet Davidi promisse, & à Judæis expectate, id est, Messia. Celebritas enim famæ & expectationis ejus ad Gentes vicinas videtur permanasse.

23. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli ejus rogabant eum dicentes: dimitte eam: quia clamat post nos.

24. Ipse autem respondens ait: non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israël.

25. At illa venit & adoravit eum dicens: Domine adjuva me.

26. Qui respondens ait: non est bonum sumere panem filiorum & mittere canibus.

23. * *Qui non respondit ei verbum*, non de supercilio Pharisaico, sed partim ut fidem ejus, & constantiam patefaceret, partim ut ostenderet, precibus coactum se præstare quod præstitit, ne alioquin sibi videretur contrarius, quia Apostolos vetuerat abire in viam Gentium c. 11. v. 5. * *Et accedentes discipuli ejus, rogabant eum, dicentes: Dimitte eam*, concedendo scilicet ei id, quod petit, sicut indicat responsum Christi, * *quia clamat post nos*, id est, importuna est & dedecore nos afficit suis clamoribus. Ex quo patet hoc in via contigisse. Marcus tamen habet, *Intravit*, scilicet in domum. Sed nec Græcè nec Syriacè est, *intravit*, sed solùm *venit*: vel si legas, *intravit*, intelligendum est domi fuisse silentio repulsam, & tamen ipso egesso clamasse in via, prout conciliat Aug. lib. 2. de cons. Evang. c. 49.

24. * *Ipse autem respondens, ait: Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domûs Israël.* Non quasi non esset Redemptor Gentium, sed quod primò missus sit ad Israël, & illis repellentibus ad Gentes, ut Hieron. vel potiùs, ut Aug. Tract. 31. in Joan. quòd non sit missus, ut præsentiam corporalem exhiberet, nisi solis Judæis, Gentes conversurus famâ suâ per Apostolos suos: hoc est, quòd non esset missus legatus in propria persona, nisi Israëlitis, quibus, & quorum Patribus promissus fuerat. Unde ab Apost. ad Rom. 15. v. 8. vocatur *minister circumcisionis.* Legationis autem istius functio erat, Evangelium docere; probatio, miracula facere; finis, oves perditas lucrifacere. Nihil istorum Gentibus communicavit, neque per se, neque etiam per Apostolos, nisi postquam à Judæis repulsus fuit: scilicet quasi per accidens, si rerum eventum spectes, etsi per se, si Providentiam, & finem Dei. Judæis proinde ex justitia, ratione promissionis; Gentibus ex misericordia, juxta doctrinam Apostoli, loco cit. Muliere verò adhuc instante respondit:

26. * *Non est bonum*, id est, æquum aut congruum, * *sumere panem filiorum*, id est, præripere panem, liberis enutriendis debitum, * *& mittere*, seu projicere, * *canibus*, Græcè κυναρίοις, *catellis*, sicut paulò post. Per *Filios* itaque intelligit Judæos, quia præ omnibus Gentibus Deo curæ; qua de causa Israël *Filius Dei primogenitus* dicitur, Ex. 4. v. 22. Per *Canes* verò Gentiles, propter impudentem, & publicam idololatriam, ac spurcissimos mores. *Panem filiorum* vocat totam gratiam Evangelicam, inprimisque miracula, tanquam Evangelii sui sigilla: nam

nam propter doctrinæ confirmationem illa operatus eſt. Significat igitur illa, tanquam panem delicatiorem, nondum deberi Gentibus, niſi poſtquam eum Judæi faſtidiverint. Marcus enim dicit Chriſtum dixiſſe, *Sine priùs ſaturari filios*: quibus verbis ſpem aliquam mulieri aperuerat; & mox rationem adjicit, *Non eſt enim bonum &c.*

27. * *At illa dixit: Etiam Domine*, id eſt, Ita eſt, ut dicis. * *Nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt &c.* Pro, *Nam &*, quod aliquam obſcuritatem parit, Græcè eſt καὶ γὰρ, *Etenim*, ſeu, *Namque*: q.d. Verum eſt, non debere præripi panem filiis, & dari canibus: etenim canes micas tantùm è menſis dominorum lapſas comedunt. Quibus verbis & ſe catellam, & Judæos non tantùm filios, ſed & Dominos ſuos agnoſcit. Præ modeſtia autem Chriſto inferendam relinquit concluſionem, ſcilicet non poſſe ſibi filiæ ſuæ ſanitatem veluti micam, obiter manibus excidentem, præ tantâ miraculorum majorum majeſtate, & abundantiâ in Judæos effuſâ negari. Mira mulieris argutia, quâ circumventa & capta Dei Sapientia exclamavit:

28. * *O mulier, magna eſt fides tua*: de me ſcilicet ut Meſſia, de conditione populi Judaici & Gentilis, de miraculis: magna item, quia tot virtutibus ſublimis, ferventi ſcilicet oratione, rarâ fiduciâ impetrandi, magnâ perſeverantiâ in tot repulſis, extremâ humilitate, mirâ prudentiâ, ſummâ modeſtiâ. His Eccleſiæ Gentilium Fidem, patientiam, & humilitatem præfigurari notat Hieron. Obſervatione autem dignum eſt, nullius Fidem niſi Gentilium Chriſtum admiratum fuiſſe, ſcilicet Centurionis, c. 8. v. 10. & hujus mulieris. Unde & uterque ægrotus, Chriſto abſente, curatus eſt, quia ad Gentes Chriſtus corpore non venit, ut Aug. q. 17. l. 1. quæſt. Evang. Quod vero v. 30. dicitur Chriſtus * *curaſſe mutos, cæcos, claudos, &c.* idem notat quæſt. 18. ſignificari, quòd Chriſtus ægros omnibus animi morbis curet: *mutos* videlicet, qui non laudant Deum, aut non confitentur Fidem: *cæcos*, qui non intelligunt, etiamſi obtemperent jubentibus: *ſurdos*, qui non obtemperant, etſi intelligant: *claudos* ac *debiles*, id eſt, infirmos, qui præcepta non plenè implent.

32. * *Jeſus autem convocatis diſcipulis*: tum ut cum illis conſilium de ſequenti miraculo communicaret, tum ut confeſſionem eorum exprimeret, deeſſe panes in deſerto, id eſt, adeſſe miraculi neceſſitatem, ſine qua Deus ea non ſolet operari. Unde & iſtud non eſt operatus, niſi poſt triduum, quo perſeverabant ſecum, & cùm jam defeciſſet, ſi quid ſecum tuliſſent, ut manducarent. Diſcipuli enim adhuc ita rudes erant, ut in tanta miraculorum ejus abundantia nihil niſi creaturarum vires cogitarent. Quod autem ante ex quinque pa-

A a nibus

27. At illa dixit: Etiam Domine: nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum.
28. Reſpondens Jeſus, ait illi: O mulier, magna eſt fides tua! fiat tibi ſicut vis. Et ſanata eſt filia ejus ex illa hora.
29. Et cum tranſiſſet inde Jeſus, venit ſecus Mare Galileæ: & aſcendens in montem, ſedebat ibi.
30. Et acceſſerunt ad eum turbæ multæ, habentes ſecū mutos, cæcos, claudos, debiles & alios multos: & projecerunt eos ad pedes ejus & curavit eos.
31. Ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes: & magnificabant Deum Iſraël.
32 Jeſus autem convocatis diſcipulis ſuis, dixit: miſereor turbæ, quia triduo jam perſeverant mecum, & non habent quod manducent. & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.
33 Et dicunt ei diſcipuli: unde ergo nobis in deſerto panes tantos, ut ſaturemus turbam tantam?
34 Et ait illis Jeſus: quot habetis panes? At illi dixerunt ſeptem, & paucos piſciculos.

35. Et præcepit turbæ, ut discumberent super terram.
36. Et accipiens septem panes, & pisces, & gratias agens, fregit, & dedit discipulis suis, & discipuli dederunt populo.
37. Et comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerũt septem sportas plenas.
38. Erant autem qui manducaverũt, quatuor millia hominum extra parvulos & mulieres.
39. Et dimissa turba, ascendit in naviculam: & venit in fines Magedan.

nibus quinque millia satiaverit, hîc verò septem panibus quatuor tantùm millia, significatum voluit, Deum perinde multos ex modico, ut paucos ex multo pascere. Hîc septem sportæ, illic duodecim cophini supersunt: sive, quòd sportæ essent multo capaciores cophinis: sive, ut Chrysost. ne reliquiarum æqualitas miracula confunderet, & oblivionem induceret, hujusmodi discrimine indelebilem utriusque voluit memoriam conservare. Sed unde tot sportæ in deserto? Credibile est solùm exprimi reliquiarum mensuram, etsi sportæ non adfuerint: nisi malis in sportis nonnullos ante vendidisse populo panes initio confluxûs. Cætera in simili miraculo Joan. 6. dicturi sumus.

39. * *Et venit in fines Magedan.* Marcus, *in partes Dalmanutha.* Unde Aug. lib. 2. de consensu Evang. c. 51. putat esse diversa nomina unius loci: alii unum esse nomen urbis, aliud regionis: alii, & verius, esse duo loca contermina, ita ut qui in fines unius venerit, etiam venerit in fines alterius; sicut suprà dicuntur *partes Tyri & Sidonis.* Sunt autem ultra mare Galilææ circa Gerasan, ut Hieronymus de locis Hebraïcis.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

1. Et accesserunt ad eum Pharisæi & Sadducæi tentantes: & rogaverunt eum ut signum de cœlo ostenderet eis.

1. * ET *accesserunt ad eum Pharisæi & Sadducæi*: sectæ capitaliter inter se contrariæ, nisi ubi Christo resistendum est. Ita fit in Hæreticis sibi mutuo infestis, adversus Ecclesiam conspirantibus. Nam, ut Tertull. semper Christus inter duos latrones crucifigitur. De tentatione & signo de cælo & signo Jonæ Prophetæ vide dicta c. 12. v. 38. & 39. his enim eadem à Christo diversis occasionibus postulata & responsa sunt.

2. At ille respondens, ait illis: facto vespere dicitis: Serenum erit, rubicundum est enim cælum;
3. Et mane: hodie tempestas, rutilat enim triste cælum.
4. Faciem ergo cæli dijudicare nostis: signa autẽ temporum non potestis scire? Generatio mala & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ. Et relictis illis, abiit.

2. * *At ille respondens, ait illis: Facto vespere, &c.* hoc est, ex vespertino cæli rubore colligitis serenitatem sequentis diei; ex matutino tempestatem pluviarum aut ventorum. Nam pro, *rutilat*, & *rubicundum est*, Græcè est idem verbum πυῤῥάζει, id est, *rubet, igneum est.*

4. * *Faciem ergo cæli dijudicare nostis:* ita scilicet, ut discernatis signa quamvis fallacia serenitatis & pluviæ, & illis quamvis incertis nihil amplius requiritis: * *Signa autem temporum non potestis scire?* id est, Et non potestis discernere signa temporum promissorum de adventu Messiæ, plurima, infallibilibus prophetiis consignata, & jam rebus ipsis impleta? Hæc enim signa sunt, præter ablationem sceptri Judaici, impletionem hebdomarum Danielis, aliasque prophetias, in primis tanta vis miraculorum exhibitorum. Hoc enim signum Christus ipse discipulis Joannis ex Isaia dedit suprà c. 11. v. 5. Hoc ergò argumento Christus conclusum relinquit, accusandam potiùs esse eorum sive negligentiam in observandis rei tam necessariæ signis, sive tardi-

tatem

tatem in intelligendis, sive malitiam in calumniandis, & superfluè eos alia signa de cælo quærere. Itaque non aliud dandum esse nisi signum Jonæ, de quo suprà.

5. * *Et cùm venissent Discipuli trans fretum*: id est, cùm venirent seu irent trans fretum. Ita Græcum ἐλθόντες exponi potest: nam ea, quæ sequuntur, in ipsa navi, seu cùm navigarent trans fretum, dicta sunt, ut patet ex Marco c. 8. v. 14. * *Obliti sunt panes accipere.* Ex quo colligitur & consuetudo eorum accipiendi commeatum, eo quòd Christus in desertis hæreret, & quàm exigua esset de corpore cura.

6. * *Qui dixit illis: Intuemini & cavete*: q. d. Attendite & cavete, seu omni diligentiâ cavete vobis * *à fermento Pharisæorum*: quod Christus exponit, esse doctrinam eorum, v. 12. nempè quasipsi fuerant commenti traditiones, & mandata hominum, divinis contraria, vel futilia, vel ad externam tantùm pietatis pompam spectantia, quorum finis, hominibus potiùs probari, quàm Deo, de quibus initio Cap. xv. Et quia talis doctrina instar fermenti inflat hominem, & implet superbiâ atque hypocrisi, hinc est, quòd Luc. 12. v. 1. dicitur, *Cavete à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.* * *Et Sadducæorum*, qui dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum, Act. 23. v. 8. imò nec animam esse immortalem, ut Joseph. l. 18. Antiq. c. 2. Unde fermento illo in vitam transeunte ferinis inter se moribus erant, erga sui similes veluti adversus exteros inhumani, ut idem scribit lib. 2. de bello Jud. c. 7. Quæ fortassis causa est, quòd Marcus loco Sadducæorum dicat, *& à fermento Herodis*, eo quòd sensus & vita ejus esset talis, & quòd studeret impensè Sadducæis. Nam eos fuisse paucos quidem, sed ferè dignitate præcipuos, idem Josephus testis est.

7. * *At illi cogitabant, intra se.* Græcum, διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς transferri potest *disceptabant inter se*: nam etiam verbis eos egisse indicat Marcus, nempè verisimiliter alter alteri culpam tribuebat. * *Dicentes: Quia panes non accipimus.* Phrasis Græca, imò & Hebraica, in qua, *quia*, redundat. Sunt verba ex inopinato recordantium errorem suum ex verbis Christi, idque cum quadam sollicitudine, quid acturi essent. Nam Christi responsio taxat eos, partim de illa anxietate habendi cibi, dum eos vocat, * *modicæ Fidei*, cùm scilicet secum haberent eum, qui nuperrimè tam illustria divinæ Providentiæ miracula exhibuerat, in cujus proinde providentiæ Fide deberent esse securi: partim de tarditate intelligendi tam carnaliter metaphoram satis perspicuam,

12. * *Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi*, id est, à Philippo, Herodis Magni filio, Tetrarcha Itureæ & Traconitidis, instructa ædificiis, & ab eo, in honorem Tiberii Cæsaris, *Cæsarea* dicta est, ut Joseph.

5. Et cùm venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere.

6. Qui dixit illis: Intuemini, & cavete à fermento Pharisæorum, & Sadducæorum.

7. At illi cogitabant intra se dicentes: quia panes non accepimus.

8. Sciens autem Jesus: dixit: quid cogitatis intra vos, modicæ fidei, quia panes non habetis?

9. Nondum intelligitis; neque recordamini quinque panũ in quinque millia hominum, & quot cophinos sumpsistis?

10. Neque septẽ panum in quatuor millia hominum, & quot sportas sumpsistis?

11. Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis? Cavete à fermento Pharisæorum, & Sadducæorum.

12. Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum à fermẽto panum, sed à doctrina Pharisæorum, & Sadducæorum.

13. Venit autem Jesus in partes Cæsareæ Philippi; & interrogabat discipulos suos: dicens: quẽ dicunt homines esse Filium hominis?

ſeph. lib. 18. Antiq. c. 3. Olim dicebatur *Leſem* ſeu *Lais*, poſteà *Dan*, Joſuë 19. & Judic. 18. & *Dan* verſo à Græcis in *Pan*, vocata eſt *Panæas*. Sita eſt autem ad radices montis Libani, ac terminus eſt terræ ſanctæ ab Aquilone. Eſt & alia, quæ ſimpliciter *Cæſarea* dicitur, tamquam nobilior, Act. 21. v. 22.23. &c. ab Herode Aſcalonita ita in honorem Auguſti Cæſaris nominata. * *Et interrogat diſcipulos ſuos:* non inanis gloriæ vel diſcendi ſtudio, ſed docendi veritatem, ut, qui cum unigenito Dei habitarent, tamquam ſimplicem hominem non contemnerent, inquit Cyril. Catecheſi 11. * *Quem dicunt homines eſſe Filium hominis?* id eſt, ut Luc. Quem me dicunt eſſe turbæ, ſeu vulgus, prout excludit primates populi & Apoſtolos. Loquitur autem in tertia perſona de ſe, idque humili vocabulo, ne, inquit Hieron. jactanter de ſe quærere videretur.

14. At illi dixerunt: alii Joannem Baptiſtam, alii autem Eliam, alii verò Jeremiam, aut unum ex Prophetis.

14. * *At illi dixerunt: Alii Joannem Baptiſtam*; cujus anima corpus occiſum repetiverit. Fuit iſta & Herodis ſententia, ſuprà c. 14. v. 2. propter vitæ ſcilicet innocentiam, & prædicationis ſimilitudinem de pœnitentia agenda & regno cælorum. * *Alii autem Eliam:* qui tamquam præcurſor veri Meſſiæ, cujus tempus adeſſe ſuſpicabantur, apparuerit, nempè propter perſonæ Chriſti ſeveritatem, gravitatem, & miraculorum magnitudinem. * *Alii vero Jeremiam:* propter libertatem increpandi Scribas & Phariſæos, quæ in Chriſto, ut & Jeremia, ſingularis fuit. Et quia nulla iſtarum opinionum ultra propheticam dignitatem progrederetur, hinc ait:

15. Dicit illis Jeſus: vos autem quem me eſſe dicitis?

15. * *Vos autem*. Emphaſim habet iſta antitheſis. * *Vos*, inquit Chryſ. qui mecum ſemper verſantes, plura me feciſſe vidiſtis, qui meo nomine complures virtutes ipſi quoque feciſti, * *quem*, ſeu cujus authoritatis ac dignitatis, * *me eſſe dicitis?* Omnibus autem reticentibus,

16. Reſpondens Simon Petrus dixit: tu es Chriſtus, filius Dei vivi.

16. * *Reſpondens Simon Petrus, dixit:* tanquam ferventioris Fidei, quàm cæteri, ut Hieron. in c. 14. v. 28. tanquam os Apoſtolorum, & vertex conſortii totius, ut Chryſoſt. hîc: tanquam Princeps Apoſtolorum, & ſummus Eccleſiæ præco, ut Cyrillus Catecheſi 11. * *Tu es Chriſtus Filius Dei vivi.* Græcè longè efficaciùs ſingulis vocibus additur articulus, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦ ζῶντος; *Tu es ille Chriſtus, ille Filius Dei, illius viventis*, id eſt, Tu es ille ſingularis Chriſtus, ſeu unctus, & verus Meſſias; & quamvis hominem eſſe videamus, ſimul tamen es naturâ, non adoptione, ut cæteri Sancti, ille unicus Filius Dei, non cujuſlibet, ſed Dei viventis, cui propriè competit generatio: quo epitheto Deus verus à Diis gentium, Idolis aut mortuis hominibus diſtingui ſolet. Ex quo patet, quàm perfecta fuerit iſta Petri confeſſio. Si qui enim Filium Dei vel Meſſiam antea confeſſi fuerant,

fuerant, non aliter hoc intelligebant quàm communi vulgi sensu, scilicet quòd esset Filius Dei adoptivus, ut alii Sancti, tametsi cæteris præcellentior, & Messias carnaliter Judæis magna cum gloria regnaturus. Unde Christus tantæ confessioni vicem reddens, respondit:

17. * *Beatus es*, propter istam tam sublimem tanti arcani confessionem, * *Simon*, quod ei propriè erat nomen, * *Bar-Jona*, quod loco cognominis, q. d. *Fili Joannis*, ut est Joan. 21. nam *Bar* filium Syriacè significat, *Jona* contractum est ex *Jochanna*, Latinè *Joannes* ut Hier. hîc. * *Quia caro & sanguis non revelavit tibi*: id est, non homo quisquam carne & sanguine constans, non parentes, magistri, Scribæ, vel Pharisæi, non tu ipse tuâ industriâ te hanc sententiam de me docuisti, * *Sed Pater meus, qui in cælis est*, id est, sed Deus per gratiam tibi cælitùs tantum secretum inspiravit, & ideò propter tantæ rei cognitionem beatus.

17. Respondens autem Jesus, dixit ei: beatus es Simon Bar Jona: quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater qui in cælis est.

18. * *Et ego*, Græcè, *Ego autem*: q. d. Tu homo me Filium Dei dixisti, ego Filius Dei tibi rependo vicem, ac vicissim *dico, non omnibus, sed *tibi*, soli; non casso sermone, sed quem effectus sequetur: **quia tu es Petrus*; id est, quod tu, sicut olim à me vocatus es, verissimè, non nomine solo, sed re ipsâ es petra, saxum, seu rupes: Græcè enim πέτρος & πέτρα, quod sequitur, idem prorsus significant. Sed quia de viro loquebatur, masculinè loqui maluit, deinde verò femininè, & usitatiùs, * *& super hanc petram*. Ut nimirum sic istâ repetitione, & mutatione vocabuli, & verbis adjunctis, *ædificabo Ecclesiam meam*, explicaret metaphoram, & mysterium nomine *Petri* contentum, quòd videlicet eum ita vocaverit, non propter sterilitatem, ut Lucæ 8. v. 6. vel alias aliquas causas, sed propter immobilem firmitatem, quâ instar rupis divinâ virtute solidandus erat, ut molem tantam superædificandam posset sustinere. Templa siquidem, ædificia, atque urbes quibus metaphoris Ecclesia sæpè designatur in Scripturis, super petras seu rupes solidissimè, & libentiùs à sapientibus fundantur, ut pulchrè patet Matth. 7. v. 25. Itaque illud, *hanc*, non refert, neque referre potest sine aperta absurditate, vel Christum, vel Fidem, sed id, quod præcessit *Petrus* seu *Petra*. Christus enim Syriacè loquebatur, ubi Petrus & Petra eodem omnino modo vocantur *Cepha* seu *Cipho*. Et hinc est, quòd etiam nunc non solùm Syriaca, sed & aliæ pleræque celebres versiones, eodem nomine *Petra* invariato utantur in utroque loco, ut Hebraica tam Munsteri quàm Eliæ Hutteri, Arabica, &, ut periti testantur, etiam Persica, Armenica, Ægyptia, Æthiopica, adde & Gallica. Hæc ergò verba statuunt Petrum petram; hoc est fundamentum, non primarium, non per se ac propriâ autho-

18. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; & portæ inferri non prævalebunt adversus eam.

authoritate, quod est Christus solus, sed secundarium, & ex commissione, respectu totius Ecclesiæ, ac ministerii Ecclesiastici. Hæc enim duo genera fundamentorum non repugnant, sicut nec Princeps & Vicarius ejus, sed optimè subordinata sunt: quemadmodum non repugnant id, quod Moyses dicit, Deuterom. 32. v. 12. quod Dominus solus Dux fuit populi Israël, & id, quòd S. Stephanus, Actor. 7. v. 36. & seqq. quòd Moyses eduxit illos. Quod ergò nonnulli Patres Fidem Petri seu confessionem Petri dicunt esse petram, super quam ædificata sit Ecclesia, verum est, locutione causali, non formali, nempè quia confessio ista causa fuit meritoria, cur formaliter super Petrum Ecclesia ædificaretur: quo modo dicit Hieron. Epist. 61. circa fin. super aquas non Petri corpus ambulasse, sed Fidem.

* *Et portæ inferi*, seu inferni, id est, universa potestas diaboli. Utitur autem nomine, *portæ*, & *inferi*, quia civitatem diaboli civitati Dei opponit. Per *portas* metonymicè in Scripturis, tanquam per fortissimam ejus partem, significari solet ipsa civitas, ut patet Gen. 22. v. 17. & ibidem cap. 24. v. 60. & per *inferum* & *infernum* ipse incola inferni diabolus cum suis. Sub omni autem potestate diaboli comprehenditur etiam omnis hæretica machinatio, omnis vitiorum incursatio, omnis persecutorum sævitia, quæ diaboli tamquam Principis, & authoris omnium istorum arma sunt. * *Non prævalebunt adversus eam*, sive oppugnatam, ut eam superent; sive oppugnantem, ut illi resistant. Directè enim significatur Ecclesia tantam tractura firmitatem ex illa ædificatione super petram, ut semper diabolo invicta futura sit, ut Aug. lib. 1. de Symbolo c. 6. Pugnare enim Ecclesia potest, expugnari non potest. Indirectè verò indicatur eam etiam luctando victricem futuram: sicut enim Martyres moriendo superant, ita Ecclesia dirissima licet patiendo infernas leges & tartari portas, & omnis mortis claustra dissolvet, ut Hilar Can. 16. Hæc ergò prima sententia comprehendit quidquid Petro potestatis Christus contulit. Sed quia breviter & obscuriùs dictum erat, explicat Christus clariùs aliis metaphoris sensum suum.

19. Et tibi dabo claves regni cælorum. Et quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis: & quodcunque solveris super terram, erit solutum & in cælis.

19. * *Et tibi dabo claves regni cælorum.* Per *claves* designatur suprema potestas & authoritas gubernandi, metaphorâ inde sumptâ, quòd claves domus & civitatis penes illum sint, cujus est suprema gubernationis authoritas: in cujus signum Principibus, cum recipiuntur, traduntur urbium claves. Quæ summa potestas explicatur pulchrè Apoc. 3. v. 7. & Isa. 22. v. 20. 21. & 22. ubi destitutio Pontificis & institutio novi per claves describitur. Per *Regnum Cælorum* intelligitur

gitur Regnum Christi, seu Ecclesia: quam eo nomine maluit exprimere, ut sic intelligeret Petrus, potestatem sibi datam esse cælestem & spiritualem, quæ tota spectaret eò, ut homines præparentur & promoveantur in regnum cælorum. Non ergò promittitur his verbis sola potestas remittendi & retinendi peccata, vel concionandi, ut volunt Hæretici, sed omnis omninò potestas, quæ ad gubernationem regni Christi necessaria est, recipiendi, expellendi, præcipiendi, puniendi, remittendi peccata, retinendi, dispensandi, &c. Cujus potestatis actum valde generalem mox explicat aliâ metaphorâ, ut intelligamus non de clavibus naturalibus esse sermonem. **Et quodcumque ligaveris super terram:* q. d. Itaque hâc potestate instructus, quocumque vinculo tu, super terram existens, aliquem alligaveris, vel absolveris, hoc meo judicio in cælis ratum habebitur, ita ut ille verè ligatus & absolutus futurus sit. Quare illud, *super terram*, non ad vinculum seu ad hominem ligandum & absolvendum referri debet, quasi mortui absolvi nequeant: sed ad personam ligantem, vel actus ejus. Eleganti enim antithesi cæli & terræ, tamquam longissimè distantium, commendatur potestas Petro data, eo quòd servi, quo absunt longiùs, eo licentiùs agere possunt & solent. Porrò vincula illa sunt imprimis peccata, quia funibus peccatorum quisque constringitur, Proverb. 5. item pœnæ, de quibus potissimum Christus loquitur, Matth. 8. v. 18. *Quæcumque alligaveritis, &c.* præcepta; *Alligant enim onera gravia, &c.* Matth. 23. v. 4. denique vota, juramenta, & quæcumque obligationes, quibus homines impediuntur à regno cælorum, & à Christo in terris versante solverentur. Potestas enim ejusmodi ad rectam regni Christi administrationem necessaria est. Cùm verò Christus in mundum venerit peccatores salvos facere, 1. Tim. 1. neque ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum: hinc est, quod directè, & per se potestas ista est ad solvendum, per accidens ad ligandum, videlicet propter improbitatem quorumdam. His igitur verbis secundùm antiquorum Patrum concordem intelligentiam Christus Petrum Caput Ecclesiæ suæ, Vicarium scilicet suum, cum plenitudine potestatis instituit, &, ut Greg. loquitur l. 4. epist. 33. cura ei totius Ecclesiæ, & Principatûs, (seu primatûs) committitur. Simul enim ad consolationem bonorum, & improborum terrorem, ne sibi cum hominibus rem esse crederent, tantam utrisque de sententia in se lata certitudinem & securitatem adfert, ac si testis de cælo descenderet.

20. Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus.

20. **Tunc præcepit ut nemini dicerent, quod ipse esset Jesus Christus.* Græcè ὁ χριστὸς, *ille Christus*, ille scilicet Filius Dei vivi naturalis, id est,

eſt, ne ſuam illam ſublimem de divinitate ſua Fidem promulgarent. Cujus rei cauſam aliam alii excogitârunt: veriſimillima eſt illa quam Matth. hîc ſubjungit, ſed cla i is Luc. 9. v. 22. *Præcepit ne cui dicerent hoc, quia*, inquit, *oportet Filium hominis multa pati*, id eſt, quia brevi à Scribis & populo Judaico crucifigendus ſum, nempè ne id, quod paucis accidit, Matth. 27. v. 40. & ſeqq. omnibus accideret, hoc eſt, ne tanto ſcandalo crucis & mortis ejus, quo & diſcipuli & ipſe Petrus perturbati ſunt, Fidem perderent. Nam, ut Chryſoſt. id, quod radices jam egit, ſi evulſum fuerit, non tam facilè poteſt iterum plantatum pullulare. Hæc ergò prædicatio gloriæ Chriſti ſervabatur poſt reſurrectionem, ſublatis è medio omnibus ſcandalis.

21. Exinde cœpit Jeſus oſtendere diſcipulis ſuis quia oportet eum ire Jeroſolymam, & multa pati à ſenioribus & Scribis & principibus ſacerdotum, & occidi, & tertiâ die reſurgere.

21. * *Exinde*, Græcè ἀπὸ τότε, *ex tunc*, ſeu ex eo tempore, quo ſcilicet ut Chryſoſt. præcipuum hoc dogma de ſua divinitate fixum in animo ipſorum locaviſſet, * *cœpit oſtendere*, *&c.* id eſt, cœpit non involucris verborum, ut antea, Joan. 2. v. 19. & cap. 3. v. 14. ſed claris verbis eis prædicere paſſionem ſuam, ex Dei de cælo ſententia definitam, ne videlicet illâ inexpectatâ veniente offenderentur, putantes quòd vel invitus eſſet, vel non præſcius vel ex nota carnis infirmitate pateretur à tribus generibus hominum, ſcilicet * *à Senioribus*, id eſt, Senatoribus, Judicibus, & Rectoribus Reipublicæ; non enim eſt ætatis, ſed dignitatis nomen; * *& Scribis, & Principibus Sacerdotum*, de quibus dictum alibi, c. 2. v. 4.

22. Et aſſumens eum Petrus, cœpit increpare illum dicens: abſit à te, Domine: non erit tibi hoc.

22. * *Tunc aſſumens eum Petrus*, id eſt, *apprehendens eum*, ut in Marco vertitur, ſcilicet veſtem vel manum, ut amicus amicum ſolet: non enim objurgantis, ſed ut Hieron. notat, vehementer amantis affectu * *cœpit increpare eum*, id eſt, tanquam ſui oblitum cœpit reprehendere, & quaſi ad ſaniorem mentem revocare, quòd rem tam abſurdam Filio Dei, in ſe vellet admittere, dicens: * *Abſit à te Domine.* Abominantis verba ſunt tanquam profanum quid, & ne veniat deprecantis, Hebræis familiariſſima, qui uno verbo dicunt חלילה, *Chalilah*, ut patet Gen. 44. v. 7 in Hebræo, & Gen. 18. v. 25. ubi eadem phraſi Abraham utitur erga Deum, quâ Petrus erga Chriſtum.

23. Qui converſus, dixit Petro: vade poſt me ſatana, ſcandalum es mihi: quia non ſapis ea quæ Dei ſunt, ſed ea quæ hominum.

23. * *Qui converſus*, vultu ſcilicet in Petrum, lateri ſuo adhærentem, * *dixit ei: Vade poſt me*, id eſt, faceſſe hinc. Eâdem enim phraſi uſus eſt Chriſtus contra diabolum, c. 4. v. 9. ubi in multis Græcis Codicibus additur etiam, *poſt me*. Ex quo tamen verbo minùs aptè putavit Hieron. & Orig. ſignificari, Sequere ſententiam meam, noli mihi præire conſilio tuo, * *Satana* nihil ſignificat niſi adverſarium, & ex eo appropriatum eſt diabolo, atque idcirco aſperior videtur repre-

reprehensio. Nam quamvis amantis affectu, adversarius tamen erat Petrus voluntati Christi ac Dei, qui mortem ejus decreverat redimendo humano generi, quam ipse divini ignarus consilii impedire volebat, quod Christus significans addit: **scandalum es mihi.* Græcè σκάνδαλόν μου εἶ, *scandalum meum es*, id est, quantum in te est, offendiculum & causam ruinæ mihi ponis revocando à Patris obedientia. *Scandalum* enim propriè est hujusmodi offendiculum, ad quod in via impingimus. Fontem autem erroris Petri aperiens, non satanicam scilicet malitiam, sed carnalem adhuc sensum, **quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum*, id est, non divina, sed humana, quæ caro & sanguis suggerere solet, scilicet fugere passiones, ignominias, mortem, opprobria: cujusmodi tamen fuga sæpè divinæ Sapientiæ contraria est. Itaque cùm idem homo alternantibus affectibus nunc divina nunc humana sapere soleat, non mirum est, tam brevi intervallo Petrum illinc beatum, hinc satanam appellatum, ut notat Aug. serm. 13. de verb. Dom. Neque quidquam præjudicii hoc adfert primatui Petri, ut impudenter clamant Hæretici. Non enim tollit subitò primatus Ecclesiasticus omnem carnalem sensum homini. Adde, ut Hieron. hîc notat, primatum Petro tunc non collatum sed promissum.

24. * *Tunc*, postquam redarguisset alium carnalem Petri affectum, * *dixit Jesus discipulis suis*; ut generaliter nos doceret omnes omninò similes affectus, quibus mortem & adversa horrescimus, esse superandos iis, qui sequi volunt Deum: * *Si quis vult post me venire*, id est, discipulus, sectator, & imitator meus esse, * *abneget semetipsum.* De moribus plerique intelligunt, ut Hieron. hîc & Greg. hoc sensu: suis affectibus valedicat, qui à voluntate Dei discrepant, exuendo scilicet veterem hominem, & induendo novum. Sed tam id, quod præcessit de morte Christi, quam Petrus impedire volebat, quàm ratio subjuncta v. 25. clamat magìs de mortibus quàm de moribus agi. Itaque *abneget semetipsum*, id est, in periculis vitæ, & carnis afflictionibus ita afficiatur, quasi alius illa pateretur, nullam scilicet sui vitæque curam habeat. Quod Chrysost. Hom. 56. intelligi posse monet ex abnegatione aliorum, quos tunc abnegare dicimur, cùm eos negligimus, & eorum vitam pro nihilo ducimus. Hoc Luc. c. 9. vocat *abnegare animam suam*, ut distinguatur contra *abnegare patrem, matrem, &c.* & est aliquod supremum in vita spirituali, supponens abnegationem affectuum suorum: * *Et tollat crucem suam:* quaslibet afflictiones sibi impositas, lubente animo suscipiat, & hâc ratione * *sequatur me*, seu imitetur exemplum meum. Fit autem allusio ad

24. Tunc Jesus dixit discipulis suis: si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.

crucem, quam erat portaturus, & in qua moriturus.

25. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animã suam propter me, inveniet eam.

25. * *Qui enim voluerit animam suam,* seu seipsum * *salvam facere,* crucem suam abjiciendo, * *perdet eam*: de quibus vide dicta cap. 10. v. 38. 39.

26. Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo cõmutationem pro anima sua?

26. * *Quid enim prodest homini, si universum mundum,* id est, universa mundi bona, etiam longævam vitam, * *lucretur,* in hoc sæculo, * *Animæ verò suæ detrimentum patiatur?* Scilicet in futuro sæculo, hoc est, ut Luc. 9. v. 25. exponit, se autem ipsum perdat, & detrimentum seu jacturam sui faciat? * *Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* id est, Quam compensationem seu pretium redemptionis dabit homo, etiam qui universum mundum obtinuerit, pro seipso semel perdito in alio sæculo? q.d. Nullam; damnum enim est irreparabile. Alludit autem ad belli vel judicii humani consuetudines, ubi raptus vel damnatus ad mortem pecuniæ magnitudine sæpè redimi potest & solet, hìc nequaquam.

27. Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis: & tunc reddet unicuique secundum opera ejus.

27. * *Filius enim hominis,* &c. id est, non quilibet judex, qui corrumpi possit muneribus, sed * *Filius hominis venturus est*, non in illa specie, & indigentiâ, & infirmitate, quâ nunc, sed * *in gloria Patris sui,* quam scilicet cum Patre, sicut & essentiam, communem habet: neque cum paucis discipulis, sed * *cum Angelis suis,* omnibus comitantibus, paratis scilicet ad videndam & exequendam vocem sermonum ejus. * *Et tunc reddet unicuique secundum opera sua,* id est, cuique reddet justam mercedem, quæ operibus debetur, sive præmium bonis, sive supplicium malis: hoc est enim reddi *secundùm opera*, id est, secundùm meritum operum. Nam sicut mala propriè merentur supplicium, ita bona præmium: q.d. Nulla ratio tunc habebitur vel personarum, vel precum, vel munerum, vel cujusque commutationis, quibus cogitari possit, flectendum esse judicem, sed operum dumtaxat.

28. Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.

28. * *Amen dico vobis*: Græcè apud Lucam est ἀληθῶς, verè, * *sunt quidam de hic stantibus, &c.* id est, quidam astantium seu præsentium non morientur, * *donec videant Filium hominis venientem in regno suo,* id est, donec videant meipsum oculis suis apparentem in ea gloria, & majestate, quâ in regno meo appariturus sum. Quod de die judicii, & de Joanne Evangelista citra mortem superstite, quidam olim intellexerunt. Sed ab ipso Joanne satis refutatur cap. 21. v. 23. Alii satis verisimiliter de gloria resurrectionis ejus, quæ usque ad ascensionem omnibus discipulis manifestata est. Sed quia illud, *quidam,* paucorum discipulorum privilegium videtur indicare, & statim illis verbis subjungunt tres Evangelistæ transfigurationem ejus: hinc omninò verior est omnium penè veterum sententia, Origen. Chrysost. Hilar. Theo-

Theophyl. & Hieron. in hunc locum, quod gloriam transfigurationis quibusdam revelandam promittat: quam *regnum* vocat; quia regni sui futuri erat imago seu significatio, ut August. in vers. 9. c. 2. ad Galat. Unde Nazianzenus Orat. 51. Talis veniet, scilicet ad capescendum regnum suum, qualis in monte obiter monstratus est, divinitate carnem superante. His ergò verbis erigit discipulorum animos, de morte ejus contristatos, & gloriæ brevi futuræ promissâ manifestatione certos facit de eo, quod dixerat, se venturum judicem in gloria Patris, ut illâ spe erecti non vererentur tollere crucem suam &c. prout hoc notat Hilar. initio Can. 17.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

Itaque ut Christus promissum solveret, * *post sex dies*, Lucas ait, *ferè post dies octo*: ubi vel confusè tantùm tempus notat, vel, ut alii hîc & August. lib. 2. de consensu Evang. cap. 56. Matth. solos dies intermedios computavit, Lucas simul extremos, id est, eum, quo Christus loquebatur, & eum, quo visionem exhibuit. * *Assumpsit Petrum & Jacobum & Joannem*, tanquam præcipuos Apostolorum, cæterisque capaciores, quos ideò secretis maximis adhibere solebat. *Jacobus* autem iste non est frater Domini, Episcopus Jerosolymorum, Auctor Epistolæ Catholicæ, ut August. putavit, sed ille, qui dictus est *Major*, ab Herode occisus, quia Joannem vocat * *fratrem ejus*. Tres assumit, ut in ore trium testium constaret rei tantæ testimonium; non omnes, ne res divulgaretur juxta vers. 9. * *Et duxit illos in montem*, nempè ut oraret, juxta Luc. c. 9. in montibus enim Christus, ubi solitudo major, & cæli conspectus liberior, orare solitus fuit, ut Marci 6. v. 46. & Lucæ 6. v. 12. & rebus magnis orationem præmittere: * *excelsum*, ut loci celsitudine majestas rei indicaretur: * *seorsum*; tum ut tanta contemplatio esset à mundi tumultu liberior; tum quia nolebat eam quibuslibet etiam Apostolis innotescere. Mons iste, teste Hieron. epist. 27. ad Eustochium, fuit Thabor, Josepho Itaburius dictus, in media Galilæa, non procul à Nazareth. Quâ de causa peregrinatione etiam tum à Constantini temporibus & templo celebris fuit: ut sanè nova videri debeat suspicio cujusdam recentioris putantis esse Libanum. Nam quod Marcus dicit c. 9. v. 29. eos inde profectos & prætergressos Galilæam, nihil aliud significat quàm transivisse Galilæam.

1. Et post dies sex assumit Jesus Petrum & Jacobum, & Joannem fratrem ejus, & ducit illos in montem excelsum seorsum,

2. * *Et transfiguratus est ante eos*, seu coram eis. Transfiguratio non fuit figuræ, sive faciei sive corporis mutatio, sed externæ tantùm speciei, manente figurâ eâdem; quòd clariùs Lucas dixit, *Facta est*

2. Et transfiguratus est ante eos, Et resplenduit facies ejus sicut sol: vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix,

 species

ſpecies vultûs ejus altera. Et hîc ipſe Matth. explicans transfigurationis modum : * *Reſplenduit facies ejus ſicut Sol,&c.* fulgore illo tum ex inſidente Dei majeſtate , tum ex animi beatitudine in faciem totumque corpus dimanante , ſicut fiet omnibus Sanctis in cælo. Nam, ut Aug. epiſt. 56. ad Dioſcorum , tam potenti naturâ Deus fecit animam, ut ex ejus pleniſſima beatitudine redundet etiam in inferiorem naturam, quod eſt corpus, plenitudo ſanitatis, id eſt , incorruptionis vigor , ſub qua omnes ejus dotes comprehendit. Itaque fulgor iſte faciei ab intrinſeco venit , non ab extrinſeco , ut olim Moyſi. Nec tamen erat dos claritatis , quia erat paſſio tranſitoria, cùm dos ſignificet ſtabilitatem , ut D. Thom. 3. p. q. 43. art. 2.

* *Veſtimenta ejus facta ſunt alba ſicut nix* , id eſt, albiſſima. Modum albedinis Lucas exprimit , *Factus eſt veſtitus albus refulgens* , Græcè ἐξαστράπτων , id eſt, *coruſcans*, vel propriè *effulgurans*, ſeu *fulgur emittens*, quaſi radiis ex corpore per veſtimenta , veluti per rimas , aut nubem erumpentibus. Albedo igitur iſta veſtium non albedo propriè , ſed luminis tranſparentis fulgor erat , qualis ferè eſt nubium , ſoli ſubjunctarum directè. Itaque ſicuti naſcendo ſubtilitatis, ambulando in fluctibus agilitatis , ita hîc claritatis corporis glorioſi aliquod ſpecimen dedit , ut ſpem noſtram firmaret , quod reformabit etiam corpus humilitatis noſtræ , configuratum corpori claritatis ſuæ.

3. Et ecce apparuerunt illis Moyſes & Elias cum eo loquentes.

3. * *Et ecce apparuerunt illis Moyſes & Elias* : uterque in vero & proprio ſuo corpore. Nec enim eſt ratio , cur aëreum fuiſſet Moyſis corpus , cùm eâdem facilitate proprium ei reddi potuerit, neque fucum aliquem adeſſe tanto teſtimonio conveniret. Sed cur hi præ cæteris ? Vera & à veteribus communiter notata cauſa eſt, Aug. ſerm. 69. de diverſis , & aliis in hunc locum , ut per Moyſen Lex , per Eliam Prophetæ ſignificarentur ; & utroſque in Chriſtum tendere ac terminari, & ei teſtimonium perhibere doceremur. Alias alii peculiares addunt. Chryſ. ut re ipſa refutarentur duæ falſæ opiniones : prima vulgi putantis Chriſtum eſſe Eliam , aut aliquem ex antiquis Prophetis , quorum Princeps Moyſes : ſecunda Phariſæorum , eum criminantium , tanquam prævaricatorem Legis , cujus tamen Moyſes erat lator & Elias zelator maximus. Ut Chriſtus ſe vitæ & mortis Dominum oſtenderet , unum adducit vivum , alterum mortuum ſuſcitat ; ut diſcipulis manſuetudo Moyſis & Eliæ zelus imprimeretur. * *Cum eo loquentes.* Lucas rectiùs , *dicebant exceſſum* , ſeu exitum *ejus* , *quem completurus erat in Jeruſalem* , id eſt , diſſerebant de paſſione & morte ejus , ſeu redemptione humani generis , tamquam ſcopo & complemento Legis ac Prophetarum, & antitypo

totius

fotius œconomiæ veteris Testamenti. Causæ esse poterant, ut sic Petrus & Apostoli mortem ejus horrere, & absurditate offendi desinerent. Addit idem Lucas, Petrum, & qui cum illo erant, gravatos fuisse somno, tempore scilicet orationis Christi, & antequam transfiguratus esset: nam, ut idem, cùm evigilassent, viderunt majestatem ejus, & duos viros cum ipso. Itaque

4. * *Respondens Petrus*, id est, in verba erumpens, seu loqui incipiens, prout *respondere* more Hebraico sæpè sumitur, * *dixit ad Jesum: Domine, bonum est nos hic esse*, id est permanere, nempe propter spectaculi & voluptatis magnitudinem, quâ velut sui ipsius oblitus, & ebrius erat. Unde, ut felicitas illa sit perpetua, * *faciamus hîc tria tabernacula*, id est, tentoria ex frondibus, more Judaico, nempe ad retinendos Moysem & Eliam, jam parantes discessum, ut notat Luc. c. 9. v. 33. Forsan etiam manere omnes volebat ex horrore mortis Christi, de qua disserebant. Uterque verò Marcus & Lucas annotant, eum nesciisse quid diceret. Puerile enim erat votum, tabernacula pro tam gloriosis requirere, neque consonum eorum colloquio de futura Christi morte. Causa inconsiderantiæ istius erat quædam consternatio animi & obstupefactio, quia Marcus ait, *Erant enim terrore exterriti*. Unde ut reipsa voti istius incongruētia ostenderetur,

3. Respondens autem Petrus, dixit ad Jesum: Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hîc tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, & Eliæ unum.

5. * *Adhuc eo loquente: Ecce nubes lucida*, instar tabernaculi, * *obumbravit eos*: id est, velut umbra quædam texit tres illas personas gloriosas; partim ut splendorem nube temperatum, ferre possent; partim ut esset quasi sedes glorosa divinæ majestatis, inde mox locuturæ. Sic enim & Christus in nube assumptus, & ad judicium venturus dicitur: & in veteri Testamento passim Dei majestas in ea loqui solebat, & apparêre, tum in tabernaculo Moysi, tum in templo Salomoni; sed ibi tenebrosa erat, hîc lucida ad indicandam diversitatem status utriusque Testamenti. * *Et ecce vox de nube*, velut ex throno Dei Patris. Facta est autem, cum jam intrassent Moyses & Elias in nubem, ac discessissent, adeoque, ut Lucas ait, jam solus esset Jesus; ut sic, quemadmodum Chrysost. observat, non esset dubium de Christo solo vocem intelligi: * *Hic* Jesus quem instar Solis fulgentem à Moyse & Prophetis agnitum, prophetatum, probatum vidistis, * *est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*, de quo diximus in cap. 3. sed hîc additur, * *ipsum audite*, scilicet loco omnis Legis & Prophetarum, quos ei velut officio suo functos, jam cedere vidistis. Alludit enim ad verba Moysis, jam impleta, Deut. 18. v. 15. *Prophetam de fratibus tuis suscitabit tibi Dominus, ipsum audies*, ei credendo, obediendo, serviendo, tanquam ipsi verbo & sapientiæ di-

5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube, dicens; hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite.

vinæ:

vinæ legiſlatrici, quantumcunque ſcilicet ardua, & præceptis Legibus contraria docere videatur.

6. Et audientes diſcipuli ceciderunt in faciem ſuam, & timuerunt valde.

6. * *Et audientes diſcipuli*, vocem illam plenam divinæ majeſtatis, * *ceciderunt in faciem ſuam*, tum veneratione, tum maximè conſternatione quaſi exanimes, * *& timuerunt valde*, id eſt, quia timuerunt valde. Pavor enim ex conſpecta gloria ſubortus, & eis intrantibus in nubem auctus, auditâ vocis illius magnificentiâ in tanta montis ſolitudine in terram eos proſtravit. Nam humana fragilitas conſpectum majoris gloriæ divinæ ferre non ſuſtinet, ut Hieronymus. Unde ſimile quid contingit Danieli c. 10. v. 8. & 9. & Joanni Apoc. 10. v. 17. Hinc ſicut in illis locis Angelus Danielem & Joann. ita & hic Chriſtus

7. Et acceſſit Jeſus, & tetigit eos: dixitque eis: ſurgite & nolite timere.

8. Levantes autem oculos ſuos, neminem viderunt, niſi ſolum Jeſum.

9. Et deſcendentibus illis de monte, præcepit eis Jeſus, dicens: nemini dixeritis viſionem, donec Filius hominis à mortuis reſurgat.

7. * *Tetegit eos*, ut non ſolâ voce ipſis notâ, ſed & tactu confirmarentur, diſcuſſo metu. Myſticè vultus, ut Sol, eſt lumen ipſius Evangelii; ſplendor veſtimentorum, mundatio Eccleſiæ; Moyſes & Elias, Lex & Prophetæ atteſtantes. Vide Aug. ſerm. 23. & latiùs 69. de diverſis; prolixiùs & moraliter Orig. in Matth.

9. * *Et deſcendentibus illis, &c. Nemini dixeritis viſionem*, non ſolùm populo, ut videtur Hieron. putare, ſed nec Apoſtolis cæteris; ſic enim eos hoc præceptum obſervaſſe ſatis indicat Lucas. Cauſas prohibitionis adfert Hieron. tum ne incredibile eſſet pro rei magnitudine; tum ne apud rudes animos poſt tantam gloriam crux ſubſequens ſcandalum crearet irreparabilius. Vide dicta in ſimili c. 16. v. 20. * *Donec Filius hominis à mortuis reſurgat*: tum enim & fidem & fructum inveniet iſtius rei opportuna prædicatio, miraculo glorioſæ reſurrectionis & aſcenſionis adjuta.

10. Et interrogaverunt eum diſcipuli, dicentes: quid ergo Scribæ dicunt quod Eliam oporteat primum venire?

10. * *Et interrogaverunt eum diſcipuli*, inter deſcendendum ex monte: * *Quid ergo Scribæ*, ſeu Legis periti, * *dicunt*, *quod Eliam oporteat primum venire?* Nempe ante adventum Chriſti. Cauſa quæſtionis fuit, quòd Elias jam diſceſſiſſet, & quòd Chriſtus ipſe feciſſet mentionem de reſurrectione ex mortuis: unde Marcus ait, eos de hoc Chriſti dicto conquiſiviſſe, & mox ſubjungit hanc interrogationem. Senſus eſt ergò juxta Chryſoſt. Hom. 58. Cùm tu ſis Chriſtus, & brevi te moriturum dicas, quid eſt quod Scribæ dicunt Eliam, qui jam diſceſſit, oportere primùm venire quàm Chriſtum, ut convertat cor filiorum ad patres, & inde concludunt te non eſſe habendum Chriſtum? Diſtinctione duplicis adventûs & duplicis Eliæ ſolvit hoc Chriſtus reſpondendo:

11. At ille reſpondens, ait eis: Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia,

11. * *Elias quidem venturus eſt*, Græcè ἔρχεται, *venit*, in præſenti, id eſt, venire debet. Additur autem Græcè & Syriacè, *primum*, id eſt, præcedet me: q. d. Omninò verum eſt, quòd Scribæ dicunt de

Elia

Elia venturo. * *Et restituet*, seu restaurabit * *omnia*, reducendo scilicet reliquias Israël ad Fidem, & Gentilium plenitudini uniendo. Est enim periphrasis ejus, quod Malachias dicit c. 4. v. ult. *Et convertet cor filiorum ad patres, quia gentilium patres Judæi.* Atque ita de vero Elia & secundo adventu locus iste intelligitur, juxta communem intelligentiam antiquorum, Aug. quæst. Evang. l. 1. q. 21. Hieron. Chrysost. & discipulorum ejus, & Hilarii in hunc locum.

12. * *Dico autem vobis*: q. d. Et quia Scribæ tantopere Eliam inculcant, ne quis offendatur, quòd præsentem adventum meum Elias non præcessisse videatur, * *dico vobis, quia Elias jam venit*, id est, quòd ille, qui hunc meum adventum præcedere debet, juxta Malach. c. 3. v. 5. *jam venit*, jam est functus suo officio. Joannem Baptistam intelligit, quem vocat Eliam, quia, ut Angelus dixit Luc. 1. *in spiritu, & virtute Eliæ* præcessit, hoc est propter officii similitudinem, prædicandi scilicet pœnitentiam, & revocandi tribus Jacob ad Deum, & præcurrendi Christum. * *Et non cognoverunt eum*: id est, sed noluerunt agnoscere, ipsum esse alterum Eliam, & prænuntium Christi.

Totus igitur error Scribarum in eo situs erat, quòd illos duos adventus non distinguerent, sicut Christus distinguit hîc, & proinde duos Elias non agnoscerent. Hæretici nostri è contrario ita Joannem Eliam esse volunt, ut veri Eliæ adventum negent, contra sensum unanimem totius antiquitatis, & apertissima verba Malachiæ, quæ ne quis ad Joannem detorqueret, evidentissimè loquitur de secundo adventu, & Eliam Prophetam vocat, prout ista ponderat Chrysost. De Lunatico dicemus Marci 9. ubi accuratiùs narratur.

18. * *Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secretò*, Græcè κατ' ἰδίαν, privatim & seorsim à publico, verentes scilicet, ne quâ suâ culpâ potestatem patrandi miracula amisissent. Unde causam Christus eis profert, * *incredulitatem*, id est, fidei imperfectionem, quæ minor in eis erat, quam Apostolos, tamdiu cum ipso versatos habere oportebat, & ad talem sanationem erat necessarium: qua de causa toties eos vocat pusillæ & modicæ fidei. Eandem incredulitatem reprehenderat palam in parente pueri, & Judæis, v. 16. sed hîc seorsim in Apostolis, ut eorum auctoritati consuleret. Porrò fides hæc patratrix miraculorum fiduciam adjunctam habet, quasi fides per fiduciam operans. Complectitur enim magnam firmitatem persuasionis de Dei omnipotentia, & immobilem fiduciam impetrandi: quarum utramque Deus inspirat etiam nonnullis improbis sine vera charitate. Itaque

19. * *Si habueritis fidem sicut granum sinapis*. Comparatio fit simul ratione quantitatis minimæ, & virtutis maximæ. Unde Apostolus, ad hunc

12. Dico autem vobis, quia Elias jam venit, & non cognoverunt eũ, sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sic & Filius hominis passurus est ab eis.

13. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Joanne Baptista dixisset eis.

14. Et cùm venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, & malè patitur: nam sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam.

15. Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt curare eum.

16. Respondens autem Jesus, ait: O generatio incredula, & perversa, quousque ero vobiscum? usquequo patiar vos? Afferte huc illum ad me.

17. Et increpavit illum Jesus, & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer ex illa hora.

18. Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secretò, & dixerunt: quare nos non potuimus ejicere illum?

19. Dixit illis Jesus: propter incredulitatem vestrã. Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granũ sinapis, dicetis monti huic, transi hinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis.

hunc locum allùdens, talem fidem vocat *omnem fidem*, id eſt, integerrimam, pleniſſimam, *ita ut montes transferam*, 1. Cor. 13.v.2. Itaque fides, ſicut granum ſinapis, eſt minima quidem ſpecie, humilis abſque oſtentatione, ſed viva, acris vehemens,fervida,efficax. Quid humilius, quid vehementius,quid ferventius? inquit Aug. explicans granum ſinapi, tract. 40. in Joan. * *dicetis monti huic*, id eſt, dicere & jubere poteritis, ut mons iſte tranſeat de loco in locum, & fiet: multo ergò magis dæmones. Adfert hoc exemplum, tanquam rei humano judicio impoſſibilis, longèque difficilioris, quàm ſit ejectio dæmonum. Fecit hoc ad litteram Gregor. Thaumaturgus, & alii nonnulli, & ipſi Apoſtoli etiam forſan antè, cùm ſuſcitarent mortuos, facere potuiſſent: ſed fides hominis etiam juſti, & fiducia non ſemper æquè vigent, ut annotat hîc Chryſoſt. & in Moyſe patuit, Numer. 20. v.12. Per *montem* hîc intelligunt Hieron. Ambroſ. & ſubinde Aug. ipſum diabolum propter ſuperbiam; ſed ſenſus videtur myſticus. * *Et nihil impoßibile erit vobis*, tali fide credentibus, cùm ſcilicet Dei gloria aut hominum ſalus poſtulaverit. Fides enim hujuſmodi à ſapientia divinitus infuſa regitur, non autem à circulatoria hominibus placendi aut oſtentandi ſe cupiditate. Quæ cauſa fuit, cur Phariſæis, Herodi, & ſimilibus curioſis Chriſtus etiam poſtulantibus ſignum non exhibuerit.

20. Hoc autem genus non ejicitur niſi per orationem, & jejunium.
21. Converſantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Jeſus: Filius hominis tradendus eſt in manus hominum:
22. Et occident eum, & tertia die reſurget. Et contriſtati ſunt vehementer.
23. Et cum veniſſent Capharnaum, acceſſerunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei: Magiſter veſter non ſolvit didrachma?

20. * *Hoc autem genus*, dæmoniorum, nempe ferociſſimorum & obſtinatiſſimorum ab infantia poſſidentium, ita ut eorum poſſeſſio in naturam quodammodo hominis converſa videatur, * *non ejicitur niſi per orationem, & jejunium*, quæ fidei ſupradictæ conjungantur, quia talis fides dictat, ut pro rei gravitate ſubſidium ardentis orationis & jejunii adhibeatur. Nam jejunio mens averſa à delitiis corporalibus ſpiritui ſubditur; oratione ſublevatur in Deum, & ita naturæ ſpirituali divinæ fit propinquior, gratior, & idonea, quæ ſpiritibus immundis dominetur: ſicut contra per crapulam & mentis ignaviam iis ſubjicitur.Indicat ergo Chriſtus,non eis fidem illam tantummodò, ſed & alia duo media ejiciendo dæmoni neceſſaria, defuiſſe, orationem & jejunium.

Porrò cùm Chriſtus ex Galilæa, ubi omnia ſuperiora geſta ſunt, iter inſtitueret in Jeroſolymam, * *acceſſerunt ad Petrum*, tanquam diſcipulorum præcipuum (non enim audebant à magiſtro propter auctoritatem tale aliquid petere) * *qui didrachma accipiebant*, Græcè pluraliter τὰ δίδραχμα, à ſingulari *didrachmum*, quod propriè,ut nomen ſonat, eſt pondus duarum drachmarum, ſicut *tetradrachmum* quatuor drachmarum. Transfertur autem ad nummum pondere didrachmi cuſum,

cusum, sive aureum sive argenteum; hîc verò intelligitur nummus argenteus. Porrò octo drachmæ faciunt unciam, quatuor dimidiam: & hoc erat pondus sicli, ut testis est Josephus l. 3. Antiq. c. 9. & Hier. in c. 24. Tradit. Hebraic. in Genesin. Itaque didrachmum erat medius siclus, seu medius stater, valens duos circiter Regales Hispanicos, hoc est decem circiter stuferos nostrates, & vocabatur vulgò Denarius vel Argenteus, scilicet major: nam minor argenteus non valebat nisi unam drachmam, seu Regalem Hispanicum, id est, quinque circiter stuferos. Theophyl. & Chrysost. putant hoc didrachmum petitum fuisse à Christo, ut primogenito ex lege: sed hoc pretium erat quinque siclorum, Num. 18. v. 16. & solvendum semel tantùm, idque post mensem à nativitate. Hilarius & nonnulli recentiores putant esse didrachmum seu dimidium siclum, qui quotannis solvebatur capitatim in usum Templi, 2. Paral. 24. v. 5. & 9. constitutum in casu numerationis populi à Moyse, Exodi 3. v. 12. & 13. Unde Joseph. l. 6. de bello Jud. c. 26. testatur, Vespasianum illud pretium duarum drachmarum indixisse Judæis, ubique locorum degentibus, quod ante solebant templo pendere. Sed quia v. 24. clarè indicat, fuisse indictum à Regibus, nempè Romanis, utiturque Græcè voce *κῆνσος*, *Census*, quæ similiter Romana est, verosimilius videtur id, quod sentit hîc Hieron. fuisse censum à Romanis impositum, ad similitudinem census illius Judaici. Unde & c. 22. v. 19. offertur Christo numisma census Cæsarei, denarius scilicet major jam dictus. An primò ab Augusto impositum fuerit, cùm describeretur universus orbis, an verò ante eum à Pompeio, qui Jerosolymam fecit tributariam, juxta Josephum l. 14. antiq. c. 8. non constat. Itaque exactores rogant Petrum, sive simulatè, ut viderent, num resisteret Cæsari, sive simpliciter, * *magister vester non solvit didrachma,* id est, non solet solvere: an verò est exemptus beneficio Principis?

24. * *Ait: etiam,* id est, solet solvere: quod dixit vel præsumendo de Christi voluntate, vel conscius solutionis præcedentium annorum. Christus autem **prævenit eum:* ut hoc ipso facto se cogitationum ejus & actionum conscium, & consequenter Deum à tributis immunem probaret; dicens, * *Reges terræ à quibus accipiunt tributum vel censum? A filiis suis?* scilicet naturalibus, quos ex seipsis genuerunt; * *An ab alienis?* Id est, aliis subditis, qui non sint nati ex Regibus, ut exponit Chrysost. Illo respondente,

24. *Ait: etiam.* Et cùm intrasset in domum, prævenit eum Jesus, dicens: quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum vel censum? A filiis suis, an ab alienis?

25. * *Ab alienis;* infert Christus, & simul confirmat, * *Ergo liberi sunt filii,* id est, immunes à vectigali solvendo patribus suis, cùm potius Reges recondant tributa pro filiis suis. Relinquit Petro colligendum,

25. Et ille dixit: ab alienis. Dixit illi Jesus: ergo liberi sunt filii.

dum, à minori ad majus, ut Aug. lib. 1. quæſt. Evang. ergò multò magìs ego, qui Regis Regum filius naturalis ſum, à tributis liber ſum. Hoc igitur argumentum directè non concludit, niſi pro ſolo Chriſto: pro Petro verò & diſcipulis non niſi indirectè, nempè quia filii Regis familiares erant ac domeſtici, qui etiam liberi eſſe ſolent; pro omnibus autem Chriſtianis nullo modo.

26. Ut autem non ſcandalizemus eos. vade ad mare, & mitte hamum, & cū piſcem qui primus aſcenderit, tolle, & aperto ore ejus, invenies ſtaterem: illum ſumens, da eis pro me, & te.

26. *Ut autem non ſcandalizemus eos*, id eſt, offendiculo ſimus, cauſam præbendo malè ſentiendi de nobis, & loquendi, iraſcendi, & rixandi. Scandalum hoc futurum fuiſſe videtur, non tantùm acceptum, ut putat Maldonatus, ſed datum, ut ipſa verba indicant. Publicanis enim non conſtabat cauſa libertatis, filiatio Dei. Docemur ergò ſcandali vitandi causâ, etiam temporalium jacturam eſſe faciendam, etſi cedendum juri noſtro. * *Invenies ſtaterem*, qui, ut Hieronymus hìc, duo continet didrachma, hoc eſt, ut idem in cap. 4. Ezech. *ſtaterem*, qui idem eſt, quod ſiclus, continens drachmas quatuor, & proinde pretium erat cenſus pro duobus. Alterum divinitatis & libertatis ſuæ ſpecimen dat, ſive præſcientiæ de ſtatere in ore piſcis, ſive potiùs potentiæ creandi illum, & adducendi ad hamum. Utrumque notat Hieron. * *Da eis pro me & te*, tanquam interpellato à Publicanis hac de re, & familiæ capite. De cæteris nihil addit, vel quia non aderant, vel relinquens intelligendum, ordinario modo ex loculis vel ſubminiſtrantium eleëmoſynis eſſe ſolvendum.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

1. In illa hora acceſſerunt diſcipuli ad Jeſum, dicentes: quis, putas, major eſt in regno cælorum?

1.* IN *illa hora*, ſeu tempore, * *acceſſerunt diſcipuli ad Jeſum*, nempe vocati ab eo, cùm eſſet domi in Capharnao, & interrogati ab ipſo, quid in via tractaviſſent; ibi enim de primatu contenderant. Videntes verò cogitationes ſuas eſſe detectas, verecundiæ causâ ſub alia perſona proponunt quæſtionem. * *Quis putas major*: Græcè τίς ἄρα, *quiſnam*, vel, *quis tandem* (nam, *putas*, uſurpatur pro expletivo) erit maximus dignitate, auctoritate, honore proximus Regi Chriſto futurus * *in regno cælorum*, quod à te explicatur, & à nobis creditur eſſe propinquum & præ foribus? Occaſionem ſumpſerat iſta ambitioſa contentio in via, & hæc quæſtio ex eo, quòd dixerat cap. ſuperiori v. 23. ſe moriturum, & tertiâ die reſurrecturum. Nam eodem prorſus modo c. 20. v. 21. filii Zebedæi, auditâ mentione reſurrectionis ejus, petunt claudere latus dexterum & ſiniſtrum Chriſti in regno ejus. Et Lucæ 22. cum v. 16. & 22. intellexiſſent traditionem Chriſti, & regnum inſtare, mox v. 24. cæperunt contendere, quis eſſet major. Valde enim carnaliter videntur de iſto regno, &

Rege,

Rege, & dignitatibus, & præfecturis ejus more ſcilicet terrenorum regnorum cogitaſſe. Æmulationis autem cauſa erat, quòd alii eſſent Chriſto carne propinquiores, alii vocatioñe priores, alii ætate, alii eruditione majores, alii in ſecretis familiariores: denique quòd Petrus cæteris per clavium promiſſionem & nuperrimè per tributi ſolutionem inſolitam præferri videretur, ut notat Chryſoſt. & Hieron.

2. * *Et advocans Jeſus parvulum*; non tam ſtaturâ, quàm ætate. Græcè παιδίον, quod *puerulum* ſignificat, qualis videlicet jam advocari & accurrere poſſet. Unde & Marcus addit, quòd Chriſtus eum complexus ſit, Græcè in ulnas ſuſceperit, λαβὼν παιδίον, quod parvulis fieri ſolet. * *Statuit eum in medio eorum*, ut oculi omnium in eum figerentur. Nempè docere voluit, non verbis tantùm, ſed rebus ipſis, more Prophetarum, ut ſaluberrima humilitatis doctrina altiùs eorum animis imprimeretur.

2. Et advocans Jeſus parvulum, ſtatuit eum in medio eorum.

3. * *Et dixit: Amen dico vobis, niſi converſi fueritis*, ab iſta ambitioſa primatûs, honoriſque intentione ac deſiderio, * *& efficiamini*, animi propoſito, * *ſicut parvuli* ſunt, ſtaturâ, ætate, indole, nempe ſimplicitate, animi innocentiâ & humilitate; ſic enim Chriſtus ipſe mox explicat v. 4. Non ergò in omnibus nos vult imitari parvulos; habent enim & magnam inſipientiam, & alia vitia: ſed in eo, quod mirificè ſint modeſti, ſimplices, candidi, & omni ambitione, faſtu, atque invidia alieni. Nullis ſe præferunt, omnibus cedunt, de aliis magna, de ſe parva æſtimant. Plura addit Hilar. Patrem ſequuntur, matrem amant, velle malum neſciunt, curam opum negligunt, non inſoleſcunt, non oderunt, non mentiuntur, dictis credunt, & quod audiunt, verum putant. Vera hæc, ſed plerique non videntur hîc à Chriſto ſpectari. * *Non intrabitis in regnum cælorum*: id eſt, non primi ſed nulli in eo eritis, quia non intrabit in illud aliquid coinquinatum, Apoc. 21. v. ult. Non ergò ſignificat mortali delicto illos adſtrictos eſſe, ſed ab illa primatus æmulatione velut vitio corrigi omninò oportere.

3. Et dixit: Amen dico vobis, niſi converſi fueritis, & efficiamini ſicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum.

4. * *Quicumque ergo humiliaverit*, non caput, genua, verba, veſtes; hoc enim & hypocritæ præſtant: ſed * *ſe*, cor ſcilicet atque animum, ex quo verè quiſque æſtimandus eſt eſſe id, quod eſt, * *ſicut parvulus iſte*, ſcilicet eſt minimus, ſeu humillimus, tum corpore, tum animo, ab omni ſcilicet faſtu, ſuperbiâ, & prærogativæ appetentiâ alieniſſimus: hoc eſt, quicumque igitur fuerit perfectè humilis, inſtar parvuli, qui totâ conſtitutione corporis & animi, perfectæ humilitatis ſeu parvitatis exemplar eſt. * *Hic major eſt in regno cælorum*, id eſt, maximus: q. d. ille erit ibi maximus, qui hic minimus.

4. Quicumque ergo humiliaverit ſe ſicut parvulus iſte, hic eſt major in regno cælorum.

5. * *Et qui ſuſceperit*, hoſpitio ſcilicet, quo tamen uno humilitatis offi-

5. Et qui ſuſceperit unum parvulum talem in nomine meo, me ſuſcipit.

officio omne beneficentiæ genus significatur : * *unum parvulum talem*, qui videlicet se hic humiliaverit, sicut parvulus. Magis enim loquitur de figuratis per parvulos, quàm de figura, seu de ipsis parvulis, ut patet ex antithesi versus seq. * *In nomine meo*, id est, meâ causâ, quia meus est, & propter me exinanitus. * *Me suscepit*, id est, tanti facio, ac si meipsum susciperet, & ita remunerabor, quia mihi sunt simillimi.

6. Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris.

6. * *Qui autem scandalizaverit.* Scandalizare non est idem quod contemnere, ut vult Chrysost. & Theophyl. sed propriè & generaliter offendiculum ponere in via justitiæ : seu causam perditionis dare, ut patet ex sequentibus. Quod, quamvis maximè fieri soleat contemptu, ut insinuat vers. decimus, fit tamen multis etiam aliis modis, erroneâ doctrinâ, vi, suasione, exemplo. * *Unum de pusillis istis.* Non ætate parvulos intelligit, quia sequitur, * *qui in me credunt*; nam illi neque credunt, neque scandalizantur: sed humiles intelligit, qui per tales parvulos significantur. * *Expedit ei, ut suspendatur mola asinaria :* supple, *Quàm ut scandalizet unum de pusillis istis*, prout supplet Lucas 17. v. 2. *Mola asinaria* dicitur lapis molaris prægrandis, qui ab asino circumagitur, ut Hilar. c. 18. ad differentiam molæ levioris trusatilis. Nam quòd aliqui volunt, significatum esse lapidem inferiorem, qui Græcè ὄνος dicitur, minùs verisimile est, eo quod in Syriaco sermone, quo Christus loquebatur, non sit illa nominis proprietas. Itaque horribili illo supplicio, quod, ut Hieron. apud veteres Judæos majorum criminum pœna fuit, ut alligato ad collum saxo in profundum maris demergerentur, rudibus depingit magnitudinem criminis scandalizandi pusillos & pœnæ in altera vita repositæ.

7. Væ mundo à scandalis. Necesse est enim ut veniant scandala: verumtamen væ homini illi, per quem scandalum venit.

8. Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat te; abscinde eum, & projice abs te: bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum.

7. * *Væ mundo à scandalis.* Transit ad generalem doctrinam de scandalis : q. d. Ingentia mala impendent hominibus, in mundo viventibus, à peste scandalorum : nam scandalizantibus gravissima impendet ultio, omnibus verò summum periculum, ne à scandalis objectis lædantur. Necesse est enim, ut veniant scandala, hoc est, tanta est enim dæmonum versutia, tanta hominum fragilitas, pronitas ad malum, cæcitas ac malitia, ut * *necesse sit inde scandala multa sequi.* Necessitas ergò ista non absoluta est, sed præsuppositæ talis conditionis, quam ut significaret non tollere libertatem, vel excusare scandalorum auctores, addit, * *Verumtamen væ homini illi, per quem scandalum venit :* nemo enim væ seu pœnâ dignus est, nisi culpâ suâ. Hæc ergò necessitas est prævæ voluntatis, neque aliud quàm certitudo rei futuræ. Versus 8. & 9. qui hîc per digressionem interpo-

ponuntur, explicati sunt ad c. 5. v. 29. & 30. Unde rediens ad commendationem humilium, qui a mundo sperni solent,

10. * *Videte*, inquit, *ne contemnatis*, non solùm eos scandalizando, ut suprà, sed vel factis, vel verbo, vel solo animo parvi faciendo, ex quo velut fonte scandala, injuriæ, & irrisiones eorum sequi solent, * *unum ex his pusillis*, non infantibus, sed humilibus in me credentibus, ut vers. 6. hoc est, unum ex quibuslibet justis; nemo enim justus, nisi humilis. Ratio est, nam quamvis mundo videantur nullius esse pretii, & omnium injuriis patere: tamen * *Angeli eorum in cælis*, id est Angeli cælestes, ad eorum tutelam deputati à Deo, * *semper vident faciem Patris*, id est, semper etiam tum cùm pusillis adsunt & intendunt, nudam Dei essentiam contemplantur. *Facies* enim indicat claram Dei visionem, non in speculo, aut ænigmate, quæ videlicet nullis curis, actionibus, missionibus intercipi aut turbari potest; tum quia Deus objectum ejus ubique præsens est; tum quia per ipsum tanquam ipsius veritatis æternæ intuitum, in omnibus actionibus se regunt. Itaque significat humilium Angelos Deo esse præsentissimos, familiarissimos, intimos, velut honorarios principes Deo adstantes. Ex quo colligendum relinquit, & quanta dignitas pusillorum sit, & quanta de eis cura Deo, & quàm facilè sit talibus custodibus injurias eorum ulcisci. Colligunt ex hoc potissimum loco, & ex Psal. 33. v. 8. Act. 12. v. 15. aliisque nonnullis locis, veteres, ut Hieron. Hilar. Chrysost. Theophyl. & alii in hunc locum, omnes homines, maximè Sanctos, Angelum habere custodem.

11. * *Venit enim Filius hominis salvare, quod perierat*, id est, homines, peccato scilicet perditos, ac damnationis reos. Hoc adfert immediatè quidem, ne cui mirum videatur Angelos jam beatos, eorum saluti promovendæ tuendæque deputatos, cùm ipse Filius Dei eadem de causa venerit: mediatè verò, ne scandalis & contemptu pusillos perdant, ad quos lucrandos ipsemet Filius Dei de cælis descendit. Imitatus est idem argumentum Paulus ad Rom. 14. v. 15. & 1. ad Cor. 8. v. 11. & 12. Illustrandæ autem rei gratiâ adjicit similitudinem, ne quis putaret, solùm generatim humani generis, & non particulatim Deum salutis singulorum accuratam habere curam.

12. 13. * *Quid vobis videtur*: q. d. Nonne vobis ipsis judicibus ita inter homines fieri solet, ut, quamvis multarum ovium dives sit aliquis, si tamen vel una à grege aberraverit, non eam perire sinat, sed magnâ sollicitudine requirat? Et si invenerit, * *magis gaudet super eam*. Non ait, *magis diligit*, vel *pluris facit eam*; dilectio enim & æsti-

9. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & projice abs te: bonum tibi est cum uno oculo in vitam intrare, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

10. Videte ne contemnatis unum ex his pusillis: dico enim vobis, quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei, qui in cælis est.

11. Venit enim filius hominis salvare quod perierat.

12. Quid vobis videtur? si fuerint alicui centum oves, & erraverit una ex eis: nonne relinquit nonaginta novem in montibus, & vadit quærere eam quæ erravit?

13. Et si contigerit ut inveniat eam: Amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam super nonaginta novem, quæ non erraverunt.

æſtimatio cæterarum ovium, quàm iſtius unius major eſt: ſed *magis gaudet ſuper eam*, ſeu de ea, actuali ſcilicet quodam lætitiæ præſentis motu, quo afficitur erga hanc, non alias. Quod ita fieri ſolet, tum quia ſingularis ratio lætandi de hac occurrit, quæ non de aliis: unde gaudium iſtud de hac actuale, de cæteris habituale eſt; ex quo fit, ut homines de novo rei minoris ſucceſſu bono magis lætentur, quàm de bonis veteribus longè majoribus: tum verò quòd gaudium propter oppoſitam triſtitiam, quæ præceſſit, magis ſentiatur. Ubique enim in rebus humanis majus gaudium major moleſtia præcedit, prout hæc doctè & latè declarat Aug. l. 8. Conf. c. 3.

14. Sic non eſt voluntas ante patrem veſtrum: qui in cælis eſt, ut pereat unus de puſillis iſtis.

14. * *Sic non eſt voluntas ante Patrem:* id eſt, Ita quoque non vult Pater veſter, ut ſcandalis, vel alio quoquo modo deſerendo juſtitiam, vel unus ex humilibus, Deum timentibus, pereat; ſed potiùs, ut, ſi perierit, revocetur. Eſt enim tertium argumentum, à minori ad majus quo declarat, quanti parvulos ſuprà explicatos faciat, ut ita gradatim efficacius à ſcandalo dando deterreat; primò, conſideratione Angelorum, deinde ſui ipſius, denique Patris ſui. Ex hac porrò concluſione liquet, convenienter tam unam ovem, quæ erravit, quàm illas nonaginta novem, quæ poſtquam ab errore reductæ fuerant, in juſtitia velut in montibus, paſcendo perſeverant, de hominibus peccatoribus & juſtis intelligi. Quamvis plerique veteres, Hilarius Can. 18. Chryſoſt. & Cyril. Catech. 19. Greg. Hom. 34. in Evang. & alii, unam ovem intelligant genus humanum, quod peccando erravit: nonaginta verò novem Angelos juſtos, eò quòd, ut Cyril. incomparabiliter homines numero excedant.

15. Si autem peccaverit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipſum ſolum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.

15. * *Si autem peccaverit in te frater tuus.* Hactenus de non ſcandalizandis aut lædendis iis, qui neminem lædunt: nunc de iis à quibus nos ipſi lædimur; tales enim aliquis putare poſſet viciſſim impunè poſſe lædi. Itaque *ſi peccaverit in te*, id eſt, ſi aliquâ te injuriâ, ſive ex errore, ſive fragilitate, ſive malitiâ affecerit. Quamvis Auguſt. ſerm. 16. de verbis Dom. c. 7. ſimul per hoc inſinuatum velit, te ſolum iſtius injuriæ eſſe conſcium: qui enim multis audientibus tibi fecit injuriam, inquit Auguſtinus, & in illos peccavit, quos teſtes ſuæ iniquitatis efficit. Sed generaliter intelligendum eſſe ſatìs indicat verſus 21. & Lucas 17. v. 3. A paritate autem rationis ad quodlibet peccatum, etiam in alios, ipſumque Deum commiſſum, hæc doctrina extendi poteſt. Chriſtus enim illic maximè frænum injicere voluit, ubi major vindictæ acerbitas & animi præcipitatio eſſe ſolet, & certior peccati notitia, & efficacior charitas læſi, videlicet apud eum, qui læſit. * *Frater tuus*, id eſt, non Ethnicus, aut qui foris fuerit,

ſed

ſed ejuſdem tecum Religionis, ut patet ex verſ. 17. * *Vade*, id eſt, non expectes, ut culpam agnoſcat, veniam petat, ſed * *ultro vade, & corripe eum.* Latet hîc tacita negatio: quaſi diceret, Noli vel negligere peccatum ejus, vel prorumpere ad propalandum, ad accuſandum apud judicem, ad te vindicandum, ſed cum charitate, benignitateque corripe ad emendandum. Quod breviter Aug. ſerm. cit. c. 4. Obliviſcere, inquit, injuriam tuam, non vulnus fratris tui. Non enim nocendi aviditate corripere debemus, ſed ſtudio corrigendi, idque * *inter te & ipſum ſolum*, id eſt, ſine ullis arbitris, ita ſcilicet ſtudendo correctioni, ut parcas pudori, inquit Aug. Fortè enim præ verecundia inciperet defendere peccatum ſuum, & quem velles facere correctiorem, faceres pejorem. Viam itaque benigniſſimam primùm tentari cupit, ſine ulla pudoris famæque læſione. Si enim fortaſſe ſolus noſti, & eum vis coram pluribus arguere, non es corrector, ſed proditor: publica enim correctio in publicis peccatis locum habet, ut ſic & cæteri timorem habeant. Efficaciſſimus eſt igitur iſte corrigendi fratris modus, dum ipſe, qui læſus eſt, oſtendit ſe non inimicitiæ, non vindictæ, non infamiæ, ſed ſolius ſalutis ejus eſſe ſtudioſum. Quod * *ſi*, hâc tuâ prudentiâ ſinceràque dilectione motus, * *te audierit*, admittendo correctionem tuam, & agendo peccati ſui pœnitentiam; non rem levem aſſequeris, ſed * *lucratus eris fratrem tuum*; qui proindè peccando perierat, non ſolùm Deo & ſibi, ſed etiam tibi.

16. * *Si autem te non audierit*, ſive negando peccatum, ſive tamquam juſtitiam defendendo, ſive in peccato quoquo modo perſeverando, * *Adhibe tecum unum vel duos*: tum ut majoris ponderis & efficaciæ ſit correptio; tum ut peccati fidem faciat, ſi neget, excuſet, aut defendat; tum denique ut coram Eccleſia convincatur contumaciæ. Nam ad iſta duo reſpici ſuadet id, quod adjicit ex Deuter. * *Ut in ore duorum aut trium teſtium ſtet omne verbum*, id eſt, ut ſermone ac teſtimonio duorum aut trium totum hoc negotium fraternæ correctionis pergatur, ratumque ac firmum habeatur. Hic eſt ſecundus correptionis gradus paulò ſeverior, cum aliquo pudore ſeu infamiâ. Non enim poſt irritam privatam monitionem vult ſtatim ſalutem fratris abjici, vel continuò eum publicis remediis cogi: ſed

> 16. Si autem te non audierit: adhibe tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duorũ vel trium teſtium ſtet omne verbum.

17. * *Si non audierit eos, dic Eccleſiæ*, id eſt, refer rem totam ad Eccleſiam; non populi multitudinem, ſed ad illam Eccleſiam, penes quam mox dicit eſſe poteſtatem ligandi & ſolvendi, id eſt, dic Præſuli Eccleſiæ. Nam quod ad ipſum velut publicam perſonam refertur, ad Eccleſiam refertur, quia totius Eccleſiæ, cui præeſt, curam & perſonam & conſenſum gerit. Hic tertius eſt correptionis gradus: cum aliqua

> 17. Quod ſi non audierit eos dic Eccleſiæ; ſi autem Eccleſiam non audierit, ſit tibi ſicut ethnicus & publicanus.

aliqua infamia conjunctus: sed majorem rationem haberi cupit Christus salutis ejus, quàm famæ & verecundiæ. * *Si autem Ecclesiam non audierit*, id est, si Pastori Ecclesiæ redarguenti, populoque ei consentienti non obedierit, sed præfractus perstiterit in peccato: * *sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus*, id est, non amplius eum habeas loco fratris, sed sicut hominem à communione ejusdem Religionis alienum, & publicis peccatis infamem, à quo in divinis & humanis abstineas. Respicit enim ad consuetudinem Judæorum, qui ab Ethnicorum & Publicanorum, tanquam publicorum & insanabilium peccatorum, consortio & mensâ abstinebant, ne polluerentur, ut patet Act. 10. v. 28. ad Gal. 2. v. 12. & de Publicanis in Evangelio passim patet. Hic est quartus correptionis gradus, ejectionem ex Ecclesia seu excommunicationem adjunctam habens: quæ tamen etiam eo fine adhibenda est, ut lucremur fratrem, hoc est ut ovis morbida per ipsam forsan separationis ignominiam sanetur; aut certè, ne suo contagio sanas oves inficiat. Quas causas tangit Aug. de correp. & grat. c. penult. & Apostolus 1. Cor. 5. & 6. Hic est ergò ordo correptionis secretorum peccatorum, & quidem fraternæ, hoc est; quæ non spectat peccatum, prout vel scandalizat alios vel Reipublicæ aut multis nocet, sed prout soli peccanti, idque eo fine, ut ille corrigatur; vel saltem ut alii à contagio præserventur. Cùm verò finis sit regula mediorum, tota correptio & ordo ejus ex eo moderanda sunt; ita scilicet ut si non sit spes emendationis assequendæ, adhiberi non debeant: sin aliquid huic ordini addendum aut detrahendum ex eadem illa fraterna charitate videatur, etiam addatur vel detrahatur. Magis enim Christi mens spectanda, quàm verba; quæ modum quidem naturalem & convenientissimum tangunt, non tamen semper secundùm omnes apices observari debent, sed pro locorum, temporum, personarum exigentia, quando scilicet correptio & iste ordo ejus hoc loco præscriptus charitati & emendationi utilis fuerit, quemadmodum in præceptis affirmativis observandis ferè fieri solet.

18. Amen dico vobis, quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata & in cælo: & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cælo.

18. * *Amen dico vobis*, id est, verè tamquam rem certam & indubitatam dico vobis Apostolis, & vestris in Ecclesia mea successoribus: * *Quæcumque*, sive hominem delinquentem sive delicta, * *Alligaveritis super terram*, peccata scilicet in foro pœnitentiæ retinendo; vel homines vinculo excommunicationis in foro externo innodando. Nam utramque potestatem, maximeque postremam, promittit ad terrorem eorum, qui ab Ecclesia seu Præsulibus ejus essent habendi sicut Ethnici & Publicani. Ne enim contemnerent sententiam eorum, immobile severitatis Apostolicæ judicium promisit, inquit Hilar. Can. 18.

hoc

hoc eſt, ſcire voluit eos, qui à talibus, ut Hieron. ait, condemnantur, humanam ſententiam divinâ ſententiâ roborari; ut ita frangeret eorum contumaciam, qui ipsâ infamiâ nondum frangerentur. Senſus autem totius ſententiæ latiùs ex c. 16. v. 19. petendus eſt. Eadem enim poteſtas hîc Apoſtolis, reſpectu eorum, quibus præeſſent, quæ illic Petro per claves, veluti ſignum plenæ & ordinariæ præfecturæ in univerſam Eccleſiam, adeoque in ipſos Apoſtolos promittitur.

19. * *Iterum dico vobis:* q. d. Imò amplius etiam hoc affirmo. Nam quamvis S. Hilar. Chryſoſt. & Hieron. velint hîc commendari concordiam, quam correptio ſpectabat, adjiciendo ſcilicet præmium ejus, præſentiam Chriſti: videtur tamen ſimul tacitum à minori ad majus argumentum ducere. * *Si duo ex vobis*, nempe diſcipulis fide vivâ in me credentibus, & peculiariter præfectis Eccleſiæ meæ. Nam multi veteres hoc nimis reſtrictè intelligunt, ut Orig. in Tract. 6. in Matth. de viro & uxore; Ambr. de inſtit. virgin. c. 2. & lib. 7. in Luc. de anima & carne, quod Hieron. fatetur eſſe myſticum. * *Conſenſerint ſuper terram de omni re, quamcumque petierint*, id eſt, quicumque rem concordibus in divina dilectione votis & precibus poſtulaverit; etiamſi per illam ligandi ſolvendique poteſtatem, quam promiſi, fieri fortè nequeat. * *Fiet illis à Patre meo.* Quæ petendi & impetrandi generalitas ita intelligenda eſt, ut ſup. c. 7. v. 8. expoſuimus illud, *Omnis, qui petit, accipit.* Relinquit enim hinc colligendum à minori, ſi vel duorum concors oratio tanti fit à Deo, quantò efficacior erit & faciliùs impetrabit totius Eccleſiæ oratio, quidquid poſtulaverit, ad contumacem fratrem vel reprimendum, vel convertendum? Cujus ratio generalis eſt:

19. Iterum dico vobis, quia ſi duo ex vobis conſenſerint ſuper terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis à patre meo, qui in cælis eſt.

20. * *Ubi enim ſunt duo vel tres congregati*, ad poſtulandum, ad judicandum, ad tractandum de negotiis, * *in nomine meo*, id eſt, propter me, & cauſas ad me ſpectantes; multoque magis, ſi ſimul congregati fuerint authoritate meâ, invocato auxilio meo: * *ibi ſum in medio eorum*, ut eos conſilio dirigam, preces eis aſpirem, & Patri gratas faciam, conatus adjuvem, decreta confirmem, & omnia ad proſperum eventum deducam. Non enim hoc dicit ratione divinæ præſentiæ, quâ ubique eſt, ſed gratiæ, & aſſiſtentiæ. Quanto ergò magis in medio eſt, ubi legitimum Eccleſiæ Concilium congregatur, ut de fide, de religione, & de ſalute hominum tractent? Quemadmodum concludit S. Greg. l. 7. Regeſt. epiſt. 112. & Catholici pro Conciliorum authoritate argumentantur.

20. Ubi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum.

21. * *Tunc accedens Petrus*, auditis ſcilicet iis quæ de fratris in nos pec-

21. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus & dimittam ei? Uſque ſepties?

peccantis correptione, vèl etiam pœnitentis condonatione dixerat, ut videtur ex Luca colligi c. 17. v. 4. Cùm ergò carnali sensu Petrus multum vel nimium esse judicaret, si * *usque septies* peccanti ignosceret, Christus eum corrigens, clementiam penè in immensum extendit, ac dimitti vult

22. Dicit illi Jesus: Non dico tibi usque septies: sed usque septuagies septies.

22. * *Usque septugesies septies.* Quod dupliciter tam Græcè quàm Latinè intelligi potest: vel ut *septies* sit tantùm additio ad *septuagesies*, ut sit idem quòd *septuagesies & septies*, prout accipit August. l. 2. de consensu Evang. c. 4. vel ut multiplicet primum numerum, scilicet *septuagesies*, & simul efficiant quadringenta nonaginta, sicut accipit Hieron. & magis videtur Græcum postulare. Utrovis modo acceperimus, significatur, toties quoties peccaverit frater innumerabilibus vicibus, esse dimittendum peccatum ejus, nec ullâ peccatorum multitudine lenitatem animi nobis extorqueri debere. Ponitur enim numerus certus pro incerto; & quidem numerus, qui mysticè pertinet ad peccatorum remissionem, ut ibid August. Non tamen jubet etiam pœnam simul remitti: sæpè enim ordo disciplinæ, justitiæ, ipsiusque charitatis postulat, ut peccatum, sive verbis sive verberibus corripiatur, ne vel peccantibus vel aliis lenitas noceat. Itaque præscribitur tantùm, quo animo erga fratrem esse debeamus. Addit Lucas c. 17. v. 3. & 4. *Si frater conversus fuerit ad te, dicens, pœnitet me*, quia loquitur non de interna tantùm offensæ vindictæque remissione, ad quam semper animus paratus esse debet, sed maximè de externa simul receptione in gratiam, quæ rogantibus fit, ut ex parabola sequenti patet.

23. Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis.

23. * *Ideo*, ut scilicet intelligatis, quàm sit æquum, ut fratri veniam roganti dimittatis, * *assimilatum est regnum cælorum homini regi*: id est, ita res se habet in Ecclesia & regno meo, ut si Rex quispiam inter homines rationes audiret servorum suorum, &c. More namque Palæstinorum atque Syrorum, ut notat Hieron. parabolam adjungit, ut quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem atque exemplum faciliùs teneatur. Itaque

24. Et cùm cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus, qui debebat decem millia talenta.

24. * *Oblatus est ei unus, qui debebat ei decem millia talenta*, id est, ingentem pecuniæ summam. Hoc enim tantùm spectat hic Christus, ut significet summam, quam debebat servus Regi, incomparabiliter fuisse majorem eâ, quæ servo à conservo debebatur, id est, *centum denariis*: quemadmodum gravitas criminum, quæ adversus Deum committimus, enormiter excedit omnes offensas hominum adversus homines. Est autem *Talentum* non tam nummi quàm ponderis genus, de quo non omninò consentiunt auctores. Sed quidquid sit de

de Talentis Atticis aut Romanis, clarè deduximus in c. 38. Exodi v. 26. & 27. Talentum Hebræum, de quo Moyses, & verisimiliter hîc Christus loquitur, continuisse tria millia siclorum, hoc est florenorum nostratium, loquendo de siclo argenteo. Nam aureus siclus duodecuplo circiter major est: proportio enim auri ad argentum est circiter duodecupla. Cùm autem Talentum Atticum, quo & Romani utebantur, fuerit circiter duplo minus, continuisset siclos mille quingentos; alii dicunt mille octingentos, seu sexcenta Gallicana. *Denarius* similiter argenteus appendebat drachmam Atticam, id est, unum Regalem Hispanicum seu quinque circiter stuferos. Quanquam nonnulli velint fuisse & alium Denarium, duplo majorem, qui valuisset proinde unâ drachmâ Judaicâ, id est, decem stuferis. Drachma enim Judaica continebat duas Atticas seu Romanas. Itaque

25. * *Cum non haberet servus, unde redderet, jussit eum dominus ejus venumdari & uxorem, &c.* hoc est, jussit extremo rigore cum ipso agi. Alludit enim ad quorumdam locorum consuetudinem, ubi ad extorquendam solutionem, creditori licebat etiam vendere debitorem, & liberos ejus, vel in servitutem rapere, ut patet 4. Reg. c. 4. v. 1. Mox tamen cùm servus solummodò dilationem petiisset, dominus ultrò

27. * *Dimisit eum*, liberum scilicet è captivitate; jam enim apprehensus tenebatur: * *& omne debitum dimisit ei*, scilicet tam immensum, ad solas preces. Quo parabolicè describitur inexhausta Dei miseratio erga pœnitentes.

28. * *Egressus autem invenit unum de conservis*, id est, de ejusdem domini servis, cui tanquam æquali debebat humanitatem, & ejus domino aliquam observantiam, * *qui debebat ei centum denarios*, id est, debitum incomparabiliter minus eo, quod ei dimissum fuerat; quales esse solent hominum in homines offensæ, si cum divinis comparentur: * *& tenens suffocabat eum*, id est, premebat fauces ejus, quasi jam jam strangulaturus, nisi solveret, id est, summâ in eum utebatur truculentiâ.

29. * *Et procidens rogabat*, id est, iisdem omninò utebatur verbis & supplicis animi officiis, quibus ipsemet usus fuerat. Hoc enim de industria inducit Salvator, ut acriùs condemnet indomitam hominum ferociam in injuriis remittendis.

30. * *Ille autem noluit*, nequidem habere patientiam, nedum dimittere, sicut sibi dimissum fuerat.

31. * *Videntes autem conservi ejus*, tam qui affligebatur, quàm qui affligebat. Unde Syrus vertit, *eorum*; erant enim omnes ejusdem domini

25. Cum autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus vænumdari, & uxorem ejus, & filios: & omnia quæ habebat, & reddi.

26. Procidens autem servus ille orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

27. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei.

28. Egressus autem servus ille, invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios: & tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes.

29. Et procidens conservus ejus rogabat eum dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

30. Ille autem noluit: sed abiit & misit eum in carcerem, donec redderet debitū.

31. Videntes autem conservi ejus

quæ fiebant, contristati sunt valde: & venerunt, & narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

mini servi. * *Contristati sunt valde*, de tanta ingratitudine & crudelitate. Multam enim emphasin habet, quòd ipsimet conservi rei indignitatem ferre non poterant.

32. Tunc vocavit illum dominus suus: & ait illi: Serve nequā, omne debitum dimisi tibi quoniam rogasti me:

32. * *Tunc vocavit eum Dominus, & ait illi: Serve nequam*, quo nomine propter ipsum ingens debitum vocatus non fuerat, * *omne debitum*, tam enormis magnitudinis, * *dimisi tibi, quoniam rogasti*, seu rogaveras * *me*, id est, tantummodò quòd mihi supplex factus fueras: non enim rogaverat debiti dimissionem, sed dilationem, eo quòd præ magnitudine non auderet.

33. Nonne ergo oportuit & te misereri conservi tui, sicut & ego tui misertus sum?

33. * *Nonne ergo oportuit & te*, servum, non dico remittere debitum, sed saltem * *misereri conservi tui*, tibi æqualis, in re minima?

34 Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum.

34. * *Et iratus Dominus, tradidit eum tortoribus*, ut carcere aliisque pœnis affligeretur. Nam & hìc alludit Christus ad morem quarundam nationum, ut Romanorum, quibus jam Judæi suberant, inter quos debitores à creditoribus tradebantur tortoribus, in ergastulum trudendi & verberibus flagellandi. Nam primus Constantinus Imperator dicitur debitores à plumbatarum ictibus exemisse. * *Quoadusque redderet universum debitum*, priùs remissum; ita scilicet ut, si solveret, liberaretur; si nunquam solveret, nunquam liberaretur. Unde perperam colligebat Origines pœnas etiam mortalium peccatorum aliquando expiandas & finiendas. Simile quid vide c. 5. v. 26. Non significat item, quòd legibus humanis debita semel remissa repeti queant, sed quod Rex supremâ pollens potestate crudelitatem illam cum tanta ingratitudine conjunctam tam grave peccatum judicaret, ut eâdem pecuniæ summâ, cujus remissionem acceperat, mulctari mereretur. Unde cùm Christus applicando totam parabolam concludit

35. Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

35. * *Sic & Pater meus cælestis faciet vobis, &c.* non significat propriè redire reatum præcedentium peccatorum semel dimissorum, sed impropriè, quatenus inhumanitas illa & granditudo directè contra formam accepti priùs beneficii admissa tam grave peccatum reputatur, ut pro ea tam severè puniatur, ac si priora non fuissent dimissa, ut exponit S. Thom. 3. p. quæst. 88. art. 1. & 2. * *Si non remiseritis unusquisque*, non conservo tantùm, sed * *fratri suo.* Hæc est enim alia prægnans consideratio facultatis dandæ veniæ. * *De cordibus vestris*: ut scilicet non solum ore remittatis, sed ex animo omnem scilicet vindictæ cupiditatem, iram, odium, amaritudinem, & injuriæ recordationem ex animo deponendo. Unde, ut Hieron. omnem fictæ pacis simulationem evertit. Applicatio itaque totius parabolæ facilis est, eò spectans, ut in remittendis injuriis, & raris & levibus, quas homo in hominem, æqualem sibi & conservum, subinde commttit,

facil-

faciles simus, non severi exactores; idque intuitu indulgentissimæ, facillimæque benignitatis Dei in remittendis tot tantisque peccatis nostris: ne alioqui vicissim severissimè ab eo tractemur.

CAPUT DECIMUMNONUM.

1. * ET *venit in fines Judææ trans Jordanem*: hoc est, proficiscens per regionem, quæ est ultra Jordanem, venit circa fines Judææ, quæ ex sorte Tribus Judæ & Benjamin constabat. Nam illud *trans Jordanem*, referendum est ad, *venit*, & non ad *fines Judææ*, ut patet ex Marci 10. v. 1.

1. Et factum est, cùm consummasset Jesus sermones istos, migravit à Galilæa, & venit in fines Judææ trans Jordanem,

2. Et secutæ sunt eum turbæ multæ, & curavit eos ibi.

3. * *Et accesserunt ad eum Pharisæi*: non discendi studio, sed * *tentantes eum*, ut scilicet in perplexa multumque controversa quæstione aliquid diceret, quod in calumniam raperent: * *Si licet homini dimittere uxorem*, id est, repudiare à thoro ac domo, in perpetuum, cum potestate ducendi alteram, * *quacunque ex causa*, & consequenter pro arbitrio & libitu suo. Nunquam enim volenti dimittere deest aliqua exigua causa vel prætextus. Videtur autem ista quæstio tunc fuisse multùm disputata, aliis dicentibus quamlibet causam, vel minimam offensionem sufficere, juxta illud Deut. 24. v. 1. *Si non invenerit gratiam ante oculos ejus*; quomodo vulgò intelligebatur & praxis erat: & aliis requirentibus justam causam, scilicet *fœditatem verbi*, ut Lex loquitur, id est, fœdam aliquam causam. Itaque utrumvis responderet, incidebat Christus in invidiam, tum alterius partis disputantium, tum verò ipsius populi: virorum quidem, si diceret, id non licere, quo jam tamquam lege utebantur; mulierum autem, si repudium virorum libidini permitteret. Ut vero solutio quæstionis minùs esset calumniæ obnoxia, respondet, ex Scriptura, proferens Dei ipsius in conjugio instituendo consilium.

3 Et accesserunt ad eum Pharisæi, tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam, quacumque ex causa?

4. * *Non legistis*, vos, qui de Legis scientia gloriamini, * *quia fecit hominem ab initio*, scilicet mundi, seu in prima institutione rerum, * *masculum & fœminam*, non fœminas, * *fecit eos*? Conjuges scilicet, de quibus disputatis, hoc est, in gemino sexu creavit eos, unum marem, alteram fœminam. Quibus verbis duo probat Christus: primùm, conjugium in hominibus esse institutum à Deo; non ita in aliis animalibus, eo quòd disertè in sola creatione hominis fiat mentio maris & fœminæ: secundum, ita institutum, ut unus unam tantùm haberet uxorem: q.d. Si Deus virum plures uxores ducere voluisset, ut fit in polygamia & repudio, plures ei creasset & fœminas, ut unâ repudiatâ alteram posset ducere; filiam enim ducere non poterat. Nam in brutorum specie uni mari plures fœmellas creatas fuisse non absurdè

4. Qui respondens, ait eis: non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos? & dixit:

absurdè quidam putant. * *Et dixit*, Deus, per os scilicet Adami tanquam Prophetæ divinitus inspirati, ut exponit Aug. l. 9. de Genesi ad lit. cap. 19. quamquam possent & esse verba, quæ sequuntur, ipsius Dei complentis sermonem Adæ.

5. Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una.

5. * *Propter hoc*, id est, quia prima primi mariti uxor unica & quidem ex ejus latere formata, * *dimittet homo*, masculus junctus matrimonio, * *patrem & matrem*, nempè quantum ad vitæ societatem, conversationem, cohabitationem familiarem, sicut reipsa videmus fieri, * *& adhærebit uxori suæ*, non uxoribus, idque tanquam carni suæ: Græcè est, προσκολληθήσεται, *agglutinabitur*, scilicet modis oppositis dimissioni patris & matris. Ipsâ verò dimissione parentum, quibus arctissimè proles jungitur, ipsâque glutinis mentione arctissimam conjunctionem cum uxore indicat, ipsâ vi dictionis ostendens, inquit Chrysost. minimè illos esse separandos, & nefas esse maximum, conjugalem conjunctionem per repudium velle solvere. * *Et erunt duo*, non plures, hoc est illi, qui erant duo, non plures, ante conjugium, vir scilicet unus & mulier una, erunt * *in carne una*. Phrasi Hebraicâ illud, *in*, redundat, ut Genes. 2. *Factus est homo in animam viventem*, id est, anima vivens: item *ædificavit in mulierem*: & alibi, *Ego ero illis in Deum*. Unde similiter est hîc Græcè, *Erunt in carnem unam*, id est, erunt (quomodo Syrus legit, & Christus ipse hîc explicat) caro una, seu ut Apostolus 1. ad Cor. 6. corpus unum, per conjugalem scilicet commixtionem corporum seu carnium, quemadmodum Adam & uxor erant una caro. Nam idcircò Eva de eadem carne viri sui sumpta fuit, ut typus humani conjugii, quo vir & uxor fierent una caro: simili modo atque Adam & Eva erant una caro, non quidem jam origine unius ex altero, quod primis conjugibus peculiare fuerat, sed commixtione. Unde Victor Antiochenus in Marcum: Ex una radice facti ambo, in unum rursum corpus conveniunt ambo, scilicet ipsâ corporum commixtione & unione, per quam fiunt ex duabus carnibus una caro & unum principium unius prolis. Et hinc est, quod Apost. 1. ad Cor. 6. v. 16. etiam commixtione cum meretrice unam carnem fieri tradit. Sed in hoc præcellit unio conjugum, quòd hi fiant una caro non solùm facto, sed etiam mutuo ipsorum corporum jure & potestate, idque ex Dei institutione. Hinc ergò ex illa dimissione parentum, ex adhæsione seu agglutinatione ad uxorem, ac denique ex eo, quòd ex Dei institutione duo erunt in carne una, concludit interpretando Christus:

6. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.

6. * *Itaque jam*, seu posthac, postquam fecerint atque fuerint id, quod conjugum proprium est, * *non sunt duo*, scilicet carne, id est, desinunt

ſi nunt eſſe duo carne diviſi atque ſeparabiles, ſicuti ante duo erant, * *ſed una caro*, id eſt, unum corpus, divinâ ordinatione compoſitum, alter alterius quaſi membrum tam indiſſolubiliter conjunctum, ac ſi eſſent prorſus unius omninò carnis duo magna membra, eo quòd copula unam faciat. Hic eſt proprius hujus loci ſenſus, quem tradunt Baſilius lib. de Virginit. Aug. lib. 2. operis imperf. cont. Julianum, & alibi paſſim, & ferè veteres SS. Patres. Iſtam autem unitatem reſpiciunt aliæ quædam unitates, quarum iſta eſt in conjugibus effectus, ſignum & complementum, nempè unitas amoris mutui, unitas ſocietatis indiſſolubilis, unitas originis fœminæ ex viro, unitas juris & poteſtatis mutuæ: de quibus diximus Gen. 2. v. 24. Sed illæ propriè non indicantur hîc, ſed ſola ea, quam diximus. Unde non rectè etiam quidam explicant, ut una caro ſit unus homo: manent enim revera duo homines, non tamen duæ carnes, modo jam explicato. * *Quod ergo*. Infert hîc Chriſtus ſecundam concluſionem, quâ directè reſpondet Phariſæis: q.d. Cùm ergò ex Dei inſtituto duo ſint facti una caro, id quod * *Deus conjunxit*, id eſt, unam carnem quam Deus ſuâ authoritate in unam coaleſcere fecit, * *homo*, ſive uxor, ſive judex, ſive quilibet Legiſlator ſuâ temeritate atque audaciâ * *non ſeparet*, id eſt, non dividat repudio aut divortio, non magis quàm corpus proprium ſuâ authoritate diſcerpat aut mutilet. Nam his verbis, ut Chryſoſt. notat, oſtendit Chriſtus, repudium eſſe, & contra naturam, dum una caro in duo ſcinditur, perinde ac ſi homo ſuum ipſius corpus diſcerperet; & contra legem atque Authorem naturæ, quia quod ille junxit & ſeparari vetuit, divellitur.

7. * *Dicunt illi: quid ergo*, id eſt, cur vel quomodo ergo * *Moyſes mandavit dare uxori libellum repudii*, & *dimittere*, ſupple *mandavit*. Nam ut Moyſis authoritate Chriſti reſponſum refellerent, utramque & libelli dationem & dimiſſionem à Moyſe mandatam eſſe ſignificant. Unde Chriſtus cautè verba ſua moderans, loco, *mandavit*, ſubſtituit,

7. Dicunt illi: Quid ergò Moiſes mandavit dare libellum repudii, & dimittere?

8. * *Moyſes permiſit vobis*, id eſt, non ſeverè vetuit, non punivit, conceſſit nationi veſtræ dimittere à thoro & habitatione perpetua, cum poteſtate ducendi aliam, ſed conceſſit neceſſitate, non voluntate conſuetudinem jam inolitam, nempe * *ad duritiam cordis veſtri*, id eſt, propter duritiam cordis ſeu cervicis, nempè propter obſtinatum & rebellem animum veſtrum, qui non ſinebat ſibi perſuaderi id, quod juſtum & rectum erat. Significat enim indulgentiâ Moyſem & conſequenter Deum, uſum eſſe, permittendo dimiſſionem, videlicet ne majora mala perpetrarent per uxoricidium, veneficia, apoſtaſiam à cultu Dei repudium prohibentis. De libello nihil reſpondet, quia

8. Ait illis: quoniam Moyſes ad duritiam cordis veſtri permiſit vobis dimittere uxores veſtras: ab initio autem non fuit ſic.

ille

ille magìs impediebat repudium quàm juvabat, utpotè efficiens, ne ſubitò, vel facilè impræmediatò ad repudiandum proſilerent, & ut eſſet teſtimonium duritiæ viri, & in favorem uxorum dimiſſarum; de quibus, huc ſpectantibus, dictum eſt in Pentateucho. * *Ab initio autem*, creationis, inſtitutique matrimonii cùm abeſſet omnis infirmitas & cordis duritia * *non fuit ſic:* id eſt, non fuit permiſſum Adæ aut cuiquam dimittere uxorem, ſed conjugium inſtitutum fuit omninò inſeparabile.

9. Dico autem vobis, quia quicumque dimiſerit uxorem ſuam niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimiſſam duxerit, mœchatur.

9. * *Dico autem vobis*, renovando antiquam illam inſtitutionem, & Moyſaicam tollendo permiſſionem: * *Quia quicumque dimiſerit uxorem ſuam*, id eſt, a thoro & habitatione abjecerit, * *niſi ob fornicationem:* Græcè eſt μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, *non ob fornicationem*, & Syriacè, *non adulteram*; ita ut non ſit illius exceptio, ſed ſimplex reſtrictio: q.d. Quicumque dimiſerit uxorem non fornicantem, ſeu non adulteram. Accipiendo verò tanquam exceptionem, ſenſus eſt, quaſi per parentheſin diceretur, quicumque dimiſerit uxorem (quod quidem tantummodo propter fornicationem licet.) Sed utrovis modo ſumas, nullo pacto referri debet ad id, quod ſequitur, * *& aliam duxerit*, quaſi in illo caſu non mœcharetur vir; ſed tantùm ad id, quod præceſſit, ſcilicet ad dimiſſionem. Et ita reſpondet Chriſtus tacitè ad Phariſæorum quæſtionem, Utrùm liceret homini dimittere uxorem quacumque ex cauſa? Quaſi reſponderet, nequaquam, ſed propter fornicationem tantùm. Itaque * *ſi aliam duxerit*, dimiſsâ ſuperſtite, ſive ea fornicata fuerit, ſive non, * *mœchatur*, hoc eſt, non matrimonium init, ſed committit adulterium: quia, ut Aug. lib. 2. ad Pollentium c. 13. vinculum cum priore conjuge niſi morte alterius non ſolvitur, non in adulterium ineuntis, ſed de corpore exeuntis. Quod ſi ille mœchatur, multò magis mœchatur ille, qui non dimiſsa priori uxore, per polygamiam plures duxerit. * *Et qui dimiſſam*, quacumque ex cauſa, etiam fornicationis, * *duxerit*, ſimiliter * *mœchatur*, quantumvis id Lex permiſerit. Hic eſt verus ſenſus hujus loci, quem nonnulli Hæretici, imo & Catholici olim ſic intellexerunt, quaſi aliquo caſu, ſaltem propter fornicationem, liceret non ſolùm uxorem dimittere, ſed & aliam ducere. Referebant enim illud, *Niſi ob fornicationem*, etiam ad id, quod ſequitur, *& aliam duxerit:* ſed poſt Concil. Trid. ſeſſ. 24. can. 7. non poteſt amplius hac de re dubitari; quamquam & Concil. Milevitanum can. 17. idem apertè declaraſſet. Conſule dicta ſuprà in verſu 32. cap. 3.

10. Dicunt ei diſcipuli ejus, ſi ita eſt cauſa hominis cum uxore, non expedit nubere,

10. * *Dicunt ei diſcipuli*, veriſimiliter domi; nam Marcus narrat c. 10. v. 11. etiam præcedentem ſententiam domi fuiſſe ſaltem repetitam: * *Si ita eſt cauſa hominis*, id eſt, ſi, vel quandoquidem ita res ſe habet

inter

inter conjuges, hoc est si ita insolubile est vinculum, ut nullo omninò uxoris vitio solvi queat, atque alia duci; non enim dubitant de Christi sententia, sed admirantur: * *Non expedit nubere*: Græcè γαμῆσαι, id est, *uxorem ducere*, quod viris, de quibus Apostoli loquuntur, competit: nam *nubere* alioquin competit mulieribus, ut notat August. de gestis Pelagii c. 13. q. d. Apostoli, non expedit in illam servitutem se conjicere unde solâ morte exire possis, quocumque tandem vitio, aut fœditate, aut malitiâ laboret uxor.

11. * *Qui dixit illis, non omnes capiunt verbum istud*, quòd scilicet non expedit nubere, seu uxorem ducere: hoc est, non omnes admittunt hoc practicè in animum, sive non omnes tantâ virtute voluntatis præditi sunt, ut affectum illum corporis omnium violentissimum superent, * *sed* illi tantùm, * *quibus datum est*, à Deo: quibus scilicet datum est à Deo, molestiis illis rebellantis cupiditatis non cedere, post concupiscentiam suam non ire, titillantes cogitationes mox opprimere, carnem cibo potuque castigare: talibus enim modis dat Deus donum istud, quibus dat. Inspirat quippe eis non solùm velle castum esse sed etiam posse, hoc est fortiter velle. Nam, ùt optimè Aug. lib. de grat. & lib. arbit. c. 4. Quibus non est datum, inquit, aut nolunt, aut non implent quod volunt: quibus autem datum est, sic volunt, ut impleant quod volunt. Proinde non rectè explicant hoc multi, quasi Christus significaret omnibus volentibus hoc dari; non quasi castitas non simul pendeat à voluntate, sed quia velle non sufficit. Nam, ut ex Aug. loco cit. & experientiâ patet, multi continere volunt, sed non implent quod volunt, quia non satis robustâ voluntate volunt. Robustæ autem voluntatis inspiratio maximum est donum Dei, nec omnibus datur. Unde idem l. 5. contra Julian. c. ult. reprehendens hujusmodi explicationem, posset, inquit, Christus dicere, non omnes capiunt verbum hoc, sed qui voluerit, si verum esset, quod vos dicitis. Tacitè ergò Christus approbat id, quod Apostoli dixerant, imo simul rei difficultatem exaggerando, attraxit magis & hortatus est, ut notat Chrysost. hom. 63. q. d. inquit Ambr. de Virgin. non est communis pluribus, & vulgaris integritas, nec pro infirmitate permittitur (quemadmodum nubere) sed pro virtute conceditur.

11. Qui dixit illis: non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.

12. * *Sunt enim Eunuchi*. Vox, *enim*, continuandi est, non probandi: vult enim declarare, allatis tribus Eunuchorum generibus, quinam sint illi, qui capiant verbum hoc, quod non expediat nubere, scilicet Eunuchi, non primi vel secundi, sed tertii generis. Sunt ergò Eunuchi, * *qui de matris utero sic nati sunt*, nempe testibus natu-

12. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt: & sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: & sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum. Qui potest capere capiat.

naturâ trunci vel frigidi, ad nuptias inepti, qui per naturam, non virtutem corpore ſaltem caſti ſunt. * *Et ſunt, qui facti ſunt ab hominibus*, ſcilicet Eunuchi ſeu caſtrati, id eſt, quibus teſtes ab hominibus vel attriti vel exſecti, vel unà cum veretro & ſcroto abſciſſi ſunt, ut etiamnum fit apud Turcas: de quibus tribus generibus diximus ad c. 23. Deut. v. 1. * *Et ſunt Eunuchi qui ſeipſos caſtraverunt.* Hoc Valéſii Hæretici apud Aug. Hæreſi 37. & Epiphan. Hæreſi 58. exequebantur, ipſa membra mutilando, tam ſua, quàm hoſpitum ad ſe divertentium. Imitatus eſt & Origines, & meritò reprehenſus. Eſt enim divinâ Lege prohibitum tanquam opus homicidæ, ut Chryſoſt. Nam hujuſmudi mutilatio fit cum magno vitæ periculo, & certiſſimo graviſſimoque detrimento valetudinis. Non enim ſolùm poteſtas generandi ſed totus virilis vigor tollitur, qui inde in omnia membra totumque hominem, adeoque & animum redundat. Totus enim homo fit frigidus, flacceſcit, langueſcit, non ſolùm corpore, ſed & animo, ita ut ex viro quodammodo fiat mulier: de quo Cælius Rhodigin. lib. 4. c. 7. Ita ut meritò quidam vocaverit cor principium vivendi, teſtes verò benè vivendi. Adde mutilationem illam etiam ad caſtitatem eſſe inutilem: tollitur enim facultas quidem generandi, non tamen coëundi, imò nec pruritus carnis nec appetentia rei venereæ, multò minùs voluntas, ut clarè dicitur Eccleſ. 22. v. 2. Unde Calliganus Eunuchus Valentiniani gladio percuſſus fuit, à meretrice convictus, teſte Aug. lib. 6. contra Julian. c. 14. Ergò qui ſeipſos caſtraverunt, non in corpore, ſed in ipſa concupiſcentiæ radice, ut idem lib. de Virgin. c. 24. hoc eſt, qui præ caſtitatis propoſito ab uxoribus continent, haud ſecus ac ſi virilia ſibi amputaſſent, quod perfectiſſiè fit, cùm voto quaſi caſtratione auferunt ſibi non ſolùm voluntatem ſed & poteſtatem licitè amplectendi nuptias. Illos ergò naturâ Eunuchos neceſſitas facit, hos voluntas. Sub viris autem comprehendit & fœminas tamquam ſub ſexu potiori: nam & in illis repertæ fuerunt omnis generis Eunuchæ, etiam fecundi, ut teſtis eſt idem Cælius. * *Propter regnum cælorum*, id eſt, non propter præſentis vitæ commoditates, idololatriam, Philoſophiam, laudem hominum, ſed ut juſtitiæ ac Deo facilius, liberius, majori cum fructu vacent, & ad Regni beatitudinem perveniant, quod exequitur Paulus 1. ad Cor. 7. v. 32. uſque ad v. 36. Sed quia res ardua eſt, & ſublimis, Angelicam iſtam puritatem in corruptibili corpore meditari, ipsâ rei magnitudine ac pulchritudine propoſitâ, calcar addit: * *Qui poteſt capere*, ut ſcilicet ſe caſtret propter regnum cælorum * *capiat*, id eſt, caſtret ille ſe. Eſt enim, ut

Hieron.

Hieron, vox hortantis ad pudicitiæ præmium: q. d. Qui poteſt pugnare, pugnet & expugnet, vincat ac triumphet. Nam verbo illo, *qui poteſt*, ſignificat iterum, non omnes hoc poſſe, ſed quibus datum eſt, hoc eſt quibus divinitùs ardens, firma, & conſtans voluntas aſpirata eſt, ut fluctus illos comprimant, eaque adhibeant, quibus ſuperentur, orationem, jejunium, carnis macerationem, cordis cuſtodiam, fugam. Verbo, *capiat*, ſignificat rem pendere ſimul à libertate arbitrii. Proinde judicat quidem unicuique conſulendas eſſe vires ſuas, ad rem tantam ſuſcipiendam, ſimul tamen nuptiis caſtitatem præfert, animoſque ipsâ rei magnitudine magis incendit, ut notat Chryſoſt. quia, ut ait Ambr. lib. de Viduis, non infirmitatem vinculis alligavit, ſed præmiis virtutem provocavit.

13. * *Tunc oblati ſunt ei parvuli.* Lucæ c. 18. &, ſeu etiam, *infantes*, qui ſcilicet necdum incedere poſſent: * *Ut manus eis imponeret & oraret*, id eſt, ut manibus impoſitis oraret pro ſalute ipſorum, ſeu ut benediceret ac benè precaretur eis. Mos enim ille offerendi viris virtute claris pueros benedicendos jam inde à temporibus, & exemplo Jacob, benedicentis Ephraim & Manaſſe, inter Judæos inoleverat. Hic tamen ſimul moti fuiſſe videntur ex efficacia contactûs Chriſti, ut, qui ægrotos ſanabat, etiam præmuniret. * *Diſcipuli autem increpabant eos*, prohibendo ſimul offerentes, ut Marcus: nempè ut qui gravioribus negotiis occupato moleſtiam exhiberent, & rem authoritate ac dignitate tanti viri indignam committerent, cùm ægroti non eſſent. Zelaſſe enim videntur pro quiete & reverentia Magiſtri ſui. Quibus ille reſpondet:

13. Tunc oblati ſunt ei parvuli ut manus eis imponeret, & oraret. Diſcipuli autem increpabant eos.

14. * *Sinite parvulos venire ad me*, ſive per ſe, ſive aliis offerentibus. * *Talium enim*, ſi ſcilicet ad me venerint, & benedicti fuerint, * *eſt regnum cælorum*, ſeu æterna felicitas. Non dicit autem *iſtorum*, ſed *talium*, ut Hieron. notat, ut indicaret ſe non ſolos ætate parvulos, ſed etiam parvulis ſimiles quantum ad mores comprehendere, quod ex Lucæ explicatione ſubjuncta patet. Humilitatis enim ſimilitudinem, ut Aug. lib. 1. de peccat. merit c. 19. in parva ætate poſuit, commendans adultis mirificam illam animi ſimplicitatem & innocentiam, quæ in parvulis elucent, de qua plura diximus initio cap. 18. Itaque tacitè taxat faſtum diſcipulorum, qui pueris iſtis diſſimiles contemnerent eos, quòd pueri nequaquam ſolent.

14. Jeſus verò ait eis: ſinite parvulos, & nolite eos prohibere ad me venire: taliũ eſt enim regnum cælorum.

15. Et cùm impoſuiſſet eis manus, abiit inde.

16. * *Et ecce unus accedens* &c. Hieron confundit iſtum cum eo, de quo Lucas c. 10. v. 25. cum potius ſit ille, de quo idem Lucas cap. 18. v. 18. Unde non eſt mirum, ſi deceptus Hieron. putaverit iſtum tentandi animo Chriſtum interrogaſſe. Rectiùs enim Chryſoſt. ex cir-

16. Et ecce unus accedens, ait illi: Magiſter bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam?

17. Qui dixit ei Quid me interrogas de bono? Unus eſt bonus, Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, ſerva mandata.

18. Dicit illi: quæ? Jeſus autem dixit non homicidium facies: non adulterabis: non facies furtum: non falſum teſtimonium dices:

19. Honora patrem tuum, & matrem tuam: & diliges proximũ tuum ſicut teipſum.

circumſtantiis omnibus colligit eum ſyncero corde acceſſiſſe. Nam Marcus flexiſſe genua, & à Chriſto dilectum eſſe dicit. Lucas addit fuiſſe Principem, id eſt, præcipuæ dignitatis & potentiæ virum inter Judæos, nempè propter divitias. Quia autem præfatione honorificâ uſus fuerat, & *bonum* appellaverat, & de bono faciendo interrogaverat: hinc notant plerique Chriſtum quoque duo reſpondiſſe; primò, *Quid me dicis bonum?* ut Lucas & Marcus: deinde, * *Quid me interrogas de bono?* Ut hîc Matthæus. Sed quia etiam Græca hoc loco legunt, *Quid me dicis bonum?* Hinc veriſimile eſt illud, * *Quid me interrogas de bono?* non ſic explicandum eſſe, quid me interrogas, quid boni facturus ſis? Sed ita potiùs, ut cæteris conſentiat hoc modo: quid me interrogas, de bono mentionem faciens, ſeu me bonum dicens? Nam & hoc poſtulant verba ſtatim ſubjuncta: * *Unus eſt bonus Deus*, id eſt, ſolus Deus eſt per ſe, naturâque ſuâ bonus, & omnis fons bonitatis tam hominibus quàm operibus. Cùm enim de bono, quo beatus fieret, interrogaſſet adoleſcens, ludendo in verbo *bonus*, corrigere ſeu altiùs erigere vult ejus animum, qui tanquam ad purum hominem acceſſerat, ut ſcilicet intelligeret id, quod loquebatur, & ita crederet, ſe eſſe Deum, q. d. inquit Aug. l. 3. contra Maximin. c. 23. Quandò me nihil aliud quàm hominem putas, quid me dicis bonum? Rectè me appellabis bonum, ſi me noveris Deum. Non enim te facit bonum, nec beatum, nec boni operis factorem, niſi bonum immutabile, quod ſolus eſt Deus. In eundem ſenſum exponit Hil. l. 9. de Trin. Athanaſ. Dial. 1. de Trin. Ambr. l. 2. c. 1. de Fide.

* *Si autem vis ad vitam ingredi*, æternam intelligit & beatam, quaſi aliud non ſit vivere, quàm ſine ullo fine & ſine ulla miſeria vivere. Nam illa ſine ullo additamento dicitur vita, nec intelligitur niſi æterna, & beata, tanquam ſola dicenda ſit vita, in cujus comparatione iſta, quam ducimus, mors eſt potiùs dicenda quàm vita, prout explicat Auguſt. in verſ. 77. Pſal. 118. * *ſerva mandata*: procul dubio omnia, ſive de credendis, ſive de faciendis, & ſive Deum ſive hominem reſpiciant. Refellit enim hæc Chriſti reſponſio eos, qui ſolâ contenti Fide opera contemnunt. Exiſtimans autem adoleſcens à novo doctore nova mandata ferri, interrogat: * *Quæ?* Nec alia Chriſtus adfert quàm ea, quæ Moyſes in Tabulis ſcripſerat, nec tamen omnia, ſed ſola ſecundæ Tabulæ, ſub illis tanquam notioribus & facilioribus ſynecdochicè comprehendens ea, quæ ſpectant ad primam, maximè quia hæc in illorum obſervatione includuntur. Qui enim ſecundam Tabulam obſervat, neceſſariò obſervat & primam. Unde & Paulus ad Rom. 13. v. 9. & 10. *plenitudinem legis* vocat, dilectionem

nem scilicet proximi; sicut & hîc generali illo præcepto, * *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, omnia mandata concludit.

20. * *Dicit ei adolescens, Omnia hæc custodivi à juventute mea*, id est, ab ineunte ætate, seu, ut Syrus vertit, à pueritia mea. Nam adolescentis juventus alia non potest esse nisi pueritia. Multi authores graves volunt falsum dixisse istum adolescentem: sic enim sentit Hier. hîc. Basil. Hom. in divites avaros, Clemens Alex. 4. Strom. cap. 3. Ambr. in Psalm. 1. Iren. lib. 4. c. 26. Imò & Aug. Epist. 89. q. 4. dicit, puto, quod se mandata arrogantiùs quàm veriùs servasse respondit. Itaque adolescens iste multùm amans divitias suas, nec intelligens, quousque se extenderet in ista divitiarum affluentia præceptum de diligendo proximo, non fraudulento, ut putavit Hieron. sed simplici & candido animo videtur respondisse, se omnia præcepta observasse, ut minimùm sicut Pharisæi servabant. Unde & Marc. ait, quòd Christus eum intuitus dilexerit. Nec mentitus propriè dici potest, quamvis Basil. hoc dicat; sed, si accuratè veritas libretur, arrogantiùs quàm veriùs videtur hoc respondisse, ut Aug. dixit. * *Quid adhuc mihi deest?* q. d. Paratus sum quidlibet suscipere, si quid mihi defuerit. Christus autem distinguens mandata Legis ab ista excellentiore consiliorum perfectione, non ait hîc, si vis ad vitam ingredi: ad hoc enim mandatorum observatio sufficit: sed,

20. Dicit illi adolescens: omnia hæc custodivi à juventute mea, quid adhuc mihi deest?

21. * *Si vis perfectus esse*, in observandis scilicet ipsis mandatis, & assequendâ vitâ æternâ: quod fit amovendo non solùm charitati contraria, ut sunt peccata, sed etiam omnia impedimenta actus charitatis, ut sunt matrimonium, cura rerum sæcularium, & similia. Nam quamvis perfectio essentialiter consistat in perfecta mandatorum observatione, hoc est in perfecta charitate & sequela Christi: instrumentaliter tamen consistit in observatione consiliorum, quia per hæc ad observanda præcepta charitatis maximè homo promovetur, ut latiùs tradit D. Thomas 2. 2. quæst. 184. art. 1. & seqq. Unde celebris illa sententia Abbatis Moysis, apud Cassianum Collat. 1. c. 7. Jejunia, vigiliæ, meditatio Scripturarum, nuditas, ac privatio omnium facultatum, non perfectio, sed perfectionis instrumenta sunt, quia non in ipsis consistit disciplinæ illius finis, sed per illa pervenitur ad finem, nempè cordis munditiem & charitatem. * *Vade, vende quæ habes*, id est, facultates & bona tua: quæ non quidem mala, sed magno tibi impedimento sunt assequendi vitam æternam, tum curâ, tum illecebris, tum amore sui & fiduciâ, quibus innectere solent animum. Unde Aug. lib. 83. Quæstionum q. 36. Charitatis venenum est spes adipiscendorum aut retinendorum temporalium.

21. Ait illi Jesus: si vis perfectus esse, vade, vende, quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

* Et

* *Et da pauperibus*, ſimul & ſemel omnibus divitiarum oneribus, curis, & effectibus expeditus. Iſte eſt enim perfectiſſimus in hoc genere virtutis gradus: paulatim verò ex divitiis poſſeſſis eleëmoſynas dare ſecundus aut tertius, ut Hieron. adverſus Vigilant. cap. 5. Itaque ut divitiarum contemptum liberalitate cumulet, non vult abjici aut diſſipari opes, ſicut quidam Philoſophi fecerunt, nec conſanguineis aut retributoribus dari, ſed pauperibus. Ne verò putaret ſibi perire, quæ amabat, * *& habebit*, inquit, *theſaurum in cælo:* oſtendens tantò plura & majora reperturum, quantò cælum terrâ præſtantius eſt. Nam, ut Chryſoſt. hom. 64. retributionis præſtantiam theſaurum appellat, ſimul præmii abundantiam, & ſtabilitatem, & incorruptibilitatem humano verbo ſignanter exprimens. Ne verò me putes tua, non teipſum quærere, * *veni*, ſcilicet jam pauper & nudus, jam terrenis rebus exutus, liber curis, etiam ſpe ſæculi abjectâ, * *& ſequere me:* tum corporaliter diſcipulatui meo inhærendo, tum verò maximè vitam meam omnibus virtutibus & maximè charitate perfectam imitando. In hoc enim conſiſtit ſumma perfectionis, cujus paupertas illa jam dicta magnum inſtrumentum & adjumentum eſt. Hunc perfectionis ſcopum cùm Philoſophi ignoraverint, non mirum, quòd paupertas & nuditas quorumdam parvi momenti, imo prorſus vana fuerit. Utiliùs enim terrena opulentia tenetur humiliter, quàm ſuperbè relinquitur, inquit Auguſt. epiſt. 34. ad Paulin. & Theraſiam.

22. Cum audiſſet autem adoleſcens verbum, abiit triſtis: erat enim habens multas poſſeſſiones.

22. * *Cùm audiſſet adoleſcens verbum, abiit triſtis:* quòd ſentiret ſibi deeſſe vires ad conſcendendum illum perfectionis gradum. * *Erat enim habens multas poſſeſſiones:* quarum magno amore tenebatur, ex duplici ſcilicet capite, & quòd eas jam haberet, & quòd multas haberet. Nam & faciliùs paucæ quàm multæ deſeruntur, ut in Apoſtolis patuit: & ut Auguſt. epiſt. cit. neſcio, quo modo, cùm ſuperflua & terrena diliguntur, arctiùs adepta quàm concupita conſtringunt. Aliud eſt enim nolle incorporare quæ deſunt, aliud jam incorporata divellere: illa velut cibi repudiantur, iſta velut membra præciduntur.

23. Jeſus autem dixit diſcipulis ſuis: Amen dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cælorum.

23. * *Jeſus autem dixit diſcipulis ſuis*, nempe circumſpiciens eos, ut Marcus c. 10. v. 23. Quo ſignificat poſtulaſſe attentionem eorum, tanquam rem eis valdè neceſſariam dicturus. Quâ de cauſa etiam non dicit ibi, ut Matth. *Dives difficilè intrabit &c.* ſed cum admiratione, *quàm difficilè &c.* nempè quia cum magno labore; & propter illum laborem etiam valdè rarum eſt, ut Hilar. & Hieron. notant. Non ergò impoſſibile, ut voluerunt Pelagiani apud Aug. ep. 89. ſed *difficilè* dixit, quia quamvis plerumque non fiat, fit tamen aliquando, etſi cum labore. * *Dives*, id eſt, affluens terrenis opibus. Non enim quamlibet

rerum

rerum necessariarum præsentiam, sed affluentiam opum taxat: & sic intelligendus Marcus, dicens, *qui pecunias habent*, nempe multas, ita ut divites sint. Causa est, quia divitibus difficile est divitias relinquere, & adhuc difficilius divitiis retentis mandata servare. Nam prætérquam quòd luxuriæ, gulæ, luxûs, omniumque vitiorum instrumenta & incentiva esse solent, & multa mordaces molestasque coacervandi & conservandi curas adferre: hoc habent peculiare, quòd possessoribus sensim sine sensu superbiam, sui amorem seu avaritiam & fiduciam in se inspirent, eoque majorem, quo majores sunt, quasi Deo non ampliùs indigeant. Et hinc est, quòd August. dicere solet, proprium vermem divitiarum esse superbiam. Unde aptissimè Apostolus illa jam dicta vitia divitum notans. 1. ad Timoth. cap. 6. v. 17. *Divitibus hujus sæculi præcipe, non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, facilè tribuere, communicare, &c.* Et ipse Christus apud Marcum dicto cap. 10. v. 24. quasi explicans radicem difficultatis istius, quam adferre solent saluti, *Quàm difficile est*, inquit, *confidentes in pecuniis intrare in regnum cælorum!*

24. Cùm autem discipuli, ut Marc. testis est, obstupescerent propter sententiæ severitatem, Christus non corrigens id, quòd dixerat, sed augens, longè severiùs repetit: * *iterum dico vobis*: q. d. Imo ampliùs dico: * *Facilius est camelum per foramen acus transire, &c.* Ut concinnior esset comparatio, nonnulli apud Theophyl. per *Camelum* intelligunt funem nauticum, quo alligatur anchora, sed ille potius *Camelos* dicitur per Jota. Veteres & Recentiores communiter intelligunt *Camelum*, animal gibbosum ac tortuosum, quod dicitur faciliùs transire, nempè hominis operâ, * *per foramen acus*, minimum scilicet quod vel habet vel facit acus, * *quam divitem, &c.* Est autem locutio proverbialis, Judæis tunc temporis usitata, & postea sæpiùs usurpata à Thalmudistis, qui de Elephante hoc efferunt, quod Christus de Camelo, Syris notiore. Significat ergo, non solùm difficile, sed impossibile esse, divitem intrare, &c. Et quidem si rei naturam tantùm spectes, impossibilius, quam camelum transire per foramen acûs, eo quòd divitiæ jam dicta certissima salutis impedimenta adferant, quæ nullis viribus humanis amoveri possunt, sed tantùm magnâ gratiâ Dei, ut Aug. initio epist. 122. ad Probam & lib. 2. quæst. Evang. q. 47. & hoc indicare videtur Christus v. 26. Alii tamen volunt esse locutionem hyperbolilicam, quâ non tam impossibilitas, quàm magna admodùm difficultas significetur. Cujusmodi locutiones videre licet & Jeremiæ 13. v. 23. & Eccles. 22. v. 18. & Prov. 17. v. 12. & vulgò usitatæ sunt, ut cùm dicimus, *Faciliùs ignem aquæ misceas, quàm illos con-*

24. Et iterum dico vobis: facilius est camelum per foramen acus transire, quàm divitem intrare in regnum cælorum.

concilies; significando utrumque esse valde difficile. Nam revera perdifficile est, ut divites avellantur ab amore, fiducia, & ab usu divitiarum, à jactantia & superbia naturaliter inde pullulante. Difficultatem ergò illam mirantes discipuli dicunt:

25. Auditis autem his, discipuli mirabantur valde dicentes: quis ergò poterit salvus esse?

25. * *Quis ergo poterit salvus esse?* Intrando in regnum cælorum; hæc enim discipulis eadem sunt. Aliqui de divitibus tantùm intelligunt quæstionem generalem: q. d. Quis divitum potest salvus esse? Eo quòd & ipsi & alii plurimi essent pauperes. Sed præstat generaliter quæri, ut verba sonant, eo quòd discipuli intelligerent plerosque incumbere divitiis, vel possidendis seu possessis, vel desiderandis & acquirendis (idem enim est morbus, divitiis jam possessis niti, & inhiare parandis:) & si tantam difficultatem adferrent divitiæ, majorem adferre vitia notissima, quibus mundus plenus est.

26. Aspiciens autem Jesus, dixit illis: apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

26. * *Aspiciens autem Jesus,* benigno scilicet vultu, nimirum ad solandam eorum de salute hominum sollicitudinem, ait: * *Apud homines hoc impossibile est,* scilicet divitem intrare in regnum cælorum, & salvum fieri. * *Apud Deum autem omnia possibilia sunt,* & proinde etiam istud, nempe, quia magnâ Dei gratiâ fieri potest, ut mutetur animus divitum, & vel divitias prorsùs abjiciant, vel certè retinendo divitias, à cupiditate fiduciaque ac tenacitate rerum temporalium ad charitatem æternorum, & à pernitiosa superbia ad humilitatem saluberrimam convertantur, inquit Aug. cit. quæst. 47. lib. 2. quæst. Evang. Quamvis ergo & pauperi sit impossibile salvari sine gratia Dei, divitibus tamen propter causas jam dictas significat esse longè difficilius, longèque singulariori opus esse auxilio Dei, quo pauper non indigeat.

27. Tunc respondens Petrus, dixit ei: ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis?

27. * *Tunc respondens Petrus,* nomine reliquorum tanquam omnium caput, * *dixit ei,* sollicitus videlicet, non tam de salute sua, & collegarum suorum, ut qui manifestè non erant divites, quàm de præmio paupertatis suæ: * *Ecce nos reliquimus omnia,* nempe pauperibus, sive jam vendita, sive etiam integra in usum pauperis uxoris, liberorum, aliorumque conversa. * *Et secuti sumus te:* hoc est, utrumque consilium, quod adolescenti præscripsisti, vel plenè ad litteram, vel certè maxima ex parte fecimus. * *Quid ergo erit nobis?* Mercedis aut præmii, an thesaurus in cælo, an aliquid inferius? Dubitat enim, eo quòd vel non omnes sua vendidissent, vel certè non divitias, sed perpauca quædam, ut naviculam & retia pauperibus reliquissent. Magnâ tamen fiduciâ dicit, * *Reliquimus omnia:* quia, ut Aug. epist. 89. totum mundum dimittit, qui & illud quod habet, & quod optat habere, dimittit. Affectum enim, inquit Greg. Hom. 5. in Evang. debemus in hac re potiùs pensare, quàm censum. Multum reliquit, qui sibi nihil reti-

retinuit, & qui quamlibet parum totum deseruit. A sequentibus enim tanta dimissa sunt, quanta à non sequentibus concupisci potuerunt. Hoc attendens ergo Dominus respondet Petro:

28. * *Vos, qui secuti estis me*, corporaliter relictis omnibus, ut comites individui & sectatores vitæ meæ. Sic enim hoc intellexit Petrus, & sic eos fecisse narraverat Matthæus cap. 4. v. 20. & 22. omnium enim derelictionem ista sequela comprehendit: * *in regeneratione*; non baptismi, ut Hilarius, qui hoc jungit cum verbis, *secuti estis*, sed mundi, quâ cælum novum, & terra nova creabitur, vel in regeneratione hominis novissima, quæ, juxta Aug. lib. 3. ad Bonifac. c. 3. ambigente nullo est resurrectio mortuorum: & propterea regeneratio dicitur, ut Aug. lib. 20. de Civit. c. 5. quia per eam caro nostra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum est anima nostra regenerata per fidem. Per illam enim carnis incorruptionem ab omni corporeæ concretionis labe, & affectibus terrenis, veluti quadam regeneratione purificabimur, ut Ambr. apud eundem Aug. l. 4. ad Bonif. cap. 11. * *Cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ*, id est, cùm se palàm vivis & mortuis magnâ cum majestate & gloriâ judicem exhibuerit. Sessio enim tranquillitatem & authoritatem judicis aptè significat: unde & hoc situ fortassis appariturus est in nubibus, veluti throno suo: * *Sedebitis & vos super sedes duodecim*, id est, etiam vos cum simili gloria judices mihi proximi apparebitis, unusquisque in throno suo. Alludit enim ad morem humanum, ubi cum Rege judicante Consiliarii consident, & simul ad numerum duodenarium Apostolorum. Præsentem enim justitiam & statum eorum respiciebat, quemadmodum Scriptura in promissionibus & minis solet, subintelligendo tacitam conditionem, si in justitia & statu illo perseveraverint, à quo Judas excidit. Et quia omnium Christum sequentium, relictis omnibus, eadem ratio est, hinc Aug. lib. 2. de Civit. c. 5. per duodenarium numerum significari tradit universam multitudinem judicantium, propter mysterium numeri ternarii & quaternarii, in se ductorum: quorum utroque quædam universitas in Scripturis indicari solet. Nam alioqui Paulus, qui se Angelos judicaturum dixit 1. ad Cor. 6. sedem judicandi non haberet. Simili modo illud, quod sequitur, * *judicantes duodecim tribus Israël*, intelligendum est. Sub illis enim universitas judicandorum seu omnes gentes intelliguntur: alioquin tribus Levi tanquam decimatertia injudicata recederet, ut August. ibidem. Duodecim tamen tribus tantùm nominat, eo quòd illarum peculiariter ipse esset Rex, ipsis Messias missus, illis denique ipsemet & Apostoli primò prædicare deberent.

28. Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israël.

rent. Porrò judicium iſtud non eſt ſolius comparationis, ut vult Hieron. nam hoc & malis quibuſdam compet t, ut Ninivitis, Matth. 12. v. 41. neque etiam approbationis ſententiæ, quod omnibus bonis erit commune, ſed judicium poteſtatis & authoritatis. Unde eis, tanquam Principibus Regi proximis, primatus in regno cælorum promittitur, & aliquid longè ampliùs, quàm illi adoleſcenti.

29. Et omnis qui reliquerit domū, vel fratres, aut ſorores aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meū, centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit.

29. * *Et omnis, qui reliquerit, &c.* His verbis putat Theophyl. extendi ſuperius præmium ad alios quàm ad Apoſtolos. Sed rectiùs dixeris cum Orig. tract. 9. in Matth. & Aug. ep. 89. hîc tangi inferius genus hominum, & inferius præmium: ita ſcilicet ut priori ſententiâ reſponderit Chriſtus de iis, qui omnia reliquiſſent, & Chriſtum ſecuti eſſent, ſicut Apoſtoli: hâc verò poſteriori de iis, qui quamvis Chriſtum non ſecuti fuerint corporaliter, omnia tamen vel aliquid propter ipſum reliquerint, id eſt, deſeruerint, etiamſi non vendiderint. Nam inter relinquenda ponitur etiam uxor, quæ vendi non poteſt: deſeri tamen poteſt ſive ſtudio perfectionis, ad ſequendum Chriſti conſilium, ſi conſenſerit; ſive ad ſervanda præcepta, etſi fuerit invita & non conſenſerit. Poteſt enim occurrere neceſſitatis articulus, ut aut uxor ſit relinquenda Chriſtiano, aut Chriſtus: idemque judicium eſt de domo, parentibus, fratribus, & quibuſlibet temporaliter bonis, ut latiùs tractat Aug. illa epiſt. 89. in fine. * *Propter nomen meum*, id eſt, propter me, ſeu amore mei, videlicet potiùs quàm me aut fidem meam, aut præcepta deſerat. Non enim conjugia aut cognationes dirimi Chriſtus cupit, ſed ſe uxori, parentibus, filiis, ipſique adeò vitæ præponi. *Centuplum accipiet:* ſupple ex Marco & Luca, *in hoc ſæculo*, quod & poſtulat antitheſis cum *vita æterna*, ut ſequitur. *Centuplum* autem idem eſt, quod centies tantum, ſcilicet pro ſingulis relictis: ubi numerum certum poni pro incerto patet ex Luca dicente, *Et non recipiat multò plura in hoc ſæculo:* q.d. Non damno, ſed lucro ei erit iſta relictio: partim quia, ut Hieron. loco carnalium bonorum recipiet ſpiritualia, nempe virtutes animi, pacem & conſolationes, quæ comparatione & merito ſui ita ſunt, inquit, ut ſi parva numero centenarius comparetur; partim quia loco unius fratris, ſororis &c. centuplo plures erunt, qui ei caſtum & ſpiritalem affectum ac ſolatium fratris, ſororis, uxoris, &c. impendent, & ſuis domibus excipient, boniſque ſuſtentabunt. Hoc enim potiſſimùm hîc ſpectari ex Marco patet, qui dicit, *Qui non accipiat centies tantum, domos, fratres, ſorores, matres, &c.* Qui etiam adjicit, *cum perſecutionibus*, hoc eſt in mediis perſecutionibus, quando ad ſuos deſerendos compellitur, & omnium auxilio deſtitui videtur. * *Et vitam æternam poſſide-*

ſide-

sidebit: supple ex Marco & Luca, *in futuro sæculo*; item (quod in omnibus similibus intelligi debet) nisi aliunde impedimentum objiciatur. Summa igitur promissionis est, quod qui sua propter Christum deseruerit, longè felicior erit, etiam in hoc sæculo, quàm si sua retinuisset, & maximè in futuro.

30. * *Multi autem erunt primi novissimi.* Ordo verborum est, multi primi erunt novissimi, & contrà. Variè hoc accommodant ad Christi propositum: sed additum videtur, ne Apostoli mirarentur, quòd ipsi viles homines judicaturi essent Judæos ac duodecim tribus,& qui persecutionibus pressi sua desererent,in vita æterna cæteris antecellerent. Nam ut hanc inopinatam vicissitudinem ob oculos poneret, adducit generalem parabolam, in cujus fine concludit, *Sic erunt novissimi primi &c.* quasi explicuisset id, quod hîc dixerat. Unde & hîc, ubi nos legimus,

30 Multi autem erunt primi novissimi,& novissimi primi,

CAPUT VIGESIMUM.

1.* *Simile est regnum cælorum*, Græcè & Syriacè est, *Simile est enim regnum &c.* ut sit ratio præcedentis sententiæ. **Simile* ergò est &c. hoc est similiter agitur in Ecclesia, quemadmodum si paterfamilias aliquis conduceret operarios ad excolendam vineam suam, pascifcendo cum eis,

1. Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.

2. * *Denario diurno*, id est, denario argenteo, qui pro opera unius diei pendi solet. Intelligi enim videtur denarius minor, unius drachmæ pondere, unius circiter Regalis Hispanici valore, de quo alibi diximus.

2. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam.

3. * *Et egressus circa horam tertiam.* Pro horarum istarum intelligentia sciendum est, Judæis & Romanis diem divisum fuisse in horas duodecim, similiter & noctem: quarum quæque dividebatur in quatuor partes æquales, quæ respectu noctis dicebantur quatuor Custodiæ seu Vigiliæ; respectu diei verò vocabantur istis usitatis nominibus Prima, Tertia, Sexta, Nona. Dies enim & hora prima incipiebant in exortu Solis, & primus quadrans diei complectebatur horam primam, secundam, & tertiam totam; secundus quartam, quintam & sextam, quæ terminabatur præcisè ipso meridie; tertius septimam, octavam & nonam; ultimus verò decimam, undecimam & duodecimam, quæ finiebatur ipso occasu Solis. Hinc est, quòd horæ istæ diurnæ longiores essent in æstate, quàm in hyeme, & è contrario, horæ nocturnæ longiores in hyeme, quàm in æstate. Neque ulla hora respondebat nostris adæquatè & semper, nisi solus finis sextæ, & initium septimæ, quæ semper incidebant in medium diem vel medium noctem.

3. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos.

4. Et dixit illis: ite & vos in vineam meam, & quod justum fuerit dabo vobis.

5. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa sextam & nonam horam, & fecit similiter.

6 Circa undecimam verò exiit, & invenit alios stantes, & dicit illis: quid hic statis tota die otiosi?

7 Dicunt ei: quia nemo nos conduxit. Dicit illis:

ite & vos in vineam meam.
8. Cùm sero autem factum esset, dicit Dominus vineæ procuratori suo: voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à novissimis usque ad primos.
9. Cùm venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios.
10. Venientes autem & primi arbitrati sunt quod plus essent accepturi; acceperunt autem & ipsi singulos denarios.
11. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias,
12. Dicentes: hi novissimi una hora fecerunt & pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei, & æstus.
13. At ille respondens uni eorum, dixit: amice non facio tibi injuriam: nonne ex denario convenisti mecum?
14. Tolle quod tuum est, & vade: volo autem & huic novissimo dare sicut & tibi.

noctem. Ex his patet, primum quadranrem in se complexum fuisse totam horam primam & tertiam. Unde quia hîc dicitur *circa tertiam, circa sextam, circa nonam, & undecimam*, intelligi videtur finitam, seu sub finem tertiæ, &c. ubi incipiebat secundus quadrans, & circa finem sextæ, ubi incipiebat tertius quadrans. Similiter ergo *circa undecimam*, id est, circa finem undecimæ, cùm scilicet non nisi una hora diei tota duodecima esset reliqua. Reliqua in littera parabolæ satis manifesta sunt. *Paterfamilias* itaque iste est Deus in primis Pater, de quo Christus Joan. 15. *Pater meus agricola est*: quamvis Hilar. intelligat Christum Dominum. *Vinea* est Ecclesia, juxta Origenem in Matth. & Greg. hom. 19. in Evang. *Operarii* homines sunt, qui per fidem in Ecclesiam vocantur: nemo enim in eam intrare potest nisi vocatus per gratiam, idque ad excolendam vineam, id est, ad opera justitiæ facienda, & quidem *conventione factâ*, id est, interveniente promissione mercedis. *Horæ* diversæ diversa tempora sunt vocationis, quæ tamen non eodem modo ab omnibus intelliguntur. Ambr. enim l. 7. in Luc. Iren. l. 4. c. 70. Orig. Hilar. & alii intelligunt per *diem totam*, tempus, quod à mundi initio usque in finem interjectum est. Ita ut primum mane seu hora prima sit mundi initium usque ad diluvium: tertia hinc usque ad Abraham: sexta ab Abraham usque ad Moysen: nona, inclinante jam sæculo, & pallescente luce virtutis, denotat tempus Legis, & decolores hominum mores, à Moyse usque ad Christum: undecimâ ab adventu Christi, usque ad finem mundi, quæ à Joanne *novissima hora* dicitur: quo tempore Gentiles in vineam excolendam vocati sunt, quibus etiam dictum, * *Quid hic statis tota die otiosi?* Eo quòd usque ad ultimam transacti mundi ætatem justitiam neglexerant: idque sicut aiunt, * *quia nemo nos conduxit*, id est, nullus Patriarcha vel Propheta nobis veritatem & vitæ vias prædicavit. Alii intelligunt diversas ætates hominum, quibus ad fidem & justitiam faciendam in Ecclesiam vocantur; ita videlicet, ut qui pueri venerunt, horâ primâ adducti sint; qui adolescentuli, tertiâ; qui juvenes, sextâ, qui viri, & in senectutem vergentes, nonâ; qui decrepiti vel in fine vitæ, ut latro, undecimâ: non enim omnes Deus primo mane vocat. Ita Aug. serm. 237. de temp. c. 1. Basil. Regul. 224. inter breviores, Naziarz. orat. 40. & alii. Utramque expositionem complectitur Greg. Hom. illâ 19. jam citat. Hieron. & August. & sanè utrovis modo rectè intelligi potest. Et primo quidem modo scopus parabolæ erit, ostendere, quod Gentiles sine injuria æquentur antiquis Patribus ac Judæis, quamvis priùs vocatis: secundo verò, nihil interesse, quâ suâ ætate aliquis ad fidem vocetur; quod sanè

videtur

videtur parabolæ congruere. Ultimi enim dicuntur breviori tempore operari & tamen parem recipere mercedem. Nihil autem intereſt, quâ mundi ætate vocetur aliquis, ut diutiùs vel minùs diu operatus dicatur, ſed quâ ſuâ ætate. *Forum*, in quod paterfamilias exit, totus eſt mundus, in quo extra Eccleſiam non niſi otioſa & mundana tractantur. *Denarius* qui æqualiter ſingulis redditur, eſt vita æterna, ſeu regnum cælorum, ubi erunt omnes, quos prædeſtinavit Deus, ut latè declarat Aug. lib. de S. Virgin. c. 26. Nam quamvis ſtella differat in claritate, & diverſa ſint Sanctorum merita, in vita tamen æterna & in regno cælorum eſſe omnibus commune eſt, ſicut in cælo eſſe omnibus commune eſt ſideribus. *Veſpera diei* eſt finis mundi, & noviſſimi judicii dies. Nam quamvis mors uniuſcujuſque ſit ejus veſpera, communis tamen omnibus veſpera eſt illa dies. Procuratorem ſeu œconomum Iren. lib. 4. c. 70. vult eſſe Spiritum S. qui dividit ſingulis, prout vult. Rectiùs cum Greg. dixerimus eſſe Chriſtum, qui judex vivorum & mortuorum conſtitutus ſuam ſingulis mercedem dabit: & quamvis omnibus ſimul, tamen * *incipit à noviſſimis uſque ad primos*; quia ut Auguſt. ſerm. illo 59. c. 4. qui poſt unam tantùm horam laboris mercedem acceperunt, priores videntur accepiſſe, quia minùs diu dilati ſunt. * *Murmur*, ſignificat Sanctorum admirationem vel, ut Chryſoſt. ac Theophyl. indicat tantam eſſe Dei gratiam erga Gentes, vel eos, qui ultimâ vitæ ætate vocati ſunt, ut humano more, ſi fieri poſſet, alios ad invidiam & murmur concitaret. Nam quamvis, ut v. 4. dicitur omnibus etiam ſerò vocatis, quod juſtum fuerit, detur, ſi mercedem cum opere compares, tamen quia opus illud eſt gratiæ & gratuitò datum, meritò mirantur noviſſimis tantam gratiam eſſe factam, ut magnitudine dilectionis compenſantes laboris brevitatem, in mercede æquentur primis, * *qui portaverant pondus diei*, id eſt, continuum totius diei laborem, * *& æſtus*, Solis: nempe propter graviores labores ante Chriſti adventum, cùm ſæviret diabolus, vitaque eſſet diuturnior, & gratia minor; vel propter graviores per totam vitam carnis æſtus ac tentationes, quæ in hora noviſſima, nempe ſub Chriſti gratia vel ſenectute, longè mitiores ſunt. Et quia totum iſtud gratiæ Dei eſt, quam ipſe, quibus vult, facit, hinc * *reſpondet* paterfamilias: * *uni*, loco omnium, * *Amice, non facio tibi injuriam, &c.* id eſt, non fraudavi te pactâ mercede. * *Volo autem & huic noviſſimo dare*, nempe ex liberalitate mea, quamvis breviſſimo tempore laboraverit, * *ſicut & tibi.*

15. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam eſt quia ego bonus ſum?

15. * *Aut non licet mihi quod volo facere?* Græcè & Syriacè additur, *in meis*, id eſt, in rebus meis, ſeu, ut Aug. explicat ſerm. cit. de meo. * *An*

* *An oculus tuus nequam est*, seu malus, * *quia ego bonus sum?* id est, an tu invidus es, quia ego in alium liberalis sum? *Malus* enim *oculus* Hebræis significat invidiam, ut videre licet Marci 7.v.22. & clarè Prov. 23.v.6.ubi pro homine invido est Hebraicè רע עין, *Ragh ghaijn*, oculus malus, & Eccl. 31. v. 14. eo quòd ex oculis invidia potissimùm eluceat. Hæc videtur genuina parabolæ explicatio. Nam quòd plerique recentiores velint, per *primos* significari Judæos; per *novissimos* Christianos, eo quòd Judæi acceperint tantùm mercedem temporalem, Christiani verò vitam æternam, multis modis videtur parabolæ dissonare, utpote in qua primi clarè dicunt, *novissimos sibi pares esse factos*, & paterfamilias dicit, *Volo huic novissimo dare sicut & tibi.* Unde omnes etiam acceperunt singulos denarios, id est, parem mercedem.

16 Sic erunt novissimi primi, & primi novissimi: multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

16. * *Sic*, id est, quemadmodum in hac parabola, qui primi vocati fuerant, ultimò acceperunt mercedem; & qui longè diutiùs graviores que labores pertulerant, nihilo tamen cæteris ampliorem, sed potiùs minorem, quamvis laboribus parem mercedem acceperunt, ita etiam in regeneratione fiet, ut multi, qui * *novissimi*, & abjectissimi in hoc mundo fuerant., relinquentes omnia, persecutionibus pressi, &c. fiant * *primi*: & è contrario, qui hîc * *primi* fuerant, ut Scribæ & Pharisæi, & similes, fiant * *novissimi*, & ab ipsa vita æterna excludantur. Est enim repetitio sententiæ præcedentis, ad cujus probationem hæc parabola, quæ de solis in vitam æternam vocatis loquebatur, interposita fuerat. Unde id, quod sequitur, * *Multi enim sunt vocati, &c.* est ratio non ejus, quod in parabola contigisse dixerat, ubi omnes electi erant, sed sententiæ illius generalis, maximè quatenus Apostolos ac Judæos, seu duodecim tribus respicit, ut dictum est in fine cap. præced. Itaque * *multi sunt vocati*, à Deo ad fidem, ad charitatem, ad perfectionem Evangelicam & ad regnum cælorum, * *pauci verò electi*, ad id scilicet ad quod vocati fuerant, maximè ad regnum cælorum. Et ideò non est mirum, quòd qui primi videntur vocatione & hominum judicio, fiant novissimi, & contrà. Electio enim ista occulta est, & singularissimæ Dei gratiæ: ex qua fit, ut, quamvis omnes vocentur, alii tamen ex iis vocentur secundum propositum, ut Apostolus loquitur, hoc est, ita vocentur à Deo, ut reipsa credant, ut justificentur, ut glorificentur Deo eis dante perseverantiam.

17 Et ascendens Jesus Jerosolymam, assumpsit duodecim discipulos secretò: & ait illis.

17. * *Et ascendens, &c. assumpsit duodecim discipulos secretò.* Græcè κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, seorsim scilicet ab aliis discipul's & turbis, ne sequens prædictio nimis divulgaretur, & ita mors ejus vel impediretur vel procurata videretur. * *Et ait illis:*

18. Ecce ascendimus Jerosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis, & condemnabunt eum morte.

18. * *Ecce ascendimus, &c.* q. d. Ecce jam in hoc ascensu præ foribus est, quod aliquoties prædixi vobis de morte mea.

19. * *Et tradent eum gentibus*; Romanis ſcilicet & Præſidi Pilato, ſicut ipſe teſtatur Joan. 10. v. 35. *Gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi.* Tradent autem, ut graviùs crucietur, nempe * *ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum.* Ad crucifixionem ſolam expreſsè tradiderunt; ad reliqua tacitè, tum quia gratum eis fuit quidquid ei ſupplicii inferretur: tum quia materiam illuſionis & flagellationis præbuerunt, accuſando eum tanquam affectatorem regni. Interim hæc prædicit, ut ad patientiam & animi conſtantiam præmuniret: Nam quod Lucas 18. v. 34. dicit, *quod nihil horum intellexerint*, intellige, quòd non intellexerint mortis iſtius tam ignominioſæ myſterium & fructum ad redemptionem generis humani; non quod verba clariſſima non intellexerint. Alioquin enim non diceret Marcus 10. v. 32. quòd *diſcipuli ſtupebant*, nempè Chriſtum tam alacriter nihilominus præcedentem, & quòd *ſequentes timebant*, ſcilicet mortis prædictæ periculum.

19. Et tradent eum Gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die reſurget.

20. * *Tunc*, auditâ per filios mentione reſurrectionis, & ſeſſionis ſuper duodecim ſedes ad judicandos duodecim tribus. Putabant enim Chriſtum jamjam proficiſci ad capeſſendum regnum ſuum quod more Judaico in terra, Jeroſolymis expectabant. * *Acceſſit mater filiorum Zebedæi*, Jacobi & Joannis, nomine Salome, ut colligitur ex Marc. 15. v. 40. juncto cum Matth. 27. v. 57. * *Petens aliquid ab eo*, in genere, ut fidem ejus magìs obſtringeret, ne re ſtatim intellectâ repelleretur. Marcus dicit ipſos filios petiiſſe, quia ſcilicet matrem ad petendum ſubornaverant, ut petitio eſſet honeſtior, & impetratio facilior, eo quòd mulier, & pro filiis, & Chriſto cognata (ut multi) & ipſi ſerviens, faciliùs flectere poſſe videretur: & ut repulſæ pudor & cæterorum Apoſtolorum invidia eſſe minor. Unde notat Aug. lib. 2. de conſenſu Evang. c. 64. & Hieron. hîc, non tam matri quàm filiis inſtigantibus Chriſtum v. 22. reſpondiſſe. Matrem autem ipſam pulchrè & latiùs excuſat Ambr. in Luc. brevius Hieron. quod error eſſet muliebris, & affectus pietatis. Petebat enim pro filiis: * *dic, ut ſedeant, &c.* jube ſtatim tanquam Rex, ut filii mei cingant tibi utrumque latus, ac veluti proximi & proceres regni ſedeant. His enim verbis primas in regno petit, & clarè alludit ad ſedes illas duodecim, de quibus cap. præced. v. 28. ut à filiis inſtructam fuiſſe liqueat.

20 Tunc acceſſit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis ſuis: adorans & petens aliquid ab eo.

21. Qui dixit ei: quid vis? Ait illi: dic ut ſedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad ſiniſtram, in regno tuo.

22. * *Reſpondens autem dixit* ipſis filiis: * *Neſcitis quid petatis*, quia neſcitis, quid ſit regnum meum, nempe non carnale in hoc mundo, ſed ſpirituale: neſcitis, quid ſit ſedere mihi proximum, id eſt, neſcitis, quàm magnum ſit & ipſas Angelicas excedens virtutes, ut Chryſ. Neſcitis, quid faciat idoneum tali loco, ſcilicet non ſanguinis nexus, ſed

22. Reſpondens autem Jeſus, dixit: neſcitis quid petatis. Poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum? Dicunt ei: poſſumus.

ſed potatio calicis : neſcitis , quàm inordinatè petatis , triumphum ſcilicet ante victoriam : denique neſcitis, quâ viâ impetretur, nempe non hujuſmodi precibus , ſed meritis. * *Poteſtis bibere calicem*, ignominiæ , ſupplicii , & mortis , * *quem ego bibiturus ſum ?* id eſt, Satiſne virium habetis , ut eandem , quam ego , ſortem ſubeatis certaminis, paſſionis & mortis , quæ eos , qui primas in regno meo obtinere volunt, neceſſe eſt imitari ? *Calix* enim in Scripturis uniuſcujuſque ſortem, ei à Deo decretam ſignificare ſolet , ſive bonam, ut Pſalm. 15. v. 3. & Pſalm. 22. v. 3. *Calix meus inebrians , &c.* ſive , quod frequentiùs eſt, malam, ut Pſalm. 10. v. 7. & Pſalm. 74. v. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto :* quæ metaphora Prophetis valde uſitata eſt, ut liquet Iſaiæ 31. v. 17. & Jerem. 25. v. 15. & alibi. Deſumptam autem volunt ab antiquo potantium ritu , quo convivii præſes unicuique ſuum miſcebat calicem , ſeu portionem , quam biberet. Itaque his verbis docet eos Chriſtus & exemplo ſuo modum, quo obtinerent id , quod petierant. Quod idem Græcus textus & Syriacus hoc loco , itemque Latinus apud Marcum, aliâ explicat metaphorâ , *& baptiſmo , quo ego baptizor , baptizari ?* Eandem enim paſſionem ſuam vocat *baptiſmum* , ſicut & Lucæ 12. v. 50. quâ ita undique obrutus & afflictus fuit , ſicut homo undique aquis mergitur : per aquas enim inundantes tribulationes ſignificare Scripturis familiaris tropus eſt , ut patet Pſalm. 8. v. 1. 2. 3. * *Dicunt ei , Poſſumus.* Sentiebant enim ſe animo paratos in carcerem & mortem cum Chriſto ire, ſicut & Petrus poſtea; ſed quemadmodum honoris, quem ambierant, magnitudinem, ita & neceſſarias ad bibendum hujuſmodi calicem vires neſciebant : dulce enim martyrium , ſicut & bellum , inexpertis.

23. Ait illis: calicem quidem meum bibetis ; ſedere autem ad dexteram meam vel ſiniſtram, non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum eſt à Patre meo,

23. * *Ait illis : Calicem quidem meum* , id eſt , meo ſimilem , *bibetis*, quia alter eorum mortem pro Chriſto, Act. 12. alter exilium, fervens oleum , graveſque tribulationes paſſus eſt , Apoc. cap. 1. v. 9. quæ omnia ad calicem Domini pertinent. * *Sedere autem ad dexteram, &c.* id eſt , ſummum in regno meo honoris gradum , * *non eſt meum dare vobis*, id eſt, ſuperbis : hoc enim adhuc eſtis , inquit Aug. Pſal. 126. Unde illis verbis , *poteſtis bibere calicem , &c.* putat eos ad humilitatem paſſionum ab ambitione fuiſſe revocatos. Capite verò 12. lib. 1. de Trinitat. aliter exponit , *Non eſt meum*, id eſt, non eſt humanæ poteſtatis hoc dare, quia tanquam ab homine poſtulatis; ſed paternæ, & proinde & meæ æternæ prædeſtinationis. Poſſent hæc verba appoſitè ad mentem petentium ſic exponi : Primas regni ſedes non eſt æquum ut pro libitu meo humanoque beneplacito diſtribuam , amicorum , fami-

familiarium, consanguineorum cedendo affectibus aut votis, sed illis dandæ sunt, quibus à Patre sunt decretæ, nempe certantibus & vincentibus: quibus enim certamen & victoriam, illis & coronam paravit. Ita ferè Chrysost. Hier. & Theophyl. Nec ait ergò Christus, nec negat eos esse, quibus dandæ sint illæ sedes, sed ostendit non sic esse dandas, tacitèque eorum animos prius ad labores cogitandos quàm ad coronas excitat. Græcè deest illud, *vobis*; & tunc iste sensus est, *Non est meum dare* ambitiosè petentibus, *sed quibus*, id est, nisi quibus *paratum est à Patre*, per æternum decretum: sic enim Græcum ἀλλὰ aliquando vertitur, ut Marci 9. v. 7.

24. * *Et audientes decem, indignati sunt*, carnaliter æmulantes de petitione carnali. Ex eodem enim fonte indignatio & petitio prodiit, quia quisque sibi more aulicorum hujus mundi primatum ambiebat. Itaque omnibus ex æquo medicinam admovens, exemplo tum Regum tum suo eos ad modestiam revocat.

24. Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus.

25. * *Scitis quia principes gentium dominantur eorum*, id est, eis, quibus præsunt, seu gentibus, ut Græcum sonat; id est, Scitis quod Principes hujus mundi, iique gentiles, à Dei cultu & religione alieni, dominantur in subditos, seu dominandi & imperandi fastum ex principatu quærunt, utpote eum solo dominatu, non utilitate subditorum metientes. Nam Græcè verbum κατακυριεύειν, id est, *Dominari*, propter additam præpositionem, κατὰ, in malam partem sumitur: quo eodem verbo & sensu vetat pastores Petrus, epist. 1. c. 5. v. 3. dominari in clerum, id est, in gregem, qui eis sorte obtigit. * *Et qui majores sunt*, seu magnates Gentium, qui dignitate pollent inter eas, *potestatem exercent in eos*, id est, eo referunt dignitatem suam, ut jubeant, imperent, & alios imperiosâ potestate suâ quoquo modo ad obsequium pellant: q. d. Christus, Scitis affectionem, quâ laboratis, esse Gentilium, amantium solum dominatum, & potestate suâ ad fastum & gloriam suam abutentium. Quæ sententia & assertivè & majori emphasi interrogativè legi potest.

25. Jesus autem vocavit eos ad se, & ait: scitis quia principes gentiũ dominantur eorum: & qui majores sunt, potestatem exercent in eos.

26. * *Non ita erit inter vos*, discipulos videlicet regni cælestis, quorum mores à Gentibus Dei ignaris differre debent. * *Sed quicumque voluerit inter vos major fieri.* Hieron. Chrysost. & Hil. in Psalm. 118. intelligunt hîc præscribi modum parandi principatum in regno cælorum scilicet humilitate ministrandi & serviendi hîc omnibus, non fastu dominandi. Sed aptius dixerimus Christum ex onere incumbente primatui regni cælestis, seu Ecclesiæ, ab eodem affectando deterrere, hoc sensu: qui voluerit major fieri, seu esse, ut sequitur v. 27. id est, qui statuerit magnus esse & authoritate eminere, suscipiendo

26 Non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit inter vos major fieri sit vester minister:

27. Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus.

principatum, ille jam major factus, * *sit vester minister*, id est, sciat ita se præesse debere, ut non honorem suum, commodum, aut imperandi fastum ex principatu quærat, sed ministerium aliorum; sive ita, ut se exhibeat ministrum, salutem tantùm eorum quærendo: quod idem repetit aliis verbis v. 27. sed cum quadam auxesi. Plus est enim *primum* esse, quàm *majorem*; & plus est esse *servum*, quàm *ministrum*: q. d. Sciat se, quidquid bonorum habet corporis, animie, fortunarum, & vitam ipsam saluti vestræ procurandæ impendere, debere, instar servi. Nam, ut præclarè Aug. l. 19. de Civit. c. 14. In domo justi viventis ex fide, & adhuc ab illa cælesti civitate peregrinantis, etiam qui imperant, serviunt eis, quibus videntur imperare. Neque etiam dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi: nec principandi superbiâ, sed providendi misericordiâ. Et sic exposita Matthæi sententia prorsus convenit cum ea, quæ est Lucæ 22. v. 26.

28. Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animã suam redemptionem pro multis.

28. * *Sicut Filius hominis*, ego scilicet omnium citra controversiam major, primus, & Princeps, * *non venit*, in hunc mundum, * *ministrari*, id est, eo scopo, ut sibi ab aliis ministretur, sive ut hominum ministerio utatur, ad pompam magnificentiæ suæ, * *sed ministrare*, id est, sed ut hominum saluti, & utilitati, discurrendo, prædicando, sanando, moriendo serviat. Nam hoc est, quod addit, * *dare animam suam*, id est, ut profundat ipsam vitam suam, sive ut tradat semetipsum Deo Patri, juxta dicta Matth. 10. v. 39. * *redemptionem*, Græcè λύτρον, id est, pretium redemptionis, quo captivi redimuntur, * *pro multis*, omnibus scilicet, qui simul multi sunt, redimendis ab ira Dei, captivitate diaboli. Maluit tamen, *multis* quàm *omnibus*, dicere, ut non sufficientiam suæ redemptionis, sed fructum exprimeret, qui non in omnes, sed multos redundabit, ut insinuat Hieron. quo modo & infrà c. 26. v. 28. & Paulus ad Hebræos 9. v. 28. Christum oblatum dicit ad multorum exhaurienda peccata.

29. Et egredientibus illis ab Jericho, secuta est eum turba multa
30. Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audierunt quia Jesus transiret; & clamaverunt, dicentes: Domine miserere nostri, fili David.

29. * *Et egredientibus illis ab Jericho.* Ita & Marcus 10. v. 46. idem miraculum narrat factum in egressu à Jericho. Nam quod unum tantùm cæcum nominat, Matth. verò duos, fieri potuit, ut significaret illum unum fuisse famosissimum, unde & pater ejus à Marco exprimitur; alterum ignotum, sicut hanc apparentem contradictionem solvit Aug. l. 2. quæst. Evang. q. 48. & l. 2. de consens. c. 65. Majorem difficultatem habet, quod Lucas 18. v. 35. notat, hoc esse factum, *cùm appropinquaret Jericho*, id est, ante ingressum in Jericho. Et quamvis indicet Aug. hoc intelligi posse, cùm esset prope Jericho, scilicet ingrediendo, magis tamen inclinat, sequendo proprietatem verbi, *appropin-*

pinquaret, hoc factum esse ante ingressum, & ita esse aliud miraculum, simile ei, quod narrant Matth. & Marcus. Sed tanta est omnium omninò cæterarum circumstantiarum similitudo, ut idem planè miraculum à tribus narrari videatur. Et ita dicendum est, Lucam exprimere locum, unde primò incepit cæcus clamare, scilicet cùm appropinquaret Jesus Jericho: sed cùm esset dilata sanitas ejus, eum iterum obsedisse viam, cùm egrederetur Jericho, & tunc vocatum esse ac sanatum. De oratione verò ista, *Miserere nostri, fili David*, vide dicta Matth. 9. v. 27. & c. 15. v. 22.

31. * *Turba autem increpabat eos, ut tacerent:* putans eos vel stipem more mendicorum à Christo petere, vel importunis clamoribus Christo, voces eorum dissimulanti, esse molestos: fortè & quòd ægrè ferrent nonnulli eum vocari Filium David. * *At illi magis clamabant:* ut strepitum turbæ superarent, nescii, quantum Christus abesset. Per quod indicatur ardor desiderii ipsorum. Allegoricè & pulchrè tractat hanc historiam Aug. serm. 18. de verbis Dom. c. 11. & seqq. Nam duo cæci sunt duo populi, Judaicus, & Gentilis, non oculis sed animo cæci: qui, *transeunte Jesu*, id est, dispensante nobis temporalia ac transitoria adventûs & incarnationis suæ opera & Sacramenta, *clamant*, ut sanentur & operibus, & vocibus, dùm gratiæ & Evangelicæ legi per opera congruere volunt. Quod cùm facere incipiunt *turba prohibet*, id est, consuetudo desideriorum carnalium, vel dilectores hujus mundi impediunt, sed perseverando vincunt strepitum, ut *stante Jesu*, id est, per stabilem divinitatem ejus sanentur, ut videre possint ac diligere incommutabilem lucem æternæ sapientiæ. Eodem ferè modo lib. 1. quæst. Evang. qu. 28. Latiùs verò & magìs tropologico sensu tractat hæc Greg. hom. 1. in Evang.

31. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant dicentes: Domine, miserere nostri, fili David.
32. Et stetit Jesus & vocavit eos, & ait: quid vultis ut faciam vobis?
33. Dicunt illi, Domine, ut aperiantur oculi nostri.
34. Misertus autem eorum Jesus, tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, & secuti sunt eum.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

1. * ET *cum appropinquassent Jerosolymis, & venissent Bethphage in montem Oliveti. Mons Oliveti* dicitur, eo quòd esset locus Olivis consitus. Unde Græcè vocatur mons ἐλαιῶν, *olivarum*. Distabat ad Orientem à Jerusalem itinere Sabbati; ut est Act. 1. v. 12. hoc est mille circiter passibus, si remotissimam ejus radicem spectes. Nam Josephus lib. 6. de bello Judaico c. 3. scribit sex stadiis distare, nempè spectando verticem vallis Josaphat. Interjacet inter urbem & montem, quam mediam secat torrens Cedron. *Bethphage* verò vicus est, seu villula Sacerdotum, ut Hieron. ad radicem Orientalem illius montis sita. Unde quod Luc. & Marcus dicunt hoc factum esse, cùm Jesus appropinquasset

1 Et cum appropinquassent Jerosolymis, & venissent Bethphage ad Montem Oliveti: tunc Jesus misit duos discipulos,

quaſſet Bethaniæ, quæ tamen Joan. 11. v. 18. dicitur diſtare à Jeruſalem ſtadiis quindecim, id eſt, paſſibus facilè 170. aut 180. intelligendum eſt, Evangeliſtas ruditer deſcribere ſitum locorum iſtorum: quaſi diceret, cùm eſſent propinqui Bethaniæ, unde veniebant, Joan. 12. v. 1. & 12. Bethphage, monti olivarum, & Jeroſolymis: * *Tunc miſit duos diſcipulos.* Quidam apud Authorem operis imperf. Petrum & Philippum fuiſſe volunt, quod obſcurè indicat Hilar. alii Petrum & Joannem: ſed res incerta eſt.

2. Dicens eis: ite in caſtellum quod contra vos eſt, & ſtatim invenietis aſinam alligatam & pullum cum ea: ſolvite & adducite mihi:

2. * *Dicens: Ite in caſtellum:* Græcè κώμην, id eſt, pagum ſeu vicum, * *quod contra vos eſt*, id eſt, è regione veſtri. Ex quo quidam putant fuiſſe Bethphage, quo tendebant. * *Et ſtatim*, in ipſo ſcilicet introitu pagi, *invenietis aſinam alligatam, & pullum cum ea*, aſinum, tenerum quidem & necdum ad opera ſeparatum, utpote ſuper quem, juxta Marc. & Lucam, nemo adhuc hominum ſediſſet, equitationi tamen idoneum. Nam & Judic. 10. v. 4. filii Jain dicuntur ſediſſe ſuper triginta pullos aſinarum: & ſimiliter Judic. 12. verſ. 14. filii & nepotes Abdon ſuper ſeptuaginta pullos aſinarum.

3. Et ſi quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet: & confeſtim dimittet eos.

4. Hoc autem totum factum eſt ut adimpleretur quod dictum eſt per Prophetam dicentem:

3. * *Et ſi quid vobis aliquid dixerit:* nempè, *quid facitis*, ut Marc. vel *quare ſolvitis?* Ut Lucas, vel ſimile quid: * *Dicite quia Dominus*, non noſter vel veſter, ſed abſolutè Dominus, ſcilicet omnium, & jumentorum iſtorum, & dominorum eorum, & totius creaturæ, * *his opus habet.* Non vult ergò vi tolli, ſed duplici argumento dominii & neceſſitatis eos perſuaderi, ut abduci ſinant. * *Et confeſtim dimittet eos*, occultâ virtute meâ perſuaſus. Hæc ergo mandando Chriſtus manifeſtavit & omniſcientiam ſuam, & dominium ſupremum, & omnipotentiam in univerſa, ne fortè caſu inventis aſinâ & pullo, Zachariæ vaticinium ſibi adaptaſſe videretur. Nam fiebat hoc totum non novitatis vel laboris levandi causâ, ſed * *ut adimpleretur quod dictum eſt per Prophetam &c.* Ubi, *ut*, non ſolum conſequentiam ſignificare poteſt, ſicut aliàs ſæpè expoſuimus, ſed etiam finalem cauſam, nempe ut oſtenderet de ſe Zachariam prophetaſſe, & ita Judæi ſe Regem ſuum agnoſcerent. Nam cauſa hujuſmodi introitûs in Jeruſalem fuit, ut verus Rex Iſraël, qui hactenus Regium titulum & honorem fugerat, morti vicinus ſe palàm Regem profiteretur; ſed ita tamen, ut ſimul regni ſui in hoc mundo qualitatem & ſpecimen exhiberet, à mundi regnis diverſiſſimum. Humilia enim excelſis miſcuit, regiam magnificentiam plebeiâ humilitate temperavit. Nam vectus eſt quidem jumento, & ſtrato, & cum comitatu, & cum acclamationibus, quod ſolent Reges: ſed illi ſuperbis equis, hic aſino; illi propriis, hic commodato; illi ephippiis phaleratis & gemmatis, hic vilibus veſtimentis;

illi

illi armatis ſtipati, hic inermibus diſcipulis; illi cum acclamationibus totius civitatis, hic puerorum & pauperis vulgi. Manſuetudine enim & humilitate voluit ſubditos ſuos ad ſe trahere, & imitando regni ſui confortes fieri. Et ne cui hæc regia pompa ridicula videretur, vaticinii præmonitione eum revocat, hoc ipſum prædicentis. Citat autem non tam verba quàm ſenſum Zachariæ; niſi malis eſſe duo teſtimonia mixta, Zachariæ ſcilicet & Iſa. 62. v. 11. ubi ſimiliter legimus.

5. * *Dicite filiæ Sion*, id eſt, annuntiate ei fauſtum lætiſſimumque hoc nuntium: quâ de cauſa legitur in Zacharia, *exulta ſatis filia Sion.* Porrò *Sion* erat mons, à Meridie ambiens Jeroſolymam, in eminente & ſolida ac prærupta petra, unde arx ei impoſita fuit, quam cœpit David 2. Reg. 5. v. 7. Et quia plateis atque ædificiis montem illum inſtruxit, dicta eſt ibidem *civitas David.* Eſt autem in *filia Sion* Hebraiſmus, quo civitas ſeu congregatio civium *filia* appellari ſolet, ſicut Pſalmo 44. *filia Tyri*, & 136. *filia Babylonis*; quod à Poëtis quoque Græcis uſurpatum. Simul eſt & ſynecdoche, quâ à parte urbis, ubi Regia erat, tota civitas ſignificatur. * *Ecce Rex tuus*, verus, legitimus, è gente tua, tot vaticiniis promiſſus, tam diu expectatus, ecce * *venit tibi*, id eſt, jam jam adeſt, in ſalutem, non oppreſſionem tuam, ut ſæpè Reges: quod pulchrè Propheta exprimit, etſi omittat Evangeliſta, addendo, *Juſtus & Salvator*: q. d. Venit, ut te juſtificet & ſalvet, ne pereras: *Juſtus* enim regendis, *Salvator* tuendis ſubditis prodeſt; quæ duo optima Regis officia ſunt. * *Manſuetus*, Hebraicè עני *Ghani*, *pauper*, pro quo LXX. videntur legiſſe ענו, *Ghanau*, *manſuetus*: nam uti vocum, ita & ſignificationis eſt ſumma affinitas. Pauperes enim ſpiritu, qualis maximè Chriſtus fuit, etiam manſueti eſſe ſolent. Hoc addit, maximi ſolatii loco. Reges enim tumentes opibus & faſtu ferè dominantur in ſubditos, c. 20. v. 25. & minimè manſueti ſunt. Signum autem manſuetudinis * *ſedens*, Hebraicè *equitans*, * *ſuper aſinam.* Græcum & Hebraicum verti poteſt *ſuper aſinum*, quomodo plerique vertendum putant, ut repetitione Hebræis uſitatâ idem per *aſinum & filium ſubjugalis* ſignificaverit. Moventur eo, quòd tres reliqui Evangeliſtæ ſolius pulli mentionem fecerint, & nemo ſuper duobus jumentis ſedere potuerit; unde hoc Hieron. & Beda ad allegoriam transferunt. Sed quia ex verſu 2. & 7. clarè patet aſinam ſimul adductam fuiſſe, rectè vertitur etiam hîc, *aſinam*, maximè dum vox Græca ὄνος, & Hebraica אתון, *Athon*, etiam *aſinam* ſignificet, ut patet 2. Reg. 19. v. 26. & quia nomina generum ac ſpecierum utrumque ſexum Hebraicè comprehendere ſoleant. Itaque juxta communiorem & veriſimiliorem expoſitionem, cui S. Aug. favere videtur

5. Dicite filiæ Sion: Ecce Rex tuus venit tibi manſuetus ſedens ſuper aſinam & pullum filium ſubjugalis
6 Euntes autem diſcipuli fecerunt ſicut præcepit illis Jeſus.

detur lib. 2. de consensu c. 66. sedit Christus, & * *super asinam*, in ascensu fortassis ac descensu montis, tanquam robustiorem: ac deinde in ingressu urbis super * *pullum*, *filium subjugalis*, id est, animalis sub jugo assueti, scilicet asinæ: nam Hebraicè est בן־אתנות *Ben athonóth*, *filium asinarum*, id est, alicujus ex asinabus, quomodo vitulus in Scripturis dicitur filius bovis seu vaccæ. Intelligitur enim pullus hactenus matrem sequi solitus: unde Lxx. dicunt *pullum novum*. Quia igitur Christus expressè dixerat v. 3. *Dominus* non hoc, sed *his opus habet*, ideò discipuli

7. Et adduxerunt asinam, & pullum: & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt.

7. * *Adduxerunt asinam & pullum*: & consequenter illi duo discipuli, loco ephippiorum, * *imposuerunt*, non super unum solùm, sed * *super eos vestimenta sua*, exteriora, id est, pallia, ut Græcè, ut ita commodior & honestior esset equitatio: * *Et eum desuper sedere fecerunt.* Græcè iterum ἐπάνω αὐτῶν, *super eos*, id est, super asinam & pullum collocarunt, vicissim scilicet, ut suprà dictum, quamvis & ad vestimenta referri possit. Notant autem plerique veteres, ut Hieron. hîc, & Aug. l. 12. contra Faustum c. 42. per *pullum*, super quem nemo sederat, significatum esse populum gentilem, nullo legis jugo domitum, per *asinam subjugalem* Judaicum. Utrique insedit Jesus, utrumque sibi subdidit, missis ad eos duobus discipulis, uno in Circumcisionem, altero in Gentes.

8. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via: alii autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via:

8. * *Plurima autem turba*, id est, plurimi ex turba, qui partim è Bethania secuti fuerant, partim ex Jerosolymis, procedebant ei obviam, ut patet Joan. 12. v. 12. & seqq. * *Straverunt vestimenta sua*, exteriora, ut supra * *in via*, ut esset mollior & ornatior, & incessus honorificentior, cùm vestimenta etiam ab asina calcarentur. Maximi hoc honoris & observantiæ argúmentum fuit, & vix unquam Regibus exhiberi solitum. * *Alii autem cædebant ramos de arboribus*, oleis & palmis, quarum ibi copia: & eadem de causa * *sternebant in via.* Addit Joan. eos accepisse ramos palmarum manibus. Fiebat hoc ex usu Judaico, ubi moris fuit non solùm in festo Tabernaculorum, sed etiam in aliis solemnibus gaudiis ramos virides maximè palmarum ferre manibus, ut videre licet in mundatione arcis Jerusalem 1. Mach. 13. v. 51. & in purificatione Templi 2. Machab. 10. v. 7.

9. Turbæ autem, quæ præcedebant & quæ sequebantur, clamabant, dicentes: Hosanna filio David: benedictus, qui venit in nomine Domini: hosanna in altissimis.

9. * *Turbæ autem quæ præcedebant.* Ingentem fuisse facilè ex eo colligitur, quòd ex solemnitate Paschali Jerosolymis affluxerant, ut ex Joan. 12. patet. Nam paucis annis post testatur Josephus occurisse Cestio Gallo, Syriæ Præsidi, facilè trigesies centena millia. * *Clamabant*, laudantes scilicet Deum præ lætitia. Causa fuit propter omnes, quas viderant, virtutes seu miracula, ut expressit Lucas c. 19. v. 37. ubi & locum

locum notat, ubi contigit, ſcilicet prope deſcenſum montis Oliveti. Maximè autem eos moverat miraculum ſuſcitati Lazari, nam propterea & obviam venerant, ut Joannes notat. * *Hoſanna filio David.* De voce *Hoſanna* multæ authorum conjecturæ ſunt. Clemens Alex. lib. 1. Pædag. c. 5. dicit ſignificare lucem, gloriam, & laudem; Hilar. redemptionem: ad quos videtur reſpexiſſe Author oper. imperf. dum illas opiniones nonnullis tribuit. Quidam apud Theophyl. dicunt hymnum ſignificare: apud Juſtin. quæſt. 50. excellentem magnificentiam. Aug. tract. 31. in Joan. ſcribit ex Hebræo eſſe vocem obſecrantis, quæ magis affectum animæ indicet, quàm rem aliquam ſignificet, quaſi eſſet interjectio. Sed veriſſimum eſt id, quod tradit Hier. ep. 145. ad Damaſum & hîc in Comment. *Hoſanna* eſſe vocem compoſitam ex הושע, *Hoſchagh*, ſeu הושיע, *Hoſchiagh*, id eſt, *Salva*, & נא *Na*, id eſt, *quæſo*. Contrahi verò & per ſyncopen pronuntiari, inſtar unius dictionis, docet Elias in Thisbi. Deſumpta eſt autem ex Pſalm. 117. v. 25. ſicut evidens facit id, quod hîc habetur, **Benedictus qui venit in nomine Domini.* Nam ille totidem verbis eſt verſus 26. immediatè ſequens. Itaque quia Pſalmus iſte, ut inquit Hieronymus maniſeſtè de Meſſia prophetat, & in Synagogis Judæorum creberrimè legebatur, hinc populis notior erat: ut proinde illum cœperint Jeſu tanquam vero Meſſiæ acclamare, præſertim cùm divino inſtinctu res iſta ageretur, ut patet ex v. 16. de pueris, & Lucæ 19. v. 40. Accedit, quod ex antiquis Hebræorum libris, ipſoque uſu hodierno, conſtet *Hoſanna* fuiſſe ſolemnem acclamandi & benè precandi formulam, in feſto Tabernaculorum tam uſitatam, ut etiam ipſi ſalicum rami, quos manibus ferebant, vulgo non intelligente linguam Hebraicam, eodem nomine *Hoſanna* appellarentur, ut idem Elias in Thisbi teſtis eſt. Et hinc eſt, quod in precibus Judæorum hodiernis, quæ quaſi Litaniæ ſunt, ex nominibus & beneficiis Dei conflatæ, vox illa *Hoſanna* ſexcenties, ad ſingula penè Dei nomina & beneficia, repetatur, ſicut apud nos *Te rogamus audi nos*, vel *Libera nos Domine*, vel *Ora pro nobis.* Fuit itaque diſcipulis & populo uſurpata vox illa, juxta ſignificationem Pſalmi, cujus verſus canebant, pro *Salva quæſo*, ut eſſet acclamatio exultantium, quaſi dicerent, *Salva quæſo Regem noſtrum*: non diſſimilis illi apud nos uſitatæ, *Vivat Rex*, vel *Io triumphe.* Patet hoc ex eo, quod in eodem verſu ejuſdem Pſalmi ſequitur, *ô Domine bene proſperare*, ſive, ut Hebraicè legitur, ſimili planè formâ הצליחהנא *Hatzlichahna*, quaſi diceres, הצליחה נא, *Hatzlichana*, id eſt, *Proſpera quæſo*, ſeu *Proſperum da ſucceſſum.* Unde quamvis Hieron. velit ſenſum eſſe, *Hoſanna*, id eſt, *Salva quæſo*, nos ſcilicet ſeu populum tuum, aptiùs tamen

tamen videtur dici, quòd petant ſalvari & proſperari Regem ſuum. Sequitur enim **filio David*, quod Latinè diceremus *filium David*. Nam verbum illud Hebraicum conſtruitur uſitatè non tantum cum accuſativo, ſed & dativo, ut patet Judic. 7. v. 2. 2. Reg. 10. v. 11. quo modo etiam hic habetur in Syriaco, q. d. Salutem adfer, quæſo, filio David: cujuſmodi phraſis ſervata eſt etiam in Latino Pſal. 97. 1. *Salvavit ſibi dextera ejus*. Quanquam appoſitè valde hic ſenſus eſſe poſſit: Solemne illud Hoſanna ſit, ſeu acclametur, filio David, regnum Davidicum auſpicanti. Nam hæc videtur eſſe cauſa, cur cæteri Evangeliſtæ referant vocem illam acclamatam fuiſſe, ſine ullo addito, & ab omnibus ſine interpretatione ſervata ſit, ut indicarent quaſi materialiter novo Regi more ſolito acclamari. Nam ad regni inaugurationem eos reſpexiſſe, patet ex eo, quòd Marcus acclamatum dicit: *Benedictum quod venit regnum patris noſtri David*: cujus ſcilicet reſtauratio per Meſſiam futura, & tam diu expectata, jam tandem venit. Unde quod hîc addit Matt. *Benedictus qui venit &c.* Lucas exprimit, *Benedictus qui venit Rex*, id eſt, omni benedictione & proſperitate repleatur Rex iſte noſter Meſſias. * *Qui venit*, non tanquam ſeipſum ingerens, ſed * *in nomine Domini*, id eſt, miſſus à Deo, & perſonam gerens Dei, viſitantis populum ſuum. **Hoſanna in altiſſimis*, ſupple *audiatur*, ut ſit quaſi ardens populi exhortatio ad exclamandum magnis vocibus Hoſanna Regi ſuo: vel, *in*, poſitum eſt pro, *ex*, hoc ſenſu: Hoſanna, ſeu ſalus ac proſperitas veniat Regi noſtro divinitùs de cælis altiſſimis. Similis phraſis eſt Pſal. 148. v. 1. *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelſis*, id eſt, de excelſis: eſt enim repetitio Hebræis familiaris. Unde Luc. quaſi interpretans cæteros, addit, *Pax in cælo*, id eſt, ſalus ac proſperitas de cælo, *& gloria in*, id eſt, de *excelſis*, deſcendat ſcilicet ſuper Regem noſtrum. Quod ergo frequentiſſimè Hoſanna repetebant, in ſummi ardoris ac affectus argumentum erga Regem fiebat. Sic enim olim cum populus Regibus atque Epiſcopis acclamabat, pro numero acclamationum æſtimabatur affectus, ut patet ex geſtis Eccleſiaſticis apud Aug. epiſt. 110. ubi *Deo gratias*, *Chriſto laudes*, *fiat &c.* acclamantur pluſquam vigeſies, imo trigeſies ſexies. Quod igitur in iſtas voces erga Chriſtum tunc erumperent, cauſa indicatur à Luc. 19. v. 11. *Eo quod eſſent prope Jeruſalem*, civitatem ſcilicet regiam, caput regni, & quia exiſtimarent, quod confeſtim regnum Dei manifeſtaretur.

10. Et cum intraſſet Jeroſolymam commota eſt univerſa civitas, dicens: quis eſt hic?

10. * *Cum ergo intraſſet Jeroſolymam*, Iſraëlitici regni Metropolim, cum tanto applauſu, * *commota eſt univerſa civitas*, id eſt, cives Jeroſolymitani, maximèque Sacerdotes, novitate ſcilicet ſpectaculi attoniti: nam qui clamabant ferè erant exteri, & advenæ, ut indicatur

Joan.

Joan. 12. v. 12. * *Dicens, Quis est hic?* id est, Quantus est iste, ut cum tanto honore & applausu Rex Israël salutetur? Videntur enim invidiæ verba, quibus honore indignum significent.

11. *Populus autem simplex & candidus respondet: * *Hic est Jesus Propheta.* Græcè οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης *ille Propheta*, nempe à Moyse promissus, Deut. 18. v. 15. sicut hoc ponderant Hier. & Theophyl.

11. Populus autem dicebat: hic est Jesus Propheta à Nazareth Galilææ.

12. * *Et intravit Jesus*, scilicet eâdem hâc die: nam quæ sequuntur v. 15. de pueris adhuc Hosanna clamantibus, videntur omninò ad hanc diem pertinere. Itaque Marc. qui ad secundum diem referre videtur, usus est recapitulatione ejus, quod pridie acciderat, ut exponit Aug. lib. 2. de consensu Evang. cap. 68. etsi alii minùs aptè velint Matthæum hîc uti anticipatione. Intravit autem non in arcem Sion, eo quòd nollet hujus sæculi Regem agere, sed * *in templum*, ut verus Filius Dei Patris. Intelligit autem atrium extremum, quod vocabatur Profanum, & atrium Gentium, quia & Gentilibus & immundis orationis causâ patebat. Erat enim & aliud atrium pro Israëlitis, ubi erat porticus dicta Salomonis: aliud denique ipsi Templo proximum, solis Sacerdotibus pervium, ubi erat altare: de quibus Josephus lib. 15. Antiq. c. ult. & lib. 6. de bello Judaic. c. 6. * *Et ejiciebat*, ex illo atrio extremo, * *omnes vendentes & ementes in templo*, nempe omnis generis hostias ad sacrificia necessarias, Agnos Paschales, oves, boves columbas &c. quas peregrini non poterant domo adducere, sed emere cogebantur. Fiebat hoc commercium olim in ipsa urbe: sed vel commoditatis, vel lucri causâ à Sacerdotibus, locum verisimiliter, elocantibus, in atrium istud, quod orationi tantùm servire debebat, translatum fuerat. Erat enim istud atrium ingenti magnitudine, imò facilè quatuor stadiorum. Numerum quoque vendentium & ementium fuisse magnum his Paschalibus diebus, inde patet, quod Josephus lib. 7. de bello Jud. cap. 17. testetur sub Cestio Præside fuisse cæsa hostiarum Paschalium ducenta quinquaginta millia & sexcentas. * *Et mensas nummulariorum evertit*, qui mutabant aurum argento, monetam majorem minore, peregrinam usitatâ, & in mensis numerabant, ut vel oblationibus votivis vel emptioni hostiarum commodè serviret, & inde lucrabantur. * *Et cathedras*, seu sedilia, in quibus toto die commoditatis causâ sederent, * *vendentium columbas evertit*: ne ad mensas vel sedes suas reverterentur. Unde & *nummulariorum effudit æs*, ut ait Joan. c. 3. in alia simili ejectione. Hoc igitur facto publicâ & verè Regiâ authoritate usus est, se & Regem, summum Templi Pontificem, divinique cultûs Præsidem ipso facto exhibens. Unde meritò Hier. & alii factum istud summopere mirantur, velut maximum signorum,

12. Et intravit Jesus in templũ Dei: & ejiciebat omnes vendentes & ementes in templo, & mensas nummulariorum & cathedras vendentium columbas evertit:

quòd unus tantam multitudinem, fretam authoritate Sacerdotum, quibus invisus erat, & quidem præsentium, ignominiosè flagello expulerit. Igneum enim quiddam, inquit Hier. & siderium radiabat ex oculis ejus, & divinitatis majestas lucebat in facie.

13. Et dicit eis: Scriptum est: domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum.

14. Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & sanavit eos.

13. * *Et dixit eis: Scriptum est, Domus mea,* templum scilicet meum, in quo inhabito, * *Domus orationis vocabitur*, id est, domus orationis erit, sub qua & gratiarum actio & omnis cultus Dei comprehenditur. Isaias addit c. 56. *cunctis populis.* Ex quo, & aliis loci circumstantiis, patet agi de Ecclesia novi Testamenti: cujus quia typus fuerat Templum Judæorum, Christus ad illud prophetiam istam transfert, * *Vos autem fecistis illam,* istis mercimoniis, * *speluncam latronum:* quia cum avaritia, mendaciis, fraudibus & consequenter inopum despoliatione conjuncta esse solent; qui latronum insidiantium sanguini & vitæ mores sunt. Adde quòd loci sacri & sacrificiorum prætextu, quemadmodum latrones speluncâ, sese tegerent.

15. Videntes autem principes Sacerdotum & Scribæ, mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hosanna filio David, indignati sunt.

16. Et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique, numquam legistis: quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?

15. * *Videntes autem Principes Sacerdotum & Scribæ mirabilia, quæ fecit:* Regium scilicet ingressum, mirabilem illam tantæ authoritatis ejectionem & salvationem ægrorum: * *& pueros clamantes in templo,* id est, continuantes adhuc clamores, quos majores inchoaverant, quemadmodum ferè solent.

16. * *Dixerunt ei: audis quid isti dicunt?* Nempe quomodo te regem vocitant isti, quorum testimonium futile ac puerile est, & quos verbo facilè compescere potes? Nam ex invidia taxant his verbis vanitatem in Christo, & inanem affectationem ac delectationem tituli Messiæ & Regis. Quibus dixit: * *Utique: nunquam legistis, quia ex ore* (illud, *quia*, ex Hebraica & Græca phrasi redundat) * *infantium & lactentium perfecisti laudem?* id est, Laudem tuam, ô Deus, quæ ab adultis canitur, aut cani deberet, omnibus numeris perfectam, expressisti ex ore, etsi non ex mente parvulorum: q.d. Vultis ut os claudam ætati parvulæ, cui Spiritus S. aperuit, & jam olim aperiendum prophetavit? Author operis imperf. *infantes* intelligit, non ætate, sed simplicitate cordis; *lactentes* verò fide & sensu imperfectos & ineruditos. Et sanè tales videtur respexisse prophetia Psalmi, generaliter prædicens, per infirma mundi, ut per Apostolos & Gentiles, Deum esse clarificandum; quòd Christus ad veros & ætate pueros, tanquam maximè simplices & sensu ineruditos, transtulit & accommodavit. Ubi Hieron. notat responsi dexteritatem, quod neque dicendo, *bene faciunt pueri*, Pharisæis ansam calumniæ apud Præsidem præbuerit, neque rursum dicendo, *errant, debetis ætati ignoscere*, veritatem læserit.

17. Et relictis illis abiit foras extra Civitatem in Bethaniam, ibique mansit.

17. * *Et relictis illis, abiit:* nempe, ut Marcus, cum vespera facta esset,

esset, *in Bethaniam*, vicum, ut sup. ex Joan. 11. v. 18. quindecim stadiis distantem Jerosolymis, id est, duobus circiter milliaribus Italicis. **Ibique mansit*, mansit noctu in domo, ut verisimile est Mariæ & Marthæ, unde paulò antè venerat.

18. * *Mane autem revertens in civitatem esuriit:* sive excitaverit in se famem illam, edendo miraculo opportunam, sive vesperi incœnatus naturaliter mane esurierit: nam fictam fuisse famem, ut aliqui volunt, miraculi patrandi causâ nulla dicendi necessitas est.

18 Mane autem revertens in Civitatem esuriit,

19. * *Et videns fici arborem &c. venit ad eam*, quærens scilicet ut Marcus, si quid fortè inveniret in ea, nempe quo famem levare posset. **Et nihil invenit in ea nisi folia tantum.* Causam notat Marcus, quia non erat tempus ficorum, utpote paulò ante passionem, circa finem mensis Martii. Cur ergò quæsivit? Quia secundùm hominem incognita ei fuit species arboris, inquit Calvinus in Harmonia. Sed hoc ineptum. Quæsivit ergò, ut homines solent id, quod sciebat se non inventurum, partim ad habendam miraculi patrandi occasionem, quo ille, qui semper benignitatis exempla in hominibus, nunc tandem semel etiam severitatis virtutisque puniendi, sed in re insensata, Judæis & Apostolis demonstraret, ut Chrysost. & Hilar. partim & maximè ad mysterium figurandum, quod à plerisque veteribus observatum fuit, eodem scilicet Hilario, Hieron. Theophyl. Orig, Tract. 17. in Matth. Non enim vel ex inediæ impatientia, vel ex iracundia maledixit ficui, sicut rebus inanimatis iracundi homines solent (puerilis enim & ridicula fuisset ultio) sed ejusdem mysterii causâ. Ficus enim typus est Synagogæ, cui datum est tempus pœnitendi inter discessum Christi & reditum ad judicium. *Venit*, esuriens ejus salutem: sed *invenit* infœcundam, foliis dumtaxat vestitam, id est, verbis inanibus legis, Templi, cæremoniarum, traditionum, jactantiâ, nudâque Religionis specie; fructibus verò justitiæ vacuam, bonis operibus sterilem: ideò plectitur populus ille maledictione & ariditate, quia à Deo & gratiæ humanæ derelictus & reprobatus est, ut, qui ante fructus ferre noluit, jam obduratus & exsiccatus nec possit. Idque * *in sempiternum*, Græcè εἰς τὸν αἰῶνα, *in sæculum*, hoc est, Hier. in longum tempus, quia Judæi saltem in fine mundi conversi, scil. cùm plenitudo gentium intraverit, fructum ferent.

19 Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, & nihil invenit in ea nisi folia tantum, & ait illi: numquam ex te fructus nascetur in sempiternum. Et arefacta est continuò ficulnea.

20. * *Et videntes discipuli* non tunc, sed postridie mane cùm illac præterirent, ut Marc. notat, **mirati sunt*, de tanta virtute maledictionis: ideo enim aiunt: * *Quomodo continuo aruit?* Scilicet ad illius sententiæ pronuntiationem. Nam ad hunc sensum respondet Christus:

20. Et videntes discipuli mirati sunt, dicentes: quomodo continuò aruit?

21. * *Si habueritis fidem*, nempe præstantissimam illam, quam comparavit alibi grano sinapis: *& non hæsitaveritis*, operis difficultate territi,

21. Respondens autem Jesus, ait eis: Amen dico vobis, si habueri-

tis fidem, & non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis, sed & si monti huic dixeritis, Tolle & jacta te in mare, fiet

riti, & diffidendo. Græcè est μὴ διακριθῆτε, *non dijudicaveritis*, id est, non discreveritis inter opus facile ac difficile, quemadmodum diffidentes solent, sed æqualiter Deum bonum & omnipotentem facturum confidatis id, quod expedire judicaveris: non solum * *de ficulnea facietis*, id quod scilicet in ficu factum, * *sed & si monti huic &c.* de quo vide dicta Matth. 4. v. 19.

22. Et omnia quæcumque petieritis, in oratione credentes, accipietis.

22. * *Et omnia quæcumque petieritis*, nempe secundum voluntatem ejus, ut est 1. Joan. 5. v. 14. *In oratione*; sæpè enim fides adhibendas etiam preces, judicat ad impetrandum. *Credentes accipietis*, fide scilicet non hæsitante. Fides enim & fiducia requiruntur.

23. Et cùm venisset in templū, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, & seniores populi, dicentes: in qua potestate hæc facis & quis tibi dedit hanc potestatem?

24. Respondens Jesus dixit eis: interrogabo vos & ego unum sermonem: quem si dixeritis mihi & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio.

23. * *Et accesserunt ad eum Principes Sacerdotum:* de quibus dictum c. 2. * *Et seniores populi*, id est, Judices ejus ac Magistratus. Adduntalii *Scribas*, id est, legis doctores, adeoque totum concilium, cui in Religionem & Civilia erat authoritas penes Judæos, ut scilicet Jesum tali pompâ, numero, authoritate terrerent, inquirentes ex eo, * *In qua potestate hæc facis?* id est, Qua authoritate, ut Græcè est, populum doces, venditores victimarum ejicis, Regis & Christi voces tibi acclamari sinis? * *Et quis dedit tibi hanc potestatem?* Tune tibi à teipso privatim arrogas, an de cælo data est? &c. Nos enim penes quos, utpote legitimos successores Moysis, omnis in Templum vel Religionem & doctrinam authoritas est, hanc tibi non dedimus. Quam quæstionem ipse non vult solvere, sed ita respondet, ut ipsimet solvant, interrogando *unum sermonem*, id est, unam rem aliquam seu unum aliquod more Hebraico; ubi verbum generalissimè pro re usurpatur.

25. Baptismus Joannis unde erat? E cælo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes

25. * *Baptismus Joannis*, sub quo tota ejus prædicatio & functio intelligitur, sicut sub Circumcisione subinde tota lex, *unde erat? E cælo, an ex hominibus?* id est, Quis ei dederat potestatem baptizandi, Deusne immediatè de cælo, an homines committendo, vel ipse usurpando?

26. Si dixerimus, è cælo, dicet nobis: quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus turbam: omnes enim habebant Joannem sicut Prophetam.

26. * *Si dixerimus è cælo*, id est, quòd authoritate divinitus acceptâ officium suum exercuerit, * *dicet nobis: quare ergo non credidistis illi?* prædicanti ac testificanti, me esse Filium Dei & Christum, ut patet Joan. 1. **Si autem dixerimus, ex hominibus*, id est, humanam esse adinventionem, & consequenter potestatem usurpatam, **timemus turbam*, id est, populum gregatim à Joanne baptizatum. Lucas clariùs, *Plebs universa lapidabit nos*, scil. tanquam palam blasphemos. **Omnes enim habebant Joannem sicut Prophetam*, id est, tanquam verè Prophetam, cujus authoritas non est ab hominibus, sed immediatè à Deo. Illud enim, *sicut*, non est similitudinis, sed veritatis nota, quod Marcus expressit, dicendo, *Omnes enim habebant Joannem, quia verè Propheta esset:*

&

&Lucas, *certi sunt Prophetam esse.* Itaque utrimque constricti perplexitate quæstionis ac discriminis vitæ amittendæ & veritatis confitendæ,

27. * *Dixerunt: nescimus*, nempe id, quod ipsis etiam fatentibus totus populus noverat, quod ex ore Joannis audiverant, Joan. 1. v. 32. unde multis modis mentiuntur. * *Dico vobis &c.* id est, Quemadmodum vos non vultis mihi disertè respondere de potestate Joannis, ita nec ego vobis, nequitiâ plenis, de mea. Sed sicut ipsi in cogitationibus suis responderant, Joannis authoritatem esse à Deo, ita Christus & tacitè ipsis indicat suam esse à Deo, insinuando scilicet, eâ se potestate hæc facere, quam Joannes ei prædicatione & testificatione suâ tribuerat.

27. Et respondentes Jesu, dixerunt: nescimus. Ait illis & ipse: nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

28. * *Quid autem vobis videtur*, de hoc, quod adjicio, quod non potestis dicere vos etiam nescire, uter scilicet * *ex duobus*, illis filiis, * *fecit voluntatem*, seu præceptum, * *Patris*, de operando in vinea?

28. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum, dixit, fili vade hodie, operare in vinea mea.

29. Ille autem respondens, ait: nolo. Postea autem pœnitentia motus, abiit.

30. Accedens autem ad alterum dixit similiter. At ille respondens, ait: eo, domine, & non ivit.

31. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: primus. Dicit illis Jesus: Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedent vos in regnum Dei.

31. * *Dicunt ei: primus*, quia illi verba tantùm, non facta defuerant, alteri vero facta, non verba. Quis autem non malit verbis negari sibi id, quod poscit, dummodò quod poposcerit fiat, quàm non fieri, quod spondetur ut fiat? Cùm facti effectus ex desperatione sit gratior, spes autem destituta plus doleat. Ex hoc autem ipso arctissimè concludit eos Christus, * *quia publicani & meretrices &c.* homines antea præ cæteris in utroque sexu vitâ infames, * *præcedent* vos, Græcè, προάγουσιν ὑμᾶς, *præcedunt vos*, id est, vobis, qui religionem profitemini, & justitiam verbis promittitis, exemplum & ducatum præbent, ut imitemini: q.d. Si prior filius fecit voluntatem Patris, ergò Publicani & meretrices eam faciunt, antè nolendo rectè vivere, posteà pœnitendo, exemploque vos præcedendo; vos verò nequaquam eam facitis. Rationem explicat versus sequens.

32. * *Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ*, scilicet incedens, id est, justitiam & pœnitentiam, prædicatione, conversatione, totaque vitâ irreprehensibili præ se ferens, ut nihil dubium esse posset, quin missus esset à Deo: * *Et non credidistis ei* obtemperando ei, de pœnitentia, de Christo, de regno cælorum annuntianti. Credere enim medico, est ejus præcepta sequi. Sic namque * *Publicani & meretrices crediderunt ei*, mente scilicet, & factis fidei consonis, pœnitentes, baptismum suscipientes, Christo prædicato adhærentes, regnum propositum vi factâ rapientes. * *Vos autem videntes*, hujusmodi pœnitentiam & vitæ correctionem in Publicanis & meretricibus, * *Nec pœnitentiam habuistis posteà, ut crederetis ei*, hoc est, non estis saltem eorum exemplum secuti, quos præcedere debebatis, sed permansistis obstinati in incredulitate. Hinc patet, juxta scopum Christi, per *primum filium* intelligi Publicanos, & meretrices: per *secundum* verò Scribas & Pharisæos, ut exprimit Hil.

32. Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, & non credidistis ei: publicani autem, & meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea ut crederetis ei.

can.

can. 21. Illi primò noluerunt operari justitiam, sed posteà pœnitentiâ ducti sunt; hi verbis eam prætulerunt, factis non præstiterunt. Sed quia ista duo hominum genera typus fuerunt Gentium & Judæorum, hinc per *primum filium* Gentes, per *secundum* Judæos magno consensu intelligunt veteres, Orig. tract. 18. in Matth. Athan. Disp. cum Ario in Concil. Nicæno, Chrysost. Theoph. Author operis imperf. Hieron. hîc & alii. Gentes enim acceptâ naturali lege eam servare noluerunt, sed postea per pænitentiam & Christi fidem se correxerunt: Judaicus populus magnificè spondens, Exodi 19. v. 8. *Cuncta quæ locutus est Dominus, faciemus*, in vineam non ivit, id est, legem non observavit, sed insuper heredem occidit, quod aliàs parabola ob oculos ponit, ad plebem quidem loquens, ut ex Luca patet, sed in Pharisæos.

33. Aliam parabolam audite: homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregrè profectus est.

33. **Homo erat Paterfamilias.* Iste Deum Patrem significat, universæ creaturæ velut magnæ familiæ maximæque rationalis naturâ Dominum, benevolentiâ patrem. **Qui plantavit vineam.* Vineam istam Iren. lib. 4. cap. 7. intelligit humanum genus: sed rectiùs Orig. tract. 18. in Matth. Hier. & alii, populum Judaicum, de quo Isaias 5. v. 7. *Vinea Domini exercituum domus Israël est*: quam ex Ægypto silvescentem transtulit Chanaam, ut est Psalm. 79. v. 9. Tunc autem eam plantavit, quando ei Deus sui notitiam inseruit, ut indicat Aug. serm. 59. de verbis Dom. c. 2. hoc est quando eam in formam Ecclesiæ redegit, ut ferret fructus justitiæ. * *Et sepem circumdedit ei*, dum eam per Angelos & homines providentiæ suæ custodiâ & munitione vallavit; quam minatur se detracturum, ut sit in direptionem & conculcationem, Isaiæ 5. v. 5. * *Fodit in ea torcular.* Quod alii intelligunt altare, holocaustorum sanguine quasi musto redundans, alii aliud: non ineptè intelligi posset Lex urgens & premens, ut unusquisque fructum edat. **Et ædificavit turrim*, sive Templum, ut Hieron. & Orig. sive Jerosolymam, ex quorum utroque speculatores ad custodiam vineæ prospectabant, quod officium hîc maximè indicatur. Quamquam fortasse per *turrim*, *torcular*, ac *sepem* nihil aliud velit, nisi Deum omnibus necessariis vineam instruxisse, nihilque ultrà debuisse ei facere, quod non fecerit, ut indicatur in simili planè parabola, Isa. 5. v. 4. **Et locavit eam*, id est, non dedit, aut vendidit, aut alienavit, sed gubernandam & excolendam tradidit, pactus se daturum fructuum portionem, & æternæ vitæ mercedem **agricolis*, Regibus scilicet, Sacerdotibus, Scribis, seu doctoribus, judicibus, ut quisque eorum juxta functionem suam vineam excoleret. * *Et peregre profectus est*, quando substractis illis mirabilibus præsentiæ suæ signis, tamquam absentem se gessit, qui nusquam aberat.

34. *Cum*

34. * *Cum autem tempus fructuum appropinquasset.* Fructus sunt vita bona, justitia, & obedientia mandatorum. Tempus reddendi fuit quidem semper, ex quo Lex data fuit, sed maximè post datos populo Judices, Reges ac Duces, quia tunc nulla suberat excusatio. * *Misit servos suos*, nempe Prophetas, ut Aug. serm. 59. de verbis Dom. & alii consentiunt: imò ipse Christus satis explicat, qui misit illos, * *ut fructus acciperent*, id est, eos monendo exigerent. Ex quibus * *alium ceciderunt*, ut Jeremiam, cap. 20. v. 2. Michæam 3. Regum 22. v. 24. * *Alium occiderunt*, ut eundem Jeremiam, Isaiam, Ezechiëlem, & alios; * *alium lapidaverunt*, Zachariam filium Jojadæ, 2. Paral. 24. v. 20.

34 Cùm autem tempus fructuũ appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus.

35. Et agricolæ apprehensis servis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidaverunt.

36. * *Iterum misit alios plures prioribus:* ut hæc Dei longanimitas eos adduceret ad pœnitentiam, & sollicitudo ad officium. Unde Jerem. 7. v. 25. *Misi ad vos omnes servos meos Prophetas per diem consurgens diluculo, &c.* * *Et fecerunt illis similiter*, de quo generatim testatur S. Stephanus, Actor. 7. v. 52. & Apostolus ad Hebr. 11. v. 36. & seqq.

36. Iterum misit alios servos plures prioribus & fecerunt illis similiter.

37. * *Novissimè autem*, tanquam Prophetarum finem, * *misit ad eos filium suum*, unigenitum. Seipsum significat, ut dinstinguat à filiis adoptivis, quos servos vocaverat. * *Dicens, verebuntur filium meum*, id est, æquitas postulat ut revereantur: magìs enim indicatum vult officium eorum, quàm rei eventum. Unde Lucas dixit, *forsitan verebuntur*, attribuens Deo id, quod homo paterfamilias, rerum incertus, meritò de colonis cogitasset ac dixisset; sic tamen, ut simul eorum libertas arbitrii indicetur.

37. Novissimè autem misit ad eos filium suum, dicens: verebuntur filium meum

38. * *Agricolæ autem videntes filium*, id est, agnoscentes eum esse filium, ex testimonio scilicet Joannis, ex signis mirabilibus, ut Joan. 15. v. 24. * *Dixerunt intra se*, id est, in animo suo, vel etiam inter se, unus ad alterum; hoc enim videtur postulare colloquium sequens, quod latiùs prophetatur & pulchrè describitur Sap. 2. v. 12. usque ad 21. prout veteres unanimiter explicant: * *Hic est heres*, Regni scilicet & dominii in populum Israël; heres, inquam, non qui patri morienti succederet, sed cum vivente & regnum donante regnaret. * *Venite occidamus eum.* Quod ab eis dictum esse & conclusum, præeunte Caipha, testatur Joan. cap. 11. v. 50. & 53. idque paucis diebus ante prolatam hanc parabolam. * *Et habebimus hereditatem ejus*, id est, liberè pro arbitratu nostro dominabimur in populo ejus, liberati ab ejus exprobratione, opprobriis, & ignominia. Nam causæ occidendi fuerunt, partim asperitas reprehensionum Christi, & inde nata confusio coram populo, ut indicatur illo loco Sap. 2. partim ambitio liberè dominandi in populo, ut insinuatur Joan. 11. v. 48. ubi timent, ne à Romanis expellantur, nempe si intelligerent alium Regem, Messiam scilicet esse susceptum à Judæis.

39. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra se: hic est heres, venite, occidamus eum, & habebimus hereditatem ejus.

39. * *Et*

39. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam, & occiderunt.

39. * *Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam*: protestando per hoc, quòd non agnoscerent eum esse vineæ dominum; * *Et occiderunt*, importunitate extorquendo à Romanis mortis sententiam. Prædicit itaque hîc & mortem, & mortis locum: nam extra Jerusalem, quæ erat vineæ caput, seu, ut Apost. ad Heb. 13. extra portam passus est Dominus.

40. Cùm ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

40. * *Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?* Eos ipsos acricolas heredicidas, ad quos loquebatur, facit judices, ut appareat sententiæ æquitas, simili planè modo, ut in eadem parabola Isaiæ 5. v. 3.

41. Ajunt illi: malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis.

41. * *Aiunt illi*, Christo, est enim dativus: * *Malos male perdet*, id est, malos malè mulctatos seu malis affectos perdet: * *& vineam suam*, scilicet reliquias Israël, quibus Gentes inserentur, non excidet, nec donabit aliis, sed * *locabit aliis agricolis*, id est, regendam committet aliis, Apostolis scilicet & successoribus eorum, * *Qui reddant ei fructum temporibus suis*, statutis & opportunis, id est, qui sic excolant vineam Dei, ut uberes bonorum operum fructus ferat Deo, ut magis indicatur v. 43. Porrò verba ista tribuuntur à Marco & Luca ipsi Christo, & eis auditis narrantur Sacerdotes dixisse, *Absit*. Quare ne hæc sibi repugnare videantur, alterutrum dicendum est; vel cum Aug. l. 2. de cons. Evang. c. 70. quod quidam Sacerdotes responderint hæc verba, quæ tamen etiam Christo tribuantur; quia Christus est veritas, cui omnis veritas tribuenda est, per quemcumque dicatur: vel faciliùs, ut Chrys. quòd primò responderint Sacerdotes hæc verba, ut Matth. narrat: deinde Christus ea approbaverit, ut Marcus & Lucas, sed ita tamen, ut significaret se in ipsos Sacerdotes præsentes collimare: quo audito contradixerint Christo, dicentes, *Absit*, scilicet ut nos juxta parabolam tuam necem heredi paremus, & consequenter nobis ista contingant, ut malè perdamur, & vinea à nobis auferatur. Quamvis ergò Matth. non posuerit, quòd isti parabolæ contradixerint, apertè tamen contradictionem respicit, dum subjungit Jesum illis dixisse:

42. Dicit illis Jesus: numquam legistis in Scripturis? Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.

42. * *Nunquam legistis in Scripturis.* Est enim modus refellendi id, quod præcesserat tanquam contrarium, ut observavit Aug. loco cit. Idem namque valet atque id, quod significantiùs Lucas dicit, *Quid est ergò quòd scriptum est?* q. d. Si vos rectè dicitis, *Absit*, quasi non esset verum id, quod dixi in parabola: quid ergo dicit Scriptura illius Psalmi, quem de Messia scriptum canitis? * *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes*, id est, lapis ille, quem architecti, qui præsunt ædificandæ Synagogæ ac domui Dei, tanquam structuræ inutilem

inutilem abjecerunt, * *Hic factus est in caput anguli*, id est, cuput anguli, quem Paulus ad Ephes. 2. v. 20. uno verbo Græco vocat ἀκρογωνιαῖον, id est, summum angularem, seu in extremo & supremo angulo positum: qui est præcipuus in structura, utpotè continens totam juncturam duorum parietum; sicut infernè lapis fundamentalis. Itaque hîc alio sermone parabolico iidem sunt ædificantes, qui in parabola erant agricolæ; idem ædificium, quod vinea; idem lapis reprobatus, qui filius seu heres occisus, ut annotavit Hieronymus. Ædificantes ergò hoc loco sunt Sacerdotes & Principes populi, ut exponit S. Petrus Act. 4. v. 11. quia docendo regendoque Synagogam in domum Dei ædificabant. Qua de causa & Apostolus se *sapientem architectum* vocat, 1. ad Cor. 3. v. 10. ipsum verò populum ibidem vocat *Dei agriculturam* ac *Dei ædificationem*, hoc est juxta has parabolas, Dei vineam, Dei domum. *Lapis* verò dicitur Christus, propter soliditatem ac firmitatem seu stabilitatem, quam tribuit Ecclesiæ suæ, tanquam in fundamento ejus positus, cui tota structura innititur. Vocatur verò *angularis*, propter indissolubilem juncturam, quam tribuit ædificio. In angulo enim ingentes lapides ponuntur, qui utrumque parietem ex diverso venientem complectantur & jungant. Unde per hoc indicatur, Christum in uno ædificio suo juncturum duos populos de Circumcisione & præputio venientes, id est, Judaicum & Gentilem, ut Aug. lib. 18. de verbis Dom. cap. 10. & alibi sæpius, & ab omnibus penè veteribus hujus loci Interpretibus annotatum est, Orig. Hilar. Hieron. Theophyl. & insinuatum à Paulo, ad Ephes. 2. v. 14. & 15. *Caput* autem *anguli* dicitur honoris causâ, ut opponatur hoc reprobationi ejus: q. d. quem reprobarunt ipsi, tanquam ineptissimum ædificio suo, *hic factus est*; id est, fiet, phrasi Propheticâ futura tanquam præterita vatinantium, summus in angulo, id est, Dux & Caput Ecclesiæ, & quidem ex duobus jam populis conflatæ: * *Domino*, id est, non ab hominibus, seu humanâ industriâ sed divinâ omnipotentiâ. Est enim tacita oppositio Dei, eligentis illum lapidem in caput anguli, contra homines reprobantes, ut clarè indicatur 1. Pet. 2. v. 4. * *Factum est istud*, Græcè hic & Hebraicè in Psal. 117. legitur, *Facta est hæc, & est mirabilis*: sed mansit phrasis in Græco ex Hebraico, ubi carentes neutro ponunt pro eo femininum; sicut quando dicunt, *Unam petii à Domino hanc requiram*, id est, unum. Factum est ergò istud à Domino, quòd scilicet ille, seu Jesus reprobatus, renitentibus inimicis factus sit per resurrectionem Princeps Ecclesiæ, & quidem ita, ut duos parietes istos sub se conjunxerit. * *Et est mirabile in oculis nostris*, id est, est nobis mirabile visu, seu mira-

bile videtur nobis, qui adhæremus lapidi illi per fidem: loquitur enim Psalmus ex persona crediturorum tempore Christi.

43. Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus ejus.

43. * *Ideo*, quia scilicet juxta Scripturam istam, reprobando lapidem à structura vestra, impleturi estis id, quod in parabola de hærede vineæ occidendo attuli, * *dico vobis* omnibus, tam Principibus, tanquam mali totius authoribus, quàm plebi eis adhærenti, * *quia auferetur à vobis regnum Dei*, ut scilicet non regnet ampliùs Deus seu Christus in vobis: id est, fiet, ut non sitis ampliùs Synagoga, populus, & hæreditas, & regnum ejus, quem reprobastis. * *Et dabitur*, per gratuitam gratiam, & misericordiam, & bonitatem vocationis, quam erga Gentes peculiariter prædicat Apostolus ad Rom. 15. v. 9. & 11. * *Genti facienti fructus ejus*, id est, Gentibus edituris fructus dignos regno Dei, nempe fructus justitiæ. Itaque prædicit hîc reprobationem Judæorum, cum ablatione veri cultus Dei, & Gentes occasione reprobationis eorum ad fidem & regnum Dei esse vocandas, ut clarè docet Paulus Act. 13. v. 46. & latiùs ad Rom. 11. v. 25. & seqq.

44. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.

45. Et cum audissent principes sacerdotum & Pharisæi parabolas ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret.

46. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut prophetam eum habebant.

44. * *Et qui ceciderit super lapidem &c.* Certum est, *cadere super lapidem, & lapidem cadere super aliquem*, hîc distingui, & illud minus, hoc majus esse. Unde diversis modis hoc exponitur. Verisimilius videtur id, quod dicunt Chrys. Hom. 96. & Aug. lib. 10. qu. Evang. q. 30. ut *cadere super lapidem* sit offendere seu impingere in lapidem, adhuc in terris positum, quemadmodum ambulantes solent, hoc est *scandalizari in Christo*, ut est c. 11. v. 6. nam hac de causa vocatus est Christus *lapis offensionis, & petra scandali* quod fit, dum Christus vel non creditur, vel creditus deseritur vel malè vivendo contemnitur, ut explicatur optimè 1. Petri cap. 2. v. 8. Qui ergò sic offenderit in lapidem, * *confringetur*. Græcè συνθλασθήσεται *conquassabitur*, sicut & apud Lucam vertitur, hoc est lapidem non lædet, sed ipsemet ita collidetur, ut non quidem penitus intereat, sed tamen toto corpore afflictus & quasi fractus doleat. * *Super quem verò*, pondere suo ex alto, * *ceciderit*, lapis iste, * *conteret eum*, Græcè λικμήσει, *ventilabit*, id est, ita conteret, ut in minutas partes in auras dispergatur, nullaque reparationis sit spes. Primâ igitur parte significatur pœna præsentis vitæ, quæ peccantes in Christum sequitur, sive in anima sive in corpore: secundâ verò pœna damnationis futuræ, cùm lapis ille de cælo super impios totâ mole casurus est. Unde aliqui allusionem ad vasa fictilia fieri putant, quæ si ceciderint in magnum lapidem, franguntur quidem, ita tamen ut nonnunquam propter magna fragmenta aliquo modo reparari possint: sin lapis in ipsa ex alto ceciderit, penitùs in minutissimas partes conteruntur.

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

1. * S*Imile factum est regnum cælorum*, seu Ecclesia, hoc est, simile quid accidit in colligenda ex hominibus Ecclesia, in qua Deus regnum suum inchoat, ut postea compleat, ac si Rex quispiam pararet nuptias filio, ad quas propinqui venire detractarent &c. Rex enim iste Deus Pater est, * *qui fecit nuptias filio suo*, unigenito, uxorem ducenti. Uxor ista seu Sponsa est Ecclesia, juxta Apostolum Ephes. 5. v. 25. & seqq. & Apoc. 21. v. 2. & 9. Unde *Nuptiæ* non significant hîc ipsam matrimonialem conjunctionem, vel Incarnationem Christi, per quam Ecclesia ei Sponsa facta est, sed nuptiale convivium, splendidum, & magnificum, unde ad ipsum dicuntur homines invitati. Hoc autem non est aliud, nisi ille doctrinæ, Sacramentorum, & gratiarum apparatus, quo Deus tanquam diversis ferculis hominum animas, per fidem sibi copulatas, pascit, & in æternum gaudiis beatæ vitæ pasturus est.

1. Et respondens Jesus, dixit iterum in parabolis eis, dicens: 2. Simile factum est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo.

3. * *Et misit servos suos*, Joannem Baptistam; imò & ipsum Christum Dominum, qui formam servi accepit, * *vocare invitatos ad nuptias*, id est, ut eos, qui jam olim invitati fuerant ad nuptias, suo tempore celebrandas, ad diem nuptiis præfinitum vocarent. Invitati illi sunt Judæi, qui jam olim per Moysem & Prophetas de tali convivio Messiæ exhibendo certiores facti, & invitati, & ad credendum persuasi fuerant. Hi ergò, jam jam instante convivii die, vocati sunt per servos illos, prædicantes, *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum*, ut ad convivium venirent, id est, ut Ecclesiæ credendo in Christum insererentur. Fit allusio ad morem humanum, quò, decreto jam matrimonio, futuræ nuptiæ consanguineis plerumque denuntiantur, sed sic tamen, ut cùm dies instat, denuò vocentur, ut ad præstitutam veniant. * *Et nolebant venire*, id est, noluerunt in Christum credere, Ecclesiæ ejus inseri, & participes convivii fieri.

3. Et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias, & nolebant venire.

4. * *Iterum*, semel jam contemptus, * *misit*, post mortem ac resurrectionem Filii sui, * *alios servos* Apostolos duodecim, Paulum, Barnabam, Stephanum, & alios, qui præscriptis verbis hæc denuntiarent invitatis: * *Ecce prandium paravi*, id est, non jam dies prandii nuptialis instat, sed advenit, & omnia omninò ad refectionem mentis in hac vita necessaria præparata sunt. Prandium enim spiritualia vitæ præsentis bona respicit, cœna verò futuræ gaudia, de qua Lucæ 14. Hâc ergò prædicatione jubet Rex, & quidem ultimò, annuntiari Judæis Messiam, agnum sine maculâ, jam esse mortuum, crucifixum, resurrexisse, & ad epulandum propositum, omniaque jam consummata

4. Iterum misit alios servos, dicens: dicite invitatis: ecce prandium meum paravi, tauri mei, & altilia occisa sunt & omnia parata: venite ad nuptias

 esse

esse quæ ad plenissimam redemptionem, salutem, & refectionem desiderantur; hoc enim per *tauros* & *altilia* videtur significari. Quamquam sigillatim Christus per *taurum* significari possit, ad eximendam famem, & ad sustentationem rudiorum, ut robusti fiant; idem verò per *altilia*, ad præbendas dilitias sublimis contemplationis spiritualibus. * *Venite ad nuptias*, id est, nihil jam superest, nisi ut veniatis, & mensæ accumbentes, convivii illius magnifici honore, delitiis, gaudiis, reipsa perfruamini, credendo in Christum.

5. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam suam, alius verò ad negotiationem suam:

5. * *Illi autem*, aliis rebus occupati & præpediti, * *neglexerunt* seu non curarunt venire, & Evangelicæ veritati credere, * *& abierunt*, ad sua quisque negotia, nempe * *alius in villam suam, alius vero ad negotiationem suam*, diversis scilicet terrenarum rerum amoribus, studiis ac lucris abstracti.

6. Reliqui verò tenuerunt servos ejus, & contumeliis affectos occiderunt.

6. * *Reliqui verò* longè magis impii & ingrati humanissimæ invitationi ad inæstimabilem tanti convivii felicitatem, * *tenuerunt servos ejus &c.* prout in Actibus Apostolorum de Jacobi & Stephani occisione, & Pauli, aliorumque contumeliis narratur.

7. Rex autem cum audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & civitatem illorum succendit.

7. * *Rex autem cum audisset*, tantum contemptum gratiæ, servorum contumeliam ac cædem, * *iratus est*, id est, ultionem tandem decrevit, post tantam scilicet dissimulationem, * *& missis exercitibus suis*, (Romanos intelligit sub Titio & Vespasiano) * *perdidit homicidas illos*, gladio, fame, & peste: usque adeo, ut Josephus lib. 7. de bello Judaico cap. 17. testis sit, periisse solâ ultimâ Jerosolymæ obsidione undicies centena millia, præter innumeras clades, quibus & antè & postea alibi affecti sunt. Quamvis autem textus hoc factum dicat propter cæsos servos Regis, non negat tamen ipsius Christi occisionem præcipuam fuisse causam. * *Et civitatem illorum succendit:* quod ad litteram etiam contigisse idem Josephus eodem libro testatur.

8. Tunc ait servis suis: nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati erant, non fuerunt digni.

8. * *Tunc ait servis suis:* non post perditas homicidas, succensamque civitatem, sed tunc, cùm pervicaciter ad nuptias venire, seu Christi fidem recipere detrectarent. * *Nuptiæ quidem paratæ sunt*; durat enim ac celebratur nuptiale istud prandium à morte Christi usque ad vesperam mundi, quando æterna cœna incipiet: * *Sed qui invitati erant, non fuerunt digni.* Plus significat, quam dicit, nempe Judæos non tantùm non fuisse dignos nuptiis, sed per tantam pervicaciam, ingratitudinem, & impietatem etiam indignos; non ita Gentes. Hinc ergò, ut Apost. ad Rom. 11. v. 11. Judæorum delicto salus facta est Gentibus, quia cùm se judicassent indignos æternâ vitâ, & nuptiis istis, prædicatores ad Gentes conversi sunt, Act. 13. v. 46. ut qui nunquam invitati fuerant, in Christum credendo, ad nuptias venirent; hoc est enim, quod addit:

9. * *Ite*

9. * *Ite ergo ad exitus viarum*, id eſt, quia Judæi venire nolunt, percurrite omnes vias, uſque ad omnes earum angulos, atque exitus, id eſt, per univerſum mundum omnibus Gentibus uſque in fines orbis terræ, prædicate Evangelium. * *Et quoſcumque inveneritis, vocate ad nuptias*, nemine cujuſcumque conditionis, quantumvis barbaro excluſo: nempe ut zelotypiâ ſtimulati Judæi, ægrè ferendo ſibi ſalutem à barbaris præripi, convertantur.

9. Ite ergo ad exitus viarum, & quoſcumque inveneritis, vocate ad nuptias.

10. * *Et egreſſi congregaverunt omnes*, id eſt, ex omni hominum genere, ſeu ex omni tribu, & linguâ, & populo, & natione, & ſexu, & profeſſione, * *malos & bonos*: non qui ſe malos perſeveraturos profiterentur; ſed *malos*, ſive qui laterent, dum ingrediendo probitatem ſimularent; *bonos* autem, qui ſæculo uti verbis, ita & factis renuntiabant: ſive *malos & bonos*, quo ſcilicet jam adducti ad nuptias mali & boni apparerent: ſive denique *malos & bonos* dictum eſt ſecundùm quandam humanam converſationem, in qua etiam ii, qui nondum crediderunt, vel laudari vel vituperari ſolent: quas interpretationes dat Aug. lib. de fide & operib. c. 17. Nemo enim propriè loquendo bonus eſt ante fidem. * *Et impletæ ſunt nuptiæ*, locus ſcilicet nuptialis, ſeu, ut Syrus, domus convivii, * *diſcumbentium*: q. d. Ita non perierunt impenſæ convivii, & mortis Chriſti, propter Judæos venire detrectantes; ſed multò pluribus adductis, domus, hoc eſt Eccleſia, impleta eſt. Nam ut Apoſt. ad Rom. 11. delictum eorum divitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum divitiæ gentium,

10. Et egreſſi ſervi ejus in vias congregaverunt omnes quos invenerunt, malos & bonos: & impletę ſunt nuptiæ diſcumbentium.

11. * *Intravit autem Rex*, convivii cœnaculum, * *ut videret*, ſeu ſpectaret, * *diſcumbentes*, convivas, utrum ſcilicet omnia dignè tantis nuptiis, tanto Sponſo & Sponsâ agerentur. Significatur autem viſitatio Dei, in die judicii facienda. Addit hoc, ne ſibi unuſquiſque ex gentilibus ſatis eſſe putaret, quod vocatus venire voluiſſet, etiamſi indignè ſe gereret vocatione ſuâ. *Et vidit ibi hominem*, id eſt, unum quemdam, * *non indutum veſte nuptiali*, id eſt, decente nuptias, & feſtum diem: lacerâ enim & ſordidâ veſte dehoneſtari ſolent nuptiæ, & Sponſus contemni. Hanc veſtem parabolicè Calvinus intelligit fidem; ſed malè, quia per eam ad nuptias venerat; Aug. l. 22. contra Fauſtum cap. 19. gloriam Sponſi, quam quiſque, non ſuam, quærere debet. Quid hoc ſit, exponit ipſe lib. ad Donatiſtas poſt Collat. cap. 20. & latiùs quodam Sermone de nuptiis in Appendice, videlicet fidiſſima Sponſi Chriſti charitas. Veſtis enim nuptialis accipitur in honorem conjunctionis Sponſi & Sponſæ; ac talis eſt, inquit, ut eam non habeant, niſi boni, in convivio relinquendi. Quæ ſanè veſtis ſola charitas eſt, quâ maximè Sponſus honoratur; & hic eſt commu-

11. Intravit autem rex ut videret diſcumbentes & vidit ibi hominem non veſtitum veſte nuptiali.

nis

nis antiquorum ſenſus, Gregorii, Ambroſii, & aliorum. Nam quòd Chryſoſt. hanc exponit eſſe vitam immaculatam, ſeu virtutibus ſplendidam, à peccatorum ſordibus alienam; Author imperf. & Hieron. opera bona ſeu novi hominis; Hilarius candorem habitus cæleſtis & Spiritus ſancti gloriam; in idem prorſus redeunt: charitas enim ſine illis eſſe non poteſt; nec illa ſine charitate.

12. Et ait illi: amice, quomodo huc intraſti non habens veſtem nuptialem? At ille obmutuit.

12. **Et ait illi; Amice.* *Amicum* vocat, quia ad nuptias amico animo invitatus fuerat, inquit Hieron. & ut zelo juſtitiæ, non autem odio ſe increpari intelligeret. * *Quomodo huc intraſti*, id eſt, quâ fronte & audaciâ te in tantas nuptias intruſiſti, & cum cæteris verſaris, * *non habens veſtem nuptialem*, id eſt, legibus nuptiarum requiſitam, quæ in Sponſi & Sponſæ gloriam cedat? Arguitur autem in eo ſolus defectus charitatis, tametſi de cætero ſe modeſtè geſſiſſet, neque convivas perturbaſſet. Quod ergò judicium eorum erit, qui ſordidè & flagitiosè vivunt, omniaque tumultibus miſcent, quibus convivas in Eccleſia perturbent? * *At ille obtumuit*, quia ubi veritas ipſa judex erit, ceſſabit omnis excuſatio, palliatio ac defenſio. Unde, illo per ipſum ſilentium ſe condemnante,

13. Tunc dixit rex miniſtris: ligatis manibus & pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & ſtridor dentium.

13. **Dixit rex miniſtris*, juſtitiæ ſuæ, Angelis ſcilicet **ligatis manibus*, ne ſe defendere queat, * *& pedibus*, ne fugere: quibus ſignificat inevitabilem ejus pœnam abſque ulla ſpe liberationis, aut præſidio defenſionis, **mittite eum*, Græcè ἄρατε, *ejicite*, ſcilicet foras ex nuptiis & ex cœtu Sanctorum, qui charitate velut veſte immaculatâ amicti ſunt, * *in tenebras exteriores*, carcerem inferni: de quibus tenebris & ſtridore & fletu vide dicta in cap. 8. v. 12. Delabitur hîc Chriſtus à cortice parabolæ ad rem ſignificatam; in quam collimans etiam mox concludit:

14. Multi enim ſunt vocati: pauci verò electi.

14. * *Multi enim ſunt vocati*, ad nuptias Filii Dei, ad conſortium regni cælorum: ſub quibus vocatis comprehendit etiam invitatos vocatoſque, qui venire detrectaverant, ſcilicet Judæos, maximè tamen eos, qui venerant quidem, ſed veſtis, id eſt, probæ converſationis defectu ejecti fuerant. * *Pauci vero electi*, à Deo, ut in cœna æterna, ad quam ex prandio nuptiali perducendi ſunt, ſalute potiantur. Tangit enim radicem primam, ex qua oritur diverſitas, ut vocati vel veniant, vel decenti veſte nuptiali induantur, vel in ea perſeverent, ne convivio ejiciantur. Ex hoc autem, quod unus tantùm ejectus dicitur, multique remanſerunt in convivio, cùm tamen è contrario multi dicantur vocati, & pauci electi: concludit Aug. ſerm. cit. & lib. de geſtis Pelagii cap. 3. per ejectum parabolicè ſignificari univerſum malorum cœtum, qui in Eccleſia bonis permixti vivunt, & multitudine ſuâ electos longè ſuperant.

15. * *Tunc*

15. * *Tunc*, cùm irritari essent tot parabolis Pharisæi, præ cæteris infensi Christo, * *consilium inierunt, ut caperent eum in sermone*: Græcè παγιδεύσωσιν, *ut illaquearent*, seu verbis velut laqueo caperent, ut, quem vi non audebant capere, operibus tamen videbant irreprehensibilem, ipsi jam toties suis verbis capti, vicissim propositâ captiosâ quæstione eum verbis in periculum adducerent.

15. Tunc abeuntes Pharisæi consilium inierunt ut caperent eum in sermone.

16. * *Et mittunt ei discipulos suos*, quasi ipsi ignotos, quos tamen ipsos fuisse Pharisæos notat Marcus. * *Cum Herodianis*. Gentiles eos fuisse sentit Auctor operis imperf. Chrysost, verò & Hier. milites Horodis: Theophyl. eos, qui Herodem Christum putarent. Verisimile est fuisse Herodis, non primi illius, sed filii ejus Tetrarchæ, qui Antipas dictus est, domesticos. Ille enim tempore passionis Christi jam instantis erat Jerosolymis, Lucæ 23. v. 7. Unde Syrus vertit, *Cum iis, qui in domo Herodis*, seu *cum domesticis Herodis*, & Evangelium Hebræum Eliæ Hutteri & aliorum legit, *cum servis Herodis*. Herodes enim Magnus impensè faverat Romanorum tributis, quibus olim præfuerat quem & filium ejus imitatum fuisse non est dubium. Pharisæi contrà favebant Judaicæ libertati, & Herodis erant adversarii. Testis est enim Josephus 18. Antiquit c. 2. fuisse quosdam ex Juda Galilæo ortos, sed eadem planè cum Pharisæis sentientes, qui neminem præter Deum Dominum ac Principem haberi aut nominari vellent, adeoque Romanis ac tributis erant infensissimi. * *Dicentes*, Græcè rectus casus est: unde Syrus, *Et dicunt ei*, scilicet Pharisæi, per os discipulorum. Quo indicatur, præscriptis verbis quæstionem à Pharisæis mittentibus fuisse propositam. * *Magister, scimus quia verax es*, id est quod amas veritatem, nec solùm amas in te, sed etiam alios. * *Viam Dei in veritate doces*, id est, sincerè, absque fuco & respectu viam, quam Deus ab hominibus ambulari cupit, hoc est, quid Deus velit fieri, & non fieri. * *Et non est tibi cura de aliquo*, id est non curas quemquam, quò minùs liberrimè absque odio, aut metu, aut gratia veritatem dicas. Veracitas enim reddit hominem incommutabili veritati similem: veritas autem neminem curat, palpat, aut metuit. * *Non enim respicis personam hominum*: Marcus, *Non vides in faciem hominum*. Utrumque Lucas breviter explicat, dicendo, *Non accipis personam*, hoc est, solius causæ merita intueris, nihil curans quascumque extraneas personarum conditiones, ad causam non pertinentes, divitias, honores, potentiam, &c. Verissima est ista sinceri Doctoris, maximèque Christi, laus, nullo hominum respectu, gratiâ, aut metu ab officio & libertate asserendæ veritatis deflectere. Sed in Pharisæis erat ista pestilentissima adulatio,

16. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis dicentes: Magister, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum,

eò tendens, ut Chrysost. notat, ut Christum instarent, & audacem redderent, atque ita in ancipiti constitutus aliquid diceret, vel contra religionem & libertatem Judaicam, ut sic Pharisæi præsentes eum plebi invisum redderent; vel contra præsentem Reipub. statum, ut sic eum Herodiani comprehenderent, & apud præsidem Pilatum accusarent: nam de hac ipsa tributi causa apud Pilatum mentiti sunt, Lucæ c. 23. v. 2. Et hoc est, quòd Lucas apertè dicit, eos fuisse insidiatores, qui se justos simularent, quæstionemque proposuisse, ut traderent illum principatui & potestati Præsidis.

17. Dic ergo nobis quid tibi videtur, licet censum dare Cæsari, an non?

17. Quandoquidem igitur tam incorruptus sis Doctor veritatis, * *Dic nobis: Quid tibi videtur*, de hujus quæstionis verirate, quæ conscientiam nostram torquet & perplexam facit? * *Licet censum dare Cæsari, an non?* Salvâ scilicet religione & absque offensa Dei. Pompeius enim primò universam Judæam vectigabilem populo Romano fecerat: deinde Augustus cùm circa tempus nascentis Christi toti nationi censum seu tributum annuum imposuisset, Judas Galilæus hoc indignum ratus, populum ad rebellionem incitaverat, ut multis locis indicat Josephus & Gamaliël Actor. 5. v. 37. Hinc orta quæstio, tempore Christi maximè controversa, Utrum liceret tributum Cæsari solvere? Pars affirmativa tenebatur ab Herode & Herodianis, & Romanorum fautoribus: negativa à Juda Galilæo, atque ejus discipulis, & maximè grata erat populo ac Pharisæis.

18. Cognita autem Jesus nequitia eorum ait: quid me tentatis hypocritæ?

18. * *Cognita autem Jesus nequitia eorum*, id est, fraudulentâ hypocrisi, * *ait: Quid me tentatis*, seu experiri scientiam meam cupitis * *hypocritæ?* Aliud enim voce, aliud opere proferebant: nam benevolentiam erga Jesum, magnam æstimationem ejus, studium veritatis & justitiæ & religionis simulabant, cùm nihil eorum esset ipsis cordi.

19. Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denariū.

19. * *Ostendite mihi numisma census*, id est, speciem monetæ, quâ census Judæis imperari solitus à Romanis, solvi debet. Constat enim ex Aëlio Lampridio, moris fuisse Romanis Imperatoribus, ut numismata, pro ratione tributi vel census magna vel parva conderentur. * *At illi obtulerunt ei denarium:* quod fuit numisma Romanum; intelligit autem argenteum. Testatur enim & miratur Plin. l.23. c.3. populum Romanum victis Gentibus in tributo semper argentum imperasse, non aurum. Putatur autem hic fuisse Denarius minor, unius Atticæ drachmæ pondere, hoc est valoris circiter Regalis Hispanici, qui olim quinque, nunc sex stuferos valet. Cum autem constet ex cap. 17. v.ult. Censum illum fuisse didrachmum, hinc sequi videtur, eum vel denario duplicato debuisse ab omnibus solvi, vel certè pro ratione facultatum uniuscujusque, uno vel duobus.

20. * Et

20. * *Et ait illis : cujus est imago hæc, & superscriptio ?* Nam ut nunc, ita & olim tempore Christi, signabantur nummi imagine Principis, vel Reipublicæ & characteribus limbum ambientibus, ut ex multis vetustis nummis constat. Quamvis initio apud Romanos pecude, unde pecunia dicta, signarentur; deinde aliis notis, Jano, bigis, quadrigis, victoriâ, &c. ut videre licet apud Plin. loc. cit. Interrogat hæc Christus, non quòd ignoraret, sed partim ut ex propriis eorum verbis quæstionem solveret, partim ut significaret non sibi terrena esse curæ, sed cælestia.

20. Et ait illis Jesus: cujus est imago hæc, & superscriptio?

21. * *Dicunt ei : Cæsaris*, verisimiliter Tiberii, utpote jam decimumoctavum, imperantis annum. * *Tunc ait : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari.* Quibus verbis tacitè significatum esse à Domino plerique volunt, tributum illud esse Cæsari, in recognitionem dominii, solvendum, utpote cui se subjectos usu numismatis ejus profiterentur. Sed meritò dubites, utrùm hoc sequatur: nam & Abraham Gen. 23. v. 16. usus est monetâ publicâ, scilicet Hethæorum, inter quos vivebat, quibus tamen non erat subjectus: & Judæos verisimile est pecuniâ Græcâ & Romanâ, propter commercii commoditatem ante subjectionem, esse usos; & tyrannis etiam census, qui non debetur, solvi solet. Itaque verisimile est, Christum, sicut ancipiti & lubricâ quæstione pulsatus fuerat, ita & lubricè atque ambidextrè respondisse, ut nihil decideret, sed eos incertos relinqueret, quid Cæsari deberet solvi, an census, an honor, an obedientia? Sicut eos etiam de solvendis Deo incertos reliquit, cùm dicit, * *& quæ sunt Dei, Deo.* Hoc tamen duabus de causis adjecit: primò, ut indicaret, quòd etsi, quæ sunt Cæsaris, Cæsari solverentur, neminem ex eo impediri, quin reddat ea, quæ sunt Dei, Deo, ut Origenes: illud enim pauperiorem forsan reddet, non tamen impium. Ita docens, nihil obstare religioni, sicut ipsi putabant, quo minùs, salvâ pietate, & Cæsari pareretur in iis, quæ ad ipsum spectabant, scilicet terrenis, & simul Deo in rebus divinis. Secundò, ut simul eorum negligentiam perstringeret, in iis solvendis, quæ sunt Deo, obedientia, scilicet mandatorum ejus: q. d. De solvendis debitis Cæsari, avaritiâ stimulante, estis anxii, cum de solvendis debitis Deo nihil curetis: hoc oportet facere, & illud non omittere, cùm res postulat.

21. Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.

22. * *Et audientes mirati sunt*, responsum, tam cautum, in quo nihil reperiri posset, quo vel in populi vel in Cæsaris offensam caderet, ut speraverant. Lucas hoc exprimit, *Et non poterant verbum ejus reprehendere coram plebe.*

22. Et audientes mirati sunt, & relicto eo abierunt.

23. * *In illo die accesserunt ad eum Sadducæi.* De hac secta diximus alibi,

23. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogaverunt eum,

24. Dicentes: Magister Moyses dixit: Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, & suscitet semen fratri suo.

25. Erant autem apud nos septem fratres: & primus uxore ducta defunctus est: & non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo.

26. Similiter secundus & tertius, usque ad septimum.

27. Novissimè autem omnium & mulier defuncta est.

28. In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? omnes enim habuerunt eam.

29. Respondens autem Jesus, ait illis: erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.

alibi, sicut & de Lege suscitantium semen, id est, filium & posteritatem fratri, id est, proximo cognato suo, sine liberis defuncto. Primogenitus enim filius ex uxore fratris nomine defuncti appellabatur, ut Lex ait, hoc est, habebatur filius & heres defuncti, non viventis. Proponunt Sadducæi hanc quæstionem, ut absurditate, quæ ex ea sequi videbatur, (quòd scilicet vel plures eandem haberent postea simul uxorem, vel unus præ cæteris, quibus erat par jus) expugnarent resurrectionem, & consequenter regnum cælorum, & vitam æternam, quam Christus prædicabat. Neque enim suspicari poterant carnales homines, vitam ibi cælibem esse ducendam. Proponunt autem ex ipsa Lege Moysis, quam solam recipiebant, ut testatur Josephus lib. 18. Antiq. cap. 2. Quibus respondet:

29. * *Erratis*, negando resurrectionem, & ignorando modum ejus, dum scilicet putatis vitam, quæ futura est, fore vitæ præsenti similem. * *Nescientes Scripturas*, quia non intelligitis eas, quæ de hac re loquuntur: *Neque virtutem*, seu omnipotentiam Dei, cujus potestate corpus redactum in cineres ad vitam, eamque longè aliam, ac jam vivimus, revocabitur. Tangit igitur duplicem radicem erroris istius, ignorantiam Scripturarum & omnipotentiæ Dei: quibus de causis ab omnibus olim tum Judæis, tum Philosophis, tum Hæreticis resurrectio sublata fuit, & etiam num hæreses contra plerosque arduos fidei articulos excitantur. Primò igitur docet eos errare in modo futuræ vitæ intelligendo convellens totius erroris fundamentum.

30. In resurrectione enim, neque nubent, neque nubentur: sed erunt sicut angeli Dei in cælo.

30. * *In resurrectione enim*, id est, tempore resurrectionis, ad quam omnis vita, post eam ducenda, spectat, * *neque nubent*, viri, *neque nubentur*, feminæ: nam Græcè est, ὄυτε γαμοῦσιν, ὄυτε ἐκγαμίζονται, *neque uxores ducunt, neque dantur ad nuptias*; quo modo eadem Græca verba versa sunt Lucæ 17. v. 27. Itaque hîc, contra Latinorum consuetudinem, *Nubere* tributum est viris, &, *Nubentur*, usurpatum est personaliter. Colligit autem hinc Hieron. tum hîc, tum epist. 27. ad Eustochium, in resurrectione futuram sexuum diversitatem. Neque enim rectè de lapidibus, vel rebus, quæ non possunt nubere, dixeris, *non nubent* &c. Quamvis Tertull. lib. de habitu muliebri cap. 2. Orig. & alii nonnulli, eundem sexum, qui viris, videantur tribuisse feminis: sed rectè Aug. l. 22. de Civit. c. 17. Corporibus vitia detrahentur, natura servabitur. Non est autem vitium sexus femineus, sed naturâ erunt membra non accommodata usui veteri, sed decori novo, quo non alliciatur aspicientis concupiscentia, quæ nulla erit, sed Dei laudetur sapientia, atque clementia, qui & quod non erat fecit, & liberavit à corruptione quod fecit. * *Sed erunt sicut Angeli Dei in cælo:* seu

ſeu qui in cælo ſunt, ad differentiam dæmonum, hoc eſt, vivent abſque nuptiis, cibo, potu, cæteriſque mortalitati ſuſtentandæ & propagandæ neceſſariis; ſicut Angeli quod Aug. loco citat. dicit: Erunt ſicut Angeli, ſeu æquales Angelis immortalitate atque felicitate, non carne. Non enim hîc natura Angelica, ſed ſimilitudo ſpiritualis converſationis promittitur, ut Hieron. locis citatis: qui ad Euſtochium rectè notat, ſicut & Baſil. l. de verâ Virgin. Virgines iſtam Angelicam ſimilitudinem reſurrectionis in hac vita prævenire, quorum puritatem in corruptibili carne circumferunt.

31. * *De reſurrectione autem mortuorum non legiſtis.* Hic eos probat neſcire Scripturas, retundens ex ipſo Moyſe argumentantes ex Moyſe, cùm alioqui longè clariora ex Prophetis teſtimonia ſuppeterent.

32. * *Ego ſum:* id eſt, non ſolùm olim fui ſed etiam nunc ſum, * *Deus Abraham, Deus Iſaac, &c.* Sub hac propoſitione quodammodò ſubſumit Chriſtus: atqui * *non eſt Deus mortuorum*, id eſt, eorum, qui corpore & anima extincti ſunt, * *ſed viventium.* Unde concludendum relinquit; ergò Abraham, Iſaac, & Jacob non ſunt mortui, ſed vivunt & conſequenter mortui reſurgunt.

31. De reſurrectione autē mortuorum; non legiſtis quod dictū eſt Deo dicente vobis:

32. Ego ſum Deus Abrahā, & Deus Iſaac, & Jacob? Non eſt Deus mortuorum, ſed viventium.

33. Et audientes turbæ mirabantur in doctrina ejus.

Contra quam argumentationem moveri difficultas poteſt, quia, quamvis animæ Patriarcharum ſolæ viverent, nec reſurgerent corpora, Deus poſſet vocari eorum Deus. Sed duobus modis reſponderi poteſt: Primò, ut omnia verba in ſuo rigore accipiantur, & immediatè corporum reſurrectio probetur. Nam Abraham, Iſaac, & Jacob non ſunt nomina animarum, ſed perſonarum ſeu ſuppoſitorum, corpore & animâ conſtantium, ut notavit Theophyl. in cap. 12. Marci: & viventes, cùm de hominibus ſermo eſt, dicuntur, qui corpore & animâ unitis vivunt. Itaque cùm dicatur Deus Abraham & Iſaac, & quidem dicatur Deus tantùm eſſe viventium, quos pridem corpore defunctos eſſe conſtat: neceſſe eſt Abraham & Iſaac ſuis corporibus adhuc vivere, ſed Deo. Nam hunc ſenſum indicat Lucas, cùm addit, *Omnes enim vivunt ei*, nimirum quia morte breviſſimi temporis velut ſomno intercurrente tantùm dormiunt, non mortui ſunt Deo, utpote quos ad vitam corporis mox revocaturus eſt. Hac enim de cauſa mortui vocantur ab Apoſtolo *dormientes*, ſicut & Lazarus Joan. 11. v. 11. puella Matth. 9. v. 25. *dormire* dicuntur. Declarat hoc Chryſoſt. appoſitâ ſimilitudine Adami, quia ſicut pomo comeſto, decretâque mortis ſententiâ, ſtatim mortuus dicitur, tametſi diu poſtea ſupervixerit: ita viciſſim mortui, propter decretam à Deo reſurrectionem, dicuntur ei vivere. Et hoc modo Chriſtus immediatè probaſſet reſurrectionem. Secundò, & fortaſſe faciliùs reſponderi

deri posset, Christum in verbis suis spectasse mentem Sadducæorum. Sadducæi autem teste Josepho lib. 18. Antiq. cap. 2. cum corpore extinguebant simul & animas. Itaque immediatè Christus probat animas permanere post mortem corporis, ex eo, quòd vocetur Deus Abraham, & Deus non sit Deus mortuorum, id est, penitus extinctorum, etiam quantum ad animam, sed viventium. Quod si anima non extincta, sed immortalis permanet, ergo resurgent & corpora. Anima quippe ex naturali quodam pondere requirit conjungi corpori, & perquàm justum est, ut quod particeps fuit operum ac laborum, pœnæ quoque & præmii particeps fiat. Et hinc est, quòd non tantùm Sadducæi, sed & olim Philosophi, & hodie Athæi, cum animæ immortalitate etiam corporum resurrectionem sustulerunt, & è contrario qui immortalitatem animæ, iidem & corporibus resurrectionem tribuerunt. Unde & Paulus 1. ad Cor. 15. v. 18. & 32. ex negata corporum resurrectione infert dormientes perire, scilicet etiam quantum ad animam, & pios labores nihil prodesse: & 2. Machab. 12. v. 44. concluditur, orationes pro defunctis nihil profuturas esse, nisi resurgant & corpora.

34. Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum:

34. * *Pharisæi autem audientes &c.* ne scilicet etiam sibi videretur silentium impositum, ut deprimerent Christi gloriam, coram turbis admirantibus, * *convenerunt in unum*, ad proponendam novam quæstionem, quâ ille, qui Sadducæos superaverat, à se superaretur.

35. Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum.

35. * *Et interrogavit eum unus ex eis*, nempe Pharisæis, * *Legis Doctor*: Marcus *Scribam* vocat, Syrus *Legis peritum*; ex quo patet, Legis Doctorem etiam Scribam esse, & eosdem Scribas esse potuisse & Pharisæos, utpote cùm hoc sectæ esset nomen, istud officii. * *Tentans eum*, id est, ut experiretur ignotum, inquit Aug. lib. 2. de consensu c. 73. hoc est, ut amplius experimentum caperet peritiæ Scripturarum ejus. Hic enim quamvis Pharisæis invidiâ stimulatis se obtulerit, qui quæstionem ex intimis Legis arcanis petitam Jesu proponeret, bono tamen animo ad sciendam scilicet sententiam Christi hoc fecisse colligi videtur ex Marci 12. v. 28. & sequent. Interrogavit ergò:

36. Magister quod est mandatum magnum in lege?

36. * *Quod est mandatum magnum in Lege*, id est, maximum inter omnia Legis Moysis mandata, ut ex Marco patet, qui dicit, quod esset *primum omnium mandatum*? Carent enim Hebræi superlativo. Videtur ista quæstio tunc fuisse controversa, ut notavit Beda in Marcum, aliis mandatum de sacrificiis, aliis aliud præferentibus. Ait illi Jesus:

37. Ait illi Jesus: diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua & in tota mente tua,

37. * *Diliges Dominum Deum tuum.* Apud Marcum præmittitur etiam illa præfatio, quæ habetur Deuter. 6. *Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus unus est*: quâ manifestè præmittitur dilectioni, & fundatur in animo

animo fides unitatis essentiæ divinæ; occultiùs autem Trinitatis personarum, ut observavit Euthymius, in eo quòd ter nomen Domini ac Dei repetitur. Cui præfationi mox subjungitur apud Marcum, *Et diliges Dominum &c.* q. d. Itaque quia unus est, totum amorem in illum Dominum Deum tuum converte. Pro quo Hebraicè est nomen τετραγράμματον, id est, quatuor litterarum, יהוה, quod Deum sub omnis essentiæ pelago exprimit, & ita tacitè rationem continet ejus, quod sequitur, cur scilicet ex toto corde, toto animo, totâ mente, &c. sit diligendus, nimirum quia est primum ens, summum bonum, abyssus, fons, ac principium omnis entis & boni, ac proindè primum & summum, quod mereatur diligi. * *Deum tuum*, qui te sibi in populum peculiarem elegit, in filium adoptavit, diligit, & ex dilectione innumeris cumulavit beneficiis. Nam in prima parte summa ratio diligendi suggeritur, ipsa divinæ naturæ excellentia: hîc verò proxima, ipsius scilicet in nos amor ac beneficentia: ut, si in amando tardiores fuerimus, saltem amantem redamemus. * *Ex toto corde.* Hoc additur, ut distinctiùs intelligamus, quomodo totus amor noster in unum Deum nostrum converti debeat. Rectè itaque observat Basil. in Psalm. 44. & Theodoret. quæst. 3. in Deut. per illud, *ex toto* seu *omni corde*, præcipi nobis, ut non scindamus dilectionem in dilectionem Dei & rerum inferiorum Deo: quantum enim in eas dilectionis impenderis, tantum Deo substrahi necesse est. Sed quia jam fundatâ in animo dilectione Dei, unicuique rei, parentibus, liberis, cæterisque omnibus utilia ex ejusdem illius divinæ dilectionis legibus procuranda sunt (sic enim Deus ipse, quem diligis, jubet:) hinc fit, ut quidquid aliud isto genere amoris, qui longè inferior est, in animum venerit, illuc rapi, & referri debeat, quò totius dilectionis illius impetus currit. Tota enim illa dilectio proximorum in illam dilectionem Dei referenda est, quæ nullum à se rivulum extra se duci patitur, cujus derivatione minuatur, ut Aug. lib. 1. de doct. Christiana cap. 22. Sic ergò *cor totum*, opponitur cordi in plures amores diversos diviso, quod hîc fieri vetat. Opponitur etiam *cor totum* cordi remisso ac languido, ut significetur nihil nobis magìs aut æquè diligendum esse, ac Deum; nihil illius amori præferendum, aut æquandum: qui sensus ex primo sequitur. Sed magna est sententiarum diversitas in assignando discrimine *cordis*, *animæ*, *mentis*, *fortitudinis*, *virium*; quibus nominibus hoc præceptum diversis locis exprimitur. Juxta Aug. loco cit. *cor* significat cogitationes, *anima* vitam, *mens* intellectum: juxta Nyssenum lib. de creat. hominis, *cor* designat animam vegetabilem, *anima* sensitivam, *mens* intellectivam. Alii, maximè recen-

recentiores, putant hæc omnia unum idemque significare, & ad majorem tantùm energiam repeti, ejusque signum esse, quod aliquando aliquid eorum omittatur. Sed hoc nihil aliud probat, nisi vel præceptum istud subinde non plenè exprimi, vel certè unum eorum ex alio intelligi posse. Rectiùs igitur & verisimilius videtur dici, sicut alibi diximus, & hîc locus postulat, ut iterum dicatur, quod, cùm dilectio sit voluntatis actus, voluntas ipsa per *cor* significetur. Nam sicut cor est principium omnium corporalium motuum, ita voluntas, maximè quantum ad intentionem finis ultimi, qui est objectum charitatis, est principium omnium motuum spiritualium. Et ideò ubicumque præceptum istud ponitur, semper *cor* ponitur primo loco, tanquam fons istius dilectionis. Tria sunt autem principia actuum, quæ moventur à voluntate, intellectus scilicet significatus hoc loco per *mentem*, & vis appetitiva interior designata, per *animam*, & vis executiva exterior omnium actionum, quæ exprimitur Deuter. 6. per *fortitudinem*, & Marc. 12. v. 30. per *virtutem*, & Lucæ 10. v. 27. per *vires*: eadem enim ista tria sunt. Præcipitur igitur, ut tota nostra intentio feratur in Deum; quod est * *ex toto corde*; & ut noster intellectus subdatur Deo maximè per fidem, quod est * *ex tota mente*; & ut appetitus noster inferior regatur secundùm Deum, quod est * *ex tota anima*; & ut exteriores actus nostri obediant Deo, quod est * *ex tota fortitudine*, seu virtute, seu viribus. Ita ferè S. Thomas 2. 2. quæst. 44. art. 5. Ex quo patet, quàm verè Aug. dicat loco superiùs allegato, nullam vitæ nostræ partem hoc præcepto relinqui, quæ vacare debeat, & quasi locum dare, ut aliâ re præter Deum velit frui. Cui conformiter Victor Antiochenus in Marcum ait, idcircò in ista Lege repeti *cor*, *animam*, *mentem*, *virtutem*, quò hominem tanto Dei amore flagrare debere demonstret, ut nihil prorsus in ullam omninò animæ facultatem irrepere sinat, quod ejus erga Deum dilectionem excludat, aut diminuat, aut aliò transferat.

38. Hoc est maximum, & primum mandatum.

38. * *Hoc est maximum mandatum*, id est, præcipuum, quia maximè ab homine requisitum, omnia secum trahens mandata; plenitudo enim Legis est dilectio, ad Rom. 13. item omnium mandatorum finis & scopus; finis enim præcepti est charitas, 1. ad Timoth. 1. v. 5. * *Et primum* dignitate, tanquam de fine ultimo, de ente primo, de summo bono, atque ita necessariò est finis aliorum mandatorum, & in intentione tam Legislatoris, quàm factoris primum.

39. Secundum autem simile est huic: diliges proximum tuum sic ut teipsum.

39. * *Secundum autem simile est huic*; officio, quia similiter dilectionem præcipit; & amplitudine, quia universa secundæ Tabulæ præcepta continet, sicut alterum primæ. * *Diliges proximum*, nempe quem-

quemlibet hominem; nam ut Iren. lib. 4. c. 27. homo homini proximus. Hinc illa laudatissima sententia cujusdam apud Comicum, qui reprehensus fuerat, quòd aliena curaret negotia, Homo, inquit, sum humani à me nihil alienum puto; cui tota aliquando theatra plausisse ferunt. Utitur autem nomine *Proximi*, ut tacitè suggerat rationem Legis seu dilectionis istius, nempe societatem, fundatam in proximitate, hoc est, in conjunctione naturali, non sanguinis, sed animorum, id est, rationis & imaginis Dei, & consequenter præcipuè in capacitate summi boni, in qua socii & proximi sunt omnes homines. Si enim pecuniæ ratio socios facit, quanto magìs ratio naturæ, non negotiandi, sed nascendi Lege communis? Inquit August. epist. 52. * *Sicut teipsum*; id est, similiter atque te diligis, etsi non æqualiter. Similitudo autem ista dilectionis attenditur primò & maximè in fine diligendi proximum, scilicet propter Deum. Hinc Aug. lib. 10. de Civit. cap. 4. Cùm mandatur de proximo diligendo, sicut seipsum, quid aliud mandatur, nisi ut ei, quantum potest, commendet diligendum Deum? Dilectio quippe sui, non propter Deum, non est vera sui dilectio. Cùm enim se diligere sit sibi velle summum bonum, tunc verissimè & propriissimè homo seipsum diligit, cùm Deum diligit; nam hoc ipsum est sibi velle summum bonum. Unde idem Aug. lib. de morib. Eccl. cap. 26. Solus se novit diligere, qui Deum diligit: sicut ille se satis diligit, qui sedulò agit, ut summo & vero perfruatur bono. Quod si nihil est aliud, quàm Deus, quis cunctari potest, quin sese amet, qui amator est Dei? Et ista causa est cur nullum præceptum sit, ut homo diligat se, quia in dilectione Dei perfectissimè involvitur. Secundò attenditur ista similitudo in rebus, quas proximo velle debemus, seu in officiis quæ ei præstare debemus, nempè bona, non mala, sive corporis sive animæ: omnia enim officia societatis humanæ ex illo unico præcepto nascuntur, &, ut ibid. Aug. ad duo revocantur: nempe ut in nullo lædamus proximum, secundùm illud Apostolicum, ad Rom. 13. v. 10. *Dilectio proximi malum non operatur*: deinde ut eum, cùm possumus, adjuvemus. Unde utrumque complectens Aug. lib. de vera Relig. cap. 46. Ea est regula dilectionis, inquit, ut quæ homo vult sibi bona provenire, & proximo velit; & quæ accidere sibi mala non vult, & illi nolit. Quorum affirmativum indicatur sup. Matth. 7. v. 12. *Omnia, quæcumque vultis vobis faciant &c.* negativum verò Tobiæ 4. v. 16. *Quod ab alio oderis fieri tibi &c.* Ex his patet, non esse necesse, addere, ut proximus non diligatur propter propriam utilitatem, aut delectationem. Nam & hoc includitur in eo, quòd debeat eum diligere propter Deum, sicut & seipsum.

ſeipſum. Nam, ut optimè Aug. loco de morib. Eccl. citato, Quod agis tecum, hoc agendum cum proximo, id eſt, ut ipſe etiam perfecto amore diligat Deum. Non enim eum diligis tanquam teipſum, ſi non ad id bonum, ad quod ipſe tendis, adducere ſatagis.

40. In his duobus mandatis univerſa lex pendet, & Prophetæ.

40. * *In his duobus mandatis univerſa Lex*, Moyſis, & non tantùm Decalogus ejus, * *pendet & Prophetæ*, ſeu Prophetarum doctrina: hoc eſt, inquit Aug. lib. 1. Quæſt. Evang. q. 33. & latiùs lib. de perfect. juſtitiæ c. 5. in his duobus habent finem, & ad hæc duo referenda ſunt: quicquid enim Dei Lege prohibemur, & quicquid jubemur facere, ad hoc prohibemur & jubemur, ut duo iſta compleamus. Imò tota Scriptura, adeoque Dei cum hominibus providentia non aliud ſpectat. Unde Aug. Ubi Sciptura aperta eſt charitas patet; ubi obſcura eſt, charitas latet: de quo vide & in Pſalm. 140. Rectè autem obſervat epiſt. 52. idem Aug. dici, *In his duobus mandatis, non in his tribus*, quaſi tertium eſſet de diligendo ſeipſo, ut intelligeretur, inquit, nullam eſſe aliam dilectionem, quâ quiſque diligit ſeipſum, niſi quòd diligit Deum: qui enim aliter ſe diligit, potius ſe odiſſe dicendus eſt. Cùm ergò ſummam agendorum Phariſæos Chriſtus docuiſſet, nunc etiam ſummam credendorum novæ Legis eos ex Scripturis docere volens, & omnem prætextum ſe perſequendi ad necem tollere:

41. Congregatis autem Phariſæis, interrogavit eos Jeſus.

41. * *Congregatis Phariſæis*, nempè contra ſe, ut ſuprà vidimus v. 34. * *Interrogavit eos*, ſuo jam jure & vice, utpote jam toties ab eis interrogatus ac tentatus,

42. Dicens: quid vobis videtur de Chriſto? cujus filius eſt? Dicunt ei: David.

42. * *Quid vobis videtur de Chriſto? Cujus filius eſt?* Hanc quæſtionem clarè de ſeipſo propoſuerat Apoſtolis, Matth. 16. v. 13. & 15. Hîc verò proponit in genere abſtrahendo à perſona ſua. Statim enim, ut Chryſ. eum ſeductorem & perditum eſſe reſpondiſſent. * *Dicunt ei, David*: quod ita tritum tunc erat, ut etiam vulgò eſſet notiſſimum, ſicut aliquoties ſuprà vidimus. Sed ita hoc intelligebant, ut nihil ampliùs de Chriſto ſuo ſentirent, niſi Regem de ſtirpe David terrenum fore Dei adoptione filium chariſſimum, qui Judæos diſperſos in terrenam libertatem aſſereret, regnum David collapſum multò anguſtius reſtitueret, & uſque ad fines terræ ſubactis gentibus dilataret: cujuſmodi etiamnum expectant Judæi. Hanc opinionem ergò ut corrigeret Dominus, ait:

43. Ait illis: quomodo ergo David in ſpiritu vocat eum Dominum dicens:

43. * *Quomodo ergo*, ſi ſcilicet nihil aliud eſt, niſi Davidis filius, * *David in Spiritu*, nempe ſancto, id eſt, per Spiritum ſanctum actus & impulſus, qui mentiri aut errare non poteſt, * *vocat eum Dominum*, ſcilicet ſuum? Pater enim non vocat filium Dominum ſuum. Locus autem quem citat, eſt ex Pſalm. 109.

44. * *Di-*

44. * *Dixit Dominus*, nempè Deus; est enim hîc Hebraicè nomen illud ineffabile, quòd soli Deo competit, & ferè verti solet *Dominus*, eo quòd Hebraicè Legi soleat per אדני, *Adonai*, quod *Dominum* significat. * *Domino meo*, Messiæ scilicet seu Christo; Hebraicè est לאדני, *Ladoni*, quod hominibus tribui solet. Unde vis argumenti non est sita in eo, quòd vocet simpliciter *Dominum*, sed *Dominum meum*, cujus ipse scilicet sit servus. * *Sede à dextris meis*, id est, habeas & habere agnoscaris æqualem mecum gloriam, majestatem, imperium. Unde urgens hanc phrasis istius prærogativam Apostolus ad Hebr. 1, v. 17. ait: *Ad quem enim hominum, aut Angelorum dixit aliquando, Sede à dexteris meis?* Et 1. ad Cor. 15. v. 25. hunc locum paraphrasticè citans ait: *Oportet illum regnare, donec ponat &c.* & ad Ephes. 1. v. 20. clariùs explicans effectum istius sessionis, *Suscitans*, inquit, *illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cælestibus supra omnem principatum & virtutem, & dominationem, &c.* Eodemque modo ad Philip. c. 2. v. 9. Ex quibus patet, Apostolo interpretante, Deum Patrem hoc dixisse, id est, tradidisse Christo hanc sessionem à dexteris tempore glorificationis ejus post resurrectionem. Tunc enim res fieri dicitur, quando innotescit, sicut & ipse Christus hoc satis declarat infrà cap. 26. v. 64. tametsi ab initio Incarnationis Christus, cùm accepit esse Deum, accepit & æqualem Patri gloriam, quæ postea manifestata est. Est autem locutio metaphorica, ab humano more sumpta, ubi ad dexteram est locus maximè honorificus. Nec tamen hâc phrasi Pater ad sinistram esse, Filioque postponi significatur: nam mox eodem Psalm. v. 5. Pater dicitur esse à dexteris Filii. Quamvis enim in sermone proprio dextera inferat respectum ad sinistram, non tamen necesse est hoc etiam sermone metaphorico indicari. Verbis ergò, ut Basil. lib. de Spiritu S. cap. 6. honorificis, & præsidentiam declarantibus significatur summi honoris æqualitas, plus videlicet cuique personæ quodammodò tribuendo, ne minus habere credantur, ut ait Ambrosius de Filio lib. 2. de Spiritu S. c. 12. * *Donec*, id est, etiam donec: exprimit enim illud tempus, quo maximè videri poterat non sedere ad dexteram; relinquens intelligendum maximè sessurum postea. Non enim præsentium promissio est futurorum exceptio, ut Basil. Hom. 25. vide dicta c. 1. v. ult. Unde Apostolus ad Heb. 10. v. 12. *In sempiternum sedet in dextera Dei: de cætero expectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum, &c.* Ex quo Apostoli loco intelligitur tempus novissimi judicii significari, quando dicit, * *donec ponam inimicos*, seu adversarios tuos omnes, Reges, populos, imperia, &c. * *Scabellum pedum tuorum*, id est, ita subjectos tibi, ut instar scabelli sub pedibus tuis

44 Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

eos conculces & proteras: quo abſolutiſſimum imperium Chriſti ſignificatur.

45.Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus eſt?

45. * *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo Filius ejus eſt?* id eſt, Quomodo iſta duo conſiſtunt? Non enim negat eum eſſe Filium David; nam, ut Auguſt. ſerm. 234. de tempore, *quomodo*, verbum quærentis eſt, non negantis: ſed eò colimat, iſtâ difficultate objectâ, ut cogerentur aliam ſublimiorem in eo naturam agnoſcere. Illi verò præoccupati cum eſſent iſtâ falsâ opinione,

46.Et nemo poterat ei reſpondere verbum: neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum ampliùs interrogare.

46. * *Nemo poterat ei reſpondere verbum*, ſeu quidquam, qui nodum illum ſolveret. Ex quo ſilentio manifeſtè conſtat & ſequitur: primò, certum fuiſſe apud Judæos illius temporis, quòd iſte Pſalmus à Davide ſcriptus fuerit contra cavillationes recentiorum Judæorum, qui putant ſcriptum eſſe vel à Melchiſedech, vel ab Eliezer ſervo Abraham, vel aliis tempore Davidis viventibus: ſecundò, certum item fuiſſe Phariſæis, quod ille idem Pſalmus de Chriſto ſcriptus eſſet contra alias recentiorum Judæorum tergiverſationes, qui volunt ſcriptum vel de Abrahamo, ut teſtis eſt hîc Hieron. vel de Davide, ut Aben Ezra & Rabbi David putant, aut de Ezechia, ut Judæi olim exponebant, teſte Juſtino contra Triphonem, & Tertull. lib. 5. contra Marcionem cap. 9. nam alioqui facilè reſpondiſſent Phariſæi, utroque modo difficultatem eludendo.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

1. Tunc Jeſus locutus eſt ad turbas, & ad diſcipulos ſuos,

1. * *Tunc*. cùm arrogantiam Phariſæorum de ſcientia repreſſiſſet, ut iiſdem quoque tanquàm incorrigibilibus palam pietatis ac ſanctimoniæ larvam detraheret, * *locutus eſt ad turbas & diſcipulos*, ne imitationis contagio corrumperentur. Et quia graviſſimè Scribas & Phariſæos volebat perſtringere, ne officii authoritatem lædere voluiſſe, vel eorum principatum affectare, vel odio eorum, & inimicitiis moveri videretur, prudenter præmittit:

2. Dicens: ſuper cathedram Moyſi ſederunt Scribæ, & Phariſæi.

2. * *Super cathedram Moyſi*, id eſt, quam Moyſes inſtituit, Dei authoritate. Significatur autem non ſuggeſtus, in quo docuit Moyſis, quaſi ea dumtaxat ſervanda juberentur, quæ ex tali cathedra docerent, ut quidam nimis materialiter acceperunt; ſed authoritas Moyſes in rebus divinis, nempè docendi & interpretandi Legem Dei, præcipiendi regendique populum in iis, quæ ſpectant cultum Dei; ſic enim & cathedram Petri, authoritatem Petri dicimus. Reſpicitur enim ad uſum, quo docentes ac judicantes plerumque ſedent, ut fecit Chriſtus, docens Matth. 5. v. 1. de Lucæ 4. v. 20. & judicantes ſeſſuri ſignificantur, Matth. 25. v. 31. * *ſederunt Scribæ & Phariſæi*, per legitimam in

in officio ſucceſſionem. Phariſæi enim & Scribæ videntur plerique fuiſſe ſimul ex ordine Levitico ac Sacerdotali; ita ut Phariſæis ferè incumberet gubernare populum, & Magiſtratum gerere, ut teſtatur Joſephus l. 18. Antiq. c. 2. Scribis, Legem interpretari, Sadducæis ab utroque excluſis, vel in inſtituta Phariſæorum tranſeuntibus, ſi magiſtratum capeſſerent, ut ibid. Joſephus, & ideo nulla hîc de Sadducæis fit mentio, nec etiam de Sacerdotibus ac Pontificibus ſub illis nominibus, nimirum ut authoritati parceretur. Quia verò Moyſes Chriſti perſonam, & figuram geſſit, conſequenter Aug. ſerm. 49. de verbis Domini c. 5. per Scribas & Phariſæos vult figurari Epiſcopos illos, doctoreſque Chriſtianos, qui ſua quærunt, quique dicunt, & non faciunt, nempe quia Moyſis, hoc eſt, Chriſti authoritatem & locum tenent.

3. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, ſervate, & facite: ſecundum opera vero eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt.

3. * *Omnia ergo quæcumque* (quibus univerſalibus ſignis abſolutiſſima ſine exceptione obedientia indicatur) * *dixerint vobis*, ſive docendo ſive jubendo. Intellige autem quamdiu non conſtiterit eſſe apertè contraria cathedræ, in qua ſedent, ſeu doctrinæ Moyſis & Legis Dei. Sic enim & Apoſtolus jubet filios obedire parentibus per omnia, ad Col. 3. v. 20. cùm tamen notum ſit, Deo magìs obediendum eſſe quàm hominibus, ſi contraria tradant. Et hinc eſt, quòd ipſe Chriſtus hoc ipſo cap. v. 16. & ſeqq. doctrinæ quædam capita in Moyſaicæ corruptelam inducta, reprobat, & cap. 16. v. 6. & 12. monet à fermento, id eſt, doctrina Phariſæorum, cavendum. * *Servate* & *facite*, id eſt, omninò facite, quia ſcilicet non eorum, ſed Dei ſunt, quæ docent: nam ut Aug. lib. 4. de doct. Chriſt. cap. 27. Cathedra non ipſorum, ſed Moyſis, cogit eos docere etiam bona non facientes. Agunt ſua in vita ſua, docere autem ſua, cathedra illos non permittit aliena. Unde lib. 16. contra Fauſtum c. 29. advertere jubet, quantus honor hîc deferatur doctrinæ Moyſi, in cujus cathedra etiam mali ſedentes bona docere cogebantur. * *Secundum opera vero eorum nolite facere*, id eſt, ne authoritas, quæ vos ad obedientiam doctrinæ movit, etiam ad vitæ imitationem moveat: quod cautiſſimè idcirco monet, quia, ut Auguſt. abundant in plebe, qui malæ vitæ defenſionem ex ipſis ſuis præpoſitis & doctoribus quærunt, reſpondentes in corde ſuo, Quod mihi præcipis, cur ipſe non facis? Atque ita ex vitiorum eorum moribus ſibi vivendi legem fingunt. * *Dicunt enim*, ſeu præcipiunt optima quæque, juxta Legem Dei, * *& non faciunt*; vita enim verbis diſſidet. Atque ita conſequenter fieri ſolet, ut, quod verbo in animis auditorum ſtruunt, vitâ deſtruant. Ut enim quis obedienter audiatur, quantacumque granditate dictionis majus habet pondus vita dicentis,

 in-

inquit Aug. loco de doctrina Christiana citato. Unde idem præclarè monet auditores talium doctorum, Tract. 46. in Joan. Botrum inter spinas cautè Lege, ne dum quæris fructum (audiendo scilicet malos doctores) laceres manum: & cùm audis bona dicentem, ne imiteris mala facientem.

4. Alligant enim onera gravia & importabilia, & imponunt in humeros hominum digito autem suo nolũt ea movere.

4. * *Alligant enim* (metaphora à jumentis sumpta, quibus imponi & alligari solent sarcinæ) * *onera gravia & importabilia*, Græcè, ἀδυσβάςακτα, *portatu difficilia*: nempe traditionis tum seniorum, tum proprias, tum ipsius quoque præcepta divinæ Legis. Datur enim ratio istius sententiæ generalis, *dicunt & non faciunt*. Hæc ergò omnia dicuntur *onera gravia &c.* tum multitudine, tum gravitate, tum interpretationis duritiâ, tum accuratissimæ observationis rigore, quem postubant. Quod verbo *alligandi* significatur; sicut fastus imperandi, & Leges cudendi, per id, quod sequitur, * *& imponunt in humeros hominum*, ut ea ferant. Ipsi autem cùm exemplo deberent præcedere gregem, * *digito suo*, qui opponitur humeris, * *nolunt ea movere*, id est, ne minimum quidem observandi conatum adhibere, ut saltem exemplo sũo ea reddant leviora. Duplex igitur notatur hîc perversitas, ut Chrysost. notat, quòd sine venia exquisitissimè vellent vivere multitudinem, & quod nimium sibi ipsis indulgendo, magnam assumerent licentiam; cùm bonus princeps in se severus, in alios benignus esse debeat.

5. Omnia verò opera sua faciunt ut videantur ab hominibus: dilatant enim phylaria sua, & magnificant fimbrias.

5. * *Omnia vero opera sua*, si quæ faciunt, quæ speciem boni præ se ferant, * *faciunt ut videantur ab hominibus*, id est, ut gloriam hominum aucupentur, sicut latè & sigillatim declaratum est cap. 6. Præcedenti ergò versu taxabatur eorum aperta improbitas, hîc verò simulata probitas, ostentatione & vanitate plena. Hanc ergò per partes explicat.

* *Dilatant enim phylacteria sua*, id est, amplioribus quàm cæteri utuntur phylacteriis, ut videlicet in se convertant oculos hominum, & eis tantò religiosiores videantur. Erant enim *Phylacteria* membranæ, ut, Hieron. in quibus erant scripta legis mandata, quas & Pharisæi & Scribæ ab aure ad aurem fronti alligabant & brachio. Sic enim carnaliter intelligebant mandatum illud, Deuteron. 6. v. 8. quo nihil aliud jubebatur, nisi ut jugiter essent memores mandatorum Dei. Hinc ergò dictæ sunt illæ membranulæ Judæis תפלים, *Tephilim* quasi alligamenta, Græcè φυλακτήρια, quasi conservatoria, ad conservandam memoriam Legis Dei. * *Et magnificant fimbrias*, id est, magnas faciunt fimbrias suas, scilicet palliorum suorum, ut additur Græcè & Syriacè, nimirum ut magìs viderentur memores Legis Dei, præferentes eam vestibus, cùm vitâ spernerent. Erant enim illæ *fim-*

bria fila quædam non texta, in extremitate vestis dependentia, quæbus instar limbi imposita erat vitta coloris hyacinthini: quas & Christum gessisse patet Lucæ 8. v. 44. qua de re diximus Num. 15. in fine. Jusserat hoc Deus, ut eis visis veluti obliviosi pueri, divinæ Legis recordarentur. Addit Hieron. solitos Pharisæos in illis fimbriis acutissimas ligare spinas, ut interdum pungerentur, & hâc quasi admonitione ad officium revocarentur.

6. * *Amant autem primos recubitus in cœnis*, id est, affectant locum honoratiorem in solemnibus conviviis, quæ antiquis magis esse solebant cœnæ, quàm prandia, ut liberiùs possent sine curarum interpellatione protrahi. Unde illud Apostoli 1. ad Thess. 5. v. 7. *Qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.* * *Et primas Cathedras in Synagis*, id est, primos consessus in publicis conventibus, audiendæ Legis causâ, ubi humilitas regnare deberet: * *Et Salutationes in foro.* Submissionis istud genus est, quod per modum officii quotidiani præstari etiam-num quibusdam in locis solet magnatibus, quos clientes ita colunt, vel domi eos visitando, vel foris salutando. * *Et vocari ab hominibus Rabbi.* Nomen est, quod dignitate, & in primis eruditione præstantibus apud Judæos tribuitur, q. d. *Domine mi*, vel, *Magister mi.* In his autem omnibus taxat non tam factum, quàm affectum eorum, quòd scilicet amarent, id est, affectarent, & studiosè appeterent hujusmodi vanitatis lenocinia. Nam talibus præcellentiæ nominibus vel signis, sæpè nos affici decet, amare & affectare non decet.

6. Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis.
7. Et salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.

8. * *Vos autem*, discipuli mei, quos à Pharisæorum vitiis alienos esse decet, * *nolite vocari Rabbi*, id est, ne ametis vocari, sive ne affectetis hujusmodi gloriosæ appellationis titulos, placendo vobis in illis, sed potiùs, quantum in vobis est, declinate; hoc prohibens in discipulis, quod in Pharisæis reprehenderat: actio enim aliena non prohibetur, sed propria. * *Unus*, seu unicus, * *est enim Magister* seu doctor, * *vester*, qui scilicet vos omnes docet, & à quo habetis quidquid magisterii in alios exercetis. Unde tacitè eodem modo fastum magisterii reprimit, quo Apostolus 1. ad Corinth. 4. *Quid habes* (in magisterio) *quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Græcè additur hîc, *Christus*, sicut & Latinè infrà v. 10. Explicat autem nomine *Magistri*, quod suprà dixerat *Rabbi*, unde Syrus eâdem voce utitur. Hac ergo consideratione reprimit fastum gloriandi in illo titulo, eo quòd ille soli Christo tamquam Deo, verè, absolutè & perfectè competat, à quo nos accepimus, quidquid habemus. Ipse est enim prima veritas, fons omnis veritatis & scientiæ, omniscius, apud quem omnis docendi authoritas residet, & à

8. Vos autem nolite vocari Rabbi, unus est enim Magister vester, omnes autem vos fratres estis.

quo

quo in omnes defluit, qui solus verè docet hominem scientiam, sive naturale lumen cordibus ingerendo, sive tenebras istius luminis suâ luce illustrando. Cæteri auribus vel oculis nuda signa suggerunt, quæ admonent tantùm, ut naturali lumine quæramus veritatem, non autem exhibent, ut eam noverimus. Nam veritas seu scientia veritatis aliundè haurienda est, ut subtiliter, fusè, & pulchrè docet Aug. tum alibi sæpè, tum libro ferè toto de Magistro, maximè à c. 10. usque ad finem. * *Omnes autem vos fratres estis:* sicut in natura, ita & in doctrina, unius Christi magisterio acceptâ, quasi condiscipuli; est enim oppositum superiori membro. Unde conclusum vult, neminem gloriari, aut sibi placere in titulis *Magistri* aut *Rabbi*: multò minùs aliis se inde superbè præferre, sed omnem gloriam Deo, & Christo transcribendam, cujus omnes discipuli ac ministri sunt. Ex quo patet, hæc non obstare, quò minùs sub magisterio, &, ut Hieron. loquitur, sub consortio hujus veri magistri, aliquis ad utilitatem aliorum, & sit & vocetur *Magister*, sicut & *Pater*, prout Apostolus se *Patrem Corinthiorum* & *Magistrum Gentium* vocat. Et quia *Fratrum* nomine usus fuerat, arreptâ occasione transit ad titulum *Patris*:

9. Et patrem nolite vocare vobis super terram, unus est enim Pater vester, qui in cælis est.

9. * *Et patrem nolite vobis vocare super terram:* q. d. Quin etiam ne quidem *Patrem* vocet aliquis quemquam ex mortalibus in terra degentibus, nempe sic, ut illi vitam & esse suum præcipuè acceptum referat, atque ab ejus providentia maximè pendeat, & hereditatem expectet, sicut gentiles *Patres* vocant. Hoc enim vult subjuncta ratio: * *Unus est enim Pater vester qui in cælis est*, scilicet Deus; omnium quidem, ratione creationis; Christianorum verò ratione regenerationis, cui universa vita, corpus, anima, sensus, ratio, mens, victus, sanctificatio, adoptio, hereditas accepta ferenda est; ita ut ab eo omnis paternitas in cælo & in terra nominetur. Cùm ergò impium sit Patris honore privare eum, qui nos genuit, hoc tantùm doceri cupit, ut noverimus, inquit Chrysost. Hom. 73. quem propriè & principaliter Patrem vocare oporteat. Nam, ut notat Hieron. quemadmodum unus per naturam Deus, & unus filius non præjudicat, ne per adoptionem Dii vocentur & filii: ita & unus Pater & Magister non præjudicat aliis, ne abusivè appellentur Patres & Magistri. Porrò sicut non vult, ut eo sensu, quem diximus, aliquem vocemus Patrem, ita nec, ut ipsi nos vocemus, quemadmodum suprà vetando, ne vocemur Magistri, vetat etiam ne alios eo sensu vocemus. Et quia illa præcellentiæ affectatio veris discipulis Christi maximè perniciosa est, eamdem doctrinam iisdem verbis repetit, ut altissimè memoriæ imprimatur.

10. * Nec

10. * *Nec vocemini Magiſtri :* ubi ſimul explicat, quid ſibi ſuprà volueri illud, *Rabbi.* Et quia ſcopus iſtius ſaluberrimæ doctrinæ eſt humilitas, hinc addit :

10. Nec vocemini magiſtri : quia Magiſter veſter unus eſt Chriſtus.

11. * *Qui major eſt veſtrum*, id eſt, Qui vobis Magiſtri vel Patris, ſeu docendi regendive officio aut dignitate præcelluerit, non ſe exiſtimet cæteris præſtantiorem : ſed potiùs ille, * *erit Miniſter veſter*, Futurum pro Imperativo, id eſt, ille ſit Miniſter ſeu gerat ſe pro miniſtro : q. d. Nihil inde in ſe agnoſcat, aut vindicet, præter humilis miniſterii obligationem & ſedulitatem, gloriam omnem adſcribens Deo, quia vir bonus non dominandi cupiditate imperat, ſed officio conſulendi. Atque ita, ut Aug. ait lib. 19. de civit. c. 16. magis debent patres, quòd dominantur, quàm ſervi, quòd ſerviunt, tolerare, id eſt, tanquam durum quid ſuſtinere.

11. Qui major eſt veſtrum, erit miniſter veſter.

12. * *Qui autem ſe exaltaverit*, in hujuſmodi dignitatum ac titulorum ambitu & jactantia, ſibi in iis complacendo, ſibi aliquid tribuendo, inde aliis ſuperbè præferendo, * *humiliabitur*, à Deo deprimetur. * *Et qui ſe humiliaverit*, id eſt, dimiſsè de ſe ſenſerit ac geſſerit, nihil adſcribens ſibi ex donis Dei, non inde ſe aliis præferens, ſed in fontem ſuum refundens omnia, * *exaltabitur*, à Deo, ſive per ipſum in futura gloria, ſive per homines in hac vita. Nam & hîc veriſſimum eſſe ſolet, quòd honor ſequatur fugientem, fugiat ſequentem, quia Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Sententia autem iſta generalis eſt, ſæpiùs à Chriſto in diverſis propoſitis uſurpata, ut liqueat vel fuiſſe tritum proverbium, vel apohthegma ipſi proprium. Ex quo etiam patet ſcopus totius doctrinæ ſuperioris, nempe Chriſtum non de vocabulis, *Magiſtri*, *Rabbi*, *Patris*; ſed de reipſa & faſtus affectatione contendiſſe.

12. Qui autem ſe exaltaverit, humiliabitur: & qui ſe humiliaverit, exaltabitur.

13. * *Væ autem vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ.* Hic jam orationem in Scribas ipſos & Phariſæos convertit, mirâ ſpiritûs, verborumque libertate & acrimoniâ octies ingeminans * *Væ*, hoc eſt, minas impendentis à Deo ſupplicii, ſicut alibi octo beatitudines inculcaverat. In faciem autem, nihil veritus jam jam impendentem ab eis mortem, exprobrat eis ſcelera ſua : & præcipuè hypocriſin, id eſt, ſimulationem ſanctitatis & religionis : per frequentem illius vocis repetitionem indicans fictum ac ſimulatum fuiſſe, quidquid in negotio religionis gererent. Id autem facit præſentibus turbis, ut ita, ſi non ipſi Phariſæi pudore vel terrore corrigerentur, ſaltem alii, detractâ ſimulatâ ſanctitatis larvâ, ab eorum admiratione & imitatione revocarentur. * *Quia clauditis regnum cælorum*, id eſt, impedimentum præſtatis, ne introëant homines in regnum cælorum, nempè non ſolùm

13. Væ autem vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ : quia clauditis regnum cælorum ante homines. Vos enim non intratis, nec introeuntes ſinitis intrare.

gravia

gravia illa onera, de quibus suprà, hominibus imponendo, quæ ipsi digito non tangitis, sed maximè eos à fide in Christum avocando, doctrinam ejus damnando, miraculis calumniando, ipsum ut seductorem persequendo. Utitur autem metaphorâ ab eo, qui clavem auferendo, ostium claudit, ne quis introëat, & idcirco dicit, * *ante homines*: q. d. Jam parantibus ingressum occluditis ostium ante faciem. Lucas verò idem significans dicit. *Tulistis clavem scientiæ*, id est, abstulistis, & vobis ipsam vindicastis, & per illam ipsam modis jam dictis clauditis, * *vos enim non intratis*, quia onera quæ imponitis digito non tangitis, & in eum qui Evangelium prædicando dissipat ea, non vultis credere. * *Nec introeuntes*, id est, paratos credere in me, & pedem quasi habentes in limine, * *sinitis intrare*, doctrinâ vestrâ, exemplo, consilio, jussu, calumniis, terroribus eos à fide revocando.

14. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes: propter hoc amplius accipietis judicium.

14. * *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum*, id est, exhauritis ac devoratis facultates viduarum: quæ quia mulieres etiam minùs cautæ, & magìs ad pietatem pronæ esse solent, & quia viro destitutæ, consiliario carent, & bonorum suorum dominæ sunt. Unde circa viduas semper hypocritæ negotiari solent, & feliciùs aucupantur, * *orationes longas orantes*: Græcè προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, *sub obtentu prolixæ orationis*, sicut vertitur Marci 12. v. 40. id est, sub specie longæ orationis, seu obtendentes tam crudeli avaritiæ adversus imbecillem sexum prolixas orationes, quibus earum salutem commendetis Deo. Obtentus enim iste veritati opponitur, & significat eos magìs orationes simulasse, quàm orasse, utpote qui non viduarum salutem, sed prædam captarent, cor non in cælo habentes, sed in loculis. * *Propter hoc*, id est, duplicem istam iniquitatem, scilicet propter immisericordiam in destitutas patrono mulierculas, & hypocrisin, * *amplius accipietis judicium*, id est, graviorem condemnationem.

15. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proselytū: & cùm fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos.

15. * *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare, & aridam*, id est, percurritis mare ac terram. Adagialis est locutio, quam Latinè exprimunt, Omnem movetis lapidem, & adhibetis diligentiam, * *ut faciatis unum proselytum*, id est, ut unum advenam ad Judaicam religionem adducatis. *Proselytus* enim Latinè advena dicitur, qui scilicet à Gentilismo ad Judaismum transfertur, quasi diceres adventitium religionis, qui opponitur Judæo nato. Etiam hac de causa vocantur *Hypocritæ*, eo quòd istâ sollicitudine, quæ in se bona erat, hoc spectarent, ut vel sanctiores inde viderentur, vel ut Author operis imperf. ut lucra sua è sacrificiis augerentur. * *Et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos*, id est, multò magìs obnoxium,

xium æternæ condemnationi, quàm vos estis, quia facitis eum longe sceleratiorem, nempe partim doctrinâ traditionum, quibus corrumpitis Legem, partim & maximè exemplo vestro, idque sive quia eo offensus redit ad vomitum, id est, idololatriam, sive, ut Chrys. quia comparatum est, ut probos magistros vix imitemur, improbos etiam improbitate superemus. Quamquam August. contra Faustum ideo *duplo* dictum putat, quia hoc implere negligebat, quod propriâ voluntate susceperat.

16. * *Væ vobis duces cæci*, id est, qui duces doctoresque aliorum vos profitemini, & tamen ignorantiâ pleni estis. Paulò antè hypocrisin, hîc verò ignorantiam eorum supinam perstringit, in eo, quòd dicerent, * *quicumque juraverit per templum, & in altari*, id est, per altare, * *nihil est*, id est, non debet, ut patet ex opposito, quod sequitur, hoc est, non tenetur hoc jurejurando, nec reus est perjurii. * *Qui autem juraverit in auro templi*, id est, per aurum, sive pecuniam, quæ in templo offertur, & cui gazophylacia serviebant.

16. Væ vobis duces cæci, qui dicitis: quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit in auro templi, debet.

17. Stulti & cœci: quid enim majus est: aurum, an templum, quod sāctificat aurum?

18. * *Et quicumque juraverit in dono*, seu per donum, * *quod est super illud*, videlicet per victimam ovis, bovis, similæ, &c. Hoc juramenti genus Judæis, eisque solis, erat familiare, dicebaturque *juramentum Corban*, id est, *donum* seu *doni*, ut testis est Josephus lib. 1. cont. Appionem, paulò post medium, his verbis: inter peregrina sacramenta, etiam juramentum, quod *Corban* appellatur, enumerat Theophrastus. Apud nullos autem hoc reperitur juramentum, nisi apud solos Judæos, quod interpretatur ex Hebraica lingua, *Donum Dei*. Hæc ille. * *Debet*, persolvere, quod juravit, seu tenetur jurejurando. Itaque Pharisæi, quamvis contempsisse videantur juramenta per creaturas, tamquam in quibus non interponeretur nomen Dei, ut diximus etiam cap. 5. v. 34. excipiebant tamen juramenta per aurum templi, ac sacrificia, tanquam nihil esset illis post Deum majus, aut sanctius, utpote quæ immediatè referrentur ad Deum, propter quæ templum & altare fuissent condita. Nimirum ut ita populus, intelligens singularem oblationum sanctitatem, promptior fieret ad illa frequentenda, quorum pars maxima in Sacerdotum lucrum cederet. Ita avaritia cæcitatis istius & stultitiæ inde secutæ causa fuit. Hinc Christus:

18. Et quicunque juraverit in altari, nihil est: quicunque autem juraverit in dono, quod est super illud, debet.

19. * *Stulti & cæci, quid enim majus*, id est, sanctius atque dignius * *est, aurum, an templum, quod sanctificat aurum?* id est, A quo sanctitas aliqua communicatur auro? Nam ante oblationem templo factam profanum est: templum verò non propter aurum, sed propter Deum, domui suæ inhabitantem, sanctum est. Idem judicium de hostia & altari. Hoc enim per se ex institutione sua Deo dedicatum est: hostia

19. Cœci: quid enim majus est donum, an altare, quod sanctificat donum?

verò antequam altari imponatur, profana est, atque ipsâ impositione fit sacra. Itaque destruit Christus præsuppositam eorum opinionem, quâ putabant oblationes templo & altari esse sanctiores, unde error iste de juramento fluxerat, argumentans, ex illo principio, propter quod unumquodque est tale, illud majus: atque ita istud, *enim*, rationem reddit, cur cæcos appellaverit. Ex his ergò infert jam Christus conclusionem, Pharisaicæ doctrinæ contrariam:

20. Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt:

20. * *Qui ergo jurat in altari*, id est, per altare; Hebraismo, quo utuntur præpositione, *in*, cum verbis jurandi, ut patet Hebraicè Isaiæ 65. v. 16. Genes. 20. v. 16. & alibi sæpissimè. * *Jurat in eo*, quatenus majus est victimis impositis, quæ ratio v. 19. indicabatur. * *Et in omnibus*, sacrificiis ac donis, * *quæ super illud sunt*, quæ vos majora esse dicitis: ac proindè omni modo tale juramentum vel æquè vel magis obligat.

21. Et quicunque juraverit in templo, jurat in illo, & in eo qui habitat in ipso.

21. * *Et quicumque juraverit in templo*, seu per templum, * *jurat in illo*, id est, non tantùm jurat per illud, sed etiam * *in eo, qui habitat in ipso*, id est, per Deum ipsum, cujus domus est templum. Domus enim cum inhabitatore suo, cujus majestas ibi relucet, qui in eo invocatur & colitur, qui effectu exaudiendi præsens est, simul consideratur, etsi non exprimatur.

22. Et qui jurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum.

22. * *Et qui jurat in cælo*, id est, quemamodum etiam qui jurat per cælum (adfertur enim hoc ad explicandum id, quod dixerat, quod scilicet juramentum per templum esset per Deum ipsum inhabitantem) * *jurat in throno Dei*, id est, per cælum tanquam thronum gloriæ Dei: * *& in eo*, Deo scilicet * *qui sedet super eum*, vide dicta c. 5. v. 34. hoc ergò docet, quòd, cùm jurare non sit aliud, nisi Deum testem invocare, creaturæ verò mutæ non possint esse testes veritatis, quicumque jurat, per quamcumque creaturam juret, hoc ipso etiam per eam tanquam divinam, id est, tanquam ad Deum relatam, veluti Creatorem ejus, vel Præsidem, vel Gubernatorem jurat, ac proindè Deum ipsum testem citat.

23. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, & cyminum, & reliquistis quæ graviora sunt legis, judicium, & misericordiam, & fidem: hæc oportuit facere & illa non omittere.

23. * *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, & cyminum*, id est, studiosè decimas exigitis, inquit Hieron. vilissimorum olerum, ut avaritiæ vestræ consulatis. Sed rectiùs Author operis imperfect. exponit *decimas*, id est, decimas scrupulosè offertis omnium. Hinc enim est illa gloriatio Pharisæi, apud Lucam: *Decimas do omnium*, scilicet etiam vilissimorum, *quæ possideo*, ubi Græcè est idem verbum, quod hìc. Et hinc est quòd eos vocat hic hypocritas, videlicet quia minutias illas observabant, ut minimo dispendio exactissimi viderentur Legis observatores, cùm tamen negligerent, & relinquerent,

querent, * *quæ graviora sunt Legis*, id est, quæ Lex præcipuè postulat, tanquam ipsum animum, internamque Dei ac proximi dilectionem spectantia, sine quibus pietas consistere non potest, & quorum comparatione omnes externæ observantiæ, de sacrificiis, de decimis, de cæremoniis leviora sunt, & velut media respectu finis: de quo suprà c. 12. v. 7. & Michææ 6. v. 8. * *Judicium*, id est, justitiam, quâ cuique suum redditur: * *& misericordiam*, quâ ex benignitate proximo succurrimus consilio, operâ, operibus, etsi non debeatur ex justitia. Itaque duo illa complectuntur universa officia erga proximum, quibus eum diligimus, sicut nos ipsos. * *Et fidem*, in Deum, quâ tanquam radice indicatur etiam spes & charitas, seu intelligitur fides in Deum, quæ per dilectionem operatur, & proinde id, quod respondet illi proximo præcepto, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, &c.* * *Hæc*, scilicet graviora Legis, quæ spectant duo illa maxima præcepta, in quibus universa Lex pendet & Prophetæ, * *oportuit facere*, scilicet summâ curâ præ cæteris omnibus; * *& illa*, de decimis mentæ, anethi, &c. * *non omittere*. Ex quo quidam inferunt, illas vilissimorum olerum decimas verè fuisse debitas Levitis, quia dicitur *oportuit*. Sed facilè responderi potest, vel illud, *oportuit*, poni pro, conveniebat: vel Christum loqui juxta mentem Pharisæorum, scilicet si putarent ea ex Lege deberi. Quamvis autem superficies Legis ea non videatur excludere, dum dicit Levit. *Omnes decimæ terræ*, sive de frugibus, Hebraicè *de semine Domini sunt*: videtur tamen rigor ille non fuisse intentus à Legislatore. Et idcirco quando illa eadem generalis sententia, quæ habetur Deuter. 14. v. 22. mox ibidem per partes explicatur, solùm exprimuntur decimæ frumenti, vineæ & olei, quæ alibi dicuntur communiter decimæ de area ac torculari. Unde S. Hilar. dicit citra culpam præterire licuisse. Itaque Christus vehementiùs taxans præposteram eorum diligentiam, addit:

24. * *Duces cæci excolantes*, seu qui excolatis, * *culicem*, è potu vestro, ne strangulet viventes, * *camelum autem glutientes*, id est, securè sine periculi metu transmittitis. Adagialis est sententia, in cujus posteriori parte hyperbole est, sed non abhorrens ab usu loquendi Hebræorum, apud quos *Culex* & *Camelus* animal ipsis notum, pro minimæ & maximæ rei symbolis usurpabantur: q. d. Nonne cæci estis, qui tam anxiè & superstitiosè servatis minima, cùm gravissima Legis capita, sine ullo conscientiæ remorsu, prætereatis; instar eorum, qui scrupulosè culicem excolarent ex potu, & integra animalia majora deglutirent? Unde Aug. lib. quæst. evang. q. 56. refert hoc ad factum eorum, quo latronem seditiosum dimiserunt, quia scilicet non sol-

24. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.

verat Sabbatum, & Christum occiderunt: qui allegoricè significati fuerunt per culicem & camelum.

25. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ quia mundatis quod deforis est calicis & paropsidis: intus autem pleni estis rapina, & immunditia.

25. * *Væ vobis &c. quia mundatis quod deforis est*, seu exteriorem superficiem, **calicis*, id est, vasis, ex quo sumitur potus, **& paropsidis* seu lancis, ex qua cibus. Per quæ significat, quod exteriori munditiei corporis, & sanctitatis coram hominibus studerent. Nam ut intelligerent sermonem esse parabolicum, statim transit ad proprium. **Intus autem*, id est, in anima & conscientia, **pleni estis rapina*, id est, injustitiis, pauperum scilicet & viduarum oppressionibus, * *& immunditia*, peccatorum. Quanquam Græcè persistatur in eadem metaphora, *pleni sunt*, scilicet calix & paropsis, *rapinâ & injustitiâ*; significando id, quod bibebant & comedebant, per rapinas & injustitiam esse partum. Et sic perpetua esset allegoria, significans eos in animo plenos esse fraudibus & injustitiâ, exteriùs innocentes & sanctos.

26. Pharisæe cœce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis, ut fiat id quod deforis est, mundum,

26. **Pharisæe cæce*, qui non intelligis quæ sit vera mundities coram Deo, **munda prius, quod intus est calicis*, id est, ea, quæ continentur calice & paropside, seu ipsum potum ac cibum, ne fraude & injustitiâ parti sint, **ut fiat, quod deforis est mundum*, id est, ut postea ordine suo mundes ipsum calicem ac paropsidem, quibus illi sumuntur. Quo allegorico sermone indicat, studendum esse ante omnia munditiei animæ & conscientiæ: tum deindè etiam per se corpus & actiones omnes externas futuras mundas. Nam, ut Aug. in quodam sermone, animi munditiam sequitur corporis munditia. Non enim potest esse mundus animus in corpore immundo: nam qui mundus est animo, operari corpore flagitia non potest; & qui corpore flagitia operatur, mundus animo esse non potest. Itaque sicut animus naturaliter secum rapit corpus, ita animi integritas mater est omnis sanctitatis corporis, & honestatis coram hominibus. Qua in re quia enormiter hallucinabantur Pharisæi, pleni hypocrisi, pergit in eodem proposito, aliâ similitudine illam exprobrando:

27. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia.

27. **Væ vobis, &c. quia similes estis sepulchris dealbatis*, id est, calce aut gypso illitis. Judæorum enim sepulchra pleraque erant super terram, è saxis excisa, instar cubiculorum: * *quæ à foris parent hominibus speciosa*, quia forinsecus opere humano splendebant calce lita, & marmore vestita, auro coloribusque distincta, quibus nihil proinde ad speciem venustius; * *intus vero plena sunt omni spurcitia*, abominanda scilicet immunditia cadaverum & vermium.

28. Sic & vos à foris quidem paretis hominibus justi: intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate.

28. * *Sic & vos à foris quidem paretis*, seu apparetis, **hominibus justi* phylacteriorum dilatatione, fimbriarum amplitudine, precum prolixitate, zelo faciendi proselytos, anxiâ illâ decimandi curâ, externâ itera-

iteratâque ſæpiùs corporis lotione, cæterâque externâ morum gravitate: * *intus autem*, in animis veſtris, * *pleni eſtis hypocriſi*; quia cùm hæc per ſe mala non ſint, ſed potiùs bona, ſtudio tantummodò ſimulandæ ſanctitatis ea facitis, ut videamini ſcilicet ab hominibus, ut eſt v. 5. * *& iniquitate*, leges illas, quarum obſervatione gloriamini, prævaricando.

29. * *Væ vobis &c. qui ædificatis ſepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta juſtorum*, id eſt, ædificatis & ornatis ſepulchra Prophetarum, aliorumque juſtorum, à patribus veſtris innocenter occiſorum (non enim aliquid diſtinctum vult dicere de Prophetis, quod non de juſtis, neque contrà) nempe magnificis ſtructuris, picturis, ſculpturiſque monumenta eorum illuſtrando: ut ſcilicet per hoc teſtemini vulgo imperito vos occiſorum virtutes animo colere, ſcelera majorum occidentium deteſtari, eiſque longè vos eſſe ſanctiores. Hoc enim eos iſto facto voluiſſe probat id, quod ſequitur: 29. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis monumenta juſtorum.

30. * *Et dicitis: Si fuiſſemus in diebus*, ſeu ætate, * *patrum noſtrorum*, qui illos occiderunt, * *non eſſemus ſocii eorum in ſanguine Prophetarum*, effundendo ſcilicet, id eſt, non conſpiraſſemus cum eis in eorum innocentium necem. 30. Et dicitis: ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus ſocii eorum in ſanguine Prophetarum.

31. * *Itaque teſtimonio eſtis*, per iſtam gloriationem, quâ Patribus vos jactatis eſſe diſſimiles: * *quia*, ſeu quòd, * *filii eſtis eorum*, & proinde quòd ſitis potiùs ſimiles. Lucas cap. 11. v. 48. addit: *Teſtificamini, quòd conſentitis operibus patrum veſtrorum.* Cauſam addit: *Quoniam ipſi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum ſepulchra:* q.d. Vos jactatis vos improbare patrum veſtrorum ſcelera: ego dico vos potiùs approbare, quia tanta eſt veſtra in me diſcipuloſque meos impietas, ut videamini ſepelire, quos patres veſtri occiderunt, ut plenum fiat homicidium: nempè quaſi latronum filii, qui non humanitate, ſed alio homicidii genere terræ ſuffodiunt, quos patres jugularunt. Videtur enim Chriſtus factum de ſe indifferens, ſpectatâ in eis morum perverſitate, in ſiniſtrum ſenſum trahere. Unde alii ſic accipiunt, quaſi Chriſtus ſignificare vellet: Patres veſtri occiderunt, vos autem ædificando occiſorum ſepulchra, quaſi trophæum victoriæ parentum erigere videmini, nempè ſi non animi veſtri ſcopus, ſed mores ſpectentur: Hinc addit: 31 Itaque teſtimonium eſtis vobiſmetipſis, quia filii eſtis eorum, qui prophetas occiderunt,

32. * *Et vos*, id eſt, Itaque vos, quemadmodum filios decet & filii ſolent, * *implete menſuram patrum veſtrorum*, id eſt, abſolvite menſuram illam impietatis ac ſcelerum, à patribus veſtris inchoatam, quæ toti genti veſtræ ita præſtituta eſt, ut ea impleta excidenda ſit. Deus enim non ſinit impietatem ac ſcelera in immenſum creſcere, ſed ſingulis 32. Et vos implete menſuram patrum veſtorũ.

gulis non tantùm hominibus, ſed & nationibus certum limitem ſtatuit, quem non excedat, & quò cùm pervenerit, turbinem indignationis ſuæ vel exciſionis effundit. Ita ſatis clarè colligitur ex Gen. 15. v. 16. *Nondum completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum.* Hæc autem menſura Judæis fuit, ut ſinerentur uſque ad occiſionem Meſſiæ inſoleſcere, tum demùm à Romanis occiderentur. Imperativus igitur hîc pro Futuro prophetico more ſumitur, ut diximus in c. 13. v. 14. vel potiùs eſt acerba ironia minis conjuncta, q. d. Eia igitur pergite, abſolvite patrum veſtrorum cœpta, ſicut filios decet, ut ira Dei in vos deſæviat. Ironiam enim hanc explicat id, quod adjicit ſine ironia.

33. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis à judicio gehennæ?

33. * *Serpentes*, propter nocendi acerbitatem cum calliditate conjunctam, * *genimina viperarum*, quod alibi dixerat, *progenies viperarum*, id eſt, peſſimorum parentum peſſimi filii, homicidarum homicidæ: * *quomodo fugietis à judicio gehennæ*, id eſt, quo pacto fieri poteſt, ut judicium Dei, quo gehennæ adjici meremini, effugiatis? Inveterata enim & in naturam verſa impietas difficillimè exutitur. Vide dicta c. 3. v. 7.

34. Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas, & ſapientes & ſcribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis veſtris & perſequemini de civitate in civitatem:

34. * *Ideo*, ſcilicet quia genimina ſeu filii eſtis viperarum, & ita menſuram patrum impleturi; non enim hîc redditur cauſa miſſionis, quæ ſequitur: * *Ecce ego mitto ad vos Prophetas:* illud, *ego*, emphaſim habet: q. d. Ego, ad quem tanquam Deum, Deique ſapientiam pertinet mittere Prophetas, *mitto*, *&c.* Explicat hanc energiam Lucas, quando dicit ſuis, non Chriſti verbis, *propterea & ſapientia Dei*, nempè ipſe Jeſus, dixit, *Mittam ad illos Prophetas*, id eſt, jam jam ſtatim à reſurrectione mea mittam Prophetas, prophetiæ ſcilicet dono illuſtres, ſicut probant Apocalypſis Joannis, & multæ prædictiones Pauli & Petri, & Agabi, Act. 11. v. 72. & Act. 21. v. 10. * *Et ſapientes*, id eſt, illâ præditos ſapientiâ, de qua Luc. c. 21. v. 15. cui non poterunt reſiſtere omnes adverſarii; qualem fuiſſe Stephanum idem teſtis eſt, Act. 6. v. 10. * *Et Scribas*, doctos ſcilicet in regno cælorum, hoc eſt, doctores & interpretes Scripturarum, divinæque Legis peritiſſimos. Pro Sapientibus & Scribis Lucas nudè dicit Apoſtolos, nempè, quia, ut Hilar. Can. 24. Apoſtoli totum ſimul erant, & de futurorum revelatione Prophetæ, & de Chriſti agnitione Sapientes, & de Legis intelligentia Scribæ: vide alios Act. 13. v. 1. * *Et ex illis*, id eſt, alios ex eis, * *occidetis*, Stephanum, Jacobum, alios, * *& crucifigetis*, Simeonem filium Cleophæ, ſecundum Hieroſolymorum Epiſcopum, teſte Hegeſippo, apud Euſeb. lib. 3. hiſtor. c. 16. * *& flagellabitis in Synagogis*, ut Paulus quinquies ſibi contigiſſe teſtatur 2. Cor. 11. v. 24.

35. *Ut

35. * *Ut veniat super vos omnis sanguis justus*, id est, ut ita juxta meritum scelerum vestrorum redundet in caput vestrum omnis sanguis justorum, qui injustè * *effusus est à sanguine Abel justi*, qui primus propter justitiam celebris & necatus fuit. * *Usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ.* Quis ille sit magna contentio est. Plerique Græci, ut Basil. in serm. de nativ. Christi, Origen. Hom. 16. in Matth. & alii, itemque Baronius putant esse Zachariam patrem Joannis Baptistæ, quem ex traditione quadam dicunt ab Herode occisum inter Templum & Altare, eo quod, cùm pueros occideret, filium non prodidisset, vel, ut alii, quod B. Mariam Virginem prædicârit. Favet huic sententiæ, quod Christus primum & ultimum justum à Judæis occisum exprimere voluisse videatur. Sed hanc traditionem ex apocryphorum somniis manasse dicit hîc Hieron. Nonnulli & olim, & nunc volunt esse Zachariam, unum ex minoribus Prophetis, qui filius Barachiæ dicitur, Zachar. 1. v. 1. Sed minùs verisimiliter, cùm nihil de occisione ejus, multò minus de loco occisionis constet. Communior sententia est à S. Hieron. asserta, esse Zachariam filium Joiadæ, summi Pontificis, quem constat occisum à Rege Joas *in atrio domûs Domini*, ut est 2. Paral. 24. v. 21. hoc est, ut hic dicitur, inter *templum & altare*, scilicet holocaustorum, quod in atrio ante Templum sub dio stabat. Filius Barachiæ dicitur, vel quòd Joiada Pontifex binoniminis fuerit, ut in Scripturis frequens est; vel quòd tanquam vir sanctus *Barachias*, id est, *Benedictus Domini* dicatur: unde Hieron. testatur in Evangelio Hebraico, quo Nazareni utebantur, filium Jojadæ vocari. Exprimitur ergò Abel & Zacharias, non quod iste ultimus à Judæis occisus fuerit, sed quia ultimus, de quo ex Scripturis canonicis constet; & quia, cùm de vindicta sanguinis innocenter fusi Christus agat, illam Scriptura disertis verbis in Abel & Zacharia annotet, Gen. 3. *Ecce vox sanguinis &c.* & 2. Paralip. 24 *Videat Dominus & requirat.* Porrò observatione digna est historia mirum in modum affinis huic loco, quam narrat Josephus lib. 5. de bello Judaico c. 1. ubi scribit Zachariam quemdam virum probum, filium Baruch, (idem hoc quod Barachias) fuisse paulò ante novissimam obsidionem Hierosolymitanam à Judæis zelotis in templo, id est, in atrio occisum, cùm à LXX. judicibus unanimiter fuisset absolutus. Ex quo factum, ut quidam suspicatus fuerit Christum ptopheticè id, quod futurum erat, veluti præteritum narrasse. Sed quidquid sit de hac historia, in omni sententia tres nascuntur difficultates: Prima, quomodo dicat Christus, *occidistis*, cùm præsentes Pharisæi nullum Zachariam ex istis occidisse videantur. Secunda, quomodo de Judæis istis vindicta capiatur cædis justorum

35. Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ, filii Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare.

36. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.

ſtorum præcedentium. Tertia, quâ juſtitiâ omnis ſanguis, etiam à majoribus effuſus, ſuper iſtos veniat. Ad primam dicitur, totam nationem ut unum populum conſiderari, in quo facta majorum tribuuntur filiis, & contrà. Sic enim Abrahæ promiſſa ac data eſt terra Chanaan, ſed in poſteris ejus; & populo Judaico tempore Judith viventi tribuitur habitatio in Meſopotamia, deſcenſus in Ægyptum, tranſitus per mare ac deſertum, quæ in majoribus contigerant. Ex hoc oritur ſolutio etiam ſecundæ quæſtionis: nam ratione unitatis iſtius, quà unus eſt populus, & in quo poſteri ſunt aliquid majorum, & majores aliquid poſterorum, fit, ut facta majorum filiis imputentur: imò in illis quoque, non ſolùm à Deo, ſed & ab hominibus compenſentur, ſive in bonum, ſive in malum. Et hinc eſt, quòd Amalechitæ exciduntur propter facta parentum à quadringentis annis perpetrata, 1. Reg. 15. v. 2. & 3. tunc enim ſcelus patrum punitur in filiis, qui aliquid eorum ſunt. Hoc autem non ſemper, ſed tunc ſolet fieri, quando filii peccata majorum imitantur, ut Auguſt. lib. contra Adimant. c.7. & ita complent menſuram ab illis inchoatam; tunc enim excidium à perverſa natione promeritum in illum quidem cadit, ſed in poſtremis iſtius nationis exercetur & ſentitur, quos juſtum eſt, ut ſicuti menſuram peccatorum parentum, ita etiam pænarum impleant. Sic igitur, quâ juſtitiâ hoc fiat, quæ erat tertia quæſtio, facilè apparebit, ſi conſideres vindictam illam eſſe quidem peccatorum, quæ parentes perpetrârunt, quia ſine illis præcedentibus non fuiſſet illata, multò minùs tam acerba, ſed tamen eam non excedere magnitudinem ſceleris à ſolis filiis perpetrati, ſicut hoc de atrociſſimis Judæorum facinoribus, Chriſtum & Apoſtolos occidentium, & Eccleſiam perſequentium evidens eſt. Vide Exod. 20. v. 5.

37. Jeruſalem, Jeruſalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas & noluiſti?

37. * *Jeruſalem, Jeruſalem.* Amantis & ex intimis viſceribus commiſerantis eſt iſta ingeminatio. * *Quoties volui congregare filios tuos*, id eſt, quoties volui per Prophetas, alioſque ſervos meos, ac denique per meipſum conatus ſum cives tuos in varia ſtudia diſtractos prædicatione, præceptis, promiſſis, minis ad me convertere, ſinu gratiæ meæ fovendos, & alis providentiæ protegendos, * *quemadmodum gallina congregat pullos ſub alis:* ut partim calore foveat, quò roborentur & creſcant, partim adverſus milvum protegat, ne rapiantur: quod, ut illa affectu, ita Chriſtus poteſtate erga parvulos ſuos perficit, ut notat Aug. q. 36. lib. 2. quæſt. Evang. Optimè autem ſe comparat gallinæ: nam, ut ibid. & Tract. 15. in Joan. notat, hoc genus animantis magnum affectum in filios habet, ita ut eorum infirmitate affecta, & ipſa infirmetur, alis demiſſis, plumis hiſpida, voce rauca, omnibus membris

demiſſa

demiſſa & abjecta, ut, etſi filios non videas, matrem tamen intelligas: ita æterna Sapientia mater noſtra per carnis ſuſceptionem affectiones, & labores infirmata eſt, ut pullis ſuis congrueret: * *& noluiſti* filios tuos congregari, id eſt, non permiſiſti & omnibus modis impedivisti, maximè per primates tuos. Voluntatem iſtam congregandi, plerique intelligunt voluntatem ſigni per prædicationem, minas, &c. nam illi voluntati reſiſti ſolet ab hominibus; non autem efficacem, quæ ſemper impletur. Quamquam etiam de illa verba Chriſti vera ſunt: nam per illam filios ſuos ſæpè Chriſtus congregare voluit, & reipſa etiam invitâ Jeruſalem, & nolente, & reſiſtente congregavit quoſcumque ipſe congregatos efficaciter voluit, ut exponit Aug. l. 1. oper. imperf. contra Julianum. Sed quia ille reſiſtendi conatus pœnâ digniſſimus fuit, & plures ibi erant, quos obduratione & deſertione dignos judicaverat, hinc addit:

38. * *Ecce*, jam in proximo, *relinquetur vobis domus deſerta.* Templum intelligit Hieronymus à Chriſto deſerendum: rectiùs intelligas ipſam civitatem, adeoque totam regionem, quam prædicit in vaſtitatem eſſe redigendam per excidium urbis & gentis, juxta illud Pſal. *Fiat habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorum non ſit, qui inhabitet.* Et quia cauſa illius vaſtitatis ac deſertionis fuit, quòd à præſentia & protectione Chriſti, & gratiæ ipſius deſerti fuerunt (quam etiam nonnulli prædictis verbis ſignificatam fuiſſe volunt:) hinc addit: 38. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta.

39. * *Dico enim vobis: non me videbitis amodo*, id eſt, ab hoc tempore, ſeu poſt breve tempus ſubſtrahetur vobis præſentia, tutela, & gratia mea, ita ut neque corporis, neque animi oculis incredulitate & cæcitate percuſſis, me amplius videatis: * *donec dicatis*, id eſt, donec mutatis jam animis celebrem illum verſiculum de Meſſia, quem indignamini eſſe mihi acclamatum, tribuatis mihi, & me Meſſiam agnoſcatis. Indicat autem tempus, quo ſub finem mundi ad ſe Meſſiam convertendi ſunt: nam de tota natione loquens, præſentibus tribuit, quod in poſteris implebitur. * *Benedictus, qui venit in nomine Domini*, id eſt, omnium hominum benedictione, & laude cumuletur ille, qui jam jam venit, ſeu venturus eſt judicare orbem terrarum in juſtitia, juſſu, & authoritate Dei Patris ſui. Eſt enim acclamatio, quâ gratiſſimum ejus adventum ſibi eſſe Judæi teſtabuntur, quem majores eorum tantâ contumeliâ repudiaverant. Unde non poterat Chriſtus acriori epilogo præſentes Phariſæos pungere, vel honorificentiori ſe accommodare. 39. Dico enim vobis: non me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus, qui venit in nomine Domini.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

1. Et egressus Jesus de templo ibat. Et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi.

1. * ET *egressus Jesus de templo*, nempe sub vesperam post labores docendi & prædicandi, * *ibat*, è civitate versus montem Oliveti, ubi noctibus morari solebat, ut Lucas testis c. 21. v. penult. * *Et accesserunt discipuli, ut ostenderent & ædificationes templi*, id est, structuræ raram pulchritudinem, pretium, firmitatem, magnificentiam. Marcus enim & Lucas hoc explicant, dum ille quidem dicit, Magister, *aspice quales lapides, & quales structuræ?* hic vero addit, quòd *bonis lapidibus & donis ornatum esset:* quæ dona Græcè anathemata dicuntur, quæ scilicet Deo dedicata è parietibus, vel columnis suspendi solent. Erat enim templi istius novi ab Herode excitati structura tota ad miraculum stupenda, sive artem, sive pretium, sive materiam, sive ornatum spectes. Aperit omnia latiùs Josephus lib. 6. de bel. Jud. c. 6. ubi dicit: exterior templi facies nihil quod animus & oculi mirarentur, non habebat: crustis enim aureis gravissimis undique tecta, sub ortum primum Solis igneo splendore lucebat, & intueri conantium oculos quasi Solis radiis avertebat. De lapidibus verò dicit l. 15. Antiq. c. ult. Constabat è lapidibus candidis, firmissimis, magnitudine viginti quinque cubitorum in longum, octo in altum, latitudine verò duodecim. Quibus addit lib. 6. de bello nonnullorum saxorum longitudinem fuisse quadraginta quinque cubitorum. De donis verò dicit, circa templum affixa fuisse spolia barbarica, nempe ex victoriis aliquot sæculorum, quæ omnia Herodes denuò dedicaverat, additis etiam recentibus Arabicis. Hæc ergò omnia ostendebant Christo discipuli, non tam curiositate, quàm commiseratione moti, ut, qui tum aliàs, tum paulò antè Jerosolymis interitum minatus fuerat, ambitione & magnificentiâ structuræ Deo dedicatæ flecteretur, ut observat Hilarius. Sed iram Dei peccatis provocatam saxa, nec lapides placant. Itaque respondet:

2. Ipse autem respondens dixit illis: videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur.

2. * *Videtis hæc omnia?* q.d. Considerate etiam atque etiam magnificentiam istam, ut magis Dei de ea sententiam admiremini: nam * *Amen dico vobis*, id est, tanquam certissimum vobis assero: * *non relinquetur hic lapis super lapidem*, id est, lapidi adhærens, * *qui non destruatur:* Græcè, καταλυθήσεται, *dissolvatur.* Quâ vulgari hyperbole quamvis tantùm significari videatur, structuram illam universam penitùs destruendam, atque æquandam solo, tamen etiam ad litteram divina providentia sententiam hanc Christi impleri voluit. Nam cùm Romani, teste Josepho l. 7. de bellò Jud. c. 18. templum quidem, imò civitatem totam subvertissent, fundamenta verò terræ infossa remansissent, sub

Ju-

Juliano Apoſtata, cùm ea nudaſſent Judæi, ut novum templum imponerent, terræ-motus excitatus lapides veterum fundamentorum concuſſit, ac longè latèque diſturbavit, ut teſtis eſt Socrates l. 3. hiſt. c. 17. & Ruffinus l. 7. c. 38.

3. * *Sedente autem eo ſuper montem Oliveti:* ut quieſceret nonnihil à totius diei labore. Contigit hoc ſub veſperam, dum tenderet in Bethaniam, vel, ut alii, inde rediens, ut noctem in hoc monte orando conſumeret, ut ſupra ex Luca dictum. Marcus addit ſediſſe *contra templum*, id eſt, è regione, & facie in templum verſâ, unde videntur occaſionem ſumpſiſſe interrogandi. * *Acceſſerunt ad eum diſcipuli ſecreto.* Idem tantùm quatuor nominat, Petrum, Jacobum, Joannem, Andream, & pro, *ſecretò*, dicit eos *ſeparatim*, ſcilicet à cæteris Apoſtolis (nullæ enim hîc turbæ aderant) Chriſtum interrogaſſe, ut ſcilicet tanquam familiarioribus faciliùs ea arcana de futuro templi & urbis excidio communicaret, præſertim cùm non eſſet tutum de rebus illis palam loqui; hoc enim poſteà S. Stephano crimini datum fuit, Act. 6. v. 14. Itaque dicunt: * *Dic nobis, quando hæc erunt?* Quòd ſcilicet non relinquetur hîc lapis ſuper lapidem, quod recentiſſimè fixum eis adhærebat: * *& quod ſignum adventûs tui?* Glorioſi ad judicium, de quo jam aliàs audivimus, cap. 13. v. 41. c. 16. v. 21. * *& conſummationis ſæculi?* id eſt, Finis mundi, de quo ibidem cap. 13. Tria igitur diverſa quærunt & jungunt ſimul, quòd reipſa quoque excidium urbis illius & orbis, & ſecundum adventum Chriſti ad regendum in mundo jam innovato diſcipuli conjungendum putarent. Et illa cauſa eſt, cur Marcus & Lucas confusè tanquam de una re dicant, *Quando iſta fient?* Scilicet de templo prædicta, *& quod ſignum, quando hæc omnia incipient conſummari?* Sed quia idem tempus erit conſummationis ſæculi & adventûs Chriſti, diverſum verò everſionis Jeruſalem; hinc tanquam ad duas quæſtiones diſtinctas, diſtinctè reſpondet ſuis locis, ut infrà dicturi ſumus. Quia verò diſcipuli omnia confusè interrogaſſe videntur juxta Marcum & Lucam, vel ſaltem confusè intellexiſſe; hinc Chriſtus quoque in initio confusè reſpondet, revocans eos à curioſitate futurorum, & à cogitatione regni Meſſiæ ad ſollicitudinem de ſeipſis. Præmittit enim generalia quædam monita uſque ad v. 15. excluſivè, de iis, quæ mixtim tam excidium urbis illius, quàm totius orbis (quia unum erat typus alterius, tam quantum ad ipſum excidium quàm quantum ad ſigna, quæ præceſſerunt) præceſſura ſunt: neque tam ad urbis aut orbis finem, quàm ad ipſos Apoſtolos, eorumque ſucceſſores inſtruendos pertinent, ut à periculis ſibi caveant. Itaque reſpondet Chriſtus:

3. Sedente autem eo ſuper montem Oliveti acceſſerunt ad eum diſcipuli ſecretò: dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt? & quod ſignum adventus tui, & conſummationis ſæculi?

4.Et respondens Jesus, dixit: Videte ne quis vos seducat.

4. * *Videte, ne quis vos seducat*, abstrahendo vos à mea fide in aliquem errorem: q. d. Vos de templo & novissimis mundi rebus estis curiosi & anxii, sed ante omnia de vobis ipsis curam gerite, ne seducamini.

5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus: & multos seducent.

5. * *Multi enim venient*, post dicessum meum à vobis, * *in nomine meo*, id est, nomen dignitatemque meam usurpantes, * *dicentes: Ego sum Christus*, seu Messias promissus, quos ideò v. 24. *Pseudo-Christos* vocat: * *& multos seducent*, qui mendaciis istis fidem dabunt. Cavete igitur, ne inter illos sitis: nam, ut Hilar. ut fides pestifero mendacio detrahi posset, admonitio præcessit. Tales impostores fuerunt Theodas, de quo Act. 5. v. 36. & Josephus in fine cap. 2. l. 20. Antiq. Itemque Simon Magus, qui se *virtutem Dei magnam* dixit, Act.8.v.9. & se pro Christo venditavit, ut Aug. Hæresi 1. nec non Menander apud Tertull. de præscript. c.4. Similes plures præcesserunt eversionem etiam Jerosolymæ, sed multò plures consummationem sæculi. Hoc ergò primum est signum, utrique excidio commune. Secundum est id, quod sequitur:

6. Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum. Videte ne turbemini, oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis.

6. * *Audituri enim estis prælia & opiniones præliorum*, id est, bella varia, & rumores bellorum, qui sæpè magìs turbant ac terrent homines, quàm ipsa bella. Lucas addit *seditiones*, quas multas & miras narrat Josephus præcessisse eversionem Jerosolymæ per totam Judæam, vide lib. 4. de bello Jud. cap. 5. & aliis pluribus locis. Itaque rectè præmonet: * *Videte*, seu cavete, * *ne turbemini*, plus æquò, ut idcircò vel à fidei meæ retinendæ vel aliis prædicandæ constantiâ discedatis. Duplex ergò bellum, ut Chrysost. eis prædixit; alterum spirituale à seductoribus; alterum corporale ab hostibus & seditiosis: nempè ut ad omnia adamantini fierent, &, si fractus illaberetur orbis, impavidos ferirent ruinæ, idque eo magìs, quòd illa evitari non possent. Oportet enim hæc fieri, suppositis scilicet hominum corruptissimis moribus, & consequenter justissimo decreto Dei, quo illos per bella conterere & emendare solet, ut Aug. in præfat. librorum de Civit. Dei. Unde meritò virum prudentem æquo & imperturbato animo esse decet, ad illa mala toleranda, quæ ita * *oportet fieri. Sed nondum*, id est, *non statim*, ut Lucas, cùm scilicet ista fient, * *est finis*, nempè sive Jerusalem sive mundi: q. d. Adhuc alia graviora præcessura sunt, quorum ista tantùm sunt præludia.

7. Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ & fames, & terræ motus per loca:

7. * *Consurget enim gens in gentem.* Magìs explicat id, quod prælia futura dixerat ante consummationem tam urbis quàm orbis totius. Nam ante excidium Jerosolymæ narrat Josephus lib. 2. de bello Jud. cap. 11. 18. 19. Judæos consurrexisse in Samaritanos, Romanos, Syros:

Syros: rursum Cæsarienses, Scythopolitas, Ascalonitas, Ptolomenses, Alexandrinos, Damascenos in Judæos, cap. 19. 20. 21. 25. totiusque Syriæ regna in gentem Judaicam. * *Et erunt pestilentiæ & fames*: Græcè inverso modo, λιμόι καὶ λοιμόι, *fames & pestilentiæ*, videlicet juxta proverbium λοιμὸς μετὰ λιμὸν, *Pestis post famem*: & utraque belli filia esse solet. De ingenti fame ante vastatam Jerusalem fit mentio Actor. 11. v. 28. de qua latiùs Joseph. l.20. Antiq. c.2. v.3. * *& terræmotus per loca*, id est, in diversis locis. Testis enim est Eusebius in Chronico sub Nerone tres urbes terræmotu in Asia concidisse, testis & Joseph. lib. 4. c. 7. de bello Jud. ubi de alio terræ-motu dicit: Orta crebra fulgura, horrendaque tonitrua, concussæque terræ vasti mugitus: certumque erat apud omnes, hominum exitio mundi statum esse turbatum.

8. * *Hæc autem omnia*, scilicet errores seu seductiones, bella, rumores bellorum, pestes, fames, terræ-motus, quamvis per se gravissima, tamen tantummodò * *initia sunt dolorum*, qui mox Jerusalem, & postea totum orbem invadent; Græcè expressiùs ἀρχὴ ὠδίνων, *initia parturitionum*, seu dolorum, quibus parturientes affliguntur: hoc est, exigua sunt, & similia primis doloribus, partus instantis prænuntiis, qui doloribus in ipso partu irruentibus longè leviores, & quasi præludia tantùm sunt.

8. Hæc autem omnia initia sunt dolorum.

9. * *Tunc tradent vos*: Lucas, *ante hæc omnia*: q. d. Ne verò vos ipsos putetis ab omnibus malis immunes futuros, interim dum ita affliguntur improbi. Per *Apostolos* autem omnium fidelium personam significari notat Hieronymus.

9. Tunc tradent vos in tribulationem: & occident vos & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.

10. * *Et tunc scandazabuntur multi*, id est, scandalum patientur, deficiendo à fide mea & justitia, ad vitandas tribulationes istas, mortes, & odia. Neque hoc tantùm, sed qui jam ita scandalizati fuerint, falsi fratres facti, * *invicem tradent*, id est, alii alios fideles prodent persecutoribus, imo * *& odio habebunt*: gravius enim apostatarum & hæreticorum est odium, quàm infidelium. Hoc tertium bellum est à falsis fratribus.

10. Et tunc scandalizabũtur multi, & invicem tradent & odio habebunt invicem.

11. * *Et multi Pseudoprophetæ surgent*, id est, ut notat Chrysost. qui se Prophetas, hoc est, Evangelicæ veritatis doctores venditabunt: * *& seducent*, à fide per vos prædicatâ & plantatâ, * *multos* qui hanc crediderunt. Hîc designantur omnes hæretici, qui partim ante excisam Jerusalem, ut Nicolaitæ, Himenæus & Philetus, & alii, partim ante mundi finem exorituri erant.

11. Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos.

12. * *Et quoniam abundavit*, foris, *iniquitas*, scilicet crudelitas persequentium, scandala deficientium, errores malè docentium, hinc intus,

12. Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

tus, * *refrigescet charitas multorum*, quâ ante erga Deum & proximum ferγebant: videtur enim esse quasi epilogus eorum, quæ v. 10. & 11. præmiserat.

13. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

13. * *Qui autem perseveraverit*, Græcè ὁ δὲ ὑπομείνας, *qui sustinuerit*, seu *pertulerit*, scilicet ista mala, persecutiones, scandala, odia, errores, * *usque in finem*, ita ut nullis malis irruentibus dejiciatur, * *salvus erit*. Vide dicta cap. 12. v. 22. Et quia meritò suspicari poterant Apostoli tantam calamitatum abundantiam impedimento futuram Evangelio à se prædicando, & frustrà futuros labores suos præoccupat Christus:

14. Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus: & tunc veniet consummatio.

14. * *Et prædicabitur*: q. d. Quantumvis tot malis mundus perturbandus, & adversus me concitandus sit, certissimum habete, quòd non obstantibus omnibus *prædicabitur*, per vos & alios, * *hoc evangelium regni*, seu de regno cælorum, omnibus patefacto atque proposito, * *in universo orbe*, antequam scilicet finis veniat. Nec verò nudam tantùm prædicationem, sed etiam fructum prædicationis secuturum per hoc insinuat, scilicet Gentium conversionem ad Deum vivum. Fiet autem ista prædicatio * *in testimonium omnibus gentibus*, id est, ut sit illis loco testimonii, quo Deus testetur, omnibus gentibus regnum cælorum, æternamque salutem esse eis à Deo per Filium paratam, si amplecti velint; esse inexcusabiles, si nolint. * *Et tunc*, scilicet postquam prædicatum & creditum fuerit in omnibus gentibus, & non ante, ac proinde non tam citò ac vos putatis, * *veniet consummatio*, Græcè τὸ τέλος, *finis*, scilicet eorum, de quo vos quæsivistis. Hoc autem Hieron. & alii intelligunt de consummatione sæculi, antequam tandem prædicatum erit Evangelium in omnibus gentibus. Hilar. verò Can. 25. etiam de consummatione Jerosolymæ; cui consentit Chrysost. ac discipuli ejus. Nam Apostolus Paulus testatur sæpiùs suo jam tempore, nempè ante eversam Jerusalem hoc esse factum, ad Rom. 1. v. 8. & cap. 10. v. 18. & ad Colos. 1. v. 6. & 23. nimirum, quia in maxima orbis noti parte factum fuerat, quamvis perfectiùs ante mundi finem complendum sit. Quia igitur nihil eorum, quæ hactenus dicta sunt, non contigerit, juxta Scripturæ phrases, etiam ante consummationem Jerosolymæ; hinc malim, ut suprà dixi, omnia ad hunc versum usque indistinctè de utriusque consummatione intelligere, atque ita utrorumque Patrum sententia erit vera.

15. Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat:

15. * *Cum ergo videritis abominationem desolationis*, &c. Post monita generalia delabitur Christus ad primam Apostolorum quæstionem de excidio Jerusalem, eamque perducit usque ad vers. 23. ut sentit Aug. epist. 80. Nam quamvis Iren. lib. 5. v. 25. & Hilar. hæc omnia

omnia ad Antichristum referant, tamen ad occasum Jerusalem litterali sensu pertinere perspicuum est ex Lucæ 21. v. 20. ut mox patebit. Sed quænam sit ista *abominatio desolationis*, magna quæstio est. Iren. Hilar. & alii nonnulli acceperunt ipsum Antichristum. Citat hanc opinionem & Hieron. qui tamen duas alias suggerit, ut sit vel statua Cæsaris quam Pilatus in templo posuit; aut equestris statua Imperatoris Adriani, quæ ibi usque in præsentem diem, inquit, stetit. Sed factum Pilati contigerat initio præfecturæ ejus, & consequenter, antequam Christus hæc prædiceret; erantque sola signa militaria quæ in Jerosolymam clam illata sunt, & ad paucos dies hæserant: Adrianus verò diu post excisam Jerusalem vixit, cujus tamen excidendæ hîc signa dantur. Lucem adfert huic obscuritati Lucas, qui post Marcum & Matth. scripsit: nam id quod Matth. dixerat, * *Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*, & id quod Marcus, *ubi non debet*, quia scilicet in loco sancto stare non debet (per quem sine dubio templum intelligitur, sicut apertissimè in Danièle legitur:) Lucas hoc modo exprimit, *Cùm videritis circumdari ab exercitu Jerusalem.* Utrumque Christum dixisse est verisimile. An autem ipse exercitus Romanorum Judæis propter idololatriam,& vexilla imaginibus Deorum plena,vocetur *abominatio desolationis*,sicut multi recentiores volunt; an verò aliquid aliud, quod eodem tempore, cùm Jerusalem ab exercitu circumdata fuit, concurrerit, non ita liquet. Et mihi quidem ipse exercitus Romanus nullo modo videtur esse posse illa abominatio, quæ à Danièle prædicta est, propter multas causas. Primò, quia jam bis fuerant & civitas & templum à Romano exercitu circumdata, & multis cædibus expugnata, semel per Pompeium, & iterum per Sosium atque Herodem, ut testis est Josephus lib. 14. de Antiquit. cap. 8. & ult. nec tamen ullus intellexit fuisse illam abominationem Danièlis impletam. Secundò, jam à temporibus Pompeii, etiam ætate Christi, semper erat Jerosolymis præsidium Romanorum in arce Antonia, quæ adhærebat templo, ut author Joseph. lib. 6. de bello Jud. c. 6. & ita copiosum, ut multas myriades civium contineret, maximè diebus festis, in officio & aliquando vi profligaret: nec tamen quisquam imaginatur ibi fuisse illam abominationem desolationis. Tertiò, quia Marcus dicit abominationem illam staturam *in loco, ubi non debet*, id est, ut Matth. *in loco sancto.* Nulla autem est ratio, cur tunc peculiariter non deberet stare Jerosolymis, cùm ibi sæpiùs steterit antè, & semper stare poterat quandocumque libuisset. Quartò, quia Danièl juxta LXX. & textum vulgatum expresè dicit, illam obominationem staturam in templo; & sic plerique

plerique veteres etiam intellexerunt. Romanus autem exercitus non stetit in templo, neque in obsidione Cestii Galli, de qua Lucas videtur loqui, neque in ultima Vespasiani, nisi templo jam incenso. Agitur autem de abominatione præcedente eversionem, quia datur tamquam signum eversionis brevi futuræ, & fugæ capessendæ ex Judæa, quod sine dubio in ultima obsidione seriùs erat. Hinc ulteriùs videtur, quòd non possit etiam per illam abominationem intelligi occupatio templi, quæ facta est per Judæos, repugnantes Cestio oppugnanti. Illi enim tunc non occupaverunt nisi exteriores partes templi, non interiores; textus enim Græcus Josephi, qui tale quid videtur dicere, malè translatus est. In interiores autem partes licebat Judæis laicis semper intrare, etiam cum armis, illudque defendere; sicut jam bis, terve, cum magnis etiam Judæorum cladibus, defensum fuerat, & contra Pompeium & contra Sosium, ut ex Josepho citatis locis patet. Nec tamen quisquam umquam existimavit abominationem illam desolationis, quam Daniël prophetavit, fuisse toties in templo positam: imò ibid. Josephus satìs indicat non per expugnationes illas, sed per solum introitum Pompeii in aditum Sancti Sanctorum aliquam profanationem contigisse. Unde & Herodes, templo iterum expugnato, studiosissimè cavit, ne milites in aditum irruerent. Quare nihil verisimiliùs dici puto, quàm illam à Daniële prædictam * *abominationem desolationis*, id est, quæ desolationem secum trahit, seu ejus causa fuit, esse scelestissimam illam profanationem totius templi, quæ facta est paulò post circumdatam ab exercitu Cestii & liberatam Jerusalem, duravitque usque ad eversionem ejus, per tres circiter annos cum dimidio. Cestius enim obsedit eam sub finem anni Christi 68. & solutâ mox obsidione Titus evertit eam anno 72. Facta est autem illa profanatio per ingentem latronum manum, qui erumpentes in Jerosolymam, pollutis pedibus, inquit Josephus lib. 4. c. 5. sanctum locum intrare cœperunt, ac templo uti, loco castri ac domicilii tyrannidis adversus populum. Tot verò cædibus innocentium & nocentium toto illo tempore, tum inter se pugnantes, tum cum populo, illud repleverunt, ut Josephus testetur lib. 6. c. 1. per atria divina diversorum sanguinem cadaverum fecisse stagnum, nec potuisse ampliùs manere Dei locum, qui domesticorum funerum erat sepulchrum. Hinc neque Judæis neque Romanis in tota obsidione intolerabilius vel horribilius quidquam visum est, quàm illa immanis templi profanatio, ut propter ista sacrilegia Josephus lib. 6. c. ult. dicat: puto, si Romani contra noxios venire tardassent, aut hiatu terræ devorandam fuisse civitatem, aut diluvio perituram, aut fulminum aut Sodomæ incendia

passu-

passuram: imò ut etiam Titus ipse seditiosos aliquoties rogaret, ut à tanta profanatione discederent, se quoque testaretur non esse causam ejus, ut videre licet lib. 7. c. 4. & aliis locis. Hinc idem testis est lib. 5. c. 2. veterem fuisse sermonem, tunc demùm civitatem captum iri, Sancta quoque flammis exurenda lege belli, cùm seditio fuisset exorta, templumque Dei propriæ manus ante violassent: quibus, inquit, zelotæ, nihil de eorum fide dubitantes, ministros se præbuerunt. Qui sermo ex Danielis prophetia vel Christi prædictione fortassis ortum habuit: quæ enim verior & magis propriè dicta *abominatio* in templo stare potuisset? Jure merito vocatur *desolationis*, quia illius desolationis, templi ac Jerusalem, quam statim Daniel adjungit usque in finem perseveraturam, vera causa fuit. Nam illam seditionem zelotarum, & aliorum sceleratorum in templo, causam perditionis Jerosolymæ, ac templi exusti fuisse, ex Josephi attestatione manifestissimum est. Itaque quod Lucas dicit, *Cùm videritis circumdari ab exercitu Jerusalem*, scilicet sub Cestio (tunc enim erat fugæ locus, non sub Tito:) non designat ipsam abominationem desolationis, sed potiùs tempus, quo illa mox erat apparitura, & quo deberent de fuga cogitare ex Jerusalem & Judæa, eo quòd brevi instaret ejus consummatio. Unde Joseph. l. 2. c. 25. dicit: Post Cestii casus adversos, nobilium Judæorum multi, tanquam è navi pessùm itura, ex civitate enatarunt. Inter quos & Christianos eum comprehendisse verisimile est ex Eusebio de quo statim.

* *Qui legit, intelligat*, nempe obscurum illum Danielis locum; & sic erunt hæc verba Christi. Sed quia Marcus eadem pònit, qui tamen nullam Danielis mentionem facit; hinc fortasse convenientiùs acciperentur non verba Christi loquentis, sed Evangelistæ, postea scribentis verba Christi, & exhortantis, ut, qui illa legerit, * *intelligat*, id est, det operam, ut intelligat, tanquam obscuriùs quidem dicta, sed tamen maximi momenti, ad sciendum signum instantis eversionis Jerusalem ac templi. Et ideò Lucas, qui post Evangelistas scribens clariùs explicuit, ea prætermisit.

16. * *Tunc*, cùm scilicet viderint ista (pendet enim huc usque sententia) * *qui in Judæa sunt*, id est, in universa terra Israël; generaliter enim accipitur. Nam statim post illam obsidionem Jerusalem, seu potiùs templi, quæ per Cestium Gallum facta fuerat, iisdem calamitatibus involutæ sunt Galilæa, cæteræque provinciæ & urbes, quæ debellatæ & miserrimum in modum vastatæ sunt à Vespasiano, ante obsidionem ultimam Jerosolymorum. * *Fugiant ad montes*, id est, in loca invia ac tuta: nam qui fugerunt in urbes Judaicas, plerique miserrimè

16. Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes:

perierunt. Obediverunt huic monito Christi Christiani, qui ex Jerusalem, totaque regione migrarunt trans fluvium in urbem Pellam, quæ patebat Regi Agrippæ, amico & coadjutori Romanorum, ut Euseb. testis est lib. 3. hist. c. 5. & Epiphan. Hæresi 29. n. 7.

17. Et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua:

17. * *Et qui in tecto*: Græcè ἐπὶ τοῦ δώματος, *super tectum*, ut vertitur Marci c. 13. Agitur enim de tectis illis planis orientalium, ubi ambulare & negotia tractare licebat. * *Non descendat tollere*, seu ut tollat, * *aliquid de domo sua*: suppellectilem, pecuniam, aut aliud subsidium itineris aut fugæ, sed nudus cùm omnium rerum jactura fugiat. Est enim locutio hyperbolica, qua, ut Aug. ep. 80. festinatio fugæ præcipitur: cujusmodi est & ista phrasis, quæ sequitur:

18. Et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam.

18. * *Et qui in agro*, id est, foris fuerit, ambulandi aut operandi causa, * *non revertatur* domum, *tollere tunicam suam*, quâ se tegat in fuga ad peregrinandum. Marcus ait *vestimentum*, nempè exterius: sine tunica enim non exitur in agrum. Unde Græcum ἱμάτιον, aptè verteretur *pallium*, sicuti vertitur suprà c. 3. v. 40. Pallium enim servit fugientibus contra injurias aëris, & noctis. Lucas generaliùs hoc exprimit, *qui in regionibus fuerint*, scilicet extra Jerusalem, *non intrent in eam*. Et causam addit, *quia dies ultionis hi sunt*: ut sumatur scilicet ultio de tota illa rebelli & pertinacissima natione. Unde ad calamitatis istius acerbitatem respiciens Matthæus,

19. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.

19. * *Væ autem prægnantibus & nutrientibus*: quia illæ uteri, hæ infantium sarcinâ gravatæ fugere non poterunt, naturæ vinculo præpeditæ, ne illam abjiciant. De fuga enim adhuc subnectit,

20. Orate autem ut non fiat fuga vestra in hyeme vel sabbato.

20. * *Orate, ut non fiat fuga vestra*, id est, non occurrat ista fugæ necessitas, * *in hyeme*; quâ viæ ad fugiendum velociter sunt difficiles, dies breves, noctes intolerabiles: * *vel Sabbato*, quo exiguum itinerandi spatium præscriptum erat. Unde Act. 1. v. 12. Mons Oliveti dicitur Sabbati habere iter. Generaliter itaque significatum voluit juxta Aug. c. 37. lib. 1. quæst. Evang. orandum esse, ne aliquo impedimento fugæ detineantur. Non quòd fuga esset etiam Sabbatis illicita; sed loquitur juxta opinionem vulgarem Judæorum, qui ad superstitionem usque Sabbatum etiam in necessitate observabant, ut Josephus diversis locis testatur. Plerumque autem solet Aug. ista omnia exponere moraliter, cavendum scilicet esse tribulationibus, ne quisque invictus *de tecto in domum*, id est, de spirituali sublimitate descendat ad carnalem vitam: nec *ex agro revertatur*, id est, nec deficiendo in posteriora respiciat. Væ enim *prægnantibus*, *& lactentibus*, qui jam adepti sunt, quod concupierant. Orandum enim esse, *ne in hyeme vel sabbato fugiamus*, id est, ne in tristitia aut lætitia, & consequenter

amore

amore rerum temporalium, quisquam inveniatur in die illa. Ita ille in fine Psalm. 39. & q. 37. cit. & epist. 80.

21. * *Erit enim tunc*, postquam abominatio desolationis steterit in loco sancto, * *tribulatio magna*, scilicet in Judæa & Jerusalem. Nam etiam ista ad excidium istius gentis pertinere, patet ex Luca, qui cum dixisset, *Erit enim pressura magna super terram*, ut ostenderet se terram Judææ intelligere, explicando adjicit, & *ira populo huic*. Species autem tribulationis exprimit ibid. *Cadent enim in ore gladii, & captivi ducentur in omnes gentes*. Porrò tribulatio talis erit, * *qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet*: nempe in illo populo Judaico, inquit Aug. epist. illa 80. Nam, ut ibidem ait, Josephus talia mala dicit illi populo tunc accidisse, ut vix credibilia videantur. Unde meritò posset generaliùs intelligi, quòd nec fuit, nec erit talis tribulatio in ulla omninò particulari gente aut regione totius mundi, quia videlicet extremum scelus occisi Filii Dei extremis tribulationibus vindicandum erat. Unde & ipse Josephus palàm asserit lib. 6. cap. 11. Ut breviter dicam, inquit, neque aliam civitatem umquam talia perpessam puto, neque ullam nationem post hominum memoriam malitiâ ferociorem fuisse.

21. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet.

22. * *Et nisi breviati fuissent dies illi*, æterno scilicet Dei decreto: agitur enim de re futura. Quod quidam apud Aug. epist. cit. intelligunt factum eo modo, quo sub Josue dies fuit longior. Ipse Aug. intelligit per *dies breviatos* ipsa mala breviata: sed non incommodè intelligi potest, *nisi dies*, id est, nisi tempus istius belli ac tribulationis Judaicæ fuisset à Deo breviùs decretum, quàm illorum impietas & justitiæ divinæ severitas exigebat, * *non fieret salva omnis caro*, scilicet Judaica, inquit Chrysost. Duplex Hebraismus, *Caro* pro homine, *Non omnis* pro nulla, sicut Lucæ 1. v. 37. & alibi sæpiùs. Sensus est igitur, nullus Judæorum evasisset mortem temporalem, sed tota natio fuisset deleta per Romanos. * *Sed propter electos*, ad æternam beatitudinem ex illa natione, qui scilicet vel tunc vivebant, vel ex illis usque ad finem mundi nasciturì erant. Non enim debemus ambigere, inquit Aug. ibid. illo Judaicæ calamitatis tempore fuisse in populo illo electos Dei, quorum alii jam in Christum crediderant, alii credituri erant. Propter electos ergo illos, ne simul cum reprobis vel jam nati vel antequam nati pereant, * *breviabuntur*, reipsâ, * *dies illi*, sicut ab æterno breviores constituti fuerant: hoc est, citiùs divina providentia bello & calamitatibus illis finem imponet, efficiendo, ut Romani celeriùs superent. Quod ita evidens fuit tam ipsis Judæis quàm gentilibus, ut Josephus crebrò inopinatas Romanorum victorias Deo ad-

22. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro: sed propter electos breviabuntur dies illi.

scribat; & ipse Titus, captis Jerosolymis & inspectis munitionibus, dixerit, *Planè Deo adjuvante pugnavimus, & Deus erat, qui detraxit ab istis munitionibus Judæos.* Nam quæ hominum manus aut machinæ ad istas valerent? ut est apud eumdem Josephum lib. 7. cap. 16. Unde idem Titus, rejectâ coronâ sibi oblatâ, fatebatur, nòn se talium operum authorem fuisse, sed Deo iracundiam contra Judæos demonstranti manus præbuisse, ut narratur apud Philostratum. Quamvis ergò multi ista omnia de abominatione desolationis, dierumque breviatione retulerint ad ultima & Antichristi tempora, certum tamen videtur, omnia hæc usque ad expugnationem Jerusalem & calamitates gentis Judaicæ pertinere, sicut intellexit Chrys. & Theophyl. & ex professo Aug. epist. 80.

23. Tunc si quis vobis dixerit: ecce hic est Christus, aut illic: nolite credere.

23. * *Tunc si quis vobis dixerit*, post excidium scilicet Jerusalem, quo, defunctis plerisque Apostolis, & Pseudo-christi & Pseudo-prophetæ, id est, hæretici potissimum pullulare cœperunt. Transit enim hìc Christus ad tertiam quæstionem, à Jerusalem scilicet ad finem mundi: nam vastatio Jerusalem vastationis & finis mundi typus fuit. Itaque illud, *Tunc*, omne tempus, quod ab illa excisa usque ad finem mundi labitur, comprehendit, & maximè tempus Antichristi. * *Siquis vobis dixerit*, discipulis scilicet meis; nam sub Apostolis omnes fideles intelligit: * *Ecce hìc est Christus, aut illic*, id est, hoc aut illo loco apparuit Messias, promissus à Deo, qui Judæos aut vos à calamitatibus liberet, felicitatemque largiatur: * *Nolite credere*, quia non nisi unus est Christus, qui jam venit. Tales fuerunt non pauci, ut olim Barchochebas tempore Adriani Imp. de quo Euseb. lib. 4. c. 6. & nuper David Georgius Basileæ, & alius ex Anabaptistis, qui se Regem Sion finxit, & ipse Antichristus totâ professione hoc acturus est.

24. Surgent enim pseudo-christi, & pseudoprophetæ & dabunt signa magna, & prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi.

24. * *Surgent enim Pseudo-christi*, qui se Christos me reprobato mentientur, * *& Pseudo-prophetæ*: nam sicut Christus veros Prophetas habuit, qui de illo prædicaverunt: ita Pseudo-christi suos habebunt Pseudo-prophetas; & quia Pseudo-prophetæ olim erant falsi doctores rerum sacrarum, ideò sub hoc nomine comprehenduntur, etiam hæretici, qui Pseudo-prophetis antiquis in nova lege succedunt. * *Et dabunt*, seu edent, * *signa magna & prodigia*, non vera, sed mendacia, ut vocantur ab Apostolo 2. ad Thessal. 2. ut sic verum Christum verosque Prophetas imitentur, qui illis veluti sigillis Dei doctrinam suam & missionem confirmarunt. Edent illa virtute dæmonum, qui pro sublimitate sua semina rerum istarum, id est, prodigiorum, nobis occultiora noverunt, & ea per congruas & temperationes elementorum latenter spargunt, atque ita gignendarum rerum & acceleran-

dorum

dorum incrementotum præbent occasiones, ut Aug. lib. 3. de Trinitate c. 8. Rectè autem dicit, *præbent occasiones*, quia tota actio fit ab illis causis naturalibus, quas adhibent. * *Ita ut in errorem inducantur*, id est, tam plausibilia, tam verisimilia, tam efficacia ad persuadendum, ut fallendi essent errore finali, * *etiam electi* ad salutem, per æternum prædestinationis divinæ decretum, * *Si fieri potest*, id est, si esset possibile, ut creata vis Creatoris decreto, beneplacito ac viribus protegentibus prævaleret. Significat enim, si tales electi suæ prudentiæ & viribus relinquerentur, omninò esse fallendos. Unde rectissimè Aug. de corrept. & grat. cap. 7. Horum si quisquam perit, fallitur Deus: sed nemo eorum perit, quia non fallitur Deus. Horum si quisquam perit, vitio humano vincitur Deus: sed nemo eorum perit, quia nullâ re vincitur Deus. Et Christus ipse de talibus ovibus: *Non rapiet eas quisquam de manu mea* Joan. 10. v. 28.

25. * *Ecce prædixi vobis*, periculi magnitudinem, ut scilicet illud sollicitè magìs caveatis. Non enim electio aut prædestinatio, etiam cognita, est aut esse debet causa socordiæ, sed sollicitudinis ac diligentiæ, ut per illam ipsam diligentiam, hoc est, sollicitam ardentemque voluntatem, id, quod constitutum est, impleatur, & ex illa ipsa discant homines se ad prædestinationem divinæ gratiæ pertinere, ut loquitur Aug. de dono præsever. cap. 22. 25. Ecce prædixi vobis.

26. * *Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est*, Christus, * *nolite exire*, id est, non modò non credere, sed nec exire dignemini, ut, quid rei sit, videatis. * *Ecce in penetralibus*, id est, in conclavibus, seu locis ædium abstrusioribus: * *nolite credere*. Explicat itaque magìs particulatim id, quod antè dixerat, *Ecce hîc est Christus, aut illic*; idque pro omnibus, ponendo duo loca contraria, desertum foris, & penetralia domi. 26. Si ergo dixerint vobis: ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere.

27. * *Sicut enim fulgur exit ab oriente*, id est, promicat è nubibus in Oriente positis, * *& paret*, id est apparet & subitò conspicitur, non tantùm in Meridie & Aquilone, sed, * *usque in occidentem*, hoc est per universum undiquaque orbem spargitur, & undique cernitur; nam per duas illas partes oppositas totum mundum significat: * *Ita erit & adventus Filii hominis*, id est, subitus, inexpectatus, non incerto, abstruso, & abdito loco, sed toti mundo illustris & conspicuus: q. d. Tametsi vos ac fideles mei sciatis, me Christum secundò esse venturum, nolite tamen credere quibuscumque prædicantibus, *Ecce hîc aut illic Christus apparuit, & regnum suum auspicatur*; quia adventus meus, qui adhuc exspectatur, non erit occultus, & per homines præcones hominibus, nuntiandus ut fuit in Bethleem, sed subitus & instar fulguris, quod non indiget præcone aut nuntio, 27. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & paret usque in Occidentem: ita erit & adventus filii hominis.

per

per se toti orbi ita manifestus, ut neminem latere possit. Sensus iste Chrysost. est & vere genuinus. Aug. verò q. 38. l. 1. q. Evang. & aliis locis omnia præcedentia à v. 23. de quibusvis hæreticis & schismaticis intelligit, qui non sunt audiendi à populo Christiano, dum prædicant, *Ecce hic Christus aut illic*, id est, dum particulas terrarum atque provinciarum, ubi vigent, demonstrant, dicentes, apud se solos esse Christum & Ecclesiam, aut *in deserto ac penetralibus*, id est, in obscuris occultisque conventiculis, ubi curiositatem hominum decipiunt. Nam quòd ait, Filium hominis appariturum * *sicut fulgur*, inquit, contra illos valet, qui occultè congregant, tamquam in penetralibus, & paucos, tanquam in deserto, cùm *Orientis & Occidentis* nomine Ecclesia per totum orbem futura significetur: & ad manifestationem claritatemque Ecclesiæ pertinet fulguris nomen. Sensus iste videtur magis mysticus.

28. Ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.

28. * *Ubicumque fuerit corpus*, Græcè τὸ πτῶμα, *cadaver*, * *illic congregabuntur & aquilæ*, quia naturali sensu illud etiam trans maria sentire dicuntur, & advolare ut inde pascantur, ut hîc Hieron. Desumptum videtur ex Job 39. v. 30. ac transiisse in proverbium, quo significetur non opus esse magno studio, ut ea jungantur, quæ naturâ ad invicem geruntur. Se ergò comparat cadaveri, propter mortem corporis; Sanctos suos aquilis, quòd aquilarum instar in altis super terrena volent, oculatissimi in Christum velut Solem oculos figant, senectutem renovent: q. d. Ubicumque fuero, cùm instar fulguris in nubibus apparuero, eò Sancti mei, nemine indicante, sentientes præsentiæ meæ virtutem, tamquam ad escam suam, ex omnibus orbis partibus summo desiderio rapti in nubibus obviam Christo in aëra convolabunt. Quamquam Hilarius locum passionis, ubi judicium futurum sit, indicari putet, scilicet vallem Josaphat.

29. Statim autem post tribulationem dierum illorum, sol obscurabitur & luna non dabit lumen suũ, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commovebuntur:

29. * *Statim autem post tribulationem illorum dierum:* nempe quibus Pseudo-christi & Pseudo-prophetæ dixerint, *Ecce hic est Christus, &c.* Per quod in primis tempora Antichristi significari diximus, & eò referunt Chrysost. ac Theophyl. Quamvis referri etiam possit ad dies tribulationis Jerosolymitanæ, de qua v. 21. postquam secutura significetur alia rerum omnium perturbatio. Dicit autem, *statim post*, etsi jam tot annorum centuriæ transierint; partim quia divino judicio tempus istud est momentaneum, apud quem, ut dicitur 2. Pet. 3. mille anni sicut unus dies: partim, quia etiam hominum æstimatione perexiguum est, cùm unicuique dies ille ultimus seu ultima tribulatio tam propinqua sit, quàm est dies mortis. Nam, ut Aug. epist. 80. in quo statu quemque invenerit suus novissimus dies, in hoc eum com-

comprehendit mundi novissimus dies. Itaque ut unusquisque semper ad illum diem ultimum esset paratus, semper eum isto loquendi modo Christus expectari voluit: quem postea eadem de causa Apostoli imitati sunt, dum 1. Joan. 2. dicitur, *Nunc est novissima hora*; & 1. Petri 4. *Omnium finis approquinquavit.* Unde Deut. 32. v. 35. *Juxta est dies perditionis*: * *Sol obscurabitur & Luna &c.* Aug. loco citat. per *Solem* intelligit Christum, per *Lunam* Ecclesiam, qui persecutionis acerbitate sub Antichristo ita sint obscurandi, ut hominibus non appareant: per *Stellas cadentes*, eos, qui cùm gratiâ fulgere viderentur, persequentibus cedent & cadent. *Virtutes* autem *cælorum movebuntur*, quia quidam firmissimi turbabuntur. Sed ex Lucæ 2. v. 25. & 26. satis apparet, litteraliter hæc in Sole & Luna & stellis eventura, quemadmodum passim etiam à Prophetis prædictum est, Isaiæ 13. v. 10. & in primis Joëlis 2. v. 31. ut proinde moralis vel mystica sit Augustini interpretatio. Itaque * *Sol obscurabitur*, ut sicut prima lux nascentem, ita postremæ tenebræ morientem mundum loquantur. Unde Apoc. 6. v. 12. Sol dicitur futurus niger tanquam saccus cilicinus: non propter splendorem Christi præsentis, ut vult Hieron. & Chrysost. (Lucas enim indicat hanc obscurationem præcessuram adventum judicis) sed luminis defectu. * *Et Luna non dabit lumen suum*, propter defectum scilicet Solis, à quo lumen suum mutuatur: unde Apoc. dicit, *Fiet sicut sanguis.* * *Et stellæ cadent*: quia propter defectum luminis eadem ex causa cecidisse videbuntur, cælo quasi luminibus privato. Quamvis non desint, qui intelligant hoc de exhalationibus ignitis quæ stellis similes de cælo cadent, multò scilicet mirabilius, quàm nunc fit, ut inquit Aug. l. 20. de civ. c. 24. * *Et virtutes cælorum commovebuntur.* Quod Græci de virtutibus Angelicis ferè intelligunt, quæ ad tantam rerum perturbationem admiratione concutientur: recentiores de astris, quæ *militia cæli* vocari solent; sed illa jam cecidisse dicta sunt. Itaque videtur esse generalis expressio & complexio eorum, quæ particulatim de Sole & Luna & Stellis dixerat: q.d. Et omnes vires cælorum commovebuntur, Græcè est enim δυνάμεις, id est, *potestas, vires*, ut non incongruè significari posset idem quod Job 26. v. 11. dicitur, *Colomnæ cæli contremiscent.* Unde Prov. 8. v. 26. simili ferè phrasi vocantur etiam *cardines orbis terræ*, & alibi *cardines maris*, quasi dicere hîc vellet: Ipsum omne robur & firmamentum, & quasi cardines cælorum commovebuntur, Græcè σαλευθήσονται, *agitabantur.* Proinde idem hîc dici videtur, quod 2. Pet. 3. v. 10. *Cæli magno impetu transient.* Hæc igitur tam inusitata ægrotantis mundi symptomata instantis ejus occasus & quasi mortis indicia sunt, & simul adventantis judicis. Unde sequitur, 30. * *Et*

30. Et tunc parebit signum Filii hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ: & videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, & majestate.

30. * *Et tunc*, Sole, Lunâ, Stellis obscuratis, * *parebit*, Græcè φανήσεται, *apparebit*, * *signum Filii hominis*, id est id, quo Filius hominis mundo & hominibus, fidelibus & infidelibus notus ac celebris est, quod non est aliud, nisi signum Crucis, Sole fulgentioris, ut inquit Chrysost. & consentiunt antiqui, Hilar. Hieron. Theophyl. & alii. Unde canit Ecclesia: *Hoc signum crucis erit in cælo, cùm Dominus ad judicandum venerit:* nempè ad solatium fidelium, videntium vexillum adventantis Domini, ac trophæum redemptoris sui; ad terrorem infidelium, maximè Judæorum. Unde etiam,* *tunc*, illo scilicet viso, * *plangent omnes tribus terræ*, id est, omnes nationes pectoris tonsione (quod propriè, præsertim Græcè, est plangere) lamentabantur, doloremque suum testabuntur, nimirum quòd judicem talem crucifixerint, vel crucifixum contempserint: nam de impiis loquitur, pii enim diligent adventum ejus. * *Et videbunt*, corporeis oculis, * *Filium hominis venientem in nubibus cæli*: quasi curru triumphali ad judicandum veheretur, & in throno suo sederet. Ita contigit & in transfiguratione, hujusce gloriæ typo, & talem adventum in nubibus promiserunt Angeli in ascensione. Servient nubes istæ ad temperandum omnium aspectui claritatem ejus, & ad augendam gloriam. Unde addit, * *cum virtute multa*, seu magna, *& majestate*, Græcè μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, *cum potestate & gloriâ multâ*, non scilicet cum illa infirmitate & humilitate, quâ nunc. Virtus seu potestas apparebit in illa momentanea mortuorum omnium resuscitatione, totiusque mundi restauratione; majestas in corporis claritate, nubis amictu, stipantium multitudine, gloriâ & reverentiâ.

31. Et mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna: & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summis cælorum usque ad terminos eorum.

31. * *Et mittet Angelos suos:* quia, ut putat Greg. Hom. 1. in evang. visibiliter hominum oculis apparebunt, * *cum tuba & voce magna. Et* expositivè seu exegeticè accipi videtur pro, *id est*, q. d. cum tuba, quæ est vox magna, sicut Apoc. 1. v. 10. & ibidem c. 4. v. 1. dicitur: *Audivi vocem magnam tamquam tubæ loquentis mecum*, articulatis scilicet sonis. Unde & Paulus, cùm 1. ad Corinth. 15. v. 25. de sola tuba dixisset, *in novissima tuba; canet enim tuba:* magis se declarasse videtur 1. ad Thessal. 4. v. 15. *Ipse Dominus in jussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo.* Ita ut omnia ista non aliud declarent, quàm vocem magnam, quasi tubalem instar tubæ, toto mundo personantem ministerio Archangeli & Angelorum, jussu Christi Domini editam. Unde Joan. 3. v. 25. vocatur *Vox Filii Dei*, quam mortui audient, quia jussu ejus vox illa edetur. Ita ferè Aug. Epist. 120. cap. 34. qui tubæ nomine evidentissimum & præclarissimum aliquod signum vult intelligi. Adhibebitur autem partim ut ejus ministerio exci-

excitentur mortui, ſicut Lazarus voce Chriſti, partim ut per eam ad tribunal convocentur. Unde Aug. ibidem putat eſſe iſtum clamorem, qui cap. ſeq. v. 6. mediâ nocte factus dicitur, *Ecce ſponſus venit, exite obviam ei.* Et hîc ſtatim adjungitur effectus tubæ : * *Et congregabunt electos ejus à quatuor ventis*, id eſt, à quatuor mundi plagis, Oriente, Occidente, Meridie & Aquilone, unde ſpirant præcipui quatuor venti. Sub quibus, ut ſignificaret univerſas mundi partes intelligi, addit, efficacioris expreſſionis causâ idem quaſi repetendo, * *à ſummis cælorum uſque ad terminos eorum.* Similis phraſis eſt Deuter. 4. v. 32. & Pſalm. 19. v. 7. & 8. Sed tam ibi Hebraicè quàm hic Græcè eſt, *ab extremis cælorum uſque ad extrema eorum* : & ideò eadem vox, ἄκρον, hoc loco nunc *ſummum*, nunc *terminus* transfertur; ſummum enim rei etiam eſt terminus ſeu extremum ejus. Senſus eſt ergò, ab uno cæli extremo uſque ad alterum. Per *cæli* autem *extremum* intelligitur locus cæli extremo ſubjectus, & ideò eandem rem expreſſit Marc. *A ſummo*, id eſt, extremo, *terræ uſque ad ſummum cæli.*

32. * *Ab arbore autem fici*, quæ eis erat in illis locis notiſſima. Alioquin Lucas addit, *Videte ficulneam & omnes arbores*; utrumque enim videtur Chriſtus dixiſſe : * *Diſcite parabolam*, id eſt, accipite ex ea ſimilitudinem. * *Cum jam ramus ejus tener*, id eſt, mollis, * *fuerit*, quaſi propter appropinquantem Solem ſucco plenus, * *& folia nata* : apud Lucam, *Cùm producunt jam ex ſe fructum.* Sed *fructus* ibi ſignificat quidquid ex re pullulat, ut gemmæ & folia : unde Græcè eſt προβάλωσιν, *cùm jam protruſerint*, ſcilicet gemmas & folia : * *ſcitis quia prope eſt æſtas* :

32. Ab arbore autem fici diſcite parabolam : cùm jam ramus ejus tener fuerit, & folia nata, ſcitis quia prope eſt æſtas :

33. * *Ita & vos cum videritis hæc omnia*, incipere & fieri, quæ huc uſque dicta ſunt, etiam de adventu Filii Dei in nubibus, Angelorumque miſſione. Nam quamvis Apoſtoli, ad quos loquitur, non eſſent ea omnia viſuri, voluit tamen & ipſos & omnes, qui hæc ab illis diſcerent, ſemper eſſe ſuſpenſos. * *Scitote quia prope eſt in januis*, id eſt, quòd omninò jam jam adeſt præ foribus, nempè non adventus Filii Dei; ille enim jam apparuiſſe dictus eſt : ſed, ut ſupplet Lucas, regnum Dei, illud plenum & pacatiſſimum, quod poſt judicium in Sanctis revelabitur. Hæc ergò verba conſolationem electorum continent à tot tribulationibus, quibus in mundo preſſi fuerant, ſuggerendo illis ſpem proximam beatiſſimæ tranquillitatis : ſicut clarè colligitur ex Lucæ 21. v. 28. *Reſpicite & levate capita veſtra, quia appropinquat redemptio veſtra.* Ut autem certa eſſet fides futurorum iſtorum, quæ prædixerat, graviter ea confirmat :

33. Ita & vos cum videritis hæc omnia, ſcitote quia prope eſt in januis.

34. * *Amen dico vobis, quia non præteribit*, id eſt, interibit & abolebitur, * *generatio hæc.* Alii generationem credentium, alii humanum

34. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant.

num genus, alii hanc ætatem, alii aliter intelligunt. Nihil convenientiùs videtur posse accipi, quàm hæc generatio Judæorum; illam enim sæpè solet nomine hujus generationis designare, ut patuit cap. præcedenti v.36. & c.12. v.41. & 42. * *donec omnia fiant*, id est, impleta fuerint. Ideò autem illam generationem seu nationem permansuram asserit, quia pleraque potissimùm in illa natione complenda erant, ut quæ de excidio Jerusalem, & ejus calamitatibus, de Pseudo-christis & planctu tribuum prædixerat.

35. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.

35. * *Cælum & terra*, quibus nihil est in rebus creatis firmius & immobilius, tamen * *transibunt*, à statu suo, id est, mutabuntur: * *verba autem mea*, quæ vobis hactenus locutus sum, * *non præteribunt*; quantum ad rem scilicet significatam, hoc est, non mutabuntur, & non aliter aliquid continget, quàm illa sonant & significant, sed certissimè habebunt effectum suum, quia ab incommutabili veritate prolata. Deducta enim, inquit Hilarius, ex æternitate id in se continent virtutis, ut maneant. Hoc ergò addit, ne quis futurarum rerum incertitudine, vel nimiâ dilatione de veritate inciperet fluctuare. Ut verò etiam curiositas reprimeretur, adjicit:

36. De die autem illa & hora nemo scit, neque angeli cælorum, nisi solus pater.

36. * *De die autem illa & hora*, quâ cælum & terra transibunt, & Filius hominis cum Angelis venturus est, id est, de tempore certo & determinatio consummationis mundi & adventus judicis, sive dies, sive hora, sive mensis, sive annus fuerit, * *nemo scit neque angeli cælorum*, hoc est nemo in cælo, neque in terra, neque naturali scientiâ, neque revelatione. Repressit igitur eos, inquit Chrysost. ne discere vellent, quod Angeli nesciunt. Ut autem efficaciùs occurreret curiositati, neque molestè ferrent, quasi contempti à Christo, quòd nec ipsis secretum istud Christus committeret, addit, juxta Marcum, *neque Filius*: cujus sententiæ obscuritas, ne faveret Arianis, diversas interpretationes peperit. Hieron. hîc & Ambros. lib. de fide cap. 8. locum corruptum esse voluerunt. Alii, ut Orig. Tract. 30. in Matth. putant Christum ignorasse tunc diem judicii, post resurrectionem verò scivisse. Inter varias interpretationes antiquorum duæ verisimiliores videntur. Prima est Athanasii lib.4. contra Arianos & Ambr. lib.8. in Luc. & Nazianz. ex professo Orat.36. ut neque Filius, supple hominis illum diem sciat, hoc est, ut non sciat eum diem ex eo, quod est homo, sed ex eo tantùm, quòd simul est Filius Dei. In quem sensum scribit Aug. lib. 1. de Trinit. c. 12. Christum dixisse alibi: Non est meum dare vobis, quia non est suæ potestatis humanæ, sed divinæ. Hinc Gregor. lib. 8. epist. 42. In natura quidem humanitatis novit diem & horam, non ex natura humanitatis novit: ideò scien-

tiam,

tiam, quam ex natura humana non habuit, in qua cum Angelis creatura fuit, hanc ſe cum Angelis habere denegavit. Secunda eſt quam itidem Gregor. tradit, & eſt Auguſtini multis locis, præcipuè loco illo de Trinitate cit. & lib. 83. quæſt. evang. quæſt. 60. & alibi, ut Filius hoc neſcire ſe dicat, quod neſcientes nos facit, id eſt, inquit Auguſtinus, quod non ita ſciebat, ut tunc diſcipulis indicaret. Quo ſenſu dicit Apoſtolus: *Neque enim judicavi me ſcire aliquid inter vos, niſi Jeſum Chriſtum:* nempè hoc Apoſtolus inter illos neſciebat, quod per illum ſcire non poterant, cùm tamen loqueretur ſapientiam inter perfectos. Simili modo Chriſtus dicit Joan. 15. ſe *Apoſtolis omnia nota feciſſe, quæ audiverat à Patre ſuo*, ſcilicet quæ communicare deberet, cùm plurima divinitatis ſecreta non feciſſet nota. Itaque juxta hunc ſenſum loquitur Chriſtus tanquam legatus à Deo, qui non ſic à Patre diem illum didicerat, ut cuiquam eorum, ad quos legatus fuerat, eum aperire deberet, ita ut illum ſibi ſoli ſciret, non aliis. Nam alioqui quomodo diem & horam ignorat, qui omnia ad diem illum & horam prædixit? Cauſa verò celandi fuit, quia, ut Chryſoſt. hic & Baſil. lib. 4. contra Eunomium ſcientia ejus non expediebat nobis: expectatio enim perpetua ferventiores ad pietatem facit, cognitio negligentes. Et hinc addit, * *niſi ſolus Pater*; ad quem, velut principium creationis, ita & reſolutionis mundi, pertinet ſcientia horæ illius. Non tamen excluditur Filius, in quantum Deus; aut Spiritus S. ſed illa ſola, quæ naturâ à Patre differunt. Unde perinde eſt, ac ſi diceret, nullus homo, nullus Angelus, nullus legatus ad homines, ſed ſolus Deus. Hinc Act. 1. de illo die interrogatus ſimiliter refert ad Patrem: *Non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate.* Dicendo autem, *Non eſt veſtrum*, ſatìs indicat, ſuum eſſe ſcire.

37. & 38. **Sicut autem in diebus Noë*, ſupple accidit, * *ita erit & adventus Filii hominis*, id eſt, ita tempore ejus adventus continget. Sic expreſſit hoc Lucas clariùs c. 17. v. 26. nimirum erunt homines * *comedentes & bibentes*, id eſt, genio & conviviis indulgentes: * *nubentes & nuptui tradentes*, Græcè γαμοῦντες καὶ ἐκγαμίζοντες, *ducentes uxores, & ad nuptias dantes*, hoc eſt rebus jucundis hujus vitæ, & voluptatibus, more ſolito vacantes, ſine ulla ſollicitudine ac timore futurorum. Non enim hîc arguit ſcelera, ſed ſupinam illam ſuæ ſalutis ſecuritatem: nam hoc poſtulat id, quod ſequitur:

37. Sicut autem in diebus Noë, ita erit & adventus filii hominis.
38. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, uſque ad eum diem, quo intravit Noë in arcam.

39. * *Et non cognoverunt*, imminens ſibi exitium diluvii, quod * *tulit*, ſeu abſtulit & occidit, * *omnes*: quamvis eſſet à Noë prædictum & prædicatum: culpabilis enim eorum ignorantia & incredulitas taxatur: * *ita erit & adventus Filii hominis*, id eſt, ſimiliter inexpecta-

39. Et non cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes: ita erit & adventus filii hominis.

 tus,

tus, quia vacabunt epulis, voluptatibus, lucris, & negotiis hujus mundi. Unde Lucæ 17. additur in alia similitudine de diebus Loth, *Emebant & vendebant, plantabant & ædificabant*, id est; rebus terrenis toti immersi erant. Unde Apostolus: *Cum dixerint pax*, scilicet præteritis malis, *& securitas*, scilicet à futuris *tunc repentinus eis superveniet interitus*. Sed hîc meritò quærat aliquis, quomodo poterit esse tanta securitas hominum, cùm tot mala præcessura dicantur, fames, bella, pestes, & maximè Sol obscurandus &c. Resp. de impiis potissimum hîc sermonem esse, qui inter medias afflictiones piorum vacabunt deliciis, sicut milites, dum alii vastantur. Addit Hieron. mundum ante consummationem ab omnibus illis malis aliquamdiu fore pacatum. Quæ verò v. 29. de obscuratione Solis & Lunæ &c. dicuntur, ea ipsa jam pertinent ad ipsum adventum Judicis.

40. Tunc duo erunt in agro: unus assumetur & unus relinquetur.
41. Duæ molentes in mola: una assumetur, & una relinquetur.

40. * *Tunc*, in adventu Filii hominis, * *duo erunt in agro* nihil minùs quàm de die judicii cogitantes; * *duæ*, scilicet ancillæ * *erunt in mola*, id est, loco, in quo molitur, seu pistrino: hoc enim vilissimum servitii genus ad ancillas olim pertinebat, ut patet Exodi 11. v. 5. * *Unus assumetur*, scilicet sursum rapietur ad Filium hominis, ut indicat Lucas c. 17. v. 36. & 37. * *& unus relinquetur*, id est, non rapietur. Significatur igitur in quacumque hominum conditione, sive liberorum, sive servorum; sive divitum, sive pauperum; sive vitæ contemplativæ, sive activæ, fore bonos & malos, alios salvandos, alios damnandos, nullam cujuscumque societatis habendam esse rationem, sed à se mutuo esse divellendos: utrisque diem & horam fore prorsus incognitam. Unde concludit,

42. Vigilate ergo quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.
43. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam.

42. * *Vigilate ergo*, id est, proinde, si vobis consultum cupitis, diem illum semper præ oculis habete, ita vivendo, ne imparatos opprimat. Præcipitur enim hîc non vigilia corporalis, nec nuda memoria illius diei, sed memoria cum sollicitudine, inde nata, ut per vitæ probitatem ad illum parati simus. * *Quia nescitis, qua hora*, seu quo tempore, * *Dominus vester*, Filius scilicet hominis, * *venturus sit*, ad vos judicandos, ut præmium vel supplicium reddat. Itaque cum dicit, *ergo*, insinuatum voluit, ut suprà annotavimus, & plerique veteres observant, hanc esse causam, cur dies & hora illa nobis occulta maneant, ut scilicet perpetuò ad subeundum illud judicium parati maneamus; quod sine dubio non fieret, si præsciremus. Ne autem Apostoli putarent hoc solis hominibus, tunc victuris, dici, addit apud Marcum, *Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate*. Nam eadem est ratio de die mortis uniuscujusque, in quo quisque à Deo judicatur: tempora enim diversa sunt, sed causa eadem, status idem. Unde ad eum, sicut ad diem judicii,

dicii, omnis Christianus paratus esse debet, quia, ut Aug. epist. 80, Imparatum inveniet ille dies, quem imparatum invenerit suæ vitæ hujus ultimus dies. Hanc porrò perpetuam vigilantiam exemplo boni patrisfamilias declarat, qui, **Si sciret qua hora*, Græcè ποία φυλακῃ, *qua custodia*, hoc est, quâ vigiliâ nocturnâ, quas olim quatuor à militibus excubantibus observatas fuisse alibi diximus, **Fur venturus esset, vigilaret utique*. Manca est ista similitudo, & supplenda juxta versum sequentem, hoc modo: sed quia non potest hoc scire, quia furis conditio est, ut captet horam, quâ minimè expectatur; hinc quoad fieri potest, ei semper vigilandum est. Unde concludit, applicando similitudinem,

44. **Ideo & vos estote parati.* Quibus verbis explicat, quid sibi voluerit metaphora vigilandi. Vigilat autem seu paratus est, qui in eo semper statu est, ut placeat Deo, & ipsi Deus: sic enim adventum Judicis non timebit, sed diliget, quacumque horâ venerit. **Quia qua nescitis hora*, Græcè efficacius ᾗ ὥρα οὐ δοκεῖτε, *qua non putatis*, id est, non expectatis, *horâ*, * *Filius hominis*, instar furis, * *veniet*, ad vos, judicandos, sive in particulari judicio sive universali. Hanc Christi parabolam alludendo imitati sunt & explicuerunt Apostoli: ut cùm Petrus Epist. 2. c. 3. dixit, *Adveniet dies Domini ut fur*; & Paulus 1. ad Thes. 5. v. 2. *Ipsi diligenter scitis, quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet*: & ipse Christus, Apoc. 16. v. 15. *Ecce venio sicut fur*: nimirum quia adventus ejus incertus, inopinatus, & plerisque inexpectatus est: ut sic, inquit Hier. pendulæ expectationis incerto semper credant esse venturum, quem nesciunt, quando venturus sit. Quamvis autem in commune omnes ad indefessam vigilantiæ curam adhortatus fuerit, speciatim tamen Apostolis, hoc est, inquit Hilarius, populi Principibus, seu Episcopis, in exspectatione adventus sui sollicitudinem mandans addit,

44. Ideo & vos estote parati, quia qua nescitis hora filius hominis venturus est.

45. * *Quis putas*, *&c.* Unde Ambr. in Præfat. l. 5. de fide exponit hæc de Petro. Pro *quis putas*, Græcè est, τίς ἄρα id est *quisnam?* Sic enim subinde noster Interpres illud ἄρα, per *putas* reddit. * *Est fidelis servus & prudens*, *&c.* ordo verborum est: Quis servus, quem constituit Dominus super familiam, &c. est fidelis & prudens, &c. Alludit autem ad divitem patrem-familias (cui se tacitè hic Christus comparat) qui peregrè proficiscens unum ex famulis præficiat toti familiæ, Græcè ἐπὶ τῆς θεραπείας, *famulitio*, id est, famulis reliquis quibus, * *in tempore*, scilicet opportuno, singulis sive diebus sive septimanis, * *det cibum*, id est alimentum congruum, quod eis debetur. Pro *cibum*, Luc. 12. v. 42. dicit *tritici*, id est, frumenti *mensuram*.

45. Quis, putas, est fidelis servus, & prudens, quem constituit Dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore;

Græcè

Græcè uno verbo σιτομέτριον, q. d. frumenti demensum. Ubi alluditur ad antiquum morem, quo servis dabatur in singulos menses certa frumenti mensura ad victum, quod vel à mense vel metiendo demensum dicebatur, ex quo aliquid parcentes poterant augere peculium suum. Hic ergò œconomus seu famulitio præpositus, quem Lucas *dispensatorem* vocat, debet esse *fidelis & prudens:* fidelis ut non fallat; prudens, ut non fallatur: fidelis, ut non sua; sed lucrum Domini, hoc est salutem familiæ ejus quærat; prudens, ut cum judicio illud faciat, id est, mediis utatur idoneis. Dicit igitur, *quis putas?* q. d. quàm rarus est! Et ideò etiam,

46. Beatus ille servus, quem cum venerit Dominus ejus, invenerit sic facientem.

46. * *Beatus ille servus*, quisquis ille fuerit præfectus familiæ, id est, Ecclesiæ Christi, * *quem cùm venerit Dominus ejus*, in fine sive vitæ sive mundi, * *invenerit sic facientem*, scilicet fideliter & prudenter incumbentem officio suo. Unde Aug. ep. 148. Nihil in hac vita difficilius, laboriosius, periculosius Episcopi aut Presbyteri, aut Diaconi officio (qui omnes in populum officium habebant) sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster Imperator jubet.

47. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.

47. * *Amen dico vobis: Super omnia bona sua*, id est, non solùm super famulitium, sed quia fidelitatem ejus expertus est, super omnes divitias suas, * *constituet eum*, penè parem sibi. Quo significatur præcellens beatitudinis gradus, qui fidelibus Præfectis Ecclesiæ à Deo tribuendus est.

48. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo: moram facit Dominus meus venire:

48. * *Si autem malus ille servus*, super familiam constitutus, * *dixerit in corde suo: Moram facit dominus &c.* id est, ex longa mora & absentia Christi Domini longos vitæ annos, & impunitatem sibi pollicendo:

49. Et cœperit percutere conservos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis.

49. * *Et cœperit percutere conservos*, id est, cœperit non tantùm non fungi officio, sed dominari velle in clero, abutendo potestate suâ in aliorum injurias ac tyrannidem: * *manducet autem ac bibat cum ebriosis*, id est, commessationibus ac voluptatibus suis indulgeat, & ita Christi patrimonium prodigat. Ubi ad duo capita vitiorum revocantur omnia Præfectorum crimina, ad voluptates & injurias, id est, ad flagitia & facinora: illa ad corrumpendum se, hæc ad nocendum aliis committuntur. Sed, ut Aug. l. 3. de doct. Christ. c. 10. flagitia priora sunt, & facinorum fontes; facinora enim committuntur, ut removeantur impedimenta flagitiorum, aut adjumenta quærantur.

50. Veniet Dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua ignorat:

50. * *Veniet Dominus servi illius*, ad judicium. Adhuc enim perseverat Christus in inculcanda incertitudine adventûs sui novissimi: sub quo adventum suum ad judicandum unumquemque in hora mortis

tis incelligit. * *In die, in qua non ſperat*, Græcè ᾗ οὐ προσδοκᾷ, *qua non exſpectat:* imò longè adhuc abeſſe putat.

51. Et dividet eum partemque ejus ponet cum hypocritis, illic erit fletus, & ſtridor dentium.

51. * *Et dividet eum*, à conſervis, id eſt, ſeparabit ab officio, & de familia ſua ejiciet. Idem enim ſupplicium ei inſtigitur, quod ſup. 22. v. 13. invento ſine veſte nuptiali, qui è convivio ejectus fuit. * *Partemque ejus ponet cum hypocritis*, id eſt, conditionem, ſortem, ac hæreditatem ei talem dabit, qualem habent & merentur omnes impii, qui Hebraicâ proprietate *hypocritæ* vocari ſolent, ut patet Job 8. v. 13. & alibi. *Pars* autem ſignificat ſortem ſtabilem alicujus, & conſequenter æternam, quam quaſi hæreditatem ſibi aſſignatam poſſidet. Unde ſimili phraſi dicitur Job. 20. v. 29. & Job 27. v. 26. *Hæc eſt pars hominis impii apud Deum:* Pſal. 10. *Ignis, ſulphur pars calicis eorum.* Unde ſubito tranſitur à figura ſignificante ad rem ſignificatam aperiens parabolam addit: * *Illic*, in parte hypocritarum ſeu impiorum, * *erit fletus & ſtridor dentium*, de quibus diximus cap. 13. v. 42.

CAPUT VIGESIMUMQUINTUM.

1. Tunc ſimile erit regnum cælorum decem Virginibus: quæ accipientes lampades ſuas, exierunt obviã ſponſo & ſponſæ.

1. * Tunc, nempe in illo meo adventu ad judicium. Nam ex concluſione, quæ hic habetur v. 13. patet eum proſequi idem omninò argumentum, quod cap. ſuperiori v. 42. inchoaverat: quo adhortatur tribus diverſis parabolis, furis, ſervi mali, ac decem virginum, ad perpetuam vigilantiam. * *Simile erit regnum cælorum*, Eccleſiam ea, quæ ex hoc mundo collecta fuerat, * *decem virginibus.* ſumptus eſt exterior cortex parabolæ ab antiquo ritu, quo ſicuti Sponſo juvenes, ut Judic. 14. v. 11. ita Sponſæ honoris causâ virgines addebantur, quæ ipsâ nocte nuptiarum in Sponſæ ædibus adventum Sponſi expectabant, & accenſo lumine prodibant obviam Sponſo, venienti in domum Sponſæ, ut ipſe eam inde, cum virginibus lumen præferentibus, in ædes ſuas vel aliam convivii domum duceret, ubi noctu, ſicut moris erat, nuptiarum pompa celebraretur. Hinc fluxit Latina phraſis, *ducere uxorem.* Itaque ad rem ſignificatam tranſeundo Virginum decem nomine (quo nomine univerſitas exprimitur) ſignificantur non ſolæ, quæ continentiam profitentur, ut Chryſ. & alii voluerunt, ſed omnes animæ Chriſtianorum; non tamen qualeſcumque, ſed ut Aug. ſer. 23. de verbis Dom. tales animæ quæ habent Catholicam fidem, & habere videntur opera bona in Eccleſia Dei, id eſt, non apertè rebelles, ſed quæ profitentur aliquo modo bonis operibus ſe parare velle ad adventum Sponſi ad judicium. *Virgines* vocantur, ſive propter integritatem fidei, juxta Apoſtolum 2. ad Cor. 11. v. 2. & 3. ſive propter continentiam à quibuſcunque corporis illecebris, quam om-

nes

nes profitentur. * *Quæ accipientes lampades suas*, nempe accensas : infrà enim v.8. conqueruntur eas extingui ; ergò ardebant , ut observat Orig. & Hier. Per *Lampades* significatur fides , iisdem authoribus & Nazianzeno in fine Orat.40. & Cyrillo Catechesi 15.quæ accenditur, cùm operibus quoquo modo lucet : alioquin sine operibus extinguitur , hoc est , ut est Jacobi 2. v. 26. mortua est. * *Exierunt obviam* , id est , compararunt se , ut occurrerent * *sponso* , hoc est, corde expectaverunt adventum ejus , inquit Aug. serm. cit. Ubi autem nos legimus, **sponso & sponsæ*, Græcè tantùm est τοῦ νυμφίου, *sponso*, & aptiùs ad parabolam , ut ex supradictis liquet , itemque ad rem significatam. Certum est enim per Sponsum istum significari Christum. Eatenus tamen & Sponsæ ibatur obviam , quia illa per virgines ad ædes Sponsi deducenda erat.

2. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes :
3. Sed quinque fatuæ , acceptis lampadibus, non sumpserunt oleū secum.
4. Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.

2. & 3. * *Quinque autem ex eis erant fatuæ &c.* pars earum erant imprudentes , quæ scilicet rebus necessariis ad occursum Sponsi non se instruxerant , sicut prudentes. Fatuitas verò ista seu imprudentia in eo sita erat , quòd * *fatuæ , acceptis lampadibus , non sumpserunt oleum secum* , scilicet in vasis suis , ut est vers. seq. nempe distinctis à lampadibus : hoc est, contentæ lampades suas quoquo modo lucere , non sibi providerunt de oleo , quod lampadibus , moram faciente Sponso , infundi posset. *Oleum* istud est vera charitas, qua Deus & proximus diliguntur, quia ut oleum universis liquoribus, ita charitas reliquis virtutibus supereminet , eademque nutrit & accendit fidem , & quasi lampadem ardere facit. A quo non discrepat id , quod Aug. dicit *oleum* esse lætitiam conscientiæ , seu intentionem , quâ quis bonum facit : sola enim charitas est, quæ vero bono, non laudibus hominum delectatur. Et quia charitas est mater operum verè bonorum , hinc eadem est ista interpretatio cum ea , quam dat Hieron. Hilar. Orig. Cyril. Nazianz. locis cit. quòd *oleum* sint opera bona. Hoc ergò oleo caruerunt fatuæ in vasis, quia cùm eis sufficeret lampades aliquo modo lucere coram hominibus , per externam pietatis speciem, operaque quædam sive ex timore , sive ex cupiditate rerum temporalium , aut laudis humanæ facta, non fecerunt provisionem **In vasis suis*,id est, in cordibus aut conscientia ; provisionem , inquam, veræ & solidæ pietatis ac charitatis , ex qua benè operarentur , sicut prudentes fecerunt ,

5. Moram autem faciente sponso , dormitaverunt omnes & dormierunt.

5. * *Moram autem faciente sponso* , Christo scilicet differente adventuum suum , ut Aug. & Chrys. unde & Hieron. atque Hilar. moram istam volunt esse tempus pœnitentiæ, quod conceditur : * *dormitaverunt omnes* , quòd fit nictando ; * *& dormierunt* , id est, prorsus tandem in somnum inciderunt. *Dormitatio* sunt ægritudines , quibus tenditur

ad

ad dormitionem: *Dormitio* verò ſeu ſomnus eſt ipſa mors fidelium. Unde Apoſtolus, *Nolo vos ignorare de dormientibus.* Omnes ergò & prudentes & imprudentes virgines hoc jam dicto intervallo moriuntur.

6. * *Media autem nocte*, quâ ſumma quies homines occupat, id eſt, eo tempore, quo minimè expectabatur. Unde Aug. tam ſerm. illo cit. 22. quàm lib. 83. quæſt. evang. q. 89. & epiſt. 120. quibus omnibus locis hanc parabolam ex profeſſo explicat, indicari ſimul putat obſcuritatem illius diei, de qua antè dixerat, quòd de die illa & hora nemo ſciret: Hieron. verò & Chryſoſt. indicatum volunt, Chriſtum mediâ & intempeſtâ nocte ad judicium venturum. * *Clamor factus eſt*, à præcedentibus Sponſi comitibus Angelis, nempe clamor tubæ ac vocis illius magnæ, de qua cap. præced. v. 31. ut ſentit Aug. epiſt. illâ citat. Significatur enim ſignum aliquod evidentiſſimum & præclariſſimum, quod ante Domini adventum per totam mundi machinam perſonabit, & omnes è ſomno, hoc eſt, à mortuis excitabit. * *Ecce ſponſus*, quem tam diu deſideraſtis & expectaſtis, * *venit*, præſentis temporis eſt, id eſt, jam adeſt, * *exite obviam ei*, ut eum excipiatis, ſicuti decet.

6. Media autem nocte clamor factus eſt: ecce ſponſus venit, exite obviam ei.

7. * *Tunc ſurrexerunt omnes virgines illæ*, per corporum reſurrectionem, * *& ornaverunt lampades ſuas*, ſeu compoſuerunt & aptarunt illas, ut quæque potuit, hoc eſt, inquit Aug. ſerm. 22. citat. paraverunt ſe, ut Deo redderent operum ſuorum rationem. Diſcutiet etiam tunc quiſque, ut ait Author operis imperf. fidem ſuam, conſiderabit opera ſua, interrogabit conſcientiam ſuam. In quo examine cùm fatuæ ſe deficere ſentirent, ad aliorum auxilium confugerunt, dicentes:

7. Tunc ſurrexerunt omnes virgines illæ, & ornaverunt lampades ſuas.

8. * *Date nobis de oleo veſtro*, quod ſcilicet in vaſculis vobiſcum tuliſtis, * *quia lampades noſtræ extinguuntur*, deficientibus videlicet jam laudibus hominum, cæteriſque cauſis, propter quas antea operibus nonnullis bonis lucere videbantur. Nam, ut Aug. cit. q. 83. quorum facta alienâ laude (& judicio) fulciuntur, eâdem ſubſtractâ deficiunt, & de conſuetudine id ſemper inquirit animus, unde gaudere ſolet. Itaque hominum adjutorium implorant, eorumque, qui corda non vident, teſtimonium habere volunt apud Deum, qui cordis inſpector eſt. Sed

8. Fatuæ autem ſapientibus dixerunt: date nobis de oleo veſtro: quia lampades noſtræ extinguuntur.

9. * *Reſponderunt prudentes: Ne forte non ſufficiat nobis & vobis:* Nam in illo judicio trepidat etiam ipſa bona conſcientia; vix enim ſibi ſufficit, ut ſibi teſtimonium perhibeat, inquit Aug. Quis enim gloriabitur mundum ſe habere cor? Unde non deſperationis, ſed piæ humilitatis iſta prudentium vox fuit. Iſtà verò * *ite potius ad vendentes & emite vobis*, non conſulentium, ſed irridentium eſt reſponſio, ut etiam hoc Aug. notat: q. d. Antè tempus fuit & parandi olei, & juvandi vos, nunc

9. Reſponderunt prudentes: ne fortè non ſufficiat nobis & vobis: ite potius ad vendentes, & emite vobis.

est serius: ite nunc ad eos, quorum vel lampades, vel gratiam, vel judicium, vel aliud quid quærebatis, ut coram hominibus lucere videremini.

10. Dum autem irent emere, venit sponsus: & quæ paratæ erant intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est janua.

10. * *Dum autem irent emere*, id est, dum anxiæ sunt de remedio, * *venit sponsus*, ad domum Sponsæ, * *& quæ paratæ erant*, quantum ad lampades & oleum, id est, quibus bonum coram Deo testimonium perhibebat conscientia de fide non ficta & charitate syncera, seu operibus bonis, * *intraverunt cum eo ad nuptias*, id est, domum & convivium nuptiale, gaudia scilicet æterna: & receptis omnibus, * *clausa est janua*, numquam scilicet in æternum aperienda: non enim, ut inquit Aug. ibid. post judicium patet precum aut meritorum locus.

11. Novissimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, aperi nobis.

11. * *Novissime vero, &c.* cùm jam emendi olei tempus præteriisset, in magnis angustiis & afflictionibus constitutæ, redeunt ad implorationem Dei, dicentes: * *Domine Domine, aperi nobis.* Quæ ingeminatio magni affectus & anxietatis & pœnitentiæ, quamvis seræ, indicium est: nam tales fore tunc reproborum animos & affectus, testatur liber Sapientiæ 5. v. 3. & seqq. sicut & hîc infrà v. 44. Sed quia magna est ejus severitas post judicium, cujus antè ineffabilis misericordia prærogata fuit, hinc respondens ait:

12. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos.

12. * *Nescio vos*, id est, non habeo vos pro meis. Non enim quasi ignoret, hoc dicit, sed ex illa regula, inquit Aug. quæst. illâ 49. quâ non habet ars Dei, hoc est sapientia Dei, ut intrent in gaudium ejus, qui non coram Deo ex syncera scilicet charitate, sed vel ut placerent hominibus, vel ex timore, vel cupiditate rerum temporalium, visi sunt aliquid secundùm ejus præcepta operari. Concludit igitur sicut cap. præced. v. 42.

13. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.

13. * *Vigilate itaque*, scilicet in omnem diem & horam, hoc est, ut ibid. v. 44. ideo & vos estote parati semper, scilicet instructi lampade fidei, & oleo synceræ charitatis, ex qua opera bona pullulent, ne fortè idem vobis contingat: * *Quia nescitis diem neque horam*, quâ venturus est Sponsus ad judicandum, & consequenter ad nuptias celebrandum: quod quia unicuique à morte incipit, hinc & illius diem & horam perindè nescimus. Quisquis igitur, inquit Aug. citat. q. 59. paratus fuerit usque ad somnum, id est, usque ad mortem, paratus etiam invenietur cùm mediâ nocte clamor factus fuerit, quo omnes evigilaturi sumus. Ut autem Apostoli, & omnes intelligerent, quo pacto vigilare & se parare deberent ad illum novissimum diem, subjungit aliam parabolam:

14. Sicut enim homo peregrè proficiscens, vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua,

14. * *Sicut enim homo peregre proficiscens &c.* nam illa causalis particula, indicat hanc parabolam eodem omninò spectare. Quia verò pendet

pendet oratio imperfecta, & nihil respondet illi voci, *sicut*, hinc tali modo supplenda est: sic enim se habet regnum Dei, *sicut homo peregrè &c.* vel sic agetur cum hominibus, cùm judex ille venerit, sicut si homo distribueret servis ad negotiandum bona sua, & peregrè profectus postea rationem ab eis repeteret &c. *Homo* igitur iste sine dubio Christus est, qui *peregrè profectus* dicitur, propter visibilem præsentiam subtractam Ecclesiæ, & in primis propter diuturnam quasi susceptæ alicujus peregrinationis absentiam. * *Et tradidit illis*, servis, * *bona sua*: non ut ea sibi servarent, sed ut ex eis negotiarentur, hoc est, lucrum facerent, videlicet profectum & augmentum Regni Domini sui. Per *bona*, quæ inferius vocantur *Talenta*, quidam intelligunt etiam naturale ingenium, cæteraque naturalia dona, ut Aug. lib. de vera Relig. c. 54. & Ambr. in Luc. sed ut apparet, nimis diffusè: nam agi videtur hic de bonis, quæ Christus propriè dat servis, id est, fidelibus suis; neque illa naturalia dantur secundùm propriam virtutem, ut est v. 15. Alii etiam intelligunt gratias gratum facientes, & comprehendunt charitatem cum fide & spe, dona timoris, fortitudinis &c. Sed nec illa dantur secundùm propriam virtutem; & v. 27. convincit agi de donis, quæ in alios expenduntur. Itaque quamvis ad quælibet hujusmodi dona quâdam affinitate hæc parabola extendi possit, propriè tamen & directè per *Bona* & *Talenta* intelligi videntur ea dona, quas gratias gratis datas vocamus, quæ in utilitatem aliorum conferuntur, ut sunt authoritas, præfectura, sacerdotium, cujusmodi enumerat Apostolus ad Ephes. 4. v. 11. ut esse Apostolum, Prophetam, Evangelistam &c. & 1. ad Cor. 12. sermo sapientiæ, scientiæ, fides, operatio virtutum &c. ita Chrysost. & Hieron. hic, & indicat Justinus contra Triphonem & Nazian. Orat. 26.

15. * *Et uni dedit quinque talenta*, scilicet auri vel argenti, de quo vide dicta c. 18. v. 24. * *Alii autem duo, alii unum.* Super qua numeri diversitate multi diversa philosophati sunt; sed revera nihil aliud significari videtur, nisi varia esse dona Christi, nec omnibus æqualia committi, sed uni plurima, aliis pauciora, aliis paucissima & minima: * *unicuique secundùm propriam virtutem*, Græcè δύναμιν, id est, juxta potestatem seu vires, ut Hieron. nempe naturales vel supernaturales: hoc est, non temerè ea dedit, sed prout videt quemque esse idoneum, peritum & industrium ad utendum, per quod non meritum donorum illorum, sed capacitas tantùm significatur, quam plerumque Christus attendere solet, ut conferendo authoritatem prædicandi, regendi &c. illis, qui per aliud ejus donum præstant prudentiâ, eloquentiâ vel scientiâ &c. Nam si qui fortè inepti in Ecclesia similem authoritatem obti-

15. Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, & profectus est statim:

nent, non tam eis Christus illam suâ voluntate dedit, quam ipsi sibi eam importunitate rapuerunt. * *Et profectus est statim*, ut absente Domino magìs uniuscujusque libertas ac diligentia quasi extra oculos Domini probaretur.

16. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque.

16. * *Abiit autem qui quinque acceperat & operatus est in eis*, id est, negotiari cœpit per ea, seu expendere dona Christi in salutem proximorum, & gloriam Domini sui, * *& lucratus est alia quinque*, id est, duplum, quod in rationibus mercatoriis maximum lucrum est, q. d. insigni diligentiâ atque industriâ donis usus est, ita ut fructum proferret uberrimum.

17. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo.

17. * *Similiter & qui duo acceperat*: nam & mediocribus donis præditi, imò & minimis, possunt summum fructum facere, pro modulo doni sibi concessi.

18. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam Domini sui.

18. * *Qui tantum unum acceperat, Abiens fodit in terram.* Apud Luc. dicitur ligasse in sudario, per quæ duo Aug. loco cit. intelligit terrenis voluptatibus vel delicatis ac superfluis rebus involutum gerere; quod videtur ad allegoriam accedere: nam ex exprobratione Domini v.27. colligitur, nihil aliud esse, quàm ex pusillanimitate vel inertia otiosum habere, seu gratiam Dei in vacuum accipere, ut loquitur Paulus 2.Cor.6.nempe donum Dei ad negotiationem salutis aliorum & gloriæ Domini promovendæ non producere, cùm deberent. Quamquam enim etiam lucrari duplum possit, qui unum talentum accepit, & otiari ille, qui quinque; exempli tamen causâ ista ponuntur, ut inde intelligatur, quantò magìs improbandus sit, si ille qui quinque talenta vel duo acceperit, defodiat, & probandus qui unum, id est, minima accepit, illud tamen lucrando duplicaverit.

19. Post multum verò temporis venit Dominus illorum, & posuit rationem cum eis.

19. * *Post multum vero temporis*, præsentis videlicet totius sæculi decursum, insinuatur enim tempus à Christi ascensione, inquit Hieron. usque ad judicium, & simul longanimitas Domini expectantis. * *Venit Dominus & posuit rationem cum eis*: nam, ut Greg. hom. 9. in Evang. cùm augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. Cui enim multum datum est, multum petetur ab eo. Eâ quippe lege data esse indicat hîc apertè Christus, ut non sint simpliciter nostra, sed ut eorum reddenda sit ratio.

20 Et accedens qui quinque talenta acceperat obtulit alia quinque talenta dicens: Domine: quinque talenta tradidisti mihi: ecce alia quinque superlucratus sum.

20. & 21. * *Et accedens &c. Ait Dominus*, tam ei, qui alia duo quàm qui alia quinque, præter accepta, superlucratus fuerat: * *Euge serve bone*: Græcè εὖ, *Benè*, & *Rectè*; unde Latinum *Euge* formatum est, vox laudantis & congratulantis de bene functo officio: * *& fidelis*, (*&*) exegeticum est, q.d. bone in eo, quia fuisti fidelis, non tua scilicet, sed Domini lucrum quærens, * *super pauca*, quæ tuæ fidei concredita fuerant.

rant. Nam dona quamvis maxima sint & plurima hujus vitæ, comparatione futurorum, inquit Hieron. parva & pauca sunt. **Super multa te constituam*, quod supra c. 24. v. 47. dixerat, *super omnia bona sua constituet eum*, administranda scilicet & possidenda: erit enim coheres Christi, & heres Dei, id est, infiniti boni & gaudii ejus. Unde explicans id, quod dixerat, addidit: **Intra in gaudium Domini tui*, id est, sis ejusdem gaudii particeps cum Domino tuo; & consequenter ejusdem possessor regni, gloriæ & affluentiæ; nam gaudium est quies animi de possesso bono: unde hoc verbo, ut vult Chrysost. universam beatitudinem significat. Observat autem Aug. tract. 25. in Joan. dictum esse, *intra*, quia intus in animo est magnum penetrale, & dulce secretum, sine tædio, sine amaritudine multarum cogitationum, sine interpellatione tentationum ac dolorum, ubi de isto intimo secretissimoque bono gaudetur. Adde, intrari, quia Deus major est corde nostro. Qui autem unum acceperat, ait:

21. Ait illi Dominus ejus: euge serve bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.

22. Accessit autem & qui duo talenta acceperat & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo lucratus sum.

23. Ait illi Dominus ejus: euge serve bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.

24. * *Domine scio, quia homo durus es*: id est, noveram te esse severissimum in exigendis iis, quæ tibi quoquo modo deberi putas, imò quasi raptorem eorum, quæ non debentur, quia * *metis, ubi non seminasti &c.* & consequenter ubi nihil tuum est. Videtur enim adagium fuisse, de hominibus avarissimis, quibus bonus est odor lucri ex re qualibet. Depingitur autem hîc symbolicè excusatio multorum, qui pigritiæ suæ causam tum hîc tum in futuro judicio in Deum conjicient, ut quòd Deus nimis severus & intractabilis sit, cui sit servire difficile; qui reprobet, quos voluerit; qui graviora jubeat, quàm imbecilla hominis natura ferat; qui gratiam obediendi neget, & ita vult metere, ubi non seminavit, & similia.

24. Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti & congregas ubi non sparsisti:

25. Hâc itaque indole tuâ consideratâ, **timens*, varios negotiandi casus, ne fortè scilicet vel nihil assequendo lucri, vel minus, quàm speres, vel ipsam sortem amittendo te offenderem, **abscondi talentum tuum in terra*, ut tibi sine periculis totam sortem tuam salvam servarem, id est, nolui mihi rem esse cum tua negotiatione tam periculosâ. * *Ecce habes quod tuum est*: q. d. Non habes quod de me conquereris, aut ampliùs postules.

25. Et timens abii, & abscondi talentum tuum in terra, ecce habes quod tuum est.

26. **Respondens autem Dominus, dixit ei: serve male*, in calumniando & accusando Domino tuo, ut te excuses, * *& piger*, in negotiando, **sciebas quia meto ubi non semino &c.* id est, si noveras duritiam & avaritiam illam meam, ut metam, ubi non seminavi, quare non istiusmodi cogitatio, inquit Hieronymus, tibi incussit timorem, ut scires & vereris, me mea multò diligentiùs repetiturum, nempe exigendo id à te, quod tibi ad erogandum aliis, id est, ad negotiandum, dederam? Loquitur

26. Respondens autem Dominus ejus, dixit ei: serve male & piger, sciebas quia meto ubi non semino, & congrego ubi non sparsi:

quitur enim non quasi concederet, calumniam esse veram, sed juxta opinionem servi retorquet argumentum. Unde in simili parabola apud Luc. 19. v. 22. dicitur, *De ore tuo te judico, serve nequam.*

27. Oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis, & veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura.

27. * *Oportuit ergo:* q. d. Si meto, ubi non semino, quantò magis metere volo ubi seminavi, dando tibi pecuniam meam, ut per te cresceret. * *Oportuit ergo te committere pecuniam meam nummulariis*, id est fœneratoribus, qui nummos accipiunt ab hominibus pecuniosis, promissio certo lucro, ut eos aliis mutuando multò plura lucrentur. Est autem via ista lucrandi tutissima & facillima: unde taxatur hîc servus, quòd ne tantillam quidem industriam adhibuerit ac tentaverit, ad ferendum aliquid lucri, v. g. proximos monendo, consulendo, fraternè corripiendo, &c. Sed quia homines dicere solent, non obtemperassent mihi, nihil profecissem, & similia, respondet Dominus, nihil hoc ad te, tuum erat pecuniam meam, aliis credere. * *Et veniens ego*, reversus scilicet peregrè ad ad audiendas omnium rationes, * *recepissem utique*, seu recuperassem à fœneratoribus id, * *quod meum* erat * *cum usura*, hoc est lucro.

28. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta:

28. * *Tollite itaque ab eo talentum*, omnibus Spiritûs S. donis eum spoliando, * *& date*, similia dona non jam ad fructificandum in aliis, sed ad gaudii, honoris, & gloriæ cumulum, * *ei, qui habet decem talenta:* sic enim Sancti in cælo omnis generis dotibus fulgebunt, ut omnia reproborum dona in ipsos transfusa videantur. Hic ergò non tam verbis, quàm rebus ipsis refutat calumniam servi pigri, dum neque talentum seu sortem, neque lucrum cujusquam servi in suam, sed in ipsorum salutem & gloriam vertit.

29. Omni enim habenti dabitur, & abundabit: ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo.

29. * *Omni enim habenti*, id, quod debet habere; sub quo hîc propriè usus bonus donorum Dei intelligitur. Unde Aug. *Omni habenti*, inquit, id est, benè utenti id, quod habet, * *dabitur* adhuc amplius remunerationis loco, * *& abundabit &c.* Vide dicta c. 13. v. 12. De tenebris verò exterioribus, fletu, & stridore servi inutilis seu otiosi, id est, qui propter solam inertiam, seu negligentiam utendi donis Dei sibi concessis, reprobatus est vide c. 8. v. 12.

30 Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

31. Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ:

31. * *Cum autem venerit Filius hominis.* Hîc jam incipit gratificè & magnificè depingere ipsam formam, quâ cùm servis supradictis rationem positurus est, hoc est, ipsum illum adventum & judicium describere, ad cujus perpetuam expectationem variis parabolis vigilantiam nostram excitaverat. *Cùm ergo venerit*, seu apparuerit mundo, *Filius hominis*; eâdem scilicet hominis formâ, quâ nunc apparet contemptilis, sed tunc * *in majestate sua:* Græcè ἐν τῇ δόξῃ, *in gloria*, quæ ei tanquam Filio Dei debetur: * *& omnes Angeli*, omnes omninò, cælis evacuatis, inquit

inquit Chrysost. idque visibili formâ, ut suprà ex Greg. audivimus, * *cum eo*, partim honoris, partim ministerii, partim testimonii causâ de gestis hominum, quibus administratorii spiritus fuerunt. Post biduum ergò Pascha facturus & passurus, præmittit gloriam triumphantis, ut animos discipulorum tacitè præmuniret & scandalum crucis compensaret, ut notat Hieron. * *Tunc* referendum hoc ad omnia sequentia, *sedebit, congregabuntur, separabit, statuet &c.* * *Sedebit super sedem majestatis suæ:* Græcè ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, *super thronum gloriæ suæ*, id est, gloriosum & regium tribunal, quod jam nemo contemnat. Hanc sedem Orig. vult esse Sanctorum virtutes: Author oper. imperf. & Beda Ecclesiam jam glorificam: alii Angelos, qui peculiariter dicuntur *throni*; quæ omnia ad allegoriam videntur accedere. Rectiùs fortasse nubes illustrissima & gloria, cum qua venturus promissus est, & per quam olim Deus majestatem suam declarare solebat.

32. * *Et congregabuntur ante eum:* in locum ergò definitum, contra Orig. nam si sparsi per mundum remanent, non congregantur. Locum istum Hilar. Can. 23. putat esse passionis, alii ascensionis, montem scilicet Olivarum, ex Zachar. 14. v. 4. qui fortè de alia re loquitur: alii vallem Josaphat, ex Joëlis 10. v. 2. & 12. ubi certum est de judicio agi. Sed revera omnes isti conveniunt: nam inter montem Olivarum & Calvariæ vallis Josaphat & antiqua Jerusalem interjecta est; ita ut judice super montem Olivarum, unde descendit, iterum ascendente, vallis ista Josaphat & Jerusalem & mons Calvariæ in conspectu sint; vallis autem Gehennon, quæ inferni est typus, ad sinistram. Neque quemquam angustia loci moveat: electi enim rapientur obviam Christo in aëra, reliqui erunt in illa valle in circuitu, ut dicitur citato cap. 3. Joëlis v. 12. ut Jerusalem sit testis prædicationis, mons Calvariæ Passionis, Oliveti ascensionis, loca in circuitu laboriosæ conversationis. * *Omnes gentes*, ita ut comprehendat etiam omnium gentium & ætatum homines; contra aliquos, qui solos Christianos judicandos putarunt. * *Et separabit eos ab invicem*; non gentes integras, quod præcessit, sed homines singularum gentium, ministerio scilicet Angelorum, ut c. 13. v. 49. * *sicut pastor*, vesperi reversus ab agro, * *segregat oves ab hœdis*, qui mixtim toto die in agro, sicut boni & mali in mundo, pasti fuerant, ut tunc tandem in diversis stabulis colocentur.

32. Et congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invivem, sicut pastor segregat oves ab hœdis:

33. * *Et statuet, oves quidem à dextris, & hœdos à sinistris:* id est, illos loco honoratiori, hos abjectiori, quicumque ille locus fuerit. Nam cùm Paulus sit testis electos in aëra rapiendos, verisimile est, reprobos in terra mansuros. Porrò *Oves* vocantur boni sive electi,

33. Et statuet oves quidem à dextris suis hœdos autem à sinistris.

propter

propter mansuetudinem, patientiam, simplicitatem, & innocentiam; ut Chrysost. item propter fructum, quem adferunt, ut Hilar. & Theophyl. *Hœdi* verò reprobi, ut idem Chrysost. propter libidinem, quâ fervent, præ cæteris animalibus, propter rixas, itemque gulam, ob quam non rectâ viâ, sed per præcipitia solent incedere: adde in primis, propter fœtorem & immunditiam vitæ.

34. Tunc dicet Rex his, qui à dextris ejus erũt: venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.

34. * *Tunc dicet Rex.* Ante descriptam majestatem se Filium hominis dixerat, nunc Regem, quia Regis est regnum donare, & ab eo proscribere, salvare ac damnare. Ac primò quidem dicet, * *his, qui à dexteris ejus erunt*, quia spontè benefacit, invitus punit; ideo pronior ad salvandum, quàm damnandum. * *Venite*, id est, mihi vos jungite, æterni regni jam possessori; invitatio est enim teneri affectûs & favoris, * *benedicti Patris mei*, seu à Patre meo, ad quem omnia sua Christus referre solet, hoc est, quibus benedixit Pater meus; cujus benedicere non est aliud quàm benefacere. Datur enim tacita ratio, cur ad se venire, & ad regnum possidendum invitentur, nempe amor & favor Dei Patris, qui author fuit & electionis & prædestinationis, & beneficæ benedictionis ipsorum, sive omnium beneficiorum, quibus ad salutem perducti sunt. * *Possidete*, Græcè κληρονομήσατε, hereditate seu hereditario jure & stabiliter accipite: nempe ut Chrysostomus, quasi proprium, quasi paternum, quasi vestrum, ut filii Patris, heredes ejus, coheredes mei, qui titulus hereditatis in filiis adoptivis nullo modo excludit merita. * *Paratum vobis*, seu præparatum, id est, prædestinatum, non quodlibet bonum, sed * *regnum* cælorum, cujus complexu tota beatitudo conprehenditur: regnum, inquam, non nuper paratum, sed * *à constitutione mundi.* Apostolus nos electos dicit, ad Ephes. 1. ante constitutionem mundi: plus ergò significat quàm dicit, ut scilicet per longissimum rei creatæ spatium æternitatem captui hominis infirmo insinuet.

35. Esurivi enim & dedistis mihi manducare: sitivi & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me:

35. * *Esurivi enim.* Causa datur non verbi, *paratum*, sed *possidete*, id est, non præparati seu prædestinati regni; neque enim propter opera eis prædestinatum fuit: sed jam jam possidendi, quia propter opera velut merita electis reipsa regnum conferetur. Quem esse hujus loci sensum probat manifestè v.41. & 42. ubi similiter propter opera reipsa reprobi damnabuntur. Cùm ergò præparatio regni, seu prædestinatio sit causa benedictionis divinæ, & bonorum operum seu meritorum, sensus videtur huc redire: Regnum, quod vobis ab æterno prædestinatum fuit, reipsa jam occupate, eo quòd curaveritis, ut isti prædestinationi divinæ, bonis moribus & operibus responderetis, & aptaremini, seu, ut S. Petrus dicit, quia satis egistis, ut per bona

opera

opera certam vestram electionem faceretis. Itaque *Esurivi*, in membris meis. Tota enim Ecclesia, & Christus tanquam caput ejus, unum est completum corpus, in quo fit capiti, quod corpori fit, & contrà. Quod Aug. explicat similitudine corporis humani, ubi si pes calcatur, lingua clamat, calcas me. Hinc Paulo Christus, Ecclesiam seu corpus ejus persequenti, *Quid me persequeris?* * *Et dedistis mihi*, Regi vestro, fame presso, **manducare*: tacitè enim datur ratio, cur hujusmodi opera tantum præmium, regnum scilicet mereantur, quia tanto Regi istius regni facta sunt: nempe non solùm, quia intuitu ejus facta sunt, sed ipsimet in membris ejus: in quo mirabilis elucet benignitas Dei. Exprimit enim hic Christus unam tantùm speciem bonorum operum, scilicet misericordiæ, loco omnium, quemadmodum in exemplis fieri solet. Non enim erit una omninò causa salutis vel perditionis omnium, quemadmodum jam suprà patuit ex parabola de talentorum usu vel neglectu; sed diversa diversorum, quæ Christo sive pronuntiante, sive revelante ab omnibus respectu singulorum cognoscetur. Fiet enim, inquit Aug. lib. 20. de Civit. cap. 14. virtute divinâ, ut cuique opera sua, vel bona vel mala, cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mirâ celeritate cernantur, ut accuset vel excuset scientia conscientiam. Et hoc sensu Apoc. 20. v. 12. dicuntur libri aperti. Sed quare ista species operum præ cæteris hîc exprimitur? Partim, quia opera dilectionis proximi & facilia sunt, & obvia, & ad omnes omninò fideles spectant, quibus inculcanda erant; nam hac etiam de causa solorum fidelium judicium descriptum est: partim ut inde colligeremus, quanto præmio opera sublimiora remuneranda sint: partim denique, juxta Aug. in quodam serm. de eleëmos. quia, ut Scriptura dicit, *Judicium sine misericordia ei, qui non fecit misericordiam.* Nulli enim ibunt in regnum, inquit, quia non peccarunt, sed quia peccata sua redemerunt eleëmosynis. **Hospes eram*, id est, peregrinus sine domicilio in terra aliena, * *& collegistis me*, id est, in hospitium induxistis:

36. * *In carcere eram, & venistis ad me*, sive ad redimendum, sive saltem ad consolandum. Ad hæc dilectionis opera reducenda sunt alia multa, quæ Christus non expressit, sive corporalia, ut sepelire mortuos, sive spiritualia.

36. Nudus, & cooperuisti me: infirmus & visitastis me, in carcere eram, & venistis ad me.

37. * *Tunc respondebunt ei justi:* illi maximè, qui Christum nunquam in carne viderunt. Respondebunt autem non tam ore, quàm animo, quia visâ tantâ judicis humanitate, quem nisi his verbis edocti nunquam fuissent ausi sibi arrogare, incidet eis in mentem cogitatio de rei tam insolitæ veritate. Similiter quoque uniuscujusque cogitationi,

37. Tunc respondebunt ei justi, dicentes Domine, quando te vidimus esurientem, & pavimus te: sitientem, & dedimus tibi potum?

38. Quando autem te vidimus hoſpitem & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus te; 39. Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? 40. Et reſpondens rex dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu feciſtis uni ex his fratribus meis minimis, mihi feciſtis.

40. * *Reſpondens rex dicet &c. quamdiu*, Græcè ἐφ᾽ ὅσον, *in quantum* ſeu quatenus, * *feciſtis uni ex fratribus meis*, utpote filiis quoque Dei, licet adoptatis, * *minimis*, utpotè pauperibus, & qui propter inopiam atque afflictionem tali ſubſidio indiguerunt. Quos *minimos* vocat, ut Orig. notat, tum quòd in oculis ſuis eſſent humilitate minimi; tum quod mundo etiam Chriſtiano deſpecti. Ubi meritò ponderat Author oper. imperf. extremam Chriſti benevolentiam, qui etiam in throno ſuæ Majeſtatis ſedens contra mores hujus mundi non erubeſcit pauperes non modo pro ſuis, ſed & pro fratribus agnoſcere. * *Mihi feciſtis*, id eſt, perinde habeo, ac ſi mihi eſſet factum indigenti; imo *mihi*, quia intuitu meo & membro meo. Docet enim his verbis tacitè, quâ conſideratione eleëmoſynæ noſtræ fieri debeant pauperi, & animus ad eas excitari, nempe conſiderando afflictum non modo tanquam pauperem, ſed tanquam Chriſtianum, filium Dei, fratrem & membrum Chriſti, ſicut ſuprà diximus c. 18. v. 5. *in nomine meo*, & c. 10. v. 42. *in nomine diſcipuli*, & hîc *mihi*.

41. Tunc dicet & his, qui à ſiniſtris erunt: diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis ejus.

41. * *Tunc dicet & his, qui à ſiniſtris erunt:* poſt abſolutam pro electis ſententiam, quibus dixerat, * *venite*, dicet reprobis: * *diſcedite à me*, qui ſum juſtitia, vita, ſalus, beatitudo, ſummum bonum; diſcedite videlicet tanquam mihi prorſus diſſimiles: quos ut Author operis imperf. propter immunditiam & horrorem vix tamdiu ſuſtineam, quamdiu in judicio meo ſtatis. His ergo verbis pœna damni infligitur; ſequentibus pœna ſenſus. * *Maledicti:* non addit * *Patris mei*, ſicut juſtis dixerat, quia maledictionis, ut Chryſoſt. & Orig. notant, author non eſt Deus, ſed uniuſcujuſque improbitas, * *in ignem æternum*, id eſt, ſupplicium ignis nullo fine terminandum, prout fides habet & Aug. defendit adverſus errorem Originis & Priſcillianiſtarum, lib. adverſus illos ſcripto c. 5. & 6. & patet hic ex v. ult. Nomine *ignis*, tanquam efficaciſſimæ & ſummopere penetrantis activitatis, omnes omninò pœnæ ſenſibiles comprehenduntur. * *Qui paratus eſt*, non hominibus aut vobis, ſed * *diaboli*, omnium reproborum ſpirituum principi Lucifero puniendo, * *& angelis ejus*, dæmonibus cæteris, qui Angeli ejus vocantur, tum quòd ab eo ſeducti, apoſtatanti à Deo inhæſerunt; tum quod in eos veluti natura & improbitate ſubditos imperium tenet, eis utens, velut miniſtris ad hominum perditionem. Diabolo autem & Angelis ejus, non hominibus, paratum ignem dicit, quia ante peccatum, imò creationem hominis, diabolo puniendo paratus fuit: homini verò non niſi conſequenter, & poſt contemptam pœnitentiam, quia ſe perſeveranter diaboli conſortem fecit. Itaque continetur his verbis gravis exprobratio, quod ſcilicet contemptâ ſalute, per Evangelium

gelium suum oblatâ, diabolo ad ignem damnato potius, quam sibi adhærere maluerint, cùm tamen ipsis licet peccantibus iterum regnum suum obtulisset.

42. * *Esurivi enim & non dedistis &c.* Sola peccata omissionis, & quidem operum charitatis eis imputat: idque partim, quia illa à plerisque parvi fieri, imò nec peccata haberi solent: unde, ut Aug. in quodam serm. de eleëmos. tacitè sensus est: non pro criminibus tantum, quæ & vos agnoscitis, vos condemno, sed etiam quia *esurivi, & non dedistis mihi manducare*: partim quia, ut ibid. notat, per illa opera multi liberari potuissent, aliorum peccatorum rei, si eleëmosynis ea redemissent: partim denique, quia sub illis facilè graviora commissionis peccata, & judicium eorum intelligi potest. Quam enim spem habere possunt, qui mala faciunt, quando illi perituri sunt, qui bona non faciunt? Ut Aug. serm. 38. de Sanctis.

42. Esurivi enim & non dedistis mihi manducare: sitivi, & non dedistis mihi potum:

43. Hospes eram & non collegistis me: nudus, & non cooperuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me,

44. * *Tunc*, cùm longè aliter sentient sua opera & non opera ponderari, quam cogitaverant, & se etiam contempti ipsius judicis argui, * *respondebunt & ipsi: Domine, quando te vidimus &c.* Respondebunt hoc ex inveterata illa superbia, videlicet non tam discendi, quàm negandi causa; neque tam se excusando, quam judicem accusando, quasi immeritò hoc scelus illis imputantem. Unde Author operis imperf. in judicio stant, & adhuc peccare non cessant. Utrique ergò & electi & reprobi dicunt eadem verba, sed dispari affectu. Utraque enim & humilitas & arrogantia putat se non fecisse, quod fecit: illa enim bonorum suorum ignara est, hæc malorum.

44 Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes: Domine quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi?

45. Tunc respondebit illis dicens: Amen dico vobis: quamdiu non fecistis uni de minoribus his: nec mihi fecistis.

46. * *Et*, id est, itaque, * *ibunt hi*: q.d. Itaque istæ sententiæ judicis non inanes erunt, sed nulla pœnitentia mutandæ, nulla appellatione suspendendæ, mox sortientur effectum suum, ut hi eant * *in supplicium æternum:* Græcè κόλασιν, quod propriè non ignem, vel rem affligentem, sed ipsam afflictionem, pœnam, aut cruciatum denotat: unde Aug. serm. 14. de verbis Apostoli, & libro de spiritu & littera c. 33. legit *ambustionem.* Significatur ergo isto verbo, ut idem notat lib. de fide & operibus c. 15. ubi legit *combustionem,* non solum locum supplicii, vel ignem, sed ipsam operationem ignis æternam in eos futuram, quotquot à sinistris fuerint. Unde sicut ille refutat illos, qui putabant aliquos, v. g. parvulos in ignem quidem vel locum ignis æterni ituros, ita tamen ut ab illo non affligantur, ut ita æternitas ipsius cruciatus enervetur. * *Justi autem in vitam æternam,* sine fine felicem, ut exponit Aug. l. 6. de civ. c. ult. Nam si anima vivit in pœnis æternis, mors potius illa est dicenda, quam vita: nulla quippe major & pejor est mors, quam ubi non moritur mors. Cùm autem anima, quia immortalis,

46 Et ibunt hi in supplicium æternum; justi autem in vitam æternam.

talis, ſine qualicumque vita etiam in pœnis eſſe non poſſit, ſumma mors ejus eſt alienatio à vita Dei in æternitate ſupplicii, prout ibidem explicat Auguſtinus. Unde ipſa beatitudo æterna creaturæ rationalis, vocatur vita æterna, phraſi Scripturis propria, ut idem tradit l. 14. de civit. c. 11. Hac ergo ſententia ſicut explicat, quid ſit regnum illud Sanctis paratum, ſcilicet vita æterna, ita & quid ſit ignis diabolo paratus, ſcilicet ſupplicium ſeu cruciatus. Utrumque autem perinde æternum dici, notat Aug. cap. 6. contra Priſcillianiſtas & Origeniſtas erga diabolum miſericordes, ne, inquit, cum diaboli pœnas dolemus, etiam de regno Chriſti dubitemus. Si enim falſa minatus eſt Chriſtus, ut ab injuſtitia corrigeret, etiam falſa pollicitus eſt, ut ad juſtitiam provocaret, ſicut addit Greg. 4. Dialog. c. 44. Quomodo autem poſſint damnati eſſe in perpetuis ignis pœnis, & tamen ſemper vivere, vide Aug. explicantem lib. 21. de civit. cap. 3.

CAPUT VIGESIMUMSEXTUM.

1. Et factum eſt cum conſummaſſet Jeſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis ſuis: 2. Scitis quia poſt biduum Paſcha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur.

1.* Cum conſummaſſet Jeſus ſermones hos omnes, de excidio templi, urbis, orbis, ſuoque adventu & judicio: quanquam non deſint, qui omnes ſermones hactenus in hoc libro ſcriptos intelligant, ut indicetur Chriſtum hactenus egiſſe doctoris officium, nunc aggredi redemptoris: dixit: * *Scitis quia poſt biduum Paſcha fiet,* ſcilicet prima dies Azymorum, ut ex Marco patet, tanquam feſtum omnibus publicè notum. Dixerat autem Chriſtus præcedentes ſermones jam egreſſus Jeroſolymis ſub veſperam; igitur in fine feriæ tertiæ. Poſt illam ſequitur biduum ante Paſcha, feria ſcilicet quarta & quinta, in cujus fine agnus immolabatur, & ſequebatur eam feria ſexta, ſolemniſſimus Paſchatis dies. *Paſcha* vox eſt Chaldaica, quæ Hebraicè פסח, *Peſach* dicitur, id eſt, *tranſitus*, ſeu potiùs *tranſultus*, à פסח *Paſach*, *tranſilire*. Hinc illa vox propriè & ante omnia ſignificat illum tranſitum ſeu tranſultum, quo Angelus percutiens primogenita, domos Hebræorum ſparſim poſitas, & illitas agni ſanguine, tranſiliebat, & irruebat in domos Ægyptiorum: iſta enim ratio redditur Exod. 12. v. 23. Inde transfertur ad ſignificandum ipſum agnum Paſchalem, veluti victimam illius tranſitus, ut ibidem v. 31. & 34. & Lucæ 22. v. 7. diem, in qua neceſſe erat occidi Paſcha, & ulterius diem feſtum in memoriam tranſitûs inſtitutum, ut hoc loco, ſicut patet ex Lucæ 22. v. 1. denique ſignificat varias hoſtias, illo & ſequentibus diebus immolandas, ut patet Deut. 16. v. 2. * *Et Filius hominis,* illo die,* *tradetur* Gentibus, à Judæis, ſicut jam aliquoties prædixerat, ut c. 20. v. 19. quamvis & traditio Judæ hîc intelligi poſſit. In primo ſenſu illud, * *ut cruci-*

crucifigatur, ſignificat finem, in ſecundo tantum eventum. Hâc ergo prædictione, etiam diei paſſionis ſuæ præmunit diſcipulos, ne ſcandalo crucis turbarentur; ne putarent eum rerum remotiſſimarum eſſe conſcium, & ſibi impendentium ignarum; ne ſuſpicarentur eum invitum pati, ſed potius ſcirent eo ſe occidendum die, quo ipſemet vellet, non quo Judæi vellent, cùm ipſi diem iſtum ſtudiosè vitarent, ut ſequitur v. 5.

3 Tunc congregati ſunt principes Sacerdotum, & ſeniores populi in atrium Principis Sacerdotum, qui dicebatur Caiphas:

3. **Tunc*, nempe ſub idem tempus, quo mortem prædixit: hoc enim Concilium Sacerdotum congregatum fuiſſe contra Chriſtum poſtridiè mane ſeu feriâ quartâ ſequente tradit Aug. epiſt. 86. in fine. Itaque tunc vehementiùs irritati præcedentibus ejus concionibus, * *congregati ſunt Principes Sacerdotum*, id eſt, Primarii Sacerdotum, de quibus diximus c. 2. v. 4. * *& ſeniores populi*, qui populum judicabant, & regebant in civilibus. Marc. & Lucas addunt, *Scribas*, id eſt, Legis peritos ac Doctores. Ex quibus omnibus conſtitiſſe videtur magnum illud ſynedrion, penes quod erat ſummum judicium apud eos de religione, præſidente ſummo Pontifice. Unde hîc additur, * *in atrium*, Græcè εἰς τὴν αὐλήν, *in aulam*. Atrium tamen propriè ſignificat locum ſubdialem, Latini *Cortem* dicunt, in ipſo aditu domus, ut patet v. 69. quamvis hîc ſynecdochicè poſſet pro ipſis ædibus ſumi. * *Principis Sacerdotum*, id eſt, *Summi Pontificis*: * *qui dicebatur*, cognomine, **Caiphas*, vel *Caiaphas*, ut eum nominat Joſephus l. 18. Antiq. c. 3. ubi dicit nomen ejus fuiſſe vocatum Joſephum Caiapham, qui Pontificatum acceperat à Valerio Grató Judææ Præſide.

4. Et conſilium fecerunt ut Jeſum dolo tenerent, & occiderent.

4. * *Et concilium fecerunt*, ſeu ceperunt unanimi conſenſu, * *ut Jeſum dolo tenerent*, id eſt, per inſidias & fraudulenter, atque inſcio populo caperent. Cauſam dat Lucas, *quia timebant plebem*, ne, ſi apertâ vi eum caperent, ſeditio populi Jeſu faventis contra ſe oriretur. Jam enim aliquoties conati fuerant eum palàm apprehendere, imò mandatum dederant. Joan. 11. v. 46. ſed res non ſucceſſerat. * *Et occiderent*, etiam palàm tempore opportuno.

5. Dicebant autem: non in die feſto, ne fortè tumultus fieret in populo.

5. Eodem itaque timore plebis, * *dicebant*, id eſt, ſtatuebant, & concludebant etiam hoc: * *non in die feſto*, ſupple, occidatur; nam de clancularia captione non ita erant ſolliciti: Græcè eſt μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, *Non in die feſto*, ſcilicet Paſchæ jam inſtante, ſub quo potiſſimùm intelligitur prima dies Azymorum, tum quia ſolemniſſima, tum quia maximè à populo frequentata. Cæteri dies uſque ad ſeptimam non erant populo feſti: quamquam non male intelligi poſſunt omnes dies Paſchales, quod erat unum feſtum ſeptem diebus durans, ultra quod volebant rem totam differri. Simili modo ſervavit Herodes Petrum, volens,

volens post Pascha producere eum populo, Actor. 12. v. 3. & 4. * *Ne forte tumultus fieret*, Græcè γένηται, *fiat*: & sic appositè sunt verba Judæorum. Noster vertendo, *fieret*, accepit tanquam verba Evangelistæ. * *In populo*, adversum se concitato: sciebant enim multos in eum credere, multos ut Prophetam, ut benefactorem venerari, vix quemquam ei adversari, multos ex Galilæa ejus patria confluxuros; denique verebantur, ne facinoris istius fœditas die illo festo commissa, quo noxii solebant dimitti, populo displiceret. Adde tantam fuisse pronitatem Judæorum ad seditiones in festo Paschatis, ut Josephus testetur in hujusmodi solemnitatibus Romanos fuisse militarem manum adhibere solitos, ut tumultus populares impedirent. Itaque his verbis indicant, nisi timuissent populum, nihil veritos fuisse etiam in eundem diem Paschatis cædem ejus decernere, sicut & paulò post, oblatâ opportunitate Judæ proditoris, & metu populi velut inani evanescente, re ipsâ factum est: Deo videlicet, non ipsis, eligente diem, horam, locum, modum, quibus illa victima debebat cædi.

6. Cùm autem Jesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi,

6. * *Cùm autem Jesus esset in Bethania*, vico Mariæ Magdalenæ & Lazari, ubi hospitari solebat, ultra montem Oliveti, ad radices ejus, ut suprà, * *in domo Simonis Leprosi*: ita cognominati non à lepra, quâ jam tum laboraret; quia propter immunditiam non potuisset cum populo versari, nec populus cum ipso: sed quia fortassis à lepra sanatus fuerat, vel eâ ipse, vel aliquis ex majoribus laboraverat. Nam hujusmodi nomina, ut *Rufus*, *Niger*, *Barbatus*, *&c.* imponi solent etiam posteris familiæ ab aliquo progenitore. Porrò Matthæus non sequitur hîc ordinem temporis & historiæ; constat enim ex Joan. 12. ubi eadem historia narratur, contigisse hoc ante triduum, hoc est, quinque vel sex diebus ante Pascha. Redit igitur Matthæus ad id, quod prætermiserat, ut ita pateret, quâ ex occasione Jesus per Judam avarissimum proditus, ac dolo tentus, & consilio mutato in die festo occisus fuerit: liquet hoc ex v. 14.

7. Accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi & effudit super caput ipsius recumbentis.

7. * *Accessit ad eum mulier*; Joan. c. 12. *Mariam* vocat, scilicet Magdalenam, sororem Lazari, qui simul mensæ accumbebat, & Marthæ, quæ suo more ministrabat. * *In domo Simonis*, tanquam vel vicini, vel consanguinei, vel amici, vel, ut Joan. v. 2. insinuat communi omnium nomine parantis Domino solemnem cænam, gratitudinis scilicet & amicitiæ causâ: * *habens alabastrum*, id est, pyxidem unguentariam ex alabastrite lapide: quem, inquit Plinius lib. 36. c. 8. in princ. cavant ad vasa unguentaria, quoniam optimè ea servare incorrupta dicitur. Unde Tullius 2. Academ. *Quibus etiam alabaster plenus unguenti patere videtur.* Idem Plinius cit. lib. c. 7. scribit lapidem

dem illum vocari quoque Onychem, quia colorem & levitatem habet unguis humani. Unde illud Horatii lib. 4. Carm. Ode 12.

Nardi parvus onyx eliciet cadum,

ſcilicet vini à me, * *unguenti.* Mixtura eſt ex liquoribus herbarum odoriferis, cujuſmodi multas mixturas tradit Plinius lib. 13. c. 1. v. 2. & 3. ubi ſcribit poſtea etiam ſpiſſa eſſe facta unguenta, ita ut lini, & non ſolùm perfundi poſſent. Perfuſio iſta non maculabat, ſicut nec aquæ roſaceæ & ſimilium, eo quòd non eſſet mixtum oleum, ſed nudi liquores flagrantiſſimi, quibus utebantur, tum valetudinis causâ, tum potiſſimum ad luxum, ut loco cit. Plinius. * *Pretioſi*, Græcè βαρυτίμου, id eſt, *gravis pretii*: ubi ſimul videtur reſpici partim ad pondus ejus; erat enim, ut Joan. integra libra: partim ad pretium materiæ, unde conſtabat. Teſtis eſt autem Marcus, fuiſſe *Nardum ſpicatum*, id eſt, unguentum nardinum ſpicatum, ſeu ex ſpicarum nardi liquore factum. Non quòd ex eo ſolo conſtaret, ſed quòd illa herba eſſet principalis in unguentis, ut loquitur Plinius lib. 12. cap. 12. ubi præſtantiſſimum in noſtro orbe nardum dicit eſſe Syriacum: cacumen ejus in ariſtas ſeu ſpicas ſe ſpargere, ideoque genuinâ dote nardi ſpicas & folia celebrari. Hinc ergò ortum eſt duplex *Nardum*, ſeu unguentum nardinum, ſcilicet *ſpicatum*, ex ſpicis nardi, quod præſtantiſſimum erat, & *foliatum*, ex foliis. Pro *ſpicato* autem eſt apud Joan. *piſtici*, à πίστις, *fides*, q. d. *fidelis*, ut indicetur fuiſſe unguentum ſyncerum, ſine dolo, & non adulteratum, ut Hieron. quanquam ſic potiùs *Piſti* dicendum fuiſſet. Faciliimè enim adulterari potuiſſe unguentum nardinum, tum pſeudo-nardum, quæ noſtra *Lavendula* putatur eſſe, tum propriâ radice nardi, tradit ibidem Plinius, & lib. 13. cap. 1. novem ſpeciebus herbarum, quæ nardum Indicum imitarentur. Quamvis nonnulli malint, Græcum πιστικῆς corruptum eſſe pro σπικάτης (nam Græci nonnulla vocabula Latina uſurparunt in Evangelio) ac deinde Latinum Interpretem eandem vocem retinuiſſe. * *Et effudit*, nempe liquidum iſtud unguentum totum, nihil reſervando: quod Marcus clariùs indicat, dicendo, quòd *fregerit alabaſtrum*; credibile enim eſt fuiſſe pyxidem tenuiſſimam. * *Super caput ejus*: partim ut ita capilli ejus unguento perfunderentur, ut quibus potiſſimùm adhiberi ſolebat; partim ut inde in veſtes totumque corpus difflueret, ut totus oleret. Fecit hoc ex more quidem conviviorum magnificorum, nam cum bellariis corolliſque in menſas ſecundas veniebant unguenta: non tamen fecit delitiarum aut luxus causâ, ſed ad teſtandam perſonæ dignitatem, & ſuam de eo fidem, quem Filium Dei vivi crederet, non minùs quàm ſoror

ejus,

ejus, Joan. 11. v. 27. & gratitudinem de acceptis ab eo beneficiis & ferventissimum amorem, cui nullus sumptus videretur satis: nam, ut Aug. lib. 3. de doctr. Christ. cap. 12. in omnibus talibus non usus rerum, sed libido utentis in culpâ est. Porrò Joannes addit, quòd *unxit pedes Jesu*, ut ita totus in sepulturam ungeretur, & quòd *extersit capillis suis*; ut ita, quod mulieribus solet esse percharum, & præcipuo ornamento, pedibus Domini sui subjiceret. Extersit autem pedes, non ab unguento, sed à pulvere & sordibus, ut ungi possent: est enim ordo præposterus in narratione.

8. Videntes autem discipuli, indignati sunt, dicentes: ut quid perditio hæc?

8. * *Videntes autem discipuli indignati sunt*, stomachantes in animo suo. Discipulorum autem nomine vel solum Judam significat, pro ut Joan. expressit, locutione Scripturis usitatâ; vel præter illum etiam nonnullos ex Apostolis, quibus hoc, Judâ murmur inchoante, persuasum sit: sed ita, ut Judas murmuraverit juxta Joannem, quia fur erat, subtrahendo ex loculis, quos portabat, ut jam tum sibi peculium pararet, ex quo aliquando separatus à Christo, viveret; reliqui verò syncero animo propter pauperum curam, quam à Magistro didicerant, utpote quem non delitiis hujusmodi, sed frugalitate & misericordiâ capi scirent. Utrumque sensum suggerit Aug. lib. 2. de consensu evang. cap. 37. * *Dicentes*, *Ut quid perditio hæc*, Græcè εἰς τί, *ad quid*, id est, quorsum ista profusio unguenti pretiosi, cùm scilicet manifestus & inutilis luxus sit?

9. Potuit enim istud venundari multo, & dari pauperibus.

9. * *Potuit enim istud*, si sibi servare nolebat, sed offerre Domino nostro, * *venundari multo*, seu magno pretio à nobis: Marcus expressiùs, *plusquam trecentis* denariis, quos si minores intelligas, unius scilicet drachmæ pondere, essent septuaginta quinque circiter floreni. Ex quo colligas & opes istius mulieris, & affectus ejus magnitudinem, & alacritatem erga Dominum ut Victor Antiochenus notat.

10. Sciens autem Jesus, ait illis: quid molesti estis huic mulieri: opus enim bonum operata est in me

10. * *Sciens autem Jesus*, indignationem eorum, quantumvis occultam & mulieris reprehensionem, * *ait illis: Quid molesti estis huic mulieri?* Ubi defendit mulierem, neque furem prodendo, ut vitia occulta doceret non esse mox detegenda; neque asperè perstringendo indignantes, ut longanimitatem suaderet erga eos, qui errore peccant, non malitiâ. * *Opus enim*, non perditionis, ut vos putatis, sed * *bonum operata est in me*, utpote ex plurimis præclaris virtutibus profectum, humanitate, gratitudine, fide magnâ, charitate ardente. Et ut argumentum etiam ipsorum solveret, addit:

11. Nam semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper habetis.

11. * *Nam semper pauperes*, quorum cura à vobis prætexitur, & vos fallit, * *habetis*, seu habebitis, * *vobiscum*, Deo sic peculiari providentiâ disponente, ut occasionem semper habeatis ad manum,

ut

ut quemadmodum addit Marc. *Cùm volueritis, poßitis illis benefacere.* * *Me autem*, talem amicum, benefactorem ac dominum, * *non semper habetis vobiscum*, id est, non diu habebitis, utpote brevi morte auferendum; plus enim insinuat, quàm dicit. Intelligit autem, quòd non habebunt, quemadmodum tunc in omni convictu & familiaritate, inquit Hieron. ita scilicet ut, quamvis velitis, non possitis mihi benefacere, ac proinde meritò sinendi sint homines affectum suum effundere in me jam parantem abitum per corporalia in me officia.

12. * *Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum*, id est, Nam quod ista mulier effudit hoc unguentum in caput, unde in totum corpus difflueret, * *ad sepeliendum me fecit*, id est, tam opportunè me unxit, ut quasi divinaverit me paulò pòst esse sepeliendum. Unde plerique volunt mulierem hanc insciam sepulturæ à Spiritu S. infligatam fuisse, ut, quia sciebat eam ab hoc ultimo officio celeritate resurrectionis prohibendam, istâ præventione ejus desiderio satisfieret. Quamquam nihil videatur absurdi, si dicamus eam, propter familiaritatem cum Christo, de instante morte & sepulturâ instructam, cum vereretur, ne per Judæorum rabiem prohiberetur hoc officium vivo tamquam mortuo impendere voluisse. Quod fortassis significavit Marcus, dum dixit: *Quod habuit hæc, fecit*, id est, quod potuit, fecit respectu sepulturæ, quia postea, cùm volet, non poterit: nam, ut addit, *prævenit ungere corpus meum in sepulturam*, id est, tamquam ad sepulturam, ut textus Syriacus exponit. Unde eodem modo intelligendum videtur id, quod Joan. dixit obscuriùs, *Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud*, Græcè τετήρηκεν, *servavit* seu *servaverit*, id est, sine, ut non frustrà servaverit unguentum hoc, ad me sepeliendum, ungendo scilicet nunc me, quòd postea non poterit, sic enim ipso eventu non frustrà servaverit. Mos erat iste solemnis Judæis, & Orientalibus nonnullis, mortuorum condire corpora, ut testatur Joan. 19. v.40. & patet Genes. 50. qui inter infideles usum habuit, ut, quantum liceret, putrefactionem à corporibus arcendo, amoris sui teneritudinem & perseverantiam testarentur; inter fideles verò, ad declarandam spem futuræ resurrectionis.

12. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit.

13. * *Ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium*, regni cælestis, quod ego hactenus prædicavi: * *in toto mundo*, q.d. quod quidem per totum mundum divulgabitur, quo tacitè Gentium vocationem prædicit, * *dicetur & quod hæc fecit*, videlicet non tanquam murmure & indignatione & reprehensione dignum, sed * *in memoriam ejus*, id est, ad perpetuam ejus apud omnes laudem; referendum est enim ad, *dicetur*, non ad, *fecit*, ut ex Marco patet. Itaque his verbis objectioni

13. Amen dico vobis, ubicumque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriam ejus.

eorum opponit celebre totius orbis judicium, defensionem & laudem, quam impleri videmus, tanquam quæ fecerit opus fidei, devotionis charitatis, & mysticæ cujusdam prophetiæ, per Spiritum Sanctum intentæ, excellentissimum. Ex quo etiam colligere licet, Judæ socios esse eos, qui reprehendunt sumptus, qui subinde quando specialis pauperum non urget necessitas, in cultum & honorem Christi profunduntur, sive templa ornando, in quibus residet, sive in vasis sumptuosis ei ministrando.

14. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad pricipes sacerdotum:

14. * *Tunc abiit,* cùm scilicet hàc Christi reprehensione irritatus, & unguenti pretio, cui inhiabat, esset frustratus: videtur enim non tam tempus abitûs tangere, quàm proximam occasionem proditionis Judæ. Nam abivit ad concilium congregatum feriâ quartâ, ut communior est authorum sensus: convivium autem istud contigit circiter triduò ante. Itaque **abiit,* nullo invitante, nullâ necessitate, sed sponte propriâ, & incitante avaritiâ, * ***unus de duodecim***, numero, non merito; specie, non virtute; commixtione corporali, non vinculo spirituali; carnis adjunctione, non cordis unitate, inquit Augustinus, tract. 6. in Joan. Expressit autem hoc Evangelista, ut significaret aptitudinem personæ ad prodendum, utpote domesticæ, & sceleris magnitudinem, ut ponderatur Psalm. 54. v. 13. & notat Chrysostomus. Quod indicatum voluit Lucas, cùm de hoc ejus abitu loquens, ait: *Intravit autem satanas in Judam,* non occupando corpus ejus, sed pessimam venditionis voluntatem inspirando, seu, ut Joan. ait c. 13. mittendo in cor ejus, ut traderet eum: sic enim insinuatam voluit sceleris impietatem & fœditatem, quod de furtis ejus nemo dixit. * *Ad Principes **Sacerdotum***, jam congregatos, ut de modo capiendi consultarent.

15. Et ait illis: quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos.

15. * *Et ait illis: quid mihi vultis dare?* Hieron. putat esse verba ponentis in potestate ementium, quantum darent, quasi vilissimum mancipium venderet. Veriùs fortasse, esse verba proponentis venalem, & tentantis, utrum dignum tali merce pretium offerre velint; ut ita infelix, quod ex unguenti effusione damnum se fecisse credebat, inquit Hieronymus, magistri pretio compensaret. Ita verum illud Apostolicum, 1. ad Tim. 6. v. 10. *Radix omnium malorum est cupiditas.* **Et ego,* cui hoc propter domesticam consuetudinem & familiaritatem perfacile est, **eum tradam:* satis indicans, sibi non esse curæ, quid cum eo facturi sint. Rei substantiam nudè tetigit Evangelista, sed prætextum offensionis & facinoris non defuisse ei verisimile est, v.g. quòd jam tandem cerneret esse hypocritam, sectatorem conviviorum ac deliciarum, delibutum odoribus & unguentis pretiosis.

* ***At illi constituerunt ei***, id est, ***pacti sunt***, ut Lucas, prævià scilicet

ultrò

ultrò citroque conventione,**triginta argenteos:* qui quantum efficiant pretium, diversæ sententiæ sunt. Omissis minùs probabilibus, duæ majorem habent verisimilitudinem. Altera Baronii, quam videtur & Franc. Lucas probare, quòd *Argenteus* significet hîc libram argenti. Probant hoc duobus potissimùm argumentis: Primò ex Thisbe Eliæ, qui dicit in voce, סלע, nomen *Argentei* in Lege significare siclum, in Prophetis libram, in Hagiographis talentum; hîc autem respici ad locum Prophetæ Zachariæ, adeoque libram significare. Secundò, quia emptus fuit eo pretio ager in suburbanis Jerusalem, in sepulturam omnium peregrinorum, qui necessariò magno pretio emptus fuit. Cùm ergo libra contineat uncias 12. & consequenter siclos 24. qui æstimabantur circiter singuli quatuor drachmis seu Regalibus Hispanicis, hoc est, uno circiter floreno Brabantico, summa hæc fuisset 720. florenorum, æstimando Regales more Hispanico. Alia sententia multò communior est, Argenteum, hîc absolutè positum, sumi pro siclo seu statêre, sic enim legit Orig. Nam plerumque cùm in Scripturis כסף, *Céseph*, id est, *Argentum*, ponitur cum nomine numerali, subauditur siclus, ut videre licet Isaiæ 7. v. 12. ubi Hebraicè eodem modo utrobique repetitur, *decem argenti*, & *mille argenti*, quod Interpres noster & LXX. suppleverunt, addendo, *siclos*. Et hinc est, quòd Chaldæus Paraphrastes plerumque etiam sic locutiones istas suppleat. Itaque summa hæc fuisset triginta circiter florenorum, vel aliâ æstimatione pecuniæ triginta sex. Quod igitur ex Eliâ profertur, non videtur in Scripturis esse fundatum, neque exemplis probari posse. Pretium agri non debet videri nimis exiguum, cùm Jeremiæ 32.v.9. septemdecim stateris seu siclis argenteis ematur ager: maximè cùm non constet, quantus ager fuerit: & an totus eâ emptus pecuniâ; & constet longè majorem tunc fuisse pecuniæ raritatem, quàm nunc est. quod verò nonnullos movent quinam argentei nummi, qui teste Budæo & Baronio Parisiis & Romæ ostenduntur, tanquam qui sint ex illis, quos Judas in templum abjecit, pondere tantùm duarum drachmarum, id est, valore decem aut duodecim stuferorum, habentes hinc hominis efficiem, illinc flosculi, parvi momenti est. Non enim significatur vel significatum volumus, singulos nummos valuisse siclum, sed triginta siclos argenteos fuisse annumeratos, in quocumque tandem nummorum genere, sicut nos dicimus triginta florenis rem vendi, etsi in stuferis vel pataconibus pecunia numeretur.

16. * *Et exinde*, seu ex eo tempore, quo ei pecunia promissa fuit, * *quærebat opportunitatem*, temporis atque loci, * *ut eum traderet*, sive proderet Judæis. Explicat Lucas, quænam fuerit hæc opportunitas, scili-

16. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.

ſcilicet ut fieret, *ſine turbis*, id eſt, abſente populo, qui tumultum excitare poſſet, prout Sacerdotes deſideraverant, & fortè pacti erant. Et hæc fuit cauſa, cur noctu poſt cœnam, cùm ſecretus eſſet in prædio Gethſemani eum tradiderit, ut notat Orig. & cur tam bellâ opportunitate oblatâ conſilium ſuum, de quo v. 5. Sacerdotes mutaverint.

17. Prima autem die azymorum accesserunt diſcipuli ad Jeſum, dicentes: ubi vis paremus tibi comedere Paſcha?

17. * *Prima autem die Azymorum*, id eſt, eâ, in cujus veſpera incipiebat uſus Azymorum ſeu panum infermentatorum, qui incipiebat unà cum eſu Agni Paſchalis. Agnus autem immolari debebat juxta Legem, Lunâ ſeu die 14. menſis primi ad veſperam, de quo Exodi 12. v. 6. & 18. Itaque cùm dies naturales, qui apud Hebræos Lunæ vocantur, quia menſibus utebantur lunaribus, computari inciperent ab ortu Solis, & complecterentur diem artificialem ſimul & noctem, dies illa menſis 14. in cujus veſpera Agnus immolabatur, & Azyma mox noctu incipiebant, vocantur hîc *prima Azymorum*, ratione ſcilicet veſperæ ſuæ, ſeu noctis. Quia verò dies feſti incipiebant à veſpera uſque ad veſperam ſequentem, hinc fit, ut plerumque dies ſeu Luna 15. vocetur prima Azymorum, ut patet Levit. 23. v. 5. & paſſim alibi. Sed illa dies non ſignificatur hoc loco, quia Chriſtus nondum comederat Agnum, imo nondum illum præparaverat. Unde Marcus diem accuratiùs exprimens addit, *quando Paſcha immolabant*, ſcilicet Judæi juxta legem, & preſſiùs Lucas, *in qua neceſſe erat* (juxta mandatum ſcilicet Legis) *occidi Paſcha*, id eſt, Agnum Paſchalem. Ex quibus etiam manifeſtum eſt, Chriſtum eâdem die Paſcha comediſſe, quâ ſolebant & debebant Judæi, Lunâ ſcilicet decimâ quartâ, & ita in inſtituendo Sanctiſſimo Sacramento Azymis panibus eſſe uſum. * *Acceſſerunt Diſcipuli ad Jeſum*, cùm ſcilicet jam ab ipſo Domino de Paſcha ſollicito juſſi eſſent parare Paſcha, ut patet Lucæ 22. v. 8. Accedunt autem rogantes, * *ubi*, id eſt, in qua domo; de civitate enim conſtabat eſſe debere Jeroſolymam, juxta Legem, Deut. 16. v. 5. & 6. meritò verò de domo quærunt, propter affluentiam totius nationis illo die, & edictum Principum, ut apprehenderetur, ſi quis ſciret, ubi eſſet; Joan. 11. v. 56. & quia propter defectum hoſpitii ordinarii quotidie conſcendebat in Bethaniam, & in montem Olivarum, Lucæ 21. v. penult. * *Vis paremus tibi comedere Paſcha*, id eſt, ut comedas Agnum Paſchalem? Præparandi enim erant panes Azymi, lactucæ agreſtes, baculi, vinum, cæteraque ad convivium neceſſaria, imo Agnus emendus, adeoque mactandus & aſſandus. Nam ex Marci 14. v. 17. Chriſtus non venit niſi veſpere jam facto. Immolabatur autem aliquandiu ante Solis occaſum, ut latiùs diximus in Exodi c. 12. v. 6. ex Joſephi lib. 7. de bello Judaico cap. 17. idque non neceſſariò à Sacerdoti-

dotibus, sed ab illis de familia, fungentibus in isto casu Sacerdotum officio, ut alibi ex Philone notatum est.

18. * *Ite in civitatem*, Jerosolymam, * *ad quemdam*: Græcè τὸν δεῖνα, Hebraicè פלוני *Peloni*, quibus nominibus significant hominem, cujus nomen exprimere nolunt, sive ignoratione sive alia de causa. Cùm ergo certus esset homo, sicut ex indiciis per alios Evangelistas expressis, liquet, verum videtur, quod August. ait lib. 2. de consensu Evang. cap. 80. Matthæum ex sua persona hoc interposuisse, non quod Dominus sic locutus sit, sed ut compendio insinuaret, fuisse missos ad certum quemdam, nomine non expresso. Fecit hoc, ut Euthymius & Theophyl. in Luc. ne Judas locum præsciens cœnam sive Agni sive mysticam intempestivè turbaret. Mysticas causas adferunt Hieron. & Orig. * *Et dicite ei, Magister dicit*: quo authoritatis vocabulo indicat jam fuisse discipulum; sicut per illud, * *tempus meum prope est*, fuisse familiarem, utpote apud quem ultimam suam cœnam, spontè non invitatus, vellet sumere. Nam tempus intelligit non agni manducandi, sed discessûs sui ex hoc mundo: quod toties inculcat, ut patefaceret discipulis, inquit Chrysost. se non invitum, sed omnium præscium ad passionem properare, * *Apud te facio Pascha*, id est, facere seu celebrare decrevi cœnam Paschalem: neque solus, sed * *cum discipulis meis*, ut sciret ille pater-familias pro tredecim hominibus parandum esse locum. Utitur hîc Christus verbis imperio & authoritate plenis, ut paulò ante ad dominos asinæ adducendæ, ut ostenderet se omnia & scire & posse apud quoslibet. Probavit hoc successus rei, de quo non anxii discipuli,

18. At Jesus dixit: Ite in civitatem ad quemdã, & dicite ei: Magister dicit; Tempus meum prope est, apud te facio Pascha cum discipulis meis.

19. * *Fecerunt, sicut constituit*, seu præceperat, *illis Jesus*. Fuerunt autem illi, qui missi sunt, Petrus & Joannes, ut Lucas declarat.

19. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Jesus, & paraverunt Pascha.

20. * *Vespere autem facto*, quo scilicet Agnus comedi solebat: unde Lucas, *cùm facta esset hora*, scilicet esui Agni destinata. Fiebat autem hoc post occasum Solis, tametsi immolatio Agni, reliquaque necessaria ante occasum, ab hora nona, id est, tertiâ nostrâ circiter pomeridianâ, ad occasum usque fierent, ut ex Josepho alibi dictum est. * *Discumbebat*, Græcè ἀνέκειτο, *recumbebat*. Olim enim accumbendo vel recumbendo cibum solebant sumere; unde nunc mansit eorumdem verborum usus, etsi sedendo sumamus: quod ex tempore Christi locum habere potuit, ut per *discumbebat*, nihil aliud indicatum voluerit, nisi cibum sumebat, nempe vel Agni Paschalis, cujus horam Lucas expresserat, vel etiam cœnæ communis eam comitantis; non enim vetitum erat plures adesse cibos. Unde malè ex hoc verbo colligunt nonnulli apud Theophyl. Christum hoc anno non comedisse Pascha, eo

20. Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis.

quòd

quòd à ſtantibus deberet comedi. Nametſi Lex Exodi 12. hoc non clarè dicat ſed tantùm inſinuet, uſum tamen illum fuiſſe declarat Philo lib. de ſacrificiis Cain & Abel. * *Cum duodecim diſcipulis ſuis*, Apoſtolis, tanquam familia ſua, cum qua Agnus debebat comedi. Similiter igitur & omnes, etiam Judam, adfuiſſe, & neminem præterea: ſolùm enim deficientibus domeſticis vicini advocabantur, Exodi 12. v. 4.

* 21. Et edentibus illis, dixit: Amen dico vobis, quia unus veſtrum me traditurus eſt.

21. * *Et edentibus illis*, id eſt, inter cœnandum communi cœnâ, ſeu durante adhuc convivio, * *dixit*, tum ante inſtituta myſteria, ſicut hîc indicatur, tum poſt, ut Lucas c. 22. v. 21. & ſentit Aug. lib. 3. de conſenſu c. 1. Quamquam commodè dici poſſe videatur Matthæum anticipatione uti, Lucam rectum ſervare ordinem; ut ſcilicet hæc de proditore dicta ſint ſtatim poſt inſtituta traditaque ſacra myſteria atque eis connectendum ſit id, quod Joan. cap. 13. narrat de buccella Judæ tradita. * *Quia unus veſtrum*, quos præ cæteris beneficiis affeci, in familiam aſſumpſi, alui, docui, Apoſtolos feci, * *me traditurus eſt*, ſeu proditurus, ſcilicet hoſtibus, qui Apoſtolis ſatìs erant noti. Prædictum hoc voluit, ut conſtaret ſe non circumventum, ſed volentem, ſcientem, prudentemque mori: perſonam ſupprimit, ut ejus amori adhuc parceret; ut juxta Hieron. hâc lenitate pœniteret eum facti ſui, cùm conſilia ſua perfecta cerneret.

22. Et contriſtati valde, cœperunt ſinguli dicere: numquid ego ſum, Domine:

22. * *Et contriſtati valde*: Chryſoſt. *ſemimortui*, tum ſcilicet de tanto ſcelere in Dominum committendo, tum quòd de ſe quiſque eſſet anxius, ne vel facinoris iſtius reus ab aliis crederetur, vel ex ſumma fragilitate etiam reus fieret. Magìs enim Chriſti dictis, quàm ſuæ ipſorum fidebant conſcientiæ, ut Hieron. & Theophyl. notant. Nam hinc de ſeipſis veriti, & de nemine audentes ſuſpicari, ceperunt ſinguli dicere, * *nunquid ego ſum Domine*, in quem tantum ſcelus cadere poſſit? q. d. Manifeſta, quæſo, ut peream vel caveam, vel certè à metu & ſuſpicione liberer. Quia reſpondit:

23. At ille reſpondens, ait: qui intingit mecum manum in paropſide, hic me tradet.

23. * *Qui intingit mecum manum in paropſide*, ſeu in eadem patina, * *hic me tradet*, hoc eſt, qui eâdem mecum menſâ & cibo uti ſolet, quod Lucas dixit: *Ecce manus tradentis me mecum eſt in menſa:* ſicut & Pſalmus, quem Chriſtus hac de re citat Joan. 13. v. 18. prophetavit. Et ita hæc verba non magìs manifeſtant proditorem, quàm antea, ſed tantùm exaggerant ſcelus: nam quòd aliqui putant, hîc paulò clariùs proditorem expreſſum eſſe, eo quòd cùm plures eſſent paropſides, ipſe intingeret in illa, in qua Chriſtus & aliqui vicini, minùs verum dici videtur, eo quòd Marcus dicat, *Unus ex duodecim, qui intingit.* Multò minùs verum videtur, quòd Hieron. & alii nonnulli putant, Judam propriè expreſſum fuiſſe, eo quòd ex impudentia auſus

ausus esset solus cum Domino intingere in eadem paropside, quia Petrus non tam sollicitè adhuc postea ursisset, ut proditorem sciret, Joan. 13.

24. * *Et Filius quidem hominis vadit*, id est, ultrò, non tam moriendo quàm migrando, discedit ex hoc mundo: non fortuitò aut inopinatè, non coactus potentiâ inimicorum, * *sed sicut scriptum est de illo*, in Lege, Psalmis, & Prophetis, juxta quos oportebat Christum pati, & ita intrare in gloriam suam, ut ipse ait Luc. 24. hoc est, ut implendo Scripturas obtemperet decretis Patris sui. Ita, inquit Chrys. discipulos confirmavit, ne rem imbecillitati attribuerent. * *Væ autem illi homini, per quem Filius hominis tradetur*: q. d. Ne tamen glorietur proditor, quasi de re bene gesta & impletis per opus suum Scripturis: nam * *bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille*, id est, præstaret ei nunquam fuisse in rerum natura: quod propter pœnarum atrocitatem ei prædicit, nimirum, ut quem pudor non vicerat, inquit Hieron. corrigant denuntiata supplicia. Non ergò sententia ista ad omnes damnatos extendi debet, cum Christus hoc, ut Aug. lib. 5. cont. Jul. c. 8. non de quibuslibet, sed de scelestissimis & impiissimis peccatoribus dixerit: unde nec Aug. ibid. ad parvulos sine Baptismo mortuos audet extendere. Cùm ergò omnes discipuli interrogassent, an ipsi essent, Judas se tacitè notari sentiens, ne se silentio prodere videretur, ut audaciâ bonam mentiretur conscientiam insigni impudentiâ rem dissimulans rogat,

24. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo: væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille.

25. * *Numquid ego sum, Rabbi*, de quo hoc suspicaris? Persuasus enim videtur fuisse, vel Jesum, quâ erat humanitate, non esse hoc ei palàm objecturum, vel si objeceret, palàm se negaturum; atque ita velut atroci injuriâ opportunè se posse proripere, vindictæque specie proditionem effectam dare.

25. Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit: numquid ego sum Rabbi? Ait illi: tu dixisti.

* *Ait illi: Tu dixisti*, eo ipso, quo istud quamvis interrogando profers, id est, tu es ille. Est ista Hebræis familiaris affirmatio, ut patet infrà v. 64. ubi Caiphas sic illam locutionem intellexit, & Marc. eam explicans, dicit ejus loco Christum dixisse, *Ego sum*: & Joan. 18. v. 37. eodem modo Christus dicens Pilato, *Tu dicis, quia Rex ego sum*, affirmat se esse Regem. Est enim modus iste affirmandi modestus, sine arrogantia loquentis, sine offensione colloquentis. Hîc ergò expressit proditionem, sed ut verisimiliter suspicatur Aug. initio lib. 3. de cons. Evang. ita, ut non animadverterent adhuc discipuli, ut quia fortè submissius loqueretur. Unde tunc videtur Petrus à Joanne nutu postulasse, ut peteret clariùs, quis esset, de quo Joan. cap. 13. & mox data est Judæ buccella. Meritò autem notat hîc Chrysost. toleran-

lerantiam Domini, qui cum nec objurgaverit nec exprobraverit, terminos nobis ac regulas tolerantiæ & oblivionis fixit injuriarum.

26 Cœnantibus autem eis, accepit Jesus panem, & benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, & ait: accipite, & comedite: hoc est corpus meum.

26. * *Cœnantibus autem eis*: Græcè ἐσθιόντων, *manducantibus*, id est, cùm nondum essent sublata mensa aut cibi, non enim actus cœnandi, sed tempus indicatur, quo scilicet sumpto jam cibo suavibus se colloquiis reficiunt convivæ, sicut factum esse constat ex Joan. 13. & seqq. Unde Lucæ 22. v. 20. & 1. ad Cor. 11. v. 25. calicem dicitur sumpsisse, postquam cœnavit. Sub finem ergò cœnæ mysteria novæ Legis instituit, tum quia necesse erat Pascha vetus ac typicum, cui sola cœna erat destinata, præcedere, ut ei succederet novum ac verum; tum quia Salvator, ut Aug. Epist. 118. c. 6. quo vehementiùs commendaret mysterii hujus altitudinem, pro more valedicentium hoc ultimum voluit infigere cordibus & memoriæ discipulorum, à quibus statim ad passionem digressurus erat. Et quia passionis suæ, adeoque per passionem, nostræ redemptionis nobis non solum memoriale sed & participationem volebat relinquere, hinc, * *accepit Jesus panem*, nimirum ut sub speciebus panis & vini utrumque fieret, utpote quæ & aptissimè significarent corpus & sanguinem in passione separatum, & utrumque esse factum verè cibum & potum, quo & Christo significaremur arctissimè conjungi, & ali in vitam æternam, inter nos charitatis mutuæ vinculo in unum conflari, quemadmodum ex pluribus granis, tum tritici tum uvarum, in unum confluentibus, fit unus panis & unum vinum, prout hoc indicavit Paulus 1. ad Cor. 10. v. 17. denique ut ita humanæ infirmitati sese attemperando humanæ carnis & sanguinis horrorem tolleret, ut observavit Ambr. lib. 4. de Sacramentis c. 4. Theophyl. & alii Patres passim. Panem autem accepit azymum, tum quia fermentatus in illa cœna adesse non poterat, tum quia azymus significandæ sinceritati, & veritati, quæ participantibus de his mysteriis adesse debent, maximè congruat, quam significationem tangit Apostolus 1. ad Cor. 5. v. 8. * *Et benedixit.* Hæretici exponere solent, laudes dixit, gratias egit, nempe Deo, sed certum est referri ad panem; hoc enim & verborum series postulat, & Græcè apertiùs est, ubi legitur λαβὼν τὸν ἄρτον καὶ εὐλογήσας ἔκλασε, *Accipiens panem cùm benedixisset, fregit.* Et hinc est, quod Paulus 1. ad Cor. 10. v. 16. dicit: *Calix benedictionis, cui benedicimus*, quod non nisi ad propositam creaturam referri potest. Quod ergo Lucas & Paulus dicunt, εὐχαριστήσας, id est, *cum gratias egisset*, non explicant verbum εὐλογήσας, seu benedictionem, de qua hîc mentio est, sed aliam exprimunt actionem Christi, quæ conjuncta fuit: nam & gratias egit Deo pro beneficiis, & quòd Legis advenisset con-

consummatio, simul benedixit pani, atque ita singuli totam actionem istam ex una parte indicant, sicuti Luc. 23. v 35. & Actor. 2. v. 42. & 46. eandem indicant sola fractione, veluti fidelibus notissima, & minùs infidelium irrisioni exposita. Et hinc est, quod cum Christus miraculum circa panes multiplicandos vellet edere, Marci c. 8. v. 6. simpliciter dicit, *gratias agens, fregit*: Lucæ verò c. 9. v. 16. *respexit in cælum* (qui est habitus gratias agentis) *& benedixit illis*, scilicet panibus & piscibus. Unde & Ecclesia, intelligens omnia ista etiam hîc concurrisse, dicit in Canone, *Elevatis oculis in cælum tibi gratias agens, benedixit*, scilicet pani, quatenus nimirum invocavit Dei beneficentiam & potestatem super panem, ut mutaretur in corpus suum. Quamquam quia Dei benedicere est benefacere, benedictio ista sæpissimè vocetur à Patribus ipsa consecratio, ut videre licet sæpiùs apud Ambr. maximè lib. de his qui mysteriis initiantur c. 9. Benedixit ergo pani, id est, consecravit eum, seu eò dignitatis evexit, ut in corpus suum mutaverit, nimirum dicendo ipsa verba, quæ sequuntur, ut tradit D. Thomas in Comment. & 3. parte qu. 78. art. 1. ad 1. Neque enim ita simul dicunt omnia Evangelistæ, sicut facta sunt: nam & fractio & distributio vel post, vel simul cum istis verbis contigit, nec tamen simul ab Evangelistis eodem ordine exprimuntur. Fuit ergo ista benedictio singularis, & operatoria, qualis & illa panibus multiplicandis adhibita: unde nec unquam Christus benedixisse cibis legitur, nisi cùm singulare miraculum operari vellet. Hinc eandem benedictionem, ut ex Paulo patuit, similiter calici adhibuit, cùm, si vulgaris fuisset, sufficere potuisset prima, quæ vel pani, vel initio toti cœnæ adhibita fuerat. * *Ac fregit*, panem jam benedictum atque mutatum in tot videlicet partes, quot erant convivæ, idque more patrum familias. * *Deditque discipulis suis*, cum scilicet sibi primò dedisset, ipse nimirum conviva & convivium, ipse comedens, & qui comeditur, ut Hieron. epist. 150. qu. 2. Fecit enim hoc partim ut sacrificium absolveret, partim ut exemplo Apostolos præcederet, ne horrerent cibum, quem corpus ejus esse perceperant, ut notavit de calice Chrysost. Dedisse autem in manus, non in os, conjectura non levis est, tum quia dicit, *accipite*, quod ad manus usitatiùs referri solet; tum quia ista in veteri Ecclesia diu consuetudo fuit, ut in manus fidelibus traderetur, quem ritum descripsit Cyrillus in fine Catechesis 5.

* *Et ait: accipite & comedite*. Quibus verbis invitat, & simul usum declarat tanti doni, nempe ut comedendo uniatur nobis, ut fiamus unum corpus, & unus spiritus cum eo, & inter nos, qui de uno pane participamus. * *Hoc est corpus meum*. Continet rationem comedendi;

 unde

unde ſubaudiendum eſt, *enim*, ſicut hoc in calice expreſſum eſt. Illud, *hoc*, non eſt ſubſtantivum, quaſi ſignificans individuum vagum, ut videtur putaſſe D. Th. qui iſtius opinionis multis ſequentibus cauſa fuit; ſed certum eſt, juxta mentem Interpretis noſtri & Evangeliſtæ, eſſe adjectivum conveniens cum ſuo ſubſtantivo, quod ſequitur, *corpus*. Patet hoc manifeſtè ex forma calicis, ubi non dicitur, *Hoc*, ſed, *Hic eſt ſanguis meus*, & clariſſimè Lucas conjungit cum calice, *Hic calix*, Græcè τὸ ποτήριον, *hoc poculum*. Ex quo ulteriùs patet illud, *Hoc*, non poſſe deſignare panem, ut hæretici volunt, idque non ſolùm, quia eſſet falſa oratio, ſed ipſa verba repugnant: dicendum enim fuiſſet, *hic*, præſertim cùm immediatè, *panis*, præceſſiſſet. Deſignat igitur, *corpus*; nec tamen locutione vel identicâ, vel toutologicâ, ſed rectiſſimâ & uſitatiſſimâ, quâ in mundi exordio Adam dixit, *Hoc nunc os ex oſſibus meis*, & Moyſes Exodi 16. *Iſte eſt panis*, & Judæi 21. *Hic eſt heres. Et Deus Pater* c. 3. *Hic eſt filius meus dilectus*; & infinita ſimilia, quibus Scriptura & uſus quotidianus plenus eſt. Nam in his omnibus ſubjectum & prædicatum idem quidem ſignificat (quod omni propoſitioni affirmativæ veræ commune eſt, alioquin enim eſſet falſa) ſed alio modo, ſubjectum nomine communi & obſcuro, demonſtrante tamen præſentiam; prædicatum nomine ſpecifico & particulari. Nam quod objiciunt, cùm diceretur, *Hoc*, nondum adfuiſſe corpus, parvi momenti eſt. Propoſitio enim operatoria, qualis eſt iſta, quæ mutatione quâdam efficit id, quod ſignificat, ſicut non habet veritatem niſi integrè pronuntiata, ita quoque demonſtrat non id, quod adeſt, eo momento, quo ſubjectum profertur, ſed quod aderit in termino pronuntiationis: ſicut ſi Chriſtus aquam in vinum mutaſſet in nuptiis, his verbis, *Hoc eſt vinum*; vel coſtam in mulierem iſtis, *Hæc eſt mulier*; non fuiſſet neceſſe, rem demonſtratam eſſe præſentem, niſi abſolutâ totâ oratione.

**Eſt*. In hoc verbo Zuinglius figuram ineſſe voluit, ut idem ſit, quod ſignificat; ſed contra linguarum uſum: nulla eſt enim lingua, neque Latina, neque Græca, neque Hebraica, in qua, *Eſt*, aliam habet ſignificationem, quàm, eſſe, ſeu, ut Philoſophi loquuntur, nudam unionem extremorum. Eſt enim verbum uti communiſſimæ ſignificationis, ita & ſimpliciſſimæ, in quod omnia alia reſolvuntur; ipſum verò in nullum aliud reſolvi poteſt. Sic enim reſolvimus, *Chriſtus patitur*, id eſt, *Chriſtus eſt patiens*: ipſum verò (*Eſt*) incluſum non poteſt reſolvi ulteriùs, niſi reſolvas in ſeipſum. Et hæc eſt cauſa, cur nec in Hebraica, nec Syriaca lingua, quâ Chriſtus locutus eſt, exprimatur: unde impoſſibile eſt in eo fuiſſe tropum. Quia verò ſignorum eſſe, non eſt aliud,

aliud, quam ſignificare, hinc fit, ut, cum ſignum de ſigno prædicatur, vel res ſignificata de ſigno aliquo parabolico, ſine ullo tropo ſoleamus, *Eſt*, explicare per *ſignificat*, ut, *Enſis eſt gladius, ſeptem boves ſeptem anni ſunt, ſemen eſt Verbum Dei, Denarius eſt vita æterna*, & ſimilia: qualis tamen non eſt iſta, *Petra erat Chriſtus*, ſed ſenſus propriiſſimus eſt, Petra illa ſpiritualis eos conſequens erat Chriſtus. Itaque error iſte Zuinglii ex imperitia natus eſt. Ex quo fit, ut Calvinus & alii Sacramentarii velint eſſe tropum in prædicato, *Corpus meum*; ut ſit idem, quod ſignum ſeu figura corporis mei. Sed tunc neceſſariò illud, *Hoc*, demonſtrare deberet panem, quod ſuprà rejicimus. Deinde Græcè additur articulus, τὸ σῶμα, *iſtud corpus*, quod habet vim exprimendi veri corporis, & diſtinguendi ab omni alio, quod etiam nomine corporis ſignificari poteſt, ſcilicet corpus myſticum, quod eſt Eccleſia, quaſi diceret. Ipſiſſimum illud verum corpus meum. Quod multò efficaciùs poſtulant verba ſequentia, apud Lucam & Paulum, *quod pro vobis datur*, Græcè uno verbo τὸ διδόμενον, quaſi diceres, corpus datum: conjungitur enim adjectivum in recto cum ſubſtantivo, *corpus*, ita ut illud ipſum, quod vocatur in recto corpus, ſit datum. Figura autem corporis non eſt data pro nobis, neque in cœna, neque in cruce. Evidentiùs autem id poſtulat forma calicis apud Lucam, Græcè, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, *Hic eſt calix in ſanguine meo pro vobis effuſus*: ubi ipſe calix, ſanguinem ſcilicet continens; pro nobis effundi dicitur, quod de figura vel calicis vel ſanguinis nullo pacto verificari poteſt. Et ſanè cum Agnus Paſchalis figura fuerit Chriſti, in cruce offerendi, ut patet Joan. 19. v.36. ſi corpus non eſt aliud, niſi figura corporis, in cruce offerendi, profectò figuram figuræ ſubſtituit, obſcuram evidentiſſimæ, cùm tamen venerit figuris finem imponere. Hinc, ne quis hic tropos, figuras, parabolas imaginaretur, categoricâ locutione uſus eſt verbis luculentiſſimis, quibus apertiora aut ſimpliciora fingi nequeant, etſi omnes linguas in unum conflaveris. Hinc cùm Evangeliſtæ in aliis recenſendis plerumque verbis diſcrepent, hìc è contrario tres Evangeliſtæ & unus Apoſtolus Paulus, cum diverſis temporibus ac locis ſcriberent, ne apice quidem diſcrepant. Et tamen tenebriones hæretici, qui ubique Scripturas apertas eſſe clamitant, hîc tantas tenebras inveniunt, vel potiùs adferunt, ut ſententiam quaſi Solis ipſius radio ſcriptam in ducentas diverſas expoſitiones laceraverint, ſicut nuper edito quodam libello expreſſum eſt. Contra quos omnes, etſi in verbis eſſet aliqua obſcuritas, ſufficere deberet unanimis totius Eccleſiæ & omnium Patrum conſenſus, quem ſuprà dedimus, & eorum verbis latiùs traditum videre licet apud eos, qui contra hæreticos ex profeſſo ſcripſerunt.

27. Et accipiens calicem gratias egit & dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes.

27. * *Et accipiens calicem*, Græcè ποτήριον, *poculum*, seu vas, ex quo bibitur, nempe vino & aqua temperatum, pro more regionis. De vino satis constat ex Marco & Luca, qui *genimen* seu *generationem vitis* nominant; de aqua ex Ecclesiæ traditione, de qua Cyprian. epist. 63. temperatura ista fieri solet, tum sanitatis, tum temperantiæ causâ: hîc autem peculiariter adhibita est, ut unio Christi cum populo, id est, cum Ecclesia, adumbraretur: * *Gratias egit*, Græcè εὐχαριστήσας, *cum gratias egisset*, scilicet Deo Patri; sub quo & elevatio oculorum in cælum, & calicis benedictio, quam Paulus 1. ad Cor. 10. v. 16. expressit, intelligenda est, ut suprà indicavimus. Ex hoc gratiarum nomine Græco vocabulo dicta est *Eucharistia*, tum quia cum prævia gratiarum actione conficitur, tum quia cum sequente & quidem summâ gratiarum actione, pro tam immenso redemptionis beneficio sumenda est. * *Et dedit illis*, non in os, sed in manus, ut colligitur ex jussione, quæ sequitur, * *dicens: Bibite ex hoc omnes.* Syrus, *vos omnes*, quod Lucas ita expressit, *dividite inter vos*, ita videlicet, ut in orbem vos omnes ex eodem isto calice bibatis; & ita factum esse declarat Marcus, dicens, *Et biberunt ex eo omnes*, nempe præsentes Apostoli. Ex quo patet ineptia hæreticorum, qui hinc conficere volunt omnibus omninò participantibus etiam vini speciem præcipi.

28. Hic est enim sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

28. * *Hic est enim sanguis meus. Hic*, concordat genere cum *sanguis*, ad quod refertur, sicuti *Hoc*, ad *Corpus*: nam omninò similes locutiones sunt, & simili sensu interpretandæ. Non enim significatur vel calicem illud vel vinum esse sanguinem, sicut nec panem esse corpus; sed illum, quem præbebat, & in quem intentio ejus ferebatur, absolutis verbis, esse sanguinem suum. Dictio verò, *enim*, exprimit rationem invitationis ad comedendum, utpote quia jam audiverant & crediderant, carnem & sanguinem ejus verè esse cibum & potum in vitam æternam.

* *Novi Testamenti.* Alludit ad verba Moysis, Exodi 24. ubi sanciens vetus Testamentum aspersione sanguinis victimæ, eodem planè modo ait, *Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum.* Opponit ergò se Christus Moysi, sanguinem suum sanguini vitulorum, Apostolos populo Judæorum, aspersionem apersioni, testamentum testamento. Porrò Græca vox διαθήκη, cui *Testamentum* respondet, etsi ex vi vocis quamlibet dispositionem & pactum significare possit, quemadmodum & Hebraica, receptissima tamen ejus significatio est ברית, *Berith*, ut significet, sicut & *Testamentum*, voluntatis decretum, de eo, quod post mortem fieri quis velit, & consequenter contineat promissionem hæreditatis: unde & morte testatoris confirmatur, ut Apost. docet ad Hebr. 9. Testamentum itaque duplex in Scripturis est celebre, Vetus & Novum.

Vetus

Vetus ita dictum est, quod ante Novum non institutum quidem, sed revelatum fuit, & quòd veteri homini, utpote terrena promittens bona, congruat, ut Aug. lib. 3. ad Bonif. cap. 4. nec propriè testamentum est, sed potiùs pactum aut fœdus, utpote quod promissionem terrenorum bonorum non absolutam, sed sub conditione implendæ Legis contineret, populo eam acceptante, ut patet Exodi 24. v. 3. 6. & 7. Quia verò quamdam similitudinem habebat cum testamento, promittens scilicet terram Chanaam, velut quamdam hæreditatem; hinc etiam sanguine tum ad sanciendum propriè fœdus, tum ad testamentum quodammodò morte, non Dei, sed victimarum ei oblatarum roborandum, dedicatum est, ut notat Apostolus ad Hebr. 9. v. 18. & seqq. Quæ tamen omnia eo maximè spectabant, ut per carnalem Legis observationem, bonaque carnalia in præmium reposita, significarentur observatio Legis spiritualis, & bona spiritualia, hoc est, ut præfiguraretur Testamentum novum, ab ipso Christo in terris versante revelandum. Sed hoc discrimen fuit, quòd Vetus, ut diximus, propriè pactum fuerit, unde & à Judæis irritatum est, sicuti Deus queritur apud Jeremiam c. 31. v. 32. Novum verò propriè Testamentum. Nam quamvis & novum contineat conditionem observandæ spiritualiter Legis Dei: hanc tamen ipsam conditionem unà cum præmio ejus vitam æternam, tamquam unam completam hæreditatem filiis suis prædestinatis per gratiam dandam, Deus promisit, & proinde etiam facit, ut patet clarissimè ibid. v. 31. & 32. Et hoc totum tanquam testamentum morte testatoris confirmatum fuit, sicut urget Apostolus ad Hebr. 9. v. 15. & 16. Unde utrumque etiam à Deo, non ab homine sperandum & expectandum est, ac dari debet. Hoc est ergò quod hìc dicitur, * *Hic est sanguis meus novi testamenti*, id est, quo novum istud testamentum à Prophetis promissum, à me revelatum & prædicatum sancitur, & veluti morte testatoris jam jam futurâ, & hoc ipso sanguine, qui mysticè funditur, repræsentatâ confirmatur. Ad hoc enim significandum addit: * *Qui pro multis*, Lucas. *Pro vobis*: unde Ecclesia utrumque confundit dicendo, *pro vobis & pro multis*. *Multos* autem dicere mavult, quàm *omnes*, quia non tam sacrificii sufficientiam respicere videtur, quàm fructum ejus: quasi diceret, pro vestra & multorum salute * *effundetur*. Interpres respexit effusionem, quæ facta est in sacrificio crucis, sed textus originalis omnium trium Evangelistarum & S. Pauli habet præsens, τὸ ἐκχυνόμενον, *qui effunditur*. Quod quamvis intelligi etiam posset de cruce, quia mox in ea sanguis ejus effundendus erat; Lucas tamen & Paulus clarè conjungunt cum calice, tanquam adjectivum cum suo substantivo, qui calix effunditur, seu libatur.

Unde

Unde significat Christus, sanguinem illum jam tum effundi, id est, offerri Deo, quod propriè libari dicitur, tanquam sanguinem sacrificii. Hinc eodem sensu Lucas de corpore dicit, *quod pro vobis datur*, Græcè διδόμενον, & Paulus *quod pro vobis frangitur*, Græcè κλώμενον, id est, offertur & immolatur. Propriè enim panis est frangi, non corporis, nisi sub specie panis, præsertim cùm prædictum fuerit, non esse frangendum in cruce, *Os non comminuetis ex eo*, Joan. 19. v. 36. prout utrumque observat Chrysost. in v. 16. cap. 10. 1. ad Cor. Non intelligi potest, effundi sanguinem, & dari corpus, ad bibendum & comedendum, tanquam Sacramentum, quia hoc jam dixerat per *comedite & bibite*: neque dixit, *vobis*, sicut dicendum fuisset, sed *pro vobis*, scilicet datur & effunditur Deo, quod propriè est sacrificii. Offertur namque Deo pro salute multorum, nempe, * *in remissionem peccatorum*: qui propriè est effectus ejus, ut sacrificii, non ut sacramenti; sic enim vitæ conservationem, vigorem & augmentum operatur. Remissionis solius mentionem facit, quia in ea veluti fonte cætera legata novi testamenti, justitia, adoptio, vita æterna continentur. Adjunxit autem eam sanguini magis, quàm corpori, tum quia in sanguine ratio sacrificii maximè cernitur; tum quia sanguis expressior est figura mortis, in satisfactionem pro peccatis susceptæ: quamvis etiam tacitè in eo contineatur, quod de corpore dictum est, *quod pro vobis datur*, id est, pro salute vestra, pro remissione peccatorum vestrorum. Ex quibus patet, Eucharistiam non tantùm esse Sacramentum, sed & sacrificium propitiatorium; & hoc ex ipsis verbis convinci.

29. Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

29. * *Dico autem vobis: Non bibam amodo*, Græcè ἀπ' ἄρτι, *ex nunc*, seu *in posterum*, familiariter scilicet vobiscum convivendo atque cœnando, * *de hoc genimine*, seu fructu * *vitis*, id est, de hoc vino, quod scilicet in cœna bibimus, quo calicem illum implevimus, sub cujus specie sanguinem meum accepistis, * *usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum*, id est, donec bibam illud, longè alterius rationis & excellentiæ, in regno cælorum vobiscum familiariter convivendo. Venustè enim transit à significatione vini propria ad metaphoricam, sicut fit etiam cap. 8. v. 22. & Joan. 4. v. 13. & 14. ut significet se in regno cælorum cum illis inebriandum vino cælestium deliciarum ab ubertate domûs Dei, & torrente voluptatis ejus esse potandum, ut est Psalm. 35. ubi ista præsens metaphora vini explicatur. Itaque verbis istis significat, sicut familiares solent, hunc ultimum esse haustum, hanc postremam cœnam, quam cum eis sumeret. Sicut autem inter bibendum de vino, ita idem inter comedendum de cibo dixisse Christum, testis est Lucas 22. v. 16. *Ex hoc non manducabo istud, donec impleatur in regno Dei*: cui

mox

mox ſubjungit iſta verba de generatione vitis jam explicata. Ex quo multi probabiliter ſentiunt, hæc eſſe dicta ante conſecrationem corporis & ſanguinis Domini, ut Matthæus ordinem dictorum non ſervaverit, ſed Lucas; qui bis loquens de calice, primùm v. 7. loquatur de calice profano, qui in cœna Agnum Paſchalem ſubſequente à patrefamilias diſtribui ſolebat; deinde v. 20. de calice ſacro. Sed utrovis modo contigerit, verba veritatem ſuam, ut explicuimus, habere poſſunt.

30. * *Et hymno dicto*, Græcè in plurali, *ὑμνήσαντες*, *cum dixiſſent hymnum*, ſeu laudes Deo conſuetas. Unde nonnulli putant fuiſſe Pſalm. 112. cum quinque ſequentibus, eo quòd illi à Judæis, ut Paulus Burgenſis notat, poſt comeſtum Agnum Paſchalem cani ſolerent. * *Exierunt in montem Oliveti*: decebat enim non in loco convivii, ſed orationis eum capi, ut Origenes.

30. Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti.

31. * *Tunc dixit &c. Omnes vos ſcandalum*, ſeu offendiculum, * *patiemini in me*, id eſt, ero vobis lapis offenſionis & ſcandali hâc nocte, quia in iis, quæ circa me fient, occaſionem ruinæ ſeu lapſûs in peccatum accipietis. Hoc autem in eo ſitum erat, quod fugientes, Chriſtum & corpore & animo, fidem divinitatis amittendo, deſeruerint. Nudè enim fugere, cum Chriſtum ſcirent ultrò ſe tradere, neque defenſionem, neque comitatum eorum velle, non fuiſſet peccatum, ſed peccatum fuit ex timore mundano fugere, eo quod putarent Chriſtum jam velut invitum & ſuperatum pro aliorum libidine ad mortem rapi, & ex hujuſmodi perturbatione in ipſa fide vacillare atque deficere. Nam hoc eis revera contigiſſe indicat clariùs ipſe Chriſtus, Joan. 16. v. 31. & 32. *Modò creditis? Ecce venit hora, ut diſpergamini, &c.* Quaſi diceret, inquit Aug. in iſtum locum, tunc ita perturbabimini, ut etiam quod modò creditis, relinquatis. Et hinc eſt, quod Hilar. exponat *ſcandalum patiemini*, id eſt, metu atque infidelitate turbabimini; quam ſæpiùs notat Aug. paſſum eſſe Cleopham, quando dixit Lucæ 24. v. 21. *Nos autem ſperabamus, quod ipſe redempturus eſſet Iſraël*, * *Scriptum eſt enim*, de hujus noctis tribulatione: * *percutiam paſtorem*, gladio perſecutionis ac tribulationis, ut in manus hoſtium ſuorum perveniat; & hoc pacto * *diſpergentur oves gregis*, quem colligere cœperat, ſuâque authoritate continebat. Intelligit autem Chriſtum & Apoſtolos, cæteroſque diſcipulos, qui de Paſtoris ſui ſalute & expectatâ redemptione deſperantes, corporeque & animo fugientes, id eſt, etiam fide deſciſcentes eum deſeruerant. Citat autem ſententiam juxta ſenſum, non verba; nam Hebraicè Deus alloquitur gladium ſuum, dicendo, *percute paſtorem*: quo ſignificat ſe facere id, quod gladio ſuo præcipit, ut fiat. Prædictum hoc Deus, & Chriſtus allegatum voluit, partim ut intelligerent

31. Tunc dicit illis Jeſus: omnes vos ſcandalū patiemini in me in iſta nocte: Scriptum eſt enim: percutiam paſtorem, & diſpergentur oves gregis.

gerent nihil inopinatum sibi contingere, partim ne post lapsum suum, inquit Hieron. desperarent salutem. Unde illorum infirmitatem promissione reditûs sui mox futuri erigens, addit:

32. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam.

32. * *Postquam autem resurrexero*, quod statim tertiâ post die futurum jam sæpiùs audivistis, * *præcedam vos*, denuò, velut Pastor gregem suum, ut vos à dispersione apud me colligam, * *in Galilæam*, patriam vestram, de qua vobis repetenda cogitabitis, ut à Judæorum odiis ac metu liberati securiùs vivatis: q. d. Nec desertus deseram vos, sed præveniam vos in Galilæam, quam repetere voletis, ubi familiariùs & sæpiùs apparens colligam & refocillabo vos.

33. Respondens autem Petrus, ait illi: etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.

33. * *Respondens autem Petrus*, qui se taxatum senserat in eo, quod dictum erat, *Omnes vos*, * *ait illi*, impulsus quidem fide & amore in Dominum suum, sed infirmitatis suæ inexpertus: * *Etsi omnes, &c.* * *Ego numquam scandalizabor*, ut te vel deseram, vel de te dubitem: ubi Chrys. triplex peccatum ejus notat; quod neque Prophetæ neque Christi verbis acquiesceret; quod cæteris se præponeret, q. d. Quidquid passi fuerint cæteri, ego solus manebo tibi fidelis, quod denique sibi seu viribus suis arrogaret id, quod precibus à divina misericordia erat impetrandum. Nam, ut optimè dixit S. Innoc. in epist. ad Conc. Carthag. necesse est, quo auxiliante vincimus, eo iterum non auxiliante vincamur. Unde Christus retundens illam arrogantiam ejus cum gravi asseveratione ait:

34. Ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet ter me negabis.

34. * *Amen dico vobis*; ut vel sic animi sui fragilitatem suspectam haberet, vel crederet: * *quia non*, ita diu post, quando animus tuus videri posset deferbuisse, sed * *in hac* ipsa * *nocte*, in qua jactas constantiam tuam, idque adhuc, * *antequam gallus cantet*, id est, ante tempus, quod vocatur galli-cantus, seu gallicinium, non semel, non bis, sed * *ter me*, Dominum tuum, quem tantoperè te diligere gloriaris, non deseres fugiendo, sicut alii, vel simpliciter scandalizaberis, quod metu ac trepidatione fieri solet, sed turpissimè * *negabis*, me tibi notum esse, & consequenter te discipulum meum esse, tibi quidquam negotii vel fuisse unquam, vel fuisse mecum. Omnia enim verba Christi emphasin habent, tam distinctè exprimunt modum, tempus, horam, numerum, ut vel sic tandem sibi fidem adhiberet: non ut cogeretur ad negandum, inquit Ambros. in Luc. sed ut instrueretur ad cavendum. Porrò Gallicinium, est propriè tempus, non quo gallus canit mediâ scilicet nocte, sed quo maximè canit, nempe adventante luce circa initium quartæ vigiliæ. Unde Marci 13. v. 35. galli cantus distinguitur contra mediam noctem & mane, id est, auroram: & Tobiæ 8. v. 11. vocatur *pullorum cantus*. Cum ergo Matth. & Lucas & Joannes absolutè dixe-

rint,

rint, *antequam gallus cantet*, ſolus Marcus dixit cap. ult. *priuſquam gallus cantet bis*, & eodem cap. v. 68. & 2. diſtinctè narrat, gallum bis cantaviſſe: quod optimè conſiſtit cum aliorum narratione, quia Marcus comprehendit & illum primum galli cantum, qui mediâ nocte fit, alii antonomaſticè ſolum illum maximum & celebriorem, quem diximus. Itaque Petrus adhuc fiducia non divinæ gratiæ, ſed ſui-ipſius plenus, & fortaſsè putans comminantis, non prædicentis eſſe verba, ait:

35. *Etiamſi oportuerit me mori tecum*, quia, ut Aug. lib. de grat. & lib. arbitrio c. 7. putabat ſe poſſe, quod ſe velle ſentiebat: dixit enim iſta, non ut magiſtrum mendacem, ſed ut animum ſuum, cujus utcumque conſcius erat teſtatum faceret. Unde & cæteri, ne viderentur Petro animoſitate & fidelitate cedere, * *ſimiliter dixerunt:* Quare ut iſtam in eis valde pernitioſam præſumptionem ſanaret, avertit ab eis pauliſper Deus faciem ſuam, & facti ſunt conturbati, ut ipſo lapſu eis proficiente in bonum, humiliores redirent atque doctiores, non ſibi jam arrogando tanquam de ſuis viribus fiduciam permanendi, ſed à divina gratia humiliter deprecando, ut idem tradit de corrept. & gr. c. 9.

35. Ait illi Petrus: Etiamſi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes diſcipuli dixerunt.

36. * *Tunc venit in villam*, Græcè χωρίον, *prædium*, ut vertitur apud Marcum, ſeu *agrum*, qui fortaſsè complexus eſt villam ſimul & hortum, quem Joan. nominat c. 18. v. 1. * *quæ dicitur Gethſemani, Vallis olei*, vel גת *Geth*, poſito pro גיא *Gé*, vel גת *Geth*, ſive *Gath*, propriè ſumendo, *Torcular olei*, propter montem Olivarum, ad cujus radices erat. * *Et dixit, ſedete hîc*, in anteriori horti parte, ubi reliquit octo diſcipulos, * *donec vadam illuc*, paulò ulteriùs ad jactum lapidis, ut Lucas, * *& orem*. Non ergò latendi causâ ſeceſſit, ſed ut doceret, & oraret in triſtitia, & modum orandi, quietem ſcilicet à turbis appetendo, ut Chryſ.

36. Tunc venit Jeſus cum illis in villam, quæ dicitur Gethſemani, & dixit diſcipulis ſuis: Sedete hîc, donec vadam illuc, & orem.

37. * *Et aſſumpto Petro & duobus filiis Zebedæi*, Jacobo & Joanne, quos præ cæteris aſſumpſit, veluti familiariores & conſtantiores, quibus pleràque ſecreta crederet: ut ſicut majeſtatis in transfiguratione, ita etiam infirmitatis teſtes fierent, ut utrâque visâ minùs cæteris turbarentur. * *Cœpit contriſtari*, & non ante, quantumvis de proditore & morte ſuâ loqueretur: nempe quia non ſubitò & præter voluntatem, ut nobis accidit, ſed ſpontè, quando, quomodo, quantum voluit, contriſtatus eſt: * *Et mœſtus eſſe*, Græcè ἀδημονεῖν, id eſt, graviſſimè angi, & animo pene deficere, quod apud Marcum ideo vertitur, *tædere:* cui additur etiam *pavere*, Græcè *obſtupeſcere*, id eſt, ingenti metu malorum imminentium concuti.

37. Et aſſumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contriſtari & mœſtus eſſe.

38. * *Tunc ait illis: Triſtis eſt anima mea*, Græcè περίλυπος, id eſt, undique obſeſſus eſt animus meus triſtitiâ, * *uſque ad mortem*, id eſt, quaſi in ipſa morte eſſem conſtitutus, quod Pſalmus dixit: *Circumde-*

38. Tunc ait illis: Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem; ſuſtinete hîc, & vigilate mecum.

 deruнt

derunt me dolores mortis. Chriſtus itaque cùm aſſumpſiſſet naturam mortalem & infirmam, ſimul eam cum appetitui iraſcibili ſuſcepit, & motuum ejus capaci. Omnibus autem rebus inditum eſt naturaliter exiſtendi & permanendi deſiderium, & conſequenter fugiendi interitum ſuum: ſed in hoc inter nos & Chriſtum Dominum diſcrimen maximum fuit, quòd nos iſtiuſmodi motus, utpote rationem plerumque præcurrentes patiamur, & patiamur inviti; nam & iraſcimur & triſtamur cùm nolumus & non iraſcimur aut triſtamur, cùm volumus, neque quantum volumus propter rebellionem ex peccato natam: ille ſpontè cùm voluit, & quantum voluit. In nobis ad objecta illicita non minùs feruntur quàm licita; in Chriſto nunquam ad illicita. In nobis plerumque rationem turbantes, eam ad ſe trahunt, imo pertrahunt, in Chriſto ratio nullam ex eis inquietudinem patiebatur. Hoc eſt igitur quod Aug. dicit in Pſalmum 87. Chriſtum iſtos humanæ infirmitatis affectus non conditionis neceſſitate, ſed miſerationis voluntate ſuſcepiſſe. Cauſa ſuſcipiendi multiplex fuit: primò, ut verum ſe probaret hominem; ſi enim cùm vultus, & verba, & res mœrorem expreſſerunt, non creditur tamen à nonnullis paſſio, inquit Chryſoſt. quid dicerent, ſi illa defuiſſent? Secundò, ne quis paſſionem facilè & ſine dolore, toleratam ſuſpicetur. Neque enim habent fortitudinis laudem, qui ſtuporem magis vulnerum tulerint, quàm dolorem, ut Ambr. in cap. 22. Lucæ. Tertiò, ut ſolaretur infirmos, ne timorem mortis & horrorem, peccatum eſſe crederent, vel de ſeipſis deſperarent, ut Aug. lib. 3. de conſenſu cap. 4. ſi in ſubeunda morte pro juſtitia ſibi alacritatem illam deeſſe ſentirent. Ultrò itaque Chriſtus totius paſſionis acerbitatem cum omnibus circumſtantiis ſibi ob oculos poſuit, & naturam in motus tantæ acerbitati congruos erumpere permiſit. Unde non timidus, ut nos, ſed fortiſſimus fuit, ut qui & timoris & tædii, ac triſtitiæ moleſtias ſufferre & ſuperare voluit. Quamvis autem non ſit dubium, triſtatum fuiſſe Chriſtum etiam de proditione Judæ, de peccatis Judæorum, & ſcandalo Apoſtolorum, & ſimilibus rationi repugnantibus malis, ut Hieron. eò tamen non videtur hîc reſpici, ſed ad triſtitiam de amaritudine paſſionis: quæ tamen non turbabat gaudium beatificæ fruitionis ejus, neque hoc illam excludebat quia erant de diverſis objectis, & in diverſis animæ partibus. Unde, ut obſervat D. Thomas opuſc. de Humanitate Chriſti, etiam pœnitentibus accidit dolere, & de eodem ſuo dolore gaudere: quamquam divinâ diſpenſatione factum videtur, ne tantum gaudium tantam triſtitiam excluderet, vel minueret. **Suſtinete hic*, Græcè μείνατε *manete*, & * *vigilate* mecum, ut vigiliæ & orationis ſocietas vobis ſit præſidium, mihi aliquod ſolatium.

39. * *Et*

39. * *Et progressus pusillum*, etiam ab illis tribus: *progressus* quidem, juxta humanam consuetudinem & verecundiam, quâ æstuantis animi motus in oratione coram hominibus effundere submolestum est; *pusillum* verò, ut tamen testes esse possent, & imitatores actorum. * *Procidit in faciem suam*, ut corporis habitu simul humilitatem superioris partis animi, & desolationem inferioris testaretur. * *Dicens & orans: Pater mi*, quod Marcus dixit, *Abba Pater*, quasi interpretans voce Græcâ id, quod Chaldaicâ dixerat *Abba*: fortasse Sacramenti alicujus causâ, inquit Augustinus, ut significaret se pro corpore suo Ecclesiâ, ex Hebræis & Gentibus constante, pati. * *Si possibile est.* Non loquitur de absoluta possibilitate: quod ut intelligeremus, apud Marcum additur, Christum, cùm dixisset, *si fieri potest*, adjecisse, cautionis causâ scilicet. *Omnia tibi possilia sunt.* Itaque quid sit illud, *si possibile est*, explicuit Lucas, dicendo, *Pater si vis*, ut notat Augustinus lib. 3. de consens. Evang. c. 4. Unde non de rei impossibilitate, vel de absoluta Patris omnipotentia, sed de Patris voluntate hoc dixit. Hoc enim fieri potest, quod ille voluerit, & non potest, quod noluerit, etiamsi in se spectatum fieri non repugnet. * *Transeat à me calix iste*, terribilis passionis, & imminentis mortis, quem jam gustare cœpi: de qua voce *Calicis* alibi diximus. Ex hac oratione Calvinus Christo inconsiderantiam, oblivionem officii sui, mentis caliginem, inconstantiam, subitas voces dolore extortas adscribit; sed impiè. Fuit enim præmeditata hæc oratio, ita contexta, ut priore ejus parte exprimeret desiderium humanæ naturæ, optantis ab acerbissima morte liberari; posteriori verò, desiderium voluntatis rationalis, subjicientis illum eundem naturæ impetum plenissimè divino beneplacito. Diversa quippe fuerunt desideria, non sibi adversa, eandem passionem sub diversis considerationibus abhorrentia & amplectentia. Dominabatur enim voluntas appetitui, ut, sicut liberè tristitiæ motus exerebat, ita & eosdem & impletionem eorum divinæ voluntati subjiceret. Veteres, ut Aug. epist. 120. c. 10. Greg. l. 12. Moral. c. 8. & alii nonnulli, volunt Christum in se transfigurasse vocem infirmorum: quod cum priore interpretatione benè consistit. Fieri enim potest, ut simul uteretur voce naturæ, & hoc faciendo causam ageret fragilitatis & trepidationis humanæ; ut S. Leo loquitur serm. 5. de Pass. instruens eos, quid infirmitati concederetur humanæ, & quo pacto deberent hujusmodi vota ad divinam voluntatem revocari, sicut ipse fecit, dicendo: * *Verumtamen non sicut ego volo*, appetitu illo naturæ, supple, *fiat*; * *sed sicut tu.* Quod dicendo indicat, & suam esse illam rationalem, absolutamque voluntatem. Itaque non est hæc duplex oratio, nec una corrigit alteram, ut aliqui putant,

39. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans & dicens: Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste. Verumtamē non sicut ego volo, sed sicut tu.

tant, (nihil enim in Chriſto corrigendum erat :) ſed una , plena , & deliberata oratio, cujus prima pars exprimit horrorem paſſionis ac deſiderii naturæ ; hàc tamen conditione moderatum , ut ſi fieri poſſet, id eſt,ſi Pater vellet, non moreretur : quæ conditio cùm non ſubſiſteret, altera pars ſubjicit rem totam divinæ voluntati; ut exemplo doceret, inquit Chryſoſtomus , etiam naturâ abhorrente ac reninente eſſe ſequendum Deum.

40. Et venit ad diſcipulos ſuos, & invenit eos dormientes , & dicit Petro : Sic non potuiſtis una hora vigilare mecum ?

40. * *Et venit* , præſens eſt , ſicut & * *invenit* ; res enim narratur , quaſi ob oculos poſita gereretur : * *eos dormientes , & dicit Petro*, qui cæteris erat caput, & præ cæteris ſe jactaverat ; in ipſo tamen, & cum ipſo ſimul taxat cæteros : **Sic*, id eſt, ſiccine, itane impletis magnifica promiſſa veſtra ? Unde aptè quidam huic voci ſubjiciunt interrogationem. * *Non potuiſtis una hora vigilare mecum ?* In extremis anguſtiis meis , dum ego vigilo , oro, ſudo, pugno cum morte. Non quaſi per horam hâc primâ vice oraſſet ; ſed per, *horam*, breve temporis ſpatium indicare voluit, ad accuſandam eorum negligentiam , quod nos diceremus, *per momentum.* Quamvis aliqui *horam* accipiant, ut verba ſonant, eoque reſpexiſſe Lucam velint , cum diceret , *quod prolixius orabat.*

41. Vigilate & orate ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus eſt caro autem infirma.

41. * *Vigilate* ergò *& orate*,non jam meâ,ſed veſtrâ causâ : hoc autem orate, non ut non tentemini , ſed * *ut non intretis in tentationem*, ei ſuccumbendo, id eſt,ut Deus non ſinat vos induci in tentationis conſenſum ; hic eſt enim gratiæ Dei & orationis effectus. Nam tentari non ſemper malum eſt , imo ſæpe bonum , ut homo noverit infirmitatem ſuam & gratiam Dei. Ne autem fiderent ſpiritus ſui ſeu voluntatis promptitudini, occurrit Chriſtus : * *Spiritus quidem*, ſeu voluntas illa ſpiritualis , quam vos habere ſentitis , * *promptus eſt* , ad reſiſtendum tentationi, & moriendum mecum ; **caro autem*, id eſt, appetitus incolumitatis carnalis, quietis ac pacis , **infirma*, ad ſequendam illam voluntatem , quia adhuc in vobis robuſtus eſt. Quò enim talis carnis appetitus validior eſt , eo reddit hominem ad ſpiritus deſideria aſſequenda infirmiorem , imo infirmitas noſtra ipſa eſt eo major , quo robuſtior. Hæc ergo cauſa neceſſitatis orandi , ut amor illo amore ſpiritus majore ſuperetur.

42. Iterum ſecundò abiit , & oravit , dicens Pater mi , ſi non poteſt hic calix tranſire niſi bibam illum , fiat voluntas tua.

42. * *Iterum ſecundò abiit & oravit : Pater mi , ſi non poteſt hic calix tranſire, &c* Inſinuat iterum indirectè gratum naturæ fore, ſi tranſiret; gratius tamen, ut obveniat , & impleatur voluntas Dei, dum abſolutè adjicit, **fiat voluntas tua:* quibus verbis non ſolum ſe reſignat in mortem & voluntatem Dei , ſed etiam orat, ut circa ſe impleatur. Eadem ergo eſt hæc oratio, quæ prior, quamvis in verbis aliqua videatur differentia , unde Marcus ait, eum *eundem ſermonem dixiſſe.*

43. * *Et*

43. * *Et venit iterum*, ut inter media pericula curam ſalutis eorum oſtenderet, eoſque ſui officii admoneret, ut & ipſi ſuam agnoſcerent infirmitatem, & nos alienam tolerare diſceremus. * *Et invenit eos dormientes*, præ triſtitia, ut expreſsè addit Lucas. * *Erant enim oculi eorum gravati*. Somno igitur non voluntario premebantur, inquit Aug. l. 2. cont. Gaudent. c. 22. triſtitia enim ſomnum provocat. Unde pueri cum fleverint & adulti triſtes facilè dormiunt.

43. Et venit iterum, & invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati.

44. * *Et relictis illis oravit tertiò eumdem ſermonem, dicens*: id eſt, in eandem ſententiam, ſeu eandem rem oratione petens; *Sermo* enim Hebraicè pro re ſumitur. Idem ergo, quamvis diverſis forſan verbis, explicuerit, ſicut & ſecundâ vice factum vidimus. Sed cur ter oravit? Quia hic numerus rei perfectióni & conſtantiæ ſervire ſolet, juxta Chryſoſt. ut ſcilicet doceret perſeverandum in oratione inter pericula, etſi non fiamus mox voti compotes. Unde quamvis primâ oratione, imo ipſemet potuiſſet ſine oratione triſtitiam ſuam ſedare, maluit tamen exempli noſtri causâ velut fructum tertiæ orationis hoc obtinere. Itaque

44 Et relictis illis iterum abiit & oravit tertiò, eumdem ſermonem dicens.

45. * *Tunc*, finitis precibus, ſuppreſſo naturæ horrentis affectu, * *venit ad diſcipulos ſuos, & dicit: Dormite jam & requieſcite*. S. Aug. l. 3. de conſenſu c. 4. accipit, ut verba indulgentis eis jam ſomnum: ideoque his pronuntiatis putat Dominum aliquantulum ſiluiſſe, ut fieret, quod permittebat; tum denique ſubjeciſſe, id quod Marc. dicit, *Sufficit*, Theophyl. tamen & Euthym. valdè appoſitè accipiunt, ut verba exprobrantis importunam ſomnolentiam, per ironiam, quomodo & Aug. accipi poſſe dicit; hoc enim videtur poſtulare, quod ſequitur: * *Ecce appropinquavit hora*, ſeu articulus temporis à Deo definitus: * *Et*, id eſt, quâ, * *Filius hominis tradetur in manus peccatorum*: q. d. periculum præſens vos jam ſatis excitabit, quos crebra monitio non excitaverat.

45. Tunc venit ad diſcipulos ſuos & dicit illis: Dormite jam & requieſcite: ecce appropinquavit hora & filius hominis tradetur in manus peccatorum.

46. * *Surgite, eamus*, ipſis obviam, ut pateat, inquit Chryſoſt. non neceſſitatis aut infirmitatis humanæ rem iſtam eſſe, ſed divinæ diſpenſationis, nec me incautè oppreſſum, ſed ultro eis à meipſo traditum. * *Ecce appropinquavit, qui me tradet*. Prædictio erat; necdum enim ſe dederat in conſpectum: unde ut appareret vera, unanimiter Luc. Marc. & Matth. notant, quod

46. Surgite, eamus: ecce appropinquavit qui me tradet.

47. * *Adhuc ipſo loquente Judas unus de duodecim venit*, ex Apoſtolo ſubitò factus dux ſceleratorum hominum. Ne quid enim Chriſti injuriis deeſſet, oportebat eum à diſcipulo ordinis ſibi conjunctiſſimi tradi. * *Et cum eo turba multa*, nempe tribunus & cohors à Romanis accepta, & miniſtri à Pontificibus & Phariſæis, ut tradit Joannes: ſimul etiam aliqui Principes Sacerdotum, & Magiſtratus Templi, & Seniores aderant, ut Luc. 22. v. 52. *cum gladiis & fuſtibus*, ferratis ſcilicet, id

47. Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, & cum eo turba multa, cum gladiis & fuſtibus, miſſi à Principibus Sacerdotum, & Senioribus populi.

eſt,

eſt, haſtis, muniti adverſus vim ſive Apoſtolorum ſive turbæ, & velut facinoroſum comprehenſuri: **missi à Principibus Sacerdotum & Senioribus populi*, id eſt, à ſummo Magiſtratu, tam Eccleſiaſtico quam Civili.

48. Qui autem tradidit eum, dedit illis ſignum, dicens: quemcumque oſculatus fuero ipſe eſt, tenete eum.

48. * *Qui autem tradidit, dedit eis ſignum*, ne per tenebras errarent in perſona, præcipuè milites, qui eum minùs noverant. *Quemcumque oſculatus fuero.* Elegit hoc ſignum pacis, partim reverentia Magiſtri, partim verecundiâ diſcipuli, ut Hieron. notat, ut & Chriſtum proderet ſine violentia, & ſceleris fœditas eum ipſum & Coapoſtolos lateret ad tempus. Erat enim ſignum ſalutantibus pro more Gentis uſitatum, ut patet in Joab, typo Judæ 2. Reg. 2. v. 9. Unde Chriſtus, *Oſculum mihi non dediſti*, Lucæ cap. 7. v. 45. Hinc eadem conſuetudo manſit inter veteres Chriſtianos, ut patet Actor. 20. v. 37. & ad Rom. 16. v. 16. & paſſim alibi. **Ipſe eſt*, quem quæritis, & quem pactus ſum tradere, **tenete eum*, Marcus addit, *& ducite cautè*, ne ſcilicet è manibus elabatur, ut aliquando fecit in Nazareth, Lucæ 4. v. 30. & Joan. 10. v. 39. Monuit hoc Judas, ne, ſi quo caſu elaberetur, ſimul forſan & pecuniam pactam, & officium diſpenſatoris amitteret.

49. Et confeſtim accedens ad Jeſum dixit: Ave Rabbi. Et oſculatus eſt eum.

49. * *Et confeſtim accedens*, tanquam domeſticus: unde turbam videtur aliquantulum præceſſiſſe, ut ſcilicet & videri ab ea poſſet, & non ab ejus partibus ſtare videretur. * *Dixit: Ave Rabbi, & oſculatus eſt eum*, nec Dominus oſculum averſatus eſt, tum ne criminis cauſam aliqua ei præberet offenſio, ut Leo ſerm. 5. de Paſſ. tum ut plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret, ut hîc Ambr. denique ut ita doceremur etiam ſæviturös in nos inimicos diligere, ut hic Hilar. Unde nec convitiis, nec minis, nec verbo perſtringit aſperiore, nec perfidiam exprobrat, ſed blandiſſimo verbo intimam pungens conſcientiam, ait:

50. Dixitque illi Jeſus: Amice ad quid veniſti? Tunc acceſſerunt & manus injecerunt in Jeſum, & tenuerunt eum.

50. * *Amice:* quia amicus fuerat, & adhuc in ſcelere Dominus amicum animum erga eum ſervabat, ut Aug. in Pſal. 3. *ad quid veniſti?* id eſt, Quò impietatis deveniſti, inquiunt aliqui, ut ſit commiſerantis; ſed Græcum, ἐφ᾽ ᾧ πάρει, *ad quid ades*, ſeu *adveniſti?* ſatis indicat Chriſtum de corporali adventu loqui. Unde videtur vox admirantis; cur non oſculo, ſi proditor? Cur cum illo comitatu, ſi amicus? Ut autem indicaret, non ignotam ſibi fraudem eſſe, apud Lucam addit, maxima cum emphaſi, *Oſculo Filium hominis tradis?* id eſt, Charitatis inſigne, inquit Ambroſ. in Hexam. convertis in ſignum proditionis? Pacis pignore uteris ad officium crudelitatis? Unde idem in Pſal. 39. graviore telo tantæ dignationis percuſſum eſſe Judam dicit, quàm ſi eum fulmine percuſſiſſet, neque patientiam Domini ferre potuiſſe, qui majeſtatem prodidit: putat enim ipſe propter hanc dignatio-

nationis vocem imprimis tactum Judam pœnitentiâ, & pecuniam retulisse. His ita peractis recessit Judas versus turbam, & contigerunt illa quæ Joan. narrat de turbis prostratis, ut sentit Aug. l. 3. de conf. c. 3. Si enim ante osculum ista contigissent, non opus fuisset osculi signo, cum bis dixisset ipse Jesus, *Ego sum.* Itaque post osculum & prostrationem turbæ, propriâ voce Christi instructi, quod ipse esset, **tunc accesserunt*, Domino eis quasi potentioribus cedente, & potestati temporariæ potentiam, quam habebant, permittente, **& manus injecerunt, &c.* cum tamen hoc jam tentare vellent.

51. * *Et ecce unus extendens manum*, Petrus scilicet ut est apud Joan. cum videret, ut ait Luc. quod futurum erat, quod nempe ligaturi essent, & ad supplicium adducturi, Christo non amplius eos prosternente, sed sinente accedere, * *exemit gladium*, animo fervidus & manu promptus, non expectato Christi responso, ad interrogationem, quâ discipuli petierant, num percuterent in gladio. Sed unde gladius Petro, in familia Christi pacifici? Chrysost. putat reservatum ex occisione agni Paschalis; Cyrillus in Joan. ex consuetudine regionis ad arcenda pericula nocturna: sed perspicuum videtur, studiosè à Petro fuisse gestatum, ad defendendum Dominum, occasione proditionis instantis & verborum Christi, Luc. 22. v. 36. & 38. * *Et percutiens servum Principis Sacerdotum*, nomine Malchum, ferocius instantem, inquit Leo ser. 1. de Pass. ut inter primos manus injiceret in Jesum, * *amputavit auriculam ejus*, dexteram: quo satis indicatur, eum occidere voluisse, sed Deo ictum moderante, vel servo declinante frustratum. Fecit hoc Petrus eodem mentis ardore, quo cætera, inquit Hieron. & ut promissis suis satisfaceret.

51. Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu, extendens manum, exemit gladium suum, & percutiens servum principis Sacerdotum amputavit auriculã ejus.

52. * *Tunc ait: converte gladium in locum suum*, in vaginam reconde. Noluit enim persecutorum defendi vulnere, qui voluit suo vulnere omnes sanare, inquit Ambr. 3. Officior. c. 4. Sed antequam hæc diceret, apud Lucam præmisit, *Sinite usque huc*, scilicet eos progredi ad me capiendum, inquit Augustinus. Quamquam Græcum, ἐᾶτε etiam significet *cessate*, q. d. Desinite, huc usque suffecerit me defendisse, quem sensum Euthymius insinuat. **Omnes enim qui acceperint gladium*, ad ulciscendum, ut vult Basilius Reg. 49. seu potius generaliter, qui acceperint privatâ authoritate. Ille enim accipit gladium, inquit Aug. lib. 22. contra Faust. c. 70. qui nulla superiori ac legitimâ potestate vel jubente vel concedente in sanguinem alterius armatur. * *Gladio peribunt*, id est, digni sunt, qui pereant. Non enim eventus, sed meritum homicidæ significatur, juxta Legem Genes. 9. v. 6. *Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius.* Quo dicto non

52. Tunc ait illi Jesus: Converte gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui acceperint gladium gladio peribunt.

Petrum

Petrum tantùm, sed & hostes suos, gladium & violentam potestatem in se innocentem usurpantes, perstrinxit, ut notat Chrysost. & Theophylactus. Paruit statim Petrus, ut liqueat eum, sicut & Moysem olim, inquit Aug. loc. cit. non detestabili immanitate, sed emendabili animositate justitiæ regulam excessisse: utrumque odio improbitatis alienæ; Moysem fraterno, Petrum Dominico, licet adhuc carnali, tamen amore peccasse. Hæc prima ratio, quare repressit Petrum. Altera est:

53. An putas quia non possum rogare Patrem meum & exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum?

53. * *An putas, quia non possum rogare Patrem*, pro auxilio Angelorum multò potentiori quàm tuo? * *Et exhibebit mihi modò*, hac ipsa hora, in momento, inquit Tertull. de patient. c. 3. ut significet interpellationem cælestis præsidii nondum esse seram, vel importunam, * *plusquam duodecim legiones Angelorum*, pro vobis duodecim Apostolis. Eâdem voce *Legio*, utitur textus & Græcus & Syriacus, quâ usus videtur & ipse Christus tanquam in Judæa propter Romanos jam vulgari. Hieron. & Vegetius scribunt Legionem continuisse sex millia militum, alii plures, Polybius pauciores. Quidquid sit, significari Christus voluit ingentem Angelorum numerum. Loquitur autem secundum opinionem Petri, cum ipse nec hominum, nec Angelorum auxilio indigeret, sed Angeli ipso.

54. Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quia sic oportet fieri?

54. * *Quomodo ergo implebuntur Scripturæ*, supple, quæ tradunt, * *quia sic oportet fieri?* id est, Quia oportet me non resistere, me debere capi & mori. Scriptura enim dicit, *Tanquam ovis ad occisionem ducetur.* Item, *Ego tanquam agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.* Nam, ut Cyrillus in cap. 50. Isaiæ, ovis & agni in eos, per quos ad occisionem ducuntur, non insiliunt. Respondet itaque tacitè objectioni, cur non petat auxilium, & cur illos & se à defensione contineat.

55. In illa hora dixit Jesus turbis: tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me: quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non me tenuistis.

55. * *In illa hora*, seu temporis articulo, *dixit Jesus turbis*, præcipuè Principibus Sacerdotum, Magistratibus Templi, & Senioribus, ut Luc. explicat; nam in milites Romanos ultima hujus versus verba non ita quadrant: * *tamquam ad latronem exiistis cum gladiis, &c.* ad conflandam mihi hominis facinorosissimi invidiam, qui quidlibet auderet, antequam capi posset, idque nocte intempestâ, ut quasi ex insperato violentia ejus opprimatur. Gravissima est enim expostulatio de injurioso agendi modo cum non in modum latronis se gessisset. Nam * *quotidie*, clarâ scilicet luce, nec semel, sed per singulos dies, * *apud vos*, præsentes & spectantes, * *sedebam docens*, tanquam securus, nihil de fuga sollicitus, omnibus docendo benefaciens. De miraculis tacet, inquit Chrysost. ne se jactare videretur. * *In templo*, loco sanctissimo, vobis subjecto, à latrociniis alienissimo, ante judicum totiusque Reip. conspectum: * *& non me tenuistis*, sicut debebatis, si erat justa causa.

56. *Hoc

56. * *Hoc autem totum factum est, ut adimplerentur Scripturæ Prophetarum.* Oportebat enim hoc Sacramentum multipliciter prædici, quia quantò magìs erat incredibile, tantò magìs scandalo futurum erat si nudè prædicaretur, inquit Tertullianus lib. contra Judæos cap. 10. Marcus hoc modo, *sed ut impleantur Scripturæ*; ut sint illa verba Christi, reddentis rationem, cur *hoc totum*, scilicet proditio, comprehensio, noctu instar latronis sine defensione contigerit, nempe non eorum potestate aut viribus, quia diu antè perpetrassent, sed quia decreto Patris per Scripturas prænuntiato jam tandem permitteretur. Unde Lucas, *Hæc est hora vestra*, seu opportunitas diu exoptata, quâ vobis à Deo tandem permittitur in me agere, quod lubet, *& potestas tenebrarum*, id est, malignorum spirituum laxata jam à Deo, quibus dominantibus præbetis manus. Matthæus tamen videtur hæc verba ex persona sua dicere. Ex his liquet, quàm præsenti animo Christus in periculis fuerit, ut qui unicuique interritus quod suum erat, diceret, Judæ, Petro, Judæis. * *Tunc*, cùm jam eum & captum & ligatum, & Judæorum potestati prorsus traditum viderent, * *discipuli omnes relicto eo fugerunt*; in pace leones, in prælio cervi, ut Tertull. loquitur de corona milit. cap. 1. metuentes videlicet timore humano ne caperentur, cùm Christi permissu liberè abire potuissent Joan. 18. v. 8.

56. Hoc autem totum factum est ut adimplerentur Scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt.

57. * *At illi tenentes Jesum, dixerunt ad Caipham, principem Sacerdotum*, hoc est Pontificem anni illius, ut Joan. * *Ubi Scribæ & Seniores convenerant*, jam antè scilicet, expectantes ex Judæ condicto eventum rei, ut eum statim nocte communi authoritate damnarent. Testis autem est Joannes, fuisse antè ductum ad Annam, qui socer erat Caiphæ, & inde ligatum ad domum Caiphæ.

57. At illi tenentes Jesum, duxerunt ad Caipham Principem Sacerdotum, ubi Scribæ & Seniores convenerant.

58. * *Petrus autem*, animo jam ex prima trepidatione recepto, * *sequebatur eum*, vinctus amore erga Dominum, quamvis infirmo; unde multùm ponderat Ambr. in Lucam, hanc ejus audaciam inter pericula. * *A longe*, quia amori mixtus erat timor: charitas trahit eum, timor retrahit. * *Usque ad atrium principis Sacerdotum*, id est, in ipsam aulam, ἕως τῆς αὐλῆς, ut est Græcè scilicet primam ministris deputatam. Non enim hìc accipitur pro loco subdiali: nam * *ingressus intrò*, intromissus scilicet per ostiariam operâ illius discipuli, qui erat notus Pontifici, ut tradit Joannes; * *sedebat*, ad ignem, ut alii narrant, * *cum ministris*, operientibus dominos suos: ubi, inquit Cyril. lib. 11. in Joan. c. 42. alto corde dolorem premens, quæ illi faciebant, facere simulabat.

58. Petrus autem sequebatur eum à longè, usque in atrium Principis Sacerdotum. Et ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem.

59. * *Principes autem Sacerdotum &c. quærebant falsum testimonium*, quod tamen verum videri vellent: unde Syrus simpliciter, *quærebant testes*: juris enim speciem impietati prætexere voluisse perspicuum

59. Principes autem Sacerdotum & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent:

 est

est. Primò itaque de doctrina inquisierunt, ut Joan. ubi cùm nihil invenissent ex ipso, sed remissi essent ad auditores, testes ex auditoribus quærunt. * *Ut eum morti traderent*: quo indicatur, nihil eis de mortis causa fuisse curæ, sed larvâ judicii contentos fuisse, tum ut sic honori suo consulerent, tum ut Pilati operâ possent uti ad supplicium decernendum, sine quo non poterant.

60 Et non invenerũt, cum multi falsi testes accessissent. Novissimè autem venerunt duo falsi testes,

60. * *Et non invenerunt*, etiam falsum testimonium, quod esset idoneum ad necem juris specie decernendam, eo quòd nullam, ut Orig. vel verisimilitudinem, vel colorem reprehensionis invenirent in tanta ejus innocentia. * *Cum multi falsi testes accessissent*, qui vel Pontificibus, vel Magistratibus gratificari vellent, alii aliud, sed sine sufficienti ad supplicium colore testantes, * *novissime autem venerunt*, tanquam singulare præ cæteris crimen objecturi, * *duo*, ut in ore duorum testium plenè condemnari posset, juxta Legem Deuter. 16. v. 6. * *falsi* tamen, quia & sensum & verba Christi perverterunt.

61. Et dixerunt: hic dixit: possum destruere templum Dei & post triduum reædificare illud.

61. * *Hic dicit: Possum destruere templum Dei: manufactum*, addit Marcus, scilicet Jerosolymitanum, * *& post triduum reædificare illud.* Tendebat hoc testimonium ad convincendam ejus impietatem in destruendo templo augustissimo, & præsumptionem, vel artes ejus magicas in reædificando. Falsum erat, & in verbis, quia non dixerat, Possum destruere, sed Solvite, vos scilicet, hoc est, si solveritis: & in sensu, quia locutus erat de templo corporis sui. Et hinc notat Marcus, *non fuisse conveniens eorum testimonium*, quia ad necem insufficiens, etsi fuisset verum: nemini erat injuriosa potestatis propriæ declaratio. Mirabilis autem innocentia, contra quam aliquid nec fingi potest ab inimicis.

62. Et surgens Princeps Sacerdotum, ait illi: nihil respondes ad ea, quæ isti adversum te testificantur?

62. * *Et surgens princeps Sacerdotum*, iratus scilicet & impatiens, quod nullus inveniretur calumniæ locus, ut Hieron. notat: atque in primis, eo quòd videret id ipsum Jesum adstantem intelligere, & idcircò putaret eum omnia silentio quasi contemnere. * *Ait illi: Nihil respondes ad ea, &c.* non quasi Caiphas ipse judicaret esse digna responso, sed ut ex quacumque occasione sermonis locum inveniret accusandi, inquit Hieron. * *Jesus autem tacebat*, tum quòd ipsa se testimonia refellerent, etiam inimicorum & judicum judicio, tum quòd nihil esset profuturum, sed nociturum. Inimicos enim dum purgare nos volumus, acerbamus, inquit Ambr. lib. 2. de interpellat. cap. 2. Quidquid enim dixisset, vertendum erat in calumniam, cùm esset tantùm figura judicii, reipsa latrocinium ad damnandam innocentiam. Itaque tacendo, accusationem non firmabat, sed spernabat, tanquam qui non suum, sed alterius crimen audirent, ut loquitur Ambros. in

Psal.

Psal. 118. Denique hoc mirabile silentium per totam passionem observatum non caruit mysterio, quòd abjectâ scilicet omni privatæ defensionis curâ, mortem à Deo Patre decretam subire vellet. Itaque

63. * *Princeps Sacerdotum ait illi*, ut efficacissimam calumniam ex ejus ore captaret: * *Adjuro te per Deum vivum*, id est, Dei vivi seu veri nomine, & authoritate interpositâ, mando tibi, & obstringo te, ut sit testis mandati mei, & irreverentiæ tuæ in Deum & me, si adhuc tacueris, & vindex falsi, si fefelleris. Ritus ille adjurandi in Scripturis frequens est, quo quis adigitur per reverentiam Deo debitam ad aliquid faciendum vel dicendum. * *Ut dicas nobis, si tu es Christus*, ille Messias Rex Israël, nobis promissus & expectatus, * *Filius Dei*, naturâ scilicet, & proinde æqualis Deo. Nam & ipse Christus prædicaverat de se, Joan. 5. v. 18. unde Judæi eum lapidare voluerant, & hoc passim percrebuerat, & post confessionem Petri talis à discipulis habebatur, ut etiam patet ex testimonio Marthæ, Joan. 11. v. 27. Duo igitur sunt hîc gravia accusationis capita, quæ meditatur Caiphas: ut, si fateretur se Messiam Regem, esset reus læsæ majestatis Cæsaris; si Filius Dei, blasphemus: sentiebant enim hoc esse non posse, nisi simul esset æqualis Deo: unde utrumque objecerunt apud Pilatum Joan. 18. & 19. sin autem utrumvis negaret, facilè convinceretur, utrumvis sibi tribuisse, & recenter acclamari permisisse. Christus igitur, ut ostenderet se nec publicam judicis authoritatem contemnere, & se gloriam Deo, per quem adjuratus erat, deferre debitam, simulque nos doceret, quomodo præceptum, quod tulerat, de depromenda clara fidei & charitatis confessione ante Reges & Præsides, esset observandum.

63. Jesus autem tacebat. Et Princeps Sacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei.

64. * *Dicit illi: Tu dixisti*, scilicet id, quod res est, seu id quod sum, est enim modesta & sine loquentis arrogantia veritatis confessio: unde apud Marcum clarè dicitur, *Ego sum*, & Lucas utrumque conjungit, *Vos dicitis, quia ego sum.* Ne autem prætexere possent, se non satìs dilucidè responsionem intellexisse, ut tacitè argumentum solveret, quod eos à credendo deterrebat, adjicit: * *Verumtamen dico vobis.* Illud, *Verumtamen*, adversativum est, sed non habet, cui respondeat. Itaque videtur Christus non ad verba, sed ad mentem eorum respondere, quæ exprimitur Lucæ 22. v. 67. quia scilicet non crederent eum esse Filium Dei, nempe propter personam ejus contemptibilem: q. d. Vos id, quod dixi, non creditis quidem, verumtamen reipsa hoc brevi patefiet: nam * *amodo*, id est, ex modo, seu ex hoc tempore, & posthac, * *videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei*, id est, non habitu rei criminosi atque in illa abjectione, quâ modò, sed

64 Dicit illi Jesus: Tu dixisti. Verumtamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei & venientem in nubibus cæli.

super omnem creaturam, assidentem Deo, naturâ, potestate, imperio, honore æqualem: de quo vide dicta c. 22. v. 44. Impletum est hoc statim ab ascensione ad Philip. 2. v. 9. quia prædicantibus Apostolis, & miraculis coruscantibus, videre, id est, experiri coacti sunt Christi exaltati, ad dexteram Patris, majestatem: maximè tamen implebitur in novissimo judicio, de quo intelligi debet id quod sequitur, * *& venientem in nubibus cæli*, ad judicandum vivos & mortuos, & inter illos etiam vos judices meos. Alludit ad duo Scripturæ loca, de Filio Dei pronuntiata, Psalm. scilicet 109. v. 1. & Daniëlis 7. v. 13. Aug. epist. 80. intelligit nubes mysticas, prædicatores scilicet Evangelii, quibus vectus Christus fuit statim ab ascensione per Judæam, totumque mundum, Judæis videntibus; sed sensus videtur mysticus.

65. Tunc Princeps Sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: blasphemavit: quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemiam.

65. * *Tunc Princeps Sacerdotum scidit vestimenta sua*, ad testandam doloris sui magnitudinem de tanta scilicet blasphemia. Erat hoc & Gentibus, maximè tamen Judæis, usitatum, ad declarandam rei alicujus indignitatem & acerbitatem, sive luctus, ut fecit Jacob, visâ tunicâ cruentâ filii, & Josue Num. 14. v. 6. sive blasphemiæ, ut fecit Ezechias, auditis blasphemiis Rabsacis 4. Reg. c. 19. v. 1. & Paulus & Barnabas Actor. 14. v. 13. Itaque nesciens, inquit Leo ser. 6. de Pass. quid hæc significaret infamia, sacerdotali se honore privavit, id est, privandum significavit, ut notarunt & Orig. & Hieron. Erat enim vetitum summo sacerdoti scindere vestimenta sua Lev. 21. v. 10. Similis mystica significatio scissæ vestis portendit & Sauli ablationem regni, 1. Reg. 15. v. 28. & Salomoni, 3. Reg. 11. v. 31. * *Dicens blasphemavit*, id est, Deo injuriam verbis irrogavit, sibi divinitatem arrogando. * *Ecce nunc*, hoc ipso tempore & loco, coram tribunali, * *audistis blasphemiam*, quæ nulla scililicet tergiversatione excusari potest. Videntur esse verba exultantis, quòd tandem voti compotes facti sint.

66. Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis.

66. * *Quid vobis videtur?* Non de crimine, quod perspicuum esse volebant, sed de pœna, * *dixerunt, Reus est mortis*, juxta Legem apertam, Levit. 24. v. 16. Lapidatio decreta erat blaphemis per eamdem Legem: sed videntur necessariò supplicium crucis ei destinasse, ut patet ex tot acclamationibus cap. sequenti. Itaque hîc Christus primus propter confessionem principalis articuli fidei, scilicet nominis Christi, condemnatur; qua de causa peculiariter vocatur *Caput Martyrum.*

67. Tunc exspuerunt in faciem ejus & colaphis eum ceciderunt, alii autem palmas in faciem ejus dederunt,

67. * *Tunc*, cùm jam esset adjudicatus morti, & solutum concilium, & indictum iterum in mane, * *expuerunt in faciem ejus*, scilicet viri, qui tenebant eum, ut Lucas: Marcus insinuat etiam aliquos Sacerdotum hoc fecisse, dum à ministris eos distinguit. Est hoc genus contumeliæ gravissimum animo ingenuo, in summum contemptum & detestatio-

nem

nem ejus; quasi facies, pars honestissima, sit digna sordibus contemptoris excipiendis. * *Et colaphis ceciderunt*, Græcè ἐκολάφισαν, *calaphizarunt*. Theophyl. dicit hoc fieri digitis curvatis, & in pugnum contractis, quod idem significat verbum Syriacum & translatio Hebræa; & noster textus hoc postulat. Distinguitur enim hic à palmis, seu alapis, ut Marc. unde & apud Comicum, *Colaphis tuber est totum caput*. Nam colaphi dantur non solum in faciem, sed & in cervicem & caput; ut non sit dubium, hinc totam faciem lividam intumuisse. * *Alii autem palmas in faciem ejus dederunt*. Græcè ἐῤῥάπισαν, quod Beza & aliqui Catholici, fortassis eum imitati, volunt esse *bacillis cædere*; sed malè, non enim vulnera hîc Christo, sed magìs summam ignominiam quærebant. Testatur & Suidas, ῥαπίζειν esse planâ & explicatâ manu genas cædere, quasi dicas, *Expalmare* seu *Depalmare*. Unde & quidam hæretici fatentur eruditiùs verti non potuisse, quàm noster hîc vertit: & alius longè melius nostrum vertisse, quàm Bezam. Cæterùm, quia ῥάπις, teste Hesychio, etiam *solcam* seu *crepidam* significat, hinc ῥαπίζειν, cùm de ludibriis agitur, etiam significat faciem soleâ percutere, quod Persius dixit, *objurgare soleâ*. Porrò utrovis modo fiat, gravissima est ignominia & servitutis vilissimæ nota. Hinc est, quod insultationem addant acerbissimam.

68. * *Prophetiza nobis Christe*, id est, Ostende te jam Prophetam, cùm nullus Christo major sit Propheta, qualem te jactasti, dicendo nobis: * *Quis est qui te percussit?* Hâc scilicet vel istâ alapâ. Sarcasmus iste non habet locum, nisi ex Marco & Luca intelligamus quòd *velaverunt faciem ejus*, hoc est oculos, ne percutientes videre posset. Itaque mordacissimis istis ludibriis significare volebant, falsò sibi nomen Christi & Prophetæ arrogasse, ut qui nec percussores suos posset dignoscere. Alia multa fuisse verborum opprobria indicat Lucas, generaliter dicendo, *Et alia multa blasphemantes dicebant in eum*: similiter & factorum Isaias, cùm dicit, id quod siluerunt Evangelistæ, *Genas meas dedi vellentibus*, seu vellicantibus, barbam scilicet. Quæ omnia sicuti fuerunt dictu & cogitatu horrenda in talem personam, ita & patientia ejus admirabilis, ut ea de causa dixerit ibidem ejus nomine Isaias, *Ideo posui faciem meam, ut petram durissimam*, hoc est, inquit Tertull. lib. de patientia, omni impatientiæ impenetrabilem.

68. Dicentes: prophetiza nobis Christe, quis est qui te percussit?

69. * *Petrus vero*: quamvis hæc narrentur post contumelias Domini uno tractu narratas, contigerunt tamen vel inter illas, vel fortassis etiam ante, durante examine. Itaque * *Petrus sedebat*, ad ignem cum ministris, ut calefaceret se, * *foris in atrio*, id est, anteriori aut exteriori aula, quo significatur, Christum tunc fuisse in interiori seu conclavi,

69. Petrus verò sedebat foris in atrio: & accessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Jesu Galilæo eras.

quò

quò non erat acceſſus miniſtris. Marcus addit *deorſum*, ut inſinuet Dominum fuiſſe ſurſum in ſuperioribus ædium. Utrumque optimè notat Aug.l.3. de conſenſ.c.6. * *Et acceßit ad eum una ancilla*, ſummi Sacerdotis, ut Marc. & quidem oſtiaria, quæ Petrum intromiſerat, ut indicat Joannes, **dicens*, primò quidem circumſtantibus, *Et hic cum illo erat*, ut colligitur ex Luca; deinde audacior facta & ipſi Petro: * *Et tu cum Jeſu Galilæo eras*, & conſequenter ejus diſcipulus es, ut indicat Joannes. Contemptus causâ ſic vocabatur & tunc & poſtea à Juliano Apoſtata, eo quod in Galilæa maxima ex parte educatus eſſet, & plerique diſcipuli eſſent Galilæi.

70. At ille negavit coram omnibus, dicens: Neſcio quid dicis.

70. **At ille negavit coram omnibus:* ut omnes ita purgationem, ſicut accuſationem ancillæ audire poſſent. Notat hanc circumſtantiam velut gravantem crimen, * *dicens: Neſcio quid dicis*, id eſt, neſcio quid verbis iſtis ſignificatum velis. Habet enim hoc emphaſin ſecuræ negationis, quaſi incognitus ſibi eſſet, ut nec terminos intelligeret. Erat autem hoc non ſolùm negare diſcipulatum Chriſti, ſed etiam ſe eſſe Chriſtianum, hoc eſt, ipſam fidem Chriſti, ut Aug. tr. 113. in Joan. nemo enim credit incognitis. Ecce columna firmiſſima, inquit ibid. ad unius auræ impulſum tota contremuit. Ubi eſt illa promittentis audacia, & de ſe plurimùm præſumentis? Sed quid mirum, ſi Deus vera prædixit, homo autem falſa præſumpſit?

71. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Jeſu Nazareno.

71. * *Exeunte autem illo*, eo quòd timeret deprehendi, **januam*, ſcilicet aulæ ut iret in veſtibulum ante atrium, ut Marcus. Ubi cùm foris jam eſſet, primâ vice gallum cantantem audivit, ut ibid. notat, neque quidquam commotus fuit. Colligunt itaque nonnulli, hoc circa mediam noctem contigiſſe, quando gallus primo canere ſolet. *Vidit eum alia ancilla, & ait his, qui erant ibi*: muſſitans hoc fortè circumſtantibus, ſic ut Petrus exiens audire poſſet. Reverſus eſt ergò, vel ne fugiſſe videretur, vel ut ſe purgaret, vel frigoris impatiens, vel curioſus, ut videret finem iſtius tragœdiæ. Nam ex Marco conſtat, Petrum exiiſſe, & gallum audiviſſe cantantem; ex Joanne verò, quòd ad focum ſtans ſecundò negaverit. Silet ergò Matthæus reditum ejus. Itaque poſt reditum alius quidam, ut Lucas notat, imò alii plures, ut Joan. objecerunt ei, ſtanti & calefacienti, idem quod ancilla dixerat circumſtantibus, videlicet. * *Et hic erat cum Jeſu Nazareno.* Ita ferè S. Aug. iſta conciliat, quæ alioqui minus perſpecta quoſdam adegerunt, ut Petrum ſæpiùs quàm ter negaſſe crederent.

72. Et iterum negavit cum juramento: quia non novi hominem.

72. * *Et iterum negavit cum juramento*: ut vel ſic crederent, quod ſimpliciter neganti non crediderant. Ita mendacio adjecit perjurium, * *quia non novi hominem*; tantum abeſt, ut ſim diſcipulus ejus. Manſit ergo

ergo ibi ſecurior, putans eis ſe plenè feciſſe fidem tantâ aſſeverandi pertinaciâ.

73. **Et poſt puſillum*, Lucas ait, *intervallo facto quaſi unius horæ*, **acceſſerunt qui ſtabant.* Lucas unum tantùm nominat, quem Joan. dicit fuiſſe cognatum ejus, cujus Petrus auriculam abſciderat, atque objeciſſe quòd eum vidiſſet in horto. Huic alii ſe junxerunt, * *& dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es*, qui iſti homini adhæſerunt: **nam & loquela tua manifeſtum te facit*; idioma ſcilicet Galilæum, quo loqueris, probat te eſſe Galilæum, ut dicitur apud Lucam, & conſequenter te eſſe iſtius Galilæi diſcipulum. Nam quamvis omnes Syriacè loquerentur, dialecto tamen diſcrepabant; cujuſmodi diſcrepantiam ejuſdem linguæ in omnibus nationibus videmus. Petrus autem videns creſcere periculum ex cognato ejus, quem penè occiderat, & ſe tot argumentis premi, & penè convinci.

73. Et poſt puſillum acceſſerunt qui ſtabant, & dixerunt Petro: Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifeſtum te facit.

74. * *Cœpit deteſtari*: Græcè καταναθεματίζειν, id eſt, execrari, & diris ſe devovere, ſibi mala imprecari: quamquam aliqui intelligant cœpiſſe deteſtari Jeſum. * *Et jurare*, ſeu cum jure-jurando affirmare, ſcilicet tam imprecatorio, quàm aſſertorio, * *quia non noviſſet hominem*, quantò minùs ſe eſſe diſcipulum ejus. * *Et continuo*, Lucas, *adhuc eo loquente*, ut appareret, Chriſtum vera prædixiſſe, * *gallus cantavit.* Marcus, *iterum cantavit*: quàm iterationem ipſe notat, quia ſolus narrat Chriſtum prædixiſſe, quòd ter negaturus eſſet Petrus, antequam gallus cantaret bis.

74. Tunc cœpit deteſtari & jurare quia non noviſſet hominem: Et continuo gallus cantavit.

75. * *Et recordatus eſt Petrus*, partim exteriore cantûs admonitu, partim interiore Chriſti ſuggeſtione: quæ ſi defuiſſet, non magis tunc quam primo cantu fuiſſet recordatus * *verbi Jeſu quod dixerat, &c.* Lucas recordationem iſtam, velut cauſam ejus, notat, quòd *converſus Dominus*, non corporaliter, quia nihil profuiſſet; ut enim ſuprà ex Aug. notavimus, Petrus erat foris, id eſt, in aula exteriori ac deorſum, Chriſtus intus ac ſurſum: *Reſpexit Petrum*, divinæ ſcilicet miſerationis intuitu, quia latenter ſubvenit, cor tetigit, memoriam revocavit, interiore ſuâ gratiâ viſitavit Petrum, interioris hominis uſque ad exteriores lachrymas produxit affectum, ut loquitur hâc de re Aug. de gratia Chriſti c. 45. Quem internum divinitatis Chriſti reſpectum fuiſſe ſignificatum, docet etiam Ambr. l. 10. in Luc. & Leo Serm. 3. de Paſſ. Itaque Petrus non tam metu quàm compunctione motus, & odio conſortii, per quod lapſus erat, * *egreſſus foras*: ſolitudo enim ad negotium flendi & pœnitendi aptior, ut Aug. lib. 8. confeſſ. c. 11. * *flevit amarè*, quia tam enorme peccatum non erat pœnitentiâ perfunctoriâ expiandum. Permiſſa ſunt hæc divinitùs in

75. Et recordatus eſt Petrus verbi Jeſu, quod dixerat: Prius quàm gallus cantet, ter me negabis. Et egreſſus foras, flevit amarè.

Petro,

Petro, ut elideretur ejus præsumptio, inquit Basil. Reg. inter breviores 81. ut disceret infirmis parcere, ubi suam novisset infirmitatem, ut idem ait Hom. 22. ut in Ecclesiæ principe etiam ab iteratis peccatis remedium pœnitentiæ conderetur, ut Leo Serm. 9. de Passion. denique ut idem ait, ut nemo auderet de sua virtute confidere, quando mutabilitatis periculum nec Petrus potuit evadere.

CAPUT VIGESIMUMSEPTIMUM.

1. Mane autem facto, concilium inierunt omnes Principes Sacerdotum & Seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent.

1.* MAne autem facto, Lucas, *ubi factus est dies*, * *concilium inierunt*: quod posset intelligi de simplici consultatione eorum, sed Lucas dicit, quòd *convenerint*, & duxerint Jesum in concilium suum: quo indicatur, concilium nocturnum ante finitam noctem fuisse dissolutum, & mane iterum congregatum. Itaque * *Concilium inierunt omnes principes Sacerdotum*, ut nemo tantæ causæ deesset, * *adversum Jesum, ut eum morti traderent*, id est, quâ viâ mortis sententiam jam latam exequerentur, an, ut olim cogitaverant; an tumultuariè, ut fecerunt in Stephanum; an viâ juris, authoritate Præsidis. Evangelistæ omnes notant hoc secundum concilium, quod Marcus dicit fuisse *universum*, ex omnibus videlicet septuaginta duobus constans judicibus. Solus Lucas notat eandem quæstionem ibi fuisse iteratam, an esset Christus, eoque confitente, quòd ipse esset, eos similiter respondisse, *Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audivimus ex ore ejus.* Ex qua rerum similitudine, & quòd non videatur verisimile eos iterum examinasse id, quod jam confessus erat, ne forte, quòd nollent, panilodiam caneret, vel otiosam responsionem iteraret, putant quidam ea omnia contigisse in solo primo nocturno conventu, & Lucam non suo ordine narrasse. Sed sanè ipse contextus Lucæ sic rem describit, ut sine violentia non possint omnia torqueri ad primum conventum. Dicit enim, *Ut factus est dies, convenerunt, &c. & duxerunt eum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus*: & peracto illo examine, latâque sententiâ addit, quòd surrexerint & duxerint ad Pilatum. Alii putant omnes illas interrogationes, & testimonia contigisse mane in secundo concilio, Matthæum verò & Marcum ea per anticipationem narrasse; sed longè sanè improbabiliùs. Apertissimè enim describunt duo Evangelistæ illusionem Christi quasi nocte factam, idque propter existimatam blasphemiam, quòd se Christum dixisset. Nam tota illusio ista erat perpetua quædam exprobratio istius confessionis, & ideò Matthæus dicit, *Tunc expuerunt &c.* Itaque rectiùs & faciliùs accipiuntur ut verba sonant, quòd etiam in hoc concilio, quia plenum erat ex omnibus judicibus, & quia alterum nocturnum fuerat,

fuerat, quod jure habetur illegitimum, & ut confidentiùs eum condemnarent omnium ſuffragio, ſi in eadem confeſſione perſiſteret, eamque confirmaret, eum interrogaverint, an eſſet Chriſtus, & ex ore ejus & iteratâ confeſſione ipſum condemnaverint. Itaque

2. Et vinctum adduxerant eum & tradiderunt Pontio Pilato præſidi

2. * *Vinctum*, Græcè δήσαντες αὐτὸν, *cùm vinxiſſent eum:* unde ſolutus videtur adſtitiſſe in concilio, ut confeſſio liberior nec vi extorta videretur. Vinxerunt autem, quia moris erat, ut, quem adjudicaſſent morti, ligatum traderent, ut Hieron. notat, videlicet tanquam certò reum. * *Adduxerunt eum*, nempe univerſum Concilium ſimul, ut ex Luca patet, qui dicit, *ſurgens omnis multitudo eorum duxerunt &c.* Idque ut authoritate ſua cohiberent populum; tum ut Pilatus ſine longiori examine morti traderet eum, qui omnium unanimi judicio eſſet mortis reus: denique ne quiſquam eum auderet defendere. * *Et tradiderunt Pontio Pilato*, ut eſſet executor ſententiæ, non arbiter cauſæ, inquit Leo ſerm. 8. de Paſſ. id eſt, ut non cognoſceret cauſam, ſed ut in damnatum adverteret. * *Præſidi*, id eſt, Præfecto & Gubernatori totius Judææ à Tiberio conſtituto. Cauſa verò, cur non ipſi occiderent, datur apud Joan. c. 18. v. 31. quod non liceret eis interficere quemquam ademptâ, ſcilicet eis per Romanos poteſtate capitalis ſupplicii ſtatuendi, quamvis poſſent infligere leviorem pœnam, ut flagellationis, Act. 5. v. 40. Et hinc eſt, quod teſtatur Joſephus l. 20. Antiq. c. 8. Annanum Pontificem privatum fuiſſe pontificatu, eo quod Jacobum, fratrem Jeſu Chriſti, & alios viros bonos, coacto judicum concilio, velut impietatis reos curaſſet lapidandos, nempe abſque Romani Præſidis vel certè Regis Agrippæ aſſenſu. Nam lapidatio Stephani videtur tumultuariè nullo juris ordine, vel ſententiâ contigiſſe. Potuerunt verò & aliæ fuiſſe cauſæ tradendi eum Præſidi, ut ſcilicet invidiam declinando, culpam in Præſidem ethnicum derivarent; ut res tutiùs ſine ſeditionis periculo fieret, & ſine violatione feſti fieri videretur: quas cauſas conſiderant Chryſoſt. in hunc locum & Aug. tr. 114. in Joan.

3. Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus eſſet; pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus Sacerdotum, & Senioribus,

3. * *Tunc videns Judas, quod damnatus eſſet*, id eſt, certæ morti adjudicatus, conclamatâ jam bis ſententiâ, ad cujus executionem per Pilatum properabant. Unde putant multi, non exiſtimaſſe Judam, quod eſſet interficiendus à Judæis: ſed quia non poterat eorum animum ignorare, quem jam ſæpe declaraverant, verius videtur, quod criminis atrocitas jam tandem ob oculos poſita unà cum conſideratâ Chriſti erga ſe ad ultimum uſque humanitate, **pœnitentia ductus* fuerit machinatæ proditionis; ſed inutili. Nam quamvis & peccatum horruerit, & confeſſus fuerit, & pecuniam abjiciendo quodammodo ſatisfecerit, multis tamen neceſſariis pœnitentia ejus caruit. Defuit enim fides Chriſti,

ut Dei, ut redemptoris, ut justificatoris à peccato: defuit spes veniæ, sicut & Cain: defuit affectus amoris in offensum Deum. Unde dolor fuit non erigens animum ad emendandum, sed horrore quodam crucians & obruens conscientiam ad desperandum, eo ferè modo, quo fit in inferno. * *Retulit triginta argenteos*, ut pactum, quantum in se esset, rescinderet, & ita ementium infidelitatem professio vendentis argueret, ut Hilar. * *Principibus Sacerdotum*, sive in domo Caiphæ vel Pilati congregatis, sive potiùs nonnullis in templo obeuntibus ministeria: Principes enim Sacerdotum vocantur capita familiarum, quæ non necesse est omnes adfuisse.

4. Dicens: Peccavi tradens sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu videris.

4. * *Dicens: Peccavi, tradens sanguinem justum*, prodendo virum innoxium ad mortem; hoc enim significatur per *sanguinem*. Unde tacitè multò graviùs arguit Principes proditionis & mortis authores, & simul abstergit maculam, quæ Christo apud Judæos adhærere potuisset, quòd eum discipulus propter sibi magìs nota crimina tradidisset. * *At illi dixerunt: Quid ad nos?* Quod tu peccaveris: * *Tu videris*, an feceris, & quid feceris & quam rationem reddere possis. Itaque facinus in solo vendente statuunt, cùm vendentis testimonio scelus ementium argueretur.

5. Et projectis argenteis in templo, recessit: & abiens laqueo se suspendit.

5. * *Et projectis argenteis in templo*: sic enim Sacerdotibus eos sibi videbatur reddere, * *recessit*, affectu pœnitentis, sed furore pereuntis, loca secreta quærens. * *Et abiens laqueo se suspendit*: quasi qui vellet proprio supplicio scelus suum expiari, inquiunt quidam; sed rectiùs Hieron. in c. 5. Amos, malis, quibus anxiabatur, finem imponere, reputans mortem sibi malorum fore finem, ut desperantes solent. Stimulos enim & flagella conscientiæ non sustinebat. Elegit autem suspendium, quia, ut Aug. lib. 2. contra litt. Petiliani cap. 49. duæ sunt maximè viles & usitatæ mortes eorum, qui seipsos interimunt, laqueus & præcipitium. De genere mortis ejus plura in cap. 1. Actor.

6. Principes autem Sacerdotum, acceptis argenteis dixerunt: non licet eos mittere in corbonam: quia pretium sanguinis est.

6. * *Principes autem Sacerdotum dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam*, id est, gazophylacium, seu potiùs in thesaurum sacrum, qui *Corban* dicebatur, ut Josephus lib. 2. de bello Judaico c. 8. quamvis propriè significet oblationem seu donum. * *Quia pretium sanguinis est*, quo scilicet sanguis seu homo ad sanguinis effusionem est venditus; ubique sibi similes, excolantes culicem, & camelum glutientes; quasi conscientia ipsorum sine noxa scelus caperet, cujus pretium thesaurus non reciperet. Non licere autem dicunt, non quod certâ Dei lege esset prohibitum, sed per analogiam ad Legem Deut. 23. v. 18. vel propter certas eorum traditiones.

7. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrū figuli, in sepulturam peregrinorum.

7. * *Consilio autem inito*, in quem pium usum pecunia posset expendi, cum velut polluta non posset converti in thesaurum vel usum templi,

* *eme-*

* *emerunt ex illis agrum figuli*, Græcè τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, *illum agrum figuli illius*, certum agrum designans, tunc, cum scriberet celebrem. Situs erat ad Australem plagam urbis, post montem Sion, ut notat Hier. lib. de locis Hebraicis. * *In sepulturam peregrinorum*, ut in mortuos & immundos expenderetur immundum hominis interfecti pretium. Peregrini enim, hoc est non cives Jerosolymitani, magno numero quotannis affluebant Jerosolymam ad solemnitates, qui propriis carebant sepulchris. Quamquam credibilius sit hic intelligi peregrinos gentiles, quales erant Romani milites, quos nefas putabant cum Judæis sepeliri: & ita res ista magis servit mysterio. Significatum enim fuit, morte Christi emendum esse mundum, velut agrum lutosum & peccatis immundum, in sepulturam peregrinorum; ut scilicet paretur vera requies iis, qui in hoc mundo velut advenæ & peregrini degunt, maximè Gentilibus.

8. * *Propter hoc vocatus est ager ille*, nempe non à Principibus, sed à vulgo, cum res innotuisset, sicut indicatur Actor. 1. v. 15. * *Haceldama*. Vox est Syriaca, significans * *agrum sanguinis, usque in præsentem diem*, quo illa scribebat Evangelista. Divinâ hoc factum est providentiâ, ut, cùm scelus obruere vellet, magis inclaresceret. Nam, ut Chrys. ait, nomen loco inditum omni tubâ clariùs sceleratam eorum prodidit cædem, non præsentibus tantùm, sed & posteris, ut quoties ager nominaretur, toties memoria sceleris eorum reviviseret.

8. Propter hoc vocatus est ager ille, Haceldama, hoc est ager sanguinis, usque in hodiernum diem.

9. * *Tunc impletum est, quod dictum est per Jeremiam Prophetam*. Prophetia, quæ hic citatur, apud Jeremiam non habetur, sed apud Zachariam, magis tamen quantum ad sensum, quàm ad verba. Unde difficultas ista novem aut decem diversas peperit opiniones. Alii putant desumptum testimonium ex scriptis Jeremiæ, quæ perierunt, de quo 2. Machab. 2. v. 1. alii ex apocryphis Jeremiæ libris, sicut fecit Apostolus de Janne & Mambre, 2. ad Timoth. 3. v. 8. alii ex Jeremia nostro erasum esse: alii errore librariorum positum Jeremiam pro Zacharia. Utrumque indicat Euseb. lib. 10. de demonstrat. Evang. alii traditionem ex Jeremia acceptam citari: alii occurrisse Matthæo nomen Jeremiæ pro Zacharia, & corrigere noluisse, eo quod sciret tantam esse Prophetarum concordiam & unitatem, eodem per omnes loquente Spiritu, ut, quod unus dixisset, alteri tribui posset. Ita Aug. lib. 3. de conf. Evang. c. 8. Duæ sententiæ videntur esse probabiliores: una, quod, cùm Zacharias de pretio mentionem faciat, nihil de agro empto, vel de eo, quod istud Dominus constituerit; Jeremias verò nihil de pretio appretiati, sed de agro empto, & quod hoc esset *verbum*, id est, voluntas & constitutio Domini: Matthæus utramque prophetiam in unam conjunxerit, & uni attribuerit eo modo, quo

9. Tunc impletum est, quod dictum est per Jeremiam Prophetam, dicentem: & acceperunt triginta argenteos pretium appretiati quem appretiaverunt à filiis Israël:

fecit & Marcus 1. v. 2. ubi tribuit Isaiæ eâdem arte contexendi Scripturas, prophetiam quamdam Malachiæ cui Isaiam subjungit. Hoc autem eo magis fecit Matthæus, eo quod præmisisset de agro empto in sepulturam peregrinorum, ad quod multò magis spectat prophetia Jeremiæ, quam Zachariæ: nam Jeremias Sacerdos agrum illum emit ad significandum, quod Judæi reversuri essent è captivitate Babylonica, & habitaturi in agris Israël: quod sublimiùs præfigurabat, Judæos in fine mundi reversuros, velut peregrinos in Ecclesiam, tanquam agrum Christi occisi pretio peregrinis comparatum. Sensum istum subindicant & magis amplecti videntur Aug. loco cit. & S. Anselmus in hunc locum. Altera est facilior, quamvis Augustino non videatur probari, nomen Jeremiæ irrepsisse in textum incuriâ vel temeritate librariorum: cujus rei indicium est, primo quod Matthæus non soleat nomina Prophetarum exprimere: secundò, quod nonnulli codices Latini, etiam tempore Aug. & Lyrani eo caruerint, ut uterque testis est; unde & nunc non desunt manuscripta, tum Romæ, tum in Belgio, à quibus abest: tertiò quod Syriacus textus non habeat nomen Jeremiæ. Hanc difficultatis istius solutionem ex antiquis innuit Hieron. & amplexus est Rupertus & Lyranus; ex recentioribus, Jansenius, Maldonatus, Baronius ad an. 34. n. 19. Franc. Lucas in notis ad Latin. textum, Suar. in 3. part. tom. 2. disp. 34. sect. 1.

* *Et acceperunt.* Aliqui suppositum hujus verbi faciunt illud *à filiis Israël*, ut subaudiatur, quidam; q. d quidam ex filiis Israël acceperunt; qualis locutio est Act. 21. v. 16. & hic sup. c. 23. v. 34. Sed clarum videtur, quod illud, *à filiis Israël*, respondeat verbis Zach. 11. v. 12. *Appretiatus sum ab eis.* Rectiùs itaque Sacerdotes acceperunt, *triginta argenteos, pretium appretiati*, per appositionem, q. d. qui argentei fuerunt illud pretium Messiæ appretiati. * *Quem appretiaverunt*, id est, tanti æstimaverunt, & isto pretio pacti sunt, * *à filiis Israël*, Juda scilicet proditore, qui erat ex illis, quod Propheta stomachando dixerat, *decorum pretium, quo appretiatus sum*, ab eis.

10. Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

10. * *Et dederunt eos in agrum figuli*, id est, ad emendum agrum figuli. Matthæus neque verbis neque verborum ordine cum Zacharia convenit, ut Hieron. notat, sed tantùm sensu. Propheta enim personam Christi gerens petiit à Judæis sibi dari mercedem suam, pro beneficiis, quibus eos docendo, sanando &c. affecerat, & Principes, loco mercedis, *appenderunt*, inquit, *mercedem meam triginta argenteos*, eos appendendo Judæ proditori, ut morte mulctaret. Itaque dixit Dominus ei, *Projice illos*, argenteos *ad statuarium*, Hebraicè *figulum*, id est, sic eos projice in templum, ut per Sacerdotes ad manus statuarii seu figuli,

guli, vendentis agrum suum, perveniant, *decorum* scilicet & magnificum *pretium, quo appretiatus sum ab eis* pro tot laboribus & beneficiis: pressiùs enim verba ista cum irrisione & stomacho legenda sunt, ut ibid. Hieron. notat. Itaque quos ibi argenteos projici jubet, eos projiciendos esse hoc ipso prædicit, & quod Propheta se mox fecisse dicit, hoc Matthæus narrat esse factum. Et illa causa est, cur ea, quæ Zacharias protulit in prima persona, Matthæus narret in tertia, à qua tamen statim transit ad primam dicendo, * *sicut constituit mihi Dominus.* Verba ista non sunt apud Prophetam, sed res ipsa, quatenus dicit se, sicut jussus fuerat, à Deo tulisse & projecisse triginta argenteos in templum.

11. * *Jesus autem stetit ante Præsidem*, scilicet in Prætorio, Judæis remanentibus foris, ne contaminarentur. Multo enim plenius hanc historiam narrat Lucas, initio cap. 23. & maximè Joan. 18. v. 28. & seqq. Ex Joanne itaque constat, quod primò eum accusare noluerint, ut qui ejus judices fuissent, sed statim tamquam malefactorem plectendum esse contenderint. Quod cùm Pilatus detracteret, ex Luca constat, eos objecisse, quod se dixisset esse Christum Regem, & tributa Cæsari dari vetuisset. Hoc crimen, neglectis cæteris, maximè examinandum duxit Pilatus, eo quod nemo in Romano Imperio se Regem dicere posset sine læsa majestate, nisi Cæsar concessisset. Itaque interrogat eum Præses.: * *Tu es Rex Judæorum?* Græcè ὁ Βασιλεύς, scilicet quem illi promissum expectant & Christum vocant. Non caret autem emphasi illud, *Tu*, in tali scilicet habitu & apparatu, ut non sine contemptu & risu dictum videatur, ut notavit Origen. * *Dicit illi Jesus: Tu dicis.* Quæ verba non statim Pilato reddita sunt, sed multis interpositis, quæ narrat Joan. Ut enim Aug. ait l. 3. de consensu c. 8. multa dicta & multa responsa sunt: unde cuique eorum, quantum visum est, decerpsit, & in narratione sua posuit, quod satis esse judicavit.

11. Jesus autem stetit ante præsidem, & interrogavit eum præses dicens: Tu es Rex Judæorum? dicit illi Jesus: Tu dicis.

12. * *Et cum accusaretur à Principibus &c.* Rursum scilicet postquam jam foras ad ipsos redivisset Pilatus, & Jesum post examen de affecta Regis dignitate excusaret. Accusatio autem hæc secunda erat de subversione gentis Judaicæ à Galilæa usque huc Luc. 23. v. 5. hoc est, quod esset seditiosus. * *Nihil respondit:* Pilato enim jam responderat id, quod satis erat; adversariis noluit, propter causas, quas diximus cap. præced. v. 63. Unde Pilatus quamvis satis adverteret criminum inanitatem, aggravat tamen ea verbis,

12 Et cum accusaretur à Principibus Sacerdotum, & Senioribus, nihil respondit.

13. * *Non audis, quanta adversum te dicunt testimonia?* Ut scilicet responsum eliceret, quo seipsum aliquantulum defenderet, & ita facilius liberari posset. Indicat hoc clarius Marcus, dicendo: *Non respondes quidquam?* Scilicet ut te tuearis: *vide in quantis te accusant*, q. d. Defende te ipsum, sed Dominus

13. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta adversum te dicunt testimonia?

14. * *Non*

14. Et non respondit ei ad ullū verbum, ita ut miraretur Præses vehementer.

14. * *Non respondet ei ad ullum verbum*, non contemptu Præsidis, sed accusationum. Unde nec Præses: cui jam fassus erat alteram accusationis partem, arbitratus est se silentio comtemni, sed miratus est * *vehementer*, nimirum quod vir communi judicio sapiens, eloquens, innoxius, judicem faventem habens, in periculo capitis constitutus, ad accusationes inanes, & frigidas calumnias tanta mansuetudine & fortitudine animi & mortis contemptu prorsus obmutesceret.

15. Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum, quem voluissent.

15. * *Per diem autem solemnem*, Paschatis. Omittit hic iterum Matt. missionem ejus ad Herodem; nam quæ hîc sequuntur, contigerunt postquam ab Herode remissus esset, ut patet ex Luca. * *Consueverat Præses populo dimittere unum vinctum*, seu captivum, * *quem voluissent*, videlicet populus. Consuetudo ista videtur manasse ex memoria beneficii liberationis ex carcere Ægyptiaco, & à Romanis conservata, cum Rempublicam invasissent, in gratiam populi, qui privilegiis & consuetudinibus istiusmodi maximè teneri solet.

16. Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

16. * *Habebat autem tunc vinctum insignem*, sceleribus. Crimina ejus indicantur à Luca, quod fecisset in civitate seditionem & homicidium. Joan. addit fuisse latronem, quales scilicet publicas obsident vias.

17. Congregatis ergo illis dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis: Barabbam, an Jesum, qui dicitur Christus?

17. * *Congregatis ergo illis dixit Pilatus*, præveniens postulationem populi, qui occasione tum festi, tum Jesu traditi congregatus erat: * *Quem vultis dimittam, Barabbam, an Jesum, qui dicitur Christus?* id est, Qui vulgo à vobis habetur ille Messias & Rex Judæorum, etsi non hujus mundi. Seriò, non joco hoc eis refricat, ut hoc nomine, & hâc inolitâ populo opinione esset Jesu gratior. Pilatus enim cùm non potuisset eum apud Principes liberare, ut ex aliis Evangelistis patet, tentavit hanc viam, ut expeditissimam, apud populum, innumeris ab eo affectum beneficiis. Unde etiam non permisit eis liberam electionem, quemadmodum v. præc. sed restringit ad duos tantùm; unum de industria selectum facinorosissimum, ne subesset aliqua misericordiæ causa; alterum innocentissimum, ut cogerentur ipsum eligere. Hic animus Pilati patet ex v. seq.

18. Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum.

18. * *Sciebat enim*, ex fama publica, * *quod per invidiam tradidissent eum*, sibi scilicet occidendum Principes Sacerdotum. Cum autem invidia sit odium felicitatis alienæ, ut Aug. l. 11. de Gen. ad litt. c. 14. causa hujus invidiæ fuit claritas nominis ejus apud populum, & authoritas in docendo major quam sua, ut satis colligitur ex Joan. 11. v. 48. & c. 12. v. 19.

19. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus dicens: nihil tibi & justo illi, multa enim passa sum hodie per visum propter eum.

19. * *Sedente autem illo pro tribunali*, id est, in tribunali, more Judicis, ad causam examinandam, * *misit ad eum uxor ejus*, quod decorum non esset maritum per se in negotiis publicis interpellare. Lucius Dex-

Dexter in Chronico vocatam vult *Claudiam Proculam.* * *Dicens: Nihil tibi, & justo illi*, id est, nihil tibi negotii sit cum isto; quem ita vocat, quod excellenter justus esset, ita & nomine religionis deterret eum ab ejus condemnatione, sicut metu malorum per id, quod sequitur: * *Multa enim passa sum hodie per visum*: Græcè κατ' ὄναρ, *in somnis*, ut vertitur Matth. 1. v. 20. non quod noctu contigerit, mane enim narrasset marito, sed quod dormienti post discessum mariti. Quid passa fuerit, non constat: verisimile est, fuisse minas pœnarum, impendentium Judæis & Pilato, ex persecutione & damnatione justi illius. S. Ignat. Beda, & Ansel. putant immissum fuisse somnum à diabolo, impedire volente fructum passionis, quem incipiebat persentiscere. Sed cur igitur Judæos non cessavit instigare ad scelus? Rectiùs proindè Ambr. l. 10. in Luc. Hier. Theophyl. & alii docent, fuisse à Deo immissum non Pilato Judici, ne suspectus aut corruptus videretur, eique non crederetur: sed uxori, ut innocentiæ testimonium haberet Christus ab omnibus, à Judæis credentibus, à Judice, uxore ejus, centurione, militibus, latronibus, terrâ motâ, Sole obscurato, templo, petris, mortuis. Notatione verò dignum est, neminem in tota passione pro liberatione Domini locutum esse, nisi duos Gentiles, Pilatum & uxorem ejus.

20. * *Principes autem Sacerdotum & Seniores persuaserunt populo*, per emissarios suos, huc illuc dimissos: spatium enim aliquod deliberandi videtur fuisse interpositum. Tacitè autem indicatur, Pilatum non fuisse frustrandum spe suâ, nisi Pontifices concitassent turbam sibi obnoxiam. * *Ut peterent Barabbam, Jesum vero perderent*, id est, mortem ejus postularent. Hoc autem à Pilato non erat eis propositum, sed ex pura malitia Pontifices addiderunt. Præses itaque territus uxoris denuntiatione, cùm fortiùs instaret pro liberatione, & rursum peteret, * *quem vellent dimitti*,

20. Principes autem Sacerdotum & Seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam, Jesum verò perderent.

21. * *Illi dixerunt Barabbam.* Quæ postulatio sicut erat injustissima, ita Domino ignominiosissima, postponi videlicet publico latroni, imò in gratiam latronis damnare innocentem, & in odium innocentis liberare latronem. Unde S. Petrus Act. 3. v. 14. exprobrat eis istam injustitiam velut intolerabilem: & Athanas. de Pass. notat idcirco apud Judæos horrendas illas seditiones & cædes paulò post increbuisse, quas narrat Joseph. lib. de bello Jud. Unde & Pilatus attonitus petitionis impudentiâ, iterum instat:

21. Respondens autem præses, ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt Barabbam.

22. * *Quid igitur faciam de Jesu?* Dixit igitur hoc, volens dimittere Jesum, ut notat Luc. c. 23. v. 20. Nam tacitè & placidè eis suggerit, ut simul petant etiam alterum sibi dimitti, & idcircò iterum refricat eis gratissimum Judæis titulum. * *Qui dicitur Christus*, qui scilicet talis

22. Dicit illis Pilatus: quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus?

etiam

etiam recentiſſimè à vobis habitus eſt, ſed pluſquam oportebat, Judicis authoritatem vulgo ſubmiſit: non enim erat populi, pœnam alteri vinctorum decernere, ſed tantùm libertatem petere. Unde cum populo gratificare decreviſſet, ad præcipitium ſummæ iniquitatis deductus eſt.

23 Dicunt omnes, crucifigatur: Ait illis præſes: quid enim mali fecit? At illi magis clamabant dicentes: crucifigatur.

23. * *Dicunt omnes*, & Principes, & à Principibus perſuaſus populus, arrepta è veſtigio poteſtate ſibi facta, * *crucifigatur.* Proxima crucis petendæ occaſio fuit petitio Pilati: nam quamvis præter mentem, tacitè tamen ſuggerebat malevolis hominibus, ut, quia latro & ſeditioſus pro Jeſu liberabatur, ſupplicium quoque ipſius tranſiret in Jeſum, ut notat Baronius: idque maximè, quia accuſabatur ſeditionis & majeſtatis Lucæ 23. v. 2. & 3. unde & titulus, *Rex Judæorum.* Supplicium autem crucis apud Romanos decernebatur ſeditioſis & Majeſtatis reis, latronibus & præſertim perſonis viliſſimis, ut ſervis, ſicut probat Lipſius l. 1. de Cruce. Itaque tria videntur Pontifices in petendo illo ſupplicio ſpectaſſe: primò congruentiam ad prætexta crimina: ſecundò, ſummam atrocitatem, ut ita ſe vindicarent; fit enim quemadmodum in partibus nervoſiſſimis & à corde remotiſſimis, ita cum maximis & diuturnis doloribus: tertiò, extremam ignominiam, ut nomen & memoria ejus eſſet Judæis & Gentibus execrabilis, ut notat Chrſoſt. in Joan. Divinitùs quoque factum eſt, ut Salvator nullum ſibi mortis genus deligeret, ne aliud genus expaveſcere videretur, ut Athan. de corporali adventu Verbi. * *Ait illis Præſes: Quid enim mali fecit?* Illud *enim*, implicatam facit hic & apud Marcum orationem, nihil enim habet, cui reſpondeat. Itaque vel reſpondet menti potiùs quàm verbis, q. d. non eſt æquum, ut crucifigatur, quid enim mali fecit? Vel certè redundat. Itaque populum facit hic teſtem innocentiæ: illi autem cùm in accuſando & probando palam deficerent, ad importunas ſe preces & vociferationes vertunt. Porrò verbis iſtis ſubjicit Lucas, *Corripiam ergo illum & dimittam:* ex quo colligitur, poſt illa verba fuiſſe flagellatum, ſpinis coronatum, indutum purpurâ, productum foras, & cùm iterum clamarent, Pilatum ſediſſe pro tribunali, & laviſſe manus, ſicut narratio Joannis omninò poſtulare videtur.

24. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, ſed magis tumultus fieret: accepta aqua, lavit manus coram populo dicens: Innocens ego ſum à ſanguine juſti hujus: vos videritis.

24. * *Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret*, neque remiſſione ad Herodem, neque beneficio liberationis ſolemnis, ſive loco Barabbæ, ſive cum Barabba, neque flagellatione & reliquâ ignominioſâ tractatione, neque toties iteratâ conteſtatione innocentiæ ejus: * *ſed magis tumultus fieret*, ſeditio ſcilicet popularis ex eo, quod ſe tam difficilem præberet. Quibus verbis non excuſatur Pilatus, qui ne declinaret à juſtitia, omnia perrumpere debuiſſet; ſed potius Chriſtus, quod nullo crimine, ſed metu ſeditionis damnatus ſit, imò à Judice abſolutus: nam

* *accepta*

* *accepta aqua lavit manus*: ſequens in eo facto vel naturalem ſignificationem lotionis corporis, ad indicandam animi ſui innocentiam; vel apud Judæos Judaicam adhibens cæremoniam, ut vult Orig. apud quos illa ad iſtum finem lege præſcripta erat Deut. 21. v. 6. * *coram populo*, ſpectante, ut impii facti invidiam à ſe in populum declinaret. Factum ſuum explicat verbis: * *Innocens ego ſum à ſanguine juſti hujus*, id eſt, à morte ſeu effuſione ſanguinis, quam petitis. Sed ſi hic juſtus, quomodo tu damnando innocens? Itaque Jeſum damnando abſolvit, ſe purgando condemnat: nec ſufficit manuum lotio, nam ut Leo ſerm. 8. de Paſſ. non purgant contaminatum animum manus lotæ, nec in aſperſis aqua digitis expiatur, quod famulante impiâ mente committitur. * *Vos videritis*, in quorum caput culpa cædis iſtius execrandæ & vindicta redundabit. Hæc ergò cæremonia videtur adhuc eo ſpectaſſe, ut vel ſic Judæos revocaret: ſed per divinam providentiam eò directa eſt, ut teſtatiſſima redderetur morientis pro nobis innocentia, dum in ipſa ſententia juſtus pronuntiatur, ut obſervat Aug. ſerm. 118. De temp. & ita vincit, cum judicatur.

25. * *Et reſpondens univerſus populus*, qui ex univerſa Judæa confluxerat in illo feſto: * *Sanguis ejus ſuper nos & ſuper filios noſtros*, id eſt, Nos totam culpam & pœnam criminis, ſi quæ fuerit, præſtabimus, & in nos & filios noſtros ſuſcipimus; tu ſis ſecurus. Phraſis eſt Hebraica, frequens in ſcripturis, ut Levit. 20. v. 9. 12. & 16. Itaque his verbis & ſua & filiorum capita vindictæ obligarunt, quæ in hodiernum uſque diem durat. Maledictiones enim & benedictiones parentum ſuper filios, velut qui pars ipſorum ſint, miros effectus habere ſolent.

25. Et reſpondens univerſus populus, dixit: Sanguis ejus ſuper nos & ſuper filios noſtros.

26. * *Tunc*, ſuperatus tantâ pervicaciâ, * *dimiſit eis Barabbam: Jeſum autem flagellatum*, Græcè φραγελλώσας, *cum flagellaſſet*, ante videlicet non nunc, quod jam eſſet crucifigendus: Lucas enim dicit Pilatum dixiſſe, *emendatum dimittam*; & paulò poſt, *corripiam eum & dimittam*: quo flagellationem indicare voluit, & quidem conſilio, non ut in crucem ageretur, cui erat moris flagellationem præmittere, ſed ut eorum animos leviori caſtigatione, crucem præire ſolitâ, placaret, Jeſumque à cruce eriperet, ut ſentit Aug. Unde poſt flagellationem, & per ipſam flagellationis immanitatem adhuc conatus eſt Jeſum à cruce eripere, ut ex Joan. apertiſſimum eſt. Porrò *Virgæ* à *flagellis* diſtinguuntur, ut patet etiam 2. ad Cor. 11. v. 24. & 25. quia virgæ honeſtiores erant, flagra ſervorum: illæ lignis, hæc loris conſtabant: illæ mitiores erant, hæc aſperrima; ita ut Horat. vocet lib. 1. ſat. 3. *horribile flagellum*, & Ulpianus L. 8. D. De pœnis ſcripſerit, miniſtrorum immanitate multos ſub ejuſmodi flagellis interiiſſe. Intexebantur eis ſubinde tali aut oſſi-

26. Tunc dimiſit illis Barabbam, Jeſum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.

officula, quæ vocabantur flagra talaria seu taxillata, maximè horribilia. An hîc ita factum fuerit, non constat, nisi quod verisimile sit, immanem fuisse flagellationem, ut inimicos placare posset; ideoque & ab Isaia & à Christo prædicta fuit. More Judaico, subinde etiam Romano, reus alligabatur columnæ & cædebatur, neque stans, neque sedens, sed inclinatus, ut expresse præscribitur in traditionibus Thalmudicis libri Marcoth cap. 3. Unde Hieron. ep. 27. Ostendebatur illi (Paulæ) inquit, columna, Ecclesiæ porticum sustinens, infecta cruore Domini, ad quam dicitur vinctus & flagellatus. Cujus rei & Prudentius testis est, & hodie Romæ ostendi dicitur in templo S. Praxedis. Flagellatus est autem à Pilato, seu jussu ejus, ideoque non à Judæis, sed Romanis militibus; ut numerus quadraginta ictuum, uno minus, non fuerit in eo observatus, sed dirissima extiterit flagellatio. * *Tradidit eis*, Judæis scilicet, non militibus; Lucas enim dicit, *Tradidit* eum *voluntati eorum*, videlicet * *Ut crucifigeretur*, suâ quidem authoritate, non tamen sententiâ, quasi cruce dignus. Non enim probari potest, Pilatum in eum tulisse sententiam velut reum mortis: unde illa videtur ficta, quæ legitur apud Adrichomium. Ergò pro tribunali sedit quidem, sed *adjudicavit*, tantùm, *fieri petitionem eorum*, ut loquitur Lucas, ut scilicet ab ipsis damnatus traderetur eis crucifigendus, sicut petebant.

27. Tunc milites præsidis suscipientes Jesum in prætorium: congregaverunt ad eum universam cohortem:

27. * *Tunc*, cùm scilicet Jesus esset flagellandus, non cùm tradendus esset ad crucem; utrumque enim dixerat Matthæus. Nam non minus coronatio, totaque sequens illusio, quàm flagellatio præcesserunt traditionem ad crucem, ut Aug. lib. 3. De consen. c. 9. & ex Joan. clarum est. Itaque Matth. & Marcus recapitulant id, quod antè narrari rerum ordo postulabat. Tunc ergò cùm esset flagellandus, & velut mitiori pœnâ quàm mortis corripiendus; ut vel sic liberari posset, * *milites Præsidis*, ideoque Romani, tamquam lictores, quatuor tantùm videntur fuisse, Joan. 19. v. 23. * *suscipientes Jesum in prætorium*, id est accipientes eum, duxerunt intus in atrium prætorii, ut Marc. locum scilicet habitationis Prætoris Romani seu Præsidis. Porrò tam Matth. quàm Marcus & Joan. apertè tribuunt flagellationem Pilato, id est jussui ejus, coronationem tamen & cætera solis militibus. Unde Tert. De corona milit. cap. 9. dicit eam fuisse Romanorum militum commentum: nam sicut, cum esset à Caipha condemnatus, licentiam ministrorum exprobravit ei acerbissimè quasi arrogatam prophetiam, ita flagellato licentia militaris arrogatam Regiam dignitatem, idque ludibriis crudelissimis, non jubente sed permittente Pilato, ut Leo serm. 8. de Pass. putans videlicet Judæorum animos mitigandos. Isti ergo quatuor

tuor milites * *congregaverunt ad eum universam cohortem*, suam scilicet, cujus ipsi erant, ut inaugurationi novi Regis, quam meditabantur, nullius ingenium, industria, petulantia, improbitas deesset, sed inanes vires suas in commune conferrent. Itaque non videntur cæteri flagellationi interfuisse. Porrò *Cohors* est peditum, decima scilicet pars legionis: unde facilè est conjicere de numero, si constaret, de numero legionis. Hoc constat, cohortem facilè fuisse quingentorum militum: aliqui ad mille ducentos quinquaginta augent, putantes legionem constitisse duodecies mille quingentis militibus; nec testimonia apud antiquos, Tacitum & alios desunt.

28. * *Et exuentes eum*, vestibus propriis, quibus eum à flagellatione iterum induerant, * *chlamydem coccineam circumdederunt ei*, detritam scilicet alicujus militis, ut esset instar alicujus paludamenti, quo Reges & Imperatores in castris utebantur. Joannes vocat *vestem purpuream*, & Marcus *purpuram*, quæ Regibus & Principibus veris propria erat. Unde Ambr. & Hilar. putant eam fuisse distinctam à *chlamyde coccinea*, non solùm colore, sed & vestis genere: Aug. tamen l. 3. De consensu c. 9. putat eamdem fuisse, eo quod purpura quædam sit cocco simillima, vel quod eadem coccinea chlamys etiam in aliqua parte aliquid purpuræ habuerit. Hoc ergo quasi paludamento Regali Regem adumbraverunt. 28. Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei;

29. * *Et plectentes coronam*, instar diadematis Regii, * *de spinis*, ut ludibrium esset cum tormento conjunctum. Spinas istas rhamnum fuisse credunt, qui locis istis frequens: aliqui juncum marinum fuisse volunt; sed hoc improbabile est, magisque convenit figuræ arietis, hærentis cornibus inter vepres, si rhamnus fuerit. * *Et posuerunt super caput ejus*, non ut instar pilei caput tegeret, sed ut tempora tamquam corona cingeret & pungeret. Nam, ut Tertullian. De corona milit. cap. 14. præter figuram contumelia in promptu est, & turpitudo, & dedecoratio, & his implexa sævitia, quæ nunc Domini tempora & fœdaverunt & lancinaverunt. * *Et arundinem in dextera ejus*, ut esset loco sceptri. * *Et genu flexo*, ut speciem adorationis novi Regis præ se ferrent, *illudebant ei*, velut ludicro Regi; & apprecantes omnia fausta & felicia dicebant: * *Ave Rex Judæorum*, quibus tacitè ei exprobrant affectationem regni. 29. Et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, & arundinem in dextera ejus. Et genuflexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Ave Rex Judæorum.

30. * *Et expuentes in eum*; hâc contumeliâ magis interpretantes ludieram adorationem suam, * *acceperunt arundinem*, sceptrum scilicet è manibus ejus, & percutiebant caput ejus, simul ut morionem, qui regnum affectabat, irridentes, ut S. Thomas notat; simul dolorem inferentes ex concussione spinarum. Addit Joan. etiam dedisse ei alapas loco scilicet tributi, & munerum, quæ Regibus inauguratis offeruntur: 30. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput ejus.

runtur: ita ut ista illusio ad summum crudelitatis & contumeliarum omnium fastigium pervenerit, ut loquitur Victor Antiochenus in Marcum. Videntur hoc fecisse in gratiam Judæorum, ut Chrysost. notat, si non eis incitantibus, à quibus mercedem nocturnæ comprehensionis acceperant. Mirum est autem, quod Rex Judæorum Agrippa postea simili ferè modo in persona cujusdam morionis (Araba, si non fortè Barabba) Alexandriæ illusus fuit, in vindictam arbitror facti illius, ut narrat latè Philo in Flaccum. Mysticè Ambr. lib. 10. in Lucam: Quamvis militibus defuerit boni operis affectus, Deo tamen suus non defuit honos, qui salutatur ut Rex, coronatur ut Victor, quasi Deus & Dominus adoratur. Arundo comprehenditur manu ejus, ut humana fragilitas jam non sicut arundo moveatur à vento, sed operibus Christi corroborata firmetur: eadem caput ejus percutit, ut solidata divinitatis attactu nostra conditio mutari possit. Hæc ille. Aliter Hieron. in Matth. In chlamyde coccineâ opera Gentium cruenta (id est peccatum) Christus sustinet: in corona spinea maledictum solvit antiquum: in calamo venenata occidit animalia. Sed accuratiùs & latiùs S. Athanas. de Passione & Cruce Domini.

31. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis ejus, & duxerunt eum ut crucifigerent.

31. * *Et postquam illuserunt ei*, tot & tam acerbis ludibriis ad satietatem usque, * *exuerunt eum chlamyde*, coccineâ. Multa hîc intermittit Matthæus, quæ Joan. supplet cap. 19. v. 4. usque ad 16. Fuit enim in isto habitu ostensus Judæis, ut placarentur, rursum examinatus, tandem productus foras, & à Pilato sedente pro tribunali traditus voluntati eorum. Itaque redit hîc Matthæus ad narrationem inchoatam v. 26. Exutâ igitur chlamyde, * *induerunt eum*, milites illi quatuor lictores, * *vestimentis ejus*, ut ab hominibus cognosci posset, * *& duxerunt eum, ut crucifigerent*. Marcus & Joan. *eduxerunt*, scilicet extra civitatem. Tunc enim impletum est illud Matthæi, quod ejecerunt hæredem extra vineam, tamquam indignum scilicet, quem civitas sustineret, ut extra portam, juxta Apostolum ad Hebr. 13. pateretur, sicut ibi hostia pro peccato cremabatur. Decebat enim eum extra civitatem in agro cum Abel pati, ut cessantibus veteribus victimis, nova hostia novo imponeretur altari, & Crux Christi non templi esset ara, sed mundi, ut notat S. Leo serm. 8. de Passione Domini.

32. Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus.

32. * *Exeuntes autem*, in ipso scilicet egressu portæ civitatis. Constat enim ex Joan. Christum exivisse bajulantem sibi crucem, sicut Isaac ligna sui sacrificii portaverat. Reo namque ex more imponebatur crux ferenda, vel tota, vel pars, sicut ex ethnicis Scriptoribus constat. Fiebat autem & ad ludibrium & ad pœnam. Unde Aug. tr. 117. in Joan. Grande spectaculum sed si spectet impietas, grande ludibrium: si spe-

ctet

ctet pietas, grande mysterium. Ludibrium erat in eo, ut Leo serm. 8. cit. quia fiebat ad irrisionem regiæ dignitatis: mysterium, quia gestabat virgam principatus sui, qua percussurus erat diabolum, & triumphi sui trophæum super humeros, quod fixurus erat in frontibus Regum. Itaque exeuntes portam, * *invenerunt hominem Cyrenæum*, ex Cyrene urbe, vel Cyrenaica regione, quæ est in Africa circa Lybiam, ut patet non solùm ex Plinio lib. 5. c. 5. sed & Act. 2. v. 10. Unde veteres plerique authores, Ambr. Hilar. Leo, volunt, Gentilem fuisse, ad significandum, Gentiles præ Judæis crucem Christi laturos. Quamquam Simon nomen sit Judaicum: Judæus enim esse potuit, qui, vel cujus parentes habitationem è Cyrene Jerosolymam transtulissent; erant namque dispersi Judæi per totum orbem, ut patet loco Act. cit. * *hunc angariaverunt* seu vi compulerunt, ut tolleret crucem ejus. Lucas, *imposuerunt ei crucem*, nempe totam, ferendam usque ad locum Calvariæ, ut sentit Aug. lib. 3. De consensu c. 10. sicut antè Jesus totam tulerat. Causam fuisse debilitatem nimiam, & accelerationem, videtur verisimile. Militaris autem insolentia coëgit hominem extraneum, eo quod nemo ignominiosum lignum ferre dignaretur. Significatum autem fuit, crucem à plurimis non suscipi nisi coactis, susceptam tamen ferri voluntariè.

33. * *Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha*, scribendum fuisset *Golgoltha*, sed, L, euphoniæ causa excidit, & Syriacè significat *Calvariam*, sicut hîc explicatur. Locus autem *Calvariæ* dictus est à calvariis & ossibus facinorosorum hominum ibi dispersis, eo quod esset locus suppliciis infamis, ut vult Hieron. Plurimi tamen veteres ita vocatum volunt, quòd ibi primi hominis cranium, seu ipse primus homo traditione quâdam diceretur sepultus, ut Orig. in Matth. Ambr. lib. 10. in Luc. Athanas. de Pass. Epiphan. latè Hæresi 46. ut videlicet ibi mortem susciperet Christus, ubi radix totius mortis requiesceret.

33. Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus.

34. * *Et dederunt ei vinum bibere*: Græcus habet ὄξος, *acetum*, sed ferè omnes Latini veteres legunt *vinum*, οἶνος, & ita Græcè etiam legitur apud Marcum. Credibile est fuisse vinum evanidum & acetosum, ut utroque nomine vocari potuerit, sicut Theophyl. in Marc. notat. Ex composito hoc factum fuit, ad affligendum moriturum, cum damnatis ad mortem vinum præstantissimum dari soleat, ne mortis horror terreat, vel dolor torqueat. * *Cum felle mixtum*: Marcus vocat *vinum myrrhatum*. Vinum autem myrrhatum, seu myrrhinum duplicis generis erat: aliud ex poculis myrrheis, quibus vinum calidum infusum fuerat, odorem, saporemque contrahebat jucundissimum: aliud myrrhâ, calamo, aliisque aromatibus condiebatur. Utrumque pretiosissimum

34. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum. Et cum gustasset noluit bibere.

erat,

erat, ac vires addebat, prout conſtat partim ex Plinio lib. 14. c. 13. partim ex Atheneo, qui etiam dulce fuiſſe indicant. Conſtat autem traditionibus Judæorum, quæ adhuc in Thalmud extant, afficiendis ſupplicio myrrhatum vinum propinari ſolitum, nimirum juxta illud Proverb. ult. *Date ſiceram merentibus* &c. Itaque juxta hæc valdè veriſimiliter dici poteſt, hoc vinum myrrhatum fuiſſe diſtinctum à vino felle mixto, ut ſentit Euthym. & obſcuriùs Theophyl. in Matth. Sed tamen & idem Theophyl. & alii plerique veteres, ut Aug. lib. 3. De conſenſu c. 11. ſive diverſum fuerit vinum, ſive idem, cui fel mixtum fuerit, hoc eſt, ſola myrrha amariſſima inſtar fellis, vel cui revera fel ſimul & myrrha commixta fuerint ſentiunt, fuiſſe amariſſimum, & ad illudendum affligendumque adhibitum ſpecie refocillandi: quod ſanè moribus Judæorum videtur magis fuiſſe conſentaneum. * *Et cum guſtaſſet,* cujuſmodi eſſet, ne ſcilicet indignabundus contemnere videretur, tamen * *noluit bibere*, id eſt tranſmittere, quod Marcus dicit eodem ſenſu, *non accepit*, ſcilicet ut biberet, ſeu tranſmitteret, ne vel ſibi malum accerſere velle, ut deſperabundi ſolent, vel barbaram eorum immanitatem probare videretur.

35. Poſtquam autem crucifixerunt eum, diviſerunt veſtimenta ejus, ſortem mittentes: ut impleretur quod dictum eſt per Prophetam dicentem: Diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.

35. * *Poſtquam autem crucifixerunt eum*, id eſt, cruci affixerunt, nempe clavis, non funibus, ut conſtat ex reſurrectione Lucæ 24. v. 39. & Joan. 20. v. 25. & 27. Affixus autem fuit tribus clavis, ut communior videtur habere opinio, uno videlicet duos pedes terebrante, ſicut tradit Nonus metaphraſtes Evangelii ſecundum Joan. & Nazian. in Carm. de Chriſto à cruce depoſito. Gregorius tamen Turonenſis tradit quatuor fuiſſe clavos, cui antiquiores imagines ſuffragantur. Suppedaneum ſubijciunt quidam pedibus, ut faciliùs ſuffigi poſſint; ſed ſic ſtetiſſet in cruce Chriſtus, non ſuſpenſus pependiſſet, ſicut hoc agnoſcunt Scripturæ Act. 5. v. 30. & alibi. Facie verſum fuiſſe in occidentem, dorſo Jeroſolymam docet Sedulius & Author comment. in Marcum apud Hieron. ut ſic duæ ſimul prophetiæ litteraliter implerentur. *Dorſum, non faciem oſtendam eis in die perditionis eorum.* Jerem. 18. v. 17. *oculi ejus ſuper gentes reſpiciunt* Pſalm. 65. Cum corona ſpinea pependiſſe expreſsè docet Tertull. lib. contra Judæos c. 13. * *Diviſerunt veſtimenta ejus*, id eſt, partiti ſunt milites: damnatorum enim veſtes, ut Cyrillus 12. in Joan. c. 32. quaſi hæreditatis lege ad ſe pertinentes ſibi vindicabant, ut nunc à lictoribus fieri ſolet. Ergò nudus crucifixus eſt: unde Pſal. 68. qui de paſſione loquitur, *Operuit confuſio faciem meam.* Veſtimenta fuiſſe plura, patet ex Joan. nam præter tunicam, ſcilicet interiorem quæ manſit integra, in quatuor partes diviſerunt veſtimenta, quæ videtur fuiſſe tunica ex-

terior,

terior, si non & pallium: quod tamen, quia magis honestatis, quàm necessitatis causâ gestatur, vix credibile est passionis tempore gestum fuisse. Hæc ergò vestimenta diviserunt in quatuor partes, unicuique militi partem, ut Joan. * *Sortem mittentes*, nempe non solùm super tunicam inconsutilem, sicut Joan. narrat, sed etiam super vestes illas divisas, quis quid tolleret, ut ex Marco clarè constat. Factum est hoc, spectante Jesu, ad ludibrium & acerbitatis augmentum, ut Theophil. observat.

36. * *Et sedentes milites*, tum lictores, tum reliqui custodes, cum centurione suo, de quo v. 34. * *servabant eum*, ne quis videlicet amicorum de cruce vivum deponeret.

46 Et sedentes servabant eum.

37. * *Et imposuerunt super caput ejus*, in ea crucis parte, quæ super lignum transversum eminebat, * *causam ejus*, propter quam crucifixus esset, seu causam supplicii, * *scriptam*, tribus videlicet linguis, ut Joan. Fiebat ex more Romano, quo titulus supplicii scriptus, vel præferebatur, cùm duceretur reus, vel affigebatur. Sic ergò Christus quamvis in cruce pro nobis hominis infirmitate dolebat, super crucem tamen Regis Majestate fulgebat, ut Beda in Lucam. * *Hic est Jesus Rex Judæorum*: Marcus, *Rex Judæorum*, Lucas, *Hic est Rex Judæorum*, sensum expresserunt, non verba. Nam vera verba cruci affixa videntur à Joan. adferri, *Jesus Nazarenus Rex Judæorum*: illa quippe cum titulo Romæ asservato dicuntur convenire, ut * *Jesus* sit proprium nomen: *Nazarenus*, patria, quâ vulgò notus erat: *Rex Judæorum*, causa supplicii, quâ Pilatus simul etiam se purgasse voluit affectationem regni Judaici ei imponens, & se de Pontificibus, ad innocentis necem adigentibus, ulcisci, quod eis ignominosum esset, Regem eorum ipsis postulantibus in crucem suffigi. Nam propterea etiam titulum mutare noluit, quamvis altiore consilio divinitùs id ageretur, ne scilicet scriberet quòd affectasset regnum, sed quod esset Rex, hoc non crimen, sed gloria est.

37. Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam: Hic est Jesus Rex Judæorum.

38. * *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones*; consilio tum humano, tum divino: humanum fuit, partim Pilati, ne ita insontem plectere videretur, ut sceleratis parceret; partim Pontificum, ut consors supplicii latronum, consors etiam criminum vulgò haberetur: & ideò ipsis, ut credibile est, instigantibus tamquam princeps facinorosorum hominum in medio suspenditur, quod ei fuit summæ ignominiæ, sicut Isaias & Christus ipse notavit Lucæ 22. v. 27. Divinùm consilium fuit, ut verè pro sceleratis passus, & eorum ad se conversorum princeps esse significaretur, divinique judicii & discretionis specimen exhiberet dum judex in medio unum damnat, alterum salvat; Judæos rejicit, Gentes adsciscit, ut ex parte notavit Aug. Epist. 48.

38. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus à dextris: & unus à sinistris.

39. * *Præ-*

39. Prætereuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua

39. * *Prætereuntes autem*, sive casu viâ publicâ, quæ ibi erat, ut Euthym. & Victor Antiochen. notant, sive potiùs spectantes, qui de industria circumcursabant crucem curiositatis & virulentiæ ostendendæ causâ, ut insultarent morienti: * *blasphemabant eum*, verbis in ejus divinitatem contumeliosis convitiando, * *moventes capita sua*, propter irrisionem, ut notat Ambros. talis est enim motus capitis irridentium. Unde Isaiæ 37. v. 22. *Subsannavit te virgo, filia Sion, post te movit caput.* Et hanc irrisionis speciem prædixerat de Christo David, Psalm. 21. v. 8. & Psalm. 108. v. 25. Est autem hoc genus contumeliæ, in summis scilicet malis aliquem tam acerbis appetere ludibriis & convitiis, acerbissimi animi signum,& toleratu gravissimum.

40. Et dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas, salva temetipsum: si Filius Dei es, descende de cruce.

40. * *Dicentes*, id est, non solùm gestibus irridebant,sed ut S. Leo serm. 10. de Passione, fixuris clavorum addebant etiam tela linguarum: * *Vah.* Interjectio est hoc loco contemnentis & exprobrantis, sibilo oris pronuntianda, qualis est apud Flandros, *Phi.* * *Qui destruis templum Dei & in triduo illud reædificas:* q.d. Qui te tantæ potentiæ venditasti,pudeat te jam jactantiæ & arrogantiæ tuæ. **Salva temetipsum*, è cruce; quod longè facilius, quàm vastam illam molem triduo erigere. * *Si Filius Dei es*, sicut coram Pontificibus professus es, * *descende de cruce.* Noluit autem, quia tempus non erat ostendendæ potentiæ, sed perfectæ patientiæ, ut Aug. in Psal. 40. noluit, ne si ad eorum postulata descenderet, impatientiæ videretur cedere; denique noluit, ut majus divinitatis suæ præberet testimonium videlicet tum tantam patientiam, quantam nemo hominum perpetraret, ut Tertull. lib. De patientia ,tum gloriosam resurrectionem suam.

41 Similiter & Principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus dicebant:

41. * *Similiter & principes sacerdotum*, omnis decoris & gravitatis, & dignitatis suæ obliti præ animi immanitate. Nec enim eos interesse decebat suppliciis, multò minùs morientem scommatibus incessere, * *cum Scribis & Senioribus:* unde ab omni genere hominum laceratus est, à vulgo, à militibus, à supplicii sociis latronibus, ut juxta Chrysost. tanquam arrogans, impostor, in conspectu omnium vituperatus decederet.

42. Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere: si Rex Israël est, descēdat nunc de cruce, & credimus ei:

42. * *Alios salvos fecit: Seipsum non potest salvum facere.* Verba videntur esse non fatentium ejus miracula, ut vult Hieron. sed potiùs tacitè calumniantium: q. d. Seipsum non potest salvum facere, ergo signum est, quod nec alios salvos fecerit, sed tanquam impostor & magus oculis illuserit. Unde Chrysost. dicit priora miracula in dubium vocari; Theophyl. ea vellicari, ut phantastica; Euthymius, ut præstigiis facta. Et quia se dixerat esse Messiam & Filium Dei, utrumque se putant apertæ falsitatis convincere. * *Si Rex Israël est*, nempe

nempe ille promissus Messias, ut indicant Marcus & Luc. * *Descendat de cruce, & credimus*, Græcè πιστεύσωμεν, *credemus* * *Ei* : non quasi hoc seriò sentirent, aut promitterent, sed propter conditionis, ut putabant, impossibilitatem, & evidentiam ad oculum, quòd non esset Messias. Loquuntur animo illudendi crucifixum. Cur ergo non descendit, ut eis potestatem descendendo monstraret? Respondet Leo serm. 17. de Pass. quia non secundum preces blasphemantium linguarum humani generis redemptio debebat omitti: & Aug. tract. 37. in Joan. quia patientiam docebat, ideò potentiam differebat. Si enim quasi commotus ad eorum verba descenderet, victus convitiorum dolore putaretur. Nam quid ei magnum fuit de cruce descendere, qui potuit de sepulchro resurgere? Et tamen resurgenti non crediderunt, quantò minus descendenti.

43. * *Confidit in Deo*, id est, jactavit se fiduciam in Deo Patre suo habere: * *Liberet nunc*, scilicet eum Deus, * *si vult eum*, non ipse Deum, sed si Deus ipsum vult, id est, diligit eum, & favet ei tanquam Filio suo. * *Dixit enim, Filius Dei sum*, ei proinde maximè dilectus, & curæ. Impossibile est enim, ut Filium suum negligat, qui neminem in se sperantem derelinquit, sicut hoc argumentum perficitur Sap. 2. v. 18. Cum ergo non liberaretur, invictè probatum putabant, eum non esse Filium Dei. Errabant in circumstantia temporis. Sine dubio enim Deus Filium suum liberaturus erat de manibus contrariorum, non tamen à cruce liberando, sed à mortuis resuscitando, omnibus suppliciis ad redemptionem humani generis, & ad exemplum perseverantissimæ patientiæ consummatis.

43. Confidit in Deo: liberet nunc si vult eum: dixit enim: Quia Filius Dei sum.

44. * *Id ipsum autem*, nempe, *Si tu es Christus, salvum fac temetipsum & nos*, ut exprimit Luc. * *latrones improperabant ei* : erat enim tacitè dicere, non es talis, sed impostor: unde Marcus dicit, quod *convitiabantur ei*. Uterque autem notat circumstantiam, quod simul * *crucifixi erant cum eo*. Ut insinuet rei indignitatem, cum oporteret eos timere Deum, per cujus judicium in eandem damnationem inciderant, sicut hoc postea alter latronum alteri exprobravit; & de morte propria, non de convitiis alienis esse sollicitos. Oritur autem difficultas, quomodo Matth. & Marcus dicant latrones improperasse Jesu, cum non nisi unus dixerat juxta Lucam. Græci & Origen. Chrysost. cum suis, Cyrill. Catech. 13. valde verisimiliter sentiunt, utrumque initio convitiatum fuisse; alterum deinde visis mirabilibus esse conversum. Quamvis Aug. l. 3. de cons. c. 16. per tropum velit pluraliter dici id, quod unus tantum fecit, quod ipse pluribus exemplis Scripturæ probat esse familiare. Ambr. l. 10. in Luc. & Hier. hic utramque expositionem jungunt.

44. Idipsum autem & latrones qui crucifixi erāt cum eo, improperabant ei.

45. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam.

45. * *A sexta autem hora*, scilicet jam transactâ, seu signo ejus dato, hoc est, ipso medio die, quo lumen Solis est maximum, * *tenebræ factæ sunt*: non ita densæ, ut Ægyptiacæ, sed quales esse solent serenâ nocte, cum astra lucent: astra enim esse visa, testis est Phlegon apud Euseb. in Chronico. Nam ex factis circa crucem Christi patet, quòd se mutuo & omnia viderint circumstantia. Ambr. epist. 83. & aliis locis videtur putare, quòd Sol revera occiderit in Occidente, ibique per tres horas manserit, juxta prophetiam Amos cap. 8. hac de re, *Occidit Sol in meridie*. Sed veriùs, aliis duabus de causis tenebras esse factas: primò, quod Soli Luna se supposuerit: oculatus enim testis Dionysius Areopagita epist. ad Polycarpum asserit, Lunam ab ortu Solis mediâ die, extra conjunctionis tempus, subingressam esse Solem, & rursum versus Orientem horâ nonâ recessisse. Qua in re triplex erat miraculum; primum, quod esset pleni-lunium, quo non potest naturaliter fieri eclypsis Solis: secundum, quòd Luna ab Oriente Solem subintraret, cùm semper hoc fieri debeat ab Occidente: tertium, quòd eâdem viâ rediret, relinquens primò retectam illam Solis partem, quam ultimam texerat, cum deberet oppositum fieri: quartum adde, quod Luna immota steterit sub Sole per tres circiter horas, usque ad nonam, cum eclypsis Solis brevissima esse soleat. Sed etiam omnibus istis positis, quia Luna est minor Sole, maximamque patitur paralaxin, non potuit efficere, ut fierent tenebræ, * *super universam terram*, sicut testatur Evangelium esse factas. Nam quamvis Orig. solam Judæam intelligat, plerique tamen veteres, Chrysost. Theophyl. & alii veriùs universam terram intelligunt. Unde à Dionysio & Apollophane visa est hæc eclypsis in Ægypto, & Tertull. in Apologet. c. 21. testis est, istum mundi casum à Romanis in archiva relatum esse. Phlegon citatus refert defectionem inter omnes, quæ acciderant, fuisse maximam: Euseb. loc. allegato se in Comment. Ethnicor. reperisse consignatum, quod tenebræ factæ fuerint super universam terram. Itaque alteram causam tanti deliquii indicat Luc. cum dicit: *Sol obscuratus est*, hoc est, ut Hier. in v. 9. c. 8. Amos, retraxit radios suos pendentem in cruce Dominum spectare non ausus. Sic igitur Creatori suo quodammodò creatura congemuit, &, ut Leo serm. 6. de Pass. Crucis clavos omnia simul elementa senserunt. Debebat enim hoc testimonium (divinitatis scilicet ejus) suo mundus authori, ut in hoc casu conditoris sui vellent universa finiri. * *Usque ad horam nonam*, id est, tertiam nostram pomeridianam, tres scilicet horas continuas ne putaretur naturaliter contigisse: unde videntur tenebræ durasse, quamdiu vivus pependit in cruce. Facta sunt autem ista, ut optimè Aug. de fide contra Manichæos

chæos c. 26. ad humanam naturam docendam, non ad Christi naturam tuendam. Nam fuit gravissimum testimonium divinitatis, in summa ejus infirmitate exhibitum, per quod ut Cyrill. lib. 2. ad Reginas, Creatore contumeliâ affecto, creatura quodammodò irascebatur sceleratis: ne aut pendentem videret Dominum suum, aut impii blasphemantes, ut Hieron. luce suâ fruerentur, ne denique tenebras mundo Judaicæ cæcitatis ostenderet, inquit Leo ser. 10. de Pass.

46. **Et circa horam nonam, clamavit Jesus voce magna dicens: Eli, Eli lamma sabacthani? hoc est: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?**

46. **Et circa horam nonam clamavit:* Marcus & Græcus *exclamavit*, ἀνεβόησεν, quo augetur vehementia, sicut & epitheto, **voce magna*: nam adhibuit eam, ut ostenderet pœnarum magnitudinem, & se mori non naturæ infirmitate, sed suâ voluntate; morientis enim lentâ morte voce destituuntur: **dicens, Eli, Eli, lamma sabacthani.* Tria priora vocabula sunt initium Psalm. 121. (ut ita declararet totum Psalmum de se esse prophetatum) sicut Hebraicè legitur: nam illud, *respice in me*, quod Latinè legimus, à Lxx. insertum est. שבקתני, *Sabacthani*, est Syriacum à שבק, *Sabac* sive, *Sebac*, id est, *dereliquit*, quod idioma tempore Christi vulgare erat; nam Hebræi dicunt עזבתני, *Ghazabtani* seu *Azabtani*, quo modo & in quibusdam manuscriptis Latinis legitur. Pro *Eli* Marcus *Eloi*, quod idem significat. Est enim singulare ab *Elohim*. Servarunt Evangelistæ vocabula Hebraica, ut ita tacita daretur ratio, cur Eliam invocatum putarent. **Hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me*, secundum humanam scilicet naturam, exponendo eam omnium persecutorum voluntati, omnium tormentorum acerbitati, sine consolatione. Querimoniam esse naturæ derelictæ multi volunt, sicut illam, de qua sup. **transeat à me calix iste*. S. Leo serm. 16. de Pass. & Cyprian. de Passione, esse verba inquirentis causam derelictionis, ut videlicet nobis occasionem darent quærendi causam mortis Christi, & fructum ejus, videlicet peccatum hominum offendentium, & gratiam Dei offensi: nam utrumque tam magnum est, ut soli Deo plenè perspectum sit. Cyrillus l. 2. ad Reginas, peropportunè vult esse verba vocantis ad benevolentiam sive exorantis Deum: q. d. Ut quid, id est, memento ut quid, seu in quem finem dereliqueris me, nimirùm ut placatus maledictionem humano generi incumbentem solvas. Et ita essent verba Christi, tanquam Sacerdotis, Patrem placantis, & fructum sacrificii exorantis pro humano genere. Nam vocem desperationis hîc Christo elapsam esse, ut Calvinus docet, blasphemia est omnibus antiquis inaudita, quam ipse Christus refutat, non solum in eodem Psalmo, dicendo, *Spes mea ab uberibus matris meæ*, sed in ipsis illis verbis, *Deus meus &c.* Deus quippe sicut non est mortuorum, ita nec desperantium. Non enim potest quis-

piam dicere, Deus meus, inquit Ambr. in Psalm. 43. nisi qui Deo plenum defert pietatis affectum.

47. Quidam autem illic stantes, & audientes dicebant: Eliam vocat iste.

47. * *Quidam autem &c. audientes.* Hieron. arbitratur fuisse Romanos milites, sermonis Hebraici ignaros, qui *Eliam*, pro *Eli* intellexerint. Favet multùm, quod hîc dicatur unus ex eis dedisse acetum, quem Lucas dicit fuisse militem. Forsan Judæi illudendi causâ perverterunt sacra verbã, quos postea milites imitati sint, ut dicerent: * *Eliam vocat*, seu invocat in auxilium, ut se deponat, quia seipsum salvare non potest, * *iste*, cruciarius; spirat enim contemptum.

48. Et continuò currens unus ex eis acceptã spongiam implevit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere.

49. Cæteri vero dicebant: Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.

48. * *Et continuò*, ut clamasset Eli, * *currens unus ex eis*, miles, ut Lucas, acceptam spongiam implevit aceto, quia naturaliter liquorem imbibit, & acceptum reddit, * *& imposuit arundini*, ut posset ori hominis, in alto pendentis, admoveri. Nam præter illud arundinis tectoriæ genus, quod vulgò est notum, est & aliud crassum ac longum, instar mediocris hastæ, in quibusdam partibus Galliæ, in Hispania & Italia notissimum, quod Græci vocant χάλαμον χαραχίαν, apud Theophrast. Gaza, *vallatoriam*, alii *satiam*. Sed quid aceto & spongiæ cum isto clamore Christi, Eli, Eli? Ex Joanne hoc intelligitur: nam Christus eodem tempore clamavit, *Sitio*, ut extremam suam afflictionem indicaret. Cùm ergo ab hominibus nullum solatium sciret esse præ manibus, ad Deum videtur se convertisse, clamando, *Eli, Eli.* Et idcirco miles accurrens, specie restringendi sitim, revera autem ad illudendum, ut ex Luca patet, admovit ori sitibundo spongiam cum aceto, quod magìs exsiccat, & simul irrisit eum, dicens, ut narrat Lucas, *Si tu es Rex Judæorum, salvum te fac*: q.d. Quid clamas & invocas auxilium alienum Eliæ? Salvum fac teipsum; & ut Marcus, *Sinite videamus, si veniat Elias ad deponendum eum*; quod Matth. hîc narrat cæteros adstantes dixisse: sed utrique hoc dixerunt, & milites ad cæteros, & cæteri ad ipsum, quasi dicerent, potetur aceto, ne ante adventum Eliæ moriatur. Ex quibus verbis videtur etiam colligi cur illud acetum, spongia, & arundo parata steterunt, videl. ne animo deficerent crucifigendi vel crucifixi; unde & nunc contra deliquium animi adhiberi solet: vel etiam ne crucifixi ex fluxu sanguinis, quem sistit, citiùs morerentur. Itaque, præter irrisionem, etiam hac de causa acetum à milite oblatum fuit, ut esset spatium videndi, num Elias esset venturus. Diversa igitur planè fuit hæc aceti oblatio ab ea, de qua v. 34. Nam illa ante crucifixionem, hæc pòst facta est, quamvis malè quidam confuderint. Utraque plena fuit barbarie: unde utramque distinctè, velut summæ inhumanitatis, Psaltes prophetavit, *Dederunt in escam meam fel, & in siti potaverunt me aceto.*

50. * Je-

50. * *Jesus autem iterum clamans voce magna*, in argumentum superstitis in eo roboris, ut videlicet testatum redderet, se non defectu virium mori, ut contingit iis, qui lentâ morte moriuntur, sed vitam & mortem esse in sua plena & libera potestate, sicut de se ipso asseruerat Joan. 10. v. 18. quod Chrysost. Theophyl. & plerique veteres notaverunt. Vox ergò ista testimonium fuit divinitatis ejus quam ex ea & vel sola præcipuè cognovit, & confessus est centurio, Marci 15. v. 39. Clamavit autem Christus hæc verba: *Pater in manus tuas commendo spiritum meum*, sicut ex Luca patet; ut indicaret se non ut facinorosum, sed per omnia benè sibi conscium, & Deo confidentem mori, & morientibus hujus pietatis exemplum relinqueret, * *emisit spiritum*, id est, ut Tertull. in Apolog. c. 11. spiritum spontè dimisit, prævento carnificis officio: nam hoc verbo significatur mors spontanea. Ut enim Ambr. in Luc. quod emittitur voluntarium est, quod amittitur necessarium: & ideò Joan. ait, *spiritum tradidisse*, *inclinato capite*, voluntate videlicet non infirmitate. Emisit autem seu tradidit spiritum, *non clamando*, sicut Latinus Textus sonat, sed ut Græcus apud Lucam *cùm clamasset*, κράξας, & apud Joannem *cùm inclinasset caput*, κλίνας.

50. Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.

51. * *Et ecce*. Quâ loquendi connexione & modo rectè observat Aug. lib. 3. de cons. c. 19. tunc esse scissum velum, cùm emisisset spiritum, & ideo Lucam ordinem non observasse. * *Velum templi*. Velum duplex fuit, non solùm in veteri tabernaculo, ut patet ex Apost. ad Hebr. 9. v. 2. & 3. & Exod. 26. v. 31. & 36. sed etiam in templo, sicut distinctè narrat Joseph. de bello Jud. c. 6. Hieron. epist. 150. ad Hedibiam qu. 8. accipit hoc de velo exteriori, quod primis portis oppandebatur, & ante illum Orig. sed alii plerique veteres, ut Leo serm. 10. de Pass. Cyrill. lib. 16. in Joan. c. 37. Theophyl. & alii intelligunt de velo interiori, quod instar parietis separabat Sanctum Sanctorum à Sancto. * *Scissum est in duas partes à summo usque deorsum*. Quas circumstantias & Marcus diligenter annotat, ut liqueat latere mysterium. Orig. in Matth. Aug. lib. 12. contra Faustum. c. 11. Cyril. loco cit. & Hieron. hîc tradunt significari omnia legis Sacramenta, quæ priùs tegebantur, jam Christi morte esse patefacta, nec ampliùs velo tegenda, juxta Apostolum 2. ad Cor. 3. v. 14. & 15. ubi dicit, *Velamen in lectione veteris Testamenti manere non revelatum nisi in Christo*, aptissimè quoque significatum fuit id, quod Apostolus insinuat ad Hebr. 6. v. 8. jam propalatam esse Sanctorum viam, hoc est, cùm Christus jam per suum sanguinem ingressus esset in cælum, jam viam ad Sancta Sanctorum, id est in cælum per ea significatum, esse manife-

51. Et ecce velum templi scissum est in duas partes à summo usque deorsum: & terra mota est & petræ scissæ sunt,

nifestatam : quæ via est gratia Christi jam palam cognita & prædicata. Porrò præter velum descriptum, addit Ephræm serm. 1. de Pass. columbam è templo egredi visam. * *Et terra mota est*; quasi crucifixum Dominum suum ferre non sustinens. Testis est Phlegon, Scriptor Ethnicus apud Euseb. hoc terræ-motu Bythiniam, & in ea Nicæam præcipuè concussam esse. * *Et petræ scissæ sunt*· ex terræ-motu, quod montem Golgotha usque ad sua tempora monstrare testatur Cyril. Catechesi 13. Fiebant hæc omnia ad testandam sceleris atrocitatem, iram Dei, dignitatem crucifixi, duritiem prodigiosam crucifigentium saxis duriorem, ut Ambr. lib. 10. in Luc.

52. Et monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.

52. * *Et monumenta aperta sunt*, eo consilio, quo & monumentum Christi; ut scilicet appareret ea revera corporibus destitui. Factum est hoc prodigium, ut declararetur crucifixum esse Dominùm vivorum & mortuorum, esse mortis & inferni domitorem, denique in signum futuræ, vi crucifixi, resurrectionis omnium, ut Hier. epist. 105. q. 8. & Ambr. in Luc. * *Et multa corpora Sanctorum, qui dormierant, surrexerunt:* à morte ad immortalitatem, ut sentit Hilar. in Matth. & Epiph. Hæresi 75. quamvis Aug. epist. 90. putet contrarium, propter Apostolum, qui dicit ad Hebr. 11. Sanctos veteres non sine nobis fuisse consummandos. Sed locus ille non videtur cogere eo quòd loquatur de generali omnium beataque resurrectionis consummatione, cui non officit paucorum privilegium.

53. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis

53. * *Exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus*, unde etiam tunc tantùm cum Christo resurrexerunt. Christus enim primitiæ dormientium: qua de causa Tertull. lib. de Anima cap. 53. vocat Patriarchas & Prophetas appendices Dominicæ resurrectionis. Itaque illud, *Post resurrectionem ejus*, videtur referendum ad omnia præcedentia, *exeuntes*, *surrexerunt*, *aperta sunt*. Ratio enim sicut vetabat, ne exirent de monumentis ante Christi resurrectionem, ita etiam ne antè resurgerent, vel ante monumenta aperirentur: quamquam hoc postremum sit incertius. * *Venerunt in sanctam civitatem*, Jerusalem, quia monumenta erant extra civitatem. Quamvis autem recenter polluta sanguine Domini, tamen *sancta* dicitur, non solùm propter Templum & cultum unius Dei, adhuc tum durantem, & ab Apostolis usurpatum, ut Hieron. q. 8. citatâ: sed maximè, quia in ea tum steterant pedes Domini, ibi humanæ redemptionis mysteria peracta sunt, & inde Evangelium in universum mundum corruscavit, ut latiùs Hieron. epist. 17. *Et apparuerunt multis*, iis, qui cernere merebantur, inquit Hieron. hoc est, fidelibus, & à Jesu non alienis. Apparuerunt autem, ut essent sociæ resurrectionis Christi, ac testes ejus,

ejus, ne phantastica putaretur, si solus resurgeret: denique ut essent præcones potestatis ejus, & pignus futuræ resurrectionis omnium.

54 Centurio autem, & qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terræ motu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Verè Filius Dei erat iste.

54. * *Centurio autem, & qui cum eo erant.* Apud Metaphrastem dicitur vocatus *Longinus*, & martyrio coronatus, quod & apud Chrysost. refertur. * *Visio terræ-motu, & his quæ fiebant*, scissione scilicet petrarum, patientiâ admirabili, & præcipuè magno illo clamore morientis, ut notat Marcus, quia judicabat eum habere vitam & mortem in potestate, nam tenebræ solæ nihil moverant. * *Timuerunt valde*, de sui facinoris atrocitate, ne vindicta sceleratæ necis, cujus ministri fuerant, eos apprehenderet: * *Dicentes, Verè Filius Dei erat iste*, qui proinde necem ejus inultam esse non sineret. Audiverant hoc à Judæis accusantibus, & in cruce etiam exprobrantibus. Illius ergò recordati sunt & insolitis prodigiis verum esse confessi. Per illud autem, *Verè Filius Dei*, videntur veram divinitatem ejus agnovisse, ut sentit Cyrill. lib. 12. Thesauri c. 14. & Basil. in Gordianum Mart. Unde quòd Lucas eum dixisse narrat, *Verè hic homo justus erat*, distincta fuit confessio à præcedente: quamvis Aug. lib. 3. de consensu c. 20. dicat esse posse interpretationem Matthæi; quo sensu fassus esset Filium Dei omnimodo, quasi Deo dilectum, quia veracem & justum. Hic primus erat fructus orationis, pro transgressoribus in cruce fusæ.

55. Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ secutæ erant Jesum à Galilæa ministrantes ei:

55. * *Erant autem ibi multæ mulieres à longè:* non à longè venientes, sed à longè spectantes, ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, ut addit Græcus; idque propter turbam, sive potius metum: affectum tamen earum hîc celebratum Evangelista voluit, quòd nec morientem prorsus deseruerint, ut ante discipuli. Fuisse tamen inter illas etiam viros indicat Luc. cùm dicit, *Stabant omnes noti ejus à longè & mulieres*, notos distinguens à mulieribus: * *quæ secutæ erant Jesum à Galilæa, ministrantes ei.* Itaque tribus in rebus hic commendatur earum studium: primò, quod ad mortem usque sequerentur: nam valdè propè, imò juxta crucem, saltem aliquo tempore & aliquas adstitisse, testis est Joan. c. 19. v. 25. secundò, quòd patriam remotam ejus amore deseruissent: tertiò, quod ministrarent ei, nempe de facultatibus necessaria suppeditando, ut Luc. c. 8. v. 3. quod fuisse consuetudinis Judaicæ, ut feminæ præceptoribus victum & vestitum ministrarent, tradit Hieron.

56. Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi & Joseph mater, & mater filiorum Zebedæi.

56. * *Inter quas erat Maria Magdalene:* præcipuas tantùm & celebriores nominari notat Orig. Theophyl. & Euthym. * *Et Maria Jacobi*, scilicet Minoris, juxta Marc. ut distinguatur à Jacobo Zebedæi, fratre Joannis, * *Et Joseph mater*, Græcus & Syrus vocat non *Joseph*, sed *Joses*, sicut & suprà c. 13. v. 53. Hanc *Mariam* vocat Joan. 19. v. 25. *Mariam Cleophæ*, supple vel filiam, vel potiùs uxorem, *Cleo-*

phas.

phas enim videtur fuisse cognominatus *Alphæus*, & maritus fuisse istius Mariæ. * *Et mater filiorum Zebedæi*, Jacobi & Joannis: vocatam esse *Salomen* notat Orig. ex Marco, & communiter post ipsum alii.

57. Cùm autem serò factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa, nomine Joseph, qui & ipse discipulus erat Jesu.

57. * *Cum autem sero factum esset*, hoc est, dies inclinata ad occasum, non tamen finita, ut posset sufficere ad sepulturam; quia post occasum Solis incipiebat otium & observatio Sabbathi: unde Marcus notat adhuc durasse parasceven ante Sabbatum. * *Venit homo quidam dives*: quod notat, non propter jactantiam, sed duabus de causis necessariis: primò, ut constaret ratio, cur Pilatum accedere, & ab eo corpus impetrare potuerit, ut observat Hieron. Unde Marcus addit, fuisse nobilem & Decurionem, id est, Senatorem, ut est Græcè, scilicet urbis Jerusalem. Hîc ergò fiduciâ divitiarum & dignitatis, ut Aug. l. 2. de cons. cap. 22. intravit audacter ad Pilatum. Secundò, ut declararetur magnitudo affectus ejus; horrent enim divites ac nobiles corpus pauperis è patibulo deponere ad sepulturam. * *Ab Arimathæa*, scilicet civitate oriundum: nam alioqui civem fuisse Jerosolimitanum probat sepulchrum ibi excisum. *Arimathæam* hanc Hier. de locis Hebricis scribit esse patriam Samuëlis, 1. Reg. 1. dictam *Ramathaim* quæ primò *Ramah* vel *Ramatha* dicta fuit, quia in loco excelso, inde cum ה *He* demonstrativo *Haramah* seu *Haramatha*, *Haramathaim*, quasi pluraliter, inde corruptè, *Arimathæa*. * *Qui & ipse discipulus erat Jesu*; sed hactenus occultus, ut Joan. propter metum Judæorum. Unde & hinc emicare incipit virtus Dominicæ passionis, quod ita subitò in alium virum mutatus sit. * *Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu*. Nam legibus civilibus Romanorum, quod etiamnum servatur, vetitum est damnatorum corpora sine Judicis facultate deponere aut sepelire.

58. Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus.

58. * *Tunc Pilatus jussit reddi corpus*, cùm scilicet antè intellexisset ex accersito Centurione, verè esse mortuum, juxta Marc. Hanc enim Deus informationem ab ipso Judice permitti voluit, ne qua calumnia de resurrectione oboriretur.

59. Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda.

59. * *Joseph involvit illud*: centum scilicet libris aromatum conditum, quasi tectum, ut narrat Joan. * *In sindone munda*, quia nova, ut Marcus. Est autem *Sindon* pannus lineus subtilissimus, quo non solùm involvit corpus ipse cum Nicodemo, sed etiam illigavit instītis, faciem tegendo sudario, ut Joan. 19. v. 40. juncto cum v. 6. & 7. c. 20. ut satis liqueat, eâdem formâ involutum fuisse, quâ fuit Lazarus Joan. 11. v. 14.

60. Et posuit illud in monumento suo novo quod exciderat in petra. Et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit.

60. * *Et posuit illud in monumento suo*: nam sicut propriâ domo præ paupertate caruit vivus, ita & sepulchro proprio mortuus: novo, in

in quo ſcilicet nemo poſitus ante fuerat. Divinitus hoc actum eſt, tum quod ita diceret perſonæ dignitatem & ſanctitatem : tum maximè, ne alius ſuſcitatus à perfidis crederetur, ut Ambroſius in Lucam & Hieron. hîc. * *Quod exciderat in petra*, inſtar cubiculi, intus ferè quadrati, ut ſcribunt diverſi, qui viderunt. Pertinet & hoc partim ad honorem Domini; talia enim ſepulchra non ſolent plebeis, ſed viris magnis parari : partim ad fidem reſurrectionis, ne quis corpus vel ſuffoſſis fundamentis, vel dirutis & repoſitis iterum lapidibus raptum à diſcipulis fingeret : denique ut eſſet perpetuum reſurrectionis Dominicæ monumentum poſteris. * *Et advolvit ſaxum magnum*, ut ſine auxilio plurimorum reſerari non poſſet monumentum, inquit Hieron. nam & hoc Deus adverſus calumnias reſurrectionis egit.

61. *Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria*, ſcilicet Jacobi & Joſeph mater, ut Marcus. Plures alias indicat adfuiſſe Luc. c. 23. v. 55. ſi jungatur cum cap. 24. v. 1. & 10. * *Sedentes contra ſepulchrum*: ut obſervarent, ubi & quomodo à viris ſepeliretur, ut & ipſæ poſtea eodem fungi poſſent officio, ſicut utrumque ex Luca conſtat. Loci enim anguſtia non ſinebat eas ſimul intrare, nec decentia honoris illis viris ſe interponere.

61. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, ſedentes contra ſepulchrum.

62. * *Altera autem die, quæ eſt poſt paraſceven*, hoc eſt, ipsâ die Sabbathi: quo tacitè taxantur rigidi illi obſervatores Sabbathi Phariſæi, qui toties de violatione Christo calumniati, nullam illius nunc rationem habent in petendis armatis, ducendis ad ſepulchrum, in ſignificando, & conſequenter ante aperiendo, poſtea claudendo laborioſè monumento, ut notarunt Chryſoſt. & Theophyl. Porrò *Paraſceve* videtur feria illa ſexta, quâ crucifixus eſt: q. d. *Præparatio*, quia illo die parabantur ad vivendum omnia neceſſaria ſequenti die, ne otium Sabbathi violare cogerentur, qua de re vide Exod. 16. v. 23. & 29. Marc. clariùs vocavit *Paraſceven, quod eſt ante ſabbathum*, Græcè προσάββατον, * *convenerunt, &c. ad Pilatum*: unde credibilius, hoc eſſe factum non eâdem nocte, quâ incipiebat Sabbathum, ſed mane.

62. Altera autem die, quæ eſt poſt Paraſceven convenerũt principes Sacerdotum & Phariſæi ad Pilatum,

63. * *Domine, recordati ſumus.* Unde recordati, cùm hoc Chriſtus non prædixiſſet niſi Apoſtolis? Nam ſermones illos parabolicos vel obſcuros, quos hâc de re habuit ad Judæos, Matth. 12. v. 4. & Joan. 2. v. 19. veriſimile eſt ab eis non intellectos. Itaque videtur illa fama publicè fuiſſe ſparſa; nam & mulieres Lucæ 24. v. 8. dicuntur recordatæ verborum ejus de prædicta reſurrectione. * *Quia ſeductor ille dixit*, Græcè ἐκεῖνος ὁ πλάνος, *ille planus*, id eſt, impoſtor, prout legit & exponit Aug. Hom. 36. quo verbo & doctrinæ velut ſeductoris, & miraculis velut præſtigiatoris calumniantur, ad ſolatium ſervorum ejus,

63. Dicentes: Domine, recordati ſumus, quia ſeductor ille dixit adhuc vivens: poſt tres dies reſurgam.

inquit idem Aug. ſi illo nomine appellentur. * *Poſt tres dies reſurgam.* Ita & apud Marc. 8. v. 31. Chriſtus legitur dixiſſe; ſed utrumque exponendum eſt per alium locum Matthæi, ut *poſt tres dies*, ſit tertio poſt die, vel poſt tres, ſaltem inchoatos dies. Hic Phariſæorum ſenſus eò patet, quòd verſ. ſeq. petunt cuſtodiri ſepulchrum tantùm uſque in diem tertium: nam alioqui cuſtodiri debuiſſet multis diebus poſt diem tertium.

64. Jube ergo cuſtodiri ſepulchrum uſque in diem tertium: ne forte veniant diſcipuli ejus, & furentur eum, & dicant plebi: ſurrexit à mortuis, & erit noviſſimus error pejor priore.

64. * *Jube ergo cuſtodiri uſque in diem tertium*, tranſactum ſcilicet; neque enim unquam Chriſtus prædixerat, quâ diei tertiæ parte reſurrecturus eſſet. * *Ne forte veniant diſcipuli ejus*, quos magno numero eſſe conſtabat: Græcè additur νύκτος, *noctu*, ſcilicet clam, * *& furentur eum, & dicant plebi*, hominibus ſcilicet imperitis, non nobis, qui hujuſmodi fabulis non credimus. Prætexunt ergò cautioni ſuæ fraudem diſcipulorum, ſed revera metuebant reſurrectionem ejus, territi tum propriâ ſcientiâ, tum prodigiis illis mirandis, tum conteſtatione divinitatis ejus à militibus & vulgo redeunte: quâ enim ſpe hominem cum infamia mortuum, à quo decepti eſſent, rudes, ignobiles, & nullius authoritatis viri, nullo argumento rei tam incredibilis muniti reſurrexiſſe fingerent? Itaque videntur revera conati vel impedire vel obſcurare reſurrectionem, ſi fortè fieret. * *Et erit noviſſimus error*, Græcè ἡ ἐσχάτη πλάνη, *noviſſima impoſtura*, ſcilicet de reſurrectione, ſi eam plebi perſuadeant, * *pejor priore*, qua ſe Filium Dei & Chriſtum dixit, quia ſcilicet priore probabilior, & eam in ſe continens confirmabit: denique quia invidia Chriſti occiſi in te & nos redundabit apud plebem, & ſeditionis erit ſeminarium.

65. Ait illis Pilatus: habetis cuſtodiam, ite, cuſtodite ſicut ſcitis:

65. * *Ait illis Pilatus: habetis cuſtodiam*, turbam cuſtodum, ſcilicet illam, quæ vobis ſervivit ad crucem, præſto habetis, * *ite, cuſtodite, ſicut ſcitis*, id eſt, utimini eâ pro veſtra prudentia: ſignificat enim ſe invitum rebus ipſorum ulteriùs immiſcere.

66. Illi autem abeuntes, munierunt ſepulchrum, ſignãtes lapidem cum cuſtodibus:

66. * *Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum*: Græcè ἠσφαλίσαντο, quod verbum ſuprà v. 63. & 65. vertitur per *cuſtodire*: propriè autem ſignificat tutum reddere contra pericula, & munire, ſicut hîc vertitur. Munierunt autem duobus modis: primò, * *ſignantes lapidem*, Græcè σφραγίσαντες τὸν λίθον, ſigillo ſeu obſignato lapide, quo claudebatur oſtium ſepulchri: ſigillo videlicet publico, contra omnem fraudem ſive corruptorum cuſtodum ſive diſcipulorum, ſicut fecit Darius, Dan. 6. v. 17. ne quid fieret contra Daniëlem. Nicephorus verò lib. 1. cap. 32. ſcribit traditione acceptum à majoribus, quòd lapis ille vinculo ferreo ingenti fuerit alligatus ſepulchro, ut avelli non poſſet: cujus rei veſtigia ſuis temporibus monſtraſſe lapidem teſtis eſt Beda lib.

lib. de locis Sanctis. Deinde munierunt ſepulchrum, **cum cuſtodibus*, id eſt, adhibitâ militum cuſtodiâ (nam jungendum eſt cum verbo *munierunt*) ſcilicet ne quis poſſet ſepulchrum ingredi, vel egredi, vel accedere. Quam diligentiam inimicorum divina providentia permiſit, ut fides reſurrectionis eſſet certior, & gloria major, & plebis animus paratior ad credendum.

CAPUT VIGESIMUMOCTAVUM.

1\. V*Eſpere autem Sabbathi, quæ luceſcit in prima Sabbathi.* Locus hic difficillimus eſt, in quo omnes Evangeliſtæ ſibi invicem videntur contradicere, & aliqui ſibi-ipſis. Nam Matthæus narrat mulieres veniſſe *veſpere*, & quidem luceſcente die; Joannes *mane*, cùm adhuc tenebræ eſſent; Lucas *valde diluculo*; Marcus *orto jam Sole*: ubi quatuor diverſa tempora ſignificari videntur. Itaque nonnulli quatuor diſtinctos adventus mulierum ſive earundem, ſive, ut alii, diverſarum poſuerunt; ſed improbabiliter: omnes enim de eodem adventu loquuntur, uno exprimente, quod alter tacuit. * *Veſpere Sabbathi.* S. Auguſtinus lib. 3. de conſenſu cap. 24. per *Veſperam* intelligit, totam noctem, quæ ſequebatur Sabbathum, ſignificari à prima parte noctis, quæ eſt veſpera: à quo non diſſentit Dionyſ. epiſt. ad Baſilidem & Hieron. epiſt. 150. quæſt. 4. tantùm difficultatem facit, cur vocetur *Veſpera Sabbathi*, cùm non pertineret ad Sabbathum nox illa, ſed ad Dominicam. Hieron. ibidem & meliùs ac clariùs Greg. Nyſſen. Orat. 2. de Reſurrect. Chriſti obſervant, Græcè eſſe ὀψὲ, quod & *Veſpere* ſignificat, & propriè *Serò*, ideoque ſenſum eſſe, quòd ſerò Sabbathi, id eſt, tardè poſt tranſactum Sabbathum, vel, ut Græcè, ὀψὲ σαββάτων, *ſerò Sabbathorum*, id eſt, poſt dies ſeptimanæ totius tranſactos. Ut autem intelligeremus, non veſpere preſſiùs accepto, nec incipiente nocte, ſed penè tranſactâ, mulieres veniſſe, ſubjicit, quaſi ſeipſum interpretando, *quæ luceſcit*, ſubaudiendum eſt, *in die*, quæ luceſcit, Græcum enim τῇ ἐπιφωσκούσῃ indicat nullo modo referri poſſe ad, *veſpere*, q. d. dudum, vel ſerò poſt Sabbathum in die illuceſcente. * *In prima Sabbathi*, Græcè εἰς μίαν σαββάτων, *in unam Sabbathorum*, uſurpando *unam*, *primam*, phraſi Hebraicâ, quæ habetur Gen. 1. v. 5. Itaque *prima Sabbathi* eſt dies Dominicus, ut Aug. tract. 120. in Joan Sabbathum accipiendo vel pro ſeptimana, ut ſit Lucæ 18. v. 12. *Jejuno bis in Sabbatho*; vel propriè pro Sabbatho jam tranſacto, q. d. Primâ die à Sabbatho jam præterito. Senſus ergo plenus eſt, quòd ſerò Sabbathi, ſeu dudum poſt tranſactum Sabbathum, appropinquante jam luce ſequentis diei Dominicæ, venerint, prout

1\. Veſpere autem ſabbati, quæ luceſcit in prima ſabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre ſepulchrum.

August. Hieron. & Greg. citati optimè declarant. Unde ſimili planè ſenſu dixit Lucas 23 v. 54. quòd Chriſto jam crucifixo *Sabbathum illuceſcebat*, id eſt, appetebat ſeu incipiebat. Ordo itaque rei geſtæ hic fuit, ut mulieres emerint aromata ſtatim cum tranſiiſſet Sabbathum, ſicut Marc. 16. v. 1. hoc eſt, adhuc illo veſpere Sabbathi, poſt occaſum Solis: deinde cùm ſerò eſſet Sabbathi, id eſt, jam diu tranſiiſſet, interjectâ ſcilicet nocte, ſummo mane egreſſæ ſunt, & venerunt ad monumentum, illuceſcente * *prima Sabbathi*, ſeu die Dominicâ, ut Matthæus. Quod cæteri diſtinctiùs & clariùs interpretantur: Lucas quidem *valde diluculo*, Græcè ὄρθρȣ βαθέος, ſummo diluculo, Joan. autem, *cum adhuc tenebræ eſſent*, non ſpiſſæ, ſed quales eſſe ſolent cælo albeſcere incipiente; Marcus verò, *valde mane, orto jam Sole*, hoc eſt, ut Aug. l. 3. de conſenſu c. 24. cùm cælum jam albeſceret, quod non fit niſi Solis Orientis vicinitate; ipſe enim videtur legiſſe, *oriente jam Sole*. Neque videtur intelligi poſſe, ortum jam fuiſſe Solem, quaſi jam elevatus fuiſſet ſupra horizontem; ſic enim ſibi ipſi Marcus contradiceret, dum ſimul dicit fuiſſe valde mane. Niſi fortè voluerimus illa duo ad diverſa tempora referre, ut dicantur veniſſe valde mane, quia tunc venire cœperint: orto autem jam Sole, quia tunc ad ſepulchrum pervenerint, ut voluit Dionyſ. Alexandrinus. **Venit Maria Magdalene & altera Maria*, de quibus cap. præc. v. 6. Hæ duces erant cæterarum, ſtudio ferventiores: nam plures adfuiſſe patet Lucæ 24. v. 10. & Marci 16. v. 1. Unde nulla eſt in Evangeliſtis contrarietas, dum Joannes ſolam Magdalenam, Matth. duas, Marcus tres, Lucas plures exprimit. * *Videre ſepulchrum*, an ſcilicet ingredi poſſent, amoto lapide: nam de hoc fuiſſe ſollicitas, patet ex earum diſcurſu apud Marcum. Principalis autem ſcopus erat, ut corpus ungerent. Satìs verò perſpicuè colligitur, eis nihil de militum cuſtodia, nihil de ſigillatione ſepulchri innotuiſſe; nec enim ante Solis ortum inter milites ſe conjeciſſent, nec publica ſigilla frangere cogitaſſent. Videntur autem omnes Evangeliſtæ tam accuratâ temporis deſcriptione inſinuare voluiſſe tempus reſurrectionis Dominicæ, contigiſſe ſcilicet eam ſummo diluculo, Sole ad exortum properante, ante adventum mulierum, quod Marcus videtur dicere v. 9. *Surgens mane primâ ſabbathi:* Quamvis enim Hieron. nemini conſtare dicat tempus reſurrectionis, communior tamen ſenſus habet, quod dixi. Unde noctu natus eſt, veſpere mortuus, mane ſurrexit, meridie aſcendit, ut Aug. apud Proſp. ſent. 203.

2. Et ecce terræ motus factus eſt magnus. Angelus enim Domini deſcendit de cælo: & accedens revolvit lapidem & ſedebat ſuper eū:

2. * *Et ecce terræ-motus factus eſt magnus*, non mulieribus jam prope ſepulchrum poſitis, ut patet, quia cum veniſſent, viderunt lapidem revolutum, ſed cum eſſent in itinere. Factus eſt ille terræ-motus partim

tim ad declarandam potestatem descendentis, partim ut custodes excitati & attenti fierent ad Angeli descendentis præsentiam, ut testes rei gestæ esse cogerentur, sicut notat Chrys. cum Theophyl. * *Angelus enim Domini descendit de cælo.* Conjunctio (*enim*) causam terræ, motus efficientem reddit; finem verò descensûs indicat, cùm subjicit: * *& accedens revolvit lapidem*, ut mulieribus aditum ad ingressum sepulchri patefaceret, ut viderent eum resurrexisse, & hoc ipsum eis, alioquin nullo modo resurrexisse, sed sublatum esse credituris testaretur. Non ergò sepulchrum aperuit, ut Christus resurgere posset, sicut aliqui hæretici putant, sed ut surrexisse ostenderet & nuntiaret. Nam, ut veteres docent, Aug. serm. 138. de temp. Hier. epist. 150. quæst. 6. ad Hedibiam, Chrysost. hom. 84. in Joan. & alii passim, surrexit Christus sepulchro clauso, sigillo inviolato, sicut ex utero Virginis natus fuit. * *Et sedebat super eum*, extra sepulchrum videlicet; ut pateret, non casu revolutum lapidem, sed se revolutionis esse authorem, se defensorem & custodem sepulchri Dominici. Itaque quasi expectabant mulieres, quibus resurrectionis gaudium nuntiaret.

3. * *Erat autem aspectus*, seu vultus, * *ejus, sicut fulgur*, coruscans scilicet instar fulguris, * *& vestimentum ejus sicut nix.* Græcè & Syriacè, *album ut nix.* Fulgur ergò cælestem Angeli originem, candor puritatem & innocentiam denotabat; illud ad terrendos milites, hic demulcendas mulieres. Nam, ut Greg. hom. 21. in Evang. in fulgure terror timoris, in nive blandimentum candoris. Utrumque serviebat ad illustrandum in tenebris sepulchri omnia, & ad testandam simul Angeli & resurrectionis gloriam. — 3. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur: & vestimentum ejus sicut nix.

4. * *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes*, terrore videlicet non humano, de corpore per negligentiam sublato, vel de pœna imminente. Non enim erat terror per discursum accercitus, sed hujusmodi, qualis ex tam terribili & tam subito aspectu Angelicæ formæ nasci solet, maximè impiis hominibus. Unde & Daniel Justus c. 10. v. 1. dicit, se viso Angelo emarcuisse, nec habuisse quidquam virium. * *Et facti sunt velut mortui*, id est, animi stupore & timore, vultus pallore semi-animes, sicut in subitaneo & magno timore, maximè visu spectrorum multis contigisse notum est. — 4. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes: & facti sunt velut mortui.

5. * *Respondens autem Angelus*, id est, loqui incipiens, de quâ phrasi diximus alibi, * *dixit mulieribus.* Ea quæ dixit, conveniunt planè cum iis, quæ narrat Marc. c. 14. v. 6 & 7. ut clarum videatur eundem esse Angelum, & eandem visionem, de qua hîc sermo. Sed illud difficultatem facit, quòd Marc. indicat, mulieres eum vidisse, cùm introiissent in monumentum, videlicet sedentem à dextris in monumento, — 5. Respondens autem Angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos, scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quæritis:

mento; Matth. autem indicet extra, ſuper lapidem ſediſſe, & invitaſſe,ut intrarent. Solvit hanc difficultatem Aug. lib. 3. De conſ.c.24. quod Marc. monumentum, in quod egreſſæ ſint mulieres, vocet aliquod ſpatium, quod eſſet aliquâ materiâ communitum, ut deinde in ſaxeum ſepulchri locum intrari poſſet. Vera ſolutio pendet à forma monumenti. Conſtat autem ex deſcriptione Brocardi, & ea, quam nuperrimè fecit Legatus Regis Franciæ, ſepulchrum eſſe velut cubiculum ferè quadratum, ex petra exciſum, ſeptem plùs minùs pedum longitudine & altitudine. Oſtium habet valde demiſſum ad Orientem: ad dexteram, id eſt, ad latus Boreale habet, loculum inſtar menſæ valde demiſſum, cui corpus impoſitum fuit. Porrò antequam ſpeluncam ſeu cubiculum iſtud ingrediaris, occurrit alia crypta ejuſdem figuræ & magnitudinis, ſolo pietate ab illa altera ſeparata, in quo pariete fuit oſtium iſtud parvum de quo dictum eſt. Sic ergò facilè intelligitur, lapidem ab oſtio revolutum fuiſſe ab Angelo, ita quidem, ut eſſet extra monumentum, in quo fuerat corpus Domini, intra tamen, prout complectitur etiam illam anteriorem cryptam. Et in illo lapide ad dexteram revoluto ſedit Angelus; quaſi ſepulchri interioris cuſtos, invitans mulieres ad ingreſſum. Ut verò cæterarum apparitionum ordo, & conſonantia Evangeliſtarum breviter intelligatur, ſciendum, quòd cùm ingreſſæ eſſent mulieres, & corpore non invento, adhuc non crederent, ſed mente conſternatæ exirent, invenerunt duos illos Angelos, de quibus Luc. c. 24. v. 4. qui eas paulò duriùs alloquuntur. Nuntiant illæ rem totam Apoſtolis, maximè urgentes, non eſſe corpus inventum, ut patet Joan. cap. 20. v. 2. Petrus igitur & Joannes ad ſepulchrum currunt, & non invento corpore, illud revera, ſicut & mulieres, ſublatum crediderunt. Interim Magdalena & mulieres, quæ Apoſtolos rurſum ad ſepulchrum ſecutæ fuerant, viris redeuntibus manſuerunt ibi. Cùm verò Maria corpus adhuc quærendo fleret, & inclinaret ſe, ut per demiſſum oſtium in monumentum proſpiceret, vidit in illò loco, ubi poſitus fuerat Dominus, & alios duos Angelos, unum ad caput, alterum ad pedes: & mox ploranti apparet ipſe Dominus Joan. 20. v. 12. & 14. qui cùm ab ea receſſiſſet, ipſa cum cæteris mulieribus redit domum, & in hoc ſecundo itinere omnibus ſimul apparet Dominus, ut narrat Matth. infra v. 9. ut omnes oculatæ teſtes eſſe poſſent. Hâc rerum ſerie ob oculos poſitâ, facilè omnes Evangeliſtæ intelliguntur. Itaque Angelus ille ſuper lapidem ante oſtium ſepulchri, in crypta tamen prima monumenti, ſedens ad latus oſtii dexterum,

* *Dixit mulieribus*, non ſolùm ſcilicet aliis mulieribus, ſed etiam ipſi Mariæ Magdalenæ: quod quamvis quidam negent, ut patet tamen ex Luc. 24. v. 22. & ſeqq. juncto cum Joan. 20. v. 2. & 3. * *Nolite*

timere vos : sed illi timeant, qui crucifixerunt, qui resurrectioni ejus adversantur. Hanc enim emphasin notat Greg. in hoc Evang. & Hier. & explicat sequens ratio ; * *Scio enim quod Jesum quæritis*, nempe, ut religiosum ei præstetis officium, sicut & ego : q. d. Scio enim quo animo veniatis, honorandi, non nocendi ; unde non est quòd timeatis.

6. * *Non est hîc*, non tamen sublatus est mortuus in alium locum : * *surrexit enim*, idque, * *sicut dixit*, id est, sicut ipsemet & mortem suam, & resurrectionem prædixit. Hoc enim maximè juvabat ad astruendam resurrectionis fidem : q. d. inquit Chrysost. Si mihi diffiditis, verborum illius meminueritis : * *Venite & videte locum, ubi positus erat Dominus*, corpore scilicet jam vacuum, solas habentem ejus exuvias ritè positas. Itaque invitat eas, ut ingrediendo peragant iter suum ; ut si nec suis nec Christi verbis crederent, saltem oculari experientiæ suæ & vacuo crederent sepulchro, ut expendit Hieron.

6. Non est hic : surrexit enim, sicut dixit. venite & videte locum, ubi positus erat Dominus.

7. * *Et cito euntes*, ut scilicet luctum de morte Domini aliis quàm citissimè levetis, * *dicite discipulis* : apud Marc. additur nominatim, *& Petro*, ne propter trinam negationem Præceptoris loco discipuli excidisse, vel ab illo beneficio se exclusum putaret. * *Quia surrexit*, Hebraismus, id est, eum surrexisse : * *& ecce*, in argumentum & fructum resurrectionis ejus, * *præcedet vos in Galilæam*, id est, præcedet, & jam animo præcedit. Significatur autem, quod quantumcumque festinaverint, eos ipse prævenit ; ita tacitè eos incitans ad maturandum discessum suum ex Judæa in Galilæam, ut eum ibi videant redivivum. Sed cur in Galilæa, non in Judæa eis apparere voluit ? Primò, ut securo animo ab eis ac tutè videri posset, ubi Judæorum metus fidem non perturbaret, ut Chrysost. Secundò, quia maxima ibi erat discipulorum multitudo : ac denique propter mysterium, ad significandum videlicet Christum à Gentibus, per Galilæam Gentium figuratis, maximè videndum esse fide, Judæis in incrudelitate remanentibus. Quòd ergò Christus eodem adhuc die apparuit Apostolis, non evertit promissionis hujus fidem, sed superat. Neque sic apparuit in Judæa, sicut postea in Galilæa : nam ibi, ut bene notat Hieron. epist. 150. quæst. 7. tantùm pro consolatione timentium, & breviter apparebat, rursumque ex oculis tollebatur : hîc tanta familiaritas erat & perseverantia, ut cum ipsis pariter conversaretur. Unde & quingentis simul apparuit, teste Apost. 1. ad Cor. 15. v. 6. * *Ecce prædixi vobis*, ut videlicet cum factum fuerit, credatis non esse phantasma, sed ipsum Dominum : eò enim spectant hæc verba, sicut similia Christi, Joan. 14. v. 29.

7. Et cito euntes dicite discipulis ejus quia surrexit : & ecce præcedet vos in Galilæam : ibi eum videbitis. Ecce prædixi vobis.

8. * *Et exierunt* : quo significatur ingressas fuisse monumentum, Angelo videl. præeunte & fulgore illustrante locum, ut notat Hier. epist.

8. Et exierunt cito de monumento cum timore & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis ejus.

epist.cit.q.6. nam & tenebræ adhuc erant, & ipsa spelunca omni fenestrâ caret. * *Cito de monumento*, alas eis addente tum jussu Angeli, tum * *gaudio magno*, tum maximè * *timore*, ut perspicuè ex Marco patet. Uterque affectus etiam hîc notatur:nam illud, *magno*, ad utrumque referendum est. Gaudium erat ex amore resurgentis; timor ex periculi magnitudine, & Angelicæ visionis insolentiâ, & ex suspicione, ne spectra essent, & corpus verè sublatum: nam eas non credidisse Angelo, clarè constat ex Joan. 20. v. 11. usque ad 16. * *Currentes nuntiare discipulis ejus*: undecim Apostolis, & cæteris omnibus, ut Lucas. Nuntiabant autem, Angelos apparuisse, & corpus Domini esse sublatum, ut patet Joan. 20. v. 2. Visa sunt autem illis deliramenta anilia, ut Lucas notat, videlicet illa, quæ de resurrectione simul nuntiabant.

9. Et ecce Jesus occurrit illis dicens: Avete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt eum.

9. * *Et ecce Jesus occurrit illis.* Magna hîc rerum gestarum lacuna est: non enim potuit hæc apparitio contigisse in primo regressu mulierum quia nihil de Domini apparitione sibi facta narraverunt discipulis, ut constat tam Joan. 20. v. 2. quàm Luc. 24. v. 9. & seqq. & maximè v. 23. & 24. Itaque ordo historiæ est iste: primò, Maria Magdalena & cæteræ mulieres narraverunt, sepulchrum esse vacuum & sibi Angelos apparuisse, ut patet ex locis proximè citatis. Petrus & Joannes hoc audito cucurrerunt ad monumentum, & crediderunt ita esse sicut mulieres narraverant. Quæ cùm rursum illos duos Apostolos ad sepulchrum essent insecutæ, viris in civitatem regressis, Dominus soli apparet Magdalenæ prope sepulchrum stanti, ut narrat Joan. cap. 20. Illa cùm rediret, & cæteras mulieres jam quoque redeuntes in itinere esset assecuta, ut hanc apparitionem sibi soli factam discipulis nuntiaret, habuerunt omnes obvium Dominum, sicut hîc narrat Matth. * *dicens, Avete:* Syrus, *Pax vobis*, quæ forma salutandi Hebræis est familiaris: unde & Syriacè sic legitur Judas salutasse Dominum, Matth. 27. v. 49. *Pax Rabbi*, ubi nos, *Ave Rabbi*: est enim apprecatio omnis prosperitatis, & boni, nomine *Pacis* significati. Unde & Aug. lib. 19. de Civit. cap. 11. & seq. longo & eruditissimo discursu docet, omnium bonorum & appetituum finem esse pacem. Notant porrò plerique veteres resurrectionem primò mulieribus nuntiatam, ipsumque Dominum illis primò apparuisse, ut quia à sexu isto cœpta mors esset, ipsi primùm gloriæ resurrectionis & visus, & fructus, & nuntius redderetur, ut loquitur Hilarius. * *Illæ autem accesserunt*, cùm ex facie, voce, gestu certum haberent, esse Dominum, * *& tenuerunt pedes ejus:* hoc est, non solitâ familiaritate, sed humi pedibus tantæ Majestatis advolutæ sunt, simul testan-

ſtantes & affectum & dignam reverentiam: * *Et adoraverunt eum*, non ſolùm animo, ſed iſtâ etiam corporis proſtratione. Ex hoc autem facto, & alio Luc. 7. v. 38. & Joan. 12. v. 32. & 4. Reg. 4. v. 27. videtur iſte adorationis ritus fuiſſe mulieribus familiaris apud Judæos.

10. * *Tunc ait illis: Nolite timere.* Ex quo conſtat, etiam hîc eas timuiſſe: naturalis eſt enim infirmitas iſta noſtra, ut ad alterius vitæ viſiones, ſive bonas ſive malas, quaſi naturam noſtram ſuperantes, timore concutiamur: quem abſtergit Dominus, ut mente pacatâ poſſent, quæ dicerentur, percipi, inquit Hieron. & ad fidem animus parari. * *Ite, nuntiate fratribus meis*, diſcipulis. Hanc eſſe ſummæ dignationis vocem expendit Apoſtolus ad Hebr. 2. v. 11. quòd videlicet tantò ſe humaniùs cum iis gereret, quantò eum illi ignaviùs deſeruerant, & ipſe factus erat glorioſior.

10 Tunc ait illis Jeſus: Nolite timere. Ite nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt.

11. * *Quæ cùm abiiſſent*, Græcè πορευομένων δὲ αὐτῶν *quibus abeuntibus*, hoc ſcilicet ſecundo itinere verſus civitatem: unde videntur huc uſque milites apud monumentum perſtitiſſe, ſive latitando, & à longè ſpectando, ſive timore ſtupefacti. Hinc dicuntur mox narraſſe * *omnia, quæ facta fuerant*, deſcenſum videlicet Angeli terribilem, lapidis amotionem, mulierum & poſtea virorum ingreſſum, & quòd neque corpus in ſepulchro inveniſſent, neque quidquam inde aſportaſſent. Nec dubium, illos ipſos quoque luſtraſſe ſepulchrum, ſi timor permitteret. * *Ecce quidam de cuſtodibus venerunt in civitatem*: omnium videlicet nomine, ut officii ſui rationem redderent, ne pœnas ejus deſerti luerent. Illuſtre fuit hoc teſtimonium veritatis, & ab inimicis datum, quod ut Principibus erat irrefragabile, ita pervicacia inexcuſabilis. Itaque

11. Quæ cum abiiſſent, ecce quidam de cuſtodibus venerunt in civitatem, & nuntiaverunt principibus ſacerdotum omnia quæ facta fuerant.

12. * *Congregati principes Sacerdotum cum Senioribus*, hoc eſt, cum univerſo Concilio, * *pecuniam copioſam dederunt militibus*, ad opprimendam & pervertendam veritatem evidentiſſimam. Niſi enim fuiſſet talis, potiùs milites accuſando, quàm veritatem occultando, perſecuti fuiſſent. Cauſa fuit, ne tam horribile ſcelus in Filium Dei hominibus perpetraſſe viderentur.

12. Et congregati cum ſenioribus, conſilio accepto, pecuniam copioſam dederunt militibus,

13. * *Dicite, quia diſcipuli ejus nocte furati ſunt eum nobis dormientibus:* hoc eſt, ſcitis teſtes rerum, quæ contigerunt vobis dormientibus. Sed ſi dormiebant, quid videre potuerunt? Si nihil viderunt, quomodo teſtes ſunt? Ut ponderat Aug. in v. 7. Pſal. 63. Ita infelix aſtutia tanti Synedrii ſive Concilii ſe ipſam jugulavit. Adde rem eſſe per ſe incredibilem, tot milites uno lethargo ita oppreſſos; ut nec accedentium ſtrepitu, nec lapidis ingentis ferroque religati, amotione, neque corporis ablatione quiſquam excitatus fuerit.

13. dicentes: Dicite, quia diſcipuli ejus nocte venerunt, & furati ſunt eum, nobis dormientibus.

14. * *Et ſi hoc*, ſeu ejus rei fama, * *auditum fuerit à Præſide, nos ſua-*

14. Et ſi hoc auditum fuerit à præſide, nos ſuadebimus ei, & ſecuros vos faciemus,

ſuadebimus ei, ſcilicet ut placatus ſit; Græcum enim πείθειν ſignificat etiam oratione flectere: * *& ſecuros vos faciemus*, à pœnæ periculo: nam ſive verum eſſet, quod milites dicerent, ſive falſum, erant ſupplicio obnoxii, ſive propter deſertum officium excubandi, ſive propter prævaricationem. Rem tamen totam à Præſide, ut erat, intellectam eſſe, non eſt dubium: ſed facile ei erat ignoſcere militibus, reſurrectionem ejus tegentibus, cujus mortis & ipſe reus erat.

15. At illi accepta pecunia, fecerunt ſicut erant edocti. Et divulgatum eſt verbum iſtud apud Judæos, uſque in hodiernum diem

15. * *Et divulgatum eſt verbum iſtud*, id eſt, res iſta, mendacium iſtud, non de militibus pecunia corruptis, ut perperam aliqui, ſed de Chriſto furtim ſublato per diſcipulos, ut Chryſ. & alii plerique exponunt, * *apud Judæos*, videlicet incredulos, quorum erat longè maxima pars, * *uſque in hodiernum diem*, quo iſta ſcribebat Matth. imò ad noſtram uſque ætatem, ſibi in hoc ſtulto mendacio Judæi blandiuntur.

16. Undecim autem diſcipuli abierunt in Galilæam, in montem, ubi conſtituerat illis Jeſus.

16. * *Undecim autem diſcipuli &c. abierunt in montem*, ut liberè & ſine arbitris cum illis Chriſtus loqueretur: * *ubi conſtituerat illis Jeſus.* Hæc conſtitutio non eſt ſcripta: unde etiam incertum eſt, quis mons iſte fuerit, quamvis plerique probabiliter putent fuiſſe Thabor. Valde autem veriſimile eſt, eſſe iſtam apparitionem, de qua loquitur Paulus 1. ad Cor. 15. v. 6. ubi dicit eum viſum eſſe pluſquam quingentis fratribus ſimul. Videtur enim hæc, quæ toties prædicta eſt, fuiſſe valde ſolemnis apparatio, omnibus facta ſimul, qui in Judæa & majori numero in Galilæa crediderant, & moniti confluxerant. Contigit autem, ut minimùm poſt octo à reſurrectione dies, ſicut ſatis colligitur ex Joan. 20. v. 28. & notat Aug. l. 3. de conſ. c. 25.

17. Et videntes eum adoraverunt quidam autem dubitaverunt.

17. * *Et videntes eum, adoraverunt*, tanquam Filium Dei, verumque Deum jam reſurrectione glorioſâ declaratum ad Rom. 1. v. 4. * *Quidam autem dubitaverunt.* Difficile videtur, quomodo dubitaverit quiſpiam ex undecim, cùm Thomas maximè incredulus jam ante credidiſſet. Itaque intelligi poteſt, quòd dubitaverint non jam de reſurrectione Jeſu, ſed utrum ille revera eſſet, qui Jeroſolymis ſibi toties apparuerat, ſicut Apoſtoli de Chriſto ſuper mare ambulante dubitaverunt, an phantaſma eſſet. Et ad hoc dubium exhibendum aptè ſequitur, quod * *accedens locutus ſit:* vel certè, *dubitaverunt*, ſumitur pro, *dubitaverant*, per annalagen temporum, quæ in Aoriſtis Græcis ſubindè fit: q.d. ſine cunctatione proſtrati adoraverunt eum, tametſi de eo quidam ante multùm dubitaverant: quem ſenſum Theophyl. probat.

18. Et accedens Jeſus locutus eis eſt, dicens: Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.

18. * *Et accedens Jeſus*, ut propiùs & familiariùs cerneretur & audiretur, * *dixit: Data eſt mihi omnis poteſtas*, id eſt, authoritas regendi, quam imperium dicimus; non enim agitur de omnipotentia. Traditam

autem

autem ſibi dicit non tanquam Deo, quia eam ab æterno habuit, neque tanquam homini ratione incarnationis, ſed tanquam victori mortis & inferni, & hominum redemptori. Significatur enim hîc præmium paſſionis ejus, de quo Apoſtolus ad Philip. 2. v. 10. & Pſ. 2. v. 8. Data eſt igitur iſta authoritas, primò, quantùm ad ſtatum glorioſum omnium Domino proprium; ſecundò, quantùm ad uſum, quia illâ per univerſum orbem jam uſurus erat, Eccleſiam colligendo: denique quantùm ad notitiam, quia tunc res fieri dicitur, cùm innoteſcit. * *In cælo & in terra*, id eſt, ſuper univerſam creaturam: q.d. Ego conſtitutus ac declaratus ſum cæli ac terræ, totiuſque creaturæ, maximè rationalis Dominus, in cujus nomine jam omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, ac infernorum. Præmittit hoc, ut intelligerent, ſe non temerè eis dare poteſtatem Apoſtolicam, & jubere id quod ſequitur:

19. * *Euntes ergo*, ſcilicet in mundum univerſum, ut Marcus, & non in ſolam Judæam, id eſt, hâc igitur meâ authoritate ſupremâ velut fundamento functionis veſtræ nixi, **docete omnes gentes*, totius orbis: nam hîc revocat præceptum illud ſuum, quo dixerat olim, In viam gentium ne abieritis. Quid autem docerent, & quas gentes, Marc. exprimit clariùs, *Prædicate Evangelium*, ſcilicet regni (ſub quo tota ſumma credendorum, & in primis pœnitentia comprehenditur) *omni creaturæ*, id eſt, non ſolum Gentibus, ſed & Judæis, nam omnes Gentes hîc etiam Judæos comprehendunt, ut ſic eoſdem hîc regni ſui, id eſt, Eccleſiæ, quos totius orbis terminos ſtatuat. * *Baptizantes eos*, qui ſcilicet doctrinam receperint, lavantes aquâ; hoc enim propriè eſt *Baptizare*. Materiam hanc Sacramenti magìs expreſſit Chriſtus apud Joan. 3. v. 3. Itaque tacitè hic aſſignatur materia Sacramenti, quam Eccleſia tum ipſo verbo baptizandi, tum aliis Scripturæ locis, tum perpetuâ traditione edocta naturalem aquam eſſe tenuit. * *In nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti.* Multi nudè exponunt, *In nomine*, in virtute, authoritate, vel efficaciâ Patris &c. quæ una eſt trium perſonarum. Sed quantumcunque baptizaret aliquis in authoritate vel unius vel trium perſonarum, non ſubſiſteret baptiſmus, niſi exprimeret nomen Patris & Filii & Spiritus Sancti. Unde multorum hæreticorum Baptiſmus, ut Marcioniſtarum apud Iren. l. 1. c. 13. Paulianiſtarum in Concilio Nicæno, & aliorum rejectus eſt, quod iſtâ formâ non uterentur. Ex quo patet, ſenſum iſtorum verborum ex Eccleſiæ traditione ſic aſſignandum eſſe, ut non minùs expreſſo & invocato nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, quàm in eorum authoritate & virtute baptizetur. Nam ex iſtis verbis, accedente Apoſtolorum uſu, forma Baptiſmi ſumpta eſt, ſine quibus (ut Aug. loquitur l. 6. de Bapt. c. 25.) Baptiſmus

19. Euntes ergo, docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus S.

Christi consecrari non potest. Porrò veteres, ut Basil. Hom. cont. Sabellianos, & l. 3. cont. Eunom. latè Ambr. l. 1. de Spiritu S. c. 14. & alii observant, non dici, *In nominibus*, sed *In nomine*, quia unum est nomen trium, una scilicet Deitas, potestas, virtus, authoritas. Unde Hier. hîc: Nomen Trinitatis, unus Deus est. Brevissimè igitur exprimitur unitas Deitatis in Trinitate Personarum, ut omnes Christiani in ipso limine Ecclesiæ fidem Dei unius ac trini profiterentur, nec hominum baptizantium, sed authoritate ejusdem Dei se regeneratos intelligerent, quâ creatos.

20. Docentes eos omnes servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi.

20. * *Docentes eos servare.* Fidem ante Baptismum, mores post Baptismum jubentur docere. Quem pulchrum ordinem hîc servat Hier. Nam neque fides, neque baptisma satis ad salutem sunt, nisi digna Deo accesserit conversatio. Docentes ergò eos servare, non hæc, non illa, sed *omnia*, ut ponderat Basil. procemio in Reg. fusiùs disputatis. * *Quæcumque mandavi vobis*, non solùm scripta, sed & non scripta; nihil enim tunc scriptum erat, sed omnia vivâ voce mandata. Respicit namque in primis ad ea quoque, quæ cum illis communicaverat, per quadraginta dies apparens eis, & loquens de regno Dei. Inter cætera verò mandavit etiam superiores homines audire, quando dixit, *Qui vos audit, me audit*: & proinde dicendo, *Quæcumque mandavi vobis*, non excludit legitima mandata Præpositorum, sed includit. * *Et ecce.* Attentos reddit hoc verbo, velut rem magnam dicturus, & simul occurrit cogitationibus eorum. Meritò enim trepidare poterant homines imperiti, nullius authoritatis, ad suscipiendam tanti negotii molem: quasi diceret igitur, Nolite timere, neque respicere, quid vos viribus vestris possitis, * *ecce ego*, qui vici mundum, cui omnem potestatem jam datam audivistis in cælo & terra, * *vobiscum sum*, authoritate, favore, virtute, spiritu. Non enim de præsentia visibili, nec etiam quâ præsens est per SS. Sacramentum, sed de illa præsentia spirituali, quâ adest Pastoribus Ecclesiam ejus nomine & potestate gubernantibus, omnesque prædicationis & gubernationis tempestates sustinentibus. Ne autem diffiderent posteri Apostolorum successores, cùm dixisset, *vobiscum*, qui brevi morituri erant, addit, ad aliorum consolationem, * *omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Tacitè enim duo verbis istis promittit: primum, ipsos usque ad consummationem sæculi omnibus diebus permansuros, ut hîc notat Hier. hoc est victuros, in succedente sibi usque in finem mundi Pastorum seu Doctorum serie, sive officium prædicandi, docendi, baptizandi, gubernandi, cujus ipsos bases constituerat, semper mansurum: secundum, se semper eis in docenda veritate, & gubernanda Ecclesia adfuturum. Per quorum primum promittit nunquam vel reipsa interituram Ecclesiam suam, vel visibilem officiorum istorum œconomiam in invisibiles latebras, ut hæretici fingunt, esse condendam. Per secundum verò promittit, eosdem Apostolos, seu Apostolorum successores simul omnes non recessuros à veritate, quam docendam jusserat. Hoc enim si fieret, profectò tam inanis esset promissio, quàm si revera officia Pastorum ab eo instituta, & consequenter ista Ecclesia subverteretur.

F I N I S.



IN EVANGELIUM JESU CHRISTI SECUNDUM MARCUM.



PRÆFATIO.

Duo sunt in Scripturis nomine Marci *celebres, de quibus dubitari potest, utrum scripserint hoc Evangelium. Primus est Joannes, filius Mariæ, cognomine Marcus, de quo frequens mentio est in Actis Apostolorum, ut c. 12. v. 12. itemque Luc. c. 13. & 15. Alter vocatur Marcus, consobrinus Barnabæ, ad* Col.4. *v.*10. *Sed quia Act.*15.*v.*37. *&* 39. *Marcus rejicitur à Paulo, & adhæret Barnabæ, tamquam socius itineris ejus in Cyprum patriam Barnabæ. Hinc maxima conjectura est, eundem fuisse consobrinum Barnabæ.* Nam *quamvis ibi à Paulo repellatur, & è contrario ad* Col.4: *&* 2.*ad Tim.*4.*v.*11.*& in epist.ad Philem. vocetur adjutor Pauli, potuit tamen semel rejectus postea iterum assumi. Eundem igitur istum putat Hieron. in* Comment. *epist. ad Philem. fuisse Evangelii conditorem; cui &* Niceph. *lib.*2. *Hist.c.*15. *assentitur. Sed certè rerum gestarum ac temporum series planè suadet esse alium. Nam ille adhæsit Barnabæ, & Paulo, tum Jerosolymis, tum posteà Romæ, Marcus verò Evangelista Petro, & eodem tempore quo alter aderat Paulo, rexit Ecclesiam Alexandrinam, ut non obscurè Basil. in fine lib.* 5. *contra Eunomium. Itaque Marcus Evangelista ex communi veterum sententia discipulus Petri fuit, & interpres ejus, quem Petrus idcircò filium suum vocat,* 1.*Petri ult. Scripsit Evangelium non in Ægypto, ut*

unus

unus Chrysost. existimavit Homil. 1. in Matth. sed, ut Athanas. in Synopsi ad Constantem, & ante ipsum Papias Apostolis viciniβimus, apud Euseb. lib. 2. Hist. c. 14. & Clemens Alexandr. quos pene veteres sequuntur, Romæ, prout ab Apostolo Petro prædicatum fuerat; ita flagitantibus Romanis. Quod cùm Petrus audiisset, probavit, & Ecclesiæ legendum suâ authoritate dedit, sicut & Hieronymus ex veteribus tradit lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis.

Porrò Marcus Matthæum subsecutus videtur, tanquam pedissequus & breviator ejus, ut loquitur Aug. lib. 1. de consensu cap. 2. Cum solo quippe Joanne dixit solus ipse perpauca, cum solo Luca pauciora, cum Matthæo verò plurima, & multa penè totidem, atque ipsis verbis. Non utitur tamen eo ordine, quo Matth: addit pauca, omittit plura; quasdam tamen historias fusiùs narrat, etsi ex toto brevior sit: nam in doctrinis recensendis est parciβimus. Baronius putat eum Romanis scripsisse Romanâ, id est, Latinâ linguâ, Evangelium suum, cujus autographum adservari volunt Venetiis in thesauris Marcianis; & hoc claris verbis dicit textus Syriacus in fine Evangelii. Sed omnes antiqui Scriptores alicujus notæ videntur sentire, quòd scripserit Græcè, ut Aug. lib. 1. de consensu c. 2. Hieron. epist. 123. ad Damas. ita ut dicat, excepto Matthæo, hoc de cæteris Evangelistis non esse dubium. Et sanè certiβimum videtur, Latinum textum, quo nos utimur, non esse à Marco compositum, sed esse versionem ex Græco, & quidem ejusdem interpretis, cujus sunt cætera Evangelia. Idem est enim vertendi modus, eædem phrases, iidem subinde solæcismi. Quare, si Marcus Latinè scripserit, & simul Græcè, ut quidam volunt, dici debebit Latinum autographum, quod valdè mirum, periisse, sicut Matthæi Hebraicum. Quod ad tempus attinet, scripsit illud juxta Euseb in Chronico, anno Claudii tertio, paulò antequam Româ Alexandriam mitteretur.

CAPUT PRIMUM.

1. Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei.

1.* *Nitium Evangelii Jesu Christi Filii Dei*, supple, tale fuit, ut sequitur: hoc est, lætissimum istud nuntium de regno cælorum, quod Jesus Christus Filius Dei in mundum attulit, initium habuit à denuntiatione pœnitentiæ, quam Joannes Baptista prædicavit. Nam quidquid ab aliis ante prædicationem illam narratur factum, præambulum fuit Evangelii seu evangelizationis de regno cælorum.

2. Sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

2. * *Sicut scriptum est*, hoc est, initium Evangelii non fuit fortuitum, vel humani consilii, sed sicut antea Prophetis dictum fuerat, Deo fidem suam liberante: * *In Isaia Propheta*, Græca nunc legunt ἐν τοῖς Προφήταις, *in Prophetis*, quia duæ prophetiæ hîc conflantur in unam,

unam, Malachiæ ſcilicet, *ecce ego mitto &c.* de qua vide Matth. 11. v. 10. & Iſaiæ, *Vox clamantis &c.* Attribuuntur tamen Latinè per compendium ſoli Iſaiæ tanquam celebriori: nam etſi verba diſcrepent, reipſa tamen eadem prophetia eſt. Vox enim clamantis in deſerto Joannis Baptiſtæ, velut Angeli, eſt illa ipſa, quæ præparavit viam ante Chriſtum. Vide Matth. 3. v. 3.

3. Vox clamantis in deſerto: Parate viam Domini, rectas facite ſemitas ejus.
4 Fuit Joannes in deſerto baptizans, & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum.
5. Et egrediebatur ad eum omnis Judææ regio, & Jeroſolymitæ univerſi, & baptizabantur ab illo in Jordanis flumine, confitentes peccata ſua.
6. Et erat Joannes veſtitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos ejus, & locuſtas & mel ſilveſtre edebat. Et prædicabat dicens:
7. Venit fortior me poſt me: cujus non ſum dignus procumbens ſolvere corrigiam calceamentorum ejus.
8. Ego baptizavi vos aqua, ille verò baptizabit vos Spiritu Sancto.
9. Et factum eſt: in diebus illis venit Jeſus à Nazareth Galilææ: & baptizatus eſt à Joanne in Jordane.
10 Et ſtatim aſcendens de aqua vidit cælos apertos, & Spiritum tamquam columbam deſcendentem, & manentem in ipſo.
11. Et vox facta eſt de cælis: Tu es filius meus dilectus, in te complacui.
12. Et ſtatim Spiritus expulit eum in deſertum.
13. Et erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & tentabatur à ſatana: eratque cum beſtiis, & angeli miniſtrabant illi.
14. Poſtquam autem traditus eſt Joannes, venit Jeſus in Galilæam, prædicans Evangelium regni Dei.
15. Et dicens: Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquavit regnum Dei: pœnitemini, & credite Evangelio.
16. Et præteriens ſecus Mare Galilææ, vidit Simonem, & Andream fratrem ejus, mittentes retia in mare; (erant enim piſcatores)
17. Et dixit eis Jeſus: Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum.
18. Et protinus relictis retibus, ſecuti ſunt eum.
19. Et progreſſus inde puſillum, vidit Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem ejus, & ipſos componentes retia in navi:
20. Et ſtatim vocavit illos. Et relicto patre ſuo Zebedæo in navi cum mercenariis, ſecuti ſunt eum.
21. Et ingrediuntur Capharnaum: & ſtatim ſabbatis ingreſſus in ſynagogam, docebat eos.
22. Et ſtupebant ſuper doctrina ejus: erat enim docens eos, quaſi poteſtatem habens, & non ſicut Scribæ.

23. * *Et erat in ſynagoga homo in ſpiritu immundo*, ſupple exiſtens: quo ſenſu dicimus, *eſſe in armis*, pro armatum eſſe. *In ſpiritu* ergo *immundo*, pro, ſpiritum immundum habens, qui videlicet vitiorum omnium & errorum immunditiis paſcitur: * *& exclamavit*, ſpiritus videlicet per os hominis, quaſi tormenta ſuſtineret. Indicatum ergo voluit Evangeliſta illuſtre fuiſſe hoc dæmonis teſtimonium, quod neminem in tota Synagoga latêre poſſet. Cauſa clamoris duplex videtur fuiſſe: prima, dolor præſentiæ Domini ac doctrinæ, ad pœnitentiam vitæque munditiam provocantis: altera, quòd ſibi migrandum timeret, ut patet, quia dicebat:

23 Et erat in ſynagoga eorum homo in ſpiritu immundo: & exclamavit,

24. * *Quid nobis & tibi*, ſupple rei aut cauſæ eſt: q.d. Te non lædimus, quid nos torques, & perditos cupis, * *Jeſu Nazarene?* Ita vulgò vocabatur, ſicut patet Joan. 18. & ex titulo Crucis. Addit hoc autem ut tacitè oſtendat ſe eum bene noviſſe. * *Veniſti perdere nos?* Expellendo videlicet in abyſſum, ne hominibus amplius noceamus? Hoc enim præ rabie, quâ hominum ſaluti invident, maximum tormentum & perditionem ſuam putant, de quo Lucæ 8. v. 31.

24. Dicens: Quid nobis, & tibi Jeſu Nazarene: veniſti perdere nos? ſcio qui ſis, Sanctus Dei.

* *Scio quis ſis.* Non mentitur hoc, ſed verè noverat, ſicut teſtatur

mox

mox Evangeliſta v. 34. & Lucas c. 4. v. 41. * *Sanctus Dei*, quem cap. 3. v. 12. dicunt *Filium Dei* : non enim intelligunt quoquo modo ſanctum, ſed emphaticè, illum unicum & præfinitum, qui à Daniële c. 9. v. 34. dicitur *Sanctus Sanctorum.* Unde Græci Scriptores omnes, Theophylactus, Euthymius, Victor Antiochen. urgent hîc articulum Græcum, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, *ille ſanctus Dei*, hactenus ſcilicet promiſſus & expectatus. Confeſſio fuit ergo vera, ſed adulatoria, quia Jeſu odio & ſui amore expreſſa, ut in ipſo gloriæ vanitatem excitaret, ſe à pœna redimeret, quaſi gratiam expectans pro gratia. Unde autem iſta ſcientia dæmonibus, diximus alibi in Matth. ex Aug. l. 9. de civit. c. 21.

25. Et comminatus eſt ei Jeſus, dicens: Obmuteſce, & exi de homine.

25. * *Et comminatus eſt ei Jeſus*, Græcè ἐπετίμησεν, *increpavit*, minis ſcilicet additis, ſeverè præcepit ei, * *obmuteſce*, à meis videlicet laudibus. Cauſa vetandi triplex; quia non decet, ut princeps immunditiæ de principe munditiæ teſtimonium ferat : altera, ne cum illo Chriſtus, ſinendo eum loqui, commercium habere putaretur, ſicut adhuc poſtea calumniati ſunt de colluſione : denique quia veritas non eſt aſſerenda per patrem mendacii. Docuit nos ergo ne illi etiam vera dicenti aliquid deferamus, vel credamus unquam : ardet enim fallendi voluntate, etiam dum vera loquitur, & quidquid loquitur de falſitate ſuſpectum eſt. Itaque dicit ei : * *obmuteſce & exi de homine* : q.d. Silentium tuum ſit laus mea, & ejectio tua prædicatio mea.

26. Et diſcerpens eum ſpiritus immundus, & exclamans voce magna exiit ab eo.

26. * *Et diſcerpens eum ſpiritus immundus*, ut quamdiu & quantum poſſet rabiem ſuam ſatiaret, ut Chryſoſt. hom. 5. Diſcerpſit autem, non membra revera divellendo, quia Lucas dicit c. 4. v. 35. quod nihil illi nocuerit, ſed quòd in medium projecerit : diſcerpſit ergo contorquendo, ſolo ſternendo & extendendo; ita tamen, ut illa jactatio membrorum atque vexatio non eum debilitaverit, ut Aug. de conſenſu c. 2. * *Et clamans voce magnâ exiit*, incondito ſcilicet ejulatu, nihil articulatè proferendo, quia juſſus fuerat obmuteſcere. Ergo laniatus membrorum & ejulatus ille patefecerunt omnibus circumſtantibus veram obſeſſionem, rabiem obſidentis, dolorem diſcedentis, poteſtatem inſuperabilem expellentis.

27. Et mirati ſunt omnes, ita ut conquirerent inter ſe dicentes: Quidnam eſt hoc? quænam doctrina hæc nova? quia in poteſtate etiam ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei.

27. * *Et mirati ſunt omnes*, Græcè ἐθαμβήθησαν, *obſtupuerunt* : θάμβος, enim ſignificat metum religioſum, cum admiratione conjunctum. * *Quænam doctrina hæc nova* : nova ſcilicet docendi ratio, cum tanta efficacia ſignorum. Magìs enim admirantur modum docendi, quàm doctrinam ipſam, quamvis & illa eſſet nova de revelato regno cælorum; unde cauſam addunt : * *quia in poteſtate etiam ſpiritibus immundis imperat*, id eſt, non precibus prolixis, non arcanis nominibus, herbis, ſuffumigationibus, & ſimilibus. Utitur ceremoniis, ut ſolent

nostri

nostri Exorcistæ, sed simplici jussu & imperio, nec alieno nomine, sed suâ potestate.

28. Et processit rumor ejus statim in omnem regionem Galileæ.
29. Et protinus egredientes de synagoga, venerunt in domum Simonis & Andreæ, cum Jacobo & Joanne.
30. Decumbebat autem socrus Simonis febricitans: & statim dicunt ei de illa.
31. Et accedens elevavit eam, apprehensa manu ejus: & continuo dimisit eam febris, & ministrabat eis.
32. Vespere autem facto cùm occidisset Sol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes:
33. Et erat omnis civitas congregata ad januam.
34. Et curavit multos, qui vexabantur variis languoribus, & dæmonia multa ejiciebat, & non sinebat ea loqui quoniam sciebant eum.
35. Et diluculo valde surgens, egressus abiit in desertum locum, ibique orabat.
36. Et prosecutus est eum Simon, & qui cum illo erant.
37. Et cùm invenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes quærunt te.
38. Et ait illis: eamus in proximos vicos, & civitates, ut & ibi prædicem: ad hoc enim veni.
39. Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa, & dæmonia ejiciens.
40. Et venit ad eum leprosus deprecans eum: & genu flexo dixit ei: si vis, potes me mundare.
41. Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam: & tangens eum, ait illi: Volo: Mundare.
42. Et cùm dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est.
43. Et comminatus est ei, statimque ejecit illum:
44. Et dicit ei: Vide nemini dixeris: sed vade, ostende te principi sacerdotum, & offer pro emundatione tua, quæ præcepit Moyses in testimonium illis.
45. At ille egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem, ita ut jam non posset manifestè introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset, & conveniebant ad eum undique.

CAPUT SECUNDUM.

1. Et iterum intravit Capharnaum post dies.
2. Et auditum est quod in domo esset, & convenerunt multi, ita ut non caperet neque ad januam, & loquebatur eis verbum:
3. Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.
4. Et cùm non possent offerre eum illi præ turba, nudaverunt tectum ubi erat: & patefacientes submiserunt grabatum, in quo paralyticus jacebat.
5. Cum vidisset autem Jesus fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua.
6. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis:
7. Quid hic sic loquitur? blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?
8. Quo statim cognito Jesus spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus vestris?
9. Quid est facilius dicere paralytico: dimittuntur tibi peccata; an dicere surge, tolle grabatum tuum, & ambula?
10. Ut autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico)
11. Tibi dico: Surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam.
12. Et statim surrexit ille: &, sublato grabato, abiit coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, & honorificarent Deum, dicentes: Quia nunquam sic vidimus.
13. Et egressus est rursus ad mare: omnisque turba veniebat ad eum, & docebat eos.
14. Et cùm præteriret, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium & ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum.
15. Et factum est, cùm accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Jesu, & discipulis ejus: erant enim multi, qui & sequebantur eum.
16. Et Scribæ & Pharisæi videntes quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit Magister vester?
17. Hoc audito Jesus ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui malè habent: non enim veni vocare justos, sed peccatores.
18. Et erant discipuli Joannis & Pharisæi jejunantes: & veniunt, & dicunt illi: Quare discipuli Joannis & Pharisæorum jejunant, tui autem discipuli non jejunant?
19. Et ait illis Jesus: Numquid possunt filii nuptiarum, quamdiu sponsus cum illis est, jejunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt jejunare.
20. Venient autem dies cum auferetur ab eis sponsus, & tunc jejunabunt in illis diebus.
21. Nemo assumentum panni rudis assuit vestimento veteri: alioquin aufert supplementum novum à veteri, & major scissura fit.
22. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin dirumpet vinum utres, & vinum effundetur, & utres peribunt: sed vinum novum in utres novos mitti debet.
23. Et factum est iterum cùm Dominus sabbatis ambularet per sata, & discipuli ejus cœperunt progredi, & vellere spicas.
24. Pharisæi autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt sabbatis quod non licet?
25. Et ait illis: Nunquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse, & qui cum eo erant?

26. Quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducavit: quos non licebat manducare, nisi sacerdotibus, & dedit eis qui cum eo erāt?
27. Et dicebat eis: Sabbatum propter hominē factum est, & non homo propter sabbatum.
28. Itaque Dominus est filius hominis, etiam sabbati.

26.* *Sub Abiathar principe Sacerdotum*, id est, summo Sacerdote seu Pontifice. Historia lib. 1. Reg. c. 21. vocat eum *Achimelech*, & ejus filium nominat *Abiathar*, c.22.v.21.& 22. Sed & pater & filius utroque vocatus fuit nomine, sicut hoc liquet 2. Regum 2. v. 17. & 1. Paralip. 18. v. 16. & ibid. c. 24. v. 6. ubi hic filius appellatur Achimelech, & pater Abiathar. Quanquam fieri potuerit, ut & pater & filius Sacerdotio simul fungerentur, sive propter patris senium, sive impotentiam, sive alia de causa, sicut Sadoc & Abiathar simul fuisse Sacerdotes summos sub Davide satis liquere videtur tum ex locis citatis, tum ex 2. Reg. 15.v.35. & 1. Paralip. 15. v. 11.

CAPUT TERTIUM.

1. Et introivit iterum in synagogam: & erat ibi homo habens manum aridam.
2. Et observabant eum, si sabbatis curaret, ut accusarent illum.
3. Et ait homini habenti manum aridam: Surge in medium.
4. Et dicit eis: Licet sabbatis benefacere, an malè? animam salvam facere, an perdere? At illi tacebant.
5. Et circumspiciens eos cum ira, contristatus super cæcitate cordis eorum dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus illi.
6. Exeuntes autem Pharisæi, statim cum Herodianis consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent.
7. Jesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & multa turba à Galilæa & Judæa secuta est eum.
8. Et ab Jerosolymis, & ab Idumæa, & trans Jordanem: & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.
9. Et dixit discipulis suis, ut navicula sibi deserviret propter turbam ne comprimerent eum.
10. Multos enim sanabat, ita ut irruerent in eum, ut illum tangerent quotquot habebant plagas.
11. Et spiritus immundi, cum illum videbant, procidebant ei: & clamabant dicentes:
12. Tu es Filius Dei Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum.

13. Et ascendens in montem, vocavit ad se quos voluit ipse, & venerunt ad eum.
14. Et fecit ut essent duodecim cum illo: & ut mitteret eos prædicare.
15. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & ejiciendi dæmonia.
16. Et imposuit Simoni nomen Petrus:
17. Et Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem Jacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, filii tonitrui:
18. Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum,

13.* *Vocavit ad se, quos voluit ipse*, nempe ex iis, qui se in suam disciplinam jam tradiderant, id est, ex discipulis, ut ex Luca constat c. 6. v. 13. Nam ex tota turba primùm elegit discipulos, ex discipulis deinde Apostolos; sicut nunc ex populo Presbyteri, ex Presbyteris eliguntur Episcopi. Formam enim electionis hîc esse datam Chrysost. & Theophyl. annotarunt. *Vocavit* autem *quos voluit*, ut significentur electi, non ambitu, non meritis vel naturæ dotibus præstantiores, sed prudentissimo liberrimoque Christi beneplacito: quod & erga se in Apostolatum assumendum observatum fuisse sæpè commendat Paulus.

16.* *Et imposuit Simoni nomen Petrus*: Syriacè *Cephas*, quod petram seu rupem sonat immobilem scilicet. Vide dicta Matth. 16. nam Joan. 1.v.42. nomen illud promiserat, hîc imponit, Matth. 16. confirmat. * *Et Jacobum Zebedæi*, supple, constituit aut elegit. * *Et imposuit eis nomina.* Solis igitur tribus mutavit nomina, tum quod præ cæteris essent sibi familiariores, unde passim eos ad secretiora adhibuit; tum ut indicaret, quod columnæ regni sui essent futuri, ut indicat Paulus ad Gal. 2.v.9.

2.v.9. * *Boanerges:* corrupta dictio per insertionem, *o*, pro, *Banerges*, ex בני *Bené*, sive *Bané*, filii, &, רגש, *Regesch*, strepitus, tumultus, quamvis alii, *a*, velint superfluere, pro *Bonerges*, eo quòd Sceva in, *Bené*, sæpè in, *o*, breve mutetur, ut patet in *Sodoma* & *Gomorra*, & similibus. * *Quod est filii tonitrui*, id est, tonantes, seu tonitores, sicuti dicuntur *filii pacis*, id est, pacifici: quo nomine significavit eos sublimitate prædicationis Evangelicæ & miraculis orbem commoturos. Unde primus Jacobus occisus, Joannes verò etiamnùm per Apocalypsin suam, &, ut Epiphan. Hæresi 73. per propriam sui Evangelii grandiloquentiam velut ex quibusdam nubibus tonat. Hinc à nonnullis traditur, cùm illud Evangelii sui principium scriberet, *In principio erat Verbum, &c.* fulgura & tonitrua esse facta; sicut cum Moyses in monte Sinai legem acciperet, de quo Baronius ad an. Christi 99.

21 * *Et cum audissent sui*, id est, cùm illi, qui ex ejus familia & cognatione erant, audissent eum discipulos contrahere, turbam confluere, eum insolita docere, mira facere, * *exierunt tenere eum*, ut eum domi constringerent, existimantes hoc juxta humanas leges esse officii sui. Causa videtur fuisse metus, ne vel tumultûs alicujus popularis adversus Romanos invidia, vel infamiæ dedecus in se & familiam redundaret. * *Dicebant enim, quoniam in furorem versus est*, Græcè ἐξέστη, est extra se, vel mentis non est compos, ut non sit habenda ratio eorum, quæ dicit aut facit. Cognatos igitur nota carnis infirmitas, & humilitas educationis impedivit, ne Christum agnoscerent; Pharisæos malitia: unde illi mirabilia ejus insaniæ, hi Beelzebub principi dæmoniorum adscribunt.

& Matthæum, & Jacobum Alphęi, & Thaddæum, & Simonem Cananæum.
19. Et Judam Iscariotem, qui & tradidit illum.
20. Et veniunt ad domum, & convenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare.
21. Et cum audissent sui, exierunt tenere eum: dicebant enim: quoniam in furorem versus est.
22. Et Scribę, qui ab Jerosolymis descenderant, dicebant: quoniam Beelzebub habet, & quia in principe dæmoniorum ejicit dæmonia.
23. Et convocatis eis in parabolis dicebat illis: quomodo potest satanas satanam ejicere?
24 Et si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare.
25. Et si domus super semetipsam dispertiatur, non potest domus illa stare.
26. Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est, & non poterit stare, sed finem habet.
27. Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere, nisi priùs fortem alliget, & tunc domum ejus diripiet.
28. Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, & blasphemiæ quibus blasphemaverint:
29. Qui autem blasphemaverit in Spiritum S., non habebit remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti;
30. Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet.
31. Et veniunt mater ejus & fratres: & foris stantes miserunt ad eum vocantes eum.
32. Et sedebat circa eum turba: & dicunt ei: Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te.
33. Et respondens eis, ait: Quæ est mater mea, & fratres mei?
34. Et circumspiciens eos, qui in circuitu ejus sedebant: ait: Ecce mater mea & fratres mei.
35. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est.

CAPUT QUARTUM.

1. Et iterum cœpit docere ad mare: & congregata est ad eum turba multa, ita ut navim ascendens sederet in mari, & omnis turba circa mare super terram erat:
2. Et docebat eos in parobolis multa, & dicebat illis in doctrina sua:
3. Audite: ecce exiit seminans ad seminandum.
4. Et dum seminat, aliud cecidit circa viam, & venerunt volucres cæli, & comederunt illud.
5. Aliud vero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam: & statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terræ:
6. Et quando exortus est sol, exæstuavit: & eò quòd non habebat radicem, exaruit.
7. Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt spinæ, & suffocaverunt illud, & fructum non dedit.
8. Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum ascendentem, & crescentem; & afferebat unum triginta, unum sexaginta, & unum centum.

9. Et dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat.
10. Et cùm esset singularis, interrogaverunt eum hi qui cum eo erant duodecim parabolam.
11. Et dicebat eis: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt.
12. Ut videntes videant & non videant, & audientes audiant, & non intelligant: nequando convertantur, & dimittantur eis peccata.
13. Et ait illis: Nescitis parabolam hanc: & quomodo omnes parabolas cognoscetis?
14 Qui seminat, verbum seminat.
15. Hi autem sunt, qui circa viam, ubi seminatur verbum, & cùm audierint, confestim venit satanas: & aufert verbum, quod seminatum est in cordibus eorum.
16. Et hi sunt similiter, qui super petrosa seminantur: qui cum audierint verbum statim cum gaudio accipiunt illud:
17. Et non habent radicem in se, sed temporales sunt: deinde orta tribulatione & persecutione propter verbum, confestim scandalizantur.
18. Et alii sunt qui in spinis seminantur: hi sunt, qui verbum audiunt,
19 Et ærumnæ sæculi, & deceptio divitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum, & sine fructu efficitur.
20. Et hi sunt, qui super terram bonam seminati sunt, qui audiunt verbum, & suscipiunt & fructificant, unum triginta, unum sexaginta, & unum centum.
21. Et dicebat illis: numquid venit lucerna ut sub modio ponatur: aut sub lecto? nonne ut super candelabrum ponatur?
22. Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur: nec factum est occultum, sed ut in palam veniat.
23. Si quis habet aures audiendi, audiat.
24. Et dicebat illis: Videte quid audiatis. In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adjicietur vobis.
25. Qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet, etiam quod habet auferetur ab eo.

26. Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo jaciat sementem in terram,

26.* ET *dicebat, sic est regnum Dei, &c.* Quia crebrò Apostolos suos ad Evangelii prædicationem hortatus fuerat, ne propter populi incredulitatem, quam ipsemet v. 11. & 12. expertus erat, ac declaraverat, causarentur nullum fore laborum suorum fructum, occurrit eis hâc parabolâ, quâ docet nostrum esse laborare, Deo fructum esse committendum. *Sic est regnum Dei,* id est, perinde agitur in regno Dei, seu in Ecclesia colligenda, quemadmodum si agricola semen in terram spargeret, & interea

27. Et dormiat & exurgat nocte & die, & semen germinet, & increscat dum nescit ille.

27. * *Dormiat, & exurgat nocte & die,* id est, aliis negotiis vacet, sive ad quietem, sive ad occupationes hujus vitæ spectantibus: * *Et* interim, dum ipse nihil de seminis incremento sollicitus est, aut cogitat, * *semen germinet*, in terræ scilicet visceribus radices figens, * *& increscat,* Græcè μηκύνηται, *prolongetur,* id est, è terra surgat & adolescat, * *dum nescit ille,* utpote neque hoc sentiens, neque de eo cogitans, neque cogitando quidquam conferens. Quamquam Græcè est ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός, *quomodo nescit ille,* id est, occultâ naturæ vi, & homini incognitâ.

28. Ultro enim terra fructificat, primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica,

28. * *Vltro enim terra fructificat*, id est, sponte suâ citra aliam externam agricolæ sollicitudinem aut opera circa semen: nam illud, *sponte,* non excludit aliarum causarum, ut Solis, & pluviæ, & ipsius Dei concursum: * *primùm herbam*, quæ hîc comprehendit illa duo superiora, germinationem & incrementum seminis in culmum: * *deinde spicam,* inanem scilicet: * *deinde plenum,* seu perfectum, * *frumentum in spica*, dum folliculi implentur granis, qualia sparsa fuerant. Significatur igitur, eodem modo profectum hominis fieri paulatim & gradatim, dum verbum Dei in corde seminatum primò germinat, hoc est, per bona desideria, per fidem, ac pœnitentiam, radicesque quasi prima initia salutis

ſalutis figit: deinde creſcit in herbam ſeu culmum, dum ſpe promiſſionum animus erigitur, & contra flatus tentationum ſolidatur: tum bona opera proferendo ad ſpicam pervenit: denique perfectâ charitate velut Legis plenitudine plenum frumentum in ſpica. Vide paulò aliter S. Greg. lib. 22. Moral. cap. 14. aliàs 20. ubi per herbam, devotionis teneritudinem vult ſignificari; per frumentum in ſpica tolerantiam in perſecutionibus: nemo ergo, inquit, quemlibet proximum cùm adhuc herbam videt, de frumento deſperet: ab herbarum quippe foliis, quæ huc illucque molliter defluunt, ſurgentia frugum grana ſolidantur.

29 * *Et cum produxerit fructus*, id eſt, cum prodierit fructus (eſt enim Nominativus) ſeu cum ſe produxerit fructus, id eſt, cùm maturuerit fructus, ut Euthym. **ſtatim mittit falcem*, ſupple homo ſeu agricola. Reſpicit enim ad verſ. 26. & 27. & v. 28. quaſi per parentheſin legatur. Per quem agricolam, ſignificatur vel Chriſtus Dominus, qui verbum in corde ſeminat, vel etiam homo, qui exteriùs cooperatur: mittit autem falcem, dum fructum in Dominicum horreum colligit. *_Quoniam adeſt meßis_, id eſt, tempus metendi, quod tunc eſt, quando prædicator fructum in auditoribus proveniſſe Deo operante cónſpicit & exultat, quaſi ſibi ipſi fructum colligeret. Plerique veteres totam iſtam parabolam de Chriſto Domino & univerſo humano genere intelligunt, ut Chriſtus ſemen Evangelii per Judæam ſparſerit: deinde moriendo dormierit, & reſurrexerit: interea autem ſemen occultis incrementis adoleverit, nocte ac die, in proſperis ſcilicet & adverſis, & quaſi Chriſto neſciente, dum mundus adverſus Evangelium tumultuatur. Cùm autem univerſa ſeges electorum maturuerit, veniet meſſis, ſeu conſummatio ſæculi, mittetque falcem judicii, ut ſuccisis omnibus, fructus in horreum æternæ quietis recondatur.

29. Et cum produxerit fructus, ſtatim mittit falcem, quoniam adeſt meſſis.
30. Et dicebat: Cui aſſimilabimus regnum Dei? aut cui parabolæ comparabimus illud?
31. Sicut granum ſinapis, quod cùm ſeminatum fuerit in terra, minus eſt omnibus ſeminibus, quæ ſunt in terra.
32. Et cum ſeminatum fuerit, aſcendit, & fit majus omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita ut poſſint ſub umbra ejus aves cæli habitare.
33. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire:
34. Sine parabola autem non loquebatur eis, ſeorſum autem diſcipulis ſuis diſſerebat omnia.
35. Et ait illis in illa die, cum ſerò eſſet factum: tranſeamus contra.
36. Et dimittentes turbam, aſſumunt eum ita ut erant in navi: & aliæ naves erant cum illo.
37. Et facta eſt procella magna venti, & fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur navis.
38. Et erat ipſe in puppi ſuper cervical dormiens: & excitant eum, & dicunt illi: Magiſter, non ad te pertinet, quia perimus?
39. Et exurgens, comminatus eſt vento, & dixit mari: Tace, obmuteſce. Et ceſſavit ventus: & facta eſt tranquillitas magna.
40. Et ait illis: Quid timidi eſtis? necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrum: Quis, putas, eſt iſte, quia & ventus & mare obediunt ei?

CAPUT QUINTUM.

1. Et venerunt trans fretum maris in regionem Geraſenorum.
2. Et exeunti ei de navi, ſtatim occurrit de monumentis homo in ſpiritu immundo.
3. Qui domicilium habebat in monumentis, & neque catenis jam quiſquam poterat eum ligare:
4. Quoniam ſæpe compedibus & catenis vinctus, dirupiſſet catenas & compedes comminuiſſet, & nemo poterat eum domare:
5. Et ſemper die ac nocte in monumentis & in montibus erat, clamans, & concidens ſe lapidibus,

6. Videns autem Jesum à longè, cucurrit, & adoravit eum:
7. Et clamans voce magna dixit: Quid mihi, & tibi Jesu fili Dei altissimi? Adjuro te per Deum, ne me torqueas,
8. Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine.
9. Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est? Et dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus.
10. Et deprecabatur eum multum, ne se expelleret extra regionem.
11. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascens.
12. Et deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos ut in eos introeamus.
13. Et concessit eis statim Jesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo millia, & suffocati sunt in mari.
14. Qui autem pascebant eos, fugerunt, & nunciaverunt in civitatem, & in agros. Et egressi sunt videre quid esset factum:
15. Et veniunt ad Jesum: & vident illum, qui à dæmonio vexabatur, sedentem, vestitum, & sanæ mentis, & timuerunt.
16. Et narraverunt illis, qui viderant, qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat & de porcis.
17. Et rogare cœperunt eum ut discederet de finibus eorum.
18. Cumque ascenderet navim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat ut esset cum illo:
19. Et non admisit eum, sed ait illi: vade in domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui.
20. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Jesus: & omnes mirabantur.
21. Et cùm transcendisset Jesus in navi rursum trans fretum, convenit turba multa ad eum, & erat circa mare.
22. Et venit quidam de archisynagogis nomine Jairus: Et videns eum, procidit ad pedes ejus.
23. Et deprecabatur eum multum dicens: Quoniam filia mea in extremis est, Veni, impone manum super eam, ut salva sit, & vivat.
24. Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

25. Et mulier, quæ erat in profluvio sanguinis annis duodecim,

25.* ET *mulier quæ erat in profluvio sanguinis*, id est, quæ laborabat morbo illo fluxionis sanguinis: Græci uno verbo vocant αἱμοῤῥοοῦσαν, Matth. 9. Fœdus est morbus, quo sanguis per partes secretiores non desinit fluere extra tempus menstruum, de cujus legali immunditia agitur Levit. 25. v. 25. & seqq. * *annis duodecim*, quo significatur inveteratum, imò incurabilem fuisse morbum. Nam ideò subjungit, quòd

26. Et fuerat multa perpessa à compluribus medicis: & erogaverat omnia sua, nec quidquam profecerat, sed magis deterius habebat:

26. * *Fuerat multa perpessa à compluribus medicis*, & inde * *magis deterius habebat:* quod signum erat naturæ per morbum superatæ, & ab arte desperatæ. Itaque diffidens medicis, cœpit saluti esse vicinior: desperatis enim Deus libentiùs opitulatur, ne effectus gratiæ adscribatur naturæ.

27. Cum audisset de Jesu, venit in turba retro, & tetigit vestimentum ejus:

27.* *Et cum audisset de Jesu*, miracula videlicet ejus & sanitates, quas operabatur, **venit in turba retro*, quia prohibebat palàm accedere pudor & metus: pudor ex morbi fœditate & sexu; metus ex ejus immunditia, ne velut legaliter polluta & omnes polluens à Judæis repelleretur. Vide locum Levit. citatum. * *Et tetigit vestimentum ejus*, Matth. *Tetigit fimbriam vestimenti ejus*, scilicet supremi sive pallii. Fimbriæ istæ erant fila dependentia in quatuor oris seu extremitatibus pallii: cujusmodi fimbrias gerebat Christus more gentis Judaicæ, ex præscripto Legis, Num. 15. v. 38. Potiùs autem fimbriam quàm ipsam vestem tetigit, sive ex humilitate, sive quod fimbria peculiariter esset insigne distinctionis illius gentis à cæteris, & nota sanctitatis, ut indicatur satis loco Num. cit. & Zachar. 8. v. ult. Unde eas magnificabant Pharisæi, & ægroti volunt tangere etiam Matth. 14. v. ult.

28.* *Di-*

28. * *Dicebat enim, quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero.* Unde mira fuit fides ejus de Christi sanctitate & potestate, similis fidei Centurionis, quia nec vocem ejus nec manûs impositionem, & ne quidem scientiam morbi sui, sed solius vestimenti contactum credebat sufficere ad sanitatem suam.

28. Dicebat enim: Quia si vel vestimẽtum ejus tetigero, salva ero.

29. * *Et confestim siccatus est fons sanguinis ejus*, fluxu scilicet non solùm cessante, sed etiam sanguine correcto, & in venas coacto, ipsa naturâ roboratâ. Nam indè nascitur morbus iste, quod propter virium defectum alimentum non convertatur in sanguinem aptum nutritioni, nec sanguis in substantiam viventis: unde extra venas affluens per secretiora depellitur. * *Et sensit corpore, quia sanata esset*; percipiebat enim & robur auctum, & fluxûs cessationem, qui hinc colligitur fuisse perpetuus, quasi naturæ similis.

*29. Et confestim siccatus est fons sanguinis ejus: & sensit corpore, quia sanata esset à plaga.

30. * *Et cognoscens virtutem quæ exierat de illo*, id est, virtutis effectum seu sanationem miraculosam, quam operatus erat. Unde indem redit, si virtutem intelligas, ipsam sanandi potestatem, quæ erat in Christo: quæ exire dicitur ab operante, quando operatur, phrasi videlicet ad captum mulieris & rudiorum accommodatâ, qui ex Christo velut vase pleno virtutis & efficaciæ apprehendebant sanitates fluere, cùm eas ipse sciens & prudens non naturæ necessitate, sed voluntate operaretur, quando vellet & ubi vellet. * *Aiebat: Quis tetigit vestimenta mea?* Nolebat enim vel gloriam Dei in hoc facto, vel excellentem mulieris fidem celari, vel ei persuasum esse, quòd se vel ignorante vel nolente res ista contigisset. Intelligit autem Christus non quemvis promiscuum tactum, ut ex responso discipulorum patet, sed talem, qui operationem suæ virtutis provocaverat, hoc est, qui fiebat imperante fide. Nam cæteri non tam tangebant, quàm premebant Christum, ut Aug. hac de re loqui solet, de quo vide serm. 6. de verbis Domini c. 3. & serm. 155. de temp. c. 3. & 4. quibus sicut & aliis locis per, *tangere*, intelligit credere, seu tactum per fidem, istamque mulierem gessisse figuram credentium, cæteros Judæos incredulorum: illi fide tangunt Christum, & vestem seu corpus ejus Ecclesiam, hi premunt & affligunt.

30. Et statim Jesus in semetipso cognoscens virtutem, quæ exierat de illo, conversus ad turbam, aiebat: Quis tetigit vestimenta mea?

31. Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam comprimentem te, & dicis: Quis me tetigit?

32. * *Et circumspiciebat videre eam*: non quasi illam ignoraret, cui fidem illam donaverat, quam interiùs ad se traxerat, quam exteriùs sanaverat, sed humano se habebat more, ut & interrogatione & circumspectione perculsa mulier seipsam spontè proderet, & miraculum fateretur, ut sic esset commendatius.

32. Et circumspiciebat videre eam, quæ hoc fecerat.

33. * *Mulier vero timens, &c.* non quia malè credidisset se vestis tactu sanandam, ut vult Calvinus in Matth. sed quòd beneficium cùm quasi

33. Mulier vero timẽs & tremens, sciens quod factum esset in se, venit & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem.

quasi ignoranti suffurari voluisset, præter opinionem esset detecta, quòd immunda mundum tetigisset, quòd hinc se increpandam, & beneficium fortassis à se repetendum vereretur.

34. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te salvam fecit: vade in pace, & esto sana à plaga tua.

35. Adhuc eo loquente, veniunt ad archisynagogum, dicentes: quia filia tua mortua est: quid ultra vexas magistrum?

36. Jesus autem audito verbo, quod dicebatur, ait archisynagogo: Noli timere: tantummodo crede.

37. Et non admisit quemquam se sequi; nisi Petrum, & Jacobum, & Joannem fratrem Jacobi.

38. Et veniunt in domum archisynagogi, & videt tumultum, & flentes & ejulantes multum.

39. Et ingressus ait illis: Quid turbamini, & ploratis? Puella non est mortua, sed dormit.

34. * *Ille autem dixit: Fides tua salvam te fecit*, quia tanta fides miraculum impetraverat & promeruerat; nam effectivè hoc fecerat virtus Christi. Fidem tamen magis quàm suam virtutem expressit, ut illa apud Archisynagogum minùs credulum magis commendaretur. * *Vade in pace*, animo scilicet tranquillo & corpore sano (*Pax* enim Hebræis valde latè patet, & pro omni prosperitate corporis & animi sumitur) nihil timens, auferendum tibi esse beneficium: unde addendo, * *Et esto sana à plaga tua*, non tribuit, sed confirmat ei ratamque habet collatam à se sanitatem. Itaque quod Matthæus adjicit, *Et salva facta est mulier ex illa hora*, seu ex illo momento temporis, intellige, non quo Christus hoc dicebat, sed quo mulier eum tetigerat. Hinc Catholici invictum argumentum pro reliquiarum usu petunt: quem quamvis mordeat & vellicet Calvinus, velitque hoc exemplum esse singulare, quod ad imitationem valere non debeat, potiùs tamen hinc impietas ejus redarguitur, qui audiat mulierem hanc indiscreti zeli & superstitionis arguere, cujus fidem Christus ipse laudat, & sanitatem impetrasse testatur. Eam fuisse Martham, sororem Lazari & Mariæ, videtur sentire Ambros. lib. de Salomone c. 5. sed longè veriùs tradit Eusebius, fuisse ex Cæsarea Philippi. Nam gratitudinis ergo erexit Christo statuam æneam in illa civitate ante fores suas, ad cujus pedes nascebatur herba, quæ cùm fimbriam æneæ statuæ crescendo attigisset, morbis cujusque generis medendi vim habebat. Hanc statuam se vidisse testatur lib. 7. Historiæ c. 14.

40. Et irridebant eum. Ipse vero ejectis omnibus, assumit patrem & matrem puellæ, & qui secum erant, & ingreditur ubi puella erat jacens.

41. Et tenens manum puellæ, ait illi: Talitha cumi, quod est interpretatum: Puella, tibi dico, surge.

42. Et confestim surrexit puella, & ambulabat. Erat autem annorum duodecim: & obstupuerunt stupore magno.

43. Et præcepit illis vehementer ut nemo id sciret: & dixit dari illi manducare.

CAPUT SEXTUM.

1. Et egressus inde abiit in patriam suam: & sequebantur eum discipuli sui.

2. Et facto sabbato cœpit in synagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina ejus, dicentes: Unde huic hæc omnia? & quæ est sapientia, quæ data est illi, & virtutes tales, quæ per manus ejus efficiuntur?

3. Nonne hic est faber, filius Mariæ, frater Jacobi, & Joseph, & Judæ, & Simonis? nonne & sorores ejus hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo.

4. Et dicebat illis Jesus: Quia non est propheta sine honore nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua.

5. Et non poterat ibi virtutem ullam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curavit:

6. Et mirabatur propter incredulitatem eorum, & circuibat castella in circuitu docens.

7. Et vocavit duodecim; & cœpit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum.

8. Et præcepit eis ne quid tollerent in via nisi virgam tantum: non peram, non panem, neque in zona æs.

9. Sed calceatos sandaliis, & ne induerentur duabus tunicis:

10. Et dicebat eis: Quocumque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde:

11. Et quicumque non receperint vos, nec audierint vos, exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris in testimonium illis.

12. Et exeuntes prædicabant ut pœnitentiam agerent:

13. * ET *ungebant oleo multos ægros.* Hanc unctionem putat Beda in Marcum, Theophylactus & Lyranus, ex recentioribus Maldonatus & Franciscus Lucas, eamdem esse cum Sacramento Extremæ Unctionis, de quo Jacobi 5. sed ex textûs cohærentia satis patet, eam ab Apostolis adhibitam fuisse, ad conferendam sanitatem corporalem, cùm Sacramentum Unctionis potissimùm peccatis remittendis, & menti alleviandæ adhibeatur. Unde & ministri ejus soli sunt Presbyteri seu Sacerdotes, quales Apostoli tunc nondum erant. Quare rectiùs dixerimus, hanc unctionem Apostolos adhibuisse ad sanitates corporales conferendas, ut hoc symbolo testarentur se esse ministros veri Messiæ, hoc est Christi, seu uncti Spiritu Sancto præ consortibus suis. Per quam tamen, juxta Tridentinum sess. 14. Sacramentum Extremæ Unctionis insinuatum, id est, significatum fuit; per Jacobum verò promulgatum, nam quemadmodum impositionem manuum, sputum, epheta & similes externas cæremonias, quas Christus ad sanitates largiendas adhibuit, in Sacramentalem usum Ecclesia postea transtulit, ita & Christus ipse unctionem. * *Et sanabant*, hoc ungendi ritu, vim istam habente, non naturaliter, quasi medici fuissent Apostoli, sed divinâ potestate.

13. Et dæmonia multa ejiciebant, & ungebant oleo multos ægros, & sanabant.

14. * *Et audivit Rex Herodes:* Herodis Magni sive Ascalonitæ (de quo Matth. 2.) filius cognomine dictus Antipas. Erat iste Tetrarcha, ut vocatur à Matth. scilicet Galilææ. Tetrarcha autem & Tetrarchia primùm à quarta regni alicujus parte dicta sunt, sed usurpari postea cepit hoc nomen apud Romanos, qui regna armis parta in Tetrarchias diviserunt, pro Præfectura seu principatu infra dignitatem Regiam. Nam iste Herodes, cùm esset Tetrarcha, Romam postea profectus est, ut regnum ambiret, teste Josepho 18. Antiquit. c. 9. Unde Plinius lib. 5. c. 18. ponit intra & circa Decapolin sex Tetrarchias, & c. 23. multò plures in Cœlesyria. Et hinc Herodes hìc abusivè vocatur * *Rex*, quia dignitas ejus erat regiæ affinis. * *Manifestum enim factum est nomen ejus*, id est, fama ejus celebris facta est. Mirum autem, cur tam serò Herodi, post mortem videlicet Joannis, fama Christi innotuerit. Causa duplex fuit: una, quòd simul atque Herodiadem cogitasset in domum suam transferre, bello cum Areta Rege distractus fuerit, cujus filia Herodi nupta, cùm non ferret futuram injuriam thori, profugerat ad patrem suum, ut Joseph. loco citato c. 7. quo bello dicit totum exercitum Herodis propter occisum Joannem Baptistam esse deletum. Secunda est, quia ante Joannis mortem, imò Herodiadem introductam, profectus fuerat Romam, ut ibidem Josephus tradit. Addi posset tertia, crassa videlicet Principum plerum-

14. Et audivit rex Herodes (manifestum enim factum est nomen ejus) & dicebat: Quia Joannes Baptista resurrexit à mortuis, & propterea virtutes operantur in illo.

que negligentia, ad quorum aures serò virtus pervenit, ut Chrysost. Hom. 49. * *Et dicebat.* Aug. lib. 2. de consensu c. 43. legit *dicebant*, sicut & Beda & D. Thom. ut significetur aliquos è turba hoc dixisse, quod magis congruit narrationi Lucæ, atque etiam versui 16. qui hîc sequitur.

* *Quia Joannes Baptista resurrexit à mortuis.* Fides enim de resurrectione etiam apud Judæos erat, quamvis informis ante Christi prædicationem. Unde quidam putant, hîc per resurrectionem intelligi Pythagoricam metempsychosin, eo quòd Joseph. dicat lib. 2. de bello Jud. c. 7. Pharisæos tradidisse, quòd animæ bonorum in alia migrarent corpora: sed intellexisse videntur alia corpora, quantum ad qualitatem, sicut & Christiani credunt. Unde idem Joseph. Pharisæorum sententiam tradens 18. Antiquit. c. 2. dicit juxta Pharisæos animabus bonis facilem esse ad vitam reditum: & Lucas in Actis c. 23. v. 8. apertè ait Pharisæos resurrectionem confiteri. * *Et propterea*, tamquam qui per resurrectionem sanctior, potentior, & augustior factus est, * *virtutes operantur in illo*, id est, potestates, ut Græcè est, patrandi miracula vim suam exerunt in illo, quam antè, dum viveret, non exerebant.

15. Alii autem dicebant: Quia Elias est. Alii verò dicebant: Quia propheta est, quasi unus ex prophetis.

15. * *Alii dicebant, quia Elias est*, propter personæ gravitatem, reprehendendi libertatem, & operandi efficaciam. Eliam enim Judæi rediturum credebant. * *Alii quia Propheta est*, non vulgaris, sed * *quasi unus ex Prophetis*, scilicet antiquis, cui sit similis, vel qui etiam resurrexerit à mortuis.

16. Quo audito Herodes ait: Quem ego decollavi Joannem, hic à mortuis resurrexit:

16. * *Quo audito*, id est, quibus diversis opinionibus auditis Herodes ait: *Quem ego decolavi Joannem, hic à mortuis resurrexit.* Quo significatur, Herodem tandem isti sententiæ assensisse, cùm antea, juxta Luc. hæsitasset: quamquam aliqui suspicentur hæc verba esse legenda vel per ironiam, ut Author in Marc. apud Hieron. vel per interrogationem. Sed primum verisimilius; sunt enim verba animi malè sibi conscii, & timentis virtutem viri etiam mortui.

17. Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Joannem, & vinxit eum in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui; quia duxerat eam,

17. * *Ipse enim Herodes misit*, satellites scilicet, * *ac tenuit Joannem*, traditum sibi à Pharisæis, ut diximus Matth. 4. v. 12 * *propter Herodiadem.* Erat hæc filia Aristobuli, qui frater fuit hujus Herodis, & consequenter ipsa Herodias neptis ejus, ut patet ex Josepho 18. Antiquit. c. 17. * *Uxorem Philippi fratris sui.* Eodem loco tradit Josephus, eam fuisse uxorem alterius Herodis, qui tamen etiam frater esset hujus, natus ex alia Herodis Magni uxore, videlicet Mariamne, Pontificis Simonis filia, cùm hic Herodes Antipas natus esset ex Mathace Samaritide, Philippus verò ex Cleopatra, de quo Joseph. lib. 1. de bello

bello Judaico cap. 18. Quæ si vera est historia, necesse est Herodem istum, qui primus fuit maritus Herodiadis, etiam alio nomine vocatum fuisse Philippum, sicut eum hîc Marcus vocat, neque fuisse Tetrarcham Traconitidis. Nam ibidem scribit Josephus, filiam Herodiadis nomine Salomen, ex priore marito Herode natam, nupsisse Philippo Tetrarchæ Traconitidis.

18. Dicebat enim Joannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui.

18. *Dicebat enim Joannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui*: non solum, quia proles ex eo nata fuerat filia illa Salome saltatrix (quo casu nec frater fratris defuncti uxorem ducere poterat:) sed quia Philippus adhuc superstes erat. Herodes enim Romam tendens, cùm in fratris domo hospitaretur, cum Herodiade ejus uxore pactus est, ut ipsa in conjugium ac domicilium suum migraret, simul atque Româ reversus esset, ipse verò suam uxorem Arethæ Regis filiam ejiceret. Itaque dum Marcus *uxorem fratris* vocat, adulterium simul & incestum arguit.

19. Herodias autem insidiabatur illi: & volebat occidere eum, nec poterat.

19.* *Herodias autem insidiabatur illi*, occasiones captando Joannis perdendi, eo quòd nuptias illas incestas reprehenderet, & inde vereretur, se aliquando ab Herode dimittendam: sed occidere eum non poterat.

20. Herodes enim metuebat Joannem, sciens eum virum justum & sanctum, & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat & libenter eum audiebat.

20. * *Herodes enim metuebat Joannem*, id est, verebatur eum & colebat, adeoque timebat velut sanctum virum. Datur enim simul ratio, cur Herodias eum vellet occidere, ne scilicet, nuptias illas suadendo dissolveret, Herode Joannem metuente, & cur non posset, Herode impediente conatus ejus. * *Et custodiebat eum*, id est tuebatur ab insidiis Herodiadis: nam Græcum indicat non significari hîc cultum aut observantiam: ut quidam putant. Sed quomodo hæc consistunt cum Matth. qui dicit, quod Herodes eum voluerit occidere, sed timuerit populum? Responderi dupliciter potest: vel quòd primò occidere eum voluerit, sed seditionis popularis timore fuerit impeditus; postea verò ex occasione carceris, perspectâ viri sanctitate, eum coluerit & adversus Herodiadem defenderit: vel certè dicendum, fuisse in Herode voluntatem Joannis occidendi, quatenus ejus libidini repugnabat, sed permixtam illi voluntati fuisse duplicem causam, quæ redderet eum involuntarium, reverentiam scilicet sanctitatis ejus, juxta Marcum, ac timorem populi juxta Matthæum.

21. Et cùm dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, & tribunis, & primis Galilææ.

21. * *Et cum dies opportunus accidisset*, scilicet Herodiadi, ad complendum conatum suum, * *Herodes natalis sui cœnam fecit &c.* more Gentilium, quibus hoc erat familiare, tamquam nihil supra hujus vitæ bona sperantibus. Vide Genes. 40. v. 20. & 2. Machab. 6. v. 7. de Pharaonis & Antiochi natali. Unde nemo vir justus legitur in Scriptura natalem suum celebrasse, de quo Hieron. in c. 14. Matthæi.

22. Cumque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset & placuisset Herodi, simulque recumbentibus; rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi:

22. * *Cumque introisset filia ipsius Herodiadis*, quam *Salomen* vocatam diximus, ex deserto marito susceptam, * *& saltasset*, in medio, ut Matth. coram omnibus scilicet recumbentibus tripudiando, ut Græcè, & lascivas exhibendo gesticulationes ad modos musicos, ut filia scorti se matre dignam exhiberet. Non enim potuit fieri sine meretriciæ impudentiæ & lasciviæ nota, ut nobilis puella, oblita muliebris verecundiæ, tripudiando spectantes oblectaret. Et hæc est causa, cur tantopere dicatur placuisse Herodi, & recumbentibus: habet enim ista saltatricularum ad modos musicos gesticulatio vim vehementissimam ad inflectendos animos.

23. Et juravit illi: Quia quidquid petieris, dabo tibi, licet dimidium regni mei.

24. Quæ cum exisset dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit: Caput Joannis Baptistæ.

23. * *Unde juravit illi Rex*, ut majorem fiduciam petendi adderet: * *Quia quidquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei.* Concurrebant enim simul temulentia, libido, & jactantia, ad promittendum tam superbum, & temerarium, insanumque præmium unius saltatiunculæ. Mater autem consulta suggessit ei, ut peteret, * *caput Joannis Baptistæ*; per hoc ostendens se mortem ejus habere dimidio regni Herodis potiorem.

25. Cumque introisset statim cũ festinatione ad regem, petivit dicens: volo ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistæ.

25. * *Cumque introisset statim cum festinatione*, in convivium scilicet. Significatur autem summum puellæ studium, ne fortè æstu Regis refrigescente promissum retractaret: nam hac etiam de causa petivit, * *Volo ut protinus des mihi*, id est, jam statim sine dilatione, * *in disco*, quo cibi adferuntur ad mensam, tamquam scilicet missum seu ferculum, quod præ cæteris omnibus sibi placeret & matri, * *caput Joannis Baptistæ.* Caput & quidem in disco petit propter certitudinem, ne de morte falleretur, & ut adulteræ animus crudelissimo illo occisi inimici spectaculo satiaretur, & ei illuderet. Hoc enim ingenium adulterarum, ut omnia suæ libidinis impedimenta, quacumque crudelitate submota, velint: qua in re neque maritis, neque liberis, neque sacris, neque prophanis parcitur.

26. Et contristatus est rex: propter jusjurandum, & propter simul discumbentes noluit eam contristare:

26. * *Et contristatus est Rex*, Græcè περίλυπος, *pertristis factus est*, nempe secundum opinionem accumbentium, inquit Hieron. in Matt. qui putat eum corde lætum, facie tristitiam simulasse. Sed videtur vera fuisse tristitia, partim quia, quamvis initio occidere voluisset, jam tamen revereri eum cœperat, & libenter audire; partim quia videbat odiosissimum sibi futurum, quod in præmium saltatriculæ, sine causa virum sanctum inter epulas damnasset: unde etiam sceleri suo prætexuit, quòd populum ad res novas concitaret, ut Josephus testis est. Sed vicit tristitiam ejus amor adulteræ, cujus filiam contristare noluit; & stulta superstitio, quasi juramento stringeretur; & studium placendi hominibus magis quàm Deo. Nam * *propter juramentum,*

mentum, ne illud violaret aut violasse videretur. Præpostera erat hæc religio; nam promissiones & juramenta hujusmodi generalia non se extendunt nisi ad licita & honesta: & quamvis in animo promittentis ad illicita se extenderent, non obligant, sed rescindenda est eorum fides, * *& propter simul recumbentes*, Primates scilicet Galilææ, ne illis vel perjurus vel inconstans videretur, quibus testibus fidem suam obstrinxerat. Quasi verò turpiùs esset sceleris nefarii promissionem retractare, quàm adimplere: tolerabiliora enim sunt perjuria quàm Sacramenta tyrannorum, inquit Ambros. lib. 3. de virginib. * *Noluit eam contristare*, rei petitæ denegatione. Unde Matth. *jussit dari*, nimirum, ut Ambros. ibid. inter epulas & convivia (quod etiam omnes barbari horrere consueverunt) consummandæ crudelitatis profertur edictum, rapitur ad pœnam Propheta convivali tempore, convivali præcepto, quo non cuperet vel absolvi.

27. * *Sed misso spiculatore*, id est carnifice. Dicti sunt *Spiculatores* Principum satellites, à Spiculis, quæ gestabant, quasi Spiculati seu hastati millites, quibus olim utebantur etiam ad occidendos reos. Alii volunt dictum spiculatorem, quasi speculatorem, σπεκουλάτωρα, prout Græcè legitur, quasi res hostiles specularentur; sed minus aptè. * *Præcepit adferri caput ejus in disco*. Et quo colligitur sicut & ex v. seq. contigisse decollationem istam ipso convivii tempore, & in ipsum convivium caput allatum, sicut sentit Ambr. jam citatus. Ut proinde verisimile sit, convivium istud in arce Macheronte fuisse celebratum, ubi Joannes captivus tenebatur teste Josepho 18. Ant. c. 7. Joanne verò decollato, * *attulit caput, & dedit*. Supple spiculator, * *illud puellæ*, & puella * *dedit matri suæ*, tamquam omnium malorum artifici. Porrò Herodias illusit sancto capiti; & sicut olim Fulvia linguam Ciceronis, ita hæc linguam Joannis discriminali acu confodit, ut testatur Hier. contra Rufinum. Sed Deus justo judicio suo Herodem per Herodiadem, & Herodiadem per Herodem punivit. Cùm enim, illâ incitante, Romam profectus esset, ut regni titulum ambiret, regno simul & pecuniis privatus est, & perpetuò damnatus exilio ad Lugdunum Galliæ, unà cum Herodiade, adulterum suum nolente deserere. Filiæ saltatricis mortem lege apud Niceph. lib. 1. Hist. c. 20. cujus fides sit penes ipsum.

27. Sed misso spiculatore præcepit afferri caput ejus in disco. Et decollavit eum in carcere:

28. Et attulit caput ejus in disco: & dedit illud puellæ, & puella, dedit matri suæ.

29. * *Quo audito, discipuli tulerunt corpus ejus*: nam aditum eis ad carcerem patuisse satis liquet ex Matth. 11. v. 2. Nec verisimile est, Herodem in corpus mortui sævire voluisse, à quo vivo non abhorruerat; ut fabula censenda sit, quæ ignominiosè abjectum narrat. * *Et posuerunt illud in monumento*, in Sebaste, civitate Palestinæ, quæ olim Samaria dicebatur. Neque erat ditionis Herodis, sed Romanorum, Judææ,

29. Quo audito discipuli ejus venerunt, & tulerunt corpus ejus: & posuerũt illud in monumento.

30. Et convenientes Apostoli ad Jesum, renuntiaverunt ei omnia quæ egerant, & docuerant;

dæa, Idumæa, & Samaria, postquam ademptæ fuissent Archelao, jam redactæ in provinciam.

31. Et ait illis: venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum. Erant enim qui veniebant & redibant multi, nec spatium manducandi habebant.

32. Et ascendentes in navim, abierunt in desertum locum seorsum.

33. Et viderunt eos abeuntes, & cognoverunt multi, & pedestres de omnibus civitatibus concurrerunt illuc, & prævenerunt eos.

34. Et exiens vidit turbam multam Jesus, & misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem, & cœpit illos docere multa.

35. Et cùm jam hora multa fieret, accesserunt discipuli ejus, dicentes: Desertus est locus hic, & jam hora præteriit:

36. Dimitte illos, ut euntes in proximas villas & vicos, emant sibi cibos, quos manducent.

37. Et respondens ait illis: Date illis vos manducare. Et dixerunt ei: euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare.

38. Et dicit eis: Quot panes habetis? ite, & videte. Et cùm cognovissent, dicunt: Quinque, & duos pisces.

39. Et præcepit illis, ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fœnum.

40. Et discubuerunt in partes, per centenos & quinquagenos.

41. Et acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, intuens in cælum, benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis, ut ponerent ante eos: & duos pisces divisit omnibus.

42. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt.

43. Et sustulerunt reliquias fragmentorum, duodecim cophinos plenos, & de piscibus.

44. Erant autem qui manducaverunt quinque millia virorum.

45. Et statim coegit discipulos suos, ascendere navim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum.

46. Et cùm dimisisset eos, abiit in montem orare.

47. Et cùm sero esset, erat navis in medio mari, & ipse solus in terra.

48. Et videns eos laborantes in remigando, (erat enim ventus contrarius eis) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans supra mare: & volebat præterire eos.

49. At illi ut viderunt eum ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse & exclamaverunt.

50. Omnes enim viderunt eum, & conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis: & dixit eis: Confidite, ego sum: nolite timere.

51. Et ascendit ad illos in navim, & cessavit ventus. Et plus magis intra se stupebant:

52. Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.

53. Et cum transfretassent, venerunt in terram Genesareth, & applicuerunt:

54. Cumque egressi essent de navi, continuo cognoverunt eum:

55. Et percurrentes universam regionem illam, cœperunt in grabatis eos, qui se male habebant, circumferre, ubi audiebant eum esse.

52. * *Non enim intellexerunt de panibus*, id est, miraculum recens editum de panibus multiplicatis, non satis consideraverant aut perceperant. Quod si intellexissent, ut decet, cùm esset longè sublimius, minùs obstupuissent ambulationem ejus super mare, utpote jam scientes, nihil ejus divinæ omnipotentiæ esse impossibile. *Erat enim cor eorum obcæcatum*, id est, tenebris quibusdam obscuratum. Quo fiebat, ut divinam virtutem & majestatem etiam in manifestissimis operibus non intelligerent, nec miracula expenderent. Nihil enim juvat hoc oculis corporeis intueri, nisi Deus mentem suâ luce collustraverit. Unde cælum & terra supra modum mirabilia Dei opera surdis & cæcis loquuntur majestatem Dei, nisi ipse cordis oculos & aures aperuerit, & altiùs misertus fuerit: de quo Aug. 10. confess. c. 6. De hoc panum miraculo dicendum erit Joan. 6.

56. Et quocumque introibat in vicos, vel in villas aut civitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent: & quotquot tangebant eum, salvi fiebant.

CAPUT SEPTIMUM.

1. Et conveniunt ad eum Pharisæi, & quidam de Scribis, venientes ab Jerosolymis.

2. Et cùm vidissent quosdam ex discipulis ejus, communibus manibus, id est, non lotis manducare panes, vituperaverunt.

3. Pharisæi enim, & omnes Judæi, nisi crebro laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum:

4. Et à foro nisi baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt, quæ tradita sunt illis servare, baptismata calicum, & urceorum, & æramentorum, & lectorum:

5. Et

5. Et interrogabant eum Phariſæi, & Scribæ: Quare diſcipuli tui non ambulant juxta traditionem ſeniorum, ſed communibus manibus manducant panem?
6. At ille reſpondens, dixit eis: bene prophetavit Iſaias de vobis hypocritis, ſicut ſcriptum eſt: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me.
7. In vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum.
8. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptiſmata urceorum, & calicum: & alia ſimilia his facitis multa.
9. Et dicebat illis: Bene irritum facitis præceptum Dei, ut traditionem veſtram ſervetis.
10. Moyſes enim dixit: Honora Patrem tuum, & matrem tuam. Et, Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur.
11. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri aut matri, Corban (quod eſt donum) quodcumque ex me, tibi profuerit:
12. Et ultra non dimittitis eum quidquam facere patri ſuo, aut matri,
13. Reſcindentes verbum Dei per traditionem veſtram, quam tradidiſtis: & ſimilia hujuſmodi multa facitis.
14. Et advocans iterum turbam, dicebat illis: Audite me omnes, & intelligite.
15. Nihil eſt extra hominem introiens in eum, quod poſſit eum coinquinare, ſed quæ de homine procedunt illa ſunt quæ communicant hominem.
16. Si quis habet aures audiendi, audiat.
17. Et cùm introiſſet in domum à turba, interrogabant eum diſcipuli ejus parabolam.
18. Et ait illis: Sic & vos imprudentes eſtis? Non intelligitis quia omne extrinſecus introiens in hominem, non poteſt eum communicare:
19. Quia non intrat in cor ejus, ſed in ventrem vadit, & in ſeceſſum exit, purgans omnes eſcas:
20. Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt illa communicant hominem.
21. Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia,
22. Furta, avaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus, blaſphemia, ſuperbia, ſtultitia.
23. Omnia hæc mala ab intus procedunt, & communicant hominem.
24. Et inde ſurgens abiit in fines Tyri & Sidonis. & ingreſſus domum, neminem voluit ſcire, & non potuit latere.
25. Mulier enim ſtatim ut audivit de eo, cujus filia habebat ſpiritum immundum, intravit, & procidit ad pedes ejus,
26. Erat enim mulier Gentilis, Syrophœniſſa genere. Et rogabat eum ut dæmonium ejiceret de filia ejus.
27. Qui dixit illi: Sine prius ſaturari filios: non eſt enim bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus.
28. At illa reſpondit, & dixit illi: Utique Domine, nam & catelli comedunt ſub menſa de micis puerorum.
29. Et ait illi: Propter hunc ſermonem vade, exiit dæmonium à filia tua
30. Et cùm abiiſſet domum ſuam, invenit puellam jacentem ſupra lectum, & dæmonium exiiſſe.
31. Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.

32. * ET *adducunt ei ſurdum, & mutum.* Diverſa eſt hæc hiſtoria ab ea, quam narrat Matth. c. 9. v. 32. & Luc. c. 11. v. 14. Nam ille mutus dæmonium habebat, hic non habebat. Porrò qui Latinè mutus, Græcè dicitur μογίλαλος, hoc eſt, ære ac difficulter loquens, ſive balbus & impeditæ linguæ, quod magis patet ex v. 35. ubi dicitur vinculum, id eſt, impedimentum linguæ ſolutum, ut ſcilicet liberè lingua volveretur, quæ balbis videtur quodammodò quaſi ligata palato inhæreſcere. Unde eo ſoluto, * *loquebatur recte*, id eſt, inimpeditè ſine balbutie. * *Et deprecabantur eum, ut imponat illi manum*, quia frequenter hunc ritum uſurpaverat, vetuſque erat Sanctorum conſuetudo impoſitis manibus curare: unde & Naaman Syrus expectabat hoc ab Eliſæo 4. Reg. 5. v. 11.

32. Et adducunt ei ſurdum & mutum, & deprecabantur eum, ut imponat illi manum.

33. * *Et apprehendens eum de turba ſeorſum*, ut jactantiam fugeret, & nos fugere doceret exemplo ſuo, * *miſit digitos ſuos in auriculas ejus*; ita aures perforando & aperiendo: * *& expuens*, ſcilicet in digitum ſuum, * *tetigit linguam ejus*, ut illâ humectatione quaſi volubilis redderetur: ſurdorum enim aures videntur quaſi impedimento aliquo obſtructæ, & balborum lingua quaſi ligata, & præ ſiccitate palato adhæreſcere. Itaque accommodat Chriſtus ritus rebus efficiendis, juxta captum hominum accommodatis. Significabat autem

33. Et apprehendens eum de turba ſeorſum, miſit digitos ſuos in auriculas ejus: & exſpuens, tetigit linguam ejus:

tem & carnem suam, & omnia, quæ essent sua, esse salutifera, summeque efficacia. Ulteriùs verò mysticè significabat humano generi, tamquam surdo ad audiendam intelligendamque doctrinam salutis, & muto ad confitendas peccati miserias ac laudes Dei, rectum usum aurium & linguæ per Christi virtutem esse largiendum. Quam ejus mentem explicuit Ecclesia, dum illos eosdem ritus in cæremonias baptismi retulit. Hinc est, quòd Greg. hom. 10. in Ezech. simili sensu per digitos in aures immissos dona Spiritûs Sancti significari tradit; per salivam, quæ ex capite in os defluit, sapientiam.

34. Et suspiciens in cælum ingemuit, & ait illi: Ephpheta, quod est adaperire.

34. * *Et suspiciens in cælum*, ut à Patre omnia sua se habere, & ad Patrem referre, ac nos quoque ab eo cuncta petere, & ad eum referre doceret,* *ingemuit:* non difficultate miraculi patrandi, aut impetrandi, sed quia humanæ conditioni & miseriæ condolebat, quòd in istas non solùm corporis ærumnas, sed maximè animi, quæ per eas significabantur, incidisset. Adde ingemuisse, juxta Greg. hom. citatâ, ut nos doceret ad eum gemere, qui cælo præsidet, ut & aures nostræ per donum Spiritûs Sancti aperiri, & lingua per salivam oris, id est, per scientiam divinæ locutionis solvi possit ad verba prædicationis. * *Et ait illi: Ephpheta, quod est adaperire*, hoc est, aperitor, seu apertus esto; est enim Imperativus, quemadmodum leproso dixit, *Mundare*. Itaque quasi homo ad Deum ingemuit, sed quasi Deus solo verbi imperio sanat hominem, quem olim verbo, id est seipso, creaverat. Porrò *Aperiri* etiam ad linguam transfertur, ut patet Lucæ 1. v. 64. vox tamen Syriaca magis indifferens est ad *Aperiri* & *Solvi*, ut optimè congruerit linguæ & auribus. Servavit igitur Evangelista ipsum verbum Syriacum, quo Christus usus est, non quasi plus virium esset in vocabulo Syriaco, quàm in Latino vel Græco (non enim in miraculis aut in Sacramentis operatur sonus transiens, sed virtus manens, ut loquitur Augustinus) sed partim quòd significationis in Syriaco indifferentia magis conveniret linguæ & auribus: partim majorem historiæ conciliaret fidem, & quòd plusculum authoritatis, majestatis, & venerationis habere videatur ipsum verbum à Domino Syriacè pronuntiatum. Qua de causa homines celebrem authoris sententiam eâ linguâ libentiùs citant, quâ locutus est.

35. Et statim apertæ sunt aures ejus, & solutum est vinculum linguæ ejus, & loquebatur rectè.

36. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prędicaban:

35. * *Et statim apertæ sunt aures ejus*, quæ ante clausæ videbantur, quòd officio non fungerentur. Significat autem & celeritatem miraculi, dum statim sanabatur, & perfectionem, cùm * *loqueretur rectè*, id est, sine balbutie.

36. * *Et præcepit illis, ne cui dicerent*, miraculum divulgando. * *Quanto autem*, supple, magis, * *eis præcipiebat*, ut rem celarent, hoc est,

est, quanto minùs exigebat laudis & gratiæ pro beneficio, * *tanto magis plus*, quàm si non præcepisset, * *prædicabant*, quia eo beneficium erat majori laude & gratiâ dignum, quo magis gratuitò factum. Unde bene notat Theophylactus nos hic doceri, ut, quando benefacturi sumus, neque plausus, neque famam ex beneficiis quæramus: cùm autem beneficia receperimus, benefactores etiam invitos laudemus & prædicemus.

37. * *Et eo amplius admirabantur*, attoniti videlicet non solùm miraculo, sed & animi & virtutis magnitudine, quòd, cum talia præstaret, non solùm nihil præmii peteret, sed ne quidem facti gloriâ cuperet frui: * *dicentes*, *Bene omnia fecit*, id est, nihil fecit, quod in reprehensionem cujusquam possit cadere. Videtur enim hoc applausu respicere in calumnias Pharisæorum, & eas improbare; quia * *& surdos fecit audire, & mutos loqui*, Græcè ποιεῖ, *facit*, id est, facere solet: quo significat potentiam & usum quotidianum præstandi talia beneficia: quasi dicerent, Omnia ipsius opera redundant in miserorum hominum utilitatem.

37. Et eo amplius admirabantur, dicentes bene omnia fecit: & surdos fecit audire, & mutos loqui.

CAPUT OCTAVUM.

1. In diebus illis iterum cùm turba multa esset, nec haberent quod manducarent, convocatis discipulis, ait illis:
2. Misereor super turbam: quia ecce jam triduo sustinent me, nec habent quod manducent:
3. Et si dimisero eos jejunos in domum suam, deficient in via: quidam enim ex eis de longe venerunt.
4. Et responderunt ei discipuli sui: Unde illos quis poterit hîc saturare panibus in solitudine?
5. Et interrogavit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem.
6. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens fregit, & dabat discipulis suis, ut apponerent, & apposuerunt turbæ.
7. Et habebant pisciculos paucos: & ipsos benedixit, & jussit apponi.
8. Et manducaverunt, & saturati sunt, & sustulerunt quod superaverat de fragmentis, septem sportas.
9. Erant autem qui manducaverant, quasi quatuor millia: & dimisit eos.
10. Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.
11. Et exierunt Pharisæi, & cœperunt conquirere cum eo, quærentes ab illo signum de cælo tentantes eum.
12. Et ingemiscens spiritu, ait: Quid generatio ista signum quærit; Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum.
13. Et dimittens eos, ascendit iterum navim, & abiit trans fretum.
14. Et obliti sunt panes sumere: & nisi unum panem non habebant secum in navi.
15. Et præcipiebat eis, dicens: Videte & cavete à fermento Pharisæorum, & fermento Herodis.
16. Et cogitabant ad alterutrum, dicentes: Quia panes non habemus.
17. Quo cognito, ait illis Jesus: Quid cogitatis, quia panes non habetis? nondum cognoscitis nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor vestrum?
18. Oculos habentes, non videtis? & aures habentes non auditis? nec recordamini,
19. Quando quinque panes fregi in quinque millia: quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim.
20. Quando & septem panes in quatuor millia: quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei: Septem.
21. Et dicebat eis: Quomodò nondum intelligitis?

22. * Et *veniunt Bethsaidam*: quæ sita est ad mare Galilææ, seu lacum Genesareth, civitas Petri, & Andreæ, & Philippi, de qua diximus alibi. * *Et adducunt ei cæcum*, quem non fuisse talem à nativitate, colligitur ex v. 24. * *Et rogabant, ut illum tangeret*, sive defe-

22. Et veniunt Bethsaidam & adducunt ei cæcum, & rogabant eum ut illum tangeret.

defectu fidei, ut Theophyl. putat, quasi sine tactu sanare non posset, sive potiùs scientes consuetudinem ejus & potestatem, quòd sicuti tactu leprosum mundare, ita & cæcum illuminare poterat.

23. Et apprehensa manu cæci eduxit eum extra vicum: & expuens in oculos ejus impositis manibus suis, interrogavit eum si quid videret.

23. * *Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum*, id est, extra Bethsaidam, quæ quidem Joan. 1. v. 44. vocatur civitas, sed quia exigua, & fortè neque mœnibus cincta, dicitur hîc vicus seu pagus. Causa educendi dicta est cap. 7. v 33. *Et exspuens in oculos ejus*, ut intelligeremus etiam salivam esse medicinam, & vel excrementa corporis adferre salutem: * *impositis manibus suis*, super oculos, ut patet v. 25. Mysticè *manus* signum est operationis; *sputum* sermonis ex ore prolati, ad significandum opere & sermone laborandum esse, ut homines ad veritatis cognitionem adducantur, insinuant Theoph. & Euthymius. * *Interrogavit eum, si quid videret* significans se non ad hoc tetigisse, ut primo contactu clarè videret: proinde hoc non impotentiæ, sed suæ voluntatis fuisse, & ita ostendere, se non ad unum sanandi modum adstrictum esse, ut subitò totam sanitatem mox conferret omnibus, sed pro libitu suo nunc hoc, nunc illo modo operari, sive sensim, sive repentè. Causa autem videtur hîc fuisse, partim imperfectio fidei cæci istius (nihil enim Dominum rogasse legitur, sed alii tantum pro ipso: quasi ipso facto Christus ei tacitè diceret: fiat tibi secundùm fidem tuam, ut Victor Antiochen. notat: partim ut cæcus paulatim ejus operationem sentiens, paulatim etiam in majorem fidem & desiderium & admirationem cresceret. Nam ipsa dilatio sanitatis præ magnitudine sapientiæ & bonitatis Medici promovit sanitatem: quòd in donandis animi virtutibus maximè & quotidie locum habet.

24. Et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes.

24. * *Et aspiciens ait: video homines velut arbores ambulantes*: id est, video homines ambulantes, sed similes arboribus. Quo significat, se ex motu quidem & figurâ rectâ corpora quasi humana cognoscere, non tamen discernere ulla membrorum lineamenta, quibus homines ab arboribus discernuntur. Nam, ut Beda notat, condensæ arbores à longè spectantibus, vel certè in luce nocturna ita apparere solent, ut homines an arbores sint, non facilè discernatur. Imperfectè igitur & obscurè se videre indicat, & aliquando clariùs vidisse, ut qui sciret, quæ inter homines & arbores esset differentia.

25. Deinde iterum imposuit manus super oculos ejus: & cœpit videre; & restitutus est ita ut clarè videret omnia.

25. * *Deinde iterum imposuit manus*: ut juxta augmentum fidei cresceret quoque sanitas ejus, eo usque, * *ut clare videret omnia;* Græcum τηλαυγῶς sonat eminùs ac dilucidè, quo magìs exprimitur sanitatis perfectio.

26. Et misit il[...]

26. * *Et misit illum in domum suam*, ne illum huc illuc vagari sinens, divul-

divulgationem miraculi quærere videretur. * *Et si invicum introieris.* Bethsaidam scilicet ex necessitate pertingendi in domum tuam. Unde colligitur non fuisse Bethsaidam. * *Nemini dixeris*, scilicet incolarum istius vici: videtur enim divulgationem non domesticis ejus vel aliis, sed speciatim incolis Bethsaidæ fieri vetuisse, & de industria eum eduxisse extra vicum, quia videlicet indigni erant, qui miracula ejus audirent vel viderent, cùm tot antea ejus miracula comtempsissent, juxta Matth. 11. v. 21. Quanquam communis illa ratio locum hic habuerit; ut exemplum suis tribueret, ne de his, quæ faciunt, mirandis favorem vulgi requirant, sed divino tantùm aspectui, ubi & merces operum restat, placere contenti sint.

Iam in domum suam, dicens: Vade in domum tuam: & si in vicum introieris nemini dixeris.
27. Et egressus est Jesus, & discipuli ejus, in castella Cæsareæ Philippi: & in via interrogabat discipulos suos dicens eis: Quem me dicunt esse homines?
28. Qui responderunt illi, dicentes: Joannem Baptistam, alii Eliam, alii vero quasi unum de prophetis.
29. Tunc dicit illis: Vos vero quem me esse dicitis? Respondens Petrus, ait ei: Tu es Christus.
30. Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo.
31. Et cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis pati multa, & reprobari à senioribus, & à summis sacerdotibus & Scribis, & occidi: & post tres dies resurgere.
32. Et palam verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum.
33. Qui conversus, & videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens: Vade retro me, satana, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.
34. Et convocata turba cum discipulis suis, dixit eis: Si quis vult me sequi, deneget semetipsum: & tollat crucem suam, & sequatur me.
35. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, & evangelium: salvam faciet eam.
36. Quid enim proderit homini, si lucretur mundum totum: & detrimentum animæ suæ faciat?
37. Aut quid dabit homo commutationis pro anima sua?
38. Qui enim me confessus fuerit & verba mea in generatione ista adultera & peccatrice: & filius hominis confitebitur eum, cum venerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.
39. Et dicebat illis: Amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus: qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute.

CAPUT NONUM.

1. Et post dies sex assumit Jesus Petrum, & Jacobum, & Joannem: & ducit illos in montem excelsum seorsum solos, & transfiguratus est coram ipsis.
2. Et vestimenta ejus facta sunt splendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere.
3. Et apparuit illis Elias cum Moyse, & erant loquentes cum Jesu.
4. Et respondens Petrus, ait Jesu: Rabbi, bonum est nos hîc esse: & faciamus tria tabernacula, tibi unum, & Moysi unum, & Eliæ unum.
5. Non enim sciebat quid diceret: erant enim timore exterriti.
6. Et facta est nubes obumbrans eos; & venit vox de nube dicens: Hic est filius meus charissimus: audite illum.
7. Et statim circumspicientes, neminem amplius viderunt: nisi Jesum tantum secum.
8. Et descendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent, narrarent: nisi cum Filius hominis à mortuis resurrexerit.
9. Et verbum continuerunt apud se, conquirentes quid esset: Cùm à mortuis resurrexerit.
10. Et interrogabant eum dicentes: Quid ergo dicunt Pharisæi & Scribæ, quia Eliam oportet venire primùm?
11. Qui respondens ait illis: Elias cùm venerit primò, restituet omnia: & quo modo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur.
12. Sed dico vobis, quia & Elias venit (& fecerunt illi quæcumque voluerunt) sicut scriptum est de eo.

13. * ET *veniens ad discipulos: vidit turbam magnam circa eos*, partim spectandi causâ, an sanaturi essent lunaticum: partim ut audirent concertationes eorum contra * *Scribas conquirentes cum illis*, id est, disputantes & altercantes cum discipulis. Videntur enim Scri-

13. Et veniens ad discipulos suos vidit turbam magnam circa eos, & Scribas conquirentes cum illis.

Scribæ tamquam docti discipulos rudes disputando vexasse, ut apud plebem superasse viderentur, qui cum præceptore eorum non audebant congredi.

14. Et confestim omnis populus videns Jesum, stupefactus est: & expaverunt, & accurrentes salutabant eum.

14. * *Et confestim omnis populus videns Jesum, stupefactus est:* propter adventum ejus subitum, cùm nescisse videantur, ubi fuisset, & opportunum ad Scribas coërcendos. * *Et expaverunt*, præ reverentia & authoritate ejus, quam apud plebem simplicem parare solet vitæ sanctimonia, & doctrinæ sinceritas. Quanquam non absimile sit vero significari, vultum ejus ex transfiguratione proximâ fuisse solito augustiorem, ut olim Moysi contigit. * *Et accurrentes salutabant eum*, observantiam & benevolentiam testantes; quod de Scribis & Pharisæis non facilè legas.

15. Et interrogavit eos. Quid inter vos conquiritis?

15. * *Et interrogavit eos*, Scribas, ut exprimit Græcus: * *Quid conquiritis*, id est, quid disputatis & altercamini, * *inter vos?* Nempè cum discipulis. Unde Græca editio Frobeniana legit ἀυτούς pro ἑαυτούς, *adversus ipsos*, spiritu aspero in lenem mutato, quo modo & Syrus legit. Subindicat ægriùs se ferre, quòd discipulos illitteratos disputando lacesserent. Ex v. autem 17. & 27. videtur colligi, eos de ista discipulorum impotentia disputasse, & fortasse petulantiùs. Itaque discipulis, præ verecundia suæ infirmitatis; Scribis verò, tanquam qui sibi conscii essent de calumniandi studio, silentibus,

16. Et respondens unus de turba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te, habentem spiritum mutum:

17. Qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arescit: & dixi discipulis tuis ut ejicerent illum, & non potuerunt.

16. * *Respondens unus de turba*, pater scilicet cujus filius altercandi occasionem dederat: * *Attuli filium meum, habentem spiritum mutum*, id est, qui mutum hominem facit, imò & surdum, ut patet v. 24.

17. * *Qui ubicumque eum apprehenderit*, sine ullo discrimine loci, apud ignem, aquam, præcipitium, ut patet v. 21. * *allidit illum*, id est, in terram dejicit & lacerat, ut etiam Græcum ῥήσσει verti potest, * *& spumat*, supple puer, * *stridet dentibus, & arescit*; quæ symptomata solent esse laborantium epilepsiâ seu morbo comitiali. Itaque Matthæus vocat simpliciter puerum istum *Lunaticum*. Lunaticus autem propriè dicitur, qui lunationibus seu Lunæ certis mutationibus afficitur, quod contingere solet morbo caduco laborantibus, & maniacis, quia Lunâ crescente vel decrescente, crescunt vel decrescunt humores cerebri membri humidissimi; nam humoribus Luna dominatur. Ex tribus tamen Evangelistis constat, symptomata istius pueri à dæmonio eum possidente promanasse. Itaque Lunaticus videtur, propter similitudinem effectuum, quibus Lunatici seu epileptici laborant, quos in hoc puero dæmon operabatur, latendi videlicet causâ. Unde Hieron. in cap. 5. Matth. Lunaticas ibi vocari dicit, non verò Lunaticos, sed qui putabantur tales, propter dæmonum fallaciam,

qui,

qui, inquit, obſervantes Lunaria tempora creaturam infamare cupiebant, ut in Creatorem blaſphemiæ redundarent. Quod idem obſervat Orig. Tract. 4. in Matth. ubi tamen, quod putare videtur. Lunaticorum ſeu epilepticorum paſſiones valde mirabiles ſemper dæmonem in hominibus operari, minùs veriſimile eſt, cùm conſtet multos naturaliter ſanari.

18. * *Qui reſpondens eis dixit*: Græcè legitur, ἀποκριθεὶς αὐτῷ, *reſpondens ei*, ut referatur ad patrem. Unde plerique veteres hoc Chriſtum dixiſſe volunt ad patrem pueri, & generationem Judaicam generaliter, propter incredulitatem eorum, quæ patent v. 21. & ſeqq. Quanquam non malè, etiamſi patri reſpondeat, ad omnes tamen referri poſſit, etiam diſcipulos: nam & illi aliquâ incredulitate laborabant, ut patet Matth. 17. v. 19. Itaque cum dolore & inclinatione increpans eos, ait: * *ô generatio incredula*, Matth. & Luc addunt, *& perverſa*, Græcè διεστραμμένη, *diſtorta*, id eſt, ô natio pertinaciter incredula, quæ nullis miraculis aut prodigiis à me patratis ad fidem plenam adduci poteſt. Quibus verbis tangit cauſam impotentiæ diſcipulorum, nempe incredulitatem non ſolùm ipſorum, ſed in primis patris, ſanitatem poſtulantis, & Scribarum adſtantium: nam talium incredulitas beneficentiam Dei quodammodò impedit, & continet, ne ſe effundat, ut patet Matth. 13. v. ult. & Marc. 6. v. 6. * *Quamdiu apud vos ero?* id eſt, quouſque tandem verſabor vobiſcum, fruſtrà luctando cum veſtra pertinacia? * *Quamdiu vos patiar?* id eſt, quàmdiu tandem tolerabo mores veſtros intolerabiles? Sunt enim verba animi indignabundi, & moleſtè ferentis, ſe in ipſis docendis ac juvandis oleum & operam perdere, & interim ſubindicantis, eos propter incredulitatem incorrigibilem aliquando à ſe deſerendos. * *Afferte illum ad me*: quo ſignificat, ſe indignatum fuiſſe tamquam Medicum, non ut à beneficiendo deſiſteret, ſed ut novo beneficio & corpus ægri à morbo, & ipsâ verborum aſperitate animum adſtantium ab incredulitate ſanaret.

18. Qui reſpondens eis, dixit: O generatio incredula, quamdiu apud vos ero? quamdiu vos patiar? afferte illum ad me.

19. * *Et cum vidiſſet eum*, ſcilicet Jeſus puerum, vel potiùs puer Jeſum: nam non poſſe referri ad ſpiritum, clarum eſt ex Græco. *Cùm ergò vidiſſet eum*, id eſt, ad primum & ſolùm aſpectum Jeſus; quo ſignificatur magnitudo virtutis ejus, & repugnantia cum immundo ſpiritu: * *ſtatim ſpiritus conturbavit illum*, diſcerpendo ac lacerando, tanquam timens & abhorrens præſentiam ejus.

19. Et attulerunt eum. Et cum vidiſſet eum, ſtatim ſpiritus conturbavit illum: & eliſus in terram, volutabatur ſpumans.

20. * *Et interrogavit patrem ejus &c.* ut intelligeretur ſcilicet mali gravitas & diuturnitas & beneficii magnitudo; * *& ait, ab infantia*: quo intelligimus hujuſmodi diabolicas obſeſſiones non ſemper propter actua-

20. Et interrogavit patrem ejus: Quantum temporis eſt ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia:

actualia peccata contingere eorum, qui obſidentur. Pater autem expoſitâ mali magnitudine metuens, ne propterea eſſet incurabile, & prodens infirmitatem fidei ſuæ, ait:

21. Et frequenter eum in ignem & in aquas miſit, ut eum perderet; ſed ſi quid potes, adjuva nos, miſertus noſtri.

21. * *Si quid potes, adjuva nos.* Naturæ enim & conſuetudinis legibus definiebat & malum ægrotantis, & virtutem curantis, dubitans, utrùm par eſſe poſſit tam gravi & inveterato malo.

22. Jeſus autem ait illi: Si potes credere, omnia poſſibilia ſunt credenti.

22. * *Jeſus autem ait illi: ſi potes credere*, hoc ipſum videlicet, quod ego te adjuvare poſſum, fide per fiduciam operante: q. d. Noli dubitare, quin ego poſſim, ſed vide, num tu poſſis credere, me poſſe: nam * *omnia poßibilia ſunt credenti*, ſcilicet & accipere à me, & facere in nomine meo, quæ voluerit. Sententia enim generalis eſt, quâ omnem potentiam ponit in fide poſtulantis; & quaſi nihil ſibi tribuens ſummâ utitur modeſtiâ, ut ita ſuaviter patris infirmitas in fide ſanaretur.

23. Et continuo exclamans pater pueri, cum lacrymis aiebat: Credo, Domine: adjuva incredulitatem meam.

23. * *Et continuo*, ut audivit à ſua fide rem pendere, * *exclamans cum lachrymis aiebat*, indicans & deſiderium ſanitatis, & anguſtiam timoremque animi, ne conditioni non poſſet exactè ſatisfacere: * *Credo Domine*, ſcilicet hoc te poſſe, * *adjuva incredulitatem meam*, augendo ſcilicet fidem meam imperfectam, quam *incredulitatem* vocat, etiamſi jam crederet, quia ubi non eſt perfecta fides, ibi neceſſe eſt eſſe aliquid incredulitatis.

24. Et cùm videret Jeſus concurrentem turbam, comminatus eſt ſpiritui immundo, dicens illi: Surde & mute ſpiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo: & amplius ne introeas in eum.

24. * *Et comminatus eſt ſpiritui immundo.* Græcum ἐπετίμησε vertitur apud Matth. *increpavit*, id eſt, ſeverè imperavit, additis minis; nam idem verbum etiam *imperare* ſignificare volunt. * *Dicens illi, Surde & mute Spiritus:* ſic eum ab effectu vocat, & exprobrans ei ſimul malitiam in vitiandis operibus Dei præcipit ei magnâ cum authoritate & emphaſi, ut exeat, & * *amplius ne introeat in eum*, ut ſcilicet beneficium eſſet perpetuum: nam per intervalla puerum corripiens exire & redire videbatur. Diaboli enim ingenium eſt, ut libentiſſimè redeat ad eos, quorum ſemel vel corpus, vel animam per vitia poſſederit.

25. Et exclamans, & multum diſcerpens eum, exiit ab eo, & factus eſt ſicut mortuus, ita ut multi dicerent: quia mortuus eſt.

25. *Et exclamans &c. exiit ab eo:* quo declaravit, quàm ægrè ferret, quòd cogeretur Chriſto obedire, & à poſſeſſione deſiſtere dum eò impotentiùs furit, & nocet, quò efficaciùs exire cogitur.

26. Jeſus autem tenens manum ejus, elevavit eum, & ſurrexit.

27. Et cùm introiſſet in domum diſcipuli ejus ſe-

27. * *Et diſcipuli ejus ſecreto interrogabant eum*, id eſt, ſeorſim à publico, idque præ verecundia verentes videlicet, ne aliquâ ſuâ culpâ poteſtas ejiciendi dæmones ſibi eſſet ſubtracta; ſed Chriſtus cauſam reddit, primam quidem, apud Matth. *Propter incredulitatem veſtram*, id eſt, fidei imbecillitatem, quia perfecta fides deerat, etſi adeſſet aliqua: quâ de cauſa nonnumquam reprehendit diſcipulos, quaſi modicæ

dicæ aut pusillæ fidei. Quæ imbecillitas & fluctuatio eis fortasse contigit propter eam, quam videbant dæmonii sævitiam, & mali vetustatem, vel propter Scribarum calumniatorum præsentiam, vel denique tepore per absentiam Domini obrepente, ut vult Hilar. Ubi observanda Domini prudentia, corripientis publicè defectus publicos, tum patris, tum Scribarum; privatim verò defectus non ita notos, & personarum, quarum authoritati consulendum erat, ne in contemptum veniret. Alteram causam exprimunt Matth. & Marcus, videlicet quia

28. * *Hoc genus*, scilicet dæmoniorum. Chrysost. & D. Thom. in Matth. putant omne genus significari, sed minùs congruè: nam certum genus designari, ipsa loci & verborum circumstantia postulat; & multa dæmonia videntur discipuli sine jejunio expulisse. Alii igitur accipiunt dæmonia Lunaticorum. Rectiùs Hieron. in Matth. & S. Leo intelligunt genus dæmoniorum nequissimum, hoc est, atrocissimum obstinatissimumque, & in primis, quod diu hominem possederit, ut malum ferè in naturam versum sit. Nam hac de causa videtur Christus rogasse, quantum temporis esset, quod ei acciderit hoc. * *Non ejicitur, nisi per orationem & jejunium:* quâ de re diximus in Matth.

creto interrogabant eum: Quare nos non potuimus ejicere eum?

28. Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione, & jejunio.

29. Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam: nec volebat quemquam scire.

30. Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis: quoniam filius hominis tradetur in manus hominum, & occident eum, & occisus tertia die resurget.

31. At illi ignorabant verbum & timebant interrogare eum:

32. Et venerunt Capharnaum. Qui cùm domi essent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis?

33. At illi tacebant; siquidem in via inter se disputaverant, quis eorum major esset.

34. Et residens vocavit duodecim & ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, & omnium minister.

35. Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum: quem cùm complexus esset, ait illis:

36. Quisquis unum ex hujusmodi pueris receperit in nomine meo, me recepit: & quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui misit me.

37. * *Respondens illi Joannes*, quia scilicet jam audiverat, quàm gratum esset recipere puerum in nomine Christi. Itaque occasione illorum, *in nomine meo*, narrat Christo, quid ipsi fecissent erga eum, qui ejiciebat dæmonia in nomine Christi, quasi tacitè interrogans, utrùm bene an malè fecissent. Itaque dicit: * *Vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia*, id est, invocato nomine tuo: nam in hoc videtur imitatus fuisse Apostolos, ita factitantes. Quod autem quidam suspicantur intelligi posse non ejectionem dæmonum, sed tantum conatum ejiciendi, proprietati verborum repugnat & prohibitioni Apostolorum (nam à frustraneo conatu per se cessasset) & omnibus penè authoribus, qui eum verè dæmonia ejecisse putant in nomine Jesu, ut ita commendaretur virtus & efficacia nominis ejus * *Qui non sequitur nos*, corpore scilicet, tamquam Apostolus & discipulus tuus; * *Et* hac de causa * *prohibuimus eum*, quia scilicet non est de collegio nostro sequentium te, quibus solis mandatum & authoritas ejiciendi dæmonia data est. Itaque non invidiâ talis potestatis eum videntur

37. Respondit illi Joannes, dicens: Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, qui non sequitur nos & prohibuimus eum.

prohibuisse, sed zelo alicujus disciplinæ, ne præter ordinem à Domino constitutum, & ita quasi cum injuria Christi dignitatem sibi non concessam quisquam gereret, vel ejus nomine abuteretur. Simile quid contingit Josuë pro Moyse zelanti Num. 11. v. 28. Non ergò temeritas aut superbia aut livor discipulorum fuit, ut hæretici carpunt, sed zelus licet indiscretus: unde factum eorum reprehenditur, non animus.

38. Jesus autem ait: Nolite prohibere eum. Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit citò malè loqui de me.

38. * *Nolite prohibere eum*, in simili occasione. Ratio est, * *nemo est qui faciat virtutem*, id est, miraculum quodcumque, * *in nomine meo, & possit citò malè loqui de me*, id est, qui possit calumniando de authoritate & honore meo detrahere: imo cogitur eum admirari, amare, & laudare, cujus nomen tam efficax experitur, & sibi tam honorificum: q.d. Hanc utilitatem habebit ista miraculorum operatio in nomine meo, quòd ita mihi devincietur animo, ut non facilè mihi possit adversari, sed ad fidem Evangelii, & ad benevolentiam ac salutem, tum operantes tum spectantes disponat. Et hæc prima ratio petitur ex gloria Christi, cujus nomen usurpat: altera verò ex utilitate discipulorum.

39. Qui enim non est adversum vos, pro vobis est.

39. * *Qui enim non est adversum vos, pro vobis est.* Matth. 12. v. 30. per aliam sententiam dicit Christus, quasi contrariam, * *qui non est mecum, contra me est.* Conciliat ista duo Chrysost. quòd Matth. loquatur de dæmonibus, qui student omnes à Christo separare; Marcus de credentibus, qui tamen corpore Christum non sequantur. Sed etiam optimè de hominibus cohærent; nam per utramque sententiam tollitur ista indifferentia & medietas, juxta quam putant aliqui hominem esse posse, qui neque sit cum Christo, neque contra ipsum. Itaque juxta Matthæum, qui non est Christi, seu cum Christo, necessariò est mundi seu diaboli, & contra Christum: juxta Marcum verò, * *qui non est adversum vos*, & consequenter adversum me, utpote jam mihi credens, & eadem agens, quæ vos agitis, in nomine meo dæmones expellendo, ille hoc ipso * *pro vobis est*; quia adjuvat institutum vestrum, & nomen meum, virtutemque commendat. Unde August. utramque sententiam conciliando lib. 4. de consensu cap. 5. exponit eas formaliter, nimirum, inquit, hoc vult intelligi, in tantum cum Christo non esse aliquem, in quantum est adversus illum, & in tantum adversum non esse, in quantum cum illo est. V. g. addit, in quantum operabatur ille virtutes in Christi nomine, in tantum cum ipsis erat, & adversus eos non erat: in quantum verò eorum societati non adhærebat, in tantum cum ipsis non erat, & adversus eos erat. Et hoc fuerat à discipulis prohibendum,

non

non autem illud, quod nomen Magiſtri ac Domini eorum in dæmoniorum expulſione commendabat. Eodem modo interpretatur lib. 1. de Baptiſm. contra Donatiſtas c. 7. Aliqui facili explicatione putant hâc Marci ſententiâ regulam quamdam æquitatis tradi, q. d. Chriſtus, de ſingulis eſſe optimè ſentiendum, donec contrarium conſtet, quia nemo præſumendus eſt malus, niſi reipſa pateat. Itaque *qui non eſt adverſum vos*, id eſt, nihil agit, quod adverſetur inſtituto veſtro prædicandi Evangelium, is cenſendus eſt etiam animo vobis favere, etſi vos non ſequatur, quia nihil in deteriorem partem interpretandum eſt, quod rectè interpretari poſſumus.

40. * *Quiſquis enim potum dederit &c. non perdet mercedem ſuam*; ex quo relinquit à minori ad majus inferendum, quantò magìs ille non perdet mercedem, qui virtutes in nomine meo operatur, nomini meo quodammodò favens. Hanc mercedem indicat Aug. lib. 4. de conſenſ. c. 6. non eſſe mercedem propriè dictam, quia ſentit eum nondum fuiſſe Chriſtianum, ſed aliam quandam miſericordiam, quâ ſcilicet tales ita gubernentur à Deo, ut Chriſtiani fiant. Merces tamen propriè intelligi poteſt, ſi iſte jam in Chriſtum crediderat. Porrò cùm Chriſtus ſubjeciſſet multa de ſcandalo, quæ Matth. 5. & 18. explicata ſunt, dixiſſetque bonum eſſe debilem vel claudum, vel luſcum introire in regnum Dei, quam ſanum mitti in gehennam ignis, repetit tertio ſententiam ex Iſaiæ cap. ult. v. ult. quâ gravitatem pœnæ inferorum exaggerat:

40. Quiſquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo: quia Chriſti eſtis: amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam.
41. Et quiſquis ſcandalizaverit unum ex his puſillis credentibus in me: bonum eſt ei magis ſi circumdaretur mola aſinaria collo ejus, & in mare mitteretur.
42. Et ſi ſcandalizaverit te manus tua, abſcide illam: bonum eſt tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem:
43. Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.
44. Et ſi pes tuus te ſcandalizat, amputa illum: bonum eſt tibi claudùm introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inexſtinguibilis:
45. Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.
46. Quod ſi oculus tuus ſcandalizat te, ejice eum: bonum eſt tibi luſcum introire in regnum Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis:

47. * *Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur*: ubi loquitur quidem Propheta de pœnis inferorum, ſed metaphorâ ſumptâ à victoribus, qui egredi ſolent, ut ſtragem hoſtium cæſorum videant. Et cùm corpora eorum brevi tempore vermibus arodentibus conſumantur, vel ignibus exurantur: è contrario * *vermis eorum*, prævaricatorum ſcilicet Legis Dei & ſcandalizantium puſillos, qui in inferno damnabuntur, * *non moritur*, id eſt, non morietur umquam: * *& ignis non extinguitur*, id eſt, extinguetur, ſed in æternum ardebit & affliget. Ubi quidam & nunc & olim tempore Auguſt. ignem intelligunt propriè, qui urit corpus; vermem verò metaphoricè pro mœrore animam rodente, atque cruciante, ſive pro re-

47. Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

remorſu conſcientiæ & ſcelerum perpetuâ ruminatione. Aug. tamen l. 21. de civit. c. 9. non improbabile putat etiam vermem corporeum intelligere: Ego, inquit, faciliùs æſtimo, & ad corpus dicam utrumque pertinere, quàm neutrum, & ideò tacitum in illis divinæ Scripturæ verbis animi dolorem, quoniam conſequens eſſe intelligitur, etiamſi non dicatur, ut corpore ſic dolente animus quoque ſterili pœnitentiâ crucietur. Unde relinquit lectori electionem, utrùm & vermis pertineat ad corpus propriè, an ſolum ad animam metaphoricè. Poſſunt enim, inquit, animalia etiam in ignibus vivere, in uſtione ſine conſumptione; in dolore ſine morte, per miraculum omnipotentiſſimi Creatoris, cui hoc poſſibile eſſe qui negat, à quo ſit, quidquid in naturis omnibus miratur, ignorat, id eſt, ignorat omnia mirabilia eſſe à Deo, qui facit in creatura ſua quidquid voluerit.

48. Omnis enim igne ſalietur, & omnis victima ſale ſalietur.

48. * *Omnis enim igne ſalietur.* Locus perobſcurus, ideoque valde diverſis modis explicatur. Plerique, quia mentio erat facta de membris præcidendis, quod cum dolore fit, & de ſcandalis diſcretione cavendis, regulam putant hìc juſtis tradi, cum alluſione ad locum Levit. 2. v. 13. q. d. Sicuti juxta Legem omnis victima per ignem tranſire debet, & ſale condiri: ita omnis juſtus, ut ſit victima Deo grata, igne tribulationis purgari debet, & ſapientiæ Evangelicæ ſale condiri, ne vel alieni mali contagio corrumpatur, vel ſuo corrumpat alios. Sed hæc connexio videtur valde remota & obſcura. Itaque facilius & rectius dixerimus, proximæ ſententiæ rationem dari: ſal enim duplici valet qualitate, urendi ſeu mordendi, & conſervandi. Utramque tribuit Chriſtus igni gehennæ; ut ſit inſtar ſalis corporibus impiorum, eos ſemper & cruciando & integros conſervando, hoc ſenſu: * *Omnis enim*, ſcilicet qui mittitur in gehennam, *igne ſalietur*, id eſt, igne quaſi ſale condietur, ut crucietur ſemper, & incorruptus maneat. Eſt enim locutio metaphorica, igne ſaliri, ſicut & igne baptizari. * *Et omnis victima ſale ſalietur.* Vocula, *&*, ſumitur pro, *ſicut*, quod apud Hebræos in comparationibus frequens eſt, ut patet multis exemplis in lib. Proverb. Vide cap. 25. v. 3. 23. & 25. ut ſit hic ſenſus: Impii inſtar victimæ, quæ divinæ juſtitiæ immolatur, igne condientur, quemadmodum juxta Legis præſcriptum, omne ſacrificium ſale condiri debet. Cujus ſententiæ & Legis occaſione tranſit Chriſtus ad admonitionem à fide petitam, tacitè explicans, cur ſal victimis adhiberetur, eo quòd videlicet nihil Deo placeat, niſi ſapientiæ & prudentiæ ſale condiatur. Itaque

49. Bonum eſt ſal: quod ſi ſal inſulſum fuerit, in quo illud condietis? Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos.

49. * *Bonum eſt ſal*, id eſt, utile, efficax, neceſſarium cibis condien-

diendis. * *Quod si sal insulsum fuerit*, id est, si à nativo illo vigore desciscat, * *in quo illud condietis?* id est, quo alio remedio vim deperditam ei restituetis? q. d. Fieri hoc non potest, sed potiùs quantò ante utilius erat, tantò postea sal insulsum est inutilius & magìs noxium. Quâ symbolicâ locutione tacitè significat, Apostolos ad hoc delectos esse, ut suâ sapientiâ velut sale condiant terræ, id est, terrenorum hominum, insipientiam, juxta illud Matth. *Vos estis sal terræ:* proinde eis esse curandum, ne per cupiditates rerum terrenarum, sive pecuniæ, ut Judas, sive honoris, contendendo de primatu, insipidi fiant & insulsi: alioquin de eorum reparatione desperatum fore, per quos alii condiendi erant. Vide Matth. 5. v. 13. * *Habete in vobis sal*, id est, sapientiam & prudentiam, cujus sal est symbolum. Unde Apostolus, *Sermo vester sit in gratia sale conditus:* nam Christus hìc à propria significatione salis ad impropriam delabitur. * *Et pacem habete inter vos*, id est, concordiam, ne de primatu contendentes salem istum Evangelicæ prudentiæ amittatis, sicut præcipuè honorum contentione, primatûsque studio amittitur. Videtur enim respicere ad v. 33. ubi à contentione Apostolorum totum hunc sermonem exorsus fuerat.

CAPUT DECIMUM.

1. Et inde exurgens venit in fines Judææ ultra Jordanem: & conveniunt iterum turbæ ad eum, & sicut consueverat iterum docebat illos.
2. Et accedentes Pharisæi interrogabant eum: Si licet viro uxorem dimittere: tentantes eum.
3. At ille respondens, dixit eis: Quid vobis præcepit Moyses?
4. Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudii scribere, & dimittere.
5. Quibus respondens Jesus, ait: Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud.
6. ab initio autem creaturæ, masculum, & fœminam fecit eos Deus.
7. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit ad uxorem suam:
8. & erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro.
9. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.
10. Et in domo iterum discipuli ejus de eodem interrogaverunt eum.
11. Et ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam.
12. Et si uxor dimiserit virum suum, & alii nupserit, mœchatur.
13. Et offerebant illi parvulos ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus.
14. Quos cum videret Jesus, indigne tulit, & ait illis: Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei
15. Amen dico vobis: Quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud.
16. Et complexans eos, & imponens manus super illos, benedicebat eos.
17. Et cùm egressus esset in viam, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum: Magister bone, quid faciam ut vitam æternam percipiam?
18. Jesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus.
19. Præcepta nosti: Ne adulteres, Ne occidas, Ne fureris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne fraudem feceris, Honora patrem tuum & matrem.
20. At illi respondens, ait illi: Magister, hæc omnia observavi à juventute mea.
21. Jesus autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei: Unum tibi deest: vade, quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.
22. Qui contristatus in verbo, abiit mœrens: erat enim habens multas possessiones.
23. Et circumspiciens Jesus, ait discipulis suis: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt.

24. Discipuli autem obstupescebant in verbis ejus. At Jesus rursus respondens ait illis: Filioli, quam difficile est confidentes in pecuniis, in regnum Dei introire?
25. Facilius est, camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum Dei.
26. Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos: Et quis potest salvus fieri?
27. Et intuens illos Jesus, ait: apud homines impossibile est, sed non apud Deum: omnia enim possibilia sunt apud Deum.
28. Et cœpit ei Petrus dicere: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te.
29. Respondens Jesus ait: Amen dico vobis: Nemo est, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me, & propter Evangelium,
30. Qui non accipiat centies tantum, nunc in tempore hoc domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus: & in sæculo futuro vitam æternam.
31. Multi autem erunt primi novissimi, & novissimi primi.

32.* ET *erant ascendentes Jerosolymam.* Ascendere Hebræis nonnumquam videtur sumi pro simpliciter iter facere: quamquam hic sumi propriè possit, quia à Jordane, unde Christus veniebat, ut est versu 1. versus Jerosolymam, tamquam superiori loco sitam, ascendebatur: unde Lucæ 10. v. 30. dicitur vice versâ, *homo quidam descendisse ab Jerusalem in Jericho*, quæ erat prope Jordanem. * *Et præcedebat illos Jesus.* Cùm alias sæpiùs solerent aliqui discipulorum præire vel dimitti, hîc præcedebat Jesus, ut ostenderet, sicut & Theophyl. notat, se volentem ad mortem, de qua statim sequitur, pro salute nostra properare, non invitum trahi. Discipuli enim videntur cum quadam trepidatione in Judæam tetendisse, propter decretum Judæorum de interficiendo Domino, de quo vide Joan 11. v. 8. & 16. Itaque ut animum eis addat, præbet se alacrem viæ ducem. Unde discipuli * *stupebant*, consilium ejus, quod ita deliberato animo in manifestum vitæ periculum properaret: * *& sequentes timebant*, id est, timidi sequebantur. Causam notat Beda, quod scilicet metuerent, ne vel ipsi simul cum eo periclitarentur, vel is, quem diligebant, inimicorum manibus occumberet. Ex reverentia tamen meritò laudanda eum deserere nolunt. Reliqua hujus cap. dicta sunt in cap. 19. & 20. Matthæi. Prætermisso autem undecimo cap. transeamus ad cap. duodecimum.

32. Erant autem in via ascendentes Jerosolymam: & præcedebat illos Jesus & stupebant: & sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei eventura.
33. Quia ecce ascendimus Jerosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & Scribis, & senioribus, & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus:
34. & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die resurget.
35. Et accedunt ad eum Jacobus & Joannes filii Zebedæi, dicentes: Magister, volumus, ut quodcumque petierimus, facias nobis.
36. At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis?
37. Et dixerunt: Da nobis, ut unus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam, sedeamus in gloria tua.
38. Jesus autem ait eis: Nescitis quid petatis: potestis bibere calicem, quem ego bibo; aut baptismo, quo ego baptizor, baptizari?
39. At illi dixerunt ei: Possumus. Jesus autem ait eis: Calicem quidem, quem ego bibo, bibetis, & baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini:
40. Sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.
41. Et audientes decem, cœperunt indignari de Jacobo, & Joanne,
42. Jesus autem vocans eos, ait illis: Scitis quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis: & principes eorum potestatem habent ipsorum.
43. Non ita est autem in vobis, sed quicumque voluerit fieri major, erit vester minister:
44. & quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus.
45. Nam & Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.
46. Et veniunt Jericho, & proficiscente eo de Jericho, & discipulis ejus, & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cœcus, sedebat juxta viam mendicans.
47. Qui cum audisset quia Jesus Nazarenus est, cœpit clamare, & dicere: Jesu fili David, miserere mei.
48. Et comminabantur ei multi ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili David miserere mei.

49. Et

49. Et ſtans Jeſus præcepit illum vocari. Et vocant cœcum dicentes ei: Animæquior eſto: ſurge, vocat te.
50. Qui projecto veſtimento ſuo exiliens, venit ad eum.
51. Et reſpondens Jeſus dixit illi: Quid tibi vis faciam? Cœcus autem dixit ei: Rabboni, ut videam.
52. Jeſus autem ait illi: Vade, fides tua te ſalvum fecit. Et confeſtim vidit, & ſequebatur eum in via.

CAPUT UNDECIMUM.

1. Et cùm appropinquarent Jeroſolymæ & Bethaniæ ad Montem olivarum, mittit duos ex diſcipulis ſuis,
2. & ait illis: Ite in caſtellum quod contra vos eſt, & ſtatim introeuntes illuc, invenietis pullum ligatum, ſuper quem nemo adhuc hominum ſedit: ſolvite illum, & adducite.
3. Et ſi quis vobis dixerit: Quid facitis? Dicite, quia domino neceſſarius eſt: & continuo illum dimittet huc.
4. Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio: & ſolvunt eum.
5. Et quidam de illic ſtantibus dicebant illis: Quid facitis ſolventes pullum?
6. Qui dixerunt eis ſicut præceperat illis Jeſus, & dimiſerunt eis.
7. Et duxerunt pullum ad Jeſum: & imponunt illi veſtimenta ſua, & ſedit ſuper eum.
8. Multi autem veſtimenta ſua ſtraverunt in via: alii autem frondes cædebant de arboribus, & ſternebant in via.
9. Et qui præibant, & qui ſequebantur, clamabant, dicentes: Hoſanna:
10. Benedictus qui venit in nomine Domini: Benedictum quod venit regnum patris noſtri David: Hoſanna in excelſis.
11. Et introivit Jeroſolymam in templum: & circumſpectis omnibus, cum jam veſpera eſſet hora, exiit in Bethaniam cum duodecim.
12. Et alia die cum exirent à Bethania, eſuriit.
13. Cumque vidiſſet à longe ficum habentem folia, venit, ſi quid forte inveniret in ea, & cum veniſſet ad eam, nihil invenit præter folia: non enim erat tempus ficorum.
14. Et reſpondens dixit ei: Jam non amplius in æternum ex te fructum quiſquam manducet. Et audiebant diſcipuli ejus.
15. Et veniunt Jeroſolymam. Et cum introiſſet in templum, cæpit ejicere vendentes & ementes in templo: & menſas numulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit.
16. Et non ſinebat ut quiſquam transferret vas per templum:
17. & docebat dicens eis: Nonne ſcriptum eſt: Quia domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum.
18. Quo audito, principes ſacerdotum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent: timebant enim eum, quoniam univerſa turba admirabatur ſuper doctrina ejus.
19. Et cùm veſpera facta eſſet, egrediebatur de civitate.
20. Et cum mane tranſirent, viderunt ficum aridam factam à radicibus.
21. Et recordatus Petrus, dixit eis: Rabbi ecce ficus, cui maledixiſti, aruit.
22. Et reſpondens Jeſus ait illis: Habete fidem Dei.
23. Amen dico vobis, quia quicumque dixerit huic monti: Tollere, & mittere in mare, & non hæſitaverit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcumque dixerit, fiat, fiet ei.
24. Propterea dico vobis, omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, & evenient vobis.
25. Et cum ſtabitis ad orandum, dimittite ſi quid haberis adverſus aliquem: ut & Pater veſter qui in cælo eſt, dimittat vobis peccata veſtra.
26. Quod ſi vos non dimiſeritis: nec Pater veſter, qui in cælis eſt, dimittet vobis peccata veſtra.
27. Et veniunt rurſus Jeroſolymam. Et cum ambularet in templo, accedunt ad eum ſummi ſacerdotes, & Scribæ, & Seniores:
28. Et dicunt ei: In qua poteſtate hæc facis? & quis dedit tibi hanc poteſtatem ut iſta facias?
29. Jeſus autem reſpondens, ait illis: Interrogabo vos & ego unum verbum & reſpondete mihi & dicam vobis in qua poteſtate hæc faciam.
30. Baptiſmus Joannis, de cælo erat, an ex hominibus? Reſpondete mihi.
31. At illi cogitabant ſecum, dicentes: ſi dixerimus, de cælo, dicet, Quare ergo non credidiſtis ei?
32. Si dixerimus, ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Joannem quia vere Propheta eſſet.
33. Et reſpondentes dicunt Jeſu: Neſcimus. Et reſpondens Jeſus ait illis: neque ego dico vobis, in qua poteſtate hæc faciam

CAPUT DUODECIMUM.

1. Et cœpit illis in parobolis loqui. Vineam paſtinavit homo, & circumdedit ſepem, & fodit lacum, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregre profectus eſt.
2. Et miſit ad agricolas in tempore ſervum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ,
3. Qui apprehenſum eum cæciderunt, & dimiſerunt vacuum.
4. Et iterum miſit ad illos alium ſervum: & illum in capite vulneraverunt, & contumeliis affecerunt.
5. Et rurſum alium miſit, & illum occiderunt: & plures alios: quoſdam cædentes, alios vero occidentes.
6. Adhuc ergo unum habens filium chariſſimum: & illum miſit ad eos noviſſimum, dicens: Quia reverebuntur filium meum.

7. Co-

7. Coloni autem dixerunt ad idvicem: Hic est hæres: venite, occidamus eum: & nostra erit hæreditas.
8. Et apprehendentes eum, occiderunt: & ejecerunt extra vineam.
9. Quid ergo faciet Dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos: & dabit vineam aliis.
10. Nec scripturam hanc legistis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli:
11. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?
12. Et quærebant eum tenere: & timuerunt turbam. Cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo abierunt.
13. Et mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis, & Herodianis, ut eum caperent in verbo.
14. Qui venientes dicunt ei: Magister, scimus quia verax es, & non curas quemquam: nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam Dei doces. Licet dare tributum Cæsari, an non dabimus?
15. Qui sciens versutiam illorum, ait illis: Quid me tentatis? afferte mihi denarium ut videam.
16. At illi attulerunt ei. Et ait illis: Cujus est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei, Cæsaris.
17. Respondens autem Jesus dixit illis: Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo.
18. Et venerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse: & interrogabant eum dicentes:
19. Magister, Moyses nobis scripsit, ut si cujus frater mortuus fuerit, & dimiserit uxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater ejus uxorem ipsius, & resuscitet semen fratri suo.
20. Septem ergo fratres erant: & primus accepit uxorem, & mortuus est non relicto semine.
21. Et secundus accepit eam, & mortuus est: & nec iste reliquit semen. Et tertius similiter.
22. Et acceperunt eam similiter septem, & non reliquerunt semen. Novissima omnium defuncta est & mulier.
23. In resurrectione ergo cum resurrexerint, cujus de his erit uxor? Septem enim habuerunt eam uxorem.
24. Et respondens Jesus ait illis: Nonne ideo erratis, non scientes Scripturas, neque virtutem Dei?
25. Cum enim à mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur: sed sunt sicut angeli in cælis.
26. De mortuis autem quod resurgant, non legistis in libro Moysi, super rubum quomodo dixerit illi Deus, inquiens:
27. Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob? Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Vos ergo multum erratis.
28. Et accessit unus de Scribis, qui audierat illos conquirentes & videns quoniam bene illis responderit, interrogavit eum quod esset primum omnium mandatum.
29. Jesus autem respondit ei: Quia primum omnium mandatum est: Audi Israël, Dominus Deus tuus, unus est:
30. & diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc est primum mandatum.
31. Secundum autem simile est illi: Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Majus horum aliud mandatum non est.
32. Et ait illi Scriba: Bene Magister, in veritate dixisti, quia unus est Deus, & non est alius præter eum.

33. Et ut diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam seipsum, majus est omnibus holocautomatibus & sacrificiis.

33. * *Diligere proximum &c. majus est omnibus holocaustomatibus*, id est, holocaustis, seu sacrificiis illis, in quibus tota victima per ignem consumebatur Deo, * *& sacrificiis*, reliquis scilicet, in quibus pars Deo in altari adolebatur, pars cedebat Sacerdotibus vel convivis. Cùm igitur Pharisæi magnum momentum ponerent in mandato de sacrificiis offerendis, quæ propterea scrupulosissimè in maximis periculis offerebant, ut ex Josepho patet, Scriba iste consentiens sententiæ Christi, præfert dilectionem proximi omnibus mandatis, maximè de sacrificiis, quamvis à multis plurimi fierent. Hinc & Oseæ 6. dicitur & Matth. 9. *Misericordiam volo, & non sacrificium*, hoc est, plusquam sacrificium.

34 Jesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi: non es longè à regno Dei Et nemo jam audebat eum interrogare.

34. * *Et dixit illi Jesus: Non es longè à regno Dei*, id est, non longè, quin in te regnet Deus, quia jam noverat omnium agendorum summam, dilectionem Dei & proximi, per quam Deus regnat in hominibus, & vita æterna acquiritur. Neque à faciendo alienus videbatur. Sola fides in Christum deerat, ad quam eum tacitè invitat, dum eum propè esse dicit, ita insinuando nondum pervenisse.

35. * Et

35. Et respondens Jesus dicebat, docens in templo: Quomodo dicunt Scribæ Christum filium esse David?
36. Ipse enim David dicit in Spiritu sancto: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
37. Ipse ergo David dicit eum Dominum, & unde est filius ejus? Et multa turba eum libenter audivit.
38. Et dicebat eis in doctrina sua: Cavete à Scribis, qui volunt in stolis ambulare, & salutari in foro,
39. & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis:
40. qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis: hi accipient prolixius judicium.

41. * *Sedens contra gazophylacium*, id est, è regione. Vox *Gazophylacium* ex Persica & Græca voce composita est, quasi diceres, gazæ custodiam, & significat locum, quo gazæ seu divitiæ custodiebantur. Duobus verò modis usurpari solet: primò pro loco vastiore, instar cubiculi, in quo servabantur divitiæ templi, sive pertinerent ad ornatum ejus, ut vasa, vestesque Sacerdotum &c. sive ad sustentationem ministrorum & pauperum, ut erant decimæ & primitiæ. Cujusmodi gazophylacia seu cubicula erant juxta templum, quæ Græci Interpretes vocare solent nunc *Gazophylacia*, nunc *Pastophoria*, Latinus etiam *Exedras*. Secundò usurpatur pro arca, in quam pecunia, sive debita, sive sponte oblata, per foramen mittebatur, qualem fieri jussit Joiada Pontifex 4. Reg. 11. v. 9. De tali hîc est sermo, & vocatur Matt. 27. v. 9. etiam *Corban*, quamvis illa vox ibi pro ipso thesauro sumi possit. Itaque * *aspiciebat Jesus*, non curiositatis; sed doctrinæ captandæ causâ, * *quomodo turba jactaret æs in gazophylacium*, id est, pecuniam in arcam seu in ærarium mitteret. Nam quia pecunia primùm ex ære cudebatur apud Romanos, hinc posteà, ex quocumque metallo fieret, æs dicebatur. * *Et multi divites jactabant multa*. Erant enim Judæi in Templum liberalissimi, quemadmodum constat ex immensis illis spoliis, quæ Crassus in Parthos expeditionem parans inde abstulit, ut testis est Josephus l. 14 antiq. c. 12.

41. Et sedens Jesus contra gazophylacium, aspiciebat quomodo turba jactaret æs in gazophylacium, & multi divites jactabant multa.

42. * *Cum venisset autem vidua una pauper, misit duo minuta*, id est, duos munitissimos nummulos æreos, * *quod est quadrans*, id est, quæ duo minuta simul conficiunt unum quadrantem; ita videlicet ut unumquodque minutum esset octans seu octava pars assis ærei: unde Syrus exprimit, *quæ sunt octavæ*. Nam duæ octavæ faciunt unam quartam seu quadrantem. Quadrans itaque tamquam quarta pars assis, continentis duodecim uncias, vocabatur alio nomine Teruntius, quasi tres continens uncias. Et hoc quantum ad rationem nominis. Nam As seu Assis posteà commoditatis causâ non appendi, sed designari cœpit, & valebat, ut authores volunt, duodecimam partem denarii minoris, seu Regalis Hispanici, hoc est, circiter dimidium stuferum nostratem, cujus proinde quadrans esset noster novenarius. Sed in re nummaria antiquorum magna incertitudo est. Christus igitur explicans, quomodo eleëmosynæ offerentium à Deo penderentur,

42. Cum venisset autem vidua una pauper, misit duo minuta, quod est quadrans,

43. * Con-

43. & convocans discipulos suos, ait illis: Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium.

44. Omnes enim ex eo, quod abundabat illis, miserunt, hæc vero de penuria sua omnia quæ habuit misit totum victum suum.

43. * *Convocans discipulos*, tamquam rem magnam & paradoxam docturus, ait: * *Vidua hæc pauper plus omnibus misit*, etiam divitibus, multa & magna conferentibus, sed judicio Dei, non hominum. Hoc autem, quia verum esse non potest secundùm rem, & absolutè, plus enim divites miserant, ideò debet intelligi secundùm proportionem, ac tribus modis verum est, qui in textu tanguntur. Primò, quia divites

44. * *Ex eo, quod abundabat illis, miserunt*, id est, ex eo, quod superfluum erat rebus ad victum necessariis: * *hæc vero de penuria sua*, id est, ex eo, quod habebat quidem, sed vix ad vitam sustentandam sufficiebat. Nam *Penuria* non significat hîc id, quo carebat vidua, juxta vim vocis, sed id quod parcissimè suppetebat, quia opponitur abundantiæ. Secundò, quia divites miserunt, * *ex eo, quod abundabat illis*, id est, partem ejus, quod superfluum erat, plura sibi inde reservantes: illa verò * *omnia quæ habuit*, nihil sibi reservando; quod ut clariùs intelligeretur, addit, * *totum victum suum*; quo ad victitandum indigebat. Tertio, quod sequitur ex præcedentibus, quia plus misit, quantum ad effectum; nisi enim animus fuisset liberalissimus ac devotissimus Deo, non obtulisset Deo totum simul victum suum. Non ergo reprehendit hîc propriè divites, quasi vel avaros vel illiberales, sed tantùm docet à vidua fuisse superatos, quantum ad facultates proportione personæ, & quantum ad affectum animi, idque ad consolandum penuriam pauperum, & compescendam divitum insolentiam, ne munuscula tenuiorum despiciant, quia, ut Apostolus 2. ad Cor. 8. v. 12. *Si voluntas prompta est, secundùm id, quod habet, accepta est, non secundùm id, quod non habet.* Affectus enim pretium rebus imponit, ut loquitur Ambr. lib. 1. Offic. c. 3.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

1. Et cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides & quales structuræ.
2. Et respondens Jesus, ait illi: Vides has omnes magnas ædificationes? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.
3. Et cum sederet in Monte olivarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, & Jacobus, & Joannes, & Andreas:
4. Dic nobis, quando ista fient? & quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari?
5. Et respondens Jesus cœpit dicere illis: Videte ne quis vos seducat:
6. Multi enim venient in nomine meo dicentes, quia ego sum: & multos seducent.
7. Cum audieritis autem bella, & opiniones bellorum, ne timueritis: oportet enim hæc fieri: sed nondum finis.
8. Exurget enim gens contra gentem, & regnum super regnum, & erunt terræmotus per loca, & fames. Initium dolorum hæc.
9. Videte autem vosmetipsos. Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis vapulabitis, & ante præsides & reges stabitis propter me, in testimonium illis.
10. Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium.
11. Et cum duxerint vos tradentes, nolite præcogitare quid loquamini, sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini. Non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.
12. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & consurgent filii in parentes, & morte afficient eos.
13. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.
14. Cum autem videritis abominationem desolationis, stantem ubi non debet, qui legit, intelligat: tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes:
15. & qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua:

16. & qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum.
17. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.
18. Orate vero ut hieme non fiant.
19. Erunt enim dies illi tribulationes tales quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus, usque nunc, neque fient.
20. Et nisi breviasset Dominus dies, non fuisset salva omnis caro: sed propter electos, quos elegit, breviavit dies.
21. Et tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, ecce illic, ne credideritis.
22. Exurgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa & portenta ad seducendos, si fieri potest, etiam electos.
23. Vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia.
24. Sed in illis diebus post tribulationem illam, sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum:
25. Et stellæ cæli erunt decidentes, & virtutes, quæ in cælis sunt, movebuntur.
26. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa, & gloria.
27. Et tunc mittet angelos suos, & congregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ, usque ad summum cæli.
28. A ficu autem discite parabolam. Cum jam ramus ejus tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas:
29. sic & vos cum videritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostiis.
30. Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec omnia ista fiant.
31. Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.
32. De die autem illa vel hora nemo scit, neque Angeli in cælo, neque Filius, nisi Pater.
33. Videte, vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit.

34. * Sicut homo, qui peregrè profectus, supple, sic agetur in Ecclesia mea, seu in regno Dei sicut cum paterfamilias peregrè proficiscitur, qui tamen dederit * *servis suis potestatem cujusque operis*, id est, qui officia familiæ distribuit, unicuique suum assignans opus & functionem. Tacitè indicat, se per hominem illum significari, qui victor ascendens in cælum, Ecclesiam suam reliquerit corporaliter, in qua tamen omnium gerendorum authoritatem servis dederit, suum cuique partitus officium, quantumcumque vile & abjectum, juxta illud Apostoli ad Ephes. *Dedit quosdam Apostolos, quosdam autem Prophetas &c.* Peculiariter autem * *janitori præcepit, ut vigilet*, id vigilanter totius domus omniumque servorum curam gerat, ne vel domestici segnescant, vel hostes intrent, vel fures omnia diripiant. Per hunc janitorem totius domus præfectum intelligit, qui præcipuè omnium vigilare jussus est, ne vel domestici, hoc est, Episcopi, & cæteri in aliquo officio constituti, muneri suo desint, vel hæretici Ecclesiam vastent. Simile est illud præceptum Pauli, Act. 20. v. 28. *Attendite vobis & universo gregi &c. propter quod vigilate &c.* Subaudiendum autem relinquit Christus, ex versu sequenti quòd certum tempus reditûs non indicaverit, ut ita semper suspensi vigilarent. Unde parabolam applicando subjungit.

34. Sicut homo, qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit servis suis potestatem cujusque operis, & janitori præcepit ut vigilet.

35. * *Vigilate ergo*, quemadmodum videlicet illi servi patrisfamilias semper vigilarent, si rebus suis bene prospectum vellent. * *Nescitis enim, quando Dominus domus veniat*, quando scilicet ego ipse Dominus Ecclesiæ meæ rediturus sim ad judicandum, * *serò*, id est, vesperi, * *an mediâ nocte, an galli cantu*, quando scilicet maximè omnium canit, ut fieri solet nonnihil ante lucem; quod tempus vocari

35. Vigilate ergo, (nescitis enim quando dominus domus veniat: serò an mediâ nocte, an galli cantu, an mane)

ſolet gallicinium : * *an mane*, id eſt, diluculo ſeu illuceſcente jam die. Quatuor iſtas noctis partes poſuit potiùs quam diei, tum quia magis ad metaphoram vigilandi quadrant; tum etiam ad rem ſignificatam, quia totum præſens ſæculum eſt quaſi nox comparatione diei futuræ æternitatis. Significant autem, juxta Theophyl. & omnes ferè Græcos, quatuor ætatis differentias, ſub quibus tamen omnia etiam ſingularum ætatum momenta comprehenduntur, veſpera ſenectutem, media nox ætatem virilem, gallicinium adoleſcentiam, quaſi ratione jam excitante hominem à ſopore & ſtupore, mane pueritiam. Ita omnibus incutit ſollicitudinem, quia omnibus hora Domini venturi, id eſt, mortis, incerta eſt.

36. Ne cùm venerit repentè, inveniat vos dormientes.

36. * *Ne cùm venerit repente*, ſcilicet præter expectationem, * *inveniat vos dormientes*, id eſt, imparatos, dum intermiſſis Chriſtianæ profeſſionis officiis, otio, luxui, ſæcularibus curis vacatis. Ne quis verò exiſtimaret hoc, tamquam Apoſtolis & Eccleſiæ janitoribus dictum, nihil ad ſe pertinere, epiphonemate ad univerſum humanum genus directo adjicit.

37. Quod autem vobis dico, omnibus dico : Vigilate.

37. * *Quod vobis dico, omnibus dico*, ſeu dictum volo, ſive verbo ſive ſcripto, ut ſcilicet commune omnium præceptum noviſſimi per primos audiant : * *Vigilate*, ſcilicet ne adventus meus vos inveniat dormientes. Sub adventu autem Domini tempus uniuſcujuſque mortis intelligit, quia ut Aug. epiſt. 80. docet, tunc unicuique veniet dies ille, cùm venerit dies, ut talis hinc exeat, qualis judicandus eſt illo die. Imperatum autem inveniet, inquit, ille dies, quem imperatum invenerit ſuæ hujus vitæ ultimus dies.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

1. Erat autem Paſcha & Azyma poſt biduum : & quærebant ſummi ſacerdotes, & Scribæ, quomodo eum dolo tenerent, & occiderent.

2. Dicebant autem : Non in die feſto, ne fortè tumultus fieret in populo.

3. Et cùm eſſet Bethaniæ in domo Simonis leproſi, & recumberet : venit mulier habens alabaſtrum unguenti nardi ſpicati pretioſi, & fracto alabaſtro, effudit ſuper caput ejus.

4. Erant autem quidam indigne ferentes intra ſemetipſos & dicentes : Ut quid perditio iſta unguenti facta eſt ?

5. Poterat enim unguentum iſtud vænumdari plus quam trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6. Jeſus autem dixit : Sinite eam, quid illi moleſti eſtis ? Bonum opus operata eſt in me.

7. Semper enim pauperes habetis vobiſcum, & cum volueritis, poteſtis illis benefacere : me autem non ſemper habetis.

8. Quod habuit hæc, fecit : prævenit ungere corpus meum in ſepulturam.

9. Amen dico vobis : Ubicumque prædicatum fuerit Evangelium iſtud in univerſo mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam ejus.

10. Et Judas Iſcariotes unus de duodecim, abiit ad ſummos ſacerdotes, ut proderet eum illis.

11. Qui audientes gaviſi ſunt : & promiſerunt ei pecuniam ſe daturos. Et quærebat quomodo illum opportunè traderet.

12. Et primo die azymorum quando Paſcha immolabant, dicunt ei diſcipuli : Quo vis eamus, & paremus tibi ut manduces Paſcha ?

13. Et mittit duos ex diſcipulis ſuis, & dicit eis : Ite in civitatem, & occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans : ſequimini eum :

14. * Ubi est refectio mea, id est, locus refectionis, Græcè κατάλυμα, diversorium, sicut vertitur apud Lucam, ubi scilicet possim cum discipulis * Pascha, seu agnum Paschalem comedere.

15. * *Et ipse vobis demonstrabit cænaculum.* Græca vox ἀνώγεον significat partem ædium, non infirmam, sed eminentem supra solum: unde apud Originem vocatur locus in superioribus, ubi veteres cœnare solebant; ideoque hîc simpliciter vertitur, * *cœnaculum grande*, id est, amplum, ut commodè tot discipulis posset sufficere, * *stratum*, id est, omni supellectile necessariâ instructum, quamvis propriè vox Græca ἐστρωμένον significet ornatum, id est, stratum stragulis seu tapetibus; additur Græcè ἕτοιμον, *paratum*, id est, idoneè instructum ad cœnam agni Paschalis. Ex quo colligitur, non fuisse vulgarem hominem, cui superesset ultra privatum suæ familiæ usum tale cœnaculum: quod putatur postea in Apostolorum Ecclesiam conversum, ubi & Spiritum Sanctum in Pentecoste acceperint.

14. Et quocumque introierit, dicite Domino domus, quia magister dicit: Ubi est refectio mea, ubi Pascha cum discipulis meis manducem?
15. Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande, stratum: & illic parate nobis.
16. Et abierunt discipuli ejus, & venerunt in civitatem: & invenerunt sicut dixerat illis, & paraverunt Pascha.
17. Vespere autem facto, venit cum duodecim.

18. Et discumbentibus eis, & manducantibus, ait Jesus: Amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me, qui manducat mecum.
19. At illi cœperunt contristari, & dicere ei singulatim: Numquid ego?
20. Qui ait illis: Unus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino.
21. Et filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi, per quem filius hominis tradetur. Bonum erat ei, si non esset natus homo ille.
22. Et manducantibus illis, accepit Jesus panem: & benedicens fregit, & dedit eis, & ait: Sumite, Hoc est corpus meum.
23. Et accepto calice, gratias agens dedit eis: & biberunt ex illo omnes.
24. Et ait illis: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur.
25. Amen dico vobis, quia jam non bibam de hoc genimine vitis, usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Dei.
26. Et hymno dicto exierunt in montem Olivarum.
27. Et ait eis Jesus: Omnes scandalizabimini in nocte ista: quia scriptum est: Percutiam pastorem, & dispergentur oves.
28. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.
29. Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, sed non ego.
30 Et ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.
31. At ille amplius loquebatur: Et si oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant.
32. Et veniunt in prædium, cui nomen Gethsemani. Et ait discipulis suis: Sedete hîc donec orem.
33. Et assumit Petrum, & Jacobum, & Joannem secum: & cœpit pavere, & tædere.
34. Et ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem: sustinete hîc, & vigilate.
35. Et cum processisset paululum, procidit super terram: & orabat, ut si fieri posset, transiret ab eo hora:
36. Et dixit: Abba pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc à me, sed non quod ego volo, sed quod tu.
37. Et venit, & invenit eos dormientes. Et ait Petro: Simon, dormis? non potuisti una hora vigilare?
38. Vigilate, & orate ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.
39. Et iterum abiens oravit, eumdem sermonem dicens.
40. Et reversus, denuo invenit eos dormientes, (erant enim oculi eorum gravati) & ignorabant quid responderent ei.
41. Et venit tertiò, & ait illis: Dormite jam, & requiescite. Sufficit: venit hora: ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum.
42. Surgite, eamus: ecce qui me tradet, prope est.
43. Et adhuc eo loquente, venit Judas Iscariotes unus de duodecim, & cum eo turba multa, cum gladiis & lignis, à summis Sacerdotibus, & Scribis, & senioribus.
44. Dederat autem traditor ejus signũ eis, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite cautè.
45. Et cùm venisset, statim accedens ad eum, ait: Ave Rabbi: & osculatus est eum.
46. At illi manus injecerunt in eum, & tenuerunt eum.

47. Unus autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis: & amputavit illi auriculam.

48. Et respondens Jesus, ait illis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis & lignis comprehendere me?

49. Quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuistis. Sed ut impleantur Scripturæ.

50. Tunc discipuli ejus relinquentes eum, omnes fugerunt.

51. Adolescens autem quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo: & tenuerunt eum.

51. * *Adolescens autem quidam*, Græcè νεανίσκος, *adolescentulus*. Putat hunc Epiph. Hæresi 78. num. 13. fuisse Jacobum, fratrem Domini, eo argumento, quòd solo lineo palliolo totâ vitâ uteretur; quam opinionem & Theophyl. refert. Greg. l. 14. Moral. c. 23. sentit fuisse Joannem Evangelistam; sed neuter erat adolescentulus, ut ex ætate, quâ uterque mortuus est, facilè probari potest, & quia hic adolescens sequens Jesum opponitur omnibus discipulis fugientibus. Denique modus vestiendi videtur prorsus repugnare: erat enim * *amictus sindone super nudo*, id est, solò panno lineo, super nudum corpus injecto; qui videtur vestitus hominis non ordinarius seu fortuitus, arripientis scilicet obvium quidlibet, ne mora in vestiendo necteretur. Unde quamvis Theophyl. putat eum fuisse è domo, ubi Pascha comederant: credibilius est tamen, fuisse quempiam ex villa proxima Gethsemani, qui tumultu excitatus è lecto prosilierit, studio discendi quid ageretur. Eum autem favisse Christo, videtur ex eo colligi, quod secutus dicitur non milites, sed Jesum. * *Et tenuerunt eum*, id est, tenere conati sunt, apprensâ veste. Græcè legitur, καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι, *adolescentuli tenuerunt eum*, ut significetur pedissequos adolescentulos in adolescentem irruisse petulantiæ vel sævitiæ causâ.

52. At ille rejecta sindone, nudus profugit ab eis.

53. Et adduxerunt Jesum ad summum sacerdotem: & convenerunt omnes sacerdotes, & Scribæ, & seniores.

52. * *At ille rejecta sindone*, ne per eam teneretur. Ex quo patet, non fuisse genus vestis, aptatæ toti corpori, nisi per modum straguli aut palii: **nudus profugit ab eis*. Quod ita narrat Marcus, ut constaret, quanta esset violentia comprehendentium, ut qui nec adolescentulo casu occurrenti parcerent; & quanta inde aliorum trepidatio circa Dominum, ne sine causa Apostoli fugisse viderentur.

54. Petrus autem à longè secutus est eum, usque intro in atrium summi sacerdotis: & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se.

55. Summi verò sacerdotes, & omne concilium, quærebant adversus Jesum testimonium, ut eum morti traderent, nec inveniebant.

56. Multi enim testimonium falsum dicebant adversus eum: & convenientia testimonia non erant.

57. Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant adversus eum, dicentes:

58. Quoniam nos audivimus eum dicentem: Ego dissolvam templum hoc manu factum, & per triduum aliud non manu factum ædificabo.

59. Et non erat conveniens testimonium illorum.

60. Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogavit Jesum, dicens: Non respondes quidquam ad ea, quæ tibi objiciuntur ab his?

61. Ille autem tacebat, & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dixit ei: Tu es Christus, Filius Dei benedicti?

62. Jesus autem dixit illi: Ego sum: & videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem cum nubibus cæli.

63. Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait: Quid adhuc desideramus testes?

64. Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis.

65. Et cœperunt quidam conspuere eum, & velare faciem ejus, & colaphis eum cædere, & dicere ei: Prophetiza: & ministri alapis eum cædebant.

66. Et

66. Et cùm esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis:
67. Et cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Jesu Nazareno eras.
68. At ille negavit, dicens: Neque scio, neque novi quid dicas. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantavit.
69. Rursus autem cùm vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus: Quia hic ex illis est.
70. At ille iterum negavit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro: Verè ex illis es, nam & Galilæus es.
71. Ille autem cœpit anathematizare, & jurare: Quia nescio hominem istum, quem dicitis.
72. Et statim gallus iterum cantavit. Et recordatus est Petrus verbi, quod dixerat ei Jesus: Priùs quàm gallus cantet bis, ter me negabis. Et cœpit flere.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

1. Et confestim mane consilium facientes summi sacerdotes, cum senioribus, & Scribis, & universo concilio, vincientes Jesum, duxerunt, & tradiderunt Pilato.
2. Et interrogavit eum Pilatus: Tu es Rex Judæorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis.
3. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.
4. Pilatus autem rursum interrogavit eum, dicens: Non respondes quidquam? vide in quantis te accusant.
5. Jesus autem amplius nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus.
6. Per diem autem festum solebat dimittere illis unum ex vinctis, quemcumque petiissent.
7. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidium.
8. Et cùm ascendisset turba, cœpit rogare, sicut semper faciebat illis.
9. Pilatus autem respondit eis, & dixit: Vultis dimittam vobis regem Judæorum?
10. Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes.
11. Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.
12. Pilatus autem iterum respondens, ait illis: Quid ergo vultis faciam regi Judæorum?
13. At illi iterum clamaverunt: Crucifige eum.
14. Pilatus verò dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant: Crucifige eum.
15. Pilatus autem volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, & tradidit Jesum flagellis cæsum, ut crucifigeretur.
16. Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii, & convocant totam cohortem.
17. Et induunt eum purpura, & imponunt ei plectentes spineam coronam.
18. Et cœperunt salutare eum: Ave Rex Judæorum.
19. Et percutiebant caput ejus arundine: & conspuebant eum, & ponentes genua, adorabant eum.
20. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum vestimentis suis: & educunt illum ut crucifigerent eum.
21. Et angariaverunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum, venientem de villa, patrem Alexandri & Rufi, ut tolleret crucem ejus.
22. Et perducunt illum in Golgotha locum: quod est interpretatum Calvariæ locus.
23. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum: & non accepit.
24. Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret.

25.* ERat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*, id est, quando crucifixerunt eum: quod videtur repugnare Joanni, qui c. 19. v. 14. dicit, quòd horâ quasi sextâ Pilatus Christum Judæis ostenderit, ut crucifigendus traderetur. Quæ difficultas varias solutiones excogitare fecit. Novator quidam exsculpsit sensum quemdam ex Arabica versione, in qua legitur: *Et illud in tertia hora, cùm crucifixus esset.* Ut scilicet hoc referatur ad versum præcedentem, & significetur, partitionem vestium Christi contigisse tertiâ horâ post crucifixionem. Sed Græcus & Latinus Interpres non patiuntur. August. igitur lib. 3. de consensu cap. 13. docet Marcum loqui de tempore, quo Dominum Judæi crucifixerunt, linguâ clamando, *crucifige:* Theophyl. de tempore, quo Pilatus eum per sententiam crucifixit, addit & aliam explicationem, quæ Dionysio Petavio, & aliis quibusdam recentioribus placuit, quòd locus apud Joannem sit corruptus,

25. Erat autem hora tertia: & crucifixerũt eum.
26. Et erat titulus causæ ejus inscriptus: REX JUDÆORUM.
27. Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum à dextris, & alium à sinistris ejus.
28. Et impleta est scriptura, quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est.
29. Et prætereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei, &

tus, & character ϛ, qui Græcè significat numerum senarium, sit positus pro γ Gamma, quæ significat ternarium. Expeditior & verior solutio est, quòd uterque loquatur de horis more Judaico: quo sicuti nox dividebatur in quatuor vigilias, quarum prima cum Solis occasu incipiebat, secunda finiebatur mediâ nocte, à qua incipiebat tertia, post eam quarta cum Solis ortu desinebat; ita & dies distinguebatur in quatuor partes, quæ horæ dicebantur. Harum prima incipiebat ab ortu Solis, & complectebatur tres horas communes (cujusmodi viginti quatuor conficiebant diem & noctem:) ita scilicet ut finiretur cum hora tertia communi: deinde incipiebat altera pars, complectens similiter tres horas communes, & finiebatur ipso meridie. Dicebatur autem tertia, eò quòd inciperet à fine horæ tertiæ communis, sicut & nos dicimus, esse primam & secundam, quando jam transiit. Deinde sequebatur à meridie pars diei tertia, tres similiter complectens horas, & vocabatur sexta, eò quòd à fine sextæ inciperet. Ultimá pars trium similiter horarum occasu Solis terminabatur, dicebaturque nona, eò quòd à finitâ nonâ inciperet. Itaque Marcus sub *hora tertia* complectitur totum tempus medium inter finem tertiæ communis seu propriè dictæ, & sextæ propriè dictæ, dicebaturque vulgo tertia. Unde non repugnat Joanni, qui dicit fuisse *quasi sextam*, quia illa nondum advenerat. Itaque horâ tertiâ quidem crucifixus est Jesus, sed longè per duas facilè horas progressâ ita ut instaret & esset quasi sexta. Ita plerique recentiores.

in tribus diebus reædificas:
30. Salvum fac temetipsum descendens de cruce.
31. Similiter & summi sacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant: alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere.
32. Christus Rex Israël descendat nunc de cruce, ut videamus & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, convitiabantur ei.
33. Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram usque in horam nonam.
34. Et hora nona exclamavit Jesus voce magna dicens: Eloi, eloi, lamma sabbacthani? quod est interpretatum: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?
35. Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant: Ecce Eliam vocat.
36. Currens autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum.
37. Jesus autem emissa voce magna, expiravit.
38. Et velum templi scissum est in duo, à summo usque deorsum.
39. Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans expirasset, ait: Verè hic homo Filius Dei erat.
40. Erant autem & mulieres de longè aspicientes inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi minoris & Joseph mater, & Salome:
41. Et cùm esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei, & aliæ multæ, quæ simul cum eo ascenderant Jerosolymam.
42. Et cum jam sero esset factum, (quia erat parasceve, quod est ante sabbatum.)
43. Venit Joseph ab Arimathæa nobilis decurio, qui & ipse erat expectans regnum Dei, & audacter introivit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu.
44. Pilatus autem mirabatur si jam obiisset. Et accersito centurione, interrogavit eum si jam mortuus esset.
45. Et cum cognovisset à centurione, donavit corpus Joseph.
46. Joseph autem mercatus sindonem, & deponens eum involvit sindone, & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra, & advolvit lapidem ad ostium monumenti.
47. Maria autem Magdalene, & Maria Joseph aspiciebant ubi poneretur.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

1. Et cùm transisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Jacobi, & Salome emerunt aromata ut venientes ungerent Jesum.

2. Et

2. Et valdè manè una sabbatorum, veniunt ad monumentum, orto jam sole.
3. Et dicebant ad invicem: quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti?
4. Et respicientes viderunt revolutum lapidem. Erat quippe magnus valde.
5. Et introeuntes in monumentum viderunt juvenem sedētem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt.
6. Qui dicit illis: Nolite expavescere, Jesum quæritis Nazarenum crucifixum: surrexit, non est hîc, ecce locus ubi posuerunt eum
7. Sed ite, dicite discipulis ejus, & Petro, quia præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis.
8. At illæ exeuntes fugerunt de monumento: invaserat enim eas tremor & pavor, & nemini quidquam dixerunt: timebant enim.

9.* *Surgens autem mane prima sabbathi, apparuit primo Maria Magdalene.* Hieron. epist. 150. ad Hedibiam quæst. 3, dicit ferè in omnibus Græciæ libris istud capitulum ab hoc loco non haberi; eo quòd cæteris Evangelistis contrarium videatur. Sed Irenæus lib. 3. cap. 11. finem istum Evangelii Marci expressè ponit, quem nos habemus, neque jam ulla dubitandi ratio superest. Notat autem idem Hieron. itemque Theophyl. ponendam esse distinctionem post, *Surgens autem*, sive, ut Græcus legit, *Cùm surrexisset*: & istud, *mane prima sabbathi* jungendum esse cum verbis sequentibus, *apparuit primò Maria Magdalene*; idque quia putant tempus Dominicæ resurrectionis incertum esse. Sed nihil vetat, quin sublatâ distinctione jungantur, & quidem multò suavius, hoc modo: *Surgens mane primâ sabbathi*: ut sensus sit, Christum ipso diluculo surrexisse *primâ sabbathi*, id est, die Dominicâ, & ita citra omnem ambiguitatem expressit Syrus. Apparuit autem primò Mariæ Magdalenæ, nempè inter discipulos Domini, & apparitione ad veritatem resurrectionis persuadendam ordinatâ: ita ut nihil vetent hæc verba, quin antea apparuerit beatissimæ Matri suæ. * *De qua ejecerat septem dæmonia.* Idem dicitur Luc. 8. v. 2. ideoque videtur litteraliter intelligendum, quod à septem spiritibus immundis corporaliter eam possidentibus, liberata fuerit: sicut intelligit Ambros. lib. de Salomone c. 5. Maldonatus & alii: quamvis Gregorius, Beda, Theophylactus & alii intelligant vitia septem vel plura capitalia, numerum certum pro incerto poni volentes. Sed circumstantia loci apud Lucam, & miraculorum corporalium, de quibus agit, omnino suadet sensum illum, quem primò dedimus, & hîc verbum, *ejiciendum*, hoc videtur postulare. Expressit hoc Evangelista non distinctionis causâ, quasi fuisset & alia Maria Magdalena, sed ut ita patêret ibi superabundasse gratiam, ubi peccatum abundaverat, & ut sexus femineus primò videret vitam, quæ mortem primò gustaverat.

9. Surgens autem manè, prima sabbati, apparuit primò Mariæ Magdalene, de qua ejecerat septem dæmonia.
10. Illa vadens nuntiavit his, qui cum eo fuerant, lugentibus & flentibus.
11. Et illi audientes quia viveret, & visus esset ab ea, non crediderunt.

12. * *Post hæc*, eâdem videlicet die sub vespera, * *duobus ex his.* Nomen alterius expressit Lucas c. 24. vocando eum Cleophas, nam ab illo latiùs ista historia narratur: * *Ostensus est in alia effigie*, non reverà

12. Post hæc autem duobus ex his ambulantibus ostensus est in alia effigie, euntibus in villam:

reverà alia, ſed prout ipſis videbatur. Effigies enim ſemper manſit eadem, ſed non ſecundùm omnes colores, figuram, lineamenta, geſtus, aliaſque corporis proprietates, oculos videntium immutabat, neque plenè repræſentabatur eis, & idcirco videbatur alia. Idem judicium de voce. Unde Lucas notanter dicit, *quòd eorum oculi tenebantur, ne eum agnoſcerent.* Non enim aliter, quàm erat, ſed ſicut erat, apparuit eis, quorum oculi tenebantur, ne agnoſcerent eum, inquit Aug. l. 3. de conſenſu c. 25. cujuſmodi aliquid vel caligine vel humore oculis offuſo effici poſſe ibidem docet. * *Euntibus in villam:* nomen expreſſit Lucas *Emaus*, quo non villa, ſed pagus vocabatur. Villam autem fuiſſe Cleophæ, tradit Hieron. Epitaphio Paulæ epiſt 27.

13. Et illi euntes nuntiaverunt cæteris: nec illis crediderunt.

13. * *Et illi euntes nuntiaverunt cæteris.* Quo tacitè intelligendum relinquit, eos tandem Chriſti effigiem agnoviſſe, ſicut hoc Lucas narrat: * *nec illis crediderunt*, nempè aliqui ex eis, ut notat Auguſt. loco cit. Nam alios credidiſſe ſatis colligitur ex Luca c. 24. v. 34. & 35. ſicut etiam Auguſt. obſervat. Cauſa non credendi videtur fuiſſe rei inſolentia, & timor, ne non eſſet verum, quod maximè, verum eſſe deſiderabant.

14 Noviſſimè recumbentibus illis undecim apparuit, & exprobravit incredulitatem eorum & duritiam cordis; quia iis qui viderant eum reſurrexiſſe non crediderunt.

14. * *Noviſſime recumbentibus illis undecim apparuit.* S. Gregor. in Evang. putat hanc ultimam fuiſſe apparitionem, quando aſcendit in cælum, quod & S. Aug. lib. 3. de conſenſu cap. 25. probabile putat. Movet eos vox, *noviſſimè:* ſed longè verius eſt, Marcum eamdem apparitionem narrare, quam Lucas c. 24. v. 36. Joan. c. 20. v. 19. & ſeqq. ita ut hæc fuerit apparitio non abſolutè noviſſima, ſed noviſſima primæ ſabbathi, ut eſt v. 9. ad quem reſpicit, hoc eſt, diei reſurrectionis. Nam in hac primò apparuerat Mariæ Magdalenæ ſoli, ſecundò eidem cum cæteris mulieribus, tertiò Simoni, quartò duobus illis diſcipulis, euntibus in Emaus, quintò undecim diſcumbentibus, de qua hîc agitur, & apud Lucam loco cit. Quam ſententiam tradit & explicat etiam Aug. loco cit. Itaque pro, noviſſimè, Græcè eſt ὕϛερον, *tandem* ſeu *poſtea:* quo ſignificatur hoc contigiſſe, poſtquam apparuiſſet Mariæ Magdalenæ, & illis duobus diſcipulis, quorum neutris crediderant. * *Recumbentibus illis*, id eſt, menſæ accumbentibus ſeu cœnantibus, initio ſcilicet noctis, ſub finem cœnæ, dum inter ſe fabularentur Lucæ 24. v. 36. * *undecim apparuit:* nam quamvis Thomas deeſſet, eodem tamen numero Apoſtolica ſocietas nuncupabatur, inquit Auguſtinus, à majore ſcilicet parte. Plures adfuiſſe ex verſu 33. Lucæ conſtat; ſed hîc nominantur præcipui, & propter quos fiebat apparitio. * *Et exprobravit*, increpando, * *incredulitatem eorum, &* *duri-*

duritiam cordis, hoc est, tarditatem ad credendum, & stuporem animi ex insolentia & magnitudine rei natum. Non enim erat illa incredulitas voluntaria obstinatio, qualis hæreticorum: * *Quia, iis qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt*, oculatis scilicet testibus resurrectionis, Mariæ Magdalenæ & duobus discipulis: respicit enim ad vers. 11. & 13. Plura ex hac apparitione contigerunt, quæ locis citatis ex Joanne & Luca videnda sunt.

15. *Et dixit eis*, non tunc, sed alio tempore in monte Galilææ, de quo Matth. 28. Mos est enim Evangelistarum, res diversis temporibus factas ita conjungere, ut eis, qui usum istum non intelligunt, non aliunde magis error oriatur, quo putent eos non sibi congruere, ut Aug. lib. 3. de consensu cap. 25. & aliis locis sæpè monet. * *Euntes in mundum universum*, q. d. non in Judæam tantùm, sed in universum terrarum orbem, * *prædicate Evangelium omni creaturæ*, capaci scilicet prædicationis, id est, omnibus hominibus, cujuscumque conditionis & nationis fuerint, quos Deus creaverit. Nec obstat, Apostolos hoc præceptum in ista amplitudine non implevisse: nam Apostolis ita loquitur, ut in ipsis etiam successores eorum & adjutores ad finem usque mundi intelligat. Revellit ergo hîc Christus terminos, quos posuerat Matth. 10. & non alios Evangelii fines, quàm orbis terrarum, ponit.

15. Et dixit eis: Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ.

16. * *Qui crediderit*, Evangelio à vobis prædicato, idque fide non qualibet, sed per dilectionem, sive perfectam sive imperfectam, operante, cujusmodi fides pœnitentiam includit, hoc est, fide credente & faciente id, quod faciendum credit. * *Et baptizatus fuerit*: nec enim sufficit credere sine baptismo subsequente tanquam causa, quæ salutem operatur; neque baptizari sine fide præcedente, & animum præparante. Porrò ex versu præcedente manifestum est, de adultis esse sermonem, quibus solis Evangelium prædicari potest: ut proinde ineptè in hoc loco errorem suum de parvulis non baptizandis Anabaptistæ fundent, eò quòd illi credere nondum possint. * *Salvus erit*: ex quo quidam alium errorem confinxerunt, putantes eum, qui crediderit, & baptizatus fuerit, perire non posse; contra quos Aug. tum aliis locis, tum lib. de fide & operibus disputat. Sed hujusmodi sententiæ generales, quibus salus vel alius effectus quispiam fidei attribuitur, semper intelligendæ sunt, nisi alia ex parte ponatur impedimentum. Quamquam fides intelligatur non quælibet, sed fides praxim dirigens, seu per dilectionem operans, cujusmodi fide creditur medico, cujus præceptis obtemperatur. Unde S. Greg. hom. 29. in

16. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur.

Evang. Tunc veraciter fideles ſumus, cùm, quod verbis promittimus, operibus complemus. Vera enim fides eſt, quæ in hoc, quod verbis dicit, moribus non contradicit, juxta illud Joan. Apoſt. *Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata ejus non cuſtodit, mendax eſt.* * *Qui verò non crediderit*, illâ fide jam dictâ, * *condemnabitur.* Non repetit alterum membrum, *& baptizatus non fuerit*, quia Baptiſmus non eſt neceſſitatis tam abſolutæ, quàm fides: nam abſque fide ſalvari nullo pacto poteſt, abſque Baptiſmo poteſt, ſi Sacramentum iſtud non contemptus religionis, ſed articulus neceſſitatis excludat, ut Aug. lib. 4. de Baptiſmo c. 22.

17. Signa autem eos qui crediderint, hæc ſequentur: In nomine meo dæmonia ejicient: linguis loquentur novis:

17. * *Signa autem*, id eſt miracula, veluti ſigilla veritatis divinitus annuntiatæ & creditæ, *eos qui crediderint, hæc ſequentur*, me ſcilicet operante: q. d. Nolite ſolliciti eſſe, ne vobis prædicantibus res inviſibiles, omnemque captum ſuperantes, nemo credat, ego miraculis veritatem prædicationis veſtræ ſigillabo, vobiſque authoritatem conciliabo & fidem. Cæterum notandum eſt, Chriſtum non dicere, quod iſta ſigna ſequentur omnes fideles, neque quod ſingulos omnia, neque quod ſtatim a ſuſcepta fide: ſed ſenſus eſt, quod, ſicut ipſe ſignis prædicationem ſuam credibilem fecerat, quando opus erat; ita nec credentibus in ſe ſeu Eccleſiæ ſuæ deerunt, cùm ad propagandam ſtabiliendamque fidei prædicationem fuerit neceſſarium: finis enim miraculorum eſt publica utilitas. Ex quo facilè intelligitur, cur nec omnibus fidelibus illa ſigna dentur, nec omni tempore, nec omni loco, nec omnia, quia neceſſitas Eccleſiæ, vel prædicantium hoc non expoſcit, ſicut initio prædicationis expoſcebat, ut Greg. loco citato. Miraculis enim multitudo credentium, velut arbores recenter plantatæ rigationibus, erat nutrienda, ut per ea Chriſtianæ Eccleſiæ fundaretur authoritas, quâ ſemel fundatâ, & Eccleſiâ jam per orbem diffuſâ, nec miracula illa durare permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſibilia quæreret, & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanum, quorum novitate flagrat, ut Aug. lib. de vera relig. c. 25. * *Linguis loquentur novis*, quas ſcilicet antè non noverant, nec didicerant, aliarum nempe gentium; quod initio Eccleſiæ erat familiare, ut citò & facilè fides toto orbe propagaretur.

18. Serpentes tollent: & ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit: ſuper æ[illegible] manus im[illegible], & benè [illegible].

18. * *Serpentes tollent*, id eſt, venenata animalia auferent ex locis quibus erant infeſta: * *&, ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit:* ſive coacti à perſecutoribus, ſive caſu per ignorantiam; non enim oſtentatoribus talis gratia promittitur. Videndus eſt Euſeb. lib. 3. hiſtor. 29. Porrò ſub his miraculis crebrioribus & minoribus alia rariora

riora & graviora intellecta voluit, ut suscitationem mortuorum, &c. Nec verò ulla hîc promittit miracula terrifica, qualia fuerunt Moysis, sed solum benefica & utilia, ut non terrore, sed beneficentiâ salutem Evangelii annuntiandam & mundum ad fidem trahendum significaret. Exponit omnia hæc miracula mysticè S. Greg. hom. 29. in Evang. & S. Bernard. serm. 1. de ascensione, ut fideles *dæmonia ejiciant*, sive exorcizando, sive pœnitentiam in corde generando; *linguis loquentur novis*, Dei laudes resonando; *serpentes tollent*, malitiam de alienis cordibus auferendo. Vide cætera apud Gregorium.

19. * *Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis*, quæcumque scilicet eis dicta voluit & oportuit post resurrectionem: non enim dicit, *postquam hæc locutus est eis*, sed generaliter, ut colligitur, de omnibus, quæ post resurrectionem apparens eis locutus est de regno Dei, ut August. notat lib. 3. de consensu cap. 25. * *Assumptus est in cælum*, secundùm humanam naturam. Dicitur autem *assumptus*, & Act. 1. *elevatus*, quasi ab alio; sicut etiam dicitur à Patre suscitatus à mortuis, scilicet per attributionem, per quam ea, quæ magnæ potentiæ sunt, Patri attribuuntur; quamvis juxta Symbolum ipsemet etiam suâ virtute & resurrexerit à mortuis, & in cælum ascenderit, non aërium tantùm, se æthereum: adeoque, ut Apostolus ad Ephes. 4. *super omnes cælos*, ut impleret omnia. Assumptus est autem in cælum tum suâ, tum fidelium suorum causâ. Suâ quidem, ut glorioso & immortali corpori locus gloriæ & incorruptionis congrueret; ut inde ab omni natione sub cælo coleretur; ut totum universum inde regeret; ut reipsâ ostenderet, regnum suum non esse de hoc mundo: fidelium verò causâ, ut eorum corda sursum trahendo ipsi discerent ex fide vivere, ut ea, quæ sursum sunt quærere; ut spem daret, membra esse caput suum secutura; ut viam peccato clausam aperiret; ut eis locum & mansionem pararet; ut Spiritum Sanctum inde mitteret. * *Et sedet à dextris Dei*, tamquam Deo Patri æqualis naturâ, potentiâ, gloriâ, imperio dominando creaturis omnibus. Hæc enim sessio à dextris Dei significat authoritatem & æqualitatem cum Deo Patre regnando, & opponitur ministerio Angelorum, tamquam inferiori, ad Hebr. 1. v. 13. & 15. & 1. ad Cor. 15. v. 25. Vide plura dicta Matth. 22. v. 44.

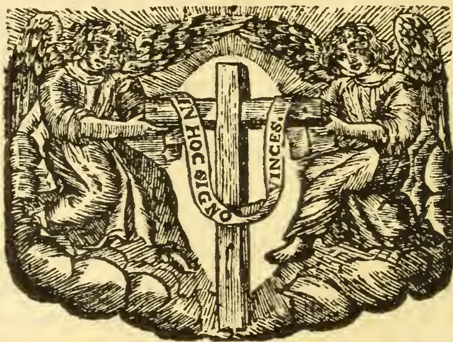
19. Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum & sedet à dextris Dei.

20. * *Illi autem profecti*, in mundum scilicet universum, sicut eis præceptum erat v. 15. nam eò respici notat Greg. hom. cit. Profecti autem non statim, sed post Spiritûs sancti missionem, * *prædicaverunt ubique*, non in Judæa tantùm, sed in omnibus Gentibus. Quod ideò Mar-

20. Illi autem profecti prædicaverunt ubique Domino cooperante, & sermonem confirmante, sequentibus signis.

Marcus contigiſſe dicit, quia cùm ſcriberet hoc Evangelium, jam fieri cœperat, & Prophetico more quod certiſſimò futurum erat, tamquam factum narrabat. * *Domino cooperante*, intrinſecus ſcilicet Evangelio ſuo, tam in iis, qui prædicabant, quàm qui credebant: illis dando os & ſapientiam, cui nemo adverſariorum reſiſtere poſſet: his cor aperiendo, fidemque inſpirando. * *Et ſermonem*, prædicationis, * *confirmante ſequentibus ſignis*, extrinſecus miracula jungendo prædicationi, tum authoritatem, legitimamque miſſionem prædicantium, tum Evangelii ſui veritatem quodammodò ſigillabat, ut operatio Dei interna, & externa confirmatio miraculorum ſimul juncta, teſtatiſſimam & credibilem nimis efficerent prædicationem.

FINIS.



IN



IN EVANGELIUM JESU CHRISTI SECUNDUM LUCAM.



PRÆFATIO.

LUcam Antiochiâ, Syriæ Metropoli, oriundum esse inter veteres convenit, non minùs quàm arte Medicum fuisse, ut ex cap. 4. ad Coloss. v. 14. Chrysost. hom. 12. in illam epist. & alii colligunt, qui eo loco hunc Evangelistam Medicum charissimum vocatum volunt. Nicephorus Pictorem egregium fuisse tradit, lib. 2. c. 43. & Christi Domini Matris ejus, ac Principis Apostolorum effigiem adumbrasse, eamque inde in cæteras orbis partes delatam. Nec desunt, qui Lucam tradant fuisse unum ex LXXII. discipulis, à quo non abhorret Greg. Præfat. in Job c. 1. dum eum vult fuisse unum ex duobus discipulis, euntibus in Emaus. Sed Lucas ipse satis manifestè adversatur, quando in Præfatione Evangelii sui declarat se illud ex aliorum traditione scripsisse. Unde antiquiores Scriptores testantur eum non Domini, sed Apostolorum discipulum fuisse, ut Iren. lib. 1. c. 20. & Hieron. qui in c. 65. Isaiæ à Paulo genitum fuisse dicit. In Evangelio Græci sermonis non ignarus fuit: unde stylo cæteris elegantiori usus est, tum in hoc libro, tum in Actibus Apostolorum describendis. Scripsit autem Evangelium in partibus Achaiæ & Boëotiæ, ut Hieron. Præfat. in Matth. cum Paulo simul peregrinando, adeoque circa secundum Neronis annum, hoc est, ut Baron. Christi 58. Scriptionis occasio fuit, quòd multos videret Evangelicam historiam non rectè texuisse, quos in initio Evangelii sui sugillat.

gillat. Author scribendi & hortator putatur fuisse Paulus, quem idcirco, quoties in Epistolis nominat Evangelium suum, *hoc Lucæ Evangelium designare tradit Hieron. de Scriptorib. Eccles. cap. 7. Unde Tertull. lib. 4. contra Marcionem, Lucæ digestum, inquit, Paulo adscribere solent: cœpit magistrorum videri, quæ discipuli promulgarint. Paulo adhæsit comes usque ad vincula ejus Romæ. Unde discedens prædicavit primùm in Dalmatia & Gallia, tum in Italia ac Macedonia, ut Epiphanius Hæresi 51. Quamquam Oecumenius in Lucam eum quoque Lybiam petiisse tradat, Thebanosque Christianâ instituisse Religione. Vitam duxit cælibem ad annum ætatis octogesimumquartum, ut Hieron. in Scriptoribus. Martyrio vitam finivisse insinuat Nazianz. Orat. 1. in Julian. & apertè dicunt SS. Paulinus & Gaudentius. Modum describit Nicephorus loco cit. ubi dicit ex olea arbore fuisse suspensum, quòd aridi ligni, unde crux fieret, copia non esset: hocque apud Patras Achaiæ civitatem contigisse, testis est idem Gaudentius.*

CAPUT PRIMUM.

1. Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum.

1.* *Uoniam quidem multi conati sunt.* Taxari hic Pseudo-apostolos & Pseudo-scriptores Evangeliorum, sententia ferè veterum est. Hos Epiph. Hæresi 51. putat fuisse Cerinthum & Merinthum: Origines, Basilidem, Beda etiam Apellem: sed hi omnes fuerunt ætate posteriores, quàm Lucas, ut patet ex Euseb. lib. 4. hist. c. 7. & aliis ejus locis. Credibile est, respici ad authores Evangeliorum illorum, quæ dicebantur Thomæ, Matthiæ, Duodecim, secundùm Ægyptios &c. Nam quòd Maldonatus putat significari Matthæum & Marcum, omni vetere authoritate caret, neque isti videntur multi posse dici. Unde Aug. lib. 4. de consensu cap. 8. illis verbis (*conati sunt*) significari putat, eos non potuisse susceptum onus implere, cui & Græci, Origenes, Euseb. & Epiphan. assentiuntur. * *Ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum*, id est, historiam texere earum rerum, quæ in nobis certò creditæ firmiterque receptæ sunt. Nam quamvis Latinum verbum significare possit res non à Christo Domino perfectas & gestas, Græcum tamen & Syriacum magis indicant, plenam earum fidem & persuasionem nobis esse factam: quod & Orig. hom. 1. in Luc. & Ambr. hic magis probant.

2. Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis

2. * *Sicut tradiderunt nobis*, vivâ voce prædicando publicè, & privatim narrando. * *Qui ab initio*, non solùm prædicationis, sed etiam nativitatis, & conceptionis, tam ipsius Christi, quàm præcursoris ejus, sub quibus proinde & B. Virgo, & B. Joseph in primis continentur,

tur, quia quarumdam rerum sibi testes fuerunt, itemque mulieres, & alii discipuli, Zacharias, Anna, Pastores. Unde Aug. l. 3. de consensu c. 1. quæ in Christi nativitate, infantiâ, pueritiâ divinitùs gesta sunt, & digna memoriâ, discipuli Domini sive ab ipso Domino, sive à parentibus ejus, sive à quibuslibet aliis requirere & cognoscere potuerunt. * *Ipsi viderunt*, supple, sermonem: nam Græcè legitur αὐτόπται, *spectatores*, * *Et ministri fuerunt sermonis*, id est, qui testes oculati fuerunt, itemque prædicatores sermonis seu Evangelii, cujus prædicatio *Ministerium* appellari solet: quamquam sermo hic non malè Hebraicâ phrasi pro rebus ipsis accipi possit, sicut infrà cap. 2. v. 15. Porrò refertur hic versus non ad sequentem, ut quidam voluerunt, sed ad prædicationem: ita ut significetur, multos pollicitos fuisse, & professos historiam rerum texere, sicut eas tradiderant spectatores earum, & ministri, etsi non fuerint assecuti. Hinc verò patet manifestè, traditionem Evangelii ipsâ scriptione ejus fuisse priorem: imò certissimam fuisse, plenissimeque creditam, antequam scriberetur.

3. * *Visum est & mihi*, aliorum quidem exemplo, sed alio spiritu, nempè ut benè scribam, quod illi malè: illis enim visum est spiritu humano, mihi Spiritu sancto inspirante. Quo sensu & Apostoli dixerunt, *Visum est Spiritui sancto & nobis*, quia Spiritus sanctus, ut id, quod bonum est, nobis quoque bonum videri possit, operatur, inquit Ambr. * *Assecuto omnia à principio diligenter*, id est, omnibus rebus, altè petito principio, pervestigatis & percognitis. Nemo enim tam altè historiam Evangelicam exorsus est, quàm Lucas, ab ipsa scilicet Præcursoris conceptione. His autem verbis commendans diligentiam suam, obliquè aliorum taxat negligentiam in pervestigandis rebus, & consequenter fidem eorum in enarrandis. * *Ex ordine tibi scribere*, id est, congruo servato ordine, non semper minutarum rerum & verborum, sed historiæ, rerumque capitalium, ut scilicet conceptio Joannis conceptionem Christi præcedat, hæc nativitatem, nativitas circumcisionem, ista purificationem, hæc educationem, educatio Baptismum, iste prædicationem, hæc mortem &c. Non addit autem, *omnia*, tametsi assecutus esset omnia, quia elegit ex omnibus ea, quæ judicavit apta, & sufficere officio dispensationis suæ, inquit Aug. lib. 4. de consensu Evang. cap. 8. qui propterea notat lib. 3. c. 5. Evangelistas multa novisse, quæ non scripserunt: ut ita diversa in Evangelio singulorum gratia refulgêret, & propriis quibusdam singuli libri mysteriorum, gestorumque miraculis eminerent, inquit Ambrosius. **Optime Theophyle*. Multi veteres Ambr. Epiphan. Hæresi 51. & Orig. homil. 1. in Lucam, putant *Theophylum* nomen commune esse, prout signi-

3. Visum est & mihi, assecuto omnia à principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile.

ſignificat eum, qui diligit Deum, vel, ut alii, qui diligitur à Deo: ſed epithetum adjunctum, & verſus primus cap. 1. Actorum ſatis indicant fuiſſe peculiarem hominem: quis autem fuerit, non conſtat. Nam quamvis quibuſdam videatur ille fuiſſe, qui apud Nicephorum lib. 3. c. 25. ponitur ſextus Antiochenus Epiſcopus, ætate tamen videtur poſterior. Quiſquis fuerit, in dignitate fuit conſtitutus, & illuſtris, ut probat honorificus ille titulus, *Optime*; quo & Paulus appellat Felicem ac Feſtum, Judææ Præſides: quibus fuiſſe titulum peculiarem, ex eo patet, quod & Claudius Lizeas ſcribat Felici optimo Præſidi. Tam honorificus autem erat, ut Dio in Traiano teſtetur, nullum ei gratius fuiſſe, quàm cognomen *Optimi*; unde *Optimates* dicti ſunt. Tali ergò viro inſcripſit Lucas Evangelium ſuum, & librum Actorum, ut illud nomine ejus inſignitum à multis legeretur, minuſque haberet invidiæ & periculi, & plus gratiæ: denique propter rationem, quam ipſe Lucas dat:

4. Ut cognoſcas eorum verborum de quibus eruditus es, veritatem.

4. * *Ut cognoſcas*, id eſt, agnoſcas ſeu recognoſcas, ſcilicet tamquam in ſpeculo, * *eorum verborum*, ſeu rerum, de quibus eruditus es, Græcè κατηχήθης, de quibus catechizatus, ſeu de quibus vivâ voce inſtitutus es, * *veritatem*, firmam ſcilicet certitudinem, ut Græca vox ἀσφάλεια ſonat. Non enim parvæ utilitatis & voluptatis eſt, res magnas, quas vivâ voce didicerimus, etiam ſcripto hiſtoricè & cum ſumma fide à digniſſimo Authore traditas, recognoſcere, & ordine legere, cùm voluerimus.

5. Fuit in diebus Herodis, regis Judææ, ſacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia, & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen ejus Elizabeth.

5. * *Fuit in diebus Herodis:* illius primi, qui filius Antipatris fuit, & ab induſtria, ac felicitate, rebuſque geſtis *Magnus* dictus eſt. * *Regis Judææ*, totius, prout terram totam duodecim tribuum complectitur. Regnum iſtud acceperat à Romanis, invitiſque Judæis tenuit; quem tamen ſub finem regni in legitimum Regem ſuſceperunt, circa quod tempus Joannes Baptiſta & Chriſtus nati ſunt. Hujus Herodis filius Herodes etiam dictus tantùm Tetrarcha fuit, qui Joannem Baptiſtam occidit. * *Sacerdos quidam nomine Zacharias:* non ſummus, qui præerat omnibus, quamvis Aug. tract. 49. in Joan. & alii nonnulli hoc putaverint, ſed unus * *de vice Abia*, id eſt, de claſſe & familia Sacerdotum illorum, quorum caput erat Abias. Nam cum filii Aaron Sacerdotes in magnum olim excreviſſent numerum, ita ut ſimul in Templo ſervire non poſſent, ne inter fungendum Sacerdotio eſſet confuſio, diviſit eos David in viginti quatuor claſſes, ordines ſeu familias, quæ per vices ſuas miniſtrarent in Templo, factâ ſortitione, quænam eſſet claſſis prima, ſecunda, tertia, &c. Sors autem octava cecidit in Abiam. Hujus diviſionis mentio fit 1. Paralip. 24. & apud Joſephum

lib. 7.

lib. 7. Antiquit. cap. 11. ubi dicit unamquamque classem seu familiam ministrasse Deo per dies octo, à Sabbatho usque ad Sabbathum, quod satis insinuatur etiam 2. Paralip. c. 23. v. 8. Zacharias igitur erat de familia seu classe eorum Sacerdotum, quorum vices ministrandi erant octavo loco: nam divisionem illam durasse ad sua usque tempora, idem Josephus testis est. * *Et uxor illius de filiabus Aaron*: pari scilicet cum marito nobilitate, quia uterque erat de stirpe Sacerdotali. Nam alioquin licebat Zachariæ de quavis tribu uxorem ducere, etsi de tribu Levi non cogebatur ducere filiam Sacerdotis. Unde Ambr. Non solùm à parentibus, sed etiam à majoribus S. Joannis nobilitas propagatur, non sæculari potestate sublimis, sed religionis successione venerabilis.

6. Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & justificationibus Domini sine querela.

6. * *Erant autem justi ambo ante Deum.* Quo significatur, quidquid in eis fuerit justitiæ, non fuisse ad homines simulatum, inquit Aug. lib. 2. ad Marcellinum c. 13. sed justos fuisse verâ justitiâ, quæ est ex fide, coram oculis Dei intimos cordis recessus penetrantibus. Itaque evertitur hic figmentum Calvini, tribuentis eis tantùm justitiam imputativam: quod enim in oculis Dei tale est, hoc reverà & solidè tale est, quia decipi nequit. Justitia verò intelligitur generalis, prout omnem virtutem complectitur, in habitu animi sita, quem à creaturæ dilectione avellit & affigit Deo. Unde effectum, imò & causam talis justitiæ explicans adjicit: * *Incedentes in omnibus mandatis.* Non enim sufficit quædam observare, quibusdam neglectis, sed omnium observatio ad justitiam necessaria est. **Et justificationibus Domini*, quas quidam ita differre à mandatis volunt, quòd justificationes ad religionem, mandata ad mores pertineant: sed reverà videntur eædem esse, quæ mandata, ut ex Psalm. 118. patet, ubi sæpiùs videntur confundi: nam vox Hebræa חקים *Chuckim*, quam LXX. ibi vertunt *Justificationes*, significat *Statuta.* Vocantur autem *Justificationes*, quòd earum observatione homo se justum ostendat, justum conservet, & magis magisque justificetur, juxta illud Jacobi 2. v. 24. *Vides quoniam ex operibus justificatur homo, & non ex fide tantùm.* Unde Paulus ad Rom. 2. *Factores legis justificabuntur.* * *Sine querela:* ita ut nemo de illis justè conqueri posset, etsi non viverent sine peccatis. Non enim qualecumque etiam tentationis humanæ, sed grave peccatum est, quod in querelam venit, inquit Aug. epist. 95. Unde Tract. 42. in Joan. *Sine querela*, intelligit sine crimine. Nulla quippè querela justa est de iis, qui non habent crimen, hoc est, peccatum grave, inquit, accusatione & damnatione dignissimum. Quis enim justè queratur de homine, qui nemini malè vult, & quibus potest fideliter consulit,

neç contra cujusquam injurias tenet libidinem vindicandi, etsi pro quotidianis delictis veraciter dicat, *Dimitte nobis debita nostra?* Ut explicat in lib. de perfectione justitiæ.

7. & non erat illis filius, eo quod esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

7. * *Et non erat illis filius, eo quòd esset Elizabeth sterilis:* naturâ scilicet etiam tum, cùm esset in flore ætatis: * *& ambo processissent in diebus suis,* id est, senes essent. Duplex ergo tangitur causa orbitatis, naturalis infœcunditas uxoris, & utriusque senectus. Nam si in summam ducti amborum conjugum anni centenarium numerum excesserint, dicuntur non posse filios procreare, etiamsi mulier non sit sterilis, ut notat Aug. lib. 3. contra Julianum cap. 11.

8. Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

8. * *Factum est autem cum Sacerdotio fungeretur,* muniis scilicet Sacerdotalibus, * *in ordine vicis suæ*, id est, in illa septimana, quâ recurrentibus in orbem vicibus, juxta constitutionem Davidis, classis Abiæ vocabatur ad ministrandum. * *Ante Deum,* id est, in Templo Dei, ubi Deus habitare censebatur in Sancto Sanctorum.

9. secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret, ingressus in templum Domini:

9. * *Secundùm ordinem Sacerdotii*, id est, prout moris erat inter Sacerdotes, * *sorte exiit, ut incensum poneret,* id est, sorte obtigit ei hoc munus. Itaque consuetudo illa non refertur ad illas vices, de quibus vers. 8. seu ad sortionem illam, quam olim David fecerat, vices distribuendo, ut putavit Beda: sed ad illam, quâ Sacerdotes unius vicis sorte designabantur, quis quod ministerium obiret, itemque ad oblationem incensi seu thymiamatis, quod unus Sacerdotum quotidie mane & vesperi in altari thymiamatis ex lege offerre cogebatur. Ergo sorte obtigit, ut hoc faceret Zacharias, * *ingressus in Templum Domini*, id est, illam Templi partem, in qua erat altare thymiamatis. Hoc autem stabat in parte anteriori, quæ vocabatur Sanctum, seu Sanctuarium, quod velo dirimebatur à Sancto Sanctorum, ubi tempore Salomonis arca collocata erat. Itaque nullo modo hinc colligitur, Zachariam fuisse summum Sacerdotem, ut multi veteres putaverunt; tum quia dignitatem illam non tacuisset Evangelista: tum quia incensum in altari thymiamatis offerre quibuslibet Sacerdotibus licebat, ut patet Exod. 30. v. 19. & 20. Nec summus Sacerdos juxta ordinem vicis per septimanas ministrabat: nec habitare solebat in montanis Judææ, sed Jerosolymis: denique quia nulla apud Josephum Zachariæ istius tamquam summi Sacerdotis fit mentio.

10. & omnis multitudo populi erat orans foris horâ incensi.

10. * *Et omnis multitudo populi erat orans*, preces suas Sacerdotis sacrificio jungendo, * *foris*, in atrio scilicet Israëlis, quod erat proximum atrio Sacerdotum, & utrumque extra septa Templi, * *horâ incensi*; hoc enim mane & vesperi statâ horâ offerebatur, sicut & juge Sacrificium, quò populus magno numero confluebat.

11. * *Ap-*

11. * *Apparuit autem illi.* Quo verbo Ambros. significari vult, repentinum fuisse conspectum: quod maximè verùm est in illis rebus, quarum naturæ est non videri, voluntatis autem videri; cujusmodi est natura Dei & Angelorum. * *Angelus Domini stans à dextris*, tanquam minister læta nuntiaturus, utpote qui divinæ insigne misericordiæ deferebat, inquit idem, * *altaris*, incensi. Ex quo etiam colligitur, Zachariam hoc loco non fuisse functum officio summi Sacerdotis in Sancto Sanctorum. Bene autem Angelus & in Templo, & juxta altare, & à dextris apparet, quia & veri Sacerdotis adventum, & mysterium sacrificii universalis, cælestis doni gaudium annuntiabat.

11. Apparuit autem illi Angelus Domini, stans à dextris altaris incensi.

12. * *Et Zacharias turbatus est videns*; quia, ut Ambrosius alienamur ab affectu nostro, quando perstringimur alicujus superioris potestatis occursu, sicut hoc notat de se Daniël c. 10. v. 8. * *Et timor irruit super eum.* Quo significatur fuisse vehementem, fortassis ex illa Judæorum opinione natum, quâ vulgò putabant, se etiam Angelo conspecto morituros, ut patet Judic. 6. v. 22. 23. & 24. & Judic. 13. v. 22. quanquam Athanas. in vita S. Antonii notet, quod metus non tantùm ex mali apprehensione, quantùm ex magnarum rerum sæpè incutiatur aspectu.

12. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum.

13. * *Ait autem Angelus: Ne timeas Zacharia.* Notârunt enim veteres, Athanas. Hieron. in cap. 28. Matth. & Beda, Angelicæ benignitatis esse turbatos aspectu suo blandiendo solari: contrà verò dæmoniacæ esse ferocitatis, eos, quos sui præsentiâ territos esse senserint, ampliore horrore concutere. * *Quoniam exaudita est deprecatio tua*: quam pro filio obtinendo fudisti, inquit Maldonatus. Sed quid petierit, testatur illa celebris gratiarum actio, de qua infrà, & desperatio ejus de filio accipiendo, quæ patet v. 18. Itaque verisimilius est, deprecationem ejus fuisse, sicuti decebat Sacerdotem, pro populi salute fusam, ut notat Aug. lib. 2. quæst. Evangelicarum quæst. 1. & omnes penè veteres consentiunt. Nimirum oraverat, ut ad salutem populi Messiam expectatum Deus mittere dignaretur: quam fuisse quotidianam veteris Ecclesiæ orationem, maximèque Sacerdotum ex instituto sacris operantium, notat Euthymius. Unde non subjungit *quia uxor tua &c.* ut ratio esse posset orationis pro filio obtinendo fusæ, sed * *& uxor tua*: q. d. Itaque uxor tua quamvis sterilis pariet filium. Pandit enim ordinem & modum, quo Messiæ adventus futurus esset, * *& vocabis nomen ejus Joannem.* Quod nomen à *Gratia* deductum est, q. d. *Gratiosum*, quia per gratiam parentibus datus, gratiâ plenus, & gratiæ per Messiam dandæ præco futurus erat. Notat autem Ambr. hoc habere merita Sanctorum, ut à Deo nomen accipiant: nam in sacris

13. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua: & uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Joannem:

litteris mutatio veteris nominis, vel novi anticipata impoſitio, ſemper aliquod myſterium continet, ut patet in nomine *Abraham*, *Iſaac*, *Iſraël*, *Jeſu*, & aliis.

14. & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in nativitate ejus gaudebunt:

14. * *Et erit*, ſcilicet ille filius, * *gaudium tibi*, id eſt, materia gaudii non vulgaris, ſed tanti, ut è corde erumpat, quod vocatur * *exultatio*, quia ſcilicet ſterilitatis & ſenectutis filius, quia virtute magnus, quia Propheta Altiſſimi, quia præcurſor Meſſiæ. * *Et multi in nativitate ejus gaudebunt*: Non domeſticum tantùm tibi ac tuis, ſed toti populo erit gaudium, quia ex ſignis mirabilibus perſuaſi erunt, eum ad populi ſalutem eſſe datum, ſicut hoc patet v. 58. & 66.

15. erit enim magnus coram Domino: & vinum & ſiceram non bibet, & Spiritu ſancto replebitur adhuc ex utero matris ſuæ:

15. * *Erit enim magnus*, virtute & officio, *coram Domino*: id eſt, in miniſterio ac negotiis Domini: quanquam alii ſignificatum velint magnum futurum, non ſimulatione, non hominum opinione, ſed judicio Domini. Redditur ergo ratio non nominis *Joannis*, ut quidam putant, ſed gaudii. * *Vinum & ſiceram*, pro quo Hieron. Numer. 6. ſecutus vim radicis Hebraicæ, vertit, *omne, quod inebriare poteſt*. Tertull. lib. de jejuniis c. 9. uno verbo vocat *ebriamen*: comprehendit enim & vinum, & cereviſiam, potum ex dactilis, ex pomis, ex melle, & quemcumque inebriantem. * *Non bibet*: nempe toto tempore vitæ, tamquam perpetuus Nazaræus, & perpetuo fulgens Sacerdotio. Nam & Nazaræi omnibus diebus conſecrationis ſuæ, & Sacerdotes, quamdiu agerent in tabernaculo, vino & ſicerâ abſtinebant, ut patet Numer. 6. v. 3. & Levit. 13. v. 9. * *Et Spiritu Sancto replebitur*, eum ſanctificante, & magnâ donorum copiâ implente, ita ut in aliôs etiam foras redundet, quod illâ repletione inſinuatur. * *Adhuc ex utero matris ſuæ*; quod hæretici aliqui exponunt, ab infantia, ſeu ſtatim ab utero: ſed per illud, *adhuc*, ſignificatur, eum replendum ex eo ipſo tempore, quod adhuc utero geſtabatur. Unde Syrus & Arabs verterunt *adhuc in utero*, & ſic illam phraſim Græcam accipiendam patet Act. 3. v. 2. Tacitè autem ſimul inſinuat, ab infantia per totam vitam Spiritu S. plenum futurum. Atque ita Joannem accepiſſe Spiritum S. & gratiam ejus in ipſo utero paſſim veteres ſentiunt, Origines hom. 4. & 7. in Lucam, qui apertè eum ſanctificatum dicit, Cyprian. epiſt. 13. Itaque his duobus membris explicat magnitudinem Joannis ex ſobrietate & Spiritûs S. donis, nunc ex officio.

16. & multos filiorum Iſraël convertet ad Dominum Deum ipſorum:

16. * *Et multos filiorum Iſraël convertet*, efficaciſſimâ pœnitentiæ prædicatione, * *ad Dominum Deum ipſorum*: Chriſtum videlicet, partim ut ei credant, partim mandatis ejus obediant. Itaque non ſignificatur, Judæos ab idololatria convertendos ad Deum, cum tempore Chriſti non aberrarent à religione veri Dei, ſed multos eorum credituros,

* *Jeſum*,

* *Jesum* quem digito ostendit & prædicavit, esse Dominum Deum ipsorum, ejusque mandatis parituros. Hoc probat id, quod sequitur:

17. * *Et ipse præcedet ante illum* · scilicet eumdem Deum ipsorum Christum Dominum, id est, proximè tamquam præco ante Regem, jam jam adfuturum, præcurret * *in spiritu*, id est, zelo & fervore, seu cum vehementia atque impetu de intimis prorumpente: nam in Græco deest hîc articulus, quo Spiritus S. designari solet. **Et virtute*, Græcè δυνάμει, *potentiâ*, id est, efficaciâ. Unde Eccl. 4. v. 13. de Elia dicitur, quod potentiâ nemo vicit illum. Significatur ergo virtus insuperabilis dicendi & redarguendi impios, quantumvis potentes, Pharisæos, Herodem, Herodiadem. * *Eliæ*, id est, qualis fuit Eliæ adversus Achab, Jesabel, Pseudoprophetas, Baal, &c. & præcipuè qualis erit Eliæ in secundo adventu. Nam hanc similitudinem officii significari hîc plerique veteres notant, Euthymius, Theoph. & Ambr. hîc. Unde Aug. tract. 4. in Joan. Quid est *in spiritu & virtute Eliæ?* In eodem spiritu vice Eliæ. Quare vice Eliæ? Quia quod Elias secundo, hoc Joannes primo adventui fuit. Hanc similitudinem officii, & simul effectum ac finem istius spiritus & virtutis Eliæ ut declararet, adjicit: * *Ut convertat corda patrum in filios.* Nam ista sunt verba Malach. c. 4. v. 6. de Elia propheticè dicta, quæ hîc Joanni accommodantur. Significant autem Joannem effecturum, ut *corda patrum*, id est, animus seu amor Patriarcharum & Prophetarum, convertantur *in filios*, id est, posteros eorum, seu sui temporis Israëlitas. Cùm enim Patriarchæ & Prophetæ non ex lege, sed ex fide Christi venturi, non pecudum, sed sanguine Christi se justificandos credidissent, sanctisque moribus vixissent: filii eorum ab eorum fide & moribus degeneres, ita ex lege justificari voluerunt, ut putarent se suis viribus eam facere, & pecudum sanguinem esse remissionem peccatorum: contra quos Paulus in epist. ad Rom. & ad Ephes. disputat.

17. & ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ: ut convertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam.

Propter istam & fidei & morum discrepantiam, Patriarchæ à filiis alieni erant, Isaiâ testante, *Abraham nescivit nos*, id est, pro filiis non agnovit nos. Joannes verò contra istos posterorum errores prædicando, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, & ad sanctos mores eos provocando, convertit Patriarchas & Prophetas, à Judæis alienos, ad amandos filios suos, * *& incredulos*, filios scilicet Græcè ἀπειθεῖς, impersuasibiles, * *ad prudentiam justorum*, Patrum, ut scilicet similiter Patribus suis antiquis credant de Messia, & sapiant. Hæc est enim periphrasis alterius partis prophetiæ, quâ malachias de Elia dixerat: *& cor filiorum ad patres.* Sensus est igitur, quòd Joannes instar Eliæ corda Patrum & filiorum inter se mutuò conciliaturus sit prædicatione:

ne ſuâ, ut ejuſdem ſint fidei, ſententiæ, ſapientiæ, vitæ & morum. Quem ferè ſenſum aliis verbis dat Auguſtinus cap. 29. lib. 20. de Civit. * *Parare Domino plebem perfectam*, id eſt, ut ita præparet ac diſponat rudem populum Judaicum, carnali fidei, ac deſideriis aſſuetum, ad Chriſtum Domini & juſtitiam fidei ejus ſpei, & ad perfectionem ſalutis, quam Evangelium ejus continet, recipiendam: nihil enim, ut Apoſtolus, ad perfectum adduxit lex. Unde & Zacharias hoc officium Joannis velut maximum prædicat, infra v. 76.

18. Et dixit Zacharias ad Angelum: Unde hoc ſciam? ego enim ſum ſenex, & uxor mea proceſſit in diebus ſuis.

18. * *Et dixit, &c. Unde hoc ſciam?* id eſt, Quo ſigno? Nec enim nudis verbis tuis auſim fidere, cùm naturæ curſus repugnet. * *Ego enim ſum ſenex, & uxor mea proceßit in diebus ſuis*, id eſt, provectioris ætatis eſt, quàm ut naturæ ordine concipere poſſit. Hæſitat igitur diffidentiâ, non de potentia Dei, ſeu de objecto fidei, ut Calvinus voluit, ſed de teſte fidei, & veritate verborum ejus, ut indicatur verſ. 20. cùm ei ſatìs apertè, & inter ſacra apparenti, & ſigna divinæ legationis præferenti, faciliùs credere debuiſſet: ideoque peccavit. Abraham verò Geneſ. 17. v. 17. ſimilibus verbis utens non peccavit, quia, ut Aug. quæſt. 29. ſuper Numeros, Deus non de verbis, ſed de cordibus judicat: eadem enim dici poſſunt inquirendo modum, vel etiam dubitando, deque veritate diffidendo, ut idem Hom. 44. Itaque Angelus planiùs exponens conditiones perſonæ ſuæ & cauſas credendi ſibi, reſpondit:

19. Et reſpondens Angelus dixit ei: Ego ſum Gabriël, qui adſto ante Deum: & miſſus ſum loqui ad te, & hæc tibi evangelizare.

19. * *Ego ſum Gabriël*, populo Judaico & tibi ſatìs notus, ex diverſis legationibus, quibus ad Daniëlem functus ſum: * *Qui adſto ante Deum*, id eſt, qui in cælo adſtare ſoleo, velut miniſter familiariſſimus in conſpectu Dei, ad excipienda prima ejus imperia. Eſt enim metaphora à ſervis, qui parati ſunt in ſuo quiſque ordine ad nutum dominorum. * *Et miſſus ſum*, tanquam legatus à Deo. Mitti enim Angelorum proprium eſt, ita ut etiam inde nomen acceperint, & ab Apoſtolo vocentur omnes *adminiſtratorii ſpiritus*. * *Hæc tibi Evangelizare*, id eſt, hoc tibi lætum nuntium perferre, tanquam Evangelii de Meſſia quoddam præludium. Ut autem authoritatem ſuam probaret, ſimul punit incredulitatem ejus, & dat ſignum, quo credat, ut eadem res ei eſſet ſupplicium & beneficium.

20. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui, uſque in diem quo hæc fiant, pro eo, quod non credidiſti verbis meis, quæ implebuntur in tempore ſuo.

20. * *Et ecce eris tacens, & non poteris loqui.* Græci Interpretes primam partem, *tacens*, ferè exponunt, ſurdus eris, idque quia ex v. 62. ſatìs patet, etiam ſurdum fuiſſe; & qui naturâ mutus, ille quoque ſimul ſurdus eſt: & quia alioqui videretur eſſe tautologia, *eris tacens, & non poteris loqui.* Unde & D. Ambr. dicit: Incredulitas Zachariæ affatum eripuerat & auditum. Quia enim non obèdierat, con-

condemnatur, ut surdus sit; & quia contradixerat, ut non possit loqui, ut ait Theophyl. Posset tamen juxta Latinum textum aliqua esse differentia, ut explicetur quo modo esset futurus tacens, scilicet non solâ voluntate propter Angeli imperium, sed etiam invitus ex loquendi impotentiâ; idque non perpetuò, sed * *usque in diem quo fiant*, donec scilicet noveris per eventus ipsarum rerum te jure punitum, * *pro eo, quod non credidisti verbis meis.* Datur enim hîc ratio supplicii, quod infligitur, non illa, quòd de divina potentia dubitasset, sed quòd nuntii verbis non credidisset. * *Quæ implebuntur in tempore suo:* singula scilicet diverso, prout rerum diversitas exigit.

21. * *Et erat plebs expectans*, eò quòd non soleret discedere, nisi peracto thymiamatis sacrificio, & acceptâ à Sacerdote benedictione. Nam & Aaron Levit. 9. v.21. sacrificiis completis benedixit populo. * *Et mirabantur, quod tardaret in templo*, plus videlicet solito: quod contingere potuit ex illo solo colloquio descripto, & ex turbatione Zachariæ, verba ruminantis, suoque supplicio attoniti. Ut nihil necesse sit cum quibusdam suspicari, Angelum pluribus esse collocutum, quàm hîc describitur. Qui enim divinitus apparent, ut animæ, Angeli, & ipse Deus, verbis sunt præcisissimi.

21. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quod tardaret ipse in templo.

22. * *Egressus autem non poterat loqui:* Ita sentiens reipsa esse veram Angeli testificationem, quantum ad pœnam, ut crederet etiam eam esse veram, quantùm ad prædictionem beneficii. * *Et cognoverunt, quod visionem vidisset:* quia credibile est eum adhuc fuisse ex visione animo attonitum, corpore pallidum, ex culpa mœstum, ex pœna trepidum. * *Et ipse erat innuens illis*, id est, quia loco verborum gestibus utebatur: sic enim, *&*, nonnunquam Hebraicè sumitur. * *Et permansit mutus*; simul & surdus, ut annotat Euthymius: Græca enim vox κωφός, & חרש, Syriaca mutum simul & surdum significat. Porrò peculiare est illis, qui cælestes vident visiones, ut non solùm toto corporis habitu mutentur, sed & vocem nonnunquam, ipso saltem tempore visionis, amittant. Unde Moyses dicit, se impeditioris linguæ factum, ex quo ei locutus erat Deus: & Daniël cap. 10. v. 17. halitum suum interclusum fuisse.

22. Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognoverunt quod visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus.

23. * *Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus:* Qui ex more erant septem dies, ut supra ex Josepho & Scriptura diximus; quorum initium & finis erat Sabbathum. Toto autem illo tempore habitabant in exedris Templi, separati ab uxoribus, teste Hieron. lib. 1. contra Jovin. ut, negotiis familiaribus liberi, toti vacarent Deo. * *Abiit in domum suam.* Ex quo colligas, eum nec propter illum adversum casum officium suum deseruisse.

23. Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam:

24. post hos autem dies concepit Elisabeth uxor ejus, & occultabat se mensibus quinque, dicens:

24. * *Post hos autem dies concepit Elisabeth.* Quod circa initium Octobris aut finem Septembris contigisse, ex verbis Angeli v. 26. ac tempore conceptionis Christi satis colligitur. * *Et occultabat se*, id est, celabat se esse gravidam, publicum declinando, conceptumque non propalando. Causam reddit Orig. hom. 6. in Lucam, & latius hîc Ambros. verecundiam. Est enim, inquit, unicuique officio præscripta ætas, & quod tempore decet, tempore dedecet. Senectus regendis liberis aptior est, quàm creandis, &c. Unde & Sara dicebat Gen. 18. *Postquam consenui, voluptati operam dabo?* q. d. Hoc verecundum esse ætati suæ. Colligit autem hinc Ambr. Zachariam & Elisabeth concubitu abstinuisse. Neque enim, inquit, ea, quæ similem non erubesceret coitum, erubesceret partum. * *Mensibus quinque.* Mense sexto per visitationem B. Mariæ cessavit occultatio; & cessare debuit, ne partus videretur suppositititius: * *Dicens*, interim apud seipsam:

25 Quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobriũ meum inter homines.

25. *Quia sic fecit mihi Dominus:* scilicet ut præ verecundia occultarem me, * *in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum:* Ita scilicet auferens mihi opprobrium sterilitatis, ut alteri opprobrio intempestivi concubitûs me exponeret. Simul tamen his verbis tangit beneficium ablatæ sterilitatis, quæ apud Judæos maximè erat opprobrio, quod pœna videretur esse inflicta à Deo, ut indicant verba Phenennæ, 1. Reg. 1. v. 6. ad Annam; tum quòd pudor sit in feminis, inquit Ambros. nuptiarum præmia non habere, quibus hæc sola est causa nubendi: videntur enim uti conjugio non ad fructum, sed ad voluptatem. Unde qui certò deprehenderant, se esse steriles, infructuosum thorum de mutuo consensu præ pietate separabant, sicut Abraham & Saram fecisse notat Aug. in Epist. ad Galatas: Zachariam verò & Elisabeth. Ambr. in hunc locum. Sed quia fieri poterat, ut neutrâ ex causa opprobrium sterilitatis haberet locum apud Deum, sicut in sanctissimis mulieribus patuit, Sara, Rebecca, Rachel, matre Samuëlis, & matre Samsonis; hinc addit, * *inter homines.*

26. In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriël à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth,

26. * *In mense autem sexto*, à concepta scilicet prole per Elizabeth, quamvis juxta computum sacrum mensium & anni fuerit mensis primus, videlicet Nisan, & vigesimus quintus Martii nostri. Ex quo intelligimus sex mensibus Joannem Christo fuisse seniorem. * *Missus est Angelus Gabriël:* nomine suo significans fortitudinem Dei. Quem Hieron. in c. 8. Daniëlis præliis præpositum esse docet, ut ita ratione officii aptus esset, qui Christum, Dei virtutem, ad præliandum cum diabolo nasciturum nuntiaret. * *A Deo*, immediatè scilicet, non per Angelum superiorem interpositum, sicut solent inferiores à superioribus mandata accipere, ut notat Bern. Homil. 1. super Missus. Nam

Gabriël

Gabriël unus est ex iis, qui adstant immediatè ante Deum. * *In civitatem Galilææ*, inferioris. Est enim duplex Galilæa: superior, quæ in Septemtrionem recedit; & inferior, quæ magis versus Austrum, habens ab ortu mare Tiberiadis, ab occasu mediterraneum. **Cui nomen Nazareth*: quæ vox scribenda esset non per, s, neque per, z, ut ferè fit Græcè & Latinè, sed per צ, Tzade, sicut notat Hier. in nominib. Hebraicis, & ex titulo Crucis Romæ asservato constat.

27. * *Ad virginem*. Quod epitheton deinceps matri Dei tam stabiliter adhæsit, ut Epiphan hæres. 78. n. 8. dicat, neminem extitisse, qui nomen S. Mariæ proferre ausus sit, & non statim Virginis vocem adjiceret. **Desponsatam viro*, id est, recenter nuptam, licet incognitam. Nam quamvis vox tam Latina quàm Græca significet promissam, usurpari tamen solet pro nupta, ut patet ex cap. 2. v. 5. Ubi eodem modo *desponsata* vocatur, cùm jam esset prægnans, & in mariti potestate. *Desponsatam* ergo maluit quàm *nuptam* vocare, ut incognitam significaret: quo loquendi usu Sponsus & Sponsa vocantur, quamdiu nullus intercessit concubitus. Causas desponsationis dedimus Matth. 1. * *Cui nomen erat Joseph*: ut ipso nomine castitatem alterius Joseph referret, fidemque pudicitiæ, quam servaret Mariæ, tanquam dominæ suæ, ut Bernardus latiùs. Itaque officio fuit custos virginitatis, curâ paterfamiliæ, arte faber; cui desponsata Maria, ut omnem typum carnalis nobilitatis extingueret, inquit Aug. lib. de catechizandis rudib. c. 22. * *De domo David*. Addit hoc præcipuè, ut ejusdem stirpis intelligamus fuisse B. Virginem familiæ hæredem, quia juxta legem Num. 36. cogebatur viro non solùm ejusdem tribûs, sed & ejusdem familiæ nubere, sicut diximus Matth. 1. idque ut hæreditas maneret non solùm in tribu, sed & in familia. * *Et nomen Virginis Maria*. Græcè est ipsissimum nomen Syriacum *Mariám* dissyllabum indeclinabile, quod Hebraicè dicitur *Mariám*, vertique potest *amaritudo maris*, vel *Domina maris*. Quomodò autem & illuminatricem maris seu stellam maris juxta multos significet, vide quæ diximus Exod. 15.

27. ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David, & nomen Virginis Maria.

28 * *Et ingressus ad eam Angelus*. Non ergo foris vagabatur, sed in conclavi fuit, ut notat Bernardus hom. 3. in Missus; & Ambros. hîc. Sola, inquit, in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus Angelus reperiret: sola sine comite, sola sine teste, ne quo degenere depravaretur affatu. * *Dixit, ave*: Græcè χαῖρε, quod, à χαίρειν, *Gaudere*, deducitur. Unde Basil. hom. 23. dicit Mariam ab Angelo gaudere jussam; sicut & Raphaël Tobiæ dixit salutando, *Gaudium tibi sit semper*: & Ecclesia precatur Virgini, *Gaude & lætare*, *&c.* & *Regina cæli lætare &c.* Noster interpres vertit *Ave*: quæ vox est salutem

28. Et ingressus Angelus ad eam dixit: Ave gratia plena: Dominus tecum: Benedicta tu in mulieribus.

apprecantis & gratulantis. Et ita exponendum videtur, ut reſpondeat communiſſimæ ſalutationi Hebraicæ שלום לך, *Schalom lach*, id eſt, *Pax tibi*, ſicut & Syriacè legitur. Ubi *Pax* non aliud ſignificat quàm Latinis, *Salus & omne bonum*, ſive Angelus hoc dixerit apprecando, ſive potiùs cum quadam veneratione gratulando: quo ſenſu ab Eccleſia vox illa frequentatur in Angelica ſalutatione; & quando dicimus Cruci: *O crux, ave ſpes unica*; & chriſmati: *Ave ſanctum Chriſma*.

* *Gratia plena*. Græcè eſt participium κεχαριτωμένη, quod hæretici, Vulgatam verſionem vitantes, diverſiſſimis modis reddiderunt *grata*, *gratiam conſecuta*, *dilecta*, *accepta*, *juſtificata*, plerique *gratioſa*: ita ſuà diſſenſione confirmantes Catholicorum etiam veterum conſenſionem, qui reddiderunt *gratiâ plenam*, Ambroſ. Auguſt. in Enchir. c. 26. & alii. Gratiâ autem plena dicitur, eò quòd Spiritu Sancto, ejuſque donis omnibus, quibus grati efficimur Deo, abundaret, propter quæ Deo eſſet acceptiſſima, ita ut Domini ſui, imo Domini omnium mater futura eſſet, inquit Aug. loco cit. Quod plenitudinis genus omnem omninò gratiam comprehendit, quam decebat habere eam, quæ jamjam fieret mater Dei, ſive illa eſſet immunitas à peccato, tam originali quàm actuali, ſive ab omni, quod quovis modo ad peccatum incitat, Deoque diſplicet, ut concupiſcentia & ignorantia, &c. ſive eſſet omnis gratia & virtus, quam ullus Sanctorum numquam acceperit, ſive aliud quidpiam nobis ignotum. Unde quamvis & aliis nonnullis plenitudo gratiæ & Spiritûs Sancti tribuatur, ut Joanni ſup. v. 13. Stephano & ſeptem Diaconis Act. 6. & aliis: non tamen propterea Virgini comparandi ſunt. Unicuique enim plenitudo tribuitur, officio, cui dedicatur, congrua. Cùm ergò matrem Dei eſſe ſit ſupremum, ad quod præter unionem hypoſtaticam humana natura poſſit aſſumi, plenitudo hîc intelligi debet tanta, quanta congruit tantæ dignitati. Nam & fons & fluvius & rivulus pleni ſunt, etſi diverſa ſit in ſingulis aquarum abundantia: Chriſtus fons omnis gratiæ; Maria fluvius fonti proximus; reliqui rivuli. Unde non caret emphaſi, quòd Angelus, nomine ejus proprio ſuppreſſo, vocet eam nomine appellativo κεχαριτωμένην, *Gratiâ plenam*, tanquam proprio. Quod fieri non ſolet, niſi cùm nomen aliquod ita ſingulariter alicui, ut penè, ſoli, competit, & omnes ſuperat; & cùm *Sapiens*, ponitur ſimpliciter pro Salomone, *Juſtus* pro Chriſto, *Apoſtolus* pro Paulo.

* *Dominus tecum*; per Incarnationem, inquit Bernardus ſerm. 3. in Miſſus: ſed hoc videtur repugnare verſ. 31. & 35. Unde alii exponunt,

nunt, *Dominus tecum*, per Incarnationem mox futuram. Sed Angelus non videtur significare, qualis futura esset, sed qualis jam esset. Unde nec subaudiendum videtur verbum *sit*, sed potiùs *est*: ut non sit optantis, quemadmodum Ruth 2. v. 4. sed gratulantis, conformiter ad prima verba. Dicitur autem Dominus esse cum illis, quibus favet, quos custodit, quos regit, quibus prosperos successus tribuit, quos ad magna evehit, sicut dicebatur esse cum Joseph, & cum David, & cum Moyse, Josuë 1. v. 5. & cum Paulo, Act. 18. v. 10 Itaque tangitur hîc causa, cur sit gratiâ plena, videlicet favor Dei; cujus effectus ampliùs explicatur verbis sequentibus. * *Benedicta tu*; supple, *es*: phrasi Hebræis usitatissimâ, id est, benedictionibus seu beneficiis amplissimis à Domino, qui tecum est, cumulata. * *In mulieribus*, id est, inter mulieres, sicut eadem omninò verba Græca vertuntur versu 42. quod non significat aliud, quàm præ mulieribus, seu super omnes mulieres. Quas potius nominat quàm viros, tum quòd comparatio inter ea fieri soleat, quæ sunt ejusdem generis, tum quod benedictiones aliquæ, ut electio ad dignitatem matris Dei, conceptus sine libidine, salvâ virginitate &c. sexui muliebri esset peculiaris: tum denique quod Christus Dominus vir solus esset, super omnia Deus benedictus in sæcula, ut notat Bernard. serm. cit.

29. * *Quæ cum audisset*: Græcè & Syriacè est, *cum vidisset*. Unde Ambr. tum hoc loco; tum l. 1. Offic. c. 18. & Hier. epist. ad Lætam, collegisse videntur, eam turbatam fuisse ad peregrinam speciem sexus virilis, in qua Angelus apparebat. Quod sicut negari non debet fuisse verum, ita quia visus generalis quodammodò sensus est, ut Aug. loquitur, & pro omnibus sensibus poni solet, videtur hîc poni generaliter tam pro visu quàm auditu, maximè quia sequitur: * *Turbata est in sermone ejus*, qui non nisi auditu percipitur. Itaque & aspectu Angeli, tanquam viri, & verbis ejus perturbata est, partim anxietate, partim verecundiâ. * *In sermone ejus*, id est, propter tam insolitam salutationem tot laudibus plenam, quas humilitas & verecundia respuerent. * *Et cogitabat*, id est, præsenti & attentò animo considerabat: quo insinuatur: non ita turbatam, ut mens obnubilata fuerit. * *Qualis esset ista salutatio*, id est, quid sibi vellet, quorsum tenderet salutatio, quâ, ut Bernard. serm. de Nativ. se reputabat indignam: item qualis, syncera an dolosa: divina, an illusoria. Unde etiam tacitè hæc volvens animo, præ modestia nullum responsum retulit, quamvis esset humilis, ut ibidem Ambros.

29. Quæ cum audisset, turbata est in sermone ejus, & cogitabat qualis esset ista salutatio.

30. * *Et ait Angelus ei*, ut dando causam salutationis, itemque suæ legationis, timorem abstergeret: * *Ne timeas*, sive aspectu sive verbis meis

30. Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria, invenisti enim gratiā apud Deum:

meis attonita aut anxia, * *Maria*; proprio nomine quasi familiariùs nctam appellans. Unde Ambr. observat, Virginem, audito nomine suo, Angelum recognovisse, videlicet simili ferè modo, quo Magdalena, audito nomine suo, Dominum agnovit. **Invenisti enim gratiam*, id est, beneplacentiam & benevolentiam, **apud Deum.* Nam istis verbis videtur dare rationem, cur eam dixerit *gratiâ plenam, & benedictam in mulieribus.* Gratiâ quidem plēnam, eò quòd placeret Deo: benedictam verò, quod Deus ei esset benevolus: quorum utrumque significatur per illud, *invenisti gratiam*: ut proinde his verbis non solus gratuitus Dei favor, sed potius simul dignitas quædam personæ & meritum insinuetur. Nam & Gen. 6. cùm Noë similiter dictus esset invenisse gratiam coram Domino, cap seq. exponitur hoc fuisse causa & meritum evadendi diluvii: *Ingredere in arcam, te enim vidi justum &c.*

31. ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen ejus JESUM.

31. * *Ecce concipies.* Explicat per signum, quod gratiam invenerit: & quia res admirabilis erat, attentum animum postulans, ideò dicit, *Ecce*: & ut indicaret eam tunc nondum concepisse, addit in futuro, *concipies.* Quo refellitur quorumdam magnorum virorum sententia, qui putaverunt jam tum Virginem concepisse. Ut autem veritatem humani conceptus, tam secundùm humanæ naturæ materiam, quam concipiendi locum exprimeret, addit, * *in utero*, ut notat Theophyl. Non enim illud, *in utero*, superfluum est, nihil addens significationi, ut putavit Maldonatus, sed omnia sensu prægnantissima sunt. Nam his verbis refellitur error iste, qui ponebat Christum conceptum circa cor B. Virginis, ex tribus guttis sanguinis cordis, qui Romæ præsente Cajetanò damnatus est, ut ipse testatur in 3. p. D. Th. quæst. 3. a. 5. * *Et paries filium*: qui proinde ratione veræ conceptionis, & veri partus, verè filius tuus erit; & tu vera mater ejus. Alludit autem apertissimè ad prophetiam Isaiæ 7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium &c.* ut indicaret eam esse, de qua locutus est Isaias, quod Virginem intellexisse non est dubium. * *Et vocabis nomen ejus Jesum*: utpote qui salvum facturus est populum suum à peccatis eorum. Porrò Isaias dixit *vocabunt Emmanuël*, id est, nobiscum Deus. Ubi non tam nomen ejus proprium prophetatur, quam quid reverà filius iste futurus sit, & vocari possit, nempe Deus in natura humana nobiscum conversans: quo Incarnationis mysterio idoneus fuit, qui merito sanguinis sui effusi esset * *Jesus*, & salvaret populum suum.

32. Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus: & regnabit in domo Jacob in æternum,

32. * *Hic erit magnus*: absolutè scilicet omni magnitudinis modo. Quo significat maximum futurum hominem, qui maximus erat Deus, ut Bernardus hom. 3. in Missus: loquitur enim de illo, ut homine futuro. * *Et filius*, id est, quia Filius, **Altissimi vocabitur*, id est, non tantùm

tantùm erit Filius Dei, ſed etiam talis credetur & celebrabitur, jure ſcilicet non ſolâ hominum opinione. Nam juxta phraſin Hebraicam ita vocandum ſignificatur, ut etiam ſit Filius Altiſſimi conſubſtantialis. * *Et dabit illi Dominus Deus ejus:* id eſt, non tyrannicè invadet, ſed Deus illi tanquam homini daturus eſt * *ſedem David patris ejus,* id eſt, thronum ac regnum David, ex quo tanquam filius naſciturus eſt. Quibus verbis eum ſignificat futurum Meſſiam ſeu Chriſtum, illum videlicet Davidis filium, qui ei promiſſus erat, ſucceſſurus in regnum, & illud reſtauraturus, de quo Iſaiæ 9. v. 6. & Pſalm. 131. v. 11. Regnum autem intelligitur, quo non ſolum Judæis, ſed omnibus gentibus regnaturus; intus quidem per fidem & charitatem, exteriùs verò per leges, pœnas, & præmia. Cujuſmodi regimen in Chriſti regno, id eſt, in Eccleſia jam videmus. Hujus jus ei datum in conceptione, exercitium in prædicatione, perfectio cum collocatus eſt ad dexteram Patris, complementum poſt judicium. Vocatur autem *regnum David,* quia ſicuti promiſſum, ita etiam datum eſt David, ſed in filio, & inchoatum in ſubditis David, nempe Judæis, ac denique, ut Bern. hom. 4. in Miſſus, quia in carnali Davidis regno veluti typo adumbratum, ſicut etiam in Davide Chriſtus: ita ut hac de cauſa etiam David appelletur, Jerem. 30. v. 9. & Eccleſ. 34. v. 23.

33. * *Et regnabit in domo Jacob*, tota ſcilicet, non una vel altera tribu: per quam intelligit univerſam Eccleſiam, etiam omnium gentium, quia à poſteris Jacob inchoata fuit, & Gentes merito fidei in familiam Jacob adſcitæ. Nam ex Judaico populo velut oliva, & ex Gentibus velut oleaſtro, in olivam illam inſerto, una arbor, unus populus, una familia, una Eccleſia, velut una domus Jacob facta eſt. * *In æternum*, id eſt, non per ſolos annos quadraginta, non per ſucceſſores, non cum interruptione alicujus captivitatis, ſicuti David, ſed interruptè, per ſe, in æternum. Ut autem Aug. notat lib. contra Priſcillianiſtas c. 7. id, quod dixerat *in æternum,* expoſuit, addendo: * *Et regni ejus non erit finis*, ne quiſquam *æternum* acciperet pro longo temporis intervallo. Itaque ſignificatur, tam Regem quam regnum, ſeu cives ejus æternos ſine fine futuros, nec ita, ut, aliis moriendo decedentibus, aliis ſuccedentibus oriendo, ſpecies perpetuitatis appareat, ſicut arbor perenni fronde veſtitur; ſed ita, ut totum regnum, & cives ejus ſint immortales, ut Aug. lib. 22. de Civit. c. 1.

33. & regni ejus non erit finis.

34. * *Dixit autem Maria ad Angelum,* quem videlicet jam Angelum ſentiebat: * *Quomodo fiet iſtud?* Ergo credidit id futurum, cujus modum inquirebat, ut Aug. l. 16. de Civit. c. 24. & Ambr. hìc: Hæc, inquit, jam de negotio tractat; ille (Zacharias) adhuc de nuntio dubitat.

34 Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco?

bitat. Nam, ut & Beda obſervat, Zacharias rogabat, *Unde hoc ſciam?* Virgo, *Quomodo fiet iſtud?* Quia ordinem obſequii ſui inquirebat, non ſignum, cui crederet. Ex quibus patet imperitia & impietas Calvini, qui ex his verbis colligit Virginem reſtrinxiſſe Dei potentiam, non minus malignè quàm Zachariam. * *Quoniam virum*, ſcilicet meum Joſeph, * *non cognoſco.* Hæc eſt ratio, cur quærat modum, non ſcilicet curioſitas, ſed quia ipſius magnopere intererat. Porrò illud, *cognoſco*, non poteſt intelligi tantùm de facto; futilis enim eſſet interrogatio, quia poſſet in futurum cognoſcere, nec de nuda conſuetudine aut propoſito, ſicuti dicimus, Non bibo vinum, quia poſſet conſuetudinem & propoſitum pro re tanti momenti propriâ & prudenti voluntate mutare: ſed de conſuetudine ſeu propoſito ita firmato, ut reſilire non poſſet: quaſi diceret, non poſſum aut non licet mihi virum cognoſcere. Quod cùm fieri non ſoleat niſi ex voto, hinc eſt quòd Bern. Hom. 4. in Miſſus, Beda, Niſſenus Oratione in Nativitatem Chriſti, & in primis Aug. lib. de Virginit. c. 4. conſtanter inde colligant, eam fuiſſe voto virginitatis adſtrictam, antequam Angelus ei loqueretur: imò antequam nuberet, ut Aug. Quia enim votum virginitatis, inquit, Iſraëlitarum mores adhuc recuſabant, deſponſata eſt viro juſto, non violenter ablaturo, ſed potius contra violentos cuſtodituro, quod illa jam voverat.

35. Et reſpondens Angelus dixit ei: Spiritus ſanctus ſuperveniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi. Ideoque & quod naſcetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.

35. * *Et reſpondens Angelus*, ut modum illius conceptûs ſalvâ virginitate, de qua ſollicita erat, explicaret, * *dixit*: *Spiritus Sanctus ſuperveniet in te*, id eſt, loco viri cælitùs ſeu deſuper veniet in te. Nominat autem Spiritum Sanctum magìs, quàm Patrem aut Filium, duabus de cauſis: Primò, quia Spiritui Sancto appropriantur opera gratiæ, ut propterea eum Apoſtolus ad Hebr. vocet *Spiritum gratiæ.* Summum autem opus gratiæ fuit talis conceptus, & Virgini, ut ſic fieret Mater Dei; & ipſi Filio hominis, quia nullis meritis propriis tanta dignitas ei obtigit, ut eſſet ſimul Filius Dei, prout declarat Aug. lib. de corrept. & grat. c. 11. & de dono perſeverantiæ cap. ultimo; & humano generi, quia eâdem gratiâ fit quiſque Chriſtianus, quâ ille homo factus eſt Chriſtus, ut ait idem lib. de prædeſt. Sanctorum c. 15. Secundò, quia ille eſt Spiritus ſanctificationis, & ejus fons, cui opera ſanctitatis appropriantur, ut hoc ipſo intelligeret Virgo, conceptum illum ſummâ puritate eſſe peragendum. * *Et virtus Altiſſimi*, ſcilicet Dei Patris. Hanc *Virtutem* pleríque veteres intelligunt Filium Dei, qui ab Apoſtolo vocatur *Dei Virtus & Sapientia*, ut ita tota Trinitas hîc exprimatur. Poſſet tamen pro more Scripturæ uſitato eſſe repetitio & explicatio præcedentis, ut ſit idem quod Spiritus Sanctus efficaciſſi-

cissimus, ut sentit Euthymius. Summæ enim potentiæ opus fuit conceptus Virginis sine viro: unde & cap. 24. de Spiritu Sancto dicitur, *Donec induamini virtute ex alto.* * *Obumbrabit tibi.* Locutio est metaphorica, cujus obscuritas multas explicationes peperit. Recentiores aliqui putant honestissimâ metaphorâ significari fœcundationem Spiritûs S. loco complexus virilis: q.d. Spiritus mundissimus divinâ virtute castissimè sine viro te gravidam reddet. Qui sensus quamvis non videatur omninò incongruus, & à Theophyl. ac Tyto insinuatus, qui exponunt, *Obumbrabit*, id est, undique te circumdabit & complectetur te: Antiquiores tamen alias metaphoras in hoc verbo notarunt. Aug. per *obumbrationem* significari sentit virtutem Altissimi velut umbrâ quâdam refrigeraturam carnem Virginis ut sine ullo libidinis æstu conciperet. Unde epist. 57. q.2 dicit, quod Virgo, cui dictum est, *obumbrabit tibi*, sub tali umbraculo nullo ardore concupiscentiæ carnalis æstuabit: quod etiam tangit Gregor. lib. 3. Moral. c. 3. Hilarius lib. 2. de Trinit. accipit pro protegere & confirmare, quia umbraculum protegit: q. d. Proteget & juvabit te, ut concipere sine viro possis, itemque ut in conceptu & partu ab omni injuria contaminationis defendaris. Theophyl. etiam accipit, protegere ad fovendum, sicut avis, inquit, pullos tegit, ut eos foveat & vivificet. * *Ideoque*, scilicet propter illam Spiritûs Sancti operationem, *Quod nascetur*, Græcè γεννώμενον quod generatur, seu quod genitum fuerit; non enim agit de nativitate, sed de conceptu, sicut & Matth. 1. v. 20. Accuratè autem observat & urget Epiph. hæres. 54. dici, *& quod*, ut intelligatur id, quod nascetur, adhuc semel esse genitum, ex Patre scilicet ante tempora, & jam iterum nasciturum secundùm carnem. * *Ex te*, id est, ex substantia tua; ut indicet Filium Dei non allaturum corpus de cælo, inquit Athanas. ep. ad Epictetum, vel per Virginem ut canalem transiturum. Ne quis videlicet cum Eutiche putaret, quia conceptus Virginis fuit divini operis, quòd non de natura concipientis facta esset caro concepti, ut inquit Leo ep. 10. c. 12. * *Sanctum.* Jungendum est cum, *nascetur*, & construendum ex parte posteriori, non anteriori, ut habeat vim adverbii, potiùs quam nominis: q. d. Quod nascetur ex te sanctè, id est, sancto modo, ex Spiritu S. sine viro; & ideò etiam sanctus tamquam gratiâ sanctificationis plenus, sine omni peccati originalis immunditia. Indicat hunc sensum Greg. l. 18. moral. c. 27. Non ergò hoc verbo unio hypostatica directè, sed puritas conceptus significatur. * *Vocabitur Filius Dei:* propriè dictus, sicut & erit: quod phrasi Hebraicâ per *vocari* sæpè jam diximus significari. Vanum enim esset ita tantùm significari, si non esset. Ideo ergò quia ex virtute

tute

tute Altissimi obumbrante conceptus, erit etiam Filius Dei: non quasi purus homo non potuisset ita concipi, sed quia talis nativitas sine viro, supplente Deo vices viri, nemini conveniebat, nisi Filio Dei, sicut nec Filium Dei aliter decebat concipi.

36. Et ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis:

36. * *Et ecce* Domesticum scilicet exemplum in promptu positum: q. d. Non magis difficile Deo erit tibi Virgini, quàm illi sterili supra naturam conceptum dare. Neque hoc adfert, ut incredulitatem aut dubitationem Virgini tolleret, sed ut rem arcanissimam sensibili exemplo humano more confirmaret, & juxta Bernardum hom. 4. in Missus, miraculum miraculo addendo, gaudium gaudio cumularet. * *Elisabeth cognata tua*; quia Judæa, ut Ambr. initio lib. 3. in Luc. nam omnes Judæi vocantur *cognati secundum carnem*, Rom. 9. v. 3. & præcipuè quia materno genere erat ex tribu Juda & familia David, quamvis ex parte patris esset de filiabus Aaron. Unde quidam Mariam & Elizabeth filias fuisse putant duarum sororum ex tribu Juda, quarum una nupserit in tribu Levi, Anna verò mater Virginis in tribu Juda. Feminis enim licebat extra tribum suam nubere, quando non erant hæredes; & ita periculum deerat, ne possessiones tribuum & familiarum permiscerentur. Sic enim David duxit Michol ex tribu Benjamin, & Joiada Pontifex duxit Josabet, filiam Regis ex tribu Juda. * *Et ipsa concepit filium in senectute sua*: id est, etiam ipsa, sicuti tu, concepit divinitùs in senectute, cum in juventute non potuisset. Comparat enim conceptum in senectute conceptui in virginitate, quia utrobique impotentia. Et ne existimes rem incertam esse, * *Hic mensis est sextus*, à conceptu, ita ut eum quilibet facilè externis indiciis cognoscere possit, * *illi, quæ vocatur sterilis*, id est, cujus sterilitas vulgò est notissima, ita ut non sine probro passim sterilis vocari soleat. Probat autem hypothesin ex generali thesi:

37. quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.

37. * *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum*: id est, nulla res Deo impossibilis; duplici Hebraismo, *non omne*, pro nullum, sicut Psalm. 142. v. 2. & *verbum* pro re, quam Deus dixerit, aut promiserit. Nullum ergò verbum Deo impossibile: quia apud Deum nec verbum diffidet ab intentione, quia veritas est; nec factum à verbo, quia virtus est; nec modus à facto, quia sapientia est, inquit Bern. serm. ult. in Missus. Generalis igitur regula est, omnia Deum posse, præter ea, quæ si posset, non esset omnipotens, ut mori, falli, mentiri & similia, juxta Aug. lib. 5. de Civit. cap 10.

38. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa Angelus.

38. * *Dixit autem Maria*, incunctanter verbis credendo, & promissis consentiendo, * *ecce ancilla Domini*; supple, Ego; sunt enim verba se promptissimam offerentis Deo, Quo sensu Hebræi usitatis-

simâ

ſimâ phraſi dicere ſolent, *Ecce ego*, pro præſto ſum, ut patet 1. Reg. 3. v. 4. 5. 6. & 9. Porrò nomen *Ancilla* ſpirat ſublimem humilitatem, ut Bernard. hom. 4. in Miſſus, quæ cedere non novit honoribus, nec gloriâ inſoleſcit. Spirat & obedientiam divinæque potentiæ commendationem: q. d. Ego ancilla, ipſe Dominus, cujus imperio me paratiſſimam decet obſequi, qui jure ſuo de me poteſt quidquid velit. *Fiat mihi ſecundum verbum*, ſeu promiſſum, *tuum*. Verba ſunt non ſolum perſeverantis in obedientia, quam veteres authores paſſim prædicant, ut Iren. lib. 3. c. 33. qui dicit, quòd Maria obediens & ſibi & univerſo generi facta eſt cauſa ſalutis, ſicut Eva inobediens cauſa damnationis: ſed ſunt etiam verba conſenſum dantis, quem ab ea Deus expetebat, ut Aug. ſerm. 18. de Sanctis; itemque deſiderantis: deſiderii enim ſignum eſt, inquit Bernardus, non dubitationis indicium. Unde Ambr. Ecce Ancilla Domini, apparatus officii eſt: contingat mihi ſecundùm verbum tuum. Conceptus eſt voti. Conſenſu igitur Virginis accepto, diſceſſit ab illa Angelus tamquam legatione perfectâ, ne videlicet ipſemet in ea incarnatus crederetur, ut notat Athanaſ. ſerm. de Deipara: qui conſequenter docet, tunc obumbrante Virginem virtute Altiſſimi ſalutarem conceptum fuiſſe conſummatum. Quod longè veriſimilius quam id, quod putavit Bernard. ſerm. 3. in Miſſus, quod Filius Dei in Maria ſuum nuntium præveniſſet. Nam tunc non dicendum fuiſſet, Fiat, ſed Placet: omniaque verba Angeli rem non factam, ſed futuram loquuntur.

39. *Exurgens autem Maria abiit.* Pleonaſmus eſt Hebraicus, qualis iſte, *Convertit abiit*, & *Reſpondens dixit.* *In diebus illis*, id eſt, paucis poſt diebus, **in montana*, id eſt, regionem montanam *Judææ* (ſunt enim & montana Galilææ:) quæ incipiunt ab Emaus ſeu Nicopoli, & conſurgunt paulatim uſque ad montem Oliveti, ut Hieron. in c. 10. Danielis. Extendunt ſe tamen etiam procul ad Auſtrum Jeruſalem, verſus Hebron. * *Cum feſtinatione*; quæ ſerii & ardentis affectus teſtis erat. * *In civitatem Juda*, in ſorte ſcilicet tribus Judæ ſitam. Hanc aliqui Jeruſalem fuiſſe putant, quod ibi Sacerdotes commorari ſolerent. Sed ratio hæc parvi momenti eſt, erant enim ſacerdotales civitates per diverſas tribus diſperſæ. Nec propriè Jeruſalem erat civitas Juda, ſed Benjamin. Alii volunt fuiſſe Hebron, quæ ſacerdotalis erat in tribu Juda & in montanis ſita, alii aliam. Cauſa hujus itineris & feſtinationis erat, non quod eſſet incredula de oraculo, vel incerta de nuntio, vel dubitans de exemplo Elizabeth, ut aliqui ſuſpicantur, ſed, ut Ambroſ. quia læta pro voto (quo diu optaverat tolli ſterilitatem Eliſabeth) & religioſa pro officio, & feſtina præ gaudio.

39. Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana cum feſtinatione, in civitatem Juda:

 40. *Et

40. Et intravit in domum Zachariæ, & salutavit Elisabeth.

40. * *Et intravit domum Zachariæ & salutavit Elisabeth.* Ubi observat Ambr. quod venerit junior ad seniorem, priorque salutaverit: decet enim ut quanto castior virgo, tanto humilior sit. Noverat deferre senioribus.

41. Et factum est, ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit infans in utero ejus: & repleta est Spiritu sancto Elisabeth:

41. * *Et factum est, ut audivit salutationem Mariæ,* id est, simulatque audivit. Vult enim per hoc significare salutationem Mariæ fuisse causam exultationis, quâ * *exultavit infans in utero ejus,* præ gaudio, ut additur v. 44. Porrò Græcum ἐσκίρτησε convenit propriè animalibus saltu lascivientibus, & inde ad fœtum transfertur à Græcis Medicis. Itaque Aug. epist. 57. putat hanc exultationem factam esse divinitùs in infante, non humanitus ab infante, hoc est, sine rationali cognitione: quamvis ibidem non abhorrere videatur; ut divinitùs dicatur acceleratus usus rationis. Quod sanè magìs placuit cæteris Patribus, tam ante quàm post Augustinum. Nam Iren. lib. 3. c. 18. dicit, quod Dominum cognoscens exultando salutaverit: Tertull. lib. de carne Christi c. 21. Domini sui conscium infantem vocat, & Orig. hom. 7. docet idem latiùs: Ambr. verò, habebat intelligendi sensum, qui exultandi habebat affectum. Itaque hîc impletum est, quod Angelus dixerat v. 13. Spiritu Sancto replendum adhuc ex utero matris, nempe non solùm sanctificante infantem, sed & illuminante, & præcursorem Prophetam constituente, ut Origen. Theophyl. Euthym. Quam tamen illuminationem transeuntem fuisse, non permanentem, sicut propheticæ illustrationes esse solent, verisimilius est; etsi non desint etiam antiqui, qui contrarium sentiant. * *Et repleta est Spiritu Sancto Elisabeth,* scilicet ex filii sui exultatione. Nam quamvis Christus locutus sit per os matris suæ, & quamvis per aures suæ matris audiverit, non tamen priùs Elisabeth impleta est Spiritu Sancto, quàm filius; sed, ut Ambr. cùm filius esset repletus, replevit & matrem, & utraque mater prophetat spiritu parvulorum.

42. & exclamavit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.

42. * *Et exclamavit voce magnâ;* præ spiritus divini fervore non se continere valens, * *& dixit: Benedicta tu inter mulieres,* seu *in mulieribus:* nam Græca eadem omninò verba sunt, quæ v. 28. Ut hinc liqueat eam ex Spiritu Sancto esse locutam: nam, ut Ambr. novit sermonem suum Spiritus Sanctus, nec umquam obliviscitur: & prophetia non solùm rerum completur miraculis, sed etiam proprietate (id est identiate) verborum. * *Et benedictus,* id est, omni divinorum beneficiorum affluentiâ repletus secundùm humanam naturam, quia ipso fonte omnis benedictionis verbo Dei hypostaticè plenus, * *Fructus ventris tui,* id est, verus filius tuus: quis enim fructus uteri seu ventris, qui non ex utero germinavit? Qui non in utero radicem egit? inquit

inquit Tertull. loco cit. His itaque verbis & rationem dat, cur Maria ſit benedicta, & tacitè alludit ad promiſſionem Davidi factam, Pſal. 131. v.11. & venerando quodammodò ſalutat Chriſtum Dominum.

43. * *Et unde hoc mihi?* Verba ſunt non ignorantis aut dubitantis, ſed admirantis præ mentis humilitate dignationem matris Domini. * *Ut veniat mater Domini mei*, id eſt, Dei ſeu Verbi incarnati, de quo ſimiliter dixit David, *Dixit Dominus Domino meo*, interprete ipſo Domino, Matth.22.v.44. Si ipſa mater Domini, conſequenter neceſſe eſt, ipſum Dominum fuiſſe filium Mariæ, atque ita contra Neſtorium utramque naturam in eadem perſona conjunctam eſſe: qua de cauſa veteres Orthodoxi vocarunt B. Virginem Θεοτόκον, id eſt, Deiparam. Itaque prophetico ſpiritu plena divinitùs agnovit jam impletum, quod Angelus futurum dixerat, eum, qui naſciturus erat Sanctus, futurum Filium Dei. 43. Et unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me?

44. * *Ecce enim ut facta eſt*, id eſt, ſimul ac facta eſt, * *vox ſalutationis tuæ in auribus meis*: ita ut vix mente eſſet percepta, nec animum adhuc meum gaudio affeciſſet: * *Exultavit in gaudio infans*, id eſt, ſubſiliit præ exultatione ſeu lætitia. Significat itaque & hîc vocem ſalutantis fuiſſe cauſam exultationis infanti, & hanc ſibi fuiſſe ſignum, undè cognoverit matrem Domini. Non quod illa ſola exultatio ad hoc ſufficeret, quæ alia ex cauſa poterat contingere, ſed, ut inquit Aug. epiſt. 57. Spiritu Sancto revelante cognovit, quid illa exultatio ſignificaſſet infantis, id eſt, illius veniſſe matrem, cujus præcurſor ipſe & demonſtrator futurus eſſet. 44. Ecce enim ut facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo.

45. * *Et beata quæ credidiſti*, quia fides inchoat beatitudinem. Tacitè autem opponit illam credentem marito ſuo incredulo, quia cùm ille negaſſet, hæc correxit errorem, inquit Ambr. * *Quoniam perficientur*. Cùm enim credita eveniunt credenti, ceduntilli ad gloriam; cùm eveniunt non credenti, cedunt ad ignominiam & confuſionem: * *quæ dicta ſunt tibi à Domino*, per Angelum nuntium ejus. Porrò in his paucis verbis Eliſabeth dicendo, *Quæ credidiſti*, vaticinatur præterita; dicendo, *Mater Domini*, præſentia; dicendo *perficientur*, futura, ut obſervat Greg. hom. 1. in Ezech. 45. Et beata, quæ credidiſti, quoniam perficientur ea, quæ dicta ſunt tibi à Domino.

46. * *Et ait Maria*, Spiritu S. incitante, Filio dictante: * *Magnificat anima mea Dominum*: quaſi reſponderet, Tu magnificas matrem Domini, ergo Dominum; ut ſcilicet ſic indicaret, ſe nihil ſibi retinuiſſe, ſed præ humilitate & gratitudine totum refudiſſe; & omnia nos refundenda docuiſſe in Deum, ut Bernard. ſerm. de duodecim ſtellis. Itaque, *Magnificat anima mea Dominum*, id eſt, ex intimis animæ meæ medullis magnificentiam Domini erga me admiror & prædico. 46. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum:

 47.* Et

47. & exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.

47. * *Et exultavit*, id est, præ lætitiæ vehementia gestiit & exilivit, * *Spiritus meus.* Idem est, quod anima mea: nisi quòd magìs superiorem animæ partem significare videatur, ut indicet omnes animæ suæ vires magnificasse, seu magnum prædicasse Dominum, & exultasse * *in Deo*, Græcè ἐπὶ τῷ θεῷ, *super Deo*, seu de Deo & propter Deum; significatur enim objectum exultationis. **Salutari meo*, Græcè τῷ σωτῆρί μου, *Salvatore meo*, pro quo frequenter *Salutare* in Scripturis accipitur. Itaque nomine *Dei* magnificentiam majestatis ejus extollit; nomine *Saluatoris* beneficentiam, ut & jure metuendum & dilectione dignissimum ostenderet.

48. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

48. * *Quia respexit*, benignis scilicet & misericordibus oculis: q.d. Non est adversatus aut dedignatus * *humilitatem ancillæ suæ.* Humilitatis virtutem intelligit Orig. & Bernard. aliquoties serm. 42. in Cant. & alibi: ut proinde ille sensus esset, quòd exultaret in illo Dei judicio, quo beneplacitum ei fuit humilitatis virtutem, quam sibi donaverat, attendere, & ejus intuitu majora donare, videlicet Incarnationem Filii sui; ut similis hæc esset exultatio, & ex eadem causa, ex qua exultatio Christi, Lucæ 10. v. 21. cum dixit, *Confiteor tibi Pater, quia abscondisti hæc à sapientibus & revelasti ea parvulis*, id est, humilibus. Commodior tamen videtur sensus, ut humilitas significet abjectionem personæ, veluti tanto beneficio indignam, quo modo usurpatur Gen. 29. v. 32. & alibi; ita ut eam opponat tacitè magnitudini Dei, quo modo exponunt Græci, Titus, Theophyl. & Euthym. q.d. Ideo exulto, quia cum ipse maximus sit, respexit, in tanto beneficio exhibendo, non divitem, non in sæculo sublimem, sed abjectam: se enim deprimit, Deum extollit, & humilitatis virtutem potiùs exercet opere, quàm voce prædicet, vel animo agnoscat. Verè enim humilitatis est, de humilitate non gloriari, sed eam reipsa exhibere. Unde etiam se *Ancillam* vocat, ita ut humilitas ancillæ idem sit, quod humilis ancilla, id est, non magni pretii, sed inter Dei ancillas minima: non quod revera talis esset, sed quod talem se reputaret.

Ecce enim ex hoc, id est, deinceps ex hoc tempore, * *beatam me dicent omnes generationes*, per sæcula sibi successuræ: nam verba hæc, teste Epiphanio heresi 30. vaticinium continent futurorum præconiorum, quæ in finem sæculi usque Beatæ Virgini ab Ecclesia deferuntur, & deferenda sunt.

49. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomẽ ejus.

49. * *Quia fecit mihi magna*: Græcè μεγαλεῖα *magnalia*, quia hactenus inaudita & admiranda, & omnes naturæ vires superantia, conceptum scilicet Virgini sine viro, & matrem Dei, & virtutum apparatum tantis mysteriis congruentem: * *qui potens est*, mirabilia scilicet

operari.

operari. Nam in iſtis myſteriis tota ratio facti eſt potentia facientis, ut Aug. epiſt. 3. **Et ſanctum nomen ejus* ſupple, *fecit mihi magna:* vel potius *cujus nomen ſanctum eſt.* Uſitatè enim Hebræi ponunt unum relativum pro altero. Itaque potentia Dei reſpicit hîc Incarnationis ſublimitatem ac difficultatem; ſanctitatis verò puritatem, tum conceptionis, tum præviæ præparationis ipſius Virginis, quantum ad corpus & animam.

50. **Et miſericordia ejus à progenie in progenies*, id eſt, in infinitas progenies ſeu generationes ſibi mutuò ſuccedentes. **Timentibus eum*; ſupple, *expoſita eſt*: q. d. Non mirum eſſe, quòd tantam erga ſe miſericordiam exercuerit, cum illa ſoleat per omnes ætates timentibus benefacere. Reſpicit autem ad verſ. 17. Pſal. 102. Et hæc quidem de miſericordia Dei: nunc de judicio. 50 Et miſericordia ejus à progenie in progenies timentibus eum.

51. **Fecit potentiam*, id eſt, exercuit potentiam ſuam, fortiter ſe geſſit, **in brachio ſuo.* Humano more loquitur, quia robur hominum in brachio, cujus proinde plerumque ſymbolum eſt in Scripturis. Putant aliqui hîc Virginem universè de mirabilibus Dei operibus vel creationis, vel eductionis Iſraël ex Ægypto loqui. Veriſimilius credo, juxta Iren. lib. 3. c. 11. hîc uſque ad v. 54. eſſe prophetiam de futuris, prophetico more verbis præteriti temporis expreſſam. In hoc ergo fecit potentiam, quia **diſperſit ſuperbos mente cordis ſui*, id eſt, quia Judæos, cogitatione cordis ſui ſeu animo ſuperbos, & ex ſuperbia incredulos, diſperſit per orbem terrarum. 51. Fecit potentiam in brachio ſuo: diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.

52. **Depoſuit potentes*: Græcè δυνάςας, id eſt, Principes & primates Judæorum, tam reipublicæ quam religionis, detraxit **de ſede*, Græcè ἀπὸ θρόνων, *de thronis*, principatus videlicet & Sacerdotii, propter ſuperbiam adverſus Chriſtum Dominum. **Et exaltavit humiles*, id eſt, populum gentilem prius abjectum, & Spiritus S. miſſione humilem factum, in regnum & regale Sacerdotium exaltavit. 52. Depoſuit potentes de ſede, & exaltavit humiles.

53. **Eſurientes implevit bonis.* id eſt, eoſdem Gentiles omni virtute vacuos, & ideò juſtitiam Dei anhelantes, *implevit bonis*, juſtitiâ, virtutibus, omniſque generis beneficiis: * *& divites*, quaſi ſaturos, qui ſeipſos juſtos eſſe putabant, & ad juſtitiam cum ſola cognitione legis ſibi datæ ſufficere, quaſi non indigentes Chriſti auxilio, aut redemptione, * *dimiſit inanes*, quales videlicet erant. Cujus prophetiæ veritatem in effectibus ſuis nunc conſpicimus, & ad divini ſui judicii profunditatem meritò contremiſcimus. Nam in omni populo & ætate eadem potentibus ſeu ſuperbis & humilibus, eadem eſurientibus, & divitibus ſemper accidunt. 53. Eſurientes implevit bonis: & divites dimiſit inanes.

54. **Suſcepit Iſraël puerum ſuum*, id eſt, Iſraëlem filium ſuum, qui à 54. Suſcepit Iſraël puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ.

prima istius populi ætate populus Dei fuit, quasi suppositâ manu sustinuit & erexit, cum prostratus miseriis jaceret. Hanc enim vim habet verbum *suscipiendi* in Scripturis. * *Recordatus misericordiæ suæ*; cujus propter longam subveniendi moram quasi oblitus videbatur. Nam Deus *recordari* dicitur, cum postquam ita se gessit, ac si nostri oblitus esset, tandem subvenit. Hæc autem misericordia duo respicit: primò salutem, quam per Christi Incarnationem Judæis, tunc temporis viventibus, attulit: nam, ut Leo serm. 1. de jejun. 10. mensis, causa reparationis nostræ non est nisi misericordia Dei: secundò, salutem, quam Israëli, per multa sæcula abjecto, tandem circa mundi finem allaturus est: ut ita B. Virgo perseveret in prophetandis rebus futuris. Recordatus est autem istius misericordiæ suæ,

55. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, & semini ejus in sæcula.

55. * *Sicut locutus est*, hoc est, misericordiæ promissæ; sive quam promisit, quæ solet in Scripturis, vocari Veritas, ut patet Rom. ad 15. v. 8. Unde Psam. 97. *Recordatus est misericordiæ suæ & veritatis suæ domui Israël*: quia misericordia, quæ secundùm promissa conceditur, fit veritas. Itaque recordatus est illius misericordiæ, sicut locutus est ac promisit, * *ad patres nostros*, id est, Patribus nostris, (nam & Græcum & Latinum verbum utrumque casum regit; & hujusmodi casuum enallage seu permutatio non inusitata est Hebræis, ut Psal. 102. v. 18.) videlicet **Abrahamo* (est enim dativus) & **semini*; seu posteris * *ejus*, Israëlitis, per multa **sæcula*: nam utraque salus per diversos Prophetas prænuntiata & promissa fuit. Posset tamen illud, *Abraham & semini ejus*, referri ad *recordatus &c.* ut sensus sit, quod memor fuerit misericordiæ, Abrahamo & posteris ejus, qui usque in finem sæculi duraturi sunt, exhibendæ: ita ut illa verba (*sicut locutus est ad Patres nostros*) per parenthesin inserta legantur.

56. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus: & reversa est in domum suam.

56. **Mansit autem Maria cum illa*, officii, obsequii & pietatis causâ, ut Ambr. tum hîc, tum lib. 2. de Virginibus. Addit etiam, causâ profectus tanti vatis, quod & Orig. notat: qui significare videntur usum rationis Joanni in utero permansisse, ut qui primo ingressu exultaverat, ad præsentiam Virginis paulatim proficeret. Unde & illa verba Zachariæ, *Tu Puer Propheta Altissimi*, eum intellexisse volunt. * *Quasi mensibus tribus*, id est, ferè mensibus tribus: quo probabiliter significari volunt Theophyl. Euthymius, & Nicephor. l. 1. c. 8. Virginem ante partum Elisabeth recessisse, cui, sive causa decentiæ, sive disciplinæ virginalis sanciendæ interesse noluerit. Suadet hanc sententiam, quod statim à discessu ejus subjungatur, impletum esse Elisabeth tempus pariendi, & quod legitima nativitas fermè decimi mensis ingressus sit, ut loquitur Tertull. lib. de anima c. 37. intellige, saltem inchoati.

choati. Quamvis non desint, maximè recentiores, qui Virginem partui interfuisse putant.

57. * *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi*, postquam scilicet Maria discessisset. Impletio autem illa temporis, quæ etiam infrà tribuitur B. Virgini, significat, legitimo naturalique tempore peperisse, decimo scilicet mense, quo & virgo peperit & proinde sine abortu aut intempestivo partu. 57. Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium.

58. * *Et audierunt vicini, quia magnificavit*, id est, quod manificasset seu magnam fecisset, * *Dominus misericordiam suam cum illa*, sterili & effœtæ non solum conceptum, sed & felicem partum dando. * *Et congratulabantur ei.* Græcè συνέχαιρον, *congaudebant*; ut indicet impletum, quod v. 14. Angelus prædixerat. 58. Et audierunt vicini & cognati ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei.

59. * *Et factum est die octavo*, à partu, juxta Legem, Gen. 17. v. 12. quo octavo die Aug. significatum voluit, quod nos per Christi resurrectionem, quæ post septimum sabbathi diem octavo die contigit, spiritualiter à vitiis carnis & omni corruptionis circumcidimur. * *Venerunt*, scilicet amici * *circumcidere puerum.* Unde intelligas circumcisionem tunc solemnem fuisse, uti nunc Baptismus. Venisse autem non in synagogam, sed in domum Zachariæ, suadet Elizabethæ puerperæ præsentia. Nam quamvis Judæi nunc circumcidant in synagogis, exempla tamen Scripturæ probant, tum domi, tum alio quovis opportuno loco factitatam. * *Et vocabant eum*, seu vocare voluerunt, de eo tractando. Ex quo colligas, in circumcisione nomen plerumque imponi solitum, sicut nunc in Baptismo; fortassis ad imitationem Dei, mutantis ipso die circumcisionis nomen Abrahæ, Gen. 17. v. 5. * *Nomine patris sui Zachariam*, tamquam gratius futurum patri, ut in filio unico etiam nomine quasi superviveret. Quod cùm displiceret matri, dixit, 59. Et factum est in die octavo, venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam.

60. * *Nequaquam, sed vocabitur Joannes*: sive quòd scripto ei hoc nomen maritus indicasset, sive quòd juxta Ambrosium à Spiritu Sancto hoc didicisset; & ideò cum tanta authoritate se eis opponit. 60. Et respondens mater ejus, dixit: Nequaquam, sed vocabitur Joannes.

61. * *Et dixerunt, quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.* Ex quo liquet, illius ætatis fuisse consuetudinem, ut liberis nomina parentum aut cognatorum imponerentur. Primis tamen sæculis videntur ferè ex eventis imposita, ut patet de nominibus filiorum Adam, de Isaac, Jacob, ejusque filiis, & aliis multis passim. 61. Et dixerunt ad illam: quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.

62. * *Innuebant autem patri ejus*, nutibus ac signis interrogando, ut etiam surdum fuisse liqueat, * *quem vellet vocari eum*, ut paternâ authoritate controversiam istam dirimerent. 62. Innuebant autem patri ejus, quem vellet vocari eum.

63. * *Et postulans* similiter nutibus, * *pugillarem*, id est, tabellam, in 63. Et postulans pugillarem scripsit, dicens: Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi.

in qua ſcribitur ſtylo, quales & apud nos in uſu, memoriæ causâ. Ex cera fuiſſe Tertull. notat lib. de Idololatria c. 23. dum ait: Zacharias loquitur in ſtylo, auditur in cera, manus omni ſono clarior. Modus ille ſcribendi tunc uſitatiſſimus erat: unde Hieron. etiam epiſtolas longas in cera dictaſſe indicat epiſt. 142. in fin. * *Scripſit, dicens*; id eſt, in hanc ſententiam: *Joannes eſt nomen ejus*: quaſi diceret, Vos petitis, quo nomine velim vocari filium: id non eſt meæ voluntatis, nam Joannes jam eſt nomen ejus, ipſi jam dudum ab alio divinitùs impoſitum, ut Ambr. * *Et mirati ſunt univerſi*, conſpirationem utriuſque in peregrinum nomen, & præcipuè quia intelligebant hoc à Deo impoſitum eſſe.

64 Apertum eſt autem illico os ejus, & lingua ejus, & loquebatur benedicens Deum.

64. * *Apertum eſt autem illico os ejus*, id eſt, in vocem ſolutum eſt; nam mutis os quodammodò clauſum videtur. Quòd autem dicit *illicò*, hoc eſt, mox ut ſcripſerat nomen, ſignificat nominis impoſitionem fuiſſe cauſam ſolutionis linguæ, ut obſervat Orig. hom. 9. quia tunc quaſi manu ſuâ ſubſcripſit id, quod Angelo nuntianti credere noluerat: ut hinc Ambr. dicat, Linguam, quam infidelitas vinxerat, fides ſolvit.

65. Et factus eſt timor ſuper omnes vicinos eorũ, & ſuper omnia montana Judææ divulgabantur omnia verba hæc:

65. * *Et factus eſt timor*, id eſt, reverentia hominum erga Deum, exiſtimantium tot ſignis divinitùs editis non poſſe niſi aliquid admirandum portendi. Itaque * *divulgabantur*, hominum ſermone, * *omnia verba hæc*, id eſt, res iſtæ omnes, apparitio ſcilicet Angeli cæteraque omnia, quæ in textu narrata ſunt.

66. & poſuerunt omnes qui audierant in corde ſuo, dicentes: Quis, putas, puer iſte erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

66. * *Et poſuerunt in cordi ſuo*: non tanquam vanos rumores præterire ſinendo, ſed illa, tanquam magnarum rerum portenta & præludia, attento animo expendendo: * *Dicentes, quis putas*, Græcè τί ἄρα, quiſnam, * *puer iſte erit?* id eſt, quantus vir & Propheta futurus eſt, cujus conceptus & ortus tot miraculis nobilitantur? * *Etenim manus Domini erat cum illo.* Verba ſunt Lucæ, rationem reddentis ſermonum vulgi, quia videlicet iſta non poëtica fictione, non fortunâ aut caſu, ſed Dei poteſtate gerebantur.

67. Et Zacharias pater ejus repletus eſt Spiritu S. & prophetavit, dicens:

67. * *Et Zacharias pater ejus repletus eſt Spiritu Sancto*: non ad eum juſtificandum, nam erat & ante juſtus: ſed ad prophetandum, ut explicando ſubjungit: * *& prophetavit dicens.* Simul enim vim loquendi & ſpiritum prophetandi accepit, ita ut prophetica verba primò ex ejus ore proruperint.

68. Benedictus Dominus Deus Iſraël: quia viſitavit, & fecit redemptionem plebis ſuæ:

68. * *Benedictus Dominus Deus Iſraël*, id eſt, benedicatur & laudetur Deus populi Iſraëlitici: quæ eſt periphraſis veri Dei, & opponitur Diis gentium dæmoniis. * *Quia viſitavit*, ſupple, *plebem ſuam Judaicam*: nam de gentibus dicit per Prophetam, *non plebs mea vos.* Sumi-

Sumitur autem *Visitatio* in Scripturis & in malam partem, pro pœnis affligere, ut Levit. 26. v. 16. *Visitabo vos in egestate, &c.* & sæpissimè in bonam, pro beneficiis afficere, aut liberare, maximè quando Deus Prophetam aut Angelum aliquem mittit. Hîc autem, *visitavit*, idem est, quòd in propria persona carnem indutus invisit populum suum: idque non ad puniendum, quia * *fecit redemptionem plebis suæ*, id est, redemit eam à captivitate satanæ, & servitute peccati. Redemptio enim captivitatem respicit, & soluto pretio peragitur, quod juxta Scripturas fuit sanguis Christi. Utitur autem verbo præteriti temporis, partim quia jam per incarnationem fieri cœperat, partim prophetice, quia jamjam futurum erat.

69. * *Et erexit cornu salutis nobis*, id est, cornu salutare, seu salutiferum; ut scilicet non solùm nos tueatur ab hostibus, sed etiam salutem adferat. Per *Cornu* autem significari metaphoricè solet potentia & robur, eò quòd animalia cornuta totum in cornibus offendendi ac tuendi robur habeant. Unde consequenter significat sæpiùs regnum seu gloriam ejus: ita ut hîc significetur quòd regnum Davidis jam collapsum per Messiam in antiquum splendorem & robur restituerit, ad adferendam salutem nobis: ideò enim addit, * *in domo David*, id est, in familia David, cui regnum illud promissum erat, ut dictum est v. 32. & 33. * *Pueri sui*, id est, servi, quia Deo placuit & regnum sibi à Deo creditum fideliter administravit. Simili ferè phrasi dicitur 1. Reg. 2. v. 10. *Dominus dabit imperium Regi suo, & sublimabit cornu Christi sui:* & Psalm. 131. v. 17. *Illic producam* (Hieron. *oriri faciam*) *cornu David*; ad quem locum Zacharias alludere videtur.

69. Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui.

70. * *Sicut locutus est per os Sanctorum, &c.* id est, ita fecit, quemadmodum promiserat per os Prophetarum sanctorum omnium, qui ab initio sæculi floruerunt: omnes enim proximè vel remotè Christi Incarnationem, Passionem, & regnum, & consequenter salutem populi Dei vaticinati sunt. Nam quid Deus locutus sit per os Prophetarum, explicat per sequentia, videlicet,

70. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt, prophetarum ejus:

71. * *Salutem ex inimicis nostris.* Refertur enim hoc ad verbum *locutus est*. Intelligit autem salutem seu salvationem ab illis inimicis, quos Christus vicit: hos autem certum est fuisse non visibiles Romanos, aut Græcos, cujusmodi redemptionem & salutem carnales Judæi expectabant; sed spirituales dæmones, qui humano generi dominabantur. Itaque Zacharias interpretatur hîc omnes illas prophetias, quæ de mittendo Israëli liberatore ab hostibus loquuntur. * *Et de manu omnium, qui oderunt nos.* Repetitio est Hebræis familiarissima, in Proverbiis, & Psalmis, & Canticis. Unde hæc eadem repetitio habetur bis in eodem Psalm. 17. v. 18. 41.

71. Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos:

72. Ad faciēdam misericordiam cum patribus nostris: & memorari testamenti sui sancti.

72. * *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris*: ut sic Filium suum mittendo, misericordiam seu gratiam erga patres antiquos reipsa exhiberet, id scilicet præstando, quod eis tam pro se, quàm pro posteris promiserat. Nam & ipsi patres fide & gratiâ Christi justificati sunt, & ejus adventu è limbo liberati. * *Et memorari testamenti sui sancti.* Græca constructio est, pro *ad memorandum*, id est, ut ita se memorem declararet reipsa post longam illam quasi oblivionis moram, fœderis sive pacti cum patribus initi, videlicet de Christo ex semine Abraham nascituro. Respicit enim ad illud fœdus, quod pepigit cum Abraham, Gen. 22. v. 16. 18. ut clariùs patet Act. 3. v. 25. ex verbis S. Petri; & ipse Zacharias hoc explicat seqq. verbis.

73. Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis.

73. * *Jusjurandum, quod juravit ad Abraham patrem nostrum. Jusjurandum* est quartus casus Græcè, & regitur à *memorari*: nam sicut Græcum μνησθῆναι, ita & Latinum, *meminisse*, pro quo hîc sumitur *memorari* regit indifferenter genitivum & dativum. Sensus est ergo, ut se memorem ostenderet testamenti jurisjurandi, seu testamenti, quod est jusjurandum, ad Abraham factum, ut diximus. Ita Theoph. & Euthym. & favet ei textus Syriacus. Simile quid vide sup. v. 55. * *Daturum se nobis*, id est, ad hoc, ut daret nobis, vel nimirum daturum se nobis ea, quæ sequuntur: explicat enim quid contineatur illo jurejurando, videlicet:

74. Ut sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati serviamus illi;

74. * *Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum, &c.* id est, ut ex potestate inimicorum nostrorum, satanæ, peccati, mundi, carnis, per gratiam Christi liberati, deinceps serviamus Deo, sine timore eorum, utpote quorum vires per Christi redemptionem fractæ sunt. Unde Christus ipse Joan. 16. v. 33. *Confidite, ego vici mundum*: & infrà c. 12. *Nolite timere pusillus grex.* Et sic ista verba & sequentia de præsenti vita intelligerentur, in qua justi serviunt Deo in sanctitate, sine timore saltem servili, & illo immodico & anxio, qui mentis hilaritatem tollit. Sed quia hoc beneficium satis videtur indicatum v. 71. hinc malim istum & sequentem versum ad statum æternæ salutis referri. Neque enim æquum est, ut hoc summum beneficium in isto Cantico prætermittatur, quod & ipsa verba magìs postulant. Æternitas enim verè omnes dies nostros comprehendit, ubi juxta Isaiam, timore omnium malorum sublato, sedebit populus in pulchritudine pacis, & tabernaculis fiduciæ, * *ut serviamus illi*,

75. In sanctitate & justitia coram ipso, omnibus diebus nostris.

75. * *In sanctitate*, quæ Deum respicit, & cujus cultus est sanctitas colentis, * *& justitia*, id est, omnium virtutum perfectione, quæ generaliter *justitia* in Scripturis vocari solet, * *coram ipso*, Deo scilicet facie ad faciem seipsum demonstrante, * *omnibus diebus nostris* per totam æternita-

nitatem, ubi nulla dies erit à Dei servitio, justitiaque feriata. Postquam autem celebravit beneficia per Christi adventum nobis allata, utitur apostrophe ad puerum recens natum, sive quod usus rationis in utero datus ei permanserit, ut Orig. & Ambros. hìc, & ferè Græci; sive poëtico & prophetico more, personam fingendo, sicuti Moyses, Deut. 32. v. 1. & David, 2. Reg. 1. v. 21. ut ita adstantes doceret, quantus puer ille futurus esset, dicendo:

76 Et tu puer, propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus:

76. * *Et tu puer*, non cum aliis Prophetis promiscuè Propheta Domini, sed singulariter *Propheta Altissimi vocaberis*, seu eris: utpote quem Altissimus *Angelum suum*, per Malachiam c. 3. v. 10. vocat. * *Præibis enim ante faciem Domini*, in carne præsentem, vide dicta v. 17. * *parare vias ejus*, id est, ut pares & disponas mentes Judæorum ad hoc, ut Christum salvatorem & sponsum recipiant. Prædicabis enim pœnitentiam, ne Domini doctrina, prædicabis Baptismum, ne Domini disciplina, prædicabis Spiritum Sanctum & ignem, ne Domini gratia, rudes sibi mentes hominum inveniat, & imparatas exhorreat. Nam explicans modum parandi vias Domini, addit:

77. Ad dandam scientiam salutis plebi ejus in remissionem peccatorum eorum:

77. * *Ad dandam scientiam salutis plebi ejus*, id est, ut magisterio tuo des populo Judaico primam cognitionem eorum, quæ ad salutem sub novo Testamento erunt necessaria, * *In remissionem peccatorum eorum*, per Christum videlicet obtinendam. Non enim doctrina Joannis eam dabat, sed eo disponebat, Agnum Dei, tollentem peccata mundi, demonstrando, quod explicat clariùs sequenti versu. Nam quasi quæreres, per quem danda esset hæc salus & remissio peccatorum, respondet:

78 Per viscera misericordiæ Dei nostri: in quibus visitavit nos: oriens ex alto:

78. * *Per viscera misericordiæ Dei nostri*, seu per viscera miseratione plena, id est, per misericordiam Dei, ex intimis ejus visceribus & affectu prodeuntem. * *In quibus*, id est, quâ profundissimâ misericordiâ impellente, * *visitavit nos*, in propria persona ad nos veniendo, ut dictum est versu 68. Visitavit autem, veniendo * *ex alto*, quia à summo cælo, seu sinu Patris, egressio ejus, ad nos visitandos in assumpta carne * *Oriens*, id est, is, qui *oriens* à Prophetis vocari solet, scilicet Christus. Porrò, *Oriens*, non est hìc participium, sed nomen respondens Græco, quod hìc habetur ἀνατολή, *ortus*. Respicit autem ad loca Zachariæ 3. v. 8. & ibid. c. 6. v. 12. ubi Hebraicè est צמח, *Tzamách*, quod Hier. ibid. vertit *oriens*, & LXX. Interpretes ἀνατολή, id est *oriens*, seu *ortus*: alibi verò Hieron. subindè vertit, *germen*, quod etiam oritur ex terra. Nam Hebraica radix צמח, *Tzamách*, propriè quidem *germinare* aut *pullulare* significat; usurpatur tamen etiam generatim pro, *oriri*. Utrumque ergo est Christus, & *germen*, quia ex rescisso trunco Davidicæ stirpis, sine viri opera, repentè pullulavit, & in arborem amplissimam

crevit; & *oriens*, quia ipſe eſt lux mundi, & Sol juſtitiæ, qui Malachiæ 4. oritur timentibus Deum; & ſtella, quæ oritura dicitur ex Jacob, Num. 24. v. 17. quam rationem nominis conſideravit Orig. hom. 13. in Levit. Greg. l. 20. Moral. c. 18. alias 21. Theophyl. Euthym. Beda hîc, & alii paſſim. Nam ipſe Zacharias explicans, cur orientem dixerit, adjicit:

79. Illuminare his, qui in tenebris, & in umbra mortis ſedent: ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.

79. * *Illuminare*, id eſt, ut lumen præbeat, ſeu illuceſcat * *his qui in tenebris & in umbra mortis ſedent*, id eſt, qui habitant in tenebris denſiſſimis, & in afflictiſſimo rerum ſtatu triſtiſſimam mortis imaginem referente. Metaphora eſt à locis obſcuris, ut ſepulchris & carceribus, quæ mœſtiſſimâ rerum facie præſentis mortis horrorem incutiunt. Transfertur autem ſpiritualiter ad ſignificandum teterrimum animæ ſtatum per ignorantiam erroreſque miſerabilis, & peccata, tanquam æternæ mortis veſtibula. * *Ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis*, id eſt, ut lumine doctrinæ & charitatis, quod mentibus infundit, dirigat affectus, conſilia, & opera noſtra in viam, quâ tenditur ad pacem æternæ beatitudinis. Hæc autem via non eſt alia, niſi via veritatis & juſtitiæ, ut ſobriè, juſtè & piè vivamus in hoc ſæculo.

80. Puer autem creſcebat; & confortabatur ſpiritu: & erat in deſertis uſque in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſraël.

80. * *Puer autem creſcebat*, ætate & mole corporis; & creſcentibus pari paſſu virtutibus, * *confortabatur ſpiritu* ſuo; quamvis nonnulli intelligant ipſum ſpiritum divinum gratiæ & confortationis authorem. * *Et erat in deſertis*, ſtatim ſcilicet à prima pueritia, ut videtur ſentire Orig. hom. 11. in Luc. & apertiùs Hieron. lib. contra Luciferianos, ubi dicit, quòd poſt materni ventris hoſpitium eremi deſerta ſectatus ſit, & parvulus de ſerpentibus luſerit. Occaſio petendi deſerti videtur fuiſſe tyrannis Herodis, pueros Bethleem perſequentis, ut Chriſtum aſſequeretur: quod Nicephorus notat lib. 1. c. 4. Addit Cedrenus, in compendio hiſtoriæ, curam ejus ab Angelo ſuſceptam, eò quòd Eliſabeth paulò poſt fugam cum puero in deſertum obiiſſet. * *Uſque in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſraël*, id eſt, uſque ad tempus, quo inter homines prædicando & baptizando converſari cœpit, quod fuit circa annum ætatis ejus trigeſimum, ſicut & Chriſti.

CAPUT SECUNDUM.

1. Factum eſt autem in diebus illis, exiit edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur univerſus orbis.

1. * F*Actum eſt autem in diebus illis*, circa tempus ſcilicet nativitatis Joannis, & paulò poſt, Deo hujuſmodi deſcriptionem orbis, vel procurante, vel certè tempus ejus illud potiùs, quàm aliud ordinante, ut illius occaſione Beata Virgo in Bethleem veniret. * *Exiit edictum à Cæſare Auguſto*, nempè Octavio, cui nomen *Cæſaris*, à Julio Cæſare, à quo adoptatus fuerat, adhæſit: cognomine verò dictus eſt *Auguſtus*,

quòd

quòd urbem & imperium auxisset, & fideliter administrasset. Hinc omnes Romani Principes posteà sunt appellati *Cæsares* & *Augusti*, sicut apud Syros *Antiochi*; apud Persas, *Arsacidæ*; apud Phylistium, *Abimelech*; apud Ægyptios olim *Pharaones*; & post Alexandrum usque ad Cleopatram Ptolomæi, ut Hieron. in c. 29. Ezech. * *Ut describeretur universus orbis*, Romanis scilicet subjectus, hoc est, ut numerus capitum in acta publica referretur, & tributum pro facultatibus uniuscujusque solutum. Nam facultates singulorum in hujusmodi descriptionibus fuisse causas testis est Josephus lib. 18. Antiq. cap. 1. Capita etiam singulorum non tantùm adultorum, sed etiam puerorum, descripta fuisse probat immunitas, quæ postea Syriæ concessa fuit, ut soli pauperes tabulis adscriberentur, ut patet ex Leg. Forma D. de Censibus. Unde Justinus Martyr Orat. ad Antoninum Pium audacter dicit: Christum natum in Bethleem ex descriptionibus census acti, quæ sub Cyrino, primo vestro in Judæa Procuratore, sunt confectæ, intelligere potestis, & Tertull. lib. 4. contra Marcionem c. 7. Censum, inquit Aug. testem fidelissimum Dominicæ nativitatis Romana archiva custodiunt. Ut credibile sit hac de causa Deum voluisse hanc descriptionem fieri, ut Christiani inde probarent infidelibus Christum in Bethleem de familia David natum esse.

2. * *Hæc descriptio prima facta est à Præside Syriæ Cyrino*, non prima absolutè, sed prima sub isto Cyrino, seu Quirino, ut alii nominant; nam egit ipse & secundum censum post mortem Archelai, filii Herodis, multis scilicet annis post istum primum, de quo loquitur Joseph. sup. cit. Quem cùm Eusebius putasset eundem esse cum eo, de quo hic Lucas, hinc factum est, ut Josephum graviter errasse plerique Annalium Scriptores existimaverint, cùm fuerit error Eusebii, non Josephi. Prima igitur hæc descriptio dicitur facta à Cyrino, quia inchoavit eam; perficiendam verò reliquit Sentio Senturio, ut Tertull. l. 4. contra Marcion. c. 19. insinuat. Quamquam aliqui putent, hunc censum à Cyrino extraordinariè fuisse actum in Syria, cùm neque Consul esset neque Præses Syriæ, sed Saturninus, cui eum propterea adscribit Tertull. Et ideo id quod Lucas dicit, *à Præside Syriæ*, Græcè est ἡγεμονεύοντος, id est, *imperante* scilicet per præfecturam extraordinariam. Quam rationem exponendi difficultatem esse simplicissimam & à pluribus remoris expeditam, putat Dionys. Petavius. Sed quia istam extraordinariam illius præfecturam probare difficile est, hinc aliqui suspicati sunt, solutionem ex Græca phrasi petendam, quam sic exponi posse volunt, ut sensus sit: Hæc descriptio facta est, priusquam præsideret Syriæ Cyrinus, scilicet Sentio Satu-

2. Hæc descriptio prima, facta est à præside Syriæ Cyrino.

Saturnino. Nam Cyrinus adhuc diu post præsedit Syriæ, juxta testimonium Josephi, de censu agentis.

3. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem.

3. * *Et ibant omnes, ut profiterentur:* Græcè est idem verbum, quod v. 1. ἀπογράφεσθαι, *ut describerentur*, id est, ut nomina & familias suas apud acta denuntiarent, & censum pro facultatibus solverent, * *singuli in suam civitatem*, scilicet ibant, ubi nimirum familiæ caput erat. Nam Romani videntur in Judæa servasse modum censendi, in illo populo usitatum, qui solebat fieri per tribus, & inde per tribuum familias, & familiarum capita: nam illa ratio datur versu 4.

4. Ascendit autem & Joseph à Galilæa de civitate Nazareth, in Judæam in civitatem David, quæ vocatur Bethleem: eo quod esset de domo & familia David,

4. * *Ascendit autem & Joseph à Galilæa:* quia Judææ situs altior erat, quàm Galilææ. Et hinc est, quod in Scripturis passim dicuntur, *ascendere in templum Domini*, quia altissimo loco situm, *& descendere in domum Regis:* & rursum Christus dicitur *ascendisse Jerosolymam* & *descendisse Capharnaum*, quæ erat vicina Galilææ, * *de civitate Nazareth*, ubi habitabat: nam in descriptione nulla habebatur ratio, ubi quis natus esset, vel habitaret, vel domum, aut bona sua haberet, sed loci familiæ celebris. * *In civitatem David, quæ vocatur Bethlehem:* quod additur distinctionis causâ. Erat enim & alia civitas David, arx Sion, quam armis occupaverat, sed in Bethlehem natus erat: quam parum splendidam, parumque populosam Dominus præelegit nativitati, sicut Jerosolymam passioni, inquit Leo serm. 1. de Epiphania. Accedebat & nominis congruentia, nam ex Bethlehem, id est, domo panis, conveniebat panem vitæ procedere. * *Eo quod esset de domo & familia*, id est de familia * *David*: nam prius nomen exponitur per posterius. Quamvis alioqui *familia* & *domus* distingui possint: ut *Tribus* dicantur à primis filiis Jacob & Joseph; *Familiæ* à celebribus quibusdam nepotibus eorum; *Domus* à singulis patribus-familias. Sed hæc distinctio non semper servatur in Scripturis. Insinuatur autem hîc, omnes omninò de stirpe David similiter in Bethlehem esse descriptos.

5. Ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante.

5. * *Ut profiteretur*, Græcè est iterum ἀπογράψασθαι, *ut describeretur*, sed interpres noster causam descriptionis respexit, quæ fiebat, ut quisque se hujus vel illius se esse familiæ, & Imperatori persoluto censu subjectum esse profiteretur. * *Cum Maria:* nam & fœminæ censebantur, maximeque quia unigenita & hæres erat de familia David. * *Desponsata sibi uxore*, id est, sibi nupta, sed incognita, ut dictum est cap. præced. v. 23. * *prægnante*, id est, partui jam proximâ: ut satis constet actum hoc divinitùs, ut tale iter in illo statu susciperet, videlicet in publicis stabulis censuum profiteretur Maria se Josephi uxorem, ortam ex tribu Juda, ex familia David, subjectam Cæsari, atque

ita

indubitata fides fieret posteris. Et hinc est, quòd Christiani, ut suprà diximus, ad illas tabulas censuum provocabant.

6. * *Factum est autem cum essent ibi*, id est, cùm aliquot diebus ibi hærerent, **impleti sunt dies, ut pareret*: naturales scilicet & legitimi; quos dies Aug. lib. 83. quæst. Evang qu. 56. ponit ducentos septuaginta sex, hoc est novem menses, & sex dies: tot enim inveniri ait inter VIII. Kalendas Aprilis, quo conceptus est, & VIII. Kal. Januarii, quo natus est Dominus, sicut à majoribus traditum suscipiens Ecclesiæ custodit authoritas, inquit idem lib. 4. de Trinit. c. 5. ubi hoc latius tractat.

6 Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret.

7. * *Et peperit*, enixa, aliarum matrum more, quâdam activitate, sine qua quidem Christus de matre natus, non tamen mater ita propriè filium peperisse diceretur. In quo partu Aug. lib. 10. de civit. c. ult. agnoscit cum Ecclesia proprium Salvatoris miraculum, quod scilicet Virgo peperit, quod fieri non potuit, nisi claustro virginitatis non reserato, & consequenter non sine penetratione dimensionum. Peperit & sine dolore; quia sine corruptione conceperat, ut Bernardus in illud Apocal. *signum magnum &c.* Additur apud Zenonem serm. de Nativ. filium sine sordibus delibutum prodiisse, cum quibus proles solent. Sed Hieron. refragatur, qui lib. contra Helvidium sicut dicit virginem per genitalia peperisse filium, ita & tegmine membranarum solito circumvolutum, & epist. 22. cruentatum. Non enim, inquit, erubescimus, non silemus, quanto sunt humiliora, quæ pro me passus est, tanto plus ei debeo. * *Filium suum primogenitum*, id est, ante quem nullum alium genuerat: non enim habet hic respectum ad primogenitum; ita ut primogenitus, & unigenitus reipsa hîc idem sint. Quamquam Epiph. hæres. 78. velit promogenitum vocari non respectu Virginis, quasi diceretur, primogenitum suum, sed absolutè primogenitum omnis creaturæ, sicut Apostolus vocat. **Et pannis eum involvit.* Græcè ἐσπαργάνωσεν. *fasciavit* seu *fasciis involvit*, sicut infantes involvi solent. Nulla enim ibi obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intercessit: ipsa pannis involvit infantem, ipsa & mater & obstetrix fuit, ut Hier. contra Helvid. Quod & clariùs ex eo patet, quia **reclinavit eum*, præ teneritudine consistere aut sedere non valentem. Nam fasciare & reclinare, & similia opera facere, non est mulieris decumbentis, aut obstetricibus utentis, ut quidam delirarunt: * *in præsepio*, tanquam in cunis. Causa erat, * *quia non erat eis locus*, hospitandi, * *in diversorio*; sive propter confluxum populi, describendi causâ accurrentis, sive simul potius, quod odiosa esset paupertas, & instans mulieris puerperium. Porrò insinuat istis verbis Evangelista Christum in stabulo,

7. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum involvit, & reclinavit eum in presepio: quia non erat eis locus in diversorio.

cujus,

cujus præſepe eſt velut menſa, natum eſſe: quod quidem Ambroſius putat fuiſſe appendicem diverſorii. Euſeb. tamen lib. 7. de demonſtrat. Evang. & Hieron. qui illis in locis verſati fuerunt, aliique communiùs tradunt in agro Bethleëmitico ſeu in ſuburbiis ſitum fuiſſe. Fuit autem ſpelunca, ut Orig. lib. 1. contra Celſum, omnibus aliis conſentientibus, ad quam paſtores agere ſolerent de more pecora ſua. Unde bovem & aſinum præſepi ſtetiſſe alligatos, juxta prophetiam Habac. 3. ſecundùm LXX. tradit Hieron. epiſt. 27. Nazianz. de Chriſti nativ. Nyſſen Paulinus & alii. Spelunca iſta marmore poſtea tecta fuit, & ſuper eam ſtructa grandis Eccleſia.

8. Et paſtores erant in regione eadem vigilantes, & cuſtodientes vigilias noctis ſuper gregem ſuum.

8. * *Et paſtores erant in eadem regione*, Bethleëmitica, nempè circa turrim Ader ſeu Gregis dictam, ubi Jacob paverat gregem ſuum, ut Hieronym. tum lib. quæſt. in Geneſ. tum epiſt. 27. Græcum autem ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ, ſonat potius *in eodem agro*, quo videtur magìs inſinuari, in agro fuiſſe locum nativitatis Chriſti. * *Vigilantes*, Græcum ἀγραυλοῦντες ſignficat in agro ſtabulantes ſeu pernoctantes, ut exponit Euthymius quod etiam hyeme in regionibus calidis frequens eſt; ut imperitè colligat hinc Scaliger non eſſe natum Chriſtum hyeme. * *Et cuſtodientes vigilias noctis*, id eſt, quatuor illas notiſſimas noctis vigilias viciſſim ordine ſuo peragentes pro gregibus, adverſus lupos & fures, ſicut milites contra hoſtes. Itaque indicatur plures fuiſſe, quos Beda de locis Sanctis & Bern. ſerm. 6. de Nativit. tres fuiſſe ponit. Porrò quo myſterio primos diſcipulos Deus elegit piſcatores, eodem & paſtores, infirma videlicet mundi præferens, ut confunderet fortia.

9. Et ecce Angelus Domini ſtetit juxta illos, & claritas Dei circumfulſit illos, & timuerunt timore magno.

9. * *Et ecce*, ex improviſo, * *Angelus Domini*, qui creditur fuiſſe idem Gabriël. Unde Beda, verbis ex Ambroſio mutuatis: Angelus Mariam, Angelus Joſeph, Angelus Paſtores inſtruit, & concipiendum, & conceptum, & natum, cæli cives Dominum loquuntur; eundem Angelum fuiſſe inſinuans. * *Stetit juxta illos*, viſibili ſcilicet corpore, & propter nativitatem Chriſti in humana carne jam familiarior. Nam, ut Aug. l. 9. de civit. c. 9 ad ærumnas hujus vitæ (ſcilicet ex peccato damnatæ) pertinet, quòd Angeli nobis non eâ, quâ homines, familiaritate miſceantur. * *Et claritas Dei*, id eſt, ſplendor quidam eximius divinitus circumfuſus, * *circumfulſit illos*, id eſt, fulſit circum illos, ut & tenebræ noctis diſpellerentur, & divinitùs miſſum intelligerent: * *timuerunt timore magno*, humanâ videlicet infirmitate, quam ad ſubitam Dei vel Angelorum apparitionem experiri ſolent.

10. Et dixit illis Angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo:

10. *Et dixit Angelus: Nolite timere.* Ita quippe boni Angeli ſolent timorem abſtergere, ut animo tranquillo verba ſua accipi poſſint. Ecce enim non eſt cauſa timendi, ſed gaudendi, * *quia evangelizo vobis*,

vobis, præ cæteris, qua in re singularis vestra felicitas est, * *gaudium magnum*, id est, causam seu objectum gaudii magni; * *quod erit*, non vobis tantùm privatim, sed publicum * *omni populo*, Judaico. Non enim ad Gentiles respici, sed ad expectationem Judæorum suadet circumstantia personarum, ad quas loquitur.

11. * *Quia natus est vobis*, Israëlitis in Messiæ sibi promissi expectationem attentissimis, * *Salvator*: quo nomine sæpè promissus erat à Prophetis, ut Isaiæ 62. v. 11. Zachariæ 9. v. 9. * *qui est Christus*, Messias ille vester, seu unctus, non quolibet modo, sicut & alii *Christi* vocantur, sed * *Christus Dominus*, qui scilicet unctus est oleo lætitiæ præ consortibus suis, ut non aliorum Christorum conditione servus sit, sed Dominus, quo divinitas ejus indicatur. * *In civitate David*, scilicet Bethlehem, ut suprà dictum. Maluit hâc periphrasi uti, quàm nomine proprio, ut indicaret promissionem Davidi factam, jam impletam esse, ut Iren. l. 3. c. 11. 11. quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.

12. * *Et hoc vobis signum*, erit, non probativum Salvatoris, humilitas scilicet & paupertas nascentis, ut S. Bernardus voluit, moraliter potiùs quàm litteraliter: sed signum distinctivum illius infantis ab aliis, quos quærere potuissent. * *Invenietis infantem pannis involutum*, fasciis puerilibus, * *Positum in præsepio*, quasi natum more pastoris, qui pastor unus & bonus futurus est, juxta Prophetas. Cùm autem ex nomine præsepii locum pastores intellexerint, consequens videtur, præsepium fuisse publici stabuli, pastoribus passim notum, vel certè non omnia Angeli verba hîc esse expressa. Porrò pastoribus maluit Deus primò revelare Christum suum, tum ex illa generali, & archiva regula divinæ providentiæ, ex qua stulta & infirma & ignobilia mundi solet eligere; tum quia quantò vilior eorum persona erat ad humanam prudentiam, tantò pretiosior erat ad faciendam fidem, inquit Ambr. nescit enim fucare vel palliare simplicitas: tum denique ut essent typus pastorum Ecclesiæ, quos primos Deus elegit illiteratos & simplices, ad prædicandam aliis Christi nativitatem. 12. Et hoc vobis signum: Invenietis infantem pannis involutum, & positum in præsepio.

13. * *Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis*, id est, magna cælestium Angelorum multitudo, instar exercitus; quo nomine passim Angeli vocantur, quia numero innumerabiles sunt, Job 25. v. 3. quia ordine per choros tamquam legiones dispositi sunt, quia potentissimi, quia Deus, Imperatori summo, ad nutum præsto sunt, ad debellandos hostes, tum visibiles, tum aërias dæmonum potestates. Et hinc vocatur Deus ipse *Dominus virtutum*, *exercituum*, *sabaoth*, quæ idem sunt. * *Laudantium Deum*, de tanto beneficio, non sibi quidem, sed hominibus præstito. Utilis fuit ista tantorum testium multitudo, ut non offenderentur paupertate nascentis, cujus majestati & gloriæ servirent. 13. Et subitò facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum, & dicentium:

14. Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

14. * *Gloria in altissimis Deo*: id est, gloria, honor, & laus debetur Deo, qui habitat in altissimis, nempè cælo, vel Angelis: vel potiùs gloria debetur ac defertur Deo in altissimis, scilicet cælo & cælestibus Angelis, ut significetur, glorificationem esse fructum, qui Angelis, altissimum creaturæ locum obtinentibus, ex Christi nativitate obtigit. * *Et in terra*, sedibus altissimis opposita: * *pax hominibus*, scilicet cum Deo, quia per Christi nativitatem homines Deo reconciliati sunt: quæ pax in eis fons est omnium bonorum * *bonæ voluntatis*: quod Aug. l. 4. de civit. c. 8. & alibi exponere solet de bona voluntate hominum, q. d. pax hominibus, habentibus bonam voluntatem: sed Græcè est in nominativo εὐδοκία, *bona voluntas*, quod significare solet in Scripturis bonam voluntatem, non hominum, sed Dei, quam vocamus benevolentiam & beneplacitum Dei erga homines. Itaque Græci nonnulli trimembrem faciunt hunc hymnum; ut prima pars sit, * *Gloria in altissimis Deo*; secunda, * *Et in terra pax*; tertia, *Hominibus bona voluntas*. Sed longè rectiùs illa postrema in unum conjunguntur, & quidem in genitivo, *In terra pax hominibus bonæ voluntatis*: sic enim omnes Latini & antiquiores aliqui Græci legerunt; & ita illud, *bonæ voluntatis*, referendum est vel ad *pacem*, ut sensus sit, pax bonæ voluntatis, id est, pax non profecta ex meritis, sed ex gratuita Dei benevolentia, obtigit hominibus: vel faciliùs & mollius ad illud, *hominibus*, hoc sensu: Pax data est hominibus, quos Deus benevolè dilexit, seu in quibus sibi complacuit. Quo nomine electi & prædestinati vocari solent; nam illis præcipuè Salvator venit, & pax allata est.

15. Et factum est, ut discesserunt ab eis Angeli in cælum: pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis.

16 Et venerunt festinantes: & invenerunt Mariam, & Joseph, & infantem positum in præsepio.

17. Videntes autem cognoverunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc.

15. * *Et factum est, ut discesserunt Angeli in cælum*: quo se Angelos bonos fuisse significabant, & ad hunc tantùm actum extra ordinem missos à Deo: * *Pastores loquebantur ad invicem*. Insinuaverant enim Angelo operæ pretium esse, Deoque gratum, si oculis rem explorando visionem adhuc magis credibilem redderent. * *Videamus hoc verbum, quod factum est*, id est, rem, quæ accidit, phrasi Hebraicâ: quamvis hîc satis commodè accipi possit propriè pro verbo seu nuntio, quod ipsis annuntiatum erat, conformiter ad vers. 17. & ad id, quod mox sequitur. * *Quod Dominus ostendit nobis*, annuntiando per Angelum. Quo indicant se non tantùm rei novitate, sed & Domini ostensione moveri ad explorandum, ne beneficio viderentur ingrati aut increduli. Quòd verò Ambr. & Bern. serm. 22. in Cant. intelligunt Verbum incarnatum seu factum hominem, videtur minùs hoc loco congruere.

17. * *Videntes autem*, scilicet Mariam, Joseph, & infantem in præsepio,

ſepio, * *cognoverunt de verbo*, id eſt, re ipſa compererunt verum eſſe, quod Angelus dixerat * *de puero hoc:* quatenus dixerat inveniendum in præſepio. Nam eumdem eſſe Salvatorem non viderunt, ſed crediderunt, illâ prædictione & Dei internâ illuſtratione permoti.

18. * *Et omnes qui audiverunt, mirati ſunt*: quo ſignificatur paſtores ea divulgaſſe. Unde verbum Græcum, διεγνώρισαν, quod v. 17. vertitur, *cognoverunt*, quidam transferunt, *divulgaverunt*. * *Et de his, quæ dicta erant à paſtoribus.* Græcè & Syriacè deeſt, *&*, videturque ſenſum impedire. Unde quidam ſic exponunt, ut mirati dicantur, quia audiverant concentum Angelicum, & ea, quæ dicebantur à paſtoribus: alii, ut dicantur mirati non ſolùm rem, quam audiverant, ſed etiam ea, quæ dicebantur à paſtoribus de nuntio Angelico: quamvis ſimpliciùs, *&*, accipi poſſit pro, *id eſt*.

18. Et omnes, qui audierunt, mirati ſunt:& de his, quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos.

19. * *Maria autem conſervabat omnia verba hæc*, id eſt, omnes res iſtas geſtas, tum circa ſe in concipiendo, & pariendo, tum circa paſtores, * *conferens in corde ſuo*, ſequentia ſcilicet cùm præcedentibus, in quibus videbat magnam omnium conſpirationem ad ejuſdem myſterii confirmationem & fidem. Singulare exemplum datur virgineæ taciturnitatis, prudentiæ, & modeſtiæ, quòd non ipſamet in vulgus jactaret omnia, ſed corde perpenderet, ut notat Ambroſius.

19. Maria autem conſervabat omnia verba hæc, conferens in corde ſuo.

20. Et reverſi ſunt paſtores glorificantes & laudantes Deum, in omnibus quæ audierant & viderant, ſicut dictum eſt ad illos.

21. * *Et poſtquam conſummati ſunt dies octo.* Conſummatio refertur non ad ipſos dies, quaſi expletis omninò totis octo diebus ſit circumciſus, ſed ad dierum numerum, qui ſeptem dies integri completi erant, & octavus inchoatus, qui per ſynecdochen dicuntur octo dies, phraſi Hebræis familiari, ut patet Matth. 27. v. 63. & clarè Gen. 40. v. 13. & 19. collatis cum verſu 20. * *Ut circumcideretur puer*; id eſt, quo juxta legem circumcidendus erat, idque ſine legalis quidem præcepti neceſſitate, ſed ut propriâ dignatione factus ſub lege, legis obedientiam nobis commendaret: ut declaret ſe veram aſſumpſiſſe carnem, contra Manichæum: ut oſtenderet ſe non cæleſte corpus detuliſſe de ſupernis, contra Valentinum, neque conſubſtantiale divinitati, contra Apollinarem: ut Judæis tolleret excuſationem, quòd ideò non recepiſſent eum, quia circumciſione caruiſſet, ſicut hæc indicat Epiphanius Hæreſ. 30. Circumciſus autem fuit ſecundùm quoſdam à Maria, quod Epiphan. videtur improbare; ſecundùm alios à Joſeph. Aug. tamen lib. 2. contra Parmenian. c. 17. dicit hoc fieri ſolitum à Judæis. Cui Epiphan. magìs favet, & res magis poſtulat, ut veritas circumciſionis ejus per publicum extraneorum teſtimonium eſſet extra ſuſpicionem. * *Et vocatum eſt nomen ejus Jeſus*, de cujus etymologia dictum eſt Matth. 1. v. 21. * *Quod vocatum eſt ab Angelo:* ſignificans

21. Et poſtquam conſummati ſunt dies octo ut circumcideretur puer: vocatum eſt nomen ejus Jeſus, quod vocatum eſt ab Angelo prius quàm in utero conciperetur.

ita non temerè, non casu, non humano, sed divino impositum fuisse consilio: * *Priusquam in utero conciperetur.* Quo clarissimè ostenditur, Christum conceptum non nisi absolutâ angelicâ legatione, non autem antè, ut quidam putaverunt.

22. Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino,

22. * *Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus*, Mariæ scilicet; est enim Græcè femininum ναπῆς, id est, dies, quibus legaliter purganda videbatur, * *secundùm legem Moysi:* quæ statuit Levit. 12. ut, si peperisset masculum, immunda esset septem diebus, juxta dies separationis menstruæ, hoc est, sicut immunda erat mulier menstruata, quæ quidquid tangeret reddebat immundum, etiam homines. Deindè alios triginta tres dies manebat immunda, juxta ritum observatu faciliorem, quo solùm arcebatur à Sanctuario, & à contactu rei sanctæ; ita ut dies purgationis essent simul quadraginta. Eaque de causa totidem sunt à die nativitatis Dominicæ usque ad diem purificationis utrimque inclusivè. Itaque *postquam impleti sunt dies, &c.* Phrasis omninò similis est præcedenti, *Postquam consummati sunt dies octo.* Nam quadragesima dies purgationis adhuc agebatur, in quo per oblationem sacrificii finiebatur purificatio. Lex ista in Virgine non habuit locum, partim, quia non pepererat suscepto semine, ut Lex loquitur, sed de Spiritu Sancto; partim, quia fœdi illi & horrendi sanguinum & sordium fluxus, quos puerperæ per plurimos dies pati solent, & quibus purgantur, non est passa, quæ sine dolore naturæque contumelia peperit, ut Aug. lib. de quinque hæresib. c. 15. & Cyprian. serm. de nativ. Dom. Eam tamen observavit, sicut filius Legem de didragmo solvendo, ne videlicet ignorantes puritatem ejus offenderentur. * *Tulerunt eum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino*, id est, ut eum tamquam Domino debitum ratione primogenituræ Domino offerrent.

23. sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur.

23. * *Sicut scriptum est in lege Domini.* Hæc est alia Lex, quæ habetur Exodi 13. v. 12. De masculis primogenitis, tam in pecoribus quàm hominibus, ista videlicet: **Omne masculinum adaperiens vulvam.* Periphrasis est primogeniti ex matre, q. d. Omne quod primò nascitur; hoc enim videtur matris uterum adaperire, ut aliis nascituris viam faciat. Hinc est, quòd Ambr. & Hier. l. 2. contra Pelag. & alii quidam putent hanc legem soli Christo convenisse, eò quòd ipse solus matris vulvam clausam, licet permanentem, nascendo adaperuerit, quod aliis mulieribus fit concumbendo. Sed certum est, Legem Exodi etiam brutis convenisse, itemque hominibus. Alii volunt Christo soli non convenire, eò quòd ne nascendo quidem matris vulvam adaperuerit: sed hæc sententia videtur Evangelio repugnare, utpotè quod

quod hanc Legem Christo adaptare videatur. Rectiùs ergò dixerimus, periphrasim esse nativitatis primogeniti, sicut suprà indicavimus, sive illa fiat aperiendo vulvam, sive aliter. Loquitur enim Scriptura juxta morem nascendi usitatum. Nam Hebraicum verbum פטר, *Péter*, solummodò significat uteri laxationem, seu dimissionem, quâ fœtus ab utero dimittitur, sive interim adaperiatur uterus, ut communiter fit, sive clausus maneat. Et hinc est, quod Scriptura aliquando soleat illam jam dictam periphrasim explicare nomine primogeniti, ut patet Levit. 27. v. 26. * *Sanctum Domino vocabitur*, id est, dedicatum Domino erit ad opea religionis: nam primogenita mundorum animalium immolabantur Deo, primogenitum hominis, redimebatur pretio quinque siclorum, eo quòd Levitæ in locum primogenitorum successissent ad serviendum Deo.

24. * *Et ut darent hostiam*, supple, profecti sunt in Jerusalem, non autem tulerunt eum: nam ad offerendam hostiam non erat necesse ferre puerum ad templum. * *Secundùm quod dictum est*, seu statutum, * *in lege Domini*. Hæc est tertia Lex de sacrificio purificationis puerperæ, quæ habetur Levit. 12. & statuit, ut, si mulier pauper fuerit, & non potuerit Agnum offerre, offerat * *par turturum, aut duos pullos columbarum*: unum scilicet in holocaustum, quod cremabatur Deo, in gratiarum actionem pro felici partu; alterum pro peccato, scilicet legalis immunditiæ, à qua mulier purgabatur. Nam pro muliere immediatè offerebatur illa hostia, ut manifestè patet Levit. 12. v. 7. Mediatè tamen videtur hæc oblatio etiam fuisse pro ipsa prole ut à peccato originali mundaretur, ut Aug. sæpiùs, & maximè q. 40. in Levit. & Leo epist. 4. Cæterum Lucas non indicat, utrum obtulerint turtures, an columbas, quia verba Legis nudè recitat, omittens primam ejus partem de offerendo agno anniculo in holocaustum, quæ ad divites pertinebat, ut per hoc significaret eorum tantam fuisse paupertatem, ut vel non possent eum offerre, vel certè non deceret eos oblatione divitum fastum eorum præferre. Porrò utrâque oblatione sive turturum sive pipionum castitas significatur: turtur enim, quacumque ætate casta est, columbæ verò libidinosæ quidem, sed in pullis earum per ætatem adhuc libido sopita est, ut Bern. serm. 59. in Cant.

24. & ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25. * *Et ecce*, rem novam & opportunam, * *homo erat in Jerusalem*: quâ epitheti simplicitate significatur fuisse vulgarem & laicum; nec enim Sacerdotis dignitatem, qualem quidam fuisse putant, taciturus fuisse videtur Lucas. * *Cui nomen Simeon*, seu Simon, Hebræis enim & Syris idem nomen est: * *& homo iste justus & timoratus*:

25. Et ecce homo erat in Jerusalem, cui nomen Simeon, & homo iste justus, & timoratus, expectans consolationem Israël, & Spiritus sanctus erat in eo.

ti-

timore, qui Deum reveretur & offendere timet: Græcè enim eſt, δίκαιος καὶ εὐλαβὴς, *pius & religioſus.* * *Expectans conſolationem Iſraël*, quam Chriſtus Dominus allaturus erat adventu ſuo; ut ſcilicet finem acciperet peccatum, & adduceretur juſtitia ſempiterna, ſicut prædixit Angelus apud Daniëlem: hoc enim ardentibus votis antiqui expectabant. * *Et Spiritus Sanctus erat in eo*: non ſolùm quia juſtus erat, ſed etiam quia prophetavit. Nam videtur reſpicere ad id, quod ſequitur, & cauſam dare, propter quam

26. Et reſponſum acceperat à Spiritu ſancto, non viſurum ſe mortem, niſi prius videret Chriſtum Domini.

26. * *Reſponſum acceperat à Spiritu ſancto*, qui in ipſo tamquam templo ſuo habitans reſponſa dabat. Quale enim templum, in quo non loquitur, nec reſpondet Deus? inquit Aug. Prolog. in lib. de doctr. Chriſt. Loquitur autem diverſis modis, ſive cognitas ſemper veritates in memoriam revocando, ſive novas abſtruſaſque revelando, ſicut hoc loco: * *non viſurum*, ſeu experturum, * *ſe mortem*, id eſt, non moriturum: quæ phraſis in Scripturis uſitata, ut Pſal. 88.v.49. & alibi. * *niſi videret*, non ſolâ fide, quemadmodum juſti & Prophetæ cæteri, ſed oculis corporis, * *Chriſtum Dominum*, illum videlicet qui præ cæteris omnibus à Domino unctus eſt Spiritu ſancto, qui omnium unctorum, Regum videlicet & Sacerdotum, architypus & ſcopus fuit: unde Græcè additur articulus τον χρισόν.

27. Et venit in ſpiritu in templum. Et cùm inducerunt puerum Jeſum parentes ejus, ut facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo:

27. * *Et venit in ſpiritu*, id eſt, Spiritu S. eum inhabitante inſtigatus: nam quos ille inhabitat, eos etiam dirigere ſolet, & in eis tales effectus operari. * *Et cum inducerent*, ſeu inferrent, * *puerum Jeſum parentes ejus, ut facerent ſecundùm conſuetudinem legis pro eo*: non quæ jubebat offerre ſacrificium, nam hoc non fiebat propriè pro prole, ſed quâ proles debebat ſiſti Domino tamquam primogenita, & quinque ſiclis redimebatur.

28. & ipſe accepit eum in ulnas ſuas, & benedixit Deum, & dixit:

28. * *Et ipſe accepit eum in ulnas ſuas*: ubi illud, *&*, quidam ſuperfluum eſſe putant, ſicut apud Hebræos frequenter; alii pro, *tunc*, accipi: ſed propriè accipi poteſt, ut copulet Simeonem cum parentibus Jeſu, tamquam qui videns puerum in ulnis portari, ex manibus Virginis etiam ipſe eum acceperit, ut Iren. lib. 3. c. 18. indicat. * *Et benedixit Deum*, cum gratiarum ſcilicet actione laudando, quòd conſolationis expectatæ fructu non eſſet fruſtratus; nec tantum videre Chriſtum Domini, ſed & ulnis dilectionis amplecti licuiſſet.

29. Nunc dimittis ſervum tuum Domine, ſecundùm verbum tuum in pace.

29. * *Nunc dimittis*: quod multi pro *dimittes*, poſitum volunt; ſed potiùs pro præſenti uſurpari dixeris, quaſi ſignificaret, quem hactenus contra propriam quaſi inclinationem naturæ in vita detinuiſti, ut promiſſum tuum erga me impleres, * *nunc* tandem * *dimittis ſervum tuum*, ut juxta naturæ inclinationem in mortem decidat, idque * *ſecun-*

cundum verbum, seu responsum * *Tuum*: quia non ultra hoc tempus se extendit promissionis tuæ veritas, ut mortem non videam * *in pace*, quod refer ad, *dimittis*: q.d. Nunc dimittis me contentum tranquillo pacatoque animo; quo modo Jacob dixit, *Jam lætus moriar*, quia vidi faciem tuam & superstitem te relinquo. Causam enim omninò similem hîc subjicit:

30. * *Quia viderunt oculi mei*, etiam corporis, * *salutare tuum*, id est salutem tuam, Christum videlicet salutis nostræ authorem. Verbum enim Hebraicum, quod LXX. Interpretes plerumque *Salutare* vertunt, nihil aliud quàm salutem significat: sed *Salutare* potiùs vertere maluerunt, ut causam salutis sive Deum sive Christum insinuent: quem loquendi modum hîc Lucas sequitur. 30. Quia viderunt oculi mei salutare tuum,

31. * *Quod*, supple salutare, seu quem salutis authorem, * *parasti ante faciem omnium populorum*, id est, oculis totius mundi proposuisti, ut in eum credendo salutem assequantur. Loquitur autem prophetìcè de re per prædicationem futura, tanquam de præterita. 31. Quod parasti ante faciem omnium populorum:

32. * *Lumen*, id est, lucem quartus enim casus est * *ad revelationem gentium*, id est, parasti eum, ut sit lumen ad illuminandas gentes, in summa veritatis ac Dei ignoratione versantes. Alludit enim ad prophetias, quæ Christum peculiariter ad miserabilem gentium cæcitatem auferendam missum prædicant: de quo Isaias c. 42. v. 6. *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, &c.* * *& gloriam plebis tuæ Israël*; id est, ut sit gloria ac decus Israëlitis qui peculiaris tibi populus ab initio fuit. Magnam quippe gloriam attulit Christus Israëli, quòd ex illo populo carnem assumpsit, in illo natus & conversatus est, ab illo gentibus prædicatus. Quamvis igitur & plebi Israël Christus lumen fuerit, & gentibus gloria, utrique tamen populo tribuit id quod ei maximè peculiare fuit. 32. Lumen ad revelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israël.

33. * *Et erat pater ejus*, Græcè, *Joseph*, qui pater dicitur, non tantùm ex hominum opinione, putantium Jesum ex Joseph more aliorum natum, sed etiam jure conjugii, quo multò conjunctiùs dicitur pater ejus, qui ex ejus conjuge natus fuit, quàm si esset aliundè adoptatus, ut Aug. lib. 2. de consensu c. 1. * *Et mater mirantes*: nam & ipsi matri ordo misteriorum, quæ jam generatim Angelo nuntiante noverat, enucleatiùs innotescebant. * *Super his, quæ dicebantur de illo.* Euthymius ad sola jam dicta Simeonis verba refert, Orig. hom. 16. ad omnia præcedentia: sed non malè referri possunt simul etiam ad sequentia, ut sit & epilogus præcedentium, & præfatio sequentium; quæ ipsis maximè mirandi causam præbere potuerunt. Cùm enim Simeon benedixisset eis, sive benè precando sive talem eis filium gratulando; 33. Et erat pater ejus & mater mirantes super his, quæ dicebantur de illo.

34. * Di-

34. Et benedixit illis Simeon: & dixit ad Mariam matrem ejus Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum, cui contradicetur:

34. * *Dixit ad Mariam matrem ejus:* nam Joseph, cùm hæc contingere debebant, scilicet in prædicatione & passione Domini, juxta multorum opinionem, ex hac vita migraverat, * *Ecce positus est hic in ruinam*, id est, ad ruinam, seu ut sit ruina & perditio multorum in Israël: effectum enim positionis, non finem significat. Alludit autem ad prophetiam Isaiæ c. 8. ubi dicitur Dominus futurus *in lapidem offensionis, & petram scandali*, id est, in lapidem, in quem offendant, metaphorâ sumptâ ab offendiculis pedum: nam exponens verba sua (scilicet Isaias) addit, *In laqueum & ruinam habitantibus Jerusalem, & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irritientur, & capientur.* Factum est hoc per Judæorum incredulitatem, sicut hic locus exponitur. 1. Pet. 2. v. 7. *Et in resurrectionem multorum in Israël*, id est, non solùm ad perditionem, sed etiam ad salutem multorum in populo Israël positus est. Nam illud, *multorum*, ad utrumque referri debet, differenter tamen: nam ad ruinam est ex hominum vitio; ad resurrectionem ex Salvatoris beneficio: & utroque metaphoricè significatur perditio & salus. Quo sensu dicit & Apost. 1. ad Cor. 1. Christum crucifixum, *Judæis esse scandalum, Gentibus autem stultitiam*, itemque seipsum *aliis esse odorem mortis in mortem, aliis odorem vitæ in vitam.* Et positus est etiam hic * *in signum*, in quod collimant sagittarii; Græcè εἰς σημεῖον *in scopum*, juxta illud Thren. 3. v. 12. *Posuit me quasi signum ad sagittam. Cui contradicetur*, Siriacè, *In signum contradictionis*, seu *contentionis:* in quod certatim omnes & passim jaciant sagittas contradictionis suæ, tam manu, quàm linguâ tam factis, quàm verbis, donec blasphemiis confixum, & calumniis oppressum in crucem egerint. Quò respiciens Apostolus ait, ad Heb. 12. *Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus adversus semetipsum contradictionem.* Et quia hoc toti corpori cum suo capite commune est, ideo Christus apud Isaiam dicit c. 8. *Ecce ego & pueri mei in signum & in portentum Israël*; cui scilicet portentosè contradicetur.

35. & tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.

35. * *Et tuam ipsius animam*, Nonnulli, *ipsius*, ad Christum retulerunt, hoc sensu, animam Christi, quæ tua est; vel etiam animam tuam, quæ est ipsius Christi: sed textus Græcus omnem tollit ambiguitatem, quia *ipsius*, est femininum. Itaque verus sensus est: Non solùm Christo velut scopo contradicetur, sed etiam tuam propriam * *animam pertransibit gladius:* quem aliqui intelligunt verbum Dei; alii amorem, quo vulnerata fuit; alii etiam dubitationem in fide, tempore passionis: sed interpretationes istæ partim falsæ, partim è scopo alienæ sunt. Gladius igitur intelligitur tribulationis, quo materna anima vulnerata fuit doloris affectu, inquit Aug. ep. 59. quæst ult. Quo sensu

ſenſu dicit Pſal. 104. de Joſeph, compedibus vincto, *Ferrum pertranſiit animam ejus.* tribulatio autem ac dolor intelligitur ille, quem ſenſit ex illa omnium contradictione, quæ præcedit, tamquam gladio, quo filius petebatur, & quo in cruce & filius & mater transverberati ſunt; ille patiendo, hæc audiendo & ſpectando. Incredibili namque dolore transfixum eſſe matris affectum fateri cogit cruciatuum acerbitas, diuturnitas, & infamia, blaſphemiarum indignitas ac multitudo, omnium in unum conſpiratio, omnis conſolationis defectus, amoris denique magnitudo, quo talem filium, talia coràm patientem, talis mater ſpectabat. Ut meritò S. Bern. ſerm. 29. in Cant. dicat compaſſionis affectum in dolore exſuperaſſe corporeæ paſſionis ſenſum. * *Ut revelentur ex multis*, ſeu multorum, * *cordibus cogitationes.* Referenda ſunt iſta verba ad verſum præcedentem, ut illa, *& tuam ipſius animam*, *&c.* quaſi per parentheſin inſerta legantur, & iſte ſenſus ſit: Poſitus eſt Chriſtus in ruinam, & reſurrectionem, & in ſignum, &c. Ut ita ſecreta cordium multorum, quæ antè latebant, in apertum proferantur, quo videlicet animo quiſque ſit erga Chriſtum ac Deum, pio an impio, fideli an infideli. Nam ut Beda notat, incertum erat antea, qui Judeorum Chriſtum & gratiam ejus, quem venturum noverant, & credebant ac deſiderabant, reciperent, qui reſpuerent, qui verâ, qui ſimulatâ pietate juſtitiam ſectarentur. Adventu & prædicatione ipſius patefactum eſt, quis eſſet ſingulorum erga Deum, Chriſtum, & juſtitiam animus.

36. * *Et erat Anna Prophetiſſa*, hoc ſcilicet cognomine paſſim nota: quo quidam recentiores nihil aliud ſignificari putant, quàm quòd eſſet in Scripturis exercitata, docens juvenculas legem Dei. Sed rectiùs Aug. lib. de bono viduit. c. 7. veram Prophetiſſam intelligit. quia, inquit, credendum eſt, eo ſpiritu prævidiſſe Chriſtum ex virgine proximè eſſe venturum, quo potuit agnoſcere & parvulum. * *Filia Phanuel de tribu Aſer.* Nam ante adductam tribum Aſer in captivitatem Babylonicam, multi de ſingulis tribubus tranſierant religionis causâ ad Judam & Benjamin, ut eſt 2. Paralip. 11. v. 16. Multi quoque captivitatem Aſſyriorum evaſerant, etiam ex Aſer, ut patet 2. Paral. 3. v. 6. & 11. ex quorum reliquiis potuit eſſe Anna iſta. Hæc cùm eſſet provectæ ætatis, * *vixerat cum viro ſuo ſeptem annis à virginitate ſua*, id eſt, à die, quo virgo nupſerat. Quibus verbis tacitè indicat caſtitatem ejus & virginalem ante nuptias, & conjugalem poſt nuptias; vidualem verò verſu ſequenti.

36. Et erat Anna prophetiſſa, filia Phanuel, de tribu Aſer: hæc proceſſerat in diebus multis, & vixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate ſua,

37. * *Et hæc vidua*: quia noverat jam tempus eſſe, quo Chriſto non officio pariendi, ſed ſtudio continendi, meliùs ſerviretur, inquit

37. Et hæc vidua uſque ad annos octoginta quatuor: quę non diſcedebat de templo, jejuniis & obſecrationibus ſerviens nocte ac die,

quit Aug. loco cit. * *Usque ad annos octoginta quatuor*, non viduitatis, sed ætatis. Meritum ergò Annæ eò maximè commendatur, inquit c. 13. quia cùm tam citò in juventute expulisset virum, per prolixam ætatem suam diu cum carne conflixit & vicit. Et quia parum est esse viduam, nisi pietate commendetur, addit hyperbolicâ locutione, * *Quæ non discedebat de templo:* non quòd in illo habitaret, sed in eo frequenter & penè assiduè studio religionis versaretur, * *jejuniis & obsecrationibus serviens*, id est, per jejunia & orationes serviens Deo, Græcè λατρεύων, seu *latriam exhibens*; quod sacrorum Scriptorum usu cultum Deo debitum significat. Ex quo apertum relinquitur tam per jejunia secundùm se, quàm per orationem coli Deum, non verò tantum, quatenùs carnem macerando jejunia serviunt orationi, ut vult Calvinus in Harmonia sua evang. * *nocte ac die*, id est, assiduè, præveniens jam tum præceptum Apostoli 1. ad Thimoth. v. 5. ubi viduam jubet instare obsecrationibus & orationibus nocte ac die.

38. Et hęc, ipsâ horâ superveniens, confitebatur Domino: & loquebatur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem Israël.

38. * *Et hæc*, tot videlicet nominibus commendata: nam, ut Ambros. notat ideò Anna & stipendiis viduitatis & moribus talis inducitur, ut digna planè fuisse credatur, quæ redemptorem omnium venisse nuntiaret: * *ipsa hora*, quâ Simeon de puero & matre prophetabat, opportunè & providentiâ Dei gubernante, * *Superveniens confitebatur Domino*, id est, laudando gratias agebat pro accepto beneficio: illa quippe vis est verbi *Confitendi*, in Scripturis frequentissima. * *Et loquebatur de illo*, scilicet Domino, ut præcessit. Cùm autem constet intelligi puerum, consequenter de illo Domino tanquam omnium Domino loquebatur * *Omnibus, qui expectabant redemptionem Israël*, eum videlicet declarans esse messiam & redemptorem illum, quem Israël expectabat.

39. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilęam in civitatem suam Nazareth.

39. * *Et ut perfecerunt omnia secundùm legem*, quæ de purificatione matris, de oblatione & redemptione primogeniti statuta sunt, * *reversi sunt in Galilæam:* non immediatè ex Jerosolymis vel Bethlehem, sed post interpositam fugam in Ægyptum. Nam Joseph ex Ægypto in Judæam, non verò in Galilæam redire voluit, ut patet Matt. 2. v. 22. non alia sanè de causa, ut videtur, nisi quia ex Judæa fugerat. Itaque etiam hîc notanda est consuetudo Evangelistarum, ita connectentium gesta diversa, quasi nihil intercesserit, cùm tamen multa interposita fuerint.

40. Puer autem crescebat, & confortabatur, plenus sapientia: & gratia Dei erat in illo.

40. * *Puer autem crescebat*, corpore, * *& confortabatur*, robore membrorum, ut pueri solent. Has enim vicissitudines ætatum subire voluit, ne, si plenâ staturâ prodiisset, phantasma fuisse videretur: * *plenus sapientia*, q. d. non tamen simpliciter crescebat sapientiâ, sed ab initio

initio plenus erat; sicut & * *gratia Dei*, stabilis scilicet sine incremento, erat in illo. Nam his verbis quodammodò præmunivit nos Lucas, ne perperam intelligeremus id, quòd infrà v. 52. dicit, eum sapientiâ & gratiâ profecisse, nimirum ita, ut profectus ille cum hac stabili plenitudine consistere possit.

41. * *Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem*, videlicet ad templum Domini. Præceptum enim erat Deuter. 16. v. 16. ut ter in anno appareret omne masculinum in conspectu Domini in solemnitate Hebdomadarum, id est, Pentecostes, & in solemnitate Tabernaculorum, & præcipuè * *in die solemni Paschæ*, ut videlicet istâ frequentatione in Dei veri cultu continerentur. Et quamvis virgo istâ lege non teneretur, pro sua tamen pietate virum comitata est. Sed cur non timuerunt Archelaum, qui, ut colligitur ex Josephi lib. 17. Antiq. cap. 15. tunc adhuc superstes regnabat in Judæa? Respondet Aug. lib. 2. de consensu cap. 10. habitationem in Jerosolymis timuisse parentes propter Archelaum, non tamen brevem peregrinationem, cùm tantâ turbâ undique confluente facilè esset latêre. Unde & Christus ipse quasi in occulto dicitur ascendisse aliquando ad diem Festum, Joan. 7. v. 10.

41. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem, in die solemni Paschæ.

42. * *Et cum factus esset annorum duodecim.* Hoc unico actu Christi pueritiam & adolescentiam complexus est: idque opportunè, ut, quia totum illud disciplinæ suscipiendæ tempus est, adolescentiæ præberet formulam discendi, tractandique cum doctoribus, sicut posteà vir viris exemplum fuit agendi cum discentibus.

42. Et cùm factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Jerosolymam secundùm consuetudinem diei festi,

43. * *Consummatisque diebus*, Azymorum, qui septem erant, * *cum redirent* in Galilæam, * *remansit puer Jesus in Jerusalem, & non cognoverunt parentes*, id est, mansit insciis parentibus. Causa non fuit error, non casus, aut inobedientia, sed Dei consilium, ut ostenderet se in sui Patris cælestis negotiis esse suæ libertatis & authoritatis, independentem à parentibus carnis: ut specimen aliquod suæ divinitatis in illa ætate præberet: ut modestiæ magnitudinem intelligeremus, qui, cùm talia posset, & antè & posteà tot annos in silentio privatus ignotusque latuit, nihil more vanorum hominum & fervidorum moliens ante tempus.

43. consummatisque diebus, cùm redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem, & non cognoverunt parẽtes ejus.

44. * *Existimantes autem illum esse in comitatu:* in quo negotiis aliquibus in urbe implicati eum verisimiliter reliquerant. Addit hoc, ut omnem incuriæ culpæque suspicionem à parentibus removeret, taciteque insinuaret, puerum cum parentibus ascendere redireque solitum: nam illa consuetudo videtur eis fuisse causa talis probabilis existimationis * *Venerunt*, seu progressi sunt, * *iter diei*, tamquam securi,

44. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei & requirebant eum inter cognatos, & notos,

curi, quòd in communi diversorio sub vesperam eum invenirent: distat enim Nazareth Jerosolymis itinere circiter triduo. Itaque * *requirebant eum inter cognatos & notos*, civitatis Nazarenæ; sive quòd eum inter illos reliquerant, sive quòd gregatim oppidani ejusdem urbis maximèque consanguinei simul redire solerent.

45. Et non invenientes, regressi sunt in Jerusalem, requirentes eum.

45. * *Et non invenientes regressi sunt in Jerusalem*: eò quòd nec præcessisse comitatum, nec eum cum aliis egressum satìs intelligerent. In hoc iter secundus dies impensus est: * *requirentes eum*, tamquam depositum curæ suæ carissimum illius ætatis. Sed cur tanta sollicitudo de illo, quem Deum esse non ignorabant? Nimirùm quod, sicuti cætera corporis incommoda, famem, sitim, imbecillitatem ambulandi, & similia patiebatur, instar puerorum cæterorum, nisi parentum curâ arcerentur: ita meritò solliciti erant, ne & istis itineris & errorum incommodis subjaceret, quibus cæteri pueri solent: nec enim divina potestas ejus parentes à sollicitudine & cura paterna eximebat.

46. Et factum est, post triduum invenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos.

46. * *Et factum est, post triduum invenerunt illum*, id est, tertio die ab amissione. Phrasis est enim Scripturæ familiaris, ut id, quod certo die futurum significare velit, dicat futurum post diem illum, scilicet inchoatum, ut sup. v. 21. & 22. Itaque primo die amissus, secundo regrediendo quæsitus est, tertio invenerunt eum, * *in templo*, aliquo scilicet ejus loco, sive in atrio sive in exedra, ad docendam legem ac disputandum deputato. Unde Paulus Actor. 24. v. 12. *Neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem*: & alibi dicit, se juxta pedes Gamalielis eruditum. * *Sedentem in medio Doctorum*: non cum illis occupando locum Doctoris, ut aliqui putaverunt, sed instar discipuli inter Doctores hinc inde in subselliis considentes: non enim invenerunt eum docentem; sed, pro illius ætate congrua, * *audientem illos*, docentes, * *& interrogantem*, id est, quæstiones ex iis, quæ tradiderant, excitantem, ut, cùm eos docere vellet, servatâ decentiâ discere velle videretur. Nam, ut optimè Orig. in hunc locum, ex uno doctrinæ fonte manat interrogare & respondere sapienter: & ejusdem scientiæ est, scire quid interroges, quidve respondeas. Itaque servavit hìc præceptum, quod per Ecclesiasticum adolescentulis dederat, *In multis esto quasi inscius, & audi tacens simul & quærens, & pro reverentia accedet tibi bona gratia.*

47. stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super prudentia & responsis ejus,

47. * *Stupebant autem omnes*, id est, quasi extra se in extasin rapti mirabantur, ut sonat Græcum ἐξίσαντο, * *super prudentia*, seu intelligentia, quæ in interrogando, dubiisque proponendis, servato ubique decoro, elucebat: * *& responsis ejus*, quæ ipse vicissim ad interrogata,

rogata dabat, dum admirabundi, quid de profundis myſteriis dicturus eſſet, explorare vellent. Itaque voluit hîc admirandæ ſuæ ſapientiæ ſpecimen dare Chriſtus, ut ipſos Doctores ad inquirendum de adventu Meſſiæ excitaret, & faciliùs poſt annos octodecim reciperetur.

48. Et videntes admirati ſunt. Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid feciſti nobis ſic? ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te.

48. * *Et videntes*, parentes ejus, * *admirati ſunt*, actum illum pueri duodecennis tam inſolitum: * *& dixit mater ejus ad illum*, tamquam potior jure geniti dolore amiſſi, amore & gaudio inventi filii: * *Fili, quod feciſti nobis ſic?* Mirantis dolentiſque, non reprehendentis verba ſunt: nec rogat, cur remanſerit, aut cur diſputaverit cum Doctoribus, quæ jure ſuo facere poterat, ſed *quid feciſti nobis ſic?* Ut ſcilicet nobis inſciis remanſeris, qui tuo amore & dolore torquebamur. Hanc enim cauſam iſtius interrogationis produnt verba ſequentia: * *Ecce pater tuus & ego* (maritum præponit ſibi, ut ubique humilitate eſſet prima) * *dolentes*, quia ſummopere amantes, * *quærebamus te*: quaſi dicerent, cùm te hoc ſcire non ignoremus, miramur, cur feceris nobis ſic, ſi facere conſtitutum erat. Nam ſicut mater non minùs affectuosè quam humiliter & fiducialiter exprimit animum ſuum.

49. Et ait ad illos: Quid eſt quod me quærebatis? neſciebatis quia in his, quæ patris mei ſunt, oportet me eſſe?

49. * *Et ait ad illos: Quid eſt, quod me quærebatis?* Ubi ſpecie reprehendentis non tam reprehendit curam eorum, quàm docet altiora de ſe eſſe cogitanda, ut notavit Beda: * *Neſciebatis quia in his quæ Patris mei*, cæleſtis, * *ſunt, oportet me eſſe*, ſeu occupari? Templum intelligunt quidam, quaſi noluiſſet Jeroſolymis, ſed tantùm in templo quæri. Verùm non locum loco, ſed negotia Patris negotiis humanis, ſocietati videlicet parentum, opponit; quaſi diceret eis: Cùm ſciretis officium meum & cauſam adventûs mei in hunc mundum, cogitandum vobis erat officii illius mei causâ, in quo à vobis non dependeo, me manſiſſe Jeroſolymis. Ita tacitè cauſam doloris eorum & culpam omnem à ſe removet: ipſoſque docet, cujuſmodi cogitationes de ipſo habere deberent.

50. Et ipſi non intellexerunt verbum, quod locutus eſt ad eos.

50. * *Et ipſi non intellexerunt verbum, quod locutus eſt, &c.* non illud, quo ſatis clarè Patrem ſuum Deum eſſe, & ſe ejus negotiis occupandum indicaverat. Sed quia non ſatis intelligebant, quænam eſſent illa negotia Patris, & quo pacto iſta diſpoſitio cum Doctoribus ad ea negotia pertineret: utpotè ante eventum rerum, non ſatis conſcii, quo ordine ſalutem populi procuraturus eſſet, primùm ſcilicet docendo, deinde moriendo. Cùm autem etiam non intellecto ſermone nihil ampliùs interrogant, ſed obticeſcunt, ſatìs hinc elucet, quanta fuerit parentum erga Chriſtum reverentia & veneratio: quo tamen non obſtante.

51. * *Deſ-*

51. Et descendit cum eis, & venit Nazareth: & erat subditus illis. Et mater ejus conservabat omnia verba hæc in corde suo.

51. * *Descendit cum eis*, ut ostenderet se nondum ab eorum potestate mancipandum esse; * *& erat subditus illis*, declarans in perferendis unà cum ipsis laboribus, quibus quotidianum sibi victum quæritabant, morigeram obedientiam suam, ut Basil in constitutionibus Monast. c. 4. Quo exemplo graviter monet Ambr. itemque Orig. hom. 20. in Luc. hoc officium & exemplum pietatis omnibus filiis imitandum, qui longè amplius quàm Christus carnalibus parentibus debent. * *Et mater ejus conservabat omnia verba hæc*, dicta scilicet & facta Jesu omnia, ea excipiendo, non tamquam pueri, sed perfecti viri, non tamquam hominis puri, sed Filii Dei, & proindè mysteriis plena. Hanc diligentiam etiam supra c. 19. commendaverat, ut videlicet hâc repetitione indicaret & fidei ejus & venerationis magnitudinem erga puerum, ex qua talis cura nascebatur. * *In corde suo*, ea ruminando, eorumque mysteria perscrutando, quibus intellectum pasceret, & aliis posteà divulganda proferret. Quo insinuatur & modestia Virginis, & simul prudentia, quæ nihil de filio muliebri loquacitate jactitaret.

52. Et Jesus proficiebat sapientiâ, & ætate, & gratiâ apud Deũ & homines.

52. * *Et Jesus proficiebat sapientia & gratia*, id est, sapientiæ & gratiæ operibus, seu effectis & signis, quæ in Scripturis nomine *Sapientiæ* & *gratiæ* significari solent, ut patet de *Sapientia* infra. c. 11. v. 31. & Jacobi 3. v. 13. & 14. de *Gratia* verò Psal. 44. v. 3. Non enim profecit habitu sapientiæ vel gratiæ, quibus ab initio conceptionis plenus fuit, sed emicatio sapientiæ & gratiæ, ut loquitur Theophl. profectus ejus fuit, quia hominibus ignaris secundùm proportionem singularum ætatum magis magisque paulatim emicando apparebant, ut Nazianz. Orat. in vitam Basilii & Orig. hom. 20. Ita ergo proficiebat, quemadmodum sol ab ortu in meridiem progrediens claritate quoque dicitur proficere, non quod illa in se crescat sed in effectu tantùm, quia majorem lucem apud nos paulatim diffundit. * *Et ætate:* Græcum ἡλικία etiam *staturam* significat, sicut vertitur c. 12. v. 25. Profecit ergo ætate, ut testaretur se veram humanitatem assumpsisse, inquit Aug. epist. 3. & ut in profectu suo per singulas ætates quamlibet ætatem nostram consecraret accipiendæ gratiæ Dei, ut latiùs Iren. lib. 2. c. 39. * *apud Deum & homines*, id est non fictè, non simulatè, sed verè ac syncerè, Deo ac hominibus testibus ac judicibus. Nam quemadmodum lex naturalis est, ut homo non subitò, sed paulatim secundùm profectum corporis sapientiâ & virtute proficiat, ita Jesus isti legi sese accommodans, paulatim etiam juxta quamque ætatem opera sapientiora magisque grata & meritoria edebat, magis magisque revelans ac detegens sapientiam ac gratiam animi, quâ semper plenus erat,

nube

nube quasi corporis & ætatis infirmitate tectam, ut explicat. Cyril. lib. 10. Thesauri c. 7. Si enim virilem sapientiam & gratiam edidisset ante ætatem, visus fuisset monstrum aut prodigium, ut Theophyl. suprà in v. 40. His itaque paucis verbis complexus est Lucas totam Christi vitam, ab anno duodecimo usque ad Baptismum, quod videlicet parentibus obediverit, quod in omnibus sapientiæ & virtutis operibus juxta incrementa ætatis profecerit, velut radios suæ divinitatis magis magisque semper denudando.

CAPUT TERTIUM.

Relictis igitur pueritiæ & adolescentiæ gestis tam Joannis quàm Christi, ad virilem ætatem utriusque transit, expressis omnibus temporis, loci, ac personarum circumstantiis, ad majorem historiæ claritatem ac certitudinem & fidem.

1. Anno autem quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Ituræ, & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha,

1. * *Anno quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris:* qui successit Augusto, adoptatus ab eo in filium & imperii heredem. Ex quo Lucæ loco manifesti erroris arguitur Tert. qui lib. contra Judæos c. 8. docet: Christum anno isto decimoquinto Tiberii esse passum, cum triennio circiter post contigerit. * *Procurante pontio Pilato Judæam*, strictè dictam, ut à Galilæa cæterisque vicinis regionibus distinguitur. Hæc post mortem Herodis Magni erat Archelao filio ejus Tetrarchiæ nomine attributa: quo in exilium pulso præfectura ejus in provinciam redacta est, & adjecta Syriæ, cui tamen proprius Procurator seu Præses datus est. *Pontius* autem prænomen est, *Pilatus* nomen ejus, quemadmodum dicitur *Cajus Antonius.* Missus fuit hic à Tiberio Cæsare, anno duodecimo imperii ejus, in Judæam, revocato Valerio Grato. Præfuit Judææ annos decem, ipsoque anno mortis Tiberii; qui viginti duos annos imperavit, Romam à Vitellio Syriæ Præside remissus est, ut criminibus objectis responderet, teste Joseph. l. 18. Antiq. c. 3. & 5. Ex quo colligitur, Joannem & Christum anno Pilati tertio prædicare cœpisse. Dicitur autem procurasse Judæam, non solùm, quia Cæsaris jussu ac nomine administrabat, sed etiam, quia subjacebat Præsidi Syriæ, cui Judæa erat attributa. Undè quamvis Græcum ἡγεμονεύοντος subinde vertatur *præsidere*, ut sup. c. 2. v. 2. magìs tamen propriè procurator quàm Præses erat. * *Tetrarcha autem Galilææ Herode*, antipa, Herodis Magni seu Ascolonitæ filio. Nam Augustus Cæsar, juxta testamentum Herodis, assignaverat dimidium regni ejus, scilicet Judæam, Idumæam, & Samariam, Archelao: reliquum dimidium partitus est inter duos Herodis filios, ita ut quisque haberet quartam partem; Herodes scilic. Antipas Galilæam & Peræam, Philippus verò, Ituræam & Tra-

Traconitidem, quæ hîc nominantur, unà cum Batanæa, Auranitide, & parte domus Zenedori, ut vocabatur, teste Josepho l. 17. Antiq. c. 13. & hinc patet, quod isti duo filii vocantur hîc Tetrarchæ à quarta regni parte; quamquam latius postea hoc nomen usurpari à Romanis cœperit pro Præfectura infra Regiam. Vide dicta Marci 6. v. 14.

* *Philippo autem fratre ejus*, ex alia tamen matre Jerosolymitana, cùm Herodes esset ex Samaritide, ut Joseph. l. 17. Antiq. c. 1. nam Herodes Magnus eodem tempore novem habebat uxores. * *Tetrarcha Ituraæ*, quæ initium sumens à Jordane fluvio juxta Libanum versus Occidentem pertendit usque ad montes Tyri ac Sidonis, * *& Traconitidis regionis*, sic dictæ Græcè, quia aspera & saxosa est. Hæc itidem in fontibus Jordanis & monte Libano versus Orientem tendit, ex opposito Iturææ, in qua dimidia tribus Manassæ olim ultra Jordanem collocata fuit. * *Et Lysania Abilinæ Tetrarcha.* Quis ille *Lysanias* fuerit non constat, nisi quòd non fuerit Herodis filius, ut aliqui perperam putaverunt. Mentionem Lysaniæ cujusdam facit Josephus l. 15. Antiq. c. 13. & Tetrarcham nominat l. 19. Antiq. c. 4. quem filium fuisse istius prioris non est incredibile. Regio autem Abilina ab Abila civitate dicta est, apud montem Libanum sita.

2. sub principibus sacerdotum Anna & Caipha: factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in deserto.

2. * *Sub principibus Sacerdotum Anna & Caipha. Annas* iste vocatur passim *Annanus* à Josepho, qui in eo mirificè laudat eloquentiam, virtutem, consilium, gratiam, authoritatemque apud populum, denique felicitatem præ omnibus Pontificibus maximam, eo quod ad satietatem functus Pontificatu quinque filios post se Pontifices habuerit. Constitutus fuerat ipse Pontifex à Quirino Syriæ Præside statim post mortem Archelai, sed amotus à Valerio Grato, Judææ Præside, successorem habuit post aliquot Pontifices interpositos Josephum Caipham generum suum, paulo ante adventum Pilati in Judæam, qui Caiphas toto tempore Pilati videtur Pontifex mansisse. Videndus Josephus lib. 18. Antiquit. c. 3. & lib. 20. c. ult. Difficultas igitur est, quomodo vocentur hîc simul duo Pontifices seu Principes Sacerdotum. Nonnulli hoc factum probabiliter volunt, non quòd essent simul duo Pontifices, quod numquam in Josepho factum legitur, in quantacumque perturbatione Reipublicæ, sed quòd Annas nomen Pontificis retinuerit, quod semel habuerat, & quod maximæ esset authoritatis; sicut Episcopi vocantur etiam, qui Episcopatum dimiserunt. Unde Josephus lib. 20. Antiq. & lib. 4. de bello Jud. passim Pontifices vocat eos, qui semel illâ dignitate functi fuerant. Alii hoc factum volunt, quod cum essent omnia venalia apud Romanos, ita ut Pontifices contra antiquam Dei institutionem creberrimè mutarentur,

duo

duo isti alternis annis fungerentur Pontificatu : favet Scriptura Joan. 11. v. 49. ubi Caiphas vocatur Pontifex anni illius.

* *Factum est verbum Domini super Joannem, &c.* id est, facta est inspiratio, locutio, & jussio Domini cælitùs ad Joannem. Phrasis est Scripturæ usitata, quâ significatur aliquis Propheta non ex se prosilire, sed divinitus vocari seu mitti ad prophetandum vel prædicandum. Ex quo rectè colligitur, nullos esse veros Doctores, nisi qui speciali vocatione Dei sive ordinariâ sive extraordinariâ, ad hoc munus vocantur, sicut victus veritate fatetur hîc in Harmonia sua evang. Calvinus, seipsum & omnes sectarios jugulans.

3. * *Et venit in omnem regionem Jordanis*, id est, circa Jordanem sitam. Matthæus dicit eum in deserto Judææ prædicasse, quod procul à Jordane collocant : sed non negat eum ad regiones Jordani vicinas excurrisse, quod hîc indicat Lucas, quamquam circa Jordanem loca deserta fuisse notum sit. De reliquis in v. 3. & 4. contentis vide dicta Matth. 3. & Marci 1.

3. Et venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum,

4. sicut scriptum est in Libro sermonum Isaiæ prophetæ : Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini : rectas facite semitas ejus :

5. omnis vallis implebitur : & omnis mons, & collis humiliabitur: & erunt prava in directa, & aspera in vias planas :

5. * *Omnis vallis implebitur.* Prophetia est ex Isaia sumpta per quam metaphoricâ locutione à consuetudine Regum derivatâ significat Christo tamquam Regi venturo, omnia itinera esse paranda, & rectas faciendas vias, id est, æquandas seu complanandas, per quas transiturus est. Modus autem parandi Regibus viam est, ut vallibus & collibus complanatis tota via æqua & recta fiat. Hoc est ergo, quod hîc dicit, futuris utens pro imperativis, Hebraico more, * *omnis vallis implebitur*, id est, impleatur, * *& omnis mons & collis humiliabitur*, id est, humilietur, seu deprimatur : * *& erunt prava in directa*, id est, viæ distortæ seu curvæ sint ac fiant rectæ : * *& aspera*, id est, asperæ viæ, propter sentes aut petras aut offendicula atque inæqualitatem, fiant * *in vias planas.* Quâ metaphorâ significatur, omnem pusillanimitatem ac desperationem animi in spem divinæ gratiæ & virtutis erigendam, omnem præsumptionem sapientiæ ac justitiæ suæ, omnemque superbiam esse deprimendam : omnem pravitatem & asperitatem vitæ in mores rectos seu rationi consentaneos, tractabiles & mansuetos esse mutandam.

6. & videbit omnis caro salutare Dei.

7. Dicebat ergo ad turbas quæ exibant ut baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostēdit vobis fugere à ventura ira ?

6 * *Et videbit*, pro, quia videbit, modo loquendi Hebræis satis familiari. Datur enim ratio parandi vias, quia scilicet * *videbit omnis caro salutare Dei*, id est, omnis homo corporeis oculis conspiciet Christum salutis mundi authorem à Deo missum : quem quisquis cum fructu videre & excipere volet, ei via seu mores istâ ratione æquandi & parandi sunt. Itaque per v. 5. paulò latiùs declaratur prima pars prædicationis Joannis, quam alii Evangelistæ ponunt, scilicet *Pœnitentiam*

8 Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, & ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

9. Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

10. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus?

11. Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat.

12. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister quid faciemus?

agite: versu verò 6. pars altera, *Appropinquavit regnum cælorum.* Quæ sequuntur usque ad v. 10. explicata sunt Matth. 3. Itaque cùm magna verborum acrimonia ex tota turba præcipuè Pharisæos perstrinxisset, solæ turbæ, id est, plebs simplicior ejus oratione commota interrogavit:

* *Quid ergo faciemus*, ad adferendos scilicet fructus dignos pœnitentiæ? Qui respondit:

11. * *Qui habet duas tunicas*, id est, vestimenta superflua, seu plura, quàm ipsi opus fuerit: ponitur enim numerus certus pro incerto, & species pro genere. Nam fieri potest, ut etiam pluribus quàm duobus vestimentis opus habeat ad tutandam vitam, nec tamen juxta præceptum Joannis danda sit pauperi.. In binario igitur superfluitas notatur. * *Det non habenti*, id est, indigenti, sive unam habeat, sive non. Itaque obligationem dandæ eleëmosynæ ex duabus præfinit partibus, ex superfluitate divitis, si plus habeat, quàm ipsi sit necessarium, & ex inopia pauperis, si vitæ tuendæ desint necessaria. * *Et qui habet escas*, id est, superfluum cibum, * *similiter faciat*, det scilicet esurienti seu indigenti. Itaque ut notat Ambr. illa servatur misericordiæ mensura, ut non sibi unusquisque totum eripiat, sed quod habet cum paupere partiatur. Sub duobus autem operibus misericordiæ, quorum unum tangit vestitum, alterum victum, tamquam maximè necessariis & communibus omnia misericordiæ opera comprehendit; ut videlicet succurramus proximorum indigentiæ de superfluo. Et quidem in turbis dat præceptum omnibus commune benefaciendi: in Publicanis verò & militibus propria ipsorum vitia prohibet. Publicanis enim dicebat:

13. At ille dixit ad eos: Nihil amplius, quàm quod constitutum est vobis, faciatis.

13. * *Nihil amplius quam quod constitutum est vobis*, à Principe vel Magistratu, * *faciatis*, id est, exigatis: hoc enim propriè significat verbum Græcum, πράττετε, ut Commentatores Græci exponunt. Itaque permitttit exigi vectigalia, sed vetat excedi Principis constitutionem. Militibus autem dixit Judæis scilicet sive Herodi sive Romano Imperatori militantibus; nam & hoc Judæis licitum erat.

14. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendiis vestris.

14. * *Neminem concutiatis*, id est, neminem malè tractetis vi metuque aliquid extorquendo: * *neque calumniam faciatis*, falsa crimina impingendo tamquam insidiatoribus vel fautoribus hostium &c. * *Et contenti estote stipendiis vestris:* Græcè ὀψωνίοις, *obsoniis*, quia cibaria sæpè militibus in stipendii partem solvi solent. Hâc ultimâ præcepti parte præcidit radicem concussionis & calumniæ, seu violentiæ & fraudis: nam ideò illis injuriarum generibus utuntur plerumque milites, quia non sunt contenti stipendiis suis.

23. *Et

15. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne, ne forte ipse esset Christus
16. respondit Joannes, dicens omnibus: Ego quidem aquâ baptizo vos: veniet autem fortior me, cujus non sum dig nus solvere corrigiam calceamentorum ejus: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni:
17. cujus ventilabrum in manu ejus, & purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.
18. Multa quidem & alia exhortans evangelizabat populo.
19. Herodes autem tetrarcha, cùm corriperetur ab illo de Herodiade uxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes,
20. adjecit & hoc super omnia, & inclusit Joannem in carcere.
21. Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, & Jesu baptizato, & orante, apertum est cælum:
22. & descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum: & vox de cælo facta est: Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi.

23. * *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta.* Omnes penè Annalium Scriptores locum istum velut anchoram sacram arripuerunt, quâ nixi verum Dominicæ nativitatis annum figerent. Itaque Baronius, Franciscus Lucas, Scaliger, & alii tamquam certum putant significari, quod Lucas hîc expresserit annum Christi trigesimum expletum, & trigesimum primum per paucos dies inchoatum, eò quòd tunc aliquis propriè dicatur esse triginta annorum, cùm eos expleverit: atque illud, *quasi*, volunt non dubitativè sed assertivè sumi, sicut Joan. 1. *Gloriam quasi unigeniti à Patre.* Pro qua sententia citatur maximè S. Ignat. epist. ad Trallianos, cùm reverà nihil stringat. Alii contra putant significari, quòd Christus inchoasset tantum trigesimum annum per tredicem dies, tum quia dicitur, *erat incipiens*, tum quia illud, *quasi*, diminutionem significat. Ita clarè tenet Irenæus lib. 2. cap. 39. Sed reverà videtur illud, *quasi*, dubitativè sumi, sicut sumitur cap. 22. v. 41. ut aliqui legunt: & suprà cap. 1. v. 56. & passim usurpari solet: ut simplicissimus sensus sit, quòd Christus esset circiter seu plus minùs triginta annorum, sicut apertè intellexit Justinus Dialogo cum Triphone. Illud autem, *incipiens*, non significat, quod inciperet esset triginta annorum, sed sensus est, quod erat circiter triginta annorum, cùm inciperet officium suum seu prædicationem suam, ut satìs indicant alia Scripturæ loca Actor. 1. v. 22. & ibid. cap. 10. v. 37. Ut proindè propter locum istum nemo cogatur recedere ab ea sententia de anno natalis Domini, quam ei argumenta prægnantia sive Historiæ sive Mathesios certam demonstrare videantur. Permittere enim videtur libertatem aliquam, ut non præcisè anno trigesimo ætatis, sed circiter, hoc est, vel vigesimo nono expleto vel trigesimo primo inchoato baptizatus dici possit. Quo verò anno præcisè sit & consequenter natus & mortuus, lis Chronologorum penè interminabilis est. Hoc ferè inter omnes recentiores Chronologos constat, epocham illam seu computum communem, qui Dionysianus dicitur, juxta quem nos vulgò annos à Christo nato computamus, esse æquo breviorem, hoc est, aliquot annos ei adjiciendos. Unde Baronius ei adjicit duos, quem multi alii secuti sunt, volentes

23. Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat,
24. qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janne, qui fuit Joseph,
25. qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge,
26 qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Joseph, qui fuit Juda.

Christum esse natum Lentulo & Messallino Consulibus, anno scilicet Julianæ correctionis quadragesimo tertio. Quæ sententia gravibus difficultatibus non caret, maximè quia cogitur fidem abrogare Josepho & Dioni magnæ authoritatis Scriptoribus, quorum primus de rebus recentissimis, quas penè viderat, scribebat. Unde alii nonnulli quatuor annis communem computum antevertunt, ita scilicet, ut, quem vulgò dicimus annum à Christo nato millesimum sexcentesimum trigesimum tertium, sit reverà millesimus sexcentesimus trigesimus septimus, dicuntque Christum natum anno Julianæ Correctionis 41. Aug. 12. Cornelio Sulla Consulibus. Favent ei admodum testimonia vetustissimorum Historicorum Josephi & Dionis, & quòd hoc ipso anno Janus clausus fuerit pace per totum Orbem compositâ, itemque Judæi se Sceptro Herodis alienigenæ suâ voluntate subjecerint, quæ Christi nascituri signa à veteribus traduntur. Nec ei quidquam difficultatem facit, nisi locus iste S. Lucæ. Cogitur enim hæc sententia ita exponere illud, *quasi*, ut Christus illo anno decimo quinto Tiberii, cùm baptizaretur, explevisset annum ætatis trigesimum primum, & inchoasset trigesimum secundum per tredecim dies; ut sic mortuus consequenter dici debeat annis triginta quatuor expletis, & trigesimo quinto per tres circiter menses inchoato. Ex Evangelistis enim constat, post Baptismum per tres annos & totidem mensibus prædicasse. Quæ difficultas non videtur esse tanta, ut dici possit illud, *quasi*, latitudinem illam admittere; maximè quia in ætatibus seu annis exprimendis rotundi numeri in Scriptura sæpè assignantur, omissis minutiis.

De Ecclesia verò quæ in libris suis computu Dionysiano utitur difficultas exigua est: nam illum computum usurpat quidem, sed non probat; sicut annos antè nativitatem Christi computat juxta editionem LXX. Interpretum, & juxta computum eorum, in quo multas centurias annorum redundare nemo paulò eruditior negat, & fateri coguntur, quotquot voluerint authoritatem editionis Hebraicæ & nostræ vulgatæ sequi. Et hæc de ætate Christi nascentis & baptizati satis.

* *Ut putabatur, filius Joseph*, Græcè additur ὢν, id est *existens*, seu cùm esset, ut putaretur filius Joseph, id est, vulgi opinione & famâ non naturâ filius Joseph. * *Qui fuit Heli*. Difficultas hîc magna est, quomodò Joseph dicatur filius Heli, cùm Matth. 1. dicatur filius Jacobi. Recentior quidam facilè rem expedit, dicendo illud, *qui*, referendum esse non ad Joseph, sed ad Jesum, ut sensus esset, qui Jesus erat filius Heli, matre scilicet Mariâ interpositâ, quia Heli iste pater erat Beatæ Virginis, alio nomine dictus Eliachim & Joachim: Nam ista nomina eadem

eadem sunt, ut patet ex nomine Pontificis, qui Judith 4. v. 5. & 11. vocatur Eliachim, & tamen c. 15. v. 9. dicitur Joachim: unde & 4. Reg. 23. v. 34. nomen Eliachim vertitur à Pharaone in Joachim. Alii quoque recentiores, qui putant ipsum Josephum vocari filium istius Heli, ita hoc explicant, ut fuerit gener ejus: nam generi socerorum filii vulgò dici solent, & soceri eorum patres. Utroque modo describeretur hîc genealogia Beatæ Virginis ex parte Patris. Sed utraque sententia difficultatem gravem patitur, eò quod isto modo promissiones Davidi factæ de Christo nascituro non essent impletæ per Salomonem, sed per Nathan. Itaque longè satiùs diceretur istum Heli esse patrem non Mariæ, sed Annæ matris ejus, avum scilicet maternum Mariæ, ut Joseph dicatur filius ejus, quia nepos ejus, non consanguinitate, sed affinitate, quia Maria, quam duxerat uxorem, erat neptis Heli: & sic describeretur hîc genealogia B. Mariæ ex parte matris, sicut apud Matth. ex parte patris, ut ex utroque latere ipsa & Christus ex Regali stirpe descenderint. Plerique tamen veteres duas alias solutiones amplexi sunt. Prima est, ut Joseph fuerit filius Jacob naturâ, filius Heli adoptione, sicut contigit Ephraim & Manasse, qui à Jacob adoptati sunt, à Joseph geniti. Tradit hanc latè Aug. l. 2. de consens. c. 3. & lib. 2. quæst. Evang. q. 5. Secunda solutio est, quam plures probaverunt, Joseph fuisse filium Jacob naturalem, Heli verò legalem, eò quòd Jacob juxta legem Deut. 25. v. 5. coactus fuerit ducere viduam Heli fratris sui uterini, id est, ex eadem matre, sed alio patre nati, & sine liberis defuncti, ex qua genuerit Josephum. Hanc primus tradidit Julius Africanus in epist. ad Aristidem, tamquam acceptam ab ipsis cognatis Christi post ascensionem, quam tota antiquitas postea maximè probavit, ut Euseb. lib. 1. Historiæ c. 7. Hieron. in Matth. Ambr. in Luc. & in primis Aug. 2. Retract. c. 7. & alibi.

Sed objiciunt, quid ad rationem genealogiæ filiatio illa legalis, quâ filius naturalis secundogeniti dicebatur filius primogeniti, absque liberis defuncti? Respondetur, quia filiatio illa legalis in veteri testamento tanti momenti erat, ut etiam familiæ perindè ut per filiationem naturalem propagarentur: deinde, quia lex illa Deut. in typum Christo erat lata, ut scilicet significaretur quod Christo mortuo fratres ejus Apostoli non sibi sed primogenito in multis fratribus Christo scilicet spirituales filios generare deberent. Cùm ergò lex illa in Christo debuerit impleri, operæ quoque pretium erat, ut in ipsius etiam genealogia ad litteram impleretur.

27. * *Qui fuit Zorobabel, qui fuit Salatiël.* Isti duo planè diversi sunt 27 qui fuit Joanna, qui fuit Re-

sa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,
28. qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Elmadan, qui fuit Her,
29. qui fuit Jesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Jorim, qui fuit Mathat, qui fuit Levi,
30. qui fuit Simeon, qui fuit Juda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliakim,
31 qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit David,
32. qui fuit Jesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,
33. qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Judæ,
34. qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,
35. qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,
36. qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noë, qui fuit Lamech,
37 qui fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Malaleël, qui fuit Cainan,
38 qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

sunt à Zorobabel & Salatiël, qui recensentur à Matth. c. 1. v. 12. sicut & omnes, quos Lucas posuit ab Heli patre Joseph usque ad Nathan filium Davidis, alii sunt ab iis, quos Matth. enumeravit à Jacob patre Joseph, usque ad Salomonem. Per diversos enim filios Davidis, Luc. ascendendo & Matth. descendendo pertexit genealogiam.

36. * *Qui fuit Cainan* Gen. 11. v. 12. Cainan iste à Moyse prætermittitur, secundùm textum Hebraicum & vulgatum: sed insertus fuit à Lxx. Interpretibus, quos Lucas hîc sequitur. Discordiam istam conciliavimus in illum locum *Genesis*, eo sensu, ut Cainan à Lxx. Prophetico spiritu adjectus sit, & certi mysterii causâ à Moyse prætermissus salvâ veritate. Sunt tamen, qui putant Cainan á Lxx. malè fuisse interpositum: Lucam verò non ex opinione sua, sed juxta librorum censualium tabulas loqui, in quibus Cainan insertus reperiebatur: & hoc satis significari illâ voce maximè Græcâ, quæ habetur v. 23. (*ut putabatur*) quam ad omnia sequentia referri volunt, ut scilicet Lucas significet sedet Christi parentibus loqui, quemadmodum in tabulas relati erant. Neque mirum hoc esse, cùm simile quid reperiatur 2. Esdræ 7. v. 5. & seqq. ubi recensentur nomina eorum, qui ascenderant ex Babylone juxta tabulas publicas: quæ tamen recensentur in multis longè aliter ab Esdra juxta propriam scientiam lib. 1. Esdræ c. 2.

38. * *Qui fuit Adam.* A Christo ad adam usque Lucas progressus est, ut ostenderet primum & secundum Adamum ejusdem esse naturæ, Christumque venisse, ut etiam ipsi Adæ, & omnibus ab eo oriundis gentibus salutem adferret. Matthæus autem quia Judæis scripsit, ab Abraham Judæorum & fidei parente, genealogiam suam incepit: idque descendendo, Lucas verò ascendendo, quia ab illo significatur nostrorum susceptio peccatorum, ab hoc eorum abolitio: quam quia consequimur per baptismum Christi, ideo Lucas baptizato tandem Domino seriem generationis ejus exorsus est, eamque perduxit usque ad Deum, quia per peccati remissionem Deo reconciliati reddimur filii ejus, non naturales, sed adoptivi; qua de causa filios etiam adoptivos catalogo suo texuit. Vide plures consonantias & dissonantias utriusque scalæ genealogiæ apud Aug. l. 2. de consensu Evang. c. 4. * *Qui fuit Dei*, scilicet filius, quod supplendum in omnibus præcedentibus, non quòd Adam à Deo generatus sit, sed factus, & eâ locutione filius, quâ dicitur Job. 33. v. 28. *Quis est pluviæ pater?* Benè autem respondet finis hujusce scalæ principio, ut & Adam dicatur filius Dei, & Joseph filius Heli neuter propriè scilicet gene-

generatione naturali: itemque ut credibilius fiat Christum, novum Adam, sine semine & terreno patre esse natum, quàm credibile est veterem Adam sine semine & matre terrena prodiisse.

CAPUT QUARTUM.

1. Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est à Jordane: & agebatur à Spiritu in desertum
2. diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo. Et nihil manducavit in diebus illis: & consummatis illis esuriit.
3. Dixit autem illi diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat.
4. Et respondet ad illum Jesus: Scriptum est: Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei.
5. Et duxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis,
6. & ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa.
7. Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tua omnia.
8. Et respondens Jesus, dixit illi: Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies.
9. Et duxit illum in Jerusalem, & statuit eum super pinnam templi, & dixit illi: Si filius Dei es, mitte te hinc deorsum.
10. Scriptum est enim quòd Angelis suis mandavit de te, ut conservent te:
11. & quia in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.
12. Et respondens Jesus, ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.
13. Et consummatâ omni tentatione, diabolus recessit ab illo, usque ad tempus.
14. Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilæam, & fama exiit per universam regionem de illo.
15. Et ipse docebat in synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus.

16. * ET *venit Nazareth*: non primum statim à tentatione, sed cùm jam alia Galilææ loca peragrasset, ut satis patet, & hîc v. 14. & 15. & Matt. v. 13. & seq. Nam quod ibi dicitur *relicta Nazareth*, intelligitur prætermissâ & neglectâ Nazareth oppido educationis suæ. * *Intravit secundùm consuetudinem suam*, quam scilicet jam ab initio prædicationis observabat, ut diebus sabbatinis synagogas officii sui causâ ingrederetur, de quo Marci 1. v. 21. * *& surrexit*, honoris & venerationis causâ, * *legere*, scilicet Scripturam Sacram. Moris enim erat tunc in synagogis aliquid de Lege, & Prophetis legere, ut patet Act. 13. v. 15. & clarissimè ibid. c. 15. v. 21. quibus etiam indicatur lectioni prædicationem subjungi solitam: nam lectio Scripturæ præmittebatur, ut inde materia prædicandi sumeretur. Quem morem postea Ecclesia videtur imitata, dum concionibus Episcoporum Scripturæ lectionem per Lectores præmittebat, ut videlicet, quemadmodum ait Cyprian. initio libri de Mortalitate, vigore pleno, & serm. de Dominica lectione concepto, ad populum cum fructu diceretur.

16. Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, & intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & surrexit legere.

17. * *Et traditus est illi liber Isaiæ*, divinâ scilicet providentiâ procurante, ut ille traderetur, ubi clarissimè de Christo prophetatum erat. Ex qua etiam factum est, ut libro revoluto quasi casu inveniret locum per quem Nazarenis, inter quos diu privatus vixerat, authoritatem prædicandi & munus publicum legati agendi velut per litteras patris sui probaret.

17. Et traditus est illi Liber Isaiæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat:

18. * *Spiritus Domini super me*, supple *est* vel *requiescit*: quibus paucis

18 Spiritus Domini super me:

propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde,

paucis verbis mysterium Trinitatis exprimitur. *Spiritus* enim Spiritum Sanctum, *Dominus* Patrem, *me* Christum ipsum, juxta dispensationem tamen carnis assumptæ significat: q.d. Nihil humano spiritu aut consilio mihi præsumo, sed ipse Spiritus Dei Patris super me requievit, qui me agit & regit.

* *Propter quod unxit me*, supple *Dominus*, ut additur Hebraicè Isaiæ 61.v.1. hoc est, quia spiritus mihi datus est à Patre, non secundùm mensuram, ideò per spiritum illum omne genus gratiarum in me diffudit, velut unguentum, quo me tamquam unctum suum & Messiam consecravit ad officium prædicationis. Primum enim est causa posterioris, ut significavit & Apostolus ad Rom.5.v.5. *Charitas diffusa est per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.* Alludit autem ad unctiones antiquas quibus ad certa munera consecrabantur Deo. Hæc unctio obtigit Christo ab initio conceptionis: designatio autem publica ad officium prædicandi in Baptismo, ubi Spiritus Sanctus super eum descendit visibiliter, non ut ungeret propriè, sed ut unctum, & plenum Spiritûs Sancti donis esse demonstraret. Explicans autem finem istius unctionis seu consecrationis,

* *Evangelizare*, inquit, *pauperibus misit me:* pauperibus, inquam, secundùm seculum. Unde & alibi hoc dat signum sui adventûs, *Pauperes evangelizantur*; qui sicut à fastu solent esse remotiores, ita Evangelio recipiendo propinquiores. Nam quod Beda & alii intelligunt pauperes spiritu, difficile reperias tales, quibus Christus passim evangelizaverit, quamvis per ejus prædicationem tales facti sint. * *Sanare*, seu ad sanandum, * *contritos corde:* per pœnitentiam, inquiunt quidam; sed longè rectius intelligas non bonum, sed miserabilem animæ statum describi, sicut circumstantia loci clamat, ut contriti corde sint fracti ac desperabundi animo, propter peccatorum multitudinem: nam ut Basil. in Catena, peccatum cor humanum præ cæteris prosternit: unde & Scriptura, *Qui alligat contritiones eorum:* est enim metaphora ab iis qui vulneribus contusi & contriti sunt.

19. prædicare captivis remissionem; & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.

19. * *Prædicare captivis remissionem* seu dimissionem, id est, ad proclamandam omnibus captivis libertatem redeundi ad patriam ex captivitate. Quâ metaphorâ significatur Christum prædicaturum & allaturum libertatem ex captivitate satanæ & peccatorum vinculis, ut Deo vero Domino nostro restituamur & justitiæ serviamus. * *Et cæcis visum:* nam unum ex præcipuis beneficiis Christi est, quòd genus humanum ex horrendis ignorantiæ & peccatorum tenebris vocavit in admirabile lumen suum: de quo etiam c. 1. v. 79. prophetavit Zacharias c. 2. v. 32. Simeon. * *Dimittere confractos in remissionem*, id

est,

est, ad dimittendos liberos eos, qui peccatorum jugo obtriti & fracti sunt animo, vel etiam eos qui omnibus facultatibus exuti, pro gravissimis tamen peccatorum debitis tenentur in vinculis: ad hos, inquam, dimittendos liberos, juxta illud Isaiæ 58. ad quod per hanc metaphoram alluditur, *Dimitte eos, qui confracti sunt, liberos.* * *Prædicare annum Domini acceptum*, id est, tempus divini beneplaciti, quo scilicet Deo placuit benevolentiam ac beneficentiam suam hominibus declarare. Ubi certum est, allusionem fieri ad annum Jubilæi, in quo similis proclamatio libertatis & remissionis debitorum fiebat, ut patet Levit. 15. v. 10. & Deut. 13. Hoc autem tempus non fuit solus primus annus prædicationis Christi, ut putavit Epiph. Hæresi 51. existimans neminem tunc contradixisse Christo neque Judæos, neque Samaritanos, neque Gentes; cùm contrarium satis pateat hîc v. 19. sed est totum tempus ab adventu Christi, usque ad sæculi consummationem, in quo vocantur hi, qui accepti fiunt à Deo, ut Iren. lib. 2. c. 38. & sic perspicuè exponit ipse Apostolus 2. ad Cor. 2. * *Et diem retributionis:* Hieron. vertit *ultionis*, nempe extremi judicii, quam Christus passim prædicavit: vel potius quia tota hæc prædicatio læta est, intelligitur ultio de inimicis generis humani, diabolo & angelis ejus. Unde idem tempus est salutis seu acceptabile, & retributionis seu ultionis, sicut utrumque etiam conjungit Isaias c. 35. v. 4. *Dicite pusillanimis: Confortamini, ecce Deus vester ultionem adducet retributionis*, scilicet in hostes, *Deus ipse veniet, & salvabit vos.*

20. * *Et cum plicuisset librum, reddidit ministro*, Synagogæ, * *& sedit*, more Doctoris, * *& omnium in Synagoga oculi erant intendentes*, id est, defixi, * *in eum*, curiositate potiùs quàm docilitate audiendi, quid dicturus esset, qui cum tanta fama repentè prodiisset, cùm numquam litteras didicisset, ut est Joan. 5. Dixit autem,

20. Et cùm plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum.

21. * *Quia*, quod redundat hîc, sicut alibi sæpissimè in Scripturis, * *hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris*, id est, impletur, vobis audientibus, quando vobis Evangelium prædicantem auditis. Quo tacitè significat, se esse illum, de quo Propheta loquebatur, hoc est Messiam, divinoque actum spiritu & authoritate se facere, quæ faceret.

21. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris.

22. * *Et omnes testimonium ei dabant*, sapientiæ, doctrinæque singularis, ut satis colligitur ex Marci 6. v. 2. * *Et mirabantur in verbis gratiæ:* id est, propter verba ejus, gratiæ decorisque plena: quod alii eodem sensu exprimunt per hypallagen, propter gratiam verborum, juxta illud jam olim de eo vaticinatum, *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Significat autem *Gratia* non compositionem verborum, sed vim divi-

22. Et omnes testimonium illi dabant: & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant: Nonne hic est filius Joseph?

nam, quà ejus oratio in animos auditorum decorè, ſuaviter, & efficaciter influebat.* *Et dicebant*, non cauſam adjurationis proferendo, ſed authoritati verborum gratiæ derogando: nam Matth. in fine c. 13. dicit quod ſcandalizabantur in eo, in carnalis ſcilicet originis abjectione.

23. Et ait illis: Utique dicetis mihi hanc ſimilitudinem: Medice cura teipſum: quanta audivimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.

23. * *Dicentes: Nonne hic eſt filius Joſeph*, plebei ſcilicet & fabri? **Et ait illis: Utique dicetis mihi hanc ſimilitudinem*, id eſt, hanc parabolam, ut Græcè, ſeu hoc proverbium vulgare, quod in Medicos cum convitio jaci ſolet, ſi artem medendi aliis profitendo, ſe ſuoſque juvare nequeant, **Medice cura teipſum.* q. d. Si ars tua valeret aliquid, primò ſibi ferret opem. Applicat autem proverbium Chriſtus:* *Quanta audivimus facta in Capharnaum*, civitate ſcilicet tibi exterâ, **fac & in Patria tua*, cui tamquam propinquiori magìs obſtrictus es: quaſi dicerent, Non credimus illa eſſe facta, quæ fama vulgavit, cùm nihil hîc talis beneficii præſtes nobis. Idem omninò proverbium aliis verbis Chriſto in ipſa cruce objectum fuit Matth. 27. v. 42. Reſpondet autem hîc Chriſtus, retorquendo proverbium ſimile, quo docet nullibi minùs miracula debere ſe facere, quàm ubi ipſi maximè putabant.

24. Ait autem: Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus eſt in patria ſua.

24. * *Quia nemo Propheta acceptus eſt*, id eſt, in honore & pretio eſt, * *in patria ſua*: unde apud Matth. *Non eſt Propheta ſine honore niſi in patria*. Cauſam dat Cyrillus lib. 2. in Joan. cap. 113. quia ſolemus id quod tritum eſt atque quotidianum, etiamſi magnum ſit, parvi pendere, imò & in iis, quæ ejuſdem ſortis nobiſcum ſunt, ſi in aliqua re excelluerint, invidere. Cauſam ergo tacitè in ipſos retorquet: cùm enim miracula in eum fiant finem ut credantur, minimè autem credantur, ubi Propheta ſine honore eſt, & contemnitur, minimè in patria fieri debent, Quod declarat ex factis aliorum Prophetarum Eliæ & Elizæi. Nam

25. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Iſraël, quando clauſum eſt cælum annis tribus, & menſibus ſex, cum facta eſſet fames magna in omni terra:

25. * *Multæ viduæ*, egenæ ſcilicet laborantes inediâ, * *erant in diebus Eliæ in Iſraël, quando clauſum eſt cælum*, id eſt, non pluit * *annis tribus & menſibus ſex*: quod tempus non exprimitur in Scriptura veteris Teſtamenti, ſed ex propria ſcientia Chriſtus tradit, & ex Chriſto Jacobus c. 5. v. 17.

26. & ad nullam illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem viduam.

26. * *Et ad nullam illarum miſſus eſt Elias, niſi*, quod non exceptivè intelligendum eſt, quia non erat vidua Iſraëlitis, verùm adverſativè pro *ſed*, q. d. ſed in * *Sarepta Sidoniæ*, Græcè Σιδῶνος, id eſt, urbem illam ſpectantem ad ditionem Sidonis ſeu Sidoniorum: duobus enim milliaribus ab illa diſtat, & ejus incolæ Gentiles erant.* *Ad mulierem viduam*: cujus præ omnibus viduis Iſraël tantopere excelluit fides, Charitas, & veneratio erga Prophetam, ut unius diei cibum, quem ſolum habebat, appoſuerit, & Prophetæ eſuriem neceſſitati ſuæ & filii

filii prætulerit, inquit Leo serm. 4. de Quadrag. Maximæ enim fidei fuit, quod verbis simplicibus hominis esurientis, & tamen ei victum promittentis, crederet; maximæ charitatis & honorificentiæ, quod satiùs judicaret ipsum, quàm se vel filium, vivere.

27. * *Et multi leprosi erant in Israël* &c. *& nemo mundatus est nisi Naaman Syrus*, id est, extraneus Israëlitis. Causa erat etiam hîc, fides in Deum Israël, & Prophetas ejus, ex qua tantum laborem itineris susceperat; & gratitudo in benefactorem Prophetam. Unde Ambros. cur non curabat fratres Elizæus, cum sanaret alienos? Nisi quia voluntatis est medicina, non gentis: & divinum munus votis elicitur, non naturæ jure defertur: fastidiosos viros cælestium profectus munerum non sequuntur. Hæc Ambrosius. Itaque Christus tacitè & verecundè significat etiam gestis antiquorum congruere, quod nulla ibi faceret miracula, culpam in ipsis esse, non in se, videlicet contemptum sui, ingratitudinem, &, ut Matth. incredulitatem eorum. Hunc verborum Christi sensum, cum ipsi satis intelligerent,

27. Et multi leprosi erant in Israël sub Elisæo propheta: & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.

28. * *Repleti sunt omnes in Synagoga irâ*: partim quod sui taxationem non ferrent, ut pestilentes homines solent; partim quod ipse se Prophetis antiquis comparet; ac denique quod ab eis Dei beneficia auferenda, & in alienigenas tranferenda insinuaret.

28. Et repleti sunt omnes in synagoga irâ, hæc audientes.

29. * *Et surrexerunt*, abruptâ scilicet Christi concione, * *& ejecerunt illum extra civitatem*, tanquam reum mortis, quâ extra civitatem sontes plectere solebant, ut colligitur ex morte Christi, & Stephani, Act. 7. v. 57. * *& duxerunt eum*, protrahendo, inquit Tertull. 4. contra Marcionem cap. 8. * *Usque ad supercilium*, seu verticem & eminentissimum aliquod jugum, * *montis super quem civitas illorum erat ædificata*, in aliqua ejus planitie decliviori.

29. Et surrexerunt, & ejecerunt illum extra civitatem: & duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum.

30. * *Ipse autem transiens per medium illorum* ita, ut eum videntes tenere non possent, inquit Ambros. Orat. contra Auxent. nec enim se invisibilem hîc Christus reddidit, sicut putatur fecisse apud Joan. quando abscondit se, & exivit de templo. Variis autem id modis fieri potuit, sive resolvendo manus eorum, quibus tenebatur, sive mutatâ subitò sive obstupefactâ furentium mente, ut sentit Ambrosius. * *Ibat*, id est, intrepidus sine festinatione abibat, non ut fugientes solent occultè, sed libero gradu ambulans, ut solebat, inquit Cyril. 12. in Joan. c. 22. Nullam autem aliam furentibus inflixit pœnam, tanquam qui sanare adhuc mallet, quàm perdere, ut inefficaci furoris exitu desinerent velle, quod implere non possent, ut idem Ambros. ait.

30. Ipse autem transiens per medium illorum, ibat.

31. Et descendit in Capharnaum civitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis.

32. Et stupebant in doctrina eius, quia in potestate erat sermo ipsius.

33. Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundum, & exclamavit voce magnâ,

34. dicens: Sine, quid nobis, & tibi Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio te quis sis, Sanctus Dei.

35. Et increpavit illum Jesus, dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cùm projecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illum nocuit.

36. Et factus eſt pavor in omnibus, & colloquebantur ad invicem, dicentes: Quod eſt hoc verbum, quia in poteſtate & virtute imperat immundis ſpiritibus, & exeunt?

37. Et divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

38. Surgens autem Jeſus de ſynagoga, introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogaverunt illum pro ea.

39. Et ſtans ſuper illam, imperavit febri: & dimiſit illam. Et continuo ſurgens miniſtrabat illis.

40. Cum autem ſol occidiſſet, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille ſingulis manus imponens, curabat eos.

41. Exibant autem dæmonia à multis, clamantia & dicentia: Quia tu es filius Dei: & increpans non ſinebat ea loqui: quia ſciebant ipſum eſſe Chriſtum.

42. Factâ autem die egreſſus ibat in deſertum locum, & turbæ requirebant eum, & venerunt uſque ad ipſum: & detinebant illum ne diſcederet ab eis.

43. Quibus ille ait: Quia & aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei: quia ideò miſſus ſum.

44. Et erat prædicans in ſynagogis Galilææ.

42. * *Facta autem die*, id eſt, primo crepuſculo, ſeu, ut Marcus, * *diliculo valde*: Inſinuatur autem Chriſtus totâ nocte curandis ægris operam dediſſe: * *Ibat ad deſertum locum*, non tantùm orandi causâ, vel fugiendi turbam, ſed in primis vitandi jactantiam, ut Ambr. Ita nos docens exemplo ſuo à perfectis viris omnem vanitatis cupiditatem ex præſtitis beneficiis vel magnalibus abeſſe debere. * *Et turbæ requirebant*, ſeu quærebant eum nocturnis illectæ beneficiis. Ad quem modum pulchrè Ambroſ. docet Chriſtum ſpiritualiter quærendum, non nocte, ſed die; non in foro, ſed in deſerto.

CAPUT QUINTUM.

1. Factum eſt autem, cum turbæ irruerent in eum, ut audirent verbum Dei, & ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Geneſareth.

1. * FActum eſt autem, &c. Utrum hæc hiſtoria ſit eadem cum ea, quam narrat Matth. cap. 4. v. 18. non ita conſtat. Multa ſuadent eſſe diverſam, & quidem tempore priorem, ſicut tenet Aug. lib. 2. de conſenſu cap. 17. nam ibi Chriſtus dicitur juxta mare ambulaſſe, hîc ſtetiſſe: ibi nulla turbæ mentio, hîc plurimæ: ibi Chriſtus in littore dixit, *Faciam vos fieri piſcatores hominum*, hîc in navi ait, *Eris homines capiens*; ibi Petrus & Andreas mittebant rete in mare, Joannes verò & Jacobus reficiebant, hîc omnes lavant retia ſua. Sunt tamen quædam aliæ circumſtantiæ ita ſimiles, ut non videatur diverſa eſſe hiſtoria. Itaque verum videtur eſſe id, quòd Auguſt. ait, præceſſiſſe quidem hanc hiſtoriam ante vocationem, quam Matthæus narrat, ſed ſic tamen, ut illa vocatio ei prorſus conjuncta fuerit.

2. Et vidit duas naves ſtantes ſecus ſtagnum: piſcatores autem deſcenderant, & lavabant retia.

2. * *Et Vidit duas naves ſtantes ſecus*, id eſt, juxta *ſtagnum*, & proinde in ipſo littore: * *Piſcatores autem deſcenderant & lavabant retia*. Quo pulchrè ſignificatur eos, qui piſcantur homines, debere ſtatutis temporibus à piſcatione feriari, ut ſordes adhærentes verbis & officiis, quibus homines quaſi retibus ad Chriſtum trahunt, per pœnitentiam abluant & corrigant, ut in poſterum mundiora & expeditiora ſint retia.

3. Aſcendens autem in unam navim, quæ erat Simonis, rogavit eum à terra reducere puſillum. Et ſedens docebat de navicula turbas.

3. * *Et aſcendens in navem*, ut quietiùs & minùs à turba preſſus doceret, * *qua erat Simonis*; ut myſterium adumbraretur, quod ipſe præficiendus eſſet Eccleſiæ, in qua doceret Chriſtus: * *rogavit eum*, ne in hominem ſibi necdum adhærentem imperium uſurpare videretur, * *à terra reducere puſillum* quantum ſufficeret; ut vox quidem ejus audiri

diri posset à turba, non tamen ipse comprimi. Quo significatum vult Greg. 17. Moral. c. 12. eos, qui erudiunt turbam, nec in profundum mysteriorum se abripere debere, nec etiam in terra quasi terrena prædicare, sed pro captu turbæ medium tenere. Cum ergo finitâ concione Petrus * *in verbo Domini*, id est, juxta jussum Christi, projiciendo laxasset rete suum captâ multitudine piscium copiosâ,

4 Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam.

5 Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete.

6. Et cùm hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam, rumpebatur autem rete eorum.

7. * *Annuerunt sociis*, id est, signis, non voce advocarunt ad adjuvandum. Quod factum fuit non tam ex stupore & timore, quo loqui non possent, ut quidam putant (statim enim loquebatur Petrus Christo) quàm propter nimiam distantiam.

7. Et annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent, & adjuvarent eos. Et venerunt, & impleverunt ambas naviculas, ita ut pæne mergerentur.

8. * *Quod cum videret Petrus procidit ad genua Jesu*, adorabundus: mirabatur enim Dominici præcepti virtutem & tamquam in arte piscandi exercitatissimus satis cernebat, non nisi divinâ virtute rem esse gestam: * *Dicens, Exi à me*, id est, discede à me. Causam adjicit, * *quia homo peccator sum*, id est, multis peccatis obnoxius, tu verò sanctissimus, ut proinde consortio tuo indignus sim. Itaque verba ista videntur profecta ex duplici affectu: primò ex humilitatis magnitudine, ut fuerint similia verbis Centurionis, *Non sum dignus ut intres sub tectum meum*: quasi diceret Petrus, non sum dignus, ut sis in navi mea. Secundò ex timore: unde Cyril. in cap. 6. Isaiæ dicit, Petrum ex reverentia horruisse esse cum Christo, velut peccatorem cum sancto. Timor ergo iste fuit, sive carnalis, ut aliqui putant, quasi timuisset, ne fortè illa occasione vindicta iniquitatum ejus sumeretur; quo sensu mulier Sareptana 3. Reg. 17. v. 18. ingressui Eliæ imputabat mortem filii sui: sive potiùs timor religiosus ac pavor ex admiratione divinæ virtutis præsentis, quam ex illo facto sentiebat; nam hoc indicare videtur id, quod sequitur:

8. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu, dicens: Exi à me, quia homo peccator sum, Domine.

9. * *Stupor enim circumdederat eum*, nempe quo animus ex admiratione attonitus percellitur. Cujusmodi stupor nimius quia animum impedit, neque sui satìs compotem esse sinit, hinc Dominus:

9. Stupor enim circumdederat eum, & omnes, qui cum illo erant, in captura piscium, quam ceperant:

10. * *Noli timere*, perculsus ex conscientia peccatorum tuorum, meæque virtutis: q. d. non exerui eam, ut te quamvis peccatorem à præsentia mea deterrerem, sed potius, ut longè majus meum in te beneficium figurarem. Nam * *ex hoc jam*, seu ἀπὸ τοῦ νῦν, *ex hoc nunc*, ut est Græcè, id est, ex præsenti hoc tempore posthac non pisces ad mortem, sed, quod longè sublimius est, * *homines eris capiens*, scilicet ad vitam: Græcum enim ζωγρῶν propriè significat vivum capere, q. d. Homines capies, non ut ad servitutem tuam & mortem eos capias, sed ut libertati & vitæ tamquam ex hostium manibus erepti serventur. Est autem hæc prædictio non vocatio Petri; nam verba ista in navi

10. Similiter autem Jacobum & Joannem, filios Zebedæi, qui erant socii Simonis. Et ait ad Simonem Jesus: Noli timere: ex hoc jam homines eris capiens.

Chri-

Christus protulit. Vocavit autem eum cum fratre, cum jam ad littus appulisset, juxta Matth. & inde paululum digressus etiam Jacobum & Joannem, filios Zebedæi: qui similiter parumper à piscatione jam digressi fuerant. Itaque Lucas relictâ vocatione quatuor Apostolorum, ipsisque verbis, quibus vocati sunt, & Matth. 4. narrantur, effectum dumtaxat vocationis omnium exprimit, nempè quod omnes quatuor,

11. * *Subductis ad terram navibus, relictis omnibus*, scilicet piscibus, retibus, navibus, adeoque instituto piscandi, **secuti sunt eum*, ut tamquam discipuli jam Christo inseparabiliter adhærerent. Eadem est igitur vocatio, quæ apud Matth. & Marcum, & quæ hîc apud Lucam texitur: ita tamen, ut illi omittant celebris istius piscationis miraculum, quod hîc narratur, & animum eorum ad obtemperandum vocationi disposuit. Reliqua vide Matth. 4. Porrò piscationem istam mysterii alicujus causâ gestam esse res ipsa clamat: unde Ambros. & passim Greg. 17. Moral. c. 12. aliàs 13. & Aug. diversis locis, præcipuè verò tract. 122. in Joan. allegoricè eam explicant. Navis enim Petri significat Ecclesiam cui Petrus præfuit, & ex cujus authoritate Christus turbas docet: binarius navium sunt duo populi, circumcisio & præputium: jubetur Petrus in altum ducere, ut scilicet Evangelium apud remotiores gentes prædicet: ruptura retium sunt hæreses & schismata, quæ per multitudinem hominum carnalium cum suis malis moribus in Ecclesiam intrantium fieri solent, per quos fit, ut pœnè mergantur naves, id est periclitentur Ecclesiæ. Vide cætera latiùs apud Aug.

11. Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus secuti sunt eum.

12. Et factum est cum esset in una civitatum, & ecce vir plenus lepra, & videns Jesum, & procidens in faciem, rogavit eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare.

13. Et extendens manum, tetigit eum dicens: Volo: Mundare. Et confestim lepra discessit ab illo.

14. Et ipse præcepit illi ut nemini diceret: sed, Vade, ostende te sacerdoti, & offer pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses, in testimonium illis.

15. Perambulabat autem magis sermo de illo: & conveniebant turbæ multæ ut audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis.

16. Ipse autem secedebat in desertum, & orabat.

17. Et factum est in una dierum, & ipse sedebat docens, Et erant Pharisæi sedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Judææ, & Jerusalem: & virtus Domini erat ad sanandum eos.

18. Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre, & ponere ante eum.

19. Et non invenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum, & per regulas summiserunt eum cum lecto in medium ante Jesum.

20. Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo remittuntur tibi peccata tua.

21. Et cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?

22. Ut cognovit autem Jesus cogitationes eorum, respondens, dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris?

23. Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata; an dicere: Surge, & ambula?

24. Ut autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata: (ait paralytico) Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

25. Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum, in quo jacebat: & abiit in domum suam, magnificans Deum.

26. Et stupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie.

27. Et post hæc exiit, & vidit publicanum nomine Levi, sedentem ad Telonium, & ait illi: Sequere me.

28. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum.

29. Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua: & erat turba multa publicanorum, & aliorum qui cum illis erant discumbentes.

30. Et murmurabant Pharisæi & Scribæ eorum, dicentes ad discipulos ejus: Quare cum publicanis & peccatoribus manducatis, & bibitis?

31. Et respondens Jesus, dixit ad illos: Non egent qui sani sunt medico, sed qui malè habent.

32. Non

32. Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam.
33. At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Joannnis jejunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui autem edunt & bibunt?
34. Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere jejunare?
35. Venient autem dies: cum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc jejunabunt in illis diebus.
36. Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram à novo vestimento immittit in vestimentum vetus: alioquin & novum rumpit, & veteri non convenit commissura à novo.
37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin rumpet vinum novum utres, & ipsum effundetur, & utres peribunt.
38. sed vinum novum in utres novos mittendum est, & utraque conservantur.
39. Et nemo bibens vetus, statim vult novum, dicit enim: Vetus melius est.

CAPUT SEXTUM.

Magna pars Capitis hujus diversis locis apud Matth. & Marcum explicata est: quædam supersunt notanda.

1. Factum est autem in sabbato secundo, primo, cùm transiret per sata, vellebant discipuli ejus spicas, & manducabant confricantes manibus.
2. Quidam autem Pharisæorum dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis?
3. Et respondens Jesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis quod fecit David, cùm esurisset ipse, & qui cum illo erant:
4. quomodo intravit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducavit, & dedit his qui cum ipso erant: quos non licet manducare nisi tantum sacerdotibus?
5. Et dicebat illis: Quia Dominus est Filius hominis, etiam sabbati.
6: Factum est autem & in alio sabbato, ut intraret in synagogam, & doceret. Et erat ibi homo, & manus ejus dextra erat arida.
7. Observabant autem Scribæ, & Pharisæi, si in sabbato curaret: ut invenerunt unde accusarent eum.
8. Ipse verò sciebat cogitationes eorum: & ait homini, qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Et surgens stetit.
9. Ait autem ad illos Jesus: Interrogo vos, si licet sabbatis benefacere, an malè; animam salvam facere, an perdere?
10. Et circumspectis omnibus dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit: & restituta est manus ejus.
11. Ipse autem repleti sunt insipientia, & colloquebantur ad invicem, quidnam facerent Jesu.
12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei.
13. Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos: & elegit duodecim ex ipsis (quos & Apostolos nominavit)
14. Simonem, quem cognominavit Petrum, & Andream fratrem ejus, Jacobum, & Joannem, Philippum, & Bartholomæum;
15. Matthæum, & Thomam, Jacobum Alphæi, & Simonem, qui vocatur Zelotes,
16. Et Judam Jacobi, & Judam Iscariotem, qui fuit proditor.
17. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, & turba discipulorum ejus, & multitudo copiosa plebis ab omni Judæa, & Jerusalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis,
18. qui venerant ut audirent eum, & sanarentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur.
19. Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.
20. Et ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei.
21. Beati, qui nunc esuritis: quia saturabimini. Beati, qui nunc fletis: quia ridebitis.
22. Beati eritis cum vos oderint homines, & cùm separaverint vos, & exprobraverint, & ejecerint nomen vestrum tamquam malum, propter Filium hominis.
23. Gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælo: secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

24. Verumtamen væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram.

24.* *Verumtamen væ vobis divitibus.* Quatuor generibus hominum, quos beatos prædicaverat, quatuor alia opponit, quibus væ intentat, id est, æternam miseriam prædicit: & primò quidem divitibus scilicet spiritu, hoc est animo & affectu, sive divitias simul habeant, sive non habeant: opponuntur enim hîc divites pauperibus spiritu, quos Matth. expressit, sicut ibi explicuimus. *Divites* ergo hîc vocantur, qui divitiis inhiant, vel incubant, amore scilicet cum divitiis colligati, ut inde avelli nequeant: nam si qui divitias habeant tamquam non habentes, & observent præceptum Apostoli 1. ad Tim. 6. v. 17. & seqq. ab hoc væ immunes sunt: non enim sensus sed affectus

fectus in crimine est, inquit Ambrosius. * *Quia habetis consolationem vestram*, id est, recipitis in hac vita ex divitiis beatitudinem vestram, nemo enim divitias diligit eo quo diximus, modo, quin ex iis beatitudinem sive ex toto sive ex parte percipere velit: hoc est enim commune omnibus qui frui volunt creaturis.

25. Væ vobis, qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis, qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis.

25. * *Væ vobis, qui saturati estis*, id est, qui in hoc studetis, ut cibo potuque farti genio indulgeatis: illis enim væ minatur, quorum, ut Apostolus loquitur, Deus venter est, qui in commessationibus & potationibus suam felicitatem ponunt. * *Quia esurietis*: nam per quæ quis peccat, per hæc & punietur: unde & Isaias, *Ecce servi mei comedent, & vos esurietis: Ecce servi mei bibent, &c.* Nam sub esurie etiam sitis hîc comprehenditur: & sub his duobus omnium rerum necessariarum inopia. * *Væ vobis, qui ridetis nunc*, id est, qui hoc unum spectatis, ut in rebus hujus mundi transitoriis gaudium capiatis in lascivia, in luxu, cæterisque divitiis, * *quia lugebitis* animo, * *& flebitis*, corpore, hoc est, intùs & extrà voluptas vobis in dolorem animi & cruciatum corporis commutabitur.

26 Væ cùm benedixerint vobis homines: secundum hæc enim faciebant pseudo-prophetis patres eorum.
27. Sed vobis dico, qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.
28. Benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos.
29. Et qui te percutit in maxillam, præbe & alteram. Et ab eo, qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere.
30. Omni autem petenti te, tribue: & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.
31. Et prout vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.
32. Et si diligitis eos, qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam & peccatores diligentes se diligunt.
33. Et si benefeceritis his, qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt.

26. * *Væ cum benedixerint vobis homines*, id est, cùm major pars Judæorum (nam de Judæis illius temporis loquitur) vobis prædicantibus applauserit: hoc enim signum est vos eis loqui placentia, vitia potiùs eorum demulcendo, quàm redarguendo: unde Christus, *Me odit mundus, quia ego testimonium perhibeo de illo, quòd opera ejus mala sunt.* * *Secundum hæc enim faciebant Pseudo-prophetis patres eorum*, scilicet Judæorum, inter quos jam vivitis. Attestatur hoc Jeremias c. 5. v. 31. *Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia.* Hoc igitur postremum væ deterret discipulos à captando hominum plausu per doctrinam, & opponitur beatitudini, quæ v. 22. & 23. promittitur ex hominum maledictione, propter doctrinam & fidem Christi.

34. Et si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere; quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, ut recipiant æqualia.

34. * *Et si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere*, nempè simile beneficium vel mutui vel alterius beneficentiæ, * *quæ gratia est vobis*, quàm magnam initis gratiam apud Deum, ut ab eo magnam mercedem speretis? Unde Matth dicit, *Quam mercedem habebitis?* * *Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur*, id est mutuum dant, quia Græcè est δανείζειν, eadem vox, quæ initio hujus versus: * *Ut recipiant æqualia*, id est, parem mutui vel beneficii vicem in sua necessitate. Itaque

35. * Mu-

35. * *Mutuum date, nihil inde ſperantes*, id eſt, nullam expectantes ex iſto beneficio parem beneficii vicem: non enim hîc agitur de recipienda pecunia ultra ſortem. Sic ergò duos iſtos verſus plerique exponunt, ut excludatur à beneficentia Chriſtiani omnis proprii commodi conſideratio. Quamquam videatur valdè congrua (quæ adhuc perfectiorem præſcribit benefaciendi modum) interpretatio S. Ambr. Præfat. in Lucam, *Date mutuum, nihil inde ſperantes*, id eſt, etiam cum deſperatione recuperationis, ſeu recuperandæ ſortis. Quod clariùs docet lib. de Tobia c. 16. Date, inquit, mutuum iis, à quibus non ſperatis vos, quod datum fuerit, recepturos: quando videlicet petitur non donum, ſed mutuum causâ honeſtatis vel verecundiæ, quamvis videas præ paupertate numquam eſſe reddendum. Ita ut Chriſtus hîc pro tempore & loço mutuum dare jubeat, non ſolùm ſine uſura, ſpe ſimilis beneficii, ſed etiam ſine ſpe recuperandæ ſortis, ſubveniendo ſcilicet iis, qui præ verecundia non audent eleëmoſynam petere, ſed mutuum: quod reipſa quidem eſt idem quod donare, non tamen in modo. Unde rectè obſervat Hieron. in cap. 18. Ezech. profectum virtutis ac legis, ut initio lex quidem à fratribus uſuram tolleret, *Non fœnerabis fratri, ſed alieno*: deinde Propheta ab omnibus, Ezech. 18. v. 8. denique Dominus in Evangelto præciperet mutuum dare etiam iis, à quibus non ſperaremus ſortem recipere. Qua de cauſa pulchrè Tertull. lib. 4. contra Marcionem c. 17. annotat in hunc Lucæ locum. Prius fuit, ut Dominus fructum fœnoris (id eſt, uſuram) eradicaret, quo faciliùs aſſuefaceret hominem ipſi quoque fœnori (id eſt, ſorti in mutuum datæ) perdendo, cujus fructum (id eſt, uſuram) didiciſſet amittere. Conſentit Aug. l. 1. de ſerm. Domini in monte, ad verba, *qui vult à te mutuari ne averſeris, &c.*

35. Verumtamen diligite inimicos veſtros: benefacite, & mutuum date, nihil inde ſperantes: & erit merces veſtra multa, & eritis filii Altiſſimi, quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos.

36. Eſtote ergo miſericordes, ſicut & Pater veſter miſericors eſt.

37. * *Nolite judicare & non judicabimini*: qua de re diximus Matt. 7. Solum notandum, nihil hâc juſtitiâ benignius, nihil hâc retributione clementius dari poſſe, ubi ſententia judicis in Poteſtate ponitur judicandi.

38. * *Date & dabitur vobis &c.* Quibus verbis diffidentiæ ſollicitudo, & avaritiæ eſt amputata cunctatio, ut quod redditurum ſe promittit veritas, ſecura expendat humilitas, inquit Leo ſerm. 6. de jejunio decimi menſis. * *Menſuram bonam*: q. d. Dantibus non ſolum dabitur, ſed ad eos redibit magno cum fœnore beneficium; quod exprimit per metaphoram menſuræ frumentariæ. *Menſuram* itaque bonam, id eſt, plenam, cujus integritati nihil deeſt, * *& confertam*, Græcè πεπιεσμένον, *preſſam*, id eſt, manibus conſtipatam, * *& coagitatam*, vaſe ſcilicet concuſſo, quo amplius capiat. * *Et ſupereffluentem*, id eſt, ita im-

37. Nolite judicare, & non judicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittemini.

38. Date, & dabitur vobis: menſuram bonam, & confertam, & coagitatam, & ſupereffluentem dabunt in ſinum veſtrum. Eâdem quippe menſurâ, qua menſi fueritis, remetietur vobis.

 pletam, 39. Dicebat au-

pletam, ut redundet & undique diffluat: q. d. liberalitati vestræ dabunt mensuram liberalissimam. Omnia hæc epitheta applicat S. Bernardus ipsi Deo, qui futurus est merces omnium. Ipsumvide serm. 5. de vigilia natalis & 11. in Cant. * *Dabunt in sinum vestrum*, id est, vobis, tamquam vestrum, & firmissimè possidendum dabunt; supple illi, qui retributioni præerunt. Quamquam Aug. lib. 2. qu. Evang. qu. 8. referat ad eos, qui beneficium acceperint: non enim diceret, inquit, *dabunt* &c. nisi quia per illorum merita, quibus dederint, mercedem cælestem recipere merebuntur. * *Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.* Quod referri debet ad omnia tria præcedentia, ad judicium, ad condemnationem, ad dimissionem, ut patet ex Matt. 7. v. 1. & 2. maximè verò hîc refertur ad erogationem seu dationem, scilicet pro rata abundantiæ, quâ quis usus fuerit in erogando, restitutum iri mercedem incomparabiliter quidem in se majorem, proportione tamen quâdam respondentem mensuræ liberalitatis. Ut idem significet, quod Apostolus, *Qui parcè seminat, parcè & metet, & qui seminat in benedictionibus*, id est, copiosè & abundanter, *de benedictionibus & metet.* Vide Matth. 7.

tem illis & similitudinem: Numquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foveam cadunt?
40 Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus.
41. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras?
42. Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, ejice primùm trabem de oculò tuò: & tunc perspicies ut educas festucam de oculo fratris tui.
43. Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum.
44. Unaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant uvam.
45. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.
46. Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis, quæ dico?
47. Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos: ostendam vobis cui similis sit:
48. similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram; inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam movere: fundata enim erat super petram.
49. Qui autem audit, & non facit: similis est homini ædificanti domum suam super terram sine fundamento: in quam illisus est fluvius, & continuò cecidit: & facta est ruina domus illius magna.

CAPUT SEPTIMUM.

1. Cum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intravit Capharnaum.
2. Centurionis autem cujusdam servus malè habens, erat moriturus: qui illi erat pretiosus.
3. Et cùm audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret, & salvaret servum ejus.
4. At illi cum venissent ad Jesum, rogabant eum sollicitè, dicentes ei: Quia dignus est ut hoc illi præstes.
5. Diligit enim gentem nostram: & synagogam ipse ædificavit nobis.
6. Jesus autem ibat cum illis. Et cùm jam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine noli vexari: Non enim sum dignus ut sub tectum meum intres.
7. Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te: sed dic verbo, & sanabitur puer meus.
8. nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic vade, & vadit; & alii, veni, & venit; & servo meo, fac hoc, & facit.
9. Quo audito Jesus miratus est: & conversus sequentibus se turbis, dixit: Amen dico vobis, nec in Israël tantam fidem inveni.
10. Et reversi, qui missi fuerant domum, invenerunt servum, qui langueraț, sanum.
11. Et factum est: deinceps ibat in civitatem, quæ vocatur Naim: & ibant cum eo discipuli ejus, & turba copiosa.

11.* IBat *Jesus in civitatem, quæ vocatur* Naim. Civitas est Galilææ, ad radices montis Hermon minoris, duobus circiter milliaribus à monte Thabor, ut Hieron. De locis Hebraicis, juxta torrentem Cyson,

Cyſon, ut ait in Epithaphio Paulæ. * *Et turba copioſa:* quod addit, ut indicet multos miraculi fuiſſe teſtes. Qua de cauſa etiam divinâ providentiâ factum eſt, ut ad ipſam portam civitatis fieret, ubi & judicia olim fiebant, & maximè eſſe ſolebat hominum concurſus. Voluit tamen fortuitum videri occurſum funeris, ne minor eſſet miraculi gloria, ſi quæſitus videretur.

12. * *Ecce defunctus efferebatur.* Mos enim Judæorum erat, ut mortui extra civitatem ſepelirentur, ut minùs facilè legalis immunditia contraheretur ex ſepulchrorum commercio. Unde & Chriſti ſepulchrum extra civitatem extructum fuit. * *Filius unicus,* Græcè μονογενὴς, *unigenitus,* quod amplius eſt: unde & in unigeniti morte luctus eſt acerbiſſimus Zachariæ 2. v. 10. & Jeremiæ 6. v. 26. * *Et hæc vidua:* ideoque deſolatior, & viro & filio, herede & ſolatio ſenectutis extincto: * *& turba civitatis multa cum illa;* ad meritum gravitatis, ut Ambr. ad conſolandam viduam mœroris ſocietate, funeris pompâ & ſolemnitate, nam hæc, ut Aug. in Enchiridio, magis pertinet ad vivorum ſolatium, quam ad ſuffragium mortuorum.

12. Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris ſuæ: & hæc vidua erat: & turba civitatis multa cum illa.

13. * *Quam cum vidiſſet Dominus,* non ſolum corpore, ſed in primis animo, expenſis cauſis luctûs ejus, * *miſericordia motus ſuper eam,* ſeu propter illam, ſpontè ſcilicet doloris & compaſſionis motu in animum admiſſo. Unde colligit Ambroſ. citò flecti divinam miſericordiam lachrymis viduæ, præſertim quæ unici filii labore vel morte frangatur. * *Dixit illi: noli flere,* fide ſcilicet & ſpe futuræ reſurrectionis, partim generalis omnium (quod ſolatium eſt verum, & ex virtute profectum) partim jam proximè inſtantis: q. d. inquit Beda, deſiſte quaſi mortuum flere, quam mox reſurgere vivum videbis.

13. Quam cùm vidiſſet Dominus, miſericordia motus ſuper eam, dixit illi: Noli flere.

14. * *Et acceſſit & tetigit loculum,* non ut contactu ſuſcitaret, ſed ut portantes loculum ſiſteret; & ait: * *Adoleſcens tibi dico,* ſeu impero, * *ſurge.* Oſtendit enim ſe non alienâ ſed ſuâ authoritate, ideoque divinâ ſuâ virtute mortuum ſuſcitare. Quâ conſideratione dixit Ambr. Mortuis vitam imperare ſolius divinæ eſt poteſtatis. Petrus autem non dixit in Actis *Tabitha ſurge,* niſi præmiſſa oratione, quâ etiam uſi ſunt Elias & Elizæus.

14. Et acceſſit & tetigit loculum, (Hi autem, qui portabant, ſteterunt) Et ait: Adoleſcens, tibi dico, ſurge.

15. * *Et reſedit, qui erat mortuus,* id eſt, erexit ſe ad ſedendum, ut qui in lectica ſupernè patula jaceret, * *& cœpit loqui* His duobus maniſeſtiſſimis effectis & indiciis ſe verè reſuſcitatum indicans, ut notant Titus ac Theophyl. * *& dedit illum matri ſuæ;* in argumentum, quod ipſius commiſeratione, & in ejus præſidium eum ſuſcitaverat. Allegoriam hujus hiſtoriæ proſequitur Ambr. Quid verò ſignificetur per tres mortuos à Chriſto ſuſcitatos, ſcilicet Archiſynagogi filiam, hunc adoleſ-

15. Et reſedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri ſuæ.

adolescentem, & Lazarum, pulchrè ad mores informandos tractat Aug. serm. 43. de verbis Domini c.ult. & 44. toto, & tract. 49. in Joan. Summa est, quod puella mortua in domo jacens significet eos, qui intus in corde peccatum decernunt; adolescens foras elatus, eos, qui actibus externis perpetrant; Lazarus quatriduanus in sepulchro fœtens, eos, qui consuetudinis pondus supra se habent, & in peccatis putent sive fœtent. Hi omnes à Domino suscitantur, sed ita ut postremi magna ejus voce, hoc est, potentissimâ gratiâ, ad vitam revocari debeant. Vide ibidem latiùs.

16. Accepit autem omnes timor: & magnificabant Deum, dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis: & quia Deus visitavit plebem suam.

17. Et exiit hic sermo in universam Judæam de eo, & in omnem circa regionem.

18. Et nuntiaverunt Joanni discipuli ejus de omnibus his.

16. * *Accepit autem omnes timor*, id est, corripuit eos horror quidam & reverentia exerentis sese divinitatis: *timor* enim pro reverentia seu reverentiali timore frequenter apud Hebræos ponitur. Unde sequitur effectus ejus, * *& magnificabant*, id est, magnum prædicabant Deum, propter misericordiam & potentiam, dicentes: * *quia Propheta magnus surrexit in nobis.* Nec enim amplius quàm Prophetæ dignitatem videntur agnovisse in persona ejus; in officio vero Messiam, per hoc, quod addunt: * *Deus visitavit plebem suam:* quæ erant & verba Zachariæ c. 1. v. 68. Messiam advenisse gratulantis. Quamquam ita intelligi possint ut generaliter gratulentur his verbis, quod Deus plebem suam per multos annos à Prophetis desertam denuò visitaverit, & consolatus sit.

19. Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, & misit ad Jesum, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

20. Cùm autem venissent ad eum viri, dixerunt: Joannes Baptista misit nos ad te dicens: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?

21. (in ipsa autem hora multos curavit à languoribus, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donavit visum.)

22. Et respondens, dixit illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audistis, & vidistis: Quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur:

23. & beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me.

24. Et cùm discessissent nuntii Joannis, cœpit de Joanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?

25. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste pretiosa sunt & deliciis, in domibus regum sunt.

26. Sed quid existis videre? prophetam? Utique dico vobis, & plusquam Prophetam:

27. hic est, de quo scriptum est: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

28. Dico enim vobis: Major inter natos mulierum propheta Joanne Baptista nemo est; qui autem minor est in regno Dei, major est illo.

29. Et omnis populus audiens & publicani, justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis.

30. Pharisæi autem, & legis periti consilium Dei spreverunt in semetipsos, non baptizati ab eo:

31. Ait autem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis hujus? & cui similes sunt?

32. Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad invicem, & dicentibus: Cantavimus vobis tibiis, & non saltastis: lamentavimus, & non plorastis.

33. Venit enim Joannes Baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicitis: dæmonium habet.

34. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicitis: Ecce homo devorator, & bibens vinum; amicus publicanorum, & peccatorum.

35. Et justificata est sapientia ab omnibus filiis suis.

36. Rogabat autem illum quidam de Pharisæis ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi discubuit.

36. * *Rogavit autem illum quidam Pharisæus.* Infrà vocatur *Simon*, quem Aug. lib. 2. de consensu c. 79. distinctum fuisse putat ab eo, qui Matth. 26. & Marci 14. vocatur *Leprosus*, quasi ad distinctionem hujus Simonis. Accedit locorum & temporis diversitas, Sed nihil istorum

rum cogit, ut diversum fuisse credamus: potuit enim eadem mulier diversis locis ac temporibus Jesum ungere, & Simon etiam habere duo domicilia in distinctis locis, in vico scilicet Bethania, & in civitate. Itaque Orig. hom. 1. in Cant. & Cyprian. serm. de ablutione pedum, eumdem fuisse censent.

37. * *Et ecce mulier, quæ erat in civitate peccatrix*, id est, quæ per civitatem passim habebatur famosa peccatrix; prout putat insinuari Aug. in Psal. 125. quamquam Græca simpliciter legant, *Ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix*, id est, meretrix, prout disertè nominant veteres, Ambros. Greg. in hæc verba & alii; ipsumque nomen *peccatricis* mulieribus tributum, hoc significare solet. Nomen honoris causa tacet, sed fuit Maria, quæ cap. seq. v. 2. dicitur Magdalena, & alibi soror Lazari ac Marthæ. * *Ut cognovit*; quo significatur occasionem captasse accedendi Dominum: * *quod accubuisset in domo Pharisæi*, tamquam in loco opportuno ad id, quod meditabatur, quod in plateis minimè licuisset. Attulit alabastrum unguenti, id est, vasculum ex alabastrite pleno unguenti. Nam quamvis Epiph. putet, hoc esse nomen mensuræ, verius tamen, esse nomen materiæ vasculi seu pixidis excavatæ, conservandis unguentis aptissimæ. Vide dicta Mat. 26.

37. Et ecce mulier, quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quòd accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti:

38. * *Et stans retro*, à tergo propter verecundiam, malamque conscientiam. Nam hæc sola legitur ex professo Dominum causa remissionis peccatorum consequendæ accessisse. Stans autem cœpit, etsi prostrata perrexerit: quamquam illud, *stans*, generalius accipi posset pro, *existens*, seu *manens*, ut nullum certum situm corporis indicet. * *Secus pedes ejus*, Græcè παρὰ τοὺς πόδας, *ad* seu *juxta pedes*, in morem supplicantis. Facilè hoc fuit, si more Orientalium ita in thoro jacuerit, ut caput spectaret mensam, pedes partem exteriorem: nam thori erant alti, & tres ferè personas capiebant, unde Triclinia dicta. Quamquam in Scriptura frequens sit, Judæos sedisse ad mensam, ut patet de fratribus Joseph, Gen. 37. Ruth quoque sedit ad messorum latus, & 1. Reg. 20. v. 5. David ex more sedere solebat juxta Regem ad vescendum: & v. 25. Rex sedit super cathedram suam, * *Lachrymis cœpit rigare pedes ejus.* Quo significatur, fluvium fuisse lacrymarum, & consequenter dolorem maximum de peccatis. Observat autem ordinem humanitatis, hospitibus exhiberi solitæ, qui notatur v. 44. & seqq. ut primò pedes quasi à sordibus itineris ablueret, inde tergeret, oscularetur, ungeret: itemque ordinem pœnitentiæ, cujus primus effectus est fletus & planctus. * *Et capillis*, quibus ad emphasin addit, * *capitis sui*, ut pedibus eos opponeret, * *tergebat*, abluendis sordibus. Non quod ei deessent lintea, sed quod potius seipsam quàm sua Christi obse-

38. & stans retrò secus pedes ejus, lacrymis cœpit rigare pedes ejus, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes ejus, & unguento ungebat.

obsequio consecraret, & caput suum quasi calcandum pedibus Jesu pro suppedaneo præberet, ut loquitur Cyprian. serm. de ablut. pedum. Spectabat autem & hoc ad testandum pœnitentiæ magnitudinem, ut in capillatura se deformaret, in qua mulieres solent esse curiosissimæ. Nam & idem Cyprian. lib. de lapsis, inter indicia mœroris reponit neglectum capillitium, & ad publicè pœnitentes spectare dicit squallorem deformitatemque corporis. * *Et osculabatur pedes ejus*: in argumentum amoris, ut Ambros. quo jam Christum ut justitiæ fontem diligebat; ac propterea etiam odio adversus peccata movebatur, juxta Trident. sess. 6. * *Et unguento ungebat*, ex more regionis fecit hoc, non solùm honorificentiæ & amoris testandi causa, sed etiam ut bonis operibus peccata compensaret. Nam & hoc officium verè pœnitentis est: cujus hîc omnes actus accuratè concurrunt, dolor in lachrymis, humilitas in abjectione ad pedes, deformatio in capillis, amor in osculis, peccatorum compensatio, & bonorum operum exhibitio in unguento. Nam & odor unctionis odorem bonæ conversationis allegoricè significat, ut Ambr. lib. 2. de pœnitentia c. 8.

39. Videns autem Pharisæus, qui vocaverat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret utique, quæ, & qualis est mulier, quæ tangit eum: quia peccatrix est.

39. * *Videns autem Pharisæus* &c. *ait: Hic si esset propheta, sciret quia peccatrix est*, id est, sciret, quod peccatrix sit, notæque impudicitiæ & consequenter repelleret eam, ne contaminaretur. Itaque ex permisso contactu colligit Christum nescire, quænam esset mulier, ut observat Aug. in Psal. 125. Insinuat ergo se repulsurum fuisse, illis videlicet verbis, *Recede à me, noli me tangere*, quia mundus sum. Itaque multis modis errabat: primò, quod colligeret Christum ignorare mulierem: secundò, ulteriùs eum propterea non esse Prophetam, cum Prophetæ non sciant omnia, ut ex Elizæo patet, 4. Reg. v. 27. tertiò, quod medicum ab ægroto tangi miraretur: quartò, quod repellendam judicaret à Christo, quasi alioquin contaminando. Itaque Dominus declarans se nosse & mulierem & Simonis cogitationes, ut ita aperiret temerarium ejus judicium, ait:

40. Et respondens Jesus, dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic.

40. * *Simon habeo tibi aliquid dicere.* Reprehensurus enim, quasi veniam precatur, & suaviter attentionem captat. Nam, ut Aug. hom. 23. & ipsum sanare cupiebat, ne gratis apud eum panem comederet. Cum itaque tamquam magister morem hospiti suo detulisset, & veniam accepisset, ait:

41. Duo debitores erant cuidam fœneratori: unus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta.

41. * *Duo debitores erant cuidam fœneratori.* Parabola est, quâ significare vult, non solùm Mariam, sed & Simonem, quantumvis sibi justus videretur, debitorem esse, & indigere peccatorum remissione. Dicitur autem Deus hîc fœnerator, id est, creditor ex mutuo, quia certa talenta unicuique credit, quæ reposcit etiam cum usura. Quamquam

quam hîc magis aliâ consideratione Deus creditor, & peccata debita esse significantur, quia obnoxios nos faciunt Deo ad injuriam reparandam. * *Unus debebat*: ex mutuo accepto, * *denarios quingentos, & alius quinquaginta*. Duplices esse denarios diximus, minorem & majorem: ille drachmam, hic didrachmum valebat. Parum interest, uter hîc intelligatur; solùm enim habetur ratio proportionis quingentorum ad quinquaginta, id est, debiti nonies majoris ad minus.

42. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit?

42. * *Non habentibus illis unde redderent*. Nam sive multa, sive pauca peccata commiserimus, nemo pœnâ, sive æternâ sive temporali pœnitendo, per se potest satisfacere. * *Donavit utrisque*, gratis scilicet & misericorditer. * *Quis ergo eum plus diligit?* Proclive esset hoc intelligere de dilectione, quæ remissionem gratitudinis ergò consequitur; nam de illa verissimum est, quòd major consequi soleat in debitoribus, quibus plura remittuntur: sed Christi exploratio videtur postulare dilectionem, quæ peccatorum remissionem præcessit. Enumerate enim officia multa maximæ dilectionis, quibus magna remissio retributa fuit, ut patet v. 47. Itaque *quis eum plus diligit?* id est, Quem tu judicas, ex eventu rem conjectando, plus antea creditorem suum dilexisse, ut illo intuitu utrique remitteret, uni plus, alteri minus? Ita videtur exponere Aug. hom. 23. expresse legit, *Quis ergò plus eum diligit*; quamvis nunc in Græco textu legatur ἀγαπήσει, *diliget*.

43. Respondens Simon dixit: Æstimo quia is, cui plus donavit. At ille dixit ei: Rectè judicasti.

43. * *Æstimo quia is, cui plus donavit*. Hoc enim respondit, quod ratio respondere compellebat, ut Aug. ibid. Cui Dominus, * *recte judicasti*: Nam, ut Cyprianus libro de Lapsis, quàm magna aliquis deliquit, tam granditer deflere debet, ut pœnitentia non sit minor crimine.

44. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intravi in domũ tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigavit pedes meos, & capillis suis tersit.

45. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos.

46. Oleo caput meum non unxisti: hæc autem unguento unxit pedes meos.

44. * *Et conversus ad mulierem*: Hactenùs enim à tergo ad pedes provoluta fuerat. Itaque in solatium pœnitentis etiam ipse se corporaliter convertit, ut ipso gestu externo id interiùs impletum significaret, *Convertimini ad me, & ego convertar ad vos*. * *Dixit Simoni*, ut parabolam explicaret, & accommodaret proposito suo: * *Vides hanc mulierem?* id est, Videsne quid agat circa me? Confer illam tibi, & videbis te multùm ab ea mei dilectione superari. Vehemens est enim & elegans antithesis, tu vir, ista mulier; tu Pharisæus, ista peccatrix; tu in domo tua, ista in aliena; tu convivæ & hospiti, ista ignoto; tu aquâ in promptu positâ non lavasti pedes, ista lachrymis profusissimis & continuis rigavit eos; tu os meum ne quidem semel osculatus es, illa non destitit osculari pedes; tu nec caput quidem unxisti, illa & pedes: tu nec vulgari pauperum oleo, illa etiam prætiosissimo unguento.

47. * Prop-

47. Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa: quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit.

47. * *Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa*, per quæ mihi tamquam creditori obnoxia erat: * *Quoniam dilexit multum*, id est, quia insignem dilectionem tot tam magnæ pœnitentiæ officiis erga me creditorem suum testata est. Significatur enim dilectionem ejus fuisse causam dispositivam remissionis. Ita intelligit Aug. hom. 23. & in Psalm. 140. & res ipsa clamat, mulierem hanc imaginem pœnitentis & remissionem peccatorum ambientis toto habitu præ se ferre. Unde & in Ecclesia velut effigies pœnitentis omnibus proponitur. Quare non rectè Calvinistæ volunt illud, *quoniam*, significare non causam rei, sed probationis, q. d. Inde patet, quòd ei peccata multa dimissa sunt, quia jam ex gratitudine accepti beneficii diligit multùm. Sed, ut dixi, clarum est acta & lachrymas mulieris non esse gratias agentis, sed pœnitentis. Quod autem opponitur, charitatem non posse ante peccati remissionem possideri, sicut hîc factum esset, hoc intelligi debet de charitate illa perfecta, & per modum habitus infusa, de qua Apostolus 1. ad Tim. 1. v. 5. Sed est alius amor inferior, quo Deus tamquam justitiæ fons incipit diligi à pœnitentibus propter Deum. Ex quo amore dolor, abjectio, fletus procedunt, qualem dilectionem Concil. Trid. sess. 6. in pœnitentibus etiam ante Baptismum postulat. * *Cui autem minus dimittitur*, id est, qui pauca se putat habere peccata, quæ sibi remittantur, inquit Aug. hom. cit. ille *minus diligit*, id est, ex illa opinione minorem dilectionem & inferiora dilectionis ac pœnitentiæ officia parare solet ad remissionem consequendam, sicuti tu fecisti. Nam hæc verba propter Pharisæum esse dicta vult Aug. c. 6. ejusdem hom. 23. non enim Dominum invitasset, nisi aliquantulum dilexisset, inquit: sed ideò parùm diligebat, quia parum sibi dimitti suspicabatur. Quo sensu possunt hæc verba vel ad aliquam consolationem Simonis esse dicta, ut qui rationabilem causam habuisset non exhibendi tantæ opera pœnitentiæ, scilicet minora peccata, ut quidam volunt; licitum est enim ei, qui paucior a peccavit, inferiorem agere pœnitentiam: vel ad reprehensionem Simonis tamquam minùs diligentis quam deberet. Nam quamvis fortè pauciora peccata commisisset, debebat tamen omnia sibi dimissa deputare, quæ vel fecisset peccata, vel Deo regente non fecisset, juxta illud Aug. l. 2. conf. c. 7. Omnia mihi dimissa esse fateor, & quæ meâ sponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quo sensu sæpè exponit hæc verba Domini, ut loco cit. Conf. & cit. hom. 23. & de Virgin. c. 37. v. 40. monens neminem debere putare, quod sibi pauciora quàm aliis dimittenda sint, ne ex illa opinione minùs Deum diligat.

48. * Di-

48. * *Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata.* Græcè ἀφέωνλαι, *remissa sunt*, scilicet me tibi loquente, nam Præteritum pro præsenti accipitur, sicut vulgò dicimus, hoc tibi donatum est, id est, donatur: & sic intellexerunt convivæ, & ex v. seq. patet. Non enim fuissent offensi, si tantùm declarasset ei fuisse remissa peccata à Deo: hoc quippe & Nathan olim fecerat Davidi. Unde Cyril. l. 8. Thes. c. 2. dicit hæc verba summa cum potestate dicta. Ex quo etiam patet amorem illum, quo Deus, ut justitiæ fons, juxta Conc. Trid. incipit à pœnitentibus diligi, non habere ipso momento adjunctam peccati remissionem, sed cum dispositio perfecta fuerit, vel Deo visum. Sed quomodo igitur versu præcedente dictum fuit, *remittuntur ei peccata?* Respondetur, quia jamjam erant remittenda: erant enim verba narrantis, & remittere disponentis, quæ talem amplitudinem patiuntur; unde nec illis offensi fuerunt convivæ. Cum ergo potestatem remittendi peccata non crederent esse in Christo, cœperunt in animo suo cogitare,

48. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata.

49. * *Quis est hic*, qui tantam præsumit authoritatem, ut non solùm se putet non contaminari tactu meretricis, sed etiam peccata dimittat? Sunt enim verba non admirantium, ut quidam putant, sed murmurantium & accusantium.

49. Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere intra se: Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?

50. * *Dixit autem ad mulierem*, adhuc pedibus inhærentem: * *Fides tua*, quâ credidisti me tibi posse remittere peccata. Fidem enim ejus opponit convivarum incredulitati, quæ præcesserat, ut fidei commendatione murmur eorum compesceret, & modestè à se invidiam tantæ potestatis amoveret. * *Te salvam fecit*, à peccatis tuis, quia radix fuerat spei obtinendæ remissionis, dilectionis & pœnitentiæ, quibus obtenta fuerat. Itaque declarat hic, dilectionem ejus ex firma fide processisse, & fidem operibus pœnitentis fuisse cooperatam, & ex operibus consummatam, ut loquitur Jacobus. Non ergò agitur in isto loco de fide speciali, ut hæretici somniant, quâ quis scilicet credat sibi remissa esse peccata, sed de illa, quâ credidit sibi posse remitti: quam scilicet habebat etiam antequam remitterentur, vi dilectionis, etiam cùm nesciret adhuc sibi remissa esse; hoc enim adhuc petebat tam magna pœnitentia. * *Vade in pace*, id est, animo tranquillo, secura de dimissis peccatis. Est formula dimittendi cum benedictione. Ex his ergo verbis Christi, & ex aliis v. 48. debuit hæc mulier credere sibi jam esse remissa peccata; & ex v. 47. etiam se sufficienter dignèque pœnituisse. Fuit igitur ista fides quidem specialis, non tamen justificans in sensu hærecicorum, sed justitiam vi dilectionis jam factam consequens & supponens. Mysticam singularum circumstan-

50. Dixit autem ad mulierem: Fides tua te salvam fecit: Vade in pace.

tiarum totius hiſtoriæ expoſitionem vide apud S. Gregorium hom. 33. in Evangelia.

CAPUT OCTAVUM.

1. Et factum eſt deinceps, & ipſe iter faciebat per civitates & caſtella, prædicans & evangelizans regnum Dei : & duodecim cum illo.

2. & mulieres aliquæ, quæ erant curatæ a ſpiritibus malignis ; & infirmitatibus : Maria, quæ vocatur Magdalene, de qua ſeptem dæmonia exierant,

3. & Joanna uxor Chuſæ procuratoris Herodis, & Suſanna, & aliæ multæ, quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis.

4. Cùm autem turba plurima convenirent, & de civitatibus properarent ad eum, dixit per ſimilitudinem :

5. Exiit qui ſeminat, ſeminare ſemen ſuum : & dum ſeminat, aliud cecidit ſecus viam, & conculcatum eſt, & volucres cæli comederunt illud.

2.* ET *mulieres aliquæ*, ſupple cùm illo erant; quæ ſequebantur eum, oppida Galilææ peragrantem : * *Quæ erant curatæ à ſpiritibus malignis*, corporaliter eas poſſidentibus, * *& infirmitatibus*, corporis. Sequebantur itaque in teſtimonium gratitudinis. Erant autem * *Maria, quæ vocatur Magdalene*, vulgari ſcilicet & celebri nomine, ut ab aliis Mariis diſtingueretur : proinde unicam tantùm agnoſcit Lucas Mariam Magdalenam. Orta putatur ex vico Bethaniæ in Judæa, Joan. 11. v. 1. habitaſſe tamen ſubinde in Galilæa, in caſtello Magdalum dicto, ſitoque juxta mare Tiberiadis, unde Magdalena dicta eſt. Viduam vocat Author Comment. in Marcum apud Hieron. in v. 40. c. 15. * *De qua ſeptem dæmonia exierant*, Chriſto ſcilicet ejiciente, ut teſtis eſt Marcus c. 16. v. 9. Tertull. lib. de anima c. 25. & Ambroſ. de Salomone c. 5. hoc ad litteram intelligunt de ſeptem dæmoniis obſidentibus, illa enim propriè ejiciuntur. Quod longè veriſimilius, quàm id, quod Gregor. hom. 33. in Evang. & Beda putant, univerſa vitia ſignificari, & numerum certum pro incerto poni.

3. * *Et Joanna uxor Chuſæ procuratoris*, ſeu œconomi Herodis qui Tetrarcha erat Galilææ. Indicat itaque & hanc, ſicut & * *Suſannam*, fuiſſe vel à ſpiritibus malignis, vel ab infirmitatibus liberatam. Nominat autem ſolùm celebriores : unde de reliquis addit, * *Et aliæ multæ quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis* : ſuppeditantes vitæ neceſſaria ipſi & Apoſtolis, urbes & rura aſſiduè peregrinantibus. Notat autem Hieron. in cap. 27. Matth. conſuetudinis Judaicæ fuiſſe, ideoque ſine culpa vel ſcandalo, ut mulieres de ſubſtantia ſua victum atque veſtitum præceptoribus miniſtrarent. Hoc Paulus 1. ad Cor. 9. v. 5. inter gentiles in ſe fieri non admiſit, ſive ſcandali inter eos vitandi causâ, ſive ſtudio perfectionis. Chriſtus verò admiſit, ut more miſericordiæ ſuæ infirmioribus compatiens ſic oſtenderet, quid Dei miniſtris deberetur, ut, ſi quis eo uti nollet, ſicut Paulus noluit, amplius impenderet Eccleſiæ, inquit Aug. de opere Monachorum c. 5.

6. Et aliud cecidit ſupra petram : & natum aruit, quia non habebat humorem.
7. Et aliud cecidit inter ſpinas, & ſimul exortæ ſpinæ ſuffocaverunt illud.
8. Et aliud cecidit in terram bonam : & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat : qui habet aures audiendi, audiat.
9. Interrogabant autem eum diſcipuli ejus, quæ eſſet hæc parabola.
10. Quibus ipſe dixit : Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei, ceteris autem in parabolis : ut videntes non videant, & audientes non intelligant.
11. Eſt autem hæc parabola : Semen eſt verbum Dei.
12. Qui autem ſecus viam, hi ſunt qui audiunt ; deinde venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes ſalvi fiant,

13. Nam

13. Nam qui supra petram: qui cùm audierint, cum gaudio suscipiunt verbum: & hi radices non habent: qui ad
tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.
14. Quod autem in spinas cecidit: hi sunt, qui audierunt, & à sollicitudinibus, & divitiis, & voluptatibus vitæ,
euntes, suffocantur, & non referunt fructum.
15. Quod autem in bonam terram: hi sunt, qui in corde bono & optimo audientes verbum retinent, & fructum
afferunt in patientia.
16. Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectum ponit: sed supra candelabrum ponit, ut
intrantes videant lumen.
17. Non est enim occultum quod non manifestetur: nec absconditum, quod non cognoscatur, & in palàm veniat.
18. Videte ergo quomodo audiatis. Qui enim habet, dabitur illi: & quicumque non habet, etiam quod putat se
habere, auferetur ab illo.
19 Venerunt autem ad illum mater & fratres ejus, & non poterant adire eum præ turba.
20. Et nuntiatum est illi: Mater tua, & fratres tui stant foris, volentes te videre.
21. Qui respondens, dixit ad eos: Mater mea, & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.
22. Factum est autem in una dierum: & ipse ascendit in naviculam, & discipuli ejus, & ait ad illos: Transfrete-
mus trans stagnum. Et ascenderunt.
23. Et navigantibus illis, obdormivit, & descendit procella venti in stagnum, & complebantur, & periclitabantur.
24. Accendentes autem suscitaverunt eum, dicentes: Præceptor, perimus. At ille surgens, increpavit ventum, &
tempestatem aquæ, & cessavit: & facta est tranquillitas.
25 Dixit autem illis: Ubi est fides vestra? Qui timentes, mirati sunt ad invicem, dicentes: Quis putas hic est,
quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei?
26. Et navigaverunt ad regionem Gerasenorum, quæ est contra Galilæam.
27. Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmonium jam temporibus multis, &
vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.
28. Is, ut vidit Jesum, procidit ante illum: & exclamans voce magnâ, dixit: Quid mihi, & tibi est Jesu Fili Dei
Altissimi? obsecro te, ne me torqueas.
29. Præcipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, & vincie-
batur catenis & compedibus custoditus; & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta.
30. Interrogavit autem illum Jesus, dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit: Legio: quia intraverant dæmonia
multa in eum.
31. Et rogabant illum ne imperaret illis, ut in abyssum irent.
32. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & rogabant eum, ut permitteret eis in illos in-
gredi. Et permisit illis.
33. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intraverunt in porcos: & impetu abiit grex per præceps in stagnum, &
suffocatus est.
34 Quod ut viderunt factum qui pascebant, fugerunt, & nuntiaverunt in civitatem, & in villas.
35. Exierunt autem videre quod factum est, & venerunt ad Jesum: & invenerunt hominem sedentem, à quo dæ-
monia exierant, vestitum, ac sanâ mente, ad pedes ejus, & timuerunt.
36. Nuntiaverunt autem illis & qui viderant, quomodo sanus factus esset à legione:
37. & rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum ut discederet ab ipsis: quia magno timore tene-
bantur. Ipse autem ascendens navim, reversus est.
38. Et rogabat illum vir, à quo dæmonia exierant, ut cum eo esset. Dimisit autem eum Jesus, dicens:
39. Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per universam civitatem, prædicans quanta illi
fecisset Jesus.
40. Factum est autem cùm rediisset Jesus, excepit illum turba; erant enim omnes expectantes eum.
41. Et ecce venit vir, cui nomen Jaïrus, & ipse princeps synagogæ erat: & cecidit ad pedes Jesu, rogans eum ut
intraret in domum ejus,
42. quia unica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit, dum iret, à turbis comprimebatur.
43. Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem substantiam
suam, nec ab ullo potuit curari:
44. accessit retrò, & tetigit fimbriam vestimenti ejus: & confestim stetit fluxus sanguinis ejus.
45. Et ait Jesus: Quis est, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præ-
ceptor, turbæ te comprimunt, & affligunt, & dicis: Quis me tetigit?
46. Et dixit Jesus: Tetigit me aliquis; nam ego novi virtutem de me exiisse.
47. Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes ejus: & ob quam causam teti-
gerit eum, indicavit coram omni populo: & quemadmodum confestim sanata sit.
48. At ipse dixit ei: Filia, fides tua salvam te fecit: vade in pace.
49. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogæ, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum.
50. Jesus autem, audito hoc verbo, respondit patri puellæ: Noli timere, crede tantum, & salva erit.
51. Et cum venisset domum, non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, & Jacobum, & Joannem, &
patrem & matrem puellæ.
52. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere, non est mortua puella, sed dormit.
53. Et deridebant eum, scientes quòd mortua esset.
54 Ipse autem tenens manum ejus clamavit, dicens: Puella, surge.
55. Et reversus est spiritus ejus & surrexit continuò. Et jussit illi dari manducare.
56. Et stupuerunt parentes ejus, quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

CAPUT NONUM.

1. Convocatis autem duodecim Apostolis, dedit illis virtutem & potestatem super omnia dæmonia, & ut languores curarent.
2. Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos.
3. Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis.
4. Et in quamcumque domum intraveritis, ibi manete, & inde ne exeatis.
5. Et quicumque non receperint vos: exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos.
6. Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes & curantes ubique.
7. Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat eò quòd diceretur
8. à quibusdam: Quia Joannes surrexit à mortuis: à quibusdam verò: Quia Elias apparuit: ab aliis autem: Quia propheta unus de antiquis surrexit.
9. Et ait Herodes: Joannem ego decollavi: Quis est autem iste, de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.
10. Et reversi Apostoli, narraverunt illi quæcumque fecerunt: & assumptis illis secessit seorsum in locum desertum, quæ est Bethsaïdæ,
11. Quod cùm cognovissent turbæ, secutæ sunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos, qui cura indigebant, sanabat.
12. Dies autem cœperat declinare. Et accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque quæ circà sunt, divertant, & inveniant escas: quia hìc in loco deserto sumus.
13. Ait autem ad illos: Vos date illis manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plus quàm quinque panes, & duo pisces: nisi fortè nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas.
14. Erant autem ferè viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos: Facite illos discumbere per convivia quinquagenos.
15. Et ita fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes.
16. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, respexit in cælum, & benedixit illis: & fregit, & distribuit discipulis suis, ut ponerent ante turbas.
17. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim.
18. Et factum est, cum solus esset orans, erant cum illo & discipuli: & interrogavit illos, dicens: Quem me dicunt esse turbæ?
19. At illi responderunt, & dixerunt: Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii verò quia unus Propheta de prioribus surrexit.
20. Dixit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Christum Dei.
21. At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent hoc,
22. dicens: Quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, & principibus sacerdotum, & scribis, & occidi, & tertiâ die resurgere.
23. Dicebat autem ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.
24. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam.
25. quid enim proficit homo, si lucretur universum mundum, se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat?
26. Nam qui me erubuerit, & meos sermones: hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua, & Patris, & sanctorum Angelorum.
27. Dico autem vobis verè: sunt aliqui hìc stantes, qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei.
28. Factum est autem post hæc verba ferè dies octo, & assumpsit Petrum, & Jacobum, & Joannem, & ascendit in montem ut oraret.
29. Et facta est, dum oraret, species vultus ejus altera: & vestitus ejus albus & refulgens.
30. Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyses & Elias,
31. visi in majestate: & dicebant excessum ejus, quem completurus erat in Jerusalem.
32. Petrus verò, & qui cum illo erant, gravati erant somno. Et evigilantes viderunt majestatem ejus, & duos viros, qui stabant cum illo.
33. Et factum est cùm discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Præceptor, bonum est nos hìc esse: & faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unum Moysi, & unum Eliæ: nesciens quid diceret.
34. Hæc autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos: & timuerunt, intrantibus illis in nubem.
35. Et vox facta est de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.
36. Et dum fieret vox, inventus est Jesus solus. Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his quæ viderant.
37. Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa.
38. Et ecce vir de turba exclamavit, dicens: Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia unicus est mihi:
39. & ecce spiritus apprehendit eum, & subitò clamat, & elidit, & dissipat eum cum spuma, & vix discedit dilanians eum:
40. & rogavi discipulos tuos ut ejicerent illum, & non potuerunt.

41. Res-

41. Respondens autem Jesus, dixit: O generatio infidelis, & perversa, usquequò ero apud vos, & patiar vos? Adduc huc filium tuum.
42. Et cùm accederet, elisit illum dæmonium, & dissipavit.
43. Et increpavit Jesus spiritum immundum, & sanavit puerum, & reddidit illum Patri ejus.
44. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei: omnibusque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: Filius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum.
45. At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos ut non sentirent illud: & timebant eum interrogare de hoc verbo.
46. Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum major esset.
47. At Jesus videns cogitationes cordis eorum, apprehendit puerum, & statuit illum secus se,
48. & ait illis: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit: & quicumque me receperit, recipit eum, qui me misit. Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est.
49. Respondens autem Joannes, dixit: Præceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum.
50. Et ait ad illum Jesus: Nolite prohibere: qui enim non est adversum vos, pro vobis est.

51. * F*Actum est autem dum compleretur*, id est, paulatim impleri inciperent, * *dies assumptionis ejus*, id est, statutum tempus assumpti muneris prædicationis & redemptionis, juxta illud Act. 13. *Segregate Paulum & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos.* Quamquam verisimiliùs & phrasi congruentiùs accipi possint dies assumptionis ejus in cælum peractâ passione, illa namque frequentissimè & absolutè assumptio Domini vocari solet, ut patet Act. 1. v. 2. & 11. & Marci 16. v. 19. & alibi, quomodo intelligunt Græci, Euthymius, Theophylactus, Titus. * *Et ipse faciem suam firmavit ut iret in Jerusalem:* Obfirmato proposito rectâ tetendit in Jerusalem omni deposito incommodorum Jerosolymis impendentium metu. Duo enim includit hæc firmatio faciei: primum constantem animi & faciei directionem in Jerusalem, ita ut non ampliùs huc illuc vicos concionibus obeundo vagaretur, secundum animi fortitudinem spontè properantis ad passionem, ut Hieron. quæst. 5. ad Algasiam. Quamquam hoc iter non videatur multis fuisse prorsus ultimum ad passionem, sed ad festum Scenopegiæ, quod septimo mense celebrabatur. Post quod ascendit adhuc iterum ad encœnia in hiëme, ac denique ad passionem, prout hæc videntur colligi ex Joan. c. 7. v. 3. & c. 10. v. 22.

51. Factum est autem dum complerentur dies assumptionis ejus, & ipse faciem suam firmavit ut iret in Jerusalem.

52. * *Et misit nuntios*, Apostolos ante se, * *ut pararent illi*, hospitium videlicet, & ea, quæ necessaria erant ipsi & comitibus ejus.

53. * *Et non receperunt eum*, hospitio scilicet adventantem. Causa erat, * *quia facies ejus erat euntis in Jerusalem:* id est, eò quòd exteriori habitu præ se ferret speciem proficiscentis in Jerusalem, ut clarè reddit Syrus. Erat enim summa contentio inter Samaritanos & Judæos de religione & loco adorationis, an esset Jerosolyma, an mons Garisim; ut patet ex Josepho l. 12. antiq. c. 1. & ex Joan. c. 4. v. 9. & 20. Itaque cum intelligerent Samaritani Jesum ad festum Judaicum Scenopegiæ honorandum tendere, eum recipere noluerunt, putantes hoc esse injuriam suæ religionis. Ita ferè Hieron. quæstione citatâ.

52. Et misit nuntios ante conspectum suum: & euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum ut pararent illi.
53. Et non receperunt eum, quia facies ejus erat euntis in Jerusalem.

54. * Cum

54. Cùm vidiſſent autem diſcipuli ejus Jacobus & Joannes, dixerunt: Domine, vis dicimus ut ignis deſcendat de cælo, & conſumat illos?

54. * *Cum vidiſſent autem Jacobus & Joannes* : qui miſſi videntur fuiſſe ad parandum : ideóque atrociùs tacti illâ inhoſpitalitate dixerunt, * *Vis dicimus.* Non petunt, ut Dominus faciat, quod ſcirent longè abeſſe ab ejus manſuetudine, ſed ſe miniſtros offerunt, dummodò permittere velit. Inſinuatur ergò, eos eandem habuiſſe poteſtatem, quam Elias, ut notat Ambr. ut ſcilicet ad eorum preces * *Ignis deſcendat de cælo & conſumat illos* ; quemadmodum Elias fecerat; quod Græcè additur, & à pleriſque Latinis animadvertitur. Itaque reſpexiſſe videntur Apoſtoli vel ad vindictam, quæ lege permitti videbatur, ut ſentit Hieron. quæſt. 5. ad Algaſiam, vel certè ad mandata, Matth. 10. accepta, ubi juſſi erant pulverem de pedibus excutere, eoque facto tollerabiliùs fore terræ Sodomorum, quæ igne cæleſti arſerant, quam illi civitati.

55. Et converſus increpavit illos, dicens: Neſcitis cujus ſpiritûs eſtis.

55. * *Et converſus*, quia à tergo videntur hæc ſuggeſſiſſe, * *increpavit illos*, quòd non meminiſſent doctrinæ ſuæ in monte traditæ, & benignitatis Evangelicæ, quæ jubet non reſiſtere malo & inimicos diligere, ut Hieron. ſuprà. Nam zelus eorum juſtus quidem fuit, quamvis non conſentaneus vocationi eorum, cujus tamen executionem ſententiæ judicis ſubmiſerunt : ut immeritò Calvinus hìc Apoſtolorum tamquam ſtultam fiduciam tam acriter carpat. * *Neſcitis cujus ſpiritus eſtis*, id eſt, ad quem ſpiritum pertineatis, & à me vocati ſitis, nempè ad Evangelicum benignitatis & manſuetudinis, non ad legalem ſeveritatis, qualem Elias habuit. Nam Spiritus Sanctus diverſos effectùs ſecundùm diverſos hominum ſtatus operatur; ſub Lege præcipuè timorem, & conſequenter ſeveritatem : ſub Evangelio amorem. Auguſt. tamen contra Adimantum c. 17. putat Apoſtolos adhuc imperfectos odii & vindictæ cupiditate contra inhoſpitales motos fuiſſe, ideoque neſciviſſe, cujus ſpiritus eſſent, eò quòd ſub prætextu zeli ſpiritu vindictæ moverentur, & eo ſe moveri non intelligerent.

56. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſalvare. Et abierunt in aliud caſtellum.

57. Factum eſt autem ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris.

58. Dixit illi Jeſus: Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos: Filius autem

56. * *Filius hominis non venit animas perdere*, id eſt, ut peccatores igne de cælo miſſo perdat, ſicut Elias ſuo tempore juſtè fecerat, * *ſed ſalvare*, id eſt, ſed ut pœnitentiâ & benignitate ad pœnitentiam trahat. Significat ergo non convenire ſcopo ſui primi adventûs, ut id concedat, quod poſtulaverant, ut Hieron. ad Algaſiam. Primus adventus non eſt in poteſtate judicandi, ſed in humilitate; non in patris gloria, ſed in hominis vilitate. Unde tacitè Chriſtus innuit venturum tempus, quo rebelles ac pertinaces pro meritis perditurus eſt : nam poteſtate puniendi morte corporali rarò Chriſtus ante ultimum judicii diem utitur; rariſſimè Apoſtoli uſi ſunt, propter clementiam novi

novi Testamenti, idque non nisi post acceptum Spiritum Sanctum, per quem potuerunt sine odio vindicare, ut August. loco citato.

61. * *Et ait alter: sequar te Domine*, id est, paratus sum in tuum disciplinatum me penitùs tradere, sed * *permitte mihi primum*, antequam me prorsus tibi dedam, * *renuntiare his, quæ domi sunt.* Græcè ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου, quod intelligi potest vel de personis, ut sit idem, quod valedicere domesticis, ut videtur accepisse Syrus, & Aug. serm. 7. de verbis Domini, ubi exponit, ut nuntiem eis me sequi te, ne fortè, sicut solent, quærant me: vel aptiùs & secundùm textum nostrum, de rebus, id est, permitte mihi renuntiare bonis meis, ac de illis disponere, ut Cyril. in Catena D Thomæ.

62. * *Et ait Jesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum*, id est, nemo stivam arripiens, ut aret, rectosque sulcos ducat, * *& respiciens retrò*, id est, ad ea, quæ à tergo sunt, oculos suos convertens: supplenda est altera pars parabolæ, videlicet aptus est ad ducendum seu regendum aratrum, quia necesse est oculos habere ante se intentos in sulcum, ut rectus esse possit: quemadmodum etiam, ut scribas, ut pingas, &c. Christus verò relicto cortice parabolæ significantis subitò transilit ad rem significatam: * *Aptus est regno Dei*, promerendo & prædicando. Significat ergo parabola, quòd similiter, ut in arantibus contingit, nemo aratro ducendo convenit, qui à tergo respicere voluerit, ita nec aptus sit ad regnum Dei, id est, ad officium Christiani, religiosi prædicatoris, qui cùm id susceperit semel, deinde ad alia negotia, curas & negotiationes distrahitur, quæ eum inde deducant. Nam Evangelii sectatorem & prædicatorem instar militis expeditum esse oportet, & liberum, & nullis aliis affixum curis. Unde eodem sensu Paulus, 2. Timoth. 2. *Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus*: & 1. Corinth. 9. *Qui in stadio currunt, ab omnibus se abstinent.* Militare enim Deo, & in stadio currere, hoc est idem, quod mittere manum ad aratrum; quod qui fecerit, ea, quæ retrò sunt, oblivisci debet, & in ea, quæ sunt priora, se extendere, ut ait ad Philip. v. 13. & 14. hoc est, non respicere retrò.

hominis non habet ubi caput reclinet.
59. Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem dixit: Domine permitte mihi primùm ire, & sepelire patrem meum.
60. Dixitque ei Jesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, & annuntia regnum Dei.
61. Et ait alter: Sequar te Domine, sed permitte mihi primùm renuntiare his quæ domi sunt.
62. Ait ad illum Jesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno Dei.

CAPUT DECIMUM.

1. * *Post hæc autem.* Ergo etiam post iter Jerosolymitanum v. 51. præcedentis Capitis susceptum, * *designavit Dominus*, hoc est, ex credentibus jam sibi selegit, ad promulgandum Evangelium suum, * *alios.* Nam etiam nuper Apostolos designaverat. * *Septuaginta duos*, qui inferioris erant ordinis quàm Apostoli. Libri Græci & Syriaci scribunt septuaginta, & ita nominantur à multis veterum. Sed

1. Post hæc autem designavit Dominus & alios septuaginta duos: & misit illos binos ante faciem suam, in omnem civitatem & locum, quò erat ipse venturus.

2. Et dicebat illis : Meſſis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum meſſis, ut mittat operarios in meſſem ſuam.
3. Ite : ecce ego mitio vos ſicut agnos inter lupos.
4 Nolite portare ſacculum, neque peram, neque calceamenta, & neminem per viam ſalutaveritis.
5. In quamcumque domum intraveritis, primùm dicite : Pax huic domui :
6. & ſi ibi fuerit filius pacis, requieſcet ſuper illum pax veſtra ; ſin autem, ad vos revertetur.

Sed contingit hîc, quod in ſenioribus, delectis à Moyſe, Numer. 11. & in Scripturæ veteris Interpretibus, qui cùm fuerint LXXII. tamen plerumque dicuntur rotundo numero LXX. Itaque in regno Chriſti duodecim Apoſtoli quaſi repræſentabant duodecim Patriarchas ac XXII. Tribus, ut cuique quaſi tribui ſuus eſſet Apoſtolus. Septuaginta verò duo diſcipuli exhibebant quaſi Synedrion LXXII. ſeniorum. Nomina eorum incerta ſunt, quamvis à nonnullis recenſeantur : vide Epiph. Hæreſi 20. Officium eorum fuiſſe ſimile Apoſtolico, ſcilicet propinquum Dei regnum prædicare, & miraculis aſſerere, cui rei Apoſtoli per totam Judæam minùs ſufficiebant. * *Et miſit illos binos ante faciem ſuam*, ſeu ante ſe. Binos miſit, ut eſſent mutuarum actionum teſtes, mutuo auxilio, conſilio, ſolatio, denique ut firmius eſſet eorum teſtimonium. Eſt & ille numerus duplicis charitatis Sacramentum, ut notat Aug. lib. 2. quæſt. Evang. q. 14. & Greg. in homiliis, itemque concordiæ, quàm prædicatores inter ſe ſervare debent. * *In omnem civitatem & locum, quo erat ipſe venturus*, eo ſcilicet conſilio, quo Joannem Baptiſtam jam à principio præmiſerat, ne veniret ad prorsùs imparatos, ſed ut venturum avidiùs exſpectarent, & venientem attentiùs cognoſcerent.

7. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos ſunt : dignus eſt enim operarius mercede ſua. Nolite tranſire de domo in domum.
8. Et in quamcumque civitatem intraveritis, & ſuſceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis :
9. & curate infirmos, qui in illa ſunt, & dicite illis : Appropinquavit in vos regnum Dei.
10. In quamcumque autem civitatem intraveritis, & non ſuſceperint vos, exeuntes in plateas ejus, dicite :
11. Etiam pulverem, qui adhæſit nobis de civitate veſtra, extergimus in vos : tamen hoc ſcitote, quia appropinquavit regnum Dei.
12. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remiſſius erit, quàm illi civitati.
13. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaïda : quia ſi in Tyro & Sidone factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio & cinere ſedentes pœniterent.
14. Verumtamen Tyro & Sidoni remiſſius erit in judicio, quàm vobis.
15. Et tu Capharnaum uſque ad cælum exaltata, uſque ad infernum demergêris.
16. Qui vos audit, me audit : & qui vos ſpernit, me ſpernit. Qui autem me ſpernit, ſpernit eum, qui miſit me.

17. Reverſi ſunt autem lepruaginta duo cum gaudio, dicentes : Domine, etiam dæmonia ſubjiciuntur nobis in nomine tuo.

17. * *Reverſi autem ſunt ſeptuaginta duo*, ut Domino rationem redderent ſuæ legationis & ſucceſſûs, & fructûs : * *cum gaudio* de felici ſcilicet prædicationis & miraculorum ſucceſſu, quod futurum prænuntiaverat Iſaias c. 9. v. 3. * *dicentes*, ſcilicet inter cætera, quæ de ſucceſſu exponebant. * *Domine etiam dæmonia*, id eſt non ſolùm morbi, ſed & dæmones, creaturæ ſpirituales, liberi arbitrii, ſummæ poteſtatis, * *ſubjiciuntur nobis*, tamquam ſervi dominis, ut ad nutum noſtrum habitatione & loco cedant ; non tamen noſtrâ virtute, ſed * *in nomine tuo*, id eſt, adhibitâ authoritate tuâ, & invocatione nominis tui. Quo ſenſu totam gloriam Chriſto retuliſſent, nullâ elati prærogativâ, ſed læti tantùm de prædicationis ſucceſſu, prout ſentit Theophyl. Nonnulli autem veteres putant, diſcipulos hoc animi quâdam vanitate dixiſſe, ut Greg. l. 23. Moral. c. 4. aliàs 7. quod ſatis congruit v. 20.

Domi-

Dominus autem ut jam erectos in ſuperbiam ac modeſtiam revocaret, vel etiam, ne lætitiâ inordinatâ in ſuperbiam erigerentur, ait illis:

18. * *Videbam ſatanam ſicut fulgur de cælo cadentem.* Hoc aliqui ad Incarnationem Chriſti referunt: q. d. Nihil novi mihi refertis, non ferri à dæmoniis nomen meum: hoc & antequam vos mitterem, imo cùm in mundum venirem, futurum videbam, quòd ſcilicet ſatanicæ vires meâ poteſtate de gloria ſua ruerent. Ita Theophyl. Sed convenientior videtur ſenſus Ambr. lib. de fuga ſæculi c. 7. & Greg. diverſis locis, qui referunt ad caſum Angeli per ſuperbiam, quem ſcilicet Chriſtus viderit ſuâ ſe voluntate à ſplendore juſtitiæ avertentem; & ita tacitè monuerit eos, ne ſimili ſuperbiâ elati caderent. Quamvis poſſit caſus intelligi non culpæ, ſed pœnæ: q. d. Nolite mirari, dæmones vobis ſubjici in nomine meo: meum eſt enim hoc opus, non veſtrum. Nam ego ſum, qui etiam juſto judicio ſatanam præcipitans, vidi eum de cælo cadentem, inſtar fulguris, ſubitò, ſummâ vi, irreparabiliter. Et ita eſt argumentum quaſi à majori ad minus: ad quem ſenſum congruenter adjicit Dominus:

18. Et ait illis: Videbam ſatanam ſicut fulgur de cælo cadentem.

19. *Ecce dedi vobis*, id eſt, itaque ut intelligatis, nihil vos vobis hâc in re tribuere debere, ecce ego, penes quem dixi ſummam eſſe poteſtatem præcipitandi ſatanam, ſum ille, qui dedi vobis poteſtatem calcandi ſuprà ſerpentes, & ſcorpiones, quos ad litteram intelligunt quidam, uti ſonant: quomodo Paulo nihil nocuit vipera, quemadmodum Chriſtus diſcipulis ſuis promiſerat, Marci 16. v. 18. Rectiùs tamen metaphoricè intelligi videntur diverſa dæmonum genera, hoc diſcrimine, quòd quia ſerpentes dente nocent, ſcorpiones caudâ, ideò illi ſignificent dæmones apertè ſævientes, hi clanculum inſidiantes. Ut ergo explicaret ſe de metaphoricis ſerpentibus, hoc eſt, de dæmonibus loqui, generaliter adjicit, ſe iis dediſſe poteſtatem * *ſuper omnem virtutem inimici*, id eſt, ſuper univerſum exercitum diaboli. * *Et nihil vobis nocebunt*, congredientibus cominùs cum ipſis. Ubi notandum in illis verbis, *ecce dedi vobis poteſtatem*, quòd opus ſit peculiarem accipere poteſtatem à Chriſto, ut invocatio nominis ejus effectum ſuum ſortiatur. Itaque Aug. lib. 83. quæſt. Evang. q. 79. docet aliquando dæmones nolle cedere, ipſo Deo occultis modis prohibente, ne cedant, cùm id juſtum & utile judicat. Hoc autem facit vel ad confundendos malos, quemadmodum Scevæ filiis contigit, Act. 19. v. 15. vel ad admonendos bonos, ut proficiant in fide atque iſta non jactanter, ſed utiliter poſſint: vel denique ad diſcernenda dona membrorum Eccleſiæ, ſicut Apoſtolus ait: *Numquid omnes virtutes?*

19. Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici: & nihil vobis nocebit.

20. * *Verumtamen*, quamvis magnum ſit Dei iſtud donum, * *in hoc nolite*

20. Verumtamen in hoc nolite

nolite gaudere, nempe principaliter, & in eo hærendo, sicut superbientes, & sibi placentes, in gaudio de Dei donis hærere solent, * *quia spiritus vobis subjiciuntur*: existimantes, ut Aug. ibid. in talibus factis majora dona esse quàm in operibus justitiæ, quibus æterna vita comparatur. Unde optimè monet S. Antonius apud Athanas. in Vita ejus, ut magis nobis esset vitæ quàm signorum sollicitudo, nullusque signa faciens, aut ipse superbiâ intumesceret, aut despiceret eos, qui facere non possunt. Nam signa facere, inquit, non est nostræ parvitatis, sed Domini potestatis, qui ad discipulos gloriantes ait, Ne gaudeatis, quia dæmonia vobis subjecta sunt, sed * *quod nomina vestra scripta sunt in cælis*; hoc enim & solidum gaudium est, & solis Deum diligentibus vel à Deo dilectis competit. Nam nomina in cælis, hoc est in Dei memoria esse scripta, dupliciter intelligi potest, vel ratione præsentis justitiæ, qui Psal. 68. v. 29. dicitur *liber viventium*, potiùs quàm vitæ; ubi Aug. docet, eo modo omnes justos in cælo esse scriptos: vel ratione æternæ, & immutabilis electionis ad salutem. Neutro verò modo Christus hìc revelat, omnes Apostolos fuisse justos vel electos; sed videtur per concessionem loqui, videlicet, sicut vos existimatis & meritò confidere debetis. Itaque quia discipuli in lætitia privata & temporali mentem posuerant, quando de miraculis gaudebant, revocantur hìc de lætitia privata ad communem, de temporali ad æternam. Discipulis enim veritatis gaudium esse non debet, nisi de eo bono, quod commune cum omnibus habent, & in quo finem lætitiæ non habent, ut Greg. lib. 9. epist. 58.

25. * *Et ecce quidam legis-peritus surrexit.* Alius videtur fuisse ab eo, quem Matthæus introducit c. 22. quærentem, quod sit mandatum magnum in Lege, sicut probabiliùs arbitratur August. & multis probat lib. 2. de consensu c. 73. * *tentans illum*, id est, tam scire volens veritatem, quàm experiri, utrum aliquid à lege alienum traditurus esset, ut eum argueret: ideoque Dominus non ei respondet directè, sed ipsum rogat vicissim, ut ipse sibi responderet, & cùm rectè respondisset, addit: * *hoc fac & vives*, id est, possidebis vitam æternam, quod à me quæsivisti. Tantumdem hoc est atque illud Matthæi 19. v. 17. *Si vis ad vitam ingredi serva mandata.*

29. * *Ille autem volens justificare seipsum*, id est, ostendere quàm esset tenax ac studiosus justitiæ tam cognoscendæ quàm faciendæ. Videtur enim putasse proximum à Christo definiendum esse more pharisaico amicum, ut sic justus esse videretur, qui amicus tamquam proximos diligeret. Dixit itaque: * *& quis est meus proximus?* Non petit quid proximo impendendum sit: nam in hoc non multùm differebat

gaudere quia spiritus vobis subjiciuntur: gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cælis.
21. In ipsa hora exultavit Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Etiam Pater: quoniam sic placuit ante te.
22. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et nemo scit quis sit Filius, nisi Pater; & quis sit Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.
23. Et conversus ad discipulos suos dixit: Beati oculi, qui vident quæ vos videtis
24. Dico enim vobis, quod multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt.
25. Et ecce quidam Legisperitus surrexit tentans illum, & dicens: Magister quid faciendo vitam æternam possidebo?
26. At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est: quomodo legis?
27. Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis,

rebat Lex ab Evangelio, sed quis sit proximus: quàm latè enim ille pateret & intelligendus esset, non erat veteris Testamenti tradere, ait Aug. l. 83. quæst. Evang. q. 53. Cùm ergò proximus possit dici vel gente, vel amicitiâ, vel consanguinitate, vel humanæ naturæ communione, Christus ut legem perficeret, quæstionem illam ut tempestivam arripiens, & * *suscipiens*, scilicet sermones seu vices respondendi, **dixit*, per modum parabolæ: * *Homo quidam*, natione Judæus, ut Aug. serm. 73. de verbis Domini: videtur enim vel vera historia, vel certè parabola ex eventis illius temporis verisimilis. Nam via ab Jerusalem in Jericho latrociniis erat obnoxia, ut Hieron. tum in c. 20. Matth. tum epist. 27. ubi dicit locum Adomim inde vocatum, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus: qui præterquam quòd ceperunt eum, etiam * *despoliaverunt eum*, id est, vestibus exuerunt: ut Græcè sonat, * *Et plagis* seu vulneribus * *impositis, abierunt semivivo relicto*, hoc est, in miserrimo statu, in quo necesse erat perire, si nemo succurreret.

31. * *Accidit autem, ut Sacerdos quidam descenderet eadem via*, versus Jerichontem, demissiorii scilicet loco quàm Jerusalem sitam, propè Jordanem fluvium: * *& viso illo præteriit*, Græcè ἀντιπαρῆλθεν, ex adverso seu contra præteriit. Quo significatur non solùm eum accessisse, sed potiùs retrocedendo transivisse, quòd scilicet horreret accedere, ut Theophyl. notat, & ita perstringitur fera Sacerdotum inhumanitas. Idem dicitur in Græco eodem modo de Levita: moribus enim Sacerdotes & Levitæ similes erant.

33. * *Samaritanus autem quidam*, genere & religione alienus & Judæis maximè invisus, eo quod Samaritani soli vellent haberi populus Dei, & verum Dei cultum, verumque templum se habere jactitarent. Hic ergo * *videns eum, misericordia motus est*, tamquam qui existimaret calamitatem ejus tamquam proximi ad se pertinere, immemor omnis antiquæ contentionis.

34. * *Et appropians*, trahente scilicet eum propiùs intimo miserationis affectu, * *alligavit vulnera ejus*, id est, fasciis obligavit, ne medicamentum infusum respueret: * *Infundens*, id est, postquam antè infudisset * *oleum & vinum*; quæ viatici loco secum sumpserat: *oleum*, ut obsonium ad panem, *vinum* loco potus. Et opportunè quidem: vinum enim purgat vulnera, arrodit putrida, constringit purgata: oleum lenit, fovet, & sanat. * *Et imponens illum in jumentum suum*, quo ipse venerat, * *duxit*, ipse pedes, dux viæ factus, * *in stabulum*, seu diversorium, * *& curam ejus egit*, accuratiorem in hospitio. Significatur ergo omnia, quæ habuit, & potuit, afflicti istius necessitatibus impendisse.

& ex omni mente tua: & proximum tuum sicut teipsum.
28. Dixitque illi: Rectè respondisti: hoc fac & vives.
29. Ille autem volens justificare seipsum, dixit ad Jesum: Et quis est meus proximus?
30. Suscipiens autem Jesus, dixit: Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum: & plagis impositis abierunt semivivo relicto.
31. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet de eadem via: & viso illo præterivit.
32. Similiter & Levita, cum esset secus locum, & videret eum, pertransiit:
33. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum: & videns eum, misericordia motus est.
34. Et appropians alligavit vulnera ejus, infundens oleum, & vinum: & imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, & curam ejus egit.

35. Et altera die protulit duos denarios, & dedit ſtabulario, & ait: Curam illius habe: & quodcumque ſupererogaveris, ego cum rediero reddam tibi.

35. * *Et alterâ die*, cùm itineris perficiendi neceſſitate premeretur, * *protulit duos denarios*, expendendos in curationem ſaucii, & ait * *ſtabulario*, ſeu hoſpiti: * *Curam illius habe, & quodcumque ſupererogaveris*, ſuper impenſam tibi traditam, ſeu de tuo, * *ego cum rediero reddam tibi*: quo declarat ſe non quieturum, donec ſanatum viderit. In qua hiſtoria non ſolùm præclarè lucet pulcherrimus & pleniſſimus dilectionis modus, dum nihil omittit eorum, quæ ad proximum juvandum requiri poterant, ſed etiam myſterium lapſus & reparationis humani generis, quod in ea omnes penè veteres annotarunt. Videri poterunt Ambroſ. & Theophyl. & alii in hunc locum, Chryſoſt. hom. hâc de re, & latè Aug. ſerm. 37. de verbis Domini, breviùs verò lib. 2. quæſt. Evang. q. 19. Succinctiſſimè complexus eſt pleraque Orig. hom. 34. in Luc. tamquam ab antiquiore presbytero ſibi tradita. jam inde ſcilicet ab initio naſcentis Eccleſiæ. Dicebat ille, inquit, *hominem, qui deſcendit*, eſſe Adam, *Jeruſalem* paradiſum, *Jericho* mundum, *latrones* contrarias fortitudines, id eſt, dæmones, *Sacerdotem* legem, *Levitam* Prophetas, *Samariten* Chriſtum, *vulnera* inobedientiam, *jumentum* corpus Domini, quo incarnatus eſt, *pandocheum*, id eſt, ſtabulum, quod univerſos volentes introire ſuſcipit, Eccleſiam interpretari. Porrò *duos denarios* patrem & filium intelligi, *ſtabularium* Eccleſiæ præſidem, cui diſpenſatio credita eſt; *reverſionem Samaritani*, ſecundum Salvatoris adventum. Cum qua expoſitione ferè convenit illa Aug. loco cit. qui tamen per *Jeruſalem* intelligit civitatem cæleſtis pacis, *Jericho* mortalitatem, *duos denarios* duo præcepta charitatis, alii duo teſtamenta.

36 Quis horum trium videtur tibi proximus fuiſſe illi, qui incidit in latrones?

36. * *Quis horum trium videtur tibi proximus fuiſſe, qui incidit in latrones?* id eſt, agnoviſſe ſe illi & præſtitiſſe proximum per charitatis officia: nam, ut Aug. tract. 43. in Joan. Samaritanus ſaucio ſe præſtitit proximum, quem non putavit alienum. Ex hoc autem colligendum relinquit Chriſtus, illum ſaucium fuiſſe etiam proximum illius Samaritani, quia, ut idem Aug. lib. 1. de doct. chriſt. c. 39. proximi nomen ad aliquid eſt: nec quiſquam eſſe proximus niſi proximo poteſt. Sic ergo indirectè ſolvit quæſtionem Legis periti, quis eſſet ejus proximus, circa quem deberet implere legem de diligendo proximo, nempè quoſlibet opis indigentes, etiam extraneos.

37. At ille dixit: Qui fecit miſericordiam in illum Et ait illi Jeſus: Vade, & tu fac ſimiliter.

37. * *At ille dixit: Qui fecit miſericordiam in illum*: nam ipſo opere dilectionis declarabat Samaritanus, ſe proximum eſſe Judæo ſaucio, & conſequenter illum ſibi. Itaque reſpondit ei Dominus * *vade & tu fac ſimiliter*, ut cenſeas tibi proximum eſſe non ſolùm genere, patriâ, amicitiâ, religione conjunctum, ſed quemvis hominem, cui vel exhiben-

bendum est officium misericordiæ, si indiget, vel exhibendum esset, si indigeret, inquit Aug. loco citato. Omnis enim homo est omni homini proximus, nec ulla cogitanda est longinquitas generis, ubi est natura communis, ut idem Concione 8. in Psalm. 118.

38. * *Factum est autem dum irent*, id est, dum pergerent Jerosolymam; nam hæc in eodem itinere videntur contigisse. Intravit * *in quoddam castellum*, Græcè κώμην τινά, *pagum quemdam*, qui videtur fuisse Bethania: nam hæc Joan. 11. vocatur castellum Mariæ & Marthæ. * *Et mulier quædam Martha nomine excepit illum*, sive quòd major esset natu, ut Bern. serm. 3. de Assumpt. fuisse putat, sive quòd ipsa rem familiarem communemque procuraret & administraret: & ideò dicitur eum excepisse * *in domum suam*, quamvis & Maria & Lazarus in ea habitarent.

38. Factum est autē, dum irent, & ipse intravit in quoddam castellum: & mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam:.

39. * *Et huic erat soror, &c. quæ etiam sedens*: q. d. non obiter, sed ex composito, ut Aug. serm. 26. de verbis Domini notat, nempe cum quiete, attentione, diligentia, assiduitate, quæ per sessionem innuuntur: * *secus*, seu juxta * *pedes*, prout & Paulus *juxta pedes Gamalielis* eruditus fuit, nam iste habitus est discipulæ, humilitatem & reverentiam erga docentem declarantis. Unde Aug. ibid. Quantò humiliùs ad pedes sedebat, tantò ampliùs capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem convallis, denatat de tumoribus collis.

* *Audiebat verbum illius*, loquentis de regno Dei, simul ac domum ingressus fuit, ne quid temporis sine fructu laberetur.

39. & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius.

40. * *Martha autem satagebat*, Græcè περιεσπᾶτο, *distrahebatur*, * *circa frequens ministerium*, id est, sollicita erat in variis ministeriis ad convivium & ad obsequium Christi, ac discipulorum ejus pertinentibus, ne quid talibus hospitibus deesset. * *Quæ stetit*, nempe tandem vel lassata, ut Basil. in constitut. Monasticis c. 2. vel obeundis ministeriis omnibus non sufficiens, & interpellans Dominum concionantem ait: * *Domine non est tibi curæ*, per temetipsum; verba videntur subaccusantis incuriam, vel certè excitantis ad respectum sui: * *quod soror mea reliquit me solam ministrare*, in apparandis convivio necessariis: * *Dic ergo illi*, saltem à me admonitus, * *ut me adjuvet.* Dici hoc vult à Domino, eò quòd se frustrà id Mariæ dicturam existimaret, vel indecens videretur, eam à docente avellere citra veniam.

40. Martha autem satagebat circa frequens ministerium: quæ stetit, & ait: Domine non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, ut me adjuvet.

41. * *Et respondens dixit, Martha, Martha*: quâ geminatione nominis compescit Martham, ac turbatam sedat, & tacitè subreprehendit: quamquam Aug. serm. illo 26. repetitionem nominis velit esse indicium dilectionis, aut fortè, inquit, movendæ intentionis, ut audiret attentiùs. * *Sollicita es & turbaris erga plurima*, eâ turbatione qualis confe-

41. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, sollicita es, & turbaris erga plurima.

consequi solet sollicitudinem de pluribus rebus uno tempore curandis.

42. Porrò unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

42. * *Porro unum est necessarium.* Aug. ad sequentia hoc referre solet, ut significetur, contemplationem illius Deitatis esse necessariam, quam opponit multis ministeriis hujus vitæ, bonis quidem, sed carnalibus, quibus occupabatur Martha. Alii unum intelligunt illud, quod Maria factitabat, scilicet audire verbum Dei; quod in idem ferè redit. Non incongruam tamen interpretationem dant plerique Græci, Titus, Theophyl. & in primis Basil. in Reg. fusiùs disputatis quæst. 20. juxta quam Christus significet unum esse necessarium, ut scilicet necessitati corporis fiat satis, ad quod paucis vel uno opus est cibo, quia natura paucis contenta; ut ita unum tacitè opponatur pluribus ferculorum generibus, quibus Martha parandis intenta erat. * *Maria optimam partem elegit:* Græcè τὴν ἀγαθὴν, *bonam*, sed cum articulo emphasin significante, q.d. illam bonam seu excellenter bonam, quod noster *optimam* dixit & consequenter meliorem, quam Martha, sicut legit Aug. Itaque non opus Marthæ reprehendit, sed partem, id est, functionem, studium, genusque vitæ Mariæ prætulit. Non tu malam, inquit Aug. serm. 27. de verbis Dom. sed illa meliorem. Pars autem illa est sedere ad pedes Jesu, & audire verbum ejus, hoc est, discendis & contemplandis rebus divinis incumbere, quod Maria elegerat, id est, toto vitæ studio tamquam partem seu sortem sibi propriam sectandam cœperat, sicut è contrario Martha officia pietatis corporalia, de quo etiam Joan. 12. v. 2. * *Quæ non auferetur ab ea,* neque in hac vita, neque in futura. Auferetur enim aliquando onus necessitatis, seu corporalis hospitalitatis: æterna est dulcedo veritatis, inquit Aug. Per hoc ergo Dominus dat rationem, cur melior sit pars Mariæ, sicut & Apostolus charitatem dicit esse majorem fide, & spe, eo quod his transeuntibus illa maneat in æternum. Hoc ergo signum est corporalia exercitia non per se intendi à Deo, sed ut media, per quæ ad optimam partem, hoc est, ad scientiam, charitatemque veritatis veniatur. Notant autem plerique Patres & in primis Aug. serm. 26. & 27. de verbis Dom. duas vitas in his mulieribus figurari, tropologicè quidem activam & contemplativam, anagogicè verò præsentem & futuram, laboriosam & quietam, ærumnosam & beatam, temporalem & æternam. Vide Aug. latiùs.

CAPUT UNDECIMUM.

1. Et factum est: cùm esset in quodam loco orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum:

1. * CUm esset in quodam loco orans, ut cessavit:* neque enim fuit ausus discipulus ille orantem interpellare, cùm oratio tamquam colloquium cum Deo doctrinæ longè præferenda sit, nisi necessitas aliud postulet. * *Dixit unus: Domine doce nos orare,* præscriptâ scilicet

scilicet certâ quâdam orationis formulâ. Quæ petitio congruentissima fuit authoritate Aug. tract. 7. in Joan. Qui enim habent causam, inquit, & volunt supplicare Imperatori, quærunt aliquem Jurisperitum, à quo sibi preces (id est, libellus supplex) componantur: ne fortè si aliter petierint, quàm oportet, non solùm non impetrent, quod petunt, sed & pœnam pro beneficio mereantur. Itaque * *doce nos orare*, id est, Jurisperite noster, assessor Dei, imò consessor, compone nobis preces, seu libellum supplicem, inquit ibidem Aug. * *Sicut docuit & Joannes discipulos suos.* Ex quo constat Joannem aliquam certam & antè non usitatam orandi formulam suis tradidisse, ut & illi de proprio magistri sui instituto aliter Deum orarent, inquit Tertull. 4. contra Marcion. cap. 20. Religionis enim pars non infima est oratio, quam propterea etiam novam inferre solet, quisquis religionem innovaverit.

Domine, doce nos orare, sicut docuit & Joannes discipulos suos.

2. * *Cum oratis dicite.* Eadem est hæc ratio, quantùm ad substantiam, cum ea, quam tradidit Matth. 6. Græcè etiam quantùm ad verba. Suppletur enim in singulis petitionibus non solùm id, quod explicationis gratiâ apud Matth. additur, sed etiam supplentur petitiones duæ, quæ Latinè omittuntur. Verùm quia exemplaria Latina etiam antiquissima illis carent, verisimile est à nonnullis quamvis perperàm fuisse Græcè inserta, ne fortassis manca hæc oratio videretur. Quinque igitur tantùm sunt hîc petitiones; tertia verò & septima deficiunt, ut notat Aug. in Enchridio cap. 116. quia septima in sexta utcumque comprehenditur, sicut & tertia in prima & secunda. Nam nomen Patris à nobis sanctificari non potest, neque regnum ejus seriò optari, nisi velimus fieri voluntatem ejus: & à præcipuo malo liberatur, qui remissis debitis in tentationem nullam inducitur, cui liberatio à reliquis malis suo tempore velut merces dabitur. Itaque ut disceremus in oratione non tam de verbis quam de rebus esse anxii, ac de spiritu orationis, diversis verbis orationem tradidit, quam fidelibus quotidianam esse voluit. Nam circumstantiarum hîc & apud Matth. tanta diversitas est, ut videatur Christus illas orandi formulas diverso tempore tradidisse; utram priùs non constet. Explicationem autem totius orationis vide apud Matth.

2. Et ait illis: Cùm oratis, dicite: Pater sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum.
3. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.
4. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem.

5. * *Et ait ad illos.* Hactenus de orandi formula; nunc de orandi modo, ardore, & perseverantia, de quibus per parabolam subjungit. * *Quis vestrum habebit amicum?* q. d. Cui habenti amicum non id eveniet, quod dicturus sum? Multò ergò magis eveniet oranti amicum Deum; est enim argumentum à minori ad majus, sicut & v. 13. * *Et ibit ad illum media nocte*: quæ intempesta dici solet, ut Aug. notat

5. Et ait ad illos: Quis vestrûm habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes,

Conc.

Conc. 29. in Psalm. 118. quia ad agendum importuna est. *Media ergò nocte*, hoc est, importunissimo tempore, quod ad impetrandi difficultatem spectat. * *Et dicet illi : Amice, commoda mihi*, id est, da mihi commodatò, seu mutuò : quod spectat ad petentis verecundiam, & petitionis mediocritatem, quia minus est, quàm si dari peteret * *tres panes*, unum scilicet hospiti, alterum mihi, tertium utrique communem, si unus uni non esset satis: est enim parabola ex usu communi sumpta.

6. quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum.

6. * *Quoniam amicus meus venit de via &c.* fessus scilicet & famelicus, * *& non habeo quod ponam ante eum*, cùm nec tempus permittat emi. Duas ergo causas allegat impetrandi : quod non sibi petat, sed amico, quem iniquum est deserere ; & quòd sibi etiam panis sit penuria. In utroque elucet petentis verecundia & humilitas.

7. Et ille deintus respondens dicat : Noli mihi molestus esse, jam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi.

7. * *Et ille respondens dicat*, hoc est, vel quamvis ille responderet : est enim hypothesis, licet non omninò verisimilis, tamen apta ad ostendendum, quantum valeat ad impetrandum importuna perseverantia. * *Jam ostium clausum est*, pessulis videlicet firmatum, ut aperiri molestum sit, & fortè intempestá nocte periculosum. * *Et pueri*, id est, filii, ut Græca insinuant, & Syrus explicat, * *mecum in cubili*, sive cubiculo, sive etiam lecto, ut vertit Syrus, qui proinde expergefieri deberent. Pertinent hæc omnia ad ostendendam justitiam repulsæ.

8. Et si ille perseveraverit pulsans: dico vobis, & si non dabit illi surgens eò quòd amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus surget, & dabit illi quotquot habet necessarios.

8. * *Et si ille perseveraverit pulsans*, id est, quòd si nihil territus excusatione instet rogando, urgeat, ac tundat ostium : * *propter improbitatem tamen ejus*, Græcè ἀναίδειαν, *inverecundiam* seu *impudentiam*, hoc est, propter importunam & molestam perseverantiam, quâ etiam post primam amici excusationem rogare, imo pulsando instare non destitit. Hoc enim cujusdam improbitatis speciem habere videbatur ; quo sensu dicitur labor improbus omnia vincere. * *Dabit illi*, & non solùm accommodabit : neque solum tres dabit, sed * *quotquot habet necessarios*, id est, etiam plures, quàm postulaverit.

9. Et ego dico vobis : Petite, & dabitur vobis : quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, invenit: & pulsanti aperietur.

11. Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapi-

9. * *Et ego dico vobis*, hoc est, ad illum eumdem modum. Est enim accommodatio parabolæ ad propositum, quâ includit similes in petendo conditiones adhibendas erga Deum, verecundiam, humilitatem, & in primis perseverantissimam instantiam. Nam ad hoc pertinent illa tria, *Petite*, *Quærite*, *Pulsate*, sicut ex Aug. 1. Retract. c. 19. patet, & in Matth. latiùs diximus. Delectatur enim Deus sibi quodammodò vim ab orantibus inferri. Vis autem illa non in sola petitione sita est, sed etiam in aliis orationis adjumentis: inter quæ primo est continentia, de qua Hieron. epist 22. ad Eustochium : nisi, inquit, vim feceris, cælorum regnum non capies : nisi pulsaveris importunè,

panem

panem non accipies sacramenti. An non tibi videtur violentia, cum caro cupit esse, quod Deus est, & illuc, unde Angeli corruerunt, Angelos judicare conscendit? Secundò pœnitentiæ quædam austeritas, de qua Tertull. in Apologetico c. 40. Nos jejuniis aridi, omni continentiâ expressi, ab omni vitæ fruge (id est, deliciis) dilati in sacco & cinere volutantes, invidia cælum tundimus, Deum tangimus, & misericordiam extorquemus. Tertiò, concordia orantium, de qua ibid. c. 39. Corpus sumus de conscientia religionis, & disciplinæ unitate, & spei fœdere, quo imus in cœtum & congregationem, ut ad Deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc vis Deo grata est. Ita Tertull. Ne quis verò peccator terreretur, putans impetrationem illam esse justis propriam, occurrunt illi suspicioni verba parabolæ, *Et si non dabit illi, quòd amicus ejus sit, &c.* sicut notat Basil. in Constitut. Monast. cap. 2. ubi monet, & si complures anni in petendo prætereant, perseverandum esse tamen, donec impetretur. Unde Judith meritò reprehendit Oniam, quòd non ultra quinque dies Dei auxilium expectandum esse judicaret, Judith 8. v. 11. & 12.

dem dabit illi? aut piscem: numquid pro pisce serpentem dabit illi?
12. Aut si petierit ovum: numquid porriget illi scorpionem?
13. Si ergo vos cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quantò magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se?
14. Et erat ejiciens dæmoniū, & illud erat mutum. Et cùm ejecisset dæmoniū, locutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ.
15. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia.
16. Et alii tentantes, signum de cælo quærebant ab eo.
17. Ipse autem ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in seipsum divisum desolabitur, & domus supra domum cadet.
18. Si autem & satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus? quia dicitis in Beelzebub me ejicere dæmonia.
19. Si autem ego in Beelzebub ejicio dæmonia: filii vestri in quo ejiciunt? Ideò ipsi judices vestri erunt.
20. Porrò si in digito Dei ejicio dæmonia: profectò pervenit in vos regnum Dei.
21. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet.
22. Si autē fortior eo superveniēs vicerit eū, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, & spolia ejus distribuet
23. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit.
24. Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem: & non inveniens dicit: Revertar in domum meam unde exivi.
25. Et cùm venerit, invenit eam scopis mundatam, & ornatam.
26. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus.

27. * *Factum est autem, &c. extollens vocem quædam mulier,* admirata scilicet sapientiam revincentem adversarios, miraculorum virtutem, verborumque vim, non potuit se continere, quin admirationem suam clamore & laudibus exprometet. Quo indicatur magnitudo affectûs ejus erga Jesum eo ipso tempore, quo calumniis Pharisæorum petebatur. * *Dixit, beatus venter, qui te portavit, & ubera, quæ suxisti.* Periphrasis est matris, ab iis partibus, quæ gignendo alendoque Christo servierunt: q. d. O tali filio felicem matrem. Honor enim filii in parentes redundat: unde & ipsa sancta Virgo hanc beatitudinis prædicationem sibi futuram prophetavit in Cantico, dicendo, *Ecce enim ex hoc beatam me dicent, &c.* An autem hæc mulier solùm sensu muliebri hoc dixerit, sicut solent matres beatæ prædicari pro-

27. Factum est autem, cùm hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter qui te portavit, & ubera, quæ suxisti.

pter filios, an verò ex fide Incarnationis Christi, non constat. Illud postremum sentit Beda, qui hanc mulierem typum Ecclesiæ gessisse notat; primum plerique posteriores.

28. At ille dixit: Quinimmò beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.

29. Turbis autem concurrentibus cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam est: signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ.

30. Nam sicut fuit Jonas signum Ninivitis: ita erit & Filius hominis generationi isti.

31. Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis: & ecce plus quam Salomon hic.

28. * *At ille dixit: Quinimò beati.* Græcum μενοῦνγε, sonat, *imo vero*, quòd Erasmus notat nec affirmare nec negare illud, cui subjungitur. Aug. tract. 10. in Joan. & lib. de sancta Virginit. c. 3. legit *imò*. Videtur itaque Christus apertè nec admittere, nec negare id, quod mulier dixerat; ne vel se & matrem laudaret, vel falsum diceret; sed aliud elogium subjicit, tamquam certius & potius, & pluris æstimandum: q. d. Tu beatam prædicas matrem, &c. ego verò dico, * *Beati qui audiunt verbum Dei*; nam inde concipitur fides, quæ ex auditu est: * *& custodiunt illud*, animo diligendo & opere adimplendo, quia hoc hominem facit meliorem, Deo gratiorem, veraque dignum beatitudine. Nam, ut optimè August. materna propinquitas nihil Mariæ profuisset, nisi feliciùs Christum corde quam carne gestasset: beatior enim percipiendo fidem Christi, quàm concipiendo carnem Christi. Cùm ergo non neget Christus matrem suam beatam, neque primo illo genere beatitudinis, quatenus mater ejus fuit, neque secundo, quatenus Dei verbum audivit & custodivit, immeritò reprehendit Ecclesiam Calvinus, quòd illa mulieris verba, *Beatus venter, &c.* absolutè de Virgine Maria usurpet, sine adjecta Christi correctione: non enim est correctio attributæ beatitudinis, sed extensio.

32. Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ, & ecce plus quàm Jonas hîc.

33. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant.

34. Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

35. Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebræ sint.

36. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te.

36. * *Si ergo corpus tuum.* Diximus de tota ista comparatione apud Matth. Lucas hunc versum adjicit, quo Matthæus caret, ac difficultatem facit, quia tautologiam videtur contingere. Posset autem hoc modo explicari, & connecti cum præcedentibus, ut per oculum, sicut in Matthæo dictum est, intelligatur mens hominis, ex intellectu constans & voluntate, quæ si munda fuerit, & soli intenta Deo, * *totum corpus*, reliquarum scilicet omnium facultatum & affectuum participatâ luce justitiæ & munditie fulgebit. Quod si fuerit, ita ut * *non habeat aliquam partem tenebrarum*, ita videlicet ut nihil pravæ cupiditatis ei adhæreat, * *erit lucidum totum.* Non est hîc supplendum, *corpus*, sed est absoluta, locutio, id est, quidquid inde proficiscetur, omnes scilicet actiones inde promanantes erunt rectæ: q. d. Si corpus tuarum facultatum & affectuum, totum fuerit mundum ac lucidum

dum, nihil erit in te, quod non ſit lucidum. * *Et ſicut lucerna fulgoris*, ſeu fulgida, * *illuminabit te*, ſupple, oculus ille tuus ſimplex: ille enim diffundit lumen ſuum inſtar lucernæ ſplendidiſſimæ ſuper omnes facultates, & affectus, & actiones.

37. * *Et cum loqueretur*; videlicet præcedentia: quamvis Aug. lib. 2. de conſenſu c. 39. incertum eſſet putet, utrum de præcedentibus intelligat, an de aliis alio tempore dictis; eò quòd non dicat, *cum loqueretur hæc*, ſed abſolutè, *cùm loqueretur*, ſeu concionaretur, ſcilicet quodam tempore. * *Rogavit illum quidam Phariſæus*, non ſatis fortaſſis ſyncero animo, propter duriſſimam increpationem Chriſti, quæ ſecuta eſt: * *& ingreſſus recubuit*; ſtatim ſcilicet, ne lotis quidem priùs manibus, ut ita etiam exemplo ſuo Phariſaicam ſuperſtitionem deſtrueret.

37. Et cum loqueretur, rogavit illum quidam Phariſæus ut pranderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit.

38. * *Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans dicere*: id eſt, tacitâ ſecum cogitatione cœpit quærere cauſam. Quod Græcè clarè dicitur ἐθαύμασεν, *miratus eſt*, quia admiratio ex cauſæ ignoratione naſci ſolet: * *Quare non baptizatus eſſet*, id eſt, lotus * *ante prandium*: tranſgrediens ſcilicet tam facilè traditiones Phariſaicas. Nam in iſtis lotionibus cæremonialibus magnam ponebant religionem Phariſæi, neglectâ animi munditiâ, ut patet Marci 7. v. 3. & Matth. 15. initio.

38. Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans dicere, quare non baptizatus eſſet ante prandium.

39. * *Et ait Dominus ad illum*, tamquam cognitor cordis & humanorum ſecretorum teſtis & judex, ut notat Aug. de unit. Eccleſiæ c. 5. Nam Phariſæus iſte nihil adhuc dixerat, unde mentem ejus colligeret, ſicut nos facere debemus, antequam vituperemus: * *nunc*, quod ſignificat hîc opportunitatem præſentis reprehenſionis: q. d. Nunc opportunum eſt, ut vos præpoſteræ veſtræ religionis admoneam. * *Quod de foris eſt calicis, & catini*, ſeu diſci, quibus continetur potus ac cibus, * *mundatis*. Quo parabolicè ſignificat, eos externam manuum & corporis munditiem affectare, internam verò animi, qui in corpore velut calice aut catino continetur, negligere. Vide dicta Matth. c. 23. v. 24.

39. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Phariſæi, quod de foris eſt calicis & catini, mundatis: quod autem intus eſt veſtrum, plenum eſt rapina, & iniquitate.

40. * *Stulti*, quia hâc in parte ab omni ratione alieni. Utitur illâ in recreatione tam acerbâ non convitiandi, ſed reprehendendi causâ, ut animus ſe diſſimulans acrimoniâ iſtâ ſtimularetur, ad conſiderandam fœditatem ſuam, & præpoſteram munditiei curam. * *Nonne qui fecit, quod deforis eſt*, id eſt, corpus humanum, calice & catino ſignificatum, * *etiam id, quod intus eſt, fecit?* Scilicet animum, mentem, & conſcientiam: q. d. Si vos movet cultus Dei, ad ſervandam illam exactam corporis munditiem, quaſi, creaturæ Dei, quomodo non ſapitis etiam conſcientiam ſeu animam multò maximè mundam eſſe ſervandam? Itaque poſt hanc increpationem ſuggerit Dominus modum legitimum obtinendæ dictæ munditiei, rejecta ſuperſtitione Phariſaicâ.

40. Stulti, nonne qui fecit quod deforis eſt, etiam id, quod deintus eſt, fecit?

 41. *Ve-

41. Verumtamen quod superest, date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.

41. * *Verumtamen*, id est, non obstante, quod vos rapinâ & iniquitate plenos dixerim, non tamen est desperandum; sed * *quod superest*, id est, quod unicum remedium restat, ut quodam loco Beda; seu si summam rei sciri vultis: in quem sensum Syrus hoc exponit. Alii explicant, *quod superest*, id est, id quod cultui & victui necessario superfluum est. Ita S. Thomas & Beda alio in loco: sed Græcæ phrasi magis congruit, ut subintelligatur κατὰ, id est, *secundum*: q. d. Secundum quod adest, aut licet vobis, seu pro facultatibus vestris, ut quisque potest, * *date eleëmosynam*, factâ scilicet priùs rapinarum restitutione. Qui sensus Græcis placet Euthymio, Theophyl. & inter Latinos, Tertull. 4. contra Marcionem c. 27. qui legit: *Date quæ habetis eleëmosynam*, hoc enim avaris hominibus optimum remedium est, ut curentur. * *Et ecce omnia*, non solùm scilicet quod de foris est, seu corpus, sed etiam quod intus est, seu animi, * *munda sunt vobis*, id est, munda erunt à rapinis & omni iniquitate. Facit autem hoc eleëmosyna, non quasi fides in Christum, & pœnitentia, & restitutio raptorum non requirantur, sed quia fidem in Christum & pœnitentiam impetrat à Deo, facilè miserente ejus, qui miseretur aliorum: pœnitentia autem non est vera, nisi malè parta restituantur. Itaque Angelus Tobiæ juxta hunc sensum c. 12. v. 9. dicit: *Ipsa purgat à peccato, & facit invenire misericordiam.* Aug. tamen serm. 30. de verbis Domini & in Enchridio c. 75. per *eleëmosynam* intelligit opus misericordiæ generaliter, etiam erga seipsum. Illa quippe ordinatè facienda est, ut à seipso quisque incipiat, juxta illud Eccles. 3. *Miserere animæ tuæ placens Deo.* Itaque vult monere Christus, ut eleëmosynam darent, à seipsis, recto misericordiæ & dilectionis ordine, incipiendo: quod fit per fidem, dilectionem, pœnitentiam, restitutionem, superflui erogationem, cujusmodi eleëmosynas facere non curabant. Itaque hâc consideratione notat Aug. Dominum subjecisse:

42. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentham, & rutam, & omne olus, & præteritis judicium & charitatem Dei: hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

43. Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro.

44. Væ vobis, quia estis ut monumenta quæ non apparent, & homines ambulantes supra nesciunt.

42. * *Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentham & rutam*, id est, decimam partem minutissimorum olerum scrupulosè in eleëmosynas erogatis. * *Et præteritis judicium*, id est, id quod æquum & justum est, aliena rapiendo, * *& charitatem Dei*, & proximi; quæ tamen est eleëmosyna & beneficentia, quam præcipuè erogare debebatis: nam * *hæc oportuit facere*, judicium scilicet, charitatem & fidem, ut addit Matth. * *& illa non omittere*, quæ in corporales eleëmosynas, decimas illas minutas dando, erogatis.

45. Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis,

45. * *Respondens quidam ex Legis peritis*, id est, Legis Interpretibus, qui Scribæ dicebantur * *ait illi: magister, hæc dicens*, adversus Pharisæos, * *etiam contumeliam nobis facis*, ordini scilicet Scribarum, quem simul

ſimul verbis iſtis contumelioſis lædis. Scribarum enim propriè erat docere & explicare Legem: Phariſæorum obſervare, doctrinæque traditæ inſiſtere; rigidi enim obſervatores videri volebant Legis doctores. Quamvis idem eſſe poſſet Scriba & Phariſæus: unde Theoph. Phariſæi, inquit, videbantur ut monachi, quia ab aliis ſe ſegregabant, quaſi majoris ſanctitatis profeſſione: Legis periti verò doctores erant, qui ſolvebant quæſtionem legis. Hæc ille Itaque Chriſtus per ſequens *Væ*, redarguit etiam Scribas, quod graviſſima docendo; onerarent homines, & nihil eorum facerent: præcedentia verò magis praxim Legis & vitam ſpectant. Hæc ergo cum diceret tanta cum ſeveritate,

46. At ille ait: Et vobis Legiſperitis væ: quia oneratis homines oneribus, quæ portare non poſſunt, & ipſi uno digito veſtro non tangitis ſarcinas.
47. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum: patres autem veſtri occiderunt illos.
48. Profectò teſtificamini quod conſentitis operibus patrum veſtrorum: quoniam ipſi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum ſepulchra.
49. Proptereà & ſapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apoſtolos, & ex illis occident, & perſequentur:
50. ut inquiratur ſanguis omnium Prophetarum, qui effuſus eſt à conſtitutione mundi à generatione iſta,
51. à ſanguine Abel, uſque ad ſanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.
52. Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis clavem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos, qui introïbant prohibuiſtis.

53. * *Cœperunt Phariſæi & Legis Periti*, offenſi tantâ reprehendendi libertate, quia æſtimatio ſanctitatis Phariſæorum, & authoritas doctrinæ Scribarum elevabatur, * *graviter inſiſtere*, id eſt, vehementer inſtando eum urgere: * *& os ejus opprimere*, id eſt, loquentem reprimere, * *de multis*, quæ dixerat: multa ſcilicet ex eis quaſi conſequentia captioſè interrogando, ut perplexus fieret, nec ad tot hinc inde interrogata reſpondere poſſet: vel etiam multa ſimul objiciendo, ut tot argumentis pulſatus aliquid minùs conſideratè reſponderet, nimirum ut ſequitur.

53. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi & Legiſperiti graviter inſiſtere, & os ejus opprimere de multis,

54. * *Inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore ejus*: quem tot interrogationibus & objectionibus vellicatum, minùs putabant fore oculatum & cautum ad reſpondendum; ſicut hominibus contingere ſolet, diſcurſu & collatione, ideoque & tempore indigentibus, quorum non indiget ſcientia beatorum. Notat autem Aug. quamvis Matt. & Lucas eadem Chriſti verba narrare videantur, diverſis tamen temporibus eſſe dicta, quia Lucas ea narrare videtur dicta in domo Phariſæi, antequam veniſſet Jeroſolymam; Matthæus verò Jeroſolymis.

54. Inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore ejus, ut accuſarent eum.

CAPUT DUODECIMUM.

1. Multis autem turbis circumſtantibus, ita ut ſe invicem conculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos: Attendite à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis.
2. Nihil autem opertum eſt, quod non reveletur: neque abſconditum, quod non ſciatur.
3. Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, in lumine dicentur, & quod in aurem locuti eſtis in cubiculis, prædicabitur in tectis.
4. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & poſt hæc non habent amplius quid faciant.

5. Oſten-

5. Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum, qui, postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. ita dico vobis, hunc timete.
6. Nonne quinque passeres væneunt dipondio, & unus ex illis non est in oblivione coram Deo?
7. Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis vos.
8. Dico autem vobis: omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei:
9. qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei.
10. Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum sanctum blasphemaverit, non remittetur.
11. Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus & potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis.
12. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid oporteat vos dicere.

13. Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hereditatem.

13. * Ait ei quidam, terrenis magis quam spiritualibus capiendis intentus: * *Dic*, pro tua authoritate, * *fratri meo, ut dividat mecum hæreditatem*, quia videtur ille solus occupasse totam. Itaque magnum quid de Domino sentiebat, à quo fratri suo hoc præcipi voluit; fortè ex opinione, quod Messiam crederet, qui pauperum causas esset defensurus. Reprehendit petitionem Christus, quia, ut Ambrosius, majoribus intento non est minoribus obstrependum.

14. At ille dixit illi: Homo, quis me constituit judicem aut divisorem super vos?

14. * *At ille dixit illi*: *Homo*, qui per terrena interrumpis aut abrumpis divina: nam *Homo* in Scripturis subinde dicitur non ex natura, sed ex vitio, juxta illud Apostoli: *Nonne homines estis, & secundùm carnem ambulatis?* Unde Aug. Qui enim pro magno habes istam hæreditatem, quid nisi homo es? Volebant eum avaritiam tollere, quod plusquam hominis est. Quamquam sæpè etiam sit idiotismus linguæ de aliquo, cujus ignotum nomen est, ut patet ex phrasi Petri infrà cap. 22. v. 58. & 60. * *Quis me constituit judicem*, controversiarum de rebus terrenis, * *aut divisorem*, hæreditatis? q. d. Nullus, non quasi non posset defectu potestatis, sed quod non deceret eum, qui propter divina descenderat, terrenis occupari, quæ docebat esse spernenda, ut Ambros. latiùs. Sed difficultas est, quomodo hæc responsio sit ad rem, cum non esset à Christi officio alienum, homines moneri officii sui de dividenda hæreditate, quod alter petiverat. Videtur itaque plus vel verbo vel animo petivisse, quam hîc exprimitur, ut videlicet, si frater recusaret, Christus ipse divideret, vel ortâ difficultate se judicem aut arbitrum interponeret. De his duobus redarguit importunum interpellatorem; primum verò indirectè præstitit, hoc ipso, quo dixit ad illos:

15. Dixitque ad illos: Videte, & cavete ab omni avaritia: quia non in abundantia cujusquam vita ejus est, ex his quæ possidet.

15. * *Videte & cavete*, id est, attentè cavete, seu videte, ut caveatis, * *ab omni avaritia*, id est, immodicâ habendi cupiditate: nam, ut Basil. hom. 6. Avarus est, qui eo, quod satis esse debet, non est contentus: addit autem, *ab omni*, scilicet tam occulta quàm manifesta, tam retinendi cupidè sua, quàm appetendi aliena, ut Aug. exponit serm. 28. de diversis c. 3. Utrumque ergò fratrem simul his verbis sanare voluit Christus: nam si illis obtemperarent, nihil inter se de dividenda hære-

hæreditate contenderent. * *Quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quæ possidet*, seu ex opibus ejus. Sensus est, Vita hominis non constat ex opibus, quas possidet, cum illæ abundaverint: q. d. Non consistit vita hominis in opum abundantia, quasi quisque quò ditior fuerit, eò diutiùs vivat, prout exponunt Theophyl. Euthym. & Bonavent. Itaque evertit fundamentum avatitiæ, quæ solet vitæ producendæ præsidia in opum abundantia collocare, cùm illa pendeat non ex divitiis, sed ex solo nutu Dei, quod mox declarat sequenti parabolâ: non enim historia, sed parabola videtur, ut vox Græca sonat; sed talis parabola, quæ facilè reipsâ potest contingere.

16. *Hominis divitis uberes fructus ager attulit*: Græcè ἡ χώρα, id est, *regio* seu *latifundium*, quo significatur latissima possessio hominis agrum agro copulantis.

16. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit.

17. * *Et cogitabat intra se, &c. quid faciam.* Verba sunt anxii de divitiis: quarum magnitudine indicat propriam etiam expectationem superatam. Unde Basil. hom. 6. Non ei fructus, sed gemitus terra producit. Similes sunt voces ejus qui cum paupertate luctatur. Ex istis ergo verbis rectè notat, tum maximè anxios fieri divites, cum maximè abundant bonis.

17. & cogitabat intra se dicens: quid faciam, quia non habeo quò congregem fructus meos?

18. * *Et dixit*, adhibitâ in consilium non charitate, sed avaritiâ: * *Destruam horrea mea*, vetera, * *& majora faciam &c.* cum, ut monet Ambr. hom. 6. de Naboth, dicere debuisset, Aperiam horrea, ingrediantur, qui famen tolerare non possunt, repleant sinus suos: ut quid ego abscondam, cui Deus facit abundare, quod largiar? * *Et illuc congregabo omnia, &c.* ut solus meis divitiis incubem, non tam ad usum, quam oblectamentum, sicut avaris proprium.

18. Et dixit: Hoc faciam: Destruam horrea mea, & majora faciam: & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea,

19. * *Et dicam animæ meæ*: cujus vitam in corpore, nunc quasi securus per opes jam in tuto collocatas, prorogandam putabat: * *Habes multa bona posita*, seu recondita * *in annos plurimos*; quasi fruendi diuturnitas opum abundantiam sequeretur. Sed illa est cæcitas mentis quâ Deus avaros percutit. Itaque * *requiesce*, à laboribus, quibus te fatigasti: * *epulare*, q. d. Hactenus necessitati fecisti satis, nunc indulge genio & voluptatibus. Unde Basilius, O dementiam, inquit, singularem! si porcinam animam habuisses, quid ei aliud enuntiare potuisses?

19. & dicam animæ meæ: Anima habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare.

20. * *Dixit autem illi Deus*, eo, quo solet, modo, sive per occultos instinctus in conscientia, quæ morbo urgente sibi mortem præsagit, sive per Angelos loquentes. Unde Aug. quæst. 47. in Numeros, hoc exemplo docet, non esse gloriandum homini, si ei loquatur Deus: nam & impiis loquitur, quomodo novit talibus esse loquendum, ut in Balaam patuit: * *stulte*, in hoc ipso, ubi prudentissimum consilium tibi invi-

20. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cujus erunt?

inveniſſe videris, inquit Aug. ſerm. 19. de verbis Apoſtoli; vel *ſtulte*, quia futurorum improvide, * *hac nocte*, quia, ut eſt apud Job c. 33. quando ſopor irruit ſuper homines, & dormiunt in lectulo, tunc inſtruit hominem diſciplina, ut avertat eum ab his, quæ fecit. Per *noctem* autem allegoricè deſignari tenebras mentis, in quibus erat, notat Greg. l. 11. Moral. c. 11. aliàs 12. * *Animam tuam repetunt ad te*, id eſt, anima ſeu vita tua repetitur à te: eſt enim idiotiſmus linguæ, ſicut dicimus *ferunt* pro *fertur*. Deus interim eſt, qui repoſcit animas per Angelos, ſive bonos, ſive ſubinde malos, tamquam executores judicii ſui. Itaque ſignificatur, animam eſſe non proprii, ſed alieni juris, à Deo, non parentibus, datam, & manere poſt mortem; quod enim repetitur, manet, inquit Ambr. lib. de bono mortis c. 10. itemque ei ad tempus tantùm eſſe commendatam, quam ſibi in longum promittebat.* *Quæ autem paraſti cujus erunt?* Certè non tibi, pro quo ſolo ſollicitus videbaris, quia, ut Ambroſius hîc ſola virtus comes eſt defunctorum. Adde, *cujus erunt*, quia ignoras, ut Eccleſiaſtes ait, qualem ſis habiturus hæredem. Porrò Deum dicere alicui, *ſtulte*, eſt eum tanquam ſtultum, & regni excluſione dignum, damnare; ideoque graviſſima hæc pœna fuit, ut notat Aug. ſerm. illo 19. cit.

21 Sic eſt qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum dives.

21. *Sic eſt*, id eſt, ſimilem ſortitur eventum ille, * *qui ſibi theſaurizat*, id eſt, ſuis ſolius uſibus & luxui accumulat, & recondit * *opes, & non eſt in Deum dives*: Græcè *μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν, non diteſcit, in Deum*, id eſt, non diteſcit rebus ad Deum ſpectantibus, virtutibus ſcilicet, & in primis miſericordiâ in pauperes, quâ divitias ſuas non recondat, ſed diſpergat, juxta conſilium Apoſtoli 1. Tim. 6. v. 17. & ſeqq. talis enim fœnerat Deo. Hâc ergo concluſione effecit Chriſtus id, quod poſtulatum ab eo fuerat, tacitè monendo fratrem, ut hæreditatem divideret. Si enim talis manet exitus eos, qui tenaciter ſervant ſua, quid expectent, qui rapaciter detinent aliena; ut notat Aug. Quæ ſequuntur uſque ad verſum 32. de deponenda ſollicitudine temporalium, apud Matth. explicata ſunt; quibus appoſitè hîc ſubjungit:

22. Dixitque ad diſcipulos ſuos: Ideò dico vobis: Nolite ſolliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis, neque corpori quid induamini.
23. Anima plus eſt quam eſca, & corpus plus quàm veſtimentum.
24. Conſiderate corvos, quia non ſeminant neque metunt, quibus non eſt cellarium neque horreum, & Deus paſcit illos. Quanto magis vos pluris eſtis illis?
25. Quis autem veſtrum cogitando poteſt adjicere ad ſtaturam ſuam cubitum unum?
26. Si ergo neque quod minimum eſt poteſtis, quid de ceteris ſolliciti eſtis?
27. Conſiderate lilia quomodo creſcunt: non laborant, neque nent: dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria ſua veſtiebatur ſicut unum ex iſtis.
28. Si autem fœnum, quod hodie eſt in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit: quanto magis vos puſillæ fidei?
29. Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in ſublime tolli:
30. hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem veſter ſcit quoniam his indigetis.
31. Verumtamen quærite primum regnum Dei, & juſtitiam ejus: & hæc omnia adjicientur vobis.

32. * No-

32. * *Nolite timere puſillus grex*, ne ſcilicet vobis vitæ deſint neceſſaria, ſi ſollicitudinem eorum deponatis. *Puſillum gregem* vocat diſcipulorum, in quorum perſona inſtruit omnes verè fideles, ac tacitè paſtorem eorum ſe eſſe indicat: q. d. Nolite timere de temporalibus, quamvis ſitis puſillus, mundoque contemptus grex. * *Quia complacuit Patri veſtro dare*, id eſt, quia gratuità voluntate & benignitate prædeſtinavit vobis Pater veſter, qui non poteſt filiis non benè velle: * *regnum cælorum*, in quo omnium bonorum theſaurus comprehenditur. Argumentum eſt à majori ad minus, ut non dubitent ſe curæ futuros Patri ſuo, ad habendum victum & veſtitum in hoc ſæculo, à quo in hæreditatem regni cælorum tam liberaliter gratis adoptati ſunt. Itaque cum ſciatis tantam ei eſſe curam veſtri, non ſolum non ſitis anxii de adipiſcendis temporalibus, ſed etiam

32. Nolite timere puſillus grex, quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum.

33. * *Vendite quæ poſſidetis, & date eleëmoſynam*: partim ut ab eorum ſollicitudine liberi diſcatis pendêre à tam benefici Patris providentiâ, & in illo ſolo, non divitiis fidere; partim ut ita vos bonis operibus adaptetis, ad illud regnum comparandum. Quamvis enim ſine meritis regnum illud præpararetur, non tamen ſine meritis datur. * *Facite vobis ſacculos*, ſeu marſupia, * *qui non veteraſcunt*, id eſt, qui nec tempore nec uſu deterantur, ut fieri ſolet, & pecuniæ pereant. Quid autem hoc ſit, ſtatim explicat, hoc eſt, per erogationem pecuniarum in pauperes facite ſeu reponite vobis * *theſaurum non deficientem in cælis*, quò pervenire & in æternum permanere cupitis. Sic ergo timorem eis tollit, ne pecunias perituras putent, ſi pauperibus erogaverint, quandoquidem illæ futuræ ſunt theſauri inexhauſti loco apud Deum. Ex quo & alia utilitas ſequitur, quòd, ſi totus theſaurus noſter eo modo collocetur apud Deum, etiam cor & amor noſter eodem ſequatur, quia, ut addit:

33. Vendite quæ poſſidetis, & date eleëmoſynam. Facite vobis ſacculos qui non veteraſcunt, theſaurum non deficientem in cælis: quò fur non appropiat, neque tinea corrumpit.

34. * *Ubi eſt theſaurus veſter, ibi & cor veſtrum erit*, id eſt, cura, occupatio, & amor cordis, quia naturaliter quiſque ſtudet ſervando, augendo, fruendoque, quod inſtar theſauri diligit. Ex qua cordis in cælum tranſlatione ſequitur mox cæleſtium rerum perpetua meditatio, & conſequenter liberatio à multis vanitatibus & peccatis, quibus corda in ſæculum effunduntur, & ibi cum theſauro ſepeliuntur. Ut autem oſtenderet, quo mentis habitu & vigilantiâ ad regnum cælorum erecti eſſe debeamus, addit:

34. Ubi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor veſtrum erit.

35. * *Sint lumbi veſtri præcincti*: per carnis continentiam, inquit Greg. hom. 13. in Evang. lib. 28. Moral. cap. 7. alias 4. & Aug. lib. de continentia cap. 7. rectiùs ſerm. 39. de verbis Dom. intelligit continentiam generalem ab omnibus illicitis concupiſcentiis: * *&*

35. Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris,

lucernæ ardentes in manibus vestris, id est, bonis operibus fulgeatis. Itaque *lumbos habere præcinctos*, Augustino est declinare à malo; *lucernas tenere*, facere bonum. Sensus videtur magis moralis, quàm litteralis: nam si vim phraseos istius ex Scripturis attendamus, præcinctio lumborum est habitus hominis expediti ad iter, seu ad opus ministerii, ut patet infrà v. 37. & clariùs c. 17. v. 8. *Præcinge te, & ministra*, aliisque multis locis. Orientales enim olim, sicut & nunc, talaribus utebantur vestibus quas elevatas, & collectas ad lumbos cingebant, ne operantibus essent impedimento. Itaque *sint lumbi vestri præcincti*, id est, sitis expediti, & semper parati ad implendam voluntatem Domini vestri, & ita parati, ut etiam *sint lucernæ ardentes in manibus vestris*, ita scilicet, ut nequidem accensione opus sit, cum Dominus vester venerit. Nam simili de causa fatuæ virgines exclusæ sunt. Parabolica igitur locutio est, ab officio bonorum famulorum sumpta, Dominum scilicet suum noctu expectantium, ut sequitur qui eum facibus præcedere solent. Itaque qui per *faces ardentes* intelligunt fidem, vel intentionem bonam, ut Aug. l. 2. quæst. Evang. q. 25. bonum, sed moralem sensum explicant, per quem declaratur modus, quo quis debeat præcingere, & lucernas tenere. Sensum ergò genuinum esse, quem diximus, patet ex sequentibus.

36. & vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur à nuptiis: ut, cùm venerit, & pulsaverit, confestim aperiant ei.

36. * *Et vos similes hominibus expectantibus Dominum*; qui omnia parata tenent, & attentè auscultant, utrum dominus pulset fores. * *Quando revertatur à nuptiis*, seu convivio nuptiali, quod noctu celebrabatur, ut ex eadem parabola virginum patet, ideoque tunc homines minimè parati esse solent. Per hanc igitur similitudinem indicat Christus adventum suum redeuntis à nuptiis, quæ etiam nunc cum animabus justis in cælo celebrentur, ad judicium. Hinc semper erectos animo, & fide, & operibus expectare nos jubet. * *Ut cum venerit & pulsaverit*, id est, indicia adventus sui dederit, * *confestim aperiant ei*, id est, promptè & cum gaudio ipsum excipiamus nulla mortis tergiversatione, nullâ interpositâ sui præparandi morâ. Nam quamvis Christus de suo adventu ad generale judicium loquatur, ut plerumque loqui solet, hoc ipsum tamen contingit unicuique tempore mortis suæ, sicut latiùs in Matth. diximus. Unde Greg. hom. cit. Pulsat, cùm per ægritudinis molestias mortem esse vicinam designat, cui confestim aperimus, si hunc cum amore suscipimus, de quo ipse latiùs. Itaque pulchrè S. Cypr. lib. de mortal. Quàm præposterum est, quamque perversum, ut, cùm Dei voluntatem fieri postulemus, quando evocat nos, & accersit de hoc mundo, non statim voluntatis ejus imperio pareamus. Obnitimur & reluctamur, & pervi-

vacium

vacium more ſervorum ad conſpectum domini cum triſtitia & mœrore perducimur, exeuntes iſtinc neceſſitatis vinculo, non obſequio voluntatis. Et volumus ab eo præmiis cæleſtibus honorari, ad quem venimus inviti? Hæc ille.

37. * *Beati ſervi illi.* Perſiſtit adhuc in eadem metaphora ſeu parabola, * *quos cum venerit Dominus*, videlicet Chriſtus eo, quo dictum eſt, modo, * *invenerit vigilantes*, ſeu paratos. * *Amen dico vobis, quod præcinget ſe*, in morem miniſtri, * *& faciet illos diſcumbere*, tamquam dominos: * *& tranſiens*, id eſt, ultrò citròque obambulans, ut deſpiciat, num quid deſit, * *miniſtrabit illis*, id eſt, quidquid ad refectionem, recreationem æternamque felicitatem fecerit, ſuppeditabit, inſtar perhumani patrisfamilias, qui benè cœnatus ex nuptiis rediens famulos officioſos, & dilatâ propter dominum cœnâ incœnatos, viciſſim copiosâ cœnâ velut miniſter exciperet. Quod quamvis carnalibus dominis non ſit uſitatum, ideò tamen Chriſtus libentiùs dixit, ut efficaciùs ſignificaret inuſitatum futurum honorem, quem eis exhibebit, quaſi dominis, & coheredibus, ſecum in gloria conſidentibus.

37. Beati ſervi illi, quos cum venerit dominus invenerit vigilantes: amen dico vobis, quòd præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis.

38. * *Et ſi venerit in ſecunda vigilia*, id eſt, circa noctis medium, quo finitur, * *& ſi in tertia vigilia venerit*, quæ poſt mediam noctem incipit, & ſingulæ per tres horas durant, ut alibi dictum eſt. Quartæ vigiliæ, quæ terminatur ortu Solis, & primæ, quæ ab occaſu incipit, non meminit, tum quia tantùm importuniſſimum inopinatiſſimumque tempus adventûs ſeu reditûs ſui ſignificari voluit; tum quia metaphoræ redeundi à nuptiis non ita congruunt illæ vigiliæ: nec enim tam citò, nec tam ſerò rediri, ſed circa noctis medium nuptiæ ſolvi ſolent. Scopus tamen eſt docere, quod omni ætate, quamdiu hæc vita durat, ſit vigilandum. Reliqua uſque ad v. 47. vide Matth. 24.

38. Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita invenerit, beati ſunt ſervi illi.

39. Hoc autem ſcitote, quoniam ſi ſciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam.

40. Et vos eſtote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

41. Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes?

42. Dixit autem Dominus: Quis putas, eſt fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſtituit Dominus ſupra familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram?

43. Beatus ille ſervus, quem cum venerit dominus, invenerit ita facientem.

44. Verè dico vobis, quoniam ſupra omnia quæ poſſidet, conſtituet illum.

45. Quod ſi dixerit ſervus ille in corde ſuo: Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere ſervos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari:

46. Veniet dominus ſervi illius, in die qua non ſperat, & hora qua neſcit, & dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.

47. * *Ille autem ſervus, qui cognovit voluntatem Domini ſui*, qualis ille, qui conſtitutus fuerit ſuper familiam: ille enim tamquam habens concredita ſibi omnia patrisfamilias ſecreta, ſcit, aut ſcire debet voluntatem ejus. De Epiſcopis enim futuris ſermo eſt, ut Euthymius notat. * *Et non præparavit*, id eſt, nequidem animum ſuum compo-

47. Ille autem ſervus, qui cognovit volũtatem Domini ſui, & non præparavit, & non fecit ſecundum voluntatem ejus, vapulabit multis:

 ſuit,

fuit, ut voluntatem domini faceret, & proinde etiam * *non fecit: Vapulabit multis*; gravior eſt enim cognitæ veritatis & præcepti prævaricatio.

48. qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo: & cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.

48. * *Qui autem non cognovit*, voluntatem Domini, quales plerumque magis eſſe ſolent ſervi inferiores, & tamen * *fecit digna plagis*, à Domino ſcilicet prohibita, quæ ipſius erat noſcere, & culpabiliter neſcit, * *vapulabit paucis*, id eſt, paucioribus, quàm ille, qui novit, vapulabit tamen. Unde Baſil. quæſt. 267. inter breviores, notat ſignificari diſcrimen pœnæ non in æternitate ſed in acerbitate tantùm, hoc eſt utramque æternam fore, unam tamen alterâ mitiorem. Ne verò res ſuas in tuto poſitas exiſtimarent, ſi neque ſcienter, neque ignoranter prævaricarentur officium, mox addit, etiam de bonis operibus reddendam eſſe rationem: quod * *omni, cui multum datum eſt*, id eſt, qui multis Dei donis ornatus fuerit, ſive illa ſit ſcientia voluntatis Domini, ſive aliud quippiam, * *multum quæretur ab eo*, id eſt, multum repoſcetur in judicio, cùm Dominus à nuptiis redierit, videlicet rectus uſus ſingulorum, & lucrum ex eis. Unde Greg. hom. 9. in Evang. Cùm augentur dona, rationes etiam creſcunt donorum. Nam inter homines quoque pluribus affectus beneficiis plùs debet gratitudinis. *Et cui commendaverunt multum*, id eſt, cujus fidei magna functio fuerit concredita, ſcilicet ſalutis aliorum procurandæ. Videtur enim hìc diſtingui datum à commendato, ut datum referatur ad donum, quod propriam ſalutem ſpectat, commendatum ad alienam. * *Plus petent ab eo*, quia reddenda erit ei ratio etiam de animabus alienis. Itaque clarè indicat doctorum paſtorumque judicium, ceterorum judicio non parum gravius & periculoſius futurum.

49. Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi ut accendatur?

49. * *Ignem veni mittere in terram.* Perſecutionem quidam recentiores intelligunt; ſed certè non rectè dicitur, Chriſtum velle, ut illa accendatur, cum eam tantum permittat. Nec quiſquam ſanctiùs eam optat in ſe accendi; nam ut Aug. l. 10. Confeſſ. nemo quod tolerat, amat, tametſi tolerare amat. Rectiùs ergò dicitur, *ignem* eſſe charitatem, prout exponitur apud Ambr. ſerm. 13. in Pſalm 118. & apud Aug. ſerm. 108. de tempore. Cum quo in idem redit, quod plerique veteres intelligunt Spiritum S. ut Greg. hom. 30. in Evang. & alii, quatenùs ſcilicet non in ſe, ſed in hominum cordibus ardet, & omnes immunditias conſumit. * *Et quid volo*, id eſt, quid aliud volo, ſeu quantopere, quàm unicè deſidero, * *ut accendatur?* Ad magis magiſque bene orandum, & bene utendum donis Dei. Nam per hanc ſententiam Chriſtus declarat ſuæ voluntatis eſſe, ne dona & commendata, de quibus verſu præcedenti, ſint otioſa. Et quia ignis

nis ille incensæ charitatis per Domini Passionem in hominum cordibus maximè accendendus erat; hinc adjicit de sua passione.

50. * *Baptismo*, sanguinis mei, * *habeo baptizari*, id est, baptizandus sum seu perfundendus. Ex quibus verbis Baptismus sanguinis in Scholis nomen accepit. * *Et quomodo coarctor*, id est, angor, seu quantopere pavore, ac mærore contrahor, ad quas angustias redigor? Qui sensus videtur esse ex mente Ambrosii. Alii tamen coarctationem illam intelligunt esse tristitiæ de dilata passione, seu vehementis desiderii ad patiendum: ut sint quasi impatientis amoris verba, cui omnis mora longa est. Sed primus sensus videtur congruentior; nam & verba hoc magis sonant, & similem affectum expressit passioni proximus: *Tristis est anima mea usque ad mortem.* * *Usque dum*, id est, donec, * *perficiatur*: quo indicat se non tantùm passione imminente, sed toto prædicationis vel vitæ tempore ad passionis mentionem aut recordationem, pavore, (licet voluntario) contractum esse & contremuisse. Unde Joan. 12. factâ passionis mentione per similitudinem grani cadentis in terram, mox exclamavit: *Nunc anima mea turbata est, Pater salvifica me ex hac hora.*

54. * *Dicebat autem & ad turbas*: nam superiora ad discipulos videntur dicta. * *Cùm videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis nimbus venit, &c.* quia cùm ab occasu Judææ sit mare Mediterraneum, si vapores aquei inde surgunt, & in Judæam vento propelluntur, verisimile est, & experientiâ compertum, in aquas brevi resolvendos.

56. * *Hypocritæ faciem cæli & terræ nostis probare*, id est, dispositionem eorum explorare, & discernere nostis, ita ut ex hac vel illa cæli constitutione sciatis, quid in terra futurum portendat: facies enim terræ secundum cæli constitutionem modo jam dicto juvari solet. * *Hoc autem tempus*, hujus præsentis adventus mei & regni cælorum propinqui, * *quomodo non probatis?* id est, non dijudicatis & agnoscitis esse præsens, cum ejus indicia extent plurima, longè certiora istis, quas dixi, aëris constitutionibus. Sententia ferè similis est Matth. 16. initio, & Sapientiæ 13. v. 9. Sed quia turbæ causari possent, se mysteriorum occultorum ignaros non posse tempora illa discernere, prævenit eas Christus:

57. * *Quid autem & à vobis ipsis*, id est, ex iis, quæ inter vos juxta prophetias adimplentur, & oculis vestris videtis, * *non judicatis quod justum est?* id est, Quod æquum est vos judicare, tempus scilicet expectati Messiæ jam esse præsens. Ita ferè Tertull. 4. contra Marcionem c. 29. perperam verò verba illa, *ex vobis ipsis*, eo torquentur à Cassiano Collat,

50. Baptismo autem habeo baptizari & quomodo coarctor usque dum perficiatur?
51. Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem:
52 erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos & duo in tres.
53. dividentur: pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem, socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.
54. Dicebat autem & ad turbas: Cùm videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Nimbus venit: & ita fit.
55. & cum austrum flantem, dicitis: quia æstus erit: & fit.
56. Hypocritæ, faciem cæli & terræ nostis probare: hoc autem tempus quomodo non probatis?
57 Quid autem & à vobis ipsis non judicatis quod justum est?
58 Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad judicem, & judex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem.
59. Dico tibi, non exies inde, donec etiam novissimum minutum reddas,

lat. 13. & aliis, quasi Christus significatum vellet, eos id posse agnoscere viribus naturalibus. Tantùm enim vult Christus ea, quæ contingebant inter illos, esse sufficientia argumenta externa, ut Judæi jam antea fide imbuti agnoscerent Christum esse aliquid supra hominem, & eum quem expectabant. Argumenta autem externa in credentibus non excludunt gratiam Dei, quâ juvante Judæi in notitiam & fidem Christi devenire potuissent, nisi mala sua voluntate hoc Dei adjutorium repulissent.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

1. Aderant autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum.

1.* *Aderant autem quidam ipso in tempore*, quo Christus ista prædicabat, * *nuntiantes ei*, tamquam novum aliquid & recenter gestum. Talia enim nuntiari solent, res olim gestæ commemorari: ut satis hinc patet, falli eos, qui historiam istam xxx. circiter annis antè contigisse putant. * *De Galilæis*, non tam natione, quam sectâ, ut videtur: nam alioqui natio Galilæa non suberat Pilato. * *Quorum sanguinem Pilatus miscuit, &c.* quia eos offerendis sacrificiis occupatos occidit. De nulla hujusmodi Galilæorum clade extat usquam mentio. Unde aliqui putant per Galilæos hîc intelligi Samaritanos, tamquam Galilæis vicinos: nam eorum aliquos Pilatus propè montem Garizin occidit, de quo Josephus 18. Antiquit. cap. 5. & Hegesippus lib. 2. de excidio Jerosolymæ. Multò verisimilius, quod narrat Chrysost. in Catena, & sequuntur Theophyl. Euthym. Titus Bostrensis in hunc locum, fuisse sectatores Judæ Galilæi, qui, teste Hieron. in cap. 3. ad Titum, & Josepho, duraverunt usque ad tempora Christi, & ultrà. Docebant isti, non esse tributum dandum Cæsari, nec agnoscendum dominum nisi Deum; proinde pro Imperatore, Romanoque imperio non esse sacrificandum. Propter istos vult Hieron. Apostolum scripsisse ad Rom. *Cui tributum, tributum:* & ad Titum, *Admone illos Principibus & potestatibus obedire*, & ad Tim. *Obsecro fieri orationes &c. pro Regibus.* Horum igitur aliquos in sacrificando deprehensos jussit Pilatus velut seditiosos opprimi. An autem hoc contigerit in Galilæa, an potius Jerosolymis, ubi erat sacrificandi locus, ex Scriptura vel aliunde non liquet.

2. Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt?

2. * *Et respondens dixit*, occasionem captans ex quolibet eventu corrigendi homines: **putatis, quod hi Galilæi &c.* more scilicet hominum, qui ex calamitate unius præ alio, statim augurari solent, majorem unius quam alterius esse culpam. Hanc itaque vulgi opinionem corrigit Christus.

3. Non, dico vobis: sed nisi pœni-

3. * *Non, dico vobis*, id est, non propterea Galilæi illi sceleratiores

cæteris

cæteris Galilæis fuisse existimandi sunt; **fed*,hoc dico vobis, * *nisi pœnitentiam habueritis*, *omnes*, sive Judæi sive Galilæi (intelligit autem multo maximam eorum partem) * *similiter peribitis* : nempe gladio Cæsaris, morte violentâ in ipsis sacrificiis vestris, propter rebellionem adversus Cæsarem. Nam eo modo multos periisse, & illam fuisse excidii Jerosolymitani originem, narrat Josephus. Sed quia tali modo pauci eorum, qui præsentes aderant, perierunt, rectiùs dixeris, illud *similiter* non aliud significare, quàm perinde seu æquè, non minùs, quam alii peribitis, sive in hoc sæculo, sive in futuro, quod maximè patet ex versu 5. Neque enim omnes neque multi similiter lapsu turris perierunt; nam pauci à Deo in exemplum terroremque multorum pœnis illis extraordinariis puniri solent.

tentiam habueritis, omnes similiter peribitis.

4. * *Sicut illi decem & octo*, Jerosolymitani, * *supra quos cecidit turris in Siloë* : id est, ad Siloë ædificata. Est autem fons ad radices montis Sion, ut tradit Hieron. in v. 6. c. 8. Isaiæ, itemque aquæ ductus ex eo fonte manans, qui efficit in Jerusalem piscinam seu natatoriam Siloë : de qua mentio est Joan. 9. v. 7. & 2. Esdræ c. 3. v. 5. Hîc ergo turris ædificata oppresserat lapsu octodecim viros. * *Putatis* ergo, *quia & ipsi debitores fuerint*, hujusmodi violentæ & intempestivæ mortis, propter peccata scilicet sua * *præter omnes homines*, id est, præ omnibus, παρὰ πάντας, sicut eadem phrasis Græca vertitur v. 2. * *Habitantes in Jerusalem* ? Per quod insinuat ibidem, scilicet juxta natatoriam Siloë ruinam illam contigisse.

4. Sicut illi decem & octo, supra quos cecidit turris in Siloë, & occidit eos: putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Jerusalem?

5 Non dico vobis: sed si pœnitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis.

6. * *Dicebat autem hanc similitudinem*, Græcè parabolam : * *Arborem fici habebat quidam*, pater familias, qui Deum hoc loco videtur significare, * *plantatam in vinea sua*, id est, agro vitibus consito; quia ficus sunt vitibus familiares. Aug. serm. 31. de verbis Domini & Greg. in hoc Evang. per *Ficum* intelligunt genus humanum. Sed genus humanum propter amaritudinem rectiùs comparatur Sicomoro & Oleastro: nec facile ostendi potest, quænam sit vinea, in qua plantata erit ficus, si ficus est genus humanum. Itaque aptius per *Ficum* intelligas populum Jerosolymitanum seu Jerusalem, de qua proximè præcesserat; ut ita vinea Domini Sabaoth sit tota domus Israël, juxta prophetiam Isaiæ c. 5. v. 7. in cujus medio Jerusalem plantata, & ad dulcedinem spiritualium fructuum proferendam per Prophetas & Sacerdotes exculta fuerat, * *& venit*, frequenter scilicet, nam Græcè præteritum est, καὶ ἦλθε, * *quærens fructum in illa*, pietatem, justitiam, bona opera; * *& non invenit*, sed folia tantum, solam scilicet externarum cæremoniarum pompam. Quæsivit autem non quasi nesciret ficum fructibus carere, sed ut sic ostenderet in figura, quod fructus jam habere deberet, inquit Ambrosius.

6. Dicebat autem & hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, & venit quærens fructum in illa, & non invenit,

7. * *Di-*

7. Dixit autem ad cultorem vineæ : Ecce anni tres ſunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio : ſuccide ergo illam : ut quid etiam terram occupat ?

7. * *Dixit autem*, Deus ſcilicet, tamquam paterfamilias, * *ad cultorem vineæ*, quem Aug. intelligit eſſe omnem ſanctum, quia intercedunt pro peccatoribus : Ambr. Apoſtolos, Hieron. in c. 3. Habacuc ſatis commodè Michaëlem & Gabriëlem, quibus Synanogæ fuerat commiſſa cura : ſed opportunius videtur Titus, Euthymius & Theophyl. intelligere Chriſtum Dominum, utpote quem Pater in mundum miſerit, ut Judæos, velut vineam ſuam, & in primis Jeruſalem, tamquam ficum, doctrinâ & miraculis excoleret. * *Ecce anni tres ſunt*, quia tertius jam agebatur annus prædicationis Chriſti, quo toto tempore ſterilis ficus permanſerat. Rectè itaque tres annos exprimit, quòd illi ſunt juſtum tempus expectationis fructuum, reſpectu ficus, poſt quos ſi non ferat, numquam latura & ſterilis judicatur. Itaque * *Succide illam ut quid etiam terram occupat?* q. d. Ne quidem digna eſt loco ſuo, quo plantata eſt, quia ille, ſi alia arbore eſſet conſitus, fructus uberes proferre poſſet : unde Græcè *καταργεῖ*, *terram inertem facit*. Colonus verò reſpondit :

8. At ille reſpondens, dixit illi : Domine dimitte illam & hoc anno uſque dum fodiam circa illam, & mittam ſtercora :

8. * *Dimitte illam & hoc anno*, id eſt, uno adhuc anno : quod Hier. dictum putat tempore paſſionis Chriſti jam inſtantis, quo Jeruſalem excidenda fuerat, niſi Chriſtus ei adhuc tempus pœnitentiæ impetraſſet. * *Uſque dum fodiam circa illam*, *& mittam ſtercora*, id eſt, donec extremam culturam fœcundandis arboribus utilem tentavero, quod ſolet fieri effodiendo humum, ut radix aëri pateat, & humorem colligat, & rurſum injecto fimo contegatur. Iſta cultura quarto prædicationis anno & ſequentibus per Apoſtolos adhibita fuit, ſicut Acta Apoſtolorum teſtantur.

9. & ſiquidem fecerit fructum : ſin autem, in futurum ſuccides eam.

10. Erat autem docens in ſynagoga eorum ſabbatis.

9. * *Et ſiquidem fecerit fructum*. Oratio ſuſpenſa eſt, ut Hier. notat, quâ ſignificare voluit, ſe judicium de ficu Domino relinquere. Suppleri autem poteſt hoc vel ſimili modo, benè ſe res habebit ſeu non erit opus eam ſuccidere : * *ſin autem*, ſupple nullum fecerit fructum, cum tanta culturæ diligentia, * *in futurum ſuccides eam*, cum ſcilicet placuerit. Non enim determinat tempus, quaſi urgens Dominum, & ſtatim à quarto anno ſuccidatur; ſed relinquit hoc prudentiæ & longanimitati Domini ſui. Unde non niſi poſt annos circiter quadraginta ficus illa Jeruſalem à Deo per Romanos exciſa eſt, cum audita eſſet vox Angelorum, in templo dicentium. *Migremus hinc*, prout teſtatur Joſephus in libris de bello Judaico.

11. Et ecce mulier, quæ habebat ſpiritum infirmitatis annis decem & octo : & erat inclinata, nec omnino poterat ſurſum reſpicere.

11. * *Et ecce mulier*, ſupple aderat, * *quæ habebat ſpiritum infirmitatis*, id eſt, dæmonem, qui efficiebat in ea infirmitatem corporis. Dæmones enim ordinibus ſibi congruis diſtributi ſunt, ad inferenda mala, tum corporis, ut patuit Job; tum animi, unde dicitur *Spiritus fornicationis*,

tionis, superbiæ, &c. sicut Angeli boni ad præstanda bona. Porrò genus infirmitatis erat, quod esset * *inclinata nec omnino poterat sursum respicere*, hoc est, erat toto corpore & vultu in terram curvata, ita ut non posset dorsum & cervicem, & consequenter faciem atque oculos in cælum erigere, idque * *annis decem & octo.* Quo insinuat, inveteratam fuisse & à medicis desperatam infirmitatem. Non rectè autem putant quidam hîc magicam intervenisse incantationem: nam ut Tertull. docet in Apologetico c. 23. potestas dæmoniaca totis viribus etiam per se studet operari, quod per magos operatur.

12. * *Quam cum videret Jesus, vocavit ad se*, ut voluntatem ejus beneficio præveniret, cum plerumque non nisi rogatus sanaret; * *& ait: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua.* Græcè ἀπολέλυσαι, *soluta es*: eâdem metaphorâ, quâ v. 19. dicitur satanas eam infirmitate quasi vinculis quibusdam deorsum ligasse. Porrò *dimissa es* idem est quod *dimitteris*, seu liberaris, per hunc ipsum scilicet sermonem, qui operatorius fuit, utpote faciens cælesti potestate id, quod significabat.

12. Quam cum videret Jesus, vocavit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua.

13. * *Et imposuit illi manus*, hoc scilicet dicendo; simul enim fieri poterant, quæ non simul narrari. * *Et confestim erecta est*, id est, naturalem corporis habitum recepit, contactu simul & verbis absolutis: quæ operabantur quidem cum essent, sed tamen effectum suum exprimunt in facto esse, non in fieri, eo quod eis absolutis simul extaret. Allegoricè explicat istam erectionem Aug. ep. 156. & Ambr. serm. 8. in Psalm. 118. quod Christus vinculis peccatorum in terrena curvatos erigat ad cælestia. Itaque

13. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum.

14. * *Archisynagogus*, seu synagogæ præfectus, * *indignans, quia sabbatho curasset.* Vera indignationis causa erat invidia gloriæ Christi, ut observat Cyrill. in Catena, sed ei prætexit sollicitudinem religionis. Quare veritus Christum ipsum reprehendere, quasi fungens officio suo, dicebat turbæ: * *sex dies sunt, &c.* q. d. Non vobis invideo beneficium sanitatis, sed sabbatho dari non potest, ideoque nec peti, quia consentitis legis transgressioni. Christus autem larvam tali doctori detrahens, dixit ad illum, etiam reliquis consentientibus:

14. Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbato curasset Jesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt, in quibus oportet operari: in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbati.

15. * *Hypocritæ*, quia invidiam vestram religione palliantes, aliud corde premitis, aliud verbo præfertis, * *unusquisque vestrum sabbatho non solvit*, pro usitato scilicet & vulgato inter vos more *Bovem aut asinum*, animal ignavum, nec homini comparandum; * *ducit adaquare?* Quod longè majoris operæ, quam verbo, aut manus contactu sanare. Ex quo patet Synagogam tunc tenuisse, quod operibus, quæ spectarent ad vitam sanitatemque tuendam, non solum hominum, sed & brutorum, non violaretur sabbathum.

15. Respondens autem ad illum Dominus dixit: Hypocritæ, unusquisque vestrûm sabbato non solvit bovem suum aut asinum à præsepio, & ducit adaquare?

16. Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit satanas, ecce decem & octo annis, non oportuit solvi à vinculo isto die sabbati?

16. * *Hanc autem filiam Abrahæ*; quo dignitatis epitheto magis luculentè eam opponit vilibus illis & stupidissimis animalibus, * *quam alligavit satanas*, tam miserabilis infirmitatis vinculo, idque tot annos, * *non oportuit solvi, &c.* cùm opus, quòd Lex permittit fieri omni animæ, non deneget animæ humanæ, inquit Tertull. 4. contra Marcionem c. 30. Spirant singula Christi verba rei indignitatem, quod sanationem hominis, pecoris curæ postponerent, argumento quasi à minore ad majus, propter cujus evidentiam

17. Et cùm hec diceret, erubescebant omnes adversarii ejus: & omnis populus gaudebat in universis, quæ gloriose fiebant ab eo.

17. * *Cùm hæc diceret, erubescebant omnes adversarii ejus*, tamquam derisione digni, quorum improbitas simul & imperitia patebant populo; qui * *gaudebat in universis, quæ gloriosè fiebant ab eo*: non cum ostentatione scilicet & jactantiâ, sed publicâ approbatione & prædicatione. Nam eò magis diligebant gloriam Christi, atque operum ejus, ut fieri solet, quò luculentiùs constabat eam non affectari.

18. Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, & cui simile æstimabo illud?
19. Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & crevit, & factum est in arborem magnam: & volucres cæli requieverunt in ramis ejus.
20. Et iterum dixit: Cui simile æstimabo regnum Dei?
21. Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum.
22. Et ibat per civitates & castella, docens, & iter faciens in Jerusalem.

23. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt, qui salvantur? Ipse autem dixit ad illos:

23. * *Ait quidam: si pauci sunt*, id est, num pauci sunt, * *qui salvantur?* Quemadmodum scilicet ex doctrina observatu satis difficili videtur sequi. Ad quam quæstionem ita respondet Dominus, ut & causam aperiat, cur pauci salventur, & simul hortetur, ut salventur multi, dum dicit:

24. Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt.

24. * *Contendite intrare*, in regnum scilicet cælorum, * *per angustam portam*, viam virtutis: quâ de re plura diximus Matth. 7. v. 13. & 14. * *Quia multi quærent intrare*, id est, summo desiderio nitentur intrare, ut salvi sint, viâ videlicet jam absolutâ: * *& non poterunt*, quia totâ viâ aberraverunt. Putaverunt enim se non per angustam portam, sed per spatiosas vias, quæ perditionis erant, deliciando eò posse pertingere.

25. Cum enim intraverit paterfamilias, & clauserit ostium, incipietis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine, aperi nobis: & respondens dicet vobis: Nescio vos unde sitis:

25. * *Cùm autem intraverit paterfamilias*, in regni sui possessionem, unà cum prudentibus virginibus, quæ per angustam portam intrando, eum secutæ fuerant, nam ad illam parabolam alludere videtur: * *& clauserit ostium*, ita ut nemini ampliùs pateat ingressus, vel ingrediendi spes, * *incipietis foris stare*, vos videlicet Israëlitæ, seu vestrûm plurimi, * *& pulsare ostium*, hoc est, ut Beda, à beatorum sorte secreti incipietis misericordiam, quam neglexeratis, frustrà flagitare, dicentes: * *Domine aperi nobis*; non quòd illa ad litteram sic dicenda sint, vel agenda, sed magnitudo desiderii salutis exprimitur, simulque præsumptio de pristina familiaritate, quam cum patrefamilias

milias habuerant in hac vita, cum eo ſcilicet converſando, vel etiam fidem, religionem, cultum ejus inaniter profitendo. * *Unde ille reſpondens dicet vobis: Neſcio unde ſitis*, quia non eſtis ex Deo, nec eâ, quam ſtraveram, viâ ad me veniſtis. Vide dicta Matthæi cap. 7. v. 23.

26. * *Tunc incipietis dicere*, id eſt, cum admiratione apud vos cogitabitis, quomodo ego non agnoſcam vos, cùm fuerim inter vos tam familiariter converſatus? Signa enim notitiæ meæ proferetis: * *manducavimus coram te, & bibimus*, cùm ſcilicet multa ſimul millia panibus tuis miraculosè refecti fuimus, tecum vel te præſente in eadem urbe, in eadem ſubinde domo, converſati ſumus, ſimul edendo, bibendo, & ad prandium invitando: nam ad Judæos propriè hæc videntur dici. * *Et in plateis noſtris docuiſti*, nobis proinde præſentibus tamquam diſcipulis tuis notiſſimis, cujus doctrinam memoriâ retentam etiam recitare poſſemus: quaſi dicerent, Quomodò dicis, te non noviſſe nos, unde ſimus, cùm tecum fuerint omnia tam profana quàm ſacra communia? Reliqua uſque ad v. 31. vide dicta diverſis locis in Matthæum.

31. * *In ipſa die*, quâ hæc poſtrema jam dicta concio contigit, dixerunt ei * *quidam Phariſæorum: Exi & vade hinc.* Ex Jeroſolymis, inquit Aug. lib. 6. cont. Jul. c. 19. putans hæc Jeroſolymis eſſe dicta; ſed quia pro ratione ſubjungunt, * *quia Herodes te vult occidere*, qui nullam habebat juriſdictionem in Jeruſalem, rectiùs videtur idem Aug. tradere lib. 2. de conſenſu c. 75. hæc alibi quàm Jeruſalem contigiſſe, ſcilicet in ditione Herodis, ſive Galilæa ſive potiùs Peræa, quæ ultra Jordanem erat. Putant autem non pauci Phariſæos ſpecie benevolentiæ erga Chriſtum hoc mendacium ei obtruſiſſe, ſed reverà ut terrore Herodis à ſe diſcederet, & in Judæam tranſiens ibi occideretur. Probabile hoc fit, quia Herodes numquam legitur Chriſtum perſecutus, ne quidem in Paſſione, ſed quia Chriſtus alibi quoque, cum audiſſet, quòd Joannes eſſet traditus, ſeceſſiſſe legitur ex Herodis ditione; & quia Phariſæis iſtis ita reſpondet, quaſi veritatem, non calumniam ei dixerint; veriſimile eſt, Herodem ſaltem tunc temporis mortem ejus quæſiviſſe, & Phariſæos invidiâ gloriæ Chriſti eum à ſe amotum voluiſſe. Reſpondet igitur:

32. * *Ite & dicite vulpi illi.* Vulpes animal doloſum ac timidum eſt, ut Aug. in Pſalm. 62. ubi propterea hoc nomine Reges impios in Scripturis ſubinde vocari notat. Unde in Pſalm. 88. exponit hoc de Herode, quia vafer ac timidus erat, inſtar vulpis, quem terrebat virtus aliena. Addit Beda de natura vulpis, odore eſſe tetro, putidum animal, ſemper tortuoſis anfractibus ambulans; quod in Herodem &

26. tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, & bibimus, & in plateis noſtris docuiſti.
27. Et dicet vobis: Neſcio vos unde ſitis: diſcedite à me omnes operarii iniquitatis.
28. Ibi erit fletus, & ſtridor dentium: cum videritis Abraham, & Iſaac, & Jacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.
29. Et venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Auſtro, & accumbent in regno Dei.
30. Et ecce ſunt noviſſimi qui erunt primi, & ſunt primi qui erunt noviſſimi.
31. In ipſa die acceſſerunt quidam Phariſæorum, dicentes illi: Exi, vade hinc: quia Herodes vult te occidere.
32. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi: Ecce ejicio dæmonia, & ſanitates perficio hodie & cras, & tertiâ die conſummor.

 ſimi-

ſimiles Reges, optimè quadrat. Jeſus ergo velut Leo de tribu Juda intrepidus in argumentum authoritatis ſuæ ei renuntiari jubet: * *Ecce*, quidquid vos vel Herodes moliamini, aut cogitetis, ego neminem timens, vitamque & mortem meam habens in mea poteſtate, * *ejicio dæmonia, & ſanitates perficio*, id eſt, pergam in opere beneficentiæ, quod ſuſcepi: præſentia enim ponuntur pro futuris. * *Hodie & cras*, id eſt, exiguo adhuc tempore, * *& tertiâ die conſummor*, id eſt, brevi autem poſteà per mortem conſummandus ſum. Mors enim Chriſti conſummatio etiam à S. Paulo vocatur ad Heb. 5. v. 9. ſive quòd in illa omnia conſummaverit, omnibuſque ſui officii partibus perfunctus fuerit, juxta quod ipſe dixit: *Conſummatum eſt*; ſive quòd per eam ipſe perfectè in gloria conſummatus fuerit. Senſum iſtum tradit Theophyl. & Euthymius velut genuinum. Aug. verò lib. 2. de conſenſu cap. 75. & lib. 6. contra Julian. cap. 19. & aliis locis hæc vult intelligenda eſſe de Chriſti corpore, id eſt, de Eccleſia, ut ſignificet, neminem impediri poſſe, quin in Eccleſia *dæmonia ejiciantur*, id eſt, peccata remittantur, & *perficiantur ſanitates*, id eſt, quotidianâ ſpiritûs renovatione perficiantur, donec *tertiâ die fiat conſummatio*, id eſt, donec ad plenitudinem Angelicam per corporis etiam immortalitatem perducatur. Sed figurata & myſtica videtur hæc expoſitio, ſicut & Aug. eam vocat loco cit. de conſenſu: quamvis ipſe eam putet primò intentam, & maximè litteralem. Sed ſic nihil hæc verba ſpectarent ad id, quod de Herode Phariſæi dixerant, neque cohærerent cum ſequentibus.

33. Verumtamen oportet me hodie & cras & ſequenti die ambulare: quia non capit prophetam perire extra Jeruſalem.

34. Jeruſalem, Jeruſalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum ſuum ſub pennis, & noluiſti?

35. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cùm

33. * *Verumtamen oportet me hodie, & cras, & ſequenti die ambulare*: q. d. Quamvis mihi ſuperſit tam breve tempus, tamen non obſtantibus cujuſvis hominis inſidiis aut minis, oportet me, juxta divinæ providentiæ diſpoſitionem, toto illo tempore non hîc hærere, multò minùs mori, ſed adhuc per diverſa loca proficiſci, & in Jeruſalem pertingere. Itaque idem omninò tempus hoc verſu ſignificat, quod præcedenti; hoc tamen diſcrimine; quòd in priore verſu ſignificet ſe tertiâ die moriturum, hîc verò ſe uſque ad tempus conſummationis mortis functurum eſſe officio prædicandi, ſanandi, &c. Nam, ut diximus, illud tempus tertiæ ſeu ſequentis diei non conſiſtit in indiviſibli, ſeu uno ſolum die. * *Quia non capit*, Græcè οὐκ ἐνδέχεται, non contingit ſeu fieri non poteſt, ſpectato ſcilicet modo agendi hujus populi, itemque divinæ providentiæ * *Prophetam*, id eſt, quemcumque Prophetarum; nam generalem eſſe ſermonem ex ſequente verſu patet, * *perire extra Jeruſalem*. Non quòd nulli extra Jeruſalem interfecti fuerint, ſed hyperbolicâ & uſitatâ locutione ſignificatum voluit,

luit, civitatem istam, in qua residerent Principes, Sacerdotes, Scribæ, Pharisæi, monitionum impatientes, quia sapientes in oculis suis, eò malitiæ pervenisse, ut neces Prophetarum aliis urbibus præriperet, solaque capax esset tanti sceleris, quantum in nece Sancti Sanctorum perpetrandum erat.

dicetis: Benedictus, qui venit in nomine Domini.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

1. * CUm intraret Jesus, invitatus scilicet ad prandium, ut patet ex v. 7. & 12. * *Sabbatho manducare panem*, id est, ut cibum sumeret, Hebraicâ phrasi. Judæis autem usitatum erat, in sabbathis ac festis convivium celebrare, propter lætitiam ac celebritatem diei, ut colligitur Tobiæ 2. v. 9. Quod primos Christianos ad se traxisse, excluso excessu, indicare videtur Tertull. lib. de idololatria cap. 14. * *Et ipsi observabant eum*, Legisperiti scilicet & Pharisæi, de quibus sequitur, utpote attenti in omnia, quæ agebat. Itaque occasione præsentis hydropici.

1. Et factum est cum intraret Jesus in domum cujusdam Principis Pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi observabant eum.

2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.

3. * *Respondens Jesus*, id est, loqui exorsus, Hebraico loquendi modo, quem alibi notavimus, * *dixit*; per pleonasmum in Scriptura frequentem: * *Si licet*, id est, an licet, * *sabbatho curare?* Ut, quod ipse noverat licere, bonâ eorum pace faceret, vel certè errorem corrigeret.

3 Et respondens Jesus dixit ad Legisperitos, & Pharisæos, dicens: Si licet sabbato curare?

4. * *At illi tacuerunt*, quasi ad quæstionem perplexam: invidia enim secuturæ gloriæ Christi non sinebat eos verum dicere, neque pudor & reprehensionis timor, falsum. * *Ipse verò apprehensum*, id est, cùm eum apprehendisset manu, quasi ipsâ manus impositione curaturus, * *sanavit eum*, aquâ subitò exhaustâ, & tumore depresso, * *ac dimisit*, in testimonium restitutæ sanitatis, ac declinatæ ostentationis.

4. At illi tacuerunt. Ipse verò apprehensum sanavit eum, ac dimisit.

5. * *Et respondens*, id est, cum illo loqui pergens, siquidem nihil adhuc dixerat: vide versum 3. * *dixit: Cujus vestrum asinus, &c.* & non continuò absque mora, absque conscientiæ scrupulo, absque publica reprehensione vel ejus metu, * *extrahet illum*, magno scilicet labore & molestiis? Argumentum est à minori ad majus, à liberatione scilicet bovis & asini ad liberationem hominis; ab opere tam molesto cupiditatis ad opus facillimum charitatis. Relinquit autem ipsis conclusionem inferendam, tamquam perspicuam. Nam propter argumenti evidentiam,

5. Et respondens ad illos dixit: Cujus vestrûm asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati?

6. * *Non poterant ad hæc respondere*: atque ita tacuerunt, non tam approbatione veritatis, quàm pudore tuendæ veritatis. Sanato itaque morbo corporali, antequam accumberent mensæ, mox pergit ad sanandum spiritualem, scilicet ambitionem, quâ maximè Pharisæi laborabant. Hoc igitur scopo,

6. Et non poterant ad hæc respondere illi,

7. * Di-

7. Dicebat autem & ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent dicens ad illos:

7. * *Dicebat ad invitatos parabolam:* ut sub similitudine, à ritu convivali sumptâ, doceret, humilitatem ubique esse servandam, ut patet ex conclusione v. 11. nam hoc præcipuè spectabat in hac parabola Christus. * *Intendens quomodo &c.* id est, attendens seu considerans; designabat enim non finem, sed occasionem hujus doctrinæ, quâ concertationes de primatu sanare volebat.

8. Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne fortè honoratior te sit invitatus ab illo:
9. & veniens is, qui te & illum vocavit, & dicat tibi: Da huic locum: & tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere.
10. sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco: ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus:

8. 9. & 10. * *Cum invitatus fueris ad nuptias*, id est, convivium nuptiale, ut eo quasi de alio convivii genere loquente minùs offenderentur, & sine animi molestia ipsimet doctrinam ejus ad præsens convivium extenderent. * *Non discumbas in primo loco*, id est, non te ingeras in locum honoratiorem, sive primus ille sit, sive medius; sed * *recumbe in novissimo loco*, id est, quàm potes humillimum eligas, quantum in te est, licet tibi primo dignus videaris. * *Ut, cum venerit*, id est, ex quo fiet, ut, cum venerit (non enim significat finem; qui sub fraudulenta humilitate vitium ambitionis tegeret, sed eventum:) * *qui te invitavit*, cujus est loca hospitibus assignare ex honestate & consuetudine. Rectè autem monet D. Basil. in Catena citatus non minùs vitium esse, pertinaciter contendere de ultimo loco, quàm de primo, sed per se appetendum esse id quod Christus hîc monet, nobisque decorum est; ordinis tamen constitutionem alterius arbitrio relinquendam. * *Dicat tibi, Amice, ascende superius*, cui planè similis parabola narratur proverb. 25. v. 6. & 7. * *Tunc erit tibi gloria*, vera scilicet, quæ ab aliis datur, non ambitur.

11. quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.

11. * *Quia omnis*, in quocumque genere actionum, etiam civilium, * *qui se exaltat*, suprà quàm meretur, imò etiam juxta quod meretur, si exaltationem illam impatienter per se arripere, non ab aliis sibi deferri velit: * *humiliabitur*, propter ambitionis suæ impatientiam, non ferentem exaltationis moras: * *& qui se humiliat, exaltabitur.* Talis enim retributio non solum divino, sed & humano judicio conveniens videtur, & justa, ut propterea in omni genere hominum & actionum hæc sententia Domini habere locum debeat. Unde Bern. serm. 17. in Cant. applicat rebus spiritualibus, rectissimèque monet, quòd, si liquidè cognosceremus, in quonam statu unumquemque nostrum haberet Deus, nec suprà nec infrà secedere deberemus, sed in omnibus acquiescere veritati. Nunc autem quia hoc occultum est, justius ac tutius fuerit, juxta ipsius veritatis consilium, minorem se reputare, quàm habeat occulta veritas: nam grande periculum, si quis vel modicè se ampliùs extollat. Hæc Dominus, instruens invitatos: nunc ad invitantem.

12. Dicebat autem & ei, qui se invitaverat: Cum

12. * *Cùm facis prandium, &c. Noli vocare amicos, &c. divites.* Referen-

ferendum hoc eſt, ad omnes præcedentes: q. d. Noli vocare divites, qui tibi ſint vel amici, vel fratres, vel cognati, vel vicini. Nec tamen etiam ſimpliciter tales divites vocare prohibet, ſed tantùm ſub conditione, ſi quis velit convivium ſuum quàm fructuoſiſſimè collocare: diſſuadet enim potiùs quàm prohibeat. Cauſa eſt, * *ne forte te & ipſi reinvitent*, id eſt, Ne fortè hoc ſpectes, aut eo contentus ſis; affectus enim talis magis quàm effectus excluditur. Nam hoſpitalem eſſe remuneraturis, affectus avaritiæ eſt, inquit Ambr. quo ſenſu etiam præceptum eſſe poteſt.

facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divites: ne fortè te & ipſi reinvitent, & fiat tibi retributio.

13. * *Sed voca pauperes.* Refer & ad hoc omnia tria ſequentia: nam alioqui poſſent eſſe debiles, claudi, & cæci divites, qui præcedenti verſu excluſi ſunt. Et ne quis vereretur perituras ſibi impenſas, quia non poſſunt par retribuere, ex hoc ipſo docet creſcere hominis felicitatem.

13. ſed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos:

14. * *Retribuetur enim tibi in reſurrectione juſtorum*, id eſt, loco pauperum habebis Deum, numquam obliviſcentem debitorem, ut Chryſoſt. qui longè excellentiùs rependet epulum, de quo ſuprà c. 12. v. 37. & infrà c. 22. v. 30. Hanc Domini exhortationem aliqua ex parte implent, qui ſumptus conviviis reliquos in pauperes diſtribuunt, ſi opportunum non fuerit adhibere menſæ: quamquam ſine dubio plenior ipſa eſſet hoſpitalitas, & admonitioni Chriſti conformior. Porrò quia & pauperes malè vel indifferenti fine invitari poſſunt, & divites bono, ut concordiæ fovendæ cauſâ & ſimilibus, Dominus cenſendus eſt doctrinam de invitatione tradere, quemadmodum ut plurimùm fieri ſolet, affectu ſcilicet vel retributionis, vel amicitiæ carnalis, vel aliis indifferentibus cauſis.

14. & beatus eris quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in reſurrectione juſtorum.

15. * *Hæc cùm audiſſet quidam*, præcipuè quod dixerat de retributione exhibiti convivii, erupit in hanc vocem: * *Beatus qui manducabit panem*, id eſt, cibum ſumet, ſeu fruetur convivio, * *in regno Dei*, quod mox à reſurrectione juſtorum futurum judicabat. Chriſtus autem confirmat quidem beatos fore, quos ille dixerat, ſed ſimul aſſignat cauſam, cur plerique Judæorum, ſecus quàm putabant, extra numerum & ſortem illorum futuri ſint. Itaque dixit ei per parabolam ſeu ſimilitudinem.

15. Hæc cum audiſſet quidam de ſimul diſcumbentibus, dixit illi: Beatus, qui manducabit panem in regno Dei.

16. * *Homo quidam fecit cœnam magnam. Homo* iſte Deum hominum amatorem ſignificat; *cœna* ineffabilem æternæ beatitudinis fruitionem, quia mentes hominum ſuaviſſimâ Dei contemplatione ſatiabit: quæ *cœna*, potiùs quàm *prandium* dicitur; quia in fine vitæ mortalis tamquam diei ita exhibenda eſt, ut eam nulla alia refectio ſit ſecutura, & ei quies æterna velut nocturna conjungenda ſit, ut Greg. hom. 36. in

16. At ipſe dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocavit multos.

in Evang. & Tertull. 4. contra Marcionem cap. 21. Alia igitur est cœna ista, aliud prandium, de quo Matth. 22. ut ibi dictum est. * *Et vocavit multos*, universum videlicet Judæorum populum, cui cælestem beatitudinem in figuris per Prophetas proposuerat, eumque à longè per legis prædicationem & observationem præparaverat talem qualem.

17. Et misit servum suum horâ cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia.

17. * *Et misit servum suum*. Gregorius intelligit totum ordinem prædicantium regnum cælorum; quamquam aptiùs intelligi posset ipse Christus Dominus, quia singulariter servus vocatur, prout sentit Cyril. in Catena & Theophyl. vel certè Christus cum Apostolis suis, per quos prædicatio Judæis facta est. * *Hora cœnæ*, quâ jam mox accumbere licebat mensæ, quia jamjam in ascensione Christi propalatâ Sanctorum viâ aperiendum erat regnum cælorum. **Dicere invitatis ut venirent*, id est, per fidem & Evangelii receptionem, ad regni cælestis gaudia post mortem adeunda præpararent. * *Quia parata sunt omnia.* Pretium scilicet sanguinis persolutum, ipse introitus reseratus, ita ut nihil restet ad participationem ejus accipiendam, nisi tantummodò, ut fide vitæque bonitate venire velint.

18 Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam: rogo te habe me excusatum.

18. * *Et cœperunt simul omnes*, quasi ex condicto & communi pacto, * *excusare*, persuasi se justis occupationibus detineri: sed excusatio est partim frivola, quia nihil ponderis habet ad rem tantam recusandam; partim nihil ad rem, quia vocatio spectabat bonum vocatorum, non vocantis. In quo errore olim fuerunt Judæi, putantes oblationes suas prodesse Deo, quòd refutatur Psalm. 19.v.9. & seqq. * *Primus dixit ei: Villam emi*, Græcè agrum, sed intellige cum domo conjuncta, * *rogo te habe me excusatum.* Humilitas scilicet sonat in voce, sed superbia in actione, dum dicit, Rogo te, & tamen venire contemnit, ut notat Greg. hom. 39. in Evangelia.

19. Et alter dixit: Juga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excusatum.

19. * *Alter dixit: Juga* seu paria, * *boum emi quinque & eo probare illa*, utrùm idonea sint ad labores trahendi currus & aratra. Porrò triplex illa classis se excusantium triplex hominum genus designat, virorum scilicet proborum judicio hujus mundi (nam de apertè sceleratis nullus hic sermo est) qui humanis negotiis ac per se licitis immersi, à cælesti convivio revocantur. Et quamvis plerique recentiores non malè per duo prima genera intelligant eos, qui divitiis rerum, sive immobilium, quales agri & villæ sunt, sive mobilium, ut boum &c. implicati sunt, per tertium verò carnalibus voluptatibus deditos: antiquiores tamen, Aug. serm.33. de verb.Domini, Prosper 3. parte Promiss. c. 39. Greg. hom. cit. intelligunt illa tria, quæ testatur Apostolus Joannes esse in mundo, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ. Docent enim per *villam*

sig-

ſignificari terrenarum rerum amplas poſſeſſiones, ſive ſecundùm ſe, ut ſignificetur juxta Greg. ſola avaritia, ſive quatenùs per illas, homines hominibus præcellere ac dominari volunt, hoc eſt, ſuperbiam vitæ; nam, ut Aug. ſæpè repetit, proprius vermis divitiarum eſt ſuperbia: per *juga boum quinque*, corporis ſenſus, hoc eſt, concupiſcentiam oculorum ſeu curioſitatem, inquietiſſimum malum, quia relictis internis exteriora ſcrutantur & explorant; unde rectè in parabola dicitur *eo probare*, id eſt, explorare illa: per *uxorem* concupiſcentiam carnis, quæ cùm impotentiſſimè in homine dominetur, & animum prorſus obruat, iſte tertius per iſtam animi impotentiam expers omnis civilitatis, quâ dixerant, *rogo te, &c.* abſolutè dicit 20. * *non poſſum venire.* Quod etiam propter maximas conjugii diſtractiones, ſeu (ut Apoſtolus loquitur) carnis tribulationes ſignificandas dictum eſſe potuit.

20. Et alius dixit: Uxorem duxi, & ideò non poſſum venire.

21. * *Et reverſus ſervus nuntiavit hæc Domino.* Quod additur propter parabolæ conſequentiam, non quaſi Deus hæc ignoraret. * *Tunc iratus paterfamilias*, quòd & cœna luculenta, & humanitas invitantis tam abjectis occupationibus poſtponeretur, * *dixit ſervo ſuo*, eidem Chriſto Domino: *Exi citò*, quaſi diceret, tempus tuæ prædicationis breve eſt. Priuſquam igitur te occupet mors, feſtina egredere * *in plateas*, ſpatioſas ſcilicet vias, * *& vicos*, vias anguſtiores, ædibus utrimque ſeptas, * *civitatis*, nempè ejuſdem Jeruſalem ſeu Judææ. Nam, ut notat Tertull. 4. contra Marcionem cap. 31. & Aug. lib. 2. quæſt. Evang. q. 30. & Greg. per hæc verba ſignificatur adhuc gentem Judaicam adduci debere, quia Chriſtus non fuit per prædicationem ſuam miniſter niſi ſolius circumciſionis. Sed hoc diſcrimen eſt inter hos vocatos, & præcedentes, quod primi erant ditiores, & primores Judæorum, Scribæ & Phariſæi, &c. quibus recuſantibus, in locum eorum introduci jubet idiotas, dum dicit: * *Pauperes ac debeles, & cæcos, & claudos introduc huc*; id eſt, plebem imperitam, & per peccata manifeſta humiliorem: q.d. Quoſcumque miſeros in plateis & vicis obvios habueris, etiam publicanos & peccatores introduc. Ubi reſpectus habetur ad humanum morem, quo honoratiores primò invitantur: nam alioqui à Chriſto ſimul vocati fuerant; ſic tamen, ut Scribas & Phariſæos, tamquam divinis functionibus propinquiores & inſtructiores, præ cæteris venire debuiſſe inſinuetur.

21. Et reverſus ſervus nuntiavit hæc domino ſuo. Tunc iratus paterfamilias, dixit ſervo ſuo: Exi citò in plateas & vicos civitatis: & pauperes, ac debiles, & cæcos & claudos introduc huc.

22. * *Et ait ſervus: Factum eſt ut imperaſti*, id eſt, pauperes ex Iſraël introducti ſunt. Nam quamvis non omnes venerint, longè tamen plures quam ex primoribus. * *Et adhuc locus eſt*, hoc eſt, numerus electorum nondum ex ſolo Iſraël impletus, dicente Baruch: *O Iſraël quam*

22. Et ait ſervus: Domine, factum eſt ut imperaſti, & adhuc locus eſt.

 magna

magna est domus Dei, & quam ingens locus possessionis ejus. Itaque cum Deo Patri valdè exiguum videretur, tot Christi laboribus non nisi fœces Judæorum, hoc est, pauperes, debiles, &c. retribuere, juxta illam præclaram prophetiam Isaiæ 49. v. 6. *Parum est, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & fœces Israël convertendas*; hinc ait Dominus servo:

23. Et ait Dominus servo: Exi in vias, & sepes: & compelle intrare, ut impleatur domus mea.

23. * *Exi in vias, &c:* scilicet extra civitatem ad Gentiles, Isaia verbis ante citatis subjungente: *Ecce dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Non addit hîc, *Exi citò*, quia Gentilium adductio non erat Christo adhuc vivente implenda, & proindè non opus tantâ festinatione. Itaque per Apostolos ac discipulos tuos, *exi in vias*, id est, ad eos, qui certis limitibus quasi muris civitatis, sicut Judæi terminis terræ Chanaan, non sunt conclusi, & præcipuè eos, qui accessu faciles sunt; unde alibi, *In viam gentium ne abieritis:* * *& sepes*, id est, loca sepibus cincta, illos scilicet Gentilium, qui se aculeis quibusdam obfirmant adversus Evangelium. Nam utraque voce significantur Gentiles, tamquam populus agrestis, animo efferatus, quasi extra urbem patris-familias seu Judæam belluinis moribus sine civilitate educatus. Nam Judæi propter civiliorem vitam, divinâ lege gubernatam, quasi intra civitatem erant, ut notant Titus & Theoph. itemque Greg. hom. cit. Itaque quod Aug. per eos, qui sunt in viis, intelligit epist. 204. hæreticos quietè viventes; in sepibus verò eos, qui infestant Catholicos; vel rursum alibi per vias hæreses, per sepes schismata; accommodatitium est, quia non agitur de hæreticis vel schismaticis revocandis, sed de Gentilibus vocandis. * *Et compelle intrare:* quo significatur primò ardens desiderium patrisfamilias, deinde servi invitantis, id est, prædicationis aut prædicantium quædam constantia, & quasi violentia quædam divina ad edomandam barbariem Gentium virtute spiritûs & miraculorum. Nam quod Aug. hinc probare solet Principes Christianos rectè uti, ad reducendos errantes pœnis corporalibus, hoc facit consequenter ad sensum illum ex ipso jam traditum de hæreticis & schismaticis. * *Ut impleatur domus mea*, quæ tantæ multitudinis electorum capax est, ut eam dinumerare nemo possit. Non addit hîc servus, *Factum est, ut imperasti*, quia durat adhuc illa vocatio usque ad finem sæculi.

24. Dico autem vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

24. * *Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt*, id est, illo honore affecti, ut primi ipsâ horâ cœnæ vocarentur, * *gustabit cœnam meam*, seu manducabit panem in regno Dei. Nam quamvis hæc verba adhuc pronuntiari videantur ex persona patrisfamilias, loquentis servo suo & adstantibus, tamen alluditur ad verba v. 15. quæ para-

parabolæ occasionem dederant, cujus hîc scopum Christus explicat, tacitè insinuans convivis, primates Judæorum, Scribas scilicet & Pharisæos, quales hîc aderant, plures à cœna excludendos. Et quia omnium similiter se excusantium eadem ratio est, rectè monet Greg. Nemo contemnat, ne dum vocatus excusat, cum voluerit intrare, non valeat. Quæ sequuntur v. 26. & 27. explicata sunt Matth. 10. v. 37. Solùm illa differentia est, quòd hîc dicat, *qui non odit patrem, &c.* apud Matth. verò, *qui amat plusquàm me:* ubi Matth. hactenus explicat Lucam, quatenus significat odisse nos patrem & matrem,&c. quando in negotio salutis, parentum voluntatem Christo postponimus. Sed tamen Lucas aliquid amplius postulat, ita scilicet eorum malam voluntatem Christo postponendam esse, ut illam etiam detestemur, indignè feramus, & extinguere conemur, Aug. dicente epist. 38. quod carnalem affectum eorum, quo & seipsos, & eos, quos genuerunt, irritamentis hujus sæculi obligare conantur, piè fidenterque percutere & occidere debeamus. Rursus illa differentia est, quòd hîc dicat Matth. *non est me dignus*, supple præceptore: nam sic explicat hæc verba Lucas, dum dicit hîc, * *non potest meus esse discipulus:* q. d. Discipulatus meus postulat, ut ego & patri, & matri, & omnibus hujus mundi rebus, etiam propriæ vitæ præponar, & omnia quantumvis molesta, etiam crux & tormenta, pro disciplina mea conservanda perferantur, & qui eam amplecti voluerit, animo ad omnia ista paratus sit. Itaque duabus similitudinibus familiaribus declarat, quo modo quisque vires suas explorare debeat, ad rem tam arduam suscipiendam & perficiendam. Prima sumitur ab homine ædificante

28. * *Turrim:* qui si prudenter agere velit, antequam inchoet * *sedens computat*, id est, per otium, apud se subductis calculis, ut Græcum ψηφίζει, sonat, computat facultates suas, utrum sint ferendis sumptibus ad opus perficiendum: ne alioqui, si res ei angustior fuerit præter damnum impensæ perditæ adhuc rideatur ab hominibus, dicentibus: * *quia hic homo cœpit ædificare, &c.* id est, imprudenter ac temerè incepit rem supra vires. Altera similitudo à Rege prælium commissuro dicitur, qui priusquam quidquam moliatur, * *sedens*, & ex otio * *prius cogitat*, Græcè βȣλεύεται, *consultat* adhibitis scilicet etiam aliis in consilium, utrùm vires regni ferant, ut saltem * *decem millia* producat in aciem contra * *viginti millia*, hoc est, simplum adversus duplum. Minus enim sine aperto sui statûs discrimine producere non potest.

32. * *Alioqui illo adhuc longè agente*, id est, si inveniat vires suas

25. Ibant autem turbę multę cum eo: & conversus dixit ad illos:
26 Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxores, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.
27. Et qui non bajulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus.

28. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus, qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum;
29. ne, posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei,
30 dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare:
31 Aut quis rex iturus committere bellum adversùs alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se?
32. alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt.

non sufficere ad conflictum, satiùs ei fuerit, tractare de conditionibus pacis, *illo longè agente*, id est, ante prœlium, dum adhuc procul abest. Utramque similitudinem applicat Christus ad propositum concisè & obscurè.

33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

33. * *Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Quæ conclusio concordat cum prima propositione, quæ habetur vers. 26. Nam renuntiare omnibus, quæ quis possidet, continet in se odisse patrem, & matrem, & animam, &c. prout notat Aug. epist. 38. Ex quo colligitur jam ulteriùs, quòd turrim ædificare, & bellum committere, significent discipulum esse Christi, seu Christianam militiam aut vitam suscipere: nam & perfectio ejus instar turris ædificanda est, ut in cælum usque pertingat, & varia bella cum carne, mundo ac diabolo gerenda. Sumptus autem ad ædificandum, & copiæ ad bellandum, sunt vires ad discipulatum Christi perficiendum, hoc est, ad renuntiandum omnibus, quæ quis possidet, cum hoc articulus necessitatis postulaverit, prout exponit Aug. lib. 2. quæst. Evang. q. 31. & epist. 89. in fine. Proinde, ut monet Basil. in Catena, similitudinum istarum scopus non est relinquere in uniuscujusque arbitrio, ut discipulus fiat Christi, vel non: sed sollicitè expendendam esse necessariam Christianismi conditionem, quòd videlicet unusquisque paratus animo esse debeat universo mundo & propriæ etiam vitæ valedicere, si cum præceptis Christi servari nequeant: ne videlicet lusum vel delicias esse putet Christi disciplinam, eamque inconsultis viribus suis amplexus, facilè quoque relinquat, majori cum salutis jactura ac dæmonum ludibrio, ac si ei numquam se subdidisset. Quòd ergo hæ similitudines à nonnullis applicentur ad statum Religionis suscipiendum, vel ad solam vitam Apostolicam, ne quis videlicet temerè illam suscipiat, qui se imparem tantæ moli senserit, accommodatio est, & non scopus earum litteralis, sicut perspicuum est ex v. 26. & 27. qui apertè de omnibus Christi sectatoribus, id est, Christianis intelliguntur; quemadmodum etiam apud Matth. c. 10. in fine. Proinde etiam illa comparatio salis, quæ sequitur:

34. Bonum est sal. Si autem sal evanuerit, in quo condietur?

34. * *Bonum est sal*, quamvis Matth. 5. v. 13. hoc solis Apostolis & Apostolicis viris tribuatur, hîc tamen à Christo ad omnes ejus discipulos extenditur, hoc sensu: Sicut res bona & utilis est sal, sed * *si evanuerit*, id est, si fatuum, evanidum & inefficax factum fuerit, non potest alio sale condiri, ut vires ejus restituantur: ita res præclara est, esse discipulum meum, ut vitâ, verbo, totâque conversatione alios condiat, sed si amore rerum, quibus renuntiandum erat, infatuetur, & divinæ sapientiæ vigorem & acrimoniam amittat, non facilè pristino statui restituetur.

35.* Ne-

35. * *Neque in terram utile est*, quia sal terram reddit sterilem. Unde legimus in Scripturis urbes quasdam ita victorum sale seminatas, ut nullum in ipsis germen oriretur, inquit Hieron. in v. 13. c. 5. Matth. * *neque in sterquilinium*, ut saltem instar fimi habeatur, quia utrumque vitiat & terram & fimum. * *Sed foras mittetur*, id est, foras projici solet in plateas, ut conculcetur ab hominibus. Quo significat discipulum Christi infatuatum, neque sibi, neque aliis esse utilem, sed utrisque noxium, ideoque foras tandem in gehennam projiciendum. Et quia locutio erat allegorica, & res significata gravissima, à captu & affectibus vulgi aliena, maximèque necessaria, omnium aures & mentes pungit hoc familiari suo epiphonemate: * *Qui habet aures audiendi*, seu intelligendi, * *audiat*, id est, si cui inest sapientia, conetur intelligere, quæ dicò. Est enim exhortatio ad conatum intelligendi, & consequenter etiam obediendi: nam ut August. lib. de dono persev. c. 14. aures audiendi ipsum est donum obediendi.

35. Neque in terram, neque in sterquilinium utile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

1. * E*rant appropinquantes ei*, spontè scilicet ad ipsum veniebant * *Publicani*, Græcè additur, πάντες, *omnes*, id est, quivis sine discrimine, * *& peccatores*, publicis peccatis infames, tamquam ægroti ad medicum, allecti videlicet promissione regni cælorum & spe sanitatis, * *ut audirent illum*, ad concipiendam pœnitentiam.

1. Erant autem appropinquantes ei publicani, & peccatores, ut audirent illum.

2. * *Et murmurabant Pharisæi &c. quia hic peccatores recipit*, ad colloquium, & familiaritatem, imò quod indignius, * *manducat cum illis*, passim scilicet occasione datâ. Significatum volunt, si vir sanctus esset, malorum consuetudinem ei vitandam fuisse, quod cum non faciat, eis esse similem quorum utitur consuetudine. Ipsi enim præ fastu ad sanctimoniæ ostentationem diligenter vitabant peccatorum consortia, ne scilicet contaminarentur. Dominus verò se rectè facere declarat tribus parabolis seu similitudinibus ex communi usu sumptis, de ove & drachma perditis, ac de filio prodigo. Primæ verò parabolæ, quæ Matth. 18. magna ex parte explicata est, & secundæ, quæ ei similis est, scopus non est alius, nisi ut ostendat, quemadmodum pastor pecorum, qui ex multis ovibus unam amissam diligenter quærit, de inventa gaudet, eamque reportat in humeris, & alios ad congaudendum excitat, non reprehenditur, sed laudatur, multò minùs se reprehendi debere, qui velut pastor animarum ultrò ad se venientes erraticas oves suscipit, & humaniter tractat. Idem judicium de parabola drachmæ Quamvis ergo ille sit utriusque scopus, & ex eo utramque facile liceret intelligere, sine scrupulosa inquisitione, quid

2. Et murmurabant Pharisæi, & Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis.

3. Et ait ad illos parabolam istam dicens:

4 Quis ex vobis homo, qui habet centum oves: & si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonagintanovem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inveniat eam?

per

per singulas earum partes significetur: quia tamen omnes veteres tam Latini, quam Græci per earum singulas aliquid significatum esse voluerunt, & ipse delectus exemplorum atque accurata descriptio hoc videtur postulare, meritò quoque de hoc satagendum est. *Homo* igitur ille Christum, verum pastorem, designat: *centum oves*, plerique antiqui, ut Cyril. in Catena, Greg. in hoc Evang. Theophyl. & alii intelligunt totam naturam rationalem ex hominibus & Angelis constantem, & ita *nonaginta novem in deserto* relictas, esse Angelos in cælis, *unam* verò *perditam* sive errantem humanum genus. Sed quia ovis perdita cum relictis reliquis ejusdem gregis ante fuit, Angeli verò velut aliud armentum sub eodem pastore constituunt, hinc insinuat Aug. lib. 2. quæst. Evang. q. 32. &, ut videtur, aptius ad propositum, gregem centum ovium esse humanum genus: quamvis quod nonaginta novem in deserto putet esse Pharisæos, solitudinem in animo, id est, superbiam gerentes, quod soli justi videri vellent, proposito minùs quadret, quia certum est, illas nonaginta novem oves fuisse salvas. Itaque ovis perdita est singularis quisque peccator, per fidei aut morum dissonantiam aberrans à societate bonorum. Hunc docet Christus non esse negligendum, quasi jactura esset parvi pretii, sed reliquorum curâ ad tempus postpositâ esse sollicitè reducendum.

5. Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos gaudens: 6. Et veniens domum convocat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quæ perierat?

5. * *Talem* itaque *cum* Christus * *invenerit*, *imponit in humeros*, id est, per summam humanitatem supportat infirmitatem ejus, donec paulatim robur accipiat, ad subeundos labores pœnitentiæ, de qua Christi humanitate vide Matth. 11. v. 23. & in primis Isaiam c. 40. v. 11. *in brachio suo congregabit agnos*, &c. Facit etiam hoc * *gaudens*, præ humanitatis magnitudine, quasi sibi adhuc magnum obtigisset beneficium. Quod exemplar humanissimæ pietatis tanti fecerunt veteres, ut hanc imaginem pastoris, ovem in humeris reportantis, sacris calicibus insculperent, teste Tertull. de pudicitia cap. 7. & 10. Quæ verò v. 6. pastor pecorum ad amicos & vicinos narratur dicere, exponit ipse Christus, applicans parabolam ad propositum, ex aliqua parte relinquendo reliqua.

7. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiã agente, quam super nonaginta-novem justis, qui non indigent pœnitentia.

7. * *Dico vobis*, seriò & graviter, licet rem vobis incognitam & vestro judicio paradoxam, * *quod ita*, ad similitudinem scilicet pastoris gaudentis, & amicos ad congratulandum invitantis, * *gaudium erit in cælo*, tum ipsi pastori Christo ut homini, tum Angelis, & animabus justis, tamquam vicinis in cælo commorantibus. Hæc enim omnia comprehendit illud, *erit*, tametsi tunc neque Christus ut homo, neque animæ in cælo essent: quamquam illud, *erit*, etiam pro est vel esse solet, exponi posset. * *Super uno peccatore pœnitentiam agente*, & ita scili-

ſcilicet revertente ad paſtorem & gregem, * *quam ſuper*, ſubaudi, magis quàm, * *nonaginta novem juſtis*, id eſt, ſuper multis, numerus enim certus pro incerto ponitur: ſed habetur reſpectus ad parabolam, ubi expreſſus erat ille numerus: * *qui non indigent pœnitentia*, quâ revertantur ad Deum ab errore, quo carent. Ex quibus duabus particulis, *uno peccatore* & *nonaginta novem juſtis*, patet, quam rectè ſuprà dixerimus, ovem errantem eſſe unumquemque peccatorem, & nonaginta novem in deſerto eſſe, non ſuperbos, ſed bonorum ſocietatem.

8. * *Aut quæ mulier habens drachmas decem.* Idem & hic ſcopus eſt: ubi ſimiliter *mulier* typum gerit Chriſti, ſeu ſapientiæ incarnatæ; *drachma*, id eſt, nummus argenteus vel aureus, pondere unius drachmæ cuſus, ſignificat hominem, cujus menti imago Dei impreſſa eſt, ſicut nummo imago Regis. Miratur autem lateque tractat Aug. lib. 8. Confeſſ. unde fiat, quòd majus ſit gaudium de uno pœnitente, quàm de multis juſtis, cum majus bonum videatur poſtulare majus gaudium: & allatis pluribus exemplis, concludit, illum eſſe modum omnium rerum, ut majus gaudium majore moleſtiâ aut periculo præcedatur. Quo ſignificat hoc per accidens fieri ratione periculi ſeu mali conjuncti, quo animus magis extimulatur in affectum novum, quia ab aſſueto non fit paſſio.

8. Aut quæ mulier habens drachmas decem ſi perdiderit drachmam unam nonne accendit lucernam, & everrit domum, & quærit diligenter, donec inveniat?
9. Et cum invenerit, convocat amicas & vicinas dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam, quã perdideram?
10. Ita dico vobis, gaudium erit coram angelis Dei ſuper uno peccatore pœnitentiam agente.
11. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios.

11. * *Ait autem.* Hæc tertia parabola idem ſpectat, quod præcedentes, ſed cum aliqua differentia; quòd illæ ſignificent quidem, quantâ curâ Deus requirat reverſionem peccatoris, hæc verò, quantâ benignitate & lætitiâ ſuſcipiat revertentem: ita ut ſit quaſi appendix præcedentium, & explicatio illius lætitiæ, quam dixerat eſſe in inventione perditi peccatoris, ut ſic amplius confunderet Phariſæos, qui murmurabant, quòd cum peccatoribus verſaretur. * *Homo quidam habuit duos filios.* Quòd *Homo* hîc ſignificet Deum Patrem, vel ſimpliciter Deum, vel, quæ ferè in idem redeunt, Chriſtum Dominum, non eſt dubium: de *duobus filiis* eſt authorum diſſenſio. Aug. lib. 2. quæſt. Evang. q. 33. ſentit per ſeniorem ſignificari populum Judaicum, per juniorem Gentes. Ita & Cyrill. hîc in Catena, & alii. Ambr. verò lib. 2. de pœnitentia c. 3. Pacianus epiſt. 1. idem Aug. tract. de tempore barbarico c. 7. & alii intelligunt juſtos & pœnitentes, & quidem multò aptiùs, & ad litteram: quandoquidem hoc ſpectaret maximè ad ſcopum Chriſti, cum Phariſæis diſputantis. Hoc & Hieron. amplectitur epiſt. 146. ad Damaſum, ſed hac ratione, ut ſenſu myſtico etiam de Judæis & Gentibus intelligi poſſe doceat; quod nobis veriſſimum videtur. Itaque *Homo quidam habuit duos filios*, ambos ſibi dilectos & morigeros.

12. * Et

12.& dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et divisit illis substantiam.

12. * *Et dixit adolescentior ex illis*, ut solet ætas illa minùs sapere, esse inconstans, avidaque libertatis. Nam, ut Ambr. lib. de interpellat. cap. 7. habet pueritia innocentiam, senectus prudentiam, juventus verecundiam delinquendi: adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis: * *pater da mihi portionem substantiæ*, hoc est bonorum, * *quæ me contingit*, jure filiationis in emancipatione dari solita: volebat enim per emancipationem sui juris fieri, suaque suo administrare arbitratu. * *Et divisit illis substantiam*, seu bona sua, unicuique in potestate partem tradens. Quo significatur, Deum unicuique homini distribuisse dona sua, tam naturæ quàm gratiæ quæ per liberum arbitrium acceperint in sua potestate, ut Aug. & Hieron. locis citatis.

13. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriosè.

13. * *Et non post multos dies, congregatis omnibus*, id est, corrogatis omnibus bonis, quæ acceperat, ædibus scilicet atque agris in pecuniam redactis, tamquam festinans suâ frui libertate, *adolescentior filius*, quia senior tamquam prudentior apud patrem remanserat, * *profectus est in regionem longinquam*, ut ex oculis patris atque amicorum liberiùs viveret: * *& ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose*, scilicet cum meretricibus, ut exponit infrà Frater senior. Hæc regio longinqua, ut Aug. est oblivio Dei & honestatis: non enim locorum spatiis, sed affectibus cum Deo sumus, aut ab eo discedimus. Unde Amb. quid longinquius, quàm à se recedere nec regionibus, sed moribus discrepare? Dissipamus substantiam quando malè utimur naturalibus bonis.

14. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cœpit egere.

14. * *Et postquam omnia consummasset*, seu consumpsisset, * *facta est fames valida*, quia luxuries est mater famis, * *& cæpit egere*, in typum status miserabilis, in quem incidunt peccatores, dum mens peccatis obscuratur, voluntas infirmatur, & ad summam inopiam redigitur.

15. Et abiit, & adhæsit uni civium regionis illius. Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos.

15. * *Et abiit, & adhæsit*, non conductus, sed ultrò & supplex sese ingerens ad serviendum pro solo victu necessario ad quodlibet obeundum paratus, * *uni civium regionis illius*, scilicet primùm obvio: qui importunitate supplicis victus & quasi nesciens, quâ in re ejus ministerio uti posset, * *misit illum in villam suam*, tamquam indignum, qui in oculis heri sui versaretur, * *ut pasceret porcos*, hoc est, ad vilissimum ministerium. Quibus omnibus indicatur status ærumnosus peccatoris, dum arctiùs sese subdit diabolo, vitiaque brutalissima sectatur, vel etiam tandem eò delabitur, ut alicujus dæmonis, cui serviat, imploret auxilium.

16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant: & nemo illi dabat,

16. * *Et cupiebat*, non edere aut saturari, sed qualibet re ut summè

me famelici solent, vorando vacuum * *implere* ventrem suum, ut rabidam sedaret famem, * *de siliquis*, id est, folliculis, quibus fabæ, pisa, & similia legumina inclusa sunt, quamvis Græcum κερατίων significet certum fructum, quo porci certis locis vescuntur, ut apud nos glandibus. * *Et nemo illi dabat*: quo significatur, peccantes voluptatibus peccatorum, velut dæmonum immundorum cibo, satiari velle, nec posse, ut Hieron. epist. cit. Solet enim spiritus malignus cultoribus suis opes ostentare ac promittere, & nihil dare. Quamquam idem Hieron. & Aug. per *siliquas* dicant intelligi posse carmina Poëtarum, sæcularem sapientiam, verborum pompam, quæ multùm strepitus habent, cum sint veritatis inania, nec animum eorum, qui dereliquerunt Deum, satiant.

17. * *In se autem reversus*, vexatione dante intellectum tamquam expergiscens ab ebrietate, aut gravi somno, & intelligens jam per experientiam discrimen pristinæ abundantiæ & suavitatis gratiæ Dei ab hac extrema miseria, * *dixit quanti*, Græcè πόσοι, *quàm multi*, seu *quot*, * *mercenarii*, id est, ministri mercede conducti, qui distinguuntur à servis seu mancipiis. Nam, ut in familia temporali sunt mancipia, mercenarii & filii, ita Deus in familia sua habet mancipia, qui solo timore pœnæ vitant mala; mercenarios, qui spe mercedis temporalis & sæpè multis Dei donis fruuntur; & filios, qui ex amore ingenuo, & filiali Deo serviunt. Comparat hic se mercenariis, quia & ipse pro mercede serviebat, quamvis mercenariis longè miserior, eò quòd illi * *abundarent panibus*, id est, omni victu ad satietatem, ipse vero * *fame periret*. Hæc fames inopiam spiritualis alimoniæ significat, quam animus peccatorum patitur: nam humana mens ad imaginem Dei condita nullâ voluptate terrenâ, sed solâ Dei immensitate impleri, & quietem adipisci potest, juxta illud Aug. 6. Confess. cap. 16. Væ animæ audaci, quæ speravit, si à te recessisset, se aliquid meliùs habituram. Versa & reversa in tergum, & in latera & in ventrem, & dura sunt omnia, & tu solus requies. Hæc Aug. Ex hoc autem versu patet initium resipiscendi à consideratione miseriarum suarum proficisci, & parere sequens propositum:

17. In se autem reversus dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo!

18. * *Surgam*, quia in peccato jacebat, * *& ibo*, quia longè aberat, * *ad patrem meum*, quia sub principe porcorum erat, * *& dicam*, cum scilicet venero. Nam hæc & sequentia sunt verba pœnitentiam meditantis, in confessione peccati, nondum tamen agentis: non enim jam dicit patri sed dicturum se esse promittit, prout hæc notat Aug. * *Pater*: ex quo patet, eum post malorum suorum considerationem paternæ clementiæ intuitu erectum fuisse in spem veniæ, juxta ordinem, quo

18. Surgam & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccavi in cælum, & coram te:

Tridentinum ſeſſ.6. peccatores ad juſtificationem diſponi docet: * *peccavi in cælum*, id eſt, adverſus Deum, qui in cælo habitat, * *& coram te*, id eſt, contra te hominem. Quo ſenſu hæc verba optimè conveniunt filio typum gerenti peccatoris, ut priùs in Deum, deinde in hominem ſe peccaſſe dicat. De peccatore verò ſic exponi poſſunt: *peccavi in cælum*, id eſt, adverſus eos, qui cælum incolunt, in quibus eſt ſedes Dei, qui offenditur: *& coram te*, id eſt, contra te Deum: quomodo loquitur & Daniel c. 6. *Coram te Rex*, id eſt, contra te, *delictum non feci*: q. d. filius, Non habeo, quod prætexam ſtultitiæ meæ, vel quo me purgem. Hæc eſt prima confeſſio, inquit Ambroſ. apud authorem naturæ, præſulem miſericordiæ, arbitrum culpæ. Nam etſi Deus novit omnia, vocem tamen noſtræ confeſſionis expectat, quia allevat pondus erroris, quiſquis ipſe ſe onerat.

19. jam non ſum dignus vocari filius tuus: fac me ſicut unum de mercenariis tuis.

19. * *Jam non ſum dignus*, non modo recipi in honorem & gradum priſtinum filii, ſed nec * *vocari filius tuus*, quia tot tantaque paternâ tuâ dignitate indigna commiſi. * *Fac me ſicut unum de mercenariis tuis*, q. d. excidi primo gradu, dignare me miſericorditer vel ſecundo tantùm, ne penitùs abjicias.

20. Et ſurgens venit ad patrem ſuum. Cùm autem adhuc longè eſſet, vidit illum pater ipſius, & miſericordia motus eſt, & accurrens cecidit ſuper collum ejus, & oſculatus eſt eum.

20. * *Et ſurgens venit ad patrem*, quia bono voluntatis propoſito opus adjungi debet. * *Cum autem adhuc longe eſſet*, in ipſis videlicet initiis pœnitentiæ ſuæ conſtitutus, * *vidit illum pater ipſius*: quia Deus ſicut prima initia converſionis inſpirat, ita illam tamquam ſibi placentem reſpicere, & ejus intuitu placari incipit. Itaque * *miſericordia motus eſt*, quemadmodum optimè Pſal. 9. *Deſiderium pauperum exaudivit Dominus, præparationem cordis eorum audivit auris tua*: & Iſaias c.65.v.24. *Antequam clament, ego exaudiam.* Quo ſignificatur admiranda Dei clementia & benignitas in eos, qui vel parant ſe ad ineundam pœnitentiam. Quamobrem * *accurrens* obviam, præ amoris & gaudii vehementia, quaſi impatiens moræ, * *Cecidit ſuper collum ejus, & oſculatus eſt eum*: ad ſignificandum, quod pœnitentibus & ad ſe revertentibus blanditur Deus, ſpem veniæ & reconciliationis liberaliſſimè offerens. Proinde tantâ benignitate animatus, auſus eſt loqui:

21. Dixitque ei filius: Pater, peccavi in cælum, & coram te, jam non ſum dignus vocari filius tuus

21. * *Pater peccavi, &c.* non omittens videlicet, quod ſui erat officii, quantumvis benevolentiam patris erga ſe animadverteret. Omittit autem id, quod propoſuerat ſe dicturum, *Fac me ſicut unum de mercenariis tuis*, quod patris benignitate obrutus, videret hoc minùs neceſſarium. Quamquam Aug. ex generoſitate hoc omitti à Pœnitente velit, utpote qui oſculum expertus dedignatur Deo animum ſervilem aut mercenarium exhibere, qui pace carens vel mercenarius eſſe deſiderabat.

22. * *Di-*

22. * *Dixit autem pater ad ſervos ſuos*, immemor videlicet omnium injuriarum : * *cito*, Græcè deeſt, ſignificare tamen poteſt remiſſionis peccati celeritatem, quam in momento Deus homini verè pœnitenti tribuit : * *proferte ſtolam primam. Stola* Latinis eſt veſtis muliebris : Græcis autem ſumitur generalius pro feſte maximè oblonga. Itaque proferte ei togam priſtinam, pretioſam ſcilicet, filiis peculiarem : quo ſignificatur reſtitutio amiſſæ juſtitiæ ſeu charitatis, quæ filiis propria eſt. Unde Hieron. & Ambr. eamdem eſſe dicunt cum veſte illa nuptiali, Matth. 22. * *Et date annulum in manus ejus*, qui eſt ornatus hominis liberi & locupletis, hoc eſt, iiſdem authoribus, pignus Spiritus Sancti, ut hominem jam juſtitiâ imbutum Spiritus Sanctus tamquam templum ſuum inhabitet. * *Et calceamenta in pedes ejus* : Nam & iſte habitus erat filii tenerè educati, quo pedes muniuntur. Significat autem divinæ gratiæ cuſtodiam, quâ hominis affectus muniuntur, ne rurſus offendat ad lapidem pedem ſuum, & ſcandalizatus corruat. Pulchrè igitur hîc indicantur quatuor, ad perfectam hominis reconciliationem neceſſaria, quæ eodem ordine exprimuntur in Pſal. 50. nam & ibi pœnitens petit remiſſionem peccati, cum dicit, *Averte faciem tuam à peccatis meis*, ſicut hîc, *pater peccavi*; juſtitiæ infuſionem ſeu ſtolam, cum dicit, *Cor mundum crea in me Deus*; Spiritûs S. pignus & incolatum, hoc eſt, annulum, cum dicit, *Spiritum Sanctum ne auferas à me*; gratiæ cuſtodiam, id eſt, calceamenta, cum dicit, *Spiritu principali confirma me*. Et quia reconciliatis congruit, ut juſtificationes Dei, quas experti ſunt, alios etiam exemplo bonorum operum vel verbo doceant, hinc Hier. & Aug. per *calceamenta* etiam volunt prædicationem Evangelii ſignificari, juxta illud Apoſtoli, *Calceati pedes in præparationem Evangelii pacis*; quod etiam ſequitur in Pſ. 50. *Docebo iniquos vias tuas.*

22. Dixit autem pater ad ſervos ſuos : Citò proferte ſtolam primam, & induite illum, & date annulum in manum ejus, & calceamenta in pedibus ejus.

23. * *Et adducite vitulum ſaginatum*, Græcè τὸν σιτευτὸν, *illum ſaginatum*, quem ſcilicet ad lætum aliquod epulum celebrandum juſſi ſaginari : * *& occidite &c.* Quo ſignificatur antiquorum conſenſu Chriſtus Dominus, omni ſcilicet ſpiritus pinguedine delibutus, qui non ſolum in cruce, ſed quotidie in Eccleſia pro ſalute omnium immolatur, cum lætitia omnium comeditur, maximè in gratiarum actionem pœnitentium ſeu reconciliatorum, ut Hieron. & Aug. Quamquam etiam aptè ſignificari poſſet illa conſolatio interni gaudii, quæ peccatoribus initio converſionis tribui ſolet, ut ſibi contigiſſe narrat Aug. l. 9. conf. c. 1. & maximè in fine 6. * *Et manducemus & epulemur*, tanti Sacramenti participatione, idque in azymis ſinceritatis & veritatis.

23. & adducite vitulum ſaginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur :

24. * *Quia hic filius meus mortuus erat, & revixit*, id eſt, quia cum pro

24. quia hic filius meus mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus eſt. Et cœperunt epulari.

pro mortuo eſſet habitus, propter longam abſentiam, quaſi ad vitam revocatus eſt: nam, ut ſenſum illum explicet, addit, * *perierat*, miſer videlicet, ignotis, & vagis errans ſedibus, * *& inventus eſt*. Quæ in re figurata longè veriora ſunt. Peccator enim reverà erat mortuus, & pœnitendo reviviſcit: perierat à ſalute, æternæ damnationi proximus, *& inventus eſt*, ſeu recuperatus ad ſalutem. Porrò in eo, quod dicit *inventus*, eum quæſitum fuiſſe inſinuat, ſicut ovem & drachmam perditam, quia nemo pœnitet, niſi occultâ Dei quærentis inſpiratione tangatur, ut homo in ſe revertatur. * *Et cœperunt epulari*. Græcè εὐφραίνεσθαι, *lætari*, ſcilicet inter epulas; pater nempè ac tota familia ejus, ex Angelis & Sanctis conſtans. Nam ſic etiam tacitè inſinuatum vult id, quod dixerat, gaudium eſſe in cælo ſuper uno peccatore, pœnitentiam agente, magis quàm, &c.

25. Erat autem filius ejus ſenior in agro: & cum veniret, & appropinquaret domui audivit ſymphoniam & chorum: 26. & vocavit unum de ſervis, & interrogavit quid hæc eſſent. 27. Iſque dixit illi: Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum ſaginatum, quia ſalvum illum recepit.

25. * *Erat autem filius ſenior in agro*. Ea quæ ſequuntur, in figura difficultatem non habent, nec ad aliud adferuntur, niſi ut tacitè reddatur cauſa querimoniæ, & invidiæ fratris: quædam etiam ad decorem parabolæ ſpectant. In re figurata aliquid negotii faceſſit illa invidia fratris ſenioris, quæ non videtur juſtis poſſe convenire: & iſta ratio fuit, cur multi totam parabolam ad Judæos & Gentes declinaverint. Sed pergendo in ſuſcepta à nobis explicatione omnia ſalvari poſſunt. Quod igitur filius ſenior erat in agro, ſignificat juſtos in Eccleſia non otiari, non bacchari, ſed ſemper verſari in operibus patris ſui. Itaque * *cùm veniret & appropinquaret domui* (pertinent hæc ad conſequentiam & ornatum parabolæ) *audivit ſymphoniam*, id eſt, concordem concentum canentium, * *& chorum*, qui eſt tripudiantium & canentium cœtus. Quo nihil aliud ſignificatur, quàm inſignis lætitia de peccatoris converſione. Quam ob rem

28. Indignatus eſt autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egreſſus, cœpit rogare illum.

28. * *Indignatus*, non de reconciliatione vel inventione fratris, neque enim hoc in tota parabola ſignificatur, ſed de tanta ſolemnitate, * *nolebat introire*, ut & ipſe gauderet cum gaudentibus. Quo Hieron. epiſt. cit. abſolutè ſignificari putat invidiam, eò quòd nullum ſit inconveniens peccata etiam in juſtos cadere, ſicut Apoſtoli de primatu contenderunt. Alii volunt ea, quæ in parabola de fratre ſeniore tamquam de juſtis dicuntur, dirigi à Chriſto contra Scribas & Phariſæos, qui ſe juſtos haberi volebant, quaſi tacitè in hoc verſu eos moneret per conceſſionem: Eſto, ſitis vos juſti, quemadmodum filius ſenior, nolite propterea indignari de reſipiſcentia & ſalute Publicanorum & peccatorum. Aptiùs videtur dici, quòd ſolùm ſignificetur, eſſe tantam Dei in eos, qui reſipiſcunt, gratiam, indulgentiam, conſolationum magnitudinem in initio, ut non ſolùm perfectis admira-

tionem

tionem moveat (quale quid ſignificat quoque parabola de operantibus in vinea, Matth. 20. v. 11.) ſed etiam imperfectis quamdam indignationem & querimoniam, non quidem de ſalute peccatorum, ſed de tam immodica Dei quaſi congratulatione, erga ſe verò auſteritate: cujuſmodi imperfectorum affectûs peccati venialis rationem non excedit. Ita ferè Theophyl. Titus & Euthym. * *Pater ergo illius egreſſus*, ut præ humanitatis magnitudine etiam filio ſeniori, id eſt, talibus infirmis ſatisfaceret, ad ſedandas eorum querimonias, oſtendendo videlicet per internas inſpirationes, vel aliter, quòd ita fieri debeat, ſicut reverà congruit, * *cœpit rogare illum*, ut introiret, hoc eſt, ut lætitiæ Patris & totius domûs vellet eſſe particeps.

29. * *At ille dixit: Ecce tot annis ſervio tibi*, obſequium tibi benè agendo deferens, * *& numquam mandatum tuum præterivi*, ut per peccatum mortale à juſtitia exciderem; nam talium juſtorum frater ſenior figuram gerit: * *& numquam dediſti mihi hœdum*, id eſt, numquam inferioris præſtantiæ epulum mihi paraſti, * *ut cum amicis meis epularer*, publico videlicet gaudio in perſeverantiæ & laborum congratulationem inſtituto.

29. At ille reſpondens, dixit patri ſuo: Ecce tot annis ſervio tibi, & numquam mandatum tuum præterivi, & numquam dediſti mihi hędum ut cum amicis meis epularer:

30. * *Sed poſtquam filius tuus hîc*, egregius ſcilicet, tam perditè à te amatus: ſunt enim verba indignabundi, nec dignantis quidem fratrem appellare, prout indignatio ſubinde affectum bonum non extinguit, ſed reprimit: * *qui devoravit*, inſtar helluonis, * *ſubſtantiam cum meretricibus*. Et hoc addit exaggerandi causâ, prout ſolet indignatio. Addit & improperium in patrem, * *occidiſti illi, &c.* Ubi patet, eum nihil conqueri de receptione vel reconciliatione fratris, ſed ſolummodò de tam extraordinaria lætitiæ ſolemnitate.

30. ſed poſtquam filius tuus hic, qui devoravit ſubſtantiam ſuam cum meretricibus, venit, occidiſti illi vitulum ſaginatum,

31. * *At ipſe dixit*, admittens verum eſſe de non exhibito ei epulo peculiari. Cauſam addit, quia * *tu ſemper mecum es*, perſeverans ſcilicet in familiaritate mea, quod tibi inſtar jugis convivii eſſe debet: q. d. Nihil in te novi accidit, nullam dediſti occaſionem alicujus novæ & inuſitatæ lætitiæ excitandæ: * *& omnia mea tua ſunt*, ut non fuerit neceſſe, me tibi quidquam de novo dare ad magnificum epulum, novamque gaudii teſtificationem, quia omnibus in familia uti poteras.

31. At ipſe dixit illi: Fili, tu ſemper mecum es, & omnia mea tua ſunt:

32. * *Epulari autem & gaudere oportebat*, me ſcilicet, totamque familiam, & conſequenter etiam te, * *quia hic frater tuus mortuus erat.* Nam ſicut natura docet, in temporalibus peculiare gaudium inſtituere de rebus recuperatis, & non de conſervatis, quemadmodum in parabola de ove & drachma inventis vidimus, ita etiam fieri convenit in ſpiritualibus. Hæc ſententia Chriſti tangit ſcopum totius parabolæ, quâ docet Phariſæos, ſive juſti ſint, ſive haberi velint, non indignari,

32. epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus eſt.

vel

vel murmurare debere, quòd peccatores susciperet ad salutem, sed potiùs collætari. Ex his, quæ diximus, non est difficile parabolam allegorico sensu ad duos populos, Judaicum & Gentilem, extendere, sicut Ambros. hîc, Hieron. & August. locis cit. faciunt. Filius enim major est Israël, qui Exodi 4. vocatur primogenitus: junior Gentilis, qui in illa prima discessione, quæ in primo parente facta est, perseveravit, ac deinde fide, religione, & moribus longiùs recessit à Deo: tandem fame veritatis stimulante, Deoque illustrante, revertitur in se, & amplectitur pœnitentiam. Deus illum suscipit, indultâ ei fide, & justitiâ & Sacramento Corporis Christi tamquam vituli saginati, celebrato insuper publico gaudio cum symphonia & choris, per totum terrarum orbem jam resonantibus, super populi tam longè dissiti ac ferè desperati conversione. Interim filius senior est in agro, id est, in terrenis operibus, & pro terrena hæreditate servit Deo: & audiens illam lætitiam Ecclesiæ gentium, vocat unum de servis, id est, legit aliquem Prophetarum, & intelligens fieri hoc propter resipiscentiam populi perditi, indignatur, quia torquetur invidiâ, videns Ecclesiam, ac tam opima ejus Sacramenta, & non vult adhuc in eam intrare. Stomachatur adversus patrem, quod nihil simile sibi contigerit, qui patris mandatum numquam præteriverit, opinione scilicet suâ, quia hoc arrogantiùs quàm veriùs dicit: quamquam posset de perseverantia in cultu Dei intelligi. Vide cætera latiùs apud August. lib. 2. quæst. Evang. q. 33.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

1.* CUm præcedentes tres parabolas ad Scribas & Pharisæos, tamquam contra se murmurantes, direxisset, nunc aliam addit * *ad discipulos suos*, generaliter dictos, hoc est, ad sectatores suos, qui se disciplinæ ejus subjicere volebant, etiamsi nondum reliquissent omnia. Agitur enim de divitiarum dispensatione.

1. Dicebat autem ad discipulos suos: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum: & hic diffamatus est apud illum quasi dissipasset bona ipsius.

1. * *Homo quidam erat dives*, parabola narratur non historia, * *qui habebat villicum*, Græcè οἰκονόμον, id est, *dispensatorem* seu *administratorem familiæ*, qui scilicet omnes proventus reciperet & expenderet, sub onere reddendæ rationis. Unde *Villicatio* in sequentibus est domus administratio, seu officium administrandi familiam: nam alioqui *Villicus* propriè est gubernator villæ, ut notat Hieron. epist. 151. ad Algasiam quæst. 6. * *Et hic diffamatus est*, seu delatus, quasi dissipasset bona ipsius, in alios usus ea convertendo, quam ratio officii postularet. Et quia res non constabat, cum eum vocasset, ait illi:

2. Et vocavit illum, & ait illi: Quid hoc audio

2. * *Quid hoc audio de te?* Hæc est infamia, quæ viam aperire solet inqui-

inquisitioni : * *redde rationem villicationis*, id est, totius administrationis tuæ : * *jam enim*, Græcè ἔτι, *adhuc* seu *amplius*, * *non poteris villicare*, id est, ut Hieron. mea dispensare, supple, si defeceris in reddenda ratione : non enim ante cognitionem causæ propter solam delationem officium abstulit, ut patet ex v. 4. Itaque villicus, sciens se crimen dissipationis amoliri non posse,

de te? redde rationem villicationis tuæ : jam enim non poteris villicare.

3. * *Ait intra se*, secum deliberans : * *quid faciam?* Ut mihi victum conquiram, * *quia dominus meus aufert*, id est, auferet; nam malè sibi conscius hoc eventurum prævidebat : * *fodere non valeo*, id est, manibus operari, species pro genere : nempe ex desuetudine aut corporis imbecillitate, & quia honoratus vixi, * *mendicare erubesco*. Deliberanti incidit opportuna ratio vitæ sustentandæ, quam statim amplectitur per hoc, quod dicit :

3. Ait autem villicus intra se : Quid faciam quia dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubesco.

4. * *Scio quid faciam*; nihil enim homines hujus mundi curant, jure an injuriâ victum comparent, dummodò sine infamia vivant : * *ut cum amotus fuero, &c. recipiant me*, supple, debitores domini mei : q. d. Talibus beneficiis eos mihi devinciam, ut cum depositus fuero, nunc unus, nunc alius non gravatè me suscipiant ac tractent in domo sua.

4. Scio quid faciam, ut, cum amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas.

5. 6. & 7. * *Convocatis itaque singulis debitoribus*, ut & fraus minùs patesceret, dum singulis partem remittit, & uni soli postea esset minùs onerosus aut invisus. Primus itaque debebat * *centum cados olei* : Græcè est βάτους, sed noster accepit *Batum* & *Cadum*, pro eadem mensura, sicut & aliquando Hieron. Porrò *Batus* & *Ephi* mensuræ æquales erant; sed *Batus* in liquidis, & *Ephi* in aridis, & utraque continebat decimam partem *Cori*, sicut hoc patet Ezech. 45. v. 11. ita ut unus Corus comprehenderet decem Batos seu Cados in rebus liquidis : itemque decem Ephi in rebus aridis. * *Dixitque illi : Accipe cautionem tuam*, Græcè τὸ γράμμα, *scriptum*, id est, chirographum tuum, seu litteras, quibus obligaris hero meo ad centum Cados olei, accipe à me tibi porrectas, ut eos comburas aut laceres, ne quisquam invitum te cogere possit ad solvendum centum. * *Et sede cito*, quia verebatur, ne ad singula momenta vocaretur ad reddendam rationem : * *scribe quinquaginta*, id est, scribe aliud chirographum, quo fatearis te debere quinquaginta. Itaque dimidium remittit primo, quintam verò partem secundo, dum pro * *centum coris tritici*, scribi jubet * *octoginta*. Quæ remissio quamvis proportione ad præcedentem esset minor, in se tamen erat major, quia cum unus Corus contineat decem Batos, viginti Cori, quos remittebat, conficiebant ducentos Batos, cum tamen primo non remisisset nisi quinquaginta. Relinquit autem intelligendum, similiter actum esse cum reliquis debitoribus, singulosque monitos, ut essent memores beneficii.

5. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo?

6. At ille dixit : Centum cados olei. Dixitque illi : Accipe cautionem tuam : & sede citò, scribe quinquaginta.

7. Deinde alii dixit : tu verò quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Ait illi : Accipe litteras tuas, & scribe octoginta.

8. * Et

8. Et laudavit Dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.

8. * *Et laudavit dominus*, Hieron. epist. 16. pro, *Dominus*, legit, *Salvator*, quasi essent verba Evangelistæ: sed rectiùs acceperis cum eodem epist. 151. & Aug. lib. 2. quæst. Evang. q. 34. ut sint verba Christi de domino illius villici, qui intellectâ fraude laudaverit * *villicum iniquitatis*, id est, iniquum, quia & olim administrando, & jam remittendo iniquè læserat dominum suum. Laudavit autem non injustitiam aut fraudem, sed quia * *prudenter fecisset*, id est, quia solerter & industriè in commodum suum, & opportunè ad scopum suum. Non enim erat vera prudentia, sed astutia cum fraude juncta. Astutia quippè est degener quædam & vitiosa prudentia. Quamvis igitur læsus, laudavit tamen, sicuti cùm audivimus improbum aliquod facinus, laudamus tamen, quia ingeniosum: * *quia filii hujus sæculi*, id est, homines, qui huic sæculo & ejus moribus ac legibus serviunt, * *prudentiores sunt*, id est, sagaciores & magis industrii, scilicet ad consulendum sibi in posterum, quamvis fraude, non jure, prout supplet Aug. 11. de Genesi ad lit. cap. 2. * *Filiis lucis*, id est, hominibus, lucem divinam diligentibus & sequentibus, hoc est, qui Deum, justitiam, & virtutem diligunt, velut lucem, quam in agendo sequantur. Quâ antithesi, *lucis* ad *sæculi*, tacitè insinuat, filios hujus sæculi esse filios tenebrarum, quia sæculum diligunt, per quod à vera luce aversi, in tenebris peccatorum detinentur. * *In generatione sua*, id est, in genere suo, seu in iis, quæ pertinent ad genus suum, ad commoda scilicet vitæ præsentis dextrè procuranda. Additum est hoc, tum corrigendi tum restringendi causâ, ne putarentur vel verè esse prudentes, vel in omnibus superare filios lucis. Suppleri autem debet altera pars comparationis, hoc modo: quàm sint filii lucis in generatione sua, seu in rebus ad virtutem, vitamque æternam pertinentibus. Non enim est sensus, quòd homines mundani sint magis industrii in commodis secularibus, quàm in iisdem procurandis sint filii lucis; quia hoc nec ad scopum Christi spectabat, nec opus erat dicere, quia per se patet; amor enim rerum, quas multum diligunt, acuit & excitat in eis omnes prudentiæ vires, & suggerit quoslibet assequendi modos, cum filii lucis ea negligant: sed sensus est, quod filii hujus sæculi sint prudentiores in rebus sæcularibus, quàm filii lucis in rebus divinis; illi magis in malum, quàm hi in bonum, nempè ut plurimùm: nam hoc scopo, ut simus prudentes in rebus divinis, concludit Christus parabolam:

9. Et ego vobis dico: facite vobis amicos de mammona iniquitatis: ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula,

9. * *Et ego dico vobis: facite vobis amicos*, erogando eleëmosynas justis & sanctis, qui apud Deum abundant meritis, * *de mammona iniquitatis*, seu iniquo, id est, de divitiis injustis. *Mammona* enim Syriaca

riaca vox est, divitias significans, quæ vocantur iniquæ multis modis; vel quia sola iniquitas eas divitias reputat, dum veras, id est, spiritales ignorat, ut Aug. cit. quæst. 34. & 21. de Civit. cap. ult. Unde Christus hic versu 11. opponit eis id, quod verum est; vel quia mendaces & fallaces sunt; vel quia iniquè eas habemus pro nostris, cum sint alienæ, solo dispensationis titulo nobis commissæ. Qui sensus maximè congruunt parabolæ, in qua tacitè Deus comparatur homini diviti, nos omnes villico; bona temporalia, quæ possidere videmur bonis alienis, quæ villicus iste per fraudem sibi vindicabit. Nam quòd Hieron. addit quæst. 1. ad Hedibiam, *Mammona iniquum* dici, quia omnes divitiæ de iniquitate descendant, eò quòd omnis dives aut iniquus sit, aut iniqui heres, non videtur huic loco convenire. Non enim ex injustè partis divitiis eleëmosynæ fieri debent, sicut villicus ille de bonis domini sui fecerat; quia non in omnibus similitudo parabolarum quærenda est, sed in iis, quæ ad propositum spectant. Ludit itaque Christus in verbo, *iniquitatis*, dum de villico & mammona dicitur, sicut alibi in voce, *mortuus*, *finite mortuos sepelire mortuos suos.* * *Ut cùm defeceritis*, à justitia in hac vita, inquit Maldonatus: sed non videtur ita congruere scopo parabolæ, quæ proponit, quid nobis in reddenda ratione continget, in die scilicet judicii. Itaque *cum defeceritis*, in reddenda ratione, vel, ut ferè Græci, *cum defeceritis*, à vita & officio dispensandi, quod fit in morte uniuscujusque, quando reddenda est ratio villicationis, * *recipiant vos*, illi amici pauperes scilicet, quibus benefecerimus, * *in æterna tabernacula,* seu cælestes mansiones in cælo. Fit autem hoc, vel quia sancti in cælo memores beneficiorum pro suis benefactoribus intercedunt, vel quia propter eleëmosynas, quibuslibet pauperibus datas, hoc facit Christus, dum sibi datum imputat, quidquid in egenos, etiam malos, contulerimus: ut proindè hoc locum etiam habeat; etiamsi illi, quibus datum fuerit, à tabernaculis illis exclusi sint, ut Aug. lib. 2. quæst. Evang. q. 38.

10. * *Qui fidelis est in minimo*, id est, in rebus parvi pretii dispensandis, * *Et in majori*, rebus scilicet magni momenti, * *fidelis est.* Præbet enim argumentum, quòd fidelitatem per se diligat,& non tantùm ratione materiæ. E contrario verò, * *qui in modico iniquus est*, multò magis * *in majori iniquus erit*, dispensando. Sententiæ sunt proverbiales, à communi usu sumptæ, ubi plerumque sic accidit, & meritò sic præsumitur. Has autem sententias mox applicat proposito suo.

10. Qui fidelis est in minimo,& in majori fidelis est:& qui in modico iniquus est, & in majori iniquus est.

11. * *Si ergo in iniquo Mammona*, id est, in falsis & fallacibus divitiis

11. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis: quod verum est, quis credet vobis?

tiis dispensandis, quæ scilicet verarum divitiarum rationem non habent, ut antè diximus, & meritò in rebus minimis deputantur, * *fideles non fuistis*, eas non erogando secundùm voluntatem Domini, qui vobis eas commisit, * *quod verum est*, id est, verum mammona, seu veras divitias spirituales, quæ videlicet hoc præstant, quod pollicentur, bonos beatosque reddendo possessores suos, * *quis credet*, seu committet vobis? Nemo sanè, si sapiat, ne quidem ipse Deus.

12. Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis?

12. * *Et si in alieno*, dispensando, * *fideles non fuistis*, quemadmodum ille villicus, de quo audistis, * *quod vestrum est, quis dabit vobis? Alienum* vocat id, quod antè *iniquum mammona* vocaverat, terrenas scilicet divitias, quia nec pleno jure eas possidemus, nec in nostra sunt potestate, ut eas vel habeamus vel servemus, nec à morientibus auferri possunt, ut Aug. quæst. 35. *Quod vestrum* verò nominat bona spiritualia, ad quæ propriè conditi sumus, & intra in ipso animo, non extra nos sunt, & in nostra sunt potestate, ut à nemine amittantur invito, *quis dabit vobis?* Quia præcedentis dispensationis infidelitas reddit indignos, & meritò præsumere facit, ne hîc similiter faciamus. Difficilius est enim spiritualia, quàm temporalia rectè administrare. Simili modo colligit Apostolus, *Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?* 1. ad Timoth. 3. v. 5.

13. Nemo servus potest duobus dominis servire: aut enim unum odiet, & alterum diliget: aut uni adhærebit, & alterum contemnet: non potestis Deo servire & mammonæ.

14. Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant avari: & deridebant illum.

Cùm ergo hæc, & alia, quæ in Matth. explicata sunt, adversus avaritiam dicta * *Pharisæi avari deriderent*, Græcè efficaciùs ἐξεμυκτήριζον, *naso suspenderent*, externis scilicet gestibus contemptum significantes, respondit illis:

15. Et ait illis: Vos estis qui justificatis vos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra: quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum.

15. * *Vos estis, qui justificatis vos*, id est, qui justi videri, & haberi, & vocari vultis, justos vos venditatis, * *coram hominibus*, qui externa intuentur: * *Deus autem novit corda vestra*, quàm sint scilicet procul à justitia, hoc est, plena avaritiâ & hypocrisi & omni iniquitate; plus enim insinuat quàm dicit, quod probat subjuncta ratio: * *Quia quod hominibus*, id est, hominum æstimationi, qui non nisi de externis judicant, * *altum est*, id est, suspiciendum, & in magno pretio, cujusmodi sunt, esse divitem, esse ab hominibus honoratum, præ se ferre sanctitatem: * *abominatio*, seu abominabile, * *est ante Deum*, quia plerumque tales sunt pleni avaritiâ, fastu & hypocrisi. Sententiam magni ponderis, juxta quam plerumque fit, ut, quod homines admirantur, horrori sit apud Deum, & contra, ut discamus humana judicia parvi facere. Et quia Pharisæi prætexere potuissent legem, quæ promittit abundantiam temporalium observatoribus suis præoccupat Christus:

16. Lex & prophetæ, usque ad Joannem: ex eo regnum Dei evangelizatur, & omnis in illud vim facit.

16. * *Lex & Prophetæ*, id est, scripta Prophetarum, * *Usque ad Joan-*

Joannem, tamquam legis terminum, inter veteres deſinentes & incipientes novos conſtitutum, inquit Tertull. lib. 5. contra Marcionem cap. 2. ſupple, munere ſuo functi ſunt, prophetando ſcilicet Chriſtum venturum, & regnum ejus, promittendo temporalia: at * *ex eo,* tempore, non ampliùs terrena promittuntur, ſed * *regnum Dei evangelizatur*, ſeu annuntiatur, tamquam præmium benè operantibus expoſitum; ut proinde non mirum vobis videri debeat, ſi nova hæc prædicatio, nova quoque præcepta de contemptu temporalium ſanciat. Et quamvis vobis ridicula videatur, non eſt tamen inefficax, quia * *omnis in illud vim facit*, id eſt, multi alii ad illud ſummo fervore confluunt: vide dicta Matth. 11. Nec tamen putetis me legem deſtruere, quia dixi eam uſque ad Joannem vigere.

17. * *Facilius eſt cælum & terram præterire,* id eſt, corrumpi, * *quam de lege unum apicem cadere*, qui ſcilicet non impleatur.

17. Facilius eſt autem cælum & terram præterire, quàm de Lege unum apicem cadere.

18. * *Omnis, qui dimittit uxorem, &c.* Explicata eſt hæc ſententia apud Matth. Cohæret autem præcedentibus, ut notavit Tertull. 4. contra Marcionem c. 34. nam quia mentionem Joannis fecerat, in Herodem eam jaculari voluit, qui & ſuam uxorem, Arethæ Regis filiam, dimiſerat, & aliam fratris uxorem contra legem duxerat.

18. Omnis qui dimittit uxorem ſuam, & alteram ducit, mœchatur: & qui dimiſſam à viro ducit: mœchatur.

19. * *Homo quidam erat dives.* Hiſtoria eſt, non parabola, ut ſentit Iren. lib. 4. c. 4. Tertull. lib. de anima, Ambr. hîc, Greg. hom. 40. in Evang. Auguſt. in Pſalm. 45. & 47. Orig. & alii, qui ex nominis expreſſione hoc probant, quod in parabolis inuſitatum. Reſpicit autem hæc hiſtoria verſum 9. & ſeqq. de diſpergendis in pauperes divitiis, & in primis ad verſum 15. maximeque percellit eos, qui retributionum vitæ futuræ ſunt increduli, dicentes, ut eſt Sap. 2. v. 20. *Non eſt, qui agnitus ſit, reverſus ab inferis*: nam hæc hiſtoria reverſioni ab inferis æquivalet. Itaque * *homo quidam* (nomini parcit, tum propter famam ejus, tum præcipuè, quia impios neſcit Dominus; de quibus Pſalm. *Nomen eorum deleſti in æternum*) *erat dives*, nempe de ſuo, inquit Aug. ſerm. 19. de verb. Apoſtoli, hoc eſt, de rebus juſtè acquiſitis; non enim arguitur fuiſſe vel raptor, vel pauperum oppreſſor, vel calumniator, &c. Noli ampliùs quærere, quàm audis à veritate, inquit Auguſtinus, qui ſolam inhumanitatem in pauperem in eo reprehenſam putat. Quamquam aliquibus vitio non carere videatur, quòd * *induebatur purpura*, id eſt, veſtibus purpureis, qui tunc temporis erat veſtitus pretioſiſſimus, Regum & Principum virorum proprius, * *& byſſo*, id eſt, telâ ſeu lino candidiſſimo & delicatiſſimo. Notat ergo ſplendorem cum mollitie: *purpura*, quippè cultum externum, *byſſus*, mollitiem ſignificat. * *Et epulabatur*, cum læti-

19. Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura & byſſo: & epulabatur quotidie ſplendidè.

lætitia indulgens genio, non ſubinde vel genialibus diebus, ſed * *quotidie & ſplendide*, ita ut nihil deeſſet, quòd ad ciborum apparatum, pretia, condimenta, ſplendorem vaſorum ſpectaret.

20. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus,

20. * *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus*, Quid hîc Lazari nomen, ſi non in veritate res eſt? inquit Tertull. lib. de anima c. 7. Probans non eſſe parabolam, ſed hiſtoriam, quo modo & Chryſoſt. Hom. hac de re & Ambr. argumentantur. * *Qui jacebat*, Græcè ἐβέβλητο, *projectus erat*, tamquam ægrotus, qui ſe movere non poſſet, * *ad januam ejus*, Græcè πρός τὸν πυλῶνα, *ad veſtibulum*, quod ſcilicet januam veſtit, hoc eſt, in via publica, ita tamen ut eum non poſſet ignorare, * *ulceribus plenus*, ut totum corpus ulcera videretur, inquit Chryſoſt. Similia ſpirant emphaſim ſingularem, ad exprimendam Lazari miſeriam, augendamque divitis immiſericordiam.

21. cupiens ſaturari de micis, quæ cadebant de menſa divitis, & nemo illi dabat: ſed & canes veniebant, & lingebant ulcera ejus.

21. * *Cupiens ſaturari*: quo indicatur potiùs miſeriæ oſtenſione quàm clamore petiiſſe. Notat enim Baſil. in Regulis fuſiùs diſputatis c. ult. nuſquam eſſe ſcriptum, quod quidquam umquam à divite illo petierit, in argumentum, quod æquo animo rerum ſuarum ſtatum ferret: unde exemplum eſt ſapientiæ in tollerandis mollioribus doloribus, ſicut Job in gravioribus. *Cupiebat* itaque *ſatiari*, non ſumptuoſis ferculis, ſed * *de micis, quæ cadebant de menſa divitis*, ut ita vel canis loco haberetur, quorum eſt de micis è menſa cadentibus vivere, ut eſt Matth. 15. v. 27. Inſinuatur extrema paupertas, & fames ejus ſicut contra, extrema duritia divitis, & familiæ ejus, per hoc, quod * *nemo illi dabat*. Sed quâ culpâ, inquies, ſi, ut diximus, non petierit? Reſpondetur, quia, ut Ambr. lib. 2. Offic. c. 16. non ſolas aures præbere debemus audiendis precantium vocibus, ſed etiam oculos conſiderandis neceſſitatibus. Unde 1. Joan. 3. v. 17. non dicitur, qui audiverit fratrem mendicantem, ſed qui viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? * *Sed & canes veniebant*, allecti pure & ſanie, cujus linctu canes delectantur. Quod addi putat Chryſoſt. ad indicandum miſerabilem ſtatum corporis ejus, ad quod velut ad cadaver canes accurrerent, & ægri maximam debilitatem, eos abigere non valentis. Hieron. in c. 2. Malach. ad arguendum divitem, quòd feritate beſtias ſuperavit, ut qui hominis non miſereretur, cujus etiam canum lingua miſerebatur.

22. Factum eſt autem ut moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in ſinum Abrahæ. Mortuus eſt autem & dives, & ſepultus eſt in inferno,

22. * *Factum eſt autem ut moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis*, id eſt, Angelorum miniſterio deduceretur anima mendici. Quo loco manifeſtè diſcimus animas juſtorum corporibus exutas in ſalutis locum ab Angelis duci. Unde orat Eccleſia: *Jubeas me à ſanctis Angelis ſuſ-*

suscipi, & ad Patriam paradisi perduci. Et iterum: *Signifer S. Michaël repræsentet eas:* signifer tamquam bellum adhuc gerens, eo quòd in illo etiam animarum transitu dæmones obluctentur Angelis, ut earum translationem in cælum impediant. * *In sinum Abrahæ*, ut ibi quiesceret, foveretur, refocillaretur, tamquam Abrahæ communis omnium justorum patris filius. Metaphora enim videtur ab humano sinu sumpta, in quem filii tenerè dilecti recepti reconduntur. Significatur itaque per *sinum Abrahæ* remota quædam & secreta sedes quietis in societate Abraham, ut Ambr. hîc & Aug. lib. 4. de anima cap. 16. & epist. 99. & aliis multis locis, ut ita simul quies & societas Abraham insinuetur, qui tamquam communis pater omnium credentium filios suos ibi colligat. Hunc sinum satis apertè tradit idem Aug. in Psal. 85. & Greg. lib. 4. Moral. cap. 27. fuisse apud inferos limbum quem dicimus Patrum: nam distinguunt ab eo quemdam infernum inferiorem, ubi sint animæ damnatorum. Porrò ex hoc loco manserunt illæ phrases apud Christianos, ut animæ justorum dicantur à morte deferri in sinum Abrahæ, quamvis à Christi ascensione status rerum mutatus sit: nam, ut Cyril. lib. 12. in Joan. cap. 36. ex quo Christus moriens dixit, *Pater in manus tuas commendo spiritum meum*, certam spem & fidem habemus, quòd à morte ad Deum Patrem transituri sumus. * *Mortuus autem est & dives, & sepultus in inferno*, id est, ita corpus terræ mandatum, ut anima per angelos malos in infernum demersa fuerit in pœnas: nam sepultura ista inferni pœnarum profunditatem significat, ut Aug. lib. 2. quæst. Evang. q. 88.

23. * *Elevans autem oculos suos.* Isti oculi, & lingua divitis, & Lazari conspectus, totaque rei velut corporalis descriptio multos in errorem duxit. Greg. Nyssenus omnia spiritualiter intelligenda putavit: Tertullianus animam etiam esse corpoream. Sed observandum Christum, quia de divite, & Lazaro tamquam hominibus loqui cœperat, de iisdem post mortem similiter loqui pergere, synecdochicè personis tribuens velut corporea membra adhuc habentibus, id quod in sola anima agebatur. Atque ita futuræ vitæ statum repræsentat corporaliter, accommodatè ad captum nostrum, quemadmodum subinde etiam Deo corporea membra tribui solent. Quis enim rudiorum facilè intelligeret, eos sine oculis vidisse, sine lingua locutos, sine corpore cruciatos? Itaque elevasse oculos dicitur, quia considerationem in ea, quæ supra se erant, conjecit. * *Cum esset in tormentis*, diversa enim tormentorum genera sunt, * *vidit Abraham à longè*, in loco altè supra se posito, ut v. 26. Quibus verbis Tertul. colligit 4. contra Marcionem c. 24. sinum Abrahæ ab inferis discerni. Nam nec elevasset dives

23. Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham à longè & Lazarum in sinu ejus.

ocu-

oculos, & quidem de longinquo, nisi in superiora per immensam distantiam sublimitatis & profunditatis. Ut enim in domo Patris, ita & in inferno mansiones multæ sunt, sublimitate & profunditate distinctæ. * *Et Lazarum in sinu ejus*, ejusdem cum eo participem quietis atque felicitatis.

24. & ipse clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.

24. * *Et ipse clamans*, per quod vehementia desiderii, exprimitur & loci longinquitas: * *Pater Abraham*, quia ex ipso secundùm carnem natus erat, quod jure naturæ ad commiserationem movendam valet. Quamvis autem damnati non invocent Sanctos ex pietate, nihil tamen vetat, eos invocare impulsu naturæ, summis viribus afflictionem fugitantis. * *Miserere mei:* priùs enim vult excitare in patre commiserationis motum, ut inde ulteriùs sequatur sui subventio. Itaque * *mitte* (quia videbat Abraham istius loci, qui sinus ejus dicitur, esse dominum, quem venire non deceret) * *Lazarum*, eo quòd alium in eo loco non videret, Deo quos vult, damnatis manifestante: * *ut intingat extremum digiti sui in aquam*, id est, ut vel guttulam aquæ tribuat. Opponitur enim gutta micæ, ut notatur apud Aug. serm. 227. de tempore: * *& refrigeret linguam meam :* in qua plus cruciabatur, quia plus linguâ & ore peccaverat, ut Cyprian. epist. 53. Per quæ enim quis peccat, per hæc & torquetur. Porrò cùm hîc de anima sermo sit, à corpore per mortem separata, quæ linguâ corporeâ caret, intelligendum superest, linguam sumi metaphoricè, talique pœna affectam fuisse animam, qualem sensisset, si corpore igni tradito sitim passa fuisset. Quandoquidem enim anima igne materiali affligi sensibiliter potest, verisimile est pœnis quoque similibus, quibus affliguntur hîc sensus, affligi posse. Ut propterea non sit necesse, etiam flammam intelligere metaphoricè, cùm dicit, * *quia crucior in hac flamma :* ignis enim tamquam instrumentum divinæ justitiæ in spiritum potest agere, ut latè S Greg. 4. Dialogorum cap. 28. & 29.

25. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris.

25. * *Et dixit illi Abraham*, quia animo suo tale responsum divinitùs reddi sensit: * *fili*, sedatè scilicet & cum tranquillitate etiam damnato respondet, instar illius, qui cum tranquillitate judicat: nec humanitatis vocabulum, quod ei ratione originis competebat, ulla negat inclementia, ut observant Græci. * *Recordare:* ex quo patet contra oblivia, quæ animabus transmigrantibus quidam tribuebant, animas posse recordari & actorum & personarum, nempe ad pœnam suam, ut Greg. hom. 40. * *Quia recepisti bona in vita tua*, sanitatem, divitias, honores, epulas; * *& Lazarus similiter mala*, morbos, & paupertatem. Ex quo colligas cum Irenæo, Abraham scire, quid hic agatur, sive hoc noverit, Lazaro narrante, ut Aug. lib. de cura pro mortuis

tuis c. 14. ſive Deo potius revelante, ſicut jam Sanctis, ad conſpectum Dei perductis, contingit. Unde Greg. Quid non vident, ubi omnia videntem vident? Cui conſentanea docent Bernardus ſer. 77. in Cant. Baſil. de virgin. & Ambr. de viduis qui Martyres ſpeculatores vitæ actuumque noſtrorum nominat. * *Nunc autem* mutatis rerum vicibus: ſicut æquitas poſtulat, * *hic conſolatur*, id eſt, ſolatio afficitur, * *tu vero cruciaris.* His ergo verbis juſtitiæ, & rectiſſimi ordinis intuitu monet eum æquanimitatis, quamvis ea non eſſet uſurus.

26. * *Et in his omnibus*, id eſt, ſuper hæc omnia, ut Græcè. Accedit etiam hoc, quod ſcilicet præter æquitatem iſtius jam dictæ viciſſitudinis, rem petis impoſſibilem, quia * *inter nos & vos chaos magnum.* Græcè χάσμα, id eſt, hiatus magnus, ſeu ingens inane ſpatium (nam *Chaos* propriè ſignificat rerum confuſionem) * *firmatum eſt*, ſeu conſtitutum divino decreto. Quo ſignificatur, partim vera loci diſtantia, quæ eſt inter locum damnatorum & ſalvatorum, partim & maximè impervium eſſe ab utriſque tranſitum, & impermutabilem ſtatum, propter incommutabilitatem divinæ ſententiæ, prout notant Aug. qu. 38. Titus & Euthymius: & hoc explicat id, quod ſequitur, * *Ut hi, qui volunt*, id eſt, qui, quam maximè vellent, * *hinc tranſire ad vos, non poſſint*, maximè ad adferendum ſolatium. Hoc itaque deſperato, ait:

26. & in his omnibus, inter nos & vos chaos magnum firmatum eſt: ut hi, qui volunt hinc tranſire ad vos, non poſſint, neque inde huc tranſmeare,

27. * *Rogo ergo te pater*, quandoquidem tale chaſma non ſit firmatum inter vos & eos, qui in mundo degunt,

28. * *Ut mittas eum in domum Patris &c. ut teſtetur illis*, tamquam teſtis oculatus eorum, quæ hîc geruntur. Hanc divitis precationem S. Greg. 4. Dialog. cap. 23. amore ſui extortam eſſe docet, ne videlicet ſibi tormenta ex iis augerentur, quos exemplo ſuo ad eandem vitæ diſſolutionem & immiſericordiam provocaverat: Aug. verò epiſt. 125. fraterno amori eam adſcribit: nam ſicut non exuunt amorem ſui, ita neque fortè conſanguineorum. Alii minùs probabiliter ex invidia profectam docent: ex qua quamvis mallens neminem liberari, ſi tamen aliqui liberandi ſunt, ſuos mallent, quàm alienos liberari. Reſpondet Abraham:

27. Et ait: Rogo ergo te pater ut mittas eum in domum patris mei.

28. habeo enim quinque fratres, ut teſtetur illis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum.

29. * *Habent Moyſen & Prophetas*, id eſt, ſcripta Moyſis & Prophetarum, quæ in eorum ſynagogis per omne ſabbatum leguntur, ac de tormentis inferorum, & vita rectè inſtituenda, & agenda pœnitentia accurratè docent: * *audiant illos*, id eſt, credant & obediant eis: & non erit opus ex mortuis audire, quid hîc geratur.

29. Et ait illi Abraham: Habent Moyſen, & prophetas: audiant illos.

30. * *At ille dixit, Non.* Quod referri poteſt vel ad primam partem ſententiæ ſuperioris, vel ad ſecundam: ſi ad primam, ſupplendum

30. At ille dixit: Non, pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent.

dum est, non est satis, quòd habeant Moysen & Prophetas: si ad secundam, tunc supple, non audient eos; quod ipse partim ex perspicuis eorum moribus, partim ex seipso conjiciebat, qui prædicationi Moysis & Prophetarum non crediderat Sed si quis ex mortuis ierit ad eos, Lazarus videlicet, quem antè noverant, tunc rei novitate, vel timore, vel horrore stimulati, * *pœnitentiam agent.*

31. Ait autem illi: Si Moysen & prophetas non audiunt; neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

31. * *Ait autem illi: Si Moysen & Prophetas*, quorum est sacrosancta authoritas, & fides divinitùs confirmata, * *non audiunt*, monitis eorum credendo & obediendo, * *neque si quis ex mortuis resurrexerit*, qui narret, quid apud inferos agatur, * *credent*: tantùm abest, ut acturi sint pœnitentiam: dicent enim, esse phantasma, esse illusionem diabolicam, & ita reditus Lazari offensioni potiùs erit, quàm fructui. Quod duplici exemplo verissimum esse patuit, videlicet Lazari, fratris Magdalenæ, quem redivivum Judæi iterum interficere voluerunt, & ipsiusmet Christi, cujus resurrectionem Moyses & Prophetæ prædicaverant, nec tamen ei crediderunt, ut notat Aug. lib. 2. quæst. Evang. q. 38. apud quem vide totius historiæ sensum mysticum.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

1. Et ait ad discipulos suos: Impossibile est ut non veniant scandala: væ autem illi, per quem veniunt.
2. Utilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum ejus, & projiciatur in mare, quàm ut scandalizet unum de pusillis istis.
3. Attendite vobis: Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi.
4. Et si septies in die peccaverit in te, & septies in die conversus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me: dimitte illi.
5. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem.
6. Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem, sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare in mare: & obediet vobis.

7. Quis autem vestrûm habens servum arantem aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi: Statim transi, recumbe:

7. * Quis autem vestrum habens servum*, præsertim conditione, qui mancipium vocatur, * *arantem aut pascentem*, id est, qui colendis agris, aut pascendis gregibus, toto die occupatus fuerit, * *Qui regresso de agro*, vesperi scilicet, * *dicat ei: statim transi*, id est, perge in domum, * *& recumbe*, id est, accumbe mensæ.

8. & non dicat ei: Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes?

8. * *Et non dicat ei: Para quod cœnem, Præcinge te, ministra*, Græcè περιζωσάμενος διακόνει μοι, *præcinctus ministra mihi*: nam cum apud orientales longis uterentur & adhuc utantur vestibus, extremas lascinias in cingulum retrahebant, ut essent expeditiores.

9. Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quæ ei imperaverat?

9. * *Numquid gratiam habet servo illi?* id est, numquid ei aget gratias, rebus aut verbis, quasi obligatus servo, propter acceptum ab eo aliquod beneficium? * *Non puto*, quia non est hoc heris in more positum, ut qui persuasi sint serviendi necessitatem servis incumbere.

10. Non puto. Sic & vos, cum

10. * *Sic.* Non infert Christus, *sic & vobis, cum omnia feceritis, &c.*

Pater

Pater meus cælestis faciet, quemadmodum applicatio parabolæ videbatur postulare, sed de industria mutat sermonem: * *Sic & vos dicite, Servi inutiles sumus*, ut videlicet magis intelligeremus, quàm humiliter de nobis sentire debeamus, quales nos reputet Deus, aut quomodo nobiscum acturus sit. Non enim *servos inutiles* vocaturus est, sed, ut in alia dicit parabola, *euge serve bone & fidelis*; & alibi: *Jam non dicam vos servos, sed amicos.* Nam bonitas ejus eos, qui naturâ sunt servi, & ita istâ consideratione nihil mereri possent, dato spiritu adoptionis, elevavit ad dignitatem amicorum, imo filiorum Dei, quâ ratione à Deo mereri possunt. Porrò, vult ut servos inutiles nos dicamus; primò, quia spectatâ conditione naturæ nostræ servilis, omnia debemus Deo & nihil commodi ei adferimus: secundò & maximè, quia nihil ultrà, quàm debuimus facere, fecimus, ejus præcepta sola adimplendo. Sic enim & in rebus humanis servum inutilem vocamus, qui nihil ex se facit, sed ea tantùm, quæ imperantur: nam hanc rationem explicat ipse Dominus, cum subjungit: * *quod debuimus facere, fecimus.* Græcè expressè ponitur particula causalis, ὅτι ὃ, *quia quod &c.* id est, quia nihil aliud fecimus, quàm quod facere debebamus. Ex quibus patet, nihil hunc locum facere contra meritum bonorum operum, ut Calvinistæ volunt: tantùm enim præscribit, quàm humiliter de nobis sentire debeamus, si summo jure Deus nobiscum, spectatâ nostrâ conditione, agere voluisset, non quid ipse servis in filios adoptatis promiserit, aut repensurus sit.

feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.

11. * *Dum iret in Jerusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam* quia rectum iter in Jerusalem ex Paneade seu Cæsaræa Philippi, unde veniebat, est per Galilæam, ac deinde per Samariam. Cùm ergo * *ingrederetur quoddam castellum*, id est, jam proximè ingressurus esset vicum quemdam seu pagum; nam intra ipsum castellum seu pagum leprosi cum hominibus conversari non poterant, vetante Lege, Num. 5, v. 2. * *Occurrerunt ei decem leprosi*, quos partim morbi communicatio, partim studium impetrandæ sanitatis conjunxerat. Nam alioqui Judæi non coütebantur Samaritanis, qualis unus eorum erat. * *Qui steterunt à longe* propter immunditiam suam, quia vetebantur versari cum sanis.

11. Et factum est, dum iret in Jerusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam.
12. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè:

13. * *Et levaverunt vocem*, propter distantiam scilicet altâ voce clamaverunt, * *dicentes*, unanimi scilicet clamore, omnes pro singulis, & singuli pro omnibus, ut hujusmodi concordiæ mutuæque dilectionis significatione quasi factâ conspiratione Christi misericordiam expugnarent: * *Jesu præceptor*, Græcè ἐπιστάτα, quod propriè significat præfectum seu præsidem, qui suo imperio res moderatur: unde &

13. Et levaverunt vocem, dicentes: Jesu præceptor, miserere nostri.

& Latinum Præceptor à præcipiendo, id eſt, imperando dictum eſt. Plus itaque hic ſignificat quàm doctorem, ut etiam Theophyl. obſervavit: * *miſerere noſtri*, impertitâ ſanitate.

14. Quos ut vidit, dixit: Ite, oſtendite vos ſacerdotibus. Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt.

14. * *Quos ut vidit*, nam clamor eorum videtur Chriſti oculos ad ſe convertiſſe., * *Dixit: Ite oſtendite vos ſacerdotibus*, utpote quorum eſt lepram dubiam explorare, vel eâ curatâ immunes declarare, denique præſcriptis legis ritibus purificare.

Cur ergo, inquies, mittuntur ad Sacerdotes iſti, quorum notoria erat lepra; idque antequam ab ea ſanati eſſent? Reſpondetur, quia ſufficiebat eos mundatos eſſe, non antequam pergerent, ſed antequam pervenirent ad Sacerdotes. Ac proinde Chriſti verba tacitam continent promiſſionem, eos mundos fore, ſi præcepto ſuo obedierint, quia eos in itinere mundare decreverat. Fecit hoc ad probandam & exercendam eorum fidem, dum immundi mittuntur ad Sacerdotes, quos jam mundi accedere debebant, ut ſic colligerent interea ſe mundandos, ſicut etiam factum eſt. Nam * *dum irent* ſeu inter eundem, * *mundati ſunt*, potius quam ſanati. Nam quamvis lepra his temporibus nota ſit gravis, ac deploratus morbus, multoque gravior olim poſt reditum ex terra ſancta fuit, Judaica tamen coloris potiùs vitium erat, quàm valetudinis aut integritatis ſenſuum & membrorum, ut Aug. lib. 2. quæſt. Evang. q. 40. & leproſorum conſortium magis vetitum erat propter ſignificationem aliquam, quàm propter periculum. Vide Lev. 13.

15. Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus eſt, regreſſus eſt, cum magna voce magnificans Deum,

15. * *Unus autem ut vidit quia mundatus eſt*, mundatione non tantum reali, ſed etiam jam declaratâ per Sacerdotem. Credibile eſt enim eos animadverſâ ſuâ mundatione expleviſſe præceptum Chriſti & Legis: quod ex eo probabiliter colligitur, quia unus eorum ſtatim familiariter cum Chriſto converſatur v. 16. Itaque mundatus & à Sacerdote purificatus, & ſic hominum ſocietati reſtitutus, * *regreſſus eſt*, ad Chriſtum, ubi eum tunc verſari contingebat, ſive eodem, ſive alio loco, * *cum magna voce*, magnæ gratitudinis & affectûs teſte, * ***magnificans Deum***, Græcè, δοξάζων, *glorificans*, ſeu glorioſum & magnum prædicans, atque laudans Chriſtum tamquam Deum. Nam ex hoc ipſo facto videtur divinam ejus potentiam agnoviſſe: cujus indicium eſt, tum profunda illa humilitas & reverentia, quâ

16. & cecidit in faciem ante pedes ejus gratias agens: & hic erat Samaritanus.

16. * *Cecidit in faciem ante pedes ejus*, ſcilicet pronus in terram; tum ipſum relativum, *ejus*: nam cujus, niſi Dei, cujus mentio præceſſerat? * *Gratias agens*; ita ut magnificando exhibuerit Chriſto, tamquam Deo, debitam laudem; procidendo majeſtati ejus, venerationem; gratias agendo, beneficentiæ ejus gratitudinem. * *Et hic erat Samaritanus*: proinde ex alia gente, fortè & religione, quàm Iſraë-

litæ.

litæ. Erant enim Samaritani plerique genere Babylonii, Chutæi, vel ex aliis gentibus oriundi, quas Salmanaſſar pro Iſraëlitis in Samaria collocâverat, & ideò mox vocatur *alienigena:* quamvis interim Samaritani etiam de genere Iſraël gloriarentur, ut patet Joan. 4. v. 14. Jeſus itaque dixit.

17. * *Nonne decem mundati ſunt?* q. d. maximè; * *& novem ubi ſunt?* Ut ſimiliter agnoſcant beneficium: verba enim ſunt non ignorantis, ſed arguentis eorum ingratitudinem. Cùm autem taceret præ modeſtia Samaritanus, ut qui non alios accuſaturus, ſed pro ſe gratias acturus veniſſet, adjicit Chriſtus ad circumſtantes:

17. Reſpondens autem Jeſus, dixit: Nonne decem mundati ſunt? & novem ubi ſunt?

18. * *Non eſt inventus, qui rediret.* Quo inſinuat, ad gratitudinem Deo debitam non eſſe ſatis affectum internum, ſed congrua quoque gratitudinis officia eſſe adjungenda: * *& daret gloriam Deo,* aperiendo confitendoque veritatem, quâ Chriſtus tamquam Deus, vel Deus per Chriſtum glorificandus erat. Quâ phraſi dicitur 1. Reg. 6. v. 5. *Dabitis Deo Iſraël gloriam,* id eſt, confitendo agnoſcetis plagas iſtas à Deo Iſraël vobis inflictas eſſe, & ita eum glorificabitis. Peccaverunt igitur novem leproſi, non, ut aliqui putant, infidelitate & ſuperbiâ, quaſi ſuo merito ſanitatem obtinuiſſent; nam contrarium videtur patere ex verſu 13. ſed ſolâ ingratitudine, quæ ex mera ſocordia & beneficiorum Dei oblivione naſcitur. Vult enim Deus ſua in ſe refundi dona, quodammodo amiſſum reputans, quod ingratus acceperit: qua de re vide latiùs Bernard. ſerm. contra vitium ingratitudinis. * *Niſi hic alienigena:* à quo proinde minùs gratitudinis expectandum fuerat, quia minùs de Deo inſtructus erat. Quòd plerumque contingere ſolet, quia conſiderant magis indignis conferri beneficium. Unde Bern. ibid. Felix, qui ſe alienigenam reputans, etiam pro quibuſque minimis beneficiis non minimas refert gratias, gratuitum eſſe non dubitans, quidquid alieno impenditur & ignoto.

18. Non eſt inventus qui rediret, & daret gloriam Deo, niſi hic alienigena.

19. * *Et ait illi: Surge.* Nam venerationis explendæ causâ huc uſque proſtratus in faciem jacuerat. * *Vade,* utpote officio gratitudinis, & omnibus, quæ ad ſanitatem fides popoſcerat, ritè perfunctus: * *quia fides tua,* quâ cum cæteris credidiſti verbis meis, *Ite, oſtendite vos Sacerdotibus:* * *te ſalvum fecit,* à lepra. Nam quamvis iſte Samaritanus etiam animo fortaſſis per juſtificationem ſanatus fuerat, non videtur tamen eò Chriſtus reſpicere. Fidem ergo commendat, quia illo tempore fides potiſſimum fundanda, & quid poſſet, declarandum erat. Allegoricè exponit hanc hiſtoriam Aug. lib. 2. quæſt. Evang. q. 40. & Greg. 5. Moral. c. 11. aliàs 10. qui per *leproſos* ſignificari volunt hæreticos, & per *lepram* hæreſim. Nam ut lepra cutis colores

19. Et ait illi: Surge, vade: quia fides tua te ſalvum fecit.

 variat,

variat, atque maculat, ita hæresis veris falsa permiscet. Unde & Christum præceptorem vocaverunt, & ad Sacerdotes missi sunt, quorum est curare hæreticos doctrinæ sanitate. Vide latius præcipuè Aug.

20 Interrogatus autem à Pharisæis: Quando venit regnum Dei? respondens eis, dixit: Non venit regnum Dei cum observatione:

20. * *Interrogatus autem à Pharisæis*, qui sæpè audiverant eum prædicantem appropinquare regnum Dei, cujus tamen nullum apparebat indicium: * *Quando venit*, id est, venturum esset, seu venire oporteret, * *regnum Dei?* Quo gloriosus & palam omnibus dominabitur. Somniabant enim tunc Judæi mundanum quoddam regnum, sicut & nunc, in quo Deus Christum, & ipsi cum eo cæteris imperarent nationibus. Moribus itaque Pharisæorum satis congruum videtur, ut hoc potius irridendi, quàm discendi causa interrogaverint. Quibus respondit: * *Non venit*, seu veniet, * *regnum Dei cum observatione*; ita scilicet, ut, antequam veniat, observandis signis sciri possit, quando venturum sit, quia ex improviso unicuique & omnibus suo tempore aderit. Nam illa signa adventus sui, quæ Christus c. 21. tradit, non sunt signa, quibus adventus diu antè præsciatur, sed quibus præsens agnoscatur.

21. neque dicent: Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.

21 * *Neque dicent*, de illo regno aut Rege ejus: * *Ecce hic, aut ecce illic*, scilicet in determinato aliquo loco aut civitate regnum illud quærendum est. Nam quamvis hæretici possint primum Christi adventum & regnum ejus in hoc mundo fallaci quadam similitudine effingere, quam ob causam prædixit Dominus, Matth. 24. v. 23. eos dicturos, *ecce hìc est Christus, ecce illic*: secundus tamen adventus Regis & regni ejus tam erit manifestus, dicente Psalm. 49. *Deus manifestè veniet*, ut circa illum fallacia aut fictio habere non possit locum. Porrò ne nihil ad quæstionem Christus attulisse videretur, transilit à futuro regno ad præsens, quod futuri typus & inchoatio est; quemadmodum Matth. 37. de vero Elia interrogatus, transilit ad Joannem, ejus figuram. Dicit igitur, * *ecce regnum Dei intra vos est*: q. d. Quid opus est observare tempus ac locum regni Dei, cùm sit intra vos? Cur quæritur foris, quod intùs quæri debet, & inveniri potest? Cur expectatis venturum, quod jam adest? Quia ubicumque est animus diligens justitiam, superior opibus, voluptatibus, honoribus mundi, &c. ibi est regnum Dei. Quo sensu cùm dicit, *intra vos est*, non necessaria procedit de reali existentia, quasi reverà in Pharisæis regnum illud fuisset, sed de natura regni illius, quod de se spirituale & invisibile est. In hunc ferè sensum Theophyl. & Beda, dum Deum fidem bonamque conversationem intra nos regnare docent. Neglectis itaque Pharisæis contemptoribus,

22. Et ait ad discipulos suos: Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii Hominis, & non videbitis.

22. * *Ait ad discipulos suos*, ut eos doceret, eâ, quam habebant, sa-

lutis

lutis occaſione frui, dum cum ipſis in corpore verſaretur, tamquam Rex regni illius, quod intra ipſos eſſe dixerat, ſed fide credendus: * *Venient dies, quando deſideretis videre unum diem filii hominis*, id eſt, vel uno die præſentiâ meâ frui, quemadmodum jam fruimini, ut à me inſtructionem, conſolationem, & animi robur accipiatis: * *& non videbitis*, me per aſſumptionem à vobis ablato. Quibus verbis eos armat non ſolùm ad patientiam, ſed etiam ad vivendum ex fide, poſtquam ab eis ablatus fuerit. Quæ ſequuntur in hoc Capite explicata ſunt diverſis locis apud Matth. præter illud verſ. 32.

23. Et dicent vobis: Ecce hîc, & ecce illic. Nolite ire, neque ſectemini.
24. nam, ſicut fulgur coruſcans de ſub cælo, in ea quæ ſub cælo ſunt, fulget: ita erit Filius hominis in die ſua.
25. Primùm autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac.
26. Et ſicut factum eſt in diebus Noë, ita erit & in diebus Filii hominis.
27. Edebant, & bibebant: uxores ducebant, & dabantur ad nuptias, uſque in diem, quâ intravit Noë in arcam: & venit diluvium, & perdidit omnes.
28. Similiter ſicut factum eſt in diebus Loth: Edebant, & bibebant: emebant, & vendebant: plantabant, & ædificabant:
29. quâ die autem exiit Loth à Sodomis, pluit ignem & ſulphur de cælo, & omnes perdidit:
30. ſecundum hæc erit quâ die Filius hominis revelabitur.
31. Si in illa hora, qui fuerit in tecto, & vaſa ejus in domo, ne deſcendat tollere illa; & qui in agro, ſimiliter non redeat retrò.

32. * *Memores eſtote uxoris Loth*, quod videlicet illi acciderit, dum amicorum & rerum pereuntium amore contra Angeli vetitum retrò reſpexit. Nempe quia conſequente mox ultione divinâ unà cum Sodomis periit, in ſtatuam ſalis commutata: ut ita hominibus condimentum & documentum præberet, quo ſapiant aliquid, unde illud caveatur exemplum, inquit Aug. 16. de Civit. c. 30. Illud autem eſt juxta mentem Chriſti hoc loco, ut memores illius exempli caveamus ne capti amore rerum, quas cum mundo perire neceſſe eſt, cum eas ſalvas eſſe volumus, & ad eas animo reſpicimus, una cum illis Dei judicio opprimamur & pereamus.

32. Memores eſtote uxoris Loth.
33. Quicumque quæſierit animam ſuam ſalvam facere, perdet illam: & quicumque perdiderit illam, vivificabit eam.
34. Dico vobis: in illa nocte erunt duo in lecto uno; unus aſſumetur, & alter relinquetur:
35. duæ erunt molentes in unum; una aſſumetur, & altera relinquetur: duo in agro; unus aſſumetur, & alter relinquetur.
36. Reſpondentes dicunt illi: Ubi Domine?
37. Qui dixit illis: Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

1. * Dicebat autem & Parabolam*, id eſt, ſimilitudinem: ex qua intelligeremus, à minori ad majus, * *quoniam oportet*, id eſt, quod oporteat, * *ſemper orare*, juxta illud Apoſtoli 1 ad Theſſalonicenſes 5. v. 17. *Sine intermiſſione orate*. Per quæ quidam tantum ſignificari putant, non debere nos deſperare, etſi non ſtatim obtineamus: nam, inquiunt, ſaltem ſomno oratio interrumpi debet. Sed præterquam quod illa perſeverantia magis ſequentibus verbis indicatur, major certè orandi aſſiduitas hoc verbo, *ſemper*, juxta antiquos ſignificata eſt, ut videlicet, quantum fieri poteſt, numquam oratio interrumpatur. Unde Anna dicitur orationibus & obſecrationibus ſerviiſſe Domino die ac nocte: & de vidua Apoſt. *Inſtet orationibus die ac nocte*. Et Cæcilia non

1. Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet ſemper orare & non deficere,

die-

diebus, neque noctibus ab oratione cessabat: & Martinus invictum ab oratione spiritum non relaxabat. Itaque Aug. epist. 121. c. 9. & aliis locis, docet continuam orationem esse continuum desiderium: continuè enim orat, qui continuè desiderat, etsi non moveat labia, nec flectat genua. Basilius verò in regula 37. fusiùs disputata, ad semper orandum plus requirit, ut videlicet in medio occupationum & fori desiderium illud mente Deo exponatur: quomodo hoc Sanctos intellexisse, eorum vita probat, quæ non aliud esse solet, quantum infirmitas humana permittit, nisi perpetua quædam oratio. * *Et non deficere*; Græcum μὴ ἐκκακεῖν, alii vertunt, *non animo concidere* vel *succumbere*, subjiciendo præ tædio & successûs desperatione orandi studium, si non statim sequatur effectus.

2. dicens: Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, & hominem non verebatur.

2. * *Dicens: Judex quidam erat, &c. qui Deum non timebat*, id est, qui nec Dei timore, nec hominum verecundiâ movebatur, ut jus ex officio diceret, sive cui, neque conscientiæ cura erat, neque famæ.

3. Vidua autem quædam erat in civitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de adversario meo,

3. * *Vidua autem quædam erat.* Vidua & hîc & alibi in Scripturis proponi solet velut exhortationis exemplum ad suscipiendum orandi studium, ut notat Aug. epist. 121 cit. c. 26. & patet in Anna, Samuëlis matre, & illa filia Phanuel, Lucæ 2. & 1. ad Tim. 5. v. 5. Quid autem, inquit Aug. in hoc operis genere in viduis electum est, nisi destitutio & desolatio? Quapropter si se omnis anima intelligat in hoc sæculo destitutam ac desolatam, quamdiu peregrinatur à Domino, profectò quamdam viduitatem suam Deo defensori assiduâ & intensissimâ prædicatione commendat. Hàc ergò de causa viduæ personam Christus inducit, dicentem: * *Vindica me*, id est, defende me (non enim videtur hîc sumi in significatione ulciscendi). * *de adversario meo*, qui mecum litigat, & opprimit justitiam causæ meæ, opibus, gratiâ, & violentiâ. Petit itaque, ut sibi jus ex officio dicat, & ita liberetur.

4. Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, nec hominem revereor:

4. * *Et nolebat per multum tempus*, defectu non potestatis, sed bonæ voluntatis, idque contra officium judicis, utpote cujus est etiam non rogati subvenire oppresso, judicare pupillo, defendere viduam, ut est Isaiæ 1. v. 17. Postea autem dicebat:

5. tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens sugillet me.

5. * *Quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam*, id est, jus illi dicendo, liberabo eam ab invidiâ, * *ne in novissimo*: Græcè εἰς τέλος, *in finem*, id est, assiduè, semper; Syrus *omni tempore*, quo modo sumitur Psal. 78. v. 5. & Psal. 12. v. 1. * *veniens*, id est pergens mihi esse molesta, * *sugillet me*, quod propriè, sicut & Græcum ὑπωπιάζειν, significat plagis lividum reddere; hîc autem per metaphoram significat maledictis obloqui, & famam lædere, quod ultimum refugium esse solet

ſolet mulierum, quæ paſſæ ſunt injuriam, vel certè tædio aures obtundere, quomodo intellexit Beda & Aug. lib. 2. qu. Evang. q. 45. & epiſt. cit. c. 8.

6. **Ait autem Dominus*, ſimilitudinem hanc accommodaturus ad propoſitum: **Audite, quid judex iniquitatis*, id eſt, iniquus, quia ſcilicet impius erga Deum, impudens in homines, nec juſtitiam adminiſtrans intuitu juſtitiæ, ſed pro commodo vel incommodo ſuo, **dicit*, nempe quod vindicabit illam precandi ſcilicet aſſiduitate ac tædio victus: nam hoc ſolum in verbis ejus attendi vult.

6. Ait autem Dominus: Audite quid judex iniquitatis dicit.

7. **Deus autem*, qui clemens eſt, qui propenſus in oppreſſos, qui fons juſtitiæ ac miſericordiæ, qui precum aſſiduitate non obtunditur, ſed delectatur, ut occaſionem habeat citò ſubveniendi, **non faciet vindictam electorum ſuorum*, id eſt, non vindicabit, ſeu liberabit à violentia, quâ premuntur fideles & electi, quos ille non averſatur, ut ille judex, ſed ab æterno eligendo dilexit. **Clamantium ad ſe*, id eſt, non ſimpliciter rogantium, ſed ex totis animæ viſceribus clamantium pro liberatione; neque tantùm ſingulis diebus, ſed **die ac nocte*: quo vehementiſſimæ & perſeverantiſſimæ preces ſignificantur; nam ſingula verba ſpirant emphaſin, & argumentum à minori ad majus peti indicant. **Et patientiam habebit in illis?* Græcè ἐπ' ἀυτοῖς, *ſuper illis*, id eſt, ſempernè longanimis erit, ac patienter feret injurias eorum, differendo liberationem, quam petunt? Quo ſenſu dicitur Eccleſ. 35. v. 22. *Dominus non elongabit, ſed judicabit juſtos, & faciet judicium: & fortiſſimus non habebit in illis patientiam.* Reſpondet autem Chriſtus interrogationi ſuæ:

7. Deus autem non faciet vindictam electorum ſuorum clamantium ad ſe die ac nocte, & patientiam habebit in illis?

8. **Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum*; eos à malis omnibus liberando. Non quod ſtatim eis precantibus ſubveniat; ſic enim periret precum perſeverantia, ad quam hortatur: ſed quia ne momento quidem tardat ultra articulum temporis, quo recta ratio, id eſt, juſtitia & veritas Dei dictaverit eſſe ſubveniendum. Sed quia, ut Aug. notat ſerm. 36. de verbis Dom. c. 1. ſi fides deficit, perit etiam oratio, & maximè orationis perſeverantia, hinc Chriſtus adjicit: **Verumtamen filius hominis veniens*, ad faciendam vindictam, ſeu ad liberandum ſimul & ſemel electos ſuos ab acerbiſſimis, quæ tunc erunt, tribulationibus, & quæ maximè poſcunt, ut aſſiduæ orationi vacent, **putas*, Græcè, ἆρα, *nùm*, ſive *utrùm*, quomodo ſæpè ſumitur illud, *putas*, in Scripturis, ut ſuprà c. 12. v. 42. & Matth. 24. v. 25. **Inveniet fidem in terra*, ſeu in hominibus? Quâ interrogationis figurâ fidei raritatem ſignificat, ut Theophyl. notat; non tamen omnimodum interitum, quaſi tunc Eccleſia fidelium peritura ſit: quem perverſiſſimum

8. Dico vobis, quia citò faciet vindictam illorum. Verumtamen Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra?

mum esse sensum docet Aug. lib. 2. contra Gaudentium c. 6. Nam Donatistæ ex hoc loco probare conabantur, apostasiam totius orbis factam esse. Itaque idem Aug. duplici sensu hoc exponere solet; vel de fide formata per charitatem, ut hoc dictum sit propter iniquorum abundantiam, bonorumque pauc tatem, juxta illud Domini, *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum*: vel de fide perfecta, quâ montes transferuntur, atque ita difficilis est in hominibus, inquit, ut in ipsis quoque admirabilibus Sanctis, sicut in ipso Moyse, inveniatur aliquid, ubi trepidaverint, vel trepidare voluerint; talis enim fides efficacissima est ad orandum, & impetrandum. Utrumque sensum tradit lib. de unit. Ecclesiæ c. 15. postremum loco cit. cont. Gaudentium, & latiùs serm. 36. de verbis Dom. c. 1. Cum ergo docuisset Dominus, orationem esse debere perseverantem, nunc ut doceret esse debere humilem,

9. Dixit autem & ad quosdam, qui in se confidebant tamquam justi, & aspernabantur cæteros, parabolam istam:

9. * *Dixit ad quosdam*, Pharisæos videlicet, de superbia maximè notabiles, * *qui in se confidebant, tamquam justi*, supple, *essent*, ut Græcè additur, id est, qui confidebant seu confidenter sibi persuadebant, se esse justos: nam Græcè est, πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς, *persuasi in seipsis*, id est, qui sibi persuaserant &c. * *Et aspernabantur cæteros*, tamquam injustos, arbitrati videlicet se solos esse justos. Superbia enim vult esse singularis, perversè appetens id, quod Deo maximè proprium est, ut scilicet unus omnibus excellat, de quo Aug. lib. de vera religione c. 45. Et hæc est causa, cur superbos Aug. communiter per unicornes intelligat. Hanc superbiam etiam ipso nomine Pharisæi ræferebant, tamquam separati à reliquis. Ad hos ergo dixit * *parabolam istam*: quæ fortassis res verè gesta fuit, sed ad hoc proposita, ut inde tamquam ex parabola aliquid simile pro omnibus orantibus eliciatur.

10. Duo homines ascenderunt in templum ut orarent: unus Pharisæus, & alter publicanus.

10. * *Duo homines ascenderunt in templum*, tamquam in monte situm, ut isto corporali ascensu monerentur oraturi, mentem simul ad Deum elevandam esse, cum orationis non postrema pars sit mentis in Deum elevatio. * *Unus Pharisæus*, opinione sanctitatis suæ tumens, * *& alter publicanus*, peccator publicus, & agnoscens se esse talem.

11. Pharisæus stans, hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi quia non sum sicut ceteri hominum: raptores, injusti, adulteri: velut etiam hic publicanus.

11. * *Pharisæus stans*, superbè & arroganter, quasi jure suo de propria justitia cum Deo disserturus; nam sublimitas animi etiam in corpore suam similitudinem operabatur & operari solet: * *hæc apud se orabat*, id est, hæc loquebatur in corpore suo cum Deo: nihil enim orabat a Deo, prout oratio postulationem significat, ut notat Aug. serm. 36. cit. * *Deus gratias ago tibi, quia non sum*, per tuam scilicet gratiam præservatus (nemo enim veraciter agit gratias alicui, nisi agnoscat ejus beneficium) * *sicut cæteri hominum.* Diceret saltem,

sicut

sicut multi homines. Quid est, *sicut cæteri hominum*, nisi *sicut omnes præter me?* Ego justus sum, cæteri peccatores, prout hoc expendit Aug. ibid. quibus in verbis multipliciter peccabat. Primò, quia verbotenùs agens Deo gratias, reipsa sibimet placebat in donis Dei, quod in viris etiam bonis superbiæ germen esse solet. Secundò, quia non solùm sibi placebat, sed etiam cæteris omnibus se cum quodam contemptu præferebat, adeòque sub specie gratiarum actionis laudabat: omnis autem qui se exaltat, etiamsi vera dicat, offendit, ut Amb. serm. 3. in Psalm. 118. v. 5. Tertiò, quia falsò se peccatorum numero eximebat: nam illa verba, * *raptores, injusti, &c.* vim habent enumerationis omnium vitiorum, etiam superbiæ, (pauca enim tangens, relinquit reliqua) cùm tamen illa destrueret, quidquid reliqua ejus justitia ædificaverat, ut ait S. Paulinus epist. 58. apud Aug. ideoque falsa fuit hæc oratio. Quartò addit, * *velut etiam*, seu qualis est etiam, * *hic publicanus*, unus videlicet ex illis cæteris raptor & injustus. Nam eum tamquam digito ostendens, jubet Deum animadvertere, quantum inter se & illum intersit. Quâ in re continetur intolerabilis superbia cum temerario judicio conjuncta: superbia est enim insultare peccatori, ut notat Aug. in Psalm. 93. & insignis temeritatis, hominem condemnare, externo gestu pœnitentem. Cùm ergò se laudasset, quòd declinasset à malo, nunc ulteriùs enumerat, quæ fecerit bona, ut utrimque se justum ostenderet.

12. * *Jejuno bis in sabbato*, id est, quâque septimanâ, de quo dictum Matth. 28. v. 1. Pharisæos autem secundam & quintam hebdomadæ diem Jejunio dedicasse tradit Epiphan. Hæresi 16. * *Decimas do omnium, quæ possideo*, in eleëmosynas videlicet erogando, ut Aug. in Psalm. 146. Neque enim omnium omninò rerum decimas propriè dictas Sacerdotibus dare tenebantur. Observat autem idem Aug. tum illo serm. 36. tum lib. de spiritu & littera c. 13. Pharisæum se tantùm laudasse, nihil verò omninò à Deo petiisse, tamquam scilicet nihil Deo indigeret ampliùs, sive ad peccati cujuscumque remissionem, sive ad conservandam, augendam, perficiendamque justitiam. Unde rectè loco quodam Ambr. Pharisæus arrogans in prece, jactans innocentiæ, præsumptor gloriæ, exprobrator misericordiæ, (fortè miseriæ) prædicator sui, criminator alieni, qui magis conveniret (id est, debitum suis meritis posceret) quam rogaret Deum.

12. Jejuno bis in sabbatho: decimas do omniũ quæ possideo.

13. * *Et Publicanus à longè stans*, id est, longè ab altari & sanctis locis, conscientiâ id operante, quâ agnoscebat, se per dissimilitudinem morum longè esse à Deo, & salute, * *nolebat*, quia non audebat, * *nec oculos* quidem * *ad cælum levare*; multò minùs aliud quidpiam auda-

13. Et publicanus à longè stans, nolebat nec oculos ad cælum levare: sed percutiebat pectus suũ, dicens: Deus propitius esto mihi peccatori.

audaciùs cum Deo facere, quod Cyprian. de orat. Dom. in initio adſcribit verecundiæ; attollere verò oculos impudentiæ: * *ſed percutiebat pectus ſuum*, ut peccata intùs incluſa teſtaretur, juxta Cyprian. ibid. ut ea contereret, juxta Aug. in Pſalm. 31. tunſio enim pectoris, inquit, obtritio cordis eſt: denique ut evidenti pulſu occultum caſtigaret peccatum, & à ſe pœnas exigeret, juxta eumdem; ſerm. 8. & 36. de verbis Domini. Hæc enim omnia importat pectoris tunſio, quam natura pœnitentes docuit, tum Judæos olim, tum deinde Chriſtianos, ut patet infrà c. 23. v. 48. Qui ritus olim tam familiaris erat Chriſtianis, ut ſimulatque audirent verbum, *Confiteor*, etiam pro laude uſurpatum, pectus tunderent, teſte Aug. ſerm. illo 8. * *dicens: Deus propitius eſto mihi peccatori.* Quibus paucis verbis & peccati confeſſio, & veniæ petitio exprimitur, & Spiritûs ſancti infuſio poſtulatur: nam, ut Aug. epiſt. 57. Spiritus ſanctus inhabitat propitius. Itaque quidquid ad juſtificationem eſt neceſſarium, iſto compendio comprehenſum eſt. Unde quia cor contritum & humiliatum Deus non deſpicit, meritò pronuntiat Chriſtus:

14. Dico vobis, deſcendit hic juſtificatus in domum ſuam ab illo: quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur.

14. * *Deſcendit hic*, è templo, * *juſtificatus ab illo*, id eſt, præ illo, phraſi Hebræis uſitatâ, ſeu magis quàm ille, prout Aug. legit multis locis, nempe quia Phariſæus opinione dumtaxat ſuâ, externâque ſpecie, Publicanus reverà coram Deo juſtificatus deſcendit. Ratio eſt, * *quia omnis, qui ſe exaltat*, ſicut fecerat Phariſæus orando, * *humiliabitur*, quia ipſa ejus oratio talis facta ei fuerat in magnum peccatum: & qui ſe humiliat, ſicut Publicanus, * *exaltabitur*: nam ipſa ejus juſtificatio magna exaltatio fuit.

15. Afferebant autem ad illum & infantes, ut eos tangeret. Quod cum viderent diſcipuli, increpabant illos.
16. Jeſus autem convocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, & nolite vetare eos, talium eſt enim regnum Dei.
17. Amen dico vobis: Quicumque non acceperit regnum Dei ſicut puer, non intrabit in illud.
18. Et interrogavit eum quidam princeps, dicens: Magiſter bone, quid faciens vitam æternam poſſidebo?
19. Dixit autem ei Jeſus: Quid me dicis bonum? nemo bonus niſi ſolus Deus.
20. Mandata noſti: Non occides: Non mœchaberis: Non furtum facies: Non falſum teſtimonium dices: Honora patrem tuum & matrem.
21. Qui ait: Hæc omnia cuſtodivi à juventute mea.
22. Quo audito, Jeſus ait ei: Adhuc unum tibi deeſt: omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo: & veni, ſequere me.
23. His ille auditis, contriſtatus eſt: quia dives erat valdè.
24. Videns autem Jeſus illum triſtem factum, dixit: Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt.
25. Facilius eſt enim camelum per foramen acus tranſire, quam divitem intrare in regnum Dei.
26. Et dixerunt qui audiebant: Et quis poteſt ſalvus fieri?
27. Ait illis: Quæ impoſſibilia ſunt apud homines, poſſibilia ſunt apud Deum.
28. Ait autem Petrus: Ecce nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te.
29. Qui dixit eis: Amen dico vobis, nemo eſt, qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios, propter regnum Dei,
30. & non recipiat multò plura in hoc tempore, & in ſæculo venturo vitam æternam.
31. Aſſumpſit autem Jeſus duodecim, & ait illis: Ecce aſcendimus Jeroſolymam, & conſummabuntur omnia, quæ ſcripta ſunt per Prophetas de Filio hominis.
32. tradetur enim Gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conſpuetur:
33. & poſtquam flagellaverint, occident eum, & tertia die reſurget.
34. Et ipſi nihil horum intellexerunt, & erat verbum iſtud abſconditum ab eis, & non intelligebant quę dicebantur.

25. Fa-

35. Factum est autem, cum appropinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat secus viam, mendicans.
36. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset.
37. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret.
38. Et clamavit, dicens: Jesu fili David miserere mei.
39. Et qui præibant, increpabant eum ut taceret. Ipse verò multò magis clamabat: Filii David miserere mei.
40. Stans autem Jesus jussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogavit illum,
41. dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine ut videam.
42. Et Jesus dixit illi: Respice, fides tua te salvum fecit.
43. Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

CAPUT DECIMUMNONUM.

1. * ET *ingressus perambulabat Jericho*, id est, plateas obibat civitatis, animas, ut videtur, quærens perditas, sicut medici ægrotorum domos obire solent.

1. Et ingressus perambulabat Jericho.

2. * *Et ecce vir nomine Zachæus*; nomen est Syriacè à munditie ductum: * *Et hic princeps erat publicanorum*, Græcè ἀρχιτελώνης, quasi dicas Archipublicanus, seu Publicanorum plurium præfectus, ad quem tamquam ad quæstorem primarium, vectigalia publica inferiores Publicani deferrent, ut indicat Aug. serm. 36. de verbis Domini * *& ipse dives*, quia, ut idem ait, multos presserat, multis abstulerat, multa congesserat: & inde habebat divitias; quamquam v. 8. indicet eum etiam justis facultatibus divitem fuisse.

2. Et ecce vir nomine Zachæus: & hic princeps erat Publicanorum, & ipse dives:

3. * *Et quærebat videre Jesum quis esset*, secundùm faciem, quem jam dudum ex rumore, & secundùm virtutem & sapientiam noverat: * *& non poterat præ turba*, quæ Jesu ambulanti circumfundebatur, * *quia statura pusillus erat.*

3. & quærebat videre Jesum, quis esset: & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat.

4. * *Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum.* Si per ω mega scribatur, ut est in textu Lucæ συκομωρέαν, sonat ficum fatuam; si per ο micron, ut plerumque fit; ficum moro similem: quam describit Discorides l. 1. c. 182. esse gustus inefficacis, hoc est, ignavi & fatui: unde Syrus *ficum insipidam* transfert: Plinius l. 13. c. 7. arborem moro similem foliis, magnitudine, aspectu, & *Ægyptiam ficum* vocat Aug. serm. de verbis Apostoli c. 3. testatur eam in Africa, aut omninò nusquam aut rarò inveniri, in Judæa esse frequentem. Moralem sensum pusillæ staturæ Zachæi, & ascensus ejus in lignum, vide ibidem apud Aug. & Ambr. in hunc locum, & Greg. 17. Moral. c. ult. Jesus igitur ei dixit:

4. Et præcurrēs ascendit in arborem sycomorum ut videret eum: quia inde erat transiturus,

5. * *Zachæe festinans descende*, omni scilicet cunctatione ac tergiversatione postpositâ; quod ideò dicit, ne conscientiâ forsan territus trepidaret præ verecundia status publicani talem virum hospitio recipere: *Quia hodie in domo tua oportet me manere*, id est, hospitari decrevi: non quòd alia non essent hospitia, sed quia, quamvis vocem invitantis Zachæi Dominus non audiverat, viderat tamen affe-

5. Et cum venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe festinans descende: quia hodie in domo tua oportet me manere,

ctum ejus, inquit Ambr. quem etiam verbis deprompsisset, nisi conscientia peccatorum & infamia publica obstitisset. Ista igitur humanitate præventus, & anxietate suâ liberatus,

6. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens,

6. * *Festinans descendit, & excepit illum gaudens*, id est, magna animi alacritate, libentissimè, tamquam magno affectus honore & beneficio, præter omnem opinionem. Ubi Maldonatus apertè confirmari putat, facienti, quod in se est, Deum gratiam non denegare posseque hominem sese aliquo modo ad gratiam disponere. Sed multum fallitur: hoc enim ipsum, quòd Zachæus Dominum videre voluit, nempe cujusmodi esset, severus an placidus, quem peccator fidenter posset accedere, gratiæ tribui debet, sicut Aug. tribuit serm. 8. de verbis Apostoli c. 3. & 4. Vidit Dominus, inquit, ipsum Zachæum: visus est (Zachæus) & vidit. Sed nisi visus esset, non videret, quos enim prædestinavit, illos & vocavit. Et hinc est, quòd Concilium Arausicanum, cùm definivisset c. ult. in omni opere bono non nos incipere, & postea per Dei misercordiam adjuvari, subjicit: Unde manifestissimè credendum est, quòd & illius latronis, & Cornelii Centurionis, & Zachæi, qui ipsum Dominum suscipere meruit, illa tam admirabilis fides non fuit de natura, tamquam scilicet incipiente illud opus bonum: verissimum est enim illud Scripturæ, & generalissimum Jeremiæ 30. v. 21. *Applicabo eum, & accedet ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi?* Itaque quod Maldonat. quosdam juvari judicat, sequentes Christum, alios eum præcurrentes, non potest cum doctrina Aug. ex Scripturis hausta, consistere: cui conformiter & Prosper contra Collatorem c.7. de Christo, præparavit, inquit, sibi ejus animum, cujus elegit hospitium. Vide ibi latiùs.

7. Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes quod ad hominem peccatorem divertisset,

7. * *Et cum audirent omnes*, turba scilicet tota præsens, * *murmurabant*, quod, cum tota urbe oberrasset, & quasi quæsivisset hospitium, tandem tamen * *ad hominem peccatorem divertisset*, publicum scilicet, quales habebantur publicani. Quamquam Tertull. l. 4. contra Marcionem c. 37. Zachæum putat fuisse gentilem, quod & Cyprianus epist. 63. & Ambr. l. 1. Offic. c. 30. sentire videtur, ut proinde causa murmurationis etiam fuisset accessus ad gentilem hominem, & quidem talem.

8. Stans autem Zacheus, dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.

8. * *Stans autem Zachæus*, tanquam refutaturus murmur turbæ ægrè ferentis ingressum Jesu * *Dixit ad Dominum, Ecce, &c.* q. d. Fateor, peccator fui, sed ecce emendationem meam, quia * *dimidium bonorum meorum do pauperibus*, id est, dare paratus sum, & jam quasi assignans do. Nam quòd quidam exponunt, *do*, id est, dare soleo, videtur repug-

pugnare versui 9. Unde & plerique authores tunc illam mutationem factam esse censent, Theophyl. Aug. & alii. * *Et si quid aliquem defraudavi*, id est, per injustitiam & calumniam, ut Græcum indicat, extorsi, * *reddo quadruplum* : q. d. Alterum dimidium mihi servo, non ut eo fruar, sed ut debita mea solvam, reddens quadruplum, ut Aug. serm. cit. & Tract. 5. in epist Joan. Non enim habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat, quia non spolia, sed dona quæruntur, inquit Ambr. nec dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, ut Aug. epist. 54. Quadruplum autem reddit, propter plenissimum studium justitiæ; sua cuique tribuentis, cui non sufficit reddere æquivalens, ut notat Bernardus serm. 1. de omnibus Sanctis. Quod enim Lex Exodi 22. v. 1. de solis ovibus ablatis constituerat, ipse in formulam generalem faciendæ restitutionis traxit, ut abundè damnum omne resarciret, quod quantum esse posset, ei incertum erat. Quod autem aliqui hinc consequens esse putant, eum nihil sibi reservasse, non firmiter videtur colligi : cum enim esset dives, potuit etiam post quadrupli restitutionem aliquid superesse.

9. * *Et ait Jesus ad eum*, ut aliquam ipsi Zachæo securitatem & consolationem daret, ac turbæ causam redderet, cur ad peccatorem divertisset, ut notat Aug. cit. serm. 8. c. 5. * *quia hodie salus domui huic facta est*, quia videlicet patrifamilias & consequenter domui, in quam salus primum intravit cùm Christus intravit : tunc enim avaritiæ & fraudibus renuntiavit Zachæus : unde de illo solo subjicit Christus, * *eo quod & ipse*, id est, etiam ipse Zachæus, cujus est hæc domus, quantumvis eum vos despiciatis, * *Filius sit Abrahæ*, nimirum verus filius Abrahæ, non solùm genere, sed maximè fidei & justitiæ imitatione: quo sensu Christus negat Judæos esse filios Abrahæ, Joan. 8. v. 39. & 44.

9. Ait Jesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est: eo quod & ipse filius sit Abrahæ.

10. * *Venit enim filius hominis.* Causam assignat salutis ejus, unde videlicet peccator publicus & infamis potuit esse factus filius Abrahæ, ut notat Prosper, loco suprà citato contra Collatorem, nimirum eò quòd ipse Filius hominis in mundum venisset, ut eum cum cæteris tamquam ovem errantem, * *quæreret & salvum faceret, quod perierat*, id est, ut ad justitiam & salutem reduceret eos, qui peccatis suis perierant, ut ita videlicet, quem agnosceremus à Christo quærente salvum esse factum, sciremus à quærente præventum, inquit Prosper. Sensum allegoricum hujus historiæ, vide apud Aug. serm. 8. cit. & Theophyl. in Luc.

10. Venit enim Filius hominis quærere & salvum facere quod perierat.

11. * *Hæc illis audientibus*, tam plebe videlicet quàm discipulis. Unde videntur hæc præ foribus esse dicta, ubi populus egressum Domini

11. Hæc illis audientibus, adjiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Jerusalem : & quia existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur.

mini expectabat: * *adjiciens dixit parabolam*, quâ sanare volebat quorumdam carnalem existimationem, quam tangit sequentibus verbis, * *eo quod esset prope Jerusalem*, utpote quæ à Jericho non nisi septem circiter horis distabat: * *& quia existimarent, quod confestim*, simulatque Jerosolymam, urbem Regiam, pervenisset, * *regnum Dei*, gloriosum, quod Deus Christo suo per Prophetas promiserat, & de quo toties ipsemet, etiam tamquam jam appropinquante, mentionem fecerat, * *manifestaretur*, Christo scilicet mox occupaturo solium regium, in urbe Regia, ad quam tendebat. Carnale namque regnum terreno simile somniabant, ut patuit in filiis Zebedæi, Matth. 20. v. 21. Hanc opinionem tollit hâc parabolâ, docens eos regnum illud in longinqua regione, in cælo videlicet, inchoandum, nec nisi in reditu suo manifestandum in terris: interim verò iis, qui participes ejus esse vellent, hîc negotiandum esse: Est autem parabola hæc ei, quæ narratur Matth. 25. de talentis, valde similis, & eundem scopum habens; alio tamen tempore & loco & occasione dicta, & in quibusdam circumstantiis narrationis diversa.

12. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reverti.

12. * *Homo quidam nobilis*, Christus Dominus, juxta Aug. l. 2. Quæst. Evang. q. 46. quia secundùm divinam naturam ex Deo Patre natus; secundùm humanam, ex regia progenie David, rebusque à se mirabiliter gestis nobilitatus: * *abiit in regionem longinquam*, per ascensionem in cælum; quæ regio & loco & rerum conditione à terris remotissima est: quamquam & longitudo absentiæ usque ad judicii diem nomine longinquitatis insinuetur, * *Accipere sibi regnum*, cujus possessio ei post ascensionem data est, prout luculentè describitur Danielis 7. v. 13. & 14. * *Et reverti*, tempore opportuno, quod erit in novissimo die. Sed antequam discederet,

13. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio,

13. * *Vocatis decem servis suis:* quo numero denario tota multitudo ministrorum Ecclesiæ significatur; ponitur enim certus numerus pro incerto, *dedit eis decem Mnas*, ut ex iis singulis acciperent unam, sicut patet infrà ex verbis servorum, rationem domino reddentium. Significantur autem diversa dona, quæ ministris suis tradidit. Porrò *Mna*, Græcè, Latinis dicitur *Mina*, & significat libram pecuniarum Atticam constantem duodecim unciis & semis, id est, centum drachmis; nam uncia continet octo drachmas. Mina verò Hebraica continebat duas libras & dimidiam, ut testatur Josephus lib. 14. Antiq. c. 13. aliàs 12. in initio, & indicatur Ezech. 45. v. 12. ubi dicitur, quòd viginti sicli & viginti quinque sicli, & quindecim sicli (hoc est in universum sexaginta sicli) mnam faciant. Nam duo sicli faciunt unciam, & viginti quatuor sicli unam libram, Itaque Mna

valde

valde diverſa eſt à talento, ſed ad idem ſignificandum in parabola aſſumitur. * *Et ait ad illos: Negotiamini*, laborando in uſu pecuniæ, & lucrum adferendo, * *dum venio*, id eſt, donec reverſus fuero. Deſtruit ergo opinionem non ſolùm de inſtante jamjam regno, ſed etiam de regno ſuaviter ac molliter ſine laboribus ſibi deferendo.

14. * *Cives autem ejus*, inter quos natus, & educatus, & converſatus fuerat, nempè Judæi, maximeque Jeroſolymitani, * *oderant eum*, dum cum illis viveret. Ita ut etiam tum palam dicerent, *Non habemus Regem niſi Cæſarem*; eaque de cauſa eum interficerent, dicentes Pilato, *Noli ſcribere Rex Judæorum.* Itaque idem odium obſtinatâ voluntate proſequentes, eo jam in cælum profecto, * *miſerunt legationem*, ſeu legatos, * *poſt illum dicentes*, non illi, ſed aliis, id eſt, dantes eis in mandatis, ut toti rationi Judaicæ denuntiarent iſtud: * *nolumus hunc*, quem præ contemptu nec nominare dignantur, * *regnare ſuper nos*, quem vidiſtis velut indignum à nobis exturbatum & crucifixum. Factum eſt hoc, quando Apoſtolos perſecuti ſunt, & cæſis denuntiaverunt, ne in nomine Jeſu cuidam loquerentur, quando Paulo datæ ſunt epiſtolæ à Pontificibus in Damaſcum, ut Chriſtianos vinctos perduceret in Jeruſalem.

14. Cives autem ejus oderāt eum: & miſerunt legationem poſt illum, dicentes: Nolumus hunc regnare ſuper nos.

15. * *Et factum eſt, ut rediret*, in patriam ſcilicet ſuam, * *accepto regno*, id eſt, poſtquam regnum ſuum in cælis inchoaſſet & accepiſſet: quia in manifeſtiſſima & eminentiſſima claritate rediturus eſt ad judicium ille, qui eis humilis apparuit, ut Aug. quæſt. 36. Quæ verò de ratione cum ſervis poſita hîc ſequuntur, vide in cap. 25. Matth. Aliqua tamen eſt differentia: nam ſicut hîc in ſervis inæqualitas laboris & induſtriæ fuit, ita & inæquale datur eis prœmium. Primus enim dicit:

15. Et factum eſt ut rediret accepto regno: & juſſit vocari ſervos, quibus dedit pecuniam, ut ſciret quantum quiſque negotiatus eſſet.

16. * *Mna tua decem mnas acquiſivit*, ſeu lucrifecit: q. d. Non ego per induſtriam meam, ſed per gratiam tuam decem mnas acquiſivi: quo numero maximum lucrum ſignificatur, ſicut per *quinque* duplo minus. Qua de cauſa gratulando dicit Dominus:

16. Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquiſivit.

17. * *Euge ſerve bone.* Quæ vox eſt laudantis, & applaudentis, perinde ac ſi diceres, *rectè*, *præclarè ſe res habet*; componitur enim ex *Eu*, id eſt, benè, &, *Ge* enclitico: * *quia in modico*, Græcè ἐν ἐλαχίςῳ, *in minimo*, in una ſcilicet mna, * *fuiſti fidelis: eris*, Græcè ἴσϑι, *eſto*, ſeu *ſis* * *poteſtatem habens ſuper decem civitates*, ſuper plurimas videlicet animas, eas maximè, quibus cauſa ſalutis fuiſti. Hinc Pſalm. *Jeruſalem ædificatur ut civitas*: & Ambroſ. Civitates illæ ſunt animæ, quibus jure præponitur, qui pecuniam Domini, hoc eſt, eloquia Dei mentibus hominum fæneraverit. Nam ſicut Angeli, inquit, præſunt, ita

17. Et ait illi: Euge bone ſerve, quia in modico fuiſti fidelis, eris poteſtatem habens ſuper decem civitates.

18. Et alter venit, dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas,

ita & hi, qui vitam meruerint Angelorum: q. d. Christus, esto ex primis proceribus & præfectis regni mei. Alteri verò, qui minus priore laboraverat, insignem tamen & ipse fructum fecerat, dicit:

19. Et huic ait: Et tu esto super quinque civitates

19. * *Et tu esto super quinque civitates*, parem videlicet studio ejus honorem præfecturæ tribuens: quo præmium exprimitur accidentale: in Matthæo verò fit mentio præmii essentialis, quando dicitur, *intra in gaudium Domini tui.*

20. Et alter venit, dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario:

20. Quod verò tertius dicit, se habuisse mnam **repositam in sudario*, idem est quantum ad sensum intentum cum eo, quod dicitur apud Matth. *Abscondi talentum tuum in terra.* Vide dicta de excusatione servi illius, & increpatione Domini loco Matth. citato.

21. timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti.
22. Dicit ei: De ore tuo te judicio serve nequam. sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminavi:
23. & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam?
24. Et astantibus dixit: Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet,
25. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas.
26. Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, & abundabit: ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo.

27. Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me.

28. Et his dictis, præcedebat ascendens Jerosolymam

27. * *Verumtamen*, id est, verùm: q. d. Ignavum quidem servum sic plectendum esse judico, verùm * *inimicos meos illos*, genere scilicet cives meos, animo verò hostes infensissimos, longè graviùs tractari volo. Nimirum * *adducite eos huc & interficite ante me*, Græcè κατασφάξατε ἔμπροσθέν μου, *jugulate coram me.* Quo significatur æterna & irreparabilis pœna Judæorum infidelium; quodque ipsi adeoque omnes reprobi, inspectante cum Sanctis Christo, in infernum latâ damnationis sententiâ demergendi sunt.

29. Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos,
30. dicens: Ite in castellum, quod contra est: in quod introëuntes, invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo umquam hominum sedit: solvite illum, & adducite:
31. Et si quis vos interrogaverit: Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam ejus desiderat,
32. Abierunt autem qui missi erant: & invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum.
33. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos: Quid solvitis pullum?
34. At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet.
35. Et duxerunt illum ad Jesum. Et jactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Jesum.
36. Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via.
37. Et cum appropinquaret jam ad descensum Montis oliveti, cœperunt omnes turbæ discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus,
38. dicentes: Benedictus, qui venit rex in nomine Domini, pax in cælo, & gloria in excelsis.
39. Et quidam Pharisæorum de turbis, dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos.
40. Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.

41. Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam, dicens:

41. * *Et ut appropinquavit*, Jerosolymæ, civitate scilicet jam in conspectu positâ, cùm descenderet ex monte Oliveti, * *flevit super illam*, id est, propter illam, cùm perpenderet, hinc ejus ingratitudinem, obduratamque cæcitatem, illinc verò impendentium calamitatum magnitudinem. Flevit ergo intimo compassionis affectu, in mediis festivis acclamationibus & gaudiis, ut ostenderet non sibi honorem illum, sed salutem civitatis esse cordi. Hoc contigit eodem loco ac tem-

tempore anni, quo postea Romani castra posuerunt, ut patet ex Josepho lib. 6. de bello Jud. c. 3. & 4.

42. * *Dicens: quia*; illud, *quia*, Latinè redundat ex phrasi Græca, ut alibi sæpiùs: * *si cognovisses & tu*. Greg. hom. 39. vult esse sermonem conditionalem, sicut sonat, ideoque supplendum (*fleres & tu:*) nihil enim respondet illi conditioni. Sed facilior videtur esse posse sensus optativus, nullâ indigens suppletione: quasi diceretur, ô si cognovisses etiam tu, videlicet sicut ego, & hæc turba discipulorum meorum. Græcum enim εἰ pro *utinam*, sæpè sumitur, sicut in translatione Græca LXX. apertissimum est, Josuë 7. v. 7. & Job 10. v. 4. prout notavit Olympiodorus. Utinam igitur cognovisses: sed quid; nempè, * *quæ ad pacem tibi*, supple, pertinent: nam illud, *quæ*, Græcè pluralis numeri est, & ita intelligunt ferè Græci, Orig. hom. 38. in Luc. Euthym. ac Theophyl. *pacis* autem nomine Hebraico more intelligitur salus ac prosperitas: q. d. Utinam intelligeres ea, ex quibus salus tua ac prosperitas dependet, nempè me Salvatorem tuum præsentem, fidem ac prædicationem meam: & quidem * *in hac die tua*, quâ te Deus adhuc benignis oculis aspicit, dum te per meipsum, tamquam humilem & mansuetum Regem, ad salutem tuam visitat. Abruptus est sermo, sicut flentium, & ex intimo pectore gementium esse solet, quibus affectus vehementia interrumpit orationem. * *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis*, id est, ignota tibi sunt, supple ea, quæ faciunt ad pacem & salutem tuam. Nimirum quia mentis oculos claudis, ne agnoscas. Non enim hoc dicitur ad levandam culpam ejus, sed ad arguendum stuporem.

42. Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.

43. * *Quia venient dies, & circumdabunt*, id est, in quibus circumdabunt * *te inimici tui vallo*. De Romanis loquitur, qui ducibus Tito & Vespasiano totam civitatem uno continuo vallo circumcinxerunt, triginta novem stadiorum longitudine, tridui labore, ita ut nemini pateret introitus vel exitus. Hinc orta fames intolerabilis; qua de re vide Josephum l. 6. de bello Judaico c. 13. Et hoc est, quod adjicit, exponendo, * *& circumdabunt te*. Græcè aliud verbum est à præcedente, καὶ περικυκλώσουσί σε, id est, *& in circuitu te cingent:* ex quo sequitur, quòd * *coangustabunt te undique*, id est, ad illas augustias te redigent, ut fame & miseriis pereas. Nam hinc præcipuè factum est, ut toto obsidionis tempore undecies centena millia perierint.

43 Quia venient dies in te: & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te: & coangustabunt te undique.

44. * *Et ad terram prosternent te*, id est, solo te æquabunt ac destruent; * *te & filios tuos*, id est, cum civibus seu incolis tuis: * *& non relinquet lapidem super lapidem*, id est, lapidem lapidi cohærentem Phrasis hyperbolica est, nihil aliud significans, nisi extremam ejus ever-

44. & ad terram prosternent te, & filios tuos, qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem: eò quòd non cognoveritis tempus visitationis tuæ.

45. Et ingressus in templum, cœpit ejicere vendentes in illo, & ementes,
46. dicens illis, Scriptum est: Quia domus mea domus orationis est. Vos autem fecistis illam speluncam latronum.
47. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, & Scribæ & Principes plebis quærebant illum perdere:
48. & non inveniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiens illum.

eversionem ac desolationem, q. d. funditus destrueris. Quod completum esse testis est Josephus lib. 7. c. 18. ubi dicit Cæsarem jussisse totam funditus erui civitatem ac templum. Itaque civitatis ambitum ita complanavere diruentes, ut qui ad eam accessissent, inquit, habitatam aliquando esse vix crederent. Relictæ tamen fuerunt tres turres, & muri pars occidentalis, ut esset indicium posteris, qualem civitatem expugnasset. Postea tamen & illa destructa sunt, civitate in alium locum translatâ, ut perfectiùs Christi prophetia impleretur. * *Eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ*, quo scilicet te Deus per filium suum visitavit, doctrinaque & miraculis ad pacem & salutem provocavit. Quo significat causam perditionis ejus fuisse ingratitudinem & impietatem in filium Dei.

Caput vigesimum explicatum est, partim apud Matthæum, partim apud Marcum.

Caput vigesimum primum similiter explicatum est, partim apud Matthæum, partim apud Marcum.

CAPUT VIGESIMUM.

1. Et factum est in una dierum, docente illo populum in templo, & evangelizante, convenerunt Principes sacerdotum, & Scribæ cum senioribus,
2. & aiunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate hæc facis? aut: Quis est, qui dedit tibi hanc potestatem?
3. Respondens autem Jesus, dixit ad illos: Interrogabo vos & ego unum verbum. Respondete mihi:
4. Baptismus Joannis de cælo erat, an ex hominibus?
5. At illi cogitabant intra se, dicentes: Quia si dixerimus, De cælo, dicet, Quare ergo non credidistis illi?
6. Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos: certi sunt enim, Joannem prophetam esse.
7. Et responderunt se nescire unde esset.
8. Et Jesus ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.
9. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo plantavit vineam, & locavit eam colonis: & ipse peregrè fuit multis temporibus.
10. Et in tempore misit ad cultores servum, ut de fructu vineæ darent illi. Qui cæsum dimiserunt eum inanem.
11. Et addit alterum servum mittere. Illi autem hunc quoq; cædentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inanem.
12. Et addidit tertium mittere: qui & illum vulnerantes ejecerunt.
13. Dixit autem dominus vineæ: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan, cum hunc viderint verebuntur.
14. Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se, dicentes: Hic est heres, occidamus illum, ut nostra fiat hereditas.
15. Et ejectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ?
16. Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi: Absit.
17. Ille autem aspiciens eos, ait: Quid est ergo hoc, quod scriptum est: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?
18. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, comminuet illum.
19. Et quærebant principes sacerdotum, & Scribæ, mittere in illum manus illâ horâ: & timuerunt populum: cognoverunt enim quòd ad ipsos dixerit similitudinem hanc.
20. Et observantes miserunt insidiatores, qui se justos simularent, ut caperent eum in sermone, ut traderent illum principatui & potestati præsidis.
21. Et interrogaverunt eum, dicentes: Magister, scimus, quia rectè dicis & doces: & non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces:
22. licet nobis tributum dare Cæsari, an non?
23. Considerans autem dolum illorum, dixit ad eos: Quid me tentatis?
24. Ostendite mihi denarium. Cujus habet imaginem & inscriptionem? Respondentes dixerunt ei: Cæsaris.
25. Et ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; & quæ sunt Dei, Deo.
26. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe: & mirati in responso ejus; tacuerunt.

27. Acces-

27. Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem, & interrogaverunt eum,
28. dicentes: Magister, Moyses scripsit nobis: Si frater alicujus mortuus fuerit habens uxorem, & hic sine libe-
ris fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, & suscitet semen fratri suo.
29. Septem ergo fratres erant: & primus accepit uxorem, & mortuus est sine filiis.
30. Et sequens accepit illam, & ipse mortuus est sine filio.
31. Et tertius accepit illam. Similiter & omnes septem, & non reliquerunt semen, & mortui sunt.
32. Novissimè omnium mortua est mulier.
33. In resurrectione ergo, cujus eorum erit uxor? siquidem septem habuerunt eam uxorem.
34. Et ait illis Jesus: filii hujus sæculi nubunt, & traduntur ad nuptias:
35. illi verò, qui digni habebuntur sæculo in illo & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores.
36. neque enim ultrà mori poterunt: æquales enim Angelis sunt, & filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis.
37. Quia vero resurgant mortui, & Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum, Deum Abraham, & Deum
Isaac, & Deum Jacob.
38. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim vivunt ei.
39. Respondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei: Magister, benè dixisti.
40. Et amplius non audebant eum quidquam interrogare.
41. Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Christum, filium esse David?
42. & ipse David dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis,
43. donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum?
44. David ergo Dominum illum vocat: & quomodo filius ejus est?
45. Attendite autem omni populo, dixit discipulis suis:
46. Attendite à Scribis, qui volunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in sy-
nagogis, & primos discubitus in conviviis:
47. qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem majorem.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

1. Respiciens autem, vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium, divites.
2. Vidit autem & quamdam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo.
3. Et dixit: Verè dico vobis, quia vidua hæc pauper, plus quàm omnes misit.
4. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum
quem habuit, misit.
5. Et quibusdam dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum esset, dixit:
6. Hæc quæ videtis, venient dies, in quibus non relinquetur lapis supra lapidem, qui non destruatur.
7. Interrogaverunt autem illum, dicentes: Præceptor, quando hæc erunt, & quod signum cum fieri incipient?
8. Qui dixit: Videte ne seducamini: multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum: & tempus ap-
propinquavit: nolite ergo ire post eos.
9. Cùm autem audieritis prælia, & seditiones, nolite terreri: oportet primum hæc fieri, sed nondum statim finis.
10. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, & regnum adversus regnum.
11. Et terræmotus magni erunt per loca, & pestilentiæ, fames, terroresque de cælo, & signa magna erunt.
12. Sed ante hæc omnia injicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in synagogas & custodias, tra-
hentes ad reges & præsides, propter nomen meum:
13. continget autem vobis in testimonium.
14. Ponite ergo in cordibus vestris, non præmeditari quemadmodum respondeatis.
15. ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes adversarii vestri.
16. Trademini autem à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis, & morte afficient ex vobis:
17. & eritis odio omnibus propter nomen meum:
18. & capillus de capite vestro non peribit.
19. In patientia vestrâ possidebitis animas vestras.
20. Cùm autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus:
21. tunc qui in Judæa sunt: fugiant ad montes: & qui in medio ejus, discedant: & qui in regionibus, non in-
trent in eam.
22. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt.
23. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus, erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic.
24. Et cadent in ore gladii: & captivi ducentur in omnes Gentes, & Jerusalem calcabitur à Gentibus: donec
impleantur tempora nationum.
25. Et erunt signa in sole, & luna, & stellis, & in terris pressura Gentium præ confusione sonitus maris, & fluctuum:
26. arescentibus hominibus præ timore, & expectatione, quæ supervenient universo orbi. Nam virtutes cælo-
rum movebuntur:
27. & tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna, & majestate.
28. His autem fieri incipientibus, respicite, & levate capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra.
29. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam, & omnes arbores:
30. cum producunt jam ex se fructum, scitis quoniam propè est æstas:
31. Ita & vos cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei.

 32. Amen

32. Amen dico vobis, quoniam non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.
33. Cælum & terra tranſibunt: verba autem mea non tranſibunt.
34. Attendite autem vobis, ne forte graventur corda veſtra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ: & ſupeiveniat in vos repentina dies illa:
35 tamquam laqueus enim ſupervenient in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terræ.
36. Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere iſta omnia, quæ futura ſunt, & ſtare ante Filium hominis.
37. Erat autem diebus docens in templo: noctibus verò exiens, morabatur in monte, qui vocatur Oliveti.
38. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

CAPUT VIGESIMUMSECUNDUM.

1. Appropinquabat autem dies feſtus Azymorum, qui dicitur Paſcha:
2. & quærebant principes ſacerdotum, & Scribæ, quomodo Jeſum interficerent: timebant verò plebem.
3. Intravit autem ſatanas in Judam, qui cognominabatur Iſcariotes, unum de duodecim.
4. & abiit, & locutus eſt cum principibus ſacerdotum, & magiſtratibus, quemadmodum illum traderet eis.
5. Et gaviſi ſunt, & pacti ſunt pecuniam illi dare.
6. Et ſpopondit. Et quærebat opportunitatem ut traderet illum ſine turbis.
7. Venit autem dies Azymorum, in qua neceſſe erat occidi paſcha.
8. Et miſit Petrum & Joannem, dicens: Euntes parate nobis paſcha, ut manducemus.
9. At illi dixerunt: Ubi vis paremus?
10. Et dixit ad eos: Ecce introëuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans: ſequimini eum in domum, in quam intrat,
11. & dicetis patrifamilias domûs: Dicit tibi Magiſter: Ubi eſt diverſorium, ubi paſcha cum diſcipulis meis manducem?
12. Et ipſe oſtendet vobis cœnaculum magnum ſtratum, & ibi parate.
13. Euntes autem, invenerunt ſicut dixit illis, & paraverunt paſcha.
14. Et cum facta eſſet hora, diſcubuit, & duodecim Apoſtoli cum eo.
15. & ait illis: Deſiderio deſideravi hoc paſcha manducare vobiſcum, antequam patiar.
16. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei.
17. Et accepto calice gratias egit, & dixit: Accipite, & dividite inter vos.
18. dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.

19. Et accepto pane gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicens: Hoc eſt corpus meum quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem.

19. * *Hoc facite*: quod ſcilicet in hac actione à me fieri videtis, & vos ipſi facitis. Nam antiqui Patres referunt illud, *hoc*, non ad ſolam actionem Chriſti, ſed etiam nonnumquam ad actionem diſcipulorum, ut ex Cyrillo patet lib. 12. in Joan. c. 58. *Hoc* igitur *facite*, id eſt, actis Deo gratiis frangite, corpus meum conſecrate, & in ſacrificium offerte, ipſi comedite, aliis diſtribuite. Per quod ex conſequenti etiam aliis præceptum ſumendi poſuit; ſicut conſtituendo Apoſtolos judices, per illa verba, *Quorum remiſeritis peccata, &c.* impoſuit aliis obligationem confitendi: q. d. Mens mea non eſt, ut hoc ſemel à me, & vobis dumtaxat fiat, ſed ut perpetuò in Eccleſia mea frequentetur. Nam his verbis Apoſtolos ordinavit Sacerdotes, eiſque poteſtatem ſacerdotalem dedit: quæ ad iſtas omnes actiones ſe extendit. Quid autem inter iſta ſit ſemper neceſſarium, quid mutationem aut diſpenſationem admittat, Eccleſiæ, Spiritu ſuo imbutæ, judicandum relinquit. * *In meam commemorationem*, id eſt, in mei memoriam ſeu recordationem, ut Græcum τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν ſonat. Quid verò hoc ſit exponit Apoſtolus 1. Cor 11. v. 26. explicans eadem verba: *Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.* Ut ſenſus verborum Chriſti

Christi juxta Apostolum sit, Hoc facite in gratam memoriam mortis meæ, quam pro vobis redimendis passus sum: non nudam & sterilem memoriam, sed ut per eam in amorem & gratitudinem erga me concitemini.

20. * *Hic est calix novum Testamentum in sanguine meo.* Græcè deest verbum, *Est*, quod Latinus causâ claritatis expressit. Sed commodiùs positum fuisset post vocem, *Calix*, hoc modo, *Hic calix est novum Testamentum, &c.* quomodo Paulus posuit 1. ad Cor. 11. Nam calix est subjectum propositionis. Quæ verba quia paulò obscuriora sunt, Calvinus, & Beza velut regulam proponi volunt, per quam verba clarissima Matthæi & Marci exponantur, hoc est, obscurentur, contra verissimam & æquissimam Regulam S. Augustini lib. 2. de doct. Christ. qui vult obscura ex clarioribus esse explicanda. Cum igitur alii Evangelistæ clarissimè dicant, sine ullo tropo, *Hic est Sanguis meus novi Testamenti* (quæ in nullo differunt à forma corporis apertissima, *Hoc est Corpus meum,* nisi quòd sanguinem ad novum Testamentum pertinere dicant:) verba Lucæ in eumdem sensum exponenda sunt. Et sanè vix ab illis differunt, nisi quòd verba Lucæ postponant vocem, *sanguine*; post *novum Testamentum,* Matthæus verò & Marcus præponant. Sensus igitur genuinus & simplex esse videtur: Hic calix, quem manibus teneo, est instrumentum authenticum, quo sancitur & obsignatur novum Testamentum *in sanguine meo*, id est, per sanguinem, seu ratione sanguinis mei, quem calix iste continet: nam per illum propriè Testamentum novum confirmatum est. Nullus igitur hîc tropus est, neque in voce, *calix*, quasi continens ponatur pro contento (nam ipse calix in sanguine, id est, per sanguinem, seu ratione sanguinis, quem continet phrasi Hebraicâ, est propriè Testamentum:) neque rursus in voce, *Testamentum,* nam illa dupliciter accipitur: primò, pro voluntate seu dispositione ultima testatoris, quomodo sumitur in Matth. & Marco: secundò, pro instrumento, in quo continetur, vel quo probatur, vel sancitur ista voluntas; & ita sumitur hîc, & apud Paulum. Quo sensu Gen. 17. v. 13. dicitur circumcisio esse pactum, hoc est, ut explicatur v. 11. signum pacti seu fœderis: & de eadem Eccles. 44. v. 21. dicitur: *In carne ejus stare fecit Testamentum.* Ex quo patet, in eumdem prorsus redire sensum verba Lucæ & Pauli cum verbis Matthæi & Marci. Nam sive dicas, sumpto in manu calice, Hic est sanguis meus, quo sancitur & confirmatur Testamentum novum: sive dicas, Hic calix ratione sanguinis mei, quem continet, est signaculum seu instrumentum, quo sancitur & confirmatur Testamentum novum, idem planè signi-

20. Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

21. Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mēsa.

22. Et quidem Filius hominis, secundum quod definitum est, vadit: verumtamen væ homini illi, per quem tradetur.

23. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset.

24. Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse major.

25. Dixit autem eis: Reges Gentium dominantur eorum: & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.

26. Vos autem non sic: sed qui major est in vobis, fiat sicut minor: & qui præcessor est, sicut ministrator.

27. Nam quis major est, qui recumbit, an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrûm sum, sicut qui ministrat.

28. Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis:

significatur. Vide latiùs dicta Matt.26.* *Qui pro vobis fundetur*, Græcè τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, quæ præcedentibus juncta sic verbotenùs sonant, Hic calix in sanguine meo pro vobis effusus, nisi quod pro *effusus*, est participium præsentis temporis, quo Latini hîc carent, q. d. qui calix funditur, scilicet jam in cœna. Itaque clarissimè indicatur, Latinum, *qui*, non posse referri ad *sanguinem*, sed ad *calicem*, seu *poculum*. Unde Euthymius expressè dicit: Quod pro vobis effunditur, ad *poculum*, inquit, referendum est. Quod si ipse calix pro Apostolis, &, ut Matth. ait, pro multis, seu pro multorum salute, in remissionem peccatorum, in ipsa cœna effundebatur, perspicuum est, verum Christi sanguinem in illo calice fuisse, cùm vinum non fuerit pro hominum salute in remissionem peccatorum fusum, & verum sacrificium tunc fuisse oblatum: non enim ait, *fundetur vobis*, scilicet ad bibendum, sed *pro vobis*, nempe Deo. Malè habet hoc Bezam, qui solœcismum maluit adscribere Evangelistæ, quam veritatem fateri. Unde contra omnium librorum fidem vertit, *Hoc poculum est novum istud Testamentum, per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur:* doletque non reperiri codices, qui isti corruptulæ faveant. Quæ sequuntur usque ad v. 28. exposita sunt partim Matth. 26. partim 20.

29. Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum,

29. * *Et ego dispono vobis*, id est, & idcirco, quia constanter mihi in tribulationibus adhæsistis, aliis me deserentibus, ego vicissim decerno vobis in præmium, * *regnum*, illud beatissimum cælorum, tamquam hæreditate possidendum, quod vobis à constitutione mundi paratum erat, * *sicut disposuit mihi pater meus*, id est, quemadmodum illud idem regnum gloriosum mihi Pater in præmium tribulationum decrevit, ut ego ibi caput, vos membra sitis.

30. ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo: & sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israël.

30. * *Ut edatis & bibatis*, non separatim à me, ut servi solent, sed * *super mensam meam*, id est, ut tamquam primi proceres regni mei veris omnis generis deliciis ac voluptatibus mecum perfruamini, videlicet ut laborum, ita & honoris, quietisque socii, juxta Apostolum 2.ad Cor.1.v.7. * *& sedeatis super thronos, &c.* de quo vide Matth.19. v.28. Spectant tamen hæc eò, ut desinant de primatu in hoc mundo, aliisque rebus frivolis contendere, qui tantùm sibi in futuro præmium repositum esse scirent.

31. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum:

31. * *Ait autem Dominus*, ut scirent ante regni illius adeptionem multas tribulationes esse adhuc sufferendas, & ita lætitiam eorum temperaret, nec securitatem sibi sponderent ex ista permansione cum Christo: * *Simon, Simon.* Quâ subitâ conversione ad solum Simonem, tacitè dirimit contentionem discipulorum de primatu, ipsum indicans futurum caput, utpote qui confirmare deberet reliquos. Repetitio autem

tem nominis attentioni ejus excitandæ, & affectui suo tamquam seriò loquentis indicando servit. * *Ecce satanas*, tamquam adversarius vestræ omnium salutis, * *expetivit vos*, id est, depoposcit vos à Deo ad tentandum & vexandum, sicut olim expetivit Job, nimirum * *ut cribraret*, id est, concuteret atque agitaret: unde Cyprianus epist. 8. legit, * *ut vexaret*; ut ita videlicet fidem vobis excuteret, * *sicut triticum*, scilicet cribratur & agitatur in vanno aut cribro: quod etiam satanas paulò post magna ex parte assecutus est.

32. * *Ego autem rogavi pro te*, peculiariter tamquam pro capite cæterorum, per quem reliquos ad salutem adducere decrevi: ut * *non deficiat*, id est, non penitùs eradicetur, & extinguatur, * *fides tua*. Nam quamvis cribrandus & concutiendus esset usque ad negationem Christi, quam ore fecit, fidem tamen internam, quâ ad justitiam corde creditur, non amisit; sicut arbor folia vi tempestatis abjicit, non tamen vitam in radice permanentem, ut sentit Ambr. in v. 12. Psal. 43. & explicat Theophyl. Et hoc quidem personale fuit Petri privilegium, de quo Aug. lib. de corrept. & gratia c. 8. Quando, inquit, rogavit, ne fides ejus deficeret, quid aliud rogavit, nisi ut haberet in fidelissimam, fortissimam, invictissimam, perseverantissimam voluntatem; Sed quia confirmare fratres, quod sequitùr, ad officium pastoris pertinet, & proinde perpetuum esse debet: hinc juxta sensum antiquorum impetravit ei & aliud privilegium, ad successores propagandum, ut videlicet tamquam caput Ecclesiæ numquam, nec ipse, nec successores ejus in docenda vera fide deficerent, juxta illud Leonis serm. 3. de assumptione sua ad Pontificatum, in Petro omnium fortitudo munitur: & illud Bernardi epist. 190. ad Innocent. Dignum arbitror, ibi potissimùm resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum. Cui enim alteri sedi dictum est aliquando. * *Ego rogavi pro te, &c. & tu aliquando conversus*, à peccato negationis tuæ, inquit Theophyl. Quamquam alius percommodus possit esse sensus, ut illud, *aliquando*, jungatur cum, * *confirma fratres tuos*, & illud, *conversus*, non significet conversionem ad pœnitentiam, sed ad eos, quos confirmaturus erat, hoc sensu: Et tu aliquando, cum opus fuerit, & aliquos in fide nutantes videris, ad eos conversus, confirma illos: quomodo dicitur Psalm. 84. v. 7 *Deus tu conversus*, scilicet ad nos, *vivificabis nos*. Cum autem Petrus, audiens se cribrandum, & in fide periclitaturum, animosius de se multa promitteret, negationem sui Christus ei prædixit, & mox conditiones instantis temporis clariùs explicans, dixit omnibus discipulis:

32. Ego autem rogavi pro te ut non deficiat fides tua: & tu aliquando conversus confirma fratres tuos.
33. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire.
34. At ille dixit: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Et dixit eis:

35. * *Quando misi vos*, prædicaturos in Judæa regnum cælorum, * *sine*

35. Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis?

* *sine sacculo & pera*, id est, sine pecunia & cibo, seu viatico, continens enim utrobique pro contento ponitur, nam pro sacculo Græcè est βαλάντιον, *marsupium*, seu loculi * *numquid aliquid defuit vobis*, scilicet ad vivendum necessarium? q. d. Nihil omninò, eò quòd in mei favorem & amorem omnia vobis liberaliter ab auditoribus suppeditarentur.

36 At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: sed nunc qui habet sacculum, tollat; similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium.

36. * *Sed nunc*, talia instant tempora, ut in odium mei etiam vobis nocituri sint: ut meritò qui habet sacculum, pecuniâ refertum, * *tollat*, id est, sumat illum secum, quò abire voluerit: * *similiter & peram*, supple, qui habuerit, tollat illam, seu ferat secum. Sic enim distinguendum esse, textus etiam Græcus clarè indicat. * *Et qui non habet*, gladium scilicet, quod ex sequentibus repetendum est, * *vendat tunicam suam, & emat gladium.* Quibus verbis non revocat doctrinam olim datam, neque præcipit sumere sacculum, aut peram, aut uti gladio, utpote quòd paulò post etiam prohibuit, sed solummodò describit, ut Euthymius observat, temporis jamjam instantis & persecutionis acerbitatem, in qua, si humanâ providentiâ nitendum esset, meritò sacculo, & perâ, & gladiis cum jactura vestium comparatis, ad vitæ tuendæ præsidium uti deberent. Causam reddit:

37. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea, quæ sunt de me, finem habent.

37. * *Dico enim vobis*, quantumvis vobis videatur incredibile, * *quoniam adhuc*, id est, præter omnia mala, in me impleta & implenda, etiam illud, quod cæterorum caput est, oportet impleri in me; nam illud, *adhuc* magnam emphasin spirat: * *& cum iniquis*, id est, inter iniquos & sceleratos, * *deputatus est*, quia more iniquorum tractatus, dum instar latronis captus, flagellatus, damnatus, & in medio latronum velut coryphæus eorum crucifixus est. * *Etenim ea quæ sunt de me*, prædicta scilicet per Legem & Prophetas, * *finem habent*, id est, jamjam perficienda & consummanda sunt. Unde sequenti die ex cruce proclamavit, *Consummatum est.*

38. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis: Satis est.

38. * *At illi dixerunt: Domine ecce duo gladii hic*, Multi satagunt invenire, unde gladii in familia Christi. Sed nihil mirum, si in domo hospitis, strata cœnacula habentis, & consequenter locupletis, essent duo gladii. Vide alias causas in versum 51. cap. 26. Matth. Satis autem patet, Apostolos non intellexisse verba Christi. Unde Christus etiam respondet: * *Satis est*, non ad confirmandam eorum opinionem, quasi dicere vellet, duos gladios sufficere ad sui defensionem, sed *satis est*, videlicet verborum hac de re. Est enim modus abrumpendi sermonem, ut cum dicimus, *Bene habet*, *Satis est*; quo significamus nos amplius de re nolle loqui. Quem sensum tradit Theophyl. Applicat hunc locum allegoricè Bernard. lib. 4. de considerat. c. 4. ad

ad duos gladios, quos habet Ecclesia: ſpiritalem, manu Sacerdotis; materialem, manu Imperatoris, & militis exercendum.

43. * *Apparuit autem illi Angelus de cælo confortans eum*, id eſt, addens ei animum in iſta extrema anguſtia inſtantis paſſionis, quando humanam naturam, ſolatium tam divinum quam humanum deſtituerat. Veriſimile eſt autem confortationem iſtam ab Angelo factam, ſuggerendo ei fructum, qui ex paſſione ad gloriam Patris illuſtrandam & ipſi Chriſto, & toti humano generi ſequeretur. Demonſtrari verò voluit hâc Angeli confortatione fructum orationis perſeverantis, ne fruſtrà oraſſe videretur, quando paſſionis tranſlationem impetrare non potuit. * *Et factus in agonia*, id eſt, anxietate, timore, & lucta animi ſecum. Nam *Agonia* propriè eſt ille angor animi, quo quis trepidat & æſtuat, qui in certamen deſcenſurus eſt. Itaque Lucas uno verbo exprimit id, quod alii dixerunt pluribus, *contriſtari, pavere, tædere, triſtem eſſe uſque ad mortem*, ex horrore ſcilicet inſtantis paſſionis. * *Prolixius orabat*, quia tertiò ad orationem rediit: nam omnes tres orationes Lucas tamquam unam perſtringit.

44. * *Et factus eſt ſudor ejus ſicut guttæ ſanguinis*, id eſt, ſanguineæ, quia guttæ quidem veræ erant, ſed aqueæ, mixtæ tamen ſanguine, non purus ſanguis; quod ſignificatur illâ particulâ ſimilitudinis, * *decurrentis in terram*: quo indicat, ſudorem illum copioſiſſimè fluxiſſe. Græcè eſt θρόμβοι αἵματος, *grumi ſanguinis*, quo ſignificantur guttæ craſſiores. Ideoque putant quidam iſtum ſudorem miraculo tribuendum. Sed quia Græcum ſemper uſurpatur ſimpliciter pro guttis, non eſt improbabile naturaliter hoc contigiſſe, ſive hoc fecerit anxietas ac metus in delicatiſſima complexione corporis rari & ſanguinis ſubtilis; metus enim & æſtuatio animi vehemens ſudorem exprimere ſolet: ſive potiùs animi fortitudo eum expreſſerit, luctando contra timorem. Animus enim fortis dum vehementer adverſus anxietates ac timores inſurgit, etiam ſudorem exprimit.

43. Apparuit autem ei Angelus de cælo, confortans eum. Et factus in agonia, prolixiùs orabat.

44. Et factus eſt ſudor ejus, ſicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram.

45 Et cum ſurrexiſſet ab oratione, & veniſſet ad diſcipulos ſuos, invenit eos dormientes præ triſtitia

46. Et ait illis: Quid dormitis? ſurgite, orate, ne intretis in tentationem.

47. Adhuc eo loquente, ecce turba: & qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquavit Jeſu ut oſcularetur eum.

48. Jeſus autem dixit illi: Juda, oſculo Filium hominis tradis?

49. Videntes autem hi, qui circa ipſum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, ſi percutimus in gladio?

50. Et percuſſit unus ex illis ſervum principis ſacerdotum, & amputavit auriculam ejus dexteram.

51. Reſpondens autem Jeſus, ait: Sinite, uſque huc. Et cum tetigiſſet auriculam eju , ſanavit eum

52. Dixit autem Jeſus ad eos, qui venerant ad ſe, principes ſacerdotum, & magiſtratus templi, & ſeniores: Quaſi ad latronem exiſtis cum gladiis & fuſtibus?

53. Cum quotidie vobiſcum fuerim in templo, non extendiſtis manus in me: ſed hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum.

54. Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis ſacerdotum: Petrus verò ſequebatur à longè.

55. Accenſo autem igne in medio atrii, & circumſedentibus illis, erat Petrus in medio eorum.

56. Quem cum vidiſſet ancilla quædam ſedentem ad lumen, & eum fuiſſet intuita, dixit: Et hic cum illo erat.

57. At ille negavit eum, dicens Mulier, non novi illum.

58. Et poſt puſillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait: O homo non ſum.

59. Et intervallo facto quaſi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat: nam & Galilæus eſt

60. Et ait Petrus: Homo, neſcio quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente cantavit gallus.

61. Et conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat: Quia priùs quam gallus cantet, ter me negabis:

62. Et egressus foras Petrus flevit amare.

63. Et viri, qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes.

64. Et velaverunt eum, & percutiebant faciem ejus: & interrogabant eum, dicentes: Prophetiza, quis est, qui te percussit?

65. Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.

66. Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis, & principes sacerdotum, & Scribæ, & duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis.

67. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi:

68. si autem & interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimitteris.

69. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.

70. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum.

71. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus de ore ejus.

CAPUT VIGESIMUMTERTIUM.

1 Et surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum.
2. Cœperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dare Cæsari, & dicentem se Christum regem esse.
3. Pilatus autem interogavit eum, dicens: Tu es Rex Judæorum? At ille respondens ait: Tu dicis.

2.* *COEperunt autem illum accusare:* cum scilicet Pilatus eum condemnare noluisset, nisi auditâ causâ, ut constat ex Joanne 11. v. 30. & 31. Itaque tria crimina ei objiciunt, omnia politica, & magni momenti eorum judicio futura apud judicem ethnicum, qui quæstiones de sabbatho, de cæremoniis, de traditionibus non multum curaturus videbatur. Primum est, * *hunc invenimus*, id est, non finximus nos, non audivimus ex aliis, sed reipsa per nos ipsos deprehendimus, * *subvertentem gentem nostram:* Græcè διαςρέφοντα, *pervertentem*, id est, novæ doctrinæ prædicatione seducentem populum Judaicum. Secundum est, * *& prohibentem tributa dare*, seu dari, * *Cæsari* Romanorum. Tertium, * *& dicentem se Christum.* Quo nomine satis intelligebatur conditio Principis Judæorum; sed invidiæ creandæ causâ, quò clariùs pateret eum læsæ majestatis esse reum, addunt * *Regem esse*, quasi videlicet utrumque molitus esset, Principatum Judææ Cæsari ereptum, cum regni gloria in se transferre, ut loquitur Cyril. 12. in Joan. c. 7. Omnia tria erant falsa in ipsorum sensu. Primum neglexit Pilatus, quia videbatur spectare Judaicam superstitionem: secundum dependebat à tertio, tamquam à causa sua. Unde inter illos duos articulos Græcè nulla est conjunctio, hoc modo, *Prohibentem dare tributa Cæsari, dicentem se Christum &c.* id est, eo quod dicat se esse Christum Regem. Hoc ergo postremum nonnihil inquirendum censuit in ipso prætorio, sed mox egressus dixit * *ad Principes Sacerdotum*, foris expectantes responsum:

4. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum, & turbas: Nihil invenio causæ in hoc homine.

4. * *Nihil invenio causæ*, propter quam scilicet morte plectendus sit: Græcè expressius ὀυδὲν ἄιτιον, *nullum crimen*, scilicet mortis, seu morte dignum, sicut v. 22. dicitur, *nullam causam mortis invenio.*

5. At illi invalescebant, dicentes: Commovet populum, docens per universam Judæam, incipiens à Galilæa usque huc.

5. * *At illi invalescebant*, scilicet clamoribus, quemadmodum solent ii, quos veritas destituit, ut importunitate extorqueant, quod ratione non possunt, * *dicentes: commovet populum*, ad seditionem, doctrinæ novitate, utpote * *docens per universam Judæam*, prout totam terram pro-

promiſſionis comprehendit, * *incipiens à Galilæa,* ſicut patet hoc Matt. 4. v. 13. & Lucæ 4. v. 14. *Galilææ* meminerunt, ut Pilato ſuſpicionem affectati regni injicerent, recordando ſeditionis Judæ Galilæi, & nuper ſectatorum ejus, quorum ſanguinem Pilatus cum ſacrificiis miſcuerat, Lucæ 13. v. 1. * *uſque huc*, Judææ & regni metropolin, tamquam illam creſcente multitudine invaſurus. Verùm nec iſtam accuſationem magni fecit Pilatus, ut qui ſciret non ad ſeditionem, ſed ad virtutem commoviſſe populum. Unde ab illo moleſto & invidioſo judicio ſe liberare volens; auditâ mentione Galilææ,

6. Pilatus autem audiēs Galilęam, interrogavit ſi homo Galilæus eſſet.

7. * *Ut cognovit, quod de Herodis poteſtate eſſet*, id eſt, tamquam Galilæus educatione, Herodi ſubditus, qui Tetrarcha erat Galilææ, Pilatus verò Præſes Galilææ propriè dictæ tantùm; nativitas enim Chriſti in Bethlehem non videtur multum innotuiſſe: * *Remiſit eum ad Herodem:* quamvis non teneretur. Agebatur enim de reo in Judæa capto, & accuſato de delicto, tamquam ibidem commiſſo, de quo non erat Herodis extra ditionem ſuam judicare. Fecit hoc ergo ſpecie honorandi Herodem, ſed reverà ſui ipſius causâ. Porrò Herodes iſte Antipas dictus eſt, qui & Joannem Baptiſtam occidit, filius Herodis magni infanticidæ, ſub quo Chriſtus natus fuit. * *Qui & ipſe Jeroſolymis erat illis diebus*, Paſchatis celebrandi causâ ſicut omnibus Judæis præceptum erat. Nam Herodes iſte patre proſelyto natus, religione Judæus erat.

7. Et ut cognovit quod de Herodis poteſtate eſſet, remiſit eum ad Herodem, qui & ipſe Jeroſolymis erat illis diebus.

8. * *Herodes autem viſo Jeſu, gaviſus eſt, &c. & ſperabat ſignum aliquod videre*, id eſt, miraculum aliquod, quo curioſitatem ſuam paſceret: quod ſibi, pro dignitate perſonæ ſuæ, & officio Judicis, quod ſuſtinebat, non dubitabat ſibi concedendum eſſe, ut facilius liberaretur. Qua in re peccato tentationis Dei peccavit: nam & Aug. lib. 10. confeſ. c. 35. In ipſa religione tentatur Deus, cum ſigna & prodigia flagitantur, non ad aliquam ſalutem, ſed ad ſolam experientiam deſiderata.

8. Herodes autem viſo Jeſu, gaviſus eſt valdè, erat enim cupiēs ex multo tempore videre eum, eo quod audierat multa de eo, & ſperabat ſignum aliquod videre ab eo fieri.

9. * *Interrogabat autem eum multis ſermonibus*, ad ejuſmodi curioſitatem, & vanitatem ſpectantibus. * *At ipſe nihil illi reſpondebat*, quia ad conſtantiam Chriſti pertinebat, non reſpondere, ubi res non poſtulabat, imo ubi curioſitas & ineptia interrogantis reſponſo indigna erat: Quam conſtantiam commendat Cyprianus de carnalibus Chriſti operibus. Non potuit, inquit, vel altitudo poteſtatum ad interrogata extorquere reſponſum. Multò minus decebat, ut cæleſtia ſigna coram illo ederet, qui præſtigiis ſpectandis addictior erat, quam divinæ virtutis miraculis venerandis.

9. Interrogàbat autem eum multis ſermonibus. At ipſe nihil illi reſpondebat.

10. * *Stabant autem Principes Sacerdotum, &c. conſtanter*, id eſt, pertina-

10. Stabant autem principes ſacerdotum & Scribæ conſtanter accuſantes eum.

tinaciter, * *accusantes eum*, verentes videlicet, ne si interrogatis Herodis, nihil ad suum scopum facientibus, sapienter responderet; vel signa faceret, dimissus elaberetur. Unde mirabile fuit hoc silentium, quod nec principis benevoli authoritate, nec talium accusatorum improbitate, neque contemptu & irrisione aulicorum, mox inde secuturâ, rumpi potuit.

11. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo: & illusit indutum veste alba & remisit ad Pilatum.

11. * *Sprevit autem illum Herodes*, tamquam hominem agrestem, vel potius semi-fatuum, qui, cum maximè opus esset, nihil in propriam causam ad propositum vel facere vel dicere nollet. * *Cum exercitu suo*, id est, satellitio, quo cingebatur, seu cum comitatu, satellitibus, nobilibus, pedissequis: * *& illusit indutum veste alba*; quo loquendi modo significatur, illusionem istam sitam fuisse in eo, quod albam vestem ferret. Græca sic legunt, καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, *& cum illusisset, induissetque ipsum veste albâ, remisit eum Pilato:* quibus verbis, sicut & Syriacâ translatione, significatur aliis modis ante illusum fuisse, risu videlicet, sannis, scommatibus. Vox quoque Græca non significat propriè *albam*, sed *splendidam & elegantem*, qualis est Jacobi 2. quæ v. 2. vertitur *candida* & v. 3. *præclara*, & opponitur vesti *sordidæ*: unde Syrus vertit *coccineam*; sed qualiscumque coloris fuerit, adhibita videtur fuisse, illudendi Jesu causâ, tamquam fatui, non facinorosi, in quo regni affectatio potiùs ridenda esset, quam timenda vel plectenda.

12. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die: nam anteà inimici erant ad invicem.

13. Pilatus autem convocatis principibus sacerdotum, & magistratibus, & plebe,

14 dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam invenio in homine isto ex his, in quibus eum accusatis.

12. * *Et facti sunt amici Herodes & Pilatus*, eo quod unusquisque alterius jurisdictioni detulisset, & se mutuò honorassent: nam Christus, ut significaret se reconciliaturum esse per crucem duos populos, Judaicum & Gentilem, interficiens inimicitias in semetipso, ex abundanti duos istos Principes inter se diffidentes ejusdem suæ passionis occasione conciliare voluit, ut notat Ambros. in Luc. Itaque Pilatus dixit Judæis:

14. * *Obtulistis mihi hunc hominem, quasi avertentem populum*, à religione vestra, à tributis Cæsari dandis, à Cæsare; & ecce ego * *nullam causam inveni ex his, in quibus eum accusatis*, quia videlicet doctrina ejus populum compositum & morigerum esse facit: Principum jura confirmat, Cæsari, quod Cæsaris est, reddi jubens: nec regnum ejus contentiosum aut seditiosum est, sed ad testimonium perhibendum veritati.

15. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum & ecce nihil dignum morte actū est ei.

15. * *Sed neque Herodes*, supple, ullam invenit in eo mortis causam, seu crimen, * *quia nihil dignum morte actum est ei*, id est, nihil ab Herode factum est contra eum, quo significaverit re vel verbis esse morte dignum, sed solum illusione.

16.*

16. * *Emendatum ergo illum dimittam* : Græcè caſtigatum, παιδεύσας, quod v. 22. vertit *corripiam eum*, id eſt, virgis aut flagellis tamquam pœnâ mitiori eum caſtigabo : quam pœnam Romani criminibus non capitalibus adhibebant. Fecit hoc Pilatus injuſtè quidem, ſed tamen, ut Judæorum furori aliquo modo ſatisfaceret, quorum animos Jeſus offenderat.

16. Emendatum ergo illũ dimittam.

17. Neceſſe autem habebat dimittere eis per diem feſtum, unum.

18. Exclamavit autem ſimul univerſa turba, dicens : Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam.

19. qui erat propter ſeditionem quamdam factam in civitate & homicidium, miſſus in carcerem.

20. Iterum autem Pilatus locutus eſt ad eos, volens dimittere Jeſum.

21. At illi ſucclamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum.

22. Ille autem tertio dixit ad illos : Quid enim mali fecit iſte ? nullam cauſam mortis invenio in eo : corripiam ergo illum, & dimittam.

23. At illi inſtabant vocibus magnis poſtulantes ut crucifigeretur : & invaleſcebant voces eorum,

24. Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum.

25. Dimiſit autem illis eum, qui propter homicidium & ſeditionem miſſus fuerat in carcerem, quem petebant : Jeſum verò tradidit voluntati eorum.

26. Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenenſem, venientem de villa : & impoſuerunt illi crucem portare poſt Jeſum.

27. * *Sequebatur autem illum turba mulierum, quæ plangebant*, manibus videlicet pectus vel femora tundendo, crines vellendo, & ſimilibus ſignis dolorem præferendo ; hoc enim propriè eſt plangere : * *& lamentabantur eum*, id eſt, fletu & lugubri ſermone vicem ejus deplorabant. Solet enim ſexus infirmior pro illis etiam, qui morte digni ſunt, in lachrymas commoveri, & damnatorum exitus, pro naturæ communis conſideratione, miſereri, inquit Leo ſerm. 10. de paſſione. Quamquam hæc doloris teſtimonia ex innocentiæ & beneficentiæ ejus recordatione profluxiſſe veriſimile ſit.

27. Sequebatur autem illũ multa turba populi, & mulierum : quæ plangebant, & lamentabantur eum.

28. * *Converſus autem ad illas*, corporaliter, * *dixit : Filiæ Jeruſalem*, id eſt, mulieres Jeroſolymitanæ, uſitatâ Hebræis phraſi, * *nolite flere ſuper me*, tamquam impotente & miſerabili, ſicut eum deflebant. Unde idem Leo : Planctum, qui damnatis promiſcuè impenditur, dedignabatur Dominus ſibi impendi, quia non decebat luctus triumphum, nec lamenta victoriam. Adde quòd calicem paſſionis uſque ad fæces bibere voluit, dum & illud ſolatii genus adjicit, quod ex aliorum commiſeratione & compaſſione obvenire ſolet. Eſt autem prohibitio, verbis quidem abſoluta, ſed ſenſu comparativa : q. d. Nolite tam flere ſuper me, quàm * *ſuper vos ipſas &c.* cujuſmodi & illa, *Miſericordiam volo ; non ſacrificium*, ut alibi dictum eſt : * *& ſuper filios veſtros*, hujus peccati authores & heredes : unde Scriptura, *Super fatuum plora, deficit enim ſenſu.* Quamquam præcipuè fletum imperare videatur, propter ſupplicii magnitudinem quod eis impendebat. Nam rationem fletus reddit :

28. Converſus autem ad illas Jeſus, dixit : Filiæ Jeruſalem, nolite flere ſuper me, ſed ſuper vos ipſas flete, & ſuper filios veſtros.

29. * *Quoniam ecce venient dies*, obſidionis futuræ per Romanos, * *in quibus dicent*, homines, & maximè mulieres : * *Beatæ ſteriles &* ven-

29. Quoniam ecce venient dies in quibus dicent : Beatæ ſteriles, & ventres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactaverunt,

ventres, &c. & ubera quæ non lactaverunt. Per hæc tria idem quidem significatur, sed cum magna exaggeratione, videlicet perquam beatas esse mulieres, quæ liberis careant, quorum scilicet calamitatibus non torqueantur. Nam intollerabilior solet matribus esse dolor de afflictione filiorum, quàm de propria.

30. Tunc incipiet dicere montibus: Cadite super nos; & collibus: Operite nos.

30. * *Tunc incipient dicere montibus*, præ malorum tunc præsentium magnitudine, & impendentium expectatione ac metu: **Cadite super nos, & collibus: Operite nos.* Eadem & ista sunt familiari Hebræis repetitione: q. d. Utinam vel montium ruinis opprimeremur; vel hiatu terræ absorberemur, ut, quamvis horrendo, celeri tamen mortis genere eriperemur malis. Significat enim Christus homines tunc mortem desideraturos, quæ fugit ab eis: nam ut prædixit Matth. 24. v. 21. erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modò, neque fiet. Justè autem hæc passuros Judæos, declarat subjectâ pulchrâ similitudine.

31. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet.
32. Ducebantur autem & alii duo nequam cum eo, ut interficerentur.
33. Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Calvariæ, ibi crucifixerunt eum; & latrones, unum à dextris, & alterum à sinistris.

31. * *Quia si in viridi ligno hæc faciunt*, id est, si tam dira Deo permittente & judicante perpetrantur in me, qui velut arbor virens & fœcunda, gratiâ, justitiâ, & bonorum operum fructibus plenus, excisione & combustione minimè dignus sum, * *in arido quid fiet?* id est, quid æquum est fieri in gentem istam Judaicam, quæ propter impietatem & omnis boni sterilitatem velut arbor arida non nisi ignis pabulum esse debet? Est enim similis locutio, qualis 1. Petri 4. v. 18. *Si justus vix salvabitur*, id est, non sine magnis tribulationibus, *impius & peccator ubi parebunt?* Porrò, quamvis nonnulli hæc supra dicta extendant ad pœnas æternas, in quibus sine dubio hæc verba etiam maximè vera sunt, directè tamen videtur Christus ad Jerosolymitani excidii calamitatem respicere.

34. Jesus autem dicebat Pater, dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt. Dividentes vero vestimenta ejus, miserunt sortes.
35 Et stabat populus spectans, & deridebant eum principes cum eis, dicentes: alios salvos fecit, se salvum faciat, si hic est Christus Dei electus.
36. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei.

34. * *Pater dimitte illis*, non solum pœnam tantæ injuriæ, tam meæ quam tuæ, sed etiam culpam. Nam his verbis impetravit Judæis non tantùm veniam, si pœnituerint, sed etiam fidem & agnitionem tanti peccati, & conversionem, ut pœniterent. Ut enim Cyprian. serm. de passione, Christo orante, malignantium perfidia demùm credidit & intellexit: nam effectus illius orationis fuit, quod tot millia statim crediderunt, & quod usque ad quadraginta duos annos tempus pœnitentiæ reliquis dilatum fuit, ut Hieron. qu. 8. ad Hedibiam. Ita facto munivit præceptum, quod Matth. 5. dederat, *Orate pro persequentibus vos*; sicuti Isaiæ 53. prædictum erat, *Et pro transgressoribus rogabit.* * *Non enim sciunt quid faciunt*, quantum scelus perpetrent, se scilicet, Dominum gloriæ, Filium Dei crucifigere. Eamdem ignorantiam allegat Petrus, Act. 3. v. 17. *Scio quia per ignorantiam fecistis, sicut &*

Prin-

Principes vestri. Quæ quidem in plurimis erat supina & crassissima; in multis, maximè Principibus, affectata: quarum illa nonnihil culpam minuit, hæc eatenus saltem veniæ locum facit, quia hominem reddit magis miserabilem, utpote penè desperatum; ideoque magis divinæ opis indigum, qui rebus desperatis succurrere solet. Quæ consideratio maximè in illis locum habet, si qui scientes & prudentes Filium Dei occiderunt, juxta illud, quod in parabola dixerunt: *Hic est heres, venite occidamus eum.* Hi enim maximè nesciebant, quid facerent, quia maximè ignorabant suam in suo scelere miseriam ac cæcitatem: nam, ut Aug. serm. 61. De tempore, nesciebant se à diabolo horum facinorum incentore, graviorem persecutionem pati, quam Christo inferebant. Valet ergò talis ignorantia in eorum, si non excusationem, saltem commiserationem.

37 & dicentes: Si tu es rex Judæorum, salvum te fac.

38. Erat autem & superscriptio scripta super eum litteris Græcis, & Latinis, & Hebraicis: Hic est rex Judæorum.

39. * *Unus autem de his, qui pendebant, latronibus.* An unus tantùm, an uterque initio blasphemaverit, diximus in cap. Matth. 27. v. 44.

40. * *Respondens autem alter,* Jesu scilicet ad convitia obmutescente, * *increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum,* hostem convitiantium, & miseris insultantium, vel, ut aliqui, Deum, hunc ipsum scilicet Christum pendentem in cruce, quem in loci, & temporis, & omnium circumstantiarum summa iniquitate Deum esse, non solum admirabili fide credidit, sed etiam constantissimè confessus est. Multò enim magnificentiùs fuit, quod hominem inter extrema supplicia deficientem, Deum credidit, quam si inter virtutum opera, inquit, Aug. credidisset. Porrò emphaticum est illud, *Neque tu:* q. d. Ut non timeant Deum, qui nos circumstant Principes & Judæi, an non saltem times Deum, * *quod* seu quia, * *in eadem damnatione es?* id est, cùm in eodem, quo ipse, sis supplicio, morti scilicet ac judicio Dei proximus? Nam mors & judicium Dei impendens per se urget ad coërcendum linguæ petulantiam, amplectendamque pœnitentiam: consortium verò pœnæ cum ipso Deo invitat ad veniam. Itaque verba ista causam continent, cur Deum præ cæteris timere debeat. Ne autem sicut eamdem Christo damnationem, ita & eamdem damnationis causam ei tribuisse putaretur, discernendo adjicit:

39. Unus autem de his, qui pendebant, latronibus, blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac temetipsum, & nos.

40. Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es,

41. * *Et quidem justè*, supple in eadem damnatione crucis sumus: * *nam digna factis recipimus*, dignam latrociniis nostris mercedem. Hæc post fidem, est peccati agnitio & confessio, & justæ pœnæ approbatio: unde nihil vetat esse quamdam satisfactionem pro peccatis, quæ includat præeuntem cordis pœnitentiam. * *Hìc vero nihil mali gessit*, id est, innocentissimus est, & consequenter in justo supplicio damnatus. Itaque verba ista continent aliam rationem tempe-

41. Et nos quidem justè, nam digna factis recipimus: hic verò nihil mali gessit.

randi

randi à blaſphemiis (bis enim inhumanum eſt & moribundo & innocenti maledicere) & mirabilem conſtantiam ſpirant in defenſione Jeſu: dum non veretur & Pilatum, & Scribas, & Sacerdotes, & omnes Judæos ſupplicii authores, coram adſtantes injuſtitiæ damnare. Ut meritò dixeris, ſimul fuiſſe præſtantiſſimum actum charitatis, ſive erga Chriſtum, ſive erga fratrem, quem de peccato tantâ libertate corripuit, ut Greg. 18. Moral. cap. 23. aliàs 25. Per tales ergo actus jam ſtratâ viâ ad reconciliationem, magnâ ſpe & fiduciâ obtinendi orans.

42. Et dicebat ad Jeſum: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum.

42. * *Dicebat ad Jeſum: Domine*, rerum omnium (quem enim ante Deum crediderat, nunc tamquam Dominum ſummâ dominii ſignificatione invocat) * *memento mei*. Maxima in iſto verbulo pœnitentis elucet verecundia: non enim liberationem à cruce, non regni participationem, ſed ſolam ſui memoriam aliquam poſtulat. * *Cùm veneris in regnum tuum*. Ergo Regem credit, & ſalvatorem, à quo ſalutem petit, & regnum ejus à turpiſſima crucis morte incipere, ac proinde non eſſe de hoc mundo, ſicut coram Pilato Chriſtus dixerat. Quæ omnia tam magna ſunt, ut & Apoſtolos ipſos fide & notitiâ ſuperaverit, ut notat Ambr. ſerm. 50. Hinc non mirum, ſi etiam fuerit uberior gratia quàm precatio, Domino plus tribuente, quàm alter rogaverat, ut idem notat. Itaque

43. Et dixit illi Jeſus: Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiſo:
44. Erat autem fere hora ſexta, & tenebræ factæ ſunt in univerſam terram uſque in horam nonam
45. Et obſcuratus eſt ſol: & velum templi ſciſſum eſt medium.

43. * *Dixit ei Jeſus*, ad convitia ſurdus, ad preces attentiſſimus. * *Amen dico vobis*, id eſt, aſſeverantiſſimè tibi tamquam verum ac certum affirmo. Nimirum, ut tam conſtanti affirmatione latronem ad perſeverationem adverſus diffidentiam, moribundis infeſtam, roboraret: * *hodie*, id eſt, non aliquando, ut tu petis tantùm, ſed hâc ipsâ die, non ſolùm tui memor ero, ſed * *mecum eris*, tamquam ſocius conſolationis, qui nunc es ſocius patientiæ & paſſionis, * *in paradiſo*, id eſt, in loco voluptatis & amœnitatis, ubi ſunt animæ juſtorum poſt hanc vitam. Nam Græcis & Latinis *Paradiſus*, Hebræis פרדס *Pardes*, propriè ſignificat hortum fructiferis arboribus conſitum, id eſt, pomarium, ut vertitur Eccleſ. 2. v. 5. Unde locus ille voluptatis, in quo Deus Adamum collocaverat, *Paradiſus* à LXX. vocatus fuit, ubi alia Hebraica vox generaliùs hortum ſignificat. Hinc itaque extenſo per metaphoram vocabulo, ſicut locus animarum impiarum poſt hanc vitam vocatus eſt *Gehenna*, à valle filiorum Ennom Jeroſolymis proximâ, ita locus beatorum, ubi quietè & firmiter vivunt, vocatus eſt *Paradiſus*, non ſolùm à Judæis, ſed & à Chriſtianis; ſive ille eſſet limbus Patrum ante reſurrectionem Chriſti, ſive nunc regnum cælorum poſt reſurrectionem. Unde Aug. lib. 12. de Geneſi ad litt. cap. 34. *Paradiſum* exponit, vel ſinum Abrahæ, vel gene-

generaliter locum, ubi sunt animæ justorum. Is autem locus tunc erat limbus Patrum, qui propter præsentiam Christi, & manifestationem divinitatis ejus, non solùm locus quietis, sicut & antea fuerat, sed etiam voluptatis & delitiarum, ac proinde regnum Christi fuit. Notat autem Aug. tract. 31. in Joan. Christum jam in cruce significasse id, quod facturus est cum vivis & mortuis, alios positurus ad dextram, alios ad sinistram. Nam ipsa crux tribunal fuit, quia in medio judex; hinc latro, qui credidit, liberatus, illinc alter, qui insultavit, damnatus est. Porrò ex hoc Christi facto meritò docet Ecclesia, quòd in ipso mortis articulo pœnitentiam Dei benignitas non aspernatur. Nec enim serum est, quod verum est; nec irremissibile, quod voluntarium, de quo apud Cyprianum serm. de cœna Domini. Unde Dominus toti Ecclesiæ hic publicum, ut vocat Ambrosius, condidit testamentum, tacitè scilicet simul omnibus, qui in extremis convertuntur, cum latrone promittens indulgentiam & salutem.

46. Et clamans voce magna Jesus ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens, expiravit.

46. * *Et clamans voce magna*, in argumentum magni roboris, vehementis affectus, denique summæ fiduciæ in patrem, ne vel propter insultationes aliorum, dicentium, *Confidit in Deo* &c. vel propter orationem, quam præmiserat, *Deus meus ut quid dereliquisti me*; in desperationem actus putaretur; sicut impiè putavit Calvinus, confidentissimè ait: Pater, quæ vox est intimi amoris, & conjunctionis, & fiduciæ, * *in manus tuas*, id est, tibi, seu in manus providentiæ, potentiæ, & bonitatis tuæ, * *commendo spiritum meum*, id est, animam meam, jamjam separandam à corpore depono, ut eam excipias, custodias, & veluti depositum suo tempore reddas. Unde Theophyl. in Matth. Ambr. hìc, & alii notant significationem depositi in verbo tam Græco quàm Latino, quod propriè etiam voce Hebraicâ Psal. 30. v. 6. significatur, unde hæc verba Christi sumpta sunt. Porrò tam Hebraicè quam Græcè est futurum, *Commendabo*, id est, jam jam spiritum meum deponam, & sic verba continent prædictionem rei statim futuræ; sic tamen, ut simul præsentem supplicationem involvant. Hoc autem piè moriendi exemplum Christus præbere voluit, ut credentes spiritum nostrum esse immortalem, eum quasi depositum quoddam resurrectionis beneficio resumendum, ejus manibus, id est, curæ, custodiæ, defensioni contra malignos spiritus cum fiducia deponamus: de quo Cyrill. lib. 12. in Joan. cap. 36. & lib. 2. ad Reginas.

47. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Verè hic homo justus erat.

47. * *Videns autem Centurio, quod factum fuerat*, id est, quæ fiebant, ut est versu seq. Unde Matth. 27. v. 54. habetur, *Viso terræ motu, & his, quæ fiebant*: inter quæ præcipuè erat id, quod Marcus ex-

expreſsè notat, quia ſic clamans expiraſſet, id eſt, quod poſt tantum clamorem, ſtatim expiraſſet. Hoc enim ſignum erat, eum non neceſſitate, ſed propriâ voluntate animam deponere, ſicut hoc prædixerat Joan. 10. v. 18. Unde etiam Pilato res iſta Marci 15. miraculo fuit, ut obſervat Aug. 4. de Trin. cap. 13. * *Glorificavit Deum*, confitendo id, quod res erat (Deus enim veritas eſt, & ideò confeſſio veritatis, maximè ſi fiat amore veritatis, quædam Dei glorificatio eſt) * *dicens: Vere hic homo juſtus erat*, id eſt, innocens à calumniis ei impactis. Impoſitum autem ei fuerat quàm maximè, quòd blaſphemaſſet, aſſerendo ſe Filium Dei. Juſtum ergò fatendo, & conſequenter veracem, tacitè confitetur eum eſſe verè Filium Dei, ſicut Matth. clarè dixit. Quamquam dici poſſit hanc eſſe confeſſionem diſtinctam ab illa altera:

48. Et omnis turba eorum, qui ſimul aderant ad ſpectaculū iſtud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua revertebātur.

48. * *Et omnis turba percutientes pectora revertebantur* in ſignum pœnitentiæ, de indignitate tanti facinoris conceptæ. Quid enim tundere pectus, inquit Aug. niſi arguere, quod latet in pectore, & evidenti pulſu occultum caſtigare peccatum?

49. Stabant autem omnes noti ejus à longè, & mulieres quæ ſecutæ eum erant à Galilæa, hæc videntes.
50. Et ecce vir nomine Joſeph, qui erat decurio, vir bonus & juſtus:
51. hic non conſenſerat conſilio, & actibus eorum, ab Arimathæa civitate Judææ, qui expectabat & ipſe regnum Dei.
52. Hic acceſſit ad Pilatum, & petiit corpus Jeſu:
53. & depoſitum involvit ſindone, & poſuit eum in monumento exciſo, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat.
54. Et dies erat paraſceves, & ſabbatum illuceſcebat.
55. Subſecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum poſitum erat corpus ejus.
56. Et revertentes paraverunt aromata, & unguenta: & ſabbatho quidem ſiluerunt ſecundum mandatum.

CAPUT VIGESIMUMQUARTUM.

1. Una autem ſabbati valdè diluculo venerunt ad monumentum, portantes, quæ paraverant, aromata:
2. & invenerunt lapidem revolutum à monumento.
3. Et ingreſſæ non invenerunt corpus Domini Jeſu.
4. Et factum eſt, dum mente conſternatæ eſſent de iſto, ecce duo viri ſteterunt ſecus illas in veſte fulgenti.
5. Cum timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viventem cum mortuis?
6. Non eſt hic, ſed ſurrexit: recordamini qualiter locutus eſt vobis, cum adhuc in Galilæa eſſet,
7. dicens: Quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertiâ reſurgere.
8. Et recordatæ ſunt verborum ejus.
9. Et egreſſæ à monumento nuntiaverunt hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus.
10. Erat autem Maria Magdalene, & Joanna, & Maria Jacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apoſtolos hæc.
11. Et viſa ſunt ante illos, ſicut deliramentum, verba iſta: & non crediderunt illis.
12. Petrus autem ſurgens cucurrit ad monumentum: & procumbens vidit linteamina ſola poſita, & abiit ſecum mirans quod factum fuerat.

13. Et ecce duo ex illis ibant ipſa die in caſtellum, quod erat in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Jeruſalem, nomine Emmaus.

14. Et ipſi loquebantur ad in-

13. * Et *ecce duo ex illis*, quos ſcilicet v. 9. commemoraverat, * *ibant ipſa die*, quâ ſcilicet mulieres ad monumentum venerant & rediverant, hoc eſt, ipsâ unâ ſabbathi ſeu Dominicâ, (reſpicit enim ad v. 1. unde dependent omnia hucuſque narrata: * *in caſtellum*, id eſt, pagum: hoc quippe Græcum κώμη ſignificare ſolet, quamquam & villam ſubinde ſignificet, quomodo vertitur Marci 16.

v. 12. ut fortaſſis hæc villa fuerit per modum caſtelli munita in pago: * *quod erat in ſpatio ſtadiorum*, Græcè εἰς κώμην ἀπέχουσαν, quod diſtabat ſtadiis * *ſexaginta ab Jeruſalem*, id eſt, ſeptem miliaribus cum dimidio, prout miliare ſignificat mille paſſus. Nam *Stadium* eſt octava pars milliaris; hoc eſt, continet centum & viginti quinque paſſus: nam ſexaginta ſtadia continent ſeptem millia paſſuum & quadringentos, hoc eſt, ſeptem milliaria cum dimidio, ſeu iter horarum circiter duarum cum media. * *Nomine Emaus*. Hæc poſteà Nicopolis dicta fuit, civitas Palæſtinæ, ut Hieron. de locis Hebraicis, ubi dicit Cleopham ex hoc loco fuiſſe.

vicem de his omnibus quæ acciderant.

15. * *Et factum eſt, dum fabularentur*, Græcè eſt idem verbum, quod verſu præcedente, ἐν τῷ ὁμιλεῖν, dum colloquerentur, * *& ſecum quærerent*, id eſt, ſe mutuò rogarent de rebus illis, quæ acciderant circa Jeſum, & quorum alter altero meliùs meminerat. * *Et ipſe Jeſus*, de quo ſcilicet loquebantur, * *appropinquans ibat cum illis*, comes viæ, qui tamquam viator paulò celeriùs incedens, eos aſſecutus erat.

15. Et factum eſt, dum fabularentur, & ſecum quærerent: & ipſe Jeſus appropinquans ibat cum illis:

16. * *Oculi autem eorum tenebantur*, per aliquod impedimentum, * *ne eum agnoſcerent*. Hoc enim impedimento prohibebantur, ne dignoſcerent propriam Chriſti ſpeciem ab aliena, ſive hoc contingeret offusâ oculis caligine, ſive humore, ſive per aërem interjectum, ſive quòd aliqua pars corporis Chriſti ſpecies non emitteret. Unde Aug. l. 3. de conſenſu c. 25. ſentit effigiem Chriſti non fuiſſe mutatam. Vide dicta Marci 16. v. 12. Porrò ut oculi, ita & aures tenebantur, ne familiarem ejus vocem agnoſcerent. Apparuit autem in ſpecie hominis peregrini, appoſitè ſcilicet ad eorum animi ſtatum, quia reſurrectio ejus erat ipſis peregrina, juxta Greg. in Evang. Quod fecit non fallendi causâ, ſed ſeſe occultandi, ut ulcere eorum inter colloquendum detecto, eos ſanaret, ac dulciùs innoteſceret. Cùm ergò rogaſſet, qua de re loquerentur, cur triſtes eſſent, Græcè σκυθρωποί, vultu triſti & inamæno, quaſi tactus eorum malo & conſolaturus eos,

16. oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoſcerent.
17. Et ait ad illos: Qui ſunt hi ſermones, quos confertis ad invicem ambulantes, & eſtis triſtes?

18. * *Reſpondens unus, cui nomen Cleophas*, qui maritus fuit Mariæ, quæ dicitur Cleophæ, Joan. 19. v. 25. quamquam alii alium hunc Cleopham fuiſſe volunt: ſocium ejus vocatum eſſe Simonem docet Baſil. in cap. 6. Iſaiæ: * *Tu ſolus peregrinus es in Jeruſalem*, id eſt, tu ſolus es inter omnes peregrinos Judæos, qui hoc Paſchali feſto Jeruſalem appulerunt, * *& non cognoviſti*, id eſt, qui ignoret ea, quæ his diebus contigerunt? Itaque illud, *ſolus*, quamvis verbotenus jungatur cum, *peregrinus*, quantum ad ſenſum tamen magis conjungitur cum, *non cognoviſti*. Supponunt autem eum conjicere debuiſſe,

18. Et reſpondens unus, cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu ſolus peregrinus es in Jeruſalem, & non cognoviſti quæ facta ſunt in illa his diebus?

qua de re loquerentur, ex eo, quòd res illa tam stupenda & recens & vulgata esset ut in omnium ore versaretur: vel certè eum audivisse partem sermonis ipsorum, & tamen non intellexisse, de quo homine sermo esset.

19. Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt: De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta potens in opere & sermone, coram Deo & omni populo:

19. * *Quibus ille dixit: Quæ?* Ut ita totam animi sui infirmitatem proderent, quam curare posset. * *Et dixerunt: De Jesu Nazareno:* Græcè clariùs, τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, *ea quæ spectant ad Jesum Nazarenum;* * *Qui fuit potens in opere*, id est, miraculis & sanctitatis operibus, * *& sermone*, doctrinæ scilicet authoritate, & eloquentiæ efficaciâ, ad docendum & persuadendum, * *Coram Deo*, qui aliquoties ei testimonium perhibuerat, * *& omni populo.* Nam populus, quidquid frenderent Pharisæi, semper magni fecit Jesum, dum passim clamaret: *numquam sic apparuit in Israël, Propheta magnus surrexit in nobis, bene omnia fecit, &c.* Itaque narrant hîc publicam de Jesu existimationem, ut eo mirabilior & miserabilior appareat historia de indigna tanti viri morte. De divinitate mortui nihil dicunt, vel quod ipsimet fluctuarent, vel non crederent, juxta v. 21. vel ne peregrino essent risui.

20. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum.

20. * *Et quomodo tradiderunt eum. Pilato Præsidi*, tamquam executori sævitiæ suæ, non arbitro causæ, ut loquitur S. Leo, *In damnationem mortis*, id est, ad mortem, ad quam eum latâ sententiâ damnaverant. Unde in initio nihil à Pilato inquiri voluerunt, sed statim velut apertè reum, & convictum, & damnatum, morte plecti.

21. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israël: & nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quod hæc facta sunt.

21. * *Nos autem sperabamus, quia ipse esset redempturus Israël*, à jugo Gentium, quæ spes erat vulgi Judæorum: quamquam quia hi à Christo jam instructiores erant, intelligi posset à servitute diaboli, peccati, & legis. Bene autem urget Aug. serm. 140. de tempore c. 2. verbum, *sperabamus:* O discipuli, inquit, sperabatis? Ergo jam non speratis. Unde tum ibi, tum in Præfat. in Psalm. 96. docet eos spe suâ excidisse, adeoque arguisse quodammodò seipsos, quòd ex illo redemptionem sperassent; sed tamen quia tristes erant, doluisse eum sine culpa occisum, quia noverant innocentem, prout loquitur tract. 9. in Joan. tract. verò 103. sicut & serm. cit. docet eos non tantùm spem illam, sed etiam ipsam fidem abjecisse, quâ in eum ante crediderant; nam spes illa redemptionis Israël amitti sine fidei jactura non poterat. * *Et nunc super hæc omnia*, id est, præter hæc omnia, quòd scilicet damnatus, crucifixus, & mortuus est, * *tertia dies est hodie, quod hæc facta sunt*, id est, ex quo hæc facta sunt, & facta perseverant, ipso mortuo remanente. Nam hæc verba videntur continere rationem, cur dixissent, *Sperabamus*, quasi tacitè invenirent se non sine ratione spem abjecisse.

22. * *Sed*

22. * *Sed & mulieres quædam ex nostris*, condiscipulis Jesu, scilicet Maria Magdalene & Maria Cleophæ, * *terruerunt nos*, Græcè ἐξέστησαν ἡμᾶς, obstupefecerunt, quasi extra nos constituerunt. Pertinet enim magis ad magnitudinem admirationis, quàm timoris, eò quòd referrent mulieres, quòd Angeli dixissent, * *eum vivere*. Nam nec ipsæ quidem mulieres primâ vice credebant eum resurrexisse, sed ex monumento sublatum esse, ut patet Joan. 20. v. 22. quod & Apostoli verum esse putaverunt, ibid. v.8. Et istud significant etiam hoc loco, dum dicunt:

22. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerũt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, 23. & , non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere.

24. * *Abierunt quidam ex nostris ad monumentum*, Petrus & Joannes, periculum facturi, utrum mulieres vera nuntiarent: * *& ita invenerunt sicut mulieres dixerunt*, scilicet de monumento, quod apertum esset, & vacuum. * *Ipsum vero non invenerunt*, ut proinde argumentum aliquod esse posset, eum reverà vivere, & resurrexisse: sunt enim verba hæsitantium, nescientium, quid sentire deberent, inter exiguam spem aliquam, metumque vacillantes.

24. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum: & ita invenerunt sicut mulieres dixerũt, ipsum verò non invenerunt.

25. * *Et ipse dixit ad eos*, cùm jam totum animi sui statum simpliciter declarassent: * *O stulti*, qui dictis magis mulierum quàm Angelorum movemini, magisque mortis horrore, quàm tot resurrectionis prædictionibus ducimini: nam hoc non est sapientiæ: * *& tardi corde*, id est, difficiles ac segnes, quia duri corde, ut est apud Marc. c. 16. v. 14. * *ad credendum in omnibus*, id est, omnibus, Hebraicâ phrasi, * *quæ locuti sunt Prophetæ*, nempe de ignominia, passione, morte, resurrectione. Nam quæ de regno Christi prædicta erant, facilè credebant, ut patet Lucæ 2. v. 11. & maximè Matth. 20. v.21. Ideò autem dicit, *quæ locuti sunt Prophetæ*, quia quæ Christus ipse de morte & resurrectione sua prædixerat, & Angeli mulieribus nuntiaverant, ea ipsa Prophetæ vaticinati sunt. Pungit Judæos itaque acerbis illis verbis, ut eos attentiores redderet ad ea, quæ tamquam doctor aliquis ex Prophetis dicturus erat: nec tamen adhuc se agnosci sinit, ut eorum fidem de se magis ex Scripturis firmaret, nec inter docendum mens eorum ab attentione vel fide avocaretur.

25. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum, in omnibus quæ locuti sunt Prophetæ!

26. * *Nonne hæc*, quæ vos ipsi narrastis passum esse Jesum, * *oportuit pati Christum*, scilicet secundùm vaticinia Prophetarum, quomodo explicat illud, *oportet*, ipse Dominus, Matth. 26. v. 54. * *& ita*, mediante morte, & consequenter resurrectione: * *intrare in gloriam suam*, ei tamquam Deo propriam, à Prophetis prædictam, & passione promeritam? q. d. Tantùm abest, ut propter mortis ignominiam de illo diffidere ac desperare debeatis, ut potiùs è contrario hoc vobis firmissimum argumentum esse debeat, eum esse verè Christum, & redemp-

26. Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?

demptorem Iſraël ; cùm hæc omnia Prophetæ de vero Chriſto vaticinati ſint.

27. Et incipiens à Moyſe, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipſo erant.

27. * *Et incipiens à Moyſe*, libris Moyſis, & deinceps * *omnibus Prophetis* ; omnes enim de ipſo patenter aut latenter prophetant : * *interpretabatur illis quæ de ipſo erant in omnibus Scripturis* ; nam iſto modo videtur oratio eſſe ordinanda.

28. Et appropinquaverunt caſtello quò ibant : & ipſe ſe finxit longiùs ire,

28. * *Et appropinquaverunt caſtello, quò ibant*, nempe Emaunti, ut expreſſum erat v. 13. Quo refelluntur ii, qui ſignificari hic putant caſtellum multò propinquius Jeroſolymis : * *& ipſe finxit ſe longiùs ire*, id eſt, compoſuit ſe & præ ſe tulit, tamquam longiùs iturus. Excuſat hoc Auguſt. à mendacio ſaltem facti lib. 2. quæſt. Evang. q. ult. & lib. contra mendacium c. 13. quia aliquid Chriſtus per hoc factum ſignificavit : nam quæ ad aliquid figurandum dicuntur, aut fiunt, non ſunt mendacia, ut patet in fabulis, & parabolis, & comœdiis. Significavit autem, quòd longiùs poſteà per aſcenſionem ſuper omnes cælos iturus eſſet, nec tamen diſcipulos deſerturus. Ita Auguſtinus : ſed res facilius expediri poteſt. Nam cùm facta pleraque de ſe indifferentia ſint, nec ex natura ſua certam veritatem aſſerant, ſicut verba, ad multos fines referri poſſunt. Compoſuit ergo ſe ita Chriſtus, quaſi ulteriùs perrecturus, partim, ut provocaret alios ad ſeſe retinendum & hoſpitalitatem exercendum : partim, ut reverà pergeret, ſi eum non retinerent. Utrumque fieri poteſt ſine ullo mendacio.

29. Et coëgerunt illum, dicentes : Mane nobiſcum, quoniam adveſperaſcit, & inclinata eſt jam dies. Et intravit cum illis :

29. * *Et coëgerunt illum*, inſtantiſſimè ſcilicet rogando. Nam eodem modo componebat ſe quaſi longiùs iturus, ut ab iis invitaretur, & difficilem ſe invitantibus præbuit, ut magis urgeretur. Itaque exemplo ſuo docuerunt, peregrinos non ſolùm invitandos ad hoſpitium, ſed etiam trahendos, ut Greg. hom. 23. in Evang. * *dicentes : Mane nobiſcum Domine, &c.* Unde veriſimile fit, coactionem illam inſtantiâ precum factam eſſe, & allatâ oportunâ ratione diei jam inclinatæ ad occaſum : quomodo 2. Reg. 13. dicitur Abſolon coëgiſſe Regem ut dimitteret filios ſuos. Civiliter itaque acquieſcens precibus eorum, * *intravit cum illis*, græcè εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐτοῖς, *intravit ut maneret cum illis*, videlicet eâ nocte hoſpitaretur. Ex quibus verbis & invitandi modo non incongruè colligunt quidam, veram eſſe ſententiam Hieronymi, qui tum lib. de locis Hebr. tum epiſt 27. dicit, hanc domum fuiſſe Cleophæ, & à Chriſto Domino in Eccleſiam conſecratam, nempè ipsâ celebratione ſacræ Euchariſtiæ. Nam

30. Et factum eſt, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis.

30. * *Dum recumberet cum eis*, ad menſam, * *accepit panem, & benedixit*, eâ benedictione, de qua ſermo eſt apud Evangeliſtas in inſtitutione Euchariſtiæ. Hoc enim probant tum omnes ſimiles circumſtan-

ſtantiæ, acceptio panis, benedictio, fractio, diſtributio, effectus conſecutus; tum etiam conſenſus antiquorum, Theophylacti hîc, Hier. epiſt. cit. Aug. ſerm. 140. de tempore c. 3. & lib. 3. de conſenſu c. 35. Bedæ, & aliorum.

31. * *Et aperti ſunt oculi eorum*, remoto ſcilicet impedimento, quo tenebantur, ne eum agnoſcerent, ut ibidem Aug. Unde etiam lib. 1. de nuptiis c. 5. & aliis diverſis locis docet, primorum parentum oculos poſt peccatum apertos dici, Gen. 3. non quòd ante nihil viderent, ſed quia aliquid tunc animadvertere cœperint, quod ante non adverterant. * *Et cognoverunt eum*, ſcilicet *in fractione panis*, ut eſt v. 35. hoc eſt, cùm panem de manibus ipſius porrigentis ſumerent, & manducarent: hoc enim ſignificat panis fractio, juxta illud Apoſt. 1. ad Cor. 10. v. 16. *Panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini eſt?* Fractionis enim nomine Lucas reliqua intelligere ſolet, maximèque uſum ſacroſanctæ Euchariſtiæ, quæ juncta eſt fractioni, ut patet Act. 2. v. 42. & 46. Quod autem cognoverunt Dominum tunc potiùs, quàm antea, contigit quidem Domini voluntate, ſed tamen certi myſterii causâ ad commendandum ſcilicet ſanctiſſimum illud Sacramentum, ut notat utroque loco Aug. v. 30. citatus, quia per illud, nos Dominum in agnitionem ſui congregare, nullus debet ambigere, inquit epiſt. 59. quæſt. 8. * *Et ipſe evanuit ex oculis eorum*, non quidem quòd umbra eſſet, aut phantaſma, ſed per poteſtatem animæ ſuæ glorioſæ in corpus ſuum, non ampliùs apparuit. Unde Hieron. epiſt. 61. & Epiphan. hæreſi 32. tribuunt hanc diſparitionem poteſtati Dei: nimirùm, ut, quemadmodum diſcipuli ex colloquio & factis ejus cognoverant veram reſurrectionem, ita & ex diſparitione agnoſcerent redivivi corporis alias qualitates, quod ſubſtantiâ quidem eſſet verum corpus, agilitate tamen & ſubtilitate ſpiritale.

31. Et aperti ſunt oculi eorum, & cognoverũt eum: & ipſe evanuit ex oculis eorum.

32. * *Et dixerunt ad invicem*, confirmantes ſibi alio argumento, verè ſibi Chriſtum apparuiſſe: * *Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis?* id eſt, ardebat affectu? Nam omnis quidem ſermo Dei ignitus eſt: quâ de cauſa per Jeremiam dicit c. 32. v. 20. *Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis?* & Pſalm. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer*: præcipuè tamen ſermo, quem Chriſtus proprio ore profert. Pungit enim, rapit, urit, inflammat, relinquit ſcintillas & aculeos in animis auditorum. * *Dum loqueretur in via, &c.* q. d. Nonne jam facilè eſt conjicere, unde iſte ardor nobis afflatus fuerit, quem in ejus colloquio ſentiebamus?

32. Et dixerunt ad invicem: nonne cor noſtrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas?

33. * *Et ſurgentes*, è menſa * *eâdem horâ*, id eſt, ſine mora, eodem mo-

33. Et ſurgentes eâdem horâ regreſſi ſunt in Je-

rusalem: & invenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant,

momento, * *regreßi sunt in Jerusalem*, ut quantocyùs discipulorum animos suâ testificatione erigerent, desperationem ac tristitiam abstergerent: * *& invenerunt congregatos undecim* Apostolos, * *& eos qui cum illis erant*, id est, & cæteros discipulos, qui cum Apostolis tunc Jerosolymis morabantur.

34. dicentes: Quod surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.

35. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via: & quomodo cognoverunt eum in fractione panis.

34. * *Dicentes*, istis duobus intrantibus, tamquam gestientes præ gaudio: nam illud, *dicentes*, est Græcè quarti casus, λέγοντας, & refertur ad eos, qui cum undecim erant, non ad illos duos redeuntes ex Emaunte. Proinde se frustra fatigant hîc aliqui, disputando, unde isti duo scire potuerint, Christum apparuisse Simoni, & ideò fingentes alium istum Simonem esse quàm Petrum. * *Quod surrexit Dominus vere*, id est, realiter, in proprio corpore, sine ulla dubitatione, ita ut in posterum controversiæ causa ablata sit: * *& apparuit Simoni*, seu Petro. Unde Aug. lib. 3. de consensu c. 25. probabiliter, inquit, creditur, posteaquam Petro apparuit, deinde apparuisse istis duobus. Ipsi ergo vicissim * *narrabant, quæ gesta erant in via, &c.*

36. Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere.

36. * *Dum autum hæc loquuntur*, antequam scilicet narrationem suam finivissent, stetit Jesus in medio eorum adhuc recumbentium, ut Marcus: nam eadem est hæc apparitio cum ea, quam narrat Joan. c. 20. v. 19. & Marcus c. 16. ut ibidem latiùs diximus, & causam dedimus, cur apud Marcum tantùm undecim Apostoli nominentur, cùm deesset Thomas, & adessent alii multi. Ergo in medio stetit, tamquam pastor in medio ovium dissipatarum, ut ab omnibus faciliùs videretur & audiretur, idque subitò sine ullo indicio prævio adventus, ostiorum, fenestræ, aut pedum strepitu; nam hoc insinuatur verbo, * *stetit, & dicit eis: Pax vobis*, consuetâ salutationis humanissimæ formulâ, tamquam largitor veræ pacis hominum cum Deo, & inter se. Quid autem *Pax* significet, illaque salutationis formula, explicuimus v. 12. c. 10. Matth. * *Ego sum*, qui scilicet ex forma corporis & sono vocis vobis notus sum. Ex quo rectè colligitur, Christum eâdem corporis formâ apparuisse, vel certè eâdem voce locutum esse, quâ priùs: sic enim loquimur familiaribus, qui nos aut non vident, aut dubitant, quisnam adsit. Unde simili modo Magdalena cognovit Jesum simulatque voce solita dixisset *Maria*, statimque respondit *Rabboni*, id est, Magister mi: * *nolite timere*, ex hoc repentino & inusitato aspectu mei, utpote à quo nihil vobis timendum sc tis. Voluit ergo Dominus pro sua benignitate timorem ab eis avertere; sed infirmitate, suavitati salutationis prævalente.

37. Conturbati verò, & conterriti, existimabant se spiritum videre.

37. * *Conturbati & conterriti existimabant se spiritum videre*, incorporale scilicet dæmonium, inquit Hieron. Præfat. libri 18. in Isaiam, idque

idque ex Evangelio Nazareæorum. Solent enim dæmones etiam amicorum ſimulare effigiem, vel potius ſpiritum bonum ipſius Jeſu, ut qui vel corpore in ſpiritum converſus fuiſſet, vel ſecundùm animam phantaſticè appareret. Unde infrà Dominus reſponſione ſua non tam probat, ſe reverà eſſe illum, quam ſe non eſſe ſpiritum. In illam opinionem lapſi videntur fuiſſe, eo quod ſe intra clauſa parietum improviſus infunderet, ut putat Ambroſ. Quamobrem.

38. * *Dixit eis: Quid turbati eſtis*, velut ex apparitione ſpiritus improviſò ſe ingerentis, * *& cogitationes*, variæ, dubiæ, anxiæ, à re præſenti & veritate alienæ, * *aſcendunt in corda veſtra*; Aſcendunt, inquit myſticè Aug. ſerm. 145. de tempore, quia cogitationes iſtæ terrenæ ſunt: ſi enim cæleſtes eſſent, deſcenderent in cor, non aſcenderent.

38. Et dixit eis: Quid turbati eſtis, & cogitationes aſcendunt in corda veſtra?

39. * *Videte manus meas & pedes*, ſervantes videlicet adhuc clavorum veſtigia: nec enim alia ratio eſt, cur potius manus & pedes, quàm alias corporis partes oſtenderet. Unde Joan. 20. v. 20. addit etiam oſtendiſſe latus, quod adhuc magis patet ibid. v. 27. Hinc conſtans antiquorum ſententia eſt, Chriſtum poſt reſurrectionem in manibus, pedibus & latere ipſa vulnera ſervaſſe, ſeu paſſionis notas, non ulceroſas & ſanguinolentas, ſed ſanas, ut patet ex Aug. tract. 121. in Joan. Cyrillo lib. 12. in Joan. c. 58. Leone ſerm. 1. de Aſcenſione, & aliis. Quæ vulnera etiam cælo inferre maluit, ut Deo Patri pretium noſtræ libertatis oſtenderet juxta Ambroſ. æternumque ſuæ victoriæ trophæum circumferret. Nam, ut optimè Aug. lib. 22. de civit. c. 20. non ſunt deputanda vel appellanda vitia, virtutis indicia. Non enim deformitas in eis, ſed dignitas erit, & quædam quamvis in corpore, non corporis, ſed virtutis pulchritudo fulgebit. * *Quia ego ipſe ſum*, id eſt, ipſiſſimus ego totus, non ſolum ſecundum ſpiritum, ſed & ſecundum corpus. Unde Tertull. c. ult. 4. contra Marcionem: Ego ſum, quem ſcilicet corporeum retrò noveratis. Nam eo tendit tota hæc Chriſti demonſtratio, ut eum verum corpus habere intelligerent. Itaque adjicit: * *Palpate*, q.d. Si vidiſſe non ſufficiat, etiam manibus contrectate me, ut probent ſibi manus veſtræ, ſi mentiantur oculi veſtri, inquit Aug. * *& videte*, id eſt, diligenter attendite oculis, ut veritas corporis mei viſu ſimul & tactu vobis explorata ſit. Nam illis, quibus in poſterum tamquam teſtibus credere debebant cæteri, voluit ſuæ carnis veritatem evidentiſſimâ veritate demonſtrari, ut idem Aug. ep. 120. c. 9. Unde Joan. epiſt. 1. c. 1. *Quod vidimus oculis noſtris, & manus noſtræ contrectaverunt &c.* Palpate ergo & videte, * *quia ſpiritus carnem & oſſa non habet*, non quomodolibet; nam veriſimile eſt quod & illa aſſumere poſſit: ſed * *ſicut me videtis habere*, hoc eſt, non habet car-

39. Videte manus meas, & pedes, quia ego ipſe ſum: palpate, & videte: quia ſpiritus carnem & oſſa non habet, ſicut me videtis habere.

nem & oſſa, vitaliter, & eo modo quo ego. Quod ut argumentum præbeat veræ reſurrectionis in vero humano corpore, videtur diſcrimen corporis redivivi, & à ſpiritibus aſſumpti, viſu, tactuque poſſe diſcerni, ſi non evidentiâ Mathematicâ, ſaltem humanâ & morali, qualis ab humanis ſenſibus expectari poteſt.

40. Et cùm hoc dixiſſet, oſtendit eis manus, & pedes.

40. * *Et cum hoc dixiſſet, oſtendit eis*, id eſt, contrectandas præbuit, * *manus & pedes*, habentes adhuc vera foramina clavorum, ut Euthym. Cyrill. in Catena, & Beda. Unde Joan. 20. Thomas etiam jubetur digitum inferre. Diſcipulos enim reverà contractaſſe, expreſsè dicit Aug. in Pſalm. 147. & lib. de unit. Eccleſiæ c. 10. quod ex verbis 1. Joan. 1. v. 1. jam citatis fit valde veriſimile.

41. Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hîc aliquid, quod manducetur?

41. * *Adhuc illis non credentibus*, nempe * *præ gaudio*, ut ſequitur: nam iſtud cum verbo, *non credentibus*, jungendum eſſe ex Græco & Syriaco perſpicuum eſt, & ita legit Aug. in Pſalm. cit. Non credebant autem, quòd verâ reſurrectione à mortuis in vero ſuo corpore rediviſſet, quamvis ſpiritum Jeſu ſibi loqui jam crederent. Cauſa incredulitatis erat non obſtinata voluntatis duritia, ſed gaudii, & rei magnitudo ne videlicet temerè rem tantam credendo, gaudio poſteà amiſſo miſeriores fierent. Nam, ut Aug. ibid. optimè dicit, quæ multùm læta ſunt, vix creduntur. Dubitatio quædam veluti tardiùs credentis, condit voluntatem tenentis. Neceſſe eſt, ut homo plus gaudeat cùm venerit, quod deſperatum eſt. Hinc ad ipſum gaudium quoque condiendum & augendum, noluit etiam ſe ſtatim cognoſci à diſcipulis, euntibus in Emaus. Ita Auguſt. Simile quid habemus Gen. 45. v. 26. de Jacob, non credente Joſephum vivere, quod maximè optabat. * *Et mirantibus*, præ rei novitate & magnitudine. Pulcherrimè autem docet S. Leo ſerm. 1. de aſcenſ. Deum ideo haſce credendi hæſitationes, cunctationes ac dubitationes in Apoſtolis permiſiſſe, ne dubitaretur à nobis, ut tot videlicet oſtentationibus roboraremur ad fidem. Diſcipulis igitur dixit: * *Habetis hic aliquid, quod manducetur*; in quo ſcilicet experimentum veri & vivi hominis præbeam? Et hæc humana & moralis, non metaphyſica probatio eſt. Nam quo pacto homo inter homines ſe verum humanum corpus probet habere, niſi colore, figurâ, cicatricibus, carnium & oſſium oſtenſione, tactu, ſermone, eſu, & potu?

42. At illi obtulerunt ei partem piſcis aſſi, & favum mellis.

42. * *At illi obtulerunt ei partem piſcis aſſi*, ut qui piſcatoribus familiaris eſſet, & ex cœna reliquus, & ideo partem, non integrum, * *& favum mellis*, Myſticas utriuſque cibi cauſas, vide apud Greg. hom. 24. in Evangelia.

43. Et cùm manducaſſet coram eis, ſumens reliquias dedit eis.

43. * *Et cum manducaſſet coram eis*, circumſtantibus, attentiſſimèque

que ſpectantibus. Vera fuit iſta mauducatio, quia vi corporis viventis, vivis inſtrumentis cibi comminutio, & in verum ſtomachum, trajectio, non tamen vera nutritio, vel in corpus ejus converſio, nec ex egeſtate ſeu eſurie, ſed poteſtate facta. Nam, ut Aug. epiſt. 49. quæſt. 1. futuræ reſurrectionis corpus, imperfectæ poteſtatis erit, ſi cibos ſumere non potuerit, imperfectæ felicitatis, ſi cibis eguerit. Sed aliter abſorbet aquam terra ſitiens, aliter Solis radius candens. Quibus verbis cibum ab immortali corpore manducatum ſtatim conſumi indicat, non in corpus verti. Porrò nulla in hac manducatione mentio benedictionis, ut intelligeremus fuiſſe manducationem communem. Benedictio autem commeſtioni numquam à Chriſto adhibita legitur, niſi ad miraculum. Vide dicta v. 30. * *Et ſumens reliquias, dedit eis:* tum ut certiùs de comeſtionis veritate conſtaret, cujus reliquias habuiſſent; tum ut teſtes eſſent, ſe cum redivivo comediſſe. Nam hîc impletum videtur id, quod Petrus ait Actor. 10. v. 41. Jeſum manifeſtatum, *non omni populo, ſed teſtibus præordinatis à Deo, nobis, qui manducavimus & bibimus cum illo, poſtquam reſurrexit à mortuis.*

44. * *Et dixit ad eos.* Hîc duo graviſſima adjungit ſuæ reſurrectionis teſtimonia, prædicationem ſcilicet ſuam, quam eis ad memoriam revocat, & vaticinia Prophetarum: * *Hæc ſunt verba, quæ locutus ſum ad vos*, id eſt, hæc quæ contigerunt, & ipſi vos experti eſtis, de mea paſſione, morte, ſepulturâ, reſurrectione, ſunt ipſiſſima illa, quæ diu prædixi vobis, ſi recordamini, * *Cum adhuc eſſem vobiſcum*, in carne ſcilicet mortali, conſortio infirmitatis humanæ, in qua eſtis & vos, inquit Aug. tract. 64. in Joan. & Greg. hom. 24. in Evang. Unde nihil eſt hoc contra præſentiam Chriſti in ſanctiſſima Euchariſtia. * *Quoniam neceſſe eſt impleri omnia &c.* Deus enim, qui illa prædixit, non poteſt falli. * *Quæ ſunt ſcripta in lege Moyſi, & Prophetis & Pſalmis de me.* Ubi Chriſtus ſequitur uſum Hebræorum veterum, qui libros ſacros dividebant, teſte Hieron. in Prologo Galeato, in Legem, Prophetas, & Hagiographa, ſub quibus in primis continentur Pſalmi: alioqui Pſalmi ſubinde comprehenduntur ſub Prophetis, ut ſuprà v. 27.

44. Et dixit ad eos: Hæc ſunt verba, quæ locutus ſum ad vos, cum adhuc eſſem vobiſcum, quoniam neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, & Prophetis, & Pſalmis de me.

45. * *Tunc aperuit illis ſenſum*, id eſt, mentem, τὸν νοῦν, ut eſt Græcè, cor ſcilicet intus illuminando, ut nunc tandem eventuum cum Scripturis, quas ſæpè audiverant, conſonantiam animadverterent, & intelligerent, & guſtarent. Quo datur intelligi, Scripturarum intelligentiam eſſe Spiritûs Sancti donum. Apertis igitur ſenſibus diſcipulorum,

45. Tunc aperuit illis ſenſum ut intelligerent Scripturas.

46. *Dixit eis: Quoniam ſic ſcriptum eſt.* Quâ loquendi formulâ indicatur, eum, protuliſſe diverſa Scripturæ loca; quaſi dixiſſet, ſic ſcrip-

46. Et dixit eis: Quoniam ſic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertiâ die

scriptum est per Isaiam, sic per Jeremiam, sic in Psalmis: * *Et sic oportebat Christum pati*, prout scilicet hæc & ista loca vaticinantur. Nimirum Christus, ne quid fallaciter cum carnalibus discipulorum sensibus egisse putaretur, majore documento Scripturarum eos de veterum librorum testificatione formavit, ut August. notat 4. contra Faustum c.2. & lib. de unit. Ecclesiæ cap. 10. Nam, ut idem ait tract. 2. in epist. Joan. firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ evenerunt in Christo, prædicta sunt.

47. & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus à Jerosolyma.

47. * *Et prædicari in nomine ejus*, id est, vice, jussu, & authoritate ejus * *pœnitentiam.* Nam & ipse pœnitentiam prædicare cœpit, & Apostolis eam loco suo prædicare præcepit, & in hoc ipso ejus authoritate usi sunt, juxta illud Apost. 2. ad Cor: 5. *Pro Christo legatione fungimur: obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* * *Et remissionem peccatorum*, veluti fructum pœnitentiæ, vi passionis Christi & resurrectionis accipiendum. Nemo enim potest bene agere pœnitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam, inquit Ambr. lib. 1. de pœnit. c. 1. * *In omnes gentes*, id est, per omnes nationes, prout tam Judæos quàm Gentiles comprehendit. Nam hoc explicat, addendo, * *incipientibus*, prædicatoribus, * *ab Jerosolyma*, juxta vaticinium Isaiæ c. 2. *De Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem.* Porrò sæpè observat Aug. ut videre licet lib. de unit. Ecclesiæ tract. 2. in epist. Joan. & in Psalm. 147. his Christi verbis totum Christum esse expressum. Nam cùm dixit, *Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt de me, & sic oportebat Christum pati &c.* designavit semetipsum, tamquam Ecclesiæ suæ seu corporis sui caput & sponsum per quem acceperetur remissio peccatorum: illis verò, *In omnes gentes incipientibus ab Jerosolyma*, designavit, ubi corpus capitis illius, hoc est, ubi sponsa sua seu Ecclesia sua Catholica quærenda sit, in qua illa remissio peccatorum acciperetur, nempe non in parte aliqua, ut de illa dicatur, ut hæretici dicunt, *Ecce hic, & ecce illic*, sed in omnibus gentibus diffusa: cujus fides ab Jerusalem exordium sumpsit, & paulatim totum orbem occupavit. Nam & hoc ad veram Ecclesiam discernendam certissimum signum est.

48. Vos autem testes estis horum.

48. * *Vos autem testes estis horum.* Ubi designat, quod sit officium Apostolorum futurum, nempe testificari ea quæ oculis suis viderant, mortem, & resurrectionem Christi, idque in Jerusalem, & in omni Judæa, Samaria, usque ad ultimum terræ, ut dicitur Act. 1. v. 8. Unde videntur hæc verba, licet à Luca hîc subjuncta, spectare ad diem ascensionis. Ut autem tanto muneri sitis idonei,

49. Et ego mitto promissum Patris mei in vos: Vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto.

49. * *Ego mitto*, id est, brevi in Pentecoste missurus sum, * *promissum,*

missum, Græcè ἐπαγγελίαν, *promissionem*, * *Patris mei in vos*, id est, Spiritum Sanctum, quem & olim Pater meus per Prophetas, & nuper per os meum promisit me missurum, ad vos docendos, & roborandos. * *Vos autem sedete in civitate*, id est, deinceps manete in Jerusalem, quod Græcè additur; nam inde lex seu prædicatio Evangelica misso Spiritu Sancto incipere debebat: * *Quoadusque induamini virtute ex alto*, id est, donec fortitudine animi cælitus per Spiritum Sanctum afflatâ roboremini, ablatâ pristinâ illâ infirmitate ac timiditate testificandi nomen & fidem meam. Explicantur ista verba clariùs Act. 1. v. 4. 8.

50. * *Eduxit autem eos*, saltem Apostolos, illis quidem conspicuus, cæteris verò Judæis invisibilis, * *foras*, nempe extra Jerusalem, idque in ipso, ut videtur, die ascensionis, * *in Bethaniam*: ubi erat domicilium Magdalenæ & Marthæ. Proinde videtur ex Bethania postea in montem Oliveti, unde ascendit, reversus esse: nam iste mons erat medio circiter itinere inter Jerusalem & Bethaniam. * *Et elevatis manibus*, non in cælum, per modum precantis, sed super eos, quibus benedictionis gratia erat impertinenda: nam ille erat antiquus benedictionis ritus, ut patet Levit. 9. v. 22. sicut & nunc fit adhibitio signo crucis, tamquam fonte omnis nostræ benedictionis. Quæ cæremonia ab Apostolica manavit traditione, & fortassis ab hoc ipso facto Christi, ut non solùm recentiores aliqui sentiunt, sed etiam S. Hieron. in v. 19. c. 66. Isaiæ, ubi dicit, quòd hoc signum, *Tau*, nobis ad Patrem ascendens Dominus dereliquit, sive in frontibus nostris posuit. * *Bedixit eis*, tamquam Sacerdos ab illis abiturus. Quæ benedictio non inanis fuit, sed vim dedit, quæ eos usque ad adventum Spiritûs Sancti custodiret.

50. Eduxit autem eos foras in Bethaniam: & elevatis manibus suis benedixit eis

51. Inter benedicendum autem * *recessit ab eis, & ferebatur in cælum*, non disparendo, seu evanescendo, ut in cæteris apparitionibus, sed paulatim sursum se attollendo, illis videntibus, donec tandem nubes eum secluderet ab oculis eorum, ut narratur Actor. 1. v. 9. Faciem habebat versus occidentem, sicut ex ultimis vestigiis pedum ejus patet, quæ ascensurus petræ veluti ceræ impressit, & adhuc ibi cerni dicuntur.

51. Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum,

52. * *Et ipsi adorantes*, Christum jam nubibus susceptum in cælum, juxta mandatum Domini, * *regressi sunt in Jerusalem*; idque * *cum gaudio magno*, de glorificatione scilicet Domini sui, juxta illud Christi: *Si diligeritis me, gauderetis utique, quia ad Patrem vado*; itemque de imminente adventu Spiritûs Sancti, cujus effectus jam prægustaverant.

52. Et ipsi adorantes regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno:

53. Et erant semper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen.

43. * *Et erant semper in templo*, omni scilicet die temporibus opportunis, * *laudantes & benedicentes Deum*, quia Christum suum glorificasset, & ejusdem gloriæ spem sibi dedisset. Quæ verba nonnulli referunt ad tempus, quo jam acceperant Spiritum Sanctum: nam Lucas similiter Act. 2. v. 46. & Act. 3. v. 1. narrat Apostolos perdurasse unanimiter in templo. Quibus favet, quòd ante adventum Spiritûs Sancti insinuetur, Apostolos domi in cœnaculo mansisse. Theophyl. tamen, Beda, & alii, valde verisimiliter putant, hæc contigisse statim post ascensionem, etiam ante Pentecosten, quod series narrationis videtur postulare. Nec enim cogit illa Scriptura Act. 1. ut semper domi in cœnaculo delituisse credantur.

FINIS.



IN



IN EVANGELIUM JESU CHRISTI SECUNDUM JOANNEM.



PRÆFATIO.

Joannes Evangelista patrem habuit Zebedæum, matrem Salomen, ut ex Matth. 27. v. 56. collato cum Marci 15. v. 40. colligitur: nam quæ ab illo dicitur mater filiorum Zebedæi, ab hoc vocatur Salome. Frater fuit Jacobi, Majoris vulgò dicti, qui primus Apostolorum ab Herode non Tetrarcha Galilææ, ut putavit Maldonatus; sed Herode Agrippa Rege occisus est. Oriundus fuit à Bethsaida, Galilææ oppido non ignobili, & à Christo Domino adolescens ac penè puer, inquit Hieron. lib. 1. contra Jovin. ad Apostolatum vocatus est, sicut ætas arguit: nam, ut idem Hieron. ibidem ait, sicut & in Catalogo, vitam usque ad sexagesimum octavum post Christi Paßionem annum produxit. Virginem fuisse Tertull. lib. de monogamia c. ult. testatur, Christi spadonem *vocans, & latè contra Jovin. Hieron. qui eum nominat* Maritum & Virginem. *Ex quo fortaßis loco fluxit, quòd Author Prologi in tract. August. in Joan. Beda, & alii, putant eum à nuptiis jam desponsis revocatum. Christo singulariter dilectum fuisse, & familiarem, probant recubitus in sinu Jesu: fiducia interrogandi Christum de proditore, quòd Petrus non audebat, Mater Domini in tutelam ejus tradita. Unde seipsum sæpiùs nominat discipulum, quem diligebat Jesus. Vide cap. 10. v. 26. cap. 20. v. 2. Causam esse tradit Hieron. ibidem, perpetuam virginitatem ejus; cujus plura vide apud eundem privilegia. Post ascensionem Christi, Asiam*

ci ad prædicandum Evangelium obtigisse testis est Iren. lib. 3. c. 3. Euseb. in Historia & alii passim : quod & Apocalypsis ad septem Asiæ Ecclesias, velut ejus curæ commissas, satis indicat. Propriè tamen Ephesiorum Episcopum fuisse iidem docent. Scripsit post omnes cæteros Evangelistas Evangelium suum, & quidem, ut Theophyl. Dorotheus, & alii inferioris notæ authores, in Pathmos insulâ; ut vero Iren. lib. 3. c. 1. Euseb. lib. 5. c. 8. & alii volunt, Ephesi. Nisi ita concilientur, ut in Pathmos scripserit, Ephesi ediderit, sicut quidam volunt, idque anno primo Nervæ Imperatoris. Scripsit autem rogatus ab Asiæ Episcopis, duabus de causis. Primò, ut Cherinthi & Ebionis hæreses, contra Christi divinitatem emergentes, refelleret, qui Christum purum hominem fuisse, & ante Mariam non fuisse dicebant. Secundò, quod cæteros Evangelistas unius tantùm anni, quo Christus passus est, post Joannis videlicet carcerem gesta, & quidem ferè humana narrasse deprehenderet. Unde & supplevit prætermissa, & quæ divinitatem Christi præcipuè spectant, prosecutus est. Itaque indicto fratribus Jejunio, ut Hier. Præfat. in Matth. & ut alii addunt, fulguribus & tonitruis præviis, sicut alter Moyses, & verus filius Boanerges, altissimum illud procemium intonuit, In principio erat Verbum &c. *Quod quidam Platonicus olim aureis litteris conscribendum, & per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat, teste Aug. 10. de Civit. 27. Ex omnium sensu scripsit Græcè, quamvis Epiphan. Hæresi. 30. testetur illud Hebraicè translatum, Tyberiade in Judæorum secretioribus penetralibus olim servatum fuisse.*

CAPUT PRIMUM.

1. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.

I. IN *principio.* Duo præcipui istius loci sunt sensus. Primus est, ut * *In principio*, idem sit, quod in Patre, qui est principium seu origo & Filii & Spiritûs Sancti, & causa rerum omnium : cui commodissimè jungitur, * *erat*, ut sensus sit, Filium semper fuisse in æterno omnium principio. Nam, ut optimè Cyril. lib. 1. c. 1. in Joan. Si in principio erat, quæ mens poterit umquam ultra illud, *Erat*, convolare? Aut quando illud, *Erat*, mente ita tenebimus, ut cogitationes nostras non antecedat? Ita & Hilar, lib. de Trin. & Aug. 6. de Trin. c. 2. Secundus est, * *in principio*, temporis, quo esse cœpit, quidquid factum est, & ante quod nihil factum est, * *erat*, id est, jam tum erat, & veraciter atque immutabiliter subsistebat. Nam isto verbo, *Erat*, includente quodammodò in sensu suo particulam, *Jam*, denotatur quædam antecessio ante principium illud temporis. Unde Aug. loco citat. exponit, ante omnia. Quæ vis verbi præclarè exprimitur Proverb. 8. Nam quod v. 22. dixerat : *Dominus possedit me in initio viarum suarum*, mox explicat:

plicat: *antequam quidquam fecerat, antequam terra fieret, nondum erant abyßi, & ego jam concepta eram; ante omnes colles, ego parturiebar.* Significatur ergo æternum esse Verbum, seu principio carens; ita ut istis tribus vocabulis, *in principio erat*, falsum convincatur illud, quod jactabant Ariani: Erat aliquando, quando non erat. Nam, ut acutè Ambr. lib. 1. de fide c. 5. indefinitè tenditur, *Erat.* Quidquid excogitaveris, erat Filius: quod enim jam erat in principio, non includitur tempore, non principio prævenitur. Itaque respicere videtur Evangelista & supplere initium Genesis: q. d. In principio illo temporis, quo Deus creavit cælum & terram, non creavit Verbum, quo cætera creabantur, sed ipsum jam tunc erat ante cælum & terram.

* *Verbum*, Græcè λόγος, quod ab antiquis, variis modis redditur: ab aliquibus *Ratio*, à multis *Sermo*, quod Erasmo & Novatoribus maximè placet. Sed omnibus in Ecclesia Catholica præfertur, & antiquis ac recentioribus celeberrimum est *Verbum*: & meritò, quia alienissimum à compositione, quam *Sermo* includere vel admittere videtur, utpotè pluribus constans verbis: quæ multitudo ex imperfectione vel loquentium vel audientium proficiscitur. *Ratio* quoque neque respectum ad principium significat, neque ad opera, quæ verbo fiunt; sicut utrumque notat Aug. 83. q. 63. quorum utrumque significatur nomine *Verbi.* Addit Basil. in principium hujus Evangelii, *Verbum* hîc dici, non Filium, quia ex mente processit, quia citra carnalem affectionem natus est, quia imago est genitoris, totum in seipso genitorem ostendens. Verbum quippe perfecta imago est ejus, cujus est Verbum. Non enim de externo Verbo, quod propriè dicitur Vox, sed de interno agitur, quod Cogitationem dicimus. Sed cogitationis nomen horret Evangelista, nè aliquid volubile credatur in Deo, ut Aug. l. 15. de Trin. c. 16. Est autem Græcè additus articulus ὁ λόγος, *illud verbum*, ut articuli adjectione, inquit Chrys. illud à reliquis separaret: q. d. In principio jam erat illud Verbum Dei, Primum, Divinum, Increatum, quo creaturæ omnes dictæ & creatæ sunt.

* *Et Verbum erat*, id est, & idem istud Verbum jam tum in principio subsistebat, * *apud Deum*, Græcè, τὸν Θεὸν, *illum Deum*, celeberrimum Israëli, à Patribus prædicatum, cujus erat hoc Verbum. Significatur ergò hîc; Primò, Verbum istud fuisse Verbum ipsius Dei. Cùm enim Verbum non possit esse, nisi dicentis, & nihil esset præter Deum, necesse est, fuisse Verbum Dei, tamquam dicentis, & proindè Patris. Secundò, & præcipuè, Verbum personâ distingui ab illo Deo, cujus Verbum est, id est, à Patre, ut notavit Theophyl. Cyril. Basil. & quotquot antiqui locum hunc tractavêre. Quomodo enim,

inquit Cyrillus, quod unum numero est, id est, una persona, ipsum apud seipsum esse intelligeretur? Tertiò, Verbum, non ut conceptum humani animi, in Patre esse, tamquam accidens in subjecto, sed ut personam distinctam per se subsistere. Idcircò enim usus est, *apud*, potiùs, quam *in*. Unde Theophyl. & Hilar. l. 2. de Trinit. reddunt *cum Deo*, quo significatur idem, quod *apud Deum*. * *Et Deus erat verbum.* Græcè articulus additur *Verbo*, & non *Deo*, ut indicetur, *Verbum* esse subjectum, & *Deus* prædicatum, hoc modo: *Et illud Verbum erat Deus.* Quo inverso loquendi modo usus est, propter concinnitatem sermonis, maximè Hebraici, ut scilicet vox, *Deus*, quæ finis fuerat sententiæ præcedentis, esset initium sequentis; quemadmodum hoc fit quater statim v. 4. & 5. Porrò magnâ consideratione non addidit articulum voci, *Deus*, ut indicaret, non sumi hîc pro persona, ut paulò antè, sed pro natura communi; ut sensus sit: Verbum erat Deus, sicut ille, apud quem erat, alius non aliud, ejusdem cum illo naturæ ac Deitatis, idem cum illo, consubstantialis ac simplicissimus Deus, ut notat Cyrillus. Ex quo patet, primâ sententiâ expediri quæstionem, an sit Verbum, nempè in principio, seu ab æterno: secundâ, quo modo sit persona, scilicet à Patre distincta: tertiâ, quid sit, nempe Deus. Omnia verò tria pulchro compendio in unam summam colligens, addit:

2. Hoc erat in principio apud Deum.

2. * *Hoc erat in principio apud Deum*, id est, hoc idem Verbum, quod Deum esse dixi, erat in principio apud Deum, cujus Verbum est, tamquam scilicet unus cum eo Deus. Causa duplex talis epilogi est: prima, ne quis tria illa pronuntiata de diversis verbis intelligeret; uno videlicet, quod sit internum Deo Patri; altero, quòd illi interno simillimum sit, & vocetur Filius Dei, tamquam Verbum Verbi, & Splendor Splendoris, & Imago Imaginis, ut Eunomiani putarunt, teste Cyrillo lib. 1. in Joan. cap. 4. Secunda causa est, eaque præcipua, quam urget & explicat S. Hilar. l. 2. de Trin. ne contra Moysen, novum Deum, ideoque plures Deos cum Gentilibus introducere videretur, dicendo, *Deus erat Verbum.* Statim enim explicat, * *Hoc erat &c.* id est, hoc idem Verbum Deus unus & verus erat apud Deum, cujus Verbum est. Explicatâ igitur Verbi æternitate, distinctione, naturâ, nunc ad opera ejus tam creanda, quàm restauranda pergit.

3. Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil, quod factum est.

3. * *Omnia per ipsum facta sunt.* Compendium exprimit, quidquid Moyses fusè initio Genesis deduxerat, quia ad opus redemptionis, novo Testamento proprium, festinabat. *Omnia* igitur, id est, ut explicat Paulus ad Coloss. 1. v. 16. *Universa in cælis & in terra, visibilia & invi-*

invisibilia, nullo penitùs extra Deum excepto. Cùm enim dicit, *Omnia*, sine dubio præter eum, qui subjecit ei omnia, sicut idem Apostolus argumentatur 1. ad Cor. 15. v. 27. *Per ipsum* verò facta seu creata sunt, non ut per ministrum, per organum, per instrumentum, sicut Ariani senserunt, sed per efficacissimum, omnipotens, & coæternum Patri Verbum, quo Deus Pater dixit: *Fiat, & factum est.* Cum enim verbum non nisi à dicente sit, significatur tantùm per istud, *Per*, potestatem faciendi, sicut & ipsam essentiam, Filio à Patre communicatam, sed ab æterno. Non enim putandum est, cum in Genesi scribitur, *Dixit Deus, Fiat lux*, &c. temporalem aliquem sonum, aut dictionem, aut jussionem significari; sed denotatur æternus conceptus, seu Verbum Patris de universis condendis, cujus effectus temporalis tunc effluxit, quando fieri debuisse, in illo verbo continetur. Æternum quippe est hoc ipsum in Verbo Dei, quando fieri aliquid debeat, ut Aug. lib. 1. de Genesi ad litt. cap. 2. Porrò ex hoc, quod per Verbum omnia dicuntur facta, rectè colligitur, ipsum Verbum non esse factum, sicut colligunt ferè veteres adversus Arianos, Aug. tr. 1. Cyril. lib. 1. cap. 5. & alii: sicut enim seipso non potest esse prius, ita nec per seipsum fieri. Ut autem de omnibus cæteris creatis nulla fieret cavillatio, per exceptiones, aut commodas distributiones, id, quod affirmativè dixerat, generalissimè exprimit negativè: * *Et sine ipso factum est nihil*, neque corporalium neque spiritualium. Quo jugulantur Platonici, & Manichæi: illi, quia corporalia per Deos minores, id est, per Angelos; hi, quia mundum corporeum per principium malum factum sentiebant: contra quos Aug. tum tr. 1. in Joan. tum l. 12. de Civit. c. 20. Porrò illud, *sine*, quamdam concomitantiam significat, ut alia intelligatur persona socia, nempe pater, ut Hilarius. q.d. Sine eo à Patre nihil factum est. * *Quod factum est.* Jungendum est præcedentibus, sicut jungit Nazianz. Orat. 5. de Theologia, Hier. diversis locis, Chrysost. & alii. Itaque tamquam explicationis ergo adjectum est, ut faciliùs intelligeres, quænam per ipsum facta censeantur, nempe omnia, quæ facta sunt: sic enim nulla difficultas est in excludendo ab ea generalitate Patrem & Filium, & præcipuè Spiritum sanctum; itemque peccatum. Illi namque non sunt facti, quia æterni; hoc non fit, quia fieri nequit, utpote defectus ab eo, quod est. Augustinus tamen & Cyrillus in Joan. Athanas. aliique multi veteres jungunt sequentibus, hoc modo: *quod factum est, in ipso vita erat*, quod Augustinus exponit tr. 1. in Joan. & 5. de Genes. ad litt. cap. 14. res creatæ erant vita, antequam fierent, non in se ipsis, sed in verbo seu in sapientia Dei, tamquam in arte vivente, quâ factæ sunt. Porrò quo

modo hoc exordio Joan. interficiantur plurimæ hæreses, Ariana, Sabeliana, Photiniana, Eunomiana, Manichæa, vide Ambrosium lib. 1. de fide c. 5.

4. in ipso vita erat, & vita erat lux hominum:

4. * *In ipso*, scilicet verbo, * *vita erat.* Quod Chrysost. & Cyrill. videntur causaliter intelligere, respectu vitæ naturalis creaturarum, quam causat creando & gubernando: recentiores verò plerique respectu vitæ spiritualis & æternæ, quam attulit hominibus. Rectiùs Aug. tract. 1. in Joan. & aliis multis locis, exponit hunc & sequentem adhuc versum de vita essentiali Verbi Dei. *In principio* ergo *vita erat*, quia ipsemet vita erat, sicut infra dicit, *Ego sum vita*, quia est ipsa scilicet æterna & vivens Sapientia, & Veritas. Nec refert, quòd *in ipso* esse dicatur; sic enim & c. 5. v. 25. dicit, *Sicut Pater habet vitam in semetipso*, quia ipse est vita sua, ut Aug. notat loco de Genesi citato. * *Et vita*, illa eadem divina Sapientia, * *erat lux*, non quorumcumque animalium, sed * *hominum*, quia ad imaginem Dei facti rationalem habent mentem, quâ possunt videre sapientiam Dei, æternamque veritatem. Ita Aug. Tract. 1. Hanc enim lucem æternæ sapientiæ vidit, quisquis æternam Dei legem vidit, ex qua sapienter vivendo vitam suam format. Quia verò stulta hominum corda, quæ peccatis, terrenisque desideriis aggravata lucem illam videre non possunt, putare possent lucem illam sibi absentem esse, addit:

5. & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

5. * *Et lux*, ista æternæ Veritatis & Sapientiæ, * *in tenebris lucet*, id est, in tenebrosis & cæcis peccatorum cordibus. Ut enim crebrò explicat & appositè Aug. sicut homini cæco præsens est Sol, sed ipse Soli absens est, sic omnis stultus, id est, impius, & iniquus cæcus est corde. Præsens est illa Sapientia, & veluti cæco Sol, ideoque oculis ejus absens est. Hinc est ergò, quod * *tenebræ*, id est, homines peccatis tenebrati, * *eum non comprehenderunt*, id est, non perceperunt, nempe quia immundos habebant oculos. Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Tollantut ex animo impedimenta peccatorum & affectuum terrenorum, & videbis sapientiam, quæ præsens est, quia Deus est ipsa sapientia, inquit Aug. His ergò de divinitate Verbi Dei præmissis, & tenebris eum non comprehendentibus, accedit ad œconomiam divinæ providentiæ, quâ mundum in notitiam istius lucis adducere voluit.

6. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes,

6. * *Fuit homo missus à Deo*, & proindè divinæ authoritatis, pondus ad testificandum habens, quam ei conciliaverat miraculosa nativitas, vita solitaria, victus austeritas, conversationis innocentia, prædicationis libertas & efficacia: * *Cui nomen erat Joannes*, divinitùs videlicet impositum ante circumcisionem, & ipsâ suâ etymologiâ gratiam Dei sonans.

7. * *Hic*

7. * *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine*, id est, causa missionis & adventus ejus fuit, ut testaretur istius lucis carne vestitæ præsentiam in hoc mundo. Nam quamvis Sol corporeus non indigeat lucernâ, ut videatur, lux tamen illa animi mundi, sapientia Dei, per se inaccessibilis est cordibus maximè tenebrosis. Itaque prædicatione suâ testimonium ei perhibuit Joannes, quòd ipse esset lux & Sapientia Dei; ut sic omnes, qui non possent eam capere eâque comtemplando & amando frui, ejus authoritate moti, saltem * *crederent per illum*, Joannem. Fides enim, nondum re perfectâ, innititur testificationibus fide dignis, fide jam habitâ mundatur paulatim animus, ut tandem videre possit, quod credidit.

7. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum.

8. * *Non erat ille lux*, illa increata, Sapientia scilicet Dei, sed potius lucerna ab illa luce accensa, sicut vocatur c. 5. * *sed ut testimonium &c.* q. d. Non erat lux, sed testis ac præco lucis: non Sol, sed lucifer, Solis præcursor. Quod tam sollicitè inculcat, ut suspicionem tolleret, quæ aliquando fuerat, Lucæ 3. v. 15. quòd ipse esset Christus. Itaque illud lumen, de quo perhibuit Joannes testimonium, ab æterno,

8. non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.

9. * *Erat lux vera*, primigenia, summa, substantialis, non lucis particeps, sed ipse fons luminis spiritualis, quia ipsa * *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, id est nascentem: ergo & ipsum Joannem. Hæc autem illuminatio dupliciter intelligi potest fieri: primò per creationem mentis rationalis, velut oculi interioris, sicut Aug. exponi posse tradit lib. 4. de peccatorum meritis c. 25. præsertim si attendamus, nihil omninò veri, qualecumque sit, agnosci ab humana mente posse, nisi judicet juxta regulas quasdam immutabiles, quas supra mentem suam omnis anima rationalis scriptas videt in libro lucis illius, quæ æterna veritas dicitur, ut Aug. sæpè tradit, & in primis lib. 4. de Trinit. c. 25. lib. de vera religione c. 39. & alibi. Secundò intelligi potest, ut Aug. plerumque intelligit, de illuminatione pietatis, quâ anima per gratiam verè fit sapiens & justa. Nam quamvis homo audiat dicentem hominem vel Angelum, ut tamen sentiat & agnoscat, credendo & amando verum esse, quod dicitur, illo lumine intus mens aspergitur, quod in æternum manet, ut idem loco de pecc. meritis citato, ubi dicit, hunc locum exponendum esse negativè, quia scilicet nemo illuminatur, nisi ab ista luce: q. d. Cui soli competit illuminare omnes, qui illuminantur.

9. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mūdum.

10. * *In mundo erat*, essentiâ, potentiâ, præsentiâ, non mundo quasi conclusus, sed uti continens mundum: * *& mundus per ipsum factus est*, tamquam per artem viventem & substistentem omnipotentis artificis, quæ regit opus, quod fecit: * *& mundus*, id est, sed

10. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit.

mundus

mundus in illis creaturis, quæ eum agnoſcere debuiſſent,* *eum* (quod refertur Græcè non ad lucem ſeu lumen, quod præceſſit, ſed ad perſonam verbi, quod Græcè maſculinum eſt λόγον) * *non cognovit*, cæcitate mentis, quâ poſt peccatum tenebrata eſt, impediente, ne authorem ſuum agnoſceret; illâ præſertim agnitione, quâ Deus agnoſci & amari & coli à creatura ſua debet.

11. In propria venit, & ſui eum non receperunt.

11. * *In propria venit*, id eſt, in mundum à ſe factum præcipuèque in Judæos carne cognatos venit, per incarnationem, inquit, Aug. tract. 2. nempe qui inviſibilis per divinitatem in mundo erat, viſibilis & palpabilis per humanitatem fieri voluit, ut, quemadmodum Athanaſ. de corporali adventu verbi Dei dicit homo hominum ſenſus in ſenſibilia defixos præoccuparet. Nimirum, ut ita homines humana ſolùm cogitantes, quocumque ſenſus ſuos conferrent, ibi ſe anticipari, & undecumque inſinuari veritatem ſibi animadverterent. * *Et ſui*, id eſt, Judæi, quos ut populum peculiarem ſibi adſciverat, Deut. 32. v. 9. item *ſui*, quia contribules ejus & cognati, ut Aug. * *eum non receperunt*, per fidem, id eſt, noluerunt in eum veluti creatorem domus ac liberatorem ſuum credere, ut mox exponitur; imo rejecerunt eum. Ne verò à nemine prorsùs receptus eſſe, & Judæorum incredulitas fidem, quâ Deus in promiſſis ſuis fidelis eſt, evacuaſſe putaretur, adjicit à quibuſdam receptum, & quanto fructu:

12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine ejus:

12. * *Quotquot autem receperunt eum*, quod, quomodo fiat, ſtatim explicat; credendo ſcilicet * *in nomine ejus*, id eſt, in ipſum, prout ſe inter homines cognoſcendum & nominandum exhibuit, videlicet in Jeſum Chriſtum Filium Dei, * *dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*, hoc ipſo quo receperunt eum, ſeu crediderunt in eum. Nam, ut clarè & breviter Aug. lib. 2. ad Bonifac. c. 3. datur poteſtas, ut Dei filii fiant, qui credunt in eum, cùm hoc ipſum datur, ut credant in eum. Hoc autem ſolet communiter intelligere Aug. de fide viva & operatoria per charitatem, quæ ſcilicet non ſteriliter credit, ſed facto oſtendit, ſe verum putare, quod credit. Et tunc poteſtas illa eſt actui conjuncta. Et verſus ſequens erit explicatio, qualis illa fides, quâ fiunt filii Dei, eſſe debeat, regenerationi ſcilicet juncta. Intelligi tamen poteſt de poteſtate ab actu ſeparatâ, & conſequenter de fide inchoata: nam per illam ad baptiſmum regenerationis ducimur, & orando ex fide impetramus ſpiritum pœnitentiæ & charitatis, quâ conſtituimur filii Dei. Et tunc ſequens verſus erit enumeratio eorum, quæ præter fidem illam requiruntur, videlicet qui non ſolùm crediderunt in nomine ejus, ſed etiam

13. qui non ex ſanguinibus, ne-

13. * *Qui non ex ſanguinibus*, maris & feminæ, conceptus materiam

riam ex concocto ſanguine ſubminiſtrantium, ut Aug. tract. 2. Quod pleniùs explicat, * *neque ex voluntate carnis*, id eſt, concupiſcentiâ mariti, qui non humanâ, non carnali, non concupiſcentiali, & immundiſſimâ generatione, * *ſed ex Deo nati ſunt*, id eſt, ex ſanctiſſima illa divina voluntate. *Voluntariè enim genuit nos Deus verbo veritatis*, ut eſt Jacobi 1. Unde Aug. apud Proſperum ſent. 301. Juſtus ex Deo, non ex hominibus naſcitur, quoniam renaſcendo, non naſcendo fit juſtus. Unde etiam renati, filii Dei vocantur.

que ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.

14. * *Et verbum*, illud ſcilicet, de quo hactenus locutus ſum. Ponitur verò *Et* pro *Nam*, quia quantùm ad ſenſum modus exponitur; quo in propria venerit, & ſimul ratio datur tantæ gratiæ hominibus collatæ, quâ Filii Dei fierent, nempe quia illud ipſum æternum Verbum ineffabili quodam amoris exceſſu, * *Caro factum eſt*, id eſt, homo, ſicut unanimiter Patres explicant, Cyrill. Auguſt. & alii, per ſynecdochen ſcilicet pro toto ponendo partem, eamque viliorem, ut Chriſti humilitatem magis oſtenderet, & ne carnis nomen quaſi indignum aliquid refugiſſe videretur, inquit Aug. epiſt. 120. c. 4. Similes locutiones in Scripturis frequentes ſunt, ut Lucæ 3. v. 6. *Videbit omnis caro ſalutare Dei.* Itaque ad commendandam extremam Dei dignationem, ſummum oppoſuit infimo, nobiliſſimum abjectiſſimo, verbum omnipotens & beatiſſimum infirmiſſimæ miſerrimæque carni; ſic tamen, ut *Caro*, non ſignificet hìc, neque partem naturæ humanæ, neque naturam humanam, neque perſonam humanam, ſed hominem, quia Verbum non pars naturæ, non natura, non perſona, ſed homo *factum eſt.* Sic ut Verbum, ſeu perſona Verbi ſubſiſtens, in natura divina ſimul ſit verè homo, id eſt, ſubſiſtens per modum perſonæ in natura humana. Ita quippe verba iſta librata ſunt, ut uno ictu omnes hæreſes de Chriſto perimantur. Nam neque dicitur, verbum factum eſſe, quod putabant Ariani; neque verbum in carnem mutatum, quod Appollinariſtæ; neque carnem in verbum, quod alii; neque verbum & carnem in naturam tertiam, quod Eutychiani; neque verbum carnem ſibi tantummodò conjunxiſſe; neque perſonam hominis ſumpſiſſe, quod Neſtoriani; neque in carnem veniſſe, ſicut apud Prophetas & Sanctos olim venit: ſed verbum carnem ſeu hominem factum eſſe: utrâque ſcilicet naturâ in unitatem perſonæ coaleſcente, ita ut verbum ſit caro ſeu homo, eademque perſona verbum ſimul & homo. * *Et habitavit in nobis*, id eſt, Verbum jam caro factum in terris viſum eſt, & cum hominibus converſatum, ut explicat Baruch c. 3. v. 38. ne ſcilicet propter magnitudinem excellentiæ ſuæ hominum conſortium dedignatus fuiſſe putaretur. Quamquam

14. Et verbum caro factum eſt, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam quaſi unigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis,

Cyrill.

Cyrill. 1. in Joan. c. 16. & l. de incarnat. unigeniti c. 23. velit esse explicationem particulæ præcedentis, ut significetur, quod Verbum non ita sit caro factum, ut mutatum fuerit in carnem, vel cum carne in naturam tertiam, sed ut in illa non sibi confusâ, permixtâve, sed distinctâ, velut in templo animato corporaliter habitaverit. * *Et vidimus*, Græcè ἐθεασάμεθα, *spectavimus*, scilicet oculis corporalibus tamquam testes oculati admirandum spectaculum, * *gloriam ejus*, id est, majestatem divinitatis ejus, per humanam naturam coruscantis, non qualem Prophetæ, Moyses, Angeli habuerunt, sed * *quasi unigeniti à Patre*, id est, talem, qualis decebat Filium Dei Patris unigenitum. Itaque *Gloria* significat illam majestatem, sive splendorem divinitatis occultæ, quæ vel in facie relucebat, ut Hieron. c. 9. Matth. vel etiam in vestibus, ut in transfiguratione; vel per miraculorum magnitudinem se prodebat, ut infra c. 2. v. 11. Et illud, *quasi*, non similitudinis nota est, sed confirmationis ac determinationis indubitatæ, ut loquuntur Chrysost. & Theophyl significans, tamquam, id est, verè, quemadmodum dicit Apostolus, *Ut filii lucis ambulate*, id est, tamquam qui verè filii lucis sitis. Unde Aug. in Psalm. 125 scribit esse subinde notam proprietatis, ut quando dicitur, *Fecit sicut vir bonus, sicut Senator*, &c. * *plenum gratiæ & veritatis*, *plenum* Græcè Nominativus est, πλήρης χάριτος, & referendus est ad *Verbum caro factum*; ita ut quæ sequuntur (*vidimus gloriam ejus*, &c.) parenthesi includantur. Itaque Verbum caro factum, erat plenum gratiæ, non solum quatenùs ipsa divinitas in eo habitabat corporaliter, sed etiam quia ipse fons omnium gratiarum Spiritûs Sancti in ipsum cum tota plenitudine gratiæ, tam gratum facientis, quàm gratis datæ, sine mensura effusus erat, ita ut in nos plenitudo ejus redundaret. Legem quippe nobis in gratiam mutavit, timorem in amorem. * *Et veritatis*, quia ut est 1. Joan. 5. Christus est veritas, & ita veritas, ut totum in illo verum fuerit, verum verbum, vera anima, vera caro, verus homo, verus Deus, vera nativitas, vera passio, vera mors, vera resurrectio, ut Aug. tract. 1. in Joan. Hinc consequenter, plenum veritatis, in verbis sine mendacio, in conversatione sine peccato; plenum veritatis in rebus, quia omnes umbras ac typos, omnes promissiones veteris Legis implevit, juxta Apostolum, 2. ad Cor. 1. v. 20.

15. Joannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat.

15. * *Joannes testimonium perhibet de ipso*, id est, non solum nos, quod vidimus, testamur, sed & Joannes à Deo missus, tantæque authoritatis, ut Christus esse putaretur, testando * *clamat*, id est, non clanculùm, non obscurè, non trepidè, sed magnâ cum libertate professus est: * *Hic erat, quem dixi*, id est, Hic est ille, de quo prædixi, antequam

quam vidissem eum, ut patet Lucæ 3. v. 16. * *Qui post me venturus est*, jamjam scilicet ad prædicandum, quia jam ab eo baptizatus fuerat. * *Ante me factus est*, id est, mihi antepositus est dignitate, ut Aug. tract. 3. * *quia prior me erat*, id est, æternitate prior, dignitate præstantior. Utroque enim modo *prior* accipi potest, ut & temporis præcessionem significet, & naturæ tam divinæ, quam humanæ præcellentiam. Unde Ambr. 3. de fide c. 5. Prior me erat, æternitatis est; ante me factus, honoris. Interposito breviter Joannis testimonio, pergit declarare illam, quam dixerat, plenitudinem gratiæ & veritatis.

16. Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.

16. * *Et de plenitudine ejus*: q. d. Tanta fuit ejus plenitudo, ut de redundantia fontis illius, * *nos omnes acceperimus*, quidquid scilicet habemus gratiæ & veritatis, ad benè vivendum & prædicandum id, quod vidimus. Sunt enim verba non Baptistæ, sed Evangelistæ, ut sentit Chrysost. & Cyril. lib. 1. c. 20. Sed quid est illud, quod accepimus? Nempe gratiam fidei, remissionis, justitiæ, quâ hîc ex fide vivimus, * *& gratiam pro gratia*, id est, & insuper gratiam vitæ æternæ pro ista gratia justitiæ, hoc est, mercedem pro meritis, quæ contulit gratia. Ita utramque partem exponit Aug. tract. 3. & lib. de corrept. & gratiâ c. 13. & aliis diversis locis: nam & Apostolus gratiam Dei vocat vitam æternam. Idem tamen Aug. in Psalm. 81. Cyril. & Chrysost. & ferè Græci exponunt, *gratiam*, propriè dictam & beneficentissimam novi Testamenti, *pro gratia*, id est, loco gratiæ veteris Testamenti. Nam & illa gratia, id est, beneficium peculiare, & gratuitum Dei fuit, juxta Psalm. *Non fecit taliter omni nationi, & judicia sua non manifestavit eis.* Cui sensui percommodè subjungit, quasi rationem reddens sententiæ præcedentis.

17. quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Jesum Christum facta est.

17. * *Quia lex*, quæ docet ac præcipit benè vivere, * *per Moysem data est*, tamquam donum gratuitum & magnum, erudiendo, coërcendo seu in officio continendo, & ad Christi fidem & gratiam præparando populo Judaico: * *sed gratia* illa propriè dicta, quâ Lex impleri potest, * *& veritas*, quæ per cæremonias & sacrificia, terrenaque promissa, velut per umbras ac typos figurata prophetabatur, * *per Jesum Christum facta est*, id est, revelata, præstita & præsens exhibita, veterum umbrarum usu & observatione sublatâ. Ita Aug. lib. 22. contra Faustum cap. 6. Nam, ut ait etiam lib. 17. cap. 6. gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad Prophetiarum impletionem; de quo & vide lib. 19. cap. 18. Et quasi aliquis diceret, Ergonè Moyses, qui Deum vidit, non revelavit & præstitit veritatem? Respondet:

18. Deum nemo vidit umquam: unigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarravit.

18. * *Deum nemo*, mortali carne circumdatus, * *vidit umquam*, sicuti est, sive secundùm substantiam & lucem illam divinitatis incir-

cumſcriptam. Quicumque enim Deum vidiſſe dicuntur, Jacob, Moyſes, Elias, Iſaias, imagines quaſdam viderunt, non ipſam eſſentiam Dei, ut latè Iren. lib. 4. c. 37. & Aug. epiſt. 112. **Unigenitus*: quia ſolus & unicus ex Patre genitus eſt, utpote tam perfectè & plenè de Patre expreſſus, ut alteri verbo non poſſit eſſe locus, ut notat Athan. pro decretis Conc. Nicæni. * *Filius*, tamquam ex utero conſubſtantialis genitus. Nam ſine conſubſtantialitate genitum verbum utcumque dici poſſet, ſicut à nobis gignitur, non tamen Filius, * *Qui eſt in ſinu Patris*, id eſt, in intimo charitatis paternæ & naturæ ſecreto, inquit Ambr. lib. de benedictionibus Patriarch. cap. 11. Deſignatur itaque Filius eſſe in Patre, & ejuſdem naturæ cum Patre, ut notat etiam Cyrill. in hunc locum, & conſequenter omnia Filio, tamquam in ultimo Patris ſecreto commoranti, eſſe certa atque perſpicua, ut Chryſ. * *ipſe narravit*, id eſt, ipſe tamquam ſolus ad hoc idoneus palam retectis omnibus umbris, ac figuris, explicuit, & velut ſpectanda exhibuit: quaſi tacitè diceret, propterea nemo præcedentium hoc potuit, quia non viderant fontem ſecretorum divinorum.

19. Et hoc eſt teſtimoniũ Joannis, quando miſerunt Judæi ab Jeroſolymis Sacerdotes & Levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es?

19. * *Et hoc eſt teſtimonium Joannis.* Multi exponunt, *Et*, pro, *etiam* ſeu inſuper, quaſi aliud à præcedente Joannis teſtimonium proferret: ſed v. 27. ſatis indicat eſſe idem, ſed latiùs cum omnibus aliis circumſtantiis expreſſum. Itaque redit ad explicandum hoc teſtimonium Joannis, quod interruperat. Perhibitum autem ab eo tunc fuit, **quando miſerunt Judæi ab Jeroſolymis*, Conſilium ſcilicet ſupremum, quod Sanedrin vocabatur, & Jeroſolymis reſidebat: nam illius erat de novis doctrinis, ſectis & Prophetis judicare, ne fraus ſubreperet, ut alibi diximus. Fuit ergo hæc ſolemnis legatio, & proinde neceſſariò à Magnatibus miſſa, quia miſſi fuerunt, dignitate & ſtatu, * *Sacerdotes & Levitæ*, qui poſt ſummum Pontificem erant præcipuæ perſonæ in republ. Judaica. Secta verò erant Phariſæi, ut patet v. 24. * *Ut interrogarent eum: Tu quis es?* Videlicet perſonâ, qualitate, officio? Sic enim quantùm ad iſta tria explicant ſe poſteà ipſi Legati. Cauſa mittendæ legationis videtur tangi à Luca c. 3. v. 15. quod dubitarent, an ipſe eſſet Chriſtus, nimirùm ob varias cauſas ſuprà datas, & inter cætera, quia auſus eſſet baptizare inquit Aug. Itaque eos ſtatim in ingreſſu interrogaſſe, an eſſet Chriſtus, patet ex reſponſo Joannis, quia

20. Et confeſſus eſt, & non negavit: & confeſſus eſt: Quia non ſum ego Chriſtus.

20. * *Confeſſus eſt*, palam diſertiſque verbis, * *& non negavit*, id eſt, non retractavit. Nam affirmando & negando idem exprimit, ut & v. 3. diximus: * *& confeſſus eſt*, quæ repetitio ad conſtantiam pertinet, quâ confeſſus eſt, * *quia non ſum ego Chriſtus*, ut exiſtimatis. Quo audito interrogaverunt de perſona, an ſaltem.

21. * *Elias*

21. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non.

21. * *Elias es tu?* Qui Christi præcursor esse debet. Nam Scribarum doctrina erat, ut est Matth. 17. v. 10. quod Eliam oporteret primùm venire antequam veniret Christus: confundebant enim primum adventum cum secundo. Nec absurda erat hæc quæstio: videbant quippe eum habitatione deserti, vitæ austeritate, zonâque pelliceâ Eliæ similem. Cum negasset, quærunt de qualitate ejus: * *Propheta es tu?* Græcè ὁ προφήτης, *ille Propheta*, nempe promissus à Moyse, Deut. 18: *Prophetam de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus.* Qui quidem erat ipse Christus; sed Judæi eum tunc ab eo distinguebant, sicut & nunc, qui sensus ferè est Græcorum, Cyrill. lib. 1. c. 14. Chrys. & discipulorum ejus. Aug. tamen hîc & Greg. hom. 7. in Evang. generaliter intelligunt unum de antiquis Prophetis, qualem putant aliqui Matth. 16. esse etiam ipsum Christum. * *Et respondit: Non.* Nempe sive illum jam dictum, sive etiam generaliter alium. Non quasi significare vellet, se esse plusquam Prophetam, sicut Dominus vocavit eum diu postea, Matth. 11. quia talis propria laus minùs quadrabat in ejus humilitatem: sed quia mens interrogantium erat, Prophetas illos intelligere, qui verbis & factis Christum futurum prænuntiabant: qualis non erat Joannes, sed qui digito demonstraret præsentem.

22. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de te ipso? 23. Ait: Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta. 24. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.

22. * *Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his, qui miserunt nos?* Affirmativum scilicet, cui per negativum responsum Joannis, asserentis quis non esset, non poterat satisfieri. Judicibus igitur publicè ex officio interrogantibus palàm respondens, * *ait: Ego vox clamantis in deserto, &c.* quæ vide Matth. 3. v. 3. explicata. Nam illud * *dirigite viam, &c.* idem est, quod *rectam facite viam.*

24. * *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis*, sectâ scilicet, & proinde præcipuæ in Repub. authoritatis, ut attestatur Josephus. Quamquam & alia potest esse ratio expressæ illius circumstantiæ, ut scilicet pateret, cur interrogaverint id, quod sequitur:

25. Et interrogaverunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?

25. * *Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* Pharisæi quippe cum ablutionibus tamquam sibi traditis abundarent, & eorum imitatione cæteri Judæi, sicut patet Marci 7. v. 3. & 4. judicabant audaciæ esse, ut hîc loquitur Augustinus, Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum inducere. Nam, ut idem ait lib. 3. contra Donatistas cap. 9. nulli Prophetarum, nulli prorsus hominum in Scripturis divinis legimus concessum esse, baptizare in aqua pœnitentiæ, in remissionem peccatorum, quod Joanni concessum fuit: quâ mirabili gratiâ suspendens corda populorum, viam præparabat Christo Domino, remissionis datori. Itaque de Baptismo illo videntur vulgo maximam habuisse opinionem: unde & Matth. 21. non

ausi fuerunt Pharisæi negare Baptismum Joannis esse de cælo. Quò fortassis impulerant eos verba Prophetarum, Ezech. 36. v. 25. *Effundam super vos aquam mundam* : & Zachariæ 13. v. 1. *in die illa erit fons patens domui David*, *&c.* Quæ de Baptismo divinitùs instituendo intelliguntur. Proinde

26. Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrûm stetit, quē vos nescitis.

26. * *Respondit Joannes : Ego baptizo in aqua*, mera scilicet & nuda, sine interioris hominis regeneratione: q.d. Rectè sentitis, baptismum non nisi divinæ authoritatis esse, imò ad Christi tempora pertinere; sed non arrogo mihi officium ejus, quia baptismus meus præter aquam nihil habet, inquit Chrysost. * *medius autem vestrum stetit*, id est, in medio vestrûm, seu inter vos conversatus est, ut quando inter Doctores duodecennis sedit, quando paulò ante baptizatus fuit, * *quem vos nescitis*, cujus sit dignitatis atque conditionis.

27. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est: cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti.

27. * *Ipse est, qui post me venturus est*, Græcè ὁ ἐρχόμενος, *venit*, publicè prædicaturus, & miracula facturus, id est, qui jamjam adest, cujus videlicet adventum, & prædicationem, & maximè baptismum præcurro, tamquam longè perfectiorem meo futurum. Nam eo respici notant hîc Græci, Chrysost. Cyril. & Theophyl. Unde & alteram partem responsionis Joannis expressè supplet Matth. c. 3. v. 11. *Ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igne*, baptismo scilicet longè dissimili, cujus meus est tantùm rudimentum & præambulum. * *Cujus ego non sum dignus, ut solvam, &c.* quod infimum est famulorum in heros ministerium, ut sic magnitudinem sanctitatis ac dignitatis ejus exprimeret. Vide Matth. 3.

28. Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

28. * *Hæc in Bethania facta sunt*, non illâ, quæ est propè Jerusalem, ubi Mariæ & Marthæ domicilium, sed alia * *trans Jordanem*, scilicet eadem, quæ *Bethabara*, id est, domus transitus, quia ibi vel flumen vulgò trajiciebatur, vel ab Israëlitis olim trajectum erat. Unde antiqui scriptores quidam malunt legi *Bethabora* : sed tamen omnia exemplaria Græca, Latina, Syriaca, constanter legunt *Bethania*. * *Ubi erat Joannes baptizans*, quia propè desertum erat, & confluxu populi propter trajectum abundabat.

29. Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.

29. * *Altera die*, id est, postridie ejus diei, quo satisfecerat legationi Judæorum, * *vidit Joannes Jesum venientem ad se*, è deserto post jejunium, ut Joanni occasionem demonstrandi se præberet: jam enim baptizatus fuerat, ut ex eo colligitur, quod paucis diebus post Jesus cum discipulis ivit ad nuptias in Cana Galilææ, c. 3. v. 1. Et * *ait*, circumstantibus, de Jesu adhuc absente, * *Ecce Agnus Dei*, Græcè ὁ ἀμνὸς, *ille Agnus* videlicet verè innocens, verè victima immaculata à Moyse figurata, Nam ille agnus Paschalis in figuram innocentiæ Christi debebat

bebat esse sine macula: in typum sexus aut animi virilis masculus; in signum juvenilis ætatis, in qua crucifixus est, agniculus. Dicitur autem, *Dei*, quia Deo per mortem offerendus pro salute hominum. Nam ad illum effectum & finem exprimendum, addit, * *ecce qui tollit*, id est, qui portat tamquam hostia humeris suis impositum à Deo, **peccatum mundi*, id est, totius mundi delicta. Alludit enim ad prophetiam, quæ dicit Isaiæ 53. *Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum: iniquitates eorum ipse portavit, ipse peccata multorum tulit.* Unde & 1. Pet. 2. *Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.* Quamquam & portando abstulerit. Bis autem repetit, *Ecce*, q. d. Ecce hic est, de quo vobis locutus sum; hic est, qui in Spiritu Sancto baptizans, peccata remittit, quod non feci; & consequenter hic est Redemptor mundi. Nam statim applicat ei id, quod suprà v. 15. dixerat.

30. Hic est, de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat.

31. * *Et ego nesciebam eum*, nempe in deserto, antequam ad baptizandum missus essem. Quod ideo dicit, ne fortè gratiæ, familiaritati, aut cognationi aliquid dare videretur, sed tantùm divinæ revelationi, ut Chrysost. & Theophyl. **Sed*, cum mihi & aliis esse, incognitus, ut à me * *manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans*, ut videlicet populo, prædicationis, & baptismi mei novitate excitato, simul hâc occasione adveniret ipse Christus, & sic Patris voce, Spiritûs Sancti descensu, meâ demonstratione ostenderetur, & agnosceretur in Israël.

31. Et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israël, propterea veni ego in aqua baptizans.

32. **Et testimonium perhibuit Joannes.* Verba sunt Evangelistæ subitò interposita testimonio Joannis, quo prosequens suum sermonem dicebat, * *Vidi spiritum descendentem, &c.* quod contigit inter baptizandum Christum.

32. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mãsit super eum.

33. **Et ego nesciebam eum*, in deserto ante missionem meam ut diximus. Nam quamvis in genere Christum venisse sciret, nesciebat tamen facie & determinatè, quis esset. * *Sed qui misit me baptizare in aqua*, sine Spiritu Sancto, * *ille mihi dixit*, hoc tamquam signum ejus internoscendi statuens: * *super quem videris Spiritum descendentem & manentem, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto*, id est, qui non meram aquam, ut ego, sed simul Spiritum Sanctum super baptizatos effusurus est. Difficultas tamen manet, quomodo Joannes dicatur eum nescivisse, quandoquidem ipse, Christo ad baptismum accedente, ante descensum Spiritûs Sancti diceret, *Ego à te debeo baptizari.* Respondet Chrysost. ut suprà insinuavimus, antequam veniret ad baptismum Christus, scivisse Joannem, quòd Christus in mundum venisset, quòd in Spiritu Sancto baptizatus esset, ut satis indicatur Matth. 3. v. 11.

33. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu S.

&

& 12. Nescivisse tamen, quisnam esset, quia facie ignotus erat. In ipso verò accessu Christi ad baptismum, revelationem interiorem accepisse, quis esset, & ideò à baptismo prohibuisse; eodemque tempore ad majorem revelationis certitudinem, signum externum ejus internoscendi ei esse datum, ut per hoc posset de ipso aliis testimonium perhibere. Aug. rem aliter expedit, videlicet Joannem non nescivisse personam Christi, neque hoc signum ei propterea datum: sed nescivisse qualitatem istam, quòd ipse esset, *qui baptizaret in Spiritu Sancto*, id est, quòd in baptismo non minister, qui baptizat, exhibens ministerium, sed ipse Christus det Spiritum Sanctum in ministerio etiam servorum suorum. Ita latè toto tract. 5. & 6. in Joan. & aliis diversis locis. Unde illud ejusdem Aug. Baptizet Petrus, baptizet Paulus, baptizet Judas, hic est, qui baptizat in Spiritu Sancto.

34. Et ego vidi: & testimonium perhibui quia hic est Filius Dei.

34. * *Et ego vidi Spiritum*, scilicet descendentem & manentem sicut mihi prædictum fuerat; non ad sanctificationem Christi, qui in utero matris Spiritu Sancto plenus erat, sed in signum: ideoque hoc signo agnito, testimonium perhibui & adhuc perhibebo, * *quia hic est Filius Dei.* Nam & hoc disertis verbis Pater cælestis, voce de cælo lapsâ cùm Spiritu Sancto descendente, denuntiaverat Matth. 3.

35. Altera die iterū stabat Joannes, & ex discipulis ejus duo.
36. Et respiciens Jesum ambulantem, dicit: Ecce agnus Dei.
37. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Jesum

35. * *Alterâ die*, id est, postridie testimonii illius proximè perhibiti Christo. Est hoc tertium Joannis testimonium. Nam primum fuit coram Legatis Judæorum: secundum postridie, quod jam proximè explicatum est à v. 29. huc usque: tertium jam præsens, quod proinde contigit secundo die post primum testimonium coram Legatis datum. * *Respiciens Jesum ambulantem*, domum versus, ut patet ex sequentibus: (videtur enim Christus rursum Joannis concionibus cum turba interfuisse:) * *dicit: Ecce agnus Dei*, Deo scilicet pro redemptione mundi immolandus, ut sic iterum iterumque inculcaret eum esse, non solum Filium Dei, sed & mundi redemptorem. Quo audito, discipuli duo Joannis, * *secuti sunt Jesum*; ut in pleniorem ejus notitiam & familiaritatem se insinuarent.

38. Conversus autem Jesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi, (quod dicitur interpretatum Magister) ubi habitas?

38. * *Conversus Jesus*, ut quos intùs gratiâ suâ jam prævenerat, etiam foris humanitate præveniret, fiduciamque loquendi daret, * *dicit eis: Quid quæritis?* me sequendo, * *qui dixerunt ei: Rabbi:* Honoris ac dignitatis apud Hebræos nomen est, magis quàm apud Latinos aut Græcos, *Magister:* à multitudine scilicet ac magnitudine scientiæ ac virtutis derivatum. Unde etiam Magnatibus tribui solet. Indicant ergò se discendi causâ venisse tamquam à Doctore fide dignissimo. * *Ubi habitas?* id est, hospitaris, tamquam peregrinus? nec enim circa Jordanem Christus, Galilæus educatione, habebat domicilium.

39. * Di-

39. * *Dicit eis : Venite & videte*, ultrò ſcilicet comiter invitans ad hoſpitium, & conſequenter ad colloquium, quo inſtruentur. Itaque * *apud eum manſerunt die illo*, id eſt, reſiduo illius diei, quæ declinaverat, vel etiam noctem ſequentem, ut Aug. tract. 7. Nam * *hora erat quaſi decima*, ab ortu Solis, & conſequenter duabus circiter horis ante Solis occaſum.

> 39. Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt ubi maneret, & apud eum manſerunt die illo: hora autem erat quaſi decima.

40. * *Erat autem Andreas unus ex duobus.* Alterum putat Epiphan. Hæreſi 51. & indicat quoque Chryſoſt. fuiſſe unum ex filiis Zebedæi, nempe ipſum Evangeliſtam.

> 40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus, qui audierunt à Joanne, & ſecuti fuerant eum.

41. * *Invenit hic primum*, antequam ſcilicet ullum alium notum, * *fratrem ſuum Simonem*, quem Epiphan. ætate minorem fuiſſe, quàm Andream tradit. Unde non poteſt Petrus alibi primus vocari, quòd cæteros ætate præcederet, ut hæretici volunt. * *Et dicit ei : invenimus*, quod verbum eſſe animæ deſiderantis, & cælitus adventum expectantis rei diu quæſitæ, notat Chryſoſt. cum ſuis. * *Meſſiam (quod eſt interpretatum Chriſtus)* id eſt, unctus. Intelligit illum antonomaſticè Meſſiam ſeu unctum, quem gens Judaica præſtolabatur. Cùm enim & Sacerdotes & Reges & Prophetæ in illa gente ungerentur, unus tamen expectabatur Meſſias, Chriſtus ſeu unctus, qui per illos omnes præfigurabatur, ut Aug. 12. contra Fauſtum c. 44.

> 41. Invenit hic primum fratrem ſuum Simonem, & dicit ei: Invenimus Meſſiam. (quod eſt interpretatū Chriſtus.)

42. *Et intuitus eum Jeſus*, eo ſcilicet modo, quo Deum decet, inquit Cyrill. qui corda ſcrutatur & renes, & omnia perſpecta habet, præſentia & futura, * *tu es*, id eſt, vocaris * *Simon filius Jona*, ſeu, ut dicitur Matth. 16. v. 17. *Bar-Jona*, id eſt, filius Joannis. Nam *Jona* quamvis per ſe, ut integra dictio ſignificet columbam, tamen contractum hîc videtur ex *Johanna* ſeu *Johannan*, quod Syriacè ſignificat *Joannem* : q. d. Chriſtus id, quod olim dixit Deus Moyſi : *Jam ex nomine novi te, etiamſi numquam viderim.* * *Tu vocaberis Cephas.* Syriacum eſt, ſed terminationem habet hîc Græcam, ſignificans *Petram*; de quo vide dicta Matth. 16. Vocaberis ergò *Cephas*, nomine ſcilicet majoris authoritatis & conſequenter alius eris : non enim nudum nomen ſed rem potiſſimum ſignificatam pollicetur. Id quod hic promittit, poſtea in Apoſtolorum vocatione impoſuit, ut patet Marci 3. v. 16. Nominis verò rationem & quàm aptè ei conveniat, explicuit Matth. 16. vocabulo ipſo commodè ſignificans, inquit Cyrill. hîc, quod in eo, tamquam in petra lapideque firmiſſimo, ſuam eſſet ædificaturus Eccleſiam, quaſi apud Matth. dixiſſet ei Chriſtus, *Tu es Petrus*, id eſt, tu verè ſecundum nomen tuum petra es, &c. Quemadmodum 1. Reg. 25. v. 25. dicit Abigail de Nabal, *Secundum nomen ſuum ſtultus eſt.*

> 42. Et adduxit eum ad Jeſum. Intuitus autem eum Jeſus, dixit: Tu es Simon filius Jona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

43. * In-

43. In craftinum voluit exire in Galilæam, & invenit Philippum. Et dicit ei Jesus: Sequere me.

43. * *In crastinum*, postridie scilicet ejus diei, quo Petrus adductus fuerat, * *voluit exire in Galilæam*, ut nuptiis interesset, sicut sequitur c. 2. Erat enim Christus adhuc in Judæa circa Jordanem, ubi ista contigerunt. * *Et invenit Philippum*, sive in itinere, sive in ipsa jam Galilæa, * *& dicit ei Jesus: Sequere me.* Quibus verbis eum ad individuam sequelam vocatum fuisse, videtur insinuare Aug. l. 2. de consens. c. 17. Et proinde Philippus ante Petrum & Andream & filios Zebedæi vocatus fuisset: nam isti non hîc, sed aliquamdiu postea vocati sunt, ad hoc, ut Christo inseparabiliter inhererent sicut patet Matth. 4.

44. Erat autem Philippus à Bethsaida, civitate Andreæ & Petri.

44. * *Erat autem Philippus à Bethsaida*: quam alibi in Galilæa ad lacum Tyberiadis fuisse diximus. Antè erat vicus, cui urbis speciem addidit Philippus Tetrarcha, Herodis filius, & nomen ei à Julia Cæsaris filia imposuit, ut Joseph. 18. Antiquit. c. 3. *Civitate Andreæ & Petri.* Quo insinuatur, eum ab illis suis concionibus instructum de Christo ante fuisse, ut Theopyl. vel certè eorum exemplo permotum tam citò secutum esse.

45. Invenit Philippus Nathanaël & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph à Nazareth.

45. * *Invenit Philippus*, jam vocatus à Domino, * *Nathanaël*, *& dicit ei: Invenimus Jesum, &c.* multo videlicet studio quæsitum, ut Cyrill. Porrò *Nathanaël* fuisse in Scripturis sacris, & consequenter de Messia eruditum, notat Aug. & plerique Interpretes. Unde eruditioni ejus se accommodans Philippus, ut scilicet attentiorem & avidiorem redderet, adjecit, * *Quem scripsit Moyses, &c.* Proinde Nathanaël tamquam Legis & Prophetarum peritus respondet:

46. Et dixit ei Nathanaël: à Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide,

46. * *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Et quidem tantum, quantum est Messias; quod ideò dicit, eò quòd à Galilæa, juxta Pharisæorum opinionem, Propheta non surgeret, ut est c. 7. v. 52. & maximè quia Scripturæ Messiam ex Bethleem venturum prædicunt, ut Græci hîc notant & Hieron. in cap. 65. Isaiæ * *Dicit ei Philippus*, cùm nodum illum solvere non posset: * *Veni & vide* quid boni à Nazareth prodierit. Tacitè autem insinuat, eum post initum cum eo sermonem, & experientiam virtutis ejus sibi assensurum, ut Cyrill. utpotè quòd ineffabilis quædam gratia, inquit, in verbis Christi fuerit, quibus auditorum animi allicerentur. Cum ergo vidisset Jesus Nathanaël, ait:

47. Vidit Jesus Nathanaël venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est.

47. * *Hic est verus Israëlita.* Causa additur, * *in quo dolus non est*: hoc est, quia sine dolo & fuco candidus & sincerus. Non ideo ergo dicitur *verè Israëlita*, quia verè ex stirpe Jacob, vel quia ratio nominis Israël ei verè competit; sed quia verus imitator morum Israël seu Jacob, qui Genes. 25. v. 2. vocatur *vir simplex*, Græcè ἄπλαστος, sine fictione

fictione & fuco. Hoc ei dixit Dominus accedenti, ita ut audiret; quo ſcilicet oſtenderet ſe ejus interiora noſſe. Itaque Nathanaël neque laude captus, neque in adulationem effuſus, reſpondet magna cum ſimplicitate, quaſi ſuboffenſus:

48. * *Unde me noſti?* Cum nihil mecum conſuetudinis fuerit. Dominus verò, ut non temerè ſe de occultis ejus locutum ſignificaret, duo alia, quæ putabat Nathanaël occultiſſima, ei manifeſtat, ſcilicet à Philippo vocatum, & ſub arbore fici ſe eum vidiſſe: * *priuſquam Philippus te vocaret, cum eſſes ſub ficu,* ubi ſine arbitris te putabas cum ſolo Deo eſſe, atque tractare, * *vidi te,* tamquam præſens utrique negotio. Sed Aug. ad allegoriam trahere ſolet, hoc ſenſu: Cum eſſes in umbra mortis, ut Adam, qui foliis ficulneis ſe ſuccinxit, miſericorditer te reſpexi. His ergo duobus motus Nathanaël, quod ſcilicet videret abſentia tamquam præſentia, occulta cordis tamquam publica, reſpondet:

48. Dicit ei Nathanaël: unde me noſti? Reſpondit Jeſus, & dixit ei: priuſquam te Philippus vocaret, cum eſſes ſub ficu, vidi te.

49. * *Rabbi, tu es Filius Dei;* ille verus & genuinus, ut ſatis indicat Aug. Quamvis Chryſoſt. putet vocari *filium Dei* vulgari modo, adoptivum ſcilicet: * *Tu es Rex Iſraël,* ille videlicet Prophetis promiſſus, ab Iſraël expectatus. Utraque enim vox & *filius* & *Rex*, articulum præpoſitum habet, quo id uſu linguæ Græcæ denotari ſolet, quod propriè & ſingulariter tale eſt, ut Cyrill. annotat. Nam eum fuiſſe confeſſum articulum fidei, Chriſtus indicat, dum reſpondet:

49. Reſpondit ei Nathanaël, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Iſraël.

50. * *Quia dixi tibi: Vidi te ſub ficu, credis,* ſcilicet me Doctorem; me filium Dei, me Regem Iſraël Meſſiam: * *majus his videbis,* id eſt, majora fidei argumenta ad cauſandam tuam fidem, quam revelationem iſtam occultorum.

50. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te ſub ficu, credis: majus his videbis.

51. * *Et dicit ei,* Nathanaëli, ita tamen, ut ſimul omnibus præſentibus; nam ideò mutat numerum: * *Amen amen,* ſeu certò certiùs, * *Dico vobis, videbitis cælum apertum & Angelos Dei aſcendentes & deſcendentes ſuper Filium hominis,* in miniſterium ejus, ut inde intelligatis eſſe eum Dominum Angelorum, Regem cælorum, ideoque Deum verum. Quando hoc impletum ſit, laborant omnes interpretes. Alii in baptiſmo, & ſtatim à jejunio factum volunt; ſed illa jam peracta erant: alii poſt, etſi non ſit ſcriptum. Veriſimile eſt id, quod docet Chryſoſt. in reſurrectione, maximeque aſcenſione contigiſſe, quando Angeli apparuerunt in miniſterium Chriſti. Quod olim ſignificatum fuit in illa viſione Jacob, Gen. 28. ad quam Chriſtus alludit. Nam petra, cui indormivit & quam unxit Jacob, ſignificabat Chriſtum, ut Aug. lib. 12. contra Fauſtum c. 26. Ubi moribus hanc doctrinam accommodans, docet Angelos eſſe prædicatores Chriſti, qui aſcendunt, cùm ad intelligendam eminentiſſimam divinitatem

51. Et dicit ei: Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei aſcendentes, & deſcendentes ſupra Filium hominis.

ejus excedunt universam creaturam: descendunt, cum sibi & aliis infirmitatem ob oculos ponunt. Porrò Nathanaëlem istum aliqui Bartholomæum Apostolum fuisse censent. Aug. tract.7. negat, dum negat istum Apostolum electum fuisse, quia eruditus & peritus Legis erat. Volebat autem Christus idiotas eligere, & infirma mundi, ut confunderet fortia.

CAPUT SECUNDUM.

1. Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Jesu ibi.

1.* ET *die tertiâ*, quam ipsam quidam putant fuisse crastinum, quo volebat ire in Galilæam, ut est cap.1.v.43. Sed sic Christus debuisset eâdem die cum discipulis usque in Cana migrasse à Jordane, Philippum & Nathanaëlem vocasse, & interfuisse nuptiis, cum iter facilè bidui sit interjectum. Itaque tertiâ die à profectione in Galilæam, ut Orig. in Joan. * *nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ*, inferiore, quæ minor dicebatur, ut Hieron. in locis Hebraicis. Nam erat & alia Cana in Phœnicia prope Sidonem. Prima, de qua hîc sermo est, erat patria Nathanaëlis, ut est c.21. v.2. * *& erat mater Jesu ibi*, quia Cana erat valde vicina Nazareth. Unde verisimiliter colligunt fuisse nuptias istas alicujus cognatorum.

2. Vocatus est autem & Jesus, & discipuli ejus, ad nuptias.

2. **Vocatus est autem & Jesus*, ut vulgaris, ac notus: idque ut miraculo viam sterneret, ut confirmaret adversus hæreticos, quòd ipse fecerit nuptias, inquit Aug. Denique ut intemperantiam nuptiarum adstringeret, inquit Epiphan. Hæresi 51. * *& discipuli ejus*, illi quatuor, quos sibi paulò antè adsciverat, & si qui forsan alii.

3. Et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum: Vinum non habent.

3. * *Et deficiente vino*, Græcè ὑςερήσαντος, *cùm defecisset*, nempe penitùs. Quod & verba præcisa Matris Domini indicant, * *Vinum non habent*, desponsati scilicet & convivæ. Quæ nuda indicatio necessitatis, modesta petitio erat apud virum prudentem & humanum, compatientem hospitum suorum verecundiæ. Nam & verba Virginis ex tali compassione provenisse notat Bernar. serm. 1. in hoc Evang. Defectus etiam fortasse ex paupertate natus fuit, vel alio casu, qui misericordiam mereretur.

4. Et dicit ei Jesus: Quid mihi, & tibi est mulier? nondum venit hora mea.

4. * *Et dicit ei Jesus: Quid mihi, & tibi est mulier?* Nomen est non corruptionis, sed sexus præsertim jam nuptiis apti, ut patet Genes. 2. v. 22. & notat Hieron. in c. 4. ad Galat. & Aug. tum hîc, tum lib. de fide contra Manichæos c. 22. ubi addit etiam mulierem dici; quia peperit: Epiphan. Hæresi 79. ne plus quam mulier putaretur, quæ peperat Filium Dei. *Quid* ergò, *mihi & tibi est*, id est, quid mihi tecum in hoc negotio; non absolutè, sed quantùm ad horam faciendi, quam Pater, qui omnia tempore suo facit, in sua notitia & potestate

collo-

collocaverat. Quæ hora quia ad nullius inſtantiam præveniri debuit, hinc feſtinatio matris erat adhuc importuna, ut notat Ambr. ſerm. 26. in Pſalm. 118. & ante eum Iren. lib. 3. c. 18. Nam iſtam rationem dicti ſui reddit ipſe Dominus: * *nondum venit hora mea*, à Patre ſcilicet præcognita, præfinita, ut idem Iren. quæ meritò præferri debebat horæ, quæ placuerat matri. Itaque non repulit, ſed diſtulit matrem, meritoque precibus ejus ſatisfeciſſe putari debet, quia dicendo *nondum*, tempus miraculi non adeſſe, ſed tamen mox adfuturum inſinuat, & ſe voluntatem habere, cujus exequendi horam exſpectat. An autem ſerior hora præſtituta fuerit, quia neceſſitas ante magis innoteſcere debebat, ut miraculi conſtaret ratio & fructus, juxta Chryſoſt. an verò quia nondum omnia ad miraculum patrandum erant à miniſtris parata, non ita conſtat. Nam forſan mater præſagiens quod futurum eſſet, & ut viam miraculo ſterneret,

5. * *Dicit miniſtris*, tamquam de Domini affectu & mente ſecura: * *Quodcumque dixerit vobis, facite*; quia conjiciebat eum operâ miniſtrorum aliquâ in re uſurum. Porrò ex iſtis verbis ad miniſtros, quaſi ex aliqua auctoritate dictis, ſicut & ex eo, quod v. 1. ſimpliciter dicitur mater Jeſu fuiſſe ibi, nullâ invitationis mentione, ſicut de aliis; non improbabiliter colligas eam ibi non tam convivam egiſſe, quam adſtitiſſe notis in præparatione ac directione convivii nuptialis.

5. Dicit mater ejus miniſtris: Quodcumque dixerit vobis facite.

6. * *Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex*, aquis ſcilicet plenæ, * *ſecundum purificationem Judæorum*, id eſt, juxta ritum purificationis Judæis uſitatæ: de qua vide Marc. 7. v. 3. & 4. Lavabant enim ſe ſæpè Phariſæi, non tam ad abſtergendas immunditias legales, quæ etiam lotis durabant ferè uſque ad veſperam, quàm ex traditionibus Phariſaicis inductas, * *capientes ſingulæ metretas binas vel ternas*, aliæ ſcilicet binas, aliæ ternas, ut hìc Aug. indicat. Eſt autem *Metreta* nomen Gr. Μετρητὴς à μετρεῖν, *Metiendo*, dictum, ſignificans menſuram certam, quæ Hebra. dicitur Bathus in liquidis, Ephi in aridis. Quantum præcisè juxta noſtras menſuras continuerit, auctores variant. Probabiliter ſentiunt, qui dicunt fuiſſe idem, quod amphoram Romanam, vas ſcilicet quod tam in longitudine, quam latitudine continebat pedem Romanum, ita ut contineret ſextarios Romanos quadraginta octo, Hebræos verò ſeptuaginta duos. Quod conforme eſt S. Epiphanio lib. de menſuris & ponderibus: ita ut appenderit circiter libras octoginta. Alii multo majorem faciunt, librarum octo & centum.

6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ ſecundum purificationem Judæorum, capientes ſingulæ metretas binas vel ternas.

7. * *Dicit eis Jeſus*, id eſt, miniſtris: idque ideo juxta Chryſoſt. ut ipſos miraculi teſtes haberet, qui aquam hauſiſſent, ne qua fraus vel præſtigium putaretur, ſi ipſe hydrias impleviſſet. Simulatque igitur

7. Dicit eis Jeſus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas uſque ad ſummum.

eas impleverant, ut miraculum esset evidentius, absque mora, sine verbis, sine signis eas convertit, dicens ministris:

8. Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt.

8. * *Haurite nunc*, jam statim, ne quis putet morâ temporis, naturæ vi, vel artificio hominum conversas. Ex quo verbo *Hauriendi* colligunt quidam, hydrias supernè apertas fuisse. * *Et ferte*, gustandum scilicet, * *Architriclino*, id est, convivii præfecto. *Triclinium* enim erat cœnaculum convivii à tribus lectulis seu thoris convivialibus dictum. Unde subinde Græci Συμποσίαρχον vocant, itemque alio vocabulo Οἰκόνομον. Illius erat loca convivis dare, convivium obire, ac dispicere, quid esset opus, nec cum cæteris discumbere. Illi ergo tamquam sobrio & gustus integri, ac testi idoneo miraculi, vinum ferri jubet.

9. Ut autem gustavit architriclinus aquã vinum factam, & non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserunt aquam vocat sponsum architriclinus,

9. * *Ut autem gustavit Architriclinus, aquam vinum factam*, id est aquam, quæ jam mutata erat in vinum, seu ut gustavit vinum, quod ex aqua factum erat. Non quasi illam mutationem gustando deprehenderit; sensus est materialis: nam, ut sequitur, * *non sciebat, unde esset*, seu unde provenisset hoc vinum: * *ministri autem sciebant, qui hauserant aquam*, id est, quia hauserant aquam puram; habet enim vim causæ. Itaque vocato sponso tamquam domino domus, dicit Architriclinus:

10. & dicit ei: omnis homo primum bonum vinum ponit: & cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc,

10. * *Omnis homo primum bonum vinum ponit*, initio videlicet mensæ, cum palati integritas sanissimè de vini bonitate judicat: * *& cum inebriati fuerint*, id est, exhilarati (neque enim semper in malam partem hoc verbum sumitur, maximè Hebraicè,) * *tunc id, quod deterius est*, quia palato jam infecto, fraus illa vini deterioris substituti non animadvertitur. In quo elucet mundi indoles, qui inescandi gratiâ meliora præponit, ut mox viliora deceptis obtrudat. * *Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc*, contra commune scilicet hominum judicium: sunt enim verba humaniter reprehendentis. Hic relinquit intelligendum Evangelista, sponsum hoc negasse, ministros rogasse, rem totam inclaruisse.

11. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ: & manifestavit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli ejus,

11. * *Hoc fecit initium signorum Jesus*, hoc primum ex manifestis miraculis: nam nativitas ex Virgine occulta fuerat, ideoque non fuerat signum. Notat hoc Evangelista, ne fides adhiberetur iis, quæ circumferuntur pueri Christi miracula. Neque enim fuisset opus Joannis testimonio, si jam ipse miraculis claruisset, ut observat Euthymius: * *Et manifestavit gloriam suam*, divinitatis suæ, seu unigeniti à Patre, ut est v. 14. c. 1. Nam aquam in vinum suâ potestate mutare illius solius est, qui omni anno hoc facit in vitibus, ut Aug. & Chrys. Quapropter eo viso, firmiùs quam antea * *crediderunt in eum discipuli ejus*, supra nominati, qui ei, non relictis quidem omnibus (nisi fortè Phi-

Philippum exceperis) sed studio audiendi adhærebant: quales multi postea discipuli extra Apostolos fuerunt, de quo Aug. lib. 2. de consensu c. 17. Allegoricè Christus aquam insipidam Legis Moysaicæ in vinum Evangelicum mutavit. Vide Cyrill. lib. 2. in Joan. c. 26. & de hydriis latissimè Aug. tract. 9.

12. * *Post hoc descendit Capharnaum ipse, & mater, & fratres ejus*, qui recensentur Matth. 13. v. 55. & Marci 6. v. 3. Causam aliqui fuisse putant, ut in civitate populosâ docere inciperet, & inclaresceret: sed ad hoc non solet adducere matrem, multo minùs fratres. Forsan rectiùs diceretur, eum ex causa familiari Capharnaum descendisse, sicut antea in Cana: ut quia sciebat se suosque Nazarenis invisos futuros, quippe qui mox eum de monte præcipitare voluerunt, matri & cognatis suis ab eorum improperiis ac furore tutam sedem provideret, quo subinde se reciperent. Quâ de causâ * *ibi manserunt non multis diebus*, quia videlicet

13. * *Prope erat Pascha Judæorum*, nempe primum post Baptismum Christi, qui contigerat ante jejunium mense Januario: ideoque * *ascendit Jesus Jerosolymam*; partim ut legi satisfaceret de celebrando Paschate quotannis, partim ut auspicaretur legationem suam prædicando, eamque miraculis asserendo. De expulsione vendentium ex templo, vide dicta Matth. 21. v. 12. & seqq.

18. * *Responderunt ergo Judæi: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?* id est, quo miraculo ostendis hanc auctoritatem tibi competere, ut exturbes cum ignominiâ ex templo eos, quos Sacerdotes admiserunt? Similis quæstio est Matth. 21. v. 23. *In qua potestate hæc facis?* Tendit autem eo, ut eum publicæ potestatis usurpatorem, adeoque seditiosum esse ostendant, nisi divinitus acceptam probet. Et quia de auctoritate circa templum agebatur, promittit ipsis signum circa templum, modò ipsi materiam darent.

19. * *Respondit* ergo *Jesus: solvite templum hoc, &c.* Prædicentis est, non jubentis, ut Cyrill. lib. 2. c. 32. q. d. Scio vos occidendo me, corpus ab anima separaturos, in quibus velut in templo habitat plenitudo divinitatis corporaliter: sed ego * *in tribus diebus excitabo illud*, propriâ scilicet virtute, ut Cyrill. notat, resurgens à mortuis intra triduum. Appositissimum fuit responsum Christi: nam sive intelligerent ipsi de templo materiali, ille, qui tantæ potestatis est, ut hoc dissolutum intra triduum erigat, profectò multò magis potuit etiam templum ab injuriis vindicare: sive de templo corporis ejus, hæc ipsa resurrectio esse debebat eis, sicut etiam posteà reverà fuit, signum peremptorium veri Christi, divinæque potestatis ejus, quâ hoc fecit.

12. Post hoc descendit Capharnaum ipse, & mater ejus: & fratres ejus, & discipuli ejus: & ibi manserunt non multis diebus.

13. Et propè erat Pascha Judæorum, & ascendit Jesus Jerosolymam:

14. Et invenit in templo vendentes boves, & oves, & columbas, & numularios sedentes.

15. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque, & boves, & numulariorum effudit æs, & mensas subvertit.

16. Et his qui columbas vendebant, dixit: auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis.

17. Recordati sunt vero discipuli ejus quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me.

18. Responderunt ergo Judæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis quia hæc facis?

19. Respondit Jesus, & dixit eis: Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

Cui

Cui signo multa millia Judæorum crediderunt. Et ista causa est cur istud signum eis sæpè Christus dederit, ut infrà Joan. 8. v. 28. & Matth. 12. v. 39. vocatur signum Jonæ Prophetæ.

22. Dixerunt ergo Judæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

20. * *Dixerunt ergo Judæi*, neutrum intelligentes: * *Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc.* Non posse hoc intelligi de templo Salomonis videtur, eo quod illud non nisi septem circiter annis ædificatum fuerit, 3.Reg.6. v. 38. Itaque plerique veteres hoc intelligunt de templo secundo, quod ædificatum fuit sub Cyro, usque ad annum sextum Darii Regis, ut est 1.Esdræ 6.v.15. Ita Euseb.lib.8. de demonstrat. Evang. Chrysost. Theoph. in Joan. & Hieron.in c.9. Danielis. Sed hi omnes coguntur includere multos annos, quibus ab opere cessatum fuit: ut proinde falsum sit, tot annos impensos fuisse templi ædificationi. Unde, ut verba Judæorum vera sint, quos credibile est vulgò notam protulisse veritatem, intelligenda sunt de templo tertio, quod Herodes struere cœpit anno regni sui decimo octavo scilicet captâ Jerosolymâ, qui erat annus Julianus vigesimus septimus. Absolvit autem magnam exterioris templi partem annis octo: sed reliqua structura duravit usque ad tempora Neronis, laborantibus in eo octodecim millibus operariorum, sicut testatur Josephus lib.15. Antiquit. c.14. & lib.20. c.8. Si igitur computentur anni structi templi illius à 27. Juliano usque ad 15. Tiberii, quo Christus baptizatus est, & hæc à Judæis audivit; incidemus in 73. Julianum, qui præcisè constituunt quadraginta sex annos. Quod autem quidam huic rei opponunt, Herodem non struxisse templum novum, sed tantùm ampliasse & sublimasse, falsum est. Expresè enim dicit Josephus, erutis veteribus fundamentis nova posuisse.

21. Ille autem dicebat de templo corporis sui.

21. * *Ille autem dicebat de templo corporis sui*, id est, de templo, quod erat corpus suum, quod vocatur & ab Apostolo *Templum Spiritus S.* Quomodò verò mysticè numeri illi quadraginta sex annorum conveniant structuræ corporis Christi in utero matris, vide Aug. lib.4. de Trinit. c. 3. & lib. 83 quæst. Evang. q. 56.

22. Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Jesus.

22. * *Cum ergo resurrexisset, &c. recordati sunt discipuli, quia hoc dicebat*, id est, quod hoc dixisset Christus, & quid sibi verba illa vellent, quæ nec ipsi antea videntur intellexisse, * *&*, eventu cum illa prædictione collato, * *crediderunt Scripturæ*, tamquam quæ resurrectionem ipsius Christi prædixisset; * *& sermoni, quem dixit Jesus*, id est, crediderunt eum per ista verba prædixisse mortem & resurrectionem suam & vera esse, quæ dixerat.

23. Cùm autem esset Jerosolymis in pascha in

23. * *Cum autem esset Jerosolymis in Pascha*, id est, in diebus Paschalibus, qui septem erant numero, atque etiam omnes vocabantur Pascha.

cha. Ut autem ipſum diem magis ſpecificaret, adjicit, * *in die feſto*, id eſt, in ipſa ſolemnitate azymorum, ſeu primâ die, quæ ſequebatur veſperam agni immolati, eratque decima quinta menſis primi, ac peculiariter vocabatur feſtum Paſchæ, ut patet Levit. 23. v. 5. & infra c. 13. v. 1. * *Multi crediderunt in nomine ejus*, id eſt, in eum, Hebraicâ phraſi. Nam Exodi 14. v. ult. id, quod Latinus tranſtulit, *crediderunt Domino & Moyſi ſervo ejus*, Hebraicè eſt, *crediderunt in Dominum & in Moyſen*.

die feſto, multi crediderunt in nomine ejus, videntes ſigna ejus, quæ faciebat.

24. * *Ipſe autem Jeſus non credebat ſemetipſum eis*, id eſt, non eis ſe ſuaque committebat, ſeu non confidebat illis iiſdem, qui crediderant, tamquam legitimis diſcipulis, committendo ſcilicet eis vel animi ſui ſecreta, vel doctrinæ ſuæ myſteria, vel perſonam ſuam. Ludit enim eleganter in verbo *Credendi*, uſurpando illud in duplici ſenſu, ſicut fit in nomine *Mortuos*, Matth. 8. v. 22. * *eo quod ipſe noſſet omnes*. Non quod illi fictè credidiſſent, ut aliqui volunt; Scriptura enim teſtatur contrarium: ſed quod ſciret quinam conſtantes, quinam inconſtantes eſſent, quibus proinde fidendum, à quibus cavendum. Idque non alieno teſtimonio ſciebat, * *ipſe enim ſciebat, quid eſſet in homine*, hoc eſt, ipſum animum hominis penetrabat, ſciens quid ibi lateret, vel inconſtantiæ, vel fallaciæ, vel perfidiæ. Plus enim noverat artifex, inquit Aug. tract. 11. quid eſſet in opere ſuo, quàm ipſum opus, quid eſſet in ſemetipſo. Unde Cyrill. lib. 2. c. 32. vult hîc ſignificatam eſſe ab Evangeliſta Chriſti divinitatem, tamquam cordium arcana pervadentis.

24. Ipſe autem Jeſus non credebat ſemetipſum eis, eo quod ipſe noſſet omnes,
25. & quia opus ei non erat ut quis teſtimonium perhiberet de homine: ipſe enim ſciebat quid eſſet in homine.

CAPUT TERTIUM.

1. Inter illos autem credentes, * *erat homo* (quod Hebræi pro *quidam* ponere ſolent, ut in Levit. frequens eſt) * *ex Phariſæis*, ad credendum difficillimis, * *Nicodemus nomine, Princeps Judæorum*, id eſt, unus ex principibus, ſive nobilitate, ſive opibus, ſive magiſterio, ut v. 10. Nemo enim unus extra Pontificem erat Princeps omnium Judæorum tunc temporis. Notantur hæc ab Evangeliſta, tamquam cauſæ ejus, quod ſequitur.

1. Erat autem homo ex Phariſæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum.

2. * *Hic venit ad Jeſum nocte*, ut ita ſcilicet Magiſter in Iſraël pudori ſuo, & Princeps gravitati perſonæ ſuæ, & Phariſæus metui Judæorum conſuleret, ne in odium cæterorum incurreret. * *Scimus quia à Deo veniſti magiſter*, id eſt, in eum finem, ut ſis magiſter Iſraëlis. Cauſa hujus perſuaſionis eſt, quia * *nemo poteſt hæc ſigna facere, &c. niſi fuerit Deus cum eo*, id eſt, niſi virtute Dei opitulantis, utpote quæ excedunt omnes creatæ naturæ vires. Cùm ergò illis tamquam ſigillis Dei

2. Hic venit ad Jeſum nocte, & dixit ei: Rabbi, ſcimus quia à Deo veniſti magiſter: nemo enim poteſt hæc ſigna facere, quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo.

Dei obsignes doctrinam tuam, necesse est te à Deo venisse magistrum. Quâ præfatione significat se syncerè ad discendum venisse. Non indicat autem Evangelista, quid; sed ex responso Christi colligitur, eum rogasse aliquid, vel de Rege Messia, vel de regno Dei, quod Christus prædicabat: nam

3. Respondit Jesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

4. Dicit ad eum Nicodemus: quomodo potest homo nasci cum sit senex? numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci?

3. * *Respondit Jesus: Nisi quis*, quâ phrasi neminem excipit, non adultum, non infantem, non aliquâ præventum necessitate, ut Ambros. lib. 2. de Abraham c. 11. * *renatus fuerit denuo*, id est, iterum. Nam quamvis Græcum ἄνωθεν, Cyrill. & alii multi Græci, exponant *desuper* seu *supernè*: Chrysost. tamen quando dicit etiam sumi posse pro ἐξάρχης, id est, pro *iterum*, attestatur nostræ translationi, & Syriaco, & responso Nicodemi. * *Non potest videre*, id est, possidere, * *regnum Dei*. Quomodo dicimus *Hæreditatem cernere*, pro adire q.d. Ad regnum Dei adeundum, de quo quæris, non est satis prima nativitas, sed opus est secundâ. Quod cùm Nicodemus carnaliter intelligeret, & judicaret impossibile, utpote non agnoscens, ut Aug. ait, nisi unam nativitatem ex Adam & Eva, Christus non dedignatur apertiùs explicare.

5. Respondit Jesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

5. * *Nisi quis renatus*, Græcè γεννηθῇ, *generatus* seu *genitus*, * *fuerit ex aqua*, tamquam principio materiali subeunte vicem matris, * *& Spiritu Sancto*, vice patris, seu principii activi respectu istius generationis. Nam ista verba continent explicationem istius, *denuò*, sicut illa, * *non potest introire in regnum Dei*, explicant, quid sit *videre regnum Dei*. Est ergò hæc periphrasis baptismi, quem ea de causa Apostolus vocat *lavacrum regenerationis & renovationis Spiritûs Sancti*: *lavacrum*, propter aquam; *regenerationis*, propter Spiritum Sanctum. Nam aquam & Spiritum Sanctum hîc esse distincta, & unum non esse explicationem alterius, quasi dictum esset, ex aqua, hoc est, Spiritu Sancto, sicut vult Calvinus, probat unanimis Patrum consensus, qui semper intellexerunt his verbis significatum, aquæ baptismum esse necessarium ad salutem: idque etiamsi Spiritûs Sancti sanctificatio præcessisset. Nam hac de causa cùm familia Cornelii Centurionis jam accepisset Spiritum Sanctum, Petrus tamen divini præcepti memor, inquit Cyprian. epist 72. præcepit eam aquâ baptizari. Unde ipse Petrus dixit Act. 10. v. 47. *Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum Sanctum acceperunt, sicut & nos?* Instituitur ergò hîc baptismus: nam statim v. 26. dicitur Jesus baptizasse, & explicatur vis ejus in eo sita, quòd hominem de novo generet, ut regni cælestis capax fiat. Unde indirectè significatur, hominem ex prima generatione ita corruptum esse, ut à regno Dei nascatur

catur alienus, & proinde sub peccato & ira Dei. Nisi ergò ita renatus fuerit, * *non potest introire in regnum Dei*, & consequenter salvus esse, quia nulla salus extra regnum Dei, sicut Aug. diversis locis exponere solet contra Pelagianos, volentes hominem sine baptismo intrare quidem non posse in regnum Dei, salvari tamen posse. Hæc ergò necessitas baptismi, tamquam medii necessarii ad salutem in regno Dei assequendam, justè imposita fuit, quia, ut Aug. lib. de corrept. & grat. c. 10. jam omnes damnatione tenentur obstricti. Unde etiamsi nullus liberaretur, justum Dei judicium nemo justè reprehenderet. Itaque arbitrii divini fuit, quam vellet salutis recuperandæ viam instituere: idque eo justius, quòd si quibus deesset per ignorantiam invincibilem, nemo inde ad lapsum, vel perditionem impelleretur sed tantùm non à lapsu erigeretur. Quia verò Nicodemus adhuc totus hærebat in nativitate carnali, explicat Christus se loqui de nativitate spiritali. Nam

6. * *Quod natum est ex carne*, ex patre & matre secundùm carnem generantibus, * *caro est*, id est, corporeum, carneum, habens esse tantùm humanum, simile scilicet principio generationis suæ: * *sed quod natum est ex Spiritu*, nempe Sancto, * *Spiritus est*, id est, accepit esse spirituale, fit Spiritus particeps, Spiritui regeneranti simile.

6. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est.

7. * *Non mireris* igitur. Est illatio ex superioribus: q. d. Noli igitur mirari verba mea: non enim disputamus de nativitate carnis, quæ iterari nequit; sed de nativitate Spiritus, quâ homo ex carne natus carneus fiat, ex Spiritu spiritus seu spiritalis, & ex Deo Filius Dei, ut c. 1. v. 12. & 13. Addit & alteram causam, cur minus miretur, dum non intelligeret nativitatem Spiritus: quia

7. Non mireris quia dixi tibi: oportet vos nasci denuò:

8. * *Spiritus ubi vult spirat*. Quod Cyrill. l. 2. c. 44. Chrysost. & Theophyl. intelligunt de vento: Ambr. vero l. 2. de fide c. 3. & Aug. hîc rectius de Spiritu Sancto, quem Greg. Bernard. aliique multi Latini secuti sunt, multi etiam Græci præcessere. Ventus enim nec vult, nec ignoratur, unde veniat, aut quo vadat. Itaque *Spiritus*, nempe Sanctus, de quo præcesserat, *ubi vult spirat*, id est, afflat, quos voluerit, dividens singulis, prout vult, ut Apostolus loquitur, variisque donis imbuens. Alludere enim videtur ad eos, qui in veteri Testamento variis modis à Spiritu acti sunt, sicut induit Gedeonem, Sampsonem, Saulem, Prophetas. * *Et vocem ejus audis*, id est, ejus effecta percipis exteriora, dum loquitur futura per Prophetas, mysteria per sapientes, operatur mira per Sanctos: * *sed nescis, unde veniat, aut quo vadat*, id est, interiorem accessum, recessumque Spiritus, dum hominem vel corrigit, vel deserit, non intelligunt homines.

8. Spiritus ubi vult spirat: & vocem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis, qui natus est ex spiritu.

9. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?

 * Sic

* *Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu*, id est, sic agitur cum eo, qui renascitur ex Spiritu sancto & aqua. Quia occultissimo modo illabitur cordi ejus, & inhabitans transformat eum in justum, sanctum, Filium Dei & spiritalem: & similiter occultissimo modo deserit. Quòd cùm Nicodemus, tamquam Pharisæus corporalibus intentus, nihilo magis intelligeret, respondit ei Dominus:

10\. Respondit Jesus, & dixit ei: Tu es magister in Israël, & hæc ignoras?

10\. * *Tu es magister in Israël, & hæc ignoras?* Notans videlicet ejus imperitiam, qui se cæteris de magisterio præferebat, inquit Aug. 1. de peccatorum meritis, c. 31. Idque ut ita deprimeret fastum ejus, qui intelligentiam rerum divinarum impedit, ut idem hîc notat. Nam Scripturæ Sacræ, quas Nicodemus alios docebat, inculcant sæpiùs regenerationem Spiritus, ut patet Ezech. 36. v. 25. & 26. & Psalm. 50. v. 9. atque aliis locis.

11\. Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis.

11\. * *Amen dico tibi, quia, quod scimus*, de nativitate Spiritus, non opinionibus aut conjecturis, sed certissimâ scientiâ, * *hoc loquimur, & quod vidimus testamur.* More enim hominum loquitur, inquit Chrysostomus, apud quos oculatus testis persuaderet maximè, quamvis ejus scientia visum superet. * *Et testimonium nostrum non accipitis*, id est, mihi testanti non creditis. Notat enim in Judæis generaliter incredulitatem: q. d. Vis scire, quomodo possint hæc fieri? crede & intelliges. Nam homines incapaces, non intelligendi subtilitas, sed credendi simplicitas tutissimos facit, inquit Augustinus.

12\. Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo, si dixero vobis cælestia, credetis?

12\. * *Si terrena dixi vobis*, de creata regeneratione filiorum Dei per terrenum elementum, tamquam hominum mortalium captui accommodatâ; * *& non creditis: Quomodo, si dixero vobis cælestia, credetis?* de generatione scilicet increata Filii Dei, de processione Spiritûs S. cæterisque altissimis mysteriis, prout exponit Chrysost. & Cyril. Itaque eum tacitè ad credendum dictis allicit spe discendi longè sublimiora.

13\. Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo.

13\. * *Et nemo ascendit in cælum, &c.* Quæ verba sic accipit Aug. loco de peccat. meritis citato, quem & sequitur Greg. lib. 27. Moral. c. 8. aliàs 11. & Beda, ut explicet Christus, quomodo possint hæc fieri, id est, quomodo fiat spiritalis hominis regeneratio, nempe eo modo, ut homo ex terreno fiat cælestis. Hoc autem nemo adipisci potest, nisi filio hominis, tamquam membrum suo capiti, incorporetur: ut, quandoquidem caput & corpus Ecclesiæ unus est Christus, idem ipse ascendat, qui descendit de cælo. Non minus tamen commodus potest esse sensus, ut ratio detur sententiæ præcedentis, cur scilicet sibi, quem à Deo magistrum venisse dixerat Nicodemus, etiam cælestia dicenti præ omnibus magistris & Prophetis credere deberet, quia videli-

delicet solus ipse esset homo simul & Deus, ut ita fidelissimè testari posset in terra, quæ in cælis viderat. Quomodo & c. 1. v. 18. dixit Evangelista: *Deum nemo vidit umquam: unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Ita Chrysost. cum suis, nec non Cyrill. Porrò idem Christus descendisse, & esse in cælo dicitur, propter unionem duarum naturarum in unam personam: ex qua fit, ut utriusque naturæ proprietates seu idomata eidem personæ tribui possint. Itaque *nemo ascendit in cælum*, id est, nullus hominum in cælo fuit, quod ascendendo fieri solet, ut ibi cælestia contemplaretur, nisi ille, * *qui descendit de cælo*, assumendo in unitatem personæ naturam humanam, ratione cujus ita in terris videbatur esse, ac si revera descendisset, nempe **Filius hominis*, qui sic existens simul homo ac Deus descendendo non deseruit cælum, sed * *est in cælo*, non minus quàm in terra. Nam istam unitatem personæ in duabus naturis hîc significatam esse, omnes citati, etiam Aug. fatentur. Cum ergo hæc ratio credendi sibi petita esset ex divinitate, nunc alteram subjicit ex humanitate.

14. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto; ita exaltari oporet Filium hominis:

14. * *Et sicut Moyses exaltavit*, id est, signum seu vexillum quoddam ab omnibus conspiciendum in hasta elevavit, * *Serpentem* æneum, * *in deserto*, ut scilicet omnis, qui à serpentibus ignitis morsus eum aspiceret, sanaretur; quod viro Legis perito intelligendum reliquit, * *ita exaltari*, id est, sublimen in cruce elevari, * *oportet filium hominis:* extra muros civitatis velut in deserto, ut simili ratione.

15. ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

15. * *Omnis, qui credit in ipsum*, id est, qui in eum crucifixum oculis mentis seu fidei intuitus fuerit, credendo scilicet eum isto modo suum & mundi esse Salvatorem, * *non pereat*, peccato quo tamquam morsu & veneno serpentis sauciatus est, * *sed habeat vitam æternam.* Itaque Dominus se serpenti æneo, tamquam veneno carenti, comparat, quia in carnem suam non peccatum transtulit, tamquam venenum serpentis, sed tamen transtulit mortem, per quam fuit similis peccatoribus: ut esset in similitudine carnis peccati pæna sine culpa, per quam in carne peccati, id est, in peccatoribus, & culpa solveretur & pœna, inquit Aug. 1. de peccat. meritis c. 32. Sed quænam causa tam ignominiosæ exaltationis in cruce? Non fatum, non culpa crucifixi, non infirmitas Dei, sed amoris immensitas: quod verbis valdè emphaticis subjungit:

16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis, qui credit in eum, non pereat sed habeat vitam æternam.

16 * *Sic enim Deus dilexit mundum*, id est, tantoperè Deus Pater dilexit genus humanum, ut non Prophetam, non Angelum, sed * *Filium suum*, sibi proinde consubstantialem, eumque non unum è multis, sed * *unigenitum*, proinde pretiosissimum, & charissimum non venderet, aut pro re pretiosa commutaret, sed gratis solo amore im-

impulſus, * *daret*, ad incarnandum, ad crucifigendum. Non ut ſibi vel Filio inde fructus accreſceret, ſed ut omnis, cujuſcumque ſexûs, nationis, conditionis, quantiſcumque peccatis vulneratus; qui rem facillimam dumtaxat fecerit, hoc eſt, * *qui credit in eum*, fide ſincerâ & verâ, quæ facit id, quod faciendum credit, * *non pereat*, *&c.* Nam per fidem, velut radicem omnis boni, accipit poteſtatem Filium Dei fieri, ut ſupra dixit: quo ipſo eſt heres vitæ æternæ. Cujus rei cauſam ulteriorem reddit.

17. Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundũ, ut judicet mundum, ſed ut ſalvetur mundus per ipſum.

17. * *Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum*, id eſt, hominem fieri, quo fieret pars hujus mundi, eo fine, * *ut judicet mundum*, id eſt, ut, quemadmodum merebatur mundus, juſtam ſententiam damnationis in eum ferat, ſed ut è ſtatu damnationis, * *ſalvetur mundus per ipſum*, merito ſcilicet paſſionis & mortis ejus, per illam jam dictam fidem: cujus fidei momentum & vim inculcans, addit:

18. Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus eſt: quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.

18. * *Qui credit in eum*, legitimâ ſcilicet fide, quæ per dilectionem operatur, * *non judicatur*, illo jam dicto judicio damnationis, ſed potiùs à damnatione, in qua natus eſt, liberatur. * *Qui autem non credit*, quid dicturum ſperas, inquit Aug. niſi, ille judicatur? Amplius dicit, * *jam judicatus eſt*; q. d. inquit, nondum apparuit judicium, & nempe jam factum eſt, quia damnationi obnoxius natus eſt, ſententiâ damnationis jam olim in Adamum & omnes peccatores latâ: à qua per ſolam fidem in Chriſtum, tamquam unicum ſalutis adipiſcendæ authorem liberari poteſt. Hoc ipſo ergo, quo non credit, judicatus & damnatus manet, ſicut erat, * *Quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei*, id eſt, quia rejicit unicum, quod ſupererat ſalutis remedium, fidem in Salvatorem.

19. Hoc eſt autem judicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: erant enim eorum mala opera.

19. * *Hoc eſt autem judicium*, id eſt, hæc eſt origo judicii & condemnationis ejus, * *quia lux*, unigenitus ille Filius Dei, * *venit in mundum*, eo fine ſcilicet, ut omnis, qui crederet illuminaretur: & tamen * *dilexerunt homines magis tenebras*, ignorantiæ ſuæ, errorum, in quibus nati & educati fuerunt, * *quam lucem*, æternæ veritatis, qua illuminari poſſent, id eſt, quam me, qui, ut infra c. 12. v. 46. dicit, *lux in mundum veni*, *ut omnis*, *qui credit in me*, *in tenebris non maneat*. Nihil ergò mirum, ſi damnantur, quia manent in tenebris, ſtatuque damnationis, in qua jam erant; & inſuper non credendo luci, peccatum inexcuſabile committunt. Sed unde illa averſatio lucis? * *Erant enim eorum mala opera.* Nam

20. Omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus;

20. * *Omnis qui male agit*, *odit lucem*, veritatis, & conſequenter me, qui ſum veritas, * *& non venit ad lucem*: non quod eam propter ſeipſam oderit; nam omnibus per ſe amabile eſt ſcire veritatem: ſed prop-

propter quamdam proprietatem veritatis, videlicet, **ut non arguantur opera ejus*. Ut enim optimè Aug. l. 10. Conf. c. 23. Oderunt homines veritatem propter eam rem, quam pro veritate amant. Amant eam lucentem, oderunt redarguentem: amant eam, cùm se ipsam indicat, & oderunt eam, cùm eos ipsos indicat. Inde retribuet eis, ut, qui se ab ea manifestari nolunt, & eos nolentes manifestet, & eis ipsa non sit manifesta.

21. * *Qui autem facit veritatem*, id est, qui operatur id, quod verum, rectum, & justum est, sive secundum legem Dei; nam, ut dicit Psalm. 118. v. 142. *Lex tua veritas:* & iterum v. 86. *omnia mandata tua veritas*; **Venit ad lucem*, id est, delectatur manifestatione veritatis, ut per eam & secundùm eam * *manifestentur opera ejus*, id est, ut pateant opera sua omnibus, tam sibi quàm aliis * *quia in Deo*, id est, secundum voluntatem & legem Dei, **sunt facta*. Nam talibus veritas detecta non est formidini, sed consolationi: quia Deo illuminante abscondita tenebrarum laus erit unicuique à Deo, ipso judice qui veritas est, dicente bene operantibus: *Euge serve bone, &c.* Quamvis ergò recentiores plerique hæc intelligant de operibus futuris, ut per lucem ad quam venit, intelligat, qualia esse debeant, quæ facere decernit: textus tamen à v. 19. huc usque evidenter postulat, ut de operibus jam factis intelligatur.

21. qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.

22. * *Post hæc venit Jesus in terram Judæam*, id est, ex Jerosolymis, ubi tempore Paschatis hoc colloquium cum Nicodemo peractum fuit, transit in campestrem Judæam, seu agrum Judaicum, * *& illic baptizabat*, id est, baptizare cœpit; nam ante non legitur baptizasse. Baptizavit autem in primis discipulos suos, maximèque Petrum, prout agnoscit Aug. epist. 108.

22. Post hæc venit Jesus, & discipuli ejus, in terram Judæam: & illic demorabatur cum eis, & baptizabat.

23. * *Erat autem & Joannes baptizans in Ænnon juxta Salim*: quod Hieron. epist. 126. scribit esse non Jerusalem, sicut aliqui videntur putasse, seu oppidum juxta Scythopolin, quod & *Salem* dicitur Gen. 33. v. 18. Et in libro de locis Hebraicis dicit esse juxta Jordanem. Nec refert, inquit, utrum *Salim* an *Salem* nominetur, cùm vocalibus in medio litteris perraro utantur Hebræi, & pro voluntate lectorum atque varietate regionum eadem verba diversis sonis atque accentibus proferantur. Quæ quidem ab eruditissimis illius gentis se didicisse profitetur. * *Quia aquæ multæ erant illic*, utpote juxta Jordanem. Ex quo etiam colligitur, Joannem totius corporis immersione baptizasse. Sicut & Chrysost. colligit eum usque ad incarnationem baptizasse, ex verbis sequentibus.

23. Erat autem & Joannes baptizans in Ænnon, juxta Salim: quia aquę multę erant illic, & veniebāt, & baptizabantur.

24. * *Nondum erat missus Joannes in carcerem*: nam ille erat terminus functionis ejus à Deo præstitutus,

24. Nondū enim missus fuerat Joannes in carcerē,

25. * *Facta*

25. Facta est autem quæstio ex discipulis Joannis cum Judæis de Purificatione.

25. * *Facta est autem quæstio ex discipulis Joannis*, id est, contentio mota per discipulos Joannis, * *cum Judæis de purificatione*, id est, de præstantia baptismatum Joannis & Christi: discipulis scilicet Joannis efferentibus baptismum sui magistri, Judæis baptismum Christi. Itaque

26. Et venerunt ad Joannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.

26. * *Venerunt ad Joannem*, cum ista controversia, ut eam arbitrio suo dirimeret, vel potiùs ut querelam apud eum deponerent, dicentes: * *Rabbi*. In quo verbo adulationem hîc latêre, notant hîc alii, ut scilicet tamquam magister honorem suum tueretur. * *Qui erat tecum trans Jordanem*, ubi quoque à te ipse baptizatus est, * *cui testimonium perhibuisti*, scilicet illud, de quo cap. I. v. 27. & 29. & maximè 32. q. d. quem tu ipse, cùm ignotus esset, celebrem reddidisti, * *ecce hîc* (ô rem scilicet indignam) *baptizat*, id est, tuum usurpat officium, * *& omnes veniunt ad eum*, ut baptizentur ab eo, & audiant eum, tamquam qui præcellat authoritate & gloriâ: tamquam dicerent, ille tuæ authoritati & celebritati non parùm detrahit, cùm minimè deberet.

27. Respondit Joannes, & dixit: non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cælo.

27. * *Respondit Joannes: Non potest homo accipere quidquam*, potestatis, administrationis, officii, * *nisi fuerit ei datum de cælo*, id est, nisi detur ei aliunde, scilicet à Deo. Indicare enim vult, se non posse arrogare sibi id, quod sibi de cælo non esset datum, ut se scilicet præponeret Christo. Nam

28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus: sed quia missus sum ante illum.

28. * *Ipsi vos testimonium mihi perhibetis*, nempe immediatè ante v. 26. * *Quod dixerim: Non sum ego Christus: sed quia missus sum ante illum*, ut tamquam præcursor & præco parem viam ejus. Nihil igitur mirum, si omnes me relicto veniant ad eum, & baptismus ejus præferatur meo. Ut ergo uberiùs declaret Christum magis quàm se honorandum esse, addit similitudinem:

29. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est.

29. * *Qui habet sponsam*, ille solus * *sponsus est*, ad quem tamquam dominum sponsa pertinet, & solus ut sponsus honorandus: * *amicus autem sponsi, qui stat & audit*, id est, cujus officium est stare paratum ad ministerium sponsi, & tacitè auscultare colloquia sponsi cum sponsa, * *gaudio gaudet propter vocem sponsi*, id est, magnopere lætatur, quod audiat sponsum cum sponsa colloquentem, tantum abest, ut hoc ægrè ferat, vel seipsum loco sponsi honorari velit. Quo significat, Christum verum sponsum esse Ecclesiæ, se verò amicum sponsi: proindè se non ægrè ferre debere, quòd homines ad Christum accurrerent, tamquam sponsa ad sponsum, sed potiùs gaudere debere. *Hoc ergo gaudium meum impletum est*, cùm scilicet ex vobis jam intelligo populum ad Christum turmatim fluere. Ille enim finis fuit legationis meæ, ut tamquam sponsi paranymphus sponsam ei conjungerem.

30. * Il-

30. * *Illum oportet crescere*, existimatione, concursu hominu meum colentium, miraculorum gloriâ, famæ ac nominis celebritate; ut quemadmodum ipse Deus est, ita etiam à toto orbe habeatur. Nam hisce modis juxta prophetiam Danielis 2. v. 35. Christus tamquam lapis abscissus de monte sine manibus, id est, natus ex Virgine sine cooperatione humana, factus est mons magnus, & implevit universam terram. * *Me autem minui*, id est, minoris fieri, quantum ad illa supradicta: sicut lux luciferi fulgentis in nocte minui videtur oriente Sole, ut explicat Cyrillus. Nam cum antè Christus esse putaretur, discipulis floreret, magno concursu hominum coleretur, omnia illa Christo præsente cessarunt. Quia 30. Illum oportet crescere, me autem minui.

31. * *Qui desursum venit*, id est, de cælo, ut v. seq. hoc est, ut explicat Cyrillus, qui ex superiori germinavit radice, seu ex sublimi & ineffabili Patris substantia, ille * *super omnes est*, id est, omnibus hominibus major est: ut proinde justum sit ipsum crescere, & omnibus celebriorem fieri. * *Qui est de terra*, id est, originem ex limo terræ ducit, * *de terra est*, id est, terrenus est, terram refert, terram sapit, si naturæ conditionem spectes, ut Aug. Quod si spectes etiam gratiam, semper servat suæ originis mediocritatem, habetque gratiam homini creato & terrigenæ commensuratam: * *& de terra loquitur*, id est, doctrina ejus non est altior quam quæ ex terrenis principiis, humanisque sensibus deduci queat: qualem enim habet originem & naturam, talem sermonem & doctrinam, * *qui de cælo venit*, ex Deo scilicet Patre natus, ut jam diximus, * *super omnes est*, naturâ, intelligentiâ, doctrinâ, sermone. 31. Qui desursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Qui de cælo venit, super omnes est.

32. * *Et quod vidit, & audivit*, scilicet in cælo apud Patrem apud quem videre & audire eadem sunt, certissimamque rei notitiam significant, * *hoc testatur*, tamquam testis oculatus rerum sibi compertissimarum, quantumvis humanam intelligentiam superent. Et tamen cum ille talis sit, tam divina doctrina ejus * *testimonium ejus nemo accipit*, id est, nemo ei credit. Quod Aug. intelligit de reprobatis: nam statim adjicit, aliquos credidisse. Alii exponunt, quod nemo accipiat ejus testimonium suis viribus, quia Dei donum sit. Chrisost. hom. 29. itemque Cyrillus, *neminem* pro paucis explicant, ut Baptista exaggeret magnam hominum incredulitatem, maximè apud discipulos, conquerentes, quòd omnes ad Jesum confluerent. 32. Et quod vidit, & audivit, hoc testatur: & testimonium ejus nemo accipit.

33. * *Qui vero accipit testimonium ejus*, credens ejus doctrinæ, hic * *signavit*, Græcè, ἐσφράγισεν, id est, tamquam sigillo impresso & appenso approbavit, * *quia Deus verax est*. Nam quemadmodum ille, qui Deo testanti credere detrectat, si non verbis, certè reipsâ menda- 33. Qui accepit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est.

cem

cem facit Deum, ut eſt 1.Joan.5.v.10. ita vice verſâ qui Deo credit, reipſa profitetur Deum eſſe veracem, quia nemo credit, niſi ei, quem verum dicere putat. Probat autem ſententiam ſuperiorem.

34. Quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum.

34. * *Quem enim miſit Deus*, Pater ſcilicet in mundum, * *verba Dei loquitur*, atque ita verbis non hominum, ſed ipſius Dei credit, ipſumque Deum veracem eſſe ſuâ fide profitetur. Porrò ità dicit, *verba Dei loquitur*, ut ſignificet, eum nihil niſi divinum & à Patre traditum loqui: ſecus ac Prophetæ, qui ſubinde ſua & humana loquebantur. Quod ex eo oſtendit, quia * *non ad menſuram dat Deus ſpiritum*, illi ſcilicet, quem Deus miſit, ſeu Filio ſuo, hoc eſt, ut Auguſtinus exponit, cæteris quidem hominibus datur Spiritus Sanctus, ac dona ejus ad certam menſuram, pars videlicet uni, pars alteri, dum, juxta Apoſtoli doctrinam, alii datur per Spiritum ſermo ſapientiæ, alii ſermo ſcientiæ, alii &c. ſed Chriſto dedit ſine menſura profuſiſſimè omnia Spiritus Sancti dona, & in ſummo gradu. Totus enim fons Spirirûs Sancti, qui areſcere non poteſt, in eum effuſus eſt, ut Hieron. in cap. 11. Iſaiæ; qua de cauſa ſuprà dictus eſt, *plenus gratiæ & veritatis:* omneſque theſauros ſapientiæ, & ſcientiæ in eo abſconditos eſſe, docet Apoſtolus: & S. Thomas cum Theologis, Chriſti gratiam eſſe infinitam, & conſequenter immenſam, ſeu non ad menſuram. Ratio eſt, quia

35. Pater diligit filium: & omnia dedit in manu ejus.

35. * *Pater diligit Filium*, intellige ut Pater Filium, non ut Dominus ſervum, ut unigenitum, non ut adoptatum, ſicut notat Auguſtinus. * *Et*, ex iſta unigeniti Filii ſui dilectione, veluti cauſa, * *omnia dedit in manu ejus*, id eſt, in ejus arbitrio & poteſtate poſuit omnia: non ſibi auferendo, ſed ſuam cum ipſo communicando poteſtatem. Ut autem ſciremus, quo fructu teſtimonium Filii acciperemus, credendo in eum, addit:

36 Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus eſt Filio, non videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum.

36. * *Qui credit in Filium*, illâ fide, quæ obedit doctrinæ, quæ creditur, * *habet vitam æternam*, in certa ſcilicet ſpe, atque animi diſpoſitione, ſicut fructum in arbore. Unde plerique illud, *habet*, exponunt, certiſſimè habebit in tempore ſuo. * *Qui autem incredulus eſt Filio*, Græcè ὁ δὲ ἀπειθῶν, *qui eſt inobediens*, ſcilicet ſive non credendo, ſive non faciendo, quod credit. Ex quo intelligitur non fidem nudam paulò ante ſignificatam eſſe. * *Non videbit vitam*, id eſt, non aſſequetur vitam æternam. Ex quo rectè colligas, non ſufficere ad ſalutem fidem in Deum, in providentiam Dei, in Salvatorem, ſed fidem in Filium Dei incarnatum eſſe neceſſariam: * *ſed ira Dei manet ſuper eum*, illa ſcilicet ira, quæ jam ante ſuper eum eſſe cœperat per peccatum, quo nati ſumus omnes filii iræ, ut Aug. Nam nec ab ea, quæ

per

per proprias iniquitates adjecta est, quisquam liberari potest, nisi per fidem Filii Dei.

CAPUT QUARTUM.

1.* Ut ergo cognovit Jesus, quia audierunt Pharisæi, &c.* Quo loquendi modo significatur Jesum id recenter didicisse, scilicet vel aliorum relatione, vel propriâ observatione. Nam alioqui ipse omnia futura ab æterno noverat. Unde Apostolus: *Didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam:* quæ aliter cognoscitur per experientiam, aliter per sapientiam.

1. Ut ergo cognovit Jesus, quia audierunt Pharisæi quod Jesus plures discipulos facit, & baptizat, quàm Joannes,

2. * *Quamquam Jesus non baptizaret* suis scilicet manibus, **sed discipuli ejus.* Quod Tertull. lib. de Baptismo cap. 11. intelligit de Baptismo Joannis; sed rectiùs Aug. & Cyrill. accipiunt de baptismo Christi, quo discipuli baptizabant, præbendo scilicet ministerium, Christus verò præbendo adjutorium majestatis, ut Augustinus. Nimirum quia ipse erat, non solùm qui intùs baptizabat in Spiritu Sancto, ut prædixerat Joannes cap. 1. v. 33. sed etiam quia ipsius jussu, authoritate, & nomine, exteriùs baptizabant discipuli. Causa hujus rei fuit, ut functioni majori, majoremque requirenti scientiam & gloriam, vacaret, doctrinæ scilicet prædicandæ, sicut & Paulus 1. ad Cor. 1. v. 17.

2. (quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus)

3. * *Reliquit Judæam*, ut superbæ æmulationi Pharisæorum aliquantisper cederet. Nam ut cognovit Jesus eorum scientiam, quâ didicerant, eum plures discipulos facere, cognovit etiam eorum invidentiam: non enim hoc propterea didicerant, ut eum sequerentur, sed ut persequerentur, inquit Augustinus. * *Et abiit iterum in Galilæam.* Hæc enim fuit secunda profectio ejus in Galilæam. Nam prima fuit, quando post baptismum & ostensionem sui à Joanne factam, venerat in Cana Galilææ.

3. reliquit Judæam, & abiit iterùm in Galilæam,

4. * *Oportebat autem eum transire per Samariam*, non ipsam urbem Metropolin, quæ eodem nomine vocabatur, sed ipsam provinciam, quæ media jacet inter Judæam strictè dictam & Galilæam.

4. Oportebat autem eum transire per Samariam.

5. * *Venit ergo in civitatem Samariæ*, id est, in territorium cujusdam civitatis, ut patet ex v. 9. * *quæ dicitur Sichar*, tempore scilicet Christi, corrupto jam vocabulo. Est enim eadem, quæ in veteri Testamento vocatur *Sichem* vel *Sichima*, ut testatur Hieron. in Epitaphio Paulæ. Et juxta Josephum 11. Antiquit. c. ult. erat caput seu metropolis regionis Samariæ. Erat autem sita **juxta prædium quod dedit Jacob Joseph filio suo*, ut patet Genes. 48. v. 22. Ubi dicit Jacob se dare Josepho partem unam, quam tulerat de manu Amorrhæi in gladio & arcu suo, id est, quam jure belli acquisiverat.

5. Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar: juxta prædium, quod dedit Jacob Joseph filio suo.

6. Erat autem ibi fons Jacob. Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta.

6. * *Erat autem ibi*, in illo scilicet prædio, * *fons Jacob*. Infrà vocatur *puteus*, quia scilicet erat utrumque. Nam, ut Aug. ubi aqua de terra manat, *Fons* dicitur. Sed si in promptu & superficie sit, *Fons* tantùm dicitur: si autem in alto & profundo sit, ita *puteus* vocatur, ut fontis nomen non amittat. Dicitur ergò fons Jacob, quia ille puteum foderat, donec inveniret scaturiginem fontis, quæ puteum aquis impleret. * *Jesus ergo fatigatus ex itinere*, secundùm humanam naturam, utpote qui pedibus iter faceret, ut ad vitam laboriosam nos erudiret, inquit Chrysost. * *sedebat sic*, fatigatus scilicet & anhelus. Quamquam Syrus illud, *sic*, omittat, indicans nihil esse aliud nisi encliticam particulam, quæ connectit antecedens cum consequente, cujusmodi Belgis admodùm familiaris est; * *supra fontem*, Græcè clariùs, ἐπὶ τῇ πηγῇ, *ad* seu *juxta fontem*. Quod ex phrasi Hebraica venit, quâ, *supra*, sæpissimè sumitur pro, *juxta*: ut *Supra flumina Babylonis, illic sedimus & flevimus, &c.* Quamquam hîc intelligi possit, eum sedisse super fontis peripheriam seu extremam & supremam oram, quæ in circuitu fontis sive putei erat. * *Hora erat quasi sexta*, & proindè circiter meridiana, quâ æstus est maximus, & fatigati maximè cibo & potu, quiete & refrigerio, indigent.

7. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Jesus: Da mihi bibere.

7. * *Venit mulier de Samaria*, id est, Samaritana, seu de Samaria regione oriunda. Nam illud, *de Samaria* jungendum est cum, *mulier*, non cùm, *venit*, quia venerat de Sichar proxima. * *Dicit ei Jesus*, collocutionis initium faciens ab ipsa re, quam mulier tractabat, ut ei retia tenderet.

8. (Discipuli enim ejus abierant in civitatem ut cibos emerent.)

8. * *Discipuli enim ejus abierant, &c.* à quibus alioqui operam sedandæ sitis petere potuisset. Datur enim ratio, cur à muliere petierit.

9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Judæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coütuntur Judæi Samaritanis.

9. * *Dicit ergo ei mulier: Quomodo tu Judæus, &c.* cùm scilicet ex habitu, itemque sermone, eum Judæum esse cognovisset, ut Chrysost. & Cyrill. notant. Nam Samaritani origine erant Babylonii, qui characteribus utebantur antiquis, & valdè diversis à characteribus Judæorum, testibus libris, qui adhuc extant, & Hieron. Præfat. in libros Reg. Ita & dialectus eorum diversa fuit à Judaica. *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis.* Verba sunt mulieris tacitè exprobrantis Christo transgressionem Judaicæ consuetudinis, & aversationem Judæorum à Samaritanis: q. d. Quâ fronte petis à me bibere cùm Judæi non habeant commercium cum Samaritanis? Intellige in mensa, cibis, potu, & vasculis, quibus illa mininistrantur, ut notat Aug. Nam Judæi Samaritanos habebant pro gentilibus, cum quibus quidem civiliter versabantur, contractusque miscebant (unde & hîc discipuli à Samaritanis emunt cibos:) non tamen comedebant aut bibebant cum

cum illis, ut patet Actor. 11. v. 3. verentes videlicet ne polluerentur. Porrò præter illam generalem causam, erat alia duplex ratio aversationis Judæorum à Samaritanis. Prima, quia olim terram Israëlitis promissam Samaritani occupaverant, ut patet 4. Reg. 17. Secunda, quia gentiles ritus Mosaicis miscuerant, volentes Judaicæ religionis videri. Et ista causa fuit, cur Judæis olim ædificantibus templum, Samaritani simul ædificare voluerint. Sed cum repulsi essent, primò quidam ædificationem omni conatu impediverunt, 1. Esdræ 4. deinde proprium templum in monte Garisim extruxerunt, ubi per proprios Sacerdotes, non Levitici generis, sua sacrificia offerebant, eoque desertores legis Judaicæ transfugiebant, ut testis est Josephus lib. 11. Antiquit. cap. 4. Quod ergo hæretici sunt Catholicis, hoc Samaritani Judæis, quos utrique magis quàm gentiles aversantur. Unde Christo Domino tamquam maximum opproprium objiciunt: *Nunquid bene dicimus, quia Samaritanus es, & dominium habes?* Christus ergo volens Christianam communicationem inter Judæos & Samaritanos à modicis initiis introducere, extincto odio & discordia, religionisque diversitate; unde odium nascebatur,

10. * *Dixit ei: si scires donum Dei.* Quod Aug. & ferè veteres, intelligunt Spiritum Sanctum. Nam illud donum videtur Christus intelligere, quod statim se daturum promittit, nempe aquam vivam. Si ergo scires, quod sit illud donum, quod ab eo peti debet, ac dari solet, * *& quis est qui dicit tibi:* &c. id est, si scires me esse Christum Filium Dei, tanti doni largitorem, * *tu forsitan petisses ab eo:* Græcum, ἂν, non est dubitantis, sed potius affirmantis. Unde interpres, *forsitan*, vertisse videtur, ut significaret, etiam illo cognito mansurum fuisse mulieri liberum petere. * *Et dedisset tibi*, id est, non recusasset tibi, quamvis Judæus, sicuti tu illi recusas, * *aquam vivam:* per quam intelligit Spiritum Sanctum, qui instar aquæ sitim terrenorum bonorum extinguit, concupiscentiam refrigerat, animam fœcundam facit, mentem sensu pietatis humectat. *Viva* verò, quia viventes vivificat. Mulier autem intelligebat adhuc corporaliter aquam non stagnantem quidem, sed de fonte scaturientem. Unde respondet:

10. Respondit Jesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam.

11. * *Domine.* Attenderat enim verba, *si scires quis est, &c.* Ex quibus, sicut ex sermonis gravitate & mansuetudine, observabat eum esse personam gravem & eminentem, cum ante satis contemptim Judæum vocasset: * *neque in quo haureas, habes.* Græcè οὔτε ἄντλημα ἔχεις, *neque haustrum habes*, id est, situlam: sub qua & funem, quo illa trahitur intelligit. Ideòque addit: * *& puteus altus*, seu profundus est, ita ut sine eo non possis ad aquam pertingere. * *Unde ergò habes aquam vivam?*

11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: unde ergo habes aquam vivam?

vivam? Tamquam potiorem videlicet hac, quæ hauritur ex hoc puteo. Nam propter potioris aquæ promiſſionem, adjicit.

12\. Numquid tu major es patre noſtro Jacob, qui dedit nobis puteum, & ipſe ex eo bibit, & filii ejus, & pecora ejus?

12\. * *Nunquid tu major es patre noſtro Iacob?* Ut aliquid præſtantius mihi dare poſſis? Patrem verò vocat Jacob, quia idem Joſephus ibidem teſtis eſt, quod Samaritani videri vellent Judæi, maximè cum res Judæis proſperæ cederent. * *Qui dedit nobis puteum* iſtum, tamquam appendicem prædii, de quo v. 5. Nam Samaritani occupabant ſortem tribûs Ephraim, in qua erat Samaria. * *Et ipſe ex eo bibit, & filii ejus,* quod ſignum eſt bonitatis aquæ: * *& pecora ejus*, quod ſignum eſt abundantiæ, ut notat Theophyl. q. d. Non ſolum dulcis fuit hominibus bibentibus, ſed etiam ita copioſa, ut multitudini pecorum ſuffecerit, hâc igitur aquâ non habuit Jacob potiorem. Cùm ergo mulier ex perſonæ excellentia, aquæ bonitatem colligeret, ad mentem ejus reſpondet Chriſtus:

13\. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, ſitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum:

13\. * *Omnis qui bibit ex aqua hac*, hujus videlicet aut ſimilis putei, ſitiet iterum, quia ſitim non niſi ad tempus ſedat. Quod Aug. verum eſſe declarat etiam de illa aqua, quæ per aquam putei ſignificatur, videlicet de voluptatibus hujus mundi: non enim ſitim cupiditatis extinguunt, ſed inflammant acriùs. * *Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei*, id eſt, quem ego Spiritu Sancto meo potavero, * *non ſitiet in æternum*, quia æternâ beatitudine, tam corpore quam anima, ſatiabitur. Nam de vita æterna hoc exponit Auguſt. ſicut & verſus ſequens poſtulat. Tunc enim propriè, ut Iſaias, *Non eſurient, neque ſitient amplius:* tunc, ut Pſalm. *Inebriabuntur ab ubertate domûs tuæ:* tunc ſatiabitur in bonis deſiderium eorum. Modum autem ejus explicans, ait:

14\. ſed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.

14\. * *Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo*, id eſt, non extrinſecus haurietur, ſed in ipſis ejus viſceribus fiet * *fons aquæ*, non ſtagnantis aut dormientis, ſed vivæ, videlicet * *ſalientis in vitam æternam.* Metaphora eſt à fonte ducta, qui tam altè ſcaturit aquam, quam eſt altum principium ejus. Principium autem hujus aquæ Deus eſt, qui eſt æternitas & vita æterna. Unde aqua illa in animis hominum ad Deum uſque & vitam æternam ſalit, quia Dei & vitæ æternæ poſſeſſores facit. Mulier verò adhuc non intelligens donum Dei, ſed carnalibus hærens cogitationibus, ait:

15\. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non ſitiam, neque veniã huc haurire.

15\. * *Domine, da mihi hanc aquam,* tam excellentem, * *ut non ſitiam, neque veniam huc haurire:* ſitire enim moleſtum, huc venire laborioſum, ad quem laborem, inquit Aug. indigentia cogebat, & infirmitas recuſabat.

16\. Dicit ei Jeſus: Vade, voca virum tuũ, & veni huc.

16\. * *Dicit ei Jeſus; Voca virum*, ſeu maritum tuum, * *& veni,* hoc

hoc eſt, redi iterum, * *huc*. Quod Cyrill. ei dictum putat propter ruditatem ejus, ut ſit quædam increpatio mulieris. Quò tendit etiam Aug. explicatio, quamvis ipſe myſticè per *Virum* intelligat mentem ſeu intellectum, qui inſtar viri regit partem ſenſitivam tamquam mulierem, ut ſenſus ſit: Relictis ſenſibus adhibe, inquit, intellectum, per quem docearis. Valdè veriſimile eſt, Chriſtum duo ſpectaſſe in hiſce verbis. Primum, ut, quia carebat viro, occaſione revelationis rei ſecretæ perduceret eam ad agnoſcendum, quiſnam eſſet. Secundum, ut eam hoc artificio ad pœnitentiam impudicæ vitæ diſponeret, ſine qua nemo ad aquam illam accipiendam idoneus eſt.

17. * *Reſpondit: Non habeo virum*, quia ſciebat illegitimum virum non eſſe virum, cùm interim turpitudinem ſuam hâc ambidextrâ locutione diſſimularet. Laudat Chriſtus ingenuitatem veracis confeſſionis, dicens: * *bene dixiſti*. Sed mox ſupplet, quod illa celaverat, verum ſenſum ejus aperiendo.

17. Reſpondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Jeſus: Benè dixiſti, quia non habeo virum:

18. * *Quinque enim viros habuiſti*, legitimos, unum poſt alterum, quæ communis eſt antiquorum & recentiorum explicatio. Nam qui eam tot ſimul viros habuiſſe putat Maldonatus, non poteſt rationem dare, cur peculiariter de præſenti dicat, * *non eſt tuus: Hoc verè dixiſti*, id eſt, hoc ſenſu verè dixiſti, *non habeo virum*. Hinc ergo agnoſcere à longè incipiens, quis eſſet, qui loqueretur ſecum, ait:

18. quinque enim viros habuiſti; & nunc, quem habes, non eſt tuus vir: hoc verè dixiſti.

19. * *Domine, video quia Propheta es tu*, revelando mihi rem, tibi naturaliter occultam, cùm ſis peregrinus. Prophetarum eſt enim non ſolùm futura prædicere, ſed & præſentia, ſi naturaliter arcana ſunt: cujus exemplum eſt 4. Reg. 5. v. 26. Simul itaque mulier fatetur peccatum, & Chriſtum agnoſcit, ſaltem tamquam Prophetam, ut notat Rupertus, & ante illum Cyril. Itaque arreptâ hâc occaſione, ſaltem proponit ei tamquam Prophetæ quæſtionem tunc maximè controverſam inter Samaritanos & Judæos, ut eam ſibi enodaret.

19. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu.

20. * *Patres noſtri*, communes Judæorum & Samaritanorum ſcil. Jacob & priſci Patriarchæ, * *in monte hoc*, Gariſim, qui proximus erat civitati Sichem, ut patet Judic. 9. v. 7. In cujus montis latere erat puteus Jacob, juxta quem Chriſtus ſedebat, teſte Hier. ep. 27. * *adoraverunt*, id eſt, ſacrificare conſueverunt, ut patet Gen. 33. v. 20. Nam ferè in montibus ſacrificabant antiqui, ut ipſo ſecretioris & altioris loci ſitu mens faciliùs in Deum ſuſtolleretur. Unde toties dicuntur Judæi ſacrificaſſe in excelſis: & ipſum templum in monte ædificatum fuit, & Chriſtus in monte oblatus. Subintelligit autem mulier Samaritanos Patrum ſuorum exemplum ſequi ædificato ſcilicet etiam ibi templo: quamquam reverà illud ex æmulatione quadam ibi extructum fuerit, ut narrat Joſephus

20. Patres noſtri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis, quia Jeroſolymis eſt locus, ubi adorare oportet.

11. Antiquit. cap. ult. qui tamen lib. 13. cap. 17. tradit illud post annum ducentesimum sub Hircano Pontifice, aliquot annis ante natum Christum, fuisse desolatum. Unde rectè mulier mentionem facit, non templi, sed montis tantùm. Nam, ut Tertull. 5. contra Marcionem, semper sibi placentes erant Samaritani de montibus & puteis Patrum. Unde Amos 6. v. 1. *Væ qui confiditis in monte Samariæ.* * *Et vos* Judæi, * *dicitis, quia Jerosolymis est locus, ubi adorare oportet*, id est, sacrificare. Nam juxta legem generaliter quidem adorari poterat extra Jerosolymam, non tamen prout hoc verbum significat illum peculiarem adorationis cultum per sacrificia, prout & sumitur Gen. 22. v. 5. *Ego & puer postquam adoraverimus.* Nam Lex Deutron. 12. v. 14. & 26. jubebat offerri sacrificia tantum in loco, quem elegerat Deus, qui antea fuerat locus tabernaculi. Sed cùm tabernaculo successisset templum, Judæi interpretabantur eum locum esse Jerosolymam; Samaritani Garisim. Decisa fuerat aliquando ista antiqua controversia à Ptolomæo Philometore, Ægypti Rege, ad quem partes provocaverant, & sententia pro Judæis lata. Qua de re Josephus 13. Antiquit. cap. 6.

21. Dicit ei Jesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem.

21. * *Dicit Jesus: Mulier crede mihi.* Rem enim incredibilem tam Judæis quàm Samaritanis prædicebat, quæ fide percipienda erat: * *Quia venit hora*, id est, in propinquo tempus adest, * *quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem*, id est, neutri, imò nulli certo loco adstringemini. Non enim vult adorationem ab illis locis excludere, sed à locis determinatis absolvere: significans consequenter, totam illam quæstionem jamjam fore supervacaneam, eò quòd lex nova & cultus novus promulgandus esset, qui nec Jerosolymam, nec Garisim postularet. Mox tamen, quantum ad præsentem cultum, præfert Judæos Samaritanis.

22. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est.

22. * *Vos adoratis quod nescitis*: quod inverso modo dici posset: *Vos nescitis, quod adoratis.* Nam & cum Deo vero Deos Gentium colebant, ut est, 4. Reg. 17. v. 33. & proindè non Deum verum, qui non nisi unus est, colebant; & in loco rituque colendi aberrabant. Non enim ritu ex lege præscripto, sed humanitùs adinvento adorabant Deum, ut ibidem patet v. 34. Nos, Judæi, ex quorum persona loquitur * *adoramus quod scimus*, Deum scilicet verum, loco divinitus præscriptio, ritu legitimo * *quia salus*, id est, Christus salutis author. * *ex Judæis est*, quia Judæis seu tribui Judæ promissus & inde natus est. Quomodo exponit & S. Leo epist. 72. Cyrill. & alii. Datur itaque ratio, cur Judæi adorarent quod scirent, nempe quia indignum erat, ut Christus author salutis, humano generi nasceretur ex gente,

cui

cui non constaret Dei cognitio, & verus cultus ejus; ne alioqui & ipse putaretur vel magister vel discipulus erroris. Cum ergò hanc brevem sententiam interjecisset, perficit sensum v. 21. inchoatum.

23. * *Sed venit hora, & nunc est* quia adventu Christi patefacto, Jamjam imminebat, * *quando veri adoratores* (per quos omnium interpretum judicio, Christianos intelligit, quia verum Deum vero & per se desiderato cultu colent,) * *adorabunt patrem*, id est, externo ritu etiam sacrificabunt Deo. Nam de vero sacrificio & loco ejus, Samaritana interrogaverat. Cùm ergo Christus eodem verbo *Adorandi* utatur, justa & digna præscriptio est ut ad sensum interrogantis pertineat sensus respondentis, ut ait Tertull. 4. contra Marcionem c. 38. * *In spiritu & veritate.* Quæ verba duobus modis legitimè intelligi possunt. Primò, ut spiritus opponatur carni, & veritas figuris: & ita per utramque particulam, sacrificium novi Testamenti, totusque cultus Christianus opponetur Judaico. Primò, quia Judaicus, ut talis, seu ut veteris Testamenti, erat carnalis, consistens in ablutionibus & sacrificiis carnalibus, bonaque spectans carnalia. Nam si quid spiritus ei conjectum erat, hoc trahebat ex novo Testamento. Secundò omnia illa sacrificia erant typica, id est, figuræ rerum futurarum. Sacrificium verò Christianorum, quamvis etiam externum sit, præcipuè tamen spiritale est. Nam quòd ibi exteriùs apparet, minùs præcipuum est: præcipuum verò, ex parte objecti, id est, quod fide creditur, seu Christus ipse, qui offertur; ex parte sacrificantis, sunt spiritales actus fidei & charitatis, & invisibilis consecratio, ut meritò dicatur cultus iste esse in Spiritu & veritate. Quo sensu hæc exponunt Cyrill. l. 2. c. 93. & Chrysost. & Euthymius in hunc locum. Alter exponendi modus est, quem etiam tradit D. Thom. in Joan. & Theophyl. ut adoratio in spiritu sit Christianorum, & opponatur cultui Judaico, qui, ut diximus, totus erat corporalis & carnalis: adoratio in veritate cultui Samaritano, qui multis falsitatibus & erroribus admixtus erat. Et ita neutro modo cultus externus seu sacrificium externum excluditur ab adoratione in spiritu & veritate sicut hæretici volunt. Nam etiam quod in sacrificio Christianorum externum est, non per se Deo placet, sed quatenus ab interna & spirituali, & vera pietate proficiscitur. Unde etiam de ipso sacrificio crucis dicit Apostolus ad Hebr. 9. v. 14. quòd per Spiritum Sanctum Christus seipsum obtulit immaculatum Deo. Patet ergò posse planè sacrificium esse externum, & tamen simul in spiritu. * *Nam & Pater tales quærit, qui adorant eum*, id est, nam Deus omnium Pater tales quærit adoratores, qui scilicet in Spiritu & veritate eum adorent.

23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum.

Quòd

Quòd si tales quærit, cur ergò, inquies, cultum Judaicum tam carnalem & umbraticum instituit? Cur bona tantùm carnalia promisit? Respondetur, Rudi & carnali populo, & carnalibus bonis addictissimo, ad tempus correptionis cultum illum aptavit, ut ad fidem Christi, verumque cultum, & vera à Deo expetenda erudiretur.

24. Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.

24. * *Spiritus est Deus:* Syrus addit causalem, *enim*, quæ subaudiri debet; datur enim ratio, cur tales adoratores Deus quærat, quia scilicet Deus est spiritus, purus, & incorporeus, & ideo, * *eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare:* ut ita sit proportio inter adorationem & adoratum, Deus enim cùm spiritus sit, delectatur hostiis spiritualibus, & veritas hostiis non typicis aut mendacibus, sed veris, quia tales hostiæ per se placent. Unde Tertull. lib. de orat. cap. 10. Debet esse oratio de tali spiritu missa, qualis est spiritus ad quem mittitur: neque enim agnosci poterit à Spiritu Sancto spiritus inquinatus, aut tristis à læto, aut impeditus à libero. Nemo adversarium recipit, nemo nisi comparem suum admittit.

25 Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit (qui dicitur Christus) cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

25. * *Dicit ei mulier*, cùm verba non omnino assequetur, nec solutam quæstionem putaret: * *Scio quia Messias venit.* Præsentis temporis est, pro venire debet, seu brevi venturus est, ut respiciat ad Christi verba v. 21. Nam Samaritani recipiebant Pentateuchum, ubi Christi adventus prophetatur & rumor tunc erat popularis de adventu Messiæ. * *Cùm ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia* de loco & ritu adorationis, sopitâ omni inter nos contentione.

26. Dicit ei Jesus: Ego sum, qui loquor tecum.

26. * *Dicit ei Jesus: Ego sum*, scilicet Messias, ego, inquam, * *qui loquor tecum:* q.d. Oportet ergo te hæsitationem tuam solvere, mihique docenti credere. Et his dictis,

27. Et continuò venerunt discipuli ejus: & mirabantur quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?

27. * *Continuo venerunt discipuli*, ex Sichar, emptis cibis, * *& mirabantur*, tantam scilicet humanitatem, * *quia cum muliere loquebatur*, Samaritanâ & tam objectâ, prout exponit Cyrillus & Chrysost. Unde & Aug. bonum mirabantur, non malum suspicabantur. Quamvis expositio Cypriani lib. de singularitate Clericorum, non inconcinna videatur, miratos fuisse, quòd non cum hac vel alia quapiam, sed sicuti verba sonant, *cum muliere loquebatur*, cum extranea & sine arbitris; hoc enim videtur fuisse ei insolitum. Cùm ergo soleant admirantes causam rei quærere, * *Nemo tamen dixit: Quid quæris*, ex illa, * *aut quid loqueris cum ea*, eò quòd tantâ essent erga magistrum reverentiâ, ut non dubitarent rectè ab ipso fieri, quidquid fieret.

28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in civitatem, & dicit illis hominibus:

28. * *Reliquit ergo*, quia scilicet audiverat & crediderat eum esse Messiam, ut notat hic Aug. stupefacta igitur rei admiratione, & incensa

censa ardore fidei, * *reliquit hydriam suam*, omni curâ rei familiaris abjectà, * *& abiit in civitatem*, ut Messiam, quem invenerat, aliis evangelizaret, ut Aug. In quo elucet exemplum hominis verè conversi, ac divinitùs inspirati. Itaque dixit:

29. * *Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia, quæcumque feci*, etiam occultissima. Quo modo loquendi usa est, vel quia plura Christus ei dixisset, quàm hic scripta sint, vel quia dixerit ei id, quod in ejus vita præcipuum erat: unde nihil dubitabat, quin nosset & reliqua. Ita præparat auditores ad fidem, inquit Cyrill. * *Nunquid ipse est Christus?* Non dubitans, sed dubitantis modo loquitur, ne de re tanta imperita & infamis præjudicare videretur, eoque vehementius traheret, quo minùs præ se ferebat hoc velle. Cum autem discipuli itinere, æstu, jejunio fatigatum ad commedendum invitassent.

29. Venite, & videte hominem qui dixit mihi omnia quæcumque feci: numquid ipse est Christus?
30. Exierunt ergo de civitate, & veniebant ad eum.
31. Intereà rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca.

32. * *Dicit eis: Ego cibum habeo manducare*, id est, me oportet alium cibum manducare. Cujusmodi phrasi Græca dicitur & alibi, *Baptismo habeo baptizari*, pro, oportet me meo perfundi sanguine. * *Quem vos nescitis*, quæ verba cùm intelligerent de vulgari cibo, sicut mulier de vulgari aqua, explicat eis Jesus, non per circuitum sicut mulieri, sed apertè,

32. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.
33. Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?

34. * *Meus cibus*, quo scilicet mens mea instar cibi reficitur, sustentatur, delectatur: nam, ut Psalm 18. *Judicia Dei desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum, & dulciora super mel & favum.* * *Ut faciam voluntatem ejus, qui misit me*, idque tantâ instantiâ, * *ut perficiam* seu omni ex parte consummem, * *opus ejus*, ab eo mihi impositum. Hoc autem opus erat, hominum salutem procurare exemplo & merito, prædicatione & passione. Hîc propriè de doctrina & prædicatione sermo est. Nimirum docet exemplo suo, discipulos Magistros orbis futuros, & Pastores ejus, ut hominum salutem proprii corporis commodis præferant, ut observat Cyrillus.

34. Dicit ei Jesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus ejus.

35. * *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* id est, Nonne quatuor mensibus adhuc abest messis? q. d. maximè constat. Ex quo colligas, hæc dicta esse circa mensem Februarium, vel finem Januarii, cùm messis incideret in mensem circiter Maium, utpote inter Pascha & Pentecosten, ut patet Levit. 23. * *Ecce dico vobis.* Correctio est, pro, *sed ego dico vobis:* * *levate oculos vestros*, sive mentis, sive corporis: nam respicit partim ad Judæos, Legis & Prophetarum lectione præparatos ad fidem; partim ad propinquam Samaritanorum adventantium conversionem. * *Et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem*, maturæ scilicet instar spicarum flavescentium, quæ Evangelii prædicatione veluti falce demetantur, & in Ecclesiam

35. Nonne vos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Levate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem.

transferantur : q. d. inquit Aug. Vos quatuor menses computatis ad messem usque, ego messem aliam albam, maturam, & paratam, vobis ostendo.

36. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam : ut, & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

36. * *Et qui metit*, Prædicator scilicet Evangelii, ille non gratis laborat, sed * *mercedem accipit*, id est, accipiet à Domino messis suo tempore, scilicet vitam æternam. Neque hoc tantùm, sed * *& congregat fructum*, quem demessuit, homines scilicet conversos; idque non in horreum corporale, sed * *in vitam æternam*, hoc est, duplici gaudio perfruetur, & essentiali & accidentali, quia salutem & suam lucrabitur, & aliorum, ut isto modo, * *& qui seminat, simul gaudiat, & qui metit*, hoc est, & satores & messores. Satores autem sunt Moyses & Prophetæ, teste Aug. utpote qui gentem Judaicam præseminaverant & excoluerant.

37. In hoc enim est verbum verum : quia alius est qui seminat, & alius est qui metit.

37. * *In hoc enim est verbum tuum*, id est, eatenùs namque est verum illud tritum proverbium, quo vulgò dicitur, * *alius est qui seminat, & alius est qui metit*, ad significandum, alium laborasse & alium ejus laboribus frui. Accomodat enim illud Christus ad Prophetas, & ad Apostolos sequenti versu : videlicet quia

38. Ego misi vos metere quod vos non laborastis : alii laboraverunt & vos in labores eorum introistis.

39. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci.

40. Cùm venissent ergo ad illum Samaritani rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.

41. Et multò plures crediderunt in eum propter sermonem ejus.

42. Et mulieri dicebant : Quia jam non propter tuam loquelam credimus : ipsi enim audivimus, & scimus, quia hic est vere Salvator mundi,

38. * *Ego misi vos metere*, in Judæa; dixerat enim jam eis, *Ite ad oves, quæ petierunt, domus Israël :* * *quod vos non laboratis :* quod exponit, quia * *alii laboraverunt*, Moyses, Patriarchæ, & Prophetæ, quia præfiguraverunt fidem nostram, & disseminaverunt in terra adventum Filii Dei, ut Aug. & Iren. l. 4. c. 40. rudemque populum ad aliquam disciplinam redegerunt, in quo maximus labor fuit : * *Et vos in labores eorum introistis*, id est, quòd illorum labore creverat, messuistis : in quo minus laboris, plus voluptatis, ut Chrysost. Nam ille cultus prævius Legis & Prophetarum causa fuit, ut eunuchus ille Actor. 8. facillimè in curru Philippo crederet, & juxta Iren. & Aug. ut subitò tot millia Judæorum res omnes suas venditas ad pedes Apostolorum posuerint, quod in Gentibus non fiebat. Unde Iren. ibidem c. 41. notat, ideo Paulum dicere, *plus omnibus laboravi*, quia in Gentibus prædicavit, indisciplinatis, rudissimis, vaticinia Prophetarum & Scripturas ignorantibus, quibus in prædicando juvari potuissent.

39. * *Ex civitate ista multi crediderunt propter verbum mulieris, &c.* Cui verisimile est addidisse mulierem, quod se dixisset Christum esse. Nam alioqui ex secretorum revelatione tantum sequebatur Prophetam esse. Cùm verò postea plures credidissent, dixerunt mulieri :

42. * *Quia jam non propter tuam loquelam credimus*, id est, non propter illam tantùm. Non enim significant se fidem priorem abje-

cisse,

tiſſe, ſed auxiſſe; tacita quippe latet in verbis comparatio. * *Ipſi enim audivimus*, ex ore ejus, ſcilicet id, quod ſequitur: & ideo etiam indubitanter credendo, * *ſcimus, quia hic eſt vere Salvator*, non Iſraëlis tantùm, ſed mundi totius. Credendo autem Salvatorem mundi, conſequenter credebant mundum indigere ſalvatione, & proinde peccato perditum eſſe.

44. * *Poſt duos dies exiit inde*, ex Sichar Samaritanorum, * *& abiit in Galilæam*, perambulaturus ſcilicet provinciam reliquam, prætteritâ patriâ ſuâ Nazareth, quamvis eſſet in Galilæa. Nam illius ratio ſubjungitur: * *quia Propheta in Patria ſua honorem non habet:* de quo diximus Matth. 13. v. 57.

46. * *Et erat quidam Regulus*, Græcè nunc eſt Βασιλικὸς, *Regius*, Regii generis vel dignitatis, ut vult Chryſoſt. vel potius de aula Regia, ſcilicet Herodis, q.d. quidam Aulicus, vel Palatinus, ut Hieron. in v. 1. c. 65. Iſaiæ. Noſter videtur legiſſe Βασιλίσκος, id eſt, *Regulus:* nam inter Regulum & Regium Græcè non eſt differentia, niſi unius litteræ. Senſus enim in idem redit, fuiſſe ſcilicet Præfectum aliquem Regium ſub Herode Antipa, qui ſubinde Rex, ſubinde Tetrarcha Galilææ dicitur. Hic ergo famâ excitatus,

47. * *Abiit ad eum*, in occurſum ejus jam adventantis circa fines Galilææ; * *& rogabat eum, ut deſcenderet, & ſanaret, &c. incipiebat enim mori.* Nam putabat Dominum arte curare: ars verò poſtulat medici præſentiam ad explorandum ægroti ſtatum, idque antequam moriatur; nam poſt mortem, nullum artis remedium. Unde & v. 49. urget, ut feſtinet, antequam moreretur. Tales erant & illi, qui Marci 5. v. 35. dicebant Archiſynagogo: *Filia tua mortua eſt, quid ultrà vexas Magiſtrum?* id eſt, artificem ſeu medicum.

48. * *Dixit ergo Jeſus: Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis.* Quibus verbis reprehendit vel incredulitatem Reguli, vel imperfectionem fidei ejus, quam verbis ſuis expreſſerat: tacitè opponens eum, cæteroſque Judæos Samaritanis, qui tam facilè nullis viſis prodigiis aut ſignis, crediderant. Nam duritiæ Judaicæ proprium fuit, ſigna petere, teſte Apoſtolo, 1. ad Corinth. 1. v. 22. *Quoniam & Judæi ſigna petunt. Signa* autem & *Prodigia* in Scripturis ferè pro iiſdem uſurpantur.

50. * *Dicit ei Jeſus: Vade*, id eſt, nihil opus eſt, ut deſcendam ego tecum, * *quia filius tuus vivit*, id eſt, ſanus & incolumis eſt, depulſo mortis & periculo & initio. Itaque idem ſermo Chriſti, erat & prophetia de re abſente, & imperium ſanitatis. Erat enim propoſitio operatoria, efficiens id, quod enuntiat, qualis eſt illa, *Hoc eſt corpus meum.* Nam utraque deſignat rem in facto eſſe, quæ præſupponit fieri. * *Credidit*

43. Poſt duos autem dies exiit inde: & abiit in Galilæam.
44. Ipſe enim Jeſus teſtimonium perhibuit, quia Propheta in ſua patria honorem non habet.
45. Cum ergo veniſſet in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidiſſent quæ fecerat Jeroſolymis in die feſto: & ipſi enim venerant ad diem feſtum.
46. Venit ergo iterùm in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaüm.
47. Hic cùm audiſſet quia Jeſus adveniret à Judæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum ut deſcenderet, & ſanaret filium ejus: incipiebat enim mori.
48. Dixit ergo Jeſus ad eum: Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis.
49. Dicit ad eum regulus: Domine deſcende priùs quam moriatur filius meus.
50. Dicit ei Jeſus: Vade filius tuus vivit. Credidit homo ſermoni, quem dixit ei Jeſus, & ibat.
51. Jam autem eo deſcendente, ſervi occurrerunt ei, & nuntiave-

runt, dicentes, quia filius ejus viveret.

didit homo, non dicit in Jesum, sed * *sermoni, quem dixit ei Jesus*, illum scilicet esse verum, quod viveret filius, quocumque modo hoc contigisset, sive naturaliter Christo rem revelante, sive supernaturaliter ipso faciente. Sed posteà, cum intellexisset, quod eâdem horâ febris eum reliquisset, quâ Christus hoc dixerat, videlicet horâ septimâ, quæ est hora prima post meridiem.

52. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua meliùs habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri horâ septimâ reliquit eum febris.

53. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit: & credidit ipse, & domus ejus tota.

53. * *Credidit ipse*, videlicet absolutè Jesum esse Christum Filium Dei. Hoc enim est totius fidei principium ac fundamentum, dicente Evangelistâ cap. 20. v. ult. *Hæc scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est Christus Filius Dei.*

54. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cùm venisset à Judæa in Galilæam.

54. * *Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset, &c.* Hyperbaton est: nam illud *iterùm* non est jungendum cum *secundum*, sed cum, *venisset*, hoc sensu: *Hoc secundum signum fecit, cùm iterùm*, secundâ vice, *venisset in Galilæam.* Nam primò in Galilæam veniens, mutaverat aquam in vinum, idque in Cana: nunc secundò veniens, fecit secundum miraculum, sanans Reguli filium, idque in eadem Cana Galilææ, prout colligitur ex v. 46. prout etiam sentire videtur Aug. lib. 4. de consensu c. 10.

CAPUT QUINTUM.

1. Post hæc erat dies festus Judæorum, & ascendit Jesus Jerosolymam.

1. * P*ost hæc erat dies festus Judæorum*, Pascha scilicet, ut sentit Iren. l. 2. c. 39. idque secundum à Baptismo Christi quamvis Chrysost. & Cyril. putent fuisse Pentecosten: * *& ascendit Jesus Jerosolymam*, juxta Legem, idque secundâ vice post baptismum, ut idem Irenæus.

2. Est autem Jerosolymis Probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinque porticus habens.

3. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

2. * *Est autem Jerosolymis Probatica piscina*, quasi diceres, pecuaria piscina, sive quòd ad portam pecoris seu gregis esset sita, de qua mentio est 2. Esdræ 3. v. 1. sive quòd lavandis pecoribus & hostiis serviret, ut vult Hieron. de locis Hebraicis. *Piscina* autem propriè est lacus pisces continens, quod Vivarium dicimus, sed transfertur ad amplas congregationes aquarum, etsi piscibus careant, sive serviant natationi, sive aliis usibus. Unde Græcè est hîc κολυμβήθρα, *Lavacrum*, seu *Natatoria*, ut vertitur c. 9. v. 7. * *Quæ cognominatur Hebraicè*, id est, illo idiomate, quo tunc Hebræi utebantur, quod erat Syro-chaldaicum, * *Bethsaida*, quod significat *domum piscationis*, ut ita cum *piscina* conveniat. Sed Græcè legitur Βηθεσδὰ, *Bethesda*, quod ab Hieron. & Interprete Arabe exponitur, *domus misericordiæ*, sicut & Hebraicè sonat, propter misericordiam scilicet Dei, sanantis ægros in ista piscina. * *Quinque porticus habens*, in circuitu suo, quæ ambulandi causâ extra pluviam ædificari solent. Serviebant autem ad recipiendos ægros, qui sanitatis causâ illic expectabant, sicut patet ex v. 3.

4. * An-

4. * *Angelus autem Domini descendebat secundum tempus*, Deo cognitum, hominibus incertum. Nulla enim fuisset causa ibi continuò hærendi in porticu, si certis temporibus, sive Pentecostes, ut Cyrill. sive in Kalendis, sive aliis festis determinatis, Angelus in piscinam descendisset: * *& movebatur aqua*, Græcè ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ, *turbabat aquam* Angelus strepitu scilicet excitato, ut esset signum, Angelum descendisse, quod notat Cyrill. & Ambros. lib. de iis qui initiantur c. 4. Ex quo etiam intelligi datur, virtutem illam sanandi divinitùs aquis inditam fuisse, cum Angelus movebat aquam. Nihil enim pertinet ad naturalem vim sanandi, & quidem quamcumque infirmitatem, aquæ motus, & ab Angelo factus. Similiter si tanta vis fluxisset ab hostiis in piscina lotis, vel à ligno, unde crux fabricata est, in piscinæ fundo posita, ut aliqui fabulantur; fuisset perpetua, nec opus fuisset aquæ motu. * *Et qui prior descendisset in piscinam, &c.* tamquam diligentior. Quo innuit, quòd si posteà quis venisset, non sanaretur, ut August. notat. Et hoc virtutis non naturalis, sed inditæ à Deo signum: qui ipsâ beneficii raritate voluit illud reddere commendatius, tamquam verè miraculosum.

5. * *Erat autem quidam homo triginta & octo annos habens in infirmitate sua*, & proindè infirmitatis incurabilis, ac desperatæ. Non tamen significatur eum tam diu in porticibus jacuisse. Paralysin fuisse suadet v. 7. & 8. Hunc ergò rogavit Jesus:

6. * *Vis sanus fieri?* Non quasi hoc dubitari posset, sed ut excitaret eum in actuale desiderium, & spem sanitatis, & ita attentus fieret ad miraculum, & miraculi authorem. Nam hoc dicendo tacitè insinuabat, se in sua potestate habere aliquem sanandi modum. Unde similiter æger exponendo miseriam suam, * *hominem non habeo, &c.* tacitè invocabat opem Christi. Quapropter dicit ei:

8. * *Surge*, Ita imperat, ut vires conferat. Non enim operis imperium tantùm fuit, sed operatio sanitatis, inquit Aug. unde statim effectus secutus est. Et quia sabbati dies erat, dicebant ei Judæi:

10. * *Non licet tibi tollere grabatum tuum*, id est, ferre lectum, quo ferebaris, quia videbatur contra Legem, Jerem. 17. v. 21. *Nolite portare pondera in die sabbati.* Quod & Nehemias 2. Esdræ 13. v. 15. se prohibuisse testatur. Cùm autem rectè monere viderentur,

11. * *Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, &c.* id est, non spontè feci, sed illius mandato cessi, cui tam pertinax morbus momento cesserat: q. d. religioni sibi fuisse, præcepto tantæ virtutis non obedire, & grabati portatione mirabile Dei opus in se ostendere, non tam violando quam sacrando sabbatum.

4. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam: & movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacumque detinebatur infirmitate.

5. Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua.

6. Hunc cùm vidisset Jesus jacentem; & cognovisset quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri?

7. Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit.

8. Dicit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

9. Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo.

10. Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

11. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula.

12. Illi

12. Interrogaverunt ergo eum quis eſt ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula?

12. Illi verò repleti inſipientiâ, * *interrogaverunt eum*, non quis eum ſanum feciſſet: nam ex hoc intellexiſſent eum eſſe, qui fecit ſabbatum, & proinde diſpenſare poſſe in Lege ſabbati: ſed * *quis eſt ille homo?* tantæ ſcilicet præſumptionis, ut non obſtante Lege, * *dixerit tibi: Tolle grabatum, &c.* Tam ſcilicet ſuperſtitioſè addicti erant externæ cæremoniæ, ut nullo caſu obſervationem ejus prætermitti poſſe crederent, zelo quodam Legis, ſed non ſecundùm ſcientiam.

13 Is autem qui ſanus fuerat effectus, neſciebat quis eſſet. Jeſus enim declinavit à turba conſtituta in loco.

13. * *Is autem, &c. neſciebat quis eſſet*, ut quem neque nomine ſciret, nec ante vidiſſet, neque monſtrare præſentem poſſet. * *Jeſus enim declinavit à turba conſtituta in loco*, propè ſanatum: idque ne præſentiâ ſuâ vel laudem popularem quærere videretur, vel iram invidorum magis exaſperaret, prout notat illud quidem Ambr. hoc verò Cyrill.

14. Poſteà invenit eum Jeſus in templo, & dixit illi: Ecce ſanus factus es: jam noli peccare ne deterius tibi aliquid contingat.

14. * *Poſteà*, cum jam & miraculi rumor, & Judæorum tumor defeciſſet, * *invenit eum Jeſus in templo*, gratias videlicet agentem Deo, pro præſtito beneficio, * *& dixit illi: Ecce ſanus factus es, jam noli peccare*, Græcè μηκέτι ἁμάρτανε, *ne amplius pecces*. Quibus verbis ſignificat, & ſe conſcium eſſe vitæ ipſius præteritæ, & propter ejus peccata morbum accidiſſe, ut Aug. lib. de fide & operibus c. 20. **ne deterius tibi aliquid contingat.* Peccata enim iterata propter ingratitudinem, majorem pœnam accerſunt. Itaque tum beneficii accepti memoriâ, tum futurorum malorum metu eum in ſanitate confirmat.

15. Abiit ille homo, & nuntiavit Judæis, quia Jeſus eſſet, qui fecit eum ſanum.

15. * *Abiit ille homo, & nuntiavit Judæis, quia Jeſus eſſet*, quo nomine jam palam innotuerat, * *qui fecit eum ſanum.* Dixit autem hoc non ut proderet, ſed ut benefactorem gratus divulgaret.

16. Propterea perſequebantur Judæi Jeſum, quia hæc faciebat in ſabbato.

16. * *Propterea*, id eſt, propter hunc prætextum ſoluti ſabbati, * *perſequebantur eum*, ad mortem, ut patet ex v. 8. Vera autem cauſa erat invidia.

17. Jeſus autem reſpondit eis: Pater meus uſque modò operatur, & ego operor.

17. * *Jeſus autem reſpondit: Pater meus uſque modo operatur*, id eſt, à mundo condito adhuc uſque diem, nullo ſabbati diſcrimine, operatur. Continuationem enim quamdam oſtendit operis ejus, quo univerſam creaturam continet & adminiſtrat, inquit Aug. l. 4. de Geneſ. c. 12. Itaque tacitè indicat, eos non intelligere, quomodo Deus dicatur requieviſſe die ſabbati: nempè ſic, ut jam novam naturam ulteriùs nullam conderet, non autem ut, quod condiderat, continere & gubernare ceſſaret. * *Et ego operor.* Utrobique ſupplenda eſt vocabula ſimilitudinis: q. d. *Sicut Pater meus uſque modo operatur, ita & ego operor*, id eſt, uſque modò diſponens ac regens cum eo cuncta, nullâ ſabbati ratione habitâ. Ex quo intelligendum relinquit, ſe Deum eſſe, & authorem ſabbati, & nihil mirandum, ſi etiam hoc unum

opus

opus in ſabbato feciſſet, & grabatum portare in ſabbato juſſiſſet. Hinc ergò magis exacerbati,

18. **Magis quærebant eum Judæi*, ſeu Principes Judæorum, **interficere: Quia non ſolum ſolvebat ſabbatum*, juxta eorum opinionem, **ſed & Patrem ſuum dicebat Deum*, longè ſcilicet alio modo, inquit Aug. quàm homines, qui etiam Patrem Deum invocabant inter Judæos. Naturâ igitur, non adoptione intelligebant ab eo dici Patrem ſuum Deum: **æqualem ſe faciens Deo*, id eſt, quandoquidem æqualem ſe faciebat Deo. Quo ſignificatur eos inde collegiſſe, quòd Patrem ſuum naturalem, Deum diceret, quia æquabat ſe Deo, non verbo ſcilicet ſolo, ſed operibus aſſerendo ſibi perpetuam adminiſtrandi mundi poteſtatem eamdem cum Patre, prout obſervat Chryſoſt. Nam iſta verba, *& ego operor*, indicant & perſonarum diſtinctionem, & earum æqualitatem in authoritate & operatione.

18 Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere: quia non ſolum ſolvebat ſabbatum, ſed & patrem ſuum dicebat Deum, æqualem ſe faciens Deo. Reſpondit itaque Jeſus, & dixit eis:

19. **Reſpondit itaque Jeſus*, uberiùs declaraturus verba, quibus offenſi fuerant: **Non poteſt Filius à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem*, id eſt, Filius nihil omninò à ſe ipſo poteſt facere ſed hoc tantummodò, quod videt Patrem, non feciſſe ſed facere: ita ſignificans ſe Filium Dei accipere à Patre, quemadmodum naturam, ita etiam ſcientiam faciendi, non aliud quippiam, ſed idem omninò numero opus, quod facit Pater. Ut proinde non indicetur hìc imitatio, ſed ſimultanea utriuſque operatio: atque ita conſequenter intelligant ſe accuſari non debere de ſabbato violato, niſi & Pater accuſetur, inquit Cyrill. q.d. Ego numquam curaſſem paralyticum iſtum in ſabbato, niſi vidiſſem hoc Patrem facere: **Quæcumque enim ille fecerit*, circa creaturas, **hæc & Filius ſimiliter facit*, id eſt, non alia, ſed hæc eadem numero, non diſſimiliter, ſed ſimiliter facit, ut, inquit Aug. proindè pari majeſtate, potentiâ, ſcientiâ, authoritate. Nec illa verba, *Non poteſt Filius*, inferunt imbecillitatem in Filio, quia ſimiliter Pater facere non poteſt ſine Filio. Unde iſtud, *Non poſſe*, quando tribuitur Deo, eſt naturalis perfectionis atque virtutis, à qua recedere non magis poteſt, quàm à natura ſua, juxta illud Apoſtoli. *Negare ſe-ipſum non poteſt.* Unde Aug. contra ſermonem Arianorum c. 14. Non deficienter Filius non poteſt, ſed potenter, non enim deficientis eſt, ſed in eo, quod de Patre natus eſt, permanentis.

19. Amen, amen dico vobis: non poteſt Filius à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius ſimiliter facit.

20. **Pater enim diligit Filium*, amore infinito; quantùm diligi poteſt, ac proinde vult ei omne bonum, & conſequenter **omnia demonſtrat ei, quæ ipſe facit*, id eſt, communicat ei omnem ſcientiam faciendi quidquid ipſemet facit. Illud enim *demonſtrare Patris*, eſt generare ipſius, & ipſum *videre Filii*, eſt naſci, quia naſcendo videt, inquit

20. Pater enim diligit Filium, & omnia demonſtrat ei, quæ ipſe facit: & majora his demonſtrabit ei opera, ut vos miremini.

quit Aug. tract. 21. Nam ipsa visio est Filius, & ipsa scientia & sapientia Patris est Filius : * *& major his*, scilicet sanatione paralytici, * *demonstrabit ei opera.* Non quasi antea non demonstrasset, sed humano more per futurum loquitur, quia de futuro opere sermo est. Et reverà, quia demonstratio illa æterna est, non minùs futurum, quàm præsens & præteritum de illa enuntiari potest. Sicut enim semper Pater Filium generat, & generavit, & generabit, & Filius semper nascitur, natus, ac nasciturus est; ita Pater Filio semper demonstrat, demonstravit, ac demonstrabit. * *Ut vos miremini*, etiam increduli & refractarii, ut patet infrà c. 9. v. 32. & c. 11. v. 48. Explicans autem, quænam sint illa opera majora, addit :

21. Sicut enim Pater suscitat mortuos, & vivificat : sic & Filius, quos vult, vivificat.

21. * *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & vivificat*, id est, sicut Pater potestatem habet suscitandi, & vitæ restituendi; tempus enim Præsens, quo utitur, perpetuitatem quamdam significat : * *Sic & Filius vivificat*, seu potestatem habet revocandi ad vitam, * *quos vult.* Quo significatur æqualitas, non tantùm potestatis, sed etiam libertatis, ne Filius non putetur suâ electione, sed alienâ, velut minister Patris demonstrantis, operari, ut August. eosdem enim vivificat Pater & Filius eâdem potestate, eâdem voluntate.

22. Neque enim Pater judicat quemquam : sed omne judicium dedit Filio,

22. * *Neque enim Pater judicat quemquam.* Videtur esse alia probatio v. 20. majorum scilicet operum, quæ Pater Filio demonstrabit, ex quibus appareat esse Deus, nempè quia cùm judicium orbis terrarum in æquitate sit maximè proprium Deo, tamen * *Pater non judicat*, seu judicabit, * *quemquam*, per suæ præsentiæ manifestationem; * *sed omne Judicium dedit Filio*, ut tamquam Judex omnibus appareat, & judicium secundum visibilem Judicis majestatem, & exteriorem judicii formam exerceat. Non tamen propterea desinet tam Pater, quam Spiritus Sanctus, occulto secundum divinitatem judicio unà cum Filio, & per adventum Filii hominis judicare, ut Aug. 20. de Civit. c. 30. & lib. 1. de Trinit. c. 13. Ubi sic explicat, quasi dixisset : Patrem nemo videbit in judicio, sed omnes Filium.

23. ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem; qui non honorificat Filium non honorificat Patrem, qui misit illum.

23. * *Ut omnes honorificent Filium*, carne vestitum; * *sicut honorificant Patrem*, æquali scilicet honore ac veneratione, ut qui tunc Patri apparebit æqualis. Cum enim Judici honor debeatur, dies etiam judicii in Scripturis celebratur, ut dies gloriæ & majestatis Jesu. * *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem*, quia ut eadem natura & majestas utriusque, ita & honor esse debet Unde in primis contumelia Filii cadit in Patrem, * *qui misit illum*, non ut servum, sed ut Filium suum, per quem honoratur ab hominibus. Itaque tacitè perstringit Judæos, à quibus contumeliosè tractabatur Filius, cujus Patrem hono-

nora-

norare videbantur. Mox autem adjicit, quis fructus ſequatur eos, qui utrumque honorificaverint.

24. * *Qui verbum meum audit*, fide excipiendo, & moribus obediendo doctrinæ meæ; hoc eſt enim verè audire, obedire: * *& credit ei, qui miſit me*, tamquam Filium ſuum, per quem homines doceri voluit (Filio autem docenti credi non poteſt, niſi ſimul credatur Patri, qui eum ſe miſiſſe teſtatus eſt:) * *habet vitam æternam*, id eſt, eam ſuo tempore certiſſimè habiturus eſt. Quod per antitheſin Hebræis familiarem declarat: * *& in judicium non venit*, id eſt, in damnationem non incidit, inquit Aug. Unde ipſe legit, *non veniet.* De qua ſententia vide ſuprà c. 3. v. 18. * *Sed tranſiit à morte ad vitam.* Quod Præteritum ſimiliter multi pro Futuro poſitum eſſe volunt propter rei certitudinem: atque ita erit repetitio ſententiæ præcedentis, & *mors* intelligetur æterna in pænis, eò quòd nulla major & pejor ſit mors, quàm ubi non moritur mors, ut Aug. l. 6. de Civit. cap. 12. In commentario tamen hujus loci intelligit tranſitum à morte infidelitatis ad vitam juſtitiæ fidei. Et ſic dabitur ratio, cur in judicium ſeu damnationem non ſit venturus, quia ſcilicet hîc fide juſtificatus fuit. Itaque conſequenter addit:

24. Amen, amen dico vobis, qui verbum meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam, & in judicium non venit, ſed tranſiit à morte in vitam.

25. * *Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc eſt.* Quo indicat ſe de præſenti tempore loqui. Unde id, quod ſequitur, * *quando mortui*, Chryſoſt. cum ſuis exponit de mortuis, quos Chriſtus paulò poſt in vitam revocavit ante paſſionem; Aug. verò de mortuis ſpiritu, qui * *audient vocem Filii Dei*, per gratiam intùs loquentis ad cor; * *& qui audierunt, vivent.* Non addit, *ſi voluerint*, ſed abſolutè, *vivent*, quia vox illa infallibiliter frangit duritiam cordis, & facit vivere. Ideò quippe ſe audiri facit, ut duritia cordis primitùs auferatur:

25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent.

26. * *Sicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo*, ita ſcilicet ut vivere ſuum in illo ſit, & non aliunde participatum à vita, quæ non ſit ipſe: ſed ita eam habet in ſemetipſo, ut ipſa vita ſibi ſit ipſe, inquit Aug. tract. 19. * *Sic dedit & Filio*, per æternam generationem, * *habere vitam in ſemetipſo*: non ut participando habeat vitam, ſicut lucerna habet lucem, & anima ſapientiam; ſed ſic, ut ipſe ſit ipſa vita. Quaſi proinde diceret, inquit Aug. ibid. Pater genuit Filium, qui naſcendo vita eſt, ſicut Pater eſt vita gignendo.

26. Sicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo ſic dedit & Filio habere vitam in ſemetipſo:

27. * *Et poteſtatem*, ſeu authoritatem, * *dedit ei*, tamquam Filio hominis, * *Judicium*, generale & noviſſimum, viſibili formâ, * *facere* idque ideò, * *quia Filius hominis eſt*, id eſt, quia præterquam quod idem Deus, ſimul tamen etiam homo eſt. Nam, ut Aug. rectum eſt, ut judi-

27. & poteſtatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis eſt.

candi suum judicem videant. Et quia judicandi sunt boni & mali, forma servi videbitur à bonis & malis, forma Dei solis servabitur bonis.

8. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei:

28. * Nolite mirari hoc, tamquam videlicet incredibile esset id, quod de spirituali vivificatione, & judicandi potestate dixi, *quia venit*, id est, adventat, * *hora*. Non addit, *& nunc est*, sicuti antea dixerat, quia loquitur hîc de resurrectione novissima, quæ in fine sæculi futura est, ut notat Aug. *in qua omnes*, tam justi quam injusti, * *qui in monumentis sunt*. Quod non potest intelligi de mortuis tantùm spiritu, sicut v. 25 sed de mortuis carne, ut intelligit Aug. Nam, ut Tertull. de resurrect. c. 37. Monumenta nihil aliud, quam cadaverum sunt stabula. A majori autem parte intelligit omnes, etiamsi monumentis caruerint. * *Audient vocem Filii Dei*, id est, sentient vim & effectum vocis, quæ jussu Filii Dei per Archangelum ad mortuos fiet. Quam vocem Apostolus, *novissimam tubam*, vocat, & aliquod evidentissimum ac præclarissimum adventûs Dominici signum esse, alibi ex Aug. diximus.

29. & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem judicii.

29. * *Et procedent*, de abditis suis receptaculis, in quibus mortuorum tam corpora quam animæ delituerunt, * *qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ*, id est, quam vita æterna comitabitur, * *qui vero mala in resurrectionem judicii*, id est, damnationis. Ut autem ostenderet judicium illud novissimum justum futurum, addit:

30. Non possum ego à meipso facere quidquam. Sicut audio, judico: & judicium meum justum est quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.

30. * *Non possum ego*, sive ut Filius hominis, sive ut Filius Dei: * *à me ipso facere quidquam*, quod non acceperim à Patre, & quod Pater per me non faciat, ne quidem ipsum judicare alios. Sed * *sicut audio*, à Patre esse judicandum, * *sic judico*, seu judicabo, & non aliter. Nam ut Deus, non minùs sapientiam quàm naturam à Deo accepit, cui etiam ut homo voluntatem suam conformem facit. Et propterea * *judicium meum justum est*, perinde ac si Pater ipse illud pronuntiaret, * *quia non quæro voluntatem meam*, quæ scilicet mihi propria sit, & à voluntate Patris aliena, * *sed voluntatem ejus qui misit me*: quam tamquam regulam in omnibus sequor, inquit Cyrill. adeoque voluntas illius etiam mea est. Et quia tam magnifica de seipso prædicando, fidem sibi derogare videbatur, præoccupat objectionem,

31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.

31. * *Si ergo testimonium perhibeo de me ipso*, quis, qualis, & quantus sim, sine aliis argumentis, * *testimonium meum non est verum*, juxta humanum censendi modum, id est, non idoneum, non legitimum, aut fide dignum, quia nemo in causa propria idoneus testis est, ut exponit Athanas. contra Sabellii gregales: non enim, inquit, fide dignum videtur, neque recepti moris est, ut homo de seipso testimonium perhibeat

32. * *Alium*

32. * *Alius eſt, qui teſtimonium perhibet de me*, inter homines, ſcilicet Joannes Baptiſta; de cælo verò Deus Pater. Unde utriuſque teſtimonium ſtatim diſtinctè profert. * *Et ſcio*, etiam citra illorum teſtificationem, * *quia verum eſt*, &c.

32. Alius eſt, qui teſtimonium perhibet de me: & ſcio quia verum eſt teſtimonium, quod perhibet de me.

33. * *Vos*, proceres Judæorum, ultrò * *miſiſtis ad Joannem*, tamquam dignum arbitrati, cui fides adhiberetur: * *& teſtimonium perhibuit veritati*, id eſt, non amicitiæ, non gratiæ datum, ſed ab ipſa veritate expreſſum, etiam poſtpoſitâ propriâ gloriâ, dum & negavit ſe eſſe Chriſtum, & aſſeruit de me, *Ecce Agnus Dei &c.* itemque, *Hic eſt Filius Dei*, Joan. 1. v. 34.

33. Vos miſiſtis ad Joannem: & teſtimonium perhibuit veritati.

34. * *Ego autem non ab homine*, quantumcumque magno, * *teſtimonium accipio*, quaſi illius indigerem. Quo tacitè ſignificat, ſe ſuper homines eſſe Deum, qui ſeipſum non ſolùm ipsâ ſuâ veritate, ſed etiam ſignis ac miraculis prodere poſſit. * *Sed hæc dico*, de Joannis teſtimonio, non propter me, ſed * *ut vos ſalvi ſitis*, illi ſaltem credendo, quem vos ipſi vobis tamquam Prophetam & maximæ authoritatis judicem conſtituiſtis. Ne autem teſtimonium Joannis elevaſſe videretur, adjungit:

34. Ego autem non ab homine teſtimonium accipio: ſed hæc dico ut vos ſalvi ſitis.

35. * *Ille eſt*, non lux quidem, quod Deo proprium eſt, Joan. 1. ſed * *lucerna*, ab illo fonte luminis accenſa, * *ardens* charitate, * *& lucens* doctrinâ ac ſermone: * *ſed vos voluiſtis ad horam*, id eſt, ad breve tempus, * *exultare in luce ejus*, magno cum fervore & gaudio eum recipiendo, atque ad ejus conciones & baptiſmum accurrendo. Indirectè verò taxat eorum inconſtantiam, quòd tam citò ab illo fervore refrixerint, dum vitia eorum perſtringeret Joannes, & hominem vulgarem teſtaretur eſſe Chriſtum.

35. Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluiſtis ad horam exultare in luce ejus.

36. * *Ego autem habeo teſtimonium majus Joanne*, id eſt, teſtimonio Joannis, ipſa ſcilicet opera mea mirabilia, quæ nemo calumniari poteſt ad gratiam eſſe facta, ſicuti de humanis teſtimoniis poteſt. * *Opera enim teſtimonium perhibent de me*, id eſt, clariſſimâ voce teſtantur, * *quia Pater miſit me*, per incarnationem in mundum. Nimirum quia Chriſtus patrabat ea tamquam à Patre, & cum Patre, & in Patris nomine, & ad hanc ipſam veritatem confirmandam: quibus modis Deus teſtis falſitatis eſſe non poteſt. Ita ferè Cyril. l. 3. in fine. Præter hæc verò,

36. Ego autem habeo teſtimonium majus Joanne. Opera enim, quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipſa opera, quæ ego facio, teſtimonium perhibent de me, quia Pater miſit me:

37. * *Et qui miſit me Pater*, id eſt, etiam ipſe Pater verus Deus * *ipſe teſtimonium perhibuit de me.* Quod aliqui intelligunt de teſtimonio per eadem Chriſti opera; alii de teſtimonio per Scripturas Sacras: aptiùs Chryſoſt. de teſtimonio, quod cælitùs in baptiſmo dedit, dicendo: *Hic eſt Filius meus dilectus, &c.* * *Neque vocem ejus unquam audiſtis*, terribilem ſcilicet, qualis olim in monte Sinai audita fuit, * *ne-*

37. & qui miſit me Pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me: neque vocem ejus umquam audiſtis, neque ſpeciem ejus vidiſtis.

que speciem ejus vidistis, ignem scilicet & lampades, & fulgura. Alludit ad verba Deut. 18. v. 16. ubi cùm territus populus diceret, *ultrà non audiam vocem Domini, & ignem hunc maximum ampliùs non videbo, ne moriar*; statim subjicit Deus: *Bene omnia sunt locuti. Prophetam suscitabo eis*, scilicet Christum, *& ponam verba mea in ore ejus*, ut scilicet non ampliùs horribilem illam Patris vocem audiretis, nec speciem horribilem videretis: sed non vultis audire Prophetam, quem ipse vobis promisit, & vos audituros spopondistis. Hoc est enim id, quod adjicit:

38. & verbum ejus non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

38. * *Et verbum ejus*, seu mandatum, quod imposuit Deus, de illo scilicet Propheta audiendo, * *non habetis in vobis manens*, dum illud implere vultis; quia quem misit ille tamquam Prophetam, quem audire deberetis, * *huic vos non creditis.*

39. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me.

39. * *Scrutamini Scripturas.* Cyrill. putat esse Indicativum; sed rectiùs Chrysost. & alii accipiunt, ut sit Imperativi modi, hoc sensu: Diligenter excutite mysteria Scripturarum. Quod ideò dicit, quia velamen adhuc super cor habentes, quod in solo Christo cognito evacuatur, inhærebant litteræ, sicut & nunc, & Scripturarum cortices rodebant. * *Quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere*, id est, in ipsis inveniri posse rationem obtinendæ vitæ & salutis æternæ; quod tamen numquam fiet, nisi in eis Christum inveniatis: * *Et illæ sunt qui testimonium perhibent de me*, me scilicet esse illum Christum vobis promissum. Nam anima, scopus & finis omnium Scripturarum veterum est Christus: unde Act. 10. v. 43. *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent.*

40. & non vultis venire ad me ut vitam habeatis.

40. Et tamen, non obstante perspicuâ Scripturarum attestatione, * *non vultis venire ad me*, per fidem me tamquam Christum recipiendo: quibus verbis malitiam voluntatis accusat, velut causam ignorantiæ & cæcitatis. Ne verò per hoc magisterii celebritatem affectasse videretur, præoccupat objectionem:

41. Claritatem ab hominibus non accipio.

41. * *Claritatem*, seu gloriam, * *ab hominibus* profectam, * *non accipio*, id est, non requiro humanas laudes, quasi eis ego delecter.

42. Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

42. * *Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis*: q. d. Scio, quid causæ sit, cur mihi nolitis credere, tametsi munito mille testimoniis, videlicet quia nulla vobis cura est, ut Deum diligatis, & ita quod ei gratum est, faciatis.

43. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis,

43. * *Ego veni in nomine Patris mei*, id est, semper professus sum me à Patre missum, me ipsius mandata dicere & facere, me omnia ipsius nomine & authoritate gerere; * *& tamen non accipitis me*, ne quidem Dei Patris reverentiâ vel authoritate permoti, in argumentum

tum quod eum non diligitis. *Si alius venerit*, id eſt, cum alius venerit, ut legunt Iren. & Cyprian. Eſt enim prædictio rei abſolutè futuræ, ſed conditionaliter expreſſæ, propter dependentiam à libero arbitrio, cujus eventus ambiguus eſſe ſolet. *Si* ergò *alius venerit* * *in nomine ſuo*, id eſt, ſuâ ſolius authoritate privatâ nixus, nullis teſtimoniis munitus, ſuam quærens, non Dei gratiam, * *illum accipietis*. Quod veteres, ut Iren. lib. 3. cap. 25. Hieron. quæſt. 11. ad Algaſiam, & in Abdiam Prophetam, Cyrill. Chryſoſt. & alii, exponunt de Antichriſto. Aperit autem cauſam aliam, cur ſe non reciperent, imo receptionem ſui quodammodo redderent impoſſibilem, quamdiu illa prava affectio duraret.

44. * *Quomodo vos poteſtis credere*, in me tamquam Chriſtum, & Filium Dei, * *qui gloriam ab invicem accipitis*, id eſt, qui gloriam humanam & vanam quæritis, quæ conſiſtat tantùm in hominum opinione & ſermone: * *& gloriam, quæ à ſolo Deo eſt*, qui nititur ſolo Dei, ſeu ipſius veritatis occulto teſtimonio, * *non quæritis?* Hic ergo fuit ſcopulus Phariſæorum, inanis gloria, quam ut aſſequerentur ab hominibus, externam ſanctitatem in omni converſatione oſtentabant. Ne verò eam amitterent, Chriſto eos reprehendenti in omnibus repugnabant: nam & doctrina ejus hanc peſtem capitalem funditùs ab animo exſcindi jubet. Ne autem ſe Moyſis patrocinio tutos putarent, cujus præcepta aſſiduè crepabant.

44. Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam ab invicem accipitis; & gloriam, quæ à ſolo Deo eſt, non quæritis?

45. * *Nolite*, inquit, *putare, quia ego accuſaturus ſum vos apud Patrem*, tamquam qui ſolus vobis contrarius ſim: * *eſt qui accuſat vos Moyſes, in quo vos ſperatis*, id eſt, ipſe Moyſes, quem putatis vos habere contumaciæ veſtræ patronum, utpote cujus zelo me perſequimini, ipſe accuſat vos, tamquam qui ſitis & ipſi increduli. Quod declarat addendo:

45. Nolite putare quia ego accuſaturus ſim vos apud Patrem eſt qui accuſat vos Moyſes, in quo vos ſperatis.

46. * *Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi.* Ubi illud, *forſitan*, reſpondet Græco ἂν, quod ſonat *utique*, vel certè redundat. Latinè, inſtar expletivæ particulæ. * *De me enim ille ſcripſit.* Ubi quidem præcipuè Chriſtus reſpicit ad locum Deuter. 18. v. 16. ſed ſic tamen, ut ſignificet Moyſem non uno aut altero loco, ſed paſſim & ex propoſito de ſe, imò nihil niſi propter ſe ſcripſiſſe, prout notat Aug. l. 16. contra Fauſtum c. 22. in fine.

46 Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi: de me enim ille ſcripſit.

47. * *Si autem illius*, quem tanti facitis, & in authoritatem recepiſtis, * *litteris non creditis*, ea, quæ de me etiam apertè pronuntiavit, in alios detorquendo ſenſus: * *quomodo verbis meis credetis?* Hominis videlicet recentis, & de ſe teſtimonium perhibentis, quod vulgò invalidum eſſe creditur, & quem contemnitis.

47. Si autem illius litteris non creditis: quomodo verbis meis credetis?

CA-

CAPUT SEXTUM.

1. Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis:

1. * POst hæc, multis videlicet interjectis de missis Apostolis, de nece Joannis Baptistæ, & similibus. Nam ea, quæ proximè superiori Cap. descripta sunt, contigerunt in Paschate, vel certè ut alii, in Pentecoste, ut ad v. 1. c. 5. diximus: sequentia verò circa Pascha sequens, ut patet hîc v. 4. hoc est, interjecto vel anno integro, vel circiter decem mensibus: * *Abiit trans mare Galilææ*, quod idem est cum lacu seu stagno Genesareth: Hebræi enim, & Scriptura, magnas congregationes aquarum vocant maria, ut Hieron. in cap. 47. Ezech. * *Quod est Tiberiadis*, scilicet mare, ita vocatum, quia adjacet Tiberiadi, quæ civitas ab Herode Tetrarcha, in amicitiam Tiberii Cæsaris recepto, condita fuit, & Tiberii nomine vocata, ut Joseph. 18. Antiquit. cap. 3.

2. & sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his qui infirmabantur.

2. * *Et sequebatur eum*, itinere pedestri, ut Marcus c. 16. v. 33. * *multitudo magna*, quæ, ut idem ait, prævenerat Dominum, propter impeditiorem scilicet navigationem: * *quia viderat signa super his, &c.* quibus erant rapti in admirationem & amorem Domini, ut ab eo avelli non possent.

3. Subiit ergo in montem Jesus: & ibi sedebat cum discipulis suis.

3. * *Subiit ergo in montem Jesus*, ut ibi requiesceret à turba, ut ait Marc. loco cit. * *& ibi sedebat cum discipulis*, quietis captandæ causâ.

4. Erat autem proximum Pascha dies festus Judæorum.

4. * *Erat autem proximum*, seu propinquum, * *Pascha* tertium à baptismo Christi, sicut plerique docent: nec difficultatem habent in eorum sententia, qui Christum quarto Paschate à baptismo suo passum esse tradunt. * *Dies festus Judæorum*, quod adjicit emphaticè, ad indicandam eximiam festi Paschalis celebritatem.

5. Cum sublevasset ergo oculos Jesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum Unde ememus panes, ut manducent hi?

5. * *Cùm sublevasset ergo oculos Jesus*, ut illis moris est, qui longè latèque prospicere volunt. Sed antequam hoc faceret, multa præcesserunt, quæ ab aliis tanguntur Evangelistis. Priùs enim descendit de monte, excepit eos, docuit, sanavit, Soleque ad occasum vergente, monitus à discipulis de turba dimittenda, jussit eos turbam pascere; & cùm negarent se posse, tunc tandem * *dixit ad Philippum*, tamquam ad eum, qui fortassè minùs quàm cæteri divinæ fideret providentiæ: * *Unde ememus panes?* idest, unde comparabimus pretium, ut emamus. Non enim de loco agitur; nam in proximis villis emi potuisse indicant discipuli apud Marcum.

6. Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus.

6. * *Hoc autem dicebat tentans eum*, id est, explorans, utrum deficientibus humanis mediis ad Christi omnipotentiam & providentiam recurreret, idque non ut sibi, sed ut Philippo propria fidei imbecillitas innotesceret, * *Ipse enim sciebat, quid esset facturus*; ne quis fortè suspice-

picetur eum ex ignorantia, vel inopia consilii interrogasse.

7. * *Respondit Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt.* Qui si fuerint denarii majores, valentes didrachmo, seu duobus Regalibus Hispanicis, æstimatis nunc ad sex circiter stuferos, essent simul centum & viginti floreni, seu quinquaginta quos vocant patacones, hoc est, stuferi bis mille quadringenti: sin autem denarii minores, qui dimidio minoris, hoc est, unâ drachmâ seu Regali æstimantur, essent sexaginta floreni, mille ducenti stuferi. Ex quo facilè patet, eos non potuisse sufficere ad cibanda quinque millia virorum, præter mulieres & parvulos. Porrò ex eo, quòd apud Marcum dicunt discipuli, *Euntes emamus ducentis denariis panes*, colligunt quidam Apostolos tunc illam summam in communi præsto habuisse, & consequenter eos fuisse affectu valde liberali, ut qui omnia in refectionem multitudinis effundere vellent. Quamquam alii ironicam locutionem fuisse malunt: q. d. Præcipis nobis rem impossibilem, qui scias tantas non esse nobis pecunias. Cùm ergo Christus rogasset, juxta Marcum, *Quot panes habetis? ite & videte*; & ipsi hoc recognovissent, respondit omnium nomine Andreas:

7. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis ut unusquisque modicum quid accipiat.

8. Dicit ei unus ex discipulis ejus Andreas frater Simonis Petri:

9. * *Est puer unus hîc*, id est, adolescens, quem alii volunt fuisse unum de turba, qui multitudini cibos venales ferret, alii adolescentem, Apostolis deservientem, eò quòd Christus jussisset eos recognoscere, quot panes ipsimet haberent: * *Qui habet quinque panes, &c. sed hæc quid sunt inter tantos?* Græcè εἰς τοσούτους, *inter tot*, seu *tam multos?* significans omne humanum præsidium hîc deficere.

9. Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos?

10. Dixit ergo Jesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.

11. * *Accepit ergo Jesus panes*, ut se miraculi istius & multiplicationis authorem ostenderet, * *& cùm gratias egisset*, Deo Patri, pro beneplacito faciendi tantum miraculum in salutem hominum tum corporalem cum spiritalem. Matth. & Marc. insinuant hanc gratiarum actionem per aspectum in cælum: Joannes verò sub ea comprehendit etiam benedictionem, non Dei, sed panum: nam Lucas expresse dicit, *Benedixit illis*: & Marcus, *Benedixit & fregit panes*: ad effectum scilicet multiplicationis. * *Distribuit discumbentibus*, non per se, sed ministerio discipulorum, ut Græca hîc, & alii Evangelistæ suis locis dicunt: * *similiter & ex piscibus quantum volebant*, ad plenam refectionem. Porrò facta est hæc multiplicatio panum, non de novo creando, sed materiam præjacentem aëris in panes vertendo, ut Iren. lib. 3. c. 11. ut ita declaret, inquit, se esse eumdem, qui omnia ex nihilo creaverat. Multiplicavit eos autem, partim in manibus suis, ut Aug. hîc, partim in manibus discipulorum, ut Chrys. partim in manibus discumbentium, ut Hilar. 3. de Trinit. Unde Ambr. in Lucam ea conjungit, in manibus distribuentium & comedentium,

11. Accepit ergo Jesus panes: & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant.

12. *

12. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant.

12. * *Ut autem impleti*, seu saturati * *sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt*, id est, quæ superfuerunt, * *fragmenta*; primò, ut extaret memoria abundantiæ suavitatis Domini, quod ipse uberior sit in dando, quam humanæ mentis augustia in sperandò: secundò, ut magis commendaretur miraculi magnitudo; tertiò, * *ne pereant*: id enim & œconomia bonorum Domini, & reverentia erga ejus liberalitatem postulat.

13. Collegerunt ergo, & impleverunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his qui manducaverant.

13. * *Collegerunt ergo & impleverunt duodecim cophinos*, &c. id est, canistra seu corbes (non enim significat hîc mensuræ genus, sicut aliquando) * *fragmentorum*, non solum ex panibus, sed & ex piscibus, ut Marcus addit. Itaque multo plus superfuit, quam antequam comedissent: quod non patuisset, nisi fragmenta recondi jussisset. Mysticum sensum hujus miraculi vide accuratè apud Aug. tract. 25. in Joan. Homines ergò attoniti miraculo dicebant:

14. Illi ergo homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est verè propheta, qui venturus est in mundum.

14. * *Quia hic est verè Propheta, qui venturus est in mundum*, id est, hic est verè Messias, seu Christus, de quo dixerat Moyses, Deut. 18. *Prophetam suscitabit vobis Dominus, sicut me*: nam ad illum locum, qui in synagoga notissimus erat, alludere videtur.

15. Jesus ergo cum cognovisset, quia venturi essent ut raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.

15. * *Jesus ergo cum cognovisset, quia venturi essent*, animo scilicet non divinitùs incitato, sed planè terreno, ut Aug. idque quia jam inter se egerant vel constituerant, * *ut raperent eum*, illatâ vi, quia invitum noverant, * *& facerent eum Regem*, terrenum ac temporalem, qualem plurimi ipsorum Messiam expectabant, qui totum orbem sibi subjugaret; * *fugit*, Græcè ἀνεχώρησε, *secessit*, quia subduxit se clanculum cùm turbam dimisisset, ut Marcus, * *iterum in montem*, qui ex montis vertice in ejus planiora descenderat, inquit Aug. * *ipse solus*, ut orationi vacaret, simulque fastum honoris & potestatis secularis declinaret. Unde cùm Matth. dicat Christum in montem ascendisse, ut oraret, Joan. verò eum fugisse; utrumque concilians Aug. lib. 2. de consensu c. 54. dicit significari magnam nobis esse causam orandi, quando est causa fugiendi.

16. Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare.

17. Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum: & tenebræ jam factæ erant: & non venerat ad eos Jesus.

18. Mare autem, vento magno flante, exurgebat.

19. Cum remigrassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vident Jesum ambulantem supra mare, & proximum navi fieri, & timuerunt.

20. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere.

21. Voluerunt ergo accipere eum in navim: & statim navis fuit ad terram, in quam ibant.

22. Alterâ die, turba quæ stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una, & quia non introisset cum discipulis

22. * *Alterâ die, &c. turba, quæ stabat trans mare*, eodem videlicet loco, quo discipuli conscenderant navem, circa montem, ubi saturati fuerant, ubi etiam pernoctasse videntur, * *vidit quia navicula, &c.* Græcè ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἐκεῖ ἄλλο οὐκ ἦν, *postquam vidit, quia ibi non esset alia navicula, &c.* Quo indicatur aliquid in fine istius periodi esse subaudien-

diendum, videlicet quod, cum hoc vidisset turba, quæsiverit Jesum; vel certè jungendum ei esse versum 24. qui multis interpositis suppleat orationem. Nam sicut hîc exprimitur, planè manca est.

23. **Aliæ vero supervenerunt naves*, eodem videlicet die, dum adhuc expectarent Jesum, **juxta locum, ubi manducaverant panem* (quod jungendum est cum verbo, *supervenerunt*, non cum, *Tiberiade*) * *gratias agens Domino*, quod ideò rursus inculcat, ut nobis magnam Christi gratitudinem erga Patrem pro beneficiis nobis exhibitis in exemplum commendaret.

25. * *Et invenerunt eum trans mare*, nullius scilicet navigii adminiculo (nam illud *trans mare*, adfertur tamquam causa admirationis) **dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?* Potiùs quærendum erat, *quomodo?* Unde quidam curiosam fuisse quæstionem annotant, cum hoc non multum attineret scire: nisi fortè potius per illud, *quando*, significatum velint, se non semper observasse, an intraret in aliquam navem. Christus autem, neglectâ eorum quæstione, severè corripit studium, quo se sequebantur:

26. Quia, inquit, * *quæritis me, non quia vidistis signa:* & tamen vers. 2. dicitur, quod *sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa*. Unde necesse videtur, quòd isti, de quibus hoc v. 26. non ampliùs quæsiverint eum, propter signa, ut scilicet eis visis Christo crederent & obedirent, sed carnali saturitatis iterandæ desiderio: ut ita Christum, tamquam Regem suum, otiosi sine cura victus & labore sequerentur. Itaque à cibi corporalis appetitu eos transferre satagens ad studium rerum spiritualium, sicut antea Samaritanam ab aqua corporali ad spiritualem, dixit eis:

27. * *Operamini non cibum, qui perit*, id est, operam & studium impendite, ut comparetis cibum: non qui instar corporalis consumatur, & in secessum emittatur, ut Matthæus loquitur; quâ phrasi dicit Paulus: *Salutem vestram operamini:* * *sed qui permanet in vitam æternam*, non solùm quia in se incorruptibilis est, sed etiam quia effectus ejus & fructus est, ut homo in æternum beatè vivat. Qui cibus, ne longè petendus videretur, **quem*, inquit, *Filius hominis dabit vobis:* intellige non nauseantibus, sed desiderantibus, & ipso desiderio ad accipiendum præparatis. Nam his verbis tacitè invitat ad illum cibum à se quærendum. **Hunc enim*, supple Filium hominis, **Pater signavit*, Græcè ἐσφράγισεν, *sigillavit:* quod Aug. exponit tamquam signo seu sigillo impresso segregavit à cæteris, quia scilicet non solùm Filius hominis, sed etiam Filius Dei est. Unde consequenter Hilar. lib. 8. de Trinit. & Cyrill. expressionem Paternæ divinitatis in Filio his

suis Jesus navim, sed soli discipuli ejus abiissent:

23. aliæ verò supervenerunt naves à Tiberiade, juxta locum ubi manducaverunt panem, gratias agente Domino.

24. Cùm ergo vidisset turba quia Jesus non esset ibi, neque discipuli ejus, ascenderunt in naviculas, & venerunt Capharnaũ quærentes Jesum.

25. Et cùm invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?

26. Respondit eis Jesus, & dixit: Amen, amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.

27. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signavit Deus.

verbis significatam accipiunt. Character enim & imago Patris est Filius Dei, qui Filio hominis in eodem supposito junctus est. Hæc ergo ratio est, cur tantæ authoritatis sit Filius hominis, ut talem cibum dare possit. Unde alii exponunt, *signavit*, seu sigillavit, id est, quasi sigillo impresso & apposito ei authoritatem dedit, nempè conjungendo divinitatem humanitati, miraculis quasi sigillis eam confirmando. * *Deus* quia divina Patris virtus in hac re maximè enituit.

28. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei?

28. * *Dixerunt ergo: Quid faciemus*, seu facere debemus, * *ut operemur opera Dei?* Deo scilicet grata, ut cibum illum à te commendatum comparemus? Respiciunt enim ad verba Christi dicentis, *operamini cibum, &c.* Itaque Christus non multa & laboriosa, sed unicum tantùm, & facile opus inculcans, quod est initium & fundamentum omnium bonorum operum, dixit eis:

29. Respondit Jesus, & dixit eis: hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.

29. * *Hoc est opus Dei:* id est, Deo gratum, & ab ipso Deo in vobis operandum, inquit August. * *ut credatis in eum, quem misit ille:* id est, in me; sed modestiæ causâ utitur tertiâ personâ.

30. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum ut videamus, & credamus tibi? quid operaris?

30. * *Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut credamus tibi?* q. d. Signa tua præcedentia, quæ vel audivimus, vel jam proximè vidimus, non sufficiunt, ut in omnibus tibi credamus, ac te tamquam Messiam missum à Deo, tantique cibi largitorem, recipiamus. Sunt enim verba ex improbitate profecta, parvi facientium præcedens Christi miraculum, ut Aug. tract. 25. Ideò quippè subjungunt:

31. Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare.

31. * *Patres nostri*, sexcenta scilicet millia hominum, * *manducaverunt manna in deserto*, omnium scilicet frugum sterili, idque per annos quadraginta, quibus in deserto vagati sunt. Confirmant verba sua per Scripturam, quæ dicit: *Panem de cælo*, id est, cælestem, cælitùs datum, * *dedit eis manducare.* Sensus igitur eorum est: Miraculum, quod Patribus nostris à Moyse præstitum est, incomparabiliter majus fuit illo, quod tu proximè fecisti; nec tamen Moyses propterea postulavit, ut in se tamquam in Messiam crederemus: quod signum ergo tu facis, ut tibi credamus? Porrò מן, *Man*, & inde deductum מנא, *Manna*, non est nomen significans *paratum*, vel etiam *donum*, ut aliqui recentiores volunt: sed esse pronomen interrogativum significans *quid*, & conversum in nomen istius cibi, latius diximus in c. Exodi 16. & ex ejusdem c. v. 15. manifestissimè colligitur.

32. Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum.

32. * *Dixit eis Jesus: Non Moyses dedit vobis panem de cælo*, id est, cælestem, non enim aliter panis de cælo vocatus fuit, quam quia non ex terra, sed ex nubium regione depluit: quo modo dicitur Psalm. 17. *Tonuit de cælo Deus:* * *sed Pater meus*, & consequenter ego, * *dat vobis panem de cælo verum*, id est, verè cælestem. Est enim antithesis, inter-

inter Moyſen & Patrem ſuum, & conſequenter ſeipſum: & inter panem & panem. Auguſt. tamen & Cyrill. panem verum dici volunt, duplici ex cauſa: unâ, quia non figura eſt, ſed res ipſa, per *Man* figurata; alterâ, quia verè dat vitam mundo, ut mox ſequitur. Intelligit autem hunc panem eſſe ſeipſum, qui de cælo deſcèndit in terram, quando Filius Dei per Incarnationem homo factus eſt: nam ex duobus effectibus probat eſſe panem de cælo verum.

33. * *Panis enim Dei eſt*, id eſt, nam ille eſt panis verè divinus ac cæleſtis, * *qui de cælo deſcendit*, id eſt, qui non ſolùm ut manna mittitur alienâ authoritate, ſed qui ipſemet ſuâ voluntate deſcendit, non de nubibus, ſed de vero cælo, ubi Deus habitat, ſeu de ſinu Patris, * *&* qui *dat vitam*, ſcilicet beatam, * *mundo*, id eſt, orbi univerſo, qui illo pane paſcitur. Itaque carnales carnalia cogitantes dixerunt: 33. Panis enim Dei eſt, qui de cælo deſcendit, & dat vitam mundo.

34. * *Domine, da nobis ſemper panem hunc*, ut ſcilicet ſine morte, tali pane in otio fruamur. Ut ergo ſomnium illud de cibo vulgari eis excuteret, aperit, quid ille panis ſit: 34 Dixerunt ergo ad eum: Domine, ſemper da nobis panem hunc.

35. * *Ego ſum panis vitæ*, id eſt, ſum ille panis vivificus, per manna figuratus, qui dat vitam mundo. Modum autem & manducandi panem illum, & vivificandi explicans, addit: * *Qui venit ad me non eſuriet*, id eſt, qui mihi crediderit, aſſequetur ſaturitatem illam vitæ æternæ. Nam ne quis carnaliter iſta verba intelligeret, alio modo eumdem ſenſum exprimit, * *& qui credit in me non ſitiet umquam.* Unde Aug. tract. 25. *Qui venit ad me*, inquit, hoc eſt, quod ait, *Et qui credit in me*: & quod dixit, *Non eſuriet*, hoc intelligendum eſt, *non ſitiet umquam.* Utroque enim ſignificatur illa æterna ſatietas, ubi nulla eſt egeſtas. 35. Dixit autem eis Jeſus: Ego ſum panis vitæ: qui venit ad me, non eſuriet: & qui credit in me, non ſitiet umquam.

36. * *Sed dixi vobis, quia & vidiſtis me*, & conſequenter ſigna plurima quæ à me poſtulatis, ut credatis mihi; * *& tamen non creditis*, verbis meis & ſignis. Ut ergò aperiret eis altius ſecretiuſque principium fidei, quam ſigna viſibilia; & quod, quamvis ipſi non crederent ſibi, non tamen defuturi eſſent, qui crederent, addit: 36. Sed dixi vobis, quia & vidiſtis me, & non creditis.

37. * *Omne quod dat mihi Pater*, id eſt, quemcumque cujuſcumque conditionis Pater mihi, tamquam homini hominum mediatori, ſalvandum tradidit, * *ad me veniet*, id eſt, reipsâ indeclinabiliter mihi credet: quia quos Deus ab æterno ſalvandos prædeſtinavit, hos ſine dubio ſecundum illud propoſitum ſuum vocabit. Nam illos ſolos Chriſto homini Pater dat, quos elegit atquè prædeſtinavit. Unde Act. 33. v. 48. *Crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam.* Itaque his verbis non deſperationem eis injicit, ſed tacitè monet, ad illius auxilium eſſe recurrendum, qui dat filio & facit credere, & cre- 37. Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet: & eum, qui venit ad me, non ejiciam foras:

 dendo

dendo venire ad Filium, cum magnâ fiducia ſperando ſe eſſe ex eorum numero, quos Pater Filio dedit. Qua de re latiùs Aug. lib. de dono perſev. * *Et eum qui venit ad me*, credendo, * *non ejiciam foras*, illum repellendo à meo contubernio, vel bonorum meorum ſocietate. Et quaſi quæreres, inquit Auguſt. quare non ejiceret eum foras, cauſam reddit:

38. quia deſcendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, ſed voluntatem ejus, qui miſit me.

38. * *Quia deſcendi de cælo*, per incarnationem ſuſcipiens hominem, * *non ut faciam voluntatem meam*, humanam, à voluntate Patris diſſentaneam, * *ſed voluntatem ejus, qui miſit me*; ut ſcilicet non velim aut faciam quippiam, quod non velit Pater ſed id ipſum prorſus quod Pater: nihil enim æquiùs eſt, quàm ut legatus legantis voluntatem ſequatur. Sed quænam iſta voluntas Patris?

39. Hæc eſt autem voluntas ejus, qui miſit me, Patris: ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, ſed reſuſcitem illud in noviſſimo die.

39. * *Hæc eſt enim voluntas ejus, qui miſit me, Patris, ut omne, quod dedit mihi*, ex decreto prædeſtinationis ejus ſalvandum, * *non perdam ex eo.* Quod Tertull. lib. de reſurrect. carnis c. 34. intelligit de ipſa corporis reſurrectione; ut ſignificetur non ſolùm corpus eſſe reſurrecturum, ſed etiam nihil omninò corporis periturum, nec capillum, nec oculum, nec dentem, inquit, ideoque dici, * *non perdam ex eo, ſed reſuſcitem illud in noviſſimo die.* Auguſt. tamen & Cyrill. ſignificari volunt, quòd neminem ex electis perditurus ſit, ſeu ejecturus foras, ſicut promiſerat, imo etiam poſt mortem eos ſuſcitaturus in die judicii, & æterna ſalute etiam corporis ſalvaturus. Quod clariùs explicat, repetendo,

40. Hæc eſt autem voluntas Patris mei, qui miſit me: ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die.

40. * *Hæc eſt autem voluntas Patris, qui miſit me.* Aug. & Cyrill. legunt, *enim*, ut reddatur ratio præcedentium, * *ut omnis, qui videt Filium*, id eſt, qui Filium attentè conſideravit, oculis ſive corporis ſive mentis, quæ viſio fidem præcedere debet & ſine conſenſu voluntatis eſſe poteſt, ideoque addit: * *Et credit in eum*, conſentiendo verum eſſe, quod proponitur. Nam ut Proſper lib. 2. de vocat. gentium c. 26. Virtus nolentium nulla eſt: nec poteſt aſſeri, vel fidem vel ſpem vel charitatem eis ineſſe, quorum ab his bonis conſenſus alienus eſt. * *Habeat*, meo beneficio & meritis, * *vitam æternam.* Quibus verbis explicat, quid ſit, non ejici foras, & non perdi. Ne verò tanta vitæ æternæ bona noſtræ vetuſtatis & mortalitatis deformitas ſperaret, ſubjungit: * *& ego reſuſcitabo eum*, ad pleniſſimam etiam corporis immortalitatem, per quam vita illa æterna compleatur. Cùm ergò murmurarent de eo, quòd dixiſſet,

41. Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixiſſet: Ego ſum panis vivus, qui de cælo deſcendi,

41. * *Ego ſum panis vivus*, id eſt, vitæ, prout habetur v. 35. itemque * *qui de cælo deſcendi*, tamquam non eſſet more mortalium genitus, ſed quaſi Angelus de cælo originem traheret, compeſcuit eos Jeſus, dicendo:

43. * No-

43. * *Nolite murmurare in invicem*, Græcè, *μετ' ἀλλήλων*, *cum invicem*, seu *inter vos mutuò*: q. d. Verba illa mea nullam continent murmurandi materiam, sed in vobis culpa est, qui caretis lumine illo divino, ad intelligenda vel credenda verba mea necessario, quia,

44. * *Nemo potest venire ad me*, id est, credere in me, sicut hoc explicat Christus ipse infrà v. 64. & 65. & Aug. diversis locis observat, * *nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*, ad me scilicet, hoc est, ad credendum mihi. Fit autem ille tractus non foris, sed intùs in corde: & quidem, ut Prosper contra Collat. c. 14. diversissimis modis, sive contemplatione elementorum, sive prædicatione rerum gestarum, sive lectione, sive timore gehennæ, sive aliqua lætitia, sive aliis innumerabilibus modis. Sed reverà isti trahendi modi vel externi tantùm sunt, vel dispositivi ad verum tractum; qui propriè in eo situs, quòd cor mutetur, ut id diligat, quod ante fastidiebat: quod non fit, nisi per mutationem amoris, sicut Prosper ibidem indicat, & apertiùs lib. de vocat. gentium cap. 27. ubi dicit: Qui ergo veniunt, amore ducuntur: dilecti enim sunt, qui & dilexerunt, & quod eos voluit Deus velle, voluerunt. Et Aug. tract. 26. in Joan. Nolite cogitare, invitum trahi; trahitur animus & amore. Porro in voce *trahendi* insinuatur quædam repugnantia in eo, qui trahitur, saltem ante tractum: omnis enim voluntas, quæ ex non credente fit credens, & ipsâ naturæ corruptione, & voluntatis aversione, fastidium ac difficultatem in credendo percepit, quam tollit ipse tractus, dum ex nolente volentem facit. Itaque tacitè Judæos his verbis hortatur, ut non murmurarent de verbis suis, sed ad Deum converterentur supplices, à quo trahi deberent, ut se intelligerent. Probat autem id, quod de Deo trahente dixerat, authoritate Scripturæ:

45. * *Est scriptum in Prophetis*, Isaiæ 54. v. 13. ut ibi observat Hieron. * *& erunt omnes docibiles Dei*, Græcè *docti Dei*, seu à Deo: pro quo est in Isaia, *Ponam filios tuos doctos à Domino*. Quo significat tempore novi Testamenti universos filios Ecclesiæ docendos esse, non solum voce extrinsecus insonante, sed à Deo intus incrementum dante: nam, ut Aug. Etsi ab hominibus audiunt homines, quod tamen intelligunt (id est, credunt) intus datur, intus coruscat, intus revelatur. Quantâ vero efficaciâ à Deo doceantur, consequenter aperit Christus: * *Omnis qui audivit à Patre, & didicit*; quæ duo vel idem sunt, prout accipit Aug. de prædestinatione Sanctorum c. 8. vel certè *audire* ad informationem intellectûs tantum pertinet, *discere* ad tractum voluntatis. Omnis ergò talis, non solum potest venire ad me, quasi Deus tantùm tribuat per gratiam, posse si velit, sed * *venit*

ad

42. & dicebant: Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia de cælo descendi?

43. Respondit ergo Jesus, & dixit eis: Nolite murmurare in invicem:

44. nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in novissimo die,

45. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me,

ad me, id est, credit reipsa, ubi jam & possibilitatis profectus, & voluntatis affectus, & actionis effectus est, inquit Aug. de grat. Christi c. 4.

46. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem.

46. * *Non quia Patrem vidit quisquam:* q. d. Non debetis ex verbis meis imaginari, quod Pater velut ludimagister discipulos doceat, ita ut eum illi secundum naturam ejus videant. Nam, ut Aug. loco de prædest. citato, valde remota est à sensibus carnis hæc Schola, in qua Pater auditur & docet. Nimiùm gratia ista secreta est. A qua tamen generali regulâ seipsum excipit Christus, * *nisi is qui est à Deo,* nascendo secundùm divinitatem, * *hic vidit Patrem*, utpotè ejusdem naturæ & scientiæ cum Patre, in cujus sinu manet. Cùm ergò redarguisset Christus Judæorum incredulitatem, & eorum murmurationes repressisset à v. 36. huc usque, jam tandem redit ad v. 35. ut pergat in explicatione istius panis & fidei,

47. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, habet vitam æternam.

47. * *Amen amen dico vobis*, quâ geminatâ utitur assertione, ut solidiùs confirmet fidei efficaciam: * *Qui credit in me, habet vitam æternam*, quia habet pignus vitæ æternæ certissimum illam ipsam fidem, quæ per dilectionem operatur: vel *habet vitam æternam*, ipsum Christum, qui est vita æterna, & per talem fidem in corde habitat, ut Aug. & Cyrill. Cui congruit id, quid sequitur.

48. Ego sum panis vitæ.

48. * *Ego sum panis vitæ, &c.* q. d. Ego enim sum (datur quippè ratio sententiæ præcedentis) *panis vitæ*, supple æternæ: hoc est, vivificus, vitam æternam in me credentibus, & per fidem manducantibus præbeo, hîc inchoando, postea consummando. Quod antithesi mannæ uberiùs declarat:

49. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt.

49. * *Patres vestri manducaverunt manna*, non quatenùs erat figura Christi, quia sic erat esca spiritalis, ut Apostolus, sed ut cibum merè corporalem: * *& mortui sunt*, corpore, nec virtute mannæ possunt reviviscere, cùm tamen ad corporalem vitam tuendam datum esset.

50. Hic est panis de cælo descendens: ut si quis ex ipso manducaverat, non moriatur.

50. * *Hic verò est panis de cælo descendens*, per incarnationem, ut suprà explicuimus v. 32. & 33. Loquitur autem in tertia persona, aut modestiæ causâ, aut ut panem præsentem præterito efficaciùs opponeret. Descendit autem in eum finem, * *ut si quis ex ipso manducaverit*, ita nempe, ut per fidem, vi dilectionis operantem, eum sibi incorporaverit. Nam ex eo fit, ut, cùm ille fit justitia, & sanctitas, homo eum diligens, justus, sanctusque fiat, justè sanctèque operetur, & ita * *non moriatur*, scilicet in æternum, neque animæ neque corporis morte, quia vi panis illius etiam corpora vitaliter suscitanda sunt. Ex quo patet excellentia panis istius supra manna. Rationem autem assignat tantæ excellentiæ, quia

51. Ego sum panis vivus, qui de

51. 52. * *Ego sum panis vivus*, in me ipso: per quod insinuat nihil

hil mirum esse, si sit etiam vivificus aliorum, qui ipsum credendo diligendoque manducaverint. Nam à v. 19. hucusque, fidem in se tamquam in Deum & hominem commendavit. Cùm enim Christus v. 27. promisisset eis, se panem quemdam, quem, Sacramentum corporis sui intellexerat, daturum esse, ut eos ad tantum mysterium intelligendum aptiores redderet statim à v. 29. explicare incœpit hucusque rem istius Sacramenti, hoc est, descensum suum de cælo per incarnationem, & fidem illius descensûs commendare, tamquam maximè necessariam. Nam ut optimè S. Leo serm. 6. de Jejunio septimi mensis docet, frustrà de corpore & sanguine in Eucharistia satagimus, si contra illa in propria Christi persona disputamus; hoc enim ore sumitur, quod fide creditur, isto igitur strato fundamento, transit jam hîc Christus ad manducationem sui, non solùm spiritalem per fidem, sed etiam realem per Sacramentum: & ideo futuri temporis verbo uti incipit, dicendo, * *& panis, quem ego dabo.* Ubi respicit ad illa verba sua v. 27. *quem Filius hominis dabit vobis*, per quæ Sacramentum corporis sui, id est, Eucharistiæ promiserat. Sed antequam illud accuratiùs explicaret, necessariò præmittenda, & munienda erat apud istos incredulos suæ incarnationis fides, utpote cui Sacramentum Eucharistiæ prorsus nititur. Itaque sermo iste Christi à pane Eucharistiæ incipit, & in illum desinit: manducationem interim spiritualem per fidem incarnationis recto ordine præmittens corporali, in quam semper collimat. Quæ etiam ratio est, quòd cùm de incarnatione est sermo, illam attribuat Patri, non Filio hominis, dicendo v. 32. *Pater meus dat vobis panem.* Eucharistiam verò tam hîc, quàm v. 27. tribuit Filio hominis, quia incarnationis Filius hominis ut talis, non causa, sed effectus est. Eucharistiam verò ipse Filius hominis dedit, dum panem sumpsit in manibus, vertitque in corpus suum. Itaque * *panis, quem ego dabo* vobis in cibum, in ultima scilicet cœna mea, * *caro mea est,* id est, corpus meum. Est enim differentia inter *Corpus* & *Carnem*, quòd corpus præter carnem, etiam ossa, nervos, venas, reliquamque struem comprehendat. * *Pro mundi vita*, supple, danda; Græcè enim clariùs *dabo*, hoc modo: *Quam ego dabo pro mundi vita*, scilicet in cruce, ut Euthym. & Theophyl. Quod addidit, ut per hoc indicaret, se non figuram vel similitudinem carnis suæ in cœna daturum esse, sed veram carnem suam, illam ipsam, quam erat & in mortem daturus. Qua de causa & in cœna dixit, *Corpus meum, quod pro vobis tradetur*, scilicet in mortem, & generis humani redemptionem.

cælo descendi. 52. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

53. * *Litigabant ergo Judæi ad invicem,* Græcè ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους, pug-

53. Litigabant ergo Judæi ad in-

vicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

pugnabant, inter se contendentes, aliis scilicet affirmantibus, aliis cum stomacho contradicentibus: * *Quomodo hic potest suam carnem dare ad manducandum?* Intelligebant enim eam more aliorum ciborum frustratim discerpendam, ut notat Aug. Tract. 27. Quæ causa fuit, ut, cùm se sæpiùs *panem* appellasset, nihil offensi fuerint, facilè suspicantes methaphoram aliquam ibi latere posse: sed cùm dixit illum ipsum panem quem eis daturus esset, esse carnem suam, scandalizati sunt, dicendo: *Quomodo potest hic*, *&c.* Ubi *Hic* contemptum spirat. *Quomodo* verò esse vocem Judaicam notat Cyrill. & incredulitatis esse signum, Chrisost. & alii. Quod si tantummodo figuram carnis suæ vel nudum panem Christus eis promisisset, ut Calvinistæ volunt, facillimè totam contentionem uno verbo sedare potuisset, dicendo se carnem suam figuratè daturum, sicut manna figuratè spiritalis cibus fuerat; & aqua, spiritalis potus. Sed quia rectè intellexerant verba de vera carne Christi, hinc auget sententiam præcedentem, gravissimaque confirmatione manducationi carnis suæ, quam horrebant, etiam sanguiuis sui potum adjungit, quo Judæis nihil magis illicitum, ac belluinum videri poterat, utpote quibus usus omnis sanguinis, nedum humani, interdictus erat.

54. Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

54. * D*ixit ergo eis Jesus*, q. d. inquit Aug. Quomodo quidem edatur, & quis modus sit manducandi istum panem, ignoratis: verumtamen * *nisi manducaveritis carnem Filii hominis*, id est, meam humanam, quam oculis vestris cernitis, * *& biberitis ejus sanguinem.* Hâc ipsâ carnis & sanguinis differentiâ insinuans, se sacrosanctum quoddam convivium, non solùm carnis, sed & sanguinis, instituturum: ad quam institutionem adhuc futuram cum respiciat, verba non nisi post illud tempus obligationem manducandi & bibendi adferebant. Porrò sensus hujus propositionis compositæ non est disjunctivus, quasi sensus esset: Si vel non manducaveritis, vel non biberitis, &c. sic enim alterutrius speciei prætermissio esset illicita, quod hæretici volunt: sed sensus est copulativus universalis, etiam secundùm rigorem Dialecticum. Nam illud, *nisi*, includit negationem, idem valens quod, *si non*, & repeti debet etiam in secuuda parte propositionis compositæ: quasi diceretur hoc modo: *Si non manducaveritis carnem Filii hominis*, *& biberitis ejus sanguinem*, *&c.* hoc est, si nec manducaveritis carnem, nec biberitis sanguinem, * *non habebitis vitam*, supple *æternam*, ut ipse Christus mox exponit, & Aug. observat, ne scilicet putarent de vita temporali esse sermonem. * *In vobis*, id est, non perseverabitis in vita, ut sit vobis æterna. Vitam enim jam habere supponuntur illi, qui isto cibo & potu uti debent: nam mortuis

tuis non servit cibus aut potus, ut reviviscant; sed viventium vita, ut perseveret, illis nutriti debet, ut Basil. lib. 1. de baptismo, & Catholici Doctores passim notant. Datur ergo hîc præceptum, sub pœna mortis æternæ, utendi hoc Sacramento, reipsâ vel certè desiderio, si necessitas rem excludat: non tamen utendi hâc vel illâ specie, ut satis diximus. Ut autem non solùm pœnâ terreret fastidientes, sed etiam utilitatis magnitudine alliceret, adjungit,

55. * *Qui manducat*, id est, manducaverit in posterum, * *meam carnem, & bibit*, seu biberit, * *meum sanguinem*, eo scilicet modo, quo manducari ac bibi debet, ut spiritualis manducatio per dilectionem fidei cum corporali conjungatur. Quo sensu Aug. ait: Qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, non manducat & bibit, licet premat dentibus Sacramentum Corporis & Sanguinis Domini. * *Habebit vitam æternam*, jam scilicet in se manentem & perseverantem, vi talis cibi & potûs, utpotè qui quemadmodum est vivus, ita etiam vivificus. Intellige autem, nisi alio ex capite sit defectus, quomodo tales propositiones universales intelligi debent, quemadmodum & de baptismo patet, Matth. 28. & de invocatione, ad Rom. 10. Quia verò perfecta vita æterna non est solius animæ, sed & corporis, de illa subjicit: * *Et ego resuscitabo eum*, gloriosum ejusdem carnis & sanguinis mei virtute, * *in novissimo die*, quando mors Christi, & sacramenta ejus, finem, plenamque perfectionem in electis consequentur. Nam, ut præclarè docet Cyrill. l. 4. c. 14. & 15 non solùm animæ, sed & corpora nostra ex manducatione reali corporis & sanguinis Domini, immortalitatis incorruptionem trahunt. Quod & ante ipsum docuit Iren. lib. 5. c. 2. & lib. 4. c. 34. Quam vivificationis efficaciam non statim in hac vita exerit caro & sanguis Christi, sed solùm in novissimo die: ne scilicet propter removendam mortis molestiam delicatiùs crederetur in Christum. Nam, ut Aug. lib. 2. de pecc. meritis cap. 31. sic homines mortem istam timent, ut non ob aliud felices dicerent esse Christianos, nisi quod mori omninò non possent. Sic verò tali beneficio carni quædam felicitas quidem adderetur, sed minueretur fidei fortitudo, quæ per contemptum mortis ad immortalitatem tendit.

55. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in novissimo die.

56. * *Caro enim mea vere est cibus*, id est, non metaphoricè, non allegoricè, non mysticè, sed reipsâ & verè cibus & potus sunt, & proinde verè & realiter more cibi & potûs manducanda, & bibenda, ut vita servetur, roboretur, augeatur. Hoc ergo addit, tamquam causam præceptæ manducationis; & bis repetit illud, *verè*, ne quis ænigmaticum & parabolicum sermonem esse crederet, ut Chrysost. &

56. Caro enim mea, verè est cibus: & sanguis meus, verè est potus.

& Euthymius notant. Probat hoc ex effectu cibi & potus, qui est uniri & commisceri viventi: Nam

57. qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.

57. * *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem in me manet & ego in illo*, non solùm per fidem & charitatem, voluntatisque unitatem, sed etiam naturali quadam & corporali unione seu commixtione, sicut Chrysost. hom. 61. ad populum Antioch. Hilar. lib. 8. de Trinit. & accuratissimè Cyril. lib. 10. in Joan. cap. 13. & lib. 4. cap. 17. explicat hoc exemplo liquefactæ ceræ, quæ alteri ceræ liquefactæ ita commiscetur, ut unum quid cum ea effici videatur. Hæc autem unio est causa vitæ; quod sequentibus verbis tradit:

58. Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem: & qui manducat me, & ipse vivet propter me.

58. * *Sicut misit me vivens Pater*, quando me hominem fecit, divinitatem humanitati conjungendo: * *& ego vivo propter Patrem*, quia ut Deus, à vivente vivens genitus sum; ut homo, vitam divinitatis ejus, & omnis gratiæ ab eo accepi: ita * *& qui manducat me*, manducando carnem meam, ratione cujus factus sum cibus sub specie panis. Insinuat igitur se totum esse etiam sub illa specie, quæ manducatur; cui propterea etiam totum effectum utriusque speciei tribuit, dicendo, * *& ipse*, id est, etiam ipse, * *vivet propter me*, quia scilicet vitam meam habet in se, seu mihi viventi per manducationem meæ carnis unitus est. Hìc ergò absolvit Christus probationem versûs 55. q. d. hoc modo: Caro mea verè est cibus: cibus unitur, miscetur que manducanti, unio verò vitam tribuit: ergò qui manducat meam carnem, habet vitam æternam. Itaque rediens ad sententiam primam versus 33. occasione cujus tanta dixerat, concludit sermonem.

59. Hic est panis, qui de cælo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri mãna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

59. * *Hic est ille panis, qui de cælo descendit*, seu delapsus est (est enim præteriti temporis) quia per Incarnationem quantum ad rem contentam, panis iste quasi præparatus & coctus fuit: * *non sicut manducaverunt Patres, &c.* id est, non sicut manna, seu non talis est panis, qualis manna, quod manducaverunt Patres vestri, * *& mortui sunt*, id est, & per hoc non potuerunt à morte, sive corporis sive animæ liberari. * *Qui verò manducat hunc panem, vivet in æternum*, de quibus vide v. 49. 50. & 52. Hoc interim hìc notandum, quòd manducationi sub sola specie panis non minùs vitam æternam adscribat, quàm si sub utraque specie sumeretur;

60. Hæc dixit in synagoga docens, in Capharnaum.

60. * *Hæc dixit in synagoga*, id est, in loco publico, in conventu omnium, * *docens in Capharnaum*, celebri civitate. Quæ circumstantiarum expressio eo facit, ut mirabilis ille sermo plus fidei haberet, nec à quoquam confictus putaretur.

61. Multi ergo audientes ex discipulis ejus, dixerunt: Durus est hic sermo, & quis potest eum audire.

61. * *Multi ergo audientes ex discipulis ejus*, id est, ex septuaginta discipulis, ut patet ex v. 67. & 68. * *dixerunt: Durus est hic sermo*,

id

id eſt, intellectu & creditu difficilis. Tertull. de reſurrect. cap. 36. exponit, intolerabilis. Nam ideò ſubjungunt, **quis poteſt eum audire?* id eſt, cujus aures eum ferre poſſent, dum ſe dicit de cælo deſcendiſſe, carnemque humanam comedendam, & ſanguinem bibendum præcipit? Nam hoc ipſum carnaliter intellectum, horrorem incutit. Has duas murmurationis cauſas intelligens Jeſus, & ordine refutans,

62.* *Dixit eis: Hoc vos ſcandalizat?* id eſt, hoc vos offendit, & à me alienos facit?

62. Sciens autem Jeſus apud ſemetipſum, quia murmurarent de hoc diſcipuli ejus, dixit eis: Hoc vos ſcandalizat?

63. **Si ergo videritis Filium hominis aſcendentem*, in cælum, ſuprà omnem naturæ creatæ poteſtatem, * *ubi erat prius?* Antequam de cælo deſcenderet? Idem enim ſuppoſitum eſt, quod & antè propter incommutabilem divinitatem in cælo erat, indeque humanitatem aſſumendo deſcendit, & quod poſteà per eamdem humanitatem aſcendit. Eſt autem apoſiopeſis ſeu reticentia, hoc modo ſupplenda: Quid tunc dicetis? An adhuc ſcandalizabimini verbis meis, quibus dixi, me de cælo deſcendiſſe? Sic ergò tollit primam offenſionis cauſam. Nunc ad ſecundam, quâ putabant carnem ejus more ferarum dentibus eſſe laniandam, ut Aug. tract. 11. & Cyril. hîc.

63. Si ergo videritis Filium hominis aſcendentem ubi erat prius?

64. * *Spiritus eſt, qui vivificat, caro non prodeſt quidquam.* Quæ verba à Chryſoſt. cum ſuis, itemque Aug. in Pſalm. 98. ſic exponuntur, ut ſignificent, carnalem intelligentiam eorum de modo manducandi, nihil ad vitam prodeſſe, ſed ſpiritalem, quâ caro Chriſti reipsâ quidem, ſed tamen in Sacramento, non ſolâ fide, ſed non ſine fide atque dilectione manducanda eſt. Cui ſenſui congruè ſubjungitur: * *Verba quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt*, id eſt, non ita carnaliter, ut ſuſpicamini, intelligi debent, ſed tradunt res ſpirituales, æternam vitam adferentes. Non quaſi de manducatione carnis figuratâ, metaphoricâ, vel per ſolam fidem loqueretur, ut hæretici ſomniant; ſed quia de manducatione veræ carnis, non tamen carnali, non mortuæ, non diſcerpendæ, non in propria ſpecie, ſed ſub ſpeciebus panis tectæ. Idem tamen Aug. tract. 27. in Joan. & lib. 10. de Civit. c. 24. & ex profeſſo Cyril. in hunc locum, explicant etiam aliter, ut ſcilicet Chriſtus aſſignet veram cauſam vivificationis, quam carni ſuæ ſæpius attribuerat. *Spiritus eſt qui vivificat*, id eſt, divinitas mea carni conjuncta, eſt illa, quæ vitam, de qua locutus ſum, tribuit, per ipſam carnem meam: *caro* verò ſola, ſeu à ſpiritu divinitatis ſeparata, *non prodeſt quidquam*, ad vivificandum. Cui ſenſui Aug. dicit ſimilem eſſe ſententiam Pauli: *Scientia inflat*, ſola ſcilicet ſine charitate, *charitas verò ædificat*, etiam per ſcientiam. Itaque hoc ſenſu di-

64. Spiritus eſt, qui vivificat: caro non prodeſt quidquam. verba, quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt.

rectè tradiſſet Chriſtus modum, quo caro ſua vitam tribuit, ſcilicet per ſpiritum: conſequenter verò eam non ſic edendam eſſe, ut putabant, quemadmodum editur caro mortua animalium, ſed ſicuti ſpiritu animata, non carnali, ſed ſpirituali modo, nempè ſub Sacramento. Spiritualis enim talis caro ſpirituali modo edenda eſt. Itaque * *verba, quæ ego locutus ſum*, de manducanda carne mea, * *ſpiritus & vita ſunt*, ſeu ſpiritus vivens, ut præceſſerat, id eſt, ſunt ſpiritalia, & ſic vitam adferunt, vel ſunt de ſpiritu vivificante per carnem intelligenda, non de carne per ſe ſumptâ, quam vobiſcum fateor non prodeſſe quidquam.

Ad quid ergò, inquies, caro manducatur, ſi ſpiritus ſolus ad hoc ſufficit? Reſp. primò, quia caro vivificans homini vivificando magis congruit. Secundò, quia inæſtimabilis dignitatis eſt, ipſiſſimi corporis & ſanguinis Chriſti ſumptione concorporeum & conſanguineum Chriſto fieri. Tertiò, quia maximi momenti eſt, ad fructum partæ redemptionis aſſequendum, ipſiſſimo pretio redemptionis, hoc eſt, carni & ſanguini Chriſti pro nobis datis uniri. Quartò, quia hoc efficaciſſimum eſt ad ſanandam in nobis ſævientem membrorum legem, ipſi carni Chriſti, ab omni cupiditate alieniſſimæ, conjungi & commiſceri.

65. Sed ſunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio Jeſus qui eſſent non credentes, & quis traditurus eſſet eum.

65. * *Sed ſunt quidam ex vobis, qui non credunt*, mihi docenti, & ideo verba mea non intelligunt. Intelligentia enim ex fide naſcitur, juxta illud Iſaiæ 7. ſecundùm LXX. *Niſi credideritis, non intelligetis.* q. d. incredulitas quorumdam eſt cauſa murmurationis, non ſermonis duritia: * *ſciebat enim ab initio*, id eſt, non ſolùm poſt expertam murmurationem, ſed ab initio converſationis diſcipulorum ſecum ſciebat, * *qui eſſent non credentes*, ex diſcipulis, * *& quis*, impulſus illo ſpiritu incredulitatis, **traditurus*, ſeu proditurus **eſſet eum.* Nam, ut S. Leo ſerm. 11. de Paſſione, nihil umquam verborum Domini cordi ejus inhæſit. Hunc ergò inſinuat Evangeliſta hoc Chriſti ſermone ex incredulitate fuiſſe ſcandalizatum, & alienato animo tandem in proditionem erupiſſe.

66. Et dicebat: Proptereà dixi vobis, quia nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.

66. * *Et dicebat, Propterea dixi vobis*, quia ſcilicet quidam ex vobis non credunt mihi, * *quia nemo poteſt venire ad me*, hoc eſt, credere in me, * *niſi fuerit ei datum à Patre meo*, ut credat: nam eſt explicatio ejus, quod dixerat v. 44. *Niſi pater meus traxerit eum*, quia ut Aug. lib. 1. ad Bonifac. cap. 3. ille trahitur ad Chriſtum, cui datum fuerit à Patre, ut credat in Chriſtum.

67. Ex hoc multi diſcipulorum ejus abierunt re-

67. * *Ex hoc*, tempore iſtius duri ſermonis, * *multi diſcipulorum ejus abierunt retro*, Græcè ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, *abierunt ad ea, quæ retrò*, hoc eſt,

eſt, ad priſtinum vitæ modum, quem deſerverant. Quod magis explicat, addendo, * *& jam non*, Græcè οὐκέτι, *& non amplius*, * *cum illo ambulabant*, ſicuti ſolebant. Ubi Aug. notat in Pſalm. 54. primam hæreſim in diſcipulis Chriſti velut ad duritiam ſermonis ipſius factam eſſe; intellige circa Euchariſtiam. Chriſtus ergò ne turbari vel angi videretur eorum diſceſſu,

trò: & jam non cum illo ambulabant.

68. * *Dixit ad duodecim*, qui remanebant: * *Numquid & vos vultis abire?* Offenſi doctrinâ meâ, ut quæratis alium Doctorem? Quaſi inſinuans, hoc per ſe licere. Quâ libertatis & optionis permiſſione ſignificabat, quòd ipſe illis non illi Chriſto eſſent neceſſarii, ut Aug. notat tract. 11. ut videlicet ita magis eos ad remanendum accenderet, omnibuſque pateret, quod neque vi, neque ignorantiâ, neque verecundiâ retinerentur; ac denique ut ſequentem confeſſionem eliceret.

68. Dixit ergo Jeſus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire?

69. * *Reſpondit ergo Petrus*, nomine totius collegii Apoſtolici, cujus caput erat, ut Cyril. notat, & cujus ſententiam exploratam ſe habere putabat: * *Domine, ad quem ibimus*, te relicto? q. d. Non inveniendum eſſe ſimilem: cujus ratio ſequitur, quia * *verba æternæ vitæ habes*, id eſt, non dura, non quæ fieri nequeant, ut alii putant, ſed verè divina & vivifica, quibus qui obtemperant, vitam æternam aſſequentur. Alludit enim ad verba Chriſti v. 63. & tacitè refutat murmur infidelium. Unde adjungit,

69. Reſpondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes,

70. * *Et nos credidimus*, jam antè, tum Joanni teſtificanti, tum tibi, & intelligentiâ fidem conſequente, etiam * *cognovimus*, ex factis tuis mirabilibus, * *quia tu es Chriſtus Filius Dei vivi*: Græcè ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ille Chriſtus, ille Filius Dei vivi & veri, ut obſervat Cyril. Quibus paucis verbis ſummam fidei Chriſtianæ complectebatur, inſinuans ſe verba Chriſti, quantumvis minus intellecta, vel dura, majeſtatis intuitu amplecti tamquam veraciſſima. Chriſtus verò emendans Petrum, quatenus indivaverat omnes credere, ne fortè viſâ poſteà proditione Judæ, ſe quoque deceptum fuiſſe ſuſpicarentur, reſpondit;

70. & nos credimus, & cognovimus, quia tu es Chriſtus Filius Dei.

71. * *Nonne ego vos duodecim elegi*, in domeſticos & Apoſtolos, & tamen * *ex vobis unus diabolus eſt?* id eſt, Diabolicum, mihique adverſantem animum gerit? Neminem exprimit, ut omnes ſolliciti eſſent ac timerent, juxta Aug. & Cyril.

71. Reſpondit eis Jeſus: Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis unus diabolus eſt?

72. * *Dicebat autem*, id eſt, notabat his verbis, * *Judam Simonis* filium, * *Iſcariotem*, de quo dictum Matt. 10. * *hic enim erat traditurus eum*; id eſt, magnum illud ſcelus proditionis commiſſurus, * *cum eſſet*, id eſt, quamvis eſſet * *unus ex duodecim*, electis ad Apoſtolatum. Quod autem Deus tam exiguum numerum duodenarium noluit eſſe ſine malo, hoc ad exemplum noſtræ patientiæ valere voluit, quoniam neceſſe erat, ut inter malos viveremus, ut Aug. in Pſ. 34.

72. Dicebat autem Judam Simonis Iſcariotem: hic enim erat traditurus eum, cum eſſet unus ex duodecim,

CA-

CAPUT SEPTIMUM.

1. Post hæc autem ambulabat Jesus in Galilæam, non enim volebat in Judæam ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere.

1. * *Post hæc ambulabat Jesus in Galilæam*, Græcè est *in Galilæa*, sicut paulò post etiam, *in Judæa*: & significatur, quòd perambularet oppida Galilææ, declinando Judæam strictè dictam, in qua templum erat & Pascha debebat celebrari. Causa erat, * *quia quærebant eum Judæi interficere*, propter rationem assignatam cap. 5. v. 16. & 18. quæ etiam tangitur hoc c.7. v.20. & 21. Itaque datur hîc ratio, cur non perrexerit in Judæam ad Pascha celebrandum, quod c.6. v. 4. proximum fuisse dixerat, nempè periculum vitæ. In quo, ut Aug. infirmitati nostræ exemplum præbere voluit, pericula prudenter declinandi, quando non postulat charitas, ut vita profundatur.

2. Erat autem in proximo dies festus Judæorum, Scenopegia.

2. * *Erat autem in proximo dies festus Judæorum*, Græcè ἑορτὴ, *festum Judæorum*: non enim erat unus dies, sed durabat per septem continuos dies, Levit. 27. Dicebatur autem * *Scenopegia*, Græcè Σκηνοπηγία, hoc est, *tabernaculorum fixio*, quia mense septimo sub dio in tabernaculis habitabant, in memoriam habitationis per quadraginta annos in deserto, & protectionis divinæ. Unum erat ex festis tribus, quibus debebant comparere coram Domino, ut patet Deuter. 16. v. 16.

3. Dixerunt autem ad eum fratres ejus: Transi hinc, & vade in Judæam, ut & discipuli tui videant opera tua, quæ facis.

3. * *Dixerunt autem ad eum fratres ejus*, quo nomine ex consuetudine Scripturarum vocantur quilibet consanguinei, ut notat Aug. Fratres ergò sive ex parte matris verè cognati essent, sive ex parte Joseph esse putarentur. * *Transi hinc, &c.* q. d. Quid hic in Galilæa obscurus delitescis? Sunt enim verba reprehendentium, & ipsâ reprehensione exhortantium, ut iret * *in Judæam*, Jerosolymam scilicet tamquam ad theatrum mundi, ut indicatur fuisse Act. 2. v. 5. * *Ut & discipuli tui*, id est, studiosi doctrinæ tuæ, quos illic tibi conciliasti, neque te sequuntur quaqua versum, * *videant opera tua, quæ facis*, admiranda, hoc est, ut etiam ibi eadem facias mirabilia, quæ videant.

4. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palàm esse: si hæc facis, manifesta teipsum mundo.

4. * *Nemo quippe in occulto quid facit*, id est, nemo aliquid præclarum faciens, latebras quærit, aut quærere debet, * *& quærit ipse in palam esse*, id est, sed è contrario desiderat publico innotescere. * *Si hæc facis*, id est, quandoquidem opera tam admiranda perpetras, * *manifesta teipsum mundo*, id est, redde te celebrem universis hominibus, Jerosolymam proficiscendo, ut scilicet ibi à Sacerdotibus & Scribis approberis.

5. Neque enim fratres ejus credebant in eum.

5. * *Neque enim fratres ejus credebant in eum*, tamquam Christum, quem se esse asserebat: quamvis id verum esse desiderarent, propter gloriam, quæ inde ad se redundaret. Nam ex humanæ gloriæ desiderio eos hæc verba dixisse, notat Aug.

6. * Di-

6. * *Dixit eis Jesus : Tempus meum*, mihi opportunum, ut proficiscar in Judæam, & mundo manifester, * *nondum advenit : tempus autem vestrum* proficiscendi Jerosolymam, * *semper est paratum*, id est, opportunum, utpote quibus ibi nihil periculi imminet : nam hanc rationem subjicit,

7. * *Non potest mundus odisse vos*, quia nulla in vobis odii causa est, utpote quorum vita & sermo non multùm à mundi moribus discrepat: * *me autem odit, quia testimonium perhibeo de illo*, id est, testor ac doceo, * *quod opera ejus mala sunt.* Talis autem veritas reprehensionis odium parit, quia ut Cyril. animus voluptati deditus graviter fert, si à voluptate revocetur. Et quantumvis omnes homines ament veritatem lucentem, oderunt tamen redarguentem : amant eam, cùm se ipsam indicat; oderunt eam, cùm eos ipsos indicat, ut Aug. l. 10. Confess. c. 23. Ideò igitur

8. * *Vos ascendite ad diem festum, ego autem non ascendo.* Et tamen constat ex v. 10. eum ascendisse. Itaque Porphyrius apud Hieron. lib. 2. contra Pelagianos, hinc arguebat Christum inconstantiæ, quòd tam citò mutasset propositum. Laborant autem plerique ut hæc concilient. Cyril. negat eum ascendisse, celebrandi scilicet festi causâ : Aug. tract. 28. exponit eum non ascendisse gloriæ suæ causâ, sicut fratres ei consulebant. Sed expeditior solutio est, quam ibidem Aug. suggerit, & ipse textus indicat : quia non ascendit ad diem festum illum, hoc est, ad primum vel secundum diem festivitatis : sed ascendit sequentibus diebus, ut indicatur v. 14. Vel faciliùs adhuc dici potest, quando dicitur, *non ascendo*, illud Latinum, *non*, poni pro eo, quod in Græco est, *οὔπω*, *nondum* : nam Græcè habetur hîc eadem vox, quæ v. 6. ubi dicit, *Tempus meum nondum advenit*; & quæ habetur hoc eodem versu, * *Meum tempus nondum impletum est*, quod scilicet ego propterea expecto. Quo impleto,

10. * *Tunc & ipse ascendit*, cùm scilicet fervor Judæorum aliquantulum fortasse deferbuisset, ut minore cum periculo venire posset. Ascendit autem, * *non manifeste, sed quasi in occulto* : quia neque rectâ viâ profectus est, sed per diverticula & devia, transmisso scilicet Jordane per Peræam, ut ex collatione Evangeliorum colligitur : neque cum notabili comitatu, ut adventui suo celebritatem adimeret.

11. * *Judæi ergo*, Principes scilicet, * *quærebant eum in die festo*, ut eum apprehenderent, * *& dicebant : Ubi est ille ?* Quam esse vocem contemptus, notat Chrysost. cum suis.

12. * *Et murmur multum*, id est, multa mussitatio, variæ scilicet variorum sententiæ erant, * *in turba de eo.*

6. Dixit ergo eis Jesus : Tempus meum nondum advenit : tempus autem vestrum semper est paratum.

7. Non potest mundus odisse vos : me autem odit : quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala sunt.

8. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendo ad diem festum illum : quia meum tempus nondum impletum est.

9. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa.

10. Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc & ipse ascendit ad diem festum non manifestè, sed quasi in occulto.

11. Judæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant : Ubi est ille ?

12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant : Quia bonus est. Alii autem dicebant : Non, sed seducit turbas.

13 * Ne-

13. Nemo tamen palàm loquebatur de illo, propter metum Judæorum.

13. * *Nemo tamen*, eorum, qui defenderent eum, * *palam*, Græcè, παῤῥησίᾳ, *liberè* ſeu cum *libertate*, * *loquebatur de illo*: nam, ut Aug. *ſeducit turbas*, clariùs ſonabant; *bonus eſt*, preſſiùs ſuſurrabant, * *propter metum Judæorum*, Principum, quibus eum inviſum eſſe ſciebant.

14. Jam autem die feſto mediante, aſcendit Jeſus in templum, & docebat.

14. * *Jam autem die feſto mediante*, hoc eſt, cùm ejus jam eſſet medium, quarto ſcilicet feſtivitatis die, qui inter ſeptem medius eſt, * *aſcendit Jeſus in templum*, publicè ſcilicet, * *&*, præſentibus ibi inimicis, * *docebat*. Ut ſatis hinc pateat, antea exempli noſtri causâ, eum, ut diximus, latuiſſe; nunc verò divinæ ſuæ poteſtatis oſtendendæ causâ prodiiſſe, ut utrumque notat Aug. tract. 29.

15. Et mirabantur Judæi, dicentes: Quomodo hic litteras ſcit, cum non didicerit?

15. * *Et mirabantur, dicentes: Quomodo hic litteras ſcit*, Scripturas ſcilicet ſacras, quas allegat, ac divina myſteria, * *cum non didicerit?* Quia multi noverant, inquit Aug. ubi natus, quemadmodum fuiſſet educatus, quem tamen numquam viderant litteras diſcentem.

16. Reſpondit eis Jeſus, & dixit: Mea doctrina non eſt mea, ſed ejus, qui miſit me.

16. * *Reſpondit Jeſus: Mea doctrina*, quam vobis trado, * *non eſt mea.* Quam apparentem contradictionem ſolvit Athanaſ. ſerm. 2. contra Arianos, & breviùs Aug. hoc loco, cùm dicit: Doctrina Chriſti ipſius erat, quia Chriſtus erat verbum, in quo omnes theſauri ſapientiæ abſconditi; & ipſius non erat, quia verbum neceſſe eſt, ut alicujus ſit. Quid verò tam tuum, quàm tu? Et rurſum, quid tam non tuum, quàm tu, ſi alicujus es, quod es? Unde & Chriſtus adjicit, * *ſed ejus, qui miſit me*, id eſt, Patris, à quo ſicut eſſentiam, & ſcientiam, & ſapientiam, ita & doctrinam accepi. Unde c. 8. *Sicut me docuit Pater, hæc loquor.*

17. Si quis voluerit voluntatem ejus facere: cognoſcet de doctrina, utrum ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar.

17. * *Si quis voluerit ejus voluntatem facere*; conformando voluntatem & facta ſua præceptis Dei, * *cognoſcet de doctrina, utrum ex Deo ſit*: intellectus enim bonus omnibus facientibus eum. Nam, ut Aug. q. 96. ſuper Exodum, Priùs oportet verbis Dèi reddere faciendi ſervitutem, ut ad intelligentiam earum rerum, quæ ipſo præcipiente fiunt, merito devotionis iſtius ipſe perducat. * *An ego à me ipſo loquar*, id eſt, an mea doctrina humano ſenſu idventa ſit, Deoque contraria. Hoc enim dicit, *à me ipſo*, ita ſcilicet ut non ſit ex Deo, quod neceſſe eſt Deo eſſe contrarium. Nam

18. Qui à ſemetipſo loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus, qui miſit eum, hic verax eſt, & injuſtitia in illo non eſt.

18. * *Qui à ſemetipſo loquitur*, tamquam author atque inventor doctrinæ ſuæ, * *gloriam propriam quærit*, id eſt, affectat gloriam proprii ingenii & inventionis, ut inde ab hominibus in pretio habeatur: * *Qui autem quærit gloriam ejus, qui miſit eum*, Dei ſcilicet, qemadmodum me ubique facere videtis, * *hic verax eſt*. Immediatè dicendum erat, *hic à ſeipſo non loquitur*, & conſequenter, *verax eſt*, deferens authori ſuo id, quod ei debetur, * *& injuſtitia*, id eſt, impoſtura injuſta, quâ

ſtudio

ſtudio adulandi fallat aliquem, * *non eſt in eo.* Nullam enim adulandi vel fallendi cauſam habet, ſed doctrinam Dei, ſive gratam ſive ingratam, auditoribus ſine diſſimulatione tradit. Et hactenus de primo capite Judaicæ accuſationis, quod Patrem ſuum diceret Deum: nunc ad alteram, quod legem Moyſis & ſabbatum violaret.

19. * *Nonne Moyſes dedit vobis legem: & nemo ex vobis facit legem?* q. d. Nonne vos ipſi ſolvitis legem Moyſis, cujus transgreſſionem mihi objicitis? Ut videlicet hoc modo in ipſoſmet accuſantes crimen objectum regerat. Sed in quo Judæi non ſervarent Legem, non ita liquet aut convenit, Chryſoſt. Cyril. & Aug. intelligunt eos non ſervare Legem, eo quod innocentem occidere vellent, quod lex prohibet: verſui tamen 22. videtur magis congruere, ut neminem eorum intelligat facere legem illam, de qua ſermo erat, de non violando ſabbato, utpote in quo tota illa natio hominum circumcidebat, cum tamen hoc ſit violare ſabbatum, juxta ſententiam illam, quâ putabant à Chriſto ſabbatum violari, hominem ſanitati reſtituendo.

19. Nonne Moyſes dedit vobis legem: & nemo ex vobis facit legem?

20. * *Quid ergo me quæritis interficere?* ſcilicet ob violatum ſabbatum, cum ipſi vos non minus in eo rei ſitis? Quæ verba cum eſſent ad Principes dicta; * *reſpondit turba*, putans & in ſe eſſe conjecta, & ſe criminis illius ream agi: * *dæmonium habes*, mendacii ſcilicet, & calumniæ iſtius authorem: * *quis* noſtrum *te quærit interficere?* Quibus inconditis turbæ turbatæ verbis, tamquam ex conſuetudine hominum irritatorum dictis, Dominus in veritate tranquillus reſpondit ſine maledicto:

20. Quid me quæritis interficere? Reſpondit turba, & dixit: dæmonium habes: quis te quærit interficere?

21. * *Unum opus feci*, ſanando unum hominem languidum in ſabbato, * *& omnes miramini*; alii indignantes atque damnantes, ut v. 23. alii ſaltem mirum judicantes, quod non alio die hoc fecerim, ut ſic nulla in me caderet reprehenſio.

21. Reſpondit Jeſus, & dixit eis: unum opus feci, & omnes miramini.

22. * *Propterea*, ut hanc tum indignationem vobis auferam, attendite, ſcilicet id, quod vobis dicam: * *Moyſes dedit vobis circumciſionem*, id eſt mandatum de circumciſione, ut patet Levit. 12. v. 3. ubi dicit, *Die octavo circumcidetur infantulus:* quibus verbis circumciſio in legis Sacramentum tranſivit: * *non quia ex Moyſe eſt*, tamquam primo promulgandæ circumciſionis authore, * *ſed ex Patribus*, Abraham, Iſaac, & cæteris Moyſe vetuſtioribus Patriarchis, * *& in ſabbatho*, etiam à Moyſe vobis præcepto, * *circumciditis hominem*, ſi videlicet dies octavus nativitatis ejus in ſabbatum incideret. His præmiſſis argumentatur adverſus eos Chriſtus in hunc modum:

22. Propterea Moyſes dedit vobis circumciſionē: (non quia ex Moyſe eſt, ſed ex patribus) & in ſabbato circumciditis hominem.

23. * *Si circumciſionem accipit homo in ſabbato*, quæ ex ſuo genere ſervile quoddam opus eſt, præſertim cum ei conjungitur, quæ conjungi

23. Si circumciſionem accipit homo in ſabbato, ut non ſolvatur lex Moyſi: mihi indignamini quia totum hominem ſanum feci in ſabbato?

jungi ſolet, medicinalis illa chirurgia, ad ſanandum vulnus neceſſaria, ut Cyril. notat, * *ut non ſolvatur lex Moyſi*, id eſt, ita ut tamen per hoc non violetur lex de obſervando ſabbato: **mihi indignamini quia totum hominem*, id eſt, toto corpore paralyſi diſſolutum, **ſanum feci in ſabbato?* Cum ſcilicet ſit hoc longè remotius ab opere ſervili, utpote ſolo juſſu factum, ſine ulla membri præciſione, vel medicinæ, vel faſciarum applicatione. Itaque

24 Nolite judicare ſecundum faciem, ſed juſtum judicium judicate.

24. * *Nolite judicare ſecundum faciem*, id eſt, ſecundùm acceptionem facierum ſeu perſonarum, hoc eſt, non ex æquitate cauſæ, ſed ex odio, amore, aut alio affectu erga perſonam, ad cauſæ meritum non pertinente: q. d. Nolite ex favore Moyſen vel vos abſolvere; ex odio me condemnare: * *ſed juſtum judicium judicate*, ex cauſæ meritis conceptum. Quo tacitè eis revocat in memoriam legem Dei, quæ ferè eiſdem verbis expreſſa eſt, Deut. 1. v. 16. & 17.

25. Dicebant ergo quidam ex Jeroſolymis: Nonne hic eſt, quem quærunt interficere?
26. Et ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt. Numquid verè cognoverunt principes quia hic eſt Chriſtus?
27. Sed hunc ſcimus unde ſit: Chriſtus autem cum venerit, nemo ſcit unde ſit.

25. * *Dicebant ergo quidam ex Jeroſolymis*, Græcè ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, *Jeroſolymitanis*, quibus videlicet magis perſpecta erant Principum ſuorum conſilia: * *Nonne hic eſt, quem quærunt interficere?* &c. Sunt verba mirantium, ut Aug. notat, quâ tandem potentiâ fieret, ut non teneretur; imò nec verbum ei diceretur, quem anteà Principes tantâ ſævitiâ perſequebantur. Et cum dubitarent, an hoc fieret ex eo, quod agnoſcerent eum eſſe Chriſtum, reſpondent ſibi ipſis:

27. * *Sed, &c.* q.d. Non eſt hoc veriſimile, quia **hunc ſcimus unde ſit*, hoc eſt, novimus ejus patrem & matrem, ut ſuprà cap. 6. v. 42. *Chriſtus autem cum venerit, nemo ſcit*, id eſt, ſciet, *unde ſit*, id eſt, ex quibus parentibus. In quam perſuaſionem inducti ſunt, forſan ex verbis Scripturæ malè intellectis, ut ex illo Iſaiæ 53. *Generationem ejus quis enarrabit?* Et illo Michææ 5. *Egreſſus ejus ab initio à diebus æternitatis*; & ſimilibus, quæ de ipſius divinitate loquuntur.

28. Clamabat ergo Jeſus in templo docens, & dicens: & me ſcitis, & unde ſim ſcitis: & à meipſo non veni, ſed eſt verus, qui miſit me, quem vos neſcitis.

28. * *Clamabat ergo Jeſus in templo docens & dicens: Et me ſcitis*, nomen, faciem, converſationem: *& unde ſim ſcitis*, id eſt, quibus, ut putatis, parentibus, quâ patriâ natus, ubi educatus: verumtamen adhuc occultior mihi origo eſt., * *quia à meipſo non veni.* Ubi per, *veni*, ſignificat ſuâ ſe quidem voluntatè veniſſe, ſed addendo, *non à meipſo*, indicat hoc ſuum *velle* & *venire* ab alio derivari. Quam ob cauſam congruè dicitur *miſſus:* miſſio enim origo eſt legationis. Ideoque adjicit: * *ſed eſt verus*, abſolutè & in omnibus, quia & verus Deus, & verus Pater ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur, & verum habens Filium, verus in dictis, in promiſſis, in factis. Hic ergò per omnia verus & verax *miſit me*, de cælo in terram; per quod incarnationem ſuam indicat: * *quem vos neſcitis*, ſupple ex verſu ſeq. quod

ab

ab ipſo ſum &c. q. d. inquit Aug. Unde ſim ſcitis, & unde ſim neſcitis: inſinuans ſecundum carnem ſe illis notum eſſe potuiſſe & gente & patriâ, ſecundum divinitatem verò incognitum.

29. * *Ego ſcio eum, quia*, ſeu quod, * *ab ipſo ſum*, id eſt, ſcio me ab ipſo eſſe per æternam generationem, * *& ipſe me miſit*, per incarnationem. Nam, ut Aug. magnificè utrumque monſtravit, *ab ipſo ſum*, quia Filius de Patre natus, *& ipſe me miſit*, quia principii generantis authoritate incarnatus.

29. Ego ſcio eum, quia ab ipſo ſum, & ipſe me miſit.

30. * *Quærebant ergo eum apprehendere*, aliqui ſcilicet de turba, verbis illis irritata, ut videtur colligi ex v. 32. utpote quia putabant ſe magiſtratui gratum facturos, vel quia ab eo apprehendendi facultas jam ante data fuerat: * *& nemo miſit in eum manus, quia nondum venerat hora illius*, quâ teneri & pati decreverat. Itaque occulta Domini virtus conatum eorum cohibebat. Cum ergo multi alii de turba propter multitudinem ſignorum crederent, & Phariſæi timerent, ne eum omnes ſequerentur, dixit Jeſus eis, qui miſſi fuerant ad eum apprehendendum:

30. Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo miſit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus.

31. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Chriſtus cum venerit, numquid plura ſigna faciet quam quæ hic facit?

32. Audierunt Phariſæi turbam murmurantem de illo hæc: & miſerunt Principes & Phariſæi miniſtros, ut apprehenderent eum.

33. * *Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum*, id eſt, quantumvis inter vos conſtitutum ſit, me apprehendere, velitis nolitis, adhuc modico tempore inter vos converſabor, & illo peracto propriâ ſponte meâ, * *vado ad eum, qui miſit me*, per mortem, reſurrectionem & aſcenſionem in cælum.

33. Dixit ergo eis Jeſus: Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum: & vado ad eum, qui me miſit.

34. * *Quæretis me.* Hoc multi intelligunt de quæſitione in malum: q. d. Etiam poſt diſceſſum meum quæretis extinguere me, & nomen meum, ſed * *non invenietis*; & ita conſequenter exponi deberent ſequentia: quia * *ubi ego ſum*, ſeu ero tunc, * *vos non poteſtis venire.* Et iſte ſenſus ſatis congruit verſui 21. capitis ſeq. ubi eadem verba illo ſenſu repetuntur. Chriſtus ipſe tamen c. 13. v. 33. repetit eadem ſua verba apud Apoſtolos, & exponere videtur de quæſitione etiam in bonum. Itaque ſenſus eſſe poterit etiam ille, ſine præjudicio ſenſus præcedentis: Ubi in cælum aſcendero, plerique veſtrum compuncti quæretis, optabitiſque præſentiam meam corporalem, ut me docentem audiatis, & ſigna videatis; ſed non invenietis. Ita ferè Aug. * *Et ubi ego ſum.* Illud, *Et*, eſt cauſaliter accipiendum, pro *Nam*, ubi ego tunc ero, & jam etiam ſum, propter divinitatem ejuſdem ſuppoſiti, * *vos non poteſtis*, ſeu poteritis tunc * *venire*, quamdiu ſcilicet mortali corpore gravati me quæſieritis. Judæi ergo cum hoc non intelligerent,

34 Quæretis me, & non invenietis: & ubi ego ſim, vos non poteſtis venire.

35. * *Dixerunt ad ſemetipſos*; id eſt, inter ſe: Quo, id eſt, in quem alium locum orbis terrarum * *iturus eſt?* Non enim apprehendebant rudes homines eum de cælo loqui. * *Numquid in diſperſionem Gentium iturus*

35 Dixerunt ergo Judæi ad ſemetipſos: Quo hic iturus eſt, quia non inveniemus eum?

numquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus Gentes?

36. Quis est hic sermo, quem dixit: Quæretis me, & non invenietis: & ubi sum ego, vos non potestis venire?

iturus est? id est, Ad dispersas toto orbe terrarum Gentes? Quomodo & 1. Petri 1. v. 1. Gentilitas vocatur, *Dispersio Ponti, & Galatiæ, &c.* quia Gentes non unam regionem, sicuti Judæi terram Chanaan, sibi assignatam habebant. **Et docturus Gentes?* Græcè utrobique est ἕλληνας, *Græcos:* per quos intelligebant reliquas nationes hominum præter Judæos. Nam ex eo tempore, quo Græci rerum potiti fuerant, dividebant Judæi totum orbem in Judæos & Græcos, ut patet ex Apostolo sæpius in epist. 1. ad Romanos.

37. In novissimo autem die magno festivitatis, stabat Jesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.

37. * *In novissimo autem die magno festivitatis:* quem aliqui septimum fuisse putant; sed quia Scriptura non notat in feriis Scenopegiæ diem septimum fuisse magnum, imò nec ab opere servili fuisse feriatum, hinc verisimilius est, designari octavum, qui proprio nomine dicebatur *Dies Cœtus atque Collectæ*, quia totus populus eo die confluebat, tamquam postridiè domum discessurus. Unde & Salomon die octavo dedicationis dicitur fecisse collectam. Hic ergo dies octavus Scenopegiæ, quia Levit. 23. v. 36. vocatur celeberrimus atque sanctissimus, meritò debet intelligi esse dies magnus festivitatis: in quo propter frequentissimum auditorium, & jamjam dimittendum, Christus velut viaticum daturus, * *stabat*, tamquam rem maximè seriam asserturus; & ex intimo animi sensu loquens, * *clamabat*, ut facilius ab omnibus exaudiretur: * *si quis sitit*, id est, vehementer desiderat, salutem, beatitudinem, & summum bonum, quia sitientium appetitus vehementissimus est: * *veniat ad me*, tamquam ad fontem publicum, unde nemine prohibente, refocillationem suæ sitis, hoc est, salutem hauriat. Alludere videtur ad locum Isaiæ 55. v. 1. *Omnes sitientes venite ad aquas.* * *Et bibat*, potum salutis, quem ego ei propino, Spiritum videlicet sanctum, qui ita sitim ejus implebit, ut nullam umquam inopiam passurus sit. Ut autem intelligerent, quid sit venire ad se, explicando subjungit:

38. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vitæ.

38. * *Qui credit in me*, (credendo enim venitur, non credendo disceditur) * *sicut dicit Scriptura*, diversis locis, magnam Spiritûs & gratiæ abundantiam promittens hominibus, ut videre licet Isaiæ 58. v. 11. Joëlis 2. v. 28. & aliis locis, * *flumina aquæ vitæ*, id est, multiplicia Spiritûs Sancti & gratiarum dona abundanter, instar fluminum, * *fluent de ventre ejus*, id est, non solum ipsum intùs reficient, sed etiam ex animo ejus, seu intimis ejus sensibus per omne genus sanctæ operationis in alios erumpent. Hunc esse sensum Evangelista ipse exponit, dum testatur hoc esse dictum * *de Spiritu, quem accepturi erant credentes*, utpote qui dona sua profusissimè instar fluminum in credentes fusurus erat in Pentecoste.

39. *Non-

39. **Nondum enim erat ſpiritus datus*, viſibiliter ſcilicet & cum tanta plenitudine, ſignorumque & effectuum gloriâ. Nam, ut Aug. omnes Prophetæ & juſti Spiritum Sanctum olim acceperant; ſed modus quidam futurus ſignificatur donationis hujus, qui omninò ante non apparuerat. Cauſa erat, **quia Jeſus nondum erat glorificatus*, per crucem ſeu mortem, ut Chryſoſt. cum ſuis, itemque Hier. epiſt. ad Hedibiam quæſt. 9. Sed rectius Aug. intelligit glorificationem per reſurrectionem & aſcenſionem in cælum, quando exaltatus fuit ad dexteram Patris. Unde Chriſtus ipſe ait: *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos; ſi autem abiero, mittam eum ad vos.* Cauſa dilationis iſtius fuit, quia inordinatum videbatur glorificare Eccleſiam, ſeu membra Chriſti, antequam capitis glorificatio completa eſſet. Quò reſpexit S. Petrus Act. 2. v. 33. *Dextera igitur Dei exaltatus* (id eſt glorificatus) *& promiſſione Spiritûs Sancti acceptâ à Patre: effudit hunc, quem vos videtis, & auditis.* Sic enim patuit, tantam donorum profuſionem eſſe fructum victoriæ & glorificationis Chriſti. Cum ergo turbâ inter ſe diſſentiente, miniſtri fuiſſent à Phariſæis reprehenſi, cur Jeſum non adduxiſſent captivum, cauſam reddiderunt: quia

46. **Numquam ſic locutus eſt homo*, hoc eſt, cum tanta eloquentia, & efficacia, & vi ſpiritûs: nam ex ſolo concionandi modo aliquid divinum in eo latêre judicarunt.

47. **Reſponderunt Phariſæi*, cæteris magis implacabiles: **Numquid & vos*, qui nobis miniſterio & clientelâ eſtis obſtricti, **ſeducti eſtis*, verborum ejus pulchritudine, ut ei tamquam Prophetæ vel Meſſiæ adhæreatis?

48. **Numquam ex Principibus aliquis*, authoritate ſcilicet præcellentibus, **aut ex Phariſæis*, ſanctitate aut Legis peritiâ eximiis, **credidit in eum*, quos ſcilicet tutò ſequi poſſitis? Errore enim ſæculari arbitrabantur, ex perſonis fidem, non ex fide perſonas æſtimari oportere, ut Tertul. de præſcrip. c. 5. Sed Chriſtus in illis initiis non multos ſapientes ſecundum carnem, potentes, aut nobiles vocavit, qui ſuâ authoritate alios provocarent, ne divitiis, potentiâ, honore, favore, ſæculari ſapientiâ, homines ad ſe traduxiſſe videretur.

49. **Sed turba hæc, quæ non novit legem*, & ideò non ſervat eam, neque in credendo, neque in agendo, dum iſtum loco Prophetæ vel Meſſiæ tam facilè contra legem recipiunt, **maledicti ſunt*, juxta id, quod Lex dicit Deut. 27. v. 26. *Maledictus, qui non permanet in ſermonibus legis hujus.*

50. **Dixit Nicodemus ille, qui venit ad eum nocte:* ideoque tunc non incredulus quidem, ſed adhuc timidus, nunc verò paulò conſtantior,

39. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus datus, quia Jeſus nondum erat glorificatus.
40. Ex illa ergo turba, cum audiſſent hos ſermones ejus, dicebant: Hic eſt verè propheta.
41. Alii dicebant: Hic eſt Chriſtus. Quidam autem dicebant: Numquid à Galilæa venit Chriſtus?
42. Nonne Scriptura dicit: Quia ex ſemine David, & de Bethlehem caſtello, ubi erat David, venit Chriſtus?
43. Diſſenſio itaque facta eſt in turba propter eum.
44. Quidam autem ex ipſis volebant apprehendere eum: ſed nemo miſit ſuper eum manus.
45. Venerunt ergo miniſtri ad Pontifices, & Phariſæos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxiſtis illum?
46. Reſponderunt miniſtri: Numquam ſic locutus eſt homo, ſicut hic homo.
47. Reſponderunt ergo eis Phariſæi: Numquid & vos ſeducti eſtis?
48. Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis?
49. ſed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti ſunt.
50. Dixit Nicodemus ad eos,

ut

ille qui venit ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis.

51. Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognoverit quid faciat?

ut qui auderet eorum furorem saltem ad examen revocare:

51. * *Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius, &c.* id est, Numquid lex Dei quemquam condemnari sinit inauditum, ut * *ab ipso*, præsente scilicet, causa ejus diligenter cognoscatur, utrum reus sit, an non; quantumcumque multos habeat accusatores? Ut notat Basilius in Moralibus reg. 54. c. 5. Quod & Judæos observasse patet ex forma condemnandi Susannam, itemque Romanos, ex Act. 25. v. 16. Hinc & Deut. 13. v. 14. sollicitè & diligenter Lex veritatem quæri jubet, antequam ad punitionem procedatur. Itaque Nicodemus non tam Jesum defendit, quam Legem, ut ei efficacius prosit: credebat enim, inquit Aug. quia si tantummodò eum vellent patienter audire fortè similes ministris credentibus fierent.

52. Responderunt, & dixerunt ei: Numquid & tu Galilæus es? Scrutare Scripturas, & vide quia à Galilea propheta non surgit.

53. Et reversi sunt unusquisque in domum suam.

52. *Responderunt, & dixerunt ei*, ferociùs cum convitio: * *Numquid & tu Galilæus es?* Ut scilicet propter communem patriam ei faveas? Vel potiùs sensus videtur: Numquid & tu ex discipulis ejus es? Nam, ut posteà discipuli glorioso nomine dicti sunt Christiani, ita anteà probroso videntur dicti Galilæi, quia plerique tales erant, & quia Christus ipse in Galilæa educatus fuit. Unde ancilla Lucæ 22. probat Petrum esse discipulum Christi, quia Galilæus erat: & Julianus Apostata morti proximus exclamabat, *Vicisti Galilæe.* * *Scrutare Scripturas, & vide, quia à Galilæa Propheta non surgit*, Græcè ἐγήγερται, *surrexit*, id est, deprehendes nullum hactenus Prophetam ex Galilæa prodiisse, & proinde neque hunc esse prophetam vel Messiam. Ineptum planè argumenti genus: sic enim & Eliæ authoritatem elevare potuissent, dicendo, quod ex habitatoribus Galaad Propheta non surgeret; & omnium eorum, qui primi ex aliqua gente excitantur. Interim consilium Nicodemi illum successum habuit, ut reverteretur * *unusquisque in domum suam*, re videlicet infectâ & nihil decernendo adversus Jesum.

CAPUT OCTAVUM.

1. Jesus autem perrexit in montem Oliveti:

2. & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos.

3. Adducunt autem scribæ, & Pharisæi, mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio,

4. & dixerunt ei:

1. * *Jesus autem*, tamquam carens hospitio, nemine illud offerente, * *perrexit in montem Oliveti*, in hortum scilicet Gethsemani, situm ad latus Occidentale montis Olivarum: nam illic Christum frequenter convenisse cum discipulis suis, testatur Joannes infra c. 18. v. 2. idque ad orandum & pernoctandum sub dio, ut colligitur ex Lucæ 21. v. 37. & ex historia Passionis.

2. * *Et diluculo iterum venit in templum*, ubi pridie docuerat. Cùm ergo adduxissent ei mulierem, * *deprehensam in adulterio*, in ipso scilicet facto per testes, ita ut negari non posset; dixerunt ei:

5. * *In Lege Moyses mandavit nobis hujusmodi*, mulieres, * *lapidare.*

Lex

Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio.
5. In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare.
Tu ergo quid dicis?

Lex tam Levit. 20. v. 10. quàm Deut. 22. v. 22. tantùm decernit pœnam mortis, nullâ factâ mentione lapidationis; sed verisimile est Judæos, sive ex regula interpretandi Scripturas, sive ex traditione, extendisse lapidationem, cujus fit mentio loco Deuter. cit. in versu tam antecedente, quam sequente, etiam ad mœchos: de quo latius diximus in locum Levit. allegatum. * *Tu ergo, quid dicis?* Non tamquam Judex, sed tamquam Magister ac Doctor.

6. Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.

6. * *Hoc autem dicebant tentantes eum*, hoc est, non discendi, sed experimentum sumendi causa, utrum aliquid ex ore ejus elicerent, * *ut possent accusare eum*, nempe ut, si lapidandam censeret, famam mansuetudinis apud populum amitteret, imo adversus finem propositi sui agere videretur, qui dixerat se venisse, non ut judicet mundum c. 3. v. 17. sin autem non lapidandam diceret, eum Levi vel traditioni, & consequenter cathedræ Moysis contrarium clamarent. * *Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra*, in pavimento scilicet templi, seu in pulveribus ejus formando characteres, quia sub dio erat. Quid scripserit alii aliud conjectant. Ambros. putat eum scripsisse id, quod habetur Matth. 7. v. 3. *Quid vides festucam in oculo fratris, &c.* D. Thomas in Comment. cum aliis, sentit eum scripsisse idem, quod ore dixit, *Qui sine peccato est vestrum, &c.* Causa cur scriberet, juxta Aug. lib. 4. de consensu c. 10. fuit, ut significaret illos in terra scribendos, non in cælo. Euthymius tamen & alii quidam putant Christum scribendo, & quasi aliud agendo, judicium istud declinare voluisse, captiosam quæstionem à se avertere, adeoque contemnere. Unde editio Complutensis addit in Græco, μὴ προσποιούμενος, *dissimulans*, seu quæstionem non ad se trahens, quemadmodum prudentes viri nonnumquam facere solent. Cui bene respondet id, quod sequitur:

7. Cum ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrûm, primus in illam lapidem mittat.

7. * *Cum ergo perseverarent interrogantes, erexit se.* Quo insinuatur, Christum non nisi coactum importunitate respondisse. Perseverabant autem interrogare, quia & ipsi suspicabantur eum tergiversari tamquam perplexum. * *Dixit eis: Qui sine peccato est vestrum*, id est, ex vobis. Per quod omnes intùs ad interiorem judicem revocat, tacitèque significat eos non minoribus criminibus obnoxios esse. * *Primus in illam lapidem mittat*, q.d. Mulierem quidem dignam lapiditione judico, sed non est congruum, ut in illa punienda Lex impleatur à puniendis; ut videlicet transgressor transgressorem judicet, inquit August. Itaque neque Legem læsit, nec mulierem damnavit, sed ita temperavit responsionem, ut & justitiæ de vindicta criminis, & Legi ac mansuetudini satisfaceret, & ferociam accusantium deprimeret.

8. Et iterum se inclinans, scribebat in terra.

8. * *Et iterum se inclinans, scribebat in terra*, tamquam rediens ad opus

opus præmeditatum, quod ipsi interruperant, idque ut clementissimus Judex daret eorum verecundiæ spatium recedendi, ut notat Hier. l. 2. contra Pelag.

9. Audientes autem unus post unum exibant, incipientes à Senioribus: & remansit solus Jesus, & mulier in medio stans.

9. * *Audientes autem*, & istâ altissimâ justitiæ regulâ tamquam telo percussi, inquit Aug. quia videlicet redarguti à propria conscientia, * *unius post unum exibant*, pudore profitendi se sine peccato, & timore audiendi pejora; * *incipientes à Senioribus*, eo quod ipsi plura haberent crimina, qui diutiùs vixerant, vel quia priores vim sententiæ intellexerant, quasi prudentiores, ut Ambr. ep. 58. * *Et remansit solus Jesus, & mulier in medio stans*, nempe coram *Jesu*, Apostolis, & auditorio.

10. Erigens autem se Jesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt, qui te accusabant: nemo te condemnavit?

10. * *Erigens autem se, dixit: Ubi sunt, qui te accusabant?* Quo significat se cum Scribis & Pharisæis hactenus egisse, tamquam cum accusatoribus, non judicibus. Unde etiam dixerat, *primus lapidem mittat*, eo quod hoc soleret esse testium, non judicum. Eaque de causa facilius etiam fuerat accusatores ab instantiæ severitate compescere, quam Judices à condemnatione rei convicti. **Nemo te condemnavit?* id est, te nemo lapidavit, juxta sententiam condemnationis à me latam? Non enim agebatur de convincendo, sed de puniendo crimine.

11. Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Jesus: Nec ego te condemnabo: Vade, & jam amplius noli peccare.

11. * *Nec ego te condemnabo.* Quibus verbis, inquit Ambros. ep. 76. dimittitur mulier, non absolvitur, quia deerat accusator, non quia innocens approbatur. Quid ergò quererentur Judæi, qui priores à persecutione criminis, & ab executione supplicii destiterunt? Et quandoquidem accusatore deficiente liber sit reus, addit Jesus: * *vade*, libera quidem à supplicio, sed * *jam amplius noli peccare*: ut se homini pepercisse, non hominis culpam sibi placuisse monstraret, inquit Aug. epist. 54.

12. Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi: qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

12. * *Iterum ergo locutus est eis Jesus*, id est, perrexit sermonem à Judæis interruptum facere, videlicet ad populum, qui v. 2. dicitur ad eum venisse, * *dicens: Ego sum lux mundi*, non solum quatenus sum Sapientia & Veritas, in æternum manens, sed etiam quatenus in carne vivo. Nam de verbo incarnato dixit Isaias c. 9. *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam*: & Christus ipse c. 9. v. 5. *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.* Itaque *sum lux mundi*, seu mentium humanarum, ita ut illa lux per verba, per conversationem, per mores, per totam corporis compositionem resplendeat, adeoque ut per sensus etiam externos hominum observari, & morum regula esse possit: & ideò, * *qui sequitur me*, verbo, doctrinâ, & exemplo prælucentem conversationi suæ, * *non ambulat in tenebris*, id est, non vivet in erroribus aut peccatis; utrumque enim damnat ac tollit doctrina, & conversatio mea: * *sed habebit lumen vitæ*, æternæ, inquit Aug. cum scilicet ad

metam

metam ambulationis suæ pervenerit. Nam, ut est Psal. 35. *Apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.*

13. * *Dixerunt ei: Tu de teipso testimonium perhibes:* ideoque * *testimonium tuum non est verum,* quemadmodum scilicet tu dixisti c. 5. v. 25. Sed tunc loquebatur ad hominem, hoc est secundum morem inter homines usitatum; ubi propter suspicionem falsitatis, quæ ex amore sui nasci solet, homini de se testificanti non creditur: quem morem tunc Dominus non tamquam omni ex parte verum probavit; sed saltem circa se Pharisæorum causâ admisit, utens aliis notioribus de se testimoniis. Hic verò totam authoritatem suam, etiam ratione divinitatis sibi competentem proferre volens, docet casum dari in quo rectissimè suo de se uti posset testimonio: ita tamen ut *testimonium suum verum sit.* Ratio est, * *quia scio,* id est, accuratissimâ cognitione comprehendo, * *unde veni,* nempe ex sinu Patris, in hunc mundum, tamquam Deus ex Deo: * *& quo vado:* iterum scilicet ad Patrem absoluta dispensatione legationis meæ. Quibus verbis breviter complectitur omnia de se credenda, videlicet & se Deum esse ex Deo & initium ac finem incarnationis suæ, ac proinde sibi maximè credendum esse: quia, ut Chrysost. Deus sibi ipsi idoneus testis est; &, ut Aug. lumen idoneum est, ut & alia demonstret, & se. * *Vos autem nescitis, unde venio, aut quo vado,* id est, ignoratis originem & egressum meum ex Patre, & regressum ad Patrem.

13 Dixerunt ergo ei Pharisæi: Tu de te ipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum.

14. Respondit Jesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio unde veni, & quo vado: vos autem nescitis unde venio, aut quo vado.

15. * *Vos secundum carnem judicatis,* id est, secundùm suggestionem carnis, & affectuum carnalium vestrorum: itemque secundùm infirmitatem carnis meæ oculis vestris conspicuam pronuntiatis de me. * *Ego verò non judico quemquam,* supple, secundùm carnem, sicut supplet Augustinus, id est, nihil pronuntio de me, aut de aliis ex affectu carnali, & ex iis, quæ solis sensibus foris apparent. Proinde

15. Vos secundum carnem judicatis: ego non judico quemquam:

16. * *Si judico ego,* id est, testificor quippiam de me, aut aliis * *judicium meum verum est,* id est, testimonium illud meum legitimum est, & non suspectum. Nam & præcedentia & sequentia apertè postulant, ut *judicare* & *judicium* pro *testari* & pro *testimonio* sumantur, * *quia solus non sum,* qui scilicet testimonium de me perhibeo: * *sed ego, & qui misit me Pater,* hoc est, quia duo sumus.

16 & si judico ego judicium meum verum est: quia solus non sum: sed ego, & qui misit me, Pater.

17. * *Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum,* nihil in se divinitatis habentium, * *testimonium verum est,* id est, pro vero, & legitimo recipiendum est, ita ut ei sit standum: quantò magis testimonium Patris & meum? Alludit enim ad locum Deut. 19. v. 15. Nunc verò:

17. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est.

18. * *Ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso, & Pater.* Quibus verbis

18. Ego sum qui testimonium perhibeo de me

ipſo: & teſtimonium perhibet de me, qui miſit me, Pater.

verbis explicat id, quod dixerat v. 16. nempè duos eſſe, qui de ſe teſtimonium perhibeant, ſeipſum ſcilicet tamquam Deum, & Patrem ſuum; quorum uterque per os humanæ naturæ Chriſti, & per opera mirabilia de Chriſto teſtimonium ferebat.

19. Dicebant ergo ei: Ubi eſt Pater tuus? Reſpondit Jeſus: Neque me ſcitis, neque Patrem meum: ſi me ſciretis, forſitan & Patrem meum ſciretis.

20. Hæc verba locutus eſt Jeſus in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus.

19. * *Dicebant ergo ei: Ubi eſt Pater tuus?* Satis animadvertentes de alio Patre, quàm de Joſeph eſſe ſermonem: diſſimulant tamen, & quaſi per ludibrium rogant, ut clariùs expreſſum in calumniam trahant. * *Reſpondit Jeſus*, palàm eis exprobans ignorantiam, occultè autem ſatisfaciens quæſtioni, ut calumniæ non pateret locus: * *Neque me ſcitis*, ſicuti putatis, * *neque Patrem meum.* Quamvis enim eum noveritis aliquatenùs ſub ratione Dei; non tamen ſub ratione Patris mei: q.d. inquit Aug. Dicitis, *ubi eſt Pater tuus?* Quaſi jam me ſciatis, & quaſi totum hoc ſim, quod videtis. * *Si me ſciretis*, id ſcilicet, quod potiſſimùm ſum ſecundùm divinitatem meam, & præſertim ſecundùm proprietatem divinitatis meæ perſonalem; * *forſitan & Patrem meum ſciretis.* Pro, *forſitan*, eadem vox Græca ἄν, infrà cap. 14. v. 7. transfertur, *utique: Patrem meum utique cognoviſſetis*, hoc eſt, ſciretis me æternum habere Patrem, qui me ex utero ante luciferum genuit æqualem ſibi: non enim poteſt intelligi in divinis Filius ſine Patre, neque contrà.

21. Dixit ergo iterum eis Jeſus: Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini. Quo ego vado, vos non poteſtis venire.

21. * *Dixit ergo iterum eis Jeſus*, quia in perverſa voluntate apprehendendi eum perſeverabant: * *Ego vado*, ex hoc mundo ad Patrem, q. d. Non ſitis anxii de me tollendo; non diu hærebo inter vos: moriar enim brevi; ſcelere quidem veſtro, ſed ſponte meâ: * *& quæretis me*, non deſiderio, ſed odio, inquit Aug. ut eradatis nomen meum de terra viventium, * *& in peccato veſtro*, odii mei, * *moriemini.* Ubi ſententiam condemnationis eis prædictam eſſe ex ore veritatis, notat idem Aug. quamvis nonnulli hoc tantùm dictum eſſe velint ratione periculi, in quo verſabantur. * *Et quo ego vado*, per mortem regnaturus apud Patrem, * *vos non*, ſeu numquam, * *poteſtis venire*, impediti ſcilicet illo odii & incredulitatis peccato.

22. Dicebant ergo Judæi: Numquid interficiet ſemetipſum, quia dixit: Quò ego vado, vos non poteſtis venire:

23. Et dicebat eis: Vos de deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum. Vos de mundo hoc eſtis, ego non ſum de hoc mundo,

22. * *Dicebant ergo Judæi*, ad ſe invicem muſſitantes: * *Numquid interficiet ſemetipſum, quia dixit: Quo ego vado*, (quibus verbis videbatur ſignificari ſpontaneus, ac propriæ actionis voluntarius diſceſſus) * *vos non poteſtis venire.* Intelligebant enim hæc quaſi dixiſſet: Interficiendo meipſum effugiam manus veſtras. Nuper c. 7. v. 35. aliam conjecturam multò benigniorem ex iiſdem verbis fecerant; utramque verò, quia ignorabant eum habere poteſtatem ponendi animam ſuam.

23. * *Et dicebat eis*, id eſt, & addebat Jeſus verbis ſuis; non enim tam eſt reſponſio, quam continuatio ſermonis præcedentis, cui Evangeliſta

gelista illam impiam conjecturam Judæorum interposuerat : * *Vos de deorsum estis*, id est, de terra , & ita terram sapitis, terrenis cogitationibus impleti; **ego de supernis sum*, id est,de cælo ex Patre natus, ideoque cælest a loquor & sapio. * *Vos de mundo hoc estis*, & proinde pleni iis , quæ in hoc mundo corrupto sunt, concupiscentiâ carnis, concupiscentiâ oculorum, & superbiâ vitæ; **Ego non sum de hoc mundo*, quia à mundi vitiis & concupiscentiis ejus,vanitate & pravitate prorsus liber.

24. * *Dixi ergo vobis* , meritò scilicet, quia tales estis, **quia moriemini in peccatis vestris.* Nam ex illa mundana prudentia eorum nascebatur acerbissimum istud odium in Jesum : ex odio incredulitas, quæ fidem in Mediatorem , unicum remedium liberationis , excludebat. Nam hoc est quod addit : * *si enim non credideritis* , quod eos non facturos prævidebat , & prædixerat , tacitè suggerens modum , quo possent à peccatis liberari : q. d. ex opposito, ergo si credideritis, non moriemini in peccatis vestris. Atque ita in spem aliquam revocavit eos , qui erant ex eis credituri : non enim omnes erant reprobi , ut hîc Aug. * *quia ego sum* , absolutè. Respicit enim ad locum Exodi 3. v. 14. ubi Deus admirabile nomen suum exprimens , dicit Moysi : *Ego sum qui sum.* Quo nomine docet Aug. propriè significari immutabilitatem esse divini , & consequenter æternitatem , infinitatem , &c. hoc est , esse divinum principio & fine carens. Hoc enim propriè dicitur esse , quod numquam mutatur, id est , cujus futurum numquam transit in præteritum , sed semper est. Unde istud , *Nisi credideritis* , *quia ego sum* , idem est quod , *Nisi credideritis* , *quia ego sum Deus* , ut fusiùs Aug. Vide dicta Exodi 3. Quia verò Christus non explicaverat, quidnam vel quisnam esset , putantes aliquid subaudiri , dicebant ei :

24. Dixi ergo vobis , quia moriemini in peccatis vestris: si enim non credideritis quia ego sum , moriemini in peccato vestro.

25. * *Tu quis es ?* Quibus respondit : * *principium , qui & loquor vobis* , id est , principium omnium creaturarum , qui etiam per assumptam humanitatem vobis loquor , prout exponit Ambr. lib. 3. de fide c. 4. & aliis locis, Aug. sæpiùs, Prosper, Bernard. & alii Latini. Sed textus Græcus omnes , maximè recentiores torquet , in quo illud , *principium* , est quarti casus , & pro *qui*, est *quia*, vel, *quòd*, τὴν ἀρχὴν ὅ,τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Neque potest referri ad *principium* , tamquam relativum ejus,quia genere differunt. Itaque Aug. tract. 28. in Joan. dicit Christum respondere non ad verba , sed ad mentem Judæorum , qui dicendo & interrogando , *Tu quis es ?* tacitè rogabant , Quem vis te esse credamus ? Quibus respondet Christus : *Principium* , supple , me credite. Quæ constructio quia durior est , hinc alii aliis multis modis, sed à Latino textu valdè recedentibus, difficultatem expedire conantur. Dicendum videtur, illud ἀρχὴν Græcè poni adverbialiter, ut sub-

25. Dicebant ergo ei : Tu quis es ? Dixit eis Jesus : Principium, qui & loquor vobis.

audiatur præpoſitio κατὰ, quemadmodum ſubauditur, quando dicunt τὸ τέλος, id eſt, *finem*, pro *tandem, denique, in fine*. Et ita ſenſus erit: *A principio*, ſupple, *ego ſum*, quia omni tempore prior ſum, apud quem non eſt fuiſſe vel fore, ſed immutabiliter ſemper eſſe: *qui*, vel *quia* (in idem enim redit) etiam *loquor*, ſeu dico hoc ipſum *vobis*, quando dixi, *Ego ſum*. Hic ſenſus Græci textûs videtur commodiſſimus, & vulgato textui maximè vicinus, & vix differt ab illo primo ſenſu Ambr. Aug. & aliorum antiquorum, qui non tam verba Græca, quam ſenſum reddiderunt.

26. Multa habeo de vobis loqui, & judicare, ſed qui me miſit, verax eſt: & ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo.

26.* *Multa habeo de vobis loqui*, id eſt, quæ de vobis loquar & expoſtulem, * *& judicare*, id eſt, imo propter quæ vos meritò condemnare poſſem (ingratitudinem enim & incredulitatem eorum præcipuè notat:) * *ſed qui miſit me, verax eſt*, q.d. Sed omiſſis omnibus illis, hoc unum vobis dicam, ad redargutionem infidelitatis veſtræ, quod Pater, qui miſit me, verax eſt: * *& ego, quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo*, id eſt, & nihil loquor in hoc mundo, niſi quæ à verace audivi; ac proinde neceſſe eſt, veram eſſe doctrinam meam, cui tamen credere & obedire recuſatis.

27. Et non cognoverunt quia Patrem ejus dicebat Deum.

27. * *Et non cognoverunt, quia Patrem ejus dicebat Deum*, id eſt, non obſervarunt, ſeu non intellexerunt, quod de Deo tamquam Patre ſuo naturali loqueretur: neſcientes videlicet, quid ſibi vellet in illis verbis verſu 25. Quod promittit eos aliquando cognituros, addendo:

28. Dixit ergo eis Jeſus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoſcetis quia ego ſum, & à meipſo facio nihil, ſed ſicut docuit me Pater, hæc loquor:

28. * *Cum exaltaveritis Filium hominis*, in cruce, prout explicat ipſe Evangeliſta c. 12. v. 33. * *tunc cognoſcetis*, ex miraculis in paſſione contingentibus, ex ſucceſſu eventuum prædictorum, ex ſigno Jonæ Prophetæ, hoc eſt, reſurrectione, & ex mirabilibus, quæ poſt aſcenſionem acciderunt, * *quia ego ſum*, id eſt, me Deum eſſe æternum, & immutabilem. Et ne ipſe putaretur Pater, ſubjungit prout notat Aug. * *& à meipſo facio nihil*: id eſt, cognoſcetis, me non eſſe primum actionum mearum principium, ſed eſſe Deum de Deo, à quo habeo omnia, quæ ſum, & facio; * *quia ſicut docuit me Pater, hæc loquor*. Docuit autem Pater, quatenùs ſciens ſcientem genuit: nam quemadmodum illi gignendo dedit, ut eſſet, ſic gignendo dedit, ut noſſet. Non enim ſic docuit, quaſi indoctum genuerit, ſed in natura ſimplici veritatis, hoc eſt eſſe, quod noſſe, ut Aug. tract. 40.

29. & qui me miſit, mecum eſt, & non reliquit me ſolum: quia ego, quæ placita ſunt ei, facio ſemper.

29 * *Et qui miſit me*, id eſt, cujus auctoritate tamquam paternâ incarnatus ſum, * *mecum eſt*, id eſt, non receſſit à me, etſi non ſimul incarnatus ſit: * *& non reliquit me ſolum*, id eſt, miſit quidem, ſed non dimiſit, ſeu non deſeruit me, neque ſecundùm divinitatem, neque ſecundùm humanitatem. Cujus rei argumentum ac ſignum eſt, **quia*

quæ

quæ placita sunt ei, facio semper, cum ipso scilicet ut Deus, cuncta componens, & ordinans, & gubernans sine intermissione, tamquam ejusdem cum ipso voluntatis & operationis : ut homo verò nihil volens aut faciens à paterna voluntate dissentaneum. Ex quo patet, quàm accuratè, quàm studiosè, ac sollicitè Christus omnia sua deferat Patri tamquam principio ac fonti. Ut ita nos doceret rem gravissimam maximeque necessariam, videlicet ut animus noster Deo tamquam principio semper inhæreat, & ad illum cuncta referat, ne aliquid sibi reservando, vel sibi placendo, quodammodò sibi suum fiat principium, & per superbiam cadat, ut Aug. 14. de civit. c. 13. Cùm ergo ei loquenti multi credidissent, dicebat eis Jesus :

30. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31. * *Si vos manseritis in sermone meo*, id est, perseveraveritis in fide, & obedientia verborum meorum, * *veri discipuli mei eritis*, id est, tunc verè merebimini nomen discipulorum, quia fructum ac fidem discipulatus assequemini, vitam scilicet æternam, juxta illud, *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Qui enim credunt, & in tempore tentationis recedunt non merentur nomen discipulorum Christi. Quo verò fructu futuri sint discupili, exponit, addendo :

31. Dicebat ergo Jesus ad eos, qui crediderunt ei, Judæos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis :

32. * *Et cognoscetis veritatem*, proficiendo ad rerum creditarum intelligentiam. Fides enim est, inquit Aug. credere quod non vides; veritas (seu cognitio veritatis) videre, quod credis : qui est fructus fidei. * *Et veritas*, credita atque cognita, * *liberabit vos*, id est, ex servis liberos faciet, sicut Græcum ἐλευθερώσει, sonat, libertate scilicet propriè dictâ, & oppositâ servituti, quâ concupiscentiis peccatorum dominantibus servitis; ut videlicet deinceps Deo, non timore pœnæ, sicut servi, sed ingenuo amore ipsius Dei, seu justitiæ serviatis. Ita plerumque Aug. ut serm. 48. de verbis Domini, lib. 1. operis imperf. contra Julian. & aliis locis. Quem sensum & ipsa cohærentia verborum sequentium postulat : nam illi ex Judæis, qui increduli remanserant, audito nomine liberationis,

32. & cognoscetis veritatem & veritas liberabit vos.

33. * *Responderunt ei : Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus umquam.* Quod si de se intelligant, verum dicunt, quia Romanorum non erant servi seu mancipia, sed politico jure subditi & ingenui : sin de majoribus, splendidum mendacium fuisse testatur servitus Ægyptiaca & Babylonica. * *Quomodo tu dicis : Liberi eritis ?* Quasi scilicet liberi non simus, vel ante non fuerimus, quandoquidem libertas, de qua tu loqueris, non sit nisi à servitute. Quod cum Christus refutare potuisset, etiam juxta carnalem eorum intellectum, ostendere tamen maluit, se non de corporis, sed animi libertate loqui.

33. Responderunt ei : Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus umquam quomodo tu dicis: Liberi eritis?

34. * *Respondit* ergo : *Amen, amen*, id est, quàm verissimè, * *dico vobis*

34 Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis: quia omnis, qui facit peccatum, servus est peccatĩ

vobis (nam superlativum, seu excessum, Hebræi sæpe repetitione ejusdem vocis exprimere solent:) *quia omnis, qui facit peccatum*, sive de cætero sit corpore servus, sive liber, * *servus est peccati*, dominantis imperio ejus. Nam peccato perpetrato non solùm non potest homo viribus suis inde liberari per remissionem peccati, sed etiam desiderio peccandi ita tenetur obstrictus, ut nisi gratia retineat, in alia deinceps peccata præcipitetur: quòd Apostolus vocat *regnare peccatum*, ac *dominari peccatum*. Ubi nomine *peccati* certum est intelligi imperiosam illam concupiscentiam, quæ servos suos semper ad peccata sollicitat, & certissimè impellit, nisi vi majore gratiæ compescatur: & eam hoc quoque loco intelligi Aug. tradit. Ab hac ergo peccati seu concupiscentiæ peccandi servitute liberantur illi, quos veritas per potentem gratiam, seu justitiæ oppositæ delectationem liberos facit: quæ libertas arbitrii, & opposita ei servitus, luculentè describitur ab Apostolo Rom. 6. v. 12. usque ad finem, & 2. Petri 2. v. 16. Ut autem magis eos terreat, explicat conditionem talis hujus servitutis & libertatis, adhibitâ similitudine ex jure politico.

35. Servus autem non manet in domo in æternum: Filius autem manet in æternum.

35. * *Servus autem non manet in domo in æternum*, id est, hæc est conditio servorum; ut non semper maneant in familia, sicuti filius jure suo tamquam heres; sed ejicitur, aut venditur, cùm domino placuerit. Relinquit autem eis tacitè supplendam alteram similitudinis partem, nimirum, ita justo Dei judicio servus peccati ex domo Dei ejicietur. Nam in hujus rei figuram Ismaël tamquam servus ejectus fuit juxta illud Scripturæ, *ejice ancillam & filium ejus*. Isaac verò tamquam filius est retentus.

36. Si ergo vos filius liberaverit, verè liberi eritis.

36. * *Si ergo vos filius*, id est, ego, qui sum veritas illa, de qua ante locutus fui, * *liberaverit*, ab ista servitute peccati, cui obstricti estis, * *verè liberi eritis*, non solùm libertate civili, de qua gloriamini, sed libertate verâ animi: quæ in eo sita est, ut homo neque concupiscentiæ peccatorum in se dominanti, & consequenter neque dæmoni, sed soli Deo per charitatem sinceram, tamquam filius serviat.

37. Scio quia filii Abrahæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.

37. * *Scio quia filii Abrahæ estis*, Græcè σπέρμα, *semen Abrahæ*; respicit enim ad verba illorum v. 33. ut retundat eorum gloriationem de patre Abraham: * *sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis*, id est, non invenit locum in corde vestro. Retenta est enim phrasis Græca οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, tam inusitata, quàm Latina, quâ tribuitur sermoni id, quod cordibus conveniebat. Significat enim eos propter servitutem peccati, non capere sermonem suum, seu sermonem non capi ab eis: quo sensu alibi dicitur, *non omnes capiunt verbum hoc*.

38.*Ego

38. * *Ego quod vidi apud Patrem meum loquor*, hoc eſt, Veritatem vidi, veritatem loquor, inquit Aug. & ſimili modo, vos, * *quæ vidiſtis apud Patrem veſtrum, facitis*, dum ſcilicet quæritis me interficere, & ſermonem meum repellere. Relinquit eis tacitè ſubſumendum: ſed non vidiſtis hoc apud vel in Abraham, ergo ille non eſt pater veſter, ſed alius aliquis ſceleratior. Quam argumentationis tacite vim cùm Judæi ſatis intelligerent,

38. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor: & vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum, facitis.

39. * *Reſponderunt: Pater noſter Abraham eſt*, apud quem ſcilicet nihil mali exempli vidimus. * *Dicit eis Jeſus: Si filii Abrahæ eſtis*, legitimi, & benedictionis ejus hæredes, * *opera Abrahæ facite*, quia veri filii Abrahæ cenſentur, non filii carnis, ſed filii promiſſionis, ſeu gratiæ Dei, hoc eſt, non qui ex Abraham carne nati ſunt, ſed qui per gratiam Dei renati, imitantur fidem & opera Abrahæ, ſicut docet Apoſtolus ad Rom. 4. & ibid. c. 9. v. 7. & 8. & ad Galat. 3. v. 7.

39. Reſponderunt, & dixerunt ei: Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Jeſus: Si filii Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite.

40. * *Nunc autem quæritis me interficere, &c. hoc Abraham non fecit.* Ergo non poteſtis jactare vos eſſe filios Abrahæ genuinos, ſed potius ad dedecus veſtrum degeneres.

40. Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus ſum, quam audivi à Deo: hoc Abraham non fecit.

41. * *Vos facitis opera Patris veſtri*, id eſt, opera conſentanea operibus patris veſtri, nempe alterius quam Abrahæ, qui homicida non fuit: quem patrem eorum intelligit eſſe diabolum, ut ſequitur v. 44. ſed eum ante non clare exprimit, quam eos à filiatione tam Abrahæ, quam Dei excluſiſſet. Itaque cum animadverterent non de carnali generatione, ſed de ſpirituali Chriſtum loqui, hoc eſt, non de carnis propagatione, ſed de vitæ inſtitutione, inquit Aug. ſcirentque idololatriam in Scripturis *fornicationem* vocari, quando Diis falſis & multis anima tamquam proſtituta ſubjicitur; * *dixerunt ei: Nos ex fornicatione non ſumus*, id eſt, non fornicatoribus ſeu idololatris, ſed ex veri Dei cultoribus: proinde **unum Patrem habemus*, videlicet * *Deum*, quem tamquam patrem religionis noſtræ, verumque Deum colimus & imitamur. Nihil habes igitur, quod nobis objicias de patre noſtro, neque ſecundum carnem, neque ſecundum ſpiritum.

41. Vos facitis opera patris veſtri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non ſumus nati: unum patrem habemus Deum.

42. * *Dixit ergo eis Jeſus: Si Deus veſter Pater eſſet*, adoptione, & vos germani filii Dei, * *diligeretis utique me*, qui ſum Filius Dei naturalis. Non eſt enim filii adoptivi filium ejuſdem patris naturalem odiſſe, aut non diligere: * *Ego enim ex Deo proceſſi*, ut Filius unicus, ut æqualis, ut verbum Patris, ait Aug. * *& veni*, in mundum per incarnationem: * *neque enim à meipſo veni*, proprio ſcilicet conſilio, ſecluſo Patre, * *ſed ille me miſit.*

42. Dixit ergo eis Jeſus: Si Deus pater veſter eſſet: diligeretis utique me. Ego enim ex Deo proceſſi, & veni: neque enim à me ipſo veni, ſed ille me miſit.

43. * *Quare loquelam meam non cognoſcitis?* Hoc eſt, ſi Deus eſt pater veſter, ut gloriamini, cur non agnoſcitis linguam ſeu idioma meum, cum

43. Quare loquelam meam non cognoſcitis? Quia non poteſtis audire ſermonem meum,

cum ſit divinum, utpote & patris veſtri, & fratris veſtri? Nam conterranei, & præcipuè domeſtici, linguam ſuam invicem familiariſſimè intelligunt: *quia, id eſt, niſi quia, (eſt enim magis increpatio, quam reſponſio) *non poteſtis audire ſermonem meum*, id eſt, præ animi averſione, & odii magnitudine, me neque loquentem ferre poteſtis. Unde Sapientiæ 2. v. 15. dicunt Judæi de Chriſto: *Gravis eſt nobis etiam ad videndum, quoniam diſſimilis eſt aliis vita illius, &c.* Quapropter ut apertiùs vobis loquar,

44. Vos ex patre diabolo eſtis: & deſideria patris veſtri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit: quia non eſt veritas in eo, cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax eſt, & pater ejus.

44. * *Vos ex patre diabolo eſtis*, non creatione, aut generatione, aut adoptione; quibus modis dicuntur in Scripturis filii alicujus, ſed morum imitatione, ut Aug. quo modo omnes credentes vocantur filii Abrahæ. Unde & Chriſtus quaſi rationem redderet iſtius filiationis, ſubjungit: * *& deſideria patris veſtri*, de me occidendo jam diu meditata, * *vultis facere*, ea ad effectum deducendo. Explicat autem duo tantùm genera deſideriorum diaboli, quæ Judæi accuratè exprimebant, homicidium & mendacium. Nam * *ille homicida erat ab initio*, hominis ſcilicet conditi, quia primis parentibus peccatum perſuadendo, totum genus humanum occidit, juxta illud Sapientiæ 2. *Invidiâ diaboli mors introivit in orbem terrarum.* Unde eodem homicidii amore docuit paulò pòſt Cain occidere fratrem ſuum, quia, ut Baſil. hom. de Invidia, illam artem nemo adhuc hominum illo tempore excogitaverat. Deinceps verò ipſe eſt, qui bellis & homicidiis infinitis totum orbem implevit & implet. * *Et in veritate*, id eſt, amore poſſidendæ, dicendæ & faciendæ veritatis, * *non ſtetit*, id eſt, non permanſit. Ergo in veritate fuit aliquando, ſed non ſtando ac perſeverando, de veritate lapſus eſt, ut notat hìc Aug. Significatur enim mutatio ejus in deterius, à veritate ad fraudes & mendacia. * *Quia non eſt veritas in eo.* Signum redditur, non cauſa ejus, quod in veritate non ſtetit, ut idem notat. 11. de Civit. c. 14. q. d. Quod ex eo perſpicuum eſt, quia nunc in affectu ejus non eſt veritas, eo quod eam non diligat, neque in dicendo, neque in faciendo. Inſinuat ergo eum creatum fuiſſe in veritate: neque enim fieri poteſt, ut à Deo extra veritatem creetur. Ergo cum nunc in eo non ſit veritas, meritò arguitur, non quod in veritate non fuerit, ſed quod in ea non ſteterit, id eſt, perſeveraverit. Itaque * *cum loquitur mendacium*, quod fit, quandocumque aliquis contra id, quod ſentit, loquitur voluntate fallendi, prout definit Aug. in Enchiridio c. 22. * *ex propriis loquitur*, quia diabolus non aliunde mendacium accepit, ſicut ille, cui ab alio perſuadetur mendacium. Hunc enim ſenſum Chriſtus ipſe declarat, addens: * *quia mendax eſt*, id eſt, quia diligit mendacium. Sic enim diſtinguitur

Men-

Mentiens à *Mendace*, quòd mentiens eſt etiam, qui mentitur invitus; Mendax verò amat mentiri, atque habitat animo in delectatione mentiendi, mentiens videlicet ſolâ mentiendi fallendique libidine, ut Aug. lib. de mendacio c. 11. & 14. * *Et Pater ejus*, ſupple mendacii, quod præceſſit, hoc eſt, eſt primus author, & inventor mendacii, utpotè quod ipſe à nemine didicit, quàm à ſe ipſo, & ſtatim primis parentibus perſuaſit. Nam, ut idem Aug. Quomodo Deus Pater genuit Filium veritatem, ſic diabolus lapſus genuit quaſi filium mendacium; & ideò eſt pater mendacii, ſicut Deus eſt Pater veritatis.

45. **Ego autem ſi veritatem dico, non creditis mihi.*

45. **Ego autem*, quomodo textus Græcus & Aug. **quia veritatem dico, non credidiſtis mihi.* Significatur ergo ſumma perverſitas eorum, quòd ideo ei non crederent, quia dicebat veritatem, cùm è contrario magis unicuique credendum ſit, quia veritatem dicit. Contingere autem hoc ſolet ex odio dicentis, & ex amore vitii, quod arguitur. Adfert hoc Chriſtus argumentum, quod ſunt filii diaboli, qui amat mendacium.

46. **Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?**

46. * *Quis ex vobis arguet me de peccato?* id eſt, quis redarguet, ſeu argumentis convincet de ullo peccato, maximè mendacii, aut falſitatis in dicendo ac docendo? Supple, ut propter hoc non videamini mihi credere. Si autem * *veritatem dico vobis*, irrefragabilem, * *quare non creditis mihi?* Cùm ſcilicet nullam cauſam non credendi mihi, nec ex doctrina, nec ex verbis, nec ex moribus meis prætexere poſſitis: q. d. Quare non creditis, niſi quia non ex Deo, ſed ex patre diabolo eſtis, cui inviſa eſt veritas? Hanc enim cauſam tacitè tangit, quando ſubjungit:

47. **Qui ex Deo eſt, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis.**

47. * *Qui ex Deo eſt*, tamquam Patre per imitationem, & animi morumque ſimilitudinem, * *verba Dei audit*, id eſt, ea libenter accipit, tamquam auribus, affectui, & moribus ſuis conſona. * *Propterea autem vos non auditis*, id eſt, non recipitis ac diligitis verba Dei, * *quia ex Deo non eſtis, ſed ex patre diabolo.* Quod ideo dicit, ut non propterea excuſabiles viderentur, ſed de illa perverſitate compuncti, aures audiendi à Deo peterent.

48. **Reſponderunt ergò Judæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?**

48. * *Reſponderunt ergo Judæi*, quaſi laceſſiti hâc invidiâ: * *Nonnè bene dicimus nos*, id eſt, optimo jure dicere ſolemus inter nos: numquam enim leguntur hoc expreſſè objeciſſe Chriſto; quamquam nihil vetet, ſæpiùs objectum fuiſſe, licet non ſit ſcriptum, ut notat Chryſoſt. * *quia Samaritanus es tu*, origine, affectu, religionis Moyſaicæ, & gentis contemptu, moribus, * *& dæmonium habes* · quod ſcilicet tibi & verba illa inſpirat, & ſigna in te perpetrat? Itaque quia Chriſtus negaverat eos eſſe ex patre Abraham, & aſſeruerat eſſe ex

 dia-

diabolo; reddunt ei in utroque convitiando rationem, dicendo eum esse ex infami stirpe Samaritanorum, & à diabolo agitari. Primam calumniam, quia notoriè falsa erat, negligit: ad secundam verò, quæ atrocissima erat, & omnem detrahebat fidem dictis factisque suis, respondit Jesus summa cum mansuetudine & clementia, qui summâ cum vehementia improbitatem eorum redarguerat, ut utrumque notat Chrysost.

49 Respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo: sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me.

49. * *Ego dæmonium non habeo*, id est, nihil mihi cum dæmone commercii, * *sed honorifico Patrem meum*, id est, in omnibus gloriam Dei Patris mei specto ac tueor, etiam dum vos homicidas ac mendaces non sino filios Dei atque Abrahæ vocari: * *Et inhonorastis me*, tantâ me afficiendo contumeliâ, ut non possitis atrociori.

50. Ego autem non quæro gloriam meam: est qui quærat, & judicet.

50. * *Ego autem*, ne me putetis contumeliis vestris angi, * *non quæro gloriam meam*, id est, non admodùm curo, non affecto, non propugno: * *Est qui quærat*, supple, *gloriam meam*. Intelligit Patrem, inquit Aug. * *Et judicet*, id est, ulciscatur contumelias meas, ut non putetis eas vos impunè laturos. Itaque neglectis contumeliis eorum, pergit asserere fructum doctrinæ suæ, quasi connectens hæc versui 31. & 32. ex quibus postrema Judæorum contradictio nata fuerat.

51. Amen, amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit mortem non videbit in æternum.

51. * *Si quis sermonem meum servaverit*, fide & opere, * *mortem non videbit in æternum*, id est, non experietur mortem æternam: subinsinuans mortem quidem temporalem visurum, sed ab ea transiturum ad vitam æternam.

52. Dixerunt ergo Judæi: Nunc cognovimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus est, & Prophetæ: & tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum.

52. * *Dixerunt ergo Judæi*, quasi audito ingenti paradoxo: * *Nunc cognovimus*, certò certiùs, * *quia dæmonium habes*, cujus instinctu tantam arrogantiam spirantia verba loqueris. * *Nam Abraham mortuus est*, & *Prophetæ*, qui tamen sermonem Dei servaverunt: * *Et tu dicis*, majora quasi arrogans verbis tuis, quàm Deus suis: * *Si quis sermonem meum servaverit &c.* quæ Christi verba ipsi quasi de morte temporali dicta arripuerant.

53. Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et Prophetæ mortui sunt. Quem te ipsum facis?

53. * *Numquid tu major es Patre nostro Abraham &c.* Consequentia postulabat, ut dicerent: Numquid tu major es Deo? Et qui te audiunt, majores Abraham, & Prophetis? Sicut Chrysost. notat: sed contenti sunt dicere, *Numquid tu major es Abraham &c.* eò quòd perabsurdum illis videretur, eum vel Abrahamo & Prophetis majorem dici. Necesse enim erat eum, qui suâ authoritate quemquam ad vitam revocat, esse majorem eo, qui necessitate moritur; * *Et Prophetæ mortui sunt*, id est, & Prophetis, qui mortui sunt. * *Quem teipsum facis*, per ipsam tuam jactantiam?

54. Respondit Jesus: Si ego glorifico meipsum,

54. * *Respondit Jesus*, ad illud scilicet, quod proximè præcedit,

Quem

quem teipsum facis? * *Si ego glorifico meipsum*, id est, si ego verbis illis magnificis propriam gloriam capto, meipsum laudando, sicut vos putatis, * *gloria mea nihil est*, id est, inanis est, quia ex parte laudantis, nullius omnino apud homines authoritatis est, nec veram gloriam inter homines facit: sed * *est Pater meus, qui glorificat me*: oraculis Prophetarum, testimoniis de cælo, miraculis indubitatis, testando vera esse, quæ dico, & me talem esse, qualem dico. Quòd si quæritis, quis sit Pater meus? Is, inquam, est, * *quem vos dicitis, quia Deus vester est*, ne fortè putetis testimonium ejus à vobis repudiari posse. Significat igitur se esse Filium illius Dei naturalem.

gloria mea nihil est: Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est,

55. * *Et*, pro *sed*, *non cognovistis eum*, neque ut Patrem meum neque ut glorificantem me signis ac miraculis: * *Ego autem novi eum*, utpote Filius ejus naturalis. Quod iterum arrogantiæ videri poterat; sed non ita arrogantia caveri debet, ut veritas relinquatur, inquit Aug. ideoque addit: * *Et si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax*, quia contra mentem meam & conscientiam loquar more vestro, qui veritati etiam agnitæ resistitis, & non agnitam vos scire dicitis. * *Sed scio eum*, cujus signum est, quia * *sermonem*, id est, mandata, * *ejus servo*: tacitè indicans eos non servare, ideoque non cognovisse Deum, & mendaces esse. Nam, ut aptissimè dicitur 1. Joan. 2. v. 3. & 4. *In hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata ejus observemus. Qui dicit se nosse eum, & mandata ejus non custodit, mendax est.* Amotâ igitur jactantiæ opinione, jam ex ipso Abraham ostendit, eum non ægrè laturum fuisse, quòd ei præferretur.

55. & non cognovistis eum: ego autem novi eum. Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, & sermonem ejus servo.

56. * *Abraham pater vester*, quem mihi objicitis, * *exultavit*, id est, gestivit, seu summo affectu desideravit, * *ut videret diem meum*. Quod Aug. nonnumquam exponit de illo die, qui nullo finitur crastino, nullo prævenitur hesterno, hoc est, de ipsa æternitate, in qua Filius coæternus est Patri, prout loquitur lib. de pecc. orig. c. 27. Sed verisimilius est per Hebraismum, diem Christi vocari tempus, quo vixit mortalis in hoc mundo, quod Abraham videre desideravit, quia desideravit videre vicinam salutem, & omnium Gentium benedictionem in semine suo, hoc est, Christo. Ex quo colligit Aug. ibid. fuisse Abraham fide Incarnationis ejus imbutum. * *Vidit*, reipsâ, inquiunt aliqui recentiores, Deo scilicet illi revelante in limbo, ubi tunc degebat. Sed communis veterum interpretatio est, Christum loqui de visione, vel per fidem, vel per particularem & propheticam revelationem. Itaque eum vidisse diem Christi, quando Filium immolare voluit, atque arietem cornibus inter vepres hærentem vidit: uterque enim Christi patientis typum gessit. Ita Chrysost, Theophyl. itemque

56. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, & gavisus est.

Iren. c. 14. & 15. Vel vidiſſe quando juſſit, ut ſervus poneret manum ſuam ſub femora ejus, & juraret per Deum cæli. Quo ſignificabat Deum cæli de femore ſuo naſciturum, ut Aug. tum hîc, tum loco ſupra citato. * *Et gaviſus* eſt, propter beneficii propheticè præviſi magnitudinem. Quo indicat ſe Abrahamo longè majorem eſſe, ut Chryſoſt.

57. Dixerunt ergo Judæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?

57 * *Dixerunt ergo Judæi*, exiſtimantes hoc dici de corporali viſione per oculos carnis, * *quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?* qui tot ſæculis vixit. Supponunt enim Chriſtum vidiſſe Abrahamum, tamquam tempore coætaneum. Colligit ex his verbis Iren. lib. 2. c. 40. Chriſtum tunc temporis exceſſiſſe annum quadrageſimum, & quinquageſimo propinquaſſe. Sed argumentum eſt inefficax; utuntur enim numero longè majore annorum, quàm revera Chriſtus exegerat, ut efficacius eum refutarent.

58. Dixit eis Jeſus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego ſum.

58 * *Dixit eis Jeſus: Antequam Abraham fieret*, Græcè πρὶν γενέσθαι, *factus* ſeu *natus eſſet*, * *ego ſum.* Quo vocabulo, *Eſſendi*, conſtans & immobilis æternitas ejus exprimitur: ideoque non dicit, *fui*, aut, *eram*, ſed *ſum*: ſicut olim dixerat Deus ad Moyſem, *ego ſum, qui ſum*. Unde & Aug. hic notat illud, *fieret*, ad humanam facturam; *ſum*, verò ad divinam ſubſiſtentiam pertinere, omnis ſcilicet temporis & mutationis expertem.

59. Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum: Jeſus autem abſcondit ſe, & exivit de templo.

59 * *Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum*, tamquam in blaſphemum juxta Legem Levit. 24. v. 16. ubi tales jubentur lapidari. Intelligebant enim eum aſſerere voluiſſe iſtis verbis divinitatem ſuam. * *Jeſus autem abſcondit ſe*, inviſibilem ſe reddendo inſidiatoribus, ut notant Theod. Heraclienſis in Catena Græca, & ex illo Theoph. & Euthym. * *&*, ſic inconſpicuus per medium eorum, prout additur Græcè & Syriacè, * *exivit de templo.* Nam alioqui in templo omnibus præſentibus non erat locus abſcondendi ſe in atrio templi.

CAPUT NONUM.

1. Et præteriens Jeſus vidit hominem cæcum à nativitate:

1 * ET *præteriens*, per viam, in ipſo ſcilicet egreſſu de templo, (indicat enim Evangeliſta, iſta ſermonis continuatione, paulò poſt eadem die hoc magnum miraculum editum fuiſſe, ut jam non verbis, ſed rebus ipſis probaret Judæis divinitatem ſuam) * *vidit hominem cæcum à nativitate*, & proindè naturalibus remediis incurabilem.

2. & interrogaverunt eum diſcipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cæcus naſceretur?

2 * *Et interrogaverunt eum diſcipuli: Quis peccavit, hic, aut parentes ejus, &c.* id eſt, cujus peccato factum eſt, ut hoc ſingulare malum cæcitatis ei infligeretur? Nam quamvis noſſent nulli malo obnoxium futurum fuiſſe genus humanum, niſi peccatum originale

præ-

præcessisset, suspicabantur tamen particularia quæque mala non obvenire cuiquam sine particulari vel suo vel parentum delicto. Tollit hanc falsam suspicionem, respondendo:

3. * *Neque hic peccavit, neque parentes ejus*, supple, ut cæcus nasceretur, ut notat Aug. & Chrysost. Nam quamvis prima transgressio sit fons generalis omnium miseriarum nostrarum, causa tamen proxima, cur hoc vel istud huic vel illi obtingat malum, non est semper proprium vel parentum peccatum, sed in diversis valdè diversa est, & aliquando (sicut in hoc cæco) causa est, * *ut manifestentur opera Dei in illo*, scilicet sanando: hoc est, ideò cæcitas hæc juxta vitiosam dispositionem vel materiæ vel generantium, obtingere permissa est, vel etiam inflicta est, ut occasio daretur operandi illustre miraculum, quo Dei potestas & bonitas glorificetur. Quod quia per ipsum Christum explendum erat addit:

3. Respondit Jesus: Neque hic peccavit, neque parentes ejus: sed ut manifestentur opera Dei in illo.

4. * *me* enim * *oportet operari opera ejus, qui misit me*, id est, Dei Patris opera, quæ scilicet mihi tamquam legato suo edenda præcepit, ut per ea homines ad fidem & salutem adducam. Nam de operibus legationis, vitæque temporalis Christi sermonem esse, patet ex eo, quod sequitur: * *donec dies est: venit nox, quando nemo potest operari. Diem* vocat præsentis vitæ tempus; *Noctem*, mortem: quia sicuti dies hominibus ad operandum opportuna est, nox verò importuna; ita & vita mortalis Christi destinata erat implendæ per ipsum legationi, à morte vero cessandum.

4. Me oportet operari opera ejus, qui misit me, donec dies est: venit nox quando nemo potest operari.

5. * *Quamdiu sum in mundo*, id est, in vita hac mortali, * *lux sum mundi*, doctrinâ, conversatione, & moribus, exemplar vitæ. Evangelicæ me præbendo, & intus gratiâ, foris miraculis persuadendo.

5. Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi

6. * *Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit super oculos ejus*, quo scilicet etiam videntes facilius excæcantur, quam cæci sanantur: ut ita magis vim miraculosam suæ operationis ostenderet, ut Chrysost. notat hom. in Epist. 1. ad Cor. Idem vero observat hic, sicut & Iren. lib. 5. c. 13. Christum hoc facto probare voluisse, se eundem esse, qui totum hominem ex luto fecerat, dum partem, quam imperfectam reliquerat, ex eodem luto perfecerat. Miscuit autem sputum, ut ostenderet quàm salutaris esset & medica caro sua.

6. Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit lutum super oculos ejus

7. & dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloë (quod interpretatur Missus) Abiit ergo, & lavit, & venit videns.

7. * *Et dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloë*, Græcè εἰς τὴν κολυμβήθραν, *in piscina*, ut vertitur c. 5. v. 2. seu in lavacro Siloë. Est autem *Siloë* fons ad radices montis Sion, qui non jugibus aquis (hoc est perpetuis) sed incertis horis diebusque ebullit, & per terrarum concava & antra cum magno sonitu venit, prout Hier. in v. 6. c. 8. Isaiæ dicit, se non dubi-

8. Itaque vicini, & qui viderant eum priùs quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat? Alii dicebant: Quia hic est.

9. Alii autem: Nequaquam, sed

similis est ei. Ille vero dicebat: quia ego sum.
10. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?
11. Respondit: Ille homo, qui dicitur Jesus, lutum fecit, & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoria Siloe, & lava. Et abii, lavi, & video.
12. Et dixerunt ei: Ubi est ille? Ait: Nescio.
13. Adducunt eum ad Pharisæos qui cæcus fuerat.
14. Erat autem sabbatum, quando lutum fecit Jesus, & aperuit oculos ejus.
15. Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & lavi, & video.
16. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam: Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos.
17. Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia propheta est.
18. Non crediderunt ergo Judæi de illo, quia cæcus fuisset, & vidisset, donec vocaverunt parentes ejus, qui viderat:
19. & interro-

dubitare posse, eo quod in illa provincia habitaret. Hic autem sumitur *Siloë* pro piscina seu receptaculo aquarum, ex illo fonte tandem confluentium: * *quod interpretatur Missus*, quia derivatur ex Hebraico verbo שלח *Scalach*; id est, *Misit*. Significare voluit Evangelista interpretationem istam ad rem præsentem spectare, sive quia nunc sanandus esset cæcus, cum fuisset eò missus, ut canit Nonnus & Euthym. sive ut indicaret Siloën figuram esse Christi, qui peculiariter tamquam fons omnis illuminationis & gratiæ nostræ, à Patre missus est, ut Aug. & Theoph. Unde ulterius idem Aug. notat cæcum à nativitate significare genus humanum; aquas Siloë, baptismum Christi. * *Abiit ergo & lavit*, nihil hæsitans in fide, nihil in obedientia, nihil disputans, ad quid lutum, ad quid lotio, ut perpendit Chrysost. Ideoque * *venit*, id est, rediit, * *videns*, ut scilicet gratias ageret curatori suo. Quo insinuatur, sicut & v. 11. quòd lavando, hoc est, non nisi absolutâ lotione, visum sit consecutus. Post disceptationem igitur aliquam populi, de modo & authore miraculi istius,

13. *Adducunt eum ad Pharisæos, qui cæcus fuerat*, tamquam ad judices, qui eo diligentiùs interrogato, & re accuratiùs perpensâ, de tam publico miraculo judicarent.

14. * *Erat autem Sabbatum, &c.* Quo indicat hanc fuisse illis dubitandi causam de veritate miraculi, & utrum probandum, an improbandum esset; quia videbatur religioni sabbati repugnare. Quam falsam opinionem ut Christus ex Judæis tolleret, constantissimè in sabbatis miracula operatus est. Pharisæis verò, aliis aliud sentientibus,

17. * *Schisma erat inter eos*, hoc est, dissidium in opinionibus. Ut ergo aliquid certi elicerent, vel fortè etiam ut calumniandi miraculi causam captarent, si cæcus ipse Christum vel reprehenderet, vel eum laudando, causam ejiciendi se ex Synagoga præberet, * *Dicunt cæco iterum: Tu quid dicis de illo, &c.* hoc est, quid hominis eum esse putas? Bonum an malum? Ille autem constanter, quod sentiebat, expressit: * *quia Propheta est*; sciebat enim Prophetas olim miracula faciendo, populumque divina docendo, probavisse, se esse servos Dei: nec enim quidquam sublimius adhuc de Christo noverat.

18. * *Non crediderunt ergo, quia cæcus fuisset, donec vocaverunt parentes.* Per quod Chrysost. indicari notat, eos multis modis miraculum tegere & abolêre voluisse. Sed illa est veritatis natura, ut, unde magìs oppugnatur, inde magìs confirmetur.

19. * *Et interrogaverunt eos*, primò quidem, * *Hic est filius vester?* Ut scilicet primò constaret, utrum idonei essent ad ferendum testimo-

monium. Deinde, * *quem vos dicitis, quia cæcus natus est?* Ordinatissimum est enim, ut ante constet de ægritudine, ut inde pateat veritas curationis. Ex quo fit, ut, qui etiam nunc nova miracula explorant, ante omnia inquirant de veritate ægritudinis. Tertiò interrogant, si cæcus natus fuit, * *quomodo ergo nunc videt*, cùm hoc sit naturaliter impossibile? Consequens est enim, ut exploratâ infirmitate, modus curationis indagetur, utrùm sit naturalis, an supernaturalis. Ad duo priora respondent affirmativè: tertium tergiversando declinant, dicendo:

21. *Nos nescimus*; quia id tam exploratè non cognoverant, utpotè qui curationi ejus non interfuerant: * *ipsum interrogate, ætatem habet*; q. d. Nullus magìs idoneus istius rei testis esse potest, quàm ipsemet, qui neque puer est, neque desipit. Ita cautè & verè à se amovent responsionis periculum, quia filius minori invidiâ & majori fide, rem totam prædicare poterat. Itaque causam talis responsi indicans Evang. v. 22. dicit eos timuisse, * *ne extra synagogam fierent*, id est, timuisse anathema, seu interdictionem ab ingressu Synagogæ, multoque magìs templi. Unde id videtur fuisse Judæis olim, extra Synagogam fieri, quòd nunc Christianis excommunicari. Audito igitur, quòd esset filius eorum, & cæcus natus,

24. * *Dixerunt ei: Da gloriam Deo*, id est, glorifica Deum, confitendo simpliciter veritatem, quasi præsente Deo. Videtur fuisse phrasis & modus adjurandi aliquem, ut hanc gloriam & honorem deferret Deo, quatenùs reverendo majestatem, & omniscientiam ejus, palàm mallet confiteri veritatem, quàm coram eo mentiri, ut patet Josuë 7. v. 19. Scopus tamen Pharisæorum fuit, ut negaret se beneficium à Christo accepisse, ut notat Chrysost. & Aug. idque hoc fingendo sibi aliunde constare, quia videlicet * *nos*, tamquam litterati & sancti viri, & talis rei competentes judices, certò * *scimus, quia hic homo peccator est*, id est, scelestus & impius, cui proinde nullâ ratione potest adscribi curatio tua.

25. * *Dixit illi: Si peccator est, nescio*, quia nullum ejus rei argumentum habeo: * *Unum scio, quia cæcus cùm essem, modo video*, supple, ipsius beneficio: nam tacitè redarguit Pharisæos, q. d. Res ipsa loquitur, utrùm peccator, an Propheta sit, qui hoc mihi fecit. Nam sic acceperunt Pharisæi responsum ejus, quando dixerunt:

26. * *Quid fecit tibi? Quomodo aperuit, &c.* tot iteratis percunctationibus nihil aliud captantes, nisi ut in narrando non constaret sibi, & ita fides ejus vacillaret. Ille pertæsus superfluas interrogationes audire, respondit eis:

gaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? 20. Responderunt eis parentes ejus, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est: 21. quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis ejus aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate: ætatem habet, ipse de se loquatur. 22. Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos: jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. 23. Propterea parentes ejus dixerunt: Quia ætatem habet, ipsum interrogate. 24. Vocaverunt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. 25. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio: unum scio, quia cæcus cùm essem, modo video. 26. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos &

27. Respondit eis: Dixi vobis jam, & audistis: quid iterum vultis audire? Numquid & vos vultis discipuli ejus fieri?

27. * *Dixi vobis jam &c. Numquid & vos vultis discipuli ejus fieri*, scilicet sicuti ego? Est enim hæc confessio discipulatûs sui, & simul falsa irrisio Pharisæorum, utpotè quos sciebat, præ superbia & odio Jesu nihil ignominiosius sibi ducere, quàm discipulos ejus fieri.

28. Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis: nos autem Moysi discipuli sumus.

28. * *Maledixerunt ergo ei*, Græcè ἐλοιδόρησαν, *convitiati sunt ei*, irritati scilicet tantâ mendici libertate, * *& dixerunt*, sequentibus verbis ei convitiantes: * *Tu discipulus illius sis.* Quod maledictum est, inquit Aug. si cor discutias loquentium, non si verba perpendas. Quidquid enim eo animo profertur, ut alter afficiatur contumeliâ, maledictum est; licet verbum per se non videatur contumeliosum, ut ait Basil. Interrogatione breviori 24. * *Nos autem Moysi discipuli sumus*, quâ particulâ adversativâ indicant Jesum Moysi esse contrarium. Causam addunt, cur Moysem præferant:

29. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus unde sit.

29. * *Nos scimus*, ex sacris scilicet litteris eruditi, * *quia Moysi locutus est Deus:* ut proindè dubitari nequeat, nos Deum ipsum sequi infallibilem quando Moysis doctrinam sequimur: * *hunc autem nescimus unde sit*, hoc est, unde ad nos venerit, & consequenter unde tam docendi authoritatem seu missionem, quàm doctrinam ipsam acceperit, à Deo, an à seipso. Ille nihil turbatus maledicto intrepidè respondit:

30. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, & aperuit meos oculos:

30. * *In hoc enim mirabile est, quia vos, &c.* id est, enimverò mirabile quiddam in hac re contingit, quod vos viri tam perspicaces ac docti, nesciatis unde sit: * *& aperuit meos oculos*, id est, & tamen aperuit, sive cùm tamen aperuerit oculos meos. Obliquè enim perstringit eos, quod ex miraculo tam illustri nihil moti adhuc missionem Jesu sibi ignotam esse fingerent. Probat autem eos hoc scire debere.

31. Scimus autem quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem ejus facit, hunc exaudit.

31. * *Scimus autem* nos etiam idiotæ, ex communi, & publica hominum sententia, * *quia peccatores Deus non audit*, id est, non exaudit, ut sequitur: nam Græcè utrobique idem verbum est, ἀκούει: * *sed si quis Dei cultor est*, non verbis tantùm ac cæremoniis, sed qui per obedientiam mandatorum ejus, * *voluntatem ejus facit, hunc exaudit.* Quæ cæci sententia difficultatem habet: nam constat peccatores non solùm in temporalibus, sed etiam in spiritualibus multis exaudiri à Deo, ut patet ex Publicano: imo & ad miracula facienda, Matth. 7. v. 22. Unde Aug. tum hîc, tum homilia 43. c. 5. & lib. 2. contra epist. Parmeniani c. 8. ex professo docet, hanc sententiam esse hominis nondum intus illuminati. Si quis tamen eam, ut generaliter veram accipere velit, exponenda esset, quod Deus non exaudiat peccatores, ad facienda hujusmodi miracula, quibus probent innocentiam suam, & se, doctrinamque suam esse à Deo; nam de istis agebatur. Subsumit autem cæcus.

32. * *A*

32. * *A sæculo non est auditum*, *&c.* q. d. Sed in tot signis, & in primis in hoc tanto miraculo, quod ad confirmationem innocentiæ, & a uthoritatis sui edidit, palam est eum esse exauditum à Deo: ex quo concludit:

32. A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati.

33. * *Nisi esset hic à Deo*, scilicet missus & approbatus, tamquam cultor & observator voluntatis ejus, * *non poterat facere quidquam*, nempe tale, ut jam diximus. Quasi concluderet; ergo ille homo non est peccator, sed Dei cultor, &c.

33. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quidquam.

34. * *Responderunt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus*, non solùm animâ peccato infectá, sed etiam corpore abominabilem statum animæ testante; nam, ut Chrysost. & Theophyl. notant, convitium est, quo ei cæcitatem exprobrant: * *& tu*, ita corpore & animâ maledictus, * *doces nos*, Legisperitos & sanctitatis cultores? Cum scriptum sit, *Peccatori dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum?* * *& ejecerunt eum foras*, extra conclave. Nam simul è synagoga hîc ejectum fuisse, non est verisimile, quia nondum professus erat eum esse Christum.

34. Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et ejecerunt eum foras.

35. * *Et cùm invenisset eum Jesus, dixit ei*, ad consolandam & compensandam illam ignominiam: * *Tu credis in Filium Dei*, missum scilicet in mundum? Nam cæcus intelligens illam quæstionem includere, quod esset aliqua persona visibilis, quæ esset Filius Dei respondit:

35. Audivit Jesus quia ejecerũt eum foras: & cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?

36. * *Quis est Domine*, scilicet ille Filius Dei, * *ut credam in eum?* Est vox hominis non diffidentis, sed parati credere, seu, ut Chrysost. loquitur, est vox animæ valde desiderantis, & inquirentis, ut eum veritatis amatorem fuisse intelligas.

36. Respondit ille, & dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum?

37. * *Dixit ei Jesus*, non id, quod brevius erat & clarius, *Ego sum*, sicut Samaritanæ dixerat; sed quod erat modestius & ad incitandum efficacius, in tertia persona: * *& vidisti eum*, quando abstersâ cæcitate, in gratiarum actionem redivisti. Quo verbo revocat ei memoriam præstitæ sanitatis. Sed quia illud, *vidisti*, adhuc dubium erat verbum, addit manifestius: * *& qui loquitur tecum, ipse est.*

37. Et dixit ei Jesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.

38. * *At ille ait: Credo Domine.* Compendiosè profitens, & Deum habere Filium, & eum esse incarnatum, seu hominem factum, adeoque ipsum esse Jesum, qui loquebatur. * *Et procidens adoravit eum*, fidem suam non verbo tantùm, sed & opere protestando. Itaque adoratio hæc fuit fidei, quam profitebatur, congrua; hoc est, adoratio latriæ, soli Deo debita.

38. At ille ait: Credo Domine. Et procidens, adoravit eum.

39. * *Et dixit Jesus*, circumstantibus scilicet occasione cæci, animo jam videntis, sic tamen, ut ad corporalem ejus illuminationem & cæcitatem alludat: * *In judicium ego in hunc mundum veni*, id est, veni ut faciam

39. Et dixit Jesus: In judicium ego in hunc mundum veni: ut qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.

faciam judicium, seu discretionem hominum in duas contrarias partes: ita videlicet, * *ut qui non vident*, animo, simpliciter scilicet ignorantes res saluti suæ necessarias, & ignorantiam suam agnoscentes, * *videant*, id est, per fidem illuminentur; * *& qui vident*, suâ scilicet opinione, sicut exponit Christus v. 41. hoc est, qui sibi persuadent, omnia se nosse, nec indigere doctrinâ meâ, * *cæci fiant*, id est, animo excæcentur per incredulitatem. Nam talibus, cujusmodi Pharisæi erant, contingit id, quod Apostolus de Philosophis dicit, *dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*. Itaque illud, *in judicium*, & particula, *ut*, non scopum aut finem adventûs Christi in hunc mundum significant, sed effectum potiùs seu consecutionem: nam proprio vitio excæcati sunt superbi ex ipsa luce, id est, doctrinâ & miraculis Christi.

40. Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Numquid & nos cæci sumus.

40. * *Et audierunt quidam ex Pharisæis*, qui eum quaquaversum sequebantur, ut observarent, quid diceret atque faceret, * *& dixerunt ei: Numquid & nos*, id est, etiam nos, qui Legis peritiâ excellimus, & aliorum doctores, * *cæci sumus*, per adventum videlicet tuum omni scientiæ nostræ luce privati? Videbant enim se notari, ideoque rogant, ut rem paradoxam & per se absurdam, quemadmodum putabant, clariùs exprimat.

41. Dixit eis Jesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum nunc verò dicitis: Quia videmus: Peccatum vestrum manet.

41. * *Dixit ei Jesus: Si cæci essetis*, corpore, inquit Chrysost. & Theophyl. Sed multò rectiùs exponitur, ut sit antithesis ad id, quod sequitur, *dicitis, quia videmus*. Itaque si cæci essetis, judicio scilicet vestro, id est, si vos cæcos esse adverteretis, cæcosque fateremini, ut exponit Aug. * *peccatum non haberetis*, id est, jam videretis: nam ipsa cæcitas seu incredulitas eorum, peccatum erat. Ideo autem peccatum non haberetis, quia cæcitatis conscii ad me medicum sanandi curreretis. * *Nunc vero dicitis, quia videmus*, id est, persuasi estis, vos esse sapientes, nec indigere ullius doctrinâ, * *peccatum vestrum manet*, id est, perfidia & incredulitas, quâ me repellitis tamquam non necessarium, perseverat in vobis, sine ulla venia aut excusatione.

CAPUT DECIMUM.

1. Amen, amen, dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro.

1. * *AMen, amen dico vobis*, Pharisæis in primis: nam ex v. 19. & 21. videtur hic sermo occasione cæci paulò antè sanati habitus, ut scilicet Christus declararet, non esse veros pastores ovilis Dei, qui excluderent eos à synagoga, qui eum Messiam esse faterentur. * *Qui non intrat per ostium*, viâ scilicet regiâ, * *in ovile ovium, sed ascendit aliunde*, per fenestram scilicet aut fracto pariete, * *ille fur est, & latro*, ille judicari solet fur & latro: *fur*, qui id quod alterius est, suum esse putet; *latro* verò, qui quod est furatus, occidat, inquit Aug.

2. * Qui

2. * *Qui autem intrat per ostium*, viâ legitimâ, * *pastor est ovium*, id est, per hoc tamquam primum & capitale argumentum ostendit re- ipsa se pastorem esse. Alterum autem argumentum est, quòd

2. Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium.

3. * *Huic ostiarius aperit*, non furi aut latroni. Loquitur enim Christus de ovili quasi magni patris-familias, in qua quispiam constitutus est, qui claves omnium portarum curet. * *Et oves vocem ejus audiunt*, id est, discernunt eam, tamquam vocem veri pastoris sui, eique obediunt; non sic voci furis aut latronis: * *& proprias oves vocat nominatim*, id est, suas sibique propriè commissas, sigillatim ad se vocat, ut curet singulas, * *& educit eas*, ad pascua, non ad lanienam, sicut fur & latro. Hæc sunt alia tria indicia veri pastoris.

3. Huic ostiarius aperit, & oves vocem ejus audiunt & proprias oves vocat nominatim, & educit eas.

4. * *Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit*, id est, præcedit eas, ut eis viam monstret ad pascua & defendat in periculis. Hoc est sextum veri pastoris argumentum. Septimum verò, * *Et oves illum sequuntur.* Causa est, * *quia sciunt vocem ejus*, id est, quia assuetæ sunt sibilis & sonis ejus.

4. Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit: & oves illum sequunrur, quia sciũt vocem ejus.

5. * *Alienum autem*, furem scilicet aut latronem, tamquam alienâ voce sibi loquentem, * *non sequuntur.*

5. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non noverunt vocem alienorum.

6. * *Hoc proverbium dixit eis Jesus*, id est, hanc parabolam, ex vulgari usu desumptam. *Proverbium* enim alioquin brevis est & vulgò trita sententia: *Parabola* verò prolixior sermo multùmque figuratus, & ideo etiam plerumque obscurus. Atque hac de causa Pharisæi & Judæi * *non cognoverunt, quid loqueretur eis*, id est, quid sibi vellet ille sermo, seu quem sensum innueret. Per quod indicatur, eos cognovisse, quòd esset parabola ex rebus rusticis petita, sed sensum ejus ignoràsse. Voluit itaque Christus in hac parabola delineare conditiones veri pastoris ovilis sui, seu Ecclesiæ suæ: Primò, quòd intrat per ostium, non ascendens aliundè, id est, non intrudens se in superiorem locum regendi, sicut fur clanculum & per fraudes, vel sicut latro per violentiam. Tali ergò ostiarius Christus, vel Spiritus S. aperit. Oves voci ejus obediunt, & ille nominatim novit & vocat singulas ad se gratiâ suâ, tamquam quas nominatim descriptas habet in libro vitæ singularumque curam gerit. Præcèdit eas exemplo vitæ bonæ, & oves eum imitantur, quia sciunt vocem ejus, ut qui potenter eas ad imitationem sui voce, & moribus, & gratiâ provocet. Porrò per *Oves* hìc intelliguntur non omnes fideles, quemadmodum Joan. ultimo nec omnes justi, sed soli electi, sicut patet v. 14. 15. 16. 26. & 27. & in primis 28. Nam quamvis ovile sit tota Ecclesia, non tamen ita vocatur, quòd omnes & solas contineat oves; sed quia oves, id est, electi, præcipua Ecclesiæ membra sint, stabilia

6. Hoc proverbium dixit eis Jesus. Illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

bilia, & propter quos Eccleſia inſtituta eſt, & unde ovilis nomen ſortitur.

7. Dixit ergo eis iterum Jeſus: Amen, amen dico vobis, quia ego ſum oſtiũ ovium.

7. * *Dixit ergo eis iterum: Ego ſum oſtium ovium*, de quo ſcilicet in parabola locutus ſum. Cùm autem oſtium ſit, per quod ingrediuntur tam oves quam paſtores, dicitur Chriſtus *Oſtium*, quia per illum oves habent aditum ad populum Dei, & conſequenter ad ſalutem & vitam æternam, quia per fidem ejus, per meritum, per inſpirationem: rurſum per illum ingrediuntur alii paſtores, quia per authoritatem ejus, ſive de cælo immediatè datam, ſive legitimâ ſucceſſione tranſmiſſam.

8. Omnes quotquot venerunt, fures ſunt, & latrones, & non audierunt eos oves.

8. * *Omnes quotquot venerunt*, ſcilicet à ſeipſis, non per me, ſeu per authoritatem meam: vel, quod idem eſt, quotquot venerunt non miſſi, prout exponit Aug. lib. 16. contra Fauſtum c. 12. Non enim notantur hic Moyſes & Prophetæ, quia miſſi ab ipſo, & per ipſum venerunt, & ipſum prædicaverunt: ſed de illis loquitur, qui non miſſi, ſed ſuâ ſponte venientes, ſe duces ovibus ad beatitudinem exhibere voluerunt, de quibus Jerem. c. 14. v. 14. & 15. & cap. 23. v. 21. Tales ergo * *fures ſunt, & latrones*, quia vel doloſè vel violentè in ovile aſcendunt, ut oves inſtar furum ſibi vindicent, & inſtar latronum in exitium præcipitent. Sed * *non audierunt eos oves*, vel nullo modo; vel non perſeveranter, ut Auguſt. hîc. Efficit enim Deus providentiâ & inſpiratione ſuâ, ut eos oves prædeſtinatæ ſaltem finaliter exhorreant.

9. Ego ſum oſtiũ. Per me ſi quis introierit, ſalvabitur: & ingredietur, & egredietur, & paſcua inveniet.

9. * *Ego ſum oſtium.* Repetitione confirmat ſermonem, & ſimul explicat, * *ſi quis introierit per me*, inſpiratione & authoritate meâ, ſeu *per me*, intùs vocantem, & exteriùs authoritatem dantem, * *ſalvabitur.* Per quod ſatis indicat, ingreſſum illum etiam per gratiam internam debere fieri. Multi enim Chriſti quidem authoritate accipiunt præfecturam in ovili: ſed non ſalvantur, quia non ſpiritu ejus vocante, ſed ſpiritu cupiditatis vel ambitionis impellente proſiliunt ad gubernacula: * *& ingredietur*, ſecundum fidem interiùs contemplando res divinas, * *& egredietur*, externa officia operando; & utrovis modo * *paſcua inveniet*, id eſt, pabulum, quo & ſe, & gregem reficiat. Vel *ingredietur* in Eccleſiam, *& egredietur*, diſcedendo ex hoc mundo in cæleſtem gloriam, ubi paſcitur Iſraël pabulo æternæ veritatis. Utrumque ſenſum dat Aug. Quamquam *Ingredi* & *egredi* ſignificare ſoleat in Scripturis totam hominis converſationem, ut clarè patet Act. 1. v. 21. & Pſalm. 120. v. 8. q. d. Quocumque ſe vertet, proſperè aget, & paſcua inveniet.

10 Fur non venit niſi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant & abundantius habeant.

10. * *Fur non venit, niſi ut furetur*, id eſt, ſui commodi causâ, ut oves à Deo abſtrahat, & faciat ſuas; * *& eas mactet*, veneno pravæ do-

doctrinæ occidendo; * *& perdat*, æternâ perditione. E contrariò verò * *ego veni, ut oves vitam habeant*, justitiæ per fidem in hac vita, * *& abundantius habeant*, æternam in futuro, ut Aug. tract. 45. Ratio autem curæ tam beneficæ & salutaris subjicitur: quia

11. * *Ego sum Pastor bonus*, q. d. Non solùm sum ostium, per quod ingrediantur alii, sed etiam ipse *sum Pastor*, & quidem *bonus*. Quod non diceret, inquit Aug. nisi essent & pastores mali, fures scilicet & latrones, aut certè mercenarii. Bonum ergo se esse pastorem, ostendit ex proprietate ejus: quia * *bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis*, id est, vitam ipsam, multò magis commoda temporalia profundere paratus est pro salute ovium suarum, si necessitas earum hoc postulet. In quo perspicua differentia est ab iis, qui fures sunt & latrones. Sed quia nonnulli sunt veri pastores quantum ad authoritatem, non quantum ad affectum pastoralem, etiam ab illis se discernit, addendo: 11. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.

12 * *Mercenarius autem, & qui non est Pastor*. Quis in cortice parabolæ *Mercenarius* sit, perspicuum est, ille scilicet, cujus non sunt oves, sed mercede ad hoc officium pascendi conducitur: cujus conditio est, ut pericula à lupis imminentia parum curet, quia non illi, sed Domino oves pereunt. Unde pulchrè alicubi Aug. Viles habent oves, quia non emerunt eas. In re autem significata *Mercenarius* est, qui pascit oves, non salutis earum vel Dei causâ, ad quem pertinent, sed mercedis & sui commodi gratiâ, sua scilicet quærens, non quæ Jesu Christi: * *& qui non est Pastor*, ovium, ita scilicet, ut earum salutem tamquam proprii gregis, & suam ipsius quærat; quales mercenarios pastores præclarè describit Isaias cap. 56. v. 10. & 11. * *videt lupum venientem*, id est, pseudo-doctorem, sicut hoc exponit Apostolus Act. 20. v. 26. *Intrabunt post discessum meum lupi rapaces*; quos statim explicat esse eos, qui abducunt discipulos post se. Ponit autem Christus speciem pro genere: nam sub *lupis* intelliguntur etiam schismatum, & quarumlibet persecutionum ac periculorum authores. * *Et dimittit oves & fugit*, abjectâ curâ & protectione earum. De cujusmodi pastoribus Tertull. de corona militis cap. 1. Novi pastores eorum in pace leones, in prælio cervos. * *Et lupus rapit oves*, per falsas doctrinas, * *& dispergit*, per divisiones & persecutiones, quæ pastoris præsentiâ & protectione dissipari potuissent. 12. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oves:

13. * *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est*, hoc est, quia solam mercedem, seu commodum suum spectat, * *& non pertinet ad eum de ovibus*, id est, non est ei cura de earum salute, sed mercede dumtaxat sua. Cujusmodi pastoris sensus & voces sunt, *quod moritur*, 13. mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ovibus.

mo-

moriatur; *& quod ſucciditur, ſuccidatur*, ut eſt apud Zachar. c. 11. Unde de talibus dicit Spiritus Dei, *O paſtor & idolum, derelinquens gregem.*

14. Ego ſum paſtor bonus: & cognoſco meas, & cognoſcunt me meæ.

14. * *Ego ſum*, non fur, non latro, non mercenarius, ſed * *Paſtor bonus.* Quod declarat duobus argumentis, cognitione ovium, & animæ ſuæ profuſione: * *& cognoſco oves meas*, id eſt, quia ſingularum conditionem diſtinctiſſimè novi, non ſterili cognitione, ſed ut eis ſubveniam: eſt enim hæc cognitio æternæ electionis ac dilectionis, juxta quam dicit alibi, *Ego ſcio quos elegerim*: & Apoſtolus, *Novit Dominus, qui ſunt ejus.* * *Et cognoſcunt me meæ*, tamquam paſtorem & ſalvatorem ſuum: infirmæ quidem ut medicum; proficientes ut ductorem; tentatæ ut adjutorem; valentes ut nutritorem. Quam cognitionem paſtoris ſui, ut oves habeant, dicit Ambr. lib. 3. de Virginib. Si vulnus curare deſideras, medicus eſt; ſi febribus æſtuas, fons eſt; ſi gravaris iniquitate, juſtitia eſt; ſi auxilio indiges, virtus eſt: ſi mortem times, vita eſt; ſi cælum deſideras, via eſt; ſi tenebras fugis, lux eſt; ſi cibum quæris, alimentum eſt. Ut autem declaret, quàm ſit affectuoſa illa mutua paſtoris & ovium cognitio, explicat hoc adjectâ ſimilitudine, & quaſi per parentheſin interpoſitâ.

15. Sicut novit me Pater, & ego agnoſco Patrem: & animam meam pono pro ovibus meis.

15. * *Sicut me novit Pater*, ſupple, ſic ego noſco meas: * *& ſicut ego agnoſco Patrem*, ſupple, ſic cognoſcunt me meæ (ita enim videntur hæc membra intra inter ſe conferenda:) hoc eſt, ſicut me Pater Filium ſuum, ita ut dilectiſſimum habeat, curet & ſervet: ſic ego cognoſco oves meas: & viciſſim, ſicut ego novi Patrem, ita ut eum gratiſſimè agnoſcam omnium bonorum meorum fontem; ſic oves meæ noverunt me, ut ſuprà explicuimus. Itaque illud, *ſicut*, ſimilitudinem, non æqualitatem ſignificat, & reſpicit illa verba v. 11. quæ præceſſerunt, *Cognoſco meas, & cognoſcunt me meæ. Sicut novit me Pater, &c.* * *Et animam meam pono pro ovibus meis*, id eſt, vitam ipſam pro eis liberandis profundo; quod ſignum conſummatæ dilectionis. Nam, ut Chriſtus dicit, *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam ponat quis pro amicis ſuis*: quod ipſe pro inimicis fecit. Ut autem ſcirent Judæi quænam ſint illæ oves, adjicit:

16. Et alias oves habeo, quæ non ſunt ex hoc ovili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ovile, & unus paſtor.

16. * *Et alias oves habeo*, id eſt, habeo autem & alias oves à Patre mihi traditas, ſcilicet ex Gentibus, dicente Patre ad Chriſtum, Iſaiæ 49. *Parum eſt, ut ſis mihi ſervus ad ſuſcitandas tribus Jacob, & fæces Iſraël convertendas. Ecce dedi te in lucem Gentium, &c.* * *Quæ non ſunt ex hoc ovili*, id eſt, ex populo Iſraël, ut exponit Aug. Vocantur autem *Oves*, vel per anticipationem, quia oves erunt, vel potius ratione prædeſtinationis Dei. * *Et illas oportet*, juxta decretum æternum Patris, * *me adducere*, ad ovile meum, ſeu Eccleſiam meam,

nempè

nempè per discipulos meos ; nam Christus per præsentiam corporalem non fuit minister, nisi circumcisionis : * *& vocem meam audient*, obediendo prædicationi meæ, per ora discipulorum meorum resonanti. Et ita * *fiet unum ovile*, id est, grex, μία ποίμνη, ut est Græcè, ex duobus scilicet populis, Judaico & Gentili, * *& unus Pastor*, ego scilicet ipse Christus, tamquam lapis angularis, faciens utraque unum, sicut præclarissimè prophetatum hoc est apud Ezech. c. 37. v. 21. usque ad 25.

17. * *Propterea me diligit Pater*, quia, juxta mandatum ejus, ut est versu sequenti, * *ego pono animam meam*, scilicet pro diligendis ovibus, seu hominibus, quos mihi salvandos dedit. Ita tamen eam pono, * *ut iterum sumam eam*, non resumitur autem *anima*, nisi quæ à corpore separata fuerit ; ut proinde *ponere animam*, sit idem, quòd eam emittere. *Iterum* autem *sumere*, est eam propriâ authoritate & virtute corpori restituere ; sic enim seipsum Christus exponit :

17. Propterea me diligit Pater: quia ego pono animã meam, ut iterum sumam eam.

18. * *Nemo tollit*, id est, tollet, * *eam à me*, invito ac nolente, * *sed ego pono eam à meipso*, id est, sponte, quando & quomodo voluero. Quod fecit non solùm, quia se sponte ad crucem tradidit, sed etiam quia sponte mortuus, ex divinitatis authoritate ; cùm virtute propriâ divinitùs vivere potuisset, ut ex illo magno clamore morientis patuit. * *Et potestatem habeo*, plenam ac liberam, * *ponendi eam & sumendi eam*, id est, moriendi & resurgendi, ita ut nemo me invitum posset vel occidere, vel in morte retinere. * *Hoc mandatum accepi à Patre meo* : quod refert ad, *ponere animam*, seu ad passionem; nam ad resurrectionem non erat dandum mandatum. Hoc autem ipsum mandatum non fuit invito, sed volenti & consentienti datum. Insinuat autem mandatum Patris non intulisse sibi necessitatem, sed integram sibi reliquisse arbitrii libertatem.

18. Nemo tollit eam à me : sed ego pono eam à meipso, & potestatem habeo ponendi eam : & potestatem habeo iterum sumendi eam : Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19. * *Dissensio iterum facta est inter Judæos*. Nam prior dissensio facta fuerat cap. præced. v. 16. Idem enim verbum est hîc Græcè, quod ibi, scilicet schisma : * *propter sermones hos*, parabolicos, quos non intelligebant. Unde * *dicebant multi : dæmonium habet, quid eum auditis ? &c.*

22. * *Facta sunt autem Encænia*, id est, festum Encæniorum : quod ita dicitur, quasi festum innovationis, quia est festum renovatæ dedicationis structuræ sacræ. Quidam Græci intelligi putant dedicationem templi primi, structi per Salomonem ; sed illius dedicatio fiebat mense septimo, non hyeme. Chrysost. ac Theophyl. accipiunt dedicationem templi secundi, per Zorobabel erecti post captivitatem; fiebat enim mense duodecimo, scilicet Adar, respondente nostro par-

19. Dissensio iterum facta est inter Judæos propter sermones hos.
20. Dicebant autem multi ex ipsis : Dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis ?
21. Alii dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis : numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire ?
22. Facta sunt autem Encænia in Jerosolymis : & hiems erat,

partim Februario, partim Martio. Veriùs est intelligi de anniversaria dedicatione altaris facta per Judam Machabæum, quæ incidebat in 25. mensis Casleu, id est, noni, respondentis nostro Novembri ac Decembri, & proinde * *hyems erat*, de quo festo vide Machab. 4. v. 59. & 2. Machab. 10. v. 5. & seqq. ubi describitur modus celebrandi, instar festi Tabernaculorum.

23. Et ambulabat Jesus in templo, in porticu Salomonis.

23. * *Et ambulabat Jesus*, non recreandi sui, sed docendi causâ quasi paratus, si se offerret opportunitas, * *in templo*. Quod ne putares fuisse vel in ipsa æde sacra, vel in loco sacrificii, ubi hoc dedecuisset, addit explicandi causâ, * *in porticu Salomonis:* per quam intelligit atrium, non Sacerdotum, sed populi, sub dio cinctum porticu, ita ut à parte totum nominetur: & quia eodem loco structum erat, quo illud Salomon olim struxerat, dicebatur *porticus Salomonis*. De quo atrio Salomonis agit Josephus lib. 8. Antiquit. c. 2.

24. Circumdederunt ergo eum Judæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis: si tu es Christus, dic nobis palam.

24.* *Circumdederunt ergo eum*, quasi nacti opportunitatem insignem, dum ab aliis rebus vacaret, * *& dicebant: Quousque animam nostram tollis?* id est, quamdiu nos suspensos ac dubios tenendo enecas? **Si tu es Christus*, Patribus promissus, * *dic nobis palam*, sine parabolis, & verborum involucris: quasi insinuantes, hanc esse causam, cur hactenus ei non credidissent, & auditâ veritate se credituros: verum, ut Aug. notat, non veritatem desiderabant, sed calumniam præparabant. Itaque

25. Respondit eis Jesus: Loquor vobis, & non creditis. opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me:

25. * *Respondit eis: Loquor vobis*, id est, jam diu dixi vobis, supple, me esse Christum, & non creditis, q. d. Non oritur hoc ex obscuritate verborum meorum, sed ex incredulitate vestra. Causa autem, cur non hîc palàm dicat, *Ego sum Christus*, prima est, quia, ut dixi, non quærebant veritatem, sed calumniam; ut si assereret, quod res erat, accusarent eum, quod se faceret Christum Regem, sicut ei in passione objectum fuit. Secunda, quia operibus id probare malebat, quam nudis assertionibus, reservans responsionem talem in terminis publico concilio Sacerdotum, quando coram judicibus ad exemplum nostrum palàm veritatem professurus erat. * *Opera quæ facio in nomine Patris mei*, id est, voluntate & authoritate & virtute Patris mei, tamquam superantia omnem creaturæ potestatem, * *hæc testimonium perhibent de me*, supple, quis ego sim.

26. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis.

26. * *Sed vos non creditis*, neque verbis, neque operibus. Causa est, * *quia non estis ex ovibus meis*, id est, ex prædestinatis ad vitam æternam, sed potius ad interitum, prout exponit Aug. Cujus rei causa cùm non possit esse nisi culpa hominum, tacitè taxat obduratam eorum malitiam, propter quam divinâ gratiâ destituti erant. Probat au-

autem eos non eſſe ex ovibus ſuis, ex conditionibus verarum ovium.

27. Oves meæ vocem meam audiunt: & ego cognoſco eas, & ſequuntur me;

27. * *Oves meæ*, id eſt, prædeſtinati, & mihi ad ſalvandum dati, *vocem meam audiunt*, id eſt, obediunt, credendo mihi. *Nam audire* ſubinde ſignificat nudam perceptionem vocis Dei, ſive exteriorem, ſive etiam interiorem, ut *Hodie ſi vocem ejus audieritis, &c.* Subinde aſſenſum & obedientiam reſpectu vocis Dei, ut, *locutus ſum, & non audiſtis, &c.* prout & hîc ſumitur. Porrò dicendo, *vocem meam audiunt*, ſignificat ſe ovibus priùs loqui, eaſque ad ſe convertere; quod clariùs indicat addendo: * *& ego cognoſco eas*, non ſterili ſolius mentis cognitione, ſicut & hœdos novit, ſed ſimul affectus, quâ trahuntur oves ad paſtorem, * *& ſequuntur me*, verbum meum ſcilicet credendo, & exemplum operando. De tali cognitione loquitur Apoſtolus ad Galat. 4. v. 9. *Cùm cognoveritis Deum, imo cogniti ſitis à Deo:* per quod ſignificat ipſam cognitionem Galatarum à Deo, tamquam paſtore cognoſcente oves ſuas, proveniſſe. Ne verò parvi facerent, eſſe ovem Chriſti, eumque paſtorem ſequi, ſubjicit:

28 & ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquam de manu mea,

28. * *Et ego vitam æternam do eis*, in præmium, quo nullum majus bonum ovium excogitari poteſt, * *& non peribunt in æternum*, propriâ aliquâ voluntatis mutabilitate vel defectu. Sic enim eis dabitur vita æterna, ut ne quidem per proprium velle ab ea excidere poſſint: nam eis perſeverandi poſſibilitas & voluntas, divinæ gratiæ largitate donatur, ut latiùs Aug. de corrept. & grat. c. 12. Inſinuat autem eos è contrario in æternum perituros, eò quòd non eſſent ex ovibus ſuis, ut notat Aug. tract. 48. * *Et non rapiet eas quiſquam*, non fur, non latro, non mundus, non caro, non dæmones, non proſpera, non adverſa, * *de manu mea*, id eſt, de poteſtate mea, quâ proteguntur: quod addit, ne alienâ vi, fraudibus aut inſidiis, à Chriſto avelli poſſe putarentur. Ne verò mirarentur tantam ſuam poteſtatem in tanta carnis infirmitate, rationem reddit: quia

29. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus eſt: & nemo poteſt rapere de manu Patris mei,

29. * *Pater meus quod dedit mihi*, id eſt, id, quod dedit mihi Pater gignendo, ut eſſem videlicet unigenitus Filius Dei, * *majus omnibus eſt*, id eſt, potentius omni re creatâ: * *& nemo poteſt rapere* violentè oves, * *de manu Patris mei*, ſupple; ergo nec de mea. Ratio ſequitur v. 30. Porrò Græcè ſenſus eſt facilior in maſculino, Pater qui dedit mihi, ſervandas ſcilicet oves, major omnibus eſt. Nemo autem poteſt rapere de manu Patris; ergo nec de mea. Conſequentiam illam probat, quia

30 Ego & Pater unum ſumus,

30. * *Ego & Pater unum ſumus*, naturâ divinâ, & conſequenter poteſtate & voluntate: nam ubi unitas, adeoque identitas, ibi nulla prorsùs diſparitas. Notant autem communi conſenſu Interpretes &

Patres, Aug. Orat. de quinque hæresib. Hieron. cap. 6. Isaiæ, Ambr. lib. de Spiritu S. & alii passim, illud, *Unum*, designare identitatem substantiæ seu naturæ; *sumus*, distinctionem personarum. Unde Aug. epist. 174. docet his verbis significari, Filium esse ὁμοούσιον Patri, id est, ejusdem individualis substantiæ. In quem sensum & Judæi hoc acceperunt, cùm visus est eis blasphemasse; quod nullo modo judicassent, si tantùm significatam existimassent concordiam voluntatis.

31. Sustulerunt ergo lapides Judæi, ut lapidarent eum.

31. * *Sustulerunt ergo lapides Judæi, ut lapidarent eum*, tamquam blasphemum. Intellexerunt enim Judæi, inquit Aug. quod Ariani non intelligunt. Senserunt enim non posse dici, ego & Pater unum sumus, nisi ubi est æqualitas Patris & Filii. Christus autem intrepidè

32. Respondit eis Jesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?

32. * *Respondit eis*, blandiusculè, ut furorum eorum, ratione temperaret: * *multa opera bona ostendi vobis*, id est, multis beneficiis vos affeci; nam *Ostendere bona* vel *mala*, apud Hebræos est benè vel malè facere, ut patet Psal. 70. v. 20. & Psal. 59. v. 5. *Ostendisti populo tuo dura:* * *Ex Patre meo*, id est, tamquam virtute Patris mei facta: quem semper tamquam operum meorum, & missionis principium agnovi, & proinde probant me esse Filium ejus. * *Propter quod eorum opus me lapidatis*, id est, ad lapidandum vos præparatis?

33. Responderunt ei Judæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum.

33. * *Responderunt Judæi: De bono opere*, id est, propter bonum opus, * *non lapidamus te, sed de blasphemia*, quam te admisisse probamus: * *Et quia*, (illud, *&*, est exegeticum seu declarativum pro, *id est*: nam hæc ipsa est blasphemia, quam designare volunt) * *tu homo cum sis, facis*, id est, jactas & prædicas * *te ipsum Deum.* Benè enim intellexerant, quod verbis v. 30. positis se verum Deum asseruisset: sed illo principio nitebatur error ipsorum de blasphemia, quòd nemo posset esse simul homo & Deus. Existimantes forsan hoc aliter non posse fieri, quam per conversionem divinæ naturæ in humanam, aut humanæ in divinam, aut per commixtionem utriusque in aliquam substantiam tertiam. Unde Aug. tract. 18. in Joan. In homine non intelligebant Deum: carnem videbant, Deum nesciebant: habitaculum cernebant, habitationem ignorabant: caro illa templum erat, Deus inhabitabat intùs: per unionem scilicet naturæ divinæ ac humanæ in eamdem personam. Quamobrem Athan. pro decretis Conc. Nicæni notat eos potius sermonem convertere debuisse hoc modo: cur tu Deus cùm sis, homo factus es? Nam opera, sicut & verba, eum Deum esse declarabant.

34. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi, dii estis?

34. * *Respondit eis*, non negando se Deum esse, sicut omninò facere debuisset, si fuisset falsum; sed tuendo verba sua, argumento à minori: * *Nonne scriptum est in lege vestra*, id est, in S. Scriptura à

vobis

vobis in authoritatem recepta,& proinde vobis irrefragabili: nam *Lex* hic totam Scripturam comprehendit, sicut & infrà c. 15. v. 25. quamvis sæpiùs usurpetur pro solo Pentateucho, ut Luc. ult. v. 44. * *Quia ego dixi: Dii estis?* Verba sunt ex persona Dei ad judices dicta, quos uti potestatis, ita & nominis sui participes fecit, ut sint tamquam Dii quidam terreni in administranda justitia.

35. * *Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est*, id est, quos Deus in illo Psalmi loco compellat, * *& non potest solvi Scriptura*, id est, erroris redargui, vel irrita reddi, quasi malè, vel blasphemè homines mortales appellaverit Deos. 35. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura:

36. * *Quem Pater sanctificavit*, sanctitatem, quâ ipsemet sanctus est, communicando ei, hoc est, sanctum per essentiam gignendo, prout exponit Aug. Nam hæc sanctificatio videtur præcedere missionem in mundum, quam subjungit; & proinde non videtur ita convenienter intelligi de sanctificatione humanæ naturæ, sive per gratiam, sive per unionem divinæ naturæ cum humana, sicut aliqui interpretantur. * *Vos dicitis: Quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum?* Vos dicitis me blasphemare, eò quòd me dixerim esse Filium Dei? q. d. Immeritò hoc dicitis: longè quippè justius est, ut ille, quem Pater sanctum genuit, vocetur Filius Dei, & consequenter naturâ Deus; quàm illi, quos Deus alloquitur, & exiguam aliquam divinæ proprietatis participationem habent, prout Aug. per antitheses aliquas declarat. Probat autem se à Patre sanctificatum: 36. Quem Pater sanctificavit, & misit in mundũ, vos dicitis: Quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum?

37. * *Si non facio opera Patris mei*, id est, opera Patri propria, seu quæ non possunt alteri adscribi, quàm Patri, * *nolite credere mihi*, asserenti me unum esse cum Patre. Nam vis argumenti in eo sita est, quòd quorum eadem sunt numero opera, illi unum idemque sint necesse est. Quæ veritas, quia in hac vita valde remota est ab hominum clarâ cognitione, remittit eos ad operum testimonium. 37. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

38. * *Si autem facio*, scilicet opera Patris mei, miracula, quæ à nemine fieri poterant, nisi à Deo Patre: simul verò palàm erat, ea quoque à Christo fieri propriâ authoritate: * *Et si mihi non vultis credere*, propter verba scilicet mea, * *operibus credite*, id est, propter opera mihi credite, ut per opera * *cognoscatis & credatis*, id est, cognoscatis credendo; neque enim clarè ex operibus cognosci potest, sed tantùm credendo: * *Quia Pater in me est, & ego in Patre*, per naturam. Nam ista verba idem continent, quod illa superiora, *Ego & Pater unum sumus.* Unitas enim ista in eo sita est, quòd personæ in se mutuò sint ratione unius individuæ essentiæ: nam per illam intimam inhabitationem, seu circuminsessionem fit, ut singula sint in singulis, & om- 38. Si autem facio: & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre.

 nia

nia in singulis, & singula in omnibus, & omnia in omnibus, & unum omnia, ut loquitur Aug. lib. 6. de Trinit. c. 10.

39. Quærebant ergo eum apprehendere & exivit de manibus eorum.

39. * *Quærebant ergo eum apprehendere*, quia videbant eum persistere in eo, quod dixerat: * *Et exivit de manibus eorum.* Quo insinuatur eum jam penè apprehensum è manibus elapsum esse, sive ipsa fiducia egressionis, sive etiam occultâ divinitatis virtute eos cohibente.

40. Et abiit iterum trans Jordanem, in eum locum, ubi erat Joannes baptizans primum: & mansit illic.

40. * *Et abiit iterum trans Jordanem*, ut per absentiam ejus sedaretur indignatio, * *in locum, ubi erat Joannes baptizans primum*, hoc est, in Bethania seu Bethabara, de quo c. 1. v. 28. nam posteà Joannes migravit in Ænnon juxta Salim, ut est c. 3. v. 23.

41. Et multi venerunt ad eum, & dicebant: quia Joannes quidem signum fecit nullum.

41. * *Et multi dicebant*, admoniti scilicet ipso loco, in quo Joannes baptizaverat: * *Quia Joannes quidem signum fecit nullum*, supple, & tamen ei credidimus; q. d. Quantò justius est, ut ei credamus, qui innumeris miraculis verba sua confirmat.

42. Omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

42. * *Omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc*, Jesu scilicet * *vera erant*, id est, vera esse ipso eventu demonstratum est. Hoc est secundum argumentum credendi. Itaque duobus illis adducti, scilicet miraculis Jesu, & testimonio Joannis in memoriam revocato, * *multi crediderunt in eum*, quòd scilicet esset Christus Filius Dei.

CAPUT UNDECIMUM.

1. Erat autem quidam languens Lazarus à Bethania, de castello Mariæ, & Marthæ sororis ejus.

1. * *Erat autem quidam languens*, Græcè ἀσθενῶν *ægrotus*, * *Lazarus*, distinctus tamen ab illo mendico, de quo Luc. 16. * *à Bethania*, quæ quid sit, statim adjicit, explicationis causâ: * *de castello Mariæ & Marthæ*, hoc est, de pago seu vico, in quo habitabant; quo modo Bethsaida dicitur civitas Andreæ & Petri c. 1. v. 44. Describit tam exactè circumstantias, ut miraculum omnium celeberrimum credibilius fieret.

2. (Maria autem erat, quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes ejus capillis suis: cujus frater Lazarus infirmabatur.)

2. * *Maria autem erat, quæ unxit Dominum unguento*, id est, liquore odorifero. In quo attestatur Joan. Lucæ narranti hanc concionem c. 7. ut sic distingueretur hæc Maria ab aliis eodem vocatis nomine.

3. Miserunt ergo sorores ejus ad eum dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur.

3. * *Miserunt ergo sorores ejus*, nuntium è Bethania trans Jordanem: nam luctus earum. & cura infirmi, & sexus conditio, & fiducia in Jesu, satis erat, ne ipsemet proficiscerentur, ut notat Chrysost. * *dicentes*, id est, cum mandato dicendi ei præscriptis verbis nomine suo: * *Domine, Ecce quem amas, infirmatur.* Tacitè ipsum & verecundè & prudenter provocantes ad sanandum: nam super omnes preces ægri, & amicorum ejus, est amor benefactoris. Unde Aug. Amanti satis est nuntiasse; non enim amas & deseris. Scopus earum fuit, ejus adventum impetrare; qua in re quædam fidei imperfectio fuit, non spe-

ſperantium ſolo juſſu ab abſente conferri poſſe ſanitatem, ſicut hoc patet clariùs infrà v. 21. & 32.

4. * *Audiens autem Jeſus, dixit eis*, ſororibus per eundem illum internuntium: * *Infirmitas hæc non eſt ad mortem*, quia nec mors ipſa ejus erat ad mortem, ſed ad miraculum, inquit Aug. hoc eſt, infirmitas iſta non adferet ei mortem talem, qualem vos timetis, ut ſit ultimus terminus vitæ hujus mortalis, quia jamjam reſuſcitandus eſt: * *ſed pro gloria Dei* inflicta eſt hæc infirmitas; quod explicat addendo, * *ut glorificetur Filius Dei*, id eſt, ut credatur & celebretur; tamquam Patri æqualis & verus Deus, * *per eam*, ſupple, infirmitatem, non mortem, ut ex Græco patet.

4. Audiens autem Jeſus dixit eis: Infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

5. * *Diligebat autem Jeſus Martham, &c.* Quod addit, tum ut redderet rationem v. 3. tum ut indicaret Lazarum ad vitam revocatum eſſe non tantùm ex amore Lazari, ſed etiam ſororum ejus: tum denique ut hinc diſceremus, non mirari vel ægrè ferre, ſi viri boni, Deoque dilecti morbis & incommodis affligantur, ut Chryſoſt. monet.

5. Diligebat autem Jeſus Martham, & ſororem ejus Mariam, & Lazarum.

6. * *Ut autem audivit, manſit in eodem loco duobus diebus*, ut intereà & moreretur, & ſepeliretur Lazarus, ne quiſquam calumniam ſtruere poſſet miraculo. Poſteà verò dixit:

6. Ut ergo audivit quia infirmabatur, tunc quidem manſit in eodem loco duobus diebus.

7. * *Eamus in Judæam*, id eſt, in ſortem tribus Judæ & Benjamin, nam tunc agebat ultrà Jordanem, ut colligitur ex c. 10. v. 40. Cùm ergo diſcipuli eum ab itinere, periculo lapidationis objecto, deterrerent.

7. deinde poſt hæc dixit diſcipulis ſuis: Eamus in Judæam iterum.

8. Dicunt ei diſcipuli: Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, & iterum vadis illuc.

9. * *Reſpondit Jeſus: Nonne duodecim ſunt horæ diei*, ab ortu ſcilicet ad occaſum Solis? Æſtate quidem longiores, hyëme breviores, ut Aug. lib. de vera Relig. c. 43. Lyranus & multi poſt ipſum, putant proverbium fuiſſe, prout & nunc vulgò uſurpatur, quo ſignificetur Judæos mutari poſſe, ut quod unâ horâ diei voluerint, aliâ nolint; ſed ſequentia iſti ſenſui difficulter aptantur. Auguſt. ſenſu magìs myſtico, quàm litterali per *Diem* intelligit Chriſtum, per *Horas* Apoſtolos duodecim, quos Chriſtus moneat non debere ſibi dare conſilium, ſed potiùs ſe ſequi ſicut horæ ſequuntur diem, non contrà. Videtur Chriſtus ſignificare velle duodecim eſſe horas diei, hoc eſt, certis horis ſpatium diei eſſe definitum; ita ut, * *ſi quis ambulaverit in die*, quacumque ſcilicet horâ ejus, etiam ultimâ, * *non offendat*, pedibus, * *quia* adhuc * *lucem videt*.

9. Reſpondit Jeſus: Nonne duodecim ſunt horæ diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt:

10. Die autem finito, ſtatim * *ſi ambulaverit in nocte, offendit*, defectu ſcilicet lucis. Quâ ſimilitudine ſignificatum vult, ſuæ quoque vitæ mortali tamquam diei ſuo certum ſpatium à Deo præfinitum, quod nullis perſecutionibus minui poſſit. Illius diei adhuc aliquid ſu-

10. ſi autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non eſt in eo.

ſupereſſe, quo in Judæam tutò ambulare poſſit: ſed cùm nox, hoc eſt, tempus paſſionis, & occaſus vitæ advenerit, tunc offenſionis, quæ à Judæis immineat, periculum eſſe. Ita Rupertus, quem alii multi ſecuti ſunt.

11. Hæc ait, & poſt hæc dixit eis: Lazarus amicus noſter dormit: ſed vado ut à ſomno excitem eum.

11. * *Poſt hæc dixit eis*, cùm eos hoc ſuo ſermone ſecuros de periculo reddidiſſet: * *Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado, &c.* De mortuo tamquam de dormiente loquitur, partim modeſtiæ causâ, ne reſuſcitationem apertè promittendo, ſeipſum jactare videretur: partim ut indicaret tantam eſſe facilitatem reſuſcitandi Deo, quanta eſt nobis excitandi dormientem de lecto, ut Aug.

12. Dixerunt ergo diſcipuli ejus: Domine, ſi dormit, ſalvus erit.

12. * *Dixerunt ergo diſcipuli: Si dormit, Salvus erit*, quia, ut Tertull. lib. de Anima c. 43. Somnus probator valetudinis, hoc eſt, ut Aug. Somnus ægrotantium, eſt ſalutis indicium. Itaque tacitè ſignificant, non eſſe proindè opus, periculoſum iter ſuſcipere.

13. Dixerat autem Jeſus de morte ejus: illi autem putaverunt quia de dormitione ſomni diceret.

13. * *Dixerat autem Jeſus de morte ejus*: quæ *Somnus* dicitur in ſcripturis, & mortui ſubindè *Dormientes*, quia, ut Aug. 4. de Anima c. 18. Conſanguineus, id eſt, cognatus ſeu affinis eſt lethi ſopor: nimirum non ſolùm, quia omnes inſtar dormientium ad vitam reſurgent, ſed etiam, ut Ambr. de reſurrect. quia poſtquam ab ipſius mundi laboribus requietum fuerit, vigor nobis vivacior refundetur.

14. Tunc ergo Jeſus dixit eis manifeſte: Lazarus mortuus eſt:

14. * *Tunc ergo*, cum videret eos præ ruditate non intelligere, * *dixit eis manifeſtè*, ſine alluſione vel metaphorâ: * *Lazarus mortuus eſt*: q. d. Somnus, de quo locutus ſum, mors ejus eſt.

15. & gaudeo propter vos, ut credatis, quoniã non eram ibi. ſed eamus ad eum.

15. * *Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi.* Rectiùs ordo verborum eſt: *gaudeo, quoniam non eram ibi propter vos, ut credatis.* Cauſa ergò gaudii erat, quòd non eſſet ibi quia precibus & ploratu amantium permotus fuiſſet, ut eum vel à morte præſervaret, vel ſtatim ſuſcitaret: neutrum conveniebat, propter vos, ut credatis. Loquitur de fidei incremento, quæ ex perſpectis fidei evidentiſſimis argumentis magis firmatur. Cum ergò dixiſſet Chriſtus, * *eamus ad eum*, diſcipuli forſan adhuc trepidare videntur;

16. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiſcipulos: Eamus & nos, ut moriamur cum eo.

16. * *Dixit Thomas, qui dicitur Dydimus*, id eſt, alio nomine Græco etiam apellabatur *Didymus.* Nam ſicut primus Apoſtolorum vocatur *Cephas & Petrus*, utroque nomine idem ſignificante, ita iſte dicebatur *Thomas & Didymus*, & utrumque ſignificat geminum ſive gemellum: * *ad condiſcipulos*, minùs alacres: * *Eamus & nos, ut moriamur cum eo*, quia non obſtantibus verbis Domini, putabat & ipſum, & diſcipulos certum mortis periculum adituros. Verba ſunt ergò viri conſtantis juxta Bedam & Rupertum, Chriſtumque diligentis potiùs quam timidi, ſicut putavit Chryſoſt. & Theophyl. quaſi per ironiam fuiſſent dicta.

17. * *Ve-*

17. * *Venit itaque, & invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem*, ut proindè facilè quinque diebus aut sex fuerit mortuus: nec enim eodem die maximè ab amantibus sepeliri solent. Permisit hoc, ut & mors esset probatior, & miraculi gloria illustrior. De quibus diebus quatuor, vide mysticè Aug.

17. Venit itaque Jesus: & invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem.

18. * *Erat autem Bethania juxta Jerosolymam.* Quod addit, ut rationem reddat confluxus Judæorum ex Jerosolymis, utpote quæ non abesset, * *nisi stadiis quindecim*, id est, quasi duobus milliaribus Italicis, seu duobus millibus passuum: nam *stadium* continet centum viginti quinque passus, ita ut octo stadia conficiant mille passus, hoc est, milliare Italicum, & tria milliaria circiter iter unius horæ. Propter hanc ergo propinquitatem

18. (Erat autem Bethania juxta Jerosolymam quasi stadiis quindecim.)

19. * *Multi ex Judæis venerant*, officii causâ; * *ut consolarentur eas*, verborum humanitate. Ex quo colligitur Lazarum & sorores ejus non vulgares fuisse personas, quibus hujusmodi officia maximè post quintum aut sextum diem impendi non solent, sed fuisse vel divitiis, vel nobilitate conspicuas.

19. Multi autem ex Judæis venerant ad Martham & Mariam, ut consolarentur eas, de fratre suo.

20. * *Martha ergo, &c. occurrit illi*, tamquam hospiti ac Domino, honoris atque amoris causâ: * *Maria autem domi sedebat*, excipiens Judæos consolatores suos, & ab eis detenta.

20. Martha ergo ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat.

21. * *Dixit Martha: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.* Eadem sunt & verba sororis v. 32. quibus & modestè luctum suum exprimunt, & Domini potentiam, & benignitatem, ad arcendam à fratre suo mortem; quamvis in eo deficiant, quòd potentiam ejus ad potentiam corporalem adstringant. Et quia verba speciem querelæ præ se ferebant, mitigat eam, addendo:

21. Dixit ergo Martha ad Jesū: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:

22. * *Sed & nunc scio*, etiam fratre mortuo, * *quia quæcumque poposceris à Deo, dabit tibi Deus*, etiamsi poposceris, ut frater mortuus ad vitam redeat. Non audet hoc directe petere, propter rei magnitudinem. Unde neminem legimus, hoc à Christo petiisse: relinquit igitur rem judicio ejus, ut notat Aug. Quamquam non desint, qui putent Martham de resuscitatione desperasse, ut probabiliter colligitur ex v. 24. & 39. & ista verba hujus versus, *Nunc scio, &c.* dicunt intelligi, quòd Christus impetraturus esset quidlibet, ad hoc, ut ostenderet sermonem suum v. 4. ad sorores transmissum (scilicet *infirmitas hæc non est ad mortem*) verum esse. Unde ut Christus sensum ejus explicaret Marthæ,

22. Sed & nunc scio, quia quæcumque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

23. * *Dixit illi: Resurget frater tuus.* Quod cùm modestiæ causâ ambiguè dictum esset, & Martha de resurrectione generali intelligeret, ut quæ præsentem sperare non audiret,

23. Dicit illi Jesus: Resurget frater tuus.

24. Dicit ei Martha: Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die.

25. * *Dicit ei Jesus: Ego sum resurrectio & vita*, id est, non opus est,

25. Dixit ei Jesus: Ego sum resurrectio, & vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet:

est, ut poscam à Deo: ego ipse sum author resurrectionis, & fons vitæ mortuis, qui eos exsuscito, vitamque tribuo, quibus volo. Intelligit autem vitam eam, quæ vera vita est, æterna ac beata: nam vita communis bonis & malis includitur in nomine *resurrectionis.* Ut autem ostenderet, quâ ratione fieri quis posset particeps tanti boni, utrumque explicat: * *Qui credit in me*, quidquid, & quo modo credendum est, * *etiamsi mortuus fuerit*, carne, sicut Lazarus mortuus est, prout supplet Aug. * *vivet* iterum carne immortaliter: & ita non turberis de fratre tuo jam mortuo, utpote qui crediderat in me. Et hoc quidem de jam mortuis; nunc de viventibus.

26. & omnis, qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

26. * *Et omnis, qui vivit*, adhuc in corpore in hoc sæculo, * *& credit in me*, etiamsi moriatûr ad tempus propter mortem corporis, * *non morietur in æternum*, propter vitam beatam spiritus, & immortalitatem resurrectionis. Promittit itaque credentibus in se, mortuis quidem resurrectionem vitæ, viventibus verò immortalitatem; ita ut & illi quidem recuperent vitam, hi numquam amittant. * *Credis hoc?* Quæ interrogatio est ad credendum provocatio. Cùm verò Martha verba Christi non satis intelligeret.

27. Ait illi: Utique Domine ego credidi, quia tu es Christus filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.

27. * *Ait illi: Utique Domine, ego credidi*, jam pridem, * *quia*, id est, quod, * *tu es Christus Filius Dei vivi.* De quibus verbis dictum Matth. 16. v. 16. q.d. Hoc autem credendo, ergo consequenter credidi, quòd tu sis resurrectio & vita, &c. ut Aug. Et ita patet appositum esse responsum Marthæ.

28. Et cum hæc dixisset, abiit, & vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te.

29. Illa ut audivit, surgit citò, & venit ad eum.

30. nondū enim venerat Jesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha.

31. Judæi ergo, qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia citò surrexit & exiit, secuti sunt eam dicentes: Quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi.

32. Maria ergo,

28. * *Et cùm hæc dixisset, abiit, & vocavit Mariam sororem suam*, jussa scilicet à Domino; quod brevitatis causâ suppressit Evangelista. Vocavit autem eam * *silentio*, id est, clam submissâ voce, ne Judæi intelligerent, ac turbam testem ad miraculum contra consuetudinem suam Christus advocasse videretur, * *dicens: Magister adest.* Ante vocaverat eum *Dominum*: ex quo advertas, promiscuè à discipulis vocatum fuisse *Magistrum*, ac *Dominum*, non solùm ab Apostolis, quibus infrà c. 13. v. 3. dicit, *Vos vocatis me Magister & Domine, &c.* sed etiam ab aliis.

29. * *Illa ut audivit, surgit citò*, præ amoris vehementiâ, & moræ impatientiâ, oblita luctus, urbanitatis, ac decori erga consolatores circumstantes:

30. * *Nondum enim venerat Jesus in castellum*, id est, in pagum Bethaniæ. Causa erat, quòd Lazarum suscitaturus erat, cujus monumentum, sicut communiter omnium Judæorum, extra oppida & vicos esse solebant. Sequentibus verò eam Judæis,

32. * *Cecidit ad pedes ejus*, nihil morata præsentium Judæorum turbam,

bam, & malè de Christo sentientium. Unde videtur magis perspectam habuisse dignitatem Jesu, & ferventiùs amasse, quàm soror: nam vitæ contemplativæ studium, cui vacabat, plus in ea pepererat devotionis, reverentiæ, humilitatis. * *Et dicit ei: Domine, si fuisses hic, &c.* Post quæ pauca verba videtur tacuisse, & rem lacrymis magis egisse, quam verbis.

cum venisset ubi erat Jesus, videns eum, cecidit ad pedes ejus, & dicit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

33. * *Jesus autem ut vidit eam plorantem &c. infremuit spiritu*, id est, in semetipso, ut est v. 38. seu in nullum circumstantium fremendo. Est autem *Fremitus*, sonitus quidam indignantis, qui flatu oris represso fit: quo modo congruè dicitur Marci 14. v.6. quòd Apostoli fremebant in Magdalenam. Fremitum autem Christi fuisse contra peccatum, unde mors nata est, putat Aug. alii contra mortem; alii contra diabolum mortis authorem; alii non improbabiliter contra Judæorum incredulitatem, propter quos mors Lazari permissa fuerat. Sed quia *fremere* subinde sumitur generaliùs, cùm & mare & leo fremere dicantur, videtur per fremitum significari quidam lugentis condolentisque affectus: quod & Evangelista indicat, cum eum significat expressum esse ex lachrymis Mariæ, & Judæorum. Unde quasi explicans id, quod dixerat, addit: * *& turbavit seipsum*, motu tristitiæ & compassionis, tamquam radice fremitus istius, quem etiam usque ad lachrymas exteriores permisit. Porrò dicendo, *turbavit seipsum*, significat eum non turbatum illis motibus ex naturæ infirmitate, sicut nos, sed à seipso, tamquam talium affectionum arbitro, quia in illius potestate erat sic vel sic affici vel non affici: ubi enim summa potestas est, inquit Aug. secundùm voluntatis nutum tractatur infirmitas. Hæc autem turbatio affectuum, qui hominem interiorem reddunt impacatum, in illa visione æternæ pacis nulla erit, ut Aug. 14. de civit. c. 9.

33. Jesus ergo, ut vidit eam plorantem, & Judæos, qui venerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, & turbavit seipsum.

34. * *Et dixit: Ubi posuistis eum?* Humano modo cum hominibus agens, etsi non ignoraret, ut scilicet miraculo patrando ordinatè fieret locus. Ideoque & exoratus lachrymis illud fecit, ne se ingessisse videretur.

34. & dixit: Ubi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, & vide.

35. * *Et lachrymatus est Jesus*, veram tristitiam sinens in vera ejus signa prorumpere. Nam, ut Aug. loco cit. in quo verum erat hominis corpus, & verus hominis animus, non erat falsus humanus affectus. Causa tristitiæ & lachrymarum erat mors amici Lazari, quæ verum in se malum erat; de quo tristari & lachrymari moderatè voluit, cum lachrymantibus, ut se verum hominem, & humanum ostenderet: nam absque compassione nullius commiseratione tangi, inclementiam & immanitatem quamdam feram indicat. Immoderatè verò lamentari mulierum est, non viri sapientis, ut Basil. hom. 4. & Theophyl.

35. Et lacrymatus est Jesus:

36. Dixerunt ergo Judæi : Ecce quomodo amabat eum.

36. * *Dixerunt ergo Judæi*, visis lacrymis : **Ecce quomodo*, seu quantopere, * *amabat eum*, amore scilicet lacrymas exprimente in viro tam gravi & constante. Hi colligunt inde amoris magnitudinem, alii vero virtutis impotentiam : quia

37. Quidam autem ex ipsis dixerunt : Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur ?

37. * *Quidam ex ipsis dixerunt*, non satis benè affecti Domino : * *Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere, ut hic non moreretur ?* cum sit facilius morbum arcere, vel ægrotum sanare, quàm cæco nato visum restituere; & eum invitum fuisse lacrymæ testentur ?

38. Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum. erat autem spelunca: & lapis superpositus erat ei.

38. * *Jesus ergo rursum fremens.* Particula, *ergo*, designat causam fremitus ejus à præcedentibus pendere. Fremuit ergò præ indignitate in improbitatem illam, quâ beneficia ipsi vertebant in improperium, & affectus sui humanitatem in incredulitatem potestatis ejus. Fremuit igitur * *in semetipso*, quia sonum indignationis intra semetipsum cohibuit. * *Erat autem spelunca*, non, uti Christi sepulchrum, supra terram ex lapide excisa, sed deorsum tendens : ut satis colligitur ex eo, quòd * *lapis*, quo claudebatur, non erat advolutus ostio, sed * *superpositus erat ei*, speluncæ : quæ proinde videtur fuisse similis foveæ, cujus os esset æquale terræ, sic tamen, ut gradibus in eam discenderetur, quemadmodum adhuc extare dicitur.

39. Ait Jesus : Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat : Domine, jam fœtet, quatriduanus est enim.

39. * *Ait Jesus : Tollite lapidem.* Sed cur vel ipse non sustulit imperio suo, vel immoto lapide Lazarum eduxit ? Respondetur, primò, ne res tota spectrum magicum videretur, ac dicerent non esse Lazarum, sicuti de cæco dixerunt. Secundò, ut Judæi vel oculis suis crederent, qui mente credere nolebant. Removent ergo ipsi lapidem, vident cadaver, fœtorem sentiunt, institas rumpunt, non possunt negare defunctum, quem vident resurgentem. Vident signa mortis, & vitæ munera; dumque conantur, ipso labore emendantur, sicut hæc expendit Ambr. lib. de fide resurrect. * *Dicit ei Martha, soror ejus, qui fuerat mortuus*, ideoque testis magis idonea quatriduanæ mortis : **Domine jam fœtet.* Tacita est ac modesta prohibitio, ne fœtor erumpens sensum ejus & adstantium offenderet. Nam videtur putasse, quòd solùm amici videndi causâ lapidem jussisset amoveri, neque sperasse quatriduani mortui & fœtentis resuscitationem : nam hac de causa tamquam parum tenacem fidei ac memorem, reprehendit eam, dicens :

40. Dicit ei Jesus : Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?

40. * *Nonne dixi tibi : Quoniam si credideris videbis gloriam Dei ?* id est, opus præclarum, quò glorificetur & celebretur Deus. Dixit hoc autem, quando per nuntium transmisit similia verba v. 4. Quamvis alii putent hoc ei dictum v. 23. & 25. ubi dicitur, *resurget frater tuus, &c.* quod reipsa idem est, quod videre gloriam Dei resuscitantis.

tis. Addit autem, * *ſi credideris*, quia poteſt hanc gloriam Dei infirmitas fidei impedire; ſicut impedivit in Petro, quando videns ventum validum cœpit mergi. Itaque confirmat hic Chriſtus Marthæ fidem non nihil labaſcentem, ſicut & fidem Jaïri, Lucæ 8. v. 50. *Crede tantum, & ſalva erit.*

41. * *Tulerunt ergo lapidem*, quia ſcilicet Dominus pergebat urgere amotionem lapidis. Intereà verò dum amotus eſſet, & ſepulchrum quiſque inſpiceret, fœtoremque hauriret, nulla poſſet eſſe dubitatio de mortuo ibi condito, * *Jeſus elevatis ſurſum oculis*, tamquam alloquens Patrem ſuum (oculos enim in eos figimus, quos alloquimur) & illi omnia accepta referens, dixit: * *Pater gratias ago tibi, quoniam audiſti me*, de Lazaro ſuſcitando. Quod quamvis petiiſſe non legatur, voluiſſe tamen ac deſideraſſe, certum eſt. Non ſolum autem preces ſed & deſiderium pauperum & præparationem cordis eorum exaudit Dominus, ut Pſalm. 9. v. penult.

41. Tulerunt ergo lapidem: Jeſus autem elevatis ſurſum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi quoniam audiſti me.

42. * *Ego autem ſciebam, quia ſemper me audis*, in omnibus, quæ vel poſtulo, vel volo: q. d. Non eſt mihi hoc novum, vel inopinatum, * *ſed propter populum, qui circumſtat, dixi*, verba ſcilicet illa, quod gratias ago tibi: idque eo fine, * *ut credant, quia tu me miſiſti*, ut qui per hoc ipſum videbunt, me tantum opus tuâ authoritate & poteſtate feciſſe, cui hoc adſcripſi, antequam fieret. Loquitur in his omnibus ſecundùm formam hominis.

42. Ego autem ſciebam quia ſemper me audis, ſed propter populum, qui circumſtat, dixi: ut credant quia tu me miſiſti.

43. * *Hæc cùm dixiſſet, voce magnâ clamavit*, ut omnibus conſtaret ſe eſſe, qui ſuſcitabat, figuramque daret illius tubæ & vocis magnæ, quâ ſuſcitabit mortuos in noviſſimo die, ut hîc notat Theophyl. & Ambr. lib. de fide reſurrectionis: * *Lazare*, quæ eſt vox ſignificans compoſitum ex corpore & anima & ſuppoſitum: & quamvis hoc jam non eſſet, tamen Dei eſt vocare ea, quæ non ſunt, tamquam ea, quæ ſunt, quia vocando facit, ut ſint. Proprio autem nomine vocat Lazarum, ne, inquit Ambr. loco cit. alius pro alio ſuſcitatus videretur, aut fortuita magis reſurrectio, quàm imperata videretur. Per illam ergo vocem, * *Lazare*, ſuſcitatus eſt; per iſtam verò, * *veni foras*, jam vivus ex antri profundo vel latere ad oſtium prodire juſſus. Itaque

43. Hæc cum dixiſſet, voce magna clamavit: Lazare veni foras.

44. * *Statim*, nullâ interpoſitâ morâ poſt vocem clamantis, quaſi in momento, in ictu oculi, ſicut Apoſtolus dicit futuram omnium reſurrectionem, * *prodiit*, de ſepulchro, * *ligatus manus & pedes inſtitis*, id eſt, faſciis quibuſdam, juxta ritum Judaicum ſepeliendi mortuos, qui tangitur infrà c. 19. v. 40. Sed quomodo proceſſit ligatis pedibus? Reſpondet Aug. hîc & Baſil. hom. 4. fuiſſe miraculum in miraculo, potentiam ſcilicet Dei hoc operatam eſſe, non vires Lazari. Nam etiam * *facies illius ſudario erat ligata*, ut obvinctis ocu-

44. Et ſtatim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus inſtitis, & facies illius ſudario erat ligata. Dixit eis Jeſus: Solvite eum, & ſinite abire.

lis videre non posset, quò vel quà pergeret. Simili sudario ligatam fuisse faciem Christi patet c. 20. v. 7. * *dixit eis Jesus: Solvite eum*, omnibus fasciis sepulchralibus, * *& sinite abire*, liberum, quò voluerit; idque ut conversatio inter homines esset veritatis confirmatio. Miraculosè ergo prodiit, utpote qui nunc foris constitutus, adhuc ambulare non posset. Jussit Christus per alios eum solvi, cùm verbo solo potuisset, quia non solet miraculum adhiberi in iis, quæ possunt ab hominibus fieri, ut scilicet non sint vacua sapientiæ suæ opera, ut est Sapientiæ 14. v. 5.

45. Multi ergo ex Judæis, qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Jesus, crediderunt in eum.

46. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Jesus.

47. Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?

45. * *Multi ergo ex Judæis, qui convenerant, crediderunt in eum*, evidentiâ miraculi, & simul gratiâ intus persuadente convicti.

46. * *Quidam ex ipsis*, similiter miraculi spectatoribus, * *abierunt ad Pharisæos.* Quo insinuat eos neque sic credidisse in Christum, sed insuper rem ad Pharisæos detulisse, malo scilicet animo, ne ampliùs gloria Christi cresceret: videntur enim ex illis fuisse, qui v. 37. notantur. Cùm ergo res consultatione digna videretur,

47. * *Collegerunt Pontifices concilium*, Græcè ἀρχιερεῖς, *summi Sacerdotes*, penes quos solos congregandi concilii potestas erat. Videntur fuisse Caiphas & Annas, qui nominantur Lucæ 3. v. 2. ubi & causas diximus, cur plures vocentur summi Pontifices, cùm nonnisi unus ex divino instituto præesse deberet. Concilium autem intelligit illud magnum septuaginta duorum virorum, ad quod causæ gravissimæ de religione & republica referebantur, qualis causa videbatur hæc esse de Christo. * *Et Pharisæi*, non authoritate, sed instigatione: nam illi ut tales, nullâ pollebant potestate in clerum Judaicum, sed tantùm quorumdam rituum, & externæ sanctitatis professione eminebant. * *Et dicebant: Quid facimus*, quòd hominem toties apprehendere conati, huc usque non apprehendimus? Continent enim verba tacitam ignaviæ suæ reprehensionem: * *quia hic homo*, quem propter contemptum nec nomine dignantur, * *multa signa facit?* Quibus videlicet magis magisque clarescit in dies, populoque fit gratus & mirandus.

48. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem.

48. * *Si dimittimus eum sic*, hoc est, ut sine obstaculo, quæ quantaque voluerit faciat miracula, * *omnes credent in eum*, tamquam in Christum Regem. Quo sanè confitentur maximam fuisse miraculorum vim in persuadendo fidem, & è contrario duritiam fuisse obstinatissimam in repellendo. Plus enim perditi homines cogitabant, quomodo nocerent, ut perderent, quàm quomodo sibi consulerent, ne perirent, inquit Aug. * *Et venient Romani*, tamquam adversus eos, qui, deserto Cæsare, alium Regem suscitaverimus; nam hoc ipsum ei posteà coram Pilato objecerunt: * *Et tollent nostrum locum*, templum, civitatem,

to-

totamque Judæam ſibi uſurpabunt, * *& gentem*, in alium locum transferendo, ſicut olim fecerunt Babylonii. Ita invidiâ & odio prætexunt ſalutem Reipublicæ, cùm ſatis intelligerent nihil terreni regni Chriſtum quærere, & intelligere deberent, eum, qui ſuſcitabat mortuos, pericula vivorum poſſe diſpellere, nec propter incerta pericula certam claramque veritatem opprimendam eſſe.

49. * *Unus autem ex ipſis Caiphas nomine, cum eſſet Pontifex anni illius* (non quod annui eſſent Pontificatus tunc temporis, ſed quòd per avaritiam Romanorum Præſidum frequenter perſonæ mutarentur) * *dixit eis*, tamquam Præſes concilii majori loquens authoritate & libertate, vel, ut Chryſoſt. ait, majori impudentiâ: * *Vos neſcitis quidquam*, ad expediendas res perplexas. Indicat enim eos variaſſe opinionibus, tamquam inopes conſilii.

49. Unus autem ex ipſis Caiphas nomine, cum eſſet Pontifex anni illius, dixit eis: Vos neſcitis quidquam;

50. * *Non cogitatis quia expedit vobis*, Græcè ἡμῖν, *nobis*, id eſt, longè ſatius eſt, ſeu magis expedit (habet enim vim comparativi) ad omnium noſtrûm & Reipublicæ ſalutem, * *ut unus homo*, ſive nocens, ſive innocens, * *moriatur pro populo*, id eſt, occidatur à nobis pro ſalute populi; * *& non tota gens pereat*, id eſt, potiùs quàm in illo ſuperſtite tota natio Judaica à Romanis excidatur. Hæc fuit mens Caiphæ falſa & impia, politico ſpiritu concepta, cui propoſitum eſt quibuſcumque mediis temporalem Reipublicæ ſtatum ſalvum eſſe velle, eoque colore & prætextu obumbrare impietatem ſuam.

50. nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.

51. * *Hoc autem à ſemetipſo non dixit*, id eſt, proprio inſtinctu, quatenus videlicet veram ſententiam continebat; nam quatenùs falſam jam dictam, planè hoc dixit à ſemetipſo, quia ex odio in perſonam: * *ſed cum eſſet Pontifex anni illius*, in quo Deus reſpiciebat ſacram ſacerdotii à ſe inſtituti unctionem ac dignitatem: * *prophetavit*, quatenus Spiritus S. ita verba ejus moderatus eſt, ut veram prophetiam, mente neſciente, imò errante, proferret. Nam Caiphas dicendo, *Vos neſcitis quidquam*, eorum ſtupiditatem deſpiciebat; Spiritus S. verò ſignificabat rei prophetatæ notitiam nemini ex ſeipſo loquenti in mentem venire poſſe. Caiphas dixit, *expedit vobis*, non *nobis*, quia non ipſi ſed aliis erat fructus ex paſſione obventurus, dixit, *ut moriatur*, non *ut occidatur*, quia ſceleſta illa innocentis interfectio non eſt, quæ profuit, ſed mors ejus: dixit, *pro populo & non tota gens*, ut ſenſus ad Judæos non coarctaretur, ſed univerſus orbis comprehendi poſſet, cùm tamen ipſe omnia contrario modo intelligeret. Unde exponit breviter Evangeliſta, quidnam prophetaverit, videlicet, * *quod Jeſus moriturus erat pro gente*, Judaica, quam Caiphas ſolam intelligebat, ut Aug. notat.

51. Hoc autem à ſemetipſo non dixit: ſed cum eſſet Pontifex anni illius, prophetavit, quod Jeſus moriturus erat pro gente,

52. Et

52. & non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.

52. * *Et non tantùm pro gente*, ſcilicet illâ Judaicâ moriturus erat; quam etiam ob cauſam Dei inſtinctu aſſumpta fuerant per Caipham verba generalia; * *Sed ut Filio Dei*, non ex juſtificatione, ſed ex Dei prædeſtinatione (non enim adhuc crediderant, * *qui diſperſi erant*, per univerſum mundum in variis populis & erroribus) * *congregaret in unum*, non locum, ſed in unum corpus, ſeu Rempublicam, quæ eſt Eccleſia, ut ita fieret unum ovile & unus Paſtor.

53. Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum.

53. * *Ab illo ergo die cogitaverunt*, id eſt, communi conſilio firmiter decreverunt, ut Græcum συνεβουλεύσαντο indicat, arripientes avidè Caiphæ ſententiam, non ut vaticinium, quod & ipſi ignorabant, ſed ut prudentiſſimum, ad arcendum temporale malum, conſilium, * *ut interficerent eum*, quantumvis innocentem. Nam antea in hoc tantùm tumultuariè & ſegniter incubuerant.

54. Jeſus ergo jam non in palam ambulabat apud Judæos, ſed abiit in regionem juxta deſertum, in civitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis.

54. * *Jeſus ergo*, ſciens decretum eorum, * *jam non in palam ambulabat*, more hominis cavens ſibi, inquit Aug. & more juſti cavens etiam aliis; ne vel illos magis exaſperaret, vel ſe ſtudio in periculum præcipitaret, cùm nondum veniſſet hora ſua, * *ſed abiit in regionem juxta deſertum* Judææ, non procul à Jordane, * *in civitatem, quæ dicitur Ephrem*, Græcè ἐφραὶμ, *Ephraim*. Urbs obſcura eſt; nam quamvis aliqui putent fuiſſe *Ephron*, de qua 1. Machab. 5. v. 46. minùs eſt veriſimile, quia erat ultra Jordanem. Verius eſt eſſe *Ephron*, de qua 2. Paralip. 13. v. 19. quæ erat propè Bethel in tribu Ephraim.

55. Proximum autem erat Paſcha Judæorum: & aſcenderunt multi Jeroſolymam de regione ante Paſcha, ut ſanctificarent ſeipſos.

55. * *Proximum autem erat Paſcha Judæorum*, quartum prædicationis Chriſti, in quo & crucifixus eſt: * *Et aſcenderunt multi Jeroſolymam de regione*, id eſt, ex tota terra promiſſionis, * *ut ſanctificarent ſeipſos*, id eſt, purificarent, ſeu mundarent per aliqua ſacrificia, pro peccatis oblata: de cujuſmodi ſanctificatione prævia ſecundùm præſcriptum ante comeſtionem agni Paſchalis, fit mentio 2. Paralip. 30. v. 18.

56. Quærebant ergo Jeſum: & colloquebantur ad invicem, in templo ſtantes: Quid putatis, quia non venit ad diem feſtum? Dederant autem Pontifices & Phariſæi mandatum, ut ſi quis cognoverit ubi ſit, indicet, ut apprehendant eum.

56. * *Quærebant ergo Jeſum*, ut qui ſoleret feſtum iſtud multis diebus ad docendum prævenire, * *& colloquebantur: Quid putatis, quia non venit?* Græcè τί δοκεῖ ὑμῖν, *&c. Quid videtur vobis, an non veniet ad diem feſtum?* Eſt enim interrogatio hominum, qui de adventu ejus incerti ſunt, idque propter illud mandatum, de quo ſequitur Chryſoſt. tamen cum ſuis, itemque Aug. Rupertus, & alii putant eos hoc malo animo quæſiviſſe, ut eum ſcilicet juxta mandatum Pontificum comprehenderent.

CA-

CAPUT DUODECIMUM.

HIstoria convivii hujus latè explicata est Matth. 26. solum observandum, quod dicitur de Juda, murmurasse eum de unguenti effusione, tamquam nociva pauperibus:

1 Jesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Jesus.
2 Fecerunt autem ei cœnam ibi: & Martha ministrabat, Lazarus verò unus erat ex discumbentibus cum eo.
3 Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici, pretiosi, & unxit pedes Jesu, & extersit pedes ejus capillis suis: & domus impleta est ex odore unguenti.
4 Dixit ergo unus ex discipulis ejus, Judas Iscariotes, qui erat eum traditurus:
5 Quare hoc unguentum non væniit trecentis denariis, & datum est egenis?

6. * *Non quia de egenis pertinebat ad eum*, Græcè ὀυχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν ἀυτῷ, *non quia de pauperibus ei cura erat*; * *sed quia fur erat*, in usum privatum rapiens, quæ in communem Christi & Apostolorum dabantur. Unde Basil. de hac furti specie loquens in Constit. Monast. c. 53. Societatis, inquit, expilatio est, rei cujuscumque & undecumque in privatum usum sevocatio; & qui id facit, alter Judas est. * *Et loculos*, seu marsupium, * *habens* suæ fidei creditos, * *ea quæ mittebantur*, Græcè τὰ βαλλόμενα, *quæ conjiciebantur*: scilicet intrò in loculos, * *portabat*, tamquam dispensator & œconomus familiæ Christi: non tamen, ut videtur pro libitu suo, sed juxta jussum Domini, qui videtur administrationem loculorum sibi servasse, tam quoad dandas eleëmosynas, quàm res familiares. Nam ideò putabant discipuli c. 13. v. 29. Christum dicendo, *quod facis, fac citiùs*, jussisse, ut aliquid emeret necessarium, vel egenis daret. Porrò hinc & ex cap. seq. patet, non sic Christum sectatum esse paupertatem, quin aliquid in communi possideret, quod ei à piis viris, vel mulieribus, ut est Luc. 8. v. 3. offerebatur; non in puram eleëmosynam, sed in stipendium, tamquam naturali jure debitum iis, qui prædicant Evangelium. Patet item, hoc non repugnare mandato de deponenda sollicitudine in crastinum, quam prohibet Matth. 6. v. ult.

6. Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat.
7. Dixit ergo Jesus: Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud.
8. Pauperes enim semper habetis vobiscum: me autem non semper habetis.

9. * *Cognovit ergo turba multa, quia illic est*, id est, quòd esset Jesus in Bethania: * *Et venerunt*, *non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent*, id est, curiositatis, non charitatis causâ, ut Aug. experiri scilicet volentes videndo, & interrogando, an verum esset, quod fama narrabat. Et quia Lazari celebritas, & publica conversatio & continua præsentia reviviscere faciebat quotidie miraculum, mirabili invidiâ & cæcitate ducti,

9. Cognovit ergo turba multa ex Judæis quia illic est: & venerunt, non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis.

10. * *Cogitaverunt, ut & Lazarum interficerent*, unà scilicet cum Jesu, ne etiam Jesu occiso, propter Lazarum superstitem in ipsum mortuum crederent, sicut propter ipsum credebant in viventem; vel ne Lazari superstitis præsentia esset perpetua redargutio impietatis ipsorum. Sed stulta

10. Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut & Lazarum interficerent:

11. quia multi propter illum abibant ex Judæis, & credebant in Jesum.

stulta erat hæc cogitatio, & cæca sævitia; Dominus enim qui suscitare mor potuittuum, etiam posset occisum, inquit Aug. tract. 50. in Joan.

12. In crastinum autem, turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Jesus Jerosolymam:

12. * *In crastinum autem*, id est, postridie illius cœnæ, quæ erat dies quinta ante diem festum Azymorum, seu Pascha, incidens in diem, quem dicimus Dominicum, seu primam Sabbati, eratque decima mensis primi, quâ die Agnus Paschalis deligebatur, & in locum immolationis ducebatur, immolandus in Paschate, juxta Legem Exodi 12. v. 3. Quam figuram implendo Christus eadem die Jerosolymam intrare voluit. * *Turba multa, quæ venerat ad diem festum*, jam instantem, partim purificationis, partim agni maturè præparandi causâ, * *cùm audivissent, quia venit Jerosolymam*, id est, quòd veniret, & jam esset in itinere.

13. Acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israël.

13. * *Acceperunt ramos palmarum, &c.* ut cum insigniis victoriæ ipsum festivè, & quasi triumphantem, Jerosolymam introducerent, jumento vectum, more eorum, qui inaugurantur. Porro de hac introductione vide dicta latè Matth. 21.

14. Et invenit Jesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est:
15. Nolite timere filia Sion: ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ.
16. Hæc non cognoverunt discipuli ejus primum: sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei.

17. Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo quando Lazarum vocavit de monumento, & suscitavit eum à mortuis.

17. * *Testimonium ergo perhibebat*, cæteris scilicet præsentibus, qui non viderant miraculum, * *turba, quæ cum eo, &c.* id est, quæ oculis suis spectaverat suscitationem Lazari, totamque rei gestæ seriem.

18. Propterea & obviam venit ei turba: quia audierunt eum fecisse hoc signum.

18. * *Propterea & obviam venit ei turba.* Ubi Evangelista dat rationem, cur totus populus obviam Christo effusus fuerit, quod numquam anteà contigerat, nempè quia fama tanti miraculi totam civitatem impleverat.

19. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus? Ecce mundus totus post eum abiit.

19. * *Pharisæi ergo*, tamquam rebus desperatis indignissimè ferentes populi fidem in Christum, tantamque gloriam ejus, * *dixerunt ad semetipsos*, id est, inter se; erubescebant enim coram aliis fateri, se irritis conatibus suis ab eo esse superatos: * *Videtis quia nihil proficimus*, omni nostrâ contradictione, resistentiâ, mandatis? * *Ecce mundus totus post eum abiit*, credendo eum, & confitendo Messiam, spretis nobis: q. d. Opus est celeri & severiore remedio. Verba sunt enim hominum hyperbolicè exaggerantium mali magnitudinem, ut se acuant ad exequendum quantocyùs occisionis decretum.

20. Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo.

20. * *Erant autem quidam Gentiles.* Græcè vocantur ἕλληνες, *Græci*, qui phrasi Scripturæ Novi Testamenti solent Judæis opponi. Chrys. itémque Cyrill. putant eos de Judaismo suscipiendo cogitasse, hoc est, ut

ut proselyti fierent, * *qui ascenderant* Jerosolymam, templi viscendi causâ, quod pro sui veneratione & sanctitate per universum mundum honorabatur, ut 2.Machab. 2. v. 12. * *Ut adorarent in die festo*, non solùm precibus, sed & sacrificiis per Sacerdotes offerendis. Nam hoc factitatum fuisse patet ex sacrificiis, quæ Heliodorus ethnicus obtulit, ibid. v. 35. Hinc enim erat & atrium Gentium, ubi orare sinebantur Deum Israëlis.

21. * *Hi ergo accesserunt ad Philippum*, sive primum obvium, sive aliunde notum, sive in extrema turba versantem, ut, si quid fortè esset Domino concionanti nuntiandum, viâ per turbam tamquam authoritate discipulatus sui factâ, nuntiaret. * *Et rogabant eum: Domine, volumus Jesum videre*, quod propter circumfusam undique turbam non poterant. Hoc ipsum verò erat argumentum propensi animi in Jesum: nam sic etiam Zachæus voluit tantummodo videre Jesum, non alloqui ex sycomoro. Per alios verò accessum quærere, erat submissionis, reverentiæ, & honorificentiæ non exiguæ. Sciebant enim Judæos, ipsumque Christum Gentilium consortium declinare.

21. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaïda Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine, volumus Jesum videre.

22. * *Venit Philippus, & dicit Andreæ*, tamquam seniori, priùs vocato, majoris authoritatis. Ratio communicandi rem Andreæ fuit, quia præter consuetudinem & Christi præceptum Gentiles ad eum adducere, videbatur Philippo esse majoris momenti. Re verò intellectâ,

22. Venit Philippus, & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dixerunt Jesu.

23. * *Jesus respondit eis*, tam Apostolis, quàm Gentilibus à longè audientibus; nec enim aliud eis responsum dedisse legitur: * *Venit*, seu instat, * *hora, ut clarificetur Filius hominis*, id est, ut ego multò illustriùs, quàm inter Judæos, brevi glorificer inter Gentiles; quod iste accursus istorum ad me significat. Itaque tacitè indicat, gratam sibi esse visitationem istorum, qui tamquam Gentium primitiæ nomine omnium profitebantur, Christi conspectum sibi fore acceptissimum. Sed quia ista glorificatio non nisi morte suâ præeunte fieri poterat, explicat hoc Christus familiari similitudine.

23. Jesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, ut clarificetur Filius hominis.

24. * *Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram*, id est, seminatum, * *mortuum fuerit*, terræ scilicet humore & calore resolutum, ac putrefactum, * *ipsum solum manet*, unicum scilicet & sterile, & sine fructu: nam ei opponitur, quod mortuum * *multum fructum adfert*, nempè pro uno grano plurima. Relinquit supplendam alteram similitudinis partem, hoc vel simili modo; ita ego, si mortuus fuero, instar unici grani messem ingentem, fidem & salutem omnium Gentium prolaturus sum. Nam, ut Aug. Christus est granum illud mortificandum, & multiplicandum; mortificandum

24. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit,

in fidelitate Judæorum, & multiplicandum in fide omnium populorum. Porrò exhortans omnes ad iſtius paſſionis ſectanda veſtigia, ut ſicuti tribulationis, ita & clarificationis Chriſti participes eſſe poſſint, addit:

25. ipſum ſolum manet, ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam ſuam, perdet eam; & qui odit animam ſuã in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam.

25. * *Qui amat animam ſuam*, hoc eſt, ſemetipſum, videlicet in hoc mundo, ſicut ex ſequenti parte ſupplendum eſt. *Amat* autem ſic *animam ſuam*, qui non niſi hujus mundi ſibi quærit commoda, & fugit incommoda: *odit* autem, qui hujus mundi auſteritates & afflictiones non fugit propter juſtitiam. De qua ſententia vide latiùs dicta Matth. 10. v. 39.

26. Si quis mihi miniſtrat, me ſequatur: & ubi ſum ego, illic & miniſter meus erit. Si quis mihi miniſtraverit, honorificabit eum Pater meus.

26. * *Si quis mihi miniſtrat*, id eſt, ſi ſe miniſtrum meum profiteri velit, * *me ſequatur*, id eſt, imitetur, ut Aug. in odiendo ſcilicet animam ſuam in hoc mundo. Chriſtus enim pro nobis paſſus eſt, inquit S. Petrus, relinquens nobis exemplum, ut ſequamur veſtigia ejus; & ideo Petro miniſtrorum primo dicit, *ſequere me*. Sed quâ mercede? Ne timeat animam ſuam à morte interituram, * *quia ubi ſum ego*, id eſt, brevi ero, in æterna ſcilicet & ineffabili gloria apud Patrem, * *illic & miniſter meus erit*, ejuſdem conſors gloriæ, beatitudinis, & honoris: nam hoc quaſi explicans ſubjungit: * *Honorificabit eum Pater meus*, illo ſcilicet honore maximo, ut ibi ſit adoptatus, ubi eſt Filius unicus & naturalis, non æqualis factus divinitati; ſed conſociatus æternitati, inquit Aug. Ubi enim bene erit ſine illo? Aut quando eſſe malè poterit cum illo? Factâ autem paſſionis inſtantis mentione, ſubjicit:

27. Nunc anima mea turbata eſt. Et quid dicam? Pater, ſalvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc.

27. * *Nunc anima mea turbata eſt*, id eſt, paſſionis horrore & mœrore concuſſa, adeoque iſtis affectibus inquietata. Nec verò ab alio quopiam turbata eſt, ſed, ut cap. præced. dixit, *turbavit ſeipſum*, quia animo præmeditato, ſuppliciorum & paſſionis amaritudinem ſibi propoſuit, eoſque affectus non neceſſitate, ſed electione voluntatis induit, ut latiùs dictum in cap. 26. Matth. Hujuſmodi autem turbatio videtur Chriſto non hîc tantùm, ſed totius vitæ decurſu ſæpè contigiſſe, quoties ſubiret animum paſſionis inſtantia. Nam inde ſunt illa verba apud Lucam c. 12. v. 50. *Baptiſmo*, ſcilicet ſanguinis mei, *habeo baptizari: & quomodo*, id eſt, quantopere, *coarctor animo, uſque dum perficiatur*? Cujus anguſtiæ exemplum hîc editum voluit, ut inde conjiceremus, quod frequenter animo pateretur. * *Et quid dicam?* Patri, id eſt, quid rogabo eum? Sunt enim verba anxii & deliberantis; cui in hominibus infirmis, quorum figuram in ſe exprimere voluit, primùm occurrere ſolet liberatio ab anguſtiis. Quid ergo rogabo? * *Salvifica me ex hac hora?* id eſt, an iſtud petam, ut liberes me ab hac inſtantis paſſionis anguſtia? Videtur enim aptè legi poſſe interrogativè, ſicut inſinuat Theophyl. Quamquam ſi aſſertivè legatur,

gatur, ut Aug. & alii legunt, exponi poteſt eo modo, quo orationem Chriſti in horto fuſam pro transferendo calice expoſuimus. * *Sed propterea veni in horam hanc*, ut ſcilicet non ſalver ex ea, ſed moriar. Importunum eſt autem, onus aliquod aggredi, & cùm ad rem venitur, tergiverſari. Eſt enim correctio naturalis iſtius deſiderii, quo paſſionem horrebat: q. d. Non hoc rogabo Patrem, ſed iſtud potiùs:

28. * *Pater clarifica*, Græcè δόξασον, *glorifica, nomen tuum*, ſive vitâ, ſive morte meâ. Eſt enim ſimile illi, quod in paſſione dixerat, *Fiat voluntas tua.* * *Venit ergo vox de cælo: & clarificavi*, id eſt, jam glorificavi nomen meum, tot ſcilicet mirabilibus in vita tua, * *& iterum clarificabo*, per mortem & exaltationem tuam. Ex illis enim fides & cultus Patris inter Judæos propagatus fuerat; ut ideo dixerit poſteà, *ego te clarificavi ſuper terram:* ex his verò etiam religio ejus inter Gentiles propaganda.

28. Pater, clarifica nomen tuū. Venit ergo vox de cælo: Et clarificavi, & iterum clarificabo.

29. Cùm ergo quidam putarent * *tonitruum eſſe factum*, propter vocis magnitudinem, & quia non niſi inarticulatum ſonum exceperant: alii verò minùs hebetes exiſtimarent, * *Angelum ei locutum eſſe*, cujus miniſterio vox tam excellens nomine Patris ſonuiſſet,

29. Turba ergo, quæ ſtabat, & audierat, dicebat tonitruum eſſe factum. Alii dicebant: Angelus ei locutus eſt.

30. * *Reſpondit Jeſus: Non propter me hæc vox venit*, ut per eam inſtruar de ignotis, vel conforter in adverſis quaſi turbatus; * *ſed propter vos*, ut inde diſcatis, me eſſe miſſum à Deo, me non eſſe adverſarium ejus, me eſſe curæ ipſi, me gloriam quærere. Statim autem explicat, quid ſibi vox illa voluerit, hoc eſt, modum, quo clarificatus eſſet Pater, dicendo:

30. Reſpondit Jeſus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, ſed propter vos,

31. * *Nunc judicium eſt mundi*, id eſt, jamjam inſtat tempus, quo cauſa humani generis definienda eſt. Intellige non in malum, per juſtum judicium condemnationis, ſed in bonum pro mundo, adversùs Principem hujus mundi, quem ipſe captivum tenebat. Nam explicans id, quod dixerat, * *nunc*, inquit, *Princeps hujus mundi*, diabolus (non quaſi cæli terræque dominus ſit, inquit Aug. abſit; ſed *mundi*, id eſt, hominum in mundo habitantium, quibus univerſis peccati perſuaſione dominatus eſt) * *ejicietur foras*, ex cordibus hominum tamquam ex arce, quam occupavit. Fecit hoc Deus, dum eum priùs juſtitiæ, deinde potentiæ ſuæ vinculis alligavit. Juſtitiæ quidem; juſtum enim erat, ut quia diabolus meritò tenebat eos, quos peccati reos conditione mortis obſtrinxerat, hos per eum meritò dimitteret, quem nullius peccati reum immeritò pœnâ mortis affecit. Hâc juſtitiâ victus, & hoc vinculo vinctus eſt fortis, ut vaſa ejus diriperentur, inquit Aug. lib. 13. de Trinit. c. 15. Merebatur enim omnium amittere ſervitutem, dum unius nihil debentis perſequitur libertatem, ut ait

31. Nonne judicium eſt mundi: nunc princeps hujus mundi ejicietur foras,

S. Leo serm. 8. de Passione. Postea verò vinculis potestatis alligat diabolum, quando eum justè innocenti sanguine victum, potenter ejicit in baptismo extra corda hominum, & coërcet eum, ne ampliùs intus tyrannicè Dei electis dominetur, sed tantummodò foris oppugnet.

32. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.

32. * *Et ego si exaltatus fuero a terra*, id est, nam ego cùm in crucem actus fuero (datur enim ratio versus præcedentis) explicando modum, quo Princeps ille à principatu suo in homines dejiciendus erat) * *omnia*, quæ possidebat & ex quibus ejicitur foras, inquit Aug. hoc est, omnes nationes, vel omnia hospitum genera, sive in linguis omnibus, sive in ætatibus omnibus, sive in gradibus honorum omnibus, sive in artium licitarum & utilium professionibus omnibus, prout idem explicat: non enim omnibus omninò individuis hominibus loquitur, propter id, quod sequitur, * *traham ad meipsum*, ut sim caput eorum, & illi membra mea, hoc est, ut in me credant, & mihi amore cohæreant: nam talem esse tractum Dei, patet Joan. 6. v. 44. Hoc verò non in omnibus omninò contigit. In verbo autem *Trahendi* indicatur & potestas gratiæ trahentis, & vis diaboli resistentis, & infirmitas ejus, qui trahitur.

33. (Hoc autem dicebat, significans quâ morte esset moriturus)

33. * *Hoc autem*, de sua exaltatione, * *dicebat significans quâ morte esset moriturus*, id est, quo mortis genere. Videtur enim hæc phrasis apud Judæos fuisse usitata ad significandam mortem crucis, sicut apud nos significat suspendium; nam, ut ex versu sequenti patet, Judæi sic statim intellexerunt. Nisi dicamus eos in verbis ejus intellexisse id, quod facere cogitabant; ut eis verborum istorum obscuritatem aperuerit, non infusâ sapientiâ, sed stimulatâ conscientiâ, ut sentit Aug. Itaque

34. Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis?

34. * *Respondit turba: Nos audivimus ex Lege*, id est, ex sacris litteris, prout & Psalmi suprà nomine *Legis* vocati sunt, * *quia Christus manet*, id est, manebit, vivet, regnabit, * *in æternum*, juxta illud Psalmi, *Tu es Sacerdos in æternum*: & illud Isaiæ 9. v. 7. *Super solium David, & super regnum ejus sedebit amodò & usque in sempiternum*; de quo & Danielis 7. v. 14. & aliis locis. * *Et quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis*, id est, quomodo ergo dicis te Filium hominis (sciebant enim eum sic se vocare solitum, vel sic se in superiori sententia vocasse, etsi Evangelista non expresserit) in cruce moriturum? Cùm videlicet una ex parte te pro Christo geras, & nunc pro Christo receptus sis; & ex altera parte, mori repugnet Christi æternitati. Ex quo patet, eos existimasse Messiam suum in æternum victurum. * *Quis est iste Filius hominis*, quem in cruce moriturum esse dicis? Quo tacitè videntur indicare velle ipsum proinde non esse verum Christum.

35. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.

35. * *Dixit ergo eis Jesus*, non respondens ad quæstionem, quia importatorem-

por-

portunum erat; ſed potiùs fidem verbis ſuis habendam ſuadens : * *adhuc medicum* , id eſt , adhuc exiguo tempore , Græcè ἔτι μικρὸν χρόνον , *ad modicum tempus*, * *lumen in vobis eſt*, ſeu vobiſcum eſt, hoc eſt, Ego, qui inſtar lucis vobis monſtro viam veritatis in credendis & agendis verbo & exemplo , non diu vobis adero , ſed brevi moriar. * *Ambulate* , in me credendo , & ſequendo , * *dum lucem habetis* , me ſcilicet vobis præſentem, & prælucentem. Nam quod Chryſoſt. cum ſuis , itemque Rupertus putant vitam uniuſcujuſque vocari *Lucem* , mortem verò *Tenebras* , non congruit præſenti loco, ut patet ex verſu ſequente. * *Ut non vos tenebræ* , errorum, excæcationis , & obdurationis, * *comprehendant : Et qui ambulat in tenebris , neſcit quo vadat.* Nec enim viam videt , vel terminum viæ , ideoque errat, offendit, præcipitatur. Relinquit ſupplendam alteram partem ſimilitudinis : ita qui ambulat in mentis errore , & cæcis animi ſui affectibus , viam vitæ neſcit , & in æternæ mortis exitium præceps ruit. Proinde

36. * *Dum lucem habetis* , me ſcilicet adhuc præſentem ac docentem , * *credite in lucem* , ita ſcilicet, ut de veritate & virtute doctrinæ meæ , quamvis non intellectæ , non dubitetis , * *ut filii lucis ſitis* , ſeu eſſe poſſitis. Fides enim integra , & indubitata , eſt certiſſima ad filiationem Dei via , quamvis non ſit completa ejus forma. * *Hæc locutus eſt Jeſus , & abiit , & abſcondit ſe.* Græcè ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν *cum abiiſſet, fuit abſconditus ab eis.* Nempe abiit veſperi in Bethaniam, ut tradit Marc.c.11.v.11.& Matt.c.21.v.17.idque clam æmulis ſuis, ne ſciretur , ubi nocte diverſaretur , ad evitandas eorum inſidias.

36. Dum lucem habetis , credite in lucem, ut filii lucis ſitis. Hæc locutus eſt Jeſus: & abiit , & abſcondit ſe ab eis.

37. * *Cum autem tanta ſigna feciſſet* , in tanta ſcilicet multitudine , & magnitudine, & varietate & virtute, idque * *coram eis* , ut nullus eſſet tergiverſandi locus , * *non credebant in eum.* Principes intelligit , maximamque turbæ partem. Ex quo facilè intelligas, cur tanto ſtudio inculcaverit Chriſtus , ut in ſe tamquam in lucem crederent.

37. Cum autem tanta ſigna feciſſet coram eis , non credebant in eum :

38. * *Ut ſermo Iſaiæ impleretur* , hoc eſt , ita ut prophetia ejus impleretur ; eventum enim, non cauſam denotat,*ut :* non enim quia hoc dixit Iſaias , idcirco non crediderunt, ſed quia non erant credituri, ideò prævidit atque prædixit , ut ait Chryſoſt. * *quem dixit*, id eſt , prædixit ſancti Spiritus afflatu de Judæis iſtis. Voluit enim Deus hoc propterea prænuntiari , ne multos perplexos teneret tanta incredulitas erga Meſſiam , ipſis promiſſum & expectatum. * *Domine quis credidit auditui noſtro ?* id eſt , quàm rarus eſt , qui credidit rebus auditis ex nobis , hoc eſt Evangelio, quod ex nobis prædicantibus auditum eſt , ut exponit Apoſtolus ad Rom. 10. v. 16. Et ipſe Propheta exponens auditum illum , ſeu rem auditam , adjicit : * *& brachium Domini*,

38. ut ſermo Iſaiæ prophetæ impleretur ; quem dixit : Domine, quis credidit auditui noſtro ? & brachium Domini cui revelatum eſt ?

Domini, id est, Christus Dominus, qui *brachium* dicitur (quia virtus Patris est, & verbum ejus, per quod omnia facta sunt, ut declarat Aug. quia per verbum fit operatio) * *cui revelatum est?* id est, quam raris per fidem agnitum est. Et quia dixerat, quòd non crediderant, jam auget sermonem, quasi causam ejus reddens:

39. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias: 40. Excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum: ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos.

39. * *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias*, non quasi prædictio Isaiæ, sed quia res prædicta, erat causa illius impotentiæ, excæcatio scilicet & obduratio voluntatis; ut sensus proinde sit, non poterant credere propter cæcitatem suam, quam prædixit Isaias. Nam superiore v. 38. prædixerat Isaias tantummodò incredulitatem Judæorum, hìc verò reddit causam ejus, & quidem talem, ut cum ea fides non possit consistere. Mentis enim excæcatio, & voluntatis obduratio talis est, ut, quamdiu durat, nullo modo admittat fidem: est enim credendi impotentia, non prævia voluntati, quasi quæ jam volentem credere impediat; sed in ipsa firmissima & voluntaria voluntatis determinatione consistens, ideoque quam maximè culpabilis. Sic itaque dictum est, *non poterant*, ubi intelligendum est, quòd nolebant; quemadmodum dictum est de Deo, *Negare seipsum non potest.* Sicut ergò quod Dominus negare seipsum non potest, laus est voluntatis divinæ; ita quòd illi non poterant credere, culpa est voluntatis humanæ, inquit Aug. tract. 53. in Joan. Ecce dico & ego, inquit ibidem, quòd qui tam superbè sapiunt, ut suæ voluntatis viribus tantum existiment esse tribuendum, ut negent sibi esse necessarium divinum adjutorium ad benè vivendum, non possunt credere in Christum, scilicet tamquam in mediatorem, in salvatorem, in adjutorem. Nam illa est propriè fides in Christum; & illi directè repugnabat illa Judaica, itemque Pelagiana superbissima præsumptio de viribus & justitia sua. Non poterant ergo credere, non quia mutari in melius homines non possunt, sed quamdiu talia sapiunt, non possunt credere, ut Aug. ibidem docet. Porrò quæ sequuntur v. 40. de excæcatione & obduratione, explicata vide Matth. 13. v. 14. & 15. Nam quod ibi dicitur, *Incrassatum est cor, & oculos suos clauserunt*; hic verò, *excæcavit, &c.* significatur excæcationem atque obdurationem & ad homines & ad Deum referri. Ut intelligeremus in uno eodemque opere, aliud venire de astutia suadentis, aliud de nequitia volentis, aliud de justitia punientis; dum diabolus suggerit, homo consentit, Deus deserit, ut docet Aug. 21. contra Faustum c. 9.

41. Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus & locutus est de eo.

41. * *Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus*, id est, majestatem Christi in illa gloriosa visione, * *& locutus est de eo*, Christo in mundum venturo; in quem Judæos post tanta signa prævidit non credituros.

turos. Nam Isaiæ 6. ubi illa visio describitur, habetur etiam v. 10. illa prædicatio excæcationis. Vidit autem Isaias sub specie corporali significativo modo gloriosam quamdam repræsentationem sanctissimæ Trinitatis, & consequenter etiam Filii Dei: nam illa verba apud Isaiam, *Quem mittam?* sunt verba Dei Patris, qui de missione Filii sui in mundum singulariter sibi competente loquitur. Et quia Filius ex omnium personarum assensu incarnatus est, hinc subjungitur, *Et quis ibit nobis?* Cui respondit Isaias, nomine Filii Dei se paratum offerens, *ecce ego, mitte me*, prout apposité expon t Athanas. in illud Evangelii, *Omnia mihi tradita sunt.* Nam illa, quæ sequuntur apud Prophetam, *Excæca cor populi ejus, &c.* non satis aptè quadrant in personam Prophetæ, nisi prout figuram gerebat Filii Dei: ut hanc ob causam rectè dicat Evangelista Isaiam hoc dixisse, * *quando locutus est de eo*, scilicet Christo Filio Dei.

42. * *Verumtamen &*, id est, etiam, * *ex Principibus*, seu optimatibus & Rempublicam gubernantibus, * *multi crediderunt in eum*: insinuans etiam ex vulgo credidisse in eum tamquam Deum incarnatum, ac Messiam. Addidit hoc per modum correctionis v. 37. ne quis nullum omninò Judæorum putaret credidisse. Sed tamen * *propter Pharisæos*, professos hostes Jesu, * *non confitebantur*, id est, non se gerebant publicè pro discipulis ejus, celantes se in ipsum credere, * *ut è synagoga non ejicerentur*, sicut constitutum erat c. 9. v. 22. Quamvis ergo major esset potestas Principum, quam Pharisæorum, tanta tamen erat authoritas horum & gratia apud plebem, ut nec Principes eos auderent offendere.

42. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ut è synagoga non ejicerentur,

43. * *Dilexerunt enim gloriam hominum*, quæ ex conventibus, & confessibus in synagoga, & ex primis cathedris proficiscitur, * *magis quam gloriam Dei*, id est, gloriam, quæ est à solo Deo, ut explicatur c. 5. v. 44. vel, ut Apostolus ad Rom. 4. v. 2. gloriam, quæ est apud Deum, quam scilicet Deus promisit, ac tribuit confessoribus veritatis. Nam alioqui *Gloria Dei* etiam dicitur, quâ glorificatur Deus; sed de illa non videtur hic agi.

43. dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei,

44. * *Jesus autem clamavit*, id est, clarâ ac liberâ voce, non obstantibus Pharisæis, professus est, ut scilicet reipsâ confitendi fiduciam doceret: * *Qui credit in me, non credit in me*, id est, non tantum credit in me, quem abjectum hominem putatis, * *sed etiam in eum, qui misit me*, hoc est, in Patrem. Cum enim nemo credat in Christum, nisi qui crediderit eum esse Filium Dei, necesse est, ut hoc ipso credat & in Patrem. Similis est locutio c. 9. *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.* Addidit hoc, ut metum ac pudorem detraheret illis, qui non confite-

44 Jesus autem clamavit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me,

fitebantur, ut, quia non erubescebant in Patrem tamquam Deum credere, scirent nihil causæ esse, cur non etiam in se crederent, utpotè qui esset Filius ejus æqualis.

45. Et qui videt me, videt eum, qui misit me.

45. * *Et qui videt me*, id est, per nonnullam fidei intelligentiam, perspectam habet naturam ac dignitatem meam, * *vidit eum, qui misit me*, quia una est & inseparabilis utriusque natura, juxta id, quod suprà dixit, *Ego & Pater unum sumus.* Adde, quia nec Filius sub ratione Filii intelligi potest, nisi intelligatur simul & Pater.

46. Ego lux in mundum veni: ut omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat.

46. * *Ego lux in mundum veni*, id est, ego cum essem lux æterna in principio apud Deum, per assumptam hominis naturam in mundum veni, ut videlicet mundo lucis seu solis orientis officium præstarem. Tacitè enim insinuat, ut Aug. notat, totum mundum in tenebris jacuisse. Qua de causa adjicit: * *ut omnis, qui credit in me*, obediendo scilicet doctrinæ meæ tamquam radiis lucis, * *in tenebris non maneat*, erroris, & iniquitatis, & mortis æternæ, in quibus jam erat.

47. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit: ego non judico eum, non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum.

47. * *Et si quis audierit verba mea*, auribus corporis, * *& non custodierit*, credendo, obediendo, servando, Græcus legit καὶ μὴ πιστεύσῃ, *& non crediderit*, scilicet fide per dilectionem operante, * *ego non judico eum*, id est, non condemno eum, scilicet nunc in præsenti sæculo, ut supplet Aug. & Euthym. Causam reddit, * *non enim veni, ut judicem mundum, sed ut salvificem*, id est, ad salutem revocem, * *mundum*: q. d. Nunc in hoc adventu meo tempus est misericordiæ, posteà erit judicii. Itaque ne se proptereà impunem fore putaret, subjicit:

48. Qui spernit me, & non accipit verba mea: habet qui judicet eum, sermo, quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die.

48. * *Qui spernit me.* Quid hoc sit, explicat sequentibus verbis, * *& non accipit verba mea*, nam qui non credit verbis Christi, spernit eum, & afficit injuriâ, * *habet qui judicet eum*, id est, qui condemnet & puniat. * *Sermo, quem locutus sum*, quem Aug. intelligit ipsum verbum Dei, seu Christum, quem ipse annuntiabat: sed commodiùs videtur intelligi posse, esse ipsam Christi prædicationem. * *Ille* ergò sermo * *judicabit eum in novissimo die*, quia præbebit materiam judicandi, causamque damnandi, adeoque tamquam testis dignum æternis suppliciis esse clamabit, propter contemptum sui.

49. Quia ego ex me ipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar.

49. * *Quia ego ex meipso non sum locutus*, id est, propriâ privatâque authoritate, sed Dei Patris, quia * *qui misit me Pater, ipse mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar.* Quæ duo vel idem sunt, vel, si quid discriminis est, *Dicere* significat meditatam orationem, sed *Loqui* sermonem familiarem: ut sic indicaret nullum prorsus verbum sibi excidisse, multo minùs factum, quod non Pater sibi præscripserit & præceperit. Itaque reddit rationem, cur sermo suus eos judicaturus sit, qui non crediderunt.

50. * Et

50. * *Et ſcio quia mandatum ejus vita æterna*, id eſt, via ad vitam æternam, & cauſa ejus credentibus & obedientibus, juxta illud Chriſti, *Si vis ad vitam ingredi, ſerva mandata.* Quâ cauſali phraſi dicitur Prov. 16. v. 24. *Dulcedo animæ ſanitas oßium*, id eſt, lætitia animi eſt cauſa ſanitatis. * *Quæ ergo ego loquor, ſicut dixit mihi Pater, ſic loquor*, id eſt, ſicut præſcripſit & juſſit me ea ſecundùm naturam humanam loqui. Et proinde qui ſpernit ſermonem, quem locutus ſum, ſpernit eum, qui miſit me.

50. Et ſcio quia mandatum ejus vita æterna eſt. Quæ ergo ego loquor, ſicut dixit mihi Pater, ſic loquor.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

1. * Ante diem Feſtum Paſchæ. Non dicit *ante Paſcha*, nam hæc ablutio pedum facta eſt Paſchate jam inchoato, utpote illâ veſperâ, quâ agnus immolatus fuerat: ſed dicit, *ante diem feſtum Paſchæ*, Græcè uno verbo πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς ἑορτοῦ, *ante feſtivitatem*, ſeu ante lucem feſtivitatis Paſchalis. Diſtinxt illa duo accuratè Moyſes, Levit. 23. v. 5. *Menſe primo, quartadecimâ die menſis ad veſperum, Phaſe Domini eſt: & quintadecimâ die menſis hujus, ſolemnitas Azymorum Domini eſt.* Quæ diſtinctio obſervatur & Num. 28 v. 16. & utroque loco eſt in LXX. eadem vox Græca, quæ hîc. * *Sciens Jeſus*, ab æternitate tamquam Deus, ab initio conceptionis, ut homo, * *quia venit hora*, divinitùs conſtituta, * *ut tranſeat ex hoc mundo ad Patrem*, per mortem, & ſubſequentem reſurrectionem, & aſcenſionem; mors enim ſola non fuiſſet ille tranſitus. Porrò alludit ad nomen Hebraicum *Paſcha*, tranſitum vel tranſultum ſignificans, quod quodammodò nobis Evangeliſta hîc interpretatur, ut notat Aug. tract. 55. * *Cùm dilexiſſet eos*, Apoſtolos, ſeu familiares; nam toto tempore converſationis ſuæ nihil eis niſi dilectionis officia verbis & factis exhibuerat: * *in finem dilexit eos*, id eſt, uſque in finem vitæ ſuæ, imo etiam in finem uſque dilectionis; quia nihil ejus dilectioni addi potuit, dum & ſummo humilitatis officio, quod mentibus eorum præcipuè commendabat, pedes eorum lavit. Et Sacramentum corporis & ſanguinis ſui eis præbuit, & ſermone nihil niſi amorem ſpirante eos conſolatus eſt, ac denique animam ſuam pro eis poſuit, quâ nulla eſt alia major charitas, ut eſt c. 15. v. 13. Ita Aug.

1. Ante diem feſtum Paſchæ: ſciens Jeſus quia venit hora ejus ut tranſeat ex hoc mundo ad Patrem: cum dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

2. * *Et cœnâ factâ*, id eſt, abſolutâ. Hanc aliqui intelligunt legalem ſeu agni Paſchalis; ſed illa ſtando fiebat, juxta Legem: Chriſtus autem dicitur hîc ſurrexiſſe à cœna. Intelligit ergò cœnam communem ſeu ordinariam, quæ poſt eſum agni Paſchalis, ſiquis largiore cibo indigeret, apponebatur, & propriè *Cœna* dicitur. Illâ ergò finitâ, quamvis menſâ, ciborumque reliquiis nondum ſublatis, ut qui

2. Et cœnâ factâ, cum diabolus jam miſiſſet in cor. ut traderet eum Judas Simonis Iſcariotæ:

vellet, adhuc comedere posset. *Cùm diabolus jam misisset in cor*, id est, suggessisset. Quod additur, non ad excusationem Judæ, sed ad sceleris exaggerationem: nam ante sæpiùs videtur Judas meditatus, * *ut traderet eum inimicis*, sed benignitate & delinimentis pietatis Christi revocatus fuisse, donec diabolus ei hoc persuaderet, ut notat Ambr. Hoc ergo adjicit Evangelista, ad designandum excessum humilitatis Christi, quòd etiam illi non dedignatus est pedes lavare, cujus manus jam prævidebat in scelere, inquit Aug. tam execrando. Multò autem magis magnitudo istius humilitatis elucet ex magnitudine majestatis ejus, de qua sequitur:

3. Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia à Deo exivit, & ad Deum vadit:

3. * *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus*, id est, cùm non esset ignarus se Dominum universorum constitutum, quibus uti posset ad ministerium suum, * *& quia à Deo exivit*, id est, ex Deo natus homo apparuit, * *& ad Deum vadit*, per ascensionem in cælum. Quæ ideo notat Evangelista, ut sciremus Christum humilem fuisse electione & voluntate, non ignorantiâ sui, ut Bernardus serm. 42. in Canticum. Cùm ergo tantum se esse sciret, tamen

4. surgit à cœna, & ponit vestimenta sua: & cum accepisset linteum, præcinxit se.

4. * *Surgit à cœna*, id est, à mensa, cibis adhuc appositis instructa; * *& ponit vestimenta sua*, non omnia, ut videtur Origines tom. 32. in Joan. putavisse, ideoque linteo fuisse succinctum, sed tunicam exteriorem & laxiorem, quam propriè vox Græca *ἱμάτιον* significat, vel certè pallium. Nam plures vestes gessisse Christum, præter tunicam inconsutilem, manifestè patet Joan. 19. v. 23. & Matth. 27. v. 35. * *Et cum accepisset linteum, præcinxit se*, eodem illo linteo ad extergendos discipulorum pedes. Fecit hæc omnia, ut expeditior esset ad istud ministerii genus, pleneque formam servi acciperet, nec alio ministro indigeret; ideoque tam minutè hæc describuntur, ut omnibus magis admirabilis appareret humilitas.

5. Deinde mittit aquam in pelvim, & cœpit lavare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.

5. * *Deinde mittit aquam in pelvim*, manibus scilicet suis. Ubi Tertull. notat Christum uti voluisse linteo, urceo, pelvi, & similibus instrumentis, quæ à Diis Gentilium adinventa creduntur, quia meras utilitates, & certa subsidia, & honesta solatia necessitatibus vitæ humanæ procurant, ut ab ipso Deo inspirata credantur, prospectore, & instructore, & oblectatore hominis sui. * *Et cœpit lavare*, id est, se composuit ad lavandum: vel certè istis verbis rem priùs in genere exprimit, ut deinde ad singularia descendat. Non enim aliquos ante lavit, & postea venit ad Petrum, ut putat Orig. qui à Juda initium factum docet: sed à Petro, tamquam Apostolorum primo, lavando cœpisse videtur, ut Aug. tract. 59. & Bern. serm. 2. de cœna Dom. & ferè Latini. * *Pedes discipulorum*, quia discalceati videntur incessisse,

sisse. Pedes autem elegit potiùs, quàm manus aut caput, quia in iis lavandis, & major humilitas, & affectuosior charitas. Pedes subinde charioribus hospitibus lavari solitos ante convivium, satis colligitur ex Luc. 7. v. 44. Transtulit hunc ritum Christus in finem convivii, ut significaret se sacratiorem eis adhuc parare cœnam. Quid singula significent allegoricè, vide Aug. in fin. tract. 55. in Joan.

6. * *Venit ergo ad Simonem Petrum*, ut ab illo inchoaret illud humilitatis officium. * *Et dicit ei Petrus*, expavescens videlicet ad personæ magnitudinem, & inauditum illud abjectionis exemplum: * *Tu mihi lavas pedes?* Singula verba spirant emphasin, quam expendens Aug. ait, quid est *Tu*? quid est *Mihi*? quid est *Pedes*? Cogitanda sunt potiùs, quàm dicenda, ne fortè quod ex his verbis aliquatenùs dignum concipit anima, non explicet lingua. Ita ille. Habent autem vim tum recusantis præ reverentia, tum increpantis Christum quòd rem se indignam facere videretur.

6. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine tu mihi lavas pedes?

7. * *Respondit Jesus: Quod ego facio tu nescis modo.* Nam ut Cyrillus, Petrus putabat ad quamdam solummodò corporis quietem, ut fieri solet, lotionem istam adhiberi, ad mitigandum scilicet laborem itineris, aut stationis, aut sordes abluendas: * *scies autem postea*, cùm receptis vestibus accubuero, & postea cùm Spiritus S. vos docuerit omnem veritatem. Tunc enim discipulis insinuatum est, lotionem istam fuisse fidei mysterium, & humilitatis insigne, ut loquitur lib. 3. de Virgin. Utrumque explicat, & primum quidem licet obscurè v. 10. alterum verò v. 14. 15.

7. Respondit Jesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modò, scies autem posteà,

8. * *Dicit ei Petrus*, præter nimiam quamdam & pietatis plenam ergà Dominum reverentiam, arbitratus gravari humilitatem servi, si sibi obsequium Domini patienter admitteret, inquit Ambrosius, quia ut notat Cyrill. lib. 9. cap. 4. in Joan. mirabilis horrorisque plena res erat videre Filium Dei ad suos pedes prostratum. Cui similia habet Aug. tract. 16. Itaque Petrus Dominici facti altitudine exterritus, ait: * *Non lavabis mihi pedes in æternum*, hoc est, inquit Aug. numquam hoc feram, numquam hoc patiar, numquam hoc sinam: hoc quippe in æternum non fit, quod numquam fit. Quæ Petri recusatio, quia ab ejus fide, à reverentia, à dilectione, ab humilitate proficiscebatur, excusabilis erat ante severam illam Christi comminationem: imo laudabilis, quia etiam civili honestati maximè congruebat. * *Respondit Jesus: Si non lavero te*, id est, si pertinaciter te non permiseris lavari, * *non habebis partem mecum*, in mensa, in consortio, in familia, in regno: q. d. Nihil mihi tecum ampliùs commune erit. Non quod humilis illa & verecunda Petri recusatio, quæ præcesserat, tantum pœnam mere-

8. Dicit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Jesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum.

reretur, ſed pertinax illa inobedientia meruiſſet illam, ſuperſtitiſſet, ut inſinuat Cyril. & Baſil. in proœmio lib. de Moribus. Qui verò, intelligunt Chriſtum minari, quòd, niſi eum laverit à peccatis venialibus præcedentibus, non ſit habiturus partem cum Chriſto, eò quod nihil inquinatum intrare poſſit in regnum Dei; ſenſum dant myſticum, non litteralem.

9. Dicit ei Simon Petrus: Non tantum pedes meos, ſed & manus, & caput.

9. * *Dicit ei Simon Petrus*, adhuc vehementior in admittendo, quàm fuerat in detrectando; quia amore & timore perturbatus, inquit Aug. plus expaveſcebat Chriſtum ſibi negari, quam uſque ad pedes ſuos humiliari: * *Domine, non tantum pedes meos, ſed & manus, & caput*, ſupple, lavari ſino potiùs, quam non habeam partem tecum. Ex quo patet, eum antea potius ex amore & obſervantia, quam ex inobedientia lotionem recuſaſſe.

10. Dicit ei Jeſus: Qui lotus eſt, non indiget niſi ut pedes lavet, ſed eſt mundus totus. Et vos mundi eſtis, ſed non omnes.

11. Sciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum propterea dixit: Non eſtis mundi omnes.

10. * *Dicit ei Jeſus: Qui lotus eſt*, v. g. in balneis, ille * *non indiget niſi ut pedes lavet*, utpotè qui facillimè propter contactum terræ iterum inquinantur, ſi vel tantillum egreſſus fuerit, * *ſed eſt, mundus totus*, præter pedes videlicet quos ſolos habet opus lavare, inquit Aug. Hæc eſt igitur prima pars ſimilitudinis, cui Chriſtus adjungit alteram: * *Ita & vos*, diſcipuli mei, * *mundi eſtis*, toti ſcilicet: hoc eſt, ita & vos loti eſtis à peccatis omnibus per baptiſmum, prout exponit Aug. vel per fidem & obedientiam ſermonis mei, ut inſinuat Chriſtus c. 15. v. 3. Relinquit ſupplendum ex præcedentibus, hoc vel ſimili modo: ut proinde non indigeatis, niſi ut vobis laventur pedes. Itaque tranſilit ſubitò Chriſtus à lotione pedum corporali ad ſpiritalem, quàm ex Chriſti mente ſignificabat. Unde etiam *Pedes*, eodem interprete Aug. ſignificant humanos affectus, ſine quibus in hac mortalitate non vivitur. Nam per illos terrenis rebus afficimur in quotidiana converſatione, & ſordibus peccatorum venialium inquinamur, ita ut ſubinde non tam pulvere aſpergi, quàm luto obliniri videantur, inquit hom. 50. * *Sed non omnes*, uno videlicet Judâ excepto, quia numquam mundatus, vel certè poſt mundationem mutatus fuerat. Hæc, juxta Cyrillum, fuit quædam correptio & quidem prima Judæ, ut ſtimulo conſcientiæ percuſſus, à conſilio prodendi revocaretur.

12. Poſtquam ergò lavit pedes eorum, & accepit veſtimenta ſua, cum recubuiſſet iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis?

12. * *Poſtquam ergo lavit pedes eorum.* Quo inſinuatur, cæteros, exemplo Petri eruditos, lotioni conſenſiſſe. * *Dixit ei: Scitis quid fecerim vobis?* id eſt, quo conſilio, quâ ſignificatione laverim pedes veſtros? Interrogat ignorantes, ut attentiores reddat ad explicationem, quàm ſuprà v. 7. promiſerat Petro.

13. Vos vocatis me Magiſter, & Domine: & benè dicitis: ſum etenim,

13. * *Vos vocatis me, Magiſter.* Vocativus eſt, ſicut & illud, * *& Domine*, quamvis Græcè ſit utrumque Nominativus: * *Et bene dicitis*,

tis, quia verum dicitis, * *ſum etenim*. Veritas enim & ſapientia Dei eſt, quæ docet hominem ſcientiam, quæ doctrix eſt diſciplinæ Dei, quæ in omni gente primatum habet, quæ omnium ſublimium & ſuperborum colla propriâ virtute calcat. Ergo nec arroganter Chriſtus hoc ſibi tribuit, quia verè competit: nec jactanter, quia Deus, quantumcumque ſe laudat, non poteſt ſe extollere. Nec hoc faciendo, illi vitium eſt, ſed nobis beneficium; ut latiùs declarat Aug. tract. 58.

14. * *Si ergo ego lavi pedes veſtros, Dominus & Magiſter*, multò profectò magis * *& vos*, ſervi atque diſcipuli, * *debetis alterius pedes lavare*. Eſt enim argumentum à minore, hoc eſt, à minùs veriſimili ad majus; vel, ſi rem ipſam ſpectes, à maximo ad minimum. Non tamen de ſola pedum ablutione ſermo eſt, ſed de quibuſvis humanitatis obſequiis atque miniſteriis, cum quadam abjectione conjunctis. Et quia hæc lotio externa pedum ex Chriſti mente ſignificabat, mundandos eſſe terrenos affectus, ſeu maculas leviores, tamquam pulveres pedum iis, qui corpus & ſanguinem Domini ſuſcipere debent: hinc ulteriùs ſub lotione obſequia ſpiritalia comprehendit, quibus delicta proximorum lavare debemus, ſive orando, ſive docendo, ſive increpando, ſive exemplariter converſando, ſive peccata in ſe admiſſa dimittendo, ut ſatis indicat Aug. & Beda. Utroque ergo modo & ſenſu Chriſtus in hoc facto ſuo nobis exemplum dedit, ut ſignificat v. 15.

14. Si ergo ego lavi pedes veſtros, Dominus, & Magiſter: & vos debetis alter alterius lavare pedes.

15. * *Exemplum enim dedi vobis*. Ne quis verò ſuſpicaretur, Apoſtolos & miniſtros Chriſti, propter legationis ſui ſublimitatem, à talibus abjectis obſequiis eximendos, ſubjicit duas proverbiales ſententias:

15. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis,

16. * *Non eſt ſervus major Domino ſuo, &c.* ut proinde non dedignari debeat, quod non dedignatus eſt ejus Dominus: ſed potius hoc ipſum ad gloriam ei valere & ſufficere debet, quod humilitati magiſtri ſui ac Domini æquetur, ut Tertull. in Scorp. c. 9.

16. Amen, amen dico vobis: Non eſt ſervus major Domino ſuo: neque Apoſtolus major eſt eo, qui miſit illum.

17. * *Si hæc ſcitis, beati eritis*, non ſolâ cognitione, ſed * *ſi* etiam * *feceritis ea*, quia, ut Apoſtolus ait, *Non auditores Legis juſti ſunt apud Deum, ſed factores Legis juſtificabuntur*. Verùm quia ſciebat aliquos ex ipſis facturos ea, quæ ſciebant, beatoſque futuros, aliquem autem non; hinc ad illorum conſolationem, hujus autem correptionem addit:

17. Si hæc ſcitis, beati eritis ſi feceritis ea.

18. * *Non de omnibus vobis dico*, quod facturi ſitis ea, vel beati futuri: * *Ego ſcio quos elegerim*, ad beatitudinem: q. d. Eſt enim aliquis inter vos, qui neque beatus erit, neque faciet ea. Ita Auguſt. & quaſi aliquis quæreret, cur ergo eum inter tuos domeſticos eſſe permiſiſti? Reſpondet objectioni: * *Ut adimpleatur Scriptura*, id eſt, voluntas

18. Non de omnibus vobis dico: ego ſcio quos elegerim: ſed ut adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum ſuum,

luntas Dei per Scripturam expressa, quâ decretum fuit, ut infidelitatem & proditionem unius permitterem. Posset tamen etiam exponi de electione ad Apostolatum, hoc sensu: Ego novi, qui & quales sint, & quales sint futuri, quos in Apostolos meos elegi: non enim vel præsentis, vel futuri status eorum ignarus hoc feci, sed ut adimpleretur Scriptura, quæ dicit: * *Qui manducat mecum panem*, id est, qui eodem mecum cibo alitur, & mensâ fruitur (per quod familiarissima conjunctio significatur) * *levabit contra me calcaneum*, id est, calce me petet, seu calcitrabit contra me, vel potiùs calcaneo, seu pede inter pedes posito, me supplantabit. Est enim methaphora, vel ab equo dolosè Dominum calcibus vulnerante, vel potiùs ab homine luctante, qui industriâ quâdam pede suo supplantat adversarium. Utroque modo significatur fallacia proditoris Judæ, qui sub specie discipuli & pacis, osculo magistrum tradidit. Unde LXX. legunt in Psalm. 40. *Magnificabit super me supplantationem*, id est, magnam fecit supplantationem quia mirum in modum decepit. Hæc secunda fuit Judæ admonitio.

19. Amodo dico vobis, priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.

19. * *Amodo*, Græcè ἀπ' ἄρτι, *ex nunc*, * *dico vobis*. *priusquam fiat*, quòd scilicet à domestico meo supplantandus sum. * *Ut cùm factum fuerit*, *credatis*, *quia ego sum*, is scilicet, qui sum, id est, ut credatis, quia sum verus Deus, cujus nomen proprium est, *Esse*, de quo Exodi 3. v. 14. Prædicit ergo eis proditionem à proprio discipulo futuram, ne etiam videntes posteà fieri, putarent eum ignarum fuisse, & vacillarent in fide divinitatis ejus. Probatio enim divinitatis, veritas est divinationis, inquit Tertull. in Apologet. Sed quia dicere posset aliquis infirmorum, si Apostolis in tam humilibus officiis versandum est, quâ ratione tuebuntur, authoritatem suam, cùm ab omnibus contemnendi videantur? occurrit Christus:

20. Amen, amen dico vobis: Qui accipit si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

20. * *Qui acipit si quem misero*, *me accipit*, *&c.* q. d. Homines in eis Deum ipsum veneraturi sunt, & proinde authoritas eorum pendebit, non à pompa visibili, sed ex respectu suo, & Patris sui, quorum personam gerunt. Nam superiorum quidem est humilia obsequia non detrectare, sed inferiorum est, eos proptereà non minoris facere.

21. Cùm hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu: & protestatus est, & dixit: Amen, amen dico vobis: Quia unus ex vobis tradet me.

21. * *Cùm hæc dixisset Jesus*, amanter, placidè, & cum totius animi quiete, * *turbatus est*; non tamen immediatè post illa dicta: nam interposita fuit tota institutio sanctissimæ Eucharistiæ, ut patet ex Luc. cap. 22 quam Joannes hîc prætermittit, tanquam sufficienter ab aliis Evangelistis expressam. Itaque quòd Matth. sequentia in Joanne verba narrat, tamquam ante Eucharistiæ institutionem à Christo dicta, uti videtur anticipatione. Quamvis Aug. lib. 3. de consensu c. 1. putet

putet hæc ſequentia Chriſti verba eadem cum iis, quæ narrantur apud Matthæum & Marcum, tamquam ante Euchariſtiæ inſtitutionem prolata: quâ inſtitutâ continuaverit ſermonem de eodem Juda, ſicut narrat Lucas cap. 22. v. 21. 22. & 23. ubi interrogant inter ſe diſcipuli, quis hoc eſſet facturus: cui interrogationi docet Aug. ſubjungendum eſſe id, quod Joannes hic dicit v. 23. *Erat ergo recumbens, &c.* Sed, ut ante monui, faciliùs videtur dici poſſe, quod Matthæus & Marcus anticipatione uſi fuerint in narrando, & omnia illa de Juda poſt Euchariſtiæ inſtitutionem dicta fuerint. Cùm ergo Chriſtus mentem ſuam convertiſſet ad imminentem jam paſſionem, & præcipuè ad facinus Judæ, quod jamjam executurus erat, * *turbatus eſt ſpiritu*, id eſt, animo ſuo: poteſtate ſcilicet non infirmitate, quia ſponte turbavit ſeipſum, ut Aug. tract. 60. Nam affectum humanum in ſeipſo ſuâ poteſtate commovit, motu ſcilicet doloris, de duritia & perditione Judæ, ut eum efficaciùs revocaret. Quam ob cauſam etiam cùm ante bis eum occultè perſtrinxiſſet, nunc tandem tertiò * *proteſtatus eſt*, id eſt, palàm conteſtatus eſt, & apertè affirmavit, conſtanti etiam utens aſſeveratione, * *amen, amen.*

22. * *Aſpiciebant ergo ad invicem diſcipuli*, partim ſtupentes rei novitate & atrocitate, partim ut obſervarent, ſi quod indicium in aliquo, ex voce vel vultu appareret, utpote * *hæſitantes de quo diceret.* Lucas addit eos quæſiviſſe inter ſe, quis eſſet hoc facturus; imo Marcus etiam eos ſingulos interrogaſſe Dominum: *Numquid ego ſum?* 22. Aſpiciebant ergo ad invicem diſcipuli, hæſitantes de quo diceret.

23. * *Erat ergo recumbens unus in ſinu Jeſu*, quod infra v. 25. dicitur, *ſupra pectus Jeſu*, ut notat Aug. Quidquid enim eſt inter ſtomachum & brachia, *Sinus* vocari ſolet. Nam Orientales plerumque recumbebant ad menſam in lectulis, ſeu thoris convivalibus, eo ſitu ut in cubitum ſiniſtrum incumberent, & reliqua pars corporis inferior extrorſum, in longum protenderetur. Ex quo ſitu fiebat, ut caput ejus, qui ſecundus accumbebat, reſpiceret pectus, aut umbilicum primi; & ſic deinceps de cæteris. Sic ergo cum Joannes accumberet Chriſto proximus, poſterior pars capitis ejus reſpondebat ſinui ſeu pectori Chriſti. * *Quem diligebat Jeſus.* Hac periphraſi ſeipſum ſignificat Evangeliſta, modeſtiæ causâ nomen ſuum ſupprimens. Quod Scriptoribus ſacris eſſe familiare, Moyſi, Matthæo, Paulo, tradit Auguſtinus. Porrò hæc dilectio Chriſti erga Joannem erat familiarior quidam uſus ejus, & quædam peculiaris benevolentiæ demonſtratio, quia junior erat & virgo, & morum fortaſſe verecundiâ, & ſuavitate ſingulari, ut multi ſentiunt. Hâc ergo attentâ Joannis cum Chriſto familiaritate, & loci propinquitate. 23. Erat ergo recumbens unus ex diſcipulis ejus in ſinu Jeſu, quem diligebat Jeſus.

24. * *In-*

24. Innuit ergo huic Simon Petrus: & dixit ei: Quis est, de quo dicit?

24. * *Innuit huic Simon Petrus* (unde constat eum à Christo fuisse remotiorem, fortassis è regione, ut facilius innuere potuerit) * *& dixit ei*, hoc est, innuendo seu nutu dixit, non aliquid sonando, ut notat Aug. nam si aliquid verbo dixisset, non erat opus innuere. Unde Græcè tantùm est, νεύει οὖν τούτῳ, *innuit huic* Petrus, ut scilicet interrogaret, * *Quis est, de quo dicit?* Scire avidus, non quod de seipso timeret, ut aliqui putant; quia constat eum de seipso fuisse confidentissimum: sed ut pro suo amore ac zelo impediret.

25. Itaque cum recubuisset ille supra pectus Jesu, dicit ei: Domine quis est?

25. * *Itaque cùm recubuisset ille*, Græcè ἐπιπεσὼν, *cùm incidisset*, seu *recidisset*, * *supra pectus Jesu*; erexerat enim se aliquantulum, sed innuente Petro reclinavit se iterùm ad pectus Jesu, eo situ, quo suprà diximus: * *dicit ei*, secretò & quasi in aurem: * *Domine quis est?* Cui respondit:

26. Respondit Jesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Iscariotæ.

26. * *Ille est, cui panem intinctum porrexero*, id est, buccellam panis, ut est v. 27. instar offulæ condimento intinctam, quæ benevolentiæ causâ subinde alicui dari solet. * *Et cùm intinxisset panem, dedit Judæ*, & eo facto manifestè proditorem Joanni designavit. Porrò hæc buccella non fuit corpus Domini, ut tradit Aug. tum tract. 62. tum aliis locis, & Concil. Bracar. III. Can. 1. nam Judas cum cæteris Apostolis corpus Domini acceperat, sicut Lucam evidentissimè narrare dicit Aug.

27. Et post buccellam, introivit in eum satanas. Et dixit ei Jesus: Quod facis, fac citius.

27. * *Et post buccellam*, acceptam & comestam, simulato animo quasi gratum habendo signum istud benevolentiæ, * *introivit in eum satanas*, ut sibi jam traditum pleniùs possideret, tamquam dominus videlicet cogitationum & voluntatum ejus, in quem priùs intraverat, ut deciperet, inquit Aug. Causam addit Hieron. in Epist. ad ephes. quia tunc, inquit, vel maximè diabolo in potestatem damur, quando nec humanitate, nec clementiâ, nec mansuetudine ejus vincimur, quem indignè odimus. Nimirum Judas cum animadverteret vel indicio illo buccellæ se Joanni esse proditum, vel etiam cæteris co-apostolis per illa verba, *Tu dixisti*, quæ sunt apud Matth. exacerbatus in Christum, obfirmavit prorsus animum ad perficiendum scelus, quod pactus erat. * *Et dixit Jesus*, videns animum ejus ad executionem paratum: * *Quod facis*, id est, facere paras, * *fac citiùs*. Vox est non jubentis, sed sinentis, non trepidi, sed parati, qui ostenderet se moram non facere traditori, & sic paternam exequi voluntatem, ut facinus nec impelleret, nec timeret, prout explicat S. Leo serm 7. de Passione, cui consentit Aug. tract. 62. Cessit enim Jesus his verbis, ut posset Judas; non egit, ut vellet: q. d. Non impedio, per me licet, ut facias, imo ut citissimè facias. Eadem phrasi dixit Judæis, *solvite templum hoc*: &

Eli-

Elizæus filiis Prophetarum importunè urgentibus, ut mitteretur aliquis ad quærendum Eliam, *Mittite:* & Cyprianus moriturus dixit Proconſuli: *Fac quod tibi præceptum eſt*, ut Aug. refert.

28. * *Hoc autem nemo ſcivit diſcumbentium, &c.* ne Joannes quidem: quia quamvis proditorem ſciret, non tamen eâ nocte, & jam ſtatim perpetrandum eſſe ſcelus. Vel certè Joannes in eo numero ſeipſum non comprehendit, ſicut nec Judam. Ex quo colligere licet, quanta fuerit & Judæ hypocriſis, omnia diſſimulantis, & Apoſtolorum ſimplicitas in malo, & Chriſti benignitas in Judam. Nam ex iſtis tribus capitibus factum eſt, ut in nullius mentem cadere poſſet alicujus mali ſuſpicio.

28. Hoc autem nemo ſcivit diſcumbentium ad quid dixerit ei.

29. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixiſſet ei Jeſus: Eme ea, quæ opus ſunt nobis ad diem feſtum: aut egenis ut aliquid daret.

30. * *Cum ergo accepiſſet ille buccellam*, quâ tamquam ſigno Joanni ſe indicatum ſuſpicabatur, utpotè quem aliquid interrogaſſe vel locutum eſſe viderat, * *exivit continuo*, ſpecie exequendi præcepti Dominici; ſed reverà furore quodam actus, diabolo admovente calcaria. Unde Cyrill. curſim & greſſu præcipiti Judam ſe proripuiſſe tradit, diabolo videlicet timente, ne morando daretur locus pœnitentiæ, & quaſi è temulentia mentem ſuam rectiùs cogitando eriperet. Quia & addit, diabolum quoque timuiſſe, ne Euchariſtia ſumpta ſcintillam aliquam illuminationis in animo ejus accenderet. Nihil enim vetat corpus Domini etiam indignè ſumptum præter legem quaſi miraculo aliquid correctionis operari; qualem effectum tribuit Aug. baptiſmo in homine abominante baptiſmum, lib. 4. Confeſſ. c. 4. * *Erat autem nox*, quæ appoſitè ſignificabat Judæ tenebras, cui occiderat Sol juſtitiæ, ut Aug. lib. 2. de Cain & Abel c. 4. Cum ergò ſupradictis verbis, *Quod facis, &c.* Judam Chriſtus è familia ſua ablegaſſet, ſicut olim Joſeph Ægyptios, ne quis adeſſet alienus agnitioni mutuæ, cœpit ab hoc tempore ſuaviſſimis verbis viſcera charitatis ſuæ, & quaſi animam ſuam in diſcipulos effundere: nam ideò utitur particulâ illâ continuativâ.

30. Cùm ergo accepiſſet ille buccellam, exivit continuo. Erat autem nox.

31. * *Cum ergo exiiſſet*, Judas nocte intempeſta, * *Dixit Jeſus*, familiariùs tamquam ab eo liberatus, coram quo minùs conveniebat has intimæ dilectionis margaritas effundere. Erupit itaque in hæc verba: * *Nunc clarificatus eſt*, id eſt, glorificatus, ſeu clarus & celebris effectus eſt, * *Filius hominis*, cæleſti videlicet doctrinâ & admirandis miraculis: * *Et Deus clarificatus eſt in eo*, id eſt, glorioſè inclaruit per Filium hominis, tum quod illa ſemper ad Deum Patrem retuliſſet; tum quod manifeſtum eſſet, ut fatebatur Nicodemus, neminem poſſe hæc ſigna facere, niſi Deus eſſet cum eo: cujus proinde virtus & bonitas per ea clareſcebat.

31. Cum ergo exiiſſet, dixit Jeſus: Nunc clarificatus eſt filius hominis: & Deus clarificatus eſt in eo.

32. Si Deus clarificatus est in eo & Deus clarificabit eum in semetipso: & continuò clarificabit eum.

32. * *Quod si Deus clarificatus est in eo*, id est, si hactenus glorificatus fuit per Filium hominis : * *Et Deus clarificabit eum in semetipso*, id est, jam vicissim tempus instat, ut Deus illustrem & gloriosum faciat Filium hominis, seu humanitatem ejus, * *in semetipso*, id est, per seipsum faciet, declarans eum esse Filium Dei, idque * *continuo*, etiam in media passionis imminentis ignominia; maximè verò per gloriosam resurrectionem, & ascensionem in cælum, quæ statim consequentur. Utrumque tangit Chrysostomus.

33. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me: & sicut dixi Judæis: Quo ego vado, vos non potestis venire: & vobis dico modò.

33. * *Filioli*, tenerrimè scilicet dilecti. Videtur enim vox blandientis; quamvis etiam significare posset, eos adhuc tenellos esse, qui adhuc quasi uberibus Christi lactati nondum possent perfectiora portare. Quo sensu Apostolus vocabat Galatas *Filiolos*, quos iterùm parturiebat, donec formaretur in eis Christus. * *Adhuc modicum vobiscum sum*, id est, vobiscum more mortalium, & cum ista familiaritate conversabor. * *Quæretis me*, id est, præsentiam meam corporalem, ut ex ea solatium & adjutorium hauriatis in tribulationibus ingruentibus: * *& sicut dixi Judæis*, supple, sic etiam vobis dico, prout infrà sequitur: * *Quo ego vado*, ad possidendam gloriam meam in cælo, * *vos non potestis venire*, id est, non potestis me sequi. Sed quia aliquando secuturi erant, adjicit explicationis causâ: * *Et vobis dico, modo.* Ubi illud, *modò*, conjungi potest vel cum *dico*, vel potiùs cum *venire*, ut sensus sit: Non potestis eo nunc venire, sed posteà sequemini; sic enim videtur exponere hæc verba Christus ipsi Petro v. 36. Ratio, cur non possent, erat, eò quòd gloriæ illius participatio multis laboribus ac discursibus, imo morte ac passione ipsorum comparanda erat, ad quam tolerandam nondum erant satis fortes. Sic enim tamquam infirmitatis suæ notam accepit ea verba Petrus v. 37.

34. Mandatum novum do vobis: Ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem.

34. * *Mandatum novum do vobis*, hoc unicum scilicet, ex quo tamquam compendio discatis, quam vivendi formam me absente inter vos tenere debeatis, videlicet, * *ut diligatis invicem*, non verbo scilicet, neque linguâ, sed opere & veritate. Nam ut regulam quamdam mutuæ istius dilectionis haberent, adjicit: * *sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem*, hoc est, dilectione non carnali, sed spiritali, ut Aug. tract. 65. dilectione, quâ temporalem vitam, incolumitatem, & commoda, æternæ saluti proximorum postponatis, sicut ego meam postposui vestræ. Sed cur *novum* vocat hoc *mandatum*, cùm mandatum dilectionis ab initio fuerit? Diversæ rationes à Doctoribus tum antiquis tum novis excogitatæ sunt. Aug. quia innovat hominem à vetustate. Sed Christus videtur novitatem non in dilectione, sed in ipso dilectionis mandato, quasi noviter dato, constituere. Unde alii

alii volunt novum dici, quod huc usque non sit datum. Sed hoc non videtur esse verum, ut patet ex illo magno præcepto dilectionis Dei & proximi toties inculcato. Alii aliter rem expediunt. Verisimiliùs videtur posse dici, *Mandatum novum do*, quasi dixisset: Mandatum de novo do vobis, ut diligatis invicem, hoc est, meo exemplo, singularique affectu & studio, meo denique nomine instauro & commendo vobis præceptum dilectionis mutuæ. Nam inde est; quod Paulus illam vocat ad Galat. 6. *Legem Christi*; Joannes, teste Hieron. *præceptum Domini*: à quorum utroque propterea tantopere inculcatum fuit. Proinde addit Christus:

35. * *In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis*, q.d. Non ex jejuniis, vitæque austeritate, ut discipuli Joannis; non ex vestitûs genere, & observantiis corporalibus, ut Pharisæi; non ex certis Philosophiæ placitis, ut Philosophi; non ex miraculis, linguis, Sacramentis, prophetiis, scientiâ, fide, vel quocumque dono, quod habere possunt & mali: sed ex sola dilectione, tamquam genuino symbolo, discipulatus mei, cognoscemini ad me pertinere. Nam sine charitate reliqua omnia nihil prosunt, ut Aug. ex Apostolo, 1. ad Cor. 13. Unde Tertull. in Apolog. cap. 39. Vel maximè dilectionis operatio notam nobis inurit penes quosdam. Vide, inquiunt, ut se invicem diligunt. Hæc ergo genuina nota est, non Christianismi, non professionis Christi, non Ecclesiæ, sed veri, hoc est, sinceri, & boni Christiani. Cum autem Petro nihil altiùs inhæreret, quam quod dixisset Christus, *quò ego vado, vos non potestis venire*; hinc quasi taxatus de infirmitate à Domino, ait:

35. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

36. * *Domine, quò vadis?* quò scilicet non possum te sequi? * *Respondit Jesus*, potiùs ad mentem Petri, quàm ad verba, nam animo sequendi hoc interrogaverat, ut Chrysost. & Aug. notant: * *Quò ego vado*, per mortem ad regnum Dei, * *non potes me sequi modo*, quia vires tibi desunt ad passionem pro nomine meo tolerandam: * *Sequeris autem postea*, quando & exemplo meo, & Spiritu Sancto infuso, mortis terrorem didiceris superare, & omnia bona & mala temporalia contemnere.

36. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Jesus: Quo ego vado, non potes me modò sequi: sequeris autem postea.

37. * *Dicit ei Petrus*, impatiens quod Christus de se vel tantillum submissè sentiret; nam plenus præsumptione virium suarum, nihil putabat esse tam difficile, quod non suâ animositate superaret: * *Quare non possum te sequi modo?* q. d. Estnè aliquod incommodum, aut periculum vitæ, quod impediat? * *Animam meam*, hoc est, vitam quæ præ omnibus rebus diligitur, * *pro te ponam*, quantò magis reliqua? *Pellem enim pro pelle, & cuncta, quæ habet, homo dabit pro anima sua*, ut

37. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modò? animam meam pro te ponam.

 est

est Job 2. Dixit hoc Petrus bono quidem animo, sed virium suarum ignaro: putabat enim hoc posse, quod se velle sentiebat. Nam charitas quidem ejus erga Christum vera erat, sed invalida adhuc, quæ multùm crescre debebat, ut Aug. lib. de gratia & libero arbitrio c. 17.

38. Respondit ei Jesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.

38. * *Respondit ei Jesus: Animam tuam pro me pones?* q. d. Multùm abest. Non enim tibi satis erit amore vitæ tuæ conservandæ fugere, vel confessionem nominis mei silentio declinare, sed * *non cantabit gallus*, id est, non erit tempus gallicinii, * *donec ter me neges*, seu negaveris. Qua de re diximus latiùs Matth. 26. v. 33. Solùm hîc notandum, prædictionem istam trinæ negationis fuisse primam, & contigisse domi, quam & Lucas narrat c. 22. Illa verò, quam narrat Matthæus & Marcus, contigit posteà in itinere versùs montem Oliveti, cùm nondum Petri præsumptio esset satis compressa prædictione Christi.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

CUm ergo videret Dominus, discipulorum animos prædictione tum proditionis suæ, & imminentis mortis, tum negationis Petri, qui omnium animosissimus videbatur, consternari, & pusillanimes fieri, occurrit motibus illis:

1. Non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum & in me credite.

1. * *Non turbetur cor vestrum*, timore, vel mœrore ex dictis meis. Modum verò comparandi roboris & præsidii adversùs instantes difficultates suggerens, * *creditis*, inquit, *in Deum*. Supplenda est ex idiotismo Hebraico particula similitudinis: q. d. Sicuti ex lege Moysis instructi creditis in unum Deum, ita & in me credite, tamquam in eumdem & Filium Dei, & quidem incarnatum. Nam hoc totum illis verbis indicat, ut Cyril. notat. Fidem enim divinitatis, quæ sub Lege explicitè prædicabatur, non ad alium Deum transferendam esse docet, sed ad plures personas extendendam. Itaque tacitè monet Christus, ut oculos mentis in divinitatem suam figant: nam ita fore, ne turbarentur, quidquid ei tandem accideret. Ne verò ad illam domum Patris, quò Christus migrabat, hoc est, ad regnum Dei, putarent non posse pervenire, nisi eos qui summâ essent virtute, & animi robore præditi, & ab omni lapsu alieni, adjicit:

2. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Si quò minus dixissem vobis: Quia vado parare vobis locum.

2. * *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*, quia magna illa beatitudinis aula non solum capax est innumeræ multitudinis, sed in ea quoque diversissimi sunt beatitudinis, honorum & dignitatum gradus. Utrumque enim notari & loci capacitatem, & gloriæ cujusque differentiam, observat Cyrill. * *Si quo minus*, Græcè εἰ δὲ μὴ, *si autem non*, hoc est, alioquin, prout vertitur v. 11. q. d. Si non essent multæ mansiones, quibus excipi possetis, ego * *dixissem vobis*, scilicet non esse,

esse, neque lactassem vos inani spe obtinendæ mansionis alicujus, * *quia vado parare vobis locum*, id est, quia discessurus sum vestri causâ, ut videlicet, quia cælum hactenùs hominibus inaccessibile fuit, introitum ejus vobis aperiam ad capiendam possessionem ejus. Nam alioqui quantum ad prædestinationem, regnum & locus regni, unicuique paratus est à constitutione mundi, ut est Matth. 25. v. 34.

3. * *Et si*, id est, cùm vel postquam abiero, * *& præparavero vobis locum, iterùm venio*, ad judicium omnium, * *& accipiam vos ad meipsum*, id est, in consortium meum introducam, * *ut ubi sum ego*, in domo scilicet & gloria Patris, corpore & animâ glorificatus, * *& vos sitis*, ejusdem gloriæ & beatitudinis participes: q. d. Digressus à vobis non diu abero, nec obliviscar vestri, sed citò rediturus sum. Quod maximè valebat ad eos à turbatione recreandos. Porrò sub adventu ad judicium, Christus more suo adventum ad unumquemque in morte, quâ ex hac vita singulos educit, intelligere solet, ut alibi dictum.

3. Et si abiero, & præparavero vobis locum: iterum venio, & accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, & vos sitis.

4. * *Et quo ego vado scitis*, ex iis, quæ proximè & sæpiùs dixi, nempè ad Patrem in cælum, in gloriam meam: * *& viam scitis*, quâ ego illuc profecturus sum, scilicet per mortem meam. Nam & utrumque eis prædictum fuerat. Sed quia, juxta Aug. 14. de civit. cap. 7. habemus in abdito mentis quarumdam rerum notitias, quas videmur ignorare, vel quia inde non cogitamus, vel non recordamur, vel modum non satis penetramus, hinc Thomas dicit:

4. Et quo ego vado scitis, & viam scitis.

5. * *Domine, nescimus quo vadis & quomodo possumus viam scire?* Nam sicuti motus ita etiam via speciem sumit à termino: q. d. Tu dicis nos utrumque scire; nos utrumque nescimus. Quamobrem Christus latentem discipulorum scientiam eis ad memoriam revocans, & plenius eos instruens,

5. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis: & quomodo possimus viam scire?

6. * *Dicit ei*, utrumque scilicet explicans, & viam, & terminum viæ: * *ego*, ut homo scilicet, & mediator Dei ac hominum, * *sum via*, illa scilicet, de qua quæritis, tam mihi ipsi, quam aliis. Nam Christus sibi quidem via fuit, quia propriæ passionis merito intravit in gloriam suam, & Patris, ut patet Lucæ c. 23. v. 33. & ad Philip. 2. Aliis verò via est, doctrinâ, exemplo, & merito, quia non nisi per ipsum habemus accessum ad Patrem. Majorem obscuritatem habet, quod adjicit, * *& veritas & vita.* Plerique recentiores probabiliter volunt esse majorem explicationem viæ: q. d. Ego sum Via Veritatis & Vitæ: Via vera, non fallax, non erratica; Via, quæ sine errore ducit ad vitam æternam. A qua interpretatione non abhorret Hilar. lib. 7. de Trinit. Cui sensui appositè subjungit, * *nemo venit ad Patrem*,

6. Dicit ei Jesus: Ego sum via, & veritas, & vita, nemo venit ad Patrem, nisi per me.

trem, tamquam ad terminum viæ, (sic enim explicat, quò vadat) * *nisi per me*, id est, per doctrinam meam, cui obtemperet; per conversationem, quam imitetur; per mortem, qua redimatur. Sed quia singulis voculis valdè emphaticè est additus Græcè articulus ἡ ὁδὸς, *&c. illa via*, *illa veritas*, *illa vita*; videntur singula in abstracto meritò de Christo explicari posse, præsertim quia ei sic propriissimè conveniunt. Itaque Aug. tum hìc, tum alibi, plerumque vult his duobus vocabulis explicari terminum viæ, nempè divinitatem Christi, quam eamdem habet cum Patre suo; primo verò verbo explicari ipsam viam, scilicet humanitatem ejus. Creatura quippè rationalis in suum terminum, sub ratione veritatis & vitæ consideratum, propriè & principaliter tendit, quia nihil anima fortiùs desiderat, quàm veritatem & vitam, quorum utrumque Deus est. Unde & ejus beatitudo non est aliud, quàm immortale, nullâ molestiâ interpellante, de ipsa sola, per quam vera sunt omnia, veritate gaudium, ut Aug. lib. 10. Confess. cap. 23. Itaque tract. 69. Christus, inquit, ibat ad veritatem, ibat ad vitam. Ibat ergo ad seipsum, per seipsum. Et nos quò imus, nisi ad ipsum? (id est, ad fruitionem vitæ & veritatis, seu divinitatis ejus) & quà imus, nisi per ipsum? Ipse igitur ad seipsum per seipsum, nos ad ipsum per ipsum; imo utrique ad Patrem, qui eadem cum ipso Veritas & Vita est, seu idem & unus Deus. Nam ne alium viæ terminum induxisse videretur, quàm Patrem, addit juxta hunc Augustini sensum, *nemo venit ad Patrem, nisi per me*. Et quia causari possent discipuli, se quidem jam ipsum scire, quòd sit Veritas & Vita, ad quam venire debeant, sed se Patrem ejus ignorare, tollit eis hanc excusationem:

7. Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis: & amodò cognoscetis eum, & vidistis eum.

7. * *Si cognovissetis me*, secundùm divinam naturam meam, * *& Patrem meum*, id est, etiam Patrem, * *utique cognovissetis*, quia propter divinæ naturæ identitatem non potest natura Filii cognosci, nisi & natura Patris cognoscatur. Imo nec una persona sine altera cognosci potest, tum quia divina natura propter summam simplicitatem ejus, cum qua personalitas identificatur, non nisi tota videri potest: tum quia ratio personæ, seu proprietas personalis est relativa; quo fit, ut qui unam videat, videat & alteram: * *& modo cognoscetis eum*, cùm Spiritus Sanctus brevi in vobis complebit cognitionem Dei, ac personarum divinarum: imo * *& vidistis eum*, quatenùs naturam seu divinitatem meam, ex doctrina & mirabilibus operibus meis, & ex revelatione Patris credidistis, & utcumque cognovistis: nam illa eadem est ipsissima natura Patris. Adde, quòd jam omnes Apostoli per revelationem cognoverant Christum esse Filium Dei vivi, prout Petrus profi-

profitetur Matth. 16. Non potest autem Filius agnosci sub ratione Filii, nisi agnoscatur Pater.

8. * *Dicit ei Philippus: Domine ostende nobis Patrem*, id est, exhibe eum oculis nostris corporalibus præsentem, quem nos vidisse dicis. Arripit enim Christi verbum, quo omnes Patrem vidisse dixerat, non audens apertè respondere, quod ita esset: q. d. Fac, ut quod dicis, verum sit, & eum clarè demonstra: * *& sufficit nobis*, hoc est, & nihil aliud ultrà quærimus, utpotè qui te jam satis novimus atque vidimus. Quamquam Cyril. & nonnumquam Aug. hoc ita exponunt, ut id sufficere velit Philippus ob plenam beatitudinem, quæ in perfecta Dei visione sita est.

8. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

9. * *Dicit ei Jesus*, ut declararet ejus inexcusabilem imperitiam: * *Tanto tempore vobiscum sum*, docendo vos verbis, & operibus quis ego sim, * *& non cognovistis me?* Per hoc indicans non solùm eos Patrem, sed ne se quidem nognovisse, quem oculis videbant, maximèque se cognoscere putabant. Ratio est, * *quia qui videt me, videt & Patrem.* Non quod ipse esset Pater simul & Filius, quod in Sabellianis Catholica fides damnat; sed quod tam similes sint Pater & Filius, ut qui unum noverit, ambos noverit, inquit Aug. Nam propter naturæ unitatem, uno intuitu conjunctim videntur Pater & Filius; propter personarum verò ordinem, consequenter. Insinuat ergo duas in se esse naturas, eo ipso, quo significat se ab illis non videri, etiamsi corporalibus oculis hominem viderent. * *Quomodo tu dicis*, id est, quomodo igitur tam imprudenter, & imperitè loqueris, ut dicas, * *Ostende nobis Patrem?* qui Patrem tam quoad naturam, quàm proprietatem personalem in meipso videre potuisti. Quod tamen si nondum intelligitis, an saltem

9. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum: & non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem?

10. * *Non creditis*, (Græcè οὐ πιστεύεις, *non credis*, ut solum Philippum alloquatur) * *quia ego in Patre, & Pater in me est?* propter unam & eandem utriusque naturam? q. d. Non credis, quod ego & Pater unum & idem sumus, tamquam duæ personæ unius naturæ? Probat hoc autem ab effectis: quia * *verba, quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor*, ita scilicet, ut non à Deo Patre. Nam quamvis Filius haberet in se principium loquendi, hoc ipsum tamen habebat à Patre. * *Pater autem in me manens* (quo significat se ita à Patre processisse, ut tamen ab eo non sit divulsus aut separatus) * *ipse facit opera*, tam verba scilicet, quæ loquor, quam miracula, quæ facio. Per quod manifestum relinquit, inquit Ambr. lib. 3. de fide c. 5. quod unum omninò opus Patris & Filii credere debeamus, & consequenter inseparabilem esse utriusque naturam, quâ Filius sit in Patre, & Pater in Filio: quod probandum susceperat.

10. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera.

11. * Non

11. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est?

11. * *Non creditis*, igitur mihi affirmanti, * *quia ego in Patre, & Pater in me est?* Neque enim si separati essemus, inseparabiliter operari ullâ ratione possemus, inquit Aug. * *Alioquin*, si scilicet verbis minùs creditis, * *propter opera ipsa*, mirabilia, * *credite*, quæ in testimonium hujus veritatis edidi, quod ego & Pater unum & idem sumus, hoc est, unus Deus, & consequenter ego in Patre, & Pater in me. Nam opera evidenter probabant Christum esse Deum, partim omnigenâ suâ varietate & magnitudine, propter quod dicit c. 15. se opera fecisse, quæ nemo alius fecit: partim ex facientis authoritate, quia faciebat ea non tam rogatu, ut alii Sancti, sed jussu & imperio suo, tamquam evidenti propriæ virtutis testimonio: partim quia ad hanc ipsam veritatem adstruendam ea faciebat. Quod si adhuc ista non sufficiant, addo adhuc aliud potentius.

12. Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & majora horum faciet: quia ego ad Patrem vado.

12. * *Amen dico vobis, qui credit in me*, istud scilicet credens, quod asserui, me esse in Patre, & Patrem in me, seu me esse Filium Dei consubstantialem Patri, * *opera miraculosa, quæ ego facio*, quæ ego homo mortalis hactenus feci, * *& ipse faciet*, q.d. Non solùm mihi est illa facultas patrandi miracula, sed, quod amplius est, eam etiam aliis dabo, ut & ipsi inde colligant sanam esse fidem suam de divinitate mea, & hoc aliis persuadeant. * *Imo majora horum faciet*, id est, majora his: Primò, amplitudine, quia Christo prædicante pauci Judæi miraculis crediderunt, discipulis verò omnes Gentes. Secundò, quodam faciendi modo, quia Christus fimbriâ suâ, Petrus etiam umbrâ suâ sanavit ægrotos. Utrumque modum tangit Aug. Tertiò, etiam difficultate faciendi; Christus enim quatriduo mortuum & fœtentem, nonnulli Sancti etiam multis annis defunctos suscitarunt. Quartò, visibilia miracula Christus ferè circa corpus fecit, discipuli etiam circa animas, dum visibiliter Spiritum Sanctum impositione manuum dederunt: Nec tamen propterea Sancti sunt majores Christo, quia per Sanctos illa eadem fecit Christus; quod in sequentibus significat, * *quia ego ad Patrem vado*, sessurus ad dexteram ejus in gloria Patris, tamquam Dominus omnium.

13. Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam: ut glorificetur Pater in Filio.

13. Et propterea * *quodcumque petieritis Patrem in nomine meo*, id est, per me, & propter merita mea, insinuans discipulos hæc majora per invocationem Dei Patris, interposito Christi nomine facturos, ac facere debere, * *hoc faciam*, unà scilicet cum Patre exaudiens & faciens, tamquam author istorum operum mirabilium: * *ut glorificetur Pater*, tamquam originalis effector istorum operum majorum, * *in Filio*, id est per Filium, tamquam per mediatorem, utpotè cujus invocatione factâ sint: deinde tamquam per artem omnipotentis Dei Patri æqualem,

quâ

quâ facta ſunt. Indicat ergo finem miraculorum eſſe gloriam, quâ glorificatur Pater in Filio, & viciſſim Filius in Patre, quoniam unum ſunt Pater & Filius, & neuter ſine alterutro facit, ut Aug. Ut verò, ſcirent etiam ipſum Chriſtum invocari poſſe, & non ſolum Patrem per Chriſtum, ut quidam hæretici arbitrati ſunt, ſubjungit opportunè:

14. * *Si quid petieritis me in nomine meo*, id eſt, propter meipſum, & gloriam nominis mei, * *hoc faciam.* Quamquam Græcè deſit illud, *me*, ut ſit tantùm repetitio ſententiæ præcedentis, aſſeverandi causâ quia ritum orandi hactenus inuſitatum introducebat, per merita ſcilicet Incarnationis ſuæ. * *Hoc faciam*, tamquam æqualis Patri, idque non minùs, ac ſi eſſem præſens corpore. Quomodo verò hujuſmodi promiſſio intelligenda ſit, dictum eſt Matth.7.v.7. Et hactenus quidem reſpondit ad quæſtiones Thomæ & Philippi; nunc pergit eos conſolari & hortari. 14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

15. * *Si diligitis me, mandata mea ſervate*, id eſt, operibus explete ea, quia obſervatio mandatorum non ſolum eſt ſignum dilectionis, ſed etiam effectus, ita neceſſarius, ut pereat dilectio, niſi in opus erumpat. Unde 1.Joan. 5. v. 3. *Hæc eſt charitas Dei, ut mandata ejus cuſtodiamus.* 15. Si diligitis me, mandata mea ſervate.

16. * *Et ego*, ſi hoc feceritis, non ero immemor veſtri, ſed * *rogabo Patrem*, tamquam homo, ſeu mediator Dei & hominum: quomodo etiam nunc interpellat, & orat pro nobis, teſte Apoſtolo ad Rom. 8. v.34. Non tamen ſupplex, & cum lacrymis, quemadmodum in diebus carnis ejus conveniebat; ſed glorioſus, ut advocatus noſter aſſidens Patri, * *Et alium Paracletum dabit*, Spiritum Sanctum ſcilicet. Quo oſtendit & ſe Paracletum, ſeu conſolatorem eſſe, ſed alium, quia perſonâ non naturâ diſtinctum. Adde, *alium*, propter quemdam diſtinctum quoque conſolationis modum, quia Chriſtus ut homo, ſuos conſolabatur præſentiâ & operatione verborum ſenſibili; Spiritus Sanctus verò præſentiâ & operatione ſpiritali, quatenus amittentes temporalia, interno & ſempiterno gaudio perfrui facit, ut Aug. lib. 1. de ſermone in monte. Quam Spiritus Sancti operationem clariùs explicat addendo, * *ut maneat vobiſcum in æternum*: nam Chriſti Corporis paracleſis non niſi paucorum annorum fuerat. Et quamvis ipſe quoque æternus & internus fidelium conſolator ſit, tamen ſicuti Patri potentia, & Filio ſapientia, ita Spiritui S. bonitas ac favor, atque amor, & conſequenter quæ ſunt amoris & conſolationis, per quamdam appropriationem, tribui ſolent. Promittitur autem hîc eis Spiritus S. cum tamen eum jam haberent, quia pleniùs & ſuperabundantiùs & manifeſtiùs eis infundendus erat, ut latiùs Aug. 16. Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiſcum in æternum.

17. Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum; vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.

17. * *Spiritum veritatis*, id est, meum: Christus enim veritas est, à quo Spiritus ille procedit: vel *Spiritum veritatis*, id est, veracem, phrasi Hebraicâ, seu veritatis authorem ac doctorem: quomodo dici solet *Spiritus errores & mendacii*. * *Quem mundus*, id est, mundi dilectores, seu homines mundani, mundo addicti, * *non potest accipere*, quamdiu scilicet mundus est, ita nempe ut simul mundum diligat, & à Spiritu Sancto inhabitetur. Nam amor mundi, & amor ille, per quem Spiritus Sanctus animum inhabitat, ex diametro repugnant. * *Quia non videt eum*, oculis corporeis; imò * *nec scit eum*, id est, non cognoscit, aut intelligit, aut gestat eum, juxta illud Apostoli, *Animalis homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei.* Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, utpotè rerum temporalium amore cæcus & nauseans. Vos * *autem cognoscetis eum*, credendo, & utcumque videndo naturam ejus, & gustando suavitatem ejus. Ratio est, * *quia apud vos manebit*, familiariter, atque perseveranter. Ne verò putarent ita mansurum, quemadmodum apud hominem, inquit Aug. hospes visibiliter manere consuevit, exposuit addendo: * *Et in vobis erit*: q. d. Non ita visibiliter vobiscum manebit, ut ego, sed in ipsis vestris animis habitabit. Et hæc est ratio, cur eum cognoscerent, quia cognosci, quemadmodum cognoscendus est Spiritus S. non potest à nobis, si non sit in nobis.

18. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos.

18. * *Non relinquam vos*, per discessum meum, * *orphanos*, id est, velut filios Patre orbatos; nam superiùs paterno, tenerrimoque affectu eos *Filiolos* appellaverat. * *Veniam ad vos*, id est, iterùm redibo: quod dicit, non solùm quia incepit eis esse divinitate propinquior, ut quidam exponunt, sed * *veniam*, id est, redibo etiam corporaliter. Respicit enim ad resurrectionem post diem tertium futuram, ut Aug. & Euthymius exponunt.

19. Adhuc modicum: & mundus me jam non videt. Vos autem videtis me: quia ego vivo, & vos vivetis.

19. * *Adhuc modicum*, scilicet tempus erit, * *& mundus me jam non videt*, id est, non ampliùs videbit, quia scilicet formam suam visibilem Christus subtraxit mundo per mortem, nec eam videndam & contrectandam reddidit post resurrectionem, nisi tantùm discipulis suis. Propter quod addit, * *vos autem videbitis me*, id est, brevi post mortem videbitis, * *quia ego vivo*, hoc est, vivam seu reviviscam à morte, * *& vos vivetis*, id est, reviviscetis mecum, particeps facti & immortalitatis & divinitatis meæ. Hæc est tertia consolandi ratio; nam secunda continebatur v. 18. Jam addit quartam:

20. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

20. * *In illo die.* Quod multi referunt ad diem Pentecostes; alii ad tempus à resurrectione ad ascensionem usque: sed multò rectiùs cum Cyrillo, Aug. & aliis, refertur ad diem æternæ beatitudinis; tunc enim propriè videbimus, & cognoscemus contemplando, quod nunc credi-

credimus. Nam hoc est, quod dicit: * *in illo die vos cognoscetis*, per speciem scilicet & evidentiam, * *quia ego sum in Patre meo*, tamquam verus Patris Filius, ejusdem omnino cum ipso substantiæ. Tunc etiam cognoscetis, quod * *& vos in me* estis, tamquam corpus in capite, & palmites in vite per Incarnationem meam; * *& ego in vobis*, tamquam caput in membris, influens, regens, sanctificans ea. Tria itaque mysteria indicantur perfectè cognoscenda, Trinitatis, Incarnationis, & Sanctificationis, quæ capita sunt totius doctrinæ divinæ.

21. * *Qui habet mandata mea*, mente & notitiâ retinendo, * *& servat ea*, operibus implendo. Unde Aug. Qui habet in memoria, & servat in vita; qui habet in sermonibus, & servat moribus; habet audiendo, & servat vivendo; * *ille est qui diligit me*, maximè si servat ea, studio atque animo mihi placendi: nam ea pro jussione facere, servientis est; studio verò placendi, diligentis. * *Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo:* nam Pater diligit eos, qui diligunt Filium suum, quem ipse omnium maximè diligit, juxta illud cap. 16. v. 27. *Ipse Pater amat vos, quia vos me amastis.* * *Et ego*, unà cum Patre, * *diligam eum*, tamquam jam amicum; ego enim diligentes me diligo: * *Et manifestabo ei meipsum*, per revelationem, non humanitatis meæ, quam cernitis, sed divinæ essentiæ meæ, ut Aug. l. de Trinit. c. 19. idque in præmium istius dilectionis mei.

> 21. Qui habet mandata mea, & servat ea: ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum,

22. * *Dicit ei Judas, non ille Iscariotes:* utpotè qui jam exiverat, sed alius, frater scilicet Jacobi, dictus Thaddæus & Lebbæus, scriptor Epist. Canonicæ & Catholicæ, ut Aug. * *Domine, quid factum est*, id est, quid causæ, unde fit, * *quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?* Cui Christus ita respondet, ut significet etiam aliis præter Apostolos hanc manifestationem obtingere posse; dixit enim ei generalissimè:

> 22. Dicit ei Judas, non ille Iscariotes: Domine quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?

23. * *Si quis diligit me*, quicumque tandem ille fuerit, * *sermonem meum*, seu doctrinam & præcepta mea, * *servabit.* Charitas enim necessariò & indesinenter conjunctam habet præceptorum observantiam, ut ait Basil. lib. de Baptis. c. ult. quia hæc est proprius & immediatus & adæquatus effectus dilectionis, usque adeò ut nec dilectio sine isto effectu, nec iste effectus sine dilectione esse possit, ut significatur v. seq. & hac de causa, * *Pater meus diliget eum*, sicut & ego: nam sermo pluralis, qui sequitur, satis indicat, quod etiam se comprehendat. * *Et ad eum veniemus*, Pater & ego, intellige per incrementum dilectionis, & consequenter inhabitationis; quia non omnes, quos Deus inhabitat, inhabitat æqualiter, ut Aug. epist 57. quia paulatim perficit in proficientibus inhabitationem suam. * *Et mansionem apud eum faciemus*, faciendo eum in eadem dilectione, & bonis ope-

> 23. Respondit Jesus, & dixit ei: Si quis diligit me sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus:

ribus perseverare. Nam dicendo, *faciemus mansionem*, seu stabilem inhabitationem, significat se futuros causam perseverantiæ, dando scilicet suis electis non solùm, ut possint perseverare, sed ut re ipsâ perseverent. Relinquit autem intelligendum, quòd se illis, apud quos manet, manifestaturus sit; & ita simul habes expositam causam, cur se suis manifestaturus sit; & non alienis, quos Judas *mundum* appellaverat; nimirum quòd hi diligant, illi non diligant, ut notat Aug.

24. qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermonem quem audistis, non est meus: sed ejus, qui misit me, Patris.

24. * *Qui non diligit me, sermones meos*, id est, mandata mea, * *non servat.* Quibus ut majorem adjiceret authoritatem apud eos, qui suam divinitatem nondum satis plenè cognitam habebant, ideò addit: * *Et sermonem, quem audisti, non est meus*, quia ipsemet Filius, qui loquebatur; non est suus, sed Patris. De quo vide cap. 7. v. 16. Dominus enim tamquam studiosissimus Paternæ authoritatis, & observantissimus ordinis ex origine sibi competentis, passim in omni occasione inculcat se suaque à Patre esse, tamquam qui sit verbum Patris.

25. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens.

25. * *Hæc locutus sum vobis, apud vos manens*, id est, dum his tribus annis visibiliter vobiscum conversatus sum. Quo subindicat se jam jam corpore discessurum.

26. Paraclitus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis.

26. * *Paraclitus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo*, id est, propter me, quia scilicet propter merita mea, & preces meas, ut est v. 16. Item *in nomine meo*, id est, loco meo, qui vices meas impleat, consolando, docendo, &c. juxta eumdem versum 16. ubi Spiritus Sanctus vocatur *alius Paracletus.* * *Ille vos docebit omnia*, internâ inspiratione, atque illustratione insinuando menti vestræ scientiam. Doctrinam enim seu scientiam non auditus, aut memoria, sed intellectus rerum facit. Nihil enim prodest, multa vel audivisse, vel legisse, nisi intellexeris quæ vel legeris vel audieris, ut Ambr. serm. 10. v. 1. in Psalm. 118. * *Et suggeret vobis omnia*, ut vobis vel oblita, vel etiam retenta tempore suo in mentem veniant. Quod ad peculiarem Spiritûs S. directionem pertinere agnoscit & Prosper epist. ad Demetr. & Aug. lib. 4. de doct. Christ. * *Quæcumque dixero*, Græcè εἶπον, *dixi*, seu *dixerim*, * *vobis*, supple, apud vos manens. Opponit enim doctrinam interiorem Spiritûs S. exterioribus verbis suis, ut videlicet ita consoletur eos, si quæ minùs à se dicta intelligerent, vel posteà oblivioni traderent.

27. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet.

27. * *Pacem relinquo vobis*, id est, commendo vobis discessurus, tamquam testamentum meum, supremamque voluntatem, prout notat Aug. tract. de ovib. c. 13. Quam pacem clariùs explicans, * *Pacem*, inquit, * *meam*, hoc est, spiritualem, internam, divinam, quæ includit tria: primò, pacem seu reconciliationem, & amicitiam homi-

hominis cum Deo: secundò, pacem seu tranquillitatem hominis in seipso: tertiò, pacem seu concordiam hominis cum hominibus; quarum posterior ordine, semper ex priore nascitur. Sed quia parum prodesset pacem istam extremâ voluntate nobis commendari, nisi eam ipsemet cordibus heredum suorum infunderet, ideò addit: * *do vobis*. Et adhuc clariùs differentiam tum pacis suæ, tum modi donandi notat: * *non quomodo mundus dat*, pacem, **ego do vobis*. Pax enim hujus mundi est, ut homines in rebus hujus mundi nihil adversi sentiant, hoc est, ut mundo & bonis ejus sine molestia litium & bellorum perfruantur, inquit Aug. Quæ pax ferè malis artibus acquiritur, & externa est, brevis, lubrica, fallax, imò perniciosa. Et hanc ipsam pacem mundus verbis quidem optare potest, non autem dare; sicut Christus pacem suam internam, stabilem, perpetuam, & complementum omnis humani desiderii, ut doctissimè & fusissimè tradit Aug. l. 19. de Civit. c. 12. & seqq. * *Non turbetur cor vestrum*, auditâ mentione discessus mei, * *neque formidet*, tamquam ab omni auxilio deserendi. Nam

28. * *Audistis, quia ego dixi vobis*, jam ante v. 2. & 3. & 18. & 19. * *Vado*, id est, hinc abeo ad Patrem per mortem substrahendo vobis visibilem speciem meam: sed iterum * *venio ad vos*, tum per secuturam continuò resurrectionem, tum verò maximè per exhibitionem perpetuæ præsentiæ meæ in cælo. **si diligeritis me*, sincero illo amore amicitiæ, qui non spectat proprium commodum, sed id, quod amico placet, & bonum est, ut declarat Cyrill. in hunc locum, * *gauderetis utique, quia ad Patrem vado*, id est, gauderetis de discessu meo ad Patrem. Ratio est, * *quia Pater*, ad quem vado, * *major me est*. Et proindè non potest illa profectio ad Patrem mihi cedere nisi in majorem honorem, gloriam, dignitatem; felicitatem, de qua mihi congratulandum esset. Significat ergo amori discipulorum, quo Christum diligebant, multum amoris proprii fuisse permixtum, ex quo de discessu tristabantur. Porrò dicitur hîc Pater major Filio, non ratione personæ, quatenùs Pater est origo Filii, ut quidam voluerunt; quia hoc non tollit æqualitatem eorum: sed ratione humanitatis, per quam solam ibat ad Patrem. Per illam igitur Filius minor est, non Patre solo, sed etiam Spiritu Sancto, imo & seipso, inquit hîc Aug. quia major est forma Dei, quæ amissa non est; quam forma servi, quæ accepta est.

28. Audistis quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem: quia Pater major me est.

29. * *Et nunc dixi vobis*, me scilicet iturum ad Patrem, & biturum, * *priusquam fiat: ut cùm factum fuerit, credatis*; non id, quod videritis esse factum, quia fides est argumentum non apparentium: sed

29. Et nunc dixi vobis priùs quàm fiat: ut cùm factum fuerit, credatis.

ſed ut credatis, quod credendum eſt de me, videlicet quia ego ſum, prout ſuppletur c. 13. v. 19. Vel ut credatis quòd ſim Filius Dei, qui potuit hoc facere, cùm prædixit; & prædicere, antequam faceret. Non quaſi antè non crederent, ſed ut tunc crederent fide auctâ, non novâ; aut certè fide refectâ cùm reſurrexit, quæ cùm moreretur, defecerat. Fides enim illa, quæ tunc, quando loquebatur diſcipulus, erat parva, & cum moreretur, jam penè nulla aut nulla, viſis eventis revixit, & credenda credidit, ut idem exponit. Nam, ut ex Tertull. diximus, probatio divinitatis, veritas eſt divinationis.

30. Jam non multa loquar vobiſcum, venit enim princeps mundi hujus, & in me non habet quidquam.

30. * *Jam non multa loquar vobiſcum,* mortalis cum mortalibus. Cujus rationem dat Chriſtus: * *venit enim princeps mundi hujus*, id eſt, diabolus, princeps non cæli & terræ, ſed mundi, hoc eſt, peccatorum, ſeu amatorum hujus mundi. Unde & Paulus ad Epheſ. 6. v. 12. cùm dæmones vocaſſet *Rectores mundi*, expoſuit, addendo *tenebrarum harum*, id eſt, cæcorum amatorum mundi. Venit ergo, ſeu jam jam veniet princeps ille, ut ſcilicet per ſe ſuoſque me interimat, imò etiam examinet animi mei & vitæ ſtatum. Hoc enim omnibus hominibus circa finem vitæ contingere, author eſt S. Baſil. in Pſal. 7. ut ſi quid peccati habeant, detineantur. Ideoque Chriſtus addit, * *& in me non habet quidquam*, id eſt, nihil juris, ut me occidat, quia nihil peccati, ſive proprii ſive ex parente tracti: meritum enim mortis peccatum eſt. Quia verò jure quæri poſſet, qua de cauſa ergo morieris? præoccupat Chriſtus: ſed

31. Sed ut cognoſcat mundus quia diligo Patrem, & ſicut mandatum dedit mihi Pater, ſic facio. Surgite, eamus hinc.

31. * *Surgite*, ex menſa; diſcumbens enim diſcumbentibus loquebatur: * *eamus hinc*, ad locum, unde ſum tradendus in mortem: q.d. Ecce me paratum offero ad mortem, ultrò ſine merito ſubeundam. Non enim his dictis ſtatim ſurrexit & abivit, ut patet ex cap. 18. v. 1. * *Eamus* ergo * *hinc, ut cognoſcat mundus*, ex hoc ſcilicet quod ſponte me offero adverſariis meis, * *quia diligo Patrem*, id eſt, quod morior non infirmitate, non aliquo reatu, non ſatanæ violentiâ, non futuri eventus ignorantiâ, ſed purè ex Patris dilectione, itemque ex obedientia mandati ejus. Nam illam tangit addendo: * *Et ſicut mandatum dedit mihi Pater*, moriendi ſcilicet in cruce, * *ſic facio.* Quemadmodum enim valde inculcaverat diſcipulis, conjungendam eſſe dilectioni mandatorum obſervationem, ita hîc utriuſque ſe exemplum ſtatuit. Sic ergo videtur hic verſus conſtruendus, ut illud, *ſurgite, &c.* præcedat, & unus ſenſus ex toto illo verſu fiat, ſicut videtur intelligere Aug. tum hîc, tum lib. 2. de peccat. merit. c. 29. v. 31. Cyril. tamen & Chryſoſt. cum ſuis, ſtatuunt in illis ultimis verbis, *Surgite, &c.* novam ſententiam. Sed prius videtur nobis eſſe veriſimilius.

CA-

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

1.* EGo *ſum vitis.* Hîc jam incipit hortari diſcipulos, quod valde neceſſarium erat, ne ſe umquam ab ipſo, quamvis hinc diſcedente, hoc eſt, ab ejus fide & amore, avelli paterentur. * *Ego* igitur *ſum vitis*, id eſt, ſimilis viti (eſt enim locutio allegorica) ſecundùm humanam naturam quidem, ſed quatenus unitam Deo. Nam quamvis vitis & palmites unius naturæ eſſe debeant, hoc eſt, humanæ; Chriſtus tamen influentiam vitis ſuis palmitibus non præſtaret, niſi ſimul Deus eſſet, ut notat Aug. * *vera*, ratione effectus ſcilicet, quia longè nobiliùs & perfectiùs influit in palmites ſuos homines, ſuccum, vigorem, alimentum, vitam, quàm vitis naturalis in ſarmenta ſua. Cujuſmodi ſenſu vocatur ipſe Joan. 1. v. 9. *Lux vera*, & Joan. 6. *Panis vivus.* Non quod verè ſit corporalis illa lux, vel panis, ſed quia tam verè, imò longè veriùs & perfectiùs illuminat & nutrit, quam lux aut panis. * *Et Pater meus agricola eſt*, id eſt, cultor vitis & palmitum. Nulla quippe arbor tantâ indiget culturâ, atque vitis. Et quamvis ipſe Chriſtus, ut Deus, etiam agricola ſit, utpote unum cum Patre, convenientius tamen hoc Patri tribuebat, tum ad decorem parabolæ, in qua vitis & agricola diſtingui ſolent, tum quia ipſum nomen Patris providentiam quamdam ſonat. 1. Ego ſum vitis vera: & Pater meus agricola eſt.

2. * *Omnem palmitem in me non ferentem fructum*, id eſt, omnem hominem mihi, ſeu corpori meo, tamquam viti inſitum per fidem & fraternitatis amorem (permiſcet enim hîc Chriſtus parabolam cum re ſignificata) *non ferentem fructum*, in operibus ſcilicet juſtitiæ, ſed ſolâ fidei & religionis profeſſione, tamquam pampinis contentum, * *tollet eum*, id eſt, à compage vitis ſeparabit tamquam inutilem palmitem. Quod ſit vel eum deſerendo, ut per hæreſes vel ſchiſmata ab Eccleſia ſeparetur, in pœnam ſterilitatis, vel etiam morte tollendo. * *Et omnem qui fert fructum, purgabit eum*, putando & reſecando ſuperflua, * *ut fructum plus afferat.* Fit hæc purgatio non ſolum internis, externiſque admonitionibus, & increpationibus, ſed in primis per adverſitates, tribulationes, & perſecutiones, variaſque tentationes, per quâs tollit ab eis Deus ignorantiam, cupiditatem animalem, timores, amoreſque ſæculares, deſideria inania, curas ſuperfluas, idque, *ut fructum plus afferat*, quia appetitus hujuſmodi vitioſi in quos vires cordis effunduntur, diſtinent animum, & à fructibus pietatis impediunt. Hanc generalem parabolam applicat jam præſentibus. 2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.

3. * *Jam vos mundi eſtis*, id eſt, jam vos non ſolum mihi tamquam viti inſerti eſtis, ſed etiam purgati palmites, * *propter ſermonem, quem locutus ſum* 3. Jam vos mundi eſtis propter ſermonem, quem locutus ſum vobis.

sum vobis, id est, per doctrinam Evangelicam, vobis à me traditam. Nam illa quoque est unum falcis genus, quo Deus utitur ad purgandos palmites. Jam hinc usque ad v. 12. instantissimè septem argumentis hortatur discipulos, ut in ista vite per dilectionem Dei perseverent.

4 Manete in me: & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite: sic nec vos, nisi in me manseritis.

4. * *Manete in me*, perseverando in fide, in charitate, in bonis operibus; nam etiam purgati palmites subinde ad priora relabuntur, & à vite separantur: * *& ego in vobis*, id est, ut sic ego vicissim possim perpetuò vitam & vigorem in vos influere. Deus enim non deserit, si non deseratur, ut piè semper sanctèque vivatur, inquit Aug. lib. de natura & grat. c. 26 Necessitatem autem hujusce permansionis, & continui influxûs sui declarat istâ similitudine: * *Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso*, id est, separatum à vite, & ex se solo, * *nisi manserit in vite*, id est, sed tantùm si manserit, & manendo vixerit, de radice ex ea succum trahens: * *sic nec vos, nisi in me manseritis*, credendo ac diligendo. Quæ permansio opus est quidem liberi arbitrii, sed sic tamen, ut occultiori quâdam gratiâ Deus in hominis animo operetur, ut in Christo manere velit: ne vel hoc ipsum suis viribus homo tribuat, & non gratiæ Dei. Ut autem apertiùs explicaret totam hanc parabolam, repetit Christus, * *ego sum vitis, vos palmites.*

5. Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere.

5. * *Qui manet in me, & ego in eo*, id est, ita, ut & ego vicissim in eo maneam, per continuum gratiæ meæ influxum, * *hic fert fructum multum*, quia illa stabilitas justitiæ perseverans nullum tempus irritum vel vacuum à bonis operibus esse sinit. Qui verò à justitia excidunt, & posteà revertuntur, multos dies fructibus vacuos ducunt: similes videlicet Nazaræis, quorum dies, Num. 6. v. 12. censebantur irriti, si casu aliquo, tempore suæ sanctificationis fuissent contaminati: * *Quia sine me*, id est, sine succo seu auxilio gratiæ meæ, faciente, ut faciatis (non enim significatur hîc auxilium sine quo non, sed auxilium, quo fit opus, quale est auxilium Christi, ut docet Aug. l. de corrept. & grat. c. 12.) * *nihil potestis facere*, id est, nullum fructum vitæ dignum, sive nullum opus bonum, nec parvum, nec magnum, nec facile, nec difficile potestis non solùm non perficere, sed nec facere, prout hæc omnia urget Aug. contra Pelagian. diversis locis, & in primis lib. 2. ad Bonif. c. 8. Nam per illud, *nihil*, initium finemque omnis boni operis comprehendit. Quod Apostolus clariùs ait, *Deus est, qui operatur in vobis & velle & perficere.*

6. Si quis in me non manserit: mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.

6. * *Si quis in me non manserit*, non solùm fide, sed etiam dilectione, & operibus bonis, * *mittetur foras sicut palmes*, id est, sicut sarmentum

tum infructuosum à vite seu Ecclesiæ communione separabitur, hoc est, omni succo gratiæ, fidei, spei spoliabitur, eo modo, quo dictum est v. 2. * *& arescet*, utpotè omni humore gratiæ amisso, quemadmodum sarmentum humi abjectum arescere solet, * *& colligent eum*, messores Angeli, quos dicit Christus alligaturos zizania in fasciculos ad comburrendum, Matth. 13. v. 30. 41. Unde & hic verbum, *colliget*, videtur pluralitatem eorum, qui colliguntur, indicare, & pro, *eum*, Græcè est *eos*. * *Et in ignem mittent*, sicut aridis sarmentis congruit. Nam, ut Aug. unum in duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis: si in vite non est, & igne erit. Ne quis autem in igne sine afflictione futuros putaret, ut quidam somniarunt, subjicit, * *& ardet*, hoc est, ita ut mox & perpetuùm ardeat. Significatur enim & ignis vehementia statim inflammantis sarmentum aridum, & ejusdem ardoris perpetuitas. Hinc & Matth. 15. ignis æternus, in quem discedere jubentur, exponitur per *supplicium æternum*, quod Aug. legit *combustionem æternam*; ne quis putaret hujusmodi in Scripturis ad terrorem dumtaxat commemorari, non ad supplicii veritatem.

7. * *Si manseritis in me*, tamquam fructuosi palmites per dilectionem mihi inserti atque conjuncti, * *& verba mea in vobis manserint*, non solùm memoriâ, sed animi affectione & observatione. Nam, ut Aug. tunc dicenda sunt verba ejus in nobis manere, quando facimus, quæ præcepit, & diligimus quæ promisit. Hoc addidit Christus, ut significet deprecationes solas parum ad impetrandum valere, nisi operum accessione sarciantur, ut loquitur Cyprian. lib. de opere & eleëmosyna. * *Quodcumque volueritis, petetis*, intellige quod congruit manenti in Christo velle. Non enim par est, ut qui manet in Christo, petat aliquid, quod non congruat Christo, ut Aug. ait, vel quod non placeat Deo, ut Cyrill. unde 1. Joan. 5. v. 14. quasi explicationis loco dicitur, *Quodcumque petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos.* * *Fiet vobis*, id est, impetrabitis. Vide dicta cap. superiori & Matth. 7. v. 7. & 8.

7. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis.

8. * *In hoc clarificatus est Pater meus*, id est, in hoc glorificabitur Pater meus, seu gloria ejus in eo sita est, * *ut fructum plurimum afferatis*, bonorum operum, tam in vobisipsis, quàm in aliis. Unde Christus ipse Matth. cap. 5. v. 16. quasi explicans, quod hîc dixit. *Sic luceat*, inquit, *lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent*, *&c.* * *Et efficiamini*, id est, & sitis isto modo, seu ista permanendi in me stabilitate, bonorumque operum fœcunditate, * *mei discipuli*, veri & germani. Qua phrasi dixerat cap. 8. v. 31. *Si manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis.* Verè

8. In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli,

enim discipulus est, qui obtinet effectum & finem discipulatus Christi.

9. Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea.

9. * *Sicut dilexit me Pater*, amore videlicet maximo summum illud humanæ naturæ conferendo beneficium, ut sit in persona unita Deo: quam mirabilem susceptionem nulla ejus opera bona meruerunt, sed ex ea omnia suo tempore profluxerunt, ut notat Aug. * *Et ego*, hoc est, ita & ego * *dilexi vos*, magno illo beneficio, quo vos elegi de mundo, mihique tamquam viti palmites inserui, Apostolos feci, &c. Similitudo enim, non æqualitas significatur. * *Manete* igitur * *in dilectione mea*, istâ scilicet, quâ ego vos diligo, hoc est, manete in gratia mea, seu benevolentia mea, ut Aug. Non enim loquitur de dilectione Christi passiva, sed activa; unde & Interpres noster vertit, *dilectione mea*, non *mei*: q. d. Curate igitur, ut digni maneatis istâ dilectione meâ, quâ dilexi vos, quæque vobis omnium bonorum causa est. Modum autem docens, quo possent permanere in dilectone, seu gratia sua, adjungit:

10. Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego Patris mei præcepta servavi, & maneo in ejus dilectione.

10. * *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea*, id est, pergam vos diligere. Nam observatio mandatorum, quamvis in nobis esse non possit, nisi nos dilexerit Deus, gratiam observandi tribuendo, jam tamen exhibita, in eadem dilectione & gratia Dei nos permanere facit. * *Sicut & ego præcepta Patris mei servavi*, quatenùs homo, factus obediens usque ad mortem. Et hac de causa, * *maneo in ejus dilectione*, eâ scilicet, quâ ipse me diligit, ut idem Aug. notat.

11. Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrũ impleatur.

11. * *Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit*, hoc est, ut tale vestrum gaudium sit, quale meum, ut scilicet iisdem rebus, quibus ego gaudeo, & vos gaudeatis, gloriâ Dei, & profectu proximi, &c. ita Cyrill. Sed quia est oppositio inter *gaudium meum*, & *gaudium vestrum*, congruentior videtur expositio Aug. *ut gaudium meum*, quo ego gaudeo, *in vobis sit*, id est, permaneat de nobis, sicut esse cœpit. Sic enim dicimur in aliqua re gaudere, quæ nobis placet. Et hic ergo tacitè hortatur, ut sibi fide & dilectione conjuncti maneant, quæ est Christo materia gaudii, quam dignatur habere de nobis: * *&* *gaudium vestrum*, quo vos in me, seu de me gaudetis, non solùm augeatur, sed * *impleatur*, id est, consummetur in æterna mecum beatitudine. Quid est enim gaudium nostrum, quod dicit implendum, inquit Aug. nisi ejus habere consortium? Jam hinc patet primum argumentum ad permanendum cum Christo v. 4. sumptum esse à sterilitate: secundum v. 5. à fœcunditate: tertium v. 6. à pœnæ magnitudine: quartum v. 7. à promissa utilitate: quintum v. 8. à Gloria Dei: sextum v. 9. à dilectione Christi, cui ingrati esse non debent:

sep-

ſeptimum v. 11. à mutuo amantis & redamantium gaudio. Et quia per hæc ſatis eos de dilectione Dei inſtituerat, jam pergit ad inculcandam dilectionem proximorum.

12. * *Hoc eſt præceptum meum*, id eſt, peculiariter meum, quia mihi præcipuè cordi eſt, &, ut paulò antè inculcatum eſt, præcipuè obſervatum volo. Nam cap. 14. vocaverat *mandatum novum*, tamquam non fuiſſet ante mandatum; hîc *meum*, tamquam non ſit aliud ejus mandatum, inquit Aug. * *ut diligatis invicem*, non quolibet modo, nam & homines ſe mutuò, ut homines diligunt, ſed * *ſicut dilexi vos*, ratione ſcilicet tam finis, quàm modi diligendi. Finis diligendi eſſe debet, ut fruatur Deo: modus verò, ut non ſolum temporalia bona, ſed etiam vita ſaluti eorum poſtponatur. Nam ad utrumque Chriſtus præceſſit exemplo ſuo. Quem dilectionis modum ſtatim explicat. 12. Hoc eſt præceptum meum ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos.

13. * *Majorem hac dilectionem*, id eſt, majus dilectionis opus, * *nemo habet*, ſcilicet erga amicos, * *ut animam ſuam ponat pro amicis ſuis*, id eſt, ut vitam impendat pro iis, quos diligit. Vitâ enim inter omnia, quæ alterius causâ contemni poſſunt, nihil habet homo pretioſius. Dicendo autem, *pro amicis*, tacitè ſignificat, ſicut & verſu ſequenti ſe animam pro diſcipulis tamquam amicis poſuiſſe: cùm tamen Apoſtolus ad Rom. 5. commendet charitatem Chriſti, quia pro impiis & inimicis mortuus eſt. Nempè quia utrumque verum eſt: pro amicis quidem, quia jam amici reipſa erant, quando pro eis Chriſtus ſe in mortem tradidit: pro inimicis verò, quia per mortem Chriſti etiam ipſi diſcipuli, cùm fuiſſent inimici, facti fuerant amici. Non ergo his verbis præfert Chriſtus dilectionem amicorum dilectioni inimicorum uſque ad mortem, ſed mortem pro amicis toleratam præfert omnibus aliis dilectionis operibus, quæ iiſdem amicis exhibentur. Nam eodem modo dicere potuiſſet: Majorem dilectionem nemo habet, ut animam ſuam ponat quis pro inimicis ſuis. Quamquam non ſit improbabile, *amicos* hîc poni generaliter pro iis, qui diliguntur ab aliquo, ſive ex parte ſua redament illi, & amici ſint, ſive non: & ita occaſione illius verbi, *amicis*, tranſitum Chriſtus faceret ad declarandum, quo pacto Apoſtoli amici ſui eſſe poſſint. Sed prior ſenſus videtur eſſe probabilior, quia textus connexio ſatis indicat Chriſtum de propriè dictis amicis loqui, quales eſſe dicit diſcipulos v. 14. & 15. 13. Majorem hàc dilectionem nemo habet, ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis,

14. * *Vos amici mei eſtis*, id eſt, eritis (hoc enim poſtulat verbum ſubjunctivi modi, quod ſequitur) * *ſi feceritis, quæ ego præcipio vobis:* hæc enim non fiunt, niſi Chriſtum, qui nos amavit, redamando, juxta illud cap. 14. v. 21. *Qui amat mandata mea, & ſervat ea, ille eſt, qui* 14. Vos amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio vobis.

 dili-

diliget me. Porrò, *eritis*, intelligit permanenter, seu permanebitis: jam enim erant amici, ut patet v. seq.

15. Jam non dicam vos servos: quia servus nescit quid faciat Dominus ejus. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis:

15. * *Jam non dicam vos servos*, Græcè οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέγω, *non dico*; id est, non vos habeo loco servorum, * *quia servus nescit*, seu nescire solet, * *quid faciat Dominus ejus*, id est, quid, quo consilio facere decreverit. Non enim eis secreta domini consilia communicari solent. * *Vos autem dixi amicos, quia omnia* mysteria ad salutem hominum pertinentia, * *quæcumque audivi à Patre meo*, tamquam mediator & legatus ad eos missus, * *nota feci vobis.* Cùm tamen paulò post dicat: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò.* Verum, Aug. notat, propter rei certitudinem utitur præsenti tempore, dicendo se nota fecisse etiam ea, quæ noverat jamjam se nota esse facturum. Hoc ergò utitur tamquam signo amicitiæ, quia, idem ait serm. 21. de verbis Domini. Illum in amicitiam recipimus, cui omnia nostra consilia refundere audemus. Ut autem intelligerent magnitudinem illius beneficii, quo gratis eis obtigerat illa prærogativa amicitiæ, subjungit:

16. Non vos me elegistis: sed ego elegi vos, & posui vos ut eatis, & fructum afferatis; & fructus vester maneat: ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

16. * *Non vos me elegistis*, in amicum, vel præceptorem, vel dominum, * *sed ego elegi vos*, ut me amaretis & sequeremini. Sed quomodo inquies? Nonne Apostoli elegerunt Dominum, & omnibus bonis hujus sæculi prætulerunt? Respondet Aug. lib. de prædestinat. Sanctorum cap. 17. & lib. de gratia & libero arbitrio c. 18. ideo hoc dici, quia non elegerunt eum, ut eligeret eos, sed, ut eligerent eum, elegit eos. Nam gratia Dei prævenit voluntatem eorum, ut ei crederent, eum eligerent, diligerent, sequerentur. * *Et posui vos*, id est, constitui vos jam electos, * *ut eatis*, in mundum universum, * *& fructum afferatis, & fructus vester maneat*, id est, fructum afferatis non periturum, sed permansurum in vitam æternam; nempè tam in vobis ipsis prædicantibus, quam iis, quibus Evangelium vitæ aeternæ prædicabitis. Ex hoc autem consequeter, * *ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis*, quod & v. 7. dixerat. Nam fructus justitiæ quò est uberior, eò dat majorem fiduciam impetrandi.

17. Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.

17. * *Hæc mando vobis*, ea scilicet quæ à v. 12. huc usque dicta sunt; est enim conclusio præcedentium. Hæc igitur idcirco dixi vobis, * *ut diligatis invicem*, eo scilicet modo, quo ego vos dilexi, animam meam pro vobis ponendo, & gratuitis beneficiis præveniendo. Stabilito igitur amore inter eos mutuo, pergit eos armare adversus odia & persecutiones mundi.

18. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit,

18. * *Si mundus vos odit*, non sit vobis hoc novum aut molestum, sed solatii loco, * *scitote, quia me priorem vobis odio habuit*, id est, priùs quàm

quàm vos, quamvis innocentem Filium Dei, qui mundum perpetuis affeci beneficiis. Recusat enim esse in corpore, qui non vult odium mundi sustinere cum capite, inquit Aug.

19. * *Si de mundo fuissetis*, id est, si essetis de numero mundanorum hominum, moribus & vitâ illis similes, in quibus videlicet nihil regnat nisi concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: * *mundus quod suum erat diligeret*, tamquam sibi similes, quia similitudo est causa amoris. * *Quia vero de mundo non estis*, neque propriis cupiditatibus mundi immersi, neque lactandis alienis cupiditatibus servientes * *sed ego*, per gratiam meam, * *elegi vos de mundo*, fide, moribus, studio vos sequestrando ab eorum numero, qui diligunt mundum, * *propterea odit vos mundus*, tamquam sibi dissimiles, quorum vitâ & moribus tacitè redarguitur. Hoc autem ne vobis molestum videatur, aut nimis iniquum, remedii loco, 19. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret: quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

20. * *Mementote sermonis mei, quem dixi vobis*, tum cap. 13. tum Matth. 10. * *Non est servus major Domino suo*, id est, non solet pluris fieri: ut proinde nec indignari, nec gravari debeatis, si ea servis toleranda sint, quæ priùs tolerare dignatus est Dominus. Quapropter * *si me persecuti sunt, & vos persequentur*, quia, ut Matth. 10. v. 25. dicitur, *Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt:* cum ei longè major debeatur reverentia: *quantò magis domesticos ejus?* * *Si sermonem meum servaverunt*, id est, doctrinam, monita, præcepta mea, * *& vestrum servabunt*. Ubi è contrario sensu relinquit intelligendum: Atqui meum non servaverunt, sed contempserunt, ergo & vestrum. Ut proinde non debeat vobis mirum videri, aut animum vestrum dejicere. 20. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est servus major domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum servaverunt, & vestrum servabunt,

21. * *Sed hæc omnia*, quæ dixi de odio & persecutione vestri, de contemptu sermonis vestri, inquit Aug. * *facient vobis propter nomen meum*, id est, non aliquâ culpâ vestrâ, sed quia me in vobis odio habebunt, me in vobis persequentur. Quod quia maximæ erat injustitiæ, ideò tamquam maximi solatii, & patientiæ causam eis suggerit: qui tantò beatiores, qui propter nomen hoc meum ista patiuntur, quantò miseriores, qui propter hoc nomen ista faciunt. Ideò autem facient hæc vobis propter nomen meum, * *quia nesciunt eum, qui misit me*, id est, eum cujus personam gero in peragendo isto magno incarnationis & legationis meæ mysterio, Patrem scilicet, & consequenter me esse Filium ejus, ab eo missum. Quibus verbis non excusat eos, sed potiùs taxat eorum affectatam ignorantiam, & incredulitatem, prout probat v. seq. 21. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum, qui misit me.

22. * *Si non venissem*, ad Judæos, quibus promissus fui, * *& non locutus eis fuissem*, id est, non prædicassem eis, eaque prædicatione probassem 22. Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo,

baſſem multis modis me eſſe Filium Dei, & miſſum à Deo, * *peccatum non haberent*, non quodlibet, cùm etiam ante adventum Chriſti pleni eſſent multis magniſque peccatis; ſed peccatum intelligit incredulitatis, quo in eum tamquam in Chriſtum coram poſitum & probatum non crediderunt, ut Aug. tum hîc, tum lib. 3. ad Bonif. c. 3. & conſequenter intelligit peccatum odii, & perſecutionis Chriſti uſque ad ipſum deicidium, ut idem lib. de grat. & libero arbit. c. 2. * *Nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo*, quia detractus eſt eis penitùs omnis prætextus ignorantiæ, ex quo familiare eſt hominibus dicere, ſi ſciviſſem, feciſſem, ut idem notat. Nam uſque adeo manifeſtum fuit, eos noluiſſe credere, ut ſtudio non credendi ignorare affectaverint eum eſſe Filium Dei.

23. Qui me odit: & Patrem meum odit.

23. * *Qui me odit*, in natura, in doctrina, in conſiliis reformandi homines, in operibus, * *& Patrem meum odit*, cujus authoritate miſſus ſum, & loquor, & me uti Chriſtum gero; quia ſcilicet ejuſdem eſt naturæ, doctrinæ, conſilii, operum. Quæ verba interſerit duobus verſibus idem tractantibus, ne leve peccatum eorum eſſe putaretur.

24. Si opera non feciſſem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum.

24. * *Si opera non feciſſem in eis*, ſeu coram oculis ipſorum, * *quæ nemo alius fecit*, tam ſcilicet admiranda, tam multa, tam aſſidua, tam hominibus utilia, tantâ poteſtate & facilitate: quas conditiones operum hîc meritò ponderat Aug. quia Prophetæ multa quoque miranda patrarunt, ſed nemo umquam Prophetarum ſimilia fecit; ut ſanè maximam gratiam & benevolentiam authori ſuo conciliare debuiſſent, ut idem ait lib. de utilit. credendi c. 16. * *peccatum non haberent*, tantæ videlicet pervicaciæ & ingratitudinis, cui nullum aliorum hominum peccatum æquiparari poteſt: nam hujuſmodi opera Chriſtum etiam facturum eſſe Prophetæ vaticinati fuerant, ut magis & hinc eſſent inexcuſabiles. * *Nunc autem & viderunt*, ſupple ex ſequentibus, *& me & Patrem*: Me quidem in proprio corpore, mirandis operibus probantem, me eſſe Filium Dei, & beneficiorum magnitudine, cultus majeſtate, ſermonum benignitate ad viciſſitudinem amoris provocantem: Patrem verò, quatenùs viderunt non poſſe iſta à quoquam fieri, niſi eſſet Deus cum eo: * *&* tamen his non obſtantibus, * *oderunt & me & Patrem meum*, qui per me virtutem & operationem, & benignitatem ſuam exeruit. Hoc autem nullâ quidem culpâ meâ contingit,

25. Sed ut adimpleatur ſermo, qui in lege eorum ſcriptus eſt: Quia odio habuerunt me gratis.

25. * *Sed ut adimpleatur ſermo, qui in lege eorum ſcriptus eſt*, id eſt, in Scripturis illi populo datis, & ab eo in pretio habitis: ita ut propriæ legis, de qua ſuperbi ſunt, cenſurâ perſtringantur, * *quia odio habuerunt me gratis*, id eſt, abſque ulla omninò cauſa, ſed ex invidia,

dia, puraque malitia. Citat autem verba Psalm. 34. ubi David ex persona Christi loquebatur.

26. * *Cùm autem venerit, &c.* Hoc addit, ut significet illud odium, quod mendaciter à Judæis Dei zelo palliatum fuerat, non semper sine redargutione mansurum, sed suo tempore convincendum. * *Cùm* ergo *venerit Paracletus, quem ego mittam vobis,* quo significat Spiritum Sanctum à se procedere, quia divinæ personæ non mittuntur, nisi à principio à quo procedunt, * *à Patre*, mihi per generationem communicante mittendi potestatem, simulque mittente. Quod posteriùs quia obscuriùs significatum fuerat, ne putaretur Pater mittendi potestatem à se in Filium transtulisse, adjungit: * *Spiritum veritatis*, id est, Spiritum Filii, qui est veritas in Patre subsistens, vel *veritatis*, id est, veracem, veritatisque doctorem, * *qui à Patre procedit*, tamquam primo originali principio simul mittente, * *ille testimonium perhibebit de me*, de divinitate mea, de innocentia mea, quòd sine culpa, imo bene meritus, odia & persecutiones toleraverim. Incepit hoc testimonium perhibere, Primò invisibiliter, cùm repentè mutavit mentem Centurionis, & per ipsius os testatus est in passione, *verè Filius Dei erat iste.* Secundò visibiliter in die Pentecostes, cùm tantâ efficaciâ testificatus est, ut millia Judæorum fidem divinitatis & innocentiæ Christi receperint. Quæ testificatio Spiritûs S. quia non tantùm intùs in cordibus Judæorum, sed & per os discipulorum facta fuit, hinc addit:

26. Cum autem venerit paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre, spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me:

27. * *Et testimonium perhibebitis*, de eadem divinitate & innocentia mea: sicut eos efficacissimè & luculentissimè fecisse testatur c. 2. & 3. Act. Unde Act 4. v. 20. dicunt, *Non possumus quæ vidimus & audivimus non loqui*, * *quia ab initio mecum estis*, à baptismate scilicet Joannis usque in diem assumptionis, sicut explicat S. Petrus Act. 1. v. 21. q. d. Jure vestro, & meritò id poteritis testimonium reddere, ut qui ab initio mihi familiariter juncti, & ingressum egressumque meum observantes, habetis totam vitam meam, & innocentiam exploratissimam.

27. & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

1. * HÆc *locutus sum vobis*, de odio vestri & persecutionibus, & Judæorum incredulitate, * *ut non scandalizemini*, id est, ut non offensi tot adversitatibus tamquam inexpectatis, à fide mea, vel à patientia, vel ab officio vobis imposito decidatis. Nam, ut Cyrill. quod inexpectatum præter opinionem subitò irruit, magnos etiam plerumque animos turbat. Tela verò prævisa minus feriunt. Itaque duo perse-

1. Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini.

secu-

ſecutionum genera graviora proponit : unum pertinens ad ſummam ignominiam , alterum ad maximam pœnam.

2. Abſque ſynagogis facient vos : ſed venit hora , ut omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo.

2. * *Abſque Synagogis* , Græcè uno verbo ἀποσυναγώγους , *exortes ſynagogæ* , * *facient vos* , expellendo ſcilicet vos à ſynagogis , tamquam ſeductores,& Judæis execrabiles. Neque hoc tantum, * *ſed venit hora*, ſeu brevi aderit , * *ut omnis* , *qui interficit vos*, *arbitretur ſe obſequium præſtare Deo* , utpote credens , quod deſerant Deum Iſraël , quotquot convertuntur ad me , zelo ſcilicet incitatus non ſecundum ſcientiam. Prædicitur enim hîc perſecutio Apoſtolis imminens,non à Gentilibus, qui diis ſeu dæmoniis obſequium ſe præſtare credebant , cùm hoc facerent; ſed à Judæis , verum Deum colentibus , ut obſervat Aug.

3. & hæc facient vobis , quia non noverunt Patrem, neque me.

3. * *Et hæc facient vobis* , *quia non noverunt Patrem* , ſub ratione Patris mei, hoc eſt, quia non noverunt Deum verum eſſe Patrem meum; noverant enim eum ſub ratione Dei, Chriſto eis dicente c. 8. v. 54. *Quem vos dicitis , quia Deus veſter eſt.* * *Neque me* , tamquam Filium ejus incarnatum.

4. Sed hæc locutus ſum vobis: ut cum venerit hora eorum, reminiſcamini quia ego dixi vobis.

4. * *Sed hæc locutus ſum vobis* , id eſt , propheticè hæc omnia prædixi, * *ut cùm venerit hora*, tempus ſcilicet, quo reipſa vobis accident, * *eorum reminiſcamini, quia ego dixi vobis* , id eſt, recordemini me vobis ea prædixiſſe , ut ita veritas vaticinii mei fidem divinitatis meæ confirmet vobis , armetque ad patientiam.

5. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiſcum eram. Et nunc vado ad eum , qui miſit me ; & nemo ex vobis interrogat me , Quo vadis ?

5. * *Hæc autem vobis ab initio non dixi.* Et tamen Matth. 10. v. 17. & ſeqq. ſimilia eis prædicta legimus. Unde quidam putant illa fuiſſe à Matthæo per anticipationem temporis dicta, quia prædicta tantùm tempore paſſionis : ſed hoc perabſurdum eſt , ut patet ex Matthæo 11. v. 1. Itaque Aug. illud *hæc* , refert ad id , quod prædixerat de Paracleto mittendo. Sed reverà contextus omninò videtur poſtulare, ut illud *hæc*, hujus verſûs referatur ad eadem, ad quæ refertur illud, *hæc* , quod habetur v. 3. itemque 4. de iiſdem enim loquitur ; & certum videtur , quòd priora ad perſecutiones referantur. Itaque , *hæc* , intellige proximè prædicta de ejectione à ſynagogis, de morte ipſorum Apoſtolorum determinatè , & quidem tanta cum rabie , ut obſequium ſe putent præſtare Deo. Nam prædictiones apud Matth. generales ſunt , & de omnibus quidem diſcipulis Chriſti ; hæ verò ſpeciales. * *Quia vobiſcum eram*, hoc eſt, quia præſentia mea corporalis faciebat , ut non eſſet tunc adhuc neceſſarium , tum quia impediebam , ne acciderent vobis , tum quia non erat opus ante tempus vos terrefacere. * *Et tunc* Græcè νῦν δὲ , *nunc verò* , * *vado ad eum , qui me miſit*, & proinde non expedit ultrà differre id , quod præſcire vobis neceſſarium eſt ; * *& nemo ex vobis interrogat me.* Verba ſunt quaſi mirantis

tis eorum taciturnitatem : q. d. Cùm audiatis me hinc discedere, mirum est neminem vestrûm ampliùs instare interrogando , * *quò vadis?* id est, in quem locum, qua de causa, quo consilio , quo fructu , quid facturus ? &c. sicut ab abeuntibus, amici solent.

6. * *Sed quia hæc locutus sum* , de discessu meo , & malorum acerbitate , * *tristitia implevit cor vestrum*,ita ut attoniti sitis, & de aliis rebus interrogare vel cogitare non occurrat, vel non lubeat. Est enim suavis excusatio taciturnitatis eorum,ut Cyrill.notavit. Ut ergò tolleret mœrorem ex animis eorum , subjungit :

6. Sed quia hæc locutus sum vobis , tristitia implevit cor vestrum.

7. * *Sed ego veritatem dico vobis : expedit vobis , ut ego vadam* , q. d. Absentia mea corporalis non debet vobis esse mœrori, sed magno potiùs solatio, cùm vobis sit futura utilissima. Ratio est , * *si enim non abiero , Paraclitus* , id est, consolator ille toties jam à me promissus vobis , * *non veniet ad vos* , ut vos eximiis copiosisque donis suis perfundat, & in virtute perficiat. Causa triplex hujus dilationis. Prima, quia placuit Deo , ut ad plenitudinem gratiæ spiritualis etiam Apostoli paulatim pertingerent , ut latè Tertul. lib. de velandis virginibus c. 1. Secunda , ut distinctè ac sigillatim mysterium trium personarum mundo innotesceret, ut indicat hic Aug. Pater per mundi creationem ac gubernationem , Filiique missionem ; Filius per carnis assumptionem ; Spiritus sanctus per visibilem donorum profusionem. Tertia, ut abundantia Spiritus sancti in homines ostenderetur esse fructus mortis & glorificationis Christi , prout indicatur Joan. 7. v. 39. Ideoque & hîc subjungit , * *si autem abiero* , resuscitatus in cælum , * *mittam eum ad vos* , ut & certissimi sitis de adventu futuro ejus , & ut glorificationis mortisque meæ fructum agnoscatis. Quæ verò etiam in publicum utilitas inde consecutura sit , consequenter explicat.

7. Sed ego veritatem dico vobis : expedit vobis ut ego vadam. si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: si autem abiero , mittam eum ad vos,

8. 9. * *Et cum venerit ille , arguet mundum de peccato &c.* Locus admodum perplexus , in cujus enodatione duæ ferè sunt sententiæ celebriores. Prima Aug. & Bedæ, cui ex parte Cyrillus adhæret. Secunda Chrysostomi cum suis. Aug. quidem intelligit quod Spiritus sanctus * *arguet mundum* , id est, perspicuis argumentis convincet mundum , seu mundanos homines, * *de peccato* incredulitatis. * *quia* ut sequitur, * *non crediderunt in me* , quod de Judæis potissimum intelligitur , juxta versum 22. c. 15. * *Et de justitia* , id est , per justitiam , scilicet credentium : quia , inquit, fidelium comparatio infidelium est vituperatio , quod eam non sint imitati. Quem sensum Aug. ex eo colligit, quia sermone ad Apostolos credentes converso , rationem subjungit:

8 Et cum venerit ille , arguet mundum de peccato , & de justitia,& de judicio. 9. De peccato quidem , quia non crediderunt in me :

10. * *Quia ad Patrem vado , & jam non videbitis me.* Justitia enim Apostolorum , & fidelium omnium in eo sita est, ut credant in eum, quem non vident.

10. de justitia verò, quia ad Patrem vado & jam non videbitis me.

11. de judicio autem, quia princeps hujus mundi jam judicatus est,

11. * *De judicio autem*, id est, de condemnatione: quia mundus cum suo principe damnatur, quem imitatur, **quia princeps hujus mundi jam judicatus*, seu damnatu * *est.* Quæ interpretatio quia aliqua ex parte durior videtur, hinc aliis magis placet sententia Chrysostomi, qui exponit, quòd Spiritus sanctus * *arguet*, seu perspicuè convincet * *mundum*, tam Judæos, quàm Gentes, * *de peccato*, infidelitatis, quo non credunt in Christum, * *& de justitia* ipsius Christi, id est, convincet Christum esse justum & innocentem, imò omnis justitiæ in hominibus authorem. Quod ex eo demonstrabitur, **quia ad Patrem vado, & jam non videbitis me*, in ista scilicet carnis iufirmitate & contemptu, ut priùs. Nam anteà habebat aliquid, quod incredulitati suæ prætexere possent. Sed postquam resurrexit, & tamquam Deo gratissimus ascendit ad Patrem gloriosus, nihil fuit excusationis reliquum, quin eum & innocentem & justum, & omni humano generi justitiæ authorem esse crederent, per cujus fidem & ipsi homines justificari possent. * *De judicio* autem convincet mundum, ut scilicet se judicio ac damnationi obnoxium esse intellligat, * *quia princeps hujus mundi*, diabolus, cui tamquam principi mundus peccati meritò subjectus, * *jam judicatus est*, id est, damnatus à Deo, quatenùs suo in homines dominio per justitiam Christi spoliandus, & judicio ignis æterni irrevocabiliter destinatus est. Per hoc autem ostendetur etiam mundum cum suo principe damnandum esse, qui eum adhuc superbum & impium imitari voluerit. Utitur autem præterito tempore pro futuro, quod jamjam instabat.

12. Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modò,

12. * *Adhuc habeo multa vobis dicere*, id est, dicenda seu explicanda, & ut S. Leo serm. 2. de Pentecoste, enarranda. Ut proindè non significet aliam eis veritatem ac doctrinam esse prædicandam, inquit idem, sed eamdem enucleatiùs percipiendam. Et hæc sunt profundiora, quæ in ipsis rebus etiam revelatis continentur. * *Sed non potestis portare modo*, id est, intelligere, propter incapacitatem vestram, quæ per illam Spiritus sancti affluentiam tollenda est. Ut enim nonnulla mysteria, quæ creduntur, etiam intelligantur, non est satis fidelem esse, sed profecisse oportet in Spiritu. Quare ut eos redderet non desperando frigidiores, sed desiderando capaciores, spem certam facit, eorum cognitionem eis per Spiritum sanctum esse tradendam.

13. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur à seipso: sed quæcumque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annuntiabit vobis,

13. * *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis*, id est, verax, vel *veritatis*, id est, Filii Dei, qui est Veritas, & à Veritate, quia Deus de Deo, * *docebit vos*, absque verborum involucris, per infusa vobis dona scientiæ & sapientiæ (nam per illa fit ipse homo intrinsecùs capacior) * *omnem veritatem*, non de futuris eventibus, vel de occultis natu-

naturalis Philoſophiæ difficultatibus, ſed omnem veritatem eorum, quæ ad inſtruendam Eccleſiam, & ad perficiendos homines in fide & bonis moribus erunt neceſſaria: hoc eſt, quidquid veritatis in verbis atque inſtitutis meis, & in Scripturis latet. Nam eorum intellectus à Spiritu Sancto eis datus eſt, & in illis, comprehenditur, quidquid ad fidem & bonos mores inſtruendos, & ad Eccleſiæ gubernationem requiritur. Itaque ſingulis perſonis ſua aſſignat munia, ut Verbum caro factum diſciplinam veritatis traderet ore ſuo, Spiritus verò Sanctus ejuſdem intelligentiam daret; partim ut ſic homo ab externo auditu incipiendo, ad rerum ſcientiam ordine quodam proficeret: partim, ne, ſi Spiritus S. ſine externo Verbi incarnati miniſterio novas veritates revelaſſet, occaſionem majorem inde arriperent hæretici, ſicut quidam poſtea fecerunt, dicendi hæc vel illa novæ fidei myſteria à Spiritu S. de novo eſſe inſpirata. Qua de re vide latiùs Aug. tract 97. & 98. Dans verò rationem, cur *Spiritum veritatis* appellaſſet, & ſimul occurrens errori, quo quis putare poſſet Spiritum, qui docturus erat omnem veritatem, quam Filius nondum explicuiſſet, eſſe majorem Filio, vel aliena & contraria doctrinæ fidei docturum, opportunè ſubjicit: * *non enim loquitur à ſemetipſo*, quia non eſt à ſemetipſo, & proindè nihil loquetur veritati ſeu Filio, à quo eſt, diſſentaneum. Nam ſicuti de ſemetipſo dixerat c. 14. v. 10. *A me ipſo loquor*, hoc eſt, nihil præter Patris voluntatem, nihil à me inventum, Patrique contrarium; ita etiam de Spiritu veritatis, * *ſed quæcumque audiet, loquetur*, id eſt, nihil præterquam quod audiet, ſeu quod intelliget, ſeu accipiet ex me. Nam ab illo audiet, à quo procedit. Audire autem illi eſt ſcire; ſcire verò, eſſe. Quia ergo non eſt à ſemetipſo, ſed à Filio, conſequenter à quo eſt illi eſſentia, ab illo & ſcientia & locutio: ab illo igitur & audientia, quæ nihil eſt aliud quam ſcientia, prout hæc tractat Aug. * *Et quæ futura ſunt*, maximè ea, quæ ſpectant ad pericula fidelium vitanda, fidemque confirmandam, * *annuntiabit vobis*, id eſt, longè ante prædicet. Per quod, interprete Chryſoſt. animos eorum excitavit, quia ad nihil tam cupidum eſt humanum genus, quàm ad futura cognoſcenda.

14. Ille me clarificabit: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

14. * *Ille me clarificabit*, id eſt, celebrem glorioſumque reddet toto orbe terrarum, ſecundum naturam & humanam & divinam, quia revelabit fidelibus, quanta ſit virtus, & potentia divinitatis Chriſti. Hoc autem dixit Spiritum facturum, quod Apoſtoli per Spiritum facturi erant. * *Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis*, id eſt, quia id, quod annuntiabit vobis, ſcilicet omnem etiam de futuris rebus veritatem, *accipiet de meo*, hoc eſt, de me, ſeu de plenitudine & in-

 finito

finito thesauro divinitatis & sapientiæ meæ. Per quod significat Spiritum S. & à se procedere, & sibi consubstantialem esse. Utrumque notat Cyrill. Ne verò crederetur Filius dixisse quod hoc, *suum*, de quo Spiritus S. acciperet, haberet à se, & ita detraxisset aliquid Patris gloriæ, subjicit:

15. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi: quia de meo accipiet, & annunciabit vobis.

15. * *Omnia quæcumque habet Pater*, potentiam, sapientiam, veritatem, essentiam, quæcumque scilicet in illa simplici divina natura multipliciter continentur. Per hoc autem, quod non dicit, *Deus*, sed *Pater*, insinuat illud, *Omnia*, de iis intelligi debere, quæ sunt naturæ, non personæ, quia persona habet naturam; ut sic Sabellianus error excludatur, sicut notavit Didymus lib. 2. de Spiritu S. * *Mea sunt*, non gratiâ, sed naturâ, non aliquid quasi mihi jam existenti donatum possidendo, sed nascendo. Itaque * *propterea*, id est, hoc sensu, * *dixi: quia de meo accipiet*, nimirum ne ullo modo videar mihi quidquam omnino vindicare, quod non habeam à Patre. In quo lucet mirabiliter, quantopere & quàm accuratè deferat Filius Patri etiam secundum divinam naturam. Sed quid miramur si defert Patri, qui subditur etiam matri? ut Ambr. lib. 2. in Luc.

16. Modicum, & jam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me: quia vado ad Patrem.

17. Dixerunt ergo ex discipulis ejus ad invicem: Quid est hoc, quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, & quia vado ad Patrem?

18. Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, Modicum? Nescimus quid loquitur.

19. Cognovit autem Jesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi, Modicum, & non videbitis me: & iterùm modicum, & videbitis me.

16. * *Modicum*, id est, pusillum adhuc temporis spatium est, * *& jam non videbitis me*, id est, post quod non amplius me videbitis conversantem vobiscum, quia scilicet per mortem subtrahar oculis vestris: * *& iterum*, supple, simile quid continget, videlicet * *modicum* temporis erit, * *& videbitis me*, id est, quo exacto rursus redivivum me videbitis. Itaque primum illud, *modicum*, complectitur tempus, quod restabat usque ad passionem, paucarum scilicet horarum: secundum verò, *modicum*, complectitur tempus à morte usque ad resurrectionem. Ita sentiunt Cyrill. & Aug. qui tract. 101. hoc exponens, Post paululum, inquit, passus est, & non viderunt eum: rursus post paululum resurrexit, & viderunt eum. Nam phrasis ista, *modicum &*, significat, *post modicum*, sicut patet Aggæi 2. v. 7. *Adhuc unum modicum est, & movebor, &c.* & Osææ 1. v. 4. *Adhuc modicum, & visitabo sanguinem.* Quod bene notandum, propter diversos sensus, in quos hæc verba trahuntur. * *Quia vado ad Patrem*, id est, quia jam jam instat tempus, quo per mortem & resurrectionem intercedentem mihi eundum est ad Patrem. Et sic datur ratio utriusque brevis intervalli, scilicet mox sublatæ, & statim redditæ visionis: idque sive *ire ad Patrem* accipiatur pro ascensione, quam mors & resurrectio debebant, ut diximus, antecedere, sive etiam, ut aliqui malunt, pro ipsa immortali resurrectione, sed minùs congruè ad istam phrasim Scripturæ. Cùm ergò discipuli non intelligerent, quid sibi vellent

lent ista verba, quæ obscuritatem adferebant, eò quòd tamquam prophetica nondum essent impleta, dixit Dominus:

20. * *Amen amen dico vobis.* Est vehementissimè confirmantis, per illam repetitionem: quod frequentiùs in Evangelio secundum Joannem invenitur, quia, ut Ambr. in Psal. 40. ipse maximè de cælestibus & profundis mysteriis est locutus. * *Quia plorabitis & flebitis vos*, scilicet post illud primum *modicum*, quando per mortem auferar à vobis: * *mundus autem*, Judæi, amici huic mundo, & interfectores mei, * *gaudebit.* Lætati enim sunt occiso Christo, quando discipuli sunt contristati, inquit Aug. * *sed tristitia vestra vertetur in gaudium*, post illud secundum *modicum*, quando me iterum videbitis ex mortuis resuscitatum. Itaque non explicat Christus quæstionem discipulorum, neque quid esset illud *modicum*, neque quando implendum, utpotè quod illos ex eventu potiùs discere volebat: sed explicat, quid ipsis interim esset eventurum. Porrò vicissitudinem illam gaudii post eorum tantam tristitiam declarat similitudine:

20. Amen, amen dico vobis: quia plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

21. * *Mulier cum parit, &c.* supple, *sicut*, quod apud Hebræos sæpissimè supprimitur, quemadmodum & sequenti versu deest, *ita*, vel ejus loco positum est, *igitur*: q. d. Tristitiam, doloresque capietis in morte mea, sed quales sunt dolores puerperarum, qui lætitiæ causa sunt, omnem non solùm tristitiam, sed etiam memoriam ejus absorbentis. Sic igitur

21. Mulier cùm parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus: cum autem pepererit puerum, jam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum.

22. * *Et vos nunc quidem tristitiam habetis*, id est, mox habebitis in passione & morte mea, post primum scilicet illud modicum, quando non videbitis me: * *iterum autem videbo vos,* statim à morte & sepultura mea, post secundum illud modicum exactum, * *& gaudebit cor vestrum,* id est, ex intimo corde gaudebitis de me immortaliter resuscitato, sicut patet Joan. 20. * *& gaudium vestrum nemo tollet à vobis*, id est, nemo tollere poterit; & proinde perpetuum erit de me vivo, florente, ac triumphante. Significat enim quòd resurgens à mortuis non morietur ampliùs, & mors illi ultrà non dominabitur, sicut Aug. & Chrysost. notant. Porrò idem Aug. alio sensu abeo, quem priùs dederat, & post illum Beda, accipiunt illud primum *modicum* pro tempore à morte usque ad ascensionem, postquam non essent ampliùs visuri Christum, sed tristes futuri in miseriis & laboribus hujus mundi: secundum verò *modicum* accipiunt tempus totum usque ad resurrectionem universalem, postquam eum iterùm visuri erunt, & æterno incorruptili gaudio gavisuri in cælo. Et intelligunt consequenter diem, in quo lumine gloriæ illustrati nihil interrogabunt ampliùs, ipsâ scilicet manifestatione æternæ veritatis scientes omnia. Sed

22. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterùm autem videbo vos, & gaudebit cor vestrũ: & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

Sed ad primum ſenſum continuandum convertendo ſubjicit Chriſtus:

23. Et in illo die me non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis: ſi quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

23. * *Et in illo die*, id eſt, illo tempore, quo reſuſcitatus fuero, * *non rogabitis quidquam*, id eſt, non interrogabitis me ampliùs. Reſpicit enim ad diem Pentecoſtes, quo Spiritûs Sancti lumine illuſtrati nihil opus habuerunt ampliùs, os Chriſti ſecum loquentis conſulere. Ita Chryſoſt. & ferè Græci. * *Amen, amen dico vobis: ſi quid petieritis Patrem*, poſt ſubtractam vobis præſentiam meam corporalem, * *in nomine meo*, id eſt, per me tamquam redemptorem, mediatorem, & caput. Nam ut redemptor, ſanguine ſuo nos emit, & meritis ſuis omnia ſaluti noſtræ neceſſaria nobis procuravit: ut mediator, inſuper in dextera Dei Patris interpellat pro nobis: ut caput noſtrum, ipſemet in membris ſuis accipit illa, quæ petimus. Quâ ratione dicit Pſalmus, *Accepiſti dona in hominibus.* Quæ tria ſimul juncta ineffabilem obtinent vim ad impetranda poſtulata. * *Dabit vobis.* De cujuſmodi promiſſionum intelligentia jam ſæpe diximus.

24. Uſque modò non petiſtis quidquam in nomine meo: Petite, & accipietis, ut gaudium veſtrum ſit plenum.

24. * *Uſque modo non petiſtis quidquam in nomine meo*, id eſt, hactenùs non petiviſtis quidquam à Patre in nomine meo, tamquam redemptoris, mediatoris, & capitis veſtri, quia, ut rectè Cyrill. hic orandi ritus priſcis omnibus ignotus fuit, quia nondum peracta redemptio, neque conſeſſus ad dexteram, neque dignitas capitis ei delata fuerat. Unde nec Chriſtus Apoſtolis illum orandi ritum niſi jamjam moriturus tradidit, ut Patri poſt glorificationem ſuam offerretur: quem propterea Eccleſia ex hac Domini inſtitutione in omnibus ſuis precibus frequentat. Itaque deinceps, * *petite*, in nomine ſcilicet meo, * *&*, experti talis efficaciam petitionis, * *accipietis, ut gaudium veſtrum ſit plenum*, tum in hac vita impetrando poſtulata, quæ ad ſanctificationem veſtram faciunt, tum in futura, quæ ad glorificationem. *Gratiam* enim *& gloriam dabit Dominus*, ut eſt Pſalm. 83.

25. Hæc in proverbiis locutus ſum vobis. Venit hora, cùm jam non in proverbiis loquar vobis, ſed palàm de Patre annuntiabo vobis.

25. * *Hæc in proverbiis locutus ſum vobis*, id eſt, tamquam per proverbia & parabolas, ſermone videlicet obſcuriore, & qui non facilè à diſcipulis capiebatur, ut Cyrill. quia ferè de rebus futuris locutus fuerat, de orando in nomine ſuo, de abitu & reditu ſuo, de Patre & Paracleto, de illo modico &c. Sed ne vos contriſtet ſermonis obſcuritas, * *venit hora, cum jam non, &c. ſed palam de Patre annuntiabo vobis*, id eſt, de Deo & rebus divinis diſſeram vobis apertiſſimè. Reſpicit enim ad illos dies quadraginta, quibus poſt paſſionem cum ipſis converſatus eſt, & ad miſſionem Spiritûs Sancti, qui eos docturus erat omnia. Primum Chryſoſt. ſecundùm notat Aug.

26. In illo die in nomine meo petetis; & non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis:

26. * *In illo die*, ſeu tempore peractâ ſcilicet redemptione & obtentâ mediatoris & capitis jam glorificati dignitate, * *in nomine meo petetis,*

petetis, quia tunc cœpit ille modus orandi invaleſcere: * *& non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis.* Non quaſi ſignificet Chriſtus, ſe nullo modo in cælis pro eis rogaturum, cum conſtet eum hoc facere ex c. 8. ad Rom. v. 34. & ad Hebr. 7. v. 25. & ibid. c. 9. v. 24. ſed ſignificat ſe jam nolle facere mentionem illius interpellationis ſuæ, ne putarent diſcipuli nullam omninò habendam eſſe rationem à Patre precum etiam ſuarum propriarum, ſed aliquid ampliùs ſe ad eorum conſolationem velle dicere, videlicet quòd etiam ſe non petente impetrabunt.

27. * *Ipſe enim Pater amat vos*, ut proinde ultrò ex iſto amore aures ejus attentè ſint ad preces veſtras. Significat ergo merita tam diſcipulorum, quàm Chriſti ad eumdem fructum orationis obtinendum concurrere; tantùm abeſt, ut, quod hæretici dicunt, meritis noſtris merita Chriſti obſcurentur: ſicut nec precibus noſtris preces Chriſti & bonitas Dei obſcurantur, quando ad eumdem effectum concurrunt, ſicut concurrebant, cùm diceret Deus 4. Reg. 20. v. 6. *Protegam urbem iſtam propter me, & propter David ſervum meum.* Ideò autem Pater amat vos, * *quia vos me amaſtis*, id eſt, quia genuini eſtis diſcipuli, & amici mei; quamvis eos jam ante Pater amore ſuo præveniſſet, ut amici fierent: * *& credidiſtis, quia ego à Deo exivi*, id eſt, quòd ex Deo tamquam Verbum & Filius natus ſum, juxta illud Eccl. 24. *Ego ex ore Altiſſimi prodivi.*

27. Ipſe enim Pater amat vos, quia vos me amaſtis, & credidiſtis quia ego à Deo exivi.

28. * *Exivi à Patre*, æternâ generatione naſcendo tamquam verus Filius ejus, * *& veni in mundum*, naturam humanam aſſumendo ex Virgine: * *iterum relinquo mundum*; corporali diſceſſione, * *& vado ad Patrem*, per aſcenſionem in cælum.

28. Exivi à Patre, & veni in mundum: iterùm relinquo mundum, & vado ad Patrem.

29. * *Dicunt ei diſcipuli: Ecce nunc palam loqueris, &c.* id eſt, nullo parabolico & obſcuro ſermone nobis loqueris de amore Patris, de exitu & reditu tuo, præſtans ſcilicet id, quod initio promiſiſti, palàm te locuturum. Putabant enim ſe jam plenè intelligere ea, quæ Chriſtus loquebatur, cùm reverà multum eis deeſſet.

29. Dicunt ei diſcipuli ejus: Ecce nunc palàm loqueris, & proverbium nullum dicis.

30. * *Nunc ſcimus*, ex hoc ſcilicet perſpicuo ſermone tuo, * *quia ſcis omnia*, etiam humanorum cordium arcana, * *&*, ut illa ſcias, * *non opus eſt tibi, ut quis te interroget*, id eſt, ut tibi quæſtionem ſuam proponat, quam diſſolvi velit: quia ſcilicet priuſquam interrogaris, ipſius interrogantis noſti voluntatem. Quod ex eo colligebant, quia cùm vellent eum paulò ante interrogare, quid eſſet quod eis dixerat, *modicum & non videbitis me, &c.* ipſe præveniendo interrogationem eorum, diſſolverat quæſtionem, prout hæc notant Aug. & Chryſoſt. * *In hoc*, id eſt, ex hoc argumento, quòd noſti omnia, * *credimus*, *quia*

30. nunc ſcimus quia ſcis omnia, & non opus eſt tibi ut quis te interroget: in hoc credimus quia à Deo exiſti.

quia à Deo existi, id est, quòd sis genuinus Filius Dei, quia solius Dei est omnia etiam abscondita cordis nosse, ut Hilar. lib. 6. de Trinit. Cyrill. & Theophyl. in hunc locum. Quæ verba discipulorum cùm tacitam gloriationem continere viderentur, quasi perfectâ jam essent fide, reprimit eos aliquantulum Christus, fidei infirmitatem ostendendo.

31. Respondit eis Jesus: Modò creditis?

31. * *Sed creditis*, tranquillo videlicet rerum statu, absente periculo: sed

32. Ecce venit hora, & jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est.

32. * *Ecce venit hora, & jam venit.* Primum illud, *venit*, est præsentis temporis, secundùm verò præteriti: quo vis orationis augetur: q. d. Brevi tempus aderit, imò ecce nunc adest: Judas enim cum cohorte jam se parabat. * *Ut dispergamini unusquisque in propria*, id est, in suum quisque locum, ubi tutiùs consultiusve esse putet. Quo significatur non sola fuga discipulorum, sed confusa eorum dispersio, juxta Scripturam, ad quam hîc alludit, & quam posteà citat, *Percutiam pastorem, & dispergentur oves.* * *Et me solum relinquatis*, inter hostium manus, sicut factum ostenditur Matth. 26. v. 56. quasi eis diceret, Tunc apparebit, quàm virilis sit vestra fides de Filio Dei, quæ sic formidine dejecta succumbet. Quam fidem statim iterùm confirmat addendo: * *&*, pro, *sed*, vel *quamquam*, * *non sum solus*, neque nunc, neque tunc, * *quia Pater mecum est*, qui mihi sit præsidio in omni tribulatione, utpote à me inseparabilis.

33. Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

33. * *Hæc locutus sum vobis*, de fidei vestræ infirmitate & fuga, * *ut in me pacem habeatis*, id est, ut discatis contrà omnes adversitates esse stabiles in fide ac dilectione mei, sine scandalo, sine perturbatione, sine fluctuatione. Accipi enim videtur hîc *Pax*, pro illo animi statu, quo in maximis periculis tranquillus & inconcussus permanet. Itaque quamvis discipuli postea his verbis non obstantibus scandalizati sint, fructum tamen suum Christi verba post ascensionem habuerunt, quando etiam fugiendo stabiles manserunt, ut Aug. hîc. Nam * *in mundo pressuram habebitis*, id est, tribulationes, quamdiu in eo vixeritis: * *sed confidite*, mundum à vobis esse superandum, * *quia ego*, cui fide & amore cohæretis, * *vici mundum.* Non autem soli mihi vici, sed maximè vobis: q. d. Magnum quidem habebitis adversarium, sed majorem auxiliatorem me, qui vici mundum, quia principem ejus diabolum vici. Quod præteriti temporis verbo dicit, quia certissimè & jamjam futurum erat. Itaque idem hîc ait Christus, quod postea Joannes Apostolus epist. 1. c. 4. v. 4. *Vicistis mundum, quoniam major est, qui in vobis est, quam qui in mundo.*

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM.

1. * HÆc locutus est Jesus : Et sublevatis oculis in cælum, externo orantis habitu. Nam ita se voluit hic exhibere precatorem, ut meminisset nostrum se esse Doctorem, ut Aug. Docuit autem nos orando, omnem fructum doctrinæ à Deo pro discipulis expectandum ac petendum esse, omnemque spem adversus pericula in Deo ponendam. Dixit ergò : * *Pater venit hora*, ignominiosæ passionis ac mortis meæ, * *clarifica Filium tuum*, id est, glorifica manifestando toti mundo innocentiam ac dignitatem meam; perindè ac si diceret. Jam tempus est, quo Filius tuus tuâ glorificatione maximè opus habet, quando tam abjecta mors est subeunda; ut nisi perspicuis miraculis declaraveris eum innocentem & Filium tuum esse, ab omnibus impostor ac sceleratus habendus sit. * *Ut Filius tuus clarificet te*, id est, ut gloria mea in te velut fontem & authorem redundet. Quo significat gloriæ humanitatis suæ desiderium non in se sistere, sed pergere in debitum finem suum, gloriam Patris. Quibus verbis velut parenthesi circumscriptis adjungit ad præcedentia :

1. Hæc locutus est Jesus : & sublevatis oculis in cælum, dixit : Pater venit hora clarifica filium, tuum, ut filius tuus clarificet te,

2. * *Sicut dedisti ei potestatem, &c.* Latet hyberbaton in verbis istis, quæ sic collocanda sunt & jungenda præcedentibus : *Clarifica Filium tuum, ut omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam, sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*, id est, per glorificationem suam omnibus, quos ei morte suâ salvandos tradidisti, vitam æternam largiatur, quandoquidem per Incarnationem dedisti ei tamquam homini potestatem & imperium omnis carnis, seu totius humani generis. Significat itaque esse consentaneum rationi, ut, cui potestas in omnes homines data sit, ipse quoque eis credentibus vitam æternam tribuat.

2. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam,

3. * *Hæc est autem vita æterna*, id est, in eo sita ratio assequendi vitam æternam; est enim locutio causalis, non formalis, ut * *cognoscant te solum Deum verum*. Græci communi consensu, Cyrill. Chrysost. Theophylact. & alii ita ponunt, ut illud, *Solùm*, non afficiat subjectum propositionis, scilicet *Te*, quasi sensus esset, Cognoscant te solum esse Deum verum; sed potius prædicatum, scilicet *Deum* : quemadmodum, & dictio, *verus*, illud afficit, hoc modo, cognoscant te esse illum solum verum Deum seu illum, qui solus est verus Deus. Quod aptiùs Græcè significatur, ubi inter, *te* & *solum*, interjectus est articulus, σε τὸν μόνον. Itaque significatur esse tantùm unum verum Deum, ad distinctionem falsorum deorum, & Patrem esse illum solum verum Deum. Quo tamen non significatur, solum Patrem esse illum solum verum Deum, seu illum, qui solus est verus Deus. Et hoc est, quod dici solet, illud *Solum*, non excludere aliam personam, sed aliam naturam. * *Et,*

3. Hæc est autem vita æterna : Ut cognoscant te, solum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum,

ut cognoſcant, * *quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* Ordo verborum eſt,& ut cognoſcant Jeſum, quem miſiſti, eſſe Chriſtum, illum promiſſum mundi redemptorem, qui ſuo merito vitam æternam largiatur. Significat igitur his verbis, vitæ æternæ comparandæ rationem in duobus conſiſtere: in fide unius veri Dei,& in fide Chriſti mediatoris. Loquitur autem more ſuo tamquam homo, qui Patri tamquam divinitatis fonti, quidquid divinum eſt adſcribere ſolet, ideoque illi nomen Dei tamquam proprium tribuere. Quod & Paulus imitatus eſt pluribus locis, ut 1. ad Tim. 1. v. 5. 1. ad Cor. 8. v. 6. *Unus vobis Deus Pater, ex quo omnia, & unus Dominus Jeſus*: item ad Epheſ. 5. v. 5. Aug. tamen videtur hunc locum in ſenſu formali accipere, quod vita æterna in eo ſita ſit, ut Pater & Chriſtus cognoſcatur unus ſolus Deus, hîc inchoatè, poſteà perfectè.

4. Ego te clarificavi ſuper terram: opus conſummavi, quod dediſti mihi ut faciam:

4. * *Ego te clarificavi*, ſeu glorificavi, * *ſuper terram*, vitâ, doctrinâ ac prædicatione gloriæ tuæ, tamquam fontis omnium, & oſtenſione ſignorum & nomine tuo: * *opus conſummavi, quod dediſti*, ſeu commiſiſti, * *mihi ut faciam*, opus ſcilicet humanæ redemptionis, quod propter rei jamjam futuræ certitudinem, tamquam præteritum exprimit, quamvis mors adhuc ſubeunda ſupereſſet.

5. & nunc clarifica me tu Pater apud temetipſum, claritate, quam habui priùs quàm mundus eſſet, apud te.

5. * *Et nunc clarifica me, &c.* q. d. Hactenùs ego te commiſſæ redemptionis executione glorificavi, nunc eâ abſolutâ deinceps * *glorifica me apud temetipſum*, in cælis, * *claritate, quam habui apud te priuſquam fieret mundus*, id eſt, gloriâ non alienâ, aut adventitiâ, inquit Cyril. ſed propriâ ac naturali, quam habui apud te ab æterno. Petit hîc igitur, ut ſtatim ab ignominioſa morte Deus glorificet humanam ſuam naturam gloriosâ, filioque Dei dignâ reſuſcitatione, & exaltatione ad dexteram Patris, ut ſic à toto mundo verus Deus agnoſcatur, quemadmodum ab æterno fuerat. Nam illâ gloriâ ad tempus in mundo caruerat, dum formam ſervi acceperat. Orationem iſtam Chriſti impletam fuiſſe ſignificat Paulus ad Philipp. 2. v. 2. Et hactenùs Chriſtus oravit pro ſe; nunc pro Apoſtolus uſque ad v. 20. ubi deſcendit ad omnes ſecuturos fideles, quemadmodum obſervat & prolixè tradit Auguſtinus tract. 106. in Joannem. Itaque

6. Manifeſtavi nomen tuum hominibus, quos dediſti mihi de mundo: tui erant, & mihi eos dediſti: & ſermonem tuum ſervaverunt.

6. * *Manifeſtavi nomen tuum hominibus*, non quo Creator dicitur cæli & terræ, ſed quo Pater Filii ſibi æqualis, quem ex mundi perditi dilectione miſit in mundum. Nam, ut Aug. In hoc, quod fecit hunc mundum, cælo terraque conſpicuum, etiam antequam imbuerentur in fide Chriſti, notus omnibus gentibus Deus: in hoc autem quod non eſt injuriis ſuis cum falſis diis colendus, notus in Judæa Deus: in hoc verò, quod Pater eſt hujus Chriſti, per quem tollit peccata mundi, hoc nomen ejus priùs occultum omnibus, nunc manifeſtavit eis, * *quos*

dedit

dedit ei de mundo, id est, quos ex promiscua peccatorum multitudine selegit, salvandosque Christo tradidit. De Apostolis sermo est: **Tui erant*, æternâ electione, * *& mihi eos dedisti*, tamquam homini & redemptori docendos, justificandos, & ad æternam salutem perducendos. Nam tamquam Dei, non minùs erant ab æterno Filii, quam Patris, ut hîc Aug. & Cyril. * *Et sermonem tuum*, quem eis prædicavi, * *servaverunt*, fide & observatione, hoc est, non inanis in eis excolendis opera mea, & gratia tua fuit.

7. * *Nunc cognoverunt, quia omnia quæ dedisti mihi*, id est, quæcumque dico & facio, * *abs te sunt*, in me latenter operante, non à principe dæmoniorum, ut Judæi calumniati sunt. Ita Græci. Aug. tamen hoc de natura divina intelligit, quasi dixisset, cognoverunt, quia abs te sum. Simul enim Pater dedit omnia, quando genuit eum, qui haberet omnia. Sed sequentia magis poscunt priorem sensum: nam quasi exponeret, quæ sint illa, quæ Pater ei dederit, addit:

7. Nunc cognoverunt, quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt:

8. * *Quia verba, quæ dedisti mihi*, id est, doctrinam, quam mihi promulgandam tradidisti, * *dedi eis*, clarè omnia annuntiando: * *& ipsi acceperunt*, credendo, opereque complendo. Et ideo videlicet cognoverunt, omnia mea abs te esse, quia ut cap. 7. v. 17. dixit, *Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscit de doctrina, utrum ex Deo sit.* Et consequenter * *cognoverunt verè, quia à te exivi*, tamquam Filius à Patre secundum divinam naturam: & præterea * *crediderunt quia tu me misisti*, hominem mundi salvatorem, hoc est, crediderunt me verum Deum Filium tuum, & verum hominem. Hâc ergo quasi commendatione Apostolorum præmissâ, ut facilius impetraret, nunc orationem pro eis fundit.

8. quia verba, quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognoverunt verè quia à te exivi, & crediderunt quia tu me misisti.

9. * *Ego pro eis rogo*, tamquam mediator hominum: * *Non pro mundo rogo.* Ubi *Mundum* intelligit, inquit Aug. eos, qui vivunt secundùm concupiscentiam mundi, & non sunt in ea sorte gratiæ, ut ab illo eligantur ex mundo, hoc est, intelligit reprobos. * *Sed pro his quos dedisti mihi*, ex mundo eripiendos, eruditione, protectione, gratiâ. Ideo autem pro eis rogo, * *quia tui sunt*, æternâ salutis electione. Quod perindè est ac si diceret: Æquum est, ut peculiarem curam geram, ut orem, ut à te exaudiar pro eis, quos tantopere tibi charos esse istâ electione declarasti.

9. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi: quia tui sunt:

10. * *Et omnia mea tua sunt*, hoc est, quemadmodùm certè omnia, quæ mihi dedisti, sive naturaliter tamquam Deo per generationem, sive donatione temporali tamquam homini, sunt ac manent tua, * *& tua*, quæcumque secundùm divinitatem habes, quam solam habes, * *mea sunt*, quia mihi vel generatione tamquam Deo, vel donatione

10. & mea omnia tua sunt, & tua mea sunt: & clarificatus sum in eis,

 tam-

tamquam homini data. Per hanc ergo parenthesin interpositam exponit, quo sensu dixerit sæpiùs, *quos dedisti mihi*, nempe per incarnationis dispensationem, ne quia Pater Apostolos dedit, putaretur amisisse, quos dedit, inquit Aug. Nam & antequam darentur, erant Filii, & postquam dati sunt, permanebant Patris, propter naturæ divinæ, honoris bonorumque omnium unitatem. * *Et clarificatus sum in eis*, subaudi, *quia*, quod ante parenthesin positum est. Datur enim duplex ratio, cur oret pro eis: prima, quia tui sunt; altera, quia clarificatus seu glorificatus sum in eis, quatenùs scilicet mundo licet repugnante crediderant Christo, & mandatis ejus obediverant.

11. Et jam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: ut sint unum, sicut & nos,

11. * *Et jam non sum in mundo*, id est, jam verò brevi non ampliùs ero per visibilem præsentiam in mundo, quia jamjam moriturus, * *& hi in mundo sunt*, id est, adhuc permanent multis periculis expositi, præsentiâque meâ, quâ custodiebantur, orbati, * *&*, seu quia, **ego ad te venio*, per mortem & resurrectionem. Sic enim exponit, inquit Aug. cur dixerit, *Et jam non sum in mundo.* Itaque hoc versu dat rationem, cur jam oret pro Apostolis magis quam antè. Igitur * *Pater Sancte*, & proinde fons omnis sanctitatis quam eis peto, * *serva eos*, in gratia, quam consecuti sunt, * *in nomine tuo*, id est, propter honorem nominis tui, * *quos didisti mihi*, id est, quos mihi homini in hoc mundo agenti servandos dederas. Explicat autem modum, quo servari eos desiderat: * *ut sint unum*, spiritu, voluntate, charitate, ita scilicet, ut credentium permaneat cor unum & anima una, * *sicut & nos*, unum sumus & permanemus inter nos, ut videlicet ista voluntaria eorum unio, quædam naturalis nostræ unitatis imago sit, inquit Cyril. Nam illud, *Sicut*, non est æqualitatis, sed similitudinis significativum.

12. Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodivi, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.

12. * *Cum essem cum eis*, corporaliter conversando. (loquitur enim quasi jam discessisset, qui mox discessurus erat) * *Ego servabam eos*, in illa animorum unitate, * *in nomine tuo*, tamquam cui id à te injunctum erat. * *Quos dedisti mihi custodivi*, tuendo eos à periculis non solùm animæ, sed & corporis, ut stabiles & salvi in sua vocatione persisterent: quâ custodiâ meâ protectus, * *nemo ex eis periit*, morte vel æternâ vel corporali. Nam & de corporali Christum loqui patet ex c. 18. v. 9. ubi significat hæc verba impleta esse, quando Apostoli liberè abire permissi sunt. Ab illo verò spiritali casu, in quem Christo patiente inciderant, ejusdem gratiâ liberati sunt ut non esset æternus. * *Nisi Filius perditionis*, id est, perditioni à te destinatus, quia perditione per suam culpam dignus. Sic enim *Filius mortis & gehennæ* dicitur, quia morte gehennâque dignus est, & ei propterea destinatur. * *Ut Scriptura impleatur*, hoc est, periit autem non negligentiâ meâ,

sed

ſed ut Scriptura impleretur, quâ prædictum erat eum propter ſcelera à te perdendum. Itaque per iſta omnia ſignificat ſe perfunctum eſſe omnibus partibus officii ſui, neminem ſuâ negligentiâ, ſed propriâ culpâ periiſſe, ſicut hoc ipſum prædictum fuerat.

13. * *Nunc autem ad te venio*, ideoque non ampliùs eos corporali præſentiâ, doctrinâ, & protectione ſervaturus. Supplendum autem: Itaque rogo, ut eos tu ſerves. Pendet enim ſermo à verſu præcedenti & utroque ſimul datur ratio versûs undecimi, cur ſcilicet pro eis nunc roget, nimirum quia æquum ſit, ut jam deinceps Pater ipſe ſibi commendatos tueatur: quaſi quodammodo excuſaret importunas preces ſuas. **Et hæc loquor in mundo*, commendando eos cuſtodiæ tuæ, dum adhuc in mundo ſum, **ut gaudium meum*, quo de me tamquam protectore ſuo gaudent, **habeant impletum in ſemetipſis*, intelligendo ſe tibi eſſe curæ, nec minùs me abſente per Spirit.S. cuſtodiam protegi, quam præſente. Ita ferè Chryſoſt. Sed duriùs videtur vocari *gaudium meum.* Itaque rectiùs videatur gaudium Chriſti vocari materiam gaudii mei, quod ſcilicet res eò deducta eſſet, ut poſſet diſcipulos hactenùs parvulos à viſibili pædagogiâ ablactare, & quaſi emancipare, atque inviſibili protectione Spiritûs S. committere. Vel denique ut Aug. gaudium Chriſti intelligit illud, quod Chriſtus eis infuderat, nempe gaudium unitatis animorum, quod hic in eis inchoatum erat, ſed in cælo tandem in illa æterna pace & beatitudine implebitur.

13. Nunc autem ad te venio: & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis,

14. * *Ego dedi eis ſermonem tuum*, doctrinam, quam in mundo prædicari juſſeras, ſupple, eumque credendo, & obediendo receperunt. * *Et mundus eos odio habuit*, cujus cauſa eſt, * *quia non ſunt de mundo*, affectionibus, ſtudiis, actionibus, hoc eſt, quia mundo, vitâ & moribus diſſimiles ſunt, * *ſicut & ego non ſum de mundo:* quam ob cauſam & ego ipſe mundo inviſus ſum.

14. Ego dedi eis ſermonem tuũ, & mundus eos odio habuit, quia non ſunt de mundo, ſicut & ego non ſum de mundo.

15. * *Non rogo, ut tollas eos de mundo*, id eſt, ex hac mortali vita (videtur enim mundus hîc accipi aliter, quam in præcedentibus:) hoc enim nec ipſis expedit, utpotè quibus eſt utile odiis dilectionem reddere, odiaque charitatis officiis ſanare; nec aliis, quorum iniquitas dilectione, & obſequio debet ad meliora converti: * *ſed ut ſerves eos à malo*, peccato ſcilicet quod ſolum & propriè malum eſt. Nam à mundo affligi non eſt malum; ſed afflictioni ſuccumbere, ut ſcilicet vel odiis irritatus vicem reddas, vel officia dilectionis prætermittas, vel ſufferentiam amittas, mundumque repetas.

15. Non rogo ut tollas eos de mundo, ſed ut ſerves eos à malo.

16. * *De mundo non ſunt*, ſicuti dictum eſt v. 14. Repetit hoc tamquam rationem impetrandi id, quod mox petit: q.d. Quandoquidem igitur iſti non ſint de mundo,

16. De mundo non ſunt, ſicut & ego non ſum de mundo,

17. **San-*

17. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas eſt.

17. * *Sanctifica eos*, ad opera Religionis, divinique cultus eos ſegregando, conſecrando, atque idoneos faciendo, tamquam miniſtros novi Teſtamenti, * *in veritate*, id eſt, non ſanctitate legali Judæorum, quæ erat umbra veritatis, non apparenti, qualis eſt Paganorum, ſed verâ per Spiritum ſanctificationis internum. Talis enim ſanctitas eſt accuratiſſimè conformis veritati, ſeu verbo Dei, & hoc eſt, quod adjicit: * *Sermo tuus veritas eſt*, quia omnis expers mendacii & falſitatis.

18. Sicut tu me miſiſti in mundum, & ego miſi eos in mundum.

18. * *Sicuti tu me miſiſti in mundum*, ut ſanctitatis, veritatiſque operatione, & prædicatione eſſem lux mundi, ſimiliter * *& ego miſi eos in mundum*, ut in ipſa ſanctificatione veritatis præparati, ſint utroque modo lux mundi.

19. Et pro eis ego ſanctifico meipſum: ut ſint & ipſi ſanctificati in veritate.

19. * *Et pro eis ego ſanctifico meipſum*, id eſt, conſecro & offero me tibi tamquam hoſtiam vivam, & ſanctam per actualem mei immolationem, quam jamjam in cruce paro; ſic enim exponit hoc verbum *ſanctificandi* Chryſoſt. & Græci: idque * *pro eis*, ſanctificandis ſcilicet * *ut ſint & ipſi ſanctificati*, id eſt, interiori Spiritûs S. unctione conſecrati, & præparati Deo, non figurali & umbraticâ ſanctitate, nec etiam apparenti, & in ſpeciem per hypocriſin, ſed in juſtitia & ſanctitate veritatis.

20. Non pro eis autem rogo tantum, ſed & pro eis, qui credituri ſunt per verbum eorum in me:

20. * *Non pro eis autem rogo tantum*, id eſt, pro Apoſtolis iſtis præſentibus, * *ſed & pro eis, qui credituri ſunt per verbum eorum*, id eſt, per prædicationem eorum per univerſum mundum. Poſtulat autem eis id ipſum, quod antè pro Apoſtolis poſtulaverat, videlicet

21. ut omnes unum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipſi in nobis unum ſint: ut credat mundus, quia tu me miſiſti,

21. * *Ut omnes*, poſtquam crediderint, * *unum ſint*, inter ſe velut membra unius corporis, unione animorum, & charitatis glutine conſtricta, * *ſicut tu Pater in me, & ego in te*, ſupple, unum ſumus, quemadmodum ſupplet Aug. Nam idem hîc rogat pro omnibus, quod v. 11. pro Apoſtolis, ut ſint unum, ſicut & nos, ſcilicet unum ſumus unitate naturæ, & voluntatis, & amoris mutui. Quod ut magis explicaret, adjicit: * *ut & ipſi in nobis unum ſint*, q. d. Ut unum, inquam, ſint, non qualibet animorum conſenſione ad iniquitatum & ſcelerum ſocietatem, ſed *in nobis*, id eſt, in Deo, ſeu unitate nobis conſentaneâ, divinæ ſcilicet charitatis & pietatis. Itaque etiam hîc, ut ex Cyrill. diximus, illud, *Sicut*, imitationem quamdam divinæ unitatis, non æqualitatem ſignificat; nam ad tantam unitatem non poteſt creatura pertingere. * *Ut credat mundus*, id eſt, ut cæteri homines, adhuc infideles, hac unionis & concordiæ ſuavitate tacti, etiam ipſi credant, * *quia tu me miſiſti*, quod erat ſumma & legationis, & prædicationis Apoſtolorum. Itaque petit, ut ille ſit fructus unitatis Chriſtianorum, propagatio fidei Chriſtianæ. Proinde cum Chriſtus oraſſet primò pro Apo-

Apoſtolis, deinde pro cæteris, qui per ipſos crediderant, ut eſſent unum; his tandem verbis etiam pro illis orat, qui increduli erant, ut & ipſi crederent,

22. * *Et ego claritatem, quam dediſti mihi, dedi eis.* Hanc claritatem Aug. intelligit immortalitatem, quam prædeſtinando jam dederat: Chryſoſt. verò celebritatem nominis per opera mirabilia. Convenientiùs Cyril. lib. 11. Joan. c. 26. & 27. *claritatem* intelligit divinitatem, quâ potiſſimùm Chriſtus clarus & glorioſus eſt, * *quam dediſti mihi*, homini, eam humanitati in unitatem perſonæ copulando, * *dedit eis*, Apoſtolis, omnibuſque per eos credituris. Tunc autem dedit eis, quando corpus & ſanguinem ſuum, divinitati unitum, eis in cibum & potum dedit, ut ſic conſequenter ſupremæ iſtius naturæ divinæ participes fierent. * *Ut ſint unum*, ſupple nobiſcum: nam unitatem eorum inter ſe per amorem mutuum jam antè eis apprecatus fuerat. Hîc ergo loquitur de unitate longè ſublimiori, quâ ſcilicet ſint unum etiam cum Deo, * *ſicut & nos unum ſumus*, id eſt, ut participent & illam unitatem ex nobis, quâ nos unum ſumus. Quo verò pacto hoc fiat, ſtatim explicat, ut ſcilicet * *ego in eis*, ſim per carnem meam & ſanguinem, corporaliter & realiter ab eis ſumptum, * *& tu in me*, per divinitatem tuam, eidem carni & ſanguini realiter unitam: * *ut* iſto modo * *ſint conſummati in unum*, id eſt, ſint conſummati unum, Græcè τετελειωμένοι εἰς ἕν, *perfecti in unum:* ſicut alibi dicitur, *Erunt duo in carne una*, ſeu *in carnem unam*, id eſt, erunt duo una caro. Significatur ergo, quod illa unitas cum Deo, quam Chriſtus habet, quatenùs natura ejus humana eſt unita divinitati, communicetur & nobis; per hoc ſcilicet, quod nos realiter eidem humanitati, cui divinitas copulata eſt, comedendo bibendoque commiſcemur.

22. Et ego claritatem, quam dediſti mihi, dedi eis: ut ſint unum, ſicut & nos unum ſumus,

23. * *Ut cognoſcat mundus*, ex illa ſtabili unione eorum cum Deo, & inter ſe, * *quia tu me miſiſti*, quem illi tantæ ſuæ unitatis authorem colunt: & cognoſcat etiam, *quia dilexiſti eos*, utpotè quos tantis donis cæleſtibus cumulaveris, * *Sicut & me dilexiſti*, quatenùs me omnibus theſauris donorum, ipſaque divinitate mihi unitâ plenum exhibuiſti mundo. Itaque ſignificatur hîc maxima quædam ſimilitudo Chriſtianorum, licet inæqualis, cum Chriſto, idque tam in intima illa unitate cum Deo, quam in cauſa unitatis, videlicet dilectione Dei, utpotè quæ talis eſt erga ipſos, qualis erga Chriſtum, & erga ipſos propter Chriſtum dilectum. Quæ ſimilitudo cum pertineret ad præſentem vitam, pergit eis petere & aliam pro futura:

23. Ego in eis, & tu in me: ut ſint conſummati in unum: & cognoſcat mundus quia tu me miſiſti, & dilexiſti eos, ſicut & me dilexiſti.

24. * *Pater, quos dediſti mihi, volo ut ubi ſum ego*, id eſt, deſidero ac peto, ut in regno tuo, ubi ego brevi poſt aſcenſionem meam ero, * *&* *illi*

24. Pater, quos dediſti mihi, volo ut ubi ſum ego, & illi ſint mecum, ut videant claritatem meam, quam dediſti mihi: quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi.

illi sint mecum, ejusdem gloriæ statim à morte mecum participes, ut Cyrillus: * *ut videant claritatem meam*, tam divinitatis meæ, quam humanitatis. Utrumque promisit Isaias, quando dixit c. 33. v. 17. *Regem in decore suo videbunt oculi ejus.* Nam in illius fruitiva visione consistit beatitudo primariò; in hujus secundariò: & ita adimplebimur in omnem plenitudinem Dei, * *quam dedisti mihi*, divinam naturam humanæ copulando, humanamque omnium bonorum plenitudine glorificando: * *quia dilexisti me*, purâ gratiâ tuâ, * *ante mundi constitutionem*, id est, ab æterno: quâ phrasi æternitas in Scripturis significari solet. Significatur hîc ergo, gratuitam dilectionem Dei esse fontem ineffabilis istius beneficii; quo divinitas humanitati Christi in unitatem personæ conjuncta est: nam ut Aug. lib. de prædest. Sanctorum c. 15. Eâ gratiâ fit ab initio fidei suæ homo quicumque Christianus, quâ homo ille ab initio factus est Christus. Et ita consequenter significat, hanc visionem claritatis suæ in gloriam Patris tamquam fontis omnium redundaturam.

25. Pater justi, mundus te non cognovit: ego autem te cognovi: & hi cognoverunt, quia tu me misisti.

25. * *Pater juste*, quo epitheto indicat ignorantiam, seu incredulitatem, quâ * *mundus*, hoc est, dilectores mundi, maximèque Judæi, * *non cognovit Patrem*, justo Dei judicio eis permissam vel inflictam: * *ego autem te cognovi*, tam ut homo, quàm ut Deus, perfectissimâ cognitione: * *&* me revelante, * *hi cognoverunt, quia tu me misisti*, hoc est, ut Cyril. quod tuâ voluntate tamquam Filius tuus pro salute hominum in mundum venerim. Causam ergò istius notitiæ indicans, addit:

26. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: ut dilectio, quâ dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

26. * *Et notum feci eis nomen tuum*, exteriùs prædicando, & interiùs gratiam Spiritûs S. infundendo, quâ cognoscant nomen tuum, quod scilicet sis Pater Verbi tui, & spirator Spiritus tui: * *& notum faciam*, uberiùs post passionem, maximèque in æterna gloria, * *ut dilectio, qua dilexisti me*, hominem destinando ac perducendo ad supremum cognitionis tui ac dilectionis & gloriæ gradum, qui effectus est summæ dilectionis Dei, * *in ipsis*, quoque *sit*, hoc est, ad ipsos quoque derivetur, & erga ipsos in æternum perseveret, * *& ego in ipsis*, hoc est, inquit Aug. quia ego in ipsis sum tamquam caput in membris, ita videlicet ut & ego & ipsi tamquam caput & membra unum simus. Datur enim hîc ratio seu causa diligendi cæteros homines, quia sunt membra mediatoris. Alii per *dilectionem, qua dilexisti me*, intelligunt ipsum Spiritum S. qui est amor Patris & Filii, ita ut Christus hîc petat à Patre, ut ipse Spiritus S. quoque sit in fidelibus suis per claram ejus visionem, atque ita compleatur in eis beatificæ visionis objectum, idque propterea, quia sunt membra Christi. Prior sensus Augustini videtur congruentior.

CAPUT

CAPUT DECIMUMOCTAVUM.

1. * *HÆc cum dixiſſet, egreſſus eſt*, ita ſcilicet ut non antè, quàm his dictis egreſſus ſit. Poterant tamen & alia quædam interponi, ut quod Matthæus dicit, hymnum fuiſſe dictum in gratiarum actionem, & ſi quæ cum illis in via ſermocinatus eſt. * *Trans torrentem Cedron*, Græcè τῶν Κέδρων, *Cedrorum*, quaſi à Cedris ita diceretur. Sed corrupta eſt lectio; nullæ enim ibi Cedri, quæ potiùs montibus gaudent: ſed eſt nomen proprium torrentis, qui inter montem Olivarum & Orientem ſitum, & inter Jeroſolymam ad Occidentem fluit per mediam vallem Joſaphat, quæ & vallis Ennon ſeu Gehennon dicitur. Et ita Chriſtus hìc adimplevit figuram Davidis, qui fugiens Abſalonem mæſtus tranſivit torrentem Cedron, 2. Reg. 15. * *ubi erat hortus*, pertinens ad villam, ſeu prædium Gethſemani, de qua Matthæus.

1. Hæc cum dixiſſet Jeſus, egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans Torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipſe, & diſcipuli ejus.

2. * *Sciebat autem & Judas locum.* Quod addit, ne putetur Chriſtus latebras quæſiviſſe, cum ſe receperit in locum familiarem, ubi eum ſciebat Judas quærendum: * *quia frequenter convenerat illuc.* Quod Lucas dixit, *Ibat ſecundùm conſuetudinem in montem Olivarum*; in cujus radice hortus ille ſitus erat.

2. Sciebat autem & Judas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Jeſus convenerat illuc cum diſcipulis ſuis.

3. * *Judas ergo cum accepiſſet cohortem*, non Judæorum, ſed militum, idque à Præſide, tamquam ad capiendum reum, ſervato ordine legitimæ poteſtatis, ut nullus capientibus vel tenentibus auderet obſiſtere, ut notat Aug. * *&*, præter milites, cum accepiſſet etiam, * *A Pontificibus*, ſeu Principibus Sacerdotum, ut eſt Græcè * *& Phariſæis*, quos aliqui vocant Scribas & Seniores populi, quia plerique ſectâ Phariſæi erant, * *Miniſtros*, quibus utebantur, partim in privatis, partim in publicis negotiis, quales ſunt ſatellites. Hos adjunxerunt, ut quibus magis fiderent, quam ethnicis militibus. * *Venit illuc cum laternis & facibus*, ut, ſi faces ex aëris intemperie extinguerentur, iterum ex laternis accendi poſſent, * *& armis*, gladiis & fuſtibus, ut Matth.

3. Judas ergo cum accepiſſet cohortem, & à Pontificibus & Phariſæis miniſtros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis.

4. * *Jeſus itaque ſciens omnia, quæ ventura erant ſuper eum*, ne quis eum imprudentem putet in manus inimicorum incidiſſe, * *proceſſit*, Græcè ἐξελθὼν, *egreſſus eſt*, ſcilicet horto, vel ad egrediendum ſe parans proceſſit obviam eis, * *& dixit eis: Quem quæritis?* Cui reſpondent, * *Jeſum Nazarenum*; quo nomine vulgò vocabatur. Itaque quia non dicunt; Quærimus te, ſignificatur iſto reſponſo, eos quamvis præſentem & loquentem necdum agnoviſſe, ac proinde ſignum Judæ tunc nondum fuiſſe exhibitum, ut quidam putant. Unde etiam

4. Jeſus itaque ſciens omnia, quæ ventura erant ſuper eum, proceſſit, & dixit eis: Quem quæritis?

5. * *Stabat Judas cum ipſis*, expectans opportunitatem ejus tradendi, finito colloquio, ac diſſimulans ſe de illorum eſſe ſocietate, ut quaſi caſu in eos incidiſſe videretur.

5. Reſponderunt ei: Jeſum Nazarenum. Dicit eis Jeſus: Ego ſum. Stabat autem & Judas, qui tradebat eum, cum ipſis.

6. Ut ergo dixit eis: Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

6. * *Ut ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt*, id est, retrorsum repulsi in tergum ceciderunt, unius videlicet vocis non increpatione, non comminatione, sed majestate, veluti turbine prostrati. Nam illa verba, *Ego sum*, divinitatis confessionem continent, quâ eis voluit manifestiùs quodammodò divinitatis suæ virtutem exhibere, ut meritò S. Leo dicat serm. 1. de Passione: Quid jam poterit majestas ejus judicatura, cujus hoc potuit humilitas judicanda? Hoc igitur suæ virtutis specimine exhibito, sciens quid magìs suscepto mysterio conveniret, in hac potestate, inquit Leo, non perstitit, sed persecutores in facultatem dispositi sceleris redire permisit.

7. Iterùm ergo interrogavit eos: Quem quæritis? illi autem dixerunt: Jesum Nazarenum.

7. * *Iterum ergo interrogavit: Quem quæritis? Illi autem dixerunt*, personæ ipsius, ut videtur, adhuc ignari, vel ignominiâ casus sui eam nolentes confiteri, rursum non dicunt, *Te quærimus*; sed * *Jesum Nazarenum*. Unde patet manifestissima miracula in illos ipsos peccatores edita conversioni non sufficere, nisi interna Dei gratia cor emolliat.

8. Respondit Jesus: Dixi vobis, quia ego sum: si ergo me quæritis, sinite hos abire.

8. * *Respondit Jesus: Dixi vobis, quia ego sum*, id est, me esse. Quæ verba continent tacitam exprobrationem stuporis eorum, quod præsentem, clarèque se profitentem non agnoscerent; & imbecillitas eorum, quod non comprehenderent. Nam ad ostendendam illam imbecillitatem eorum, suamque majestatem, & voluntariam comprehensionem, uno verbo eos prostraverat. * *Si ergo me quæritis, sinite hos abire*, liberos & illæsos. Quæ verba continent efficax præceptum, seu potiùs efficacem operationem, quâ discipulos ab eorum manibus vindicavit. Nam illo factum est, ut ne Petrum ferociter pugnantem, nec posteà in medio sui deprehensum, nec Joannem sub cruce, nec quemquam aliorum apprehenderint. Quo iterum ostendit, se liberum abire posse, si vellet. Causa hujus dimissionis Apostolorum erat, quod ipsum solum nunc pati, Apostolos testes passionis ejus esse conveniret: effectus verò ut sic

9. Ut impleretur sermo, quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

9. * *Impleretur*, id est, ne falsus videretur, * *sermo, quem dixit*, cap. præced. v. 12. ubi expositus est.

10. Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum: & percussit pontificis servũ: & abscidit auriculam ejus dexteram. Erat autem nomen servo Malchus.

10. * *Simon ergo Petrus*, defensionis sui Domini aviditate, & majore quàm fas erat commotione, quia fretus, inquit Chrysost. his, quæ facta erant, scilicet eorum prostratione, * *percussit Pontificis servum*, ferociùs instantem, inquit Leo, * *& abscidit auriculam ejus dexteram*. Quo notat illos significari Aug. lib. de agone Christianorum c. 29. qui audire non possunt quod dexterum est, id est, res bonas.

11. Dixit ergo Jesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum?

11. * *Dixit ergo Jesus Petro*, compescens impetum ejus, vitiosum quidem, sed qui servire virtuti posset, moderatus. Nam, ut August. lib. 22. contra Faustum c. 70. Animæ virtutis capaces & fertiles præmittunt

mittunt ſubinde vitia, quibus indicent, cui virtuti potiſſimum ſint accommodatæ, ſi fuerint præceptis excultæ. Quale quid & in Moyſe contigiſſe docet occidente Ægyptium. Uterque enim oſtendebat ſibi non deeſſe animum defendendi innocentes. Compeſcit autem Petrum inter cætera etiam hac ratione : * *Calicem, quem dedit mihi Pater &c.* id eſt, hanc patiendi ſortem quam mihi Pater veluti calicem bibendum miſcuit, non ſuſcipiam? q.d. Patiarne cujuſquam humanitate aut ſtudio ab hoc tam acceptabili Dei beneficio me prohiberi ? Quo animi ardore dicitur in Pſal. 115. ex perſona Martyrum : *Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi ? Calicem ſalutaris accipiam.*

12. * *Cohors ergo & tribunus*, Græcè χιλίαρχος, id eſt, *præfectus mille virorum.* Ex cujus præſentia colligunt quidam non malè totam cohortem vel magna ex parte adfuiſſe, quam conſtitiſſe volunt mille & paulò pluribus capitibus : timebant enim virtutem ejus, fautorum multitudinem, tumultumque aliquem plebis. * *Comprehenderunt Jeſum, & ligaverunt*, ſecuritatis ſuæ, & ipſius ignonimiæ causâ, tamquam ſceleratum.

12. Cohors ergo, & tribunus, & miniſtri Judæorum comprehenderunt Jeſum, & ligaverunt eum :

13. * *Et adduxerunt eum ad Annam*, non ex profeſſo, cùm ad Caipham eundum eſſet; ſed ex occaſione domus Annæ, quæ occurrebat, ut Aug. in itinere, nempè quaſi triumphum ducentes, inquit Chryſoſt. & præ voluptate de tali captivo geſtientes, ut oculos Annæ tali ſpectaculo paſcerent. * *Erat enim ſocer Caiphæ*, qui proindè Annam tamquam patrem honorabat, propter affinitatem ac dignitatem viri. Itaque ſimul Caiphæ hac in re gratum facere voluerunt, * *qui erat Pontifex anni illius*, qua de re, ſicut & de verſu 14. alibi dictum eſt. In quo verſu 14. latet tacita tranſitio. Significat enim Jeſum ab Anna ad Caipham tamquam verum tunc Pontificem traductum eſſe. Nam & vox, *Pontifex*, ſæpiùs in ſequentibus abſolutè poſita eum ſignificat, qui abſolutè Pontifex erat, hoc eſt, Caipham. Nam Annas non niſi ſocer Caiphæ Pontificis vocatur v. 13. & Matt. ſatis clarè ſignificat examen ſequens in domo Caiphæ eſſe factum, nempè c. 16. v. 57. & ſeqq.

13. Et adduxerunt eum ad Annam primùm, erat enim ſocer Caïphæ, qui erat pontifex anni illius.

14. Erat autem Caïphas, qui conſilium dederat Judæis: Quia expedit, unum hominem mori pro populo.

15. * *Sequebatur autem Jeſum Simon, & alius diſcipulus, qui erat notus Pontifici* : & hâc notitiâ fretus nihil ſibi evenire poſſe, auſus eſt introire * *cum Jeſu in atrium Pontificis*, hoc eſt, in aulam, ut Græcè; εἰς τὴν αὐλήν, non enim hîc intelligitur locus ſub dio. Quis diſcipulus ille fuerit, contenditur : Chryſoſt. Joannem Evangeliſtam fuiſſe putat; alii alium ex diſcipulis non Apoſtolis, quod circumſtantiæ illius temporis reddunt valdè veriſimile. Auguſtinus rem incertam eſſe dicit, eo quod nomen tacetur : maximèque facit pro iis, qui putant non eſſe Joannem, quia Joannes ſe ſignificans addere ſolet, *quem diligebat Jeſus,*

15. Sequebatur autem Jeſum Simon Petrus, & alius diſcipulus. Diſcipulus autem ille erat notus pontifici, & introivit cum Jeſu in atrium pontificis.

16. Petrus autem ſtabat ad oſtium foris. Exivit ergo diſcipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit oſtiariæ, & introduxit Petrum.

17. Dicit ergo

Petro ancilla ostiaria: Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum.
18. Stabant autem servi & ministri ad prunas quia frigus erat, & calefaciebant se: erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se.
19. Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis, & de doctrina ejus.
20. Respondit ei Jesus: Ego palàm locutus sum mũdo: ego semper docui in synagoga, & in templo quò omnes Judæi conveniunt: & in occulto locutus sum nihil.

sus, vel simile quid. Quæ hìc de Petri negationibus sequuntur, exposita sunt Matth. 26.

19. * *Pontifex ergo.* Continuat hìc sermonem cum v. 13. & 14. ubi de Pontifice Caipha loqui cœperat, eumque occasione Petri interruperat. * *Interrogavit Jesum de discipulis suis*, quos in collegium novæ sectæ sibi cooptasse videbatur. Nova autem sodalitia Principibus suspecta esse solent, maximè apud Judæos, ubi jam tumultuatum fuerat contra Cæsarem à quibusdam. Sed quia defensio illa facilis erat, ut qui non nisi duodecim pauperes & inermes secum duceret; rogavit eum in primis * *de doctrina ejus*, ut qui novam vel clancularia, suspectamque doctrinam ac dogmata inferret.

20. * *Respondit Jesus, Ego palàm locutus sum mundo*, id est publicè, quibuslibet, idque Jerosolymis in totius mundi theatro: * *Ego semper docui in synagoga*, in illis locis, ubi templum non erat, Jerosolymis verò etiam * *in templo, quo omnes Judæi conveniunt.* Nam & synagogæ & templum non erant loca occultæ suspectæque doctrinæ insusurrandæ, * *& in occulto locutus sum nihil*, quod scilicet occultatum vellem, cum contrà de seorsim enarratis dixerim, quod in aure auditis, publicate super tecta, ut Epiphan. Hæresi 45. Unde Aug. Ergo hoc ipsum, quod ab ipso docebatur occultè, quodammodò non dicebatur in occulto, quia non ita dicebatur, ut ab eis, quibus dictum fuerat, taceretur, sed ita potius, ut usque quaque prædicaretur.

21. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt quid locutus sim ipsis: ecce hi sciunt quæ dixerim ego.

21. * *Quid me interrogas?* Cum juxta jura tribunalium, reus pro sua causa loquens non faciat fidem. Nam, ut Ambr. epist. 20. Testis verus est, qui non sibi, sed aliis fert testimonium. * *Interroga eos, qui audierunt, quid locutus sim ipsis.* Acriter respondet ad repellendam calumniam quæsitam de doctrina clancularia; non tamen arroganter, quia fretus publicâ veritate. Nam, ut Chrysost. id veritatis maximum est argumentum, cùm quis inimicos in eorum, quæ dicit, testimonium adducit. Nec tales longè tibi quærendi sunt, quia * *ecce hi sciunt, quæ dixerim ego.* Digito ostendebat quosdam præsentes, ut Cyrill. qui eum audierant. Nam olim quidam ex ministris eum audientes retulerant, *Numquam sic locutus est homo.* Cùm ergo inter medios inimicos constitutus ac desertus ab omnibus dedisset hoc responsum, non minùs æquum quàm fortè, intrepidum ac liberum,

22. Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens: Sic respondes Pontifici?

22. * *Unus assistens ministrorum*, apparitorum, qui captum tenebat, * *dedit alapam Jesu.* Quod fieri solet manu apertâ, idque in faciem; virisque fit magis contumeliæ causâ quam doloris. Colaphi fiunt etiam pugno, & in alias capitis, colli, & corporis partes. * *Dicens: Sic respondes Pontifici?* id est, tam superbè, tam contumaciter, tantæ dignitatis Præsuli, tu reus & tam abjectus?

23. *Re-

23. * *Respondit Jesus*, quasi qui se factis vindicare non posset, verbis constanter pergens asserere innocentiam suam, maximè ubi arguebatur improbitatis admissæ in Pontificem: * *Si male locutus sum*, *testimonium perhibe de malo*, id est, ostende quid malè à me prolatum sit in Pontificis dignitatem. Quo nos docet, ut Cyprian. ait epist. 65. Sacerdotes veros legitimè & plenè honorari debere, dum circa fallos Sacerdotes ipse talis existit, ut videlicet nequidem eis malè locutus videri velit. * *Si autem bene, quid me cædis?* innocentem coram judicibus constitutum, tu minister, citra sententiam? quibus modis peccabat iste minister. Hoc ergo facto explicuit Christus doctrinam suam de præbenda altera maxilla percutienti. Demonstrantur enim, inquit Aug. maxima illa præcepta patientiæ, non ostentatione corporis, sed cordis præparatione facienda: fieri enim potest, ut alteram maxillam visibiliter præbeat, & iratus. Quantò ergo meliùs & respondet vera placatus, & ad perferenda graviora tranquillo animo sit paratus? Tunc igitur reipsa etiam implenda sunt, cum spes est, quod fatiganda, & ad pœnitentiam commovenda sit improbitas patientiâ sufferentis, ut Tertull. de patientia c. 8.

24. * *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham.* Conjunctio, *Et*, ponitur pro, *autem*, quod Hebræis propter inopiam particularum valdè familiare est, & Græcus Aoristus ἀπέστειλεν, *misit* pro *miserat*, quemadmodum & v. 26. *abscidit* pro *absciderat.* Nam propter interruptam historiam negationum Petri, ad quam redire volebat, quædam necessariò erant repetenda, ea scilicet quæ habentur v. 25. Quâ ratione & illam Christi missionem ad Caipham repetit, vel potius clariùs explicat id, quod antè tantùm insinuaverat. Quam sententiam apertè docet S. Cyrill. & omninò tenenda videtur. Nimis enim perspicuum videtur ex aliis Evangelistis maximèque Matthæo, omnes negationes Petri in domo Caiphæ contigisse, præsertim quia & hîc aliquoties indicatur, præcedentia accidisse apud Pontificem, qui tunc absolutè non erat, nisi Caiphas.

28. * *Erat autem manè*, primi diei Azymorum, qui incidebat in Lunam decimam quintam: * *& ideo ipsi non introierunt in prætorium*, id est, domum Pilati, Præsidis Romanorum, quæ adhærebat arci Antoniæ; * *ut non contaminarentur*, id est, ne legaliter immundi fierent ingressu domus, utpotè in qua non vitarentur ea, quæ faciebant immundum. Nusquam ingredi Gentiles domum lege vetitum fuisse legitur: ut & hoc videatur fuisse traditionis Pharisaicæ. Unde præposteram earum religionem taxans Aug. ô impia, inquit, & stulta cæcitas! habitaculo videlicet contaminarentur alieno, & non contaminaren-

23. Respondit ei Jesus: Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis?

24. Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.

25. Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, & dixit: Non sum.

26. Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus ejus, cujus abscidit Petrus auriculam: Nonne ego ei vidi in horto cum illo?

27. Iterum ergo negavit Petrus: & statim gallus cantavit.

28. Adducunt ergo Jesum à Caipha in prætorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha.

narentur ſcelere proprio. * *Sed ut manducarent Paſcha*, cujus manducationem impediebat legalis immunditia. Per *Paſcha* verò intelligitur non agnus Paſchalis, qui jam immolatus fuerat veſperâ præcedente, ſed victimæ cæteræ, quæ per ſeptem dies ſolemnitatis Paſchalis magno numero immolabantur, juxta Legem Num. 18. v. 19. & 24. cujuſmodi victimæ etiam *Paſcha* ſeu *Phaſe* vocantur Deuter. 16. v. 2. *Immolabis Phaſe Domino Deo tuo de ovibus & bobus*; itemque 2. Paralip. 35. v. 8. & 9. Talium igitur victimarum, imò nullarum omninò poterant immundi eſſe participes, juxta Legem Levit. 22. v. 3. Ut ergo tantæ religioni ipſorum ſubveniret Præſes, egreſſus foras dixit eis, prout ordo juſtitiæ poſtulabat.

29. Exivit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accuſationem affertis adverſus hominem hunc?

30. Responderunt, & dixerunt ei: Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum.

29. * *Quam accuſationem adfertis adverſus hominem hunc?* abſurdum videlicet ratus judicium eos præſumere, & ſupplicium ſibi permitti.

30. * *Reſponderunt*, declinando accuſationem, in qua ſciebant ſe defecturos: * *Si non eſſet hic malefactor*, quem ſcilicet nobis conſtaret eſſe morte dignum, * *non tibi tradidiſſemus eum*, morte plectendum; nos videlicet Senatus totius populi Iſraël, eruditione, religione, vitæ integritate clari: quaſi dicerent, meritò tibi authoritas noſtra ſufficere deberet. Nam tacitè conqueruntur de ipſius erga ſe diffidentia, ut eorum authoritatem ſecutus Præſes deſineret quærere, quid ei objiceretur, inquit Aug. ſed ob hoc tantùm nocentem crederet, quod ſibi ab eis tradi meruiſſet.

31. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi: Nobis non licet interficere quemquam.

31. * *Dixit ergo Pilatus: Accipite eum vos*, quia, ut aiebat Feſtus, Præſes item Romanorum, Act. 25. v. 16. Non eſt Romanis conſuetudo damnare aliquem hominem, prius quam is qui accuſatur, præſentes habeat accuſatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina: * *& ſecundum legem veſtram judicate*. Permittit igitur eis occiſionem, ſed ſecundùm legem, inſinuans eis, quod ſi ex odio, vel invidia, vel contrà legis præſcriptum occiderent, pœnæ obnoxios fore.

Dixerunt ergo Judæi: Nobis non licet interficere quemquam, gladii poteſtate nobis ademptâ per Romanos, utpotè quæ ſupremi juris eſt, ut S. Thomas & alii: vel certè *Nobis non licet* &c. in hiſce diebus Azymorum, ut aliqui volunt; propter quam cauſam dicunt Herodem ſervaſſe Petrum Act. 12. ut poſt Paſcha produceret eum populo.

32. Ut ſermo Jeſu impleretur, quem dixit, ſignificans quâ morte eſſet moriturus.

32. * *Ut ſermo Jeſu impleretur quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus*, id eſt, ideò recuſaverunt eum interficere, ut ſic prophetia Chriſti impleretur de morte à Gentilibus inferenda, imò & de morte crucis. Nam quamvis & Judæis crux in uſu eſſet, ut patet Num. 25. v. 4. tamen Pilatus non permittebat occiſionem niſi ſecundùm Legem, id eſt, propter aliquod crimen, cui Lex ipſorum decerneret mor-

mortem; & juxta genus mortis, quod decerneret. Blasphemia autem, quam ei imputabant, juxta Legem lapidatione plectebatur: nam crimen rebellionis contra Cæsarem, non pertinebat ad Judæos punire.

33. * *Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocavit Jesum*, seorsim, ut absque tumultu examinaret objecta ei crimina; * *& dixit ei: Tu es Rex Judæorum?* Relinquit cætera ei objecta, quæ à Luca c.23. exprimuntur, & id unum arripit, quod læsam Cæsaris majestatem spectare videbatur. De sensu verborum illorum dictum est Matth. 27. v. 11.

33. Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocavit Jesum, & dixit ei: Tu es rex Judæorum?

34. * *Respondit Jesus*, non statim fatendo de se rem sibi honorificam, sed aliquid interjiciens, quo apposite ad responsionem veniret. * *A temetipso hoc dicis*, seu interrogas tamquam illam de me opinionem habens, * *an alii dixerunt tibi de me?* id est, An aliorum suggestione? q.d. Ex tua ne, an ex aliorum sententia id rogas? Videtur enim Jesus non adstitisse, quando primam accusationem instituerunt.

34. Respondit Jesus: A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

35. * *Respondit Pilatus: Numquid ego Judæus sum*, ut mihi curæ sit istius nationis Messiam vel stemmata nosse? Dixerunt enim Sacerdotes eum esse determinatè Christum Regem, ut est Lucæ 23. & ideò de tali Rege Judæorum sermo erat. Insinuat igitur Pilatus, hoc ab aliis sibi fuisse suggestum. * *Gens tua*, quæ simul copiosa affluxerat, * *& Pontifices tradiderunt te mihi*, interficiendum. Silens autem quam accusationem adversùs eum instituissent, conatur causam concitati tumultus ex ipsomet cognoscere, interrogando eum: * *Quid fecisti?*

35. Respondit Pilatus: Numquid ego Judæus sum? Gens tua, & pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti?

36. * *Respondit Jesus*, obliquè, & tamen satis apertè ad primam quæstionem, quæ caput erat totius causæ; ita tamen ut statim Pilatum liberet sollicitudine de læso Cæsare: * *Regnum meum non est de hoc mundo*, id est, non est de numero regnorum hujus mundi, neque illius conditionis, cujus est regnum Cæsaris, ut proinde nihil de ipso læso timeas. Probat autem à communiter accidente, quia alioqui * *ministri mei*, satellites, milites, exercitus, * *utique decertarent*, pro me, * *ut non traderer Judæis*, hostibus videlicet meis: * *nunc autem*, q. d. quandoquidem videas hoc non fieri juxtà consuetudinem hujus mundi, consequenter liquet, quòd * *regnum meum non est hinc*, id est, non habet originem suam, neque conditiones suas ex hoc mundo.

36. Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo, si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Judæis: nunc autem regnū meum non est hinc.

37. * *Dixit itaque ei Pilatus: Ergo Rex es tu?* Necesse est enim esse Regem eum, qui habet regnum. * *Respondit Jesus: Tu dicis, quia Rex*, seu quod Rex, * *sum ego*. Cæteri Evangelistæ simpliciter dicunt respondisse, *Tu dicis*, quæ est usitata Judæis, sed modesta confessio rei præsertim honorificæ: quod explicuit Marcus cap. 14. ubi loco ejus quod

37. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati: omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

quod Matthæus dixerat, *Tu dicis*, refert, *ego sum Rex*, videlicet ab æterno, ut Ambr. lib. 2. de fide c. ult. Nam ideò post enuntiatam suam regiam dignitatem, statim descendit ad nativitatem temporalem. * *Ego in hoc natus sum*, seu ad hoc, sicut statim sequitur: nam Græcè utrobique est eadem vox εἰς τοῦτο: * *& ad hoc veni in mundum*, per nativitatem temporalem seu incarnationem, (quo tacitè indicat se fuisse etiam antequam nasceretur in mundo) * *ut testimonium perhibeam veritati*, Dei, seu ipsi Deo, verum ejus cultum homines docendo, eorumque vitia seu deflexus à veritate corrigendo * *omnis, qui est ex veritate*, illâ primâ, id est, omnis, qui est ex Deo eum eligente, sensumque cognoscendæ veritatis inspirante (nam, ut Aug. gratiam hîc commendavit, quæ secundùm propositum vocat) **audit vocem meam*, seu prædicationem, id est, ei credit atque obtemperat, tamquam quæ conformis sit interno sensui, quem à veritate sibi inspiratum atque insitum accepit. Itaque qui non audiunt eam, illi non sunt ex veritate, nec acceperunt illud divini beneplaciti beneficium.

38 Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Judæos, & dicit eis: Ego nullam invenio in eo causam.

39. Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Judæorum?

40. Clamaverunt ergo rursum omnes, dicentes: non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

38. * *Dicit ei Pilatus: Quid est veritas?* Fastidientis, non discere cupientis verba sunt. Putasse enim videtur quòd tamquam Philosophus de veritate regnoque disputaret. Itaque nolens isti rei diutiùs insistere, tamquam quæ non esset suæ professionis aut fori, simul atque hoc dixisset, * *iterum exivit ad Judæos, & dicit: Ego nullam invenio in eo causam*, id est, crimen, de quo eum accusatis. Satis enim intellexerat regnum, de quo ipse loquebatur, sine apparatu ac milite, non esse contrarium Cæsari. Postquam ergo multa intercessissent, Barabbæ postulatio, flagellatio, coronatio, illusio, de quibus latè in Matthæum diximus, Præses uti volens illâ miserabili flagellati & coronati effigie ad atroces illos animos emolliendos,

CAPUT DECIMUMNONUM.

1. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, & flagellavit.

2. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus: & veste purpureâ circumdederunt eum.

3. Et veniebant ad eum, & dicebant: Ave Rex Judæorum: & dabant ei alapas.

4. Exivit ergo iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam,

4. * Exivit iterum foras, in locum scilicet illum, qui v. 13. vocatur *Lithostrotos*: erat enim opportunus, ut totum populum inde alloqui posset, ut ibi dicemus. Itaque dixit eis: * *Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis*, publicâ hâc meâ & iteratâ denuntiatione, * *quia nullam invenio in eo causam*; mortis, inquiunt nonnulli: sed verius videtur generalius intelligendum esse nullam omninò causam seu noxam, ne quidem flagellationis, & coronationis istius: ut, cùm videatis eum innocentem à me tam malè tractatum, tantummodò ut vobis satisfacerem, indè colligatis, me non parciturum ei fuisse, si quam causam cruce dignam invenissem. Itaque Cyril. notat Pilatum hîc ingenuè fateri peccatum suum, quod injustè flagellasset, & eduxisset foras, ut & Judæi agnoscerent ita esse.

5 * Exiit

5. * *Exiit ergo Jesus*, plagis lividus, flagris conscissus, vulnerum cruore, à capite per faciem ad pedes usque defluente, sanguinolentus, sputis horridus, & ad ignominiam * *portans spineam coronam, & purpureum vestimentum*, quod ex Græco ἱματίῳ redditur *Pallium*, ut Matth. 5.v.40. dictum, ut proindè totius coporis livores & vulnera apparuerint. Eductus est ergo, ut Aug. non clarus imperio, sed plenus opprobrio, idque ut hanc ejus miseriam & ludibria libenter biberent, & ulterius sanguinem non sitirent. * *Et dicit eis: Ecce homo*, id est, Ecce ille, cui vobiscum humana saltem natura communis est: q. d. Ecce in quem statum redactus est ille, quem persequimini, cujus saltem ut hominis, tam miserabili spectaculo commoti miseremini. Quæ verba mysteriosa expendens Aug. Si Regi, inquit, invidetis, jam parcite, quia dejectum videtis, flagellatus est, spinis coronatus est, ludibriosâ veste amictus, amaris convitiis illusus, alapis cæsus est: fervet ignominia, frigescat invidia.

5. (Exivit ergo Jesus portans coronam spineam, & purpureum vestimentum.) Et dicit eis: Ecce homo.

6. * *Cum ergo vidissent eum Pontifices*, metuentes, ne populus beneficiorum memor ad misericordiam flecteretur, primi eruperunt in clamores, ut populo essent duces, * *& ministri*, qui pro dominorum voluntatibus, à quibus stipendium accipiunt, & promotionem sperant, zelare solent, clamabant: **Crucifige, crucifige*: quâ repetitione animi ardorem, & aversionis magnitudinem significant. * *Dicit eis Pilatus*, offensus videlicet, tum quod tam immani supplicio nondum placati essent, tum verò quod se vi cogere vellent, ut tam injustæ necis author esset. Itaque dicit eis: * *Accipite eum vos*, ipsi, si tam injusti estis, * *& crucifigite*, si videtur. Est enim non concedentis, sed horrentis crimen: quia, ut Chrysost. notat, itemque Cyril. sunt verba indignantis, monentisque, ut ipsimet rem tam illicitam perpetrent, insontem occidendo. * *Ego enim non invenio in eo causam*, & proinde non faciam id, quod petitis.

6. Cum ergo vidissent eum Pontifices, & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non invenio in eo causam.

7. * *Responderunt ei Judæi: Nos legem habemus*: q. d. Si tu non invenis in eo causam, juxta leges Romanas, nos invenimus maximam, quam hactenus suppressimus, ut intelligas nos non odio, sed veritate niti. Nam * *secundum legem nostram debet mori*, id est, mortis reus est, * *quia Filium Dei se fecit*, ac proinde blasphemavit: quemadmodum concordi sententiâ culpam Christo imputatam ad blasphemiam apud cæteros & Evangelistas retulerant. Blasphemis autem decernitur pœna capitis, Levit. 24. v. 16. & Deut. 13. v. 5. 9. 10. Postulant ergo mortem juxta Legem, quia Judæi permissi erant à Cæsare suis legibus vivere.

7. Responderunt ei Judæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.

8. * *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem*, quod se Filium Dei asse-

8. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit,

asseruisset, * *magis timuit.* Hactenùs enim territus fuerat innocentiâ ejus, nunc religione; ne non solum injustus in hominem, sed & impius in Deum esset, Ethnicis enim assuetus fabulis, facile Jesum esse, vel Deum aliquem credidit, quemadmodum Act. 14. v. 10. Lycaones Paulum & Barnabam, vel certè deorum filium. Quo maximè juvabant notissima ejus miracula, sapientia, & in tantis tormentis & ignominiis præferendis tam inusitata æquanimitas & constantia. Quamquam aliundè etiam dici possit, eum magis timuisse, quod scilicet, vel eum flagellasset, sicut timuit Actor. 16. v. 39. Magistratus Philippensis, audito, quod Paulus & Barnabas flagellati, cives essent Romani, Itaque rem non carentem fundamento accuratiùs exploraturus, seorsim,

9. Et ingressus est prætorium iterùm: & dixit ad Jesum: Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei,

9. * *Ingressus est prætorium iterum, & dixit ad Jesum: Unde tu es?* id est, quæ origo tua, seu de quibus parentibus, cælestibus, an terrenis? Videtur enim magis de patre, quam de Patria quærere. * *Jesus autem responsum non dedit ei*, tum quia Pilatus satis noverat innocentiam ejus, quod ad absolvendum sufficiebat: tum quia didicerat etiam, quantùm satis erat, id ipsum, quod quærebat, cum audiverat, *Regnum meum non est de hoc mundo:* nam profundioris explicationis, quod esset Filius Dei ab æterno, incapax erat. Pilatus se contemni ratus:

10. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?

10. * *Dicit ei*, cum stomacho: * *Mihi non loqueris?* Judici videlicet tuo? Nam quid illud, *Mihi*, involvat, statim explicat: * *Nescis, quia potestatem habeo crucifigere te, &c.* potestatem non æquitatem, inquit Aug. in Psalm. 118. Spirant enim hæc verba tyrannidem, quia significant eum habere potestatem pro libitu utrumlibet faciendi, vel crucifigendi, vel dimittendi; quam potestatem judices non habent. Itaque Pilatus, quamquam de cætero prudens, hîc apparet impius, dum latroni se parem facit; & insipiens, dum nemini putat judices etiam supremos reddere debere sententiæ suæ rationem.

11. Respondit Jesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.

11. * *Respondit Jesus*, comprimere volens Pilati jactantiam, quâ præ se ferebat, penes se esse vitæ & necis ejus arbitrium: * *Non haberes potestatem adversum me ullam*, neque crucifigendi, neque flagellandi, neque juris, neque facti, in me tamquam in Filium Dei, * *nisi tibi datum esset desuper*, id est, supernè de cælo, peculiari scilicet Dei consilio permittentis. Agitur enim de illa potestate, de qua dictum fuit Judæis, *Hæc est hora vestra & potestas tenebrarum:* Quæ potestas per illam Dei permissionem non abstergit peccatum in eo, cui datur. * *Propterea qui me tradidit tibi*, populus videlicet Judaicus, ut est, cap. 18. v. 35. * *majus peccatum habet*, scilicet quàm tu, quia illi invidendo, tu timendo; illi intentione occidendi, tu consulendi, & liberan-

berandi injuriam contulisti: quorum illud isto longè gravius est. Ita plerique. Quamquam videatur notari peccati excessus ex parte potestatis: nam Judæi qui Jesum tradiderant Pilato occidendum, longè certiùs noverant, quàm ipse Pilatus, neque se, neque Pilatum habere ullam adversùs eum potestatem. Non excusat igitur hîc Jesus Pilatum, sed indirectè accusat peccati, licet minoris, quod tamen directè ab eo intelligi volebat.

12. * *Et exinde*, Græcè ἐκ τούτου, *ex hoc*: quod exponi potest ex illo tempore, vel etiam propter hoc, ut Syrus, seu ex hac causa, ut Augustinus, quod scilicet Pilatus animadverteret eum non negasse quod esset Filius Dei, sed potius asseruisse: & insuper repressisse intrepidè arrogantiam suam; nec illâ Dei permissione, vel consulendi intentione excusatum esse peccatum suum: * *quærebat Pilatus dimittere eum*, seriò scilicet multoque magis quam antè. Quod propositum suum statim prætorio egressus palam declaravit. Nam hac de causa animadvertentes Judæi Pilatum omnibus hactenus allatis argumentis invictum esse, ex parte Cæsaris eum aggrediuntur, ubi minùs munitus erat. Sicut enim hostis clausos obsidens muros, explorat ac tentat omnem aditum; ita diabolus omnium discutit consuetudines, ventilat curas, scrutatur affectus, & ibi causas quærit nocendi, ubi quemque viderit studiosiùs occupari, ut S. Leo serm. 7. de nativitate. Itaque * *clamabant Judæi: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris*, id est, declaras te inimicum Cæsari, cujus locum tenes, & cujus jura tueri debes: plus enim significant, quam dicunt, tacitèque accusationem perfidiæ apud Cæsarem minantur. Quo sanè nihil apud Pilatum terribilius dici poterat, cujus & status, & vita indè pendebat. * *Omnis enim, qui se Regem facit*, non concedente Cæsare, in provinciis Romani Imperii, * *contradicit Cæsari*, id est, hostis est Cæsaris, & perduellionis reus, utpote lædens majestatem & authoritatem ejus. Neminem enim patiebantur Cæsares usurpare Regiam potestatem in Judæa, imo nec nomen nisi suo concessu. Quam ob causam Archelaus, filius Herodis Magni, graviter accusatus fuit, quòd vel passus esset se Regem haberi à militibus ante Cæsaris permissum: & ad nomen illud obtinendum Herodes Tetrarcha Romam profectus est.

12. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Judæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris: omnis enim, qui se regem facit, contradicit Cæsari.

13. * *Pilatus autem cùm audisset hos sermones*, de læso Cæsare, cui eum suspectum facere minabantur, * *adduxit foras Jesum*, prorsùs succumbens timori, qui omnibus clamoribus Judæorum infractus fuerat; similis videlicet illis, qui tamdiù pro justitia fortiter certant, quamdiù nullum imminet fortunarum, aut honoris, aut statûs, aut vitæ periculum: * *& sedit pro tribunali*, id est, habitu Judicis con-

13. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum: & sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabbatha.

ſcenſo tribunali ſedet ad ferendam ſententiam, * *in loco, qui dicitur* Λιθόςρωτος Græcè, *lapidibus ſtratus*, quòd pavimentum eſſet ſtratum lapidibus, * *Hebraicè autem*, hoc eſt, Syriacè, quâ linguâ tunc Hebræi utebantur tamquam vernaculâ, quæ non eſt purè Hebraica, ſed mixta Chaldaicæ, diſcrepans multum dialectis ab utraque, * *Gabbatha*. Quod ſi deducatur à Syriaco, גב *Gab*, ſignificabit, ut Græcum, viam lapidibus ſtratam: ſin autem ab Hebraico, גבח *Gavach*, & *Gavoach*, ſignificabit altum, ſeu eminentem locum. Erat enim porticus in modum pontis lapidei frequentibus arcubus ſupra plateam publicam extructa, ac ſubdialibus inambulationibus ornata; per quam à Pilati palatio in Antoniam arcem, & inde in templum tranſitus erat, ut Adrichomius in ſuo Theatro Terræ ſanctæ, ubi dicit peregrinis adhuc oſtendi arcum lapideum, cum hac inſcriptione: *Tolle, Tolle, Crucifige*. Ex hoc loco populum Præſides Romani alloqui ſolebant, ut commodiſſimè ab omnibus videri & audiri poſſent. In hoc ergo etiam tribunal portatile poſitum fuit quod Pilatum aliquando in ſtadio collocaſſe, pro re nata, notat Joſephus lib. 18. Antiquit. cap. 4. & Florum ante Regiam lib. 2. de bello Judaico c. 14.

14. Erat autem Paraſceve Paſchæ, hora quaſi ſexta, & dicit Judæis: Ecce rex veſter.

14. * *Erat autem Paraſceve*, quæ eſt dies præcedens ſabbatum, ſeu feria noſtra ſexta, *Paraſceve* dicta quaſi præparatio, quòd eâ die præpararentur pro ſabbato ſequente ea, quæ ipſo ſabbato præparari non poterant. * *Paſcha*, id eſt, incidens in Paſcha, ſeu Paſchales dies, * *hora quaſi ſexta*, id eſt, circiter ſexta: quod quo pacto congruat Marco, qui dicit, *erat hora tertia, & crucifixerunt eum*, ibi latiùs diximus. * *Et dicit Judæis: Ecce Rex veſter.* Quæ verba videntur eſſe irridentis, partim Judæos, ſi eſſet iſte Rex ipſorum Chriſtus; partim Jeſum, ſi non eſſet: ſimulque miſericordiam commoventis tali ipſius ſpectaculo, qui tam male tractatus erat, videlicet, ut ita, ſive eſſet Rex ipſorum, ſive non eſſet, liberaretur.

15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem veſtrum crucifigam? Reſponderunt Pontifices: Non habemus Regem, niſi Cæſarem.

15. * *Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum.* Spirant verba odium acerbiſſimum omniſque moræ impatientes animos: quaſi dicerent id, quod eſt Sap. 2. *Gravis eſt nobis etiam ad videndum, aufer eum ex oculis noſtris.* v *Dicit eis Pilatus: Regem veſtrum crucifigam?* Tantæ præſertim innocentiæ, & tam bene de vobis meritum? Quæ verba ponderans Cyrill. Tantæ, inquit, apud vos opinionis eum crucifigam? Quid enim ei exæquari poteſt? Imo verò quid in eo minus Filio Dei atque Rege? Et expoſitionem complens Aug. Adhuc, inquit, timorem, quem de Cæſare ingeſſerant, ſuperare conatur, de ignominia eorum volens eos frangere, quos de ignominia Chriſti mitigare non potuit: ſed timore mox vincitur. * *Reſponderunt Pontifices,* qui ad omnia

iſta

ista insana responsa populo duces fuerunt: * *Non habemus Regem, nisi Cæsarem.* Itaque ex odii magnitudine renuntiant hîc publicè Messiæ sibi divinitùs promisso, & innumerabilibus beneficiis commendato, in quo tota ipsorum religio fundata erat, & consequenter renuntiant Moysi & Prophetis, dum nativæ suæ libertati ethnici hominis servitutem præferunt. Ut meritò prædixerit Daniël c. 7. v. 26. *Non erit ejus populus qui eum negaturus est:* & Oseæ 1. v. 9. *Non populus meus vos, nec ego Deus vester.* Quam ob rem jure, quod Cyrill. notat, in Cæsaris, quem elegerant, potestatem traditi sunt, & in innumerabiles belli calamitates præcipitati.

16. * *Tunc ergo tradidit eis illum, &c.* Non ausus ultra resistere, quia, ut Aug. apertissimè contra Cæsarem venire videretur, si Regem se non habere, nisi Cæsarem, profitentibus, alium Regem vellet ingerere, dimittendo impunitum eum, quem propter hos ausus ei occidendum tradiderant. Porrò tradidisse eis dicitur, cum tamen Romanis militibus traditus sit, quia videlicet tradidit eum voluntati eorum, seu adjudicans fieri petitionem eorum, ut Lucas. De crucifixione, titulique verbis, vide Matthæum. Cùm ergo crucifixissent eum, imposuit titulum,

16. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur. Susceperunt autem Jesum, & eduxerunt.

17. Et bajulans sibi crucem, exivit in eum, qui dicitur Calvarię, locum, Hebraicè autem Golgotha:

18. ubi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Jesum.

19. Scripsit autem & titulum Pilatus: & posuit super crucem. Erat autem scriptum: Jesus Nazarenus, Rex Judæorum.

20. * *Hebraicè, Græcè, & Latinè.* Lucas Græcam linguam primo loco posuit, neglecto scilicet vero ordine, quem talem fuisse, ut hîc adscribitur, asserunt qui eum viderunt Romæ. Itaque Latina, tamquam quæ dignior Romano Præsidi videretur, capiti proxima fuit, in medio Græca, postremò Hebraica à capite remotissima: ad præfigurandum, quòd Latini, seu Ecclesia Latina futura esset Christo proxima tamquam Ecclesia principalis, ut loquitur Cyprian. & caput ejus: Græci medii, Hebræi remotissimi, ac tandem ultimis temporibus Ecclesiæ accersendi. Interim ex illius tituli dignitate tres istæ linguæ divinis officiis consecratæ sunt.

20. Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt: quia propè civitatem erat locus, ubi crucifixus est Jesus. Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.

21. * *Dicebant ergo Pilato, &c. Noli scribere, Rex Judæorum.* Duplex petitæ mutationis causa fuit: una, ignominia sua; sentiebant enim sibi apertè exprobrari, quòd Regem suum Messiam crucifixissent, quemadmodùm reverà hoc eis Pilatus exprobratum videtur voluisse: altera, gloria Christi, cui & morienti invidebant; titulus enim iste speciem potiùs trophæi, quàm damnationis præ se ferebat. Itaque scribi volunt: * *quia ipse dixit; Rex sum Judæorum*, hoc est, quòd sibi illam dignitatem usurpaverit. Talem enim crucifixisse fuisset vice versâ Judæis gloriosum, Jesu ignominiosum.

21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Judæorum: Noli scribere, Rex Judæorum: sed quia ipse dixit: Rex sum Judæorum.

22. * *Respondit Pilatus, quod scripsi, scripsi*, hoc est, nolo immutare, maneat scriptum, quod scripsi. Perstitit ergo Pilatus, tum ex natu-

22. Respondit Pilatus: quod scripsi, scripsi.

naturali judicio, quia non licebat hoc ei, nam ut Apuleius in Floridis, Proconſulis tabella, ſententia eſt, quæ ſemel lecta, neque augeri litterâ unâ, neque minui poteſt: tum divino inſtinctu, quia Spiritus S. voluit indelebilem illam veritatem toti mundo innoteſcere. Ut enim Cyrill. Stabile & ſuper calumniam eſt Chriſti regnum: &, ut Hieron. Invitis etiam Judæis, Jeſus eſt Rex Judæorum, hoc eſt, Imperator credentium & confitentium.

23. Milites ergo cùm crucifixiſſent eum, acceperunt veſtimenta ejus, (& fecerunt quattuor partes: unicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconſutilis, deſuper contexta per totum.

23. * *Milites ergo acceperunt veſtimentum ejus, & fecerunt quatuor partes*, non tot integra veſtimenta dividendo, ſed ea ſcindendo: * *unicuique militi partem.* Unde apparet, inquit Aug. quatuor fuiſſe milites, qui in eo crucifigendo Præſidi paruerunt. * *Et tunicam*, interiorem, ſupple, acceperunt: nam vox χιτών, propriè veſtem corpori adhærentem ſignificat. * *Erat autem tunica inconſutilis*, unde nec diſſui poterat, * *deſuper contexta per totum*, id eſt, à ſummo ad imum uſque uno continuo ductu texta. Opus fuiſſe B. Virginis Euthym. tradit, & apud pleroſque receptum eſt. Cujuſmodi tunicis pauperes Galilæos indui ſolitos, utpotè ex vulgari materia, docet Iſidorus Peluſiota lib. 1. epiſt. 74.

24. Dixerunt ergo ad invicem: Non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cujus ſit. Ut Scriptura impleretur, dicens: Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi: & in veſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

24. * *Dixerant ergo: Non ſcindamus eam*, ne prorſus fiat inutilis; veſtis enim texta ſciſſione in fila diſſolvitur: * *ſed ſortiamur de illa cujus ſit*, ut vel unus ſaltem commodum inde ſentiat. Hoc autem eos reipſa feciſſe declarat allato vaticinio: * *Ut Scriptura impleretur*, id eſt, ita ut impleretur. Non enim ſignificatur cauſa, quam ſpectaverint milites, ſed eventus: nam ipſi ex avaritia, Deo tamen occultè dirigente, ſcindi eam noluerunt. * *Partiti ſunt veſtimenta mea*, cætera, * *& ſuper veſtem meam*, id eſt, ſuper unam veſtium mearum, tunicam ſcilicet, * *miſerunt ſortem.* Ex quo non ſequitur, ſortem eſſe miſſam ſuper çætera veſtimenta (nam ex Marco conſtat hoc eſſe factum) ſed ſuper iſtam ita ſortem eſſe miſſam, ut diviſa non fuerit. Prædicta ſunt iſta minuta, ne quis ſcandalum ex tanta Chriſti nuditate & ignominiâ pateretur. Agebantur autem occultiori inſtinctu Dei ad myſteria præſignanda. Nam *Tunica* ſignificabat, authore Aug. in Pſal. 21. & epiſt. 171. charitatem, quæ verè deſuper eſt contexta per totum, quia ex charitate Dei charitas proximi gignitur, nec ipſa dividi poteſt, ut charitas Dei ſit ſine charitate proximi; nec ſciſmata aut diviſiones in Eccleſia facit, aut fieri ſinit. Unde Cyprian. per illam eamdem tunicam intelligit ſignificari Eccleſiam, quæ velut veſtis adhærens Chriſto, ſic una eſt, ut dividi nequeat: ſed qui eam deſerit, non tam eam ſcindit in partes, quàm ab ea ſeipſum abrumpit, eam integram relinquens. Nec magno myſterio caret, quod dicitur, *Sortiamur*

tiamur de illa, cujus sit; charitas enim, & esse de Ecclesia, sorte obtingunt, quia sicut sortis eventus non est in nostra potestate, sed eum casus adfert, sic gratia Domini charitatem adferens, & Ecclesiæ inserens, non quasi ex mercedis merito, sed ex Dei voluntate defertur, ut Ambr. Exhortatione ad Virgines.

25. * *Stabat autem juxta crucem Jesu mater ejus.* Ex quibus verbis colligitur primò amoris ardor, quo incitata per medias insolentium hominum turbas usque ad ipsam crucem secuta sit filium, neque sexum morata, nec opprobria insultantium tamquam matri crucifixi, neque periculum: quæ parata erat, inquit Ambr. lib. 10. in Lucam, & suâ morte publico muneri redemptionis mundi aliquid, si Deo placuisset, addere. Secundò, animi constantia, ut quæ non deliquio ceciderit, quemadmodum pictores nonnulli fingunt, sed viriliter steterit. Stabat enim, inquit idem Ambr. fugientibus viris intrepida. Stabat non degener mater spectaculo, piis spectans oculis vulnera Filii, quia exspectabat non pignoris mortem, sed mundi salutem. Tertiò, doloris magnitudo ex compassione tormentorum filii nata, propter quam plerique Patres, Cyrill. & alii, hîc impletum volunt Simeonis vaticinium, *Tuam ipsius animam pertransibit gladius*, id est, doloris magnitudo, * *Et soror matris ejus*, ita propter affinitatem dicta, quia soror Joseph, mariti B. Virginis; quæ soror vocabatur, * *Maria Cleophæ*, Ubi subaudiri potest, vel *filia* vel *Mater*, vel quod verisimilius est, *uxor*. Hæc vocatur à Matth. & Marco *Maria Jacobi, & Joseph*, scilicet mater. * *Et Maria Magdalene*, quæ quidem mulieres dicuntur apud Matthæum longè stetisse, hîc autem juxta crucem: sed utrumque successivè fieri potuit, ut primò propè steterint, deindè recesserint.

25. Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, & soror matris ejus Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.

26. * *Cum vidisset ergo Jesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat*, propter virginitatem & sapientiæ profundum, ut Hieron. contra Jovinianum, & in cap. ult. Zachariæ. Adde, ut alii, propter morum suavitatem, verecundam ætatis teneritudinem. Nam dilectio ista major videtur significare majora familiaritatis & benevolentiæ indicia, quæ exhiberi illis subindè solent, qui minori dilectionis æstimatione diliguntur. * *Dicit matri suæ*, hoc ipso se genuinum filium ejus declarans, quòd ipsius curam non deserat, ut Paulinus Nolanus notat epist. 38. * *Mulier*, non matrem vocat, tum ne altiùs viscera dilectionis & doloris concuteret, tum quia alium ei jam filium adoptabat, * *ecce Filius tuus*, erit iste tibi deinceps meo loco, qui scilicet tuis obsequiis obstrictus erit eo jure, quo filius maternus. Videtur autem nutu oculorum vel capitis Joannem designasse, sicut statim simili nutu matrem, quando

26. Cum vidisset ergo Jesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus.

27. * De-

27. Deindè dicit discipulo : Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

27. * *Deinde dicit discipulo : Ecce mater tua*, cujus scilicet deinceps curam geres tanquam matris tuæ, eâdem videlicet dilectione, sollicitudine, ac reverentiâ. Joanni ergò præ cæteris matrem commendat, tamquam puram puro, virginem virgini, sapientissimam sapienti. Cum quo enim virgo habitare debebat, nisi cum eo, quem filii hæredem, integritatis sciret esse custodem? inquit Ambr. lib. de institit. Virginum. Qui notat epist. 82. Christum hîc condidisse domesticum testamentum, exemplo suo nos instruendo, ut à filiis impendatur cura parentibus : tamquam lignum illud, ubi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit magistri docentis. * *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua*, Græcè εἰς τὰ ἴδια, *in propria* (est quarti casus pluralis numeri) hoc est, in domum suam, in qua habitabat, & consequenter in curam suam, tamquam matris suæ. Unde aliqui exponunt, *in sua*, id est, in rerum suarum numerum, tamquam adoptans eam sibi in matrem suam. Unde non miror, inquit Ambr. eodem loco, Joannem præ cæteris locutum divina mysteria, cui præsto erat aula cælestium Sacramentorum.

28. Posteà sciens Jesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit : Sitio.

28. * *Postea Jesus sciens, quia omnia consummata sunt*, *omnia*, quia maxima pars. Unde Aug. omnia, quæ fieri oportebat, antequam Dominus acciperet acetum ac traderet spiritum, * *ut consummaretur Scriptura*, illa scilicet quâ Psaltes in persona Christi verbis præteriti temporis prædixerat futurum, *Et in siti mea potaverunt me aceto*; * *dixit*, cui verbo jungendum est illud adverbium, *postea*, quod præcessit. **Sitio*, verâ scilicet ac naturali siti, quæ sanguinem exhaustum, doloresque & cruciatus sequi solet, ut Cyrill. quia humor consumitur. Indicatam eam voluit, non ut solamen potus obtineret, quod sibi negatum iri præsciebat, sed partim ut humanæ naturæ, suppliciique veritatem patefaceret, cujus naturales effectus patiebatur : partim ut etiam istud, quod Pater ex prævisa Judæorum malitia ei patiendum decreverat, pateretur, cujus occasionem eis justa de causa offerre voluit.

29. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus.

29. * *Vas ergo erat positum aceto plenum.* Pro, *Vas*, Hilarius legit *Concham*, quod certum est genus vasis. Loquitur autem Evangelista tamquam de re usitata : poni enim solebat *acetum*, non ad potandum, sed partim ad addendas vires, si quis in illis tormentis animo deficeret (quem usum etiamnum habet :) partim ad sistendum sanguinem, ex vulneribus defluentem, quâ vi pollere acetum, tradit Dioscorides, & alii passim. Eundem usum habet *spongia*, quæ aderat non solùm ut vehiculum esset aceti, sed in primis quia & ipsæ sanguinem sistunt; de quo Plinius lib. 31. c. 11. Recentes spongiæ discutiunt, molliunt,

liunt, mitigant; veteres conglutinant vulnera. Item ſanguinis profluvium ſiſtunt, ex aceto, aut frigidâ. Illi autem Romani milites abutentes illis inſtrumentis ad illudendum morienti * *ſpongiam plenam aceto, hyſſopo circumponentes.* Locus eſt perdifficilis, cui enodando ſex aut ſeptem expoſitiones adhibentur. De ſpongia plena aceto, juxta prædicta non eſt difficultas; ſed quomodo hyſſopo circumpoſuerunt? Guilielmus Eſtius ſuſpicatus eſt pro ὑσσώπῳ Græcè legendum eſſe ὑσσῷ, pro quo Latini ex Græco *Geſſum* dicunt, & ſignificat pilum ſeu jaculum; & ſic idem eſſet ὑσσῷ *circumponentes*, quod Marcus dixit, *circumponentes Calamo*, & Matthæus, *impoſuit arundini*: ſed nulla exemplaria, nulli veteres ſuffragantur. Alii igitur putant *hyſſopum*, licet ſit herba perquam humilis, fuiſſe in Palæſtina tam magni caulis, ut inſtar arundinis ſervire potuiſſet ad admovendam ſpongiam ei circumpoſitam ori ſitibundo. Conjectura iſta videtur nimis audax, & ſine fundamento ullius qui de herbis iſtud præſcripſerit. Quare alii cenſent hyſſopum ſimul cum ſpongia fuiſſe calamo circumpoſitam, & ſimul admotam ori, prout ſatis apertè ſentiunt Chryſoſtomus, Theophyl. & ante illos Hilar. ſive ipſa herba per hyſſopum intelligatur, quæ unà cum ſpongia calamo circumligata fuerit, ut Aug. ſive ſuccus ex illa herba aceto mixtus, ut putavit Nonnus; quæ tamen poſtrema ſententia verbis ſcripturæ difficulter aptari poteſt. In tanta loci obſcuritate non improbabile eſſe puto illud, *Hyſſopo*, Græcè ὑσσώπῳ poſitum eſſe pro οἰσύπῳ, quod ſignificat lanam ſuccidam, hoc eſt, ſudore & ſordibus ovium plenam. Quæ ſuccida eundem planè uſum habet, quem ſpongiæ, ut Plinius loco citato, in vulnerum curatione, & ſuccidæ lanæ vicem implent. Et lib. 29. c. 2. Succidæ plurima præſtant remedia ex oleo vinoque aut aceto, prout quæque mulceri morderique opus ſit. Porro *Hyſſopum* pro *Oiſypo* poni, vitio ſcriptorum, frequentiſſimum eſt apud omnes penè Medicos, Latinos & Græcos, Celſum lib. 5. c. 19. apud Gallenum ſæpiùs, apud Trallianum cap. de Podagra, Paulum Æginetam, & alios.

30. Cùm ergo accepiſſet Jeſus acetum, dixit: Conſummatum eſt. Et inclinato capite tradidit ſpiritum.

30. * *Cum ergo accepiſſet Jeſus acetum*, non ſuâ causâ, ut qui indè non eſſet refocillandus, ſed propter nos, ut pro nobis iſta tormenti acerbitate ſatisfaceret. Undè Ambroſius in Pſal. 118. Meam amaritudinem bibit Chriſtus, ut mihi gratiæ ſuæ refunderet ſuavitatem. * *Dixit: conſummatum eſt*. Græcè τετέλεσαι, *perfectum eſt*, quidquid ſcilicet in ſcripturis prædictum eſt, ita ut nihil remanſerit, quod antequam moreretur fieri adhuc oporteret, inquit Aug. Nam mors, de qua non loquitur, adhuc ſupererat: q. d. Quidquid mihi in hac mortalitate conſilium Dei decrevit aut faciendum aut tolerandum, completum eſt,

 non

non est quod diutius vivam, superest nunc ut moriar. Itaque tamquam ad hoc expectaret, ait Augustinus lib. 3. de consensu c. 18. ut perfectum in illo esset, quod de illo prophetatum erat qui utique, cùm vellet, moreretur * *inclinato capite*, in pectus quâ parte liber erat, Græcè activè κλίνας τὴν κεφαλὴν, *inclinans caput*, scilicet ipsemet vi activâ, antequam moreretur, quod in cæteris morientibus & pendentibus post mortem contingit pondere naturali, * *tradidit spiritum*, in manus Patris, cui spiritum suum commendaverat; nam ad illa verba Christi alludi videtur. Utrâque clausulâ, & inclinationis & traditionis, significatur potestas mortis, non necessitas; eumque esse vitæ ac mortis dominum, qui suâ voluntate moreretur, simul atque impletis omnibus non amplius necesse erat vivere, prout hæc animadvertunt Chrysost. ac Theoph. in primisque Aug. Quis, inquit, ita dormit, quando voluerit, sicut Jesus mortuus est, quando voluit? Ad quod significandum jam olim prophetaverat Jacob Patriarcha de Jesu in persona Judæ: *Catulus leonis Juda ad prædam fili mi ascendisti*, crucem: *requiescens*, à laboribus & doloribus mortalitatis, *accubuisti ut leo*, quia ut fortis tuâ voluntate, non infirmus necessitate mortuus es. Quod maximè demonstratum fuit illo clamore magno, de quo alii Evangelistæ; nam iste contigit post verba, *consummatum est*, & immed ia antè inclinationem capitis.

31. Judæi ergo, (quoniam parasceve erat) ut non remanerent in cruce corpora sabbato, (erat enim magnus dies ille Sabbati) rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur.

31. * *Judæi ergo* (*quoniam parasceve erat*, id est, dies proximè precedens sabbatum tamquam præparatorius) * *ut non remanerent in cruce corpora sabbato* sequente, si videlicet diu vitam protraherent, ut plerumque fiebat. Non enim, ut Aug. crucifigi, hoc erat occidi, sed diu vivebatur in cruce: non quia longior vita eligebatur, sed quia mors ipsa protendebatur, ne dolor citius finiretur * (*erat enim magnus*, id est, percelebris, * *dies ille sabbati*) propter concursum secundæ feriæ Paschalis & Sabbati; nam Pascha durabat septem dies. Ne ergò tantus dies deformitate cadaverum pendentium, vel inquietudine sepelientium dehonestaretur, præsertim quia Deuter. 21. v. 22. generaliter præceptum erat, ne permaneret cadaver in ligno, sed eâdem die sepeliretur, * *rogaverunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura*, quo citiùs morerentur, tum doloris magnitudine, tum sanguinis exundantiâ, ut Cyrill. tum denique quia ut tradit Plinius lib. 11. c. 45. in utriusque genu commissurâ, dextrâ levaque à priori parte gemina quædam buccarum inanitas inest, quâ perfossâ, seu jugulo, fugit spiritus. Crurifragium istud distinctum à cruce supplicium erat, non pars vel appendix ejus: undè extra ordinem apud Judæos adhibebatur accelerandæ mortis causâ propter dictam rationem.

32. *Ve-

32. * *Venerunt ergo milites : & primi quidem fregerunt crura*, id est, ejus, qui primò crucifixus erat, quem Euthymius & alii à dextris fuisse volunt : post quem venerunt ad secundò crucifixum, ac deni-que ad Jesum, qui ultimò affixus fuerat, ut scilicet, eodem ordine extinguerentur, quo crucem adierant, & sic in mora patiendi essent pares.

32. Venerunt ergo milites : & primi quidem fregerunt crura & alterius qui crucifixus est cum eo.

33. * *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum*, prævento videlicet carnificis officio, inquit Tertul. in Apologet. **non fregerunt ejus crura*, quia causa crurifragii deerat : quod significatum fuit per illam causalem orationem, *ut viderunt*, id est, quia viderunt eum mortuum,

33. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura :

34. * *Sed unus militum*, subdubitans fortassis num mortuus esset, inquit Cyril. & ita hoc ictu perficere volens, si non esset, **lancea latus ejus aperuit*, Græcè ἔνυξε, *pupugit*, id est, pungendo perforavit & aperuit. Quod pictores notant dexterum; sed quo fundamento, certè nescio. Non absimile vero est, fuisse sinistrum, militemque cor petiisse, ut ictu lethali moreretur, siquid vitæ superesset : * *& continuo exivit sanguis & aqua*, utrumque magno miraculo, nam sanguis, ut Ambr. post mortem in nostris corporibus congelascit. Unde & Euthym. A mortuo homine, etiamsi millies quis eum pupugerit, non exibit sanguis, multò verò minùs aqua vera : nam proculdubio veram fuisse declarat Innocentius III. in decretalibus de celebrat. Missarum. Quod enim hæretici quidam dicunt in pericardio aquam contineri, falsum esse docent Medici peritissimi, qui asserunt humorem esse colore flavum, sapore amarum, adeòque biliosum.

34. Sed unus militum lancea latus ejus aperuit, & continuò exivit sanguis, & aqua.

35. * *Et qui vidit*, id scilicet quod proximè narratum est, * *testimonium perhibuit*, seu perhibet, * *& verum est testimonium ejus*, tamquam testis oculati, & sancti Spiritûs impulsu istud litteris commendantis : quâ periphrasi in tertia persona, modestiæ causâ seipsum describit. * *Et ille scit, quia vera dicit*, id est, benè sibi conscius est se vera dicere, ideoque hoc testatur, * *ut & vos credatis*, id, quod narravit. Quâ tantâ inculcatione indicat, se rem reverà valde solitam & miraculosam narrasse, quæque magnum mysterium contineret. Quod explicans Hieron. in cap. 48. Isaiæ, putat *aquâ* & *sanguine*, Baptismum & Martyrium significari, Tertull. Carm. contra Marcionem lib. 2. cap. 4. *Aquâ* Baptismum, *Sanguine* Ecclesiam; sed rectiùs, Cyrill. Chrysost. & in primis Augustinus notant, *Aquâ* exprimi Baptismum, *Sanguine* Eucharistiam. Per aquam, inquit Chrys. regeneramur, sanguine & carne nutrimur. Et quia illud Sacramentum est maximè necessarium, hoc verò præcellentissimum, hinc sub

35. Et qui vidit, testimonium perhibuit : & verum est testimonium ejus. Et ille scit quia vera dicit : ut & vos credatis,

 duo-

duobus illis omnia reliqua intelliguntur. Ut rectè Augustinus dixerit ex Christi latere Sacramenta Ecclesiæ promanasse; itemque Ecclesiam Christi conjugem, ex ejus mortui latere originem traxisse, sicut Evam ex latere Adæ dormientis.

36. Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo.

36. * *Facta sunt enim hæc*, non temerè, non casu, non militum consilio, sed profundiore Dei directione, * *ut Scriptura impleretur*, quæ de Agno Paschali figuraliter prædixit: * *Os non comminuetis*, Græcè *συντριβήσεται, comminuetur*, * *ex eo*, agno, quem manducabitis. Quo significabatur, ita Christum à Judæis malè tractandum, ut tamen nullum ossium ejus confringeretur, ut causa mystico sensu subtraheretur iis, qui Ecclesiam cupiunt in partes discindere, ut ait Athanas. tract. de corporali adventu Verbi.

37. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.

37. * *Et iterum alia Scriptura dicit*, quæ etiam ex parte aliqua per istam lateris apertionem implenda erat: * *Videbunt in quem transfixerunt.* Ubi prædicitur & transfigendus & videndus: primum hîc, alterum in die judicii implendum erit, prout satis indicatur Apocalypsis 1. v. 7. Unde & Aug. hinc docet promitti, Christum in ea, quâ crucifixus est, carne venturum. Quamquam satis aptè quoque intelligi possit prædictum, quòd Judæi videbunt oculis fidei Christum transfixum in die Pentecostes, & posteà quando super eos effusus est spiritus precum & pœnitentiæ, quo planxerunt eum planctu quasi super unigenitum, prout habetur Zachariæ 12. unde locus iste sumptus est.

38 Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa, (eò quòd esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum) ut tolleret Corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit Corpus Jesu.

38. * *Post hæc rogavit Pilatum Joseph, &c. discipulus occultus*, hactenùs videlicet, quem tamen Lucas testatur fuisse virum bonum & justum: ut intelligamus eum sic occultasse discipulatum, ut non peccaverit. Hic ergo tot mirabilibus in morte factis, & ipsâ passionis jam peractæ virtute roboratus, è latebris prorupit, nec detrectavit odiis exponere animam suam in obsequium Domini. Reliqua de ipso vide apud Matthæum.

39. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloës, quasi libras centum.

40. Acceperunt ergo Corpus Jesu, & ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire.

41. Erat autem in loco, ubi crucifixus est, hor-

39. * *Venit autem & Nicodemus*, corpore jam deposito prout indicatur v. præcedenti, quo dicitur Joseph tulisse corpus Jesu. * *Qui venerat ad Jesum nocte primum*: quo insinuatur & posteà sæpiùs venisse, ut discipulus fieret, quod notat Aug. Hic ergo sumptâ simili audaciâ venit, * *ferens mixturam myrrhæ & aloës*, id est, myrrham & aloën mixta, ea scilicet aromata, quæ maximè corpora servare solent, inquit Chrys. Nam *myrrhæ* lacryma, quæ *Stacte* vocari solet, & *Aloë* summâ suâ amaritudine maximè resistunt putredini. Videtur hoc tamen juxta Judæorum consuetudinem magis pompæ causâ factitatum, quàm ut diu corpus servaretur. Nam ad hoc exenteratio, aliaque magna cura necessaria est, * *quasi libras centum*, ut quasi unguentis corpus involutum

tum fuisse videatur. Quâ copiâ demonstravit ipse sui affectus magnitudinem, sed Christus servavit sine aromatum subsidio corpus incorruptum, gloriosæ resurrectionis acceleratione. Sepelierunt autem Christum in horto propinquo, * *propter Parasceven Judæorum*, jamjam scilicet desinentem in sabbatum, quo operari non licebat, corpus remotiùs transferendo. Cætera alibi dicta sunt.

tus: & in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat.
42. Ibi ergo propter Parasceven Judæorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum.

CAPUT VIGESIMUM.

1.* Una autem sabbati, id est, primâ die septimanæ, quæ est Dominica, * *Maria Magdalene*, unà cum cæteris mulieribus. Illa tamen hic sola exprimitur, quia ut Cyril. ipsa ferventior, cæterisque dux fuit, & princeps ad opus pietatis. Nam alias simul adfuisse insinuat ipsa v. 2. dum dicit, *Nescimus*, &c. * *Venit manè, cum adhuc tenebræ essent*, non illæ densiores, sed quales in crepusculo matutino, cælo jam albescente: quod Marcus dixit, *valdè manè*, Lucas *valdè diluculo*, * *& vidit lapidem sublatum à monumento*. Modus expositus est apud Matth.

1. Una autem sabbati, Maria Magdalene venit manè, cùm adhùc tenebræ essent; ad monumentū: & vidit lapidem sublatum à monumento.

2. * *Cucurrit ergo*, quia scilicet vidit lapidem sublatum, monumentum vacuum, & Angelos dicentes eum vivere, sicut narrant illi, qui in Emaus proficiscebantur. Ex quo liquet, Magdalenam & mulieres narravisse quidem Apostolis resurrectionem, non tamen ex propria sententia, sed tamquam ex ore Angelorum. Et cùm verba ista visa essent Apostolis sicut deliramentum, ut ait Lucas ibid. c. 24. v. 11. mulieres eis consentientes, suam sententiam apertè protulerunt, dicendo: * *Tulerunt Dominum de monumento* Hoc autem Magdalena præcipuè ad Simonem detulit, quia de illo dictum eis fuerat ab Angelis apud Matth. *Dicite discipulis ejus & Petro*: ad Joannem verò quia cum ipso juxta crucem steterat; putabat enim hæc illis duobus magis curæ futura ad corpus amissum requirendum. Cùm ergo præ ardore rei cognoscendæ currerent simul,

2. Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Jesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.
3. Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum.

4. * *Ille alius discipulus præcucurrit citiùs*, Petro, tamquam ætate junior, corpore agilior ac robustior.

4. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum.

5. * *Et cùm se inclinasset*. Apud Lucam vertitur idem verbum *procumbens*; ostiolum enim erat perquam humile, ita ut sepulchrum ab homine erecto, inspici non posset. Quod facilè intelligitur, consideratâ monumenti formâ, quam descripsimus Matth. 18. * *vidit posita linteamina*, quibus corpus totum involutum fuerat, luce per ostiolum istud se nonnihil diffundente. * *Non tamen introivit*, sive præ timore, ut Euthymius, sive præ reverentia.

5. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introivit.

6. * *Venit ergo Petrus*, & audacior atque curiosior, ut rem tantam penitùs exploraret, * *& introivit in monumentum*, speluncam scilicet, * &

6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introivit in monumentum, & vidit linteamina posita,

* *& vidit linteamina posita*, Græcè κείμενα, *jacentia* tamquam exuvias, certissimaque testimonia corporis absentis.

7. & sudarium, quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatum involutum in unum locum.

7.* *Et sudarium, &c. separatim involutum*, seu complicatum, * *in unum locum*, quasi ex professo aliquis omnia sic ordinasset, in argumentum videlicet, ut Chrysost. notat, quod non perturbatè & festinanter à furibus ablatum esset, relictis sindonibus pretiosis, sed quòd cum authoritate, omnique securitate Dominus reverà surrexisset, nullisque terrenis ampliùs exuviis indigeret.

8. Tunc ergo introivit & ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum: & vidit, & credidit:

8.* *Tunc ergo introivit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum: & vidit, & credidit*, oculis scilicet suis. Sed quid vidit, quid credidit? Respondet Aug. cui Theophyl. consentit. Vidit inane monumentum, & credidit id, quod dixerat Magdalena, eum de monumento sublatum esse argumentis veræ resurrectionis adversùs eam detortis. Hoc autem eos credidisse, rectè probat Aug. ex eo, quòd sequitur,

9. nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis resurgere.

9.* *Nondum enim sciebant Scripturam, quia*, seu quod, *oportebat eum à mortuis resurgere*. Nam ista ignorantia non causat fidem resurrectionis, sed potiùs infidelitatem. Et ideo quando resurrectionem ab ipso Domino audiebant, quamvis apertissimè loqueretur, ex ignorantia tamen Scripturarum, & consuetudine audiendi ab illo parabolas, non intelligebant, & aliquid aliud eum significare credebant.

10. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.

10.* *Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos*, ad domicilium ubi habitabant, & unde ad monumentum cucurrerant, ut Aug. inter se scilicet mirantes, quod factum fuerat, ut est apud Lucam. Cùm ergo rediissent Apostoli domum, & cæteræ mulieres essent à sepulchro remotiores,

11. Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, & prospexit in monumentum:

11.* *Maria stabat ad monumentum*, infirmiorem enim sexum fortior figebat affectus. Stabat autem * *foris*, extra monumentum, in modum quærentis & identidem cogitantis quò tandem ablatum esse posset corpus Domini sui, * *plorans*, non quòd interfectus esset, sed quòd corpus inveniri posse desperaret, ut cujus non solùm vita jam subtracta esset, sed nec memoria remaneret, ut August. Itaque satagens, * *inclinavit se, & prospexit in monumentum*, iterùm scrutans locum, in spem contra spem, nec Apostolis nec oculis suis credendum putans, sicut evenire solet iis, qui anxiè rem amatam perditamque quærunt.

12. Et vidit duos angelos in albis, sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu.

12.* *Et vidit duos Angelos*, in præmium illius constantis desiderii: quos Apostoli non viderant, ut Chrysost. notat, * *in albis*, vestibus, plenos scilicet splendoris ac lætitiæ, * *sedentes, unum ad caput, &c.* in ipso nempè sepulchrali lapide, quasi mensa, in qua corpus Domini jacuerat, tamquam excubitores, ut sub tanta custodiæ dignitate non crederet

deret Magdalena Dominum ab hominibus potuisse furto tolli, ut Hieron. epist. ad Hedibiam quæst. 5.

13. * *Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras?* Quasi dicerent, Noli plorare, quæ gaudere potius debeas, ut Aug. & Cyril. Sunt enim verba mixta objurgatione & consolatione. * *Dicit eis*, quasi nescientes interrogassent: * *Tulerunt Dominum meum*, id est, corpus Domini mei, parte pro toto posita, ut vulgò fieri solet: & quod majoris causa doloris est, * *nescio ubi posuerunt eum*, ubi mira apparet affectûs vehementia, quod nihil territa talibus viris, tali loco, tali veste, intrepidè eos alloquatur.

13. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meū; & nescio ubi posuerunt eum.

14. * *Hæc cum dixisset*, huc atque illuc faciem convertens, nihil aliud nisi Dominum suum quærens, * *conversa est retrorsum*, vel ut à tergo etiam circumspectaret: num quod vestigium quærendi extaret, vel strepitum Domini accedentis audiens, vel certè, ut Chrysost. eo quod Angeli vultu, motu, gestu, surrectu se Dominum videre significarent. * *Et vidit Jesum stantem*, à tergo: sed * *non sciebat quia Jesus est*, non quod alia esset ejus quam vera forma & vultus, sed quod oculi Mariæ tenerentur, ne eum agnoscerent, quatenus vera forma Jesu imperfectè in oculos ejus ferebatur; eo ferè modo, quo fieri solet, quando à longè, vel per tenebras moderatas hominem etiam notum spectamus. Idem judicium de voce. In qua apparitione accomodavit se Christus statui ejus, ita ut quidem appareret primùm Mariæ Magdalenæ, ut Marci 16. v. 9. quia vehementissimè amabat: sub specie tamen incognita, quia eum vivere non credebat. Cùm ergo Jesus suaviter ei se insinuare vellet, rogavit;

14. Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, & vidit Jesum stantem: & non sciebat quia Jesus est.

15. * *Quem quæris?* q. d. Nonne me vides præsentem? * *illa existimans, quia hortulanus esset.* Non quòd sarculum aut ligonem haberet, ut vulgò pingitur, sed ex vulgari vestitu, & ex loco, in quo erat, arbitrata est hortulanum esse, qui, ut Tertull. curam ibi gereret, ne lactucæ suæ frequentiâ commeantium læderentur. * *Dicit ei: Domine*, pro more gentis honorans hominem, inquit Aug. à quo beneficium postulabat, * *si tu sustulisti eum*, de quo jam dixi, *tulerunt Dominum meum:* vel enim putabat eum audivisse sermonem præcedentem, ut qui à tergo stetisset; vel amoris vehementiâ existimabat omnem hominem hoc cogitare, quod ipsa cogitabat: * *Dicito mihi, ubi posuisti eum*, ut cui fortè non placuit mortuum in horto tuo sepultum fuisse. Dicito itaque mihi, * *& ego eum tollam*, sine tuo sumptu, labore, vel horti noxâ alio loco eum conditura.

15. Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras? Quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum; & ego eum tollam.

16. * *Dicit ei Jesus*, voce consuetâ, ut familiaris familiarem compellans proprio nomine: * *Maria*, q.d. Non agnoscis me, à quo agnos-

16. Dicit ei Jesus: Maria. Conversa illa, dicit ei: Rabboni (quod dicitur Magister.)

noſceris ? Itaque ſolitâ voce aures, & gratiâ cor feriente, quaſi de ſomno excitata, & ad ipſum * *converſa*, à quo iterùm corpore averſa fuiſſe videtur aliò, poſtquam non ſtatim optatum reſponſum retuliſſet; reſpondit ei ſolitâ quoque nuncupatione: * *Rabboni*, id eſt, magiſter ſeu magiſter mi. Eſt vox erumpens ex vehementia irruentis ſubitò lætitiæ: q.d. Itanè præſens ades, ad quem tantopere anhelo? Nam talem vim ſubitò rapiendi animam habent verba Chriſti, quæ intùs etiam in cordibus loquitur.

17. Dicit ei Jeſus: Noli me tangere, nondum enim aſcendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad Patrem meũ, & Patrem veſtium; Deum meum, & Deum veſtrum.

17. * *Dicit ei Jeſus*, cum amplecti vellet veſtigia ſeu pedes ejus, quem agnoſcebat, ut ex his verbis rectè colligit D. Greg. homil. 25. * *Noli me tangere, nondum enim aſcendi, &c.* Ratio illa difficilis eſt prohibiti contactûs, præſertim cum paulò pòſt mulieres eum tenuerint, & Apoſtolis palpandum latus ipſe obtulerit. Auguſt. ſignificari putat vetari contactum ejus, eo quod nondum in corde Magdalenæ aſcendiſſet, ut eum Patri æqualem eſſe crederet; ſed hoc myſticum videtur. Recentiores aliqui ſenſum rationis illius eſſe volunt: Nondum enim diſcedo à vobis, ſed per totos dies quadraginta, antequam aſcendam amplexibus meis ſatiari poteris. Ratio facilis, ſed vetuſtis ignota, & plauſibilior vereor, quàm verior. Rectiùs, ut arbitror Chryſ. cum ſuis diſcipulis, qui hunc ſenſum exſculpunt: Noli me tangere ſolitâ illâ tuâ corporalis amplexus familiaritate: jam enim excellentioris ſum conditionis, quam olim: nondum enim aſcendi quidem ad Patrem meum in cælos, ſed jamjam immortalis & glorioſus aſcenſurus ſum, quod te fratribus meis renuntiare volo. Pendet enim ratio à ſequentibus. Tacitè itaque & ſine jactantiæ ſpecie docet, quod non ampliùs tactu corporis, vel mortali terrenoque more excipiendus & colendus ſit, ſed more ſpiritali ac cæleſti, animo videlicet in cæleſtem ejus dignitatem tranſlato. Quamvis vero non abſimile ſit, quod quidam addunt, & quod rem magis explicat, Mariam fidentiùs in ipſos non pedum, ſed corporis amplexus irruiſſe, agentem tamquam mortalem cum mortali, qualis frater ejus Lazarus reſurrexerat. Hoc itaque compeſcuiſſe Dominum, eo modo, quo diximus, ideoque doctiorem paulò pòſt cum cæteris mulieribus pedes ejus tenuiſſe. * *Vade autem ad fratres meos*, diſcipulos; quos non confunditur Fratres vocare, ut ita ſolaretur puſillanimitatem eorum, qui eum deſeruerant: * *Et dic eis: Aſcendo ad Patrem meum*, id eſt, renuntia eis me non ſolum reſurrexiſſe, ſed ſimul me brevi aſcenſurum in gloriam Patris mei. Nempè ut ſic mens Apoſtolorum non minùs, quam Magdalenæ paulò antè, ad immortalem cæliſque dignam reſurrectionem atque excellentiam cogitandam transferretur * *ad Patrem meum, & Patrem veſtrum.*

vestrum. Non dicit, *ad Patrem nostrum*, eò quòd aliâ ratione esset Pater Christi, aliâ ipsorum: Christi quidem naturâ, ipsorum adoptione, ut Aug. & plerique veterum notant, ideoque ex præsentia Filii naturalis apud Patrem, vivacissimam spem conciperent. **Deum meum*, ipsius divinitatis ejus conjunctione, * *& Deum vestrum*, solius gratiæ impertitione. Nam cùm Deus aliquorum esse dicitur, respectus habetur ad singularem ejus erga ipsos providentiam.

18. * *Venit Maria Magdalene*, secundò scilicet. Nam primo itinere nuntiaverat corpus Domini sublatum, nunc verò eum sibi visum, locutumque, quæ duo itinera cæteri Evangelistæ in unum contrahunt.

19. * *Cum ergo sero esset*, Græcè ὄυσης ὀψίας, *vespera*, ne putes mediâ vel profundâ nocte ista contigisse; nam contigerunt statim ab adventu redeuntium ex Emaus. Eadem est enim hæc apparitio cum ea, quæ narratur Lucæ 24. v. 36 & seq. itemque Marci 16. v. 14. undè constat recumbentibus Apostolis hæc accidisse. Vide multa dictis locis. * *Die illo*, quo Magdalena præcedentia nuntiaverat, videlicet * *una sabbatorum*, id est, illâ eâdem die primâ hebdomadæ, seu ipsa die resurrectionis, * *& fores essent clausæ*, *&c.* Ordo verborum est: *Et fores, ubi erant discipuli congregati, essent clausæ* * *Propter metum Judæorum*, omni videlicet aditu accuratissimè ad securitatem obstructo. Nam hoc notatur ad designandum miraculum, quo Jesus intravit, non conniventibus, sed clausis ex metu magno ostiis. Indicatur enim Christus ea non patefecisse (Græcè est enim θυρῶν κεκλεισμένων, *januis clausis*, sicut & infrà v. 26.) sed penetrasse, quemadmodum agnoscunt hîc contra novatores nostros, Hilar. lib. 3. de Trinit. Epiphan. hæresi 64. Cyrill. Ambr. lib. 10. in Luc. & in primis August. Moli, inquit, corporis, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt. Ille quippè eis non apertis intrare potuit, quo nascente virginitas matris inviolata permansit. Quia, ut ait epist. 148. valet Deus de ista visibili, atque tractabili natura corporum, quibusdam manentibus auferre quas voluerit qualitates. Exemplo itaque tacitè docuit Apostolos simili modo, clauso sepulchro se surrexisse. Cætera vide locis citatis: versum verò sequentem Lucæ 24. v. 40. & 41.

21. * *Dixit eis iterum: Pax vobis*, quæ salutatio explicata est Matth. 10. v. 12 Repetit eam secundò, ut turbatos ad primum aspectum animos confirmaret. * *Sicut me misit Pater, & ego mitto vos*, id est, quemadmodum Pater meus divinâ suâ authoritate me hominem, amplissimâ facultate instructum, misit in mundum ad salutem hominum procurandam; ita & ego eâdem authoritate mitto vos, ad eundem finem. Significatur ergo similitudo in missione, & in potestate missorum, non

18. Venit Maria Magdalene annuntians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

19. Cum ergo serò esset die illo, una sabbatorum, & fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum: venit Jesus, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis.

20. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus. Gavisi sunt ergo discipuli, viso Domino.

21. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos.

æqualitas: ita ut hisce verbis eos ordinet, quemadmodum Cyrill. ait, orbis doctores & divinorum mysteriorum ministros, hoc est, non solum eos mittit ad evangelizandam pacem, quod jam ante fecerat; sed etiam ad eam ministerio suo applicandam, seu ad peccata remittenda. Nam Pater misit Christum non solùm evangelizare pauperibus, sed etiam dimittere confractos in remissionem, ut est Luc. 4. v. 18. & 19. Confracti autem sunt homines ex ruina peccati. Datur igitur hic Apostolis potestas jurisdictionis in orbem universum, tamquam prærequisita remissioni peccatorum, sequentibus verò dat ipsam potestatem remittendi peccata.

22. Hæc cum dixisset, insufflavit: & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum:

22. * *Hoc cum dixisset, insufflavit*, id est, sufflavit in eos. Externum enim symbolum adhibuit ad significandum id, quod reipsa operabatur, quando mox adjecit: * *Accipite*, mediante flatu isto, * *Spiritum sanctum*. Cum autem Spiritus sanctus sit quasi flatus quidem Patris ac Filii, significatum hic voluit, insufflando Spiritum sanctum non solius Patris esse spiritum, sed & suum, ut his verbis, ait Aug. & notavit etiam Cyril. ac Hilar. lib 4. de Trinit. Atque ita eumdem Spiritum à se quoque dari; quorum utrumque Isaias indicaverat c. 57. v. 16. Ut verò ostenderet Spiritum hic eis dari, non illimitatè secundum quælibet ejus dona, sed ad certos tantum effectus, addit:

23. quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt.

23. * *Quorum remiseritis peccata*. Non dicit, quorum remissa declaraveritis, vel per fidem remittenda annuntiaveritis, prout Hæretici volunt, sed quorum remiseritis. Nam remissio non est nudum ministerium annuntiandi Evangelii vel declarandi, sed instar actus judicialis, quo à ministro tamquam à judice sententia pronùntiatur, ut ait Trid. sess. 14. c. 6. * *remittuntur eis*, scilicet judicio Dei in cælis: quod aliter dicitur apud Matt. *Erunt soluta & in cælo*. Itaque his verbis insinuat, ad illam remissionem etiam Deum concurrere, cui est proprium supremâ potestate remittere, Apostolorum verò vicariatim seu vicariâ potestate tantùm. Unde rectè Ambros. lib. 1. de pœnit. c. 2. Aiunt se Domino deferre reverentiam, ut soli remittendorum criminum potestatem reservent. Imo, inquit, nulli majorem injuriam faciunt, quam qui volunt ejus mandata rescindere, &c. Nam cum ipse dixerit, *quorum remiseritis, &c.* quis est qui magis honorat, utrùm qui mandatis obtemperat, an qui resistit, &c.? * *Et quorum retinueritis*, id est, quibus remissionem negaveritis, seu quibus non remittenda censueritis. Plus enim significatur, quam nuda negatio: quod apud Matt. verbo *ligandi* exprimitur. *Quorum* ergo *retinueritis* vel ad tempus, propter pœnitentiæ immaturitatem, ut paulatim perficiatur, sive omninò propter impœnitentiam, * *retenta sunt*, judicio Dei in

cælis.

cælis. Utroque membro significat, non inanem esse potestatem, sed effectum habere conjunctum. Cum ergo & remissio & retentio Apostolorum censuræ & judicio committantur, palàm est eos judices constitui; atque ita rectè præcipi omnibus fidelibus, remissionem consequi satagentibus, ut peccata Sacerdotibus confiteantur, quatenùs auditâ peccatorum varietate & qualitate sciant, cui remittenda, cui retinenda, quis aut quomodo ligandus aut solvendus. Hoc autem est judicium discretionis, quo discernitur, quis ad beneficium absolutionis admittendus, quis repellendus. Sed hoc sternit viam ad aliud judicium justitiæ, quo peccata quâdam expiatoriâ castigatione & vindictâ plectuntur: quod quia præcipuum est in hoc tribunali, hinc fit, ut pœnitentes peccata sua non per modum narrationis ad Sacerdotis informationem tantùm exponere debeant, sed magis ad sui accusationem, ad confusionem, ad compunctionem, denique ad pœnæ taxationem.

24. * *Thomas autem unus ex duodecim*, electis olim ad Apostolatum, * *quid dicitur Didymus*, nomine græco idem significante quod Hebraicum *Thomas*, scilicet gemellum, * *non erat cum eis, quando venit Jesus*, aliquâ occasione inde digressus, antequam appareret Christus, ut vult Aug. 3. de consensu c. 25. Spiritum Sanctum tamen videtur cum cæteris ad remittenda peccata accepisse, sicut olim Eldad & Medad eum absentes acceperunt, quia erant inter designatos à Moyse, Num. 11. v. 26. & seqq. Cum ergo Thomas non crederet Dominum resurrexisse, dixit aliis:

24. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus.

25. * *Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum*, Græcè τὸν τύπον τῶν ἥλων, *typum clavorum*, id est, formam seu figuram, quam clavi manuum perforando fecerunt, * *& mittam digitum meum* (digitis enim foramini, quod clavus fecerit, feræ qualis) * *in locum clavorum*, id est, ubi fuerant clavi, Græcè est eadem vox quam *fixuram* verterat. * *Et mittam manum meam in latus ejus*, manus enim expansa refert figuram cuspidis latioris hastæ: nam hinc colligitur tantæ latitudinis fuisse vulnus, quod in latere accepit, & Apostolis ostendit. Thomas quippe ex eis intellexisse videtur, quod eis ostendisset manus & latus, ut est v. 20. scilicet vulnerum cicatricibus seu foraminibus insignia. Non enim erant propriè dictæ cicatrices, quæ cum reliqua carne coaluerant, sed veræ aperturæ vulnerum, sine tamen læsione, dolore, deformitate, ideoque præcipuam vulnerum rationem amiserant. Voluit autem istas vulnerum cicatrices certæ dispensationis gratiâ in redivivo corpore servare, ut eis, quemadmodum Aug. ait epist. 43. quos ædificabat in fide non ficta, non aliud pro alio, sed hoc, quod crucifi-

25. Dixerunt ergo ei alii discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus ejus, non credam.

xum viderant, resurrexisse monstraret. Eaque de causa Thomas rem accuratiùs explorandam censuit, utrum essent vera foramina, quæ in solido veroque corpore fieri solent, ne qua fortè subesset illusio oculorum. Voluit & cælo eadem Christus inferre, ut summus Sacerdos noster Deo Patri suo pretia nostræ libertatis ostenderet, ut notat Ambros. lib. 10. in Luc. * *non credam*, Græcè repetitur negatio ὀυ μὴ; q. d. Nequaquam credam tam leviter, ut vos, nisi visu tactuque rem exploravero. Et adhuc tunc non promittit se crediturum, sed non antè: quod præfracti sanè & cervicosi animi videtur, fidei argumenta pro suo arbitratu exigentis, non obstantibus tot oculatis testibus.

26. Et post dies octo, iterū erant discipuli ejus intus; & Thomas cum eis. Venit Jesus januis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis.

26. * *Et post dies octo*, id est, octavo post die; iterum ergo primâ sabbati seu die Dominicâ, quam Apostoli jam tum videntur honori Dominicæ resurrectionis & congregationibus suis deputasse: & hanc ob causam jure octavo die congregationes in Ecclesiis fieri notat Cyrillus. * *Iterum erant discipuli ejus intus, & Thomas cum eis*, quia quamvis non crederet, non tamen se à credentibus tamquam illusis separabat. * *Venit Jesus januis clausis*, quod frustrà diceretur, si vel alius aliunde introitus patuisset, vel januæ venienti Domino fuissent reseratæ. Itaque conditioni ferociter sibi positæ Dominus humaniter & clementer se accommodans, post omnium salutationem.

27. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed fidelis.

27. * *Dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & affer manum tuam, &c.* Quibus verbis suadetur id quod de forma & latitudine vulnerum istorum in manibus & latere diximus, & apertissimè convincit non cicatrices, sed vera foramina Dominum à resurrectione servasse, non carne repleta, ut feruntur stigmata S. Francisci fuisse, sed aperta. Quia verò Thomæ incredulitas non ex defectu argumentorum, quæ credibilitatem faciunt, sed voluntatis nascebatur, hinc eum paternè hortatur, * *Noli esse incredulus*, pertinaciter rei tam contestatæ reluctando, * *sed fidelis*, Græcè est pulchra allusio, μὴ γίνȣ ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός, qualis Latinè, si diceretur, Noli esse infidelis, sed fidelis.

28. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus.

28. * *Respondit Thomas*, fractus rei evidentiâ, & pudefactus Domini humanitate; videtur enim Domino eum urgente non solum vidisse manus & latus, sed etiam tetigisse & pertractasse, prout sentit Aug. & Cyrill. * *Dominus meus, & Deus meus*, supple, *tu es*. Est enim trunca oratio præ affectus vehementia, quâ agnoscit & veneratur eum, tamquam qui sit Dominus suus. Græcè *ὁ κύριός μου, ille Dominus*, idem videlicet ipse, quem in corpore mortali versantem secutus fuerat, & patientem viderat. * *Et Deus meus*, id est, qui me creavit, Itaque simul humanitatem ejus veram ac divinitatem profitetur in unam coëuntes personam: utrumque pleno reverentiæ & pietatis affectu, ut

Ambr.

Ambr. quod insinuatur voculâ, *meus*, nam, ut Aug. in Psal.49. Deus suus ei dicitur propriè, quem familiariùs habet Deus, tamquam in mancipio suo, tamquam in peculio suo.

29. * *Dicit ei Jesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti*, id est, quia sensibus visus, auditus, ac tactus curiosissimè me explorasti; visus enim quodammodo sensus generalis est, ut Aug. * *credidisti*, scilicet me resurrexisse à mortuis, de quo potissimùm agebatur, & consequenter me esse Dominum tuum, & Deum tuum, seu verum hominem ac Deum: quæ duo hîc Thomas credidit. Sed quomodo credidit primum eorum, si viderit, cum fides sit argumentum non apparentium? Respondetur, etiam indubitatè visa credi posse, si concurrat divina authoritas. Deinde non vidit resurrectionem fieri, sed factam esse certis indiciis collegit. Denique etiam visa resurrectione, & contrectato Christi resuscitati corpore, existimare poterat, se phantasma vel visum videre. Nam Petrus Angelum coram se cernens, & ab eo contrectatus, nesciebat quia verum est, quod fiebat per Angelum: & Domino super mare ambulante dicebant discipuli, quia phantasma est. Rerum enim similitudines subinde tam similes sunt ipsis rebus, ut difficulter possint à rebus ipsis discerni, maximè si animus adsit pervicax: quam pervicaciam credulitas compescit ac domat, divinâ authoritate nitens. Veram ergo fidem Thomæ probavit quidem Christus, sed modum improbavit, quo eam concepit. Quamvis enim & Apostoli cæteri visum habuissent concipiendæ fidei ducem, non tamen conjunctam illam palpationem curiosissimam redivivæ carnis, quam Thomas, non Apostoli, tamquam conditionem necessariam postulaverat. * *Beati qui non viderunt*, non nudè, sed cum adjuncto, * *& crediderunt*, id est, qui tametsi nullo sensu me exploraverint, tamen crediderunt resurrectionem ac divinitatem meam. Quibus verbis commendat non Apostolos cæteros, quod quidam putant; nam & illorum incredulitas & cordis duritia increpata fuit, Marci 16. v. 14. quod iis, qui viderant eum resurrexisse, non credidissent: sed eos, qui ad prædicationem Apostolorum credituri erant, ut Greg. hom. 26. nempe quia Deus illum sibi honorem habere cupit, ut simplici suæ assertioni (hoc est, veritati revelanti) acquiescamus: in quo natura & meritum fidei situm est. Hoc longè perfectiùs facit, eximièque, ut Cyril. ait, eum in quem credit, honorat, qui prævium sensuum suorum usum, vel demonstrationes naturales, vel signa sensibilia non exigit. Tales itaque beati dicuntur, quia beatiores aliis: fides enim illorum magis spontanea, magis non apparentium, & magis fides.

29. Dixit ei Jesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

30. * *Multa quidem & alia signa*, præter ea, quæ toto hoc volu-

30. Multa quidem & alia sig-

na fecit Jeſus in conſpectu diſcipulorum ſuorū, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc.

mine conſcripta ſunt, * *fecit Jeſus in conſpectu diſcipulorum*, tum ante tum poſt paſſionem, * *quæ non ſunt ſcripta in libro hoc*: q. d. Ne quis putet ſe hîc accuratam omnium eorum hiſtoriam habere, quæ Jeſus geſſit, ſciat ille multa à me eſſe prætermiſſa.

31. Hæc autem ſcripta ſunt, ut credatis, quia Jeſus eſt Chriſtus Filius Dei: & ut credentes, vitam habeatis in nomine ejus.

31. * *Hæc autem ſcripta ſunt: ut credatis*, ſed iſta pauca ſcripto tradidi, tamquam quæ ſufficiant, * *ut credatis*, quod iſte homo, qui vocatur * *Jeſus*, *eſt Chriſtus Filius Dei*, id eſt, ſit verus ille Meſſias, qui expectatur Redemptor mundi, ac verus Filius Dei. In quo articulo baſis ac ſumma fidei Chriſtianæ continetur; quique validiſſimè ſignis, non ſolùm à reſurrectione patratis, ſed toto libro narratis, adſtruitur, * *& ut credentes*, fide ſcilicet illâ charitatem generante ſanctificati, * *vitam habeatis*, id eſt, vitam æternam aſſequamini, reportantes videlicet finem fidei veſtræ, ſalutem animarum, * *in nomine ejus*, id eſt, per eum & propter eum, ſive ſanguine, merito, & gratiâ ejus, juxta quod ipſe dixit ſup. c. 10. *Oves meæ vocem meam audiunt, & ego vitam æternam do eis.* Hoc ergo epilogo quaſi claudens Evangelium ſuum ſignificat ſe publicæ utilitatis, non ambitionis causâ ſcripſiſſe, utpotè qui plura præclara prætermiſerit, ut Chryſoſt. obſervat.

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM.

CUm ergò Joannes ita concluſiſſet Evangelium ſuum, quantum ad primarium ſcopum ſuum, aſſerendi videlicet Jeſum eſſe Chriſtum Filium Dei: hîc quaſi alio aſſumpto exordio, adjungit aliqua quæ ſpectant viſibilem ejus in terris vicarium. Nam ut Jeſus eſt fidei & Eccleſiæ fundamentum principale, cui nituntur; ita vicarius ejus miniſteriale & ſecundarium. Maximè autem fidelium intererat de utroque rectè inſtructos eſſe. Itaque

1. Poſtea manifeſtavit ſe iterum Jeſus diſcipulis ad mare Tiberiadis. Manifeſtavit autem ſic:

2. Erant ſimul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanaël, qui erat à Cana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex diſcipulis ejus duo.

3. Dicit eis Simon Petrus: Vado piſcari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & a-

1. * *Poſtea*, id eſt, poſt manifeſtationes duas ſuperiori cap. deſcriptas; nam ideo v. 14. huc reſpiciens, addit, *hoc jam tertiò manifeſtatus eſt*: * *manifeſtavit ſe iterum*, id eſt, manifeſtè ſe redivivum præbuit videndum, * *ad mare Tiberiadis*, quia jam Apoſtoli in Galilæam conceſſerant prout moniti fuerant ab Angelo.

3. * *Dicit ei Petrus*: *Vado Piſcari*, non lucri, ſed vel otii vitandi causâ, vel potius victûs comparandi. Nec eis vitio vertendum, quod ad piſcatum redeant, quia, ut Tertull. lib. de Idololatria, repetunt illud, quod ſine peccato exercetur. Non enim prohibebantur, inquit hîc Aug. arte ſuâ, licitâ ſcilicet atque conceſſâ victum neceſſarium quærere, Apoſtolatûs ſui integritate ſervatâ, quando unde viverent, aliud non haberent. * *Et aſcenderunt in navem*, quæ fuit non Apoſtolorum præſentium, utpotè qui omnia dereliquerant, ſed vel aliorum diſci-

discipulorum, qui aderant, vel à notis commodatò accepta, * *& illa nocte*, quâ piscatio feliciùs succedere solet, quam die, eo quod propter majores noctis tenebras, ac tranquillitatem, pisces minùs videant ac turbentur & aufugiant. * *Nihil prendiderunt*, ut magnitudini miraculi daretur locus.

cenderunt in navim: & illa nocte nihil prendiderunt.

4. * *Mane autem facto stetit Jesus in littore*, tum ne stando in aquis spectrum esse putaretur, tum ad significandum se hujus vitæ tempestates evasisse, **non tamen cognoverunt discipuli*, propter dubiam adhuc lucem vel distantiam, itemque quia non ex forma sua, sed ex miraculo suaviùs innotescere voluit.

4. Manè autem facto stetit Jesus in littore: non tamen cognoverunt discipuli quia Jesus est.

5. * *Dixit ergo eis Jesus*, ut sermocinandi familiaritate eorum intentionem ad se converteret, & congruè ad miraculum delaberetur: * *Pueri*, quod aliqui nomen ætatis esse volunt, ut idem sit quod *juvenes*, alii innocentiæ; fortassis est nomen conditionis, ut idem sit quod *famuli*: videtur enim homines serviliter laborantes tamquam vir majoris notæ alloqui: * *numquid pulmentarium habetis?* Venale scilicet. Nam, quod Chrysost. notat, loquitur ut proxeneta, qui empturus esset aliquid ab eis, quod meridie in foro distraheret. Porro pro *pulmentario*, Græcè est προσφάγιον, id est, obsonium, seu ut verbum sonat, id, quod comedi solet cum pane: quo nihil aliud intelligit, nisi pisces. Quid enim obsonii à piscatoribus noctu piscando occupatis quæras, nisi pisces? Quod etiam patet ex responso Jesu. Cùm enim respondissent ipsi, * *non*, subjicit:

5. Dixit ergo eis Jesus: Pueri numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non.

6. * *Mittite in dexteram navigii rete, & invenietis*, scilicet pulmentarium, quo caretis. Est autem *dextera navigii* dexterum navis latus homini in puppe stanti: quod latus exprimit, tum ne fortuitò locutus videretur, tum ut ista piscatio figuram gereret piscationis illius, quæ erit in fine sæculi respectu bonorum tantùm. * *Miserunt ergo & jam non valebant illud trahere*, id est, in navim sursum attollere, * *præ multitudine piscium.*

6. Dicit eis: Mittite in dexteram navigii rete; & invenietis. Miserunt ergo; & jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.

7. * *Dixit ergo discipulus, &c.* id est, Joannes conspectâ tantâ piscium multitudine, & perpensâ veritate istius prædictionis, idque ex solo jactu ad dexteram: * *Dominus est*, cujus apparitiones nuperrimæ, itemque similium miraculorum memoria ei inhærebat: forte & hinc motus speciem ejus attentiùs consideravit, & agnovit. Quo audito Petrus, * *tunica succinxit se*, Græcè pro tunica est ἐπενδύτης, genus vestis, quod supernè seu super alias vestes injiciunt & induunt, ut pallium, tunica exterior, vel simile quid. Hoc ergo injecit sibi Petrus honestatis causa, * *quia nudus erat*, non toto corpore, quod à verecundia Apostolica prorsus alienum, sed reliquo corpore præter ventrem,

7. Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.

trem,quemadmodum ab operariis fieri ſolet: vel nudus comparatione veſtium, quas in communi converſatione ferebat. Hanc enim tunicam volunt fuiſſe veſtem lineam, ut Syrus & Nonnus ſeu cannabinam, ad genua pertingentem, quâ supernè homines illius conditionis induebantur ſuper ſubuculam ſeu induſium. * *Et miſit ſe in mare*, impatiens deſiderii, negligens captionis, immemor periculi, non tamen immemor reverentiæ, inquit Ambr. in Luc. periculoſo compendio, religioſum maturavit obſequium, ſerum æſtimans, ſi cum cæteris navigio perveniret. Itaque Chryſoſt. hîc notat Petrum & Joannem proprios referre mores: Ille, inquit, ferventior, hic altior erat, ille vehementior, hic perſpicatior: ideo Joannes prior agnovit Jeſum, Petrus prior ad eum pervenit.

8. Alii autem diſcipuli navigio venerunt, (non enim longè erant à terra, ſed quaſi cubitis ducentis) trahentes rete piſcium.

8. * *Alii diſcipuli non projecerunt ſe in mare*, ſed * *navigio venerunt*, verſus terram. Cujus quaſi excuſationis duplex ratio hic datur. Prima, * *non enim longè erant à terra, ſed quaſi cubitis ducentis*, hoc eſt, trecentis pedibus: q. d. * *Quia* tam propè erant, ut mora illa perexigua videretur. Altera, * *trahentes*, verſus terram, * *rete piſcium*, navigio funibus alligatum, quia ſcilicet ponderoſius erat, quàm ut in ipſam navim attolli poſſet. Itaque ſignificat, non eis negligendum fuiſſe rete, piſcibus plenum, ne miraculi gloria oblitteraretur.

9. Ut ergo deſcenderunt in terram, viderunt prunas poſitas, & piſcem ſuperpoſitum, & panem

9. * *Ut ergo deſcenderunt, viderunt prunas poſitas*, operâ videlicet Angelorum, qui & in deſertum acceſſerunt & miniſtrabant Chriſto, Matth. 4. * *& piſcem, & panem*, id eſt, piſces & panes (ſingulari poſito pro plurali) quot ſcilicet opus eſſe videretur, ad reficiendos prandio defatigatos, quod eis Dominus pro ſua humanitate præparabat.

10. Dicit eis Jeſus: Afferte de piſcibus, quos prendidiſtis nunc.

10. * *Dicit eis Jeſus: Afferte de piſcibus.* Quod eis dixit, ne totum phantaſma aut illuſio videretur, dum ipſimet piſces captos vident, contrectant, aſſant, comedunt.

11. Aſcendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piſcibus centum quinquaginta tribus. Et cum tanti eſſent, non eſt ſciſſum rete.

11. * *Aſcendit Petrus, & traxit rete*, hoc eſt, cùm nonnihil intraſſet in mare, aſcendendo verſus terram traxit rete * *plenum magnis piſcibus*, ideoque traxiſſe dicitur, quia præfectus totius piſcationis, cæteris adjuvantibus. * *Et cùm tanti eſſent*, id eſt, tot & tam magni (Græcum enim τοσούτων ὄντων, & ad multitudinem & ad magnitudinem referri poteſt) * *non eſt ſciſſum rete*, Deo ſcilicet rete tam fragile contra impetum piſcium ac trahentium roborante. Alludit autem ad aliam piſcationem, quâ ante reſurrectionem rete ſciſſum fuerat, ut narratur Luc. 5. Nam duabus iſtis piſcationibus tamquam valde myſterioſis, Aug. ſignificari tradit duos Eccleſiæ ſtatus; unum in hoc ſæculo, alterum in fine ſæculi. Nam ideo illa contigit ante reſurrectionem Chriſti, quaſi tempore vocationis humani generis; hæc poſt eam: ibi retia non mittuntur ad dexteram, ſed indifferenter in quodcum-

cumque latus, quia colliguntur nunc in Ecclesiam boni & mali: hîc ad dexteram, quia soli boni: ibi scissio retium, schismata Ecclesiarum significans; hîc integritas eorum summæ illius futuræ concordiæ imperturbabilem unitatem: ibi pisces trahuntur in naviculas duas, id est, in Ecclesiam Gentium & Judæorum, ita ut multitudine pene mergantur, quia multitudo est causa dissolutionis disciplinæ, quâ Ecclesiæ deprimuntur; hîc trahuntur in littus, id est, in stationem stabilem æternitatis: ibi capiuntur parvi & magni; hîc soli magni, quia soli electi, qui quamvis impares futuri sint meritis, omnes tamen propter beatitudinis complementum magni erunt. Plura vide præclarè apud Aug. tract. 122. in Joan. Ubi & multa de illo numero piscium, *centum quinquaginta trium*, quo significari putat universitatem beatorum, qui legem per gratiam impleverunt. Alii putant tot pisces captos, quia, ut Oppianus tradit, tot sunt genera piscium diversorum; quem dmodum & alii tradunt, tot esse genera animalium terrestrium, exceptis reptilibus: ut significetur quòd Dominus per novissimam piscationem redimet electos ex omni tribu, & linguâ, & populo, & natione. Nec illud caret mysterio, quòd post hanc piscationem sequatur prandium, quia refectio æternitatis collectis piscibus consequetur. Vide cætera apud Aug. etiam in Psalm. 49. & lib. 83. quæstionum q. 57. Cùm ergo Jesus eos ad prandium invitasset,

12. * *Nemo audebat discumbentium interrogare eum: Tu quis es?* Non quod timerent importunitate eum offendere, sed * *scientes, quia Dominus est*, hoc est, propter nimiam evidentiam veritatis, inquit Aug. quæ nec dubitare quemquam sinebat: interrogatio enim supponit ignorantiam, vel dubitationem. Dubitando ergo verebantur ei injuriam facere: tam erat evidens ex forma, voce, præcedenti miraculo, & ex modo agendi esse Jesum.

12. Dicit eis Jesus: Venite, prandere. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum: Tu quis es? scientes, quia Dominus est.

13. * *Et venit Jesus*, postquam cæteri accubuissent, adjunxit se postremum, & tamquam hospes convivas suos excepturus: * *Et accipit panem & piscem*, singulis distribuens quantum satis. Simul Jesum comedisse circumstantiæ videntur postulare, maximè spectatis locis Actuum Apostolorum c. 1. v. 4. & c. 10. v. 41.

13. Et venit Jesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.

14. * *Hoc jam tertio manifestatus est*, id est, hâc jam tertiâ vice apparuit, * *discipulis suis*, scilicet in unum congregatis. Primùm quidem c. 20. v. 19. unâ sabbatorum, quâ resurrexerat, idque absente Thomâ. Secundò verò post dies octo ibid. v. 36. Denique hîc. Seorsim verò singulis multis apparuerat, Mariæ Magdalenæ, mulieribus, Petro, duobus euntibus in Emaus, &c.

14. Hoc jam tertiò manifestatus est Jesus discipulis suis, cum resurrexisset à mortuis.

15. * *Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus*, nempe illi tam-

15. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Je-

fus: Simon Joannis diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu ſcis quia amo te. Dicit ei: Paſce agnos meos.

16. Dicit ei iterum: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu ſcis quia amo te. Dicit ei: Paſce agnos meos.

quam particulari perſonæ, quam propterea Evangeliſta, & nomine gentilitio & alio per Chriſtum impoſito, conjunctim vocat *Simonem Petrum*. Chriſtus verò adhuc diſtinctiùs addit nomen Patris, dicendo, * *Simon Joannis*, ſupple, *fili*, quod prorſus idem eſt cum eo, quod Matt. c. 16. dixit, *Simon Bar-Jona*, pro *Johanna*, id eſt, *fili Joannis*. Unde & hoc loco Syriacè eſt *Bar-Jona*. Tot cautionibus Chriſtus nos munire voluit, ne, ut Hæretici fingunt, omnibus diſcipulis commune eſſe putaremus id quod hìc Petro tribuit. Dicit ei itaque adhuc eum ſeparando à reliquis: **diligis me plus his*, aſſidentibus? Voluit enim eum amoris vicarium conſtituere, inquit Ambr. in Luc. nempe in paſcendo docendoque grege ſuo: à quo tot offendicula paſtoribus ingeruntur, dum alii infirmi, alii tardi, alii ſegnes, alii lenes, alii protervi, alii duri, ac procaces adverſus paſtorem ſunt, ut nemo conſtanter iſta ſit ſuperaturus, niſi in quo amor Chriſti multùm ſuperaverit. * *Dicit ei: Etiam Domine*. Putaretur interrogationi Dominicæ omni ex parte annuiſſe, niſi adderet, * *tu ſcis quia*, ſeu quod, * *amo te*. Quod Ambroſ. putat eſſe jusjurandum: ſed verius eſt, Petrum ita loqui, quod ſibi diffideret, totumque judicium Chriſto committeret. Supprimit autem, * *Plus his*, quia hoc reſpondit, quod de ſeipſo ſciebat, qui cor alterius noſſe non poterat, inquit Aug. tract. 124. Noluit ergo iterum eſſe mendax de ſe præſumendo, ut ante paſſionem. Suffecit ei, teſtimonium perhibere cordi ſuo; non debuit eſſe judex cordis alieni, ut idem ait ſerm. 24. de Sanct. * *Paſce* igitur; infert enim hoc Chriſtus ex reſponſione Petri: q. d. Si diligis me, paſce, ut notat Aug. Quid eſt autem aliud *Si diligis me, paſce oves meas*, inquit idem, quam ſi diceretur, Si me diligis, non te paſcere cogita, ſed oves meas: ſicut meas paſce, non ſicut tuas: gloriam meam in eis quære, non tuam: dominium meum, non tuum: lucra mea, non tua: ne ſis in eorum ſocietate, qui pertinent ad tempora periculoſa, ſeipſos amantes. Porrò nomine actûs deſignat poteſtatem, *Paſce*, id eſt, paſtorem age, ſicuti dicimus, *Rege provinciam iſtam*, id eſt, ſis rector aut gubernator ejus. *Paſcere* autem non eſt ſolum cibum præbere ſeu docere, ſed præeſſe, præire, tueri, compeſcere, caſtigare, hoc eſt, regere, quod Græcâ voce ποιμαίνειν apertè ſignificatur, & ita vertitur Matth. 2. *Qui regat populum meum Iſraël*, & Pſalm. 2. & Apocal. 19. *Ipſe reget eos in virga ferrea*. Unde & Aug. Chriſtus oves paſcendas, hoc eſt, docendas regendaſque, committit. * *Agnos meos*, ſic & ſecundo loco textus Latinus repetit *Agnos meos*, pro quo Græci videntur legiſſe *Oviculas*, ut colligitur ex Ambr. in Luc. quamvis nunc legatur *Oves*, amiſſo uno jota, πρόβατα pro προβάτια. Itaque per *Agnos*, bis repetitos, ſignifican-

tur

tur duo populi, Judaicus & Gentilis: per *Oves* verò Episcopi & Pastores tamquam matres agnorum. Vel commodiùs *Agni* primo loco significant simplices fideles; *Oviculæ* secundo loco Presbyteros, velut minores pastores; *Oves* verò Episcopos. Quod autem non dicit, *Pasce has aut illas oves*, sed absolutè & indiscretè *meas*, universas intelligit; omnes videlicet quæ quoquo modo dicuntur *meæ*, ut notat Bernard. 2. de considerat. c. 8. Cui non planum, inquit, non designasse aliquas, sed assignasse omnes? Nihil excipitur, ubi distinguitur nihil. Itaque illud, *pasce agnos & oves meas*, idem est ac si diceret. Sis pastor universi gregis seu ovilis mei, hoc est, totius Ecclesiæ meæ, tam filiorum, quàm patrum; tam fidelium, quàm omnium Pastorum, seu Episcoporum. Quod officium cùm sit ordinarium, ac tamdiu necessarium, quàm erit ovile; profectò iisdem istis verbis eandem potestatem omnibus Petri legitimis successoribus tribuit. Trinum verò illud examen amoris alludit quidem ad trinam ejus negationem, ut notat August. & Cyrill. sed tamen significavit incenso, stabili, ac perfecto Christi amore ad pascendum opus esse: terna enim inculcatio perfectionis indicium est. Unde etiam ter committit ei gregem suum, ut indicit commissæ rei magnitudinem, ac definitum committentis consilium.

17. * *Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, &c.* verens videlicet, ne fortè etiam hîc falleretur, sicut ante passionem, quando multa de se promiserat. Quam rationem tristitiæ videtur notare Aug. serm. 49. de verbis Domini: Contristatus est, inquit, quasi ille, qui videbat conscientiam negationis, non videret fidem confitentis, timendo scilicet, quod illa deesset conscientiæ suæ. Nam de omni scientia Christi nullo modo dubitabat, dicendo, * *Domine tu nosti omnia*, tamquam Deus meus, etiam secreta cordium: proinde * *tu scis quia amo te*, prout mea mihi dictat conscientia. Cum ergo Petrus valdè sibi diffideret, consolatur eum Christus, declarando se non diffidentem interrogasse, sed veram esse responsionem ejus, ut notat Cyrill.

17. Dicit ei tertiò: Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertiò, Amas me? & dixit: Domine tu omnia nosti: tu scis quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas.

18. * *Amen, amen dico tibi, Cum esses junior*, ætate, *cingebas te, & ambulabas ubi volebas*, expeditus videlicet ac liber: * *cum autem senueris*, quo Græci observant significari eum tunc fuisse mediæ ætatis, prout etiam ex annis, quibus supervixit, colligitur. * *Extendes manus tuas*, in crucem, hoc est, crucifigeris, inquit Aug. * *Et alius te cinget*, id est, cingulis cruci adstringet. Tunc enim Petrus ab alio cingitur, cum cruci adstringitur, inquit Tertull. in fine Scorpiaci. Quo indicare videtur magis funibus in cruce suspensum, quam clavis affixum fuisse. * *Et ducet quo tu non vis*, ad mortem scilicet, propter naturalem mortis ab-

18. Amen, amen dico tibi: cum esset junior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu non vis.

abhorrescentiam, quam tamen constantia voluntatis vicit. Unde Aug. Ad mortis molestiam nolens ductus est, sed ab ea volens eductus est: nolens ad eam venit, sed volens eam vicit, & reliquit hunc infirmitatis affectum, quo nemo vult mori, usque adeò naturalem, ut eum B. Petro nec senectus auferre potuerit. Propter nos autem consolandos, etiam hunc in se affectum Christus ostendit, quando dixit, *Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste*: sed affectus ille virtutis magnitudine superari debet. Unde idem: Sed molestia quantacumque sit mortis, debet eam vincere vis amoris. Nam si nulla esset mortis molestia, non tam magna esset martyrum gloria. Qua de re præclarè Tertull. in fine Apolog. Planè, inquit, volumus pati, (martyrium) verum eo more, quo bellum miles. Nemo quippe libens patitur, cùm & trepidare & periclitari sit necesse: tamen & præliatur omnibus viribus, & vincens in prælio gaudet, qui de prælio querebatur, quia & gloriam consequitur, & prædam.

19. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.

19. * *Hoc autem dixit, significans qua morte*, hoc est, quo mortis, seu interfectionis genere, * *clarificaturus esset Deum*, hoc est, glorificaturus, extensione scilicet manuum & cinctione, hoc est, cruce. Nam ille est hominis crucifixi habitus: quod quia fiebat propter solam fidem & pietatem in Christum Deum, hinc mors ista in magnam Dei claritatem seu gloriam cessit. * *Et cum hoc dixisset*, finiendo in istis verbis, *ducet quo non vis*, ne Petrus per suum non velle detrectaret passionem, surrexit Christus, & progressus quasi ad abitum se parans, * *dicit ei: Sequere me*, tamquam discipulus doctorem, nunc quidem gressu corporali, sed tamquàm symbolo, quo intelligas tibi sequendum esse exemplum meum. Nam, ut Cyrill. ænigmaticè ostendit vestigia Christi, id est, passionem crucis Petro sequendam esse, ut quamvis duceretur quò non vellet, appetitu carnis, simul tamen voluntariè procederet ad supplicium, sicut Christus suis persecutoribus obviam processit. Unde & Petrus ex Romano elapsus carcere, cùm ex Christo sibi obvio audivisset, *Venio Romam iterùm crucifigi*, quo crucem sibi subeundam esse Petrus monebatur, sponte suâ ad carcerem reversus est, ut Ambr. Orat. contra Auxentium.

20. Conversus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Jesus, sequentem: qui & recubuit in cœna super pectus ejus & dixit, Domine quis est qui tradet te?

20. * *Conversus Petrus*, id est, retrò respiciens, an & cæteri sequerentur, * *vidit illum discipulum sequentem, quem diligebat Jesus*, præ cæteris teneriùs & familiariùs, ut Aug. tract. 119. Itaque curiosus sciendi, quid etiam Joanni tam dilecto esset obventurum, & arbitratus Joannem hoc velle quidem, sed non audere sciscitari, ut Chrysost. notat.

21. Hunc ergo

21. * *Dixit Jesu: Domine, hic autem quid?* supple, *facturus*, aut *passu-*

passurus est? Satis enim intellexerat quid Christus sibi innuisset: q. d. Num & istum similiter ducet alius, quo non vult, an verò ut filius delicatus tenereque dilectus suaviori viâ ad te migrabit?

cùm vidisset Petrus, dixit Jesu: Domine, hic autem quid?

22. * *Dixit ei Jesus: Sic eum volo manere.* Textus Syriacus & Græcus & plerique Commentatores Græci, itemque quinque aut sex exemplaria Latina legunt, *Si eum volo manere*, & tunc sensus clarus est. Nostra Vulgata editio eumdem sensum habet, ut sit sermo conditionalis non affirmativus, hoc modo: Esto, vel ita sit, vel statuamus, quod eum sic velim manere sine morte, **donec veniam*, ad judicandum, * *quid ad te*, pertinet hoc curiosius inquirere? Retundi enim curiositatem ejus notat Chrysost. Ita solemus tractare eos, qui impertinenter rogant, ut vel taceamus, vel eos ambiguos relinquamus. Quo pacto nonnulli exponunt & istud Matth. 20. *Volo & huic novißimo dare, sicut & tibi*, ut non significet se dispares merito æquare velle præmio, quod Deus non solet facere, etsi possit, sed tantùm adductione alicujus casus ostendere libertatem suam: q. d. Quid si velim huic novissimo dare, sicut & tibi, quid habes quod conqueraris? An non licebit mihi quod volo facere? * *Tu me sequere*, hoc est, tuum est mortem, exemplumque meum cogitare & sequi, non aliena scrutari.

22. Dicit ei Jesus: Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

23. * *Exiit ergo sermo* iste, seu rumor iste percrebuit, * *inter fratres quia discipulus ille non moritur*, id est, numquam moreretur. Cùm enim Petri mortem à Domino prædictam esse sentiret, Joannis verò suspensam; videbatur Christus insinuasse, eum immortaliter victurum, utpotè usque ad secundum adventum Domini superstitem, & consequenter semper. Quod multò pronius erat judicare, si Christus verbis affirmativis usus fuerit; *Sic eum volo manere &c.* Hanc autem opinionem refellit Evangelista: * *Et non dixit ei Jesus: non moritur; sed sic eum volo, &c. quid ad te?* hoc est, verbis istis reliquit rem suspensam, utpote non absolvens orationem in istis verbis, *donec veniam*; sed coërcens Petri curiositatem per hoc, quod insuper adjecit; *quid ad te?*

23. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Jesus: Non moritur; sed: Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?

24. * *Hic*, de quo iste sermo percrebuerat, * *est discipulus, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc*, id est, est ille discipulus, qui testatur paulò antè, imò toto libro narrata esse vera suumque testimonium scripto consignavit, tacitè indicans sine expressione proprii nominis illum, de quo exierat ille sermo, esse scriptorem hujus Evangelii. Vult enim coronidem imponere, fidemque conciliare toti libro. * *Et scimus*, non ego tantùm, sed & alii, qui cum Domino versati sunt, * *quia verum est testimonium ejus*, quod scripsit: sic enim scriptor est, ut simul testis sit, non famâ auditæ, sed oculis perspectæ veritatis.

24. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus, quia verum est testimonium ejus.

25. * *Sunt autem & alia*, præter narrata, * *multa, quæ fecit Jesus*, supple,

25. Sunt autem & alia multa, quæ fecit Jesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

ſupple, ſicut ſupplevit ſuperiùs c. 20. v. 30. quæ non ſunt ſcripta in libro hoc, ſed ab aliis Evangeliſtis memoriæ tradita, vel omninò prætermiſſa: * *quæ ſi ſcribantur per ſingula*, ſeu ſigillatim, * *nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros.* Locutio eſt hyperbolica, ut Euthymius & Cyrill. & ante illos tradit Aug. quo ſignificatur ingentem futurum librorum numerum, & conſequenter factorum Jeſu. Nihil enim totâ vitâ mortali dixit, aut fecit, quod non eſſet divinum, & ſcriptione digniſſimum. In talibus autem hyperbolis non eſt mendacium, quia tametſi locutio fidem rerum excedat, non tamen hoc volumus ſignificatum, quod verba ſonant, ſed tantummodò rem, quam ita augemus aut minuimus, eſſe vehementer magnam aut parvam. Sic ſup.c.10.v.19.Phariſæi dicunt, *Ecce mundus totus poſt eum abit.* Unde Aug. hoc loco rem explicans, at: Salvâ rerum fide plerumque verba excedere videntur fidem: quod fit quando aliquid augetur vel extenuatur, nec tamen à tramite veritatis abberratur: quoniam ſic verba rem, quæ indicatur, excedunt, ut voluntas loquentis nec fallentis appareat; qui novit quouſque credatur, à quo ultrà quàm credendum eſt, vel minuitur loquendo vel augetur.

FINIS.



SERIES

SERIES VITÆ JESU CHRISTI

JUXTA ORDINEM TEMPORUM.

HActenus explicuimus singulorum Evangelistarum contextum, nullâ habitâ ratione temporis vel ordinis quo singulæ res gestæ sint: nunc operæ pretium me facere existimavi, & utile gratumque Lectoribus studiosis, si, quàm brevissimè fieri potest, seriem rerum gestarum juxta ordinem ætatis Christi ob oculos ponam, ut una historiæ facies appareat, quæ alioquin non mediocriter confusa & intricata est. Ætatem autem distinguemus in puerilem, quæ se extendat usque ad Baptismum; & in virilem: & hanc rursum in præludium prædicationis usque ad primum Pascha; & in quatuor annos prædicationis & conversationis usque ad ascensionem in cælum.

Ætas Puerilis.

1. ITaque Deus, cùm Verbum, quod erat in principio, & ab æterno, Deus apud Deum, etiam carnem fieri decrevisset, ut narratur Joan. 1. v. 1. & seqq. regnante Herode misit Angelum Gabriëlem, qui nuntiaret Zachariæ parituram Elisabeth filium Joannem, præcursorem Christi: & sexto mense post ad Mariam Virginem; quæ gravida visitat Elisabetham. Paritur Joannes & circumciditur; usus linguæ redit Zachariæ, qui benedicit Deum, prout hæc narrantur Lucæ 1. à v. 5. usque ad 79.

2. Hinc Joseph docetur ab Angelo uxorem esse gravidam de Spiritu sancto Matth. 1. v. 19. & seqq. Nascitur paulò post Christus in Bethleem, Luc. 2. v. 1. Et genealogia ejus pertexitur per Salomonem, Matth. 1. v. 1. & alia per Nathan, Lucæ 3. v. 23.

3. Natus annuntiatur Pastoribus, & circumciditur octavo die, Luc. 2. v. 1. usque ad 22. Sex diebus interjectis, adoratur à Magis, Matth. 2. v. 1. & post impletos adhuc viginti sex dies purgationis Mariæ, sistitur in Jerusalem in templo, Lucæ 2. v. 22. usque ad 39.

4. Hinc

4. Hinc Joseph ab Angelo admonitus fugit cum eo in Ægyptum, & post infantes occisos, & aliquot annorum moram redit in Nazareth Galilææ, Matth. 2. v. 13. usque ad finem.

5. Quotannis cum parentibus ascendit Jerosolymam, & annos natus duodecim mansit inter Doctores in templo. Reversus obedit parentibus crescens ut ætate, ita & sapientia usque ad annum ætatis ferè trigesimum, Lucæ 2. v. 41. usque ad finem capitis.

Ætas Virilis ante primum Pascha post Baptismum.

1. INstante tempore prædicationis Christi, anno xv. Tiberii Cæsaris, Joannes præcursor prædicatione & baptismo pœnitentiæ excitat omnium animos ad expectandum Christi adventum, ipsumque Christum baptizat, voce Patris eum Filium suum declarante, Matt. 3. v. 1. usque ad finem, Lucæ 1. v. 1. & seqq. Joan. 1. v. 6. 7. 8. Baptizatus itaque ducitur à Spiritu Sancto in desertum, ubi jejunat quadraginta dies luctaturque cum diabolo, Matth. 4. v. 1. & seqq. Marci 1. v. 12. & Lucæ 4. v. 1. Intereà Joannes Pharisæis ad se missis profitetur se non esse Christum, Lucæ 3. v. 15. & fusiùs Joan. 1. v. 19. & seqq.

2. Postridiè Jesus ex deserto reversus digito ostenditur à Joanne, esse Agnus Dei. Repetit hoc testimonium postridiè. Jesum sequitur Andreas, qui adducit Simonem. Sequenti die occurrit Philippo, qui Nathanaëlem attrahit, Joan. 1. v. 29. usque ad finem capitis.

3. Hinc tendit in Canam Galilææ, ubi aquâ in vinum mutatâ descendit Capharnaum cum suis. Inde Jerosolymam instante Paschate, ubi ementes vendentesque templo pellit, Joan. 2. v. 1. usque ad 23.

Annus primus Prædicationis à primo Paschate sequente Baptismum, usque ad secundum.

1. HOc ipso primo Paschate prædicanti Jerosolymis multi credunt, propter signa, quæ faciebat. Quo tempore Nicodemus noctu instituitur, Joan. 2. v. 23. & c. 3. usque ad v. 22. Hinc in Judæam discedit, baptizans per discipulos suos: cumque hominum affluxum molestè ferrent discipuli Joannis, docet eos Joannes Christum crescere debere, se autem minui, Joan. 3. v. 22. usque ad finem capitis.

2. Non multò pòst, Herodes reprehensus à Joanne, conjicit eum in carcerem: quod tres Evangelistæ incidenter narrant, Matthæus 14. v. 3. Marcus 6. v. 17. & Lucas 3. v. 19. sed nullus suo loco. Quo audito Jesus secessit à Judæa in Galilæam, Matth. 4. v. 12. Marci 1. v. 14. & Joannis 4. v. 1. Transiens autem per Samariam, mulierem Samaritanam,

nam, & populum per biduum docet. Inde digressus post biduum à Galilæis honorificè excipitur, & in Cana filium reguli febricitantem sanat, ibid. Joan. 4. à v. 4. usque ad finem capitis.

3. Ex Cana declinans patriam suam Nazareth, habitaturus venit Capharnaum. Hinc peragrat Galilæam prædicando, vocans ad mare piscantes Petrum & Andream, itemque Jacobum & Joannem, edito captorum piscium miraculo, Matth. 4. v. 13. usque in finem, Marci 1. v. 15. & Luc. 5. v. 1. & seqq. Cum istis ingreditur Synagogam Capharnaum, ac dæmonium ejicit, Petri quoque socrum febricitantem liberat, crescenteque famâ vesperi ad januam plurimos sanat, Marc. 1. v. 21. Lucæ 4. v. 13. & aliquid Matth. 8. v. 14. Manè descendit Capharnao in desertum: hinc in Galilæam, prædicando atque sanando, Marc. 1. v. 35. & Luc. 4. v. 42.

4. Pressus turbis jubet fretum trajici, rejicitque quemdam à discipulatu suo, Matth. 8. v. 18. Inter trajiciendum obdormit, ortamque tempestatem verbo sedat, ibid. v. 24. & Marc. 4. v. 36. & Luc. 8. v. 23. Freto trajecto duos dæmoniacos apud Gerasenos à dæmonibus liberat, quibus porcos invadere & in stagnum præcipitare permittit, ut Matthæus & Lucas ibid. consequenter, Marcus verò c. 5. v. 1. & seq.

5. Redit manè ad Capharnaum, ubi paralyticum per tectum demissum sanat, unde digressus vocat Matthæum à telonio, & in convivio discipulos Joannis & Pharisæos docet, Matth. 9. v. 1. & seqq. Marc. 2. v. 1. Lucæ 2. v. 18. Deinde à Jairo ad filiam curandam vocatus, in via sanat tactu fimbriæ Hemorroissam, & domi filiam à morte suscitat, Matth. 9. v. 18. Marc. 5. v. 22. & Lucæ 8. v. 4. Et inde divertens duos sanat cæcos, ex alio mutum ejicit dæmonium, quod Matth. c. 9. v. 27. consequenter narrat.

Annus secundus Prædicationis à secundo Paschate usque ad tertium post Baptismum.

1. POst hæc ascendit Jesus Jerosolymam ad diem festum Paschatis ubi ad probaticam piscinam sanat eum, qui triginta octo annos infirmus fuerat, factumque in Sabbato latè tuetur, Joan. 5. v. 1. usque ad finem capitis.

2. Hinc cum discipulis per sata transit, cumque sabbato spicas illi vellerent, & ipso paulò post manum aridam sanasset, utrumque reprehendentes Pharisæos refellit, Matth. 12. v. 2. Marc. 2. v. 28. usque ad finem, & initio cap. 3. itemque Lucæ 6. v. 1.

3. Cùm propterea eum vellent perdere, secedit ad mare, turbam è

mari docens : morbosque curans, Matth. 12. v. 15. Marc. 3. v. 7.

4. Paulò post turbis relictis ascendit in montem, in oratione pernoctat, eligit ex discipulis duodecim Apostolos; ad quos ac turbam longum unum sermonem habet, Christianæ perfectionis compendium, qui dicitur *Sermo Domini in monte*, Matth. toto cap. 5. 6. & 7. Marc. 3. v. 13. Luc. 6. v. 12. usque in finem capitis.

5. Descendens è monte in agrum Capharnaum, mundat leprosum; Matth. 8. v. 1. Marc. 1. v. 40. Luc. 5. v. 12. Urbem ingressus paralysi liberat servum Centurionis, Matth. 8. v. 5. Luc. 7. v. 1. Unde digressus ad oppidum Naim, suscitat filium unicum mulieris viduæ, Luc. ibid. v. 11.

6. Interim Joannes è carcere mittit discipulos suos ad Jesum, qui Joannem ex multis capitibus laudans, taxat impœnitentiam Judæorum maximè Corozain, Bethsaidæ, Capharnai, Matth. 11. v. 2. usque in finem capitis, Luc. 7. v. 18. usque ad 36. Hinc pandens apud Simonem Pharisæum peccata dimittit Magdalenæ, Luc. 7. v. 36.

7. Capharnai sanat dæmoniacum cum & mutum : quâ occasione calumniantes opera Spiritûs Sancti Pharisæos, & signum de cælo quærentes latè refellit, Matth. 12. v. 22. usque ad 46. Lucæ 11. v. 14. usque ad 33. & Marci 3. v. 22. usque ad 31.

8. Intereà cognati advolant, ut eum tamquam furiosum tenerent, Marc. 3. v. 21. Cumque nuntiaretur eorum adventus, ut eum convenirent, docet omnes facientes voluntatem Dei esse matrem & fratres suos, Matth. 13. v. 46. Marc. 3. v. 31. Luc. 8. v. 19.

9. Hinc ad mare egressus multis parabolis, seminis, zizaniorum, sinapi, fermenti, thesauri, margaritæ, sagenæ, docet turbas, Matth. 13. v. 1. usque ad 53. Marc. 4. v. 1. usque ad 35. Lucæ 8. v. 4. & c. 13. v. 18. Inde in Nazareth proficiscitur, ubi scandalizantur in ejus concione, imo ejiciunt eum è civitate, Matth. 13. v. 53. Marci 6. v. 1. usque ad 7. Lucæ 4. v. 16. usque 31. Pergit deinceps circuire vicos Galilææ, suppeditantibus vitæ necessaria mulieribus, quas sanaverat, Lucæ 8. v. 1.

10. Apostolos præceptis instruit, mittitque binos ad prædicandum, qui prædicant, sanant, ungunt infirmos oleo, Matth. toto cap. 10. Marci 6. v. 7. usque ad 14. Lucæ 9. v. 1. usque ad 7. Interea & ipse Jesus Galilæos docendo peragrat, Matth. 11. v. 1. & Herodes ad famam Jesu putat Joannem à se occisum, esse resuscitatum, Matth. 14. v. 1. Marc. 6. v. 14. Luc. 9. v. 7.

11. Reversis à prædicatione Apostolis, secedit cum eis Jesus in desertum, trans mare Galilææ, ubi pascit quinque millia virorum quin-

que

que panibus ac duobus piscibus. Sub vesperam jussis Apostolis transfretare ipse fugit in montem, unde quartâ vigiliâ veniens sedat tempestatem, Matth. 24. v. 13. Marc. 6. v. 30. usque ad 53. Lucæ 9. v. 10. Joan. 6. v. 1. usque ad 22.

12. Exiens navim, in terram Genesareth sanat omnes malè habentes etiam fimbriæ tactu, Matth. 14. v. 34. Marc. 6. v. 53. alterâ verò die in Synagoga Capharnai occasione patrati miraculi de panibus, longo sermone docet se esse panem vitæ, carnem & sanguinem suum esse manducandum & bibendum, Joan. 6. v. 22. usque ad finem capitis.

Annus tertius Prædicationis à tertio Paschate sequente Baptismum usque ad quartum.

1. HOc Paschate, quod Joannis 6. v. 4. indicatur, Christus vel non ascendit Jerosolymam, eò quòd eum Judæi quærerent interficere, vel certè continuò reversus est in Galilæam, Joan. 7. v. 1. ubi Scribæ cum eo disputant de lotione manuum atque observatione traditionum. Unde digressus in fines Tyri & Sidonis filiam Cananææ liberat à dæmonio: & ad mare rediens multos infirmos sanat, atque inter cæteros surdum simul ac mutum, Matth. 15. à v. 1. usque 32. Marc. toto cap. 7.

2. Mox septem panibus, paucisque piscibus quatuor millia virorum cibat. Post quod miraculum venit in partes Magedan & Dalmanuthæ, ubi Pharisæi signum de cælo petunt: quibus repulsis transfretans monet cavendum à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum, Matth. 15. à v. 23. usque ad v. 13. cap. 16. & Marci 8. à v. 1. usque 22. ubi Marcus consequenter addit, apud Bethsaidam cæco extra vicum educto lumen esse restitutum.

3. Hinc apud Cæsaream Philippi Petri fidem exquirit & laudat, ædificandæque Ecclesiæ Petram futurum pollicetur: sed mox passionem ac mortem Jerosolymis prædicit sibi subeundam, unicuique verò subeundam esse crucem suam. Octavo post die transfiguratur in monte: unde descendens ejicit dæmonium è lunatico, quod discipuli non potuerant. Inde digressus in Galilæam prædicit iterum passionem suam ac resurrectionem, quæ omnia consequenter narrantur Matth. 16. à v. 13. usque ad v. 23. cap. 17. & Marci 8. à v. 27. usque ad v. 32. cap. 9. & Lucæ 9. à v. 18. usque ad 46.

4. Ingressus Capharnaum pro se & Petro didrachmum solvit, Matth. 17. v. 23. Unde ortâ contentione de primatu inter discipulos, eorum ambitionem comprimit, advocato puero, multaque prædicit de scandalo

dalo pusillorum cavendo, peccatisque condonandis, exemplo Regis adducto, ineuntis rationem cum servis, Matth. 18. toto cap. Marc. 9. v. 32. usque ad finem, Luc. 9. v. 46. usque ad 51. & quædam cap. 17. v. 1. usque ad 5.

5. Scenopegiâ instante noluit cum cognatis in Judæam ascendere, sed paulò post occultè ascendit à Galilæa in Judæam, Matth. 19. v. 1. Marc. 10. v. 1. & latius Joan. 7. v. 2. In itinere cùm Samaritani negassent ei hospitium, reprimit in discipulis vindictæ cupiditatem, imò Samaritanum obvium cum novem aliis à lepra sanat, eumque laudat, Luc. 9. v. 51. & c. 17. v. 11.

6. Festo Scenopegiæ mediante intrat Jerusalem, tantâ docens efficaciâ, ut ministri ad eum capiendum missi ipsi caperentur. Undè cùm in montem Oliveti vespere recessisset, reversus manè mulierem in adulterio deprehensam è Judæorum manibus in terra scribens liberat: quâ occasione docet, quis ipse sit, & qui Judæi; an eorum pater Abraham, an diabolus: undè jam jamque lapidantibus, manibus eorum elabitur. Mox verò præteriens cæcum à nativitate, luto oculis illito, die sabbati eum sanat, multaque de pastore bono, de mercenario, de ovibus suis disserit, prout hæc omnia narrantur consequenter per Joan. toto c. 7. v. 8. 9. & 10.

7. Egressus Jerosolymis peragrat Judæam designans alios septuaginta duos discipulos, quos binos præmittit in omnem locum quo venturus erat, instruens eos ferè similibus, quibus aliquantò ante Apostolos instruxerat: reversos docet modestiam, Patrique suo gratias agit, Luc. 10. v. 1. usque ad 25. & aliquid Matth. 11. v. 25. usque ad finem.

8. Hinc Scribam arrogantiorem docet, quis ejus proximus sit exemplo Samaritani. Paulò post in Bethania hospitio exceptus, Mariæ otium Marthæ negotiis præfert. Deinde discipulos orare docet, *Pater noster &c.* maximeque perseverantiam orationi esse adhibendam, Luc. 10. à v. 25. usque ad v. 14. cap. 11.

9. Invitatus ad prandium à Pharisæo carpit eorum præposterum munditiæ studium, hypocrisin, aliaque vitia, sæpiùs *Væ* ingeminans, Luc. 11. v. 37. usque ad finem. Deinde hereditatis divisionem à se rejicit, ab avaritia & sollicitudine rerum temporalium revocans multis argumentis, Luc. 12. à v. 13. usque 53. Quæ verò usque ad finem capitis ibid. sequuntur, eodem tempore subjuncta videntur, quamvis & aliis locis & occasionibus pleraque dicta sint.

10. Deindè cùm ei nuntiatum esset de Galilæis à Pilato occisis, provocat omnes ad pœnitentiam, ne instar ficus infructuosæ excidantur: mulierem octodecim annis inclinatam erigit, murmurantesque com-

primit: cæteros verò auditores instruit parabolis grani sinapis, ac fermenti. Indè per castella Judææ tendens in Jerusalem, cùm rogaretur, an pauci essent salvandi, docet per angustam portam nitendum esse, cujus ostio semel clauso frustrà pulsarent. In ipsa die monitus, ut ab Herode sibi caveret, respondit mortem sibi in Jerusalem esse subeundam: quam sæpè voluerit instar gallinæ congregare, Luc. 13. toto capite.

11. Ad prandium vocatus à principe Pharisæorum, curat hydropicum, quod similitudinibus sibi licere ostendit, docens convivas, non aucupandum esse primum locum, nec invitandos esse divites, sed pauperes ac debiles. Subjicit parabolam cœnæ magnæ, ad quam vocati excusant se variis prætextibus. Denique exemplo ædificantis turrim explicat, quantum requiratur in eo, qui velit esse discipulus suus, Lucæ 14. toto capite.

12. Murmurantibus deindè Pharisæis, quòd reciperet peccatores, tribus parabolis ovis, drachmæ & filii perditi eos refellit: quorum deindè taxatâ avaritiâ provocat eos ad eleëmosynam, addductis exemplis villici diffamati ac divitis epulonis, Lucæ toto c. 15. v. 16.

13. Deinde hyeme in Æncæniis disputat in porticu Salomonis cum Judæis se circumstantibus: cumque vellent eum lapidare & apprehendere, abiit trans Jordanem, Joan. 10. à v. 22. usque ad 40.

14. Confluentibus hic ad eum Judæis, docet ac sanat turbas, disputatque cum Pharisæis de conjugii firmitate, divortio, cælibatu, Joan. 10. v. 41. & 42. Matth. 19. à v. 1. usque 13. Marci 10. à v. 1. usque ad 13. Ibidem vetat à se arceri parvulos, quibus manum imponens benedicit. In via verò dives adolescens à sequendo Christo deterretur propositâ paupertate: quâ occasione tradit, quanta divitibus sit difficultas intrandi in regnum Dei, quanta felicitas futura eorum, qui propter Christum omnia dereliquerint, Matth. 19. à v. 13. usque ad finem, Marci 10. à v. 13. usque 32. Lucæ 18. à v. 15. usque 31. Eodem verò tempore adductâ parabolâ operantium in vinea discipulos docet, sæpè primos fieri novissimos & contrà, ut Matthæus attexit initio capitis 20.

15. In finibus adhuc Judææ constitutus accipit nuntium de infirmitate Lazari, quem cùm sciret esse mortuum tendit in Bethaniam, ubi eum quatriduanum suscitat. Quo miraculo multis credentibus mors ejus decernitur à Pontificibus & Judæis. Itaque Jesus abiit in fines Judææ juxta desertum in civitate Ephrem, Joan. 11. à v. 1. usque ad 55.

16. Instante Paschate tendit Jerosolymam præmonens discipulos de cruce & morte ibidem subeundâ, & secuturâ resurrectione. Quo

audito regnum inſtare putantes duo filii Zebedæi, per matrem petunt ut conſeſſum à dextris ac ſiniſtris ſibi concederet. Stomachantes illam ambitionem Apoſtolos humilitatem docet, tempus notat Joan. 11. v. 55. hiſtoriam verò Lucas 18. v. 31. Matth. 20. v. 17. uſque 29. & Marcus 10. v. 32. uſque 46.

17. Pergens Jeſus ingreditur Jericho: ubi excipitur hoſpitio à Zachæo, & ſalutem domui factam annuntians, adjungit parabolam de ſervis negotiantibus, Lucæ 19. v. 1. uſque 28. & mox egreſſus, duobus cæcis reſtituit viſum, Matth. 20. v. 29. Marci 10. v. 46. Lucæ 18. v. 35. Hinc venit Bethaniam ante ſex dies Paſchæ Joan. 12. v. 1. Poſtridie fit eis cœna in domo Simonis leproſi, Lazaro ſimul accumbente, Marthâ miniſtrante, Mariâ unguentum effundente, quam ob cauſam diſcipulorum murmur compeſcitur, Matth. 26. v. 6. Marci 14. v. 3. Joan. 12. v. 2.

18. In craſtinum, hoc eſt, die Dominicâ è Bethania profectus aſello per montem Oliveti turbis acclamantibus, *Hoſanna in excelſis*, tendit Jeroſolymam, Matth. 21. v. 1. Marci 11. v. 1. Lucæ 19. v. 29. Joan. 12. v. 12. Civitati proximus deflet ac prædicit excidium ejus, Lucæ 19. v. 41.

19. Ingreſſus urbem, templo vendentes ejicit, cæcos claudoſque ſanat, & indignantibus Phariſæis os obturat, Matth. 21. v. 12. Marci 11. v. 15. Lucæ 19. v. 45. Interim Judæis frendentibus gentiles deſiderant videre Jeſum: quâ occaſione glorificatur à patre voce cælitùs delapsâ, & ipſe nonnullâ ad Judæos diſſerit, Joan. 12. v. 20. uſque ad finem cap.

20. Veſpere urbe egreditur in Bethaniam, manè verò die ſequente, id eſt, feriâ ſecundâ rediens maledicit ficui. Die in docendo tranſactâ redit iterùm veſperi in Bethaniam, Matth. 21. v. 17. Marc. 11. v. 11.

21. Poſtridiè, hoc eſt, feriâ tertiâ cùm rediret Jeroſolymam, diſcipuli mirantur ficum aruiſſe. Itaque docet eos vim fidei & orationis Matth. 21. v. 20. & ſeqq. Marci 11. v. 20. In templum veniens, ac de poteſtate, quâ iſta faceret, interrogatus, perſtringit Judæos, quòd eum ſcientes nollent agnoſcere, propoſitiſque parabolis tranſlationem regni Dei à Judæis ad Gentes prædicit, Matth. 21. v. 23. uſque ad finem, & initio capitis 22. uſque ad v. 15. Marci 11. v. 27. uſque ad finem, & initio cap. 12. Lucæ 20. v. 1. uſque ad 20.

22. Hinc irati cùm manibus eum capere non auderent, conantur capere in ſermone, obtundendo eum vafris quæſtionibus, de cenſu Cæſari ſolvendo, de conjugio poſt reſurrectionem, de mandato maximo in lege: quibus ſolutis proponit eis & ipſe quæſtionem de Chriſto, an eſſet

esset Filius David, Matth. 22. v. 15. usque ad finem, Marci 12. à v. 13. usque ad 38. Lucæ 20. à v. 21. usque ad 45.

23. Tunc, cùm jussisset Pharisæos tamquam super cathedram Moysis sedentes audire, gravissimè invehitur in eorum vitia, vindictam comminatus divinam, & octies *væ* ingeminans, latè toto cap. 23. Matth. breviter verò Marci 12. v. 38. & Lucæ 20. v. 45. Post quem sermonem sedens contra gazophilacium, præfert eleëmosynam viduæ pauperis, duo scilicet minuta, muneribus divitum, Marci 12. v. 41. Lucæ 21. v. 1.

24. Templo egressus sub vesperam discipulis structuram ejus mirantibus, prædicit excidium ejus; unde in montem usque progressus Oliveti, cùm sedisset ex adverso, dat signa consummationis tam Jerusalem, quàm totius sæculi: addens tamen esse incertum diem adventûs sui, adeoque omnibus vigilandum esse, quod declarat parabolis decem virginum, servorumque negotiantium, Matth. 24. toto cap. & 25. usque ad 31. Marci toto cap. 13. Lucæ cap. 21. à 25. usque ad finem: quibus deinde formam judicii generalis subjungit, Matth. 25. v. 31. usque ad finem.

25. Feriâ quartâ manè prædicit post biduum Pascha futurum, & se agendum in crucem, Matth. 26. v. 1. Marci 14. v. 1. & Lucæ 22. v. 1. & 2. Eâdem verò die paciscitur Judas cum Principibus Sacerdotum, & cum Judæis magistri sui proditionem, Matth. 26. v. 3. itemque 14. Marci 14. v. 20. Lucæ 22. v. 2.

26. Feriâ denique quintâ discipulos duos mittit ad parandum sibi Pascha, dans eis indicium inveniendæ domûs hominem amphoram aquæ bajulantem, Matth. 26. v. 17. Marci 14. v. 12. Lucæ 22. v. 7. usque ad 14. Atque hîc sequitur quartum Pascha prædicationis, in quo & mortuus est: ita ut elapsi fuerint à baptismo ejus usque ad mortem tres anni completi, & ferè tres menses.



QUARTUM PASCHA.

SERIES PASSIONIS CHRISTI,

Mors, Resurrectio usque ad Ascensionem ejus.

1. FEriâ quintâ sub vesperam, quâ incipiebat dies primus Azymorum seu festum Paschatis, comedit cum discipulis in cœna Agnum Paschalem, Matth. 2. v. 6. 20. Marci 14. v. 16. Lucæ 22. v. 14.

quâ

quâ cœnâ absolutâ lavit eorum pedes, Joan. 13 v. 1. usque ad 21. Et mox instituit, ac tradit eis Sacramentum Corporis & Sanguinis sui, Matth. 26. v. 26. Marci 14. v. 22. Lucæ 22. v. 17.

2. Deinde prædicit ab uno eorum hâc ipsâ nocte se prodendum esse, quod Matth. c. 26. v. 21. & Marcus 14. v. 18. anticipando velut ante cœnam narrant: Lucas verò c. 22. v. 21. & Joan. 13. v. 21. ordine recto post cœnam. Itaque Judas buccellâ intinctâ designatus præceps egreditur, Joan. cit. c. 13. v. 26. Hâc prædictionis occasione discipuli contendunt inter se; quis eorum videretur esse major, & consequenter à proditione alienior: quorum studium præposterum commendatâ eis humilitate reprimit, Lucæ 22. v. 24. usque ad 31. additoque mandato novo mutuæ dilectionis, Joan. 13. v. 34.

3. Hinc pro Petri fide se orasse dicens, jactanti constantiam suam prænuntiat trinam negationem, Lucæ 22. v. 31. usque 38. Joan. 13. v. 36. usque ad finem. Post hujusmodi triste vaticinium humanissimè consolatur & erigit eorum animos prolixo sermone, Joan. toto cap. 14. v. 15. 16. quem complevit oratione ad Patrem fusâ pro Apostolis, & pro omnibus credituris, ibid. toto c. 17.

4. Dehinc egressus domo versùs montem Olivarum, omnes scandalum eâdem nocte passuros prædicit, Petroque arrogantiùs iterùm glorianti, eum cæteris graviùs peccaturum, Matth. 26. v. 31. usque 36. Marci 14. v. 27. transitoque torrente Cedron venit in hortum villæ Gethsemani, Matth. 26. v. 36. Marci 14. v. 32. Lucæ 22. v. 39. Joan. 18. v. 1.

5. Hîc assumptis tribus Apostolis summam animi tristitiam patefacit, ter orat, sanguinem sudat, de cælo confortatur, dormientes excitat, prædicit adesse proditorem, obviam ei procedit, Matth. 26. v. 36. usque ad 50. Marci 14. v. 22. usque ad 45. Lucæ 22. v. 39. usque ad 47. Cum totam turbam proditioni adjunctam uno verbo prostravisset, Joan. 18. v. 5. excipit osculum Judæ, vetat Apostolos capi: capitur ipse, Petrusque Malchi auriculam amputans, atque ipsi Judæi reprehenduntur, Matth. 26. v. 49. usque usque ad 56. Marci 14. v. 45. Lucæ 22. v. 47. usque 54. Joan. 18. v. 10. Quibus visis fugiunt discipuli, atque adolescens aliquis tumultu excitatus abjectâ sindone profugit nudus, Matth. 26. v. 50.

6. Captus Jesus Annæ primùm sistitur, hinc ad Caipham ducitur, quo & Petrus eum secutus per alium discipulorum intromittitur. Hic primùm examinatus Jesus de doctrina & discipulis, libèrèque respondens alapam accipit à ministro, Joan. 18. v. 13. usque 25. Deinde falsis testibus impetitus, & Pontificis admiratione confessus, se esse Christum,

ſtum, reus mortis decernitur, Matth. 26. v. 39. uſque 66. Marci 14. v. 55. uſque 65.

7. Dum hæc fiunt, Petrus ad ignem agnitus ab ancillis miniſtriſque ter ſplendidè negat ſe noſſe Chriſtum, donec gallo cantante ad ſe reverſus flevit amarè, Matth. 26. v. 69. uſque ad finem, Marci 14. v. 66. uſque ad finem, Lucæ 22. v. 55. uſque 63. Joan. 18. v. 17. Jeſus verò jam condemnatus variis ludibriis exagitatur, Matth. 26. v. 67. & 68. Marci 14. v. 65. Lucæ 22. v. 63.

8. Manè iterùm ſiſtitur concilio, & perſiſtens in confeſſione quòd eſſet Chriſtus, iteratò condemnatur, Lucæ 22. v. 66. uſque ad finem, atque ita interficiendus & vinctus à toto concilio ducitur ad Pilatum, Matth. 27. v. 1. Marci 15. v. 1. Lucæ 23. v. 1. Joan. 18. v. 28.

9. Videns ergo eum damnatum eſſe Judas, & pœnitentiâ ductus, laqueo ſe ſuſpendit, abjectis priùs in templum argenteis, quibus ager figuli emitur in ſepulturam peregrinorum, Matth. 27. v. 3.

10. Cùm verò Judæi Jeſum accuſare detrectarent, ut qui judices ejus fuiſſent, Pilatus autem nollet eum occidere niſi causâ cognitâ, Joan. 18. v. 29. uſque 33. tandem accuſant eum de variis, & potiſſimùm quòd ſe Chriſtum Regem eſſe diceret, Lucæ 23. v. 2. De quo latiùs & ſeorſim à Pilato interrogatus fatetur ſe Regem eſſe, non tamen quales ſunt Reges hujus mundi, Matth. 27. v. 11. Marci 15. v. 2. Lucæ 23. v. 3. & maximè Joan. 18. v. 33. uſque ad 38.

11. Egreſſus Pilatus renuntiat ſe nullam invenire in eo mortis cauſam, Lucæ 22. v. 4. & Joan. 18. v. 38. Cùm verò adhuc obtunderent aures Præſidis accuſando, ſemel faſſus Jeſus nihil amplius reſpondit, non ſine magna Præſidis admiratione, Matth. 27. v. 12. uſque 15. Marci 14. v. 3. Tandem novâ calumniâ clamant eſſe turbatorem populi à Galilæa uſque Judæam. Quo audito, quod eſſet Galilæus, ut Pilatus à cauſa moleſta ſe expediret, mittit eum ad Herodem Tetrarcham Galilææ, qui ſpretum albiſque indutum remiſit ad Pilatum, Lucæ 23. à v. 5. uſque 13.

12. Rursùs igitur Pilatus eum innocentem eſſe etiam Herodis judicio denuntians, profitetur ſe eum dimiſſurum adhibitâ nonnullâ caſtigatione, Lucæ 23. v. 13. antequam tamen alium liberandi modum tentat, componendo eum cum Barabba homine facinoroſo, vix dubitans innocentem præ latrone ex eorum votis eſſe liberandum: ſed multùm licet remittente. Præſide ac diſputante, Barabbas præeligitur, Jeſus ad crucem poſtulatur, Matth. 27. v. 15. Marci 15. v. 6. Lucæ 23. v. 17. Joan. 18. v. 39.

13. Spe itaque fruſtratus Pilatus Jeſum jubet flagellari: quo facto

à tota militum cohorte exuitur, ſpinis coronatur, illuditur, populo à Pilato oſtenditur, ut miſero illo ſpectaculo flecterentur, Matth. 27. v. 26. Marci 15. v. 15. Joan. 19. v. 1. Sed indomitâ ferociâ pergunt eum ſuccenſente Pilato, ad crucem poſcere. Ut verò clamores ſuos etiam ratione fulcirent, dicunt eum eſſe mortis reum, eo quod ſe Filium Dei feciſſet. Quo examinato cum Pilatus eum ex timore vellet dimittere, invidiam læſæ majeſtatis Cæſaris ei concitant: quâ fractus Pilatus tandem injuſtitiæ dedit manus, ſedens pro tribunali, ut eum damnaret, Joan. 19. v. 7. uſque 14.

14. Sedens igitur jam in procinctu ad ferendam ſententiam monetur ab uxore, ut à negotio juſti iſtius abſtineret, Matth. 26. v. 19. Itaque Pilatus iterùm diſceptans pro ejus liberatione, ut eſt Joan. 19 v. 14. & 15. tandem nihil proficiens lavat manus coram omni populo: quo ſanguinis ejus reatum ſibi filiiſque ſuis imprecante, adjudicat fieri petitionem eorum, tradens eum crucifigendum, Matth. 27. v. 24. 25. Lucæ 23. v. 24.

15. Damnatus ducitur à militibus cruce onuſtus extrà civitatem: quò cum veniſſent, crucem, ut expeditiùs incederet, Simoni Cyrenæo imponunt, Matth. 27. v. 31. Marci 5. v. 20. & 21. Lucæ 23. v. 26. Cum verò turba populi, ac mulierum lamentantium ſequeretur, ad eas converſus prædicit ultionem ipſis ac earum filiis imminentem, Luc. 23. v. 27. uſque 33.

16. Ad montem Calvariæ ubi venit, propinatur ei vinum myrrhatum felle mixtum; guſtatum verò quale eſſet, noluit bibere, Matth. 27. v. 33. 34. Marci 15. v. 22. 23. Hinc crucifigitur, oratque pro crucifixoribus. Lucæ 23. v. 33. 34. Cruci additur titulus cauſæ, Matth. 27. v. 37. Marci 15. v. 26. Lucæ 23. v. 38. Joan. 19. v. 19. quem ſcriptum Pilatus non vult mutare, Joan. 19. v. 20. & ſeqq. Ut verò major eſſet ignominia, crucifiguntur cum eo hinc & inde duo latrones, Matth. 27. v. 38. Marci 15. v. 27. Lucæ 23. v. 33. Joan. 19. v. 18.

17. Milites partiuntur inde coram ipſo veſtimenta ejus, Matth. 27. v. 35. Marci 15. v. 24. Luc. 23. v. 34. Joan. 19. v. 23. 24. Populus verò ſpectans, & Pontifices, & milites ei inſultabant morienti, variaque exprobrabant, Matth. 27. v. 39. uſque 44. Marci 15. v. 29. uſque 33. Lucæ 23. v. 35. Cum verò & alter latronum hoc faceret, alter eum reprehendit. Jeſum agnoſcit Dominum ſuum, & ab eo paradiſi promiſſionem impetrat, Luc. 23. v. 39. uſque 44. Hinc matrem adſtantem cruci commendat diſcipulo præſenti, quem diligebat, Joan. 19. v. 25. & ſeqq.

18. Interim dum hæc fierent, ab hora ſexta, quâ crucifigebtur, factæ

ctæ ſunt tenebræ uſque ad horam nonam, Matth. 27. v. 45. Marci 15. v. 33. Lucæ 23. v 44. circa quam horam exclamavit, *Eli, Eli*, Matth. 27. v. 46. Marci 15. v. 34. Cumque eodem tempore dixiſſet, *Sitio*, Joan. 19. v. 28. milites hoc in riſum vertentes, acetumque offerentes, interpretantur eum *Eliam* invocare, Matth. 27. v. 47. Marci 15. v. 35. Lucæ 23. v. 36. Accepto aceto dixit, *Conſummatum eſt*, Joan. 19. v. 30. Iterum verò clamans voce magnâ, *In manus tuas commendo ſpiritum meum.* Inclinanſque caput expiravit, Matth. 27. v. 50. Marci 15. v. 37. Lucæ 23. v. 47. Joan. 19. v. 30.

19. Interim velum templi ſciſſum eſt, terra mota, petræ diruptæ, ſepulchra aperta ſunt: ex quibus Centurio agnoſcit Filium Dei: cæteri tundentes pectora revertuntur, Matth. 27. v. 51. uſque 55. Marci 15. v. 38. & 39. Lucæ 23. v. 45. & iterùm 47. & 48. Judæi verò propter inſtans Sabbatum impetrant, ut crucifixorum crura frangerentur: quod fit latronibus, non Jeſu, quia jam mortuo: ſed lanceâ aperitur latus ejus, Joan. 19. v. 31. uſque 38.

20. Itaque jam veſpere Joſeph ab Arimathæa obtentâ veniâ deponendi corporis, illud condit aromatibus, ſindone involvit, adjutus à Nicodemo ſepelit in horto in monumento ſuo novo, obſervantibus locum mulieribus, Matth. 27. v. 55. Marci 15. v. 42. uſque ad finem, Lucæ 23. v. 50. uſque ad finem, Joan. 19. v. 38. uſque ad finem. Poſtridiè, hoc eſt, ipſo die Sabbati, cum conſenſu Pilati, Phariſæi ſigillo muniunt os ſepulchri, & cuſtodes apponunt, ne furto ſublatus reſurrexiſſe diceretur, Matth. 27. v. 56. uſque ad finem.

Reſurrectio.

21. VEſperi finito Sabbato mulieres parant aromata, & poſtridiè primâ Sabbati, hoc eſt, die Dominicâ ſummo mane albeſcente jam cælo veniunt ad monumentum, ut corpus ungerent, Matth. 28. v. 1. Marci 16. v. 1. Lucæ 24. v. 1. Joan. 20. v. 1. Appropinquantibus Angelus deſcendens cum terræ motu tollit lapidem à ſepulchro, & ſedit ſuper eum: quo cuſtodes exteriti fiunt velut mortui, Matth. 28. v. 2. Marci 16. v. 3.

22. Mulieres jubet animo ſecuro eſſe, nuntianſque Jeſum ſurrexiſſe hortatur ingredi (quod & fecerunt) ut videant locum corpore vacuum, & hoc diſcipulis annuntient, Matt. 28. v 5. Marc. 15. v. 5. Luc. 24. v. 3. Illæ conſternatæ egrediuntur monumento, & mox inveniunt duos Angelos, qui eis idem dicunt, eaſque increpant paulò duriùs, Lucæ 24. v. 4. uſque ad 9. Nuntiant illæ Apoſtolis, corpus eſſe ſublatum, & Ange-

lorum visionem sibi apparuisse, qui dicunt Jesum vivere. Quare Petrus & Joannes currunt, ut rem explorent, & non invento corpore verè illud sublatum esse credunt, Lucæ 24. v. 9. usque 13. Joan. 20. v. 2. usque ad 10.

23. Maria cum Apostolis reversa perstat plorans in quærendo corpore, videt duos Angelos, & mox ipsum Dominum, putans esse hortulanum, Marci 16. v. 9. Joan. 20. v. 11. usque 18. Quod cum Apostolis narratura in urbem cum cæteris mulieribus festinaret, obvium habuerunt omnes Jesum, Matth. 28. v. 9.

24. Intereà custodes in urbem veniunt, acceptâque pecuniâ spargunt corpus à discipulis furto sublatum, Matth. 28. v. 11. usque 16. Cùm verò necdum crederent Apostoli mulieribus, apparet Dominus Petro, Lucæ 24. v. 34. nec non duobus discipulis euntibus in Emaus, Marci 16. v. 12. & fusiùs Lucæ 24. v. 13. usque 36. qui cùm reversi in Jerusalem Apostolis congregatis apparitionem illam narrarent eâdem illâ die, primâ Sabbati seu Dominicâ vesperi, stetit Jesus in medio eorum absente Thomâ, ostenditque eis manus ac latus, denique comedit cum eis ac bibit, Marci 16. v. 14. usque 19. Lucæ 24. v. 36. usque 50. Joan. 20. v. 19. usque 24.

25. Cùm autem Thomas Apostolis non crederet, octavo post die eisdem apparet, ac Thomæ manus ac latus palpandum offert, Joan. 20. v. 24. usque 30. Deinde discipuli in Galilæam ex mandato Domini profecti vident eum piscantes ad mare Tiberiadis: prandent cum eo; & Petrus totius ovilis, hoc est Ecclesiæ, curam accipit, Joan. 21. v. 1. usque 24. Denique vident eum in monte sibi per eum constituto in Galilæa, Matth. 28. v. 16. ubi docet eos omnem potestatem sibi esse traditam. Baptismi formam tradit, signaque credentes secutura, ibidem v. 16. & Marci 16. v. 15. usque 19.

Ad extremum conversatus cum eis per dies quadraginta locutusque de regno Dei, die tandem quadragesimo educit eos in Bethaniam, montemque Oliveti, & repressâ eorum curiositate de tempore quo restitueretur regnum Israëli, elevatis manibus benedicens eis ascendit in cælum, Marci 16. v. 19. Lucæ 24. v. 50. Actor. 1. v. 6. & seqq. Ubi jam sedet ad dexteram Patris cooperans prædicatoribus Evangelii sui, sermonemque confirmans sequentibus signis, Marci 16. v. 19. & ultimo.

FINIS.

INDEX.

A

B

Item

Pz.

Convivia

D

Des-

E

G

H

L

M

N

Navis,

O

P

Patres

Re-

S

Sad-

Ser-

T

Tene-

V

Z

FINIS.

SUMMA PRIVILEGII.

CAROLUS II. Dei gratiâ Hispaniarum & Indiarum &c. Rex Catholicus, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ &c. Diplomate suo sanxit, ne quis præter FRANCISCI T'SERSTEVENS, Bibliopolæ Bruxellensis, voluntatem, Librum cui titulus, JANSENIUS IPRENSIS IN EVANGELIA, intra novennium imprimat aut alibi locorum impressum in hanc Provinciam importet, venalemve exponat. Qui secus faxit, confiscatione dicti Libri & aliis gravibus pœnis mulctabitur: sicuti latiùs patet in Litteris datis Bruxellæ, die 23. Aprilis. 1694.

Signat

LOYENS.

